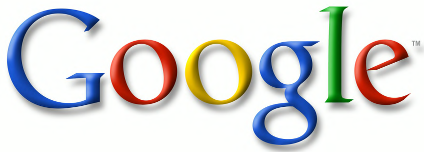

NY SVENSK TIDSKRIFT

1886.

NY SVENSK TIDSKRIFT

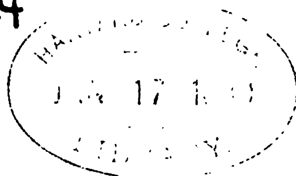
FÖR KULTUR- OCH SAMHÄLLSFRÅGOR, POPULÄR VETENSKAP, KRITIK OCH SKÖNLITERATUR

UTGIFVEN AF

REINHOLD GEIJER.

1886.

UPSALA
R. ALMQVIST & J. WIKSELL.

Minst. Fund.

UPSALA 1886
R. ALMQVIST & J. WIKSELL'S BOKTRYCKERI.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Januarihäftet.

Februarihäftet.

Marshäftet.

April—Majhäftet.

Augustihäftet.

September—Oktoberhäftet.

Novemberhäftet.

Decemberhäftet.

Extra-häfte.

(144 s.)

Den trettonde Mars.

Han stirrade ned från sitt slottsgemak
Utöfver Lejonbacken,
Han stod der så stel, så spänd och rak
I den trånga blåa fracken.

Hur kall han syntes, en feber brann
Bak serafimerstjernan,
Och tankarne hvirflade af och an
I den arma pinade hjernan.

Hur kunde det gå så förtvifladt slätt,
Så jemmerligt som det gjorde?
Han var ju en kämpe för sanning och rätt,
Dertill en Herrans smorde!

Hans namn Sannfärdig och Trofast är.
Han ensam ej sig försvurit
Åt den korsikanske Lucifer
Och vilddjurets tecken burit.

Att vägra förlikning med Antikrist,
Det var att himlen förtjena;
Men derför hade han Finland mist
Och stod förrådd och allena.

Hans rikes bålverk åt ryssen skänkt,
Och så den långa reträtten,
Oduglighet, svaghet der minst han tänkt —
Och sist nu från Vermland stafetten!

Var Cronstedt fal och var Klingspor feg,
Rebellen — det var dock rågan!
I går man lydde ännu och teg —
I dag är det upprorslågan.

Hur var det möjligt? Hvad helst han gjort
Haft bifall af grånade råder.
Allt var förträffligt och vist och stort,
Så snart han talat i nåder . . .

Liksom från tingens sanna gestalt
Den skymmande slöjan flugit,
I blixtbelysning han såg nu allt:
De hade blott ljugit — ljugit.

O dessa hofmän med fruset smil,
Prelater med ja och amen
Och dessa festtal i öflig stil
Om Gustaf och Vasastammen!

Lögn — idel lögner så långt han mins:
Ministrarnes reverenser,
Då han från skötet som tre års prins
Gaf sina audienser.

Handkyssningar bara och böjda knän,
Men sanning ej för ett öre!
Så vardt han en hög, absolut suverän —
Hans folk, det stod utanföre.

Hans folk, han har ej sett till det stort,
Men när han färdat ut order,
Det blödt och betalat, som det har bort,
I kampen mot Rysslands horder.

Nyss stälde det upp sin ynglingahär,
Ett landtvärn med fädrens sinne.
Sitt yttersta stöd har han ändå der
Mot fiender ute och inne . . .

Då ljödo trumslag vid början af bron
Och inför konungens blickar
Allt närmre kom en ung bataljon.
På dem kan jag tro! han nickar.

Men hvad är detta? Än hit, än dit
Gevären svaja eländigt
Och mellan leden i kompani't
Hvad gapande luckor beständigt!

Han är förstenad. Är *det* hans sköld,
Den svenska ungdomens blomma?
I usla paltor de hacka af köld
Med kinder gulbleka, tomma.

Vid sista svängningen segna två
Af svaghet omkull på marken.
I silfverringklockan griper då
Med feberifver monarken.

Och mot sin darrande adjutant
Han träder med handen knuten.
Hvad fattas folket? Tala sant!
Sant, hör ni, sant på minuten!

Till svar en stammande, skrufvad fras
Om vinterkylan som suger,
Om patriotiska afskedsglas! . . .
Ut! — ropar kungen — ni ljuger!

Och åter ensam, emot sitt bord
Han sjönk, den beklagansvärde.
Uti sitt mörker ett sanningens ord,
En stråle af ljus han begärde.

För sent, för sent! Från hans kabinett
Blott skilda utaf den tunna
Skulpterade dörren, re'n sammanträdt
De männer som svara kunna.

På härdade drag låg en sky, en tung,
Af sorg och allvar i blandning.
De hyste ej hat till en stackars kung,
Men kommo att tala — sanning.

Carl Snoilsky.

En amerikansk socialist.

Henry George, **Framåtskridandet och fattigdomen,** en undersökning af orsakerna till de industriella kriserna och fattigdomens tillväxt jemsides med tillväxande rikedom. Öfvers. från engelska originalets 24:de upplaga af C. Löfving och H. Vennerström. Upsala, W. Schultz. Pris 5 kronor.

H. George, **Sociala Spörsmål.** Öfvers. af R. Frölander. Stockholm, Jos. Seligmann & C:is förlag. Pris 2,25.

En amerikansk socialist!

Hvilken motsägelse tyckes ej inneligga i denna ordsammanställning? Det fria Amerika och socialismen! Och hvilken dom öfver hela vårt moderna utvecklingsarbete uttalas ej deri!

Att Europas gamla samhällen kunna äga lämplig jordmån för socialismens växt, osunda af kulturen vanvårdade och försummade trakter, det tyckes ju vara lätt förklarligt. Socialismen säger sjelf — och vi kunna tills vidare tro den på dess ord — att sociala missförhållanden äro dess enda orsak, liksom dessas botande dess enda uppgift. Men sociala missförhållanden äro snarast att vänta uti gamla samhällen med föråldrade institutioner och — efter ett gängse slagord — såsom frukten af gamla orättvisor.

Europa har sin Medeltid med dess ståndsväsende och sin Nyare tid med dess absoluta konungadöme, allt institutioner, om hvilka vi från upplysningsperiodens första dagar hört, att de vore orimliga och orättvisa samt källan till allt socialt ondt. Om alltså här, der ännu åtskilliga rester af gammalt samfundsskick lefva qvar, mången anledning till förargelse kunde gifvas, hvilken i sin mest koncentrerade form blef till socialism m. m., det tyckes ju icke böra förundra. Men att äfven Amerika skulle se en socialist födas, det är en företeelse,

som för de andlige fäderna till det moderna samhället, liberalismens och upplysningsperiodens män, om de kunde stå upp ur sina grafvar, höra och skåda, skulle synts vara det orimligaste af allt orimligt.

Amerikas Förenta Stater är förverkligandet af den moderna liberalismens ideal. Här ha dess drömmar om det samhälleliga lifvets organisation i verkligheten stått fadder. Men icke dess mindre uppträder samtidigt med den unga statens första hundraårsfest en af dess egna söner och målar en tafla öfver dess sociala missförhållanden, hvilken i bruket af mörka färger icke står efter för dem, hvilka Europas socialistiske författare gifva af dess elände. Och grunden till det onda finner han mer eller mindre just uti de principer, som konstituera liberalismen och som här mer än annorstädes fått fritt utveckla sig. Han förutspår ock, att de Förenta Staterna, om de alltjemt lemnas till pris åt dessa principer, skola inom en ej aflägsen framtid duka under för deras förstörande magt. Det är det 19:de seklet, som här sitter till doms öfver det 18:de, arftagarne till liberalismen och dess frukter öfver dess upphofsmän. En strängare dom kan ej fällas. — Är den äfven rättvis?

Ett uttömmande svar på sist nämda fråga kan här ej gifvas; åtskillig belysning torde dock falla deröfver under den granskning af H. Georges sociala teori, till hvilken vi nu öfvergå. Denne författare inskränker sig icke i likhet med så många andra moderna samhällsförbättrare till en blott negativ kritik af det bestående; han vill äfven uppvisa det ondas ursprung och medlen till dess botande. Hufvudinnehållet af hans lära är följande.

Den moderna civilisationen, hvilken daterar sig närmast från storindustriens uppkomst med maskiner och med långt drifven arbetsfördelning samt den friare näringslagstiftningen d. v. s. från senare delen af förra århundradet, har en naturlig tendens att öka rikedomen för de rike, fattigdomen för de fattige, att dela gränslöst öfverflöd åt några få, hålögdt elände åt flertalet. Afståndet mellan rik och fattig ökas sedan denna tid oafbrutet, och deraf följer en allt snabbare deklasseringsprocess, hvarigenom större delen af befolkningen sjunker ned i ett beroende förhållande, icke så mycket till

de rike som fastmer till rikedomen. Arbetaren har nämligen vunnit den fries namn och skenbart äfven hans rättigheter, men i sjelfva verket är han åter vorden träl lika obönhörligt som slafven i det gamla Rom och feodalismens lifegne. Men herren är icke en person som i äldre tid, utan en opersonlig magt, ett öde, som heter än marknaden och konjunkturen, än den fria konkurrensen. Och allt detta, under det att menskligheten förmåga att producera samtidigt stigit i häpnadsväckande grad. Tidens stora sociala fenomen är fattigdomens tillväxt under en till det otroliga stegrad förmögenhetsproduktion.

Nationalekonomerna hafva äfven till någon del iakttagit detta fenomen, men sökt förklaringen derpå hufvudsakligen uti en för stark folkökning. Häruti misstaga de sig. Malthus' teori gäller för växter och djur, icke för menniskan, åtminstone icke för den högt civiliserade. I hvad fall som helst är förmögenhetsproduktionen obegränsad: »två armar kunna och skola alltid kunna åstadkomma mer uppehållsmedel, än en mun kan förtära».

Den rätta förklaringen på det anmärkta fenomenet är att söka icke uti en i förhållande till folkmängden otillräcklig förmögenhetsproduktion, utan uteslutande uti den bestående fördelningen af det producerade.

All produktion är en samverkan mellan tre faktorer: natur, kapital och arbete. Mellan dessa d. v. s. deras respektive ägare sker ock delningen af det producerade. Härvid tager naturfaktorn främst sin del, och det är allt, utom hvad som nödvändigt behöfs för att locka de båda andra, kapital och arbete, att vara med om produktionen. Af hvad som återstår, utsöndrar så kapitalet sin lott; resten får arbetet nöja sig med. Deraf för arbetaren minsta andelen, för jordägaren lejonparten.

Riktigheten utaf denna uppfattning af inkomstfördelningen bevisas af tvenne fakta, det ena att arbetets andel, arbetslönen, städse håller sig vid den punkt, som betecknar lefnadskostnadernas minimum. Arbetslönerna äro svältlöner, nätt och jemt tillräckliga att uppehålla lifvet med. Detta är den s. k. lönelagen. Kapitalet åter — och detta är det andra faktum — ser sin vinst, som åskådliggöres i penning-

räntan, minskas i st. f. att ökas. Denna har redan sjunkit till ett minimum af 3 och 2 % uti de stora penningcentra och tenderar att ytterligare sjunka. Icke kapitalet alltså och ännu mindre arbetet erhåller produktionens ständigt stigande afkastning. Det är ägaren af naturfaktorn, jordägaren, som tager densamma. — Här har man att söka källan till tidens sociala onda.

Att åter denna orättvisa fördelning af produktionens frukter är möjlig, beror på den privilegierade ställning, jordägaren innehar såsom ägare till naturfaktorn, till åkerjord, malmfält, kollager m. m. m. m. Kapitalet måste ha sysselsättning; arbetaren måste lefva; båda äro för detta ändamål hänvisade till naturen, jorden, all produktions urkälla. Men tillträdet till densamma måste de köpa sig af jordägaren. Han bestämmer dervid vilkoren. »Hvem jorden tillhör, honom tillhöra dess frukter, hvita solskärmar och af stolthet rasande elefanter» — lyder en sats uti ett gammalt indiskt förläningsbref, och sanningen af denna sats intygas af alla tiders och alla folks historia.

Den skatt, som jordmonopolet sålunda utkräfver af arbete och kapital, heter jordränta, grundränta. Grundräntan är medlet, hvarigenom jordägaren tillegnar sig brorslotten af produktionen. Hon visar sig dels i jordarrendet (jordvärdet), dels i tomthyran. För att få bruka jorden och tillgodogöra sig dess håfvor och för att få bo på den betalar massan af befolkningen en skatt till dess innehafvare. Denna skatt stiger dertill jemsides med befolkningens tillväxt och kulturframstegen. Men just detta är det skriande missförhållande, som gör civilisationen till en förbannelse snarare än till en välsignelse, och som derför hotar att spränga den i atomer. Ty vinsten af hela kulturarbetet på det materiela området går på detta sätt uteslutande till jordägaren. Flertalets ställning deremot, långt ifrån att höjas och förbättras med stigande odling, fastmer försämras, ej blott relativt d. v. s. under jemförelse med äldre tider, utan ock absolut. Härtill bidraga äfven andra den moderna civilisationens egenheter såsom den fria konkurrensen, den långt drifna arbetsfördelningen och den moderna produktionens natur att vara maskin- och massproduktion.

Det yttre förloppet af denna ekonomiska historia är en successiv stegring af grundräntan d. v. s. af jordvärden och tomtpriser. Men jemte denna gradvisa och kontinuerliga rörelse finnes ock en annan stötvis skeende, och den vållar den civiliserade menskligheten det största lidandet. Den liknar krampanfallet hos den sjuke. Vi kalla den *kris*. Kriserna äro en för det moderna ekonomiska lifvet egendomlig företeelse. Den långt drifna arbetsdelningen och i följd deraf arbetets ömsesidiga beroende i alla dess grenar bestämma fenomenets form; dess orsak är produktionens hämmande på någon punkt af det civiliserade jordklotet. Grunden till detta produktionens hämmande är åter ingen annan, än att jordägarne på denna punkt i kraft af sitt monopol och för att stegra jordräntan förbjuda kapital och arbete tillträde till jorden (naturfaktorn). Deraf en stockning, hvilken sedan fortplantar sig som en stöt genom hela den omätliga produktionskedjan till verldens alla kanter, fyllande den med dånet af ramlande handelshus och störtande industrier samt de arbetslöses klagan.

Sådan är sedan ett århundrade tillbaka vår materiela utvecklings gång, sådana dess utsigter. De äro mörka och, finnes intet medel att råda bot på denna sociala sjukdom, förtviflade.

Man har äfven haft en aning härom, och sedan några årtionden tillbaka har man sökt afhjelpa det onda. Men botemedlen äro blott palliativ, om de ej äro rent af skadliga. Det är framför allt kroppsarbetarnes ställning, man sökt höja. Medlen äro: arbetarnes upplysning och uppfostran till flit, omtanke och sparsamhet; arbetare-koalitioner (strejker); arbetare-associationer (kredit-, produktions- och konsumtionsföreningar) m. m. Allt detta kan gagna den enskilde arbetaren eller den enskilda gruppen af arbetare, så länge de derigenom komma att stå framför massan af sina likar. Blifva åter alla delaktige af samma förmåner, äro ock fördelarne deraf slut. Ty samtliga dessa medel att höja arbetsklassen ha till verkan att minska lefnadskostnaderna — det är hufvudsakligen deri deras nytta skulle bestå — men så existerar lönelagen, hvilken under konkurrensens tvång åter obönhörligt nedpressar arbetslönerna till existensminimum, nu blott lägre än förr. Denna lag gör alltså, att de, som draga för-

del af de billigare lefnadskostnaderna och öfverhufvud således af arbetarnes moraliska höjande, blifva icke desse sjelfve, utan — jordägarne. De behöfva nämligen nu afstå så mycket mindre af den samfälda produktionens vinst i löner åt arbetarne för att desse ändock skola kunna lefva.

Andra utvägar att afhjelpa det onda, hvilka afse statens mellankomst eller skulle bestå i jordens fördelning på flera händer, äro i ännu högre grad hjelplösa palliativ. Det gifves blott ett botemedel mot tidens onda, och det är att upphäfva det största af alla monopol, jordmonopolet, att upphäfva den privata äganderätten till jorden. Ty denne är det ondas rot, och så länge han får fortfara, skola alla andra medel visa sig gagnlösa. Denna åtgärd bjudes ej blott af klokheten, utan främst äfven af rättvisan.

Det är naturvidrigt och en kränkning af de menskliga rättigheterna att låta enskilde besitta jorden. Äganderätten är helig och en galning den, som vill röra dervid, när fråga är om arbetets verk, förmögenhet och kapital. Dessa frambringa vi af naturens stoff, men det senare sjelf är till oss förutan, och deraf förmå vi ej skapa en atom. Egendomens rättsgrund kan ingen annan vara än arbetet. Men naturen, jorden är icke våra händers verk. Hon är af skaparen gifven oss alla; hon kan ej, hon får ej var några enskildes egendom, till förfång för flertalet. Och vidare, grundräntan, som är jordbesittningens lön, är en frukt icke af den enskildes arbete, utan af samhällets och mensklighetens utveckling i det hela. Vi se det bäst, när folkmängden stiger i våra städer, när en jernvägslinie drages fram o. s. v. Samhällets utveckling har alltid till följd jordvärdenas stegring. Så bör ock samhället, icke några enskilde, skörda vinsten af detta gemensamma arbete. Jordägare bör ingen annan vara än staten. Så har det varit i äldre tid, i samhällenas barndom och medeltid; allmänningar och kronojord äro de obetydliga resterna deraf. Så bör, så måste det åter blifva.

Medlet att genomföra denna sociala reform är helt enkelt: konfiskera jordräntan på vanlig skatteväg. Aflyft skatterna från arbete och kapital, hvilka snarare borde belönas än skattläggas för sin möda, och lägg dem uteslutande på jorden. Ingen skall då kunna innehafva mer jord, än han

förmår sjelf bruka; inga jättedomäner skola kunna uppstå; alla som vilja, skola få tillträde till jorden, och brukaren (arrendatorn) icke förtryckas af jordägaren, såsom t. ex. nu i Irland. Produktionen skall ock snarare stegras än minskas af denna reform, i det att brukaren dermed tillförsäkras full ersättning för förbättringar; och slutligen: fördelarne af grundräntans stegring skola tillfalla alla i form af allmännyttiga inrättningar af alla slag. Härigenom skall ock fattigdomens onda kunna botas, och med det lasterna och brotten försvinna. Menskligheten skall i allt varda bättre och Guds vilje med afseende på henne fullbordad.

Sådan ser Henry Georges sociala teori ut. Han har systematiskt utvecklat och sökt begrunda densamma i det större arbetet, »Framåtskridandet och fattigdomen»; det mindre, »Sociala spörsmål», är blott en populär résumé af dettas slutsatser. Det förra är skrifvet mer för den bildade och vetenskapliga verlden, det senare för den stora hopen. Uti det förra höra vi alltså nationalekonomen George tala, uti det senare demagogen. Men båda arbetena utmärka sig i hög grad genom öfvertygelsens eld och en dårande vältalighet. Dertill genomandas allt hvad George skrifvit af ren sedlighet, stark religiös tro och den varmaste kärlek till menniskorna. Det vore då ej underligt, om han sjelf funnit beundrare och hans lära anhängare. Också hafva hans böcker, synnerligen i Amerika, vunnit en oerhörd spridning. Arbetet »Framåtskridandet och fattigdomen» skall ha utgått i flera hundra tusen exemplar, och — ett tidens tecken! — det har uppförts på listan af skolböcker i Kalifornien, författarens hemland.

Äfven hos oss, med den mottaglighet vi äga för alla utifrån kommande och nya idéer, har säkerligen mången efter läsningen af Henry Georges arbeten inom sig utropat: så är det; så bör det vara. Emellertid gäller det på det sociala området kanhända mer än på hvarje annat att granska och återigen granska, innan man gillar och tager för godt. Teorien står nämligen här mer än annorstädes på språng att öfvergå till en skickelsediger verklighet. Och särskildt i vår tid är handskandet med sociala teorier som att hand-

skas med eld. Varsamhet påbjudes här i sjelfbevarelsens namn.

Henry Georges socialistiska läror hafva genom öfversättningen af hans arbeten gjorts kända bland den större allmänheten. Man kan emellertid tvista om nyttan af en sådan bekantskap för denna allmänhet, så länge hon saknar så godt som alla vilkor för att rätt uppfatta och bedöma dessa ting. Och i det stycket äro vi svenskar betydligt sämre rustade än andra folk, med hvilka en jemförelse kan ifrågakomma. Nationalekonomien, den moderna vetenskapen par préférence, saknar egna lärostolar vid våra universiteter, och uti den bildade svenskens skatt af vetande ingår i regeln knappt den ytligaste kännedom derom. Under alla förhållanden är det blott en sida af nationalekonomiens teori, läran om bytet och bytesmedlen, hvaråt han egnat någon uppmärksamhet, och för öfrigt mer åt främmande länders ekonomi än åt den svenska. Någon insigt uti den senare jemte vidgad kännedom om nationalekonomiens läror är dock hvad vi litet hvar nödvändigt behöfva. I hvarje ögonblick tvingas vi af statslifvets kraf att fatta åsigter öfver egna nationalekonomiska frågor af allehanda slag. Också finnas hos denna bildade allmänhet mer åsigter än insigter i sådana ämnen. Äfven den störtsjö af nya ekonomiska läror, som nu bryter in öfver oss, kräfver större mogenhet i omdömet öfver ekonomiska och sociala förhållanden. I afvaktan på, att den senare må tillväxa, hvilket onekligen är högt på tide, må vi hoppas, att svenskens sunda sans skall varda den probersten, som hjelper honom att skilja mellan godt och ondt uti denna utifrån kommande laddning af sociala nyheter. Innan vi sluta denna lilla afvikning, vilja vi emellertid ej försumma att tacka dem, som denna gång förmedlat införseln, för det mycket omsorgsfulla sätt, hvarpå detta skett. Fröken C. Löfving och herr H. Vennerström hafva gifvit oss en öfversättning, som vida öfverträffar, hvad vi äro vane att mottaga i den vägen; äfven herr R. Frölander förtjenar för sitt arbete vårt fulla erkännande.

Och nu till granskningen af den ekonomiska lära, hvars grunddrag vi ofvan tecknat!

* * *

Logisk konstruktion har sedan gammalt spelat en stor rol inom nationalekonomien. Denna kunskapsmetod tillämpas i hvarje vetenskap. Vårt sätt att uppfatta tingen och att tänka fordrar så. Uti nationalekonomien har densamme emellertid vunnit burskap kanhända mer än uti de flesta andra vetenskaper. Åtminstone har han firat och synes alltjemt skola fira på detta område triumfer så som på intet annat, ty teorien åtföljes här omedelbart af praktisk tillämpning, och försöksfältet är en hel verld.

Så uppstod, efter upptäckten af Nya Verlden och sedan man sett, huru dess förråd af ädla metaller riktat tvenne af Europas stater, en värdeteori, hvilken betraktade guld och silfver såsom den enda rikedomen. Följden blef merkantilsystemet. När sedan studiet af naturvetenskaperna tagit fart i början af förra århundradet och öppnat blicken för naturen såsom all skapelses moder, gaf det uppslag till en ny värdeteori, fysiokraternas, enligt hvilken naturen (jorden) ensam ger rikedomen. Genast omsattes denna lära af filosofer och statsmän i ett nytt politiskt ekonomiskt system, fysiokratismen. Kommo så maskiner och storindustri mot århundradets slut och med dem en ny teori, hvilken förklarade arbetet vara all rikedoms fader. Det var ekonomisternas flock med Adam Smith i spetsen. Tillämpningen dröjde ej att visa sig. Vi fingo näringsfrihet och frihandel. — Och nu har socialismen instält sig. Han har ingen ny teori att åberopa; han går som vetenskap icke utöfver ekonomisterna, och likväl, hvilka later han för, hvilka anspråk att nu i sin ordning få omgestalta verlden!

Voro emellertid de äldre nationalekonomiska lärorna, i synnerhet merkantilismen och fysiokratismen, just sådana der abstrakta konstruktioner, som teoretikern i sin studerkammare eller lika ofta den praktiske mannen uti sitt arbete gör upp på grund af ett enstaka faktum, de uppdagat, så gäller detta om möjligt i ännu högre grad om den moderna socialismen. Såsom vetenskap och nationalekonomisk lära är socialismen framför andra sådana frukten af en logisk deduktion, ett konseqvensmakeri öfver vissa utifrån gifna fakta. Socialismen är vidare vorden ett partiprogram, omfattande många andra saker än det ekonomiska lifvet, såom stats-

väsen, religion, familj o. s. v. Men denna sida af socialismen kommer oss här ej vid.

Det faktum, som ytterst framkallat socialismens lära, är fattigdomens företeelse i våra samhällen. Förklaringen af fattigdomens uppkomst utgör hans teori, afhjelpandet af dess onda hans uppgift. Socialismen skiljer sig redan härigenom grundväsendtligen från alla äldre ekonomiska systemer, hvilka omvändt haft för ögonen blott rikedomen och rikedomens alstring. Dock, till denna intressanta sak, olikheten i fråga om utgångspunkt och uppgift mellan den äldre nationalekonomien å ena sidan, socialismen och den nya tyska socialpolitiska skolan å andra, torde vi återkomma en annan gång. Hvad vi här närmast vilja påpeka är det sätt, hvarpå socialismen såsom teori förhåller sig till nyss nämda faktum, fattigdomens förekomst i våra samhällen. Han upptager detsamma till vetenskaplig behandling, icke sådant det faktiskt föreligger, utan sådant det genom logisk deduktion ter sig för hans ögon. Han studerar sålunda fattigdomen icke så mycket i dess historiska uppkomst och i dess allmänt bestående gestalt, som fastmer han konstruerar fram densamma af vissa allmänna satser, s. k. lagar, och på sin höjd belyser han konstruktionen med att peka på enstaka undantagsföreteelser, hvilka härmed generaliseras till att omfatta hela verkligheten. Sedan han så gjort, bygger han med hänsyn till denna konstruerade verklighet sitt nya system, eller snarare begagnar han den till fotfäste för anfallet på den bestående ekonomiska ordningen — ty socialismen är till dato öfvervägande kritisk och negativ. — På detta sätt är socialismen på god väg att öfvertyga både lärde och olärde, enskilde och statsmän, icke blott att fattigdomens onda är omätligt stort i våra samhällen, men framför allt att det oafbrutet växer, hotande allt med undergång, om ej snar bot kommer emellan. Och beviset? En logisk deduktion: det är så, emedan det i följd af vissa ekonomiska och andra lagar måste så vara. Lagen om befolkningens tillväxt, lönelagen och grundräntans lag måste, fritt verksamma såsom de äro i våra moderna samhällen, hafva till följd hjelplös fattigdom för mängden af menniskor, öfverdådig rikedom för några få och detta i stän-

digt växande grad. Se der socialismens teoretiska grundval och den arsenal, hvarifrån han hemtar vapen för striden mot det bestående!

En invändning kan emellertid göras. Henry George, hvars läror ju utgöra det egentliga föremålet för denna uppsats, och hvilken vi ock städse hålla för ögonen vid allt vårt tal om socialismen, godkänner icke lagen om befolkningens tendens att föröka sig utöfver gränserna för det befintliga näringsområdet (Malthus' lära). Han tvärtom lifligt gensäger densamme. Och samma obenägenhet mot att erkänna denna lag röjer sig i sjelfva verket hos flertalet, om ej samtlige socialister, om de också ej lika käckt polemisera deremot. Detta må likväl ej föra oss vilse. Nämde lag pekar på ett naturförhållande snarare än på ett samfundsförhållande såsom fattigdomens orsak. Men redan detta gör honom obeqväm för socialisterna, hvilka uteslutande uti samhället och dess organisation vilja finna orsakerna till det sociala onda. Vidare oroas socialisterna af denna lag, när de skola bygga upp, der de rifvit ned; ty för den ramlar i sjelfva verket hvarje socialistisk samhällsbyggnad, åtminstone efter hittills gifna modeller. För den skull bekämpa de eller åtminstone förbigå de med tystnad Malthus' lag; men — och detta är den skriande inkonseqvensen — de försumma aldrig, H. George lika litet som någon annan, att göra sig honom till godo vid det negativa och kritiska arbetet samt uti hans följder. I fråga varande lag ligger nämligen till grund för såväl lönelagen som grundräntans lag i deras af socialisterna påstådda verkan att öka fattigdomen. Ty lönerna kunna nedpressas till det s. k. existensminimum endast under förutsättning af den konkurrens om arbetsförtjenst, som öfverbefolkning medför. Och grundräntans skadliga verkningar visa sig först vid folkmängdens tryck.

Men denna bevisföring är öfverflödig. Hörom blott, huru socialismen utlägger den sats, som utgör sjelfva kärnpunkten i dess läror, påståendet om fattigdomens tillväxt i våra samhällen.

Folkökningen, som grundar sig på den starkaste af alla drifter, skall ständigt kasta i marknaden ett så stort antal armar, att konkurrensen om arbetet skall nedpressa lönerna

till det minimum, under hvilket de icke kunna gå, utan att arbetaren svälter ihjäl, medan den på samma gång håller grundräntan för de rike (jordägarne) vid ett maximum. — Med denna slutledning gifver oss socialismen och nu särskildt Henry George förklaringen af fattigdomens uppkomst och bilden af densamme — svältlifvet. Resonnemanget hvilar, som vi se, helt och hållet på de ofvannämda tre lagarne, af ekonomisterna redan uppdagade och för sannt hållna. Och äro premisserna riktiga, tyckes ju slutsatsen vara obestridlig, och alltså den samtidiga stegringen af hungrande fattigdom och kräslig rikedom i våra samhällen oundviklig.

Här är ej stället att ingå på en undersökning af de tre förenämda lagarnes giltighet i och för sig, deras teoretiska halt. I förbigående må det vara nog att nämna, att äfven de enligt vår öfvertygelse delvis äro konstruktioner, så nämligen att de mer och mindre utgöra generaliseringen af enstaka fall. Men det gifves äfven en annan utväg att granska halten af socialismens bevisning: att helt enkelt öppna ögonen och se sig om. Man gör alltid klokt uti att pröfva slutledningarnes konststycken på verkligheten. Låtom oss tillse, huru den logiska konstruktionen och den senare svara emot hvarann i detta fall, om fattigdom och rikedom faktiskt förefinnas och utveckla sig uti våra samhällen så, som socialisterna påstå, och så som de nämda lagarne bjuda. Men dessförinnan ett ord till upplysning och förklaring om lagar och lagars verkan i samhället och i naturen!

Hvad skulle vi väl säga, om någon, efter att hafva fått kännedom om tyngdens lag, uppstode och envist förfäktade den satsen, att jorden och samtliga planeterna ofelbart skulle inom så och så många dagar eller månader störta in uti solen? Han måtte försäkra bäst han ville, att attraktionens lag kunde i dessa sina verkningar matematiskt bevisas, och till yttermera bekräftelse låta oss i stenens fall se sanningen af hans ord. Vi skulle le åt mannen och medlidsamt säga: Ni är andligen enögd; Ni ser blott en af de krafter, som här äro verksamma, icke den andra; Ni känner sålunda icke, huru attraktionskraften motverkas af en annan, och huru resultatet af denna krafternas kamp blir något helt an-

nat än hvad Ni, med ögat fäst blott på den ena, konstruerat Er till.

Detta exempel belyser, hvad vi vilja säga.

Under vår forskning i menniskans och naturens riken finna vi genom induktion eller analys af företeelserna på någon punkt en kraft verksam, hvilken vi nu sätta oss ned att studera. Vi följa den härvid med koncentrerad uppmärksamhet, bortseende från alla samträffande företeelser, för att liksom utsöndra denna tråd ur fenomenens trassliga väfnad. När vi så se honom fri inför våra ögon, kalla vi honom lag, gifva honom namn och — insätta honom nu till oinskränkt herskare i den verld, hvarur vår abstraktion frambesvurit honom. Logiken hjelper oss att tänka ut lagen och dess verkningar i sina yttersta konseqvenser, och med ögonen oaflåtligt fästa derpå ända vi med att utropa, stolte öfver vår upptäckt och vårt arbete: så är det, ty så måste det vara.

Men svarar äfven den bild, vi härigenom vunnit af lifvet och verkligheten, mot originalet? Förete dessa skådespelet af krafter och lagar, hvar för sig enväldigt herskande till det yttersta? Sällan, om ens någonsin. Naturen sörjer för att träden ej växa upp i himlen. Lifvet är ingen abstraktion som våra bilder deraf. Der råder ej en kraft blott på hvarje punkt, men flera. De bekämpa och motväga hvarann; ingen blir enväldigt herskande, och ingen hinner till full utveckling i verkligheten. Derför blir denna ock en helt annan, än hvad den logiska konstruktionen från någon eller några af de verksamma krafterna trott sig finna. Verkligheten är en kompromiss mellan en mångfald sådana.

Hvad vi här sagt, är helt visst intet annat, än hvad hvarje vetenskapsman och nu särskildt hvarje nationalekonom sjelf iakttagit och sjelf tänkt. Men detta hindrar icke, att vi litet hvar och enkannerligen nationalekonomerna ständigt gjort och göra oss skyldige till dylika misstag. Ty sådan magt äger logiken öfver oss, och så lockande är denna konstruktion. Det är för ett liknande misstag socialisterna fallit offer vid studiet af våra samhällen och ibland dem icke minst H. George. Vi skola finna det genom en blick på de faktiska förhållandena med hänsyn till de ofta nämde lagarne. Verkligheten må sjelf svara oss, om våra samhällen

under dessa lagars obestridda tryck se fattigdomens kräfta utbreda sig öfver allt större och större kretsar för att snabbt eller långsamt föra oss till döden.

Lagen om befolkningens allt för starka (geometriska) tillväxt, efter sin förste framställare kallad Malthus' teori, förbigå vi här, efter som H. George med uppoffring af konseqvensen, såsom vi sett, öppet bekämpar densamme. Det är ock nog att följa de båda andra lagarne på spåren, lönelagen och grundräntans lag, för att veta hvad vi skola tänka om socialismens påståenden i fråga. Den förra af dessa lagar, *das eherne Lohngesetz*, såsom Lassalle på sitt uttrycksfulla språk nämde densamme, är den som främst påkallar vår uppmärksamhet. Han sammanfaller med den s. k. arbetarefrågan, föremålet för så mycket tal och så många sträfvanden i vår tid. Trycker alltså denna lag med sin jernspira den nu lefvande kroppsarbetande klassen så, som socialisterna och H. George påstå, och så som den enligt den logiska konstruktionen kan och bör trycka densamme? Äro arbetarnes löner i våra dagar, hvad man kallat dem, svältlöner, utgörande endast det minsta möjliga mått, som fordras för att lifnära sin man? Är slutligen arbetsgifvaren i vår tid denne hårdhjertade tyrann, som obarmhertigt begagnar sig af hvarje nödstäld belägenhet för att nedtrycka sina arbetares löner till detta minimum?

Man tycker svaret gifver sig sjelf för hvem som öron har att höra, ögon att se. Men för den som ej vill höra och ej vill se eller ej kan det, bländad af egna tankebilder, har lyckligtvis statistiken, ehuru ung och ofullständig på detta område, ett svar till hands. Sålunda lär oss konsumtionsstatistiken, att arbetarnes lefnadssätt under de senaste 40 à 50 åren betydligt förbättrats och uppenbarligen ständigt fortgår till ett bättre. Den europeiske kroppsarbetaren kläder sig och sin familj bättre nu än för en eller två mansåldrar tillbaka; han äter kraftigare föda, framför allt mer kött, och tillåter sig i ofantligt mycket större mån bruket af vissa allmännare njutningsmedel, kaffe, the, tobak o. s. v. Och om icke hans bostad i enahanda grad förbättrats, särskildt i de stora städerna, så beror detta på undantagsförhållanden, hufvudsakligen framkallade af den arbetande klassen sjelf. Berlin

t. ex. har sett sitt invånareantal fördubblas på 15 år, från 496,000 år 1860 till 968,000 år 1875, och 1880 steg befolkningssiffran till 1,122,500. Det är klart, att en sådan rusning till de stora städerna måste medföra ogynsamma bostadsförhållanden uti dessa. Men sådana öfvergående tillstånd på enskilda punkter förmå icke bevisa, att icke arbetarnes bostad i allmänhet förbättrats under den senaste mansåldern. Slutligen må ej förgätas, att under denna tid ett alldeles nytt element tillkommit uti arbetarnes ekonomi, i betydlig mån höjande och stärkande densamma. Jag syftar på de nu mer så allmänna anstalterna för sjukhjelp, åldersförsörjning och icke minst de mångfaldiga sparinrättningarne, genom hvilka mången arbetare ingått och dagligen ingår uti småkapitalisternas klass.

Denna skildring af den kroppsarbetande klassens ställning och förändringarne deri gäller närmast Englands, Frankrikes och Tysklands arbetare. Men detsamma kan konstateras hos alla civiliserade folk och icke minst hos det svenska, om vi också icke äga ett statistiskt material af enahanda omfattning till hands att dermed bevisa detsamma. Hvars mans vetskap är dock bevis nog, och en enda anmärkning kan här göra till fylles.

En hvar, som något känner vårt folks lefnadssätt, sådant det var för några årtionden tillbaka och sådant det nu allmänneligen är, lär det ej hafva undgått, huru detta mer och mer förvandlats från nästan ren vegetarianism till en matordning med mer eller mindre köttföda. Suglet (soflet) var förr, hvad det efter folketymologien bör vara, en sug- och smakbit, helst sill eller fläsk; cerealierna — oftast af sämre slag, korn och hafre — utgjorde i form af gröt och bröd den egentliga födan. Förhållandet är på väg att omvändas. Suglet har förvandlats till ordentliga matportioner af kött, fläsk, sill o. s. v.; bröd, nu allmänt af råg, och potatis ätes till de förra snarare som fyllnad än som hufvudrätt. Och samtidigt hvilken ökning i vårt folks förbrukning af kolonialvaror! Qvinqvenniet 1859—1863 kommo på hvarje hufvud af befolkningen, allt efter medeltal räknadt, af kaffe 1,704 kilogram, af socker 4,347 kilo-

gram.*) Motsvarande siffror för femårsperioden 1878—1883 äro hvar för sig 2,693 och 7,503 kg.; hvarvid dessutom är att märka, att sockrets post bör ökas för den senare perioden med den inhemska sockerproduktionens qvantum på samma sätt fördeladt. Det är uppenbart, att denna stegrade förbrukning bör skrifvas till allra största delen på de fattigare klassernas konto.

Förbättringen af den kroppsarbetande klassens ställning är alltså en allmän företeelse i våra samhällen. Den daterar sig i sjelfva verket från århundradets förra del eller tiden efter de Napoleonska krigens slut. Blott ett enda sorgligt undantag i stort kan påvisas, och det gäller Irland. Men ingen, som känner den irländska befolkningens lynne och vanor samt de abnorma förhållanden, som der intill senaste tider varit rådande, låter sitt omdöme deraf missledas. Ett undantagsfall betager ej en allmän företeelse dess giltighet.

Om det nu således står fast, att kroppsarbetarens *standard of life,* som den tekniska termen lyder, under senast förflutna mansålder betydligt höjts och tenderar att oafbrutet stiga, huru står det då till med den s. k. lönelagen och dess ofelbara verkan, fattigdomens tillväxt i våra samhällen? Kunna vi med denna verklighet för ögonen tro på nämda lags oinskränkta herravälde eller på vår moderna civilisations förmenta syftning att förvärra de fattiges och ringes lott?

Lassalle, som icke kunde förneka det påpekade sakförhållandet beträffande arbetarnes läge förr och nu, undvek att gifva ett svar på dessa frågor genom att förklara, att icke den absoluta förbättringen af arbetarens ställning vore den måttstock, hvarmed man skulle mäta. Allt komme an på deras relativa läge d. v. s. i jemförelse med öfriga klasser i samhället. Och så sedt, vore kroppsarbetarens ställning sämre nu än för ett eller två hundra år sedan. Detta tal är idel tomhet; det skulle vara lätt att visa det, om utrymmet medgåfve detsamma. Nu måste vi inskränka oss till att framhålla, att med detta inkast intet svar gifvits på våra tvenne frågor, att fastmer den, som så säger, erkänner, att lönelagen icke

*) Anmärkas bör, att posterna "sjöskadadt" kaffe och socker icke upptagits uti beräkningen, samt att raffineradt och oraffineradt socker sammanslagits i en summa.

herskar i våra samhällen så, som socialisterna påstå, och att vår utveckling icke syftar att göra den fattige än fattigare.

Detta Lassalle, det tyska arbetarepartiets egentlige stiftare! H. George åter tyckes verkligen lefva i den tron, att ofvan påpekade förbättring i den kroppsarbetande klassens läge icke existerar, utan att dess vilkor endast försämrats med den fria ekonomiska ordningens inbrott, och att framtiden tecknar sig i detta afseende blott än mörkare. Men hvad är detta annat än en verkan af just den logiska blindhet, hvarom vi ofvan talat? Ty George har icke en siffra, icke ett enda sakförhållande att framdraga till stöd för sin uppfattning. Med befolkningens tillväxt och den fria konkurrensen som premisser drager han en slutsats, hvilken ändar med lönelagen som en arbetarnes svältlag och med fattigdomens tillväxt. Men detta är konstruktion, idel konstruktion. Höjdpunkten af sådan uppnår han i kap. 1 af 6. boken. Han vill der ådagalägga, att alla försök att höja arbetaren i intellektuelt och moraliskt hänseende tjena till intet. De komma ej arbetaren sjelf till godo, utan arbetsgifvaren, som ytterst är jordägaren. Kunskaper, flit, sparsamhet m. m., m. m. gagna arbetaren endast derigenom, att de nedsätta lefnadskostnaderna. (Hvilket misstag!) Men så existerar lönelagen, och medelst den blir det arbetsherren-jordägaren, som i lägre löner skördar hela fördelen af denna utveckling.

Man måste vara logiker till fanatism för att kunna tro på en slutsats, som så kränker verkligheten och sanningen.

Nog har man berättelser om hyresvärdar, som, sedan de sett hyresgästen af egna medel reparera och snygga upp sin bostad, höjt hyran för honom. Men icke är sådant regel, och tillämpadt på arbetaren och arbetslönerna skulle ett likartadt tillvägagående helt enkelt vara omöjligt i närvarande tid och i våra samhällen, äfven om viljan dertill skulle finnas hos arbetsgifvarne.

Men här hafva vi i sjelfva verket träffat på frågans hjertpunkt. Vilja verkligen våra dagars arbetsherrar och öfverhufvud de bildade och rika klasserna så behandla arbetaren och den sämre lottade? och om de skulle vilja det, kunna de det? Är H. George konseqvent, måste han besvara båda dessa frågor jakande, men hemfaller då ock ånyo under samma

tillvitelse för konstruktion, stridande mot verkligheten, hvilken vi ofvan gjort honom. Han rör sig i sina deduktioner med menniskor och menskliga förhållanden, som vore de opersonliga naturkrafter och yttringar deraf. Här visar sig emellertid i all sin orimlighet användningen uti sociala och ekonomiska frågor af detta abstrakta betraktelsesätt, för öfrigt säreget icke blott för H. George och socialisterna, utan ock för samtliga ekonomister. Nog råder i hvar menniskovilja individualitetens lag, egoismen, men icke ensamt, icke allsvåldigt. Han äger i kärleken och medkänslan för andra en tvillingbroder; det är den hvita hästen i själens spann, för att erinra om Platos sköna bild af menniskosjälen med dess drifter. Det är icke det egna intresset ensamt, som bestämmer vårt handlingssätt; det är ock intresset för andra. Och det senare intresset växer med kulturen, den kristna kulturen nämligen. Sedan ett århundrade tillbaka kunna vi, så att säga, höra, huru detta intresse växer hos individerna och genom dem uti lagar och allmänna inrättningar. Samma tid, som förlorat tron på kristendomens dogmer, håller på att helt genomsyras af dess ande. Verkningarne visa sig såväl på samfundslifvets område som privatlifvets. De humanistiska sträfvandena å furstarnes sida i förra århundradet hafva i detta fortsatts af en storartad verksamhet med staten som mellanhand i och för massornas upplysning och deras uppfostran till sparsamhet, ordning och ett bättre lefnadssätt (den offentliga sundhetsvården). Och hand i hand härmed hafva gått arbetsgifvarnes ständigt ökade omsorger för sina arbetares bästa, visande sig uti af dem grundade sjuk- och understödskassor, uti sunda bostäder, bildningscirklar m. m. och slutligen ock uti höjda löner, svarande mot arbetsklassens ökade behof och förfinade vanor. Denna humanistiska anda och dessa de bildades, rikes och mägtiges välvilliga sträfvanden för sina mindre lyckligt lottade likar äro en faktor uti det moderna ekonomiska lifvet, hvilken socialisten och radikalen icke vilja taga med i räkningen, men som dock skall gifva utslaget deri. Denna moraliska magt är den starkaste af de krafter, som arbeta på lösningen af den s. k. arbetarefrågan. Det är ock den, som bryter udden af lönelagen.

Men om sålunda arbetsherrens vilja beträffande arbetarne i våra dagar är en annan, än hvad socialister och ekonomister tänkt sig, så ock hans förmåga att efter godtycke behandla dem. De nyss skildrade sträfvandena att upplysa och höja kroppsarbetarnes klass hafva satt denne vapen i händerna till sjelfförsvar. Den fria föreningsrätten och den genom den allmänna folkbildningen vunna skickligheten att begagna sig deraf för sammanslutning till ringar, strejker o. s. v. äro på god väg att ändra förhållandet derhän, att arbetsgifvaren blir mer beroende af arbetaren än denne af honom. — Huru kan man då, lefvande midt uti dessa förhållanden, alltjemt säga, att lönelagen enväldigt herskar uti arbetarnes verld? Detta är så långt ifrån fallet, att man fastmer ser en alldeles motsatt företeelse. Den civiliserade menskligheten ökas snabbt i antal, men det oaktadt höjas arbetslönerna, och arbetarnes ställning förbättras. Andra krafter verka i våra samhällen än de, hvarom socialisterna drömma, och dessa krafter, arbetande på fattigdomens minskning, äro starkare än de, som syfta till dess stegring.

Från H. Georges åsigter om lönelagen och den egentliga arbetarefrågan öfvergå vi nu till hans uppfattning af grundräntan och af den privata jordbesittningens ekonomiska verkningar.

Om någonsin en nationalekonomisk företeelse vållat de lärde hufvudbry, gäller detta om grundräntan. Engelsmannen Ricardo är den, som, om ej först iakttagit, så dock först beskrifvit densamma. Detta inträffade 1817. Sedan dess har man väldeliga disputerat om densamma, dess lagar och former, ja till och med om dess existens. Amerikanaren Carey har med mycken talang bekämpat hela teorin. För att emellertid ej trötta tidskriftens läsare med allt för mycken nationalekonomisk teori, vilja vi ej uppehålla oss vid frågan om grundräntans väsen. Nog af, hon existerar. Vår uppgift är att göra oss reda för hennes verkningar, och om Henry George fattat dessa rätt.

Grundräntan är enligt H. George att förlikna vid en svamp, lagd på jorden och skicklig att uti sig uppsuga arbetets och kapitalets förenade afkastning, utan att någonsin varda mättad. I arrendet och tomthyran — de lättast igen-

känliga formerna deraf — samt i det stegrade priset på alla jordbruksalster och råmaterialier, metaller, kol m. m., m. m. tillegnar sig grundräntan lejonparten af produktionens frukter. Sjelf tillfaller hon jordägaren; denne är alltså herren, hvilken arbete och kapital tjena.

Är denna uppfattning af grundräntans verkningar och den privata jordbesittningens riktig? Vi svara både ja och nej. Otvifvelaktigt kan det ekonomiska förloppet vid fördelningen af arbetets frukter vara sådant, som George skildrat detsamma, och faktiskt har det så varit vid åtskilliga skeden uti historien. Men lika säkert är, att det långt ifrån alltid gått och går till väga på samma sätt. George begår här samma fel som det, hvarför vi så många gånger förut förebrått honom; han konstruerar. Konstruktionen består nu såsom oftast i generaliseringen af enstaka fall — och beträffande grundräntan, dess väsen och verkningar tyckes onekligen detta förfaringssätt ha häfd för sig, ty så ha de gjort alla, Ricardo, Carey, v. Thünen.

Som sagdt är, finnas verkligen åtskilliga exempel i historien på en sådan tingens utveckling, som den H. George i sina arbeten så drastiskt skildrat. Nog har uti Indien den satsen ägt sin fulla sanning, hvilken vår författare så ofta upprepar: »hvem jorden tillhör, honom tillhöra dess frukter, hvita solskärmar och af stolthet rasande elefanter». Vi kunna vidare uti det forna Gallien, sådant det var, då Cæsar lade det under Rom, se liknande verkningar af jordbesittningen. En fåtalig adel, som innehar allt land, och omkring hvar höfding stora skaror af lifegne och gäldbundne. Slutligen ställer Rom sjelft i flera tablåer det skakande skådespelet af denna ekonomiska utveckling inför våra ögon. Det inträffade i Italien under republikens tid, då latifundierna uppslöko dess fria bondestånd. Det återtogs under kejsardömet efter en lycklig ansats till en annan och bättre ordning (från midten af 3. seklet) och ändade med sina verkningar uti medeltidens lifegenskap och feodalism.

Men historien har ock andra lärdomar att bjuda oss, och det just från det moderna samfundets egen barndom. Det tredje ståndets uppkomst i Europa utgör väsendtligen ett stycke ekonomisk historia; och i det hafva arbete och kapital

firat en triumf öfver jordbesittningen, hvilken i företeelsens storhet och betydelse för följande tider vida öfverträffar alla tilldragelser af motsatt slag. Då feodalsystemets tunga byggnad genombröts af de uppväxande städerna och den jordinnehafvande adeln öfverflyglades af dessas borgare, då var det arbete och kapital, som tillkämpade sig seger öfver jordbesittningen. Det var denna tilldragelse, som lade grunden till det moderna Europa och vår nuvarande civilisation. Skulle vi alltså i närvarande tid — för att nu återvända till den och H. Georges farhågor — stå i begrepp att öfvergifva denna grund och slå in på en motsatt väg, något liknande med hvad vi sett försiggå i det gamla Rom? Och skulle denna omkastning ha inträffat just med borttagandet af de sista resterna af feodalt samhällsskick, med arbetets och kapitalets fullständiga frigörelse, med flyttningsrättens införande, med fritt jordköp och öppen jordbesittning? Den historiska konseqvensen talar afgjordt emot Henry Georges mening — en lärdom framför allt för Herr Emile de Lavelaye, den belgiske förkämpen för samma åsigter. Låtom oss nu äfven höra ett ord från verkligheten! Det skall säga oss, om jordägaren faktiskt intager den mägtiga och privilegierade ställning, som den amerikanske socialisten påstår honom äga.

Om Henry George eller någon liktänkande komme till en af våra svenske jordbrukare, likgodt herre eller bonde, och hölle ett tal för honom och sade: »Ni är en af verldens herrar; för Er möda sig arbete och kapital; till Er lägga de skatt; Er tillhöra produktionens frukter i främsta hand» — så skulle vår jordbrukare till äfventyrs tro mannen vilja drifva med honom och derför vända honom ryggen. Eller han skulle göra sig mödan att söka öfvertyga honom om hans villfarelse. Han skulle då peka på sina fordrande och svårhandterliga arbetare; han skulle omtala sina bekymmer för nästa ränteliqvid i hypoteksbanken eller annorstädes och slutligen ock sina farhågor att på närmaste marknad öfverflyglas af den amerikanska konkurrensen. Derefter torde han vända sig till sin interlokutör och fråga honom, om detta kallades att vara en af verldens herrar o. s. v. Ginge så vår man från denne till en af våra jerngrufvor och hölle inför de för-

samlade bolagsmännen samma tal, så kunde det hända, att de till svar bjöde honom att för intet öfvertaga allt ihop eller blott mot erläggande af hvad de sjelfve lagt ut och förlorat. — Detta beträffande vårt land! Icke skulle svaren allestädes bli desamma. Ty otvifvelaktigt har det funnits och finnes det punkter, hvarest jordbesittningen medför en ställning liknande den, som H. George skildrat. Så uti Irland före lagen af 1881; så delvis alltjemt i England, men än mer i Norra Italien — allt trakter der ett arrendesystem i andra och tredje hand förekommer — liksom å andra sidan ock i Amerikas Far West, der latifundieväsendet för tillfället blomstrar på några ställen. Slutligen finnas nog många stadsjordar och fyndigheter af råmaterialier i både Gamla och Nya verlden, hvars innehafvande medför monopolets privilegierade ställning. Men allt detta är dock endast enstaka och öfvergående företeelser, hvilka på intet vis berättiga till de allmänna slutsatser, som H. George dragit.

Hade någon uppträdt och predikat detta korståg mot jordbesittningen under Medeltiden, eller så länge rätten att äga jord var ett privilegium för en viss klass, medförande utomordentliga rättigheter, så hade det icke varit att undra öfver. Och ännu i Nyaste tid för hundra eller blott femtio år sedan skulle dessa läror möjligen synts äga grund för sig — uti den då begränsade tillgången på odlingsbar jord och uti fruktan för öfverbefolkning. Men just i vår tid, sedan de nyvunna kommunikationsmedlen öppnat för oss hela verlden, hafva dessa farhågor för jordbesittningens vådor — om de eljes vore i sig berättigade — förlorat all praktisk betydelse. Vi kunna icke se så långt fram, att vi skönja den tidpunkt, då all Amerikas, Afrikas och Australiens herrelösa jord, många gånger större än hvad som nu innehafves af den civiliserade menskligheten, blifvit tagen i besittning och i bruk. Och förr än detta skett, kunna de följder, som H. George befarar, icke inställa sig, förutsatt att icke menskligheten då funnit utvägar att undvika desamma.

Nej, jordmonopolet, såsom George kallar jordbesittningen, är i närvarande tid och i våra samhällen icke så farligt och dess innehafvare icke dessa privilegierade gunstlingar vid produktionens bord, som han förmenar, åtminstone ej i all-

mänhet och som regel. Fördelningen af produktionens frukter försiggår icke så, som H. George tror. *) Rikedomarne samlas icke ensidigt på jordinnehafvarens hand, och allra minst är det han, som skördat och skördar frukterna af hela vår materiela utveckling. I detta stycke begår George ett groft teoretiskt misstag, och det är antagligen det, som jemte några enstaka, ofvan nämda, företeelser på jordbesittningens område ledt honom till hela hans teori om dennas verkan och förmenta privilegierade ställning. Vi skola genast se huru.

Mensklighetens förmåga att producera förmögenhet af visst slag har stigit sedan ett århundrade i det otroliga. Man har beräknat endast för Frankrike, att de 40,000 ångmaskiner, som der funnos 1878, representerade 1,500,000 hästkrafter eller 30 millioner arbetare. Hvilken oerhördt ökad produktionskraft har icke alltså denna enda uppfinning gifvit menniskorna i vårt århundrade! Och så den fulländade maskintekniken! Man tänke blott på den moderna spinnmaskinen, med hvilken nu en man åstadkommer lika mycket garn som förr på samma tid 400 spinnerskor. Men hvem kommer all denna stegrade förmögenhetsproduktion till godo? I hvilka händer stanna dessa ständigt växande rikedomar? Så har Henry George frågat, och då han icke funnit dem hos arbetarne, högre och lägre, och icke heller såsom andre socialister hos kapitalets män, har han sökt dem hos jordinnehafvarne. Men härvid hemfaller vår författare åt en dubbel begreppsförblandning. Ena gången så, att han sammanblandar begreppen förnödenhet och lifsmedel.

Den i så hög grad stegrade produktionen gäller industrialster, icke de egentliga näringsmedlen. Vi kunna alltså nu frambringa med samma kostnad hundradefaldt mer knifvar och saxar, dukar och kläden m. m., m. m., än för ett sekel tillbaka — men af detta kan icke en hungrande mage mättas. Denna oerhördt stegrade produktionskraft kan således icke, eller endast i jemförelsevis ringa grad, hjelpa oss att föda

*) Henry Georges nyfunna teori öfver lagarne för inkomstfördelningen hafva vi kritiskt granskat uti den recension af Hr K. af Geijerstams handbok i Nationalekonomikens grunder, hvilken är intagen i fjolårets Decemberhäfte af denna tidskrift. Vi hänvisa alltså för denna punkt till nämda anmälan.

fler menniskor än förut. Men vidare — och detta är det andra misstaget — denna ofantligt stegrade produktionskraft har nog haft till följd en motsvarande förnödenhetsalstring, men derför ingalunda en motsvarande värde- och rikedomsalstring. H. George sammanblandar begreppet förnödenhet äfven med dessa senare begrepp.

Vi hafva här stött på en af de märkligaste företeelserna uti vår moderna utveckling. Den förbises af de fleste. Det är likväl denna rent ekonomiska företeelse, som näst den ofvan nämda moraliska faktorn mägtigast bidrager att besvärja den s. k. sociala frågan. Förstå vi densamma, veta vi ock, hvem den materiela utvecklingens frukter i främsta rummet tillfalla, och hvad godt civilisationen i detta afseende medför.

Den företeelse, vi åsyfta, är denna. Den moderna massproduktionen åstadkommer billiga varor. Men varornas prisfall gör dem åtkomliga för den mindre bemedlade. Hela den industriella utvecklingen arbetar alltså på utjemnandet af skilnaden mellan rik och fattig. Förloppet af denna process kunna vi dagligen iakttaga, ty ingen dag går förbi, utan att en ny vara, resultatet af en uppfinning, föres i marknaden. Att börja med håller hon sig dyr, dels vanligen i följd af patenträtten — uppfinnarens belöning — dels på grund af ofullkomlighet i framställningen. Men motsvarar varan ett allmänt behof, dröjer det ej länge, innan metoderna för dess frambringande fullkomnas och vi deraf få en massproduktion, hvilken kastar oerhörda qvantiteter af densamma i marknaden till $^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_{10}$ och ännu mindre af det pris, som hon vid sitt första framträdande fordrade. Så har det gått med husgeråd, redskap, maskiner, väfnader, tråd, tändstickor, med allt kort och godt, som kan på industriel väg frambringas.

De sociala verkningarne häraf ligga i öppen dag.

Varor, som nyss blott stodo den rike till buds, äro nu tillgängliga för den mindre bemedlade. Skrankan, som skiljer den förre från den senare, sänkes på detta sätt för hvarje dag. Ty hvad som skiljer den rike från den fattige, är ju icke minst den olika förmågan att förskaffa sig enahanda förbruknings- och njutningsmedel. Och här verkar den moderna materiela utvecklingen med jättekrafter. Förmår hon ej

lyfta den fattige upp till den höjd, der frukterna växa på behofvens och njutningarnes träd, äger hon dock trollmagten att böja dess grenar ned till honom, att han kan nå dem. Detta är alltså de omedelbara sociala verkningarne af det materiela framåtskridandet. Den fattige är den, som främst skördar frukterna deraf, af denna oerhördt ökade produktionskraft alltså, af denna ofantliga förmögenhetsalstring. Den moderna civilisationen arbetar på detta sätt sedan ett århundrade med väldig kraft på att minska i stället för att öka klyftan mellan rik och fattig.

Detta är ett annat resultat än det, hvartill den amerikanske socialisten kommer.

Ofvan sökte vi visa, att i vår civilisation arbeta mägtiga moraliska krafter, hvilka syfta att minska fattigdomen och höja den mindre bemedlades ställning; senast hafva vi funnit, att vid deras sida stå knappt mindre verksamma krafter af annat slag. Väl finnas företeelser i vår kultur, hvilka sträfva i motsatt riktning, t. ex. börsspelet och de stora penninghusen, den anarkiska konkurrensen och kriserna — af hvilka, i förbigående sagdt, vår författare gifver en fullkomligt misslyckad förklaring — men de upprätthållande krafterna äro ojemförligt starkare än de förstörande. Det vore således orättvist att misströsta om menskligheten och civilisationen. Det är blott okunnighet om dennas lagar, blindhet för tidens rörelser och de i dem verkande krafterna, som kan framkalla de hemska verop öfver vår kultur, hvilka nu dagligen ljuda i våra öron. Socialismen har lyst våra samhällen och särskildt liberalismen och det 18:de seklets ekonomiska principer i bann, emedan han icke har öga för den historiska utvecklingen, och emedan han misstager sig på de senares faktiska verkningar i våra samhällen samt icke kan rättvist väga fördel mot olägenhet.

Den ekonomiska liberalismen har många och stora synder på sitt skuldregister. När han först framträdde, skedde det med ungdomens hela hänsynslöshet och revolutionsmannens frivolitet. Jublande drog han fram öfver krossade industrier (handtverket), under sitt triumftåg blind och döf för de slagnes klagan. Och så, liksom för att pröfva krafterna, lät han det gå löst uti ett allmänt kapplopp på arbe-

tets fält, hvarvid tusenden blefvo efter och tusenden stupade. Nu var det, som arbetarne, hvilka drogo hans vagn, fingo känna okets tyngd (maskinerna!) och den nye gudens hänsynslösa egoism. Så fortgick det till in på detta århundradet. Med 1820-talet inträder vändpunkten. Sedan dess har liberalismen mer och mer afklädts det demoniska och förstörande, som vidlådde den vid dess första framträdande. Han liknade en af sagans andemagter, hvilken menniskorna väl förmått frambesvärja, men sedan ej styra. Omsider har det dock lyckats och skall lyckas allt mer och mer trots den unga jättens medfödda obändighet och trots de apostlar, som uppträdt och velat sanktionera hans olater som allmän lag, inskrifven kan tänka i de s. k. menskliga rättigheternas apokryfiska codex. Det är dessa läror icke mindre än hans egna odåd under den första tiden, öfvergångs- och brytningstiden, som bragt liberalismen i misskredit. Detta tal om menniskans egna kraft, om individens hänsynslösa obundenhet i ekonomiska ting, om identiteten af den enskildes fördel och det allmännas, samt om statens absoluta non-intervention i ekonomiska ting, med ett ord detta frivola *laissez faire, laissez passer,* för hvilket senast Manchestermännen upphäft sig till de fanatiska målsmännen, det har gjort liberalismen förhatlig inom vida kretsar af det europeisk-amerikanska samhället. Man misstror friheten på det ekonomiska området och detta visserligen ej utan skäl. Menniskornas moraliska känsla har längesedan protesterat emot de tygellösa yttringarne utaf densamma och för den skull trädt mildrande emellan dels inom den enskildes verkningskrets, dels med staten som mellanhand, såsom vi ofvan påpekat. Man fordrar nu allt mer den senares ordnande oeh skyddande ingripande — detta är tidens stora problem! Men mellan en sådan i moralens och rättens namn fordrad inskränkning af den enskildes frihet i ekonomiska ting samt socialismens tvångsanstalt är skilnaden himmelsvid. Man må taga sig till vara, att man ej med badvattnet kastar ut barnet, som det heter. Många äro de osunda skott, som liberalismens träd skjutit, och värre blefve det, om dess hänsynslöse främjare, Manchester- och Fortschritts-män, finge råda. Man må bortskära dessa osunda skott, men olycksbringande vore att förgripa sig,

såsom socialisterna vilja, på den friska stammen. De principer, hvarpå den ekonomiska liberalismen — vi tala här ej om någon annan — ytterst hvilar, innesluta uti sig den moderna utvecklingens förnämsta drifkrafter, det fria initiativet och sjelfbestämningen. Att klafbinda dem, vore att ohjelpligen hämma den förra.

Betydelsen af dessa principer och de storartade verkningar, de medfört till menskligthetens fromma, vilja eller kanhända kunna socialisterna icke se, och för den skull uttala de öfver den nuvarande fria ekonomiska regimen sitt dundrande anatema, dömande så oskyldigt med skyldigt. Dock, denna förebråelse träffar kanske minst af alla socialister Henry George, oaktadt hans vältalighets åskor ljunga icke mindre kraftigt än andres, när fråga är om det sociala lidandet och de förmenta eller verkliga orättvisor, som anses vålla detsamma. Socialisternas skara är stor, och det är blott genom motsättningen mot den äldre ekonomiska riktningen, liberalismen, som de kunna sammanfattas under ett namn. Att eljes så göra eller att skära alla öfver en kam, vore blott bevis på okunnighet. Uti denna brokiga flock intager emellertid Henry George en säregen ställning. Han är amerikanare, och dennes medfödda kärlek till friheten samt fordran på individens ohämmade rörelse i socialt och moraliskt afseende förneka sig aldrig. Med varsam hand rör han alltså vid de stora principer, som vakade vid Nyaste tidens födelse. Ofta förliker sig i sjelfva verket denna skonsamhet illa med hans öfriga åskådningar, men konseqvensen får här vika för sympatierna.

* *
*

Sedan vi nu granskat den negativa och kritiska sidan af Henry Georges sociala läror, borde vi äfven egna den positiva delen deraf en undersökning. Utrymmet medgifver oss emellertid icke att här företaga en sådan. Vi torde en annan gång återkomma dertill; nu inskränka vi oss till några få anmärkningar.

Mellan den negativa och den positiva delen af Henry Georges lära existerar intet direkt logiskt samband. Derför att den ena är falsk och orimlig, behöfver alltså ej den andra vara

det. Henry Georges uppfattning af vissa ekonomiska företeelser i vår tid, särskildt på fördelningens område, vidare af vår civilisations ekonomiska tendens och af den allmänna historiska utvecklingen är från början till slut oriktig. Hans farhågor för fattigdomens tillväxt jemsides med växande rikedomar äro grundlösa. Men fattigdomen förefinnes i våra samhällen, och olikheterna i existensvilkor äro alltjemt skriande, om ej så mycket hos oss, så uti de stora kulturländerna. Och målet, hvartill vi sträfva, är ännu så aflägset. Det är vår pligt att söka på kortaste väg nå detsamma. Ur denna synpunkt kan och bör den andra delen af Henry Georges teori, hvilken förespeglar oss botemedlet mot fattigdomens onda, bedömas oberoende af den förra.

Skulle jordens nationalisering — bortsedt från det rättsvidriga sätt, hvarpå Henry George vill se reformen genomförd — vara en för våra samhällen god och helsobringande åtgärd? Skulle dermed fattigdomen upphöra att existera samtidigt med dessa jätterikedomar, hvarmed en Vanderbilt, Rotschild och deras likar tyrannisera verlden — ty kapitalet är icke så oskyldigt, som Henry George förmenar? —— Utan att här inlåta oss på besvarandet af dessa frågor vilja vi blott påpeka, att de stora förhoppningar i antydda afseende, H. George och andre anhängare af denna åtgärd fästa vid densamme, helt och hållet bero på deras föreställning om inkomstfördelningen. Är denna föreställning, såsom vi ofvan sökt visa, väsendtligen oriktig, så följer ock deraf, att dessa förhoppningar äro luftslott, ej grundade på verklighetens mark. Är jordägaren uti våra samhällen i allmänhet icke den lyckans gunstling vid produktionens bord, som Henry George vill göra honom till, så kan icke heller jordens förvandling till statsegendom tillskynda samhället de fördelar rättare rikedomar, som han förmenar deraf skola följa. Men om sålunda dessa öfverspända förhoppningar måste uppgifvas, återstår dock alltid frågan, huruvida icke en sådan tingens ordning, som den H. George vill se införd, vore bättre än den nuvarande. Till den frågan, torde vi, som sagdt, återkomma.

Pontus Fahlbeck.

"Over de höie Fjelde."

Novell

af

Helena Nyblom.

1.

Ändtligen hade det kommit ett barn i prestgården. Det hade varit önskadt så länge, — så länge, att man börjat uppgifva hoppet, att det någonsin skulle komma, men nu var det verklighet: det låg en liten flicka i vaggan.

Presten, Anders Gren, och hans hustru, Mina Gren, voro icke unga längre, då de gifte sig. De hade begge två fyllt fyrtio år, och först nu, det tredje året efter deras bröllop, kom deras barn till verlden. De voro kusiner i andra ledet eller syskonbarn, som det kallas, och hade känt hvarandra sedan de voro små. I den gamla prestgården, den samma som nu var deras egen, hade Minas far varit prest, och ditut kom alltid Anders en månad om sommaren. Anders' far hade också varit prest, en bondson, som till familjens stolthet hade läst sig upp till den svarta prestrocken, men Anders hade förlorat både far och mor, och hans andra hem var hos Minas föräldrar, der han för det mesta fick tillbringa ferierna, när skolan slutat.

Det var samma sommar han blef student, då han och Mina båda voro aderton år, som de hade förlofvat sig. Han kom så ung och glad med sin hvita studentmössa, som klädde hans mörkbruna hår så bra. Det var en munter sommar, då många unga menniskor voro samlade i prestgården, och då man lekte och log från morgon till qväll. Då det så

led mot slutet af sommaren, och Anders snart skulle tillbaka till Upsala, hände det en afton att man lekte »sista paret ut» nere vid en stor gran, som stod vid hagen. Det var sent på qvällen och det började mörkna, men ännu var luften varm och ljum som om sommaren.

Bakom granen fångade Anders Mina. Hon kom springande rakt i armarne på honom för att undgå »enklingen», som stod för att fånga henne. Hon blef tryckt så tätt intill den smärte unge mannen som fångade henne, och i det han slog sina armar om henne och såg ned på henne med sina vänliga bruna ögon, sade han: »Nu fångar jag dig för att aldrig mer släppa dig. Min är du och min skall du blifva.» Och hon såg så lycklig upp i hans ansigte. Hon tänkte alls icke på att svara någonting. Det föll ju af sig sjelft, att de tillhörde hvarandra.

Och medan de senare på aftonen gingo arm i arm i augustimånskenet, der skogen stod så svart med klara stjernor öfver och hela landet omkring låg så stilla, så ljudlöst stilla, då gingo de som burna på vingar. Lifvet låg för dem som en lycksalig sommartid, der de alltid skulle följas arm i arm, alltid kyssas och älska hvarandra. Naturligtvis skulle det också komma svåra tider, de voro ju fattiga båda två, och det måste arbetas mycket; men hvad skulle de icke kunna göra för hvarandra? Jo allt, allt! Intet arbete skulle vara så tungt, ingen pröfning så svår, att de icke gerna skulle uthärda den för att kunna blifva hos hvarandra. De voro så käcka, så friska, så modiga båda två. — Och deras mod skulle pröfvas i den form, der till och med det djerfvaste mod ofta ger efter, — i ett långt, långt tålamod.

Ack, dessa negativa dygder, der man skall stå tyst bakom skansarna och låta sig skjutas ned! Det hör en helt annan trofasthet, ett helt annat hjeltemod till det, än att gå framåt med flygande fanor och klingande spel och laddade kanoner.

Men Anders och Mina höllo ut. Det var långa tider af fattigdom för honom, så af sjukdom, som hindrade studierna, så af ofullständiga examensprof till följd af sjukdomen, så nya försök, ny fattigdom. Åren gingo, för honom i staden, för henne på landet. Hon hade först sina

gamla föräldrar, sedan blott sin gamle far att passa och sköta, och då Anders ändtligen fick ett litet ämbete, så var det så litet, att de icke strax, icke alldeles strax vågade gifta sig. Det var alla dessa räntor, denna gamla skuld, som man dock måste försöka att blifva litet af med, och så väntade de vidare.

Om sommaren träffades de alltid en kortare eller längre tid och sågo då, huru de ömsesidigt blefvo äldre med hvart år. Det var med en viss beklämning de emotsågo dessa återseenden. Månne Anders hade blifvit ännu magrare, ännu mera gråhårig? — Månne Mina ännu liknade den unga Mina, eller var hon snart lika rund och tunnhårig som sin salig mor? — Så vande de sig vid att förstå, att de båda icke längre voro unga, och så gifte de sig ändtligen, då de voro fyrtio år.

Minas far hade dött ett halft år förut, och det hände dem den stora lyckan, att Anders fick pastoratet efter honom. Det var icke något stort ämbete, långt derifrån! Anders hade kanske haft utsigt till att söka ett större, men det var det gamla hemmet, det kära gamla hemmet, och nu skulle de icke vänta en månad längre.

Anders såg mycket äldre ut, än han var. Strängt arbete, försakelser och bekymmer hade fårat hans kinder, gjort hans stora ögon insjunkna och stänkt många hvita fläckar i hans mörka hår. Han såg nästan alltid allvarlig ut, det glada studentlynnet hade blåst af honom. Mina hade blifvit fet. Hon hade redan i många år sett ut som en gift hustru. Hon hade en frisk hy, som nu hade fått en litet för stark färg. Den ständigt röda färgen på kinderna var icke längre ungdomens rodnad, som går och kommer. Hennes mycket blonda, mjuka hår hade blifvit tunnt, men hon bar det ännu som förut, struket bakom öronen med en liten lock på hvar sida. — Ja, de hade blifvit gamla, men prestgården såg ungefär ut som förr, och den stora granen, omkring hvilken de hade lekt »sista paret ut» den der sommaraftonen, ja *den* hade icke blifvit en dag äldre. Den stod der lika hög och kraftig, med nya ljusa skott på qvistarne och tycktes säga: »Åh, ett halft århundrade mer eller mindre hvad gör det?»

Anders var icke egentligen hvad man kallar en bildad man. Han hade just icke haft tid till annat än sina examensstudier, och hvarifrån skulle han för öfrigt hafva fått någon bildning? I universitetsstaden umgicks han icke med några familjer, på landet vände han alltid helst tillbaka till prestgården. Men Anders var en bra och hederlig karl, som trodde på hvad han sjelf lärde andra, och hvad mera var, som lefde derefter. Han tänkte på sina sockenbarns ve och väl, både det andliga och det timliga, med uppriktigt deltagande och delade gerna med dem af det lilla han hade. Det var icke utan att han var en sträng man, icke kallt sträng, icke som en farisé, som fordrar mycket af andra och sjelf drager sig undan; men han visste af egen erfarenhet, att en man med Guds hjelp och en god vilja kan motstå »ögonens begärelse, köttets begärelse och ett högfärdigt lefverne», och han fordade det samma af andra.

Mor Mina, som hon kallades, var mildheten sjelf. Hon hade tillbragt hela sitt lif med att tjena och hjelpa, och det hade blifvit hennes andra natur, eller också hade det kanske från början varit hennes natur. På henne kunde i sanning skaldens ord tillämpas, att »en förståndig husmor går intet steg förgäfves». Hon hade ögonen öfverallt, och hennes händer voro alltid redo att hjelpa. När hon gick genom trädgården, bröt hon af de vissna qvistarne, band upp de buskar, som ville falla tillsammans, eller plockade i förbifarten af de vissna rosorna, för att allting alltid skulle se friskt och fint ut.

Hon kunde baka, brygga, väfva och sy, och i sömnad var hon till och med en riktig mästare, ty hon broderade lika bra som någon bondqvinna med hålsöm och korssöm och kände alla gamla mönster till handdukar och täcken, så att hennes linneskåp var en riktig fröjd att se.

Ja, nu voro de ju så lyckliga! Hon skulle blifva hela sitt lif i den gamla prestgården. I fars och mors sängkammare stod nu deras säng, i fars arbetsrum stod Anders' skrifbord — sitt eget sybord hade hon aldrig behöft flytta — och ute på gårdsplanen under lönnträden sutto de nu om söndagseftermiddagarne och drucko kaffe, vid det gamla bordet; de hade blott skaffat nya bänkar. Allting var

så bra, — om det nu blott ville komma ett litet barn. Redan det första året trodde sig Mina hafva hopp derom, och hon fick brådt med att sy små kläder och köpa vagga; men det var blott ett bedrägligt hopp, och de små kläderna blefvo lagda upp på vinden i vaggan. Men så det tredje året, ja, nu var det sanning, en sanning, som dag från dag blef tydligare, så tydlig, att Mina måste le öfver den kraft, hvarmed den lilla obekanta gjorde sin närvaro gällande och liksom fordrade att snart blifva utsläppt i verlden — och på sjelfva midsommaraftonen kom den slutligen — det var en liten flicka.

Modren hade varit mycket sjuk, så sjuk, att doktorn, som man sände ridande bud efter, ett ögonblick tänkte på att uppoffra barnet för att rädda moderns lif, men Mina bad och grät. Hon skulle lida hvad som helst, hon skulle gerna dö, men barnet *måste* lefva. Och så gjorde naturen en stor ansträngning på egen hand, och Mina lefde och hade en stor och frisk liten dotter.

Utanför var det midsommarväder. Himlen var blå, så fläckfritt blå. Emot aftonen blef den gyllene vid horizonten, gyllene högt upp emot det blå. Lönnträden blommade, och skyar af fint honungsstoft sväfvade sakta genom luften och mötte andra skyar af blomsterstoft, som sväfvade öfver ängen, der gräs och blommor växte högt. Majstången var rest i hagen mellan björkarna, men då »mor» var så svag, bad man folket gå en annan väg än förbi prestgården. Dock hörde man på afstånd de två fiolerna spela. Den första fiolen, högt uppe i diskanten med raska öfverlägsna stråkdrag, spelade melodien, medan den andra ackompagnerade med ungefär samma två ackord hela tiden i en underordnad beundran.

En stor skara menniskor följde, gamla och unga, barn och hundar. Mor Mina var ju utom all fara nu, och man måste dock dansa midsommardansen.

Vinterns långa hårda tid, all denna väntan i is och snö, allt det stränga arbetet skulle nu hafva en glad stund som belöning, då allt det svåra skulle glömmas och man kunde känna, att man lefde och var glad.

Mor Mina hade också fått sin belöning. Hon låg för nedrullade gardiner i den mörka sängkammaren, likblek, liksom sönderskjuten i en fruktansvärd batalj. Hon sof nu och log i sömnen. Alla dessa långa års möda, hela denna långa väntan, alla dessa bekymmer och nu denna hårda kamp, allt var ju nu öfverståndet och glömdt. Belöningen låg der mellan dunkuddarne i vaggan. Djupt nere — från kuddarne — kom då och då en liten fnysning, som när en fogel skakar på sig i sömnen, och så på en gång ett riktigt kraftigt skrik. Anders, som hade suttit i rummet bredvid med dörren på glänt, kom in på tåspetsarne, lyfte på kudden och tog med största försigtighet upp den lilla. Mina sträckte ut armarne, och fadern gick sakta, sakta fram och böjde sig ner med det dyrbara lilla byltet och lade det vid modrens bröst.

Ännu hade icke Mina kommit längre än till länstolen vid fönstret. Det gick långsamt. Hon satt der mellan kuddar och täcken och såg på sin lilla flicka i vaggan. Solen sken in på barnets hår, ett sådant starkt, lockigt, mörkt hår. Eller var det egentligen mörkt? Några små lockar tycktes nästan gullgula, andra hade en rödaktig glans. Mina satt och tänkte på, att det både fans blått och grönt i skuggorna, och der det var mörkast, var det nästan svartblått; men förtjusande var det, och i ring efter ring hängde det ned öfver de fina ögonbrynen och den lilla svettiga pannan, som stack upp öfver kudden. Hvarifrån hade barnet egentligen fått lockigt hår? Ingen af föräldrarne hade det ju; men Anders sade, att han också hade haft ett sådant lockigt hår, då han var helt liten, men att det alltid ändrar sig; han hade blifvit kortklippt, kammad och borstad med vatten, och då kan till och med det lustigaste hår blifva rakt. Men ögonen? Nu, då den lilla flickan slog upp ögonen och med ett allvarligt, nästan högtidligt uttryck lät dem följa flugorna, som dansade i taket, tyckte sig Mina se samma ögon som den der aftonen nere vid granen, då ett ungt, lyckligt ynglingaansigte böjde sig öfver henne och hon såg in i två varma, bruna ögon, som trängde rakt till hennes

hjerta; men det var länge sedan, ack, så länge sedan! Anders hade fått något strängt, något enformigt mörkt i blicken nu. — — — — »Nu vet jag, hvad vi skola kalla vår lilla flicka», sade Anders, i det han tog pipan ur munnen, — den hängde der för det mesta — »vi skola kalla henne Rachel.»

»Du menar», log Mina, »att du tjenade så länge för att få mig — mer än fjorton år. —»

»Ja, också derför», sade han och lade sin stora, magra hand på täcket öfver Minas knän, »och så är det ett namn, som betecknar trofasthet. Du väntade ju också på mig, Mina, och ser du, trofast, det är hvad jag mest önskar att vårt barn skall blifva; trofast mot Gud, mot oss, mot sig sjelf. Det är så mycket fram och tillbaka nu för tiden. Menniskorna veta hvarken, hvad de tro eller vilja, de äro ingenting att lita på. Rachel skall blifva en, som man kan lita på. Hon skall blifva vår ålderdoms stöd.»

Och Rachel kom hon att heta, då hon blef döpt den varmaste dagen i hela sommaren.

2.

Hon lärde sig först sent att tala och gå, men så snart hon kunde gå, sprang hon oupphörligt i väg på egen hand och slog med armarne åt pigan, som ville fånga henne.

Så började hon leka, och hon kunde sitta timtals och plocka och ordna med småsten och sand eller blommor, som hon ref af hufvudena på. När Mina gick omkring i trädgården eller vid uthusen, såg man alltid i det gröna en liten röd eller gul fläck i närheten af henne. Det var den lilla Rachel i sin eldröda eller saffransgula, hemväfda bomullsklädning.

Så började hon läsa, men det gick trögt, riktigt bedröfligt trögt. »Jag vet ännu inte riktigt, om det är för att hon inte kan eller inte vill, men hon *skall* i alla fall, och bara hon märker, att det är menadt riktigt på allvar, så fogar hon sig nog i det», tänkte modern.

Då hon var sex år, kunde hon dock så der temligen stafva sig igenom A-B-Cboken och under Minas uppsigt sticka ett par pinnar på en strumpa.

Prestgården låg på Östgötaslätten. Det fans ingen skog i närheten, men omkring huset var en gammalmodig trädgård och der bakom ett par hagar, der kreaturen gingo om sommaren. Af berg fans det icke heller några utom de stora, kala knallar, som med korta mellanrum bröto fram ur den odlade marken; men långt borta emot horizonten sträckte sig Kolmordens böljande linie. Var det mycket varmt, lågo bergen inhöljda i en mjölkaktig dimslöja och försvunno nästan helt och hållet; men på vackra, lugna sommaraftnar i solnedgången kunde de stå i en djup blå färg upp emot den glödande himmelen, och var det klart blåsväder, då kom det lif i hela den böljande åsen. Den förändrade färg, man tyckte nästan, att den förändrade form hvart ögonblick, när skyarne och solstrålarne vexlade deröfver och gjorde den än svartblå, än skinande ljus. Då likasom växte den, kom närmare, vek tillbaka igen och kunde plötsligt stråla så klart, att man nästan tyckte, att det blott var en kort väg dit bort, och dock var det många mil.

Om vintern var det mörkt och dystert derute på slätten, men om våren blef också *der* härligt, liksom öfverallt för resten. Omkring prestgården stodo många slags träd, hvilka på tid och ställe slogo ut så, som de skulle. Först kommo med sina späda, spetsiga blad syrenerna, som stodo i en tjock häck omkring hela trädgården, så kommo björkarna med sina ljusgula löfqvastar, ekarna med sina små bruna skott, oxelträden visade afvigan af sina hvita sammetsblad, balsampopplarne, stodo så blanka, som om de hvar dag blefvo nytvättade, almarne skuggade med sina stora, ludna löf, och jorden mellan stenarne i hagarne betäcktes med mjukt, fint gräs, som doftade af liljekonvaljer och lyste af gula smörblommor, röda studentnejlikor och blåklockor.

Det var en tid, då Mina hade dubbelt så mycket att göra som annars både ute och inne, och det gick som det kunde med läsningen. Rachel var icke den som påminde, om modern uppsköt det. En dag mot aftonen, då Mina kom från köksträdgården för att se till morötterna och gick förbi ladan, fick hon plötsligt se långt, långt ute på slätten en eldröd fläck, som med allra största hastighet rörde sig bortåt öfver stenar och gärden.

»Rachel!» ropade hon; hon kände igen den röda bomullskjolen. Den stannade ett ögonblick, och så i väg igen. »Rachel!» ropade hon åter, denna gång högre och strängare; hon hade börjat att gå utåt landsvägen. Den röda kjolen stannade, den såg ut som en vallmo bland klöfvern. »Men Rachel, hur vågar du springa in bland klöfvern?» I väg rusade den, röda kjolen, öfver klöfvern, ut på landsvägen, öfver på den andra sidan in på fältet mellan stenarne och den vilda timjam, längre och längre bort. Mina gaf sig också till att springa, och den röda kjolen stod stilla, tills Mina kom så nära, att hon kunde .se lockarne blåsa omkring pannan på Rachel; men så snart Mina var ett stenkast ifrån henne, satte flickungen i väg igen i flygande fart, så att de små bara armarne flögo som vingar.

Då Mina ändtligen alldeles andfådd och genomsvettig, och efter att sjelf ha trampat ned en mängd klöfver, nådde Rachel, var hon mycket ond, men hon kunde icke genast tala, så andfådd var hon. Hon tog henne blott hårdt i armen, ruskade henne och sade: »En sådan skam, olydiga, stygga unge!» och så drog hon i väg med den lilla flickan, som rynkade ögonbrynen och gjorde sig så motsträfvig som möjligt.

Mina gick och tänkte på, om hon skulle säga det till Anders; då blef det alldeles bestämdt stryk af, och det på fullt allvar. Men allt efter som hon fick andan igen och kunde gå lugnt och den lilla Rachel småningom med mindre motstånd lät sin hand ligga i hennes, tänkte hon, att det nog ändå var det bästa att sjelf ordna saken.

»Hvarför sprang du din väg, Rachel?» frågade hon, som hon tyckte, lugnt och vänligt.

Rachel svarade icke.

»Hör du inte, att mor frågar dig, hvarför du sprang din väg? Du skall svara, när mor frågar.»

Det kom icke det minsta svar. Rachel stack ut läpparne och drog ögonbrynen riktigt långt ned, som hon alltid gjorde, när hon var ond eller tyst. Hon var temligen ofta båda delarne.

Mina började på ett annat sätt: »Hörde du inte, att mor ropade på dig?»

»Jo», kom det, temligen buttert.

»Vill du inte komma, när din lilla mor kallar på dig?»

Detta »lilla» och den mildare klangen i stämman var det troligen, som fick Rachel till att svara: »Jag skulle nog komma hem igen. Jag skulle nog komma hem till min lilla mor.»

»Nå, men hvarför sprang du då ifrån mig, hvar gång jag var alldeles nära dig? Se, hur varm och trött jag är. Jag kan knapt gå, — så som du har fått mig till att springa.»

»Jag skulle bara dit bort», sade Rachel och pekade med sitt lilla smutsiga pekfinger bort. emot Kolmordens berg, som just nu emot solnedgången aftecknade sig högt och skarpt mot himlen.

»Bara dit bort!» sade Mina. »Det är tre, fyra mil dit bort. Du skulle ha fått springa hela natten, och så har du hafvet emellan. Hur skulle du komma öfver Bråviken? Du har ju ingen båt?»

Rachel svarade blott med att trycka sig upp emot moderns kjolar.

»Tänk, om du hade gått vilse! Tänk, om det hade kommit stygga menniskor och tagit dig, eller om du hade drunknat i vattnet! Då hade du aldrig, aldrig mera kommit hem till far och mor.»

Minas stämma ljöd förskräckligt tragisk; det var nästan, som om alla dessa olyckor på en gång verkligen hade händt, och det var för mycket för Rachel att tänka sig sjelf så misshandlad.

Hon började gråta högt. Men det varade icke länge. Det var blott ett par nödrop med några häftiga, stora tårar, derefter tryckte hon hårdt moderns hand och sade:

»Säg det inte till far! — Jag skall aldrig göra det mer.»

Nej, Mina skulle inte säga det till far, det skulle hon visst inte göra, och så följdes de åt, långsammare och långsammare hemåt. När de hunno till poppelalléen, blef Rachel så trött, hon kunde rakt inte gå längre, och Mina tog henne på armen och bar henne det sista stycket.

Rachel höll sina små solbrända armar hårdt om hennes hals, kysste henne bakom örat och sade oupphörligt: »Min egen lilla mor!»

Det var ingen lätt sak att uppfostra lilla Rachel, och hon gaf Mina anledning till många allvarliga funderingar, både med afseende på hennes kropp och hennes själ.

En afton, då modren som vanligt lade sig på knä vid hennes säng, för att läsa aftonbön med henne — den lilla flickan var då en åtta år — stannade Rachel plötsligt och sade: »Jag tycker inte om Jesus, han är otäck!» Med darrande knän och hjertat i halsgropen böjde sig Mina öfver sitt barn, för att få förklaring på detta fasansfulla uttryck. Det kom då fram, att lilla Rachel tänkte på ett krucifix i landskyrkan, ett gråmåladt, gammalt ett, der frälsaren var framstäld som en liten vanskaplig figur med smala, sneda ben, ett stort hufvud med ett ynkligt, förvridet ansigte, och en väldig, förgyld gloria, som såg ut som ett fyrverkerihjul. Det lättade ju något, då Mina uppfattade, hvad Rachel menade med sin afsky. Men i alla fall — Hon måste tänka på, *hvem* det var, som det förestälde, och icke, om det var mer eller mindre bra gjordt.

»Ja, men det liknar honom ju inte alls», qved Rachel med ynklig röst. »Jag tycker inte heller om mor der inne på väggen. Den der otäcka madamen är inte min lilla mor.» — »Den der otäcka madamen» var ett porträtt af Mina, taget i den fotografiska konstens första dagar, och då krinolinerna och polka-ärmarne uppträdde i sin sista vanskapliga skepnad ute på landet.

Både fadern och modern började snart sörja öfver, huru deras barn tog ett ögonblickligt och bestämdt intryck af menniskors utseende och derefter tänkte och handlade gentemot de respektive personerna. Det hjelpte icke, att fadern framhöll, hur det står i bibeln, att man icke skall dömma efter det yttre, men dömma en rätt dom, icke, att han läste om, huru profeten, när han smorde David, blef varnad af Gud att icke låta ett vackert ansigte göra ett för starkt intryck på sig. Rachel stirrade alltid länge och forskande på hvarje främmande menniska, och tyckte hon icke om deras ansigte, så kunde man icke få henne till hvarken att tala eller visa sig vänlig.

Skönhet var det dock kanske icke, som hon absolut fordrade, — skönhet är, som vi veta, ingen hvardagskost, icke en gång på landet, — men snarare något lefvande,

vaket, något som uttryckte godhet, som barnet hastigt fäste sig vid.

Hon hade vänner bland de allra fulaste på gården. Så fans det t. ex. en gammal murare — en halt, klumpig gammal man, med ett ansigte, der till och med den bästa vilja icke skulle kunna uppspåra minsta glimt af skönhet — som var Rachels utvalda vän och förtrogne.

Det var en snäll och hederlig gammal man, en man, som hade varit mycket olycklig, nu var mycket ensam och aldrig förtjenade tolf skilling utan att fort göra sig af med dem igen, fastän han aldrig smakade starka drycker. — Men å andra sidan hade verkligen stor skönhet en effekt som ett rus på Rachel. Hon förälskade sig en dag i en liten tiggarunge, som kom vid dörren, en liten förtjusande flicka, som knapt hade några trasor att skyla sig med. Barnet fick både mat och dryck och en silfverslant, men det var icke nog för Rachel; nej, hon ville ändtligen gifva den lilla flickan sin söndagsklädning, den ljusröda bomullsklädningen med remsor i halsen. Hon bad och tiggde af sin mor, och då denna stod fast vid att neka det på det bestämdaste, var det Rachel som började citera bibeln och påminde sin mor om, att der stod, att den, som har två klädningar, skall dela med åt den, som ingen har. Men Mina sade, att det icke skulle förstås på *det* sättet, icke så der bokstafligt. »Ja, hur skulle det då förstås?» frågade Rachel med flammande ögon, med en bäfvande ångest för, att den fattiga lilla skulle gå utan »den ljusröda». Modern svarade, att det kunde hon inte så der stå och förklara, utan Rachel skulle vara nöjd med, hvad hon hade fått att gifva bort och icke plåga sin mor längre.

Länge efteråt tänkte Rachel på denna lilla landstrykerska, och när ingen såg det, försökte hon rita henne i profil på en bit papper, i det hon vätte duktigt på blyertspennan, för att få ögonen lika svarta, som den lilla skönheten hade haft.

Rachel ritade ofta, blommor och grenar, hunden, som låg och sof, prestgården från alla håll och kanter och mönster å dukar och täcken till modern. Då hon blef större, visade hon också ett bra handlag för nästan alla sorters handarbeten. Det gick alltsammans så lätt och blef så vackert, och hon hade en sällsynt förmåga att ge en

gammal bytta till hatt en uppiffning, så att den såg ut som ny, eller fästa upp sin klädning, så att den tog sig något ut och klädde henne.

Med tiden gick också det buttra och trotsiga bort ur hennes väsen, men mycket talför blef hon aldrig och roade sig egentligen alltid bäst i sitt eget sällskap. Då hon var femton år, kom det på sommaren en målare till trakten. Det var en gammal professor, som var ute för att måla studier. Han blef inbjuden till prestgården och visade der sina skizzer. Det var långt ifrån, att de voro några mästerverk, men för dem, som intet hade sett voro de en anledning till stor beundran, och Rachel följde med och såg på med det största intresse, då den gamle herrn satte den ena taflan efter den andra upp på staffliet. Bland andra skizzer fans der också en stätta, omgifven af flere olika sorters träd och med en blick in åt det djupa af skogen. Då Rachel fick se den, utbrast hon:

»Den har jag också ritat!»

Nu fick hon ingen ro, förrän hon kommit fram med sina egna försök; och den gamle målaren berömde dem. Hon hade talang, stor talang. Flere saker, hon hade gjort, voro rent af förträffliga!

Mor Mina log och sade, att Rachel i det hela var en händig liten flicka, och fadern bad Mina taga fram Rachels handarbeten. Dem förstod sig målaren mindre på att beundra, isynnerhet hade han icke vidare sinne för Minas omgjorda hatt, som Rachel hade sytt till sin mors stora tillfredsställelse; men Mina tyckte, att det ena slaget af handarbete var lika bra som det andra, ja, att det på det hela taget var mycket nyttigare att lägga hand vid något, som kunde användas till kläderna eller i huset, spara pengar och arbetshjelp, än att sudda ner de der papperslapparne, som sedan lågo och skräpade öfverallt. Men det smickrade och gladde henne ändå, att en främmande professor berömde hennes barn, antingen det nu var för det ena eller det andra, och då målaren sade, att Rachel borde komma till Stockholm och lära sig något, logo båda föräldrarna som åt en riktigt älskvärd qvickhet.

Och så reste professorn. Men efter den tiden blef Rachel mera tyst än förr. Hon satt ofta länge på aftnarne

utanför ladan och såg öfver mot Kolmorden, som vexelvis glänste till och beskuggades i aftonsolen. Hon ritade också mer än annars, men ref för det mesta sönder det, och handarbetena gingo trögare än förut.

En afton, då mor Mina kom in för att säga godnatt till Rachel, fann hon henne ligga och gråta.

Det varade mycket länge, innan hon kunde få sin dotter att säga orsaken till dessa häftiga och oförklarliga tårar, men slutligen slog Rachel sina armar om moderns hals och utbröt:

»Jag vill bort! Jag vill härifrån!»

»Härifrån? — Från din egen far och mor?» sade Mina och vek helt förfärad tillbaka. »Hvad menar du, mitt barn? Hvad felas dig?»

»Jag vill ut och lära mig något, mor! Jag *måste* ut! Jag känner på mig, att jag förgås, om jag inte får lof att försöka det.»

»Försöka hvad?» frågade Mina temligen kallt och satte sig rak i stolen.

»Att lära mig måla», utstötte Rachel och stack förtviflad näsan ner i kudden.

»Och till hvad nytta skulle det vara?» frågade Mina. Hon satt ännu helt rak och strök med händerna öfver sitt förkläde.

»Åh, förmodligen inte till någon nytta alls, men jag vill så gerna!»

»Du vill så gerna! — Ja, det fins mycket, som vi så gerna vilja, men lifvet lär oss, att det icke är genom att få allt hvad vi vilja, som vi bli hvad vi skola vara, utan tvärtom genom att lära oss att försaka det, som vi så gerna vilja, genom att göra den nytta vi kunna på den plats der vi äro, och icke jemt gå och tänka på, hvad vi skulle kunna vara och bli, ifall och om —»

»Men du, mor, har ju aldrig önskat annat än att stanna här i prestgården. Du har ju alltid fått lof att göra, hvad du ville.»

»Jaså, du tror det, mitt barn! Du kan alltså inte alls föreställa dig, hur mitt lif var hela den långa tid, då jag gick och var förlofvad med din far? Då jag visste, att han ofta var sjuk, att han alltid var fattig och bekymrad, och

aldrig kunde komma till honom, aldrig kunde vara i hans närhet, som jag älskade mest af allt i verlden? Att aldrig kunna hjelpa honom med mitt arbete eller min närvaro, men bara år från år gå och vänta, tills min ungdom var förbi, och hans ungdom var förbi, och jag i stället för att komma som en glad, vacker ung flicka till vårt nya hem, kom som en gammal, tjock, trött qvinna, som hade lefvat alla sina bästa år i endast längtan och ångest för den, jag höll af!»

Mina teg stilla och började att sakta snyfta, liksom invändigt, och torka bort några små tårar, som fort och tätt tillrade utför kinderna på henne.

»Åh, mor!» sade Rachel och tryckte sig emot henne.

»Och så din far», fortsatte Mina, »din far, som nog skulle ha blifvit något utmärkt, om han bara hade haft lyckan en liten smula med sig! Ja, jag klagar inte, — ack nej! Jag klagar inte nu. Nu ha vi ju så oändligt mycket att tacka Gud för; — men jag tänker på den tid, som har varit, på alla de långa år af försakelser, af rent ut nöd, som din far har genomgått, innan han nådde fram till hvad han nu är. Han kunde nog ofta haft anledning att säga, att »han ville så gerna». Hvad skulle det ha hjelpt? Vår Herre ville något annat; och ser du, mitt barn, detta att *uppge* sin egen fordrande vilja, — det är det vigtigaste af allt.»

Hon hade blifvit mjukare i stämman och klappade Rachel sakta på hufvudet.

»Ja, men det är så svårt! Söta mor, det är så svårt!»

Mina log, men Rachel såg det icke.

»Är det verkligen så förskräckligt svårt att stanna här hos din far och mor, för hvilka du är det käraste i hela verlden, och att glädja och trösta dem på deras gamla dar? Är det verkligen så svårt? — Har du det så illa här i det gamla hemmet?»

»Åh, mor!» utbrast Rachel och slog armarne om hennes hals. »Jag är så elak, så otacksam! Jag tänker bara på mig sjelf och mina egna tycken, men jag lofvar dig, att det skall bli bättre. Jag skall anstränga mig för att vara snäll och göra min pligt.»

»Skall det behöfva vara en så stor ansträngning?» frågade

Mina och kysste sin dotter på pannan, der hon låg med hufvudet upp emot hennes bröst.

»Jag är inte god som du, inte så der ödmjuk och god som du och far, inte så der att jag alltid tänker på min pligt och älskar den. Men jag skall försöka — jag *skall* försöka.»

Rachel fick aldrig veta, huruvida hennes mor hade talat vid fadern om detta samtal, men hon anade och fruktade det nästan. Hon tyckte sig märka det på den mer än vanliga tystlåtenhet, som kom öfver fadern under de följande dagarne, och på den allvarliga, forskande blick, som han långa stunder brukade fästa på henne, när de sutto vid bordet, och som tycktes innehålla en stum förebråelse.

Rachels ord till modern, att hon ville försöka att göra sin pligt, var mera än ett tomt ord, det var hennes allra djupaste allvar, och hon visade det i sina handlingar.

Hon började med stor ifver taga itu med höstarbetet, nedsyltning, ärtplockning, honungssamling o. s. v., och så föll löfvet, och vintern kom och hjelpte henne.

Det är en alldeles egendomlig förmåga, vår nordiska vinter har att hjelpa menniskan att underkasta sig. Isen öfver sjöar och elfvar tycks alldeles hafva fått makt med alla de oroliga böljslagen, naturen står så utplundrad, ända in på kroppen, och dessa mörka skyar, som i veckotal göra solens existens till en saga blott, — allt bidrager till att utsläcka sådana flammor i oss, som behöfva ljus och luft. Hela naturen omkring oss underkastar sig, och vi lära oss så småningom af den att göra likaså. Det blir först en pligt och sedan ett behof att fylla de stränga vinterdagarne med arbete, äfven om det icke är vår själs arbete.

Så gick det också med Rachel. Hon var den vintern alldeles ovanligt flitig, nästan på ett feberaktigt sätt, och prestgården var ett af de många hem, der det alltid fans en mängd nödvändiga saker att göra; der behöfdes alltid så mycket, och dock hade prestfolket så få fordringar, och man såg sällan resultatet af allt det myckna arbetet.

Det låg bakom lås och regel i linneskåpen och skafferiet, eller på vindar i de stora lårarne med sängkläder, och kom fram vid ett eller annat högtidligt tillfälle, när man hade alldeles särskildt tråkigt.

3.

Fadern var denna vinter så vänlig mot Rachel. Han klappade henne ofta i förbigående på kinden och kunde till och med säga: »Du ser ju riktigt söt ut, min lilla flicka! Ja, ser du, ingenting klär en så bra, som att göra sin pligt.» Rachel svarade icke och tog emot sin fars beröm med nedslagna ögon, men när hon kom upp i sin lilla vindskammare och händelsevis fick tag på någon teckning från sommaren, skyndade hon sig att rifva sönder den och kasta den i kakelugnen vid första brasa. Hon suckade icke en gång, då hon gjorde det. Hon bet ihop tänderna och öfvade sig i att låta bli att tänka.

Men så kom våren, den förföraren. Hittar den icke hvarje år på nya trollkonster för att fånga menniskors barn och göra dem alldeles yra i hufvudet? . . . Den kom nu med smältande drifvor, med ljusblå dimmor och långa solglimtar genom skogen, den kom och stack det ljusa björklöfvet och det bruna lönnlöfvet öfverallt, fylde hvarje klyfta med blommor, hvarje buske med knoppar, kastade lärkorna som sjungande bollar upp i luften och utbredde denna darrande guldglans öfver det i fjerran liggande, som alltid lockar oss minst så långt som till horisonten.

Östgötaslätten låg skinande grön, Bråviken gick med svartblå vägor och skum på toppen, och der bakom höjde sig Kolmorden som en lång ljusblå bölja upp mot den blekblå himlen.

Man kunde icke uthärda det!

Rachel gick utanför ladan och lät det blåsa i håret på sig; hon spärrade upp ögonen, som om hon riktigt ville insuga till det innersta af pupillerna och ända in i det innersta af sitt väsen alla dessa färgtoner, som nära och fjerran vexlade framför henne. Hon kunde icke arbeta längre. Hon blef tyst, tankspridd. Hon började att mista aptiten och kom ned om morgnarne med svarta ringar under ögonen.

Fadern såg ingenting, men modern såg det snart.

»Är du sjuk, Rachel?»

»Nej, det är ingenting alls», svarade hon leende, med ett af dessa dumma leenden, som ingenting uttrycka.

»Hur är det?» frågade modern igen och tog henne om lifvet. »Är det någon du tänker på? Är du förälskad?»

Nu log hon riktigt uppriktigt.

»Men hvad är det då, min flicka?» frågade modern igen.

Rachel svarade icke. Hon stod och stirrade ut öfver gårdsplanen med ett så förtvifladt uttryck i sitt ansigte, att modern blef helt förskräckt.

»Men för Guds skull, hvad är det?»

Rachel slog båda händerna för ansigtet.

»Det är det gamla.»

»Det gamla?»

»Ja, det samma som alltid. Jag vill bort, ack mor, jag *måste* bort.»

Mina svarade icke, hon gick tyst ifrån henne och in i det andra rummet.

Rachel såg henne icke på flera timmar. Vid middagen såg hon, att föräldrarne hade talat tillsammans om henne, men ingen af dem talade derom, eller talade öfver hufvud taget alls.

Först på qvällen, då de sutto i det halfmörka förmaket, fadern med pipan, modern med stickningen, Rachel med händerna i knäet vid fönstret, började fadern:

»Jag hör, att du inte är nöjd med din lott, Rachel. Du är trött på att vara hos dina föräldrar!»

»Åh, far!» utbrast Rachel.

»Du är inte nöjd med din lott», fortsatte fadern, »och mor och jag inse ju, att det icke är någon lysande lott vi ha att gifva dig; men vi tänkte att vår ömhet för dig — vår kärlek —»

Han kunde icke säga mera, men torkade sina ögon med afviga handen.

Rachel steg upp och gick bort och lade sig på knä framför honom.

»Du förstår mig inte, far! Du vet väl, att jag älskar dig och mor mer än allting i verlden, och att det blir så svårt att vara borta från er; men ser du — jag *måste*. Jag blir rent olycklig, om jag inte får lof att försöka att lära mig måla!»

»Vet du, hvad det kostar?» frågade fadern.

»Nej, det vet jag inte, men det är nog mycket dyrt,

och det är förskräckligt mycket fordradt — bedt af mig, att ni ville gifva mig lof, men — åh, far!»

Hon lade blott hufvudet i hans knä och grät.

Det blef en lång paus. Mina hade lagt ned arbetet i knäet. Fadern såg framför sig, tog pipan ut och in i munnen, smackade och teg.

Till sist klappade han Rachel på hufvudet och sade:

»Res dig upp, min flicka, du skall få resa!»

Hon såg upp genom tårarne och kunde knapt riktigt tro, hvad han sade.

»Du skall få lof att vara borta ett helt år», sade han. »Jag skall skaffa utvägar, du skall få försöka! Jag vet, att du efter den tiden skall komma tillbaka till oss gladare, än då du reste. Du skall af egen erfarenhet förstå, att det här hemma är bäst, att ingen håller af dig så som vi, och att du här har din sanna verksamhet, som du skall komma att älska.»

Det talades icke vidare derom den aftonen. Icke heller under de följande dagarne. Rachel hade varit rädd för, att nu, då löftet var gifvet, skulle hennes far se ovänligt på henne eller vara mindre mild emot henne, men hon misstog sig. Anders Gren var icke en man, som gaf med den ena handen och tog med den andra. Han var ömmare mot sin dotter än någonsin, gick aldrig förbi henne utan en smekning och tog på sitt sätt del i de små förberedelser, som skulle göras för hennes resa. Der fans ju ett och annat att sy, och oaktadt det blef gjordt med största sparsamhet och inskränkte sig till det allra nödvändigaste, väckte det dock prestens stora beundran.

»Ja, hvad ni fruntimmer ändå kunna hitta på!» sade han och lyfte på den yttersta fliken af en garnering till Rachels svarta klädning. »Hvad kallas något så gentilt som det här? Jo, du blir fin! Det fins nog inte maken till dig i hela Stockholm!»

Det var hans uppriktiga mening, och han gaf mer, än han hade lofvat och tänkt för att utstyra sin dotter så fint och nätt som möjligt. Aftonen innan hon skulle resa, kom han fram till henne på trappan, då hon skulle gå upp, och stack en liten ask i handen på henne.

»Ser du», sade han, »det är min gamla klocka och en snusdosa, som du kan sälja hos en guldsmed. Du får kanske inte vidare mycket för dem, men det kan ju i alla fall bli en liten slant åt dig, om du ibland skulle ha lust till en liten smula mer än det nödvändiga.»

Rachel gick omkring och kände sig som en förbryterska under alla dessa dagar före resan. Hon hade ju nu fått sin vilja, sin innersta önskan uppfyld, och nu kände hon det plötsligt, som om den icke hade varit så brinnande, denna önskan. Hon hade kanske alls ingen talang att rita. Hon skulle kanske endast göra af med de få sparpengar, som hon väl visste vara ett för hennes föräldrar stort offer att gifva henne. Hvad skulle hon egentligen göra i Stockholm — ensam i den stora staden? Och under tiden skulle hennes gamla föräldrar gå ensamma här nere på landet. Hon skulle icke kunna ge sin mor en handräckning vid arbetet. icke finnas i närheten, om de skulle bli sjuka. Ja, tänk om de blefve sjuka, de kunde ju dö! Tänk, om en af dem dog, medan hon var borta! — Nej, hon ville inte resa! — Men så kom hon i håg, att fadern ju redan hade skrifvit till professorn i Stockholm, och att brefvet hade kommit med svar, att hon skulle vara välkommen till hans atelier, till dess att hon senare på hösten kunde komma in vid akademien. Modern hade också skrifvit till en gammal mamsell Hult, en barndomsväninna, som bodde uppe på Söder, och hos hvilken Rachel skulle få bo för billigt pris. Och der låg den svarta klädningen med garneringen påsydd, hatten, regnkappan, allt var i ordning. Nej! Det hjelpte icke. Hon hade sjelf tagit steget, och det kunde icke tagas tillbaka mer.

Aftonen före afresan kom, och hon gick ensam omkring för att taga farväl af allting. — Aldrig hade hon tyckt, att allting der hemma var så vackert som nu. De tre ekarna der uppe på backen med den lilla bänken under den midtersta! Ett mera förtjusande ställe kunde väl icke finnas i verlden, och derifrån såg man hela Kolmorden, som nu i aftonglöden låg som en lång violettblå molnmassa mot den orangefärgade himlen. Hon var vid dammen och bakom ladan, i köksträdgården, vid gungan, nere vid den stora granen i hagen, öfverallt, och slutligen gick hon in och satte sig tyst vid

qvällsbordet. Då hon sade godnatt till sin far, föll hon honom om halsen och sade: »Förlåt mig, far! Du vill ju ge mig din förlåtelse?»

»Kära barn», sade han och klappade henne. »Du har ju inte gjort något ondt. Det är nog det bästa för dig, att du får försöka. Det hela varar ju inte så länge. Innan nästa vinter är du hemma igen.» — Innan nästa vinter! Jo, det var just snart! . . . Det förekom Rachel som en hel evighet.

Då hon var i säng, kom modern upp. Hon böjde sig öfver hennes säng och grät mycket. Rachel kysste henne och ville nu trösta *henne* med, att det ju icke var så långt till nästa vinter.

»Ja», sade Mina, »och så kommer du hem och finner allting så smått och fult här hemma och skall aldrig komma att trifvas riktigt mer.»

Rachels invändningar hjelpte icke.

»Jo, jag känner dig», sade modern. »Du springer ifrån mig! Du sprang ifrån mig, redan då du var liten. — Har du kommit i håg att sy rosettband i din runda hatt?» frågade hon derpå. »Nej, det tänkte jag nog! Låt mig få låna din fingerborg, så skall jag göra det.»

Och Mina satte sig vid hufvudgärden och gjorde hatten färdig. Hon ville rulla ned gardinen, men det ville Rachel alldeles icke. »Ack nej, söta mor! Jag sofver så bra för öppna fönster. Jag vill se himlen den sista natten jag är här!» — Så kom morgonen. Frukosten åts under tystnad, ännu fans der litet att göra med packningen, och så körde enspännaren fram med den gula hästen med svarta manen. Per satt färdig med piskan i handen, och nu måste Rachel iväg.

Hon var mycket blek, men hvarken hon eller föräldrarne gräto. De omfamnade hvarandra innerligt under största tystnad. Fadern stoppade ännu en gång filten om hennes ben, satte en ask under fötterna på henne och ropade: »Kör!» — Modern nickade, mildt leende. Vagnen körde långsamt genom alléen; der måste kusken genast af för att öppna den första grinden. Presten och hans hustru kommo långsamt gående. Då vagnen åter var på väg, vände sig Rachel om och såg dem stå vid grinden. Hvad fadern var

mager och gråhårig! Han såg ju riktigt ut som en gammal man, sedd på litet afstånd. Och modern! Ja, hon var duktigt fet nu, och håret så tunnt, alltid lika blondt, med de två små lockarne bakom öronen.

Rachel tänkte icke på, att hon nu borde vara lycklig, eftersom hon var på väg ut i verlden för att söka sin lycka, hon tänkte blott på att hon lemnade sitt hem, att hon reste ifrån sina kära, älskade föräldrar. Alla hennes känslor, alla hennes tankar voro fullkomligt i det närvarande, som de nästan alltid voro. Men efter en fjerdedels mils väg såg man icke mera de bärgknallar, som lågo bakom prestgården, icke något som påminde om den längre.

Det hade börjat blåsa ganska friskt, och stora hvita moln böljade i många fantastiska former på himlen. Kolmorden sken, så att det gjorde ondt i ögonen, och från alla buskar och träd doftade det friskt och starkt.

Rachel satte sig rak på sätet, band bättre fast hatten och såg framför sig med lysande ögon. Ja, nu började hon förstå, att hennes dröm hade blifvit verklighet. Hon var på väg ut i verlden för att pröfva sin lycka.

4.

Ett par dagar efteråt kom det bref till prestgården, ett bref fullt af utropstecken.

»Ni skulle ha varit med den morgon, då vi foro fram öfver Mälaren och fingo sigte på Stockholm. Jag trodde icke, att något sådant kunde finnas på jorden. Jag hade alls icke varit sjösjuk, men jag var vaken mycket tidigt. Ångbåten gick långsamt framåt, ty det var stark dimma. Jag klädde mig och gick upp på däcket. Det var duktigt kallt, men jag tog mors stickade sjal innanför regnkappan. Vi gledo ljudlöst framåt. Jag kunde blott se det allra nedersta af bergen och den långa, blanka strimma, som kölen skar i vattnet bakom båten. Men då vi hade passerat Södertelje, lättade dimman. Den föll ner och upplöstes i vågorna som en ljusblå slöja, och bakom den kom himmelen fram så skinande blå. På stränderna lyste alla björkar i sina vårfärger, med hus och landställen emellan. De små öarne,

som lågo strödda och liksom simmade på vattenytan, voro bevuxna med höga furuträd, hvilka liksom hjelmbuskar sväfvade öfver de lägre buskarne nedanför dem; från alla sidor och sund kommo små ångare, segelbåtar och skutor, som passerade förbi oss, — och så fick jag öga på Stockholm. Det var först som ett silfverflor, sedan såg jag torn och kupoler likasom bakom slöjan, så blef det en mängd färger, ljusröda, gredelina och ljusblå, och så blef det hus och kyrkor och slott! Det såg ut, som om allting låg och flöt på vattnet, och vattnet sjelft var som smält silfver; det glänste, det darrade, det lyste från alla sidor. Jag stod i fören och tyckte, att jag flög, så lätt och säkert sköt båten framåt, — så voro vi framme!»

Rachel skref ofta, minst ett par gånger i veckan, och presten gick långt utåt landsvägen för att möta posten och få detta längtansfullt väntade bref en qvart före tiden. Det var goda bref, det vill säga, de innehöllo alla, att Rachel var lycklig. Hon hade ett litet stilla hem hos den gamla mamsell Hult på Söder; men hon var blott litet hemma. Om förmiddagen var hon hos sin professor, som bodde högt uppe på Drottninggatan, så att hon hade en ansenlig väg att gå; men när hon ändtligen hade vandrat den långa vägen och hunnit upp för de många trapporna till ateliern, så fick hon också belöning derför. Hon satt der i ett hörn och tecknade och målade hela dagen.

I början fick hon mest sysselsätta sig med att kopiera hans gamla landskapsskizzer, och fastän det ju också var mycket roligt, så tyckte hon dock, att hon saknade något dervid, hon visste icke riktigt hvad. Kanske det var det, att hon tyckte, att dessa skizzer icke riktigt liknade naturen, så som hon kom i håg den. Sedan började hon måla efter frukter och grenar, att teckna efter gips och efter menniskor, och hon kastade sig öfver alltsammans med brinnande ifver. Professorn berömde henne mycket, nästan alltid, men hon började snart att icke vara så nöjd med hans beröm; hon såg sjelf, huru mycket som fattades i allt, hvad hon gjorde — ja, också i allt hvad *han* gjorde.

Bara någon riktigt ville säga henne, hvad som var galet vid hennes arbete. Bara hon visste, hur hon skulle bära sig

åt. Hon kände blott en brännande oro, en lust att göra allt på en gång, en otålighet att finna just det, hon längtade efter. Hvar gång hon höll på med en sak, hade hon liksom samvetsagg öfver, att hon icke just då gjorde något annat.

Midt i sommaren reste professorn bort. Rachel hade icke råd till att resa hem redan nu och ville det icke heller. Hon tog sin målarlåda med sig och gick ut till Haga och på Djurgården och satt der från morgon till qväll och målade skogsinteriörer, med en bit bröd och ett stycke korf i fickan.

Hon arbetade hela dagen som i feber. Ibland var hon hänryckt. Hon tyckte, att hon var på vippen att fånga just det, som hon ville ha fatt på, men för det mesta försvann det just i det afgörande ögonblicket, och så dessa beständiga förändringar! Hon gick hem den ena dagen med ögonen fulla af en färgskala, som den nästa dagen var fullkomligt försvunnen. Solen, molnen, morgon och afton, de varma och de kyliga dagarne, alla och allt hade sitt uttryck, sina beständigt sväfvande nycker, — ja, man kunde bli tokig af det! — Men glad var hon i alla fall. Hon läste icke, hon talade knapt till någon, hon gjorde ingenting annat än målade.

Då det vardt höst och professorn återkom, och akademien öppnades, började hon att gå der. Nu blef det en annan tingens ordning. Hon skulle teckna gipser och perspektiv och alls icke tänka på gröna träd och belysningar. Hon var också nu flitig, riktigt glupsk på att lära sig något, men hon tyckte, att hon icke kom till det, hon mest längtade efter.

Då det första året vid akademien var förbi och våren kom, ville föräldrarne ha henne hem igen, men hon påminde sin far om, att året ännu icke var gånget, och fastän de flesta menniskor voro borta från Stockholm om sommaren, fans det dock en och annan, hos hvilken hon kunde få ett godt råd, ett och annat att se. Nej, nu måste hon riktigt gripa sig an! — Men då sedan hösten närmade sig och det nu skulle bli allvar af med hemresan — det var redan flere månader öfver tiden — ja, då kunde hon icke. Hon bad sin professor att hjelpa sig och skrifva hem, och han skref, att det var alldeles nödvändigt, att hon fortsatte vid akademien. Hvad kunde hon hinna lära sig på ett år?

Fadern hade icke väntat detta. Det var icke ärligt spel. Ett år hade hon sagt, och mera hade han aldrig tänkt sig, aldrig velat gå in på, men i slutet af brefvet stod det dock, att om hennes lärare ansågo det absolut nödvändigt för henne att fortsätta ännu ett år, så skulle han gifva henne ett nytt löfte, men denna gång skulle bli den sista, som hon kunde vänta sig, att han skulle ge efter.

Rachel kände nog, huru ovilligt detta löfte blef gifvet, men hon tog dock emot det, nästan utan samvetsagg; att resa hem nu skulle ju vara att dö. Detta andra år gjorde hon duktiga framsteg, men sjelf var hon icke nöjd. Om hon också fick beröm för de stora, skuggade gipsfigurer, hon hade utfört, gladde det henne icke. Hennes håg och längtan stod till att måla landskap, att sitta ute i fria luften med ett paraply öfver hufvudet och fånga solskenet.

Detta år började hon också att få både vänner och ovänner. Hennes kamrater vid akademien tyckte på det hela taget icke vidare om henne. Hon var för tyst och intresserade sig för litet för allt det, som sysselsatte de andra. Deras små tvister och anledningar till missnöje, deras fiendtligheter och kärlekshistorier voro henne alla temligen likgiltiga; hon ville blott måla i fred, och som man vet, är det intet, som menniskor så litet kunna förlåta andra, som att dessa icke sysselsätta sig med dem. Lärarne voro icke heller helt och hållet nöjda med henne. Hon var icke nog lydig, för mycket sjelfständig för att vara så ung, och oaktadt hon aldrig direkt motsade dem, handlade hon ofta mot deras tillrättavisningar på egen hand, och det förargligaste af det hela var ju, att de stundom måste erkänna — naturligtvis stillatigande — att hon hade rätt.

Deremot fans det en och annan utanför stående, som började blifva uppmärksam på de småsaker, som Rachel hade målat på egen hand och utstält till salu. Der fans bland andra en dam, som sjelf hade haft stora anlag för målning, men som gift sig med en förnäm man och uppgifvit konsten. Det var en fin och begåfvad qvinna, som Rachel först tillbad på afstånd, och sedan fick tillfälle att beundra på nära håll, — och det att beundra fortfor att vara Rachels framträdande talang. Huru skön hon fann

henne, denna ståtliga, ännu unga qvinna, som hade detta lugn, hvilket kulturen ger åt många, och denna värme, som blott naturen gifver åt så få! Rachel tyckte, att hennes ögon voro de klokaste och mildaste hon hade sett, hennes leende det älskvärdaste, hennes händer de mest välskapade, och hennes nacke tillbedjansvärd. Men mest af allt beundrade Rachel det deltagande och den godhet, hvarmed denna framstående dam följde andras försök i konsten, då hon sjelf hade blifvit tvungen att uppge den. Det föreföll Rachel, att hon sjelf aldrig skulle kunna vara glad, aldrig opartiskt och vänligt bedöma något, som andra hade gjort, om hon sjelf blefve tvungen till att öfverge sin konst. Nej, hon skulle hata dem allesammans, lida gränslösa qval vid att se någon annan lyckas, icke kunna tvinga sina läppar att berömma och uppmuntra de andra, om hon sjelf blefve skuffad undan.

Men, det förstås, det var ju egentligen ingen, som hade skuffat undan hennes förnäma beskyddarinna. Hon hade sjelf valt mellan sin konst och sin man, och valt den senare, en baron och husarofficer, en liten obetydlig herre, som Rachel menade icke var värdig att upplösa sin hustrus skoband. Men hans vackra hustru älskade honom, älskade honom verkligen med en rent svärmisk kärlek. Hon kallade honom »min Charles» med ett uttryck af en smältande lycksalighet, och lefde för att göra lifvet för honom och deras två barn så godt som möjligt. Hon hade ju också andra pligter, hon hade en mängd vänner, de förde sjelfva ett stort hus, och hennes tid var delad mellan många, men hennes hjerta var hemma, der hennes man och barn lefde lyckligt vid hennes sida, och hennes varma intresse följde alla dem, som med talang och lust och isynnerhet, om härtill kom motgång, hade begifvit sig in på konstens besvärliga bana. Hon kom till Rachel. Hon såg länge och uppmärksamt på, hvad hon den sommaren hade målat, gjorde några anmärkningar, som Rachel fann vara de klokaste, hon hittills hade fått, och sade till sist stilla och allvarligt:

»Ni har stor talang, fröken!»

Till denna beskyddarinna gick Rachel sedan med allt. Af henne fick hon ibland en genomgående kritik, ibland en

bedröflig tystnad, ibland uppmuntrande, ja, entusiastiska uttalanden om hvad hon gjort. Hon gick helst till sin förnäma väninna, när hon var säker på att träffa henne ensam; men en och annan gång måste hon finna sig i att äta tillsammans med »Charles», och hon satt och stirrade på honom med sina mörka ögon, för att utfinna, *hvad* det kunde vara hos honom, som förtrollat hans hustru. Hon såg en liten, spenslig figur, ett blekt, rätt välformadt ansigte, ett par mjölkblå ögon och ljusa mustacher, kort sagdt, en liten oskadlig herre, som förstod sig bra på vin, samlade porslin och talade moderna språk ganska flytande. Men när hon då uppfångade en af de blickar, hvarmed hans hustru öfverstrålade honom, som om hon hade sett en syn, tänkte Rachel: »Nej, *jag* kan inte förklara det.» — Baronen å sin sida sade till sin sin hustru: »Hvad ser du för märkvärdigt i den der lilla landtfröken? Hon sitter och stirrar på en med sina svarta ögon, så att man blir riktigt hemsk till mods.» Men friherrinnan log mot dem båda och gaf dem båda plats i sitt hjerta.

En dag sade hon till Rachel: »Du skulle ut och resa. Det är något, som ligger och slumrar hos dig, som jag inte tror vaknar upp här hemma. Du skulle bara ut och få dig en riktig stöt, och sedan komma hem och gripa dig an riktigt!»

»Det kan nog hända», svarade Rachel och sänkte hufvudet, »men det är rent omöjligt!»

»För pengarnes skull?» — Också för pengarnes skull. — Ja, det skulle det nog blifva råd för. Fans det annars några hinder? — Ja, far och mor. — De ville inte? — Nej, hon var alldeles säker på, att de inte ville, inte ville höra talas om, att hon inte nu till sommaren skulle komma hem, — för att stanna hemma . . . Friherrinnan såg på Rachel. Hon hade ett sätt att se på menniskor, som om hon af deras utseende och uttryck gissade sig till hela deras historia, men hon läste den icke genast högt. Hon teg och sade till sist: »Vi måste ha tålamod, men det skall nog gå!» — — — —

Så blef det sommar, och Rachel reste hem. Att komma hem nu, visste Rachel, det var att komma hem för alltid, och hennes hjerta snörde sig hårdare ihop, än hennes reskappa, som hon snörde så fast, att remmen var nära att gå sönder.

Hon lade allting hastigt och säkert ned i kofferten, samlade ihop alla sina teckningar och skizzer och lade dem, utan att se på dem, ned i en låda. Ett landskap, som hon hade på staffliet, stod hon ännu länge och betraktade. Det hade icke blifvit färdigt, men det var så mycket ljus och luft i det! Det var utifrån Djurgården, — en fin vårbelysning, med Katarina kyrkokupol i bakgrunden, sväfvande uppe mellan regnblandade moln, der solen bröt sig igenom. Rachel hade lofvat sig något af denna tafla; den var målad på ett par dagar, oeh hon tyckte sjelf, att hon hade fått något af den mångfärgade vårluften i den.

Den var ännu våt, så att hon icke kunde packa ned den. Hon suckade, tog den från staffliet och skickade ut den till friherrinnan. »Kommer jag någonsin igen, så skall jag göra den färdig», skref hon i en biljett, som följde med.

Så snart Stockholm försvunnit bakom Mälarens öar, gick hon ner i sin hytt och steg upp först tidigt nästa morgon, då ångbåten gled in i Bråviken. — Der låg den långa, blå bergvågen, ljus och genomskinlig, som om den vore af emalj, med lätta morgondimmor öfver toppen. Kusterna lyste ljusgröna i sommarens första, friska skönhet, och så vände båten och sköt förbi de vassbevuxna stränderna upp emot Norrköping.

Der — ja, der höll den lilla trillan med den gula hästen för. Rachel tyckte, att det var något, som sjönk inom henne, och dock gick ju nu resan till hemmet.

Per satt och väntade på kuskbocken. Han hade krympt ihop, blifvit gammal och brun i ansigtet. Han helsade med en liten rörelse af piskan, nickade och sade: »välkommen hem», men på ett alldeles stillsamt sätt, som om Rachel på sin höjd skulle ha varit borta i åtta dagar.

Hon satte sig upp på baksätet och fick sina reseffekter inpackade, så gaf hästen till ett ryck, och i väg bar det. Ju längre de kommo ut på slätten, dess långsammare gick det. Hästen hade också blifvit gammal. Ibland stannade den helt och hållet och sköt manen fram och tillbaka, som om den ville säga: »Hvad är det här för slag? Ha vi inte nog af det vanliga, dagliga arbetet, skall man nu också gå efter ångbåtspassagerare och koffertar?»

Rachel tyckte, att vägen aldrig tog slut. En pinsam, tryckande känsla, som hon hade öfver hjertat, tilltog med hvarje fjerdingsväg, hjertslagen gjorde riktigt ondt; men så krökte sig vägen, och hon såg bergknallen med barrskogen, hvarunder prestgården låg, och plötsligt föll det tunga bort från bröstet, hon andades lätt, hjertat slog häftigt och väntansfullt — hon böjde halsen långt framåt, — ja der — der vid grinden stod far! Det var två år, sedan hon sett honom, men han hade icke förändrat sig så mycket. Något mörkare i hyn, något hvitare i håret kanske, men annars var han rak som förr, ögonen sågo klara och nu så glada ut. Pipan höll han tänd i handen. Han öppnade grinden och viftade och gick de få steg, som ännu voro qvar, bakom vagnen upp till gården. Rachel vände sig om; han torkade sig med rockärmen i ögonen. Mor stod på trappan. Hon hade blifvit så fet, så stor och röd i ansigtet, att Rachel kände liksom en liten stöt i det första ögonblicket hon såg henne; men det gick genast öfver, och hon låg nu i mors armar.

Frukostbordet var dukadt med allt det bästa, huset förmådde. Fadern lade oupphörligt stora portioner af allting på Rachels tallrik och nickade leende.

Modern sade: »Ja, berätta oss nu om allting», och frågade om det ena och andra.

»Hur skall jag kunna tala», sade Rachel, »med munnen så här full?» Hon log och hade tårar i ögonen. Hon var hungrig och mätt, glad och bedröfvad, tacksam och olycklig — allt på en gång, och så snart måltiden var slutad, sprang hon upp på sitt lilla rum. Hon kastade sig der framstupa på sin säng och låg alldeles stilla. Hon tänkte icke, hon grät icke, hon knappast andades. Hon låg alldeles orörlig, som om hon varit ett dödt ting, och väntade på, att något nytt och oväntadt skulle ske.

Fönstret stod öppet. Syrendoft och bofinkssång trängde in i rummet med solstrålarne.

Rachel hvarken hörde eller såg; hon låg alldeles stilla och lät det strömma öfver sig; men så hörde hon moderns steg i trappan. Hon steg upp, tvättade sig i ansigtet och började ordna sina saker. — —

5.

Och så började åter lifvet i hemmet. Modern ville sätta Rachel in i all ting, och hon följde tåligt med, försökte att få intresse för det och hjelpte till med allt, hvad hon kunde. För resten var det ju icke alls hennes föräldrars mening, att hon icke skulle måla, nej, tvärtom! Det skulle glädja dem så mycket, om hon ville fortfara med sitt intresse för detta arbete, som dock redan hade kostat ganska mycket.

Ungefär en månad efter sin hemkomst satte hon upp sina färger på paletten, gick ut bakom ladugården och började med ett parti ut emot slätten, som hon länge haft lust att måla; men när hon sutit ett par timmar vid sitt staffli, kom modern och bad henne gå med till hönshuset. Rachel frågade, om det var nödvändigt, och märkte då, att modern icke tyckte om, att hon icke genast kom med.

Så var det nästan hvar gång, hon försökte måla. Ibland var det modern, ibland fadern, som kom och ville ha henne med sig, än i trädgården, än pä fältet, ibland till en liten promenad, ibland till ett handarbete.

Först svarade Rachel nej, men såg, att detta icke blef väl upptaget; sedan blef hon ond — på det sätt hon blef ond, tyst, mörk, ovänlig, — men då hon såg, hur detta smärtade föräldrarne, tog hon upp staffliet på sitt rum, gömde färgerna och torkade af penslarna.

»Du målar inte mera», sade fadern en dag.

»Åh nej, det kan vara det samma», svarade Rachel. Hon satt och fållade lakan vid fönstret. Hon såg icke glad ut, utan hade detta dunkla, nästan hotande uttryck öfver pannan och ögonbrynen, som hon fick, när hon gick och sörjde.

»Och hvarför kan det vara det samma?» frågade fadern och tog pipan ur munnen. »Fins inte också här vackra saker att måla, och du har ju din frihet?»

»Jag kan inte måla, när jag ständigt blir afbruten», sade Rachel och sydde raskt med lång tråd.

»Afbruten?» sade fadern, »kan du inte tåla, att dina föräldrar tala till dig eller önska, att du också ville deltaga litet i deras arbete och intressen? Vi ha bara dig, och vi ha saknat dig så länge.»

Rachel såg upp; det stod stora, svällande tårar i hennes ögon.

»Jo, söta far, jag förstår det så väl», sade hon, »men ser du, jag kan inte dela mig i två delar, och nu vill jag helst helt och hållet tillhöra er.» Hon reste sig upp och kastade med häftighet armarne om sin fars hals.

»Men detta tycker jag inte om», sade fadern. »Också vi andra måste ju dela oss både i två och i många delar. Ingen har rättighet att vilja ha hela sin tid för sig sjelf.»

»Nej, jag vet det, jag vet det», utbrast Rachel, »jag vet, att jag är så dum och så stygg och så ensidig; men jag tror aldrig, att jag blir annorlunda, och nu vill jag bara lära mig att vara er lydiga, snälla flicka.» — —

Sommaren gled framåt och uppvaktade med ständigt nya härligheter, till dess den största bravurariann kom med rosorna och jordgubbarne. Rachel var ute så mycket som möjligt. När icke hennes mor eller far önskade hennes närvaro, ströfvade hon omkring öfverallt. Hon målade icke, hon bara såg, — såg på alla dessa färger, allt detta ljus och dessa skuggor, alla dessa trolska förvandlingar, som himlen företar med jorden, allt efter som den omhöljer eller afslöjar sig.

Om dagen målade Rachel aldrig, men när hon om aftonen slöt ögonen, blandade hon alla slags smältande färgstämningar, komponerade landskap i dimma och solsken, lät unga, smärta träd växa upp, skakade blommor öfver ängarne och höljde det fjerran liggande i blåaktiga dimmor, och när hon sedan föll i sömn, målade hon, — målade med raseri hela natten och vaknade förundrad, nästan förfärad öfver, att hon i verkligheten ingenting hade gjort.

Då och då fick hon bref från sin förnäma väninna. Hon hade också sjelf skrifvit till henne ett par gånger, och fastän brefskrifning icke var hennes sak, hade dock just det knappa, det förtegna i hennes bref gifvit friherrinnan ett klart begrepp om, huru det stod till med henne. Hon skref tillbaka:

»Min Rachel!

Jag ser nog, hur det är med dig; och så kan det icke fortfara. Du hör till dem, som icke kunna tjena två herrar,

och du skall icke förråda din första kärlek. Hos dig är konsten det väsentliga, ditt egentliga jag, och du kan då icke göra annat än att lyda. Det är blott en sak, som är starkare än konsten, och det är kärleken — åtminstone för somliga. Jag kunde icke betänka mig i valet, då jag stod framför det. Du har ännu intet val, du har konstens befallning att följa.»

Rachel brände upp detta bref.

Ett par dagar derefter gick hon med sin far öfver fälten. Hösten stod för dörren, och det började bli kallt. Hon drog sjalen tillsammans omkring sig och gick med raska steg vid sidan af fadern. Himlen var grå; tunga, regnfylda skyar gledo helt nära jorden. Slätten såg så torr, så fattig, så glädjelös ut. När solen, denna idealiserande makt, var borta, hvad blef det då af denna lidande natur? Det såg alltsammans så hårdt, så hopplöst ut. »Nu kommer vintern snart», sade fadern. »Sista vintern sutto vi så ensamma. Nu blir det en annan sak, då vi ha dig hos oss. Du skall få se, hur trefligt vi ha under de långa vinteraftnarne, när vi sitta vid lampan. Jag ser, hur godt vi sitta, du och mor med edra handarbeten i soffan, och jag vid sidan med en tidning eller en bok. Det gör ingenting om det stormar och regnar utanför, vi ha det så godt inomhus . . .»

Rachel svarade icke. Hon såg bort emot Bråviken, som var svartgå, och der grumliga böljor vältrade sig. Blåsten slog henne i ansigtet och kastade hennes bara hår öfver pannan. Hon strök bort det och suckade. »Du suckar?» sade fadern; »tänker du inte med glädje på att stanna hos oss i vinter?»

Rachel böjde hufvudet. Det smärtsamma, mörka öfver hennes panna och ögon blef så starkt.

»Du ser ut, som om du vore dömd till döden», sade fadern och kastade en hastig sidoblick på henne. »Du vet likväl, att för oss är din närvaro det bästa, vi ha här i verlden.»

»Derför stannar jag ju också hos er», sade hon sakta.

»Bara derför?» frågade fadern. »Har du sjelf ingen glädje af det?»

»Jag är rädd för, att jag kommer att längta så mycket», svarade Rachel.

»Efter hvad då?»

»Ack, efter mitt arbete, efter att se de andra måla, efter att lära mig något. Nu är jag ännu ung, nu kunde jag ännu lära mig så mycket, — sedan . . .!»

»Jag tror, att den der målningen rent af förhexat dig», sade fadern med ovanligt hård stämma. »Det måste vara någonting galet med det der. Allt sådant, som till den grad väcker ens lidelser, att man för dess skull glömmer och försummar sina främsta och heligaste pligter, *kan* inte vara rätt. Det hör till en verld — jag vet inte hvad jag skall kalla den, — en trollverld, som man helst skall undfly i tid.»

»Ja, far, jag är visst redan förtrollad», sade Rachel, »och det hjelper visst inte längre, att du läser öfver mig.»

Fadern såg åt sidan med en genomträngande blick. Var det hån, — var det en fräck utmaning, som slungades emot honom af hans eget barn? Men hon gick der med ett uttryck, så bedröfvadt, så nästan förtvifladt, att han stannade.

»Du ville helst resa bort igen?»

»Ja», sade hon knapt hörbart.

»För alltid?»

»Ja, för att alltid måla, för att arbeta och blifva någonting duktigt.»

»Och aldrig komma hem till oss igen?»

»Jo, jo», utbrast hon. »Jag skulle komma ofta och med en sådan glädje, om jag bara visste, att jag fick resa igen, — alltid fick resa igen.»

Fadern svarade icke. Han gick med hastiga steg, och nu kom ett häftigt regn flygande från sidan med stora, hårda droppar, som stannade deras samtal.

Då de kommit under tak och skulle skiljas åt, frågade Rachel:

»Far, är du ond på mig?»

»Inte ond», sade han, »nej, inte ond, men jag är bedröfvad.» — —

Säden var mejad, och fälten voro bara. Efter mycket regn blef himlen ändtligen klar, och den blef klarare för hvar dag. Det var, som om den lyfte sig i en oändlig,

skinande renhet, som hvälfde sig högt öfver jorden. Luften var så lätt, så damfri. Alla ljud hördes så klart långt bortifrån. Rönnträden skeno helt och hållet i purpur, lönnarna voro skarlakansröda och guldgula. Eken stod i en bronsgyllene prakt, björkarna voro behängda med dukater. Ett och annat träd var ännu grönt, af en genomträngande, skinande grön färg, och i trädgården lyste mellan det vissna löfvet dahlior i prålande färger, och frukten började rodna på äppelträden. Flyttfoglarna drogo bort i långa perlsnören, högt, högt uppe, mot ett obekant fjerran. Det började bli så stilla.

Arbetet var slutadt på fält och ängar, och arbetet inomhus hade ännu icke börjat. Det var som en paus mellan två lifsåldrar, — en paus, då menniskorna ha tid att tänka, tid att se efter den sommar, som slutat, och i tankarne upprepa för sig sjelfva hela dess lycksalighet.

Rachel stod ute vid grinden och såg utåt. Der kom postkarlen. Han kom långt borta, som en liten prick, kom närmare och närmare. Nu såg hon hans blå kavaj, väskan öfver axeln. Det var ett bref till Rachel. Det var från friherrinnan, och deri stod:

»Om åtta dar resa vi söderut. Doktorn vill, att min Charles skall tillbringa en vinter i Nizza, efter som han nu i flere år gjort mig ängslig genom att hosta, så länge snön ligger. Nu säger jag dig, att jag vill ha dig med. Du följer med oss till Alperna, sedan ger jag dig, hvad du behöfver, och släpper dig lös; flyg då, hvart du vill, och blif borta till våren, — eller längre, om du vill. En annan gång kan jag kanske inte göra det; säg derför inte nej! Jag ber dig derom, jag förmanar dig dertill.»

Rachel blef alldeles kall, då hon läste detta bref. Hon var först nära att utbryta i ett skrik, ett jubelskrik, men omöjligheten, den absoluta omöjligheten stod genast framför henne.

Hon vek ihop brefvet och gick långsamt upp till huset.

Men hon gömde icke brefvet; hon lade det öppet i sin sykorg, som stod midt på bordet i förmaket. Hon fortfor att gå ute, fram och tillbaka, upp och ned, men ingenstädes kunde hon få ro. Hon tog en bok och läste sida upp och

sida ned utan att förstå ett ord. Så gick hon upp på sitt rum och satte sig att sy. Hon sydde med en otrolig fart, fastän handen skakade. Ja, med en sådan eld invärtes kunde handarbetet snart vara färdigt.

Derpå reste hon sig igen och knäppte upp sin klädning; hon kunde icke få luft, hon skakade i hela kroppen. Så gick hon ned till middagen.

»Hvad du är blek i dag!» sade modern. »Är du inte frisk?»

»Åh jo», sade Rachel, »det är ingenting.»

Då de sutto vid kakelugnen i skymningen, sade fadern plötsligt:

»Nå, Rachel, reser du?»

»Hvad menar du, far?» frågade hon.

»Jag har läst det der brefvet, som låg öppet i din korg. Det är ett stort anbud.»

»Hon har alltid varit så god emot mig», svarade Rachel.

»Ser du, mor», sade presten till sin hustru, »den förnäma damen, om hvilken Rachel så ofta har talat, skrifver till henne och föreslår henne att resa med till Ialien.»

»Till Italien!» utbrast modern. »När?»

»Nu, om åtta dar.»

»Ja, det kan naturligtvis inte komma i frågan», sade modern och lutade sig tillbaka i stolen.

»Hvad säger du, Rachel?» frågade fadern.

»Jag stannar naturligtvis», svarade Rachel.

De sutto länge tysta. Det röda skenet från elden upplyste Rachels ansigte, der hon satt framåtböjd, med hufvudet stödt mot händerna och armbågarne på knäna. Fadern satt längre tillbaka i mörkret. Han satt hela tiden och såg på detta ansigte med de mörka, melankoliska ögonen, det oroliga håret öfver den molnfylda pannan och denna stränga mun med sin böjda linie. Modern sof.

Då det skulle läsas högt om aftonen, bad Rachel att få läsa; sedan satte hon sig till att sy på en klädning åt modern. Klockan tio skildes man åt som vanligt. Rachel kunde icke sofva. Hon stod länge vid fönstret och såg ut på den mörka himlen, som var alldeles öfversållad med gyllene stjernor. Från trädgården gledo strömmar förbi med

lukt af visset löf och mogen frukt, blandad med doften af en och annan reseda.

Då hon ändtligen släckte ljuset och lade sig, tyckte hon sig höra steg, som oafbrutet gingo upp och ned, upp och ned.

Faderns arbetsrum låg rakt under hennes kammare. Var det han, som gick så oroligt halfva natten?

Innan Rachel släckte ljuset, hade hon tagit fram friherrinnans bref, för att läsa det ännu en gång, men hon betänkte sig, ref det i bitar och kastade det i kakelugnen. Men hon mindes hvart ord i det, och hon läste upp det för sig sjelf den ena gången efter den andra, medan hon låg i mörkret och lyssnade till de aldrig hvilande stegen der under henne.

»Bara dessa åtta dagar vore förbi!» tänkte hon. »Sedan skall det väl bli bättre.»

Då hon kom ned nästa morgon, bad fadern henne komma in i sitt rum. Han såg så allvarlig ut, att hon blef alldeles förskräckt och följde honom med klappande hjerta.

»Min flicka», sade han, då han stängt dörren efter sig och åter började gå fram och tillbaka på golfvet. »Jag har tänkt på dig i natt, jag har bedt Gud om råd, och jag vet nu, att du skall resa. Ja, skrif till din väninna, att du följer med.»

Rachel stod mållös. Hon hade knäppt ihop händerna och såg spändt, förskräckt på sin far.

»Det är, som jag säger», fortfor han. »Du skall resa. Du blir aldrig lycklig här — här hos oss.» Han tog ett par starka bloss ur pipan för att få stämman lugn. »Och man har inte lof att taga sina barns lycka ifrån dem för sin egen skull.»

»Men far, jag håller så mycket af er», sade Rachel, som ännu stod med hopknäppta händer och såg ut som en förbryterska.

»Jag vet det, — jag vet det, mitt barn», sade presten och lade sin hand hårdt på hennes skuldra. »Men du tycker mera om att måla.»

Rachel svarade icke. Hon slog ned ögonen och mumlade sakta något, som hon sjelf icke visste hvad det var.

»Du skall resa», sade fadern, »och så skall du riktigt arbeta, riktigt på allvar, ty, ser du, nu skall det bli allvar.»

»Du menar, far — —?»

»Jag menar, att det nu skall bli ditt lifs arbete att måla; får du någon tid öfver, — så — så — tror jag att du ger den åt oss.»

Rachel föll honom om halsen och brast ut i gråt. Hon grät länge och häftigt och böjde sig sedan ned och kysste sin faders händer.

»Ack, far, du har räddat mig», sade hon blott.

»Och nu skall jag gå in och tala med mor», sade presten. »Hon blir väl litet öfverraskad.»

Mor Mina blef i hög grad öfverraskad och ville först alldeles icke gå in på saken. I synnerhet detta, att det skulle vara om åtta dagar, pinade henne — om åtta dar! Man kunde ju inte få något färdigt på en så kort tid, och dessutom kunde hon just nu icke alls få någon till hjelp med sömnaden. Men hon föll snart till föga, som både fadern och Rachel på förhand visste, och kofferten blef packad.

Det var en bländande solskensdag, då Rachel skulle resa. Det var som en söndag, och ändå var det alls icke söndag. Allt var så stilla, så soligt och doftande.

Rachel omfamnade sina föräldrar till afsked.

»Ja, min lilla flicka», sade modern, »vi bli så gamla nu, och jag kunde så väl behöfva dig. Hur skall det gå med mig här ensam, då jag nu har vant mig vid att ha dig hos mig? Men du kommer väl igen, — snart igen, för att stanna här?»

Rachel såg hjelplös på sin far.

»Rachel kommer, när hon kan», sade fadern. »Ser du, mor, hade vi haft en son, så skulle han nu vara tvungen att resa ut ifrån oss och börja arbeta på egen hand.»

»Ja, men hon *är* en flicka», afbröt modern.

»Ja, men en flicka, som Gud har gifvit lust och anlag för en bestämd sak, och du mins nog, hvarför vi ville kalla henne Rachel. Det trofasta namnet skulle betyda, att hon skulle vara trofast mot Gud och mot sig sjelf — mot *sig sjelf*, lilla mor!»

»Och mot er, mina älskade», sade Rachel.

Fadern kysste henne.

Och så for Rachel, och de gamle stodo vid grinden och sågo efter trillan, så länge de kunde se Rachels röda sjal. Hon reste sig upp i vagnen och viftade åt dem, — och så krökte sig vägen. —

Det kom flere bref från Stockholm och under den första delen af resan från Rachel; men det första långa brefvet var dateradt

»Como, den 20:de Oktober.

I Luzern skildes jag från mina vänner. Jag reste med ångbåten till Fluelen och med diligens öfver S:t Gotthard. Det var regn och dimma, ett fuktigt, svårt väder, och värre blef det, ju högre vi kommo upp i snöns och isens regioner. En tjock slöja täckte allt, och blott dånet och larmet från de oändligt många vattenfall och floder, som brusade oss förbi, gaf lif åt denna stora, döda stenverld. Vi sofvo deruppe i Andermatt, och nästa morgon — det var ännu natt — fortsatte vi resan. På toppen af berget blefvo de många hästarne frånspända, blott två friska hästar sattes för vagnen, och så gick det nedåt.

Efter en half timmes färd voro alla dimmorna liksom bortblåsta. Himlen var ett enda strålande blått. Högt uppe lyste Furcas glacierer rosenröda i solen, vid sidan af vägen dansade Ticino med hoppande kast ned mot dalen.

Det låg der nere, det förlofvade landet med kastanjeskogar, vigner, skummande vattenfall, aqvedukter och broar, med hvita landtgårdar och trädgårdar, fulla af röda blommor. Det var Italien!

Ack, mina älskade föräldrar! — — —»

Literaturanmälningar.

Kristoffer Nyrop. Romanske Mosaiker, Kulturbilleder fra Rumænien og Provence. Kjøbenhavn 1885. C A Reitzels Forlag. Pris 3: 50.

Författaren, som genom sina förut utgifna förträffliga språkvetenskapliga arbeten gjort sig vida känd inom filologiska kretsar, lemnar oss i detta arbete skildringar från tvenne trakter af Europa, som hittills af resebeskrifvare och geografer blifvit temligen styfmoderligt behandlade. Boken är väl i första rummet en resebeskrifning, — författaren berättar på ett anslående sätt hvad han under sina resor sett och upplefvat, — men den är tillika något mera. Genom sin vidsträckta kännedom om de romanska folkens språk, seder och historia gifver han oss en djup och intresseväckande inblick i de tvenne nationernas lif. Den fina blick, hvarmed han utspanar hvad som lefver och rör sig innerst hos dessa folk, den grundlighet, hvarmed han utforskat orsakerna till deras närvarande ställning, och den sympati, med hvilken han följer deras sträfvanden till en högre utvecklingsgrad, kunna endast jemföras med det bästa, som i våra dagar presterats på jordbeskrifningens område. För kännedomen om *Rumenien* är Nyrops arbete hvad Wallace's är för kännedomen om Ryssland, endast vida mindre omfångsrikt och derför naturligtvis också mindre mångsidigt. Men å andra sidan är det ock mera lättläst. Under formen af en reseskildring meddelar oss författaren vexlande och lärorika, alltid väl gjorda skildringar, hemtade än från den rumeniske bondens lif, hans seder och bruk, hans fester och arbete, än från de högre kretsarnes literära salonger, än från de främmande gäster af mer eller mindre tillfällig art, som slagit sig ned bland Rumeniens ursprungliga befolkning. — Länge dröjer han vid den rumeniska folkdiktningen och meddelar talrika prof på dess olika arter, verkliga perlor af ren och oförfalskad poesi, vare sig den griper sina ämnen ur nationalhjeltarnes krets och i högstämda strofer besjunger Rumeniens Cid, den tappre och olycklige *Constantin Brancovanu*, eller den skildrar den idylliska sidan af ett under århundra-

den förtryckt folks lif, såsom i den lilla oändligt fina, melankoliska visan om *Mioritza*.

Den del af arbetet, der författaren gifver oss en inblick i det moderna Rumeniens kultur, är lika intressant som hittills för de fleste obekant. Gradvis följer han dess utveckling och visar, huru den gamla, en gång blomstrande civilisationen försvann under Turkarnes hårda välde, och huru den nya från medlet af vårt århundrade endast var en exotisk planta, föga egnad att blifva fruktbringande för de djupare lagren af samhället, till dess slutligen i våra dagar genom framstående mäns — framför allt den bekante filosofen och statsmannen Titu Majorescus — åtgöranden en bättre grund blifvit lagd, på hvilken man kan hoppas att en solidare kulturbygnad må kunna uppstå.

Om landets och städernas utseende — hälften Orient, hälften Occident — får man ett godt begrepp, och författarens skildringar af resans besvärligheter äfvensom ankomsten till nya orter äro synnerligen roande. De här och der meddelade profbitarna på zigenarhistorier likasom öfversättningarna från Roumanille i senare afdelningen äro lika lustiga som karakteristiska.

Denna senare afdelning handlar om *Provence*, men sysselsätter sig egentligen blott med den provençaliska literaturens återuppståndelse och med en af dess koryféer, *Roumanille*. Denna del af arbetet är således temligen ensidig och jemförelsevis obetydlig. Ehuru författaren förstår att aflocka denna literära rörelse intresse och på ett fint och sympatiskt sätt skildrar dess målsman, den gamle bokhandlaren och folkdiktaren, torde man väl dock kunna påstå, att författaren tillmäter denne senare, likasom hans författarskap — åtminstone af de anförda profven att döma — en alltför stor betydelse. I alla händelser torde väl Mistral träda i förgrunden, då det gäller att såsom helhet presentera rigtningen för de dermed obekanta. — Men vare härmed huru som helst, skall äfven denna del af Nyrops arbete läsas med nöje, om den ock icke i allmänt intresse och teckningens mästerskap kan ställas i jembredd men den föregående.

E. M.

EN KRIS.

Episod ur en ännu outgifven roman

af

Mathilda Roos.

— — — — — — — — — — — — — —

Så stodo sakerna, då Ernst en afton på hemvägen från teatern öfverraskade Cecilia med, att på ett sätt, som omöjliggjorde alla undanflykter, fordra ett afgörande svar. Han sade henne, kort och dystert, att han lidit länge nog af hennes obestämdhet, af att under ett helt års tid kastas mellan hopp och förtviflan, att han var trött och att han nu ville få sitt öde afgjordt. Stötte hon för alltid bort honom, då — ja, då hade han ordnat så, att han genast kunde lemna Sverige, dit han i så fall ej på många år ville återkomma.

Cecilia förstod, att hon ej längre kunde slingra sig undan, och hon lofvade honom, att han redan i morgon skulle få hennes svar.

Det blef en svår natt för Cecilia. Hon hade alltid skjutit upp att fatta sitt beslut till en obestämd tidpunkt, då kanske någonting — hon visste icke hvad — inträffat, som klargjort hennes känslor; men nu stod hon oundvikligen framför tvånget att afgöra sitt öde.

En tvekan, en ovisshet, som slutligen öfvergick till stickande ångest, upphettade hennes tankar och förjagade sömnen. Hon försökte att lugnt och modigt tänka sig framtiden, sådan den skulle bli, om hon afslog Ernsts frieri, och sålunda bröt med familjen Billner, hvilken ju ändå under denna tid varit henne ett stöd. Hon måste då börja att arbeta på egen hand, att försörja sig sjelf, ty det fans ingen i hela verlden, på hvilkens hjelp hon kunde räkna. Men hur, — på hvad sätt — hvad skulle hon företaga sig — okunnig, ovan som hon var vid arbete? Hon ryste för alla de olika

bilder af fattigdom och försakelse hennes fantasi framkallade, en sjuklig feghet genomilade henne och kom henne att hastigt vända sig bort från dessa bilder.

Men ännu mera fasade hon öfver, att hon kunde hysa sådana tankar, — att hon kunde göra sig skyldig till så lumpna beräkningar. Hur hade hon sjunkit så djupt, — låg det då någon smitta i den luft hon under dessa sista år andats, efter hon kommit derhän, att hon ämnade — *sälja* sig, hon, som fordom hellre skulle dött, än ingått ett äktenskap af andra bevekelsegrunder än kärlek och sympati?

Sälja sig? . . . Men hvarför också använda så löjligt högtrafvande ord? Var här fråga om något sådant? Höll hon icke af Ernst? Ämnade hon icke bli en god hustru åt honom, göra honom lycklig och deras hem angenämt? Dessutom, hade icke tusende gift sig under samma förhållanden som hon, — hur många hade känt den glödande kärlek, hon var nog öfverspändt romantisk att hålla på? Nästan alla hennes ungdomsvänner hade gift sig utan kärlek — det brukades så nu för tiden — och nästan alla hade sedan anförtrott henne, att de voro »förfärligt» lyckliga. — Ja, var det icke till och med en allmänt känd sanning, att giftermål, grundade på vänskap och aktning, äro de allra lyckligaste?

Men den der oförklarliga känslan af hängifvenhet — af fullkomlig tillfredsställelse, som hon förgäfves sträfvade att känna i Ernsts närvaro . . . .

Plötsligen framskymtade för henne Georgs bild — sådan hon såg honom i sin tidigaste ungdom — och bländade henne som en ljus, strålande syn. Ännu i denna stund, trots allt hat, allt förakt, som låg mellan den stunden och nu, värmde henne detta minne, kom henne att känna något sympatiskt och behagligt genom hela sin varelse. Hon såg honom på den bal, der han för första gången talat med henne om sin kärlek — hon mindes, hur hon kände sig till mods, när de dansade tillsammans, halft förlamad, halft uppskakad, hon tänkte på med hvilket förtroende, hvilken hängifvenhet hon skulle gifvit sig åt honom, hel och hållen, kropp och själ.

Hon blef nästan ond på sig sjelf, derför att dessa minnen nu kommo för henne. Var det värdigt en gammal,

tänkande qvinna att jaga upp sig med en feberaktig balförtjusning? Var icke äktenskapet någonting helt annat — någonting allvarligare och djupare? Jo, i sanning, äktenskapet var *allvar*, inte berusning, — meningen dermed var att göra nytta i lifvet, att uträtta något, att lära sig försaka — icke att njuta och roa sig. Hvem har sagt, att man just skall söka lycka, — pligten är också något — ja säkerligen det högsta och bästa! —

Och hon hade hittills icke tänkt på annat än att blifva lycklig, hon hade nästan ansett det som sin *rätt*. Det var tid att hon började uträtta något, verka som qvinna, som menniska, som medlem i samhället. Och det är ju först som maka och moder qvinnan är i sin rätta verkningskrets; hade hon icke hört det allt från sin barndom, hvarför skulle hon då spjerna emot? Derför att hon inte kunde känna berusning och hänförelse i Ernsts närvaro? ... hvilken lumpen och njutningslysten bevekelsegrund! Det blef plötsligen underbart klart för henne, att hennes pligt var att gifta sig med Ernst, att man inte bör tänka så mycket på sig sjelf, utan snarare på att kunna uträtta något godt och nyttigt. Hon skulle få ett hem att sköta och sträfva för, — hennes omedgörliga fantasi envisades visserligen att framställa detta hem så lyxfullt och väl inredt, att arbetet ej borde bli synnerligen stort, men hon höll ändå fast vid ordet *sträfva* — och små barn att vårda och uppfostra. Denna sista föreställning kastade liksom en fin blomdoft in i hennes tankar. En mängd ljufva bilder, den ena vackrare än den andra, blå ögon och ljusa lockar föresväfvade henne, — och hon jollrade så småningom alla invändningar, allt uppror af sina känslor till tystnad med dessa smekande tankar. Detta var ändå lycka — en bestämd, orubblig lycka, lifvet måtte för öfrigt bli aldrig så tomt och glädjefattigt...

Men midt under dessa poetiska framtidsbilder kom plötsligen tanken på de rättigheter en man har öfver sin hustru, och förjagade den känsla af tillfredsställelse, hvartill hon arbetat sig upp. Hvad vore det, om kärleken adlade dem — men nu? ....

Ensamheten och tystnaden uppväckte föreställningar, dem hon ej kunde bortjaga. Hon var icke något barn, hon

visste hvad hon gick till möte och i denna stund föreföll det henne som en omöjlighet att blifva Ernsts hustru. Det fans icke hos henne någon nyfikenhet, någon dold sinlighet, hon var alltigenom kysk, och tanken, att utan kärlek gifva sig åt en man, plågade henne i detta ögonblick som en skam, en förnedring, hvilken, trots mörkret och ensamheten, jagade den ena rodnaden efter den andra öfver hennes ansigte.

Hon erinrade sig en författares ord om qvinnan: hon måste köpa sitt oberoende med sitt välstånd, eller sitt välstånd med sitt oberoende. Hvarför inte så gerna med sin — *dygd*? — det var att komma sanningen närmare.

På detta sätt fortfor hon att grubbla och tänka, fram och tillbaka, ena stunden fast besluten att säga nej, andra stunden lika öfvertygad om att det var hennes pligt, att icke tänka på sig sjelf och *sin* lycka, utan i stället på att göra andra lyckliga; ända tills alla dessa tankar öfvergingo till orediga, pinsamma förnimmelser, hvilka slutligen helt och hållet upplöstes i en djup, drömlös sömn.

Hon vaknade ej förrän klockan nio på morgonen. Hennes första känsla var en qväfvande ångest, hvilken under sömnen liksom stockat sig i bröstet, — och det dröjde en god stund, innan hon förmådde öfvertyga sig sjelf att ingenting händt, att hon ännu var fri och kunde bestämma öfver sitt öde.

Hon steg genast upp och klädde sig fort. Då hon drog upp rullgardinen, möttes hennes blickar af en strålande, högblå hösthimmel; ute på gatorna var det lif och rörelse, och öfver de ännu gröna träden i Kungsträdgården lyste morgonsolen med ett klart, glittrande sken. Detskarpa ljudet från en ångbåtspipa genomskar luften; ett obestämdt, sorlande hufvudstadsbuller — vagnarnes rullande, då och då blandadt med menniskoröster, pinglandet af spårvagnarne, på afstånd signalen från jernvägståget, som brusade öfver bron, — uppsteg öfverallt, ifrigt och oroligt, som ett nyväckt, feberaktigt lif. Det var lifsglädje häri, det var någonting sorglöst och kraftigt, som andas med fulla lungor — det låg lefnadslust i den friska höstluften, som skimrade kall och klar.

Allt detta verkade upplifvande på Cecilias rörliga sinne; nattens grubbel försvann som sjukliga fantasier — hon kände plötsligen ett nöje i att lefva, hon erfor ett behof att få intaga sin plats i detta rörliga, kraftiga lif, der man arbetar och icke svärmar och drömmer.

Och under inflytande af denna friska sinnesstämning såg hon Ernsts bild så olika mot i går afton, — glad, tilldragande, ljus, som om äfven den varit omstrålad af solsken. En dallring af ömhet genomilade henne; hon tyckte att hon nästan längtade efter honom, och hon förstod knappast sin föregående tvekan.

Då hon kom ned i frukostrummet, der familjen redan var samlad, möttes hon äfven här af samma glada, morgonfriska stämning. Rummets elegans, ännu mera förhöjd genom solstrålarne, hvilka föllo in mellan de mörka, tunga gardinerna, slog emot henne som en sinnesretande parfym, hvilken rörde upp en hel skara af bilder och föreställningar i hennes fantasi. Aldrig heller hade hon känt sig så tilltalad af familjen Billner som i dag. Bertha var glad och rolig, utan att vara simpel, Oskar visade henne en ridderlig uppmärksamhet, frun helsade på henne med en min, som stode hon beredd att när som helst brista ut i en moderlig välsignelse, och grosshandlaren såg ut som den mest oförargliga och medgörliga svärfar, der han satt och under tystnad drack sitt kaffe. Cecilia tänkte inom sig, att tråkigare slägtingar kunde hon få.

Var det en snara, att hon i dag kände sig så tilltalad af allt, som omgaf henne? Hon observerade alla små husliga detaljer med ett hemligt intresse, hon förestälde sig hur roligt det skulle vara att sjelf få styra ett hem, att få tillfredsställa sin smak, att få utveckla hela det qvinliga behag, hvaraf hon visste sig mägtig. Till och med lille Sixten och hans bonne, annars begge två föremål för hennes afsky, väckte i dag angenäma föreställningar.

Hon undrade ibland, halft otydligt, om hon skulle erfarit samma känslor, ifall vädret varit fult och herrskapet Billners våning mindre elegant.

Ännu hade hon icke sett Ernst, ja, icke ens hört något

från honom, — och undran och otålighet häröfver bidrogo äfven att egga upp hennes känslor.

Fram emot klockan ett var hon fullkomligt öfvertygad om, att hon älskade Ernst, att hennes långa tvekan blott varit en kris, som hon måst genomgå, för att bli säker på sig sjelf, och att ett äktenskap, fritt från lidelse och berusning, men i stället grundadt på den djupaste aktning, måste bli det lyckligaste under solen.

Och då trädgårdsmästaren kom in ifrån landet med tvenne praktfulla, blommande rosenträn, bröt hon oförmärkt en ros, gick upp på sitt rum och skref några sentimentala, romantiska fraser på ett ljusblått biljettpapper. Visserligen erfor hon någonting liknande vämjelse, då hon ånyo genomläste dessa rader, men hon betvingade sina känslor, sprang med feberaktig brådska upp i Ernsts våning och lade blomman och biljetten på hans skrifbord.

Sedan foro hon, fru Billner och Bertha ut på visiter. Cecilia var vid ett strålande lynne; hon pratade och skrattade, sade qvickheter, gjorde satiriska anmärkningar öfver de mötandes toaletter och visade fru Billner en pjollrig ömhet, så att denna, om hon ej befunnit sig på Stockholms gator i en glänsande kalesch med rödrandig filt och guldgalonerad kusk och betjent, bestämdt skulle ha fallit i gråt.

Besynnerligt nog kände Cecilia då och då en rörelse af oro inom sig; — någonting obestämdt, som på ett oförklarligt sätt påminde om ångestfull förtviflan — någonting, som ibland steg henne uppåt halsen och sammansnörde den, så att hon knappast fick fram orden — for ibland som ett styng, ett aggande, skärande styng genom hennes bröst. Men hon brydde sig icke om dessa dumma känslor, hon bara skrattade åt dem, hon skrattade, så att det klingade utåt gatan, — hon ville vara glad och ungdomsfrisk, hon fann det roligt att åka i herrskapet Billners eleganta ekipage och att derifrån helsa på sina vänner och bekanta.

På en gata mötte de Adelaide och Arvid, hvilka gingo tysta, stirrande framför sig, utan att ha något att säga, men arm i arm, liksom fastkedjade vid hvarandra. Vid detta möte hade Cecilia en obehaglig inre syn. Hon tyckte sig

bakom Arvid och Adelaide se Ernst och sig sjelf, tigande och hållande hvarandra under armen på samma, om äktenskapliga galérslafvar erinrande sätt, och efter dem en hel rad likadana tigande par, hvilka alla vandrade på en jemn, trampad väg, der man traskade framåt, beqvämt och halfsofvande ....

Hon blef rigtigt ursinnig öfver denna fantasi. Hvad likhet fans det väl mellan hennes giftermål och Adelaides? Adelaide hade alltid afskytt Arvid, — hon deremot höll af Ernst så som en fin qvinna *bör* hålla af sin man, — utan passion, men varmt och innerligt! —

Icke förr än klockan fyra kommo de hem från visiterna. Cecilia skyndade sig genast upp på sitt rum för att kläda sig till middagen. Hon ville göra sig vacker för Ernst; hon erfor ett visst välbehag vid att betrakta sin snöhvita, välformade hals och att kamma ut det långa, rödblonda håret. Någonting njutningslystet och kokett refs upp i hennes själ och eggade henne, som ett hetsigt vin döfvar och berusar. Hon försökte att med våld reta upp sig till en känsla af lycka och ungdomsglädje, för att dermed bortjaga den dofva kyla, som började sprida sig kring hennes hjerta, liksom man ibland med yttre medel söker värma sig, medan kölden kommer en att skälfva invärtes.

Då hon kom ned i hvardagsrummet, var ännu ingen der. Omedvetet drog hon en suck af lättnad, satte sig vid ett af fönstren och blickade ut. Himmelen var lika blå och vacker som i morse, hon kunde ej förstå hvarför hon erfor en så djup melankoli vid att betrakta den, — en plötslig längtan efter befrielse, en obestämd tanke på dödens hvila... Troligen var det derför att skymningen började bryta in, då blir man ju så lätt melankolisk. Men hvarför denna ångest? Skulle hon då hädanefter alltid känna en sådan ångest vid skymningens inbrott?

Hon hann emellertid icke att länge öfverlemna sig åt dessa funderingar, ty Ernst kom in strax efter henne. Hon vände sig hastigt om vid ljudet af hans steg, och en djup rodnad flög öfver hennes ansigte.

Hennes första känsla, då hon fick se honom, var en plötslig undran öfver att han verkligen var så ful, — hon

hade hela dagen tyckt, att han såg mycket bättre ut, — längre, elegantare, dragen finare och uttrycket mera sympatiskt. För hvilken fantasilek hade hon väl varit offer? Med en förfärande bjert tydlighet såg hon i detta ögonblick alla brister i hans utseende, — den korta, tarfliga figuren, det svarta håret, som, tätt klipt intill hufvudet, visade dess oädla form, de simpla dragen. Allt detta slog henne i ögonen, som om en elak hexa förtrollat hennes syn, så att hon blott kunde se och uppfatta det fula. Men hur var det möjligt, — kärleken plägar ju annars försköna, sprida ett skimmer öfver de fulaste och simplaste drag? Hon mindes att hon på Georg aldrig brukade betrakta annat än hans ögon — alltid hans ögon — att hon knappast visste, hur han för öfrigt såg ut — och nu framstod hvarje detalj i Ernsts utseende så pinande, så motbjudande för henne.

En känsla af trötthet och leda smög sig öfver henne. Rodnaden på hennes kinder försvann, hon satt orörlig qvar vid fönstret med slapt hängande armar och nedslagna ögon. Om hon betraktat Ernst med kärlekens och sympatiens blick, skulle hon ha sett hur vackra hans ögon voro, hvilket skimmer af ömhet och lycka, som låg öfver dem, då han nu kom fram till henne. Men mellan henne och Ernst låg en dunstkrets af likgiltig kyla, som ingen fantasilek mera kunde uppvärma, och genom hvilken hans bild, liksom förstenad och förvriden, framkom till henne.

— Cecilia, — hviskade han lidelsefullt, i det han böjde sig öfver henne och fattade begge hennes händer, utan att märka hur motsträfviga och tunga de kändes, — är det verkligen möjligt — är det sant . . . jag kan knappast fatta — — säg mig, att jag icke misstagit mig — säg mig, att du verkligen älskar mig och vill bli min hustru? . . .

Hon kunde ej upplyfta ögonen mot honom och hon sökte förgäfves att svara; orden stockade sig, det kändes som om något tungt, omöjligt, — något, på hvilket hon ej förmådde draga, skulle arbeta sig fram mellan hennes läppar.

Emellertid behöfde hon ej anstränga sig, ty i detsamma kom fru Billner in i rummet. Då hon såg Ernst, lutad öfver Cecilia och med hennes händer i sina, fick hon genast ett anfall af moderlig kärlek, och alla de välsignelser och lyck-

önskningar, med hvilka hon så länge varit laddad, bröto nu fram med oemotståndlig fart. Hvarken Cecilia eller Ernst hunno svara någonting, då hon utbredde sina armar omkring dem och med djup rörelse talade om hur lycklig hon var att ändtligen se dem förenade. Cecilias känslor voro nästan olidliga, hon skulle velat skrika, störta upp och springa sin väg, för att komma ifrån allt detta, — men på samma gång kände hon sig liksom förlamad och satt orörlig qvar, lyssnande på dessa utgjutelser, hvilka i hennes öra ljödo som ett meningslöst pjoller, hvilket förorsakade henne ett nästan fysiskt qvalm. — Så snart familjens öfriga medlemmar kommo in, ville fru Billner genast meddela dem hvad som inträffat, men Ernst grep hastigt hennes hand och bad henne dröja litet dermed. Hon smålog skälmaktigt och nickade med en betydelsefull blick, — han kunde vara lugn, hon, om någon, förstod att vara diskret och tystlåten.

Då de gingo ut till middagsbordet, försökte Ernst hålla qvar Cecilia, för att ett ögonblick få vara ensam med henne; men hon drog sig hastigt ifrån honom och skyndade efter de andra, — hon var rädd för en ny tête-à-tête, och hon uppsköt fegt tillfället dertill.

Ljusen och pratet vid middagsbordet på en gång ängslade och upplifvade henne; hon försökte att äta och prata som vanligt, men hvarje bit hon skulle svälja, förorsakade henne ett helt arbete, hennes gom var het och torr, maten ville ej ned, — och hon pinades af att oupphörligt höra sitt eget skratt, hårdt och kallt, som om det varit blott yttre, själlösa ljud.

Hvad hade hon gjort? För hvarje ögonblick blef det henne mer och mer klart, att hon ljugit för sig sjelf, att hon af sin oberäkneliga fantasi, sina njutningslystna instinkter låtit förleda sig att vara falsk mot det bästa och stoltaste inom sig, att hon gjort våld på sin sympati, sina känslor.

Nåväl, det som var skedt, var skedt och kunde icke ändras! Hon hade gifvit sitt löfte; kosta hvad det ville, måste hon hålla det, tömma den bittra kalken, kufva sina upproriska känslor, trampa sympatien under fötterna och modigt se det prosaiska, torra lifvet in i ögonen!

Denna tanke jagade ånyo upp henne i ett trotsigt själstillstånd. Hon drack flere glas vin; hennes kinder började bränna, hon pratade, skrattade och skämtade med Bertha och Oskar.

Fru Billner fann henne förtjusande; förr i verlden, då hon och Cecilia stodo på krigsfot med hvarandra, brukade hon alltid säga, att hon afskydde Cecilias röda hår; nu hviskade hon till Oskar, att hon tyckte det låg som en guldgloria öfver den hvita pannan.

Efter middagen satt man som vanligt en stund i hvardagsrummet och rökte och småpratade. Cecilia uppsköt så länge som möjligt att blifva ensam med Ernst; äfven sedan herrarne gått, stannade hon qvar hos fru Billner och samtalade ifrigt om en mängd lapprisaker, medan Ernst, än otåligt gick af och an, än slog sig ned bredvid damerna och deltog i deras konversation, utan att egentligen veta, hvarken hvad de eller han sjelf sade.

Slutligen förbarmade sig fru Billner öfver honom; med ett betydelsefullt småleende reste hon sig upp, vinkade åt Bertha, tog hennes arm och lemnade med henne rummet.

— Du förstår, — hviskade hon förnöjdt, — du förstår, att det är afgjordt mellan dem nu? —

— Ja, gudbevars — svarade Bertha med en lätt axelryckning. — Jag har dessutom alltid vetat, att det skulle komma att gå så. —

Ernst och Cecilia voro nu ensamma i rummet. Skenet från taklampan föll klart öfver den unga flickan, som satt tillbakalutad i en beqväm hvilstol, — öfver det ljusa håret och den smidiga gestalten, hvilkens mjuka linier skarpt framträdde i ett tätt åtsittande trikotlif. Ernst såg allt detta med en girigt slukande blick; hans så länge återhållna lidelse strömmade fram, en plötsligt upptänd känsla af att han nu hade rättighet till henne, att han nu skulle taga igen detta sista års försakelse, gjorde honom hänsynslös och kom honom att för ett ögonblick glömma sin finkänslighet.

Då fru Billner lemnade rummet, reste Cecilia sig till hälften upp och såg sig omkring med en ångestfull blick, liksom ville hon i det sista försöka att komma undan. Men denna gång lyckades det ej; med ett plötsligt, otydligt utrop

böjde sig Ernst öfver henne, fattade hennes händer, drog henne nästan med våld upp ur stolen och slog sina begge armar omkring henne.

— Cecilia — hviskade han lidelsefullt och tryckte henne intill sig, — Cecilia ... ändtligen ...

Hon försökte att göra motstånd, att komma lös, men hon hade icke krafter dertill, så hårdt höll han henne. Hon såg hans ögon glöda som tvenne eldkol, och hon kände hans andedrägt så brännande het, att den nästan qväfde henne. Men hon sökte förgäfves lossa hans händer, hvilka omslöto hennes lif. Hon kunde blott streta emot, men han märkte det icke ens, han var alltför upptagen af sig sjelf för att känna, hur hård och styf hon låg i hans armar.

Några ögonblick höll han henne så, sluten intill sig, men med hennes ansigte på litet afstånd, liksom för att betrakta det, så böjde han sig emot henne och tryckte en kyss på hennes mun, en kyss, som beröringen med de röda, fylliga läpparne gjorde lidelsefullt våldsam.

Men i samma ögonblick Cecilia kände denna kyss, fick hon kraft att göra sig fri. En känsla af outsägligt obehag flög som en dallring igenom henne. Hela hennes inre kom i ett sjudande uppror, ett sprittande motstånd, som när tvenne främmande kemiska kroppar kämpa mot hvarandra. Det vedervärdiga i en smekning, som ej genomströmmas af känslans värme, utan blott låter oss erfara det fadda intrycket af ett stycke materia, som vidrör oss, genomilade henne i en sekund och kom hvarje nerv att rista.

Utan att veta hvad hon gjorde, satte hon sin hand för Ernsts bröst, stötte till honom och slet sig lös ur hans armar. En fullkomlig omstörtning egde i detta ögonblick rum inom henne. Alla de svigtande, sköra fantasier om sjelfuppoffring och hemmets lycka, hvilka hon bygt upp för att nedtysta sitt inre motstånd, föllo sönder, och hon stod inför sanningen, klar och ohöljd: hon hade varit nära att — *sälja* sig!

Blek, förvirrad, utan att veta hvad han skulle tro eller tänka, men med en dof, fönkrossande känsla af att det slag, hon gifvit honom, äfven träffat hans hjerta och förorsakat ett oläkligt sår, betraktade henne Ernst med stirrande ögon. Ingen af dem kunde tala; medvetslöst drog Cecilia upp sin

näsduk och förde den öfver munnen, liksom för att gnida bort något orent.

— Cecilia, — mumlade Ernst slutligen, — hvad skall detta betyda — — har jag ej förstått dig — — har jag drömt, att du gifvit mig ditt samtycke?

Hennes ögon sänktes och hon blef lika blek som han. Ett par gånger öppnade hon läpparne, men inga ord kommo öfver dem.

— Förlåt mig, — hviskade hon slutligen med halfqväfd röst, — jag vet, att du har rätt att förebrå mig, ja, att afsky mig — men jag kan inte annorlunda . . . Jag tar tillbaka mitt löfte, Ernst — — jag kan inte bli din hustru . . .

Han for tillbaka, som om han ånyo fått ett slag. Hans stirrande ögon släpte henne ej, och han förde ett par gånger händerna kring hufvudet, som om han velat sammanhålla någonting upplöst, sönderfallande.

— Nej, — sade han slutligen — det är omöjligt, jag drömmer . . . Cecilia Arnell kan icke ena ögonblicket gifva ett löfte — för att i nästa bryta det . . .

En glödande rodnad flög öfver hennes ansigte; hans ord träffade henne som en berättigad förebråelse.

— Ja, jag inser, att du har rätt att klandra mig! — utropade hon, — jag förstår, att ifrån din synpunkt blir mitt handlingssätt lättsinnigt och kokett. Och dock *kan* jag icke ångra hvad jag nu sagt! Mitt fel var att jag, trots en inre varnande röst, lät öfvertala mig att gifva dig ja — — men då man begått ett fel, är det bättre att modigt erkänna det och vända om, än att gå framåt och låta det ena felet följas af det andra . . . Och det skulle vara mer än ett fel af mig, det skulle vara ett *brott*, Ernst, att bli din hustru. Fjellen ha fallit från mina ögon, jag inser nu hur jag sökte bedraga mig sjelf — — vårt äktenskap skulle bli en evig strid — — jag skulle aldrig godvilligt kunna — — gifva dig — — tillåta dig — — de — — de rättigheter, en man har öfver sin hustru . . .

— Jag inger dig således motvilja med min person? — frågade han dystert. — Var jag då nyss på något sätt ogranlaga — hänsynslös emot dig? —

— Ja — — kanske — — fast, nej, nej! — Om jag hade

älskat dig, skulle jag funnit det ljuft! Men det var *just* derpå jag märkte, att jag aldrig kunde känna något för dig, — att din smekning var en plåga för mig! Var inté ond på mig ... du förstår ... det är icke långa tider, som uppenbara sanningen för oss, — det är bara ett enda ögonblick ... Jag skulle kunnat hyckla för dig — jag skulle kunnat förställa mig och betvinga min antipati, derför att jag en gång gifvit mitt löfte — — hade du velat det? —

— Nej, men jag hade hellre velat, att du helt och hållet dödat mig, än att du handlat mot mig som du nu gjort. —

Det blef några ögonblicks tystnad. Cecilia stod med nedslagna ögon, nervöst pressande händerna mot hvarandra; Ernst kastade sig i en stol, lade armarne på bordet bredvid och gömde ansigtet emot dem. Då och då flög en darrning genom honom, ända tills slutligen hela hans kropp började skaka af våldsamma snyftningar.

Cecilia visste ej hvad hon skulle säga. Hon kände ett djupt deltagande, blandadt med häftiga sjelfförebråelser, men på samma gång genomfors hon af denna underliga kyla, denna förnimmelse af någonting främmande, motbjudande, som, i motsats till hennes lidelsefulla ömhet för dem hon älskade, så ofta plågade henne, då någon eller något osympatiskt berörde henne.

— Ernst — sade hon slutligen litet tvunget, — sörj inte på det sättet — — tro mig, du skall snart glömma! —

— Aldrig! — utropade han och såg upp med ett uttryck af energisk förtviflan, som likt en jernmask pressade sig öfver hans ansigte, — aldrig — aldrig! Min kärlek, min ömhet för dig, den skall jag lätt nog rycka ur mitt hjerta, men det qval du kastat dit in, det räcker för hela lifvet! Ah, Cecilia! du vet inte hvad du gjort ... att låta mig komma så nära lyckan, att jag höll den i mina händer, och så, utan att jag anar något ... utan att jag förstår det ... slita den ifrån mig! Hvem du än handlat så mot ... hade det varit grymt, hjertlöst, men mot mig var det ... Ty du visste, att jag hade satt *allt* på detta enda kort, att jag drömde mig ett eget hem, för hvilket jag ville sträfva och arbeta, som en ersättning för hela min olyckliga barndom och ungdom, — att jag alltid hoppats, alltid längtat efter att en

gång finna en qvinna, som skulle återgifva mig tron på godhet och ömhet, som skulle älska mig, som min egen mor icke gjorde? Det var min ungdoms dröm, min *religion!* Och nu, och nu ... Cecilia, du kunde varit mindre raffinerad, när du krossade mig!

Han kastade sig ånyo snyftande ned öfver bordet. Den smärta, han led, kändes så full och hel, att der icke ens fans rum för möjligheten af ett hopp. Icke ett ögonblick föll det honom in att söka beveka henne, att åberopa hennes redan gifna löfte som en rättighet, han kände att allt var slut, det föreföll honom som om i denna stund hennes köld och motvilja gräft en oöfverstiglig afgrund emellan dem.

— Ernst, förlåt mig, — hviskade Cecilia med skygg, osäker röst, — var icke bitter emot mig — — om du visste hur förtviflad jag är öfver att ha gjort dig ondt — — — säg, att du förlåter mig? —

— Jag vill önska, att du aldrig måtte komma att få erfara något liknande den smärta du förorsakat mig, — svarade Ernst, i det han reste sig upp för att lemna henne.

— Hvart går du? — frågade hon oroligt. Hon kom ihåg sitt sista samtal med Georg, och en känsla af dof ångest smög sig öfver henne.

— Ingenstädes, — svarade han matt. — Jag skall göra mig i ordning för att, som jag redan sagt dig, i morgon resa utomlands. Jag kan numera inte andas luften här hemma. —

— Och du vill ej förlåta mig? —

— Jag vet inte. Jag har i denna stund inte känsla för någon eller något annat än min egen smärta. —

Med dessa ord lemnade han rummet utan att se på Cecilia. Hon stod ett ögonblick och stirrade efter honom, men då hon hörde fru Billners röst utanför, spratt hon till, sprang ut och ilade upp på sitt rum med en fart, som om hon varit förföljd.

Hon reglade dörren, kastade sig i soffan, lutade hufvudet i händerna och försökte tänka.

Ur det kaos af olika känslor, af sjelfförebråelse, af medlidande, af oro, som fylde henne, uppsteg så småningom en

klar, bestämd förnimmelse, att hon handlat rätt och modigt, och att hon i sista ögonblicket, då hon var nära att gå förlorad, räddat sig sjelf. Och liksom hon hela denna sista tid, trots alla yttre fördelar, trots alla inbillningar om lycka och kärlek, beständigt plågats af en inre disharmoni, så kände hon nu i stället lugn och tillfredsställelse i djupet af sin själ, fastän ytan upprördes af plågsamma bilder och föreställningar.

Just som hon kommit till denna lugnande klarhet, knackade det på dörren och fru Billner frågade smeksamt, om hon fick komma in?

Cecilia ryckte till och bleknade; hon visste hvad som förestod. Men hon samlade all sin beslutsamhet, — hon kände att det var bäst att redan samma qväll komma på klar fot med hela familjen — och gick för att öppna dörren.

Fru Billner sväfvade in med ett småleende på läpparne och ett ömt, smäktande uttryck i blicken.

— Mitt älskade barn! — hviskade hon och kom emot Cecilia med utbredda armar, — låt mig säga dig, hur lycklig...

— Nej tant, säg ingenting, — afbröt Cecilia med en röst, som sinnesrörelsen och försöket att beherska rädslan gjorde sträf och hård, — det var alltsammans ett misstag, ett missförstånd! Jag kan inte bli Ernsts hustru, han vet det, jag har redan sagt honom det, och vi ha skilts åt utan bitterhet?

Fru Billners armar sjönko ned; hennes uttryck förändrades i ett enda ögonblick, ett drag af häpenhet, förvirring och gryende vrede drog som en plötslig bris öfver hennes ansigte och förmörkade det. Hon öppnade till hälften läpparne och stirrade mållös på Cecilia.

— Jag begriper inte det här! — utbrast hon slutligen, — hvad menar du? Förklara dig! —

— Det är ingenting att förklara — det är bara det, att jag inte älskar honom. —

— Älskar! — utropade fru Billner, och den vrede, som de gäckade förhoppningarne uppväckte inom henne började skjuta fram ur ögonen i hvassa strålar, — du talar som en romantisk sjuttonåring! Hvad menar du egentligen med — »älskar»? —

— Jag trodde inte att det kunde finnas mera än en uppfattning deraf. —

— Jo, bevars, det fins det visst, — svarade frun, allt hvassare, — det fins lika många, som det fins nyckfulla och pretentiösa qvinnor! Och jag säger dig, Cecilia, du kommer att ångra dig! Du är hvarken ung eller vacker, du är fattig och utan hem, och här kommer en hygglig, älskvärd ung man, ett briljant parti — och du kastar det ifrån dig! Hvarför? Derför att du inte »älskar» honom! — Hvad är det för fel på Ernst, om jag får fråga? En hygglig, dugtig karl, som hvarenda flicka i Stockholm på sina knän skulle tacka för! Det går visst an att vara romantisk, då man är ung och har hela lifvet för sig, — men vid din ålder och i dina förhållanden är det dumt och löjligt! —

— Jag tror icke att det fins någon ålder eller några förhållanden, i hvilka det är »löjligt» att ej vilja gifta sig utan kärlek, — svarade Cecilia, blek af sinnesrörelse, men kämpande för att bibehålla sitt lugn.

— Kärlek! — utropade fru Billner, allt häftigare och häftigare. — Reta mig inte, Cecilia, reta mig inte med dina romantiska dumheter! Hade du något förstånd, så skulle du tacka Gud för det tillfälle, som erbjudes dig att bli försörjd och få en hederlig man. Och hvad är egentligen din mening — — hvad inbillar du dig, att *du* har att välja på? Om du vore stolt och finkänslig, som du jemt skryter med att du är, så skulle du passa på tillfället, att bli din egen och slippa gå här, som du gjort ett par års tid. — — Men Gud bevars, det generar fröken sig inte för, det är kanske till och med en *ära* för oss, att få föda henne och ge henne husrum? Åh, jag känner igen dina föräldrar i det der! De voro också högfärdiga och egenkära och sågo ned på oss. Men det hindrade inte din far att ruinera sig, och lemna hustru och barn som fattiga stackare, som andra fingo draga försorg om . . .

Nu var Cecilias tålamod slut. Det lugn, med hvilket hon försökt att åtminstone till det yttre beherska sig, brast sönder och hennes återhållna vrede brusade ohejdadt fram.

— Tant! — ropade hon med blixtrande ögon, — säg

inte sådana ord! Våga inte att klandra *den*, som står så högt öfver oss begge ...

— Våga! — afbröt fru Billner, nu alldeles utom sig, — hvem är det som föreskrifver hvad jag vågar och inte vågar? Jag vågar hvad jag *vill* — precist hvad jag vill — — här i mitt eget hus — — jag tillåter inte att någon morskar sig emot mig — — kom ihåg det, min fröken! Kom ihåg, att det är *jag*, som råder och befaller *här*, och att du är här på gunst och nåd — — ja, just precist, det är inte värdt att taga så förnäma miner. —

— Jag skall inte längre begagna mig af denna nåd, — svarade Cecilia blek och flämtande, — jag lofvar att från och med i morgon skall tant vara befriad från min närvaro! —

Nu blef fru Billner litet het om öronen. Hon tyckte, att hon gått för långt, och hon ville försöka att ändra taktik.

— Det är hjertlöst af dig att taga mina ord på det sättet, Cecilia! — utbrast hon klagande och sjönk ned på en stol, — du borde ändå ha litet öfverseende med mig, du borde tänka, att du talar till en mor, hvars hjerta du krossat, och som i denna stund knappast vet hvad hon säger ...

— Det är ofta i sådana ögonblick af ovetenhet sanningen kommer osminkad fram, — sade Cecilia med ett iskallt leende. — Sanningen är, att jag allt för länge begagnat mig af er gästfrihet, och att jag gör rätt i att genast lemna er! Jag passar icke tillsammans med er, tant, och det var orätt af mig att söka tvinga mig in i er familj. Olika naturer kunna i längden inte lefva tillsammans; så länge allt är jemt och lugnt, då går det nog bra, men när konflikter och motgångar komma, då stöter man emot hvarandra och sårar och pinar hvarandra ... Felet är i alla händelser mitt, icke ert. —

Fru Billner öfvergick nu till den högre stilen.

— Olyckliga barn! — utropade hon, steg upp och sträckte ut sina armar, — hvarför ville du ej blifva min Ernsts hustru och göra honom och oss alla lyckliga, — hvarför? ...

— Låt oss icke mera tala härom, — afbröt Cecilia och gick undan för henne, — det är en utagerad sak och ett sluttaladt ämne. Jag har begått många misstag och dumheter i mitt lif, ett af de största var, då jag kom i ert hem

— men jag skall redan i morgon rätta det. Och nu ber jag tant att lemna mig — vi ha ingenting mera att säga, och vi blott plåga hvarandra onödigt med bittra ord . . .

Fru Billner rätade upp sig och såg på Cecilia med en sorgsen, förkrossande blick.

— Otacksamma flicka — mumlade hon derefter, i det hon vände sig om och högtidligt skred mot dörren, — du kommer att ångra dig — mins mina ord, du *kommer* att ångra dig! —

Då Cecilia blef ensam, erfor hon först en känsla af tillfredsställelse och lättnad, liksom hade hon blifvit befriad från någonting onaturligt, hycklande, någonting, som våldfört hennes bättre natur. I denna stund insåg hon, att hon haft rätt i sin antipati mot Billners, att det varit njutningslystnad och fåfänga, icke menniskokärlek, som kommit henne att öfverse med deras småaktigheter och sökt intala henne, att hon tyckte bra om dem, — och hon kände sig lycklig öfver att ha gjort sig fri från detta tvång på sina ömtåligaste känslor.

Men denna högstämda tanke förjagades snart af en annan, — en ny, främmande, som, först mera lik en hemlig känsla af oro, så småningom skarpare framträngde, ända tills den slutligen antog formen af en bestämd fråga: hvad skall jag taga mig till — hvart skall jag taga vägen — hvad skall jag göra? —

Och allt som dessa frågor, obarmhertiga och pockande, trängde sig på henne, kände hon sig fyllas af en ångest, en rädsla, sådan hon aldrig förr känt, icke ens vid faderns död då fattigdomen först gapade emot henne, — någonting liknande det man känner, då man går ensam på en stor slätt och ser hur mörkret faller på och skymmer utsigten, eller då man står framför ett brusande haf och den hemlighetsfulla spökrädslan för de krafter, hvilka sjuda i djupet, smyger sig genom ådrorna. Hon mindes, att hon som halfvuxen, under en period af sjuklighet, haft en oöfvervinnerlig fasa för stora, okända platser, och hur hon en gång, då hon på en resa med fadern kommit att förirra sig till en obekant stadsdel, var nästan vanvettig af rädsla. Hon erfor nu något af denna underliga känsla; det var första gången hon såg

lifvet rätt in i ögonen, — icke ett lif af drömmar och joller — utan det verkliga, stora lifvet, kampen för tillvaron, der gradmätaren på framgång heter kraft; — och hennes skälfvande fantasi målade det som något stort, okändt, hvilket hon darrade för att ensam genomvandra.

Hvad denna ångestfulla känsla var förfärlig, — hur förslappande den smög sig genom hela hennes själslif! Hur hon längtade efter någon att smyga sig intill, efter ett bröst att luta sig emot och gråta ut invid. Allt det barnsligt ömma i hennes komplicerade natur började sjuda upp, varmt och innerligt, smälte bort den stolta kraft, hon nyss känt, och gjorde henne sjukligt vek, der hon satt och grubblade i mörkret.

Bilder från hemmet, — det kära, älskade hemmet, stego upp för henne och väckte en het, svidande längtan i hennes själ. Hon såg den gamla, välbekanta salongen med taflorna på väggarna, de tunga, litet gammalmodiga möblerna, fönstren, nästan skylda af växter, pianot, som alltid stod öppet och öfversålladt af noter, golfmattan med de stora, röda rosorna. Alla dessa bilder framträdde för henne skarpa och klara, och omgifna af detta mystiska skimmer, denna fantastiska likhet med lefvande väsen, som omgifver föremål, med hvilka vi lekte som barn, och som kommer oss att ännu, då vi blifvit äldre, se gubbansigten framgrina ur vissa figurer på en gammal barnkammartapet, eller fyllas af vördnad framför en länstol, i hvilken mormor brukade sitta, och som vi identifierade med henne, — eller ännu känna en rysning af nyfikenhet och tjusning vid åsynen af en liten atenienneprydnad, som vi voro förbjudna att röra, och som vår fantasi förlänade en underbar skönhet, den vi åtrådde med barnahjertats hela begär.

Och midt ibland dessa bilder, i hvilka hennes barnsliga sorger och fröjder voro liksom inbrända, såg hon sig sjelf och alla sina kära röra sig om hvarandra, intaga sina favoritställningar, skratta och prata, som de brukade göra, lyckliga i det glada, förtroliga hemlifvet. Hon såg, hur brasan flammade i salongen i skymningsstunden efter middagen, medan modern, — den lilla, fina frun med de små hvita mössorna och det godmodiga småleendet — satt framför den

och värmde sina fötter. Hon såg sig sjelf och fadern, med armarne kring hvarandras lif, gå af och an öfver golfvet med tysta steg, lyssnande på Agnes, som fantiserade på pianot.

Hur ljuft, hur trygt, hur ombonadt allt var — — hur hon tyckte att lifvets stormar brusade långt, långt i fjerran, och att de aldrig skulle kunna hinna detta varma, kärleksfulla näste! —

Och nu, — — hon nästan skrek af smärta, då hon med en våldsamhet, som kom henne att känna en tomhet, en ihålighet, som om hon höll på att förblöda invärtes, slet sig lös från dessa bilder och återkom till det närvarande. Hur ensam, hur förtviflansfullt ensam hon var! Ingen att anförtro sig åt, ingen, ingen, af hvilken hon kunde begära ett råd, ingen, hos hvilken hon kunde få gråta ut sin bittra smärta. Om *de begge*, hvilka slumrade så lugnt och ostördt derborta i grafven, visste hur deras älskling led — hvad skulle de då säga? Hon kände ett vansinnigt, barnsligt begär att få komma till dem, omtala allt, klaga sin nöd och bedja dem förehålla någon, hämnas på någon, som varit för hård emot henne. Det skänkte henne en lindring att föreställa sig, att föräldrarne kanske nu kunde se henne, och att de upprördes öfver hennes lidande, — ungefär som, då man i en stund af dödsångest tänker på sina kära och erfar en qvalfull ljufhet vid föreställningen om den sorg, ens bortgång skall förorsaka dem.

Slutligen öfvergick denna obestämda, kringsvallande förtviflan till en klar, praktisk fråga, som nödvändigheten att besvara tvang henne att sysselsätta sig med: hvart skulle hon taga vägen, då hon så högdraget försäkrat fru Billner, att hon redan i morgon ämnade lemna hennes hus? —

Hennes tankar flögo omkring till skilda områden. Agnes — nej på henne kunde hon ej räkna; om hon än blefve välkommen hos systern, kände hon sig öfvertygad om, att svågern skulle bli föga nöjd med att få ännu en person i ett hem, hvars underhåll nog ändå kostade honom strängt arbete. — Hvad Edvard beträffar, vågade hon knappast tänka på honom — hon visste, för hvilket klander och hvilka förebråelser hon skulle bli utsatt, till följd af sin brytning med Billners. Och farbror Hedenstams? Icke kunde hon väl

hals öfver hufvud komma och hemsöka dem nere i Jönköping? — Hon gick i tankarne igenom flere af sina bekanta familjer, — Cecilia hade en hel mängd ungdomsvänner, en del gifta, en del ogifta, med hvilka hon i forna tider brukade ätta bakelser och dricka chokolad hos konditor Berg, — men med ingen af dem stod hon på så förtrolig fot, att hon, utan vidare beredelser, kunde flytta till dem.

Det var kanske derför bäst, att tills vidare taga in på ett hotell, — ty bort *skulle* hon, — hon hade föresatt sig, att denna dag skall bli den sista hon tillbragte här. Fru Billners ord hade rifvit upp all hennes stolthet, hon vredgades på sig sjelf, derför att hon satt sig i en tacksamhetsskuld, som hon aldrig kunde betala, då hon i grunden föraktade de personer, till hvilka hon stod deri. Hon kände lumpenheten i det förhållande, hvari hon kommit in, — och hon skulle aldrig förlåtit sig sjelf, om hon låtit sin oföretagsamhet och sitt missmod förleda sig att med ett enda grand öka den förnedrande börda af erkänsamhet, hon ändå aldrig kunde blifva qvitt.

Alltså bort — men hvart? — Plötsligen erinrade hon sig ett ställe, der fröknarne Klingström, grosshandlarens gamla kusiner, voro inackorderade. Hon hade en gång varit der tillsammans med fru Billner, hvilken under ett anfall af filantropi, hvaraf hon ibland hemsöktes vid jultiden, helsade på fröknarna, för att under tårar öfverlemna åt dem två eau-de-cologne flaskor och två tvålar af Hylins billigaste sort och på samma gång iakttaga, hvilken präktig kontrast hennes sobelbrämade sammetskappa och magnificencen hos »den grå», som, hela tiden stod vid dörren och med sina iskallt föraktfulla blickar kom sjelfva vattnet i karafinen att frysa bildade mot de urblekta möblerna i rummet och fröknarnas tarfliga toaletter.

Hon erinrade sig att den ena af fröknarna — icke den svärmiska, utan den äldre, som hade sinne för enkla och påtagliga fakta — i detalj berättat för henne, hur bra de hade det hos fru Örn, att der var så billigt — icke mer än så och så mycket i månaden, att man fick efterrätt om söndagarne, att man om aftnarne samlades i salongen, för att prata och musicera, etc.

Cecilia beslöt att redan följande morgon försöka bli inackorderad hos fru Örn. Hon kände sig särskildt tilltalad af att priset var så billigt, ty hennes ekonomiska förhållanden voro sådana, att hon knappast vågade tänka derpå; dessutom visste hon för närvarande intet annat ställe, dit hon kunde taga sin tillflykt.

Detta beslut, så anspråkslöst det än var, och en så tarflig tillvaro det än öppnade för henne, en tillvaro af knussel och fulhet, som kom hennes för lifvets skönhet så känsliga sinne att rysande krympa ihop, — utöfvade emellertid den lugnande inverkan, som hvarje beslut, äfven det mest förtviflade, brukar medföra.

Hon ringde på kammarjungfrun och lät denna tillsäga om, att hennes koffert och nattsäck skulle bäras upp. Sedan började hon lägga in sina saker och ordna allt, för att i morgon genast flytta. Hon hade reglat dörren, och fastän Bertha flere gånger knackade på och bad henne öppna, svarade hon blott, att hon ej ville träffa någon.

Då hon slutat packa, var klockan tolf. Hon kände sig dödstrött och utpinad till både kropp och själ; hennes rygg och lemmar värkte, som om hon varit utsatt för en fysisk misshandling, och hennes bittra, aggande tankar hade så småningom, under trötthetens inflytande, öfvergått till en dof förnimmelse af smärta, som icke plågade henne, utan blott låg och gnagde på djupet af hennes själ, likt en domnad värk. Hon klädde af sig, gick till hvila och somnade genast.

Och till följd af dessa sällsamma vexlingar i stämning, af denna begränsning i själens förmåga att känna öfver ett visst mått, som framkallar de bjertaste motsatser, som kommer oss att känna smärta, då lyckan nått sin höjdpunkt och glädje i ett våldsamt qval — hade hon hela natten de gladaste och ljufvaste drömmar. Hon såg flere vackra, okända landskap, stora skogar, der hon och Agnes, ånyo barn, gingo och plockade bär, medan fåglarne sjöngo öfver hennes hufvud, och en doft af vår och blommor spred sig genom dessa fantastiska drömbilder.

Om den s. k. animala magnetismen;

hvad den är och hvad den icke är.

Det händer ju ej så sällan, att någon af oss, det nittonde seklets menniskor, får fatt i en bok, som handlar om »vetenskapens martyrer», »vetenskapens strider», eller ett likartadt ämne. Intresset för den faktiska framställningen blandar sig dervid med en angenäm föreställning hos läsaren, att allt hvad som i dessa skrifter skildras hör till en förgången verlds ofullkomligheter. Nu är vetenskapens tidehvarf kommet, menar man, nu behöfver ingen forskare kämpa igenom de der bittra striderna, förföljelsen, nöden och hånet, nu mötes han vid hvarje framsteg af yrkesbröders erkännande och medborgares hyllning.

Det är långt ifrån min mening att vilja höja en generel motsägelse mot en sådan åsigt. Den vetenskaplige arbetarens förbättrade ställning må tacksamt erkännas, men uppriktigheten fordrar ock, att vi för vår samtid påpeka, att den i dessa stycken ännu ej nått fullkomligheten; och skulle någon tvifla derpå, behöfva vi endast hänvisa till JAMES BRAID'S arbeten och lefnadsöden. För de flesta af tidskriftens läsare torde detta namn vara fullständigt obekant, och såväl det dunkel, hvari hans namn blifvit inhöljdt, som äfven klandret, misstron och hånet, hvarföre dess egare i lifstiden var utsatt, skulle kunna berättiga oss till den anmärkning mot vår samtid, som ofvan blifvit framstäld. Det är ingalunda lätt att erhålla närmare upplysningar om Braid's lefnad, någon fullständig biografi öfver honom finnes ingenstädes; endast så mycket må här nämnas, att han arbetade

såsom praktisk läkare och kirurg i Manchester, der han den 25 Mars 1860 hastigt afled i en ålder af omkring 65 år. Hans stora, ovanskliga förtjenst är att hafva bragt studiet af alla de fenomen, hvilka man benämnt animal magnetism, från charlataneriets och öfvertrons område in under vetenskapens pröfning. Redan från början af 1840-talet sysselsatte han sig helst med detta ämne, och fullföljde med ihärdighet sina forskningar deri, trots alla motsägelser, trots det att endast helt få upplyste vetenskapsmän brydde sig om att taga kännedom om hans skrifter, hvilka numera blifvit så sällsynta, att de på kontinenten knappast kunna uppspåras till och med i de offentliga biblioteken.

Såsom nämdt är, väckte Braid's upptäckter under hans lifstid icke synnerligt stort intresse, men på senare tider och vid närmare studium af nervpatologien gjorde man bekantskap med en mängd öfverraskande biologiska fenomen, och man fann att de till en stor del redan voro skildrade af Braid med en exemplarisk noggrannhet och fullständighet. Den mest afgörande drifkraften till de nyaste forskningarne på detta område utgick dock från den äfven i Sverige bekante danske magnetisören CARL HANSEN, likväl icke på det sätt att han skulle hafva vetenskapligt pröfvat och framstält några af dess fysiologiska grundvalar; utan derigenom att han vid en »konstresa» år 1879 lyckades försätta staden Breslaus innevånare i ett sådant tillstånd af öfverretning och öfvertro, att flere vetenskapsmän funno sig föranlåtna att taga saken om hand och dervid småningom uppdagade det naturliga ursprunget till de såsom öfvernaturliga ansedda fenomenen. Efter detta sista uppslag hafva fysiologer och terapeuter ifrigt bearbetat detta för forskningen öppnade område; redan stiger den nyaste europeiska literaturen i ämnet till ett ståtligt omfång, och i syfte att hålla Ny Svensk Tidskrifts läsare au niveau med situationen i denna kunskapsgren har jag här velat lemna en kortfattad öfversigt deraf.

De fenomen, hvilka man efter MESMER tillade namnet animal magnetism, men hvilka heldre efter Braid's förslag böra benämnas med den tekniska termen *hypnotism*, äro utan tvifvel lika gamla som menniskoslägtet. Både i vetenskapernas och kulturens historia träffar man tillräckligt klara antydningar, att dessa fenomen varit kända, med afsigt framkallade och i bestämdt syfte använda, stundom i medicinens tjenst, stundom för allehanda andra, mindre goda syften.

Hypnotiska företeelser kunna framkallas icke blott hos sjuka, nervösa personer, såsom det af skeptiska forskare uppgifvits, utan äfven hos fullt friska. Olika forskare lemna i detta hänseende temligen skiljaktiga uppgifter, i det att några anse 95 individer bland 100 tillgängliga för hypnotiserande inflytelser, andra åter inskränka dispositionen derför till 30 % af större försöksserier. Dessa siffror skulle gälla fullt friska personer utan nervösa slägtanlag. Nervösa personer lemna en större kontingent *hypnotisabla* än de fullt friska; barn, sinnessjuka samt en del patienter, lidande af hjern- och ryggmärgsförändringar, kunna deremot icke försättas i hypnotisk sömn.

De sätt och metoder, hvilka af vetenskapliga forskare samt s. k. magnetisörer hafva blifvit använda för att framkalla de hypnotiska fenomenen, variera betydligt och kunna derför ej alla här uppräknas.

Såsom allmän regel gäller, att den, med hvilken experimentet skall företagas, med fri vilja lemnar sig deråt och icke af alla krafter sträfvar emot det inflytande, som utöfvas på hans nervsystem. Är detta vilkor först uppfyldt, brukar man ofta låta försökspersonen oaflåtligt stirra på en starkt belyst, facetterad glasknapp, som hålles på ett kort afstånd från hans ögon samt något öfver deras nivå. Genom en derefter följande lätt sammanslutning af ögonlocken, tryck på ögongloberna, strykningar öfver ansigtet m. m. fulländas den afsedda inverkan på nervsystemet, och den mottaglige försökspersonen är snart försatt i en art sömn. Det är dessa strykningar och andra manipulationer, som gifvit upphof till läran om ett *magnetiskt fluidum*, hvilket från magnetisörens kropp skulle strömma öfver till den magnetiserades och

der framkalla de afsedda verkningarne. Något sådant fluidum existerar ej; visserligen kan en person till följd af sina händers fysikaliska beskaffenhet, deras mjukhet, värma, fuktighetsgrad o. s. v. inverka på försökspersonens känselnerver mer än andra förmå göra det, men HEIDENHAIN och flera andra forskare hafva visat, att den hypnotiska sömnen äfven kan framkallas genom en mängd andra inverkningar på sinnesnerverna, och att för detta ändamål en magnetisörs biträde alls icke är nödvändigt. Har en person flera gånger varit föremål för dessa försök, blir han allt lättare att försätta i det hypnotiska tillståndet; han kan råka deri genom en fixerad uppmärksamhet på pickandet af ett fickur, genom betraktande af några enformiga rörelser af en hand eller en pendel, genom lyssnande på den gamla vaggsången vysch, vysch etc.

Personer kunna sålunda under vissa betingelser försätta sig sjelfva i hypnotisk sömn, hvarigenom fenomenets rena *subjektivitet*, dess oafhängighet af experimentatörens, magnetisörens närvaro och åtgöranden kan anses till fullo bevisad.

Alla de irritament, som kunna framkalla hypnotiska fenomen, hafva det gemensamt, att de äro *svaga, ihållande* och *enformiga*. Olika personer reagera dock olika, så att den ena söfves bäst genom känselsensationer, den andra genom syn-, den tredje genom hörselintryck. Vill man deremot väcka en person ur den hypnotiska sömnen, kan man med fördel använda en stark retning på samma organ, hvilka behandlades med svaga irritament för att framkalla sömnen.

En blåsning på ansigtet, ett slag på handen, ett rop invid örat pläga helt hastigt förändra tillståndet hos försökspersonen. Köldintryck verka äfven väckande. Berör man en hypnotiserad med kalla fingrar, vaknar han ofta; derföre lyckas det också endast med svårighet att hypnotisera, om experimentatören har kalla händer. Starkt ljus mot ögonbottnen, såsom vid en undersökning med ögonspegel, framkallar äfven lätt en oro, som inom kort tid kommer den lugna hypnotiska sömnen att försvinna, ja, det behöfves icke ens denna starkare retning af näthinnan uti alla fall. Vid de tillfällen, der hypnotismen framkallats genom ett inten-

sivt fixerande af en person eller ett föremål, afbrytes sömnen, så snart näthinnebilden ombytes, hvilket förhållande naturligtvis kan gifva upphof till hvarjehanda taskspelerier, såsom t. ex. då magnetisören på detta sätt söker inbilla en åskådande publik, att endast hans närvaro och förmåga kan hålla försökspersonen sofvande, och att denna senare vaknar, så snart han saknar inflytandet af magnetisörens specifikt magnetiserande blick och emanationer.

Det torde lätteligen inses, att vid alla dessa försök den psykiska spänningen, föreställningarna, inbillningskraften m. m. spela en stor rol och mäktigt bidraga till ernåendet af det önskade resultatet.

Hypnotismen indelas uti tre hufvudsakliga former, nemligen *lethargi*, *katalepsi* och *somnambulism*. Om alla dessa former gäller dock den gemensamma regeln, att de kunna uppstå spontant, beroende utaf nerv- eller sinnessjukdomar, vissa arter förgiftningar samt häftiga sinnesintryck, och att de sålunda hvarken för sin uppkomst fordra en s. k. magnetisörs manipulationer eller äro något för det magnetiska tillståndet specifikt. Hos vissa personer kunna alla dessa olika hypnotiska former framkallas successive och med hjelp utaf små olikheter i proceduren, andra åter kunna endast försättas i ett eller tvenne af nämda tillstånd.

Då en menniska befinner sig i *lethargi*, äro alla hennes lemmar fullständigt slappa, hufvudet hänger ned på en af skuldrorna, kroppen sjunker tillsamman och hon liknar en person som blifvit djupt kloroformerad, eller en drinkare, som är, hvad man kallar på folkspråket, dödfull. Ögonen äro slutna, ofta genomilas ögonlocken af en sakta, men ihållande dallring, ögongloberna äro konvulsiviskt dragna uppåt, huden är okänslig för retning, man kan efter behag sticka den insomnade utan att han tillkännager något tecken af smärta. I detta tillstånd har man äfven observerat ett särdeles egendomligt fenomen, bestående deruti, att musklerna sammandraga sig, då man på dem eller deras senor utöfvar en mer eller mindre stark mekanisk retning.

För att framkalla den kan man antingen knåda sjelfva musklerna eller ock göra ett häftigt slag på senorna medelst en perkussionshammare. Om man sålunda t. ex. knådar öfverarmens böjmuskel, försättes genast armen uti en permanent böjningsställning, perkuterar man böjsenorna på handens böjmuskler, försättes handen uti en kloartad gripställning.

Enahanda fenomen kunna framkallas genom andra mekaniska retmedel, hvilkas detaljer här måste förbigås. Dessa kontraktioner qvarstå och motsätta sig alla försök att med våld uppbryta dem; för att återföra en sålunda i böjställning fixerad lem kan man antingen söka på samma sätt åstadkomma en sammandragning af de kontraherade musklernas s. k. antagonister (i ofvannämnda fall sträckmusklerna) eller ock medelst en serie små lindriga knådningar och klappningar på sjelfva de sammandragna musklerna bringa dem till att återgå till sitt naturliga slapphetstillstånd. Professor Heidenhain har inför en samling vetenskapsmän uppvisat liknande experimenter, dem han utförde på några medicine studerande, och han kunde dervid försätta uti ett dylikt kontraktionstillstånd försökspersonernas hela kropp, lem efter lem, till slut äfven nack- och tuggmuskler, men han vågade naturligtvis icke gå ända derhän att pröfva, om äfven andningsmuskulaturen kunde på samma sätt försättas i sammandragning, emedan då fara för qväfning kunnat uppstå.

Lethargien kan upphöra och försökspersonen återkomma till medvetet vaket tillstånd, om man blåser lätt på dess ögonlock, eller stundom helt enkelt derigenom att man lyfter upp dem. Efter uppvaknandet minnes försökspersonen alldeles icke hvad som har händt honom under den lethargiska sömnen.

Hos alla de menniskor, hvilka kunna genomgå hypnotismens ofvannämnda trenne former, är *katalepsien* den först uppträdande, men det är nödvändigt att liksom gripa den genast vid dess uppkomst, all den stund den är öfvergående och snart efterträdes af lethargien.

Framkallar man katalepsien genom att låta försökspersonen med blicken fixera något föremål, måste man afvakta det ögonblick, då dennes ögon börja blifva stillastående

och ögonhinnorna blifva blodfylda, och just då aflägsna det betraktade föremålet, ty då har man katalepsien utbildad.

Katalepsien framkallas primärt mången gång hos friska och sjuka genom starka och häftiga ljus- och ljudretningar; sålunda ser man ej sällan personer blifva kataleptiska, då åskan slår ned i deras omedelbara närhet, och mången gång ser man på ett sjukhus för nervsjuka flera eller färre patienter stå liksom förstenade, då man slår på en gonggong, då vaktparaden går förbi, eller då en hund skäller.

Den kataleptiske är liksom förstenad uti den ställning han förut intagit, ögonen äro fixerade, pupillerna lätt utvidgade, ögonlocken uppspärrade, hornhinnan okänslig. Huden är i allmänhet okänslig för smärta, men de andra sinnena bibehålla till en viss grad sin verksamhet, så att man på sätt och vis kan meddela sig med den kataleptiske, hvilket framdeles närmare skall skildras. Lemmarne förete den egendomliga förmågan att under synnerligt lång tid bibehålla de besynnerligaste och olämpligaste ställningar, som man kan gifva dem. På detta sätt kan man utföra det vid offentliga seancer ej sällan förevisade experimentet att göra försökspersonen styf som en pinne, lägga den med hufvudet på ett stolstöd och fötterna på ett annat, och vill magnetisören riktigt visa sin skicklighet, brukar han ställa sig sjelf på den magnetiserades bröst eller mage. Man kan låta den kataleptiske i tjugo minuter och deröfver stå på ett ben med armarne utsträckta liksom till flygt, på samma sätt som ryktets gudinna stundom afbildas.

I katalepsien finner man dels samma muskelkontraktioner, framkallade genom mekanisk inverkan, som ofvan beskrefvos under lethargien, och man finner derjemte en annan egendomlig kontraktilitet hos musklerna, hvilken uppkommer af de aldra lindrigaste retningar på huden, t. ex. en sakta strykning eller blåsning.

Det fins till och med personer, hos hvilka man kan försätta halfva kroppen i lethargi och den andra hälften i katalepsi. Katalepsien upphäfves vanligen derigenom, att magnetisören kraftigt blåser på försökspersonens ögon, denne vaknar då och saknar äfven här all kunskap om hvad som skett med honom.

Till skildringen af katalepsien måste äfven höra en beskrifning af de egendomliga fenomen, hvilka man innefattar under namnet *suggestion*. Med detta egendomliga uttryck förstår man det inflytande, som en främmande person kan utöfva på en hypnotiserad menniskas hjerna, vare sig detta inflytande sker medelst ord eller hvarjehanda slag af sinnesintryck. Det nämdes strax härofvan, att magnetisören kan bringa den kataleptiskes lemmar i hvilken ställning han vill och der få dem att qvarstanna, men det bör också anmärkas, att ställningen, gesten afspeglar sig i den magnetiserades ansigte. Om man t. ex. närmar hans finger till munnen, såsom för att låta honom kasta en slängkyss, ser man honom genast uttrycka ett vänligt småleende. Placerar man honom deremot i en attityd af fruktan, genom att ställa hans armar så som om de skulle bortstöta något förskräckligt, visa hans anletsdrag alla tecken till fruktan.

Man kan i det oändliga mångfaldiga dessa försök, låta personen uttrycka t. ex. hat, högmod, ödmjukhet, bön o. s. v. Såsom nyss är sagdt, bibehålles sinnenas bruk till en viss grad under katalepsien, och experimentatören kan å dem utöfva ett visst inflytande. Om han låter ett föremål dallra framför ögonen på försökspersonen, börja denne senares ögon att följa med rörelserna, hans anletsdrag uttrycka de känslor, som hans hjerna förnimmer i detta ögonblick; om t. ex. magnetisören låter föremålet röra sig i luften emot den kataleptiske, kan han göra ett försök att nå det med sina händer, under utrop af: »hvilken vacker fogel!»; efterhärmar deremot experimentatören krypande rörelser, så ser man den magnetiserade uttrycka förskräckelse, liksom såge han en orm, och utbrista: »det afskyvärda djuret!». Den kataleptiske framställer en särdeles utvecklad automatism; man kan genom suggestioner på flerahanda vägar få honom att på befallning göra nästan allt hvad man vill. Man kan sålunda få en försöksperson att draga sig i håret, utsträcka tungan, fäkta med armarne, hoppa och dansa, att eftersäga ord och fraser på hvilka språk man förestafvar honom; detta eftersägande blir dock många gånger felaktigt, och den magnetiserades prononciation blir icke bättre än hans hörseluppfattning af det sagda. Genom minnet kan man

också framkalla flera automatiska rörelser. Sätter man t. ex. ett glas i försökspersonens händer, så för han det till sin mun för att dricka, en hatt sätter han på sitt hufvud, en tändsticka antänder han, ett verkligt handarbete, som han förut känner, t. ex. en virkning eller stickning, utför han med både snabbhet och noggrannhet. Då experimentatören upphäfver en dylik suggestion genom att borttaga det föremål som användts, återkommer försökspersonen till den kataleptiska ställning, som han förut innehade.

Den tredje af hypnotismens hufvudformer kallar man *somnambulism*, och den kan ytterligare indelas uti tvenne varieteter, allt efter som den uppträder med slutna eller öppna ögon.

Den framkallas med ungefär samma handgrepp som de två förut skildrade s. k. magnetiska tillstånden, och kan genom några smärre åtgärder, hvilka det här ej synes mig skäl att detaljera, framkallas ur eller öfverföras till något af dessa. Den, som befinner sig i somnambulism med slutna ögon, erbjuder mycken likhet med en lethargiker, han synes orörlig, okänslig för yttre ting, hufvudet är ofta sänkt mot ena axeln, men lemmarne äro aldrig så slappa som uti lethargien. Detta hvilotillstånd är likväl endast skenbart, om man tilltalar den somnambule, svarar han, lyfter sitt hufvud, på befallning reser han sig, går och utför flera slags rörelser. I allmänhet är hans hudkänsel upphäfd, dock icke alltid; den kan till och med hos en och samme försöksperson förhålla sig helt olika vid olika seancer. De andra sinnena (synen, hörseln, lukten etc.) befinna sig deremot alltid uti ett särdeles retbart tillstånd. Derför kan också en somnambul genom den lilla springa, som skiljer hans ögonlock, tydligt iakttaga föremålen omkring sig. Såsom exempel på sinnesskärpa anför BERGER, att en somnambul, student i Breslau, var i stånd att i ett dunkelt rum läsa en sida af en tryckt bok, hvilket ingen af de närvarande eller ens han sjelf i vaket tillstånd förmådde. En fransk författare omtalar ett annat exempel, neml. att en somnambul dam, då hon stack hufvudet ut genom fönstret, kunde höra ett lågmäldt samtal, som fördes vid den aflägsnaste punkten af gatan. Det är just samma ytterliga skärpa hos sinnena, som

kan gifva förklaring åt det af resande magnetisörer så ofta förevisade konststycket, att personer kunna höra ord, hvilka hviskas emot någon kroppsdel, långt aflägsen från örat; i dessa fall fortledas ljuddallringarne genom kroppens väfnader till hörselorganet och uppfattas der riktigt till följd af samma organs ytterligt stegrade skärpa. Trots denna sinnesskärpa är det mycket lätt att genom suggestion ingifva den somnambule allehanda falska sinnesintryck. Vid sidan af denna sinnesskärpa har man äfven observerat en förstärkt muskelkraft, hvilken kunnat medelst dynamometer uppskattas, och likaledes en stegrad intelligensskärpa, hvilken understundom yttrar sig på det mest egendomliga sätt. Sålunda har man sett såväl i den framkallade som i den spontana somnambulismen skolynglingar med lätthet lösa matematiska problem, hvilka öfverstigit deras krafter uti vaket tillstånd, de hafva vid andra tillfällen helt omedvetet, men snabbt och väl lärt sina lexor och skrifvit sina temata; prester hafva under somnambult tillstånd författat vida bättre predikokoncepter än under vaket tillstånd, otaliga andra exempel att förtiga. Den somnambule är omedveten om stället, der han befinner sig, och personerna, som omgifva honom, men icke dess mindre är hans minne ytterligt skärpt. Det kunde nästan synas som om de hjernpartier, hvilka förvara minnesintrycken, blefve under denna form af hypnotism försatta i ett synnerligen lifligt verksamhetstillstånd. Såsom exempel derpå omtalar Braid en dam, hvilken under somnambult tillstånd uppläste långa stycken af den hebreiska bibeln; dessa ord och meningar, hvilka hon icke begrep och i vaket tillstånd icke kunde återgifva, lågo fördolda i minnet sedan hennes barndom, då hon vistats i huset hos en prest och hört honom för sig sjelf läsa högt i gamla testamentet på grundspråket. RICHER omtalar en person, hvilken i liknande tillstånd sjöng en hel aria ur operan Afrikanskan, oaktadt han blott hade hört den en enda gång och i vaket tillstånd var oförmögen att återgifva den.

Dessa egendomligheter tillhöra dock icke uteslutande det hypnotiska tillståndet, de kunna äfven förekomma under inverkan af opium, haschisch (indisk hampa), kloroform samt under hjernsjukdomar. Sålunda omtalar en forskare, huru

en gammal skogvaktare, hvilken i sin ungdom lefvat vid polska gränsen, men derefter under cirka fyratio års tid endast talat tyska, under en kloroformsömn pratade, sjöng och höll böner på polska språket.

Ett barn, som opererades vid fyra års ålder, förlorade helt och hållet minnet af denna tilldragelse, men då det vid femton års ålder råkade uti en feberyrsel, beskref det för sin moder operationsförloppet, de närvarandes utseende, deras klädsel och andra små detaljer, och allt detta oaktadt ingen menniska under mellantiden hade talat om dessa saker.

Somnambulismen med slutna ögon kan öfvergå i vaket tillstånd eller i någon annan hypnotisk form. Uppvaknandet kan ske spontant, men man vill dock ej gerna lemna en hypnotiserad åt sig sjelf; vid några fall då det skett, har man sett vaknandet inträda efter sju till tjugutvå timmars hypnotisk sömn. Man kan väcka den somnambule på flera sätt, ibland genom att öppna hans ögonlock, ibland genom suggestion (d. v. s. man inbillar honom att han skall vakna) eller ock genom en lätt, men långvarig blåsning på ögonen.

Uti somnambulism med öppna ögon äro dessa vidt uppspärrade, ögonlocken blinka helt sällan, ögongloberna stå icke så fixerade som uti katalepsien, men de framte likväl en viss själsfrånvaro.

Äfven i denna form kunna suggestioner förekomma, och de framkallas ej endast genom experimentatörens åtgärder, de kunna äfven alstras genom försökspersonens egna sinnesintryck, och i det hela är denna form af hypnotism åtföljd af ett slags omedvetet verksamhets- och rörelsebegär.

Begagnar man sig af dessa fenomen, kan man framkalla de egendomligaste förevisningar, särdeles om man låter tvenne somnambuler mötas, syssla med hvarandra o. s. v. Det skulle blifva för vidlyftigt att i detalj omnämna flera exempel på, huru man kan låta den somnambula personen utföra hvarjehanda egendomliga tilltag. Han kan låtsas sitta och fiska på golfvet, stiga upp på en stol för att predika, imitera barn, gatpojkar, djur m. m., allt på magnetisörens befallning. Egendomligt är äfven, att man

genom en befallning kan få honom att vakna. Han gnider då sina ögon, klipper några sekunder med ögonlocken, ser med förvåning omkring sig och är derefter fullt vaken.

De suggestioner, som omnämdes i det föregående, vara endast så länge som det hypnotiska tillståndet sjelf och försvinna vid uppvaknandet, men om man med en viss auktoritet befaller försökspersonen, att en suggestion, som är gifven under somnambult tillstånd, skall fortfara under det vakna, händer ej sällan, att denna befallning utföres, men då bör upphofsmannen till de sålunda ingifna föreställningarne förblifva obekant för försökspersonen. Man kan t. ex. säga åt den somnambule: »när ni vaknar, skall ni upptäcka en blomma i er hand; ni skall ha en hatt på hufvudet» etc., och personen visar i hela sitt beteende, att han är öfvertygad om den sålunda suggererade föreställningens realitet. På detta sätt kan man för menniskors blickar framkalla bilden af lefvande eller aflidna bekanta, ett konststycke, hvaraf trollkarlar och spiritister i alla tider betjenat sig. Dessa skenbilder blifva, liksom de, hvilka inträffa under sjelfva det hypnotiska tillståndet, fördubblade, om man framför ögat håller ett glasprisma eller eljest förändrar ställningen på försökspersonens synaxlar, så att dubbelbilder deraf naturligen alstras. Varaktigheten af dylika hallucinationer är ytterst vexlande; första gången de framkallas hos en person, räcka de i allmänhet ej mer än 20 à 30 sekunder, men allt efter som försökspersonen genom upprepade hypnotiseringar blifver känslig för intryck af denna art, förlänges hallucinationernas varaktighet. Sålunda har t. ex. BOTTEY kunnat låta en somnambul efter uppvaknandet se sin moder för sina ögon under loppet af tre hela dagar, och detta trots det att personen hade naturlig sömn om nätterna. På samma sätt kan man åstadkomma, att personer efter uppvaknandet ur hypnotisk sömn äro fullständigt öfvertygade om verkligheten af den döfhet, blindhet och lamhet, som man hos dem suggererat under sömnen. För att återigen aflägsna dylika föreställningar är det understundom nog att försäkra försökspersonen, att allt är borta, stundom fordras det att ånyo försätta honom i hypnotiskt tillstånd, hvarunder suggestionen försvinner af sig sjelf, understundom kan det åter vara nöd-

vändigt att under den senare hypnotiska sömnen medelst en negativ suggestion utplåna den hallucination, hvilken man under det första försöket ingaf subjektet.

Innan jag går vidare till skildringen af hypnotismens fysiologiska vilkor, bör det kanske nämnas, att hypnotiska fenomen kunna framkallas hos flera djurarter. Dit hör t. ex. den bekanta iakttagelsen, att en höna, som lägges ned, under det man från hennes näbb drar ett kritstreck, förblir orörligt liggande med ögonen fästade på strecket. Medelst olika manipulationer har man kunnat hypnotisera dufvor, gäss, svanor, kaniner, marsvin, salamandrar, grodor och kräftor. Hela svårigheten dervid består uti konsten att hålla djuren orörliga under den tid, som åtgår för hypnotismens inträdande.

Alla de nämda fenomenen äro ju af stort intresse att beskåda, men ännu bättre är det naturligen att lära känna deras väsen och orsak. Vi blifva i detta fall, liksom i så många andra naturvetenskapliga rön, hänvisade till hypoteser, men det är dock bättre att stödja sig på en vetenskaplig hypotes än att helt och hållet stanna i okunnighet eller hängifva sig åt öfvertro. Alla de hypnotiska företeelserna leda ju med rätta våra tankar till hjernan såsom det organ, uti hvilket den tillfälliga förändringen under det hypnotiska tillståndet måste förefinnas. Vi veta ju, att vår tanke och vår vilja verka igenom och medelst hjernan, och vi veta äfven, att skilda delar af hjernan utföra skilda funktioner. Tyvärr är kännedomen om hjernans provinsindelning ännu ej så långt utvecklad, att den tillåter en exakt tolkning af de hypnotiska fenomenen. Så mycket se vi dock, att t. ex. de hjerndelar, hvilka uppfatta ljusstrålarna efter deras passage genom ögat, icke äro försatta ur verksamhet, ty eljest skulle den hypnotiserades pupill vara orörlig vid ljusvexlingar; likaså måste vi antaga, att de hjernpartier, i hvilka jemvigtskänslan har sitt säte, äro orubbade, ty eljest skulle hvarken katalepsi eller somnambulism kunna framalstras. Om åtskilliga andra hjerndelar är deremot omdömet svårare. Den stora hjernans gråa barklager, hvilket synes vara organ för de högsta medvetna förståndsfunktionerna, befinner sig deremot under hypnotismen säkerligen i ett tillstånd af häm-

mad verksamhet. Derför få de hypnotiserade också på grund af sina sinnesintryck inga medvetna föreställningar och kunna ej heller utföra några spontana afsigtliga rörelser. Derigenom förklaras också den rörelsedrift, som finnes t. ex. under somnambulismen, sålunda, att då hjernbarken, som icke blott är centrum för utförandet, utan äfven för hämmandet af rörelser, nu är försatt ur verksamhet, de omedvetna rörelserna hastigare och mera ohejdadt komma till utförande. Orsaken till denna funktionslöshet hos hjernbarken har icke varit lätt att finna. Heidenhain ansåg till en början, att den berodde på någon tillfällig blodbrist i hjernan, framkallad genom kramp inom ett eller annat pulsådergebit; men han måste öfvergifva denna tolkning, då det visade sig, att hans broder efter intagning af ett medikament, som ökar blodtillflödet till hjernan, var lättare insöfd än förut.

Innan jag går vidare i förklaring, måste jag utreda meningen med en inom fysiologien och medicinen mycket begagnad konstterm, nemligen reflex och reflexrörelser. Dermed menas sådana rörelser, som efterträda ett nervintryck, utan att medvetandet och viljan dervid tagas i anspråk för rörelsens utförande. Sådana reflexrörelser förekomma uti det dagliga lifvet i synnerligt stor mångfald; dit höra t. ex. nysningar efter snus, hosta efter inandning af rök, pupillens sammandragning vid skarpt ljus, ögonlockens kramp vid en främmande kropps närvaro i ögat; dit höra äfven de rörelser, som vi kunna utföra i sömnen, såsom att jaga bort stickande insekter, att draga upp täcket, när det faller af oss och vi frysa m. m. För att skilja en medveten rörelse från en reflexrörelse beskrifver man på goda grunder mekanismen inom nervsystemet sålunda, att vid den förra (den medvetna) går först ett sinnesintryck på en sensitiv nervsträng till en sensitiv nervcell uti ryggmärgen, derifrån till hjernan, och sedan hjernan har beslutat om saken, utgår på en motorisk nervtråd till en motorisk ryggmärgscell en befallning, hvilken vidare från ryggmärgen på en särskild motorisk nervbana anländer till de muskler, hvilka hjernan på grund af intrycket finner skäl att sätta i rörelse. Sådant är förloppet t. ex. då någon vid ett försök att bada sticker ned sina tår i vatten, men, finnande det för kallt, drager dem

tillbaka. Vid den reflektoriska rörelsen löpa deremot intrycket och befallningen icke lika lång väg.

För att behålla ett exempel liknande det nyssnämda, kunna vi antaga, att man för en sofvande upplyfter täcket och dryper kallt vatten på fötterna; oftast drar han då tillbaka sina fötter, men här har ej intrycket lupit upp till eller rörelseimpulsen utgått från hjernan, ty den var sofvande och overksam, utan intrycket af kyla har från ryggmärgens sensitiva cell öfvergått till närmaste motoriska, och från den sistnämda har den lämpliga rörelseimpulsen utgått. Genom långvarig öfning förvärfvar menniskan en förmåga att låta rörelser, hvilka höra till de medvetnas och afsigtligas grupp, utföras liksom mekaniskt eller reflektoriskt, såsom t. ex. en van fäktares parader af motståndarens stötar; och särskildt har man vid det militära lifvet ofta tillfälle att se förnuftiga rörelser utföras, fastän personen genom en mer eller mindre betydande hjernskada är beröfvad sin tankeförmåga.

Inom hjernbarken finnas också partier, hvilkas uppgift är att hämma de reflexrörelser, hvilka hos barnet och den ouppfostrade så gerna vilja inställa sig, och dessa partier hafva äfven sina bestämda nervbanor till de periferiska organen. Genom dessa hjerndelars verksamhet kan t. ex. den utbildade soldaten motstå rekrytens frestelse att huka sig ned, då granatskottet susar i luften; på samma sätt undgår den uppfostrade qvinnan att skrika, om en råtta kommit i hennes kläder, andra exempel att förtiga.

Man har äfven observerat, att flera organ, t. ex. hjertat och struphufvudet, ega särskilda hämningsnerver, och att nämda organ vid retning af dessa nerver bringas till en svagare verksamhet. Genom antagande af några dylika hämningsnerver har man sökt förklara förloppet vid den grupp af sjukdomar, som man kallar reflexförlamningar; dermed menas ingalunda ett förlamande eller minskande af reflexrörelser, utan ordet betyder en förlamning af vissa kroppsgebit, hvilken uppkommer på reflektorisk väg och derigenom att en retning på vissa känselnerver inverkar sålunda på de med densamma i förbindelse stående motoriska nervcellerna, att de kroppsdelar, som från dessa få sina rörelseimpulser, försättas i overksamhet.

Det synes, som om det icke vore otillbörligt att tolka de hypnotiska fenomenen på det sätt, att genom retning af vissa känselnerver (ansigtets hudnerver, syn- och hörselnerverna) föres en impuls till vissa delar af hjernbarkens ganglieceller och försätter dem i ett tillstånd af overksamhet, icke olikt det tillstånd, hvari samma partier befinna sig under sömn, sömngångeri och kloroforminverkan. Under detta tillstånd verka andra hjernans delar mer eller mindre fullständigt, stundom till och med lifligare än i vaka, och derigenom förklaras möjligheten för den hypnotiserade att utföra rörelser, fullgöra befallningar m. m.

Man har försökt att använda hypnotismen inom medicinen och kirurgien, det har visserligen någon gång lyckats att genom hypnotiserande åtgärder göra en patient känslolös och derunder operera honom, men denna procedur är dock i så många fall vanskligare att utföra och mera oroande för patienten än kloroformeringen, hvadan denna senare väl länge kommer att ega företräde; inom olika former af nerv- och sinnessjukdom tycker man sig kunna antaga att hypnotismen skulle kunna blifva till nytta, och särskildt hyste Braid stora förhoppningar i denna riktning. Att man hittills på denna väg icke ernått några lysande eller talrika resultat, behöfver dock ej nödvändigtvis bero på metodens odugligheten. Man måste erinra sig, att hypnotismen och dess vilkor ännu äro så ofullständigt studerade, så helt nyligen blifvit ryckt inom de samvetsgranna vetenskapliga iakttagelsernas verksamhetssfer, att vetenskapen tills vidare är fullt upptagen med studiet af fenomenen och först senare kan blifva i tillfälle att med urskilning applicera sina kunskaper och krafter på sjukdomsfall.

Deremot förtjenar hypnotismens väsende att redan nu noggrannt granskas ifrån medikolegal synpunkt. Af de redan gjorda skildringarne inses lätt, det hypnotismen vidrör så ömtåliga förhållanden, att omsorgen om medborgares lif, helsa och själstillstånd icke medgifver, att hypnotismen får missbrukas. Det torde ju inför hvarje medicinallagstiftning vara en afgjord sak, att t. ex. kloroformering endast må verkställas af fullt kunnig, kompetent person, i bestämdt medicinskt syfte och efter så noggrann undersökning, att

ingen särskild risk deraf uppkommer, och det borde ju i lika mån vara statsmakterna angeläget, att hypnotismen och de faror, som deraf kunna härflyta, omgärdas med en prohibitiv förordning, hvilken omöjliggjorde många af de kroppsligt skadliga tilltag, hvartill kringresande charlataner och förevisare göra sig skyldiga.

Af det föregående framgår, huruledes hypnotismen kan begagnas i brottsligt uppsåt. Det inses lätt, att en person, som är försänkt i hypnotisk sömn, icke kan försvara sig mot brottsliga attentat mot sin person eller egendom, och fall, der brott sålunda blifvit begångna, berättas från flera af utlandets domstolar. Men det är icke nog härmed, man får äfven erinra sig, att under vissa omständigheter suggestioner, som blifvit meddelade under hypnotiskt tillstånd, kunna fortfara äfven under vaka efteråt, och att de förslag, planer och föreställningar, som efter dylika åtgärder qvarstå, ofta liksom med oemotståndlig makt tvinga den förut hypnotiserade personen att utföra den handling, hvartill motivet under det magnetiska tillståndet ingafs honom. På detta sätt hafva flera forskare i experimentel afsigt låtit förut hypnotiserade efter uppvaknandet tillegna sig andras egendom m. m., och Bottey berättar t. ex., att en dam, hvilken han låtit stjäla en klocka, vid upptäckten deraf råkade i en så otröstlig förtviflan deröfver, att det endast återstod honom den utvägen att på nytt hypnotisera henne och derunder genom en negativ suggestion utplåna hela minnet af det passerade. Under liknande förhållanden har en annan forskare låtit en ung flicka skjuta på sin moder med en pistol, hvilken naturligtvis icke var laddad.

När man från juridisk synpunkt betraktar dylika förhållanden, måste man ju dels i civilrättsliga fall anse t. ex. alla under hypnotiskt tillstånd eller posthypnotisk suggestion undertecknade och utfärdade skuldsedlar, kontrakter m. m. fullkomligt ogiltiga; och dels från kriminalrättslig synpunkt bedöma omnämda tillstånd såsom fullt otillräkneliga, under det att det juridiska ansvaret för allt hvad som derunder blifvit begånget onekligen måste drabba magnetisören. Likaledes inser man, att af domaren fordras en stor uppmärksamhet i fråga om vittnesmål, som på ett eller annat sätt

referera sig till hypnotiska tillstånd. Man har någon gång föreslagit att för uppdagande af begångna brott betjena sig af hypnotismen, sålunda att man derunder förmådde nekande brottslingar att bekänna, men alla dylika förslag, likasom tanken på att för samma ändamål använda kloroformsömnen, förkastas obetingadt af jurister och läkare, emedan en under otillräkneligt tillstånd gjord bekännelse icke får afgöra en menniskas öde och dom. För mången, som hör talas om hypnotismen och alla dess beledsagande fenomen, utgör hela ämnet en källa till oro och förskräckelse, man finner det ohyggligt att på detta sätt tänka sin fria vilja upphäfd och sig sjelf så helt och hållet i en annan persons våld, och denna känsla kan anses fullkomligt berättigad, det vore blott önskvärdt, om den toge sig form uti ett offentligt lagbud, som förbjöde allt obehörigt utöfvande och förevisande af hypnotiska företeelser, som begränsade rättigheten att anställa dylika försök till kompetenta personer och för fysiologiska samt medicinska ändamål. Hvad åter igen beträffar fruktan för det hypnotiska tillståndet såsom sådant, så behöfver den ej vara synnerligen liflig. I en sjukdom kan man visserligen falla in i likartade tillstånd, men då inser lätteligen hvars och ens omgifning tillståndets art och natur, och man blifver öfverlemnad åt sakkunniga och offentligen ansvariga personers vård; hvad särskildt angår den framkallade hypnotismen, beror det ju helt och hållet af min egen vilja att underkasta mig ett dylikt experiment, och det tillhör mitt eget omdöme att afgöra, huruvida jag har förtroende nog för experimentatörens insigter samt karakter. Ingalunda behöfver någon frukta att i den allmänna sammanlefnaden stöta på någon person, som magnetiserar den motsträfvige eller ovillige genom blickar, beröring eller ord och sålunda förvärfvar en trollmakt öfver andra menniskor; några sådana förmögenheter finnas ej, och den allmänna ansvarighets- och sedeläran rubbas sålunda icke genom kunskapen om hypnotismens väsende *).

*) Lika vilseledande i detta hänseende som för öfrigt alltigenom ovederhäftig är B. Björnsons behandling af hypnotismen i romanen *Det flager* etc. Toras äfventyr med Niels Fürst och den qvasiveienskapliga förklaringen däraf i miss Halls föreläsning s. 389—90).

Man torde hafva skäl till belåtenhet dermed, att den vetenskapliga forskningen bemäktigat sig äfven detta område för att derifrån förjaga spiritism och charlatanism, och om vetenskapen än ej mäktat förklara alla hithörande fenomen, torde den dock vara på god väg dertill. Nervlifvet och dess yttringar såväl hos den enskilde individen som ock inom samfundet och historien är ett af vetandets dunklaste kapitel; hvarje stråle af upplysning, som faller deröfver, öppnar för blicken ofantliga synvidder, man lär att förstå icke blott saken sjelf, utan äfven föregångares misstag, och man finner allt skäl att med Braid sätta såsom motto för allt arbete i dessa ämnen de välbekanta orden af DUGALD STEWART: »Det obegränsade tviflet är lika såväl som den absoluta lättrogenheten ett barn af ett svagt förstånd».

Seved Ribbing.

Den vandrande juden.

Föredrag hållet vid Landsmålsföreningarnas fest i Upsala den 23 Februari 1884.

Det ämne jag valt för aftonens föredrag är den vandrande juden eller, såsom sagan heter på svenska, Jerusalems skomakare. Men då jag endast fått mig anslagna några få minuter, måste jag inskränka mig till att i största allmänhet angifva de yttersta grunddragen af denna folktraditions historia. Den närmare utläggningen nödgas jag spara för en skriftlig framställning.

Sagan, som i Sverge för första gången uppträder år 1643, leder sina anor från en tysk folkbok, hvilken utkom 1601 eller 1602. Innehållet i denna är i korthet följande: År 1547 hade D:r Paulus von Eizen i Hamburg mött en man, hvilken uppgaf sig vara en född jude vid namn Ahasverus och på Kristi tid hafva varit skomakare i Jerusalem. Då Jesus skulle föras ut till afrättsplatsen, hade han, uppgifven af trötthet, lutat sig mot väggen till Ahasveri hus, men af hat mot folkuppviglaren eller af begär att utmärka sig, hade Ahasverus drifvit honom därifrån. Då hade Kristus vändt sig mot honom och yttrat: »Här vill jag stå och hvila mig, men du skall gå till den yttersta dagen». Af en oemotståndlig makt hade Ahasverus därefter tvingats att vandra bort från sitt hus, hade sedan ej kunnat stanna och måste nu utan ro eller rast ständigt irra kring på jorden, till dess att Kristus åter uppenbarade sig på världens sista dag.

Ehuru denna saga måhända i några få punkter stöder sig på en folklig tradition, är den dock tydligen frukten af

en lärd penna och författad i afsikt att utgöra ett vapen i hand på de då i Norra Tyskland ifrigt pågående försöken att omvända judarne till kristendomen, samt därför äfven lagd i munnen på en redan afliden, framstående teolog, Paulus von Eizen, Melanchtons vän och lärjunge. Namnet Ahasverus måste likaledes vara en uppfinning af den protestantiske författaren, ty denna form förekommer först i de protestantiska biblarna, men ej i katolikernas versio vulgata.

Af skäl, för hvilka här ej är tillfälle att redogöra, är det likväl tydligt, att den tyska folkboken endast är en något utförd bearbetning af en berättelse, som förekommer i en engelsk krönika från midten af 1200-talet, författad af Roger de Wendover och Mathæus Parisiensis.

År 1228 kom — såsom krönikan uppgifver — en armenisk biskop till S:t Albans kloster och förtäljde där många underbara ting om Österlandet. Det som har afseende på vårt ämne är följande:

»Då nu judarne släpade Jesus ut från tingshuset, skuffades han föraktligt af Carthaphilus, en portvakt hos Pontius Pilatus; denne sade därvid hånande till honom: 'Gå fortare, Jesus, hvi dröjer du?' Men Jesus vände sig om, såg på honom och sade: 'Jag går, men du skall vänta till dess jag återkommer'. — I följd af denna dom smakade Carthaphilus aldrig döden, utan föll blott hvart sjuttionde år i en dvala, hvarur han åter uppstod såsom en trettio års man. Nu hade han mottagit dopet, och vistades för det mesta i Armenien.»

Denna berättelse, som föreföll krönikans författare ganska osannolik, hade dock efter deras försäkran intygats af hemvändande engelske pilgrimer.

Samtidigt uppträder denna saga i Frankrike hos Philippe de Mousket, hvilken äfvenledes mottagit sina underrättelser från den armeniske biskopen.

Visserligen är det sant, att dennes historier i öfrigt förefalla väl fantastiska, men dock synes det mig obestridligt, att biskopen här verkligen anfört en folksägen från sitt fädernesland, måhända för den goda sakens skull utsmyckad med en eller annan detalj.

Länge trodde man, att dessa båda nu anförda vitnes-

börd, hvilka för öfrigt båda härflyta ur samma något grumliga källa, voro enastående, men några under de senaste åren gjorda upptäckter hafva dock visat, att så *icke* är förhållandet. — En i midten af 1200-talet lefvande italiensk astronom, Guido Bonatti, anför följande med den engelska krönikan tydligen stämmande sägen:

»Då (d. v. s. 1223) berättade man, att det fans en annan man, som lefvat på Kristi tid, och som hette Johannes Buttadeus, emedan han slagit till Herren, när denne fördes ut till afrättsplatsen. Men Kristus hade då sagt till honom: 'Du skall vänta på mig till dess jag återkommer'. Och denne Johannes passerade Forli (Bonattis födelseort) på väg till San Giovanni år 1267.»

Äfven en sienesisk krönika berättar, att samme Johannes Buttadeus år 1400 besökt Siena, och ännu i dag har den sicilianska folktraditionen många sägner att anföra om denne Buttadeo, hvilka sägner tydligen sträcka sina rötter ända in i medeltiden.

Hur har då denna egendomliga sägen uppstått? Förklaringen ligger i den evigt lefvandes namn. Därvid frånser jag formen Buttadeus, hvilken uppkommit för att förklara hans straff. Buttadeus betyder nämligen intet annat än »den som slog Gud». Låtom oss därför fästa oss vid *Johannes* och *Carthaphilus*. Detta senare grekiska ord skulle bäst kunna öfversättas med »den högt älskade», eller med andra ord, det är samma epitet Jesus gaf Johannes, den mest älskade lärjungen. Bägge namnen beteckna således samma person, och så egendomligt det än kan förefalla, är det också evangelisten Johannes som varit prototypen till den vandrande juden. Frågan blir då: finnes det i dennes historia något, som kunnat gifva anledning till denna märkvärdiga metamorfos?

Källan till traditionen är att söka i bibelns ord, i Math. 16, 28: »Sannerligen säger jag eder: Här äro några stående, som icke skola smaka döden, förr än de få se människones son komma i sitt rike», men framför allt i Joh. 21, 20—24: »Petrus vände sig om, och såg den lärjungen följa, som Jesus älskade; hvilken ock i Nattvarden låg intill hans bröst, och sade: Herre, hvilken är den dig

förråder? Då Petrus såg honom, sade han till Jesus: Herre, hvad skall då denne? Sade Jesus till honom: Om jag ville att han skulle blifva, till dess jag kommer, hvad kommer det dig vid? Följ du mig. Då gick ett tal ut ibland bröderna: Denne lärjungen dör icke. Och Jesus sade icke till honom: Han dör icke; utan, om jag ville att han skulle blifva, till dess jag kommer, hvad kommer det dig vid? Denne är den lärjungen, som vittnar härom, och den detta skrifvit hafver; och vi vete, att hans vittnesbörd är sant.»

Att författaren af Johannesevangeliet i den sist upplästa versen fann sig befogad att uppträda mot den föreställningen, att lärjungen icke skulle nås af förgängelsen, visar att på hans tid var denna tro redan utbredd. På 300-talet hade den redan vunnit fast fot. Då ansåg man, att Johannes lefvande ingått i grafven, hvilade där ej såsom en död, utan såsom en sofvande; att han i detta tillstånd väntade på Kristi återkomst, samt att man ännu kunde ur griften förnimma den sofvandes andehämtning. — På denna tradition anspelar redan Tertullianus. Utförligt intygas den af Hieronymus, Augustinus, Isidorus af Sevilla, Gregorius af Tours m. fl.

Den fortlefde ända långt in i medeltiden. Den engelske riddaren John de Mandeville, hvilken på 1300-talet företog en resa till Orienten, och där kritiklöst antecknade alla sägner han hörde, yttrar på tal om Ephesus: »Nu bör man veta, att Johannes där lät reda sig en graf medan han ännu var i lifvet, och att han lade sig ned i denna fullkomligt lefvande. Därför säga somliga att han icke dog, utan blott hvilar i denna grift till den yttersta dagen. Och i sanning är där ett stort under, ty man kan se marken öfver grafven höja och sänka sig, som om ett lefvande väsen vore därunder.»

Genom förbindelse med några andra österländska traditioner fick sagan en vidare utbildning. Den semitiska folktron är nämligen rik på sägner om evigt lefvande vandrare. Af dessa vill jag endast fästa mig vid den om Elias, hvilken — såsom de semitiska folken trodde — till fromma pilgrimers skydd drog kring på jorden och där väntade på Kristi återkomst. Så berättar t. ex. ett arabiskt arbete följande händelse från det 16:de året efter Hedschra:

»Då Fahdilah, åtföljd af sina trupper, en afton lägrat sig mellan tvänne berg och med hög röst börjat sin aftonbön, framträdde för honom en gubbe, hvilken på Fahdilahs fråga svarade, att han vore Zerib Bar Elia, och att han vore där på Herrens Jesu befallning, hvilken lemnat honom i denna världen, att lefva där till dess att Herren för andra gången återkomme, hvilket skulle ske vid världens slut och den yttersta domen.»

Dessa sägner om Elias förbundos snart med sägnerna om Johannes. Genom denna kontakt uppstod en ny tradition vid sidan af den gamla, och med det innehåll, att aposteln ej längre slumrade i sin graf, utan verkligen uppstått lefvande därur. Redan i det andra århundradet torde början till denna fabel kunna spåras. I det fjärde — och antagligen förut — var den fullt utbildad. I ett arbete, tillskrifvet Hippolytus, som lefde i början af det tredje seklet, berättas, att vid Herrens återkomst till domen skulle först Johannes Döparen bebåda honom, och sedermera Enok, Elias och Aposteln Johannes. Den 544 aflidne patriarken Ephremios är ändå utförligare:

»Genom traditionen veta vi», säger han, »att Johannes öfverlefvat Jungfru Maria på samma sätt som Enok och Elias; och månne ej evangeliets ord: 'om jag vill att han skall blifva, till dess jag återkommer', i sanning böra förstås så, att han verkligen kommer att lefva till denna tidpunkt?» — Väl skulle, enligt Ephremios' åsikt, äfven Johannes en gång dö — liksom också Enok och Elias —, men detta skulle först ske vid Herrens återkomst, och till och med då skulle han blott dö för ett ögonblick, men sedan åter lefva upp. Såsom ett bevis för riktigheten af denna åsikt anför han, att då man strax efter Johannes' död öppnat grafven, så fann man denna tom och endast evangelistens sandaler kvarlemnade.

En annan författare, Theophylaktes, från 1000-talet, intygar, att Johannes jämte Elias ännu drogo kring på jorden och predikade Kristus, samt att den förre lefvande ingått i sin graf och äfven lefvande utgått därifrån.

Denna tro var så stark, att den ganska snart framkallade bedragare, hvilka sökte att begagna sig däraf. Den

omkring år 400 lefvande Sulpitius Severus berättar, att på hans tid en spansk yngling utgifvit sig för Elias, och att samtidigt i Orienten uppträdt en annan, som påstått sig vara Johannes. Men dessa försök inskränkte sig ej endast till den första kristna kyrkan. Den kalvinistiske teologen Beza berättar, att man på hans tid bränt en bedragare, som sökte inbilla folket i Toulouse, att han vore evangelisten Johannes. Ännu 1645, under det stora religionskriget, kvarlefde denna tro i England. Än trodde man sig hafva sett aposteln i grefskapet Suffolk, än intalade man sig att han lefde i Siebenbürgen, samt skref då bref till honom, i hvilka han uppmanades att komma till England.

Nu har jag följt traditionen så långt, att det blott återstår ett enda drag för att göra aposteln Johannes identisk med Guido Bonattis Johannes Buttadeus. Detta drag är brottet.

För att förstå,[1] *hvarför* folkfantasien fann sig befogad att inlägga detta i den bibliska traditionen, är det nödvändigt att kasta en blick på en annan beslägtad saga: Den vilde jägaren.

Den vilde jägaren är egentligen intet annat än den gamle vindguden Odin och utgör en personifikation af den nattliga, häftigt framrusande vinden. I Sverge kallas sagan Odins jagt, i Norge Aasgaardsrejen, i Tyskland Jägaren Hackelberg, i England Arthurs jagt eller Williams jagt. I de flesta af dessa sagor har den ständigt irrande jägaren begått ett brott, men alltid angifves detta olika. Än har han jagat på söndagen, än lider han — såsom William Rufus — därför att han infört stränga jagtlagar o. s. v. Häraf finner man, att straffet öfverallt är lika, men brottet olika. Den naturliga konsekvensen af detta synes vara den, att man fann detta eviga, rastlösa kringirrande såsom en den bittraste olycka, samt — för det andra — att detta straff måste hafva en orsak. Härigenom drefs man att antaga, att den evige vandraren måste hafva begått något synnerligen svårt brott, för att hafva förtjänt detta straff. Det vill säga: det eviga jordelifvet är det primära, brottet det sekundära.

Äfven den nybildade sagan om Den flygande hollän-

daren visar oss samma utvecklingsgång. Holländaren är tydligen endast en personifikation af hafsstormen. Men hans ständiga kringseglande måste hafva en orsak. Då fann man, att han begått ett brott: han hade yttrat en vild hädelse. Således äfven inom denna saga *först* ett straff, *sedan* ett brott.

Jag tror, att gången varit densamma inom Johanneslegendens historia. Då traditionen förbleknat därhän, att blott den ständigt kringirrande vandraren återstod, mötte det inga svårigheter att finna också hans existens såsom ett straff. Brottet inlade man genom att ånyo koppla hop sagan med en annan kristen tradition.

Som bekant, hade mytbildningen tidigt bemäktigat sig de personer, hvilka enligt den bibliska framställningen medverkat vid Kristi passion. Legender uppstodo om Pilatus, Judas, Josef af Arimathia, Longinus och äfven om den soldat, hvilken berättas hafva kindpustat Jesus under den sista fångenskapen. Genom den i all sagobildning skönjbara tendensen att förbinda förut disparata element, lät man denne soldat blifva den samme Malchus, hvars öra Petrus afhuggit, men som åter helats af Jesus. Hans straff kom enligt legenden att bestå däri, att han måste lefva under jorden och där ständigt vandra rundt kring en pelare, mot hvilken han i förtviflan stötte sitt hufvud, dock utan att kunna döda sig, ty hans dom var att lida detta straff ända till Kristi återkomst.

Förenar man nu traditionerna om dessa båda vandrare, och låter Johannes i stället för Malchus slå till Jesus, så har man kommit fram till den af Guido Bonatti anförda sägnen.

Huru alla dessa legender gått in i hvarandra, framgår af en sienesisk folktradition. Enligt denna är *den vandrande juden* dold under jorden, och öfver platsen, där han vistas, förnimmer man ett buller, orsakadt af den vandrande judens försök att borra sig en öppning. När han gräft denna, störtar han ner till helvetet, eller — enligt en annan sägen — när den urholkning, som uppstått genom hans ständiga vandring kring pelaren, stiger honom till munnen, är världens sista dag för handen. — I denna tradition äro, som

man märker, tre sägner förenade: Johannessägnen, Den vandrande juden och Malchuslegenden.

Att för öfrigt äfven inom denna sagas historia straffet är det primära, brottet det sekundära — såsom jag nyss påpekat — framgår af ett nyligen upptäckt italienskt poem, bevaradt i en kodex af 1274. Där uppträder den vandrande juden ej såsom en bland Kristi förföljare eller smädare, utan talar i stället till honom några tröstens ord. Men ej dess mindre säger Kristus till honom: »Jag går, men du skall vänta till dess jag återkommer». — Här står man således på den förut omtalade ståndpunkten. Det eviga jordelifvet betraktas väl såsom en olycka, men ännu ej sättes det i förbindelse med ett brott.

Härmed har jag afslutat denna sagas historia. Någon djupare betydelse har man ej rätt att inlägga i den enkla traditionen. Liksom Faust och Don Juan är Den vandrande juden endast en sagofigur utan all tendens, men just emedan så är förhållandet, hafva också få typer så väl lämpat sig till att blifva bärare af olika kulturperioders ledande ideer, som dessa fullt tendenslösa skapelser af folkfantasien.

Den enda mening, man utan konstruktion kan inlägga i denna sägen, är den triviala sanningen, att lifvet — sträckt utöfver sin naturliga gräns — är att betrakta såsom en svår och bitter hemsökelse.

Henrik Schück.

Literaturbref från Frankrike.

I. Något om Victor Hugo.

Victor Hugo var, det kan icke bestridas, en stor skald, kanhända den störste skald Frankrike egt, säkerligen den störste i detta århundrade. Men om han också egde högst framstående egenskaper, egenskaper af allra första ordningen, så hade han i alla fall icke dem, som han påstod sig hafva eller som hans vänner tillskrefvo honom. Synnerligen ofta försäkrar han oss i sina företal, att han framförallt eftersträfvar att vara en samvetsgrann författare, som icke framställer något som sant, som han icke är säker på; han gör anspråk på att vara en sannfärdig historiker, som icke kommer fram med ett enda faktum, som han ej kontrollerat. Det behöfver numera ej bevisas, att om det också är sant, att han i första ögonblicket ger oss illusioner i detta afseende genom sin ofta lyckliga användning af lokalfärgen, så respekterar han dock synnerligen litet ett tidehvarfs anda och framställer för oss under sina jackor med medeltidssnitt rena romantici från 1830. Man skulle icke heller behöfva gräfva mycket djupt på flera ställen i *La légende des siècles* för att bakom en dekoration, som är eller synes antik, återfinna personer och figurer, som icke hafva kunnat födas annat än i det nittonde seklet. Kanhända var det omöjligt att det skulle gå annorlunda: en författare kan icke *så* frigöra sig från den tid, han lefver i, att han helt och hållet glömmer den, när han diktar. Om Victor Hugos castillanare äro lika mycket fransmän som Racine's romare eller greker, så bör man icke förvåna sig deröfver, och det skulle föga anstå oss att taga anstöt af detta förhållande, om icke författaren redan från början sagt oss, att han icke skulle begå detta för så många skriftställare gemensamma misstag.

Ej Victor Hugo sjelf, men så mycket mer hans vänner hafva i honom velat se en djup tänkare, en filosof, som öfverallt trängt till botten af tingen. Jag tror icke för min del, att detta är en stor skalds ideal. En skalds storhet beror fastmer derpå, att han ser tingen med enfaldigt hjerta och barnaögon, och att han så i mäktiga och glänsande bilder återger hvad han ser, att

han förstås af alla menniskor i alla tider. Homeros, Æschylos och Shakespere, som voro stora skalder, hafva en uppfattning af mensklígheten så enkel, att alla kunna förstå den, och på samma gång så storartad, att alla äro förvånade och förtjusta af densamma. På samma sätt med Victor Hugo. Den abstrakta tankens konceptioner passade icke, — hans vänner må säga hvad de vilja — för hans sinne. Han har i sin dikt *Religions et religion* hånat dem, som föreställa sig Gud som en domare, som i sista hand har att ställa alla menskliga orättvisor till rätta, att belöna de goda och straffa de onda. Olyckligtvis glömde han, att han sjelf nästan öfverallt adopterat just denna populära uppfattning. Den Gud som i *La légende* skickar sin engel att hugga hufvudet af Rathbert, den Gud som vägrar Knut inträde i paradiset, den Gud hvarmed han i *Les châtiments* hotar tyrannen, är icke annat än den personliga och straffande Gud, hvars begrepp understundom kunde stöta honom, men hvars storartade bild beherskade honom mot hans vilja.

I den sista delen af *La légende des siècles,* der man hade anledning vänta mera spår af de idéer, som han hyst under slutet af sitt lif, återfinner man samma uppfattning, och han har för sina fiender ett lika materielt helvete och lika materiela straff, som dem Dante skildrat. Allt förbyter sig i bilder för hans blickar. *L'Ombre, l'Infini*, till och med *l'Impalpable,* blifva lefvande väsen, som han sett, med hvilka han talat. Då han i *Les travailleurs de la mer* framställer, hur Gilliat drar fram mellan klipporna fartygets maskin, som der fastnat, så får allt lif, maskin, klippor, haf, och man blir vittne till den fruktansvärda striden mellan en ensam man och en legion vidunder, som släppts lös mot honom. Och på samma sätt, när han i sin roman *Quatre-vingt-treize* målar för oss kanonens evolutioner på mellandäck och matrosens ansträngningar för att hejda den, så blir kanonen ett verkligt väsen, åt hvilken författaren lånar alla ett illasinnadt djurs känslor, som försöker att med tusen knep undandraga sig menniskans ansträngningar att handtera densamma. Man berättar, att Victor Hugo ansåg Saturnus med sin gigantiska ring som ett omätligt fängelse, och man kan då förstå, hur skalden en afton genom teleskopet trott sig der se legioner af fördömda röra sig. En sådan tanke har något egendomligt, som icke förvånar oss, då den kommer från en skald. Men jag frågar mig, om det är en tänkares idé. Det synes mig derför, som om man med orätt tillskrifvit Victor Hugo ett djup, som han icke har. Hans tankar äro alltid upphöjda och stora, men till och med då de nå en höjd, der det skulle vara svårt att följa dem, omskrifver han dem med sådana bilder, att han gör dem tillgängliga för hvarje uppfattning, för barnets som för mannens, för den olärde som för den lärde.

Det är icke Victor Hugo sjelf, som velat lägga in ett öfverdrifvet djup i sina idéer, det är, såsom det ofta händer, de, som kommit efter honom och som, då de icke hafva hans geni, tro sig tvungna att framställa honom i öfverdrifna proportioner för att icke synas efterbilda honom. Ty man bör icke göra sig några illusioner i detta afseende; hela den nuvarande literaturen, den må prisa eller tadla Victor Hugo, utgår från honom, och Zola är lika mycket hans lärjunge som Vacquerie. Men då ingen hade mästarens vidt omfattande förmåga, då ingen kände sig i stånd att taga på sig hela det omätliga värf, som han kunnat räcka till för ensam, så hafva de delat hans rike, den ene har tagit romanen, den andre dramat, en tredje épopéen, och till och med i hvar och en af dessa olika diktarter hafva de ofta måst hålla sig till blott ett af de manér, som den begagnat, som de efterbildat.

På teatern har Victor Hugos inflytande varit minst märkbart, emedan hans dramatiska arbeten utan tvifvel bilda den minst solida delen af hans poetiska kvarlåtenskap. Men är det icke äfven på detta område honom som vi hafva att tacka för denna ifver för noggrannhet och precision, som nu beherskar alla våra dramatiska författare? Men om också Victor Hugos inflytande på den dramatiska prosan icke är alldeles påtagligt, så framträder det så mycket mera, när man betraktar den versifierade dramatiken. Om vi nu för tiden fordra af en komedi eller ett drama på vers annat än Ponsards eller till och med Émile Augiers ofta monotona jemna alexandriner, så är det derför att vårt öra ännu är fyldt med musiken i *Ruy Blas* och *Hernani;* så är det derför att, så fort vi stå inför en skald, så fordra vi af honom ett behag i uttrycken, understundom en flygt i tanken, som vi endast begära derför att en stor skald har vant oss dervid. Om man också icke längre skrifver prosaiska dramer som *Angelo* eller *Marie Tudor,* så har dock det poetiska dramats formel förblifvit ungefär den, som Victor Hugo har gifvit; och när François Coppée låter på Odeon uppföra en med bifall mottagen pjes, såsom »Severo Torelli», så återfinner man icke endast i konceptionen, men också i arbetets detaljer den store skaldens tydliga och direkta inflytande.

Om vi sedan gå till den rena poesien, så är Victor Hugos inflytande så tydligt, att det skulle vara omöjligt att någon kunde neka det, och att det nästan är onödigt att härvid uppehålla sig. Leconte de Lisle, till exempel, skall för hela sitt lif åtnöja sig med att på sitt sätt hafva gjort en ny *Légende des siècles,* hvilken han bemödat sig att göra mera noggrann, mera precis än Victor Hugos. Han har för öfrigt i detta arbete ådagalagt en stor uppfinningsförmåga, en väldig kraft och äfven originalitet. Théodore de Banville, som dyrkade mästaren, har aldrig gjort annat än efterbildat honom, man kunde nästan säga parodierat

honom. Och de som synas stå Victor Hugo minst nära, de som åt andra lemna bildernas prakt och nöja sig med att studera sig sjelfva i sitt väsens innersta gömmor, såsom Sully-Prudhomme, äro likväl hans lärjungar. *De* utgå från *Voix Intérieures*, från *Feuilles d'automne*, från *Contemplations*, och man återfinner i deras stil, i deras versformer, till och med understundom i deras idéer ett försvagadt eko af mästarens starka röst. De, hvilkas hela filosofiska och moraliska åskådning mest afviker från hans, låna af honom hans form för att bekämpa honom. En af våra modernaste skalder, som synes hafva förnekat och hånat allt hvad Victor Hugo älskade, själen, det oändliga, kvinnan, Gud — Jean Richepin, författare till »Les blasphèmes», har dock i sin rika och sonora form, sina fulla och breda strofer mera än alla andra den största likhet med den skald, som skrifvit *Les orientales* och *La pitié suprême.*

Samma förhållande märker man, när man studerar den moderna prosaiska literaturen. Utan att uppehålla mig vid de arbeten, hvilkas likhet är påtaglig, och som tydligen visa sig härstamma från Victor Hugo, öfvergår jag direkt till de författare, som gjort anspråk på att afkasta det stora snillets ok.

På en tid, då nästan alla franska skriftställare hafva erkänt Victor Hugo som vår literaturs patriark, i ett tidsskede, då vördnaden för honom gått ända till afgudadyrkan, har Zola varit nästan den ende, som vågat höja sin röst gentemot denna lofprisande chor och som vägrat att helsa afgudens bild. Olyckligtvis ligger det kanske bakom hans modiga uttalanden en viss dold stolthet. När Zola går till rätta med Victor Hugo, vill han dermed framhålla, att han icke har något att tacka Victor Hugo för, att han skapat sig sjelf och att han blott har sig sjelf att tacka för sina författareegenskaper. Men vare sig Zola vill det eller icke, så utgår han från Victor Hugo, och han anstränger sig förgäfves att förneka sitt ursprung, det förblir icke desto mindre detsamma. Hvarifrån har väl Zola sin ifriga omsorg om lokalfärgen, sitt betonande af detaljen, om icke från Victor Hugo? Victor Hugo har kanske icke alltid varit så exakt, som han skulle velat vara, men han har velat vara exakt, och det var nog för att han skulle framkalla begäret efter denna noggrannhet hos hela vår generation. Zola har föraktat den aflägsna medeltiden, som man trots alla arkeologiens ansträngningar icke kan rekonstruera i en absolut exakt form. Men då han egnat sig åt att skildra vår tid, så har han vid denna målning användt medel och procedurer, som han lånat från författaren till *Notre Dame de Paris* och *Les misérables*. Till och med poesien, som man finner i Victor Hugos prosa, lefver upp i Zolas. Naturalisternas pretention är att vara exakta; det göra också de romantiska författarne anspråk på. Naturalisterna vilja också, att författarens person icke ett

ögonblick skall förråda sig eller framträda under berättelsens skildring. Men det är förgäfves som Zola anstränger sig, som han hopar de gröfsta uttryck från hallarnes ordbok, det är förgäfves som han ordagrannt återger simpla skymford eller pöbelns råa vitzar, han förblir dock en skald, som icke nöjer sig med att samla »des documents humains», utan som också kan göra dem lefvande. Deri ligger hans storhet, deri ligger det originela i hans talang. Zola är en skald, om han också förnekar det, utan tvifvel icke det storas och skönas skald, men under alla förhållanden en skald. Han nöjer sig icke med att fotografera verkligheten, han omgestaltar den; men i stället för att försköna tingen, i stället för att förgylla dem med en reflex från en annan verld, gör han dem fulare, afskyvärdare än de äro, han ger dem det afskyvärdas och smutsigas storhet. Då han till exempel låter Nana framträda halfnaken i rampljuset i hela sin glänsande kroppsliga skönhet, och han beskrifver huru hela salongen gripes af en bestialisk, febril, häftig beundran och ej kan taga sina ögon från henne, stå vi verkligen här inför en sann målning? Nej, Zola har förstorat det vidunder, som han framstält, han har deraf gjort ett slags apokalyptiskt djur, hvars blotta uppträdande försänker alla dem, som se det, i en oförklarlig häpnad. Zola har också sina ögonblick af sund och frisk poesi, såsom till exempel då han på ett ställe i slutet af »Germinal» på samma gång låter grufarbetarne uppororiskt sammanrota sig under jorden och växter och örter likaledes oroligt arbeta under jordytan och bereda sig att framträda ofvan densamma i yppig växtlighet. Allt detta är verklig poesi, och hvems är väl ytterst förtjensten i denna stil, som låter oss förnimma tingen genom deras förstoring, om icke dens, som har infört sina poetiska egenskaper i sin prosa, om icke författarens till *Les travailleurs de la mer* och till *Les misérables?*

Allting på jorden har till bestämmelse att oupphörligt utvecklas, att aldrig ett ögonblick förblifva i hvila. Det är med literaturen som med allt annat. Tiden har tagit ett steg framåt: tack vare materialismen och pessimismen, som smyga sig in öfverallt, har romantiken blifvit naturalism, och Zola är Victor Hugos naturlige, om också icke legitime, arftagare.

C. Audic. *)

---

*) Från Prof. Audic har Ny Svensk Tidskrift att motse en hel serie af korrespondenser, ämnade att orientera tidskriftens läsare inom den *nutida* franska literaturens skilda områden, skolor och strömningar. Nästföljande literaturbref, som för närvarande håller på att öfversättas, innehåller sålunda en öfversigtlig och jämförande redogörelse för alla de mera betydande bland Frankrikes nu lefvande skalder (*Théodore de Banville, François Coppée, Leconte de Lisle, Sully-Prudhomme* m. fl.).

Red:s anm.

Literaturanmälningar.

Sveriges politiska historia under konung Gustaf den III:s regering, af *C. T. Odhner.* Första delen 1771—1778. 607 sidor. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1885. Pris 8 kr.

Det är ett egendomligt förhållande, att Sveriges historia under Gustaf III, som i så många hänseenden bort locka häfdaforskarne att åt henne egna sin möda, aldrig varit föremål för en på arkivaliska forskningar grundad fullständig behandling. Äldre utkast till en historia öfver denna tid finnas liksom flere goda öfversigter, af memoirer och dagböcker uppträcknade af samtida, som haft tillfälle att följa de märkligaste tilldragelserna på nära håll, ega vi snart sagdt en uppsjö, och under de senaste årtiondena hafva talrika förtjenstfullt skrifna monografier, behandlande nästan alla de vigtigaste skedena af Gustaf III:s regering, utkommit af trycket, men oaktadt allt detta äro vi ännu i saknad af en vetenskapligt och utförligt skrifven sammanhängande historia öfver Gustaf III:s regeringstid, ehuru denna redan ligger ett helt århundrade bakom oss.

För Gustaf III:s minne har detta ej varit lyckligt. De många memoirerna hafva till följd af sin oftast fängslande framställning och sitt på dagens sqvaller bygda innehåll förvärfvat en vidsträckt läsekrets, men opålitliga i uppgifter och vilseledande, såsom de till sin natur måste vara, hafva de i icke ringa grad bibragt allmänheten en skef föreställning om Gustaf III och de framstående personligheterna på hans tid; de många romantiserade skildringarna af det förra århundradets senaste årtionden, hvilka hos allmänheten i brist på skrifven historia trädt i dennas ställe, hafva än mindre kunnat undgå att gifva en falsk uppfattning af de personer och tilldragelser de säga sig skildra; och af de vetenskapligt skrifna monografierna äro de flesta utgifna i form af akademiska afhandlingar eller uppsatser i tidskrifter och på grund deraf för de fleste mindre lätt åtkomliga. Också får man ännu äfven af bildade personer ej sällan höra omdömen om Gustaf III, grundade, ej på de resultat den senaste häfdaforskningen lagt i dagen, men väl på de sqvallerhistorier, hvilka det

förra århundradets väl bekanta »médisance» så mästerligt förstod hopsätta, och för hvilkas sannfärdighet man fått en garanti i Fersens »Historiska» skrifter, i den nya upplagan af »Morianen» och — det må gerna öppet utsägas — i Fryxells »Bidrag till Sveriges historia efter 1772». Och det är af ej ringa vigt för fosterlandsvännen, att sådana berättelser som de om juvelstölden, om Gustaf IV Adolfs oäkta börd m. fl., med hvilka partihatet och illviljan sökt svärta minnet af en snillrik och ädelsinnad konung, som trots alla missgrepp dock gjort sitt rike de mest oskattbara tjenster, så snart som möjligt förpassas i glömskans natt. Men detta historiska ogräs skall ej kunna uppryckas, förr än en på grundlig forskning bygd opartisk och sann historia om Gustaf III varder skrifven.

Det är icke minst från den nu angifna synpunkten landet kan med glädje helsa professor Odhners »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering», af hvilket epokgörande arbete första delen, omfattande tidskiftet 1771—1778, utkom under det nyss tilländagångna året. Den kärlek till sanningen, den objektivitet i åskådningen, den grundlighet i forskningen, den skärpa i kritiken och den klarhet och måttfullhet i framställningen, som kännetecknat prof. Odhners föregående författareskap och med rätta stält honom så högt bland svenska häfdaforskare, äro den säkraste borgen för, att han varit rätta mannen att efter N. Tengberg, hvilken af en förtidig död bortrycktes från sina forskningar i Gustaf III:s historia, öfvertaga den stora och synnerligen svåra uppgiften att sprida historiens fulla ljus öfver detta i så många hänseenden betydelsefulla och intressanta tidskifte, som, huru nära det än synes stå oss, i allmänhet dock blott skådas i en förvillande halfdager. Och helt visst har författaren på utmärktaste sätt löst första delen af sin uppgift, ty hans omfattande, på de grundligaste forskningar stödda, sant vetenskapliga skildring af det tidskifte, som här är i fråga, torde i ingen anmärkningsvärdare punkt tarfva något beriktigande; mot opartiskheten i framställningen skola icke ens de många Gustaf III-hatarne i vårt land kunna inlägga någon gensaga, och den formela behandlingen står öfver alla loford, vare sig man ser på uttryckssättets logiska klarhet eller stilens måttfullhet och ädla värdighet.

Med detta arbete stå sålunda de första åtta åren af Gustaf III:s regeringstid i full historisk belysning, och läsaren finner häri alla de faktiska förhållanden han behöfver för att bilda sig ett säkert omdöme om de vigtigare tilldragelser och de ledande män, som gifvit tidskiftet dess karaktär. Dock torde ingalunda härmed omdömet om Gustafs personlighet och betydelse för vårt land blifva detsamma hos alla läsare. Partilidelserna från Gustaf III:s upprörda tid hafva visserligen under det århundrade, som

förgått sedan statshvälfningen 1772, hunnit lägga sig, men så länge än olika uppfattningar om konungamaktens betydelse och ställning göra sig gällande, så länge än olika meningar hysas om den moderna parlamentarismens lämplighet för våra förhållanden, och så länge man vid bedömandet af historiska personligheters svagheter ej mindre än förtjenster underlåter att taga hänsyn till de tidsriktningar, under hvilka de lefde, så länge skola ock, huru ovedersägligt och klart de faktiska förhållandena än må läggas i dagen, meningarna om Gustaf III skifta. Åt alla dessa skiftande meningar har författaren genom sin objektivt hållna framställning på visst sätt gifvit sitt stöd, hvilket är förklarligt nog, då Gustaf III:s personlighet har att uppvisa ej blott ljusa dagrar utan äfven dunkla skuggor.

Så mycket synes emellertid böra vara klart för alla, som genomläst den nu föreliggande delen, att frihetstiden slutat med en fullständig icke blott politisk utan äfven ekonomisk och finansiel ruin. Sveriges ställning vid tiden för statshvälfningen var äfven den mest förtviflade, och de uppgifter, som förelågo den 25-årige konungen, voro följaktligen de svåraste, som kunna möta tillträdaren till en tron. Och denne unge konung, som brann af kärlek till fosterlandet och äran och som helt visst kände med sig, att han ej blott hade de goda afsigterna utan äfven de personliga egenskaper, som erfordrades för att upprycka det olyckliga riket ur djupet af den förnedring, hvari tvedrägten och korruptionen störtat det, såg sig vid hvarje steg han ville uttaga för att nå sitt mål återhållen ej mindre af partilidelserna och egennyttan hos den ståndsrepresentation och de lagliga rådgifvare, som skulle stå vid hans sida, än af statsskickets inskränkningar i konungamakten, hvilken man vant sig betrakta som en blott statsdekoration. Anmälaren känner hvad som sagts till försvar för de yngre mössorna och vet väl, att mycket var berättigadt i deras sträfvanden att upphjelpa finanserna och att bryta det adliga ämbetsmannaväldets öfvermakt. Men att ordna myntväsendet eller att återställa jämvigten inom finanserna eller att framkalla nytt lif inom näringarna förmådde de det oaktadt ej, och äfven om de skulle kunnat förmå det, så hade de för alltid försutit sin rätt att leda rikets angelägenheter, då de till rikets fiender för klingande guld sålde sitt lands dyrbaraste intressen och till och med satte dess sjelfständighet såsom stat på spel. På partiets fullkomliga oförmåga att upphjelpa statsverkets förtviflade ställning lemnar oss prof. Odhners skildring af riksdagen 1771—1772 de mest ovedersägliga bevis.

Det är med berättelsen om Gustafs utländska resa och nyssnämnda riksdag förf. börjar sitt arbete, hvilket han för öfrigt anknyter till C. G. Malmströms bekanta verk om frihetstiden. Att närmare redogöra för författarens framställning af riksdagen och

statshvälfningen torde vara öfverflödigt, då deras förlopp är väl bekant för denna tidskrifts läsare genom Malmströms utförliga arbete. Författaren visar liksom Malmström, att någon revolutionsplan ej uppgjordes under Gustafs vistelse i Paris nyåret 1771, och att Gustaf med den öfverenskommelse, som han ingick med den franska regeringen, hufvudsakligen afsåg att återupplifva den under den närmast föregående tiden atkylda vänskapen med Frankrike och förskaffa sitt land stödet af dess inflytande och subsidier. På någon våldsam omstörtning i Sverige tänkte ej häller den franska regeringen numera, och hennes val af den skicklige men ytterst varsamme och försigtige grefve de Vergennes till fransk ambassadör i Stockholm äfvensom dennes hela följande verksamhet i Sverige ådagalägga detta till fullo. Vergennes' instruktioner, som voro uppsatta med ledning af de af Gustaf uttalade åsigterna, ålade honom att arbeta på de svenska riksdagspartiernas förlikning, hvilket äfven var föremålet för Gustaf III:s egna uppriktiga sträfvanden. Frågan, om Vergennes, hvilken tillhörde Ludvig XV:s hemliga diplomati, haft några hemliga instruktioner af annat innehåll, hvilket uppgifves i grefve de Broglies memoire hos Boutaric (Correspondence secrète de Louis XV) har författaren ej ansett sig böra upptaga till besvarande. Det är bekant, att konungens och den franske ministerns bemödanden under riksdagen att förlika partierna ledde till en uppgörelse mellan dessas ledare, den s. k. kompositionen, hvars slutredaktion, hvilken man hittils ej anträffat, författaren nu kunnat framlägga ur utrikesministeriets arkiv i Moskva. Men kompositionen bröts, hattrådet afskedades af de till makten komna mössorna, till de gamla partistriderna kommo nya strider mellan stånden inbördes, och under allt detta hemsöktes landet af en svår missväxt, lågo näringarna i lägervall, och för statsbristen, myntförvirringen och hungersnöden voro ständerna urståndsatta att finna någon bot. Det är lätt att tänka sig konungens förtviflan: han hade sett alla sina ärligt menade försök att på laglig väg åstadkomma en bättre sakernas ordning stranda på partilidelserna och korruptionen, sjelf var han genom den nya konungaförsäkran han måst underskrifva mer bunden än någonsin, i den nya af ryska ministern beroende rådskammaren hade han ingen enda förtrogen, och utifrån hotades hans rike af dess tre granstater, som i 1769 års fördrag formligen förbundit sig att med vapenmakt upprätthålla Sveriges regeringssätt, källan till dess elände. Så stod faran nära, att det gamla Sverige skulle förvandlas till en rysk vasallstat, och ej utan skäl kunde Osterman, den ryske ministern i Stockholm, vid Gustafs kröning låta det svenska riksvapnet öfverskyggas af två väldiga ryska flaggor. Det fattades blott ett ryskt förbund, för att Polens öde äfven skulle nått oss, och Stockholmsrådmannen Hochschild skyndade också att Ryss-

land till behag i juli 1772 i mindre sekreta deputationen väcka fråga om förnyelse af ett äldre förbund med denna makt, hvilket förslag genast bifölls af deputationens prester och borgare. Med häpnad frågar man sig, då man läser om allt detta: fans det ej längre någon heder i svenska mäns bröst?

Men nu var lyckligtvis måttet rågadt; den djerfve J. M. Sprengtporten hade genom Karl Scheffer i maj 1772 framlagt sin revolutionsplan för konungen, och Gustaf hade godkänt den. Med stort intresse följer man författarens lifliga skildring af förberedelserna till och utförandet af revolutionen, och ej utan beundran läser man om Gustafs eget lugna mod under de kritiska dagarne och om hans högsinthet mot de besegrade efter segern.

Ehuru de stora olägenheterna vid frihetstidens statsskick voro allmänt insedda, var det dock, visar oss författaren, med blandade känslor, som många sökte sätta sig in i sakernas nya ordning. Visserligen helsade de lägre folkklasserna, hos hvilka det gamla statsskicket aldrig slagit djupa rötter, den verkstälda hvälfningen med glädje, hälst som de i den populäre konungen sågo sin naturlige beskyddare mot herrarnes och ämbetsmännens maktmissbruk, men ett helt annat var förhållandet med partimännen. Med harm sågo mössorna makten ryckas ur sina händer, och äfven hattarne torde, sedan de hunnit hämta sig efter den första öfverraskningen, med föga belåtenhet hafva sett framtiden an, ty deras missnöje före statshvälfningen var mindre riktadt mot författningen än mot mössornas seger och partiförföljelser. Mest missbelåtne voro naturligen de inom båda partierna, som haft politiken till födkrok och lefvat på korruptionen, och i dem liksom i de gamla particheferna, hvilka tills vidare blott vikit för makten, hade de främmande makterna ett mäktigt stöd, derest de åter skulle finna sig föranlåtna att inblanda sig i Sveriges inre angelägenheter. Stora voro ock farhågorna för denna inblandning. I sjelfva verket var Sveriges ställning till utlandet efter statshvälfningen den allra bekymmersammaste. De vigtiga underhandlingar, som fördes mellan kabinetten efter hvälfningen i Sverige, äro förut förtjenstfullt framstälda af Elof Tegnér (Historiskt Bibliotek, 1879), men dennes delvis efter forskningar i utrikesarkiven i Paris och London lemnade redogörelse har prof. Odhner, som varit i tillfälle att begagna sig af den diplomatiska brefvexlingen i utrikesministeriet i Moskva, i åtskilligt kunnat fullständiga. Hvad som nu finnes offentliggjordt rörande dessa underhandlingar bestyrker emellertid, att Preussen trots sitt hotande språk dock ville freden, men att krigsfaran i stället var så mycket mer hotande från Rysslands och Danmarks sida. Och likaledes framgår det, att hade ej Gustaf III sjelf, understödd af den lugne klarseende grefve Ulrik Scheffers kloka råd, antagit en så beslutsam hållning, hade han

dessutom ej haft att begagna sig af Frankrikes hjelp och subsidier, och hade ej Ryssland varit upptaget af sitt turkiska krig, så skulle kriget ej stått att förekomma. Tegnér har följt de diplomatiska förhandlingarna tills i April 1773, Odhner redogör för dem äfven för de följande åren och visar, att »ovädret» ingalunda dragit förbi. Genom den hemliga alliansen med Danmark af den 1 augusti 1773, hvari Ryssland och Danmark öfverenskommo om att vid gynsamt tillfälle vidtaga de åtgärder, som voro de tjenligaste för återställandet af den gamla författningen i Sverige, kunde kejsarinnan Katarina hämma hvarje Gustaf III:s steg att förbättra Sveriges maktställning i Europa. I det följande sökte hon också följdriktigt korsa alla Gustafs politiska planer, hvilket gick så mycket lättare för sig som Gustaf III efter Ludvig XV:s död ej hade samma goda stöd att påräkna i Frankrike som tillförne. Gustafs försök att genom ett personligt besök i Petersburg 1777 omstämma Katarina till Sveriges förmon misslyckades, och i de nya instruktioner den ryska regeringen samtidigt lemnade sitt sändebud i Stockholm gaf hon, långt ifrån att afstå från sina gamla planer, sändebudet tvärtom föreskrift att vid den väntade riksdagen söka förmå »de välsinnade», derest ej ständerna sjelfva med stöd af utländsk penningehjelp mäktade omstörta 1772 års författning, att påkalla grannstaternas och särskildt Rysslands hjelp. Det var, som man finner, samma politik som följdes i Polen, och att »välsinnade patrioter» ej häller fattades här, det visa oss namnen Wallwijk, Falkengreen, Funck, Boije, för att ej nämna de mera ökända Pechlin och Gyllensvan.

I sin klart och tydligt tecknade karakteristik af den nya regeringsformen har förf. ej uraktlåtit att framhålla dennas brister. Uppenbart är, att en regeringsform, tillkommen i samband med en statshvälfning och utarbetad af personer, som under intrycken af ett föregående statsskicks olyckor lärt sig misstro friare statsformer och som för öfrigt saknade sinne för juridiska former, skulle i konstitutionelt hänseende lemna mycket öfrigt att önska. Den förnämsta bristen låg naturligen i de sväfvande bestämmelserna om rådets och ständernas ställning, men helt visst hade rättelser kunnat vinnas härutinnan, om både konung och undersåtar i det följande ådagalagt full aktning för hvarandras ömsesidiga rättigheter. Att så ej skedde, var ej blott konungens fel. Och att han efter hand vande sig att gå rådskammaren mer och mer förbi, kan ej förvåna, då han hade för sitt minne erfarenheterna från frihetstiden och dessutom sannolikt ofta fann, att han just i rådet hade den farligaste motståndaren till de vigtiga reformer han ville genomföra. Anmärkningsvärdt är, att Gustaf mot riksrådens afstyrkande beslöt utfärdandet af 1774 års tryckfrihetsförordning, att han likaledes i riksråden fann ifrige motståndare till den stora realisationen, äfvensom att han af samma

riksråd blott lamt understöddes i den stränga räfst, genom hvilken han liksom före honom mössorna ville sätta en gräns för ämbetsmannakårens sjelfsvåld och vårdslöshet. Att Gustaf eljes var mottaglig för och värderade goda råd, visar hans förhållande till grefve Ulrik Scheffer och Liljencrantz, hvilka han till sin och rikets fromma skänkte sitt fulla förtroende.

Sjelf synes Gustaf III under det första skedet af sin regering med lefvande nit och berömvärd kraft hafva egnat sig åt sina regeringspligter. Han saknade visserligen med all sin ovanliga lätthet att arbeta ihållighet i arbetet; den medfödda svagheten för ståt och yttre sken kom honom att äfven i sin regering skatta nog mycket åt lättsinnet och flärden; nummerlotteriet och kronobrännerierna visa hvilka svåra misstag han stundom kunde begå; — men trots allt detta skall det tidskifte, hvarom här är fråga, genom mängden af samhällsnyttiga och humanitära reformer inom brottmålslagstiftningen, förvaltningen och den allmänna hushållningen intaga en mycket framstående plats i vår inre utvecklingshistoria.

Egendomligt är, att det just skulle lyckas Gustaf III, hvars finansiela egenskaper i allmänhet ej pläga lofordas, att bringa den stadga i penningväsendet, som frihetstidens statsmän aldrig lyckats åstadkomma. Äran häraf tillkommer i första rummet Liljencrantz, hvars frisinnade vyer, stora arbetsförmåga och fasta karaktär förf. mycket framhåller. Om statsverkets och myntväsendets tillstånd vid frihetstidens slut kan man göra sig en föreställning, då man får höra, att riket hade en statsskuld af 500 tunnor guld, en statsbrist af 50 tunnor, en utelöpande sedelmassa af mer än 400 tunnor, och att kursen kort före revolutionen var uppjagad till 74 mark *). Också hade ständerna slutat sina arbeten 1772 med att öfverlemna både statsverkets och myntväsendets ordnande åt kongl. maj:t. Den nya regeringen grep sig genast och allvarligt an med den svåra frågan. En komité fick i uppdrag att afgifva ett förslag till häfvandet af oredan i penningväsendet genom en inlösning af bankens sedlar eller en realisation, hvarom mössorna redan väckt förslag 1772. Komitén slutade med att förklara realisationen overkställbar, men Liljencrantz åter ansåg den möjlig nu, »då vilja och förmåga voro förenade på en hand», och fick, ehuru riksråden afstyrkt hans förslag, konungen på sin sida. Gustaf utnämnde honom till statssekreterare vid den nyupprättade handels- och finansexpeditionen med en instruktion, som gaf honom en ställning jämförlig med en handels- och finansministers. Det länder till Gustaf III:s ära, att han ej lät sig rubbas i sin öfvertygelse om Liljencrantz' snille och oegennytta oaktadt alla

*) En rdr. hamb. bko betalades med 74 mark i kopparmyntsedlar i stället för 36, som var pari.

försök, som gjordes af inflytelserika riksråd eller misstrogne finansmän att nedsätta den afundade mannen. Liljencrantz synes i mycket hafva omfattat de yngre mössornas åsigter inom finansväsendet. I sjelfva verket hade äfven hattarna, då de 1769 kommit till makten, i flere hänseenden måst öfvergifva sina forna grundsatser i sin finanspolitik, och då författaren på ett par ställen framhåller deras slöseri med allmänna medel, torde dock för undvikande af missförstånd den reservation dervid böra göras, att slöseriet åtminstone ej visade sig i penningförsträckningar till fabriksväsendets befordran, och att de lån och förskott, som lemnades, i allmänhet blott varit skenbara. Nu upptog äfven Liljencrantz mössornas grundsats, att manufakturfonden ej vidare borde lemna några lån eller förskott, och att en ersättning för de förlorade lånen och premierna borde gifvas näringarna i ett förbättradt diskonteringsväsende. I detta syfte och för att bringa ordning i kreditväsendet grundade han 1773 »den allmänna diskontinrättningen» (diskontkompagniet i Stockholm), hvilken närmast var afsedd för handeln, näringarna och jordbruket, och hvilken i motsats mot de gamla diskontinrättningarna för manufakturerna skulle röra sig ej med statsmedel utan med ett hufvudsakligen enskildt rörelsekapital. Räntans nedbringande från 12 till 6 procent var ej den minsta vinsten af detta lyckligt utförda företag.

I Liljencrantz' liksom i de samtida franska fysiokraternas nationalekonomiska system var jordbrukets upphjelpande hjertpunkten. Kammarkollegium ansåg jordbrukets brister böra afhjelpas företrädesvis genom förbättringar i skatteväsendet, hvilka naturligen ej kunde genomföras utan genom ständernas medverkan, kommerskollegium och den s. k. landthushållningskommissionen åter, i hvilka båda Liljencrantz hade säte och stämma, föreslogo bot för det onda i en fri utförsel af spanmål och, enligt det föredöme som Turgot samtidigt gaf i Frankrike, i spanmålshandelns frigörande i de sädesrikare provinserna, hvilka förslag äfven godkändes af regeringen. Till författningarna till landtbrukets upphjelpande från denna tid hade förf. äfven bort lägga den, enligt hvilken spanmålstullarne gjordes rörliga och ändrades två gånger om året allt efter de gällande priserna — en tanke, som synes hafva uppdykt i en motion vid innevarande riksdag. Men för jordbruket glömdes ingalunda industrien och handeln, inom hvilka Liljencrantz äfven ville tillämpa en nyare tids idéer. Dessa äro tydligt uttalade i det betänkande om Sveriges handel och näringar, kommerskollegium afgaf den 29 okt. 1778, hvari det såsom allmän grundsats utsades, att den största möjliga frihet och sjelfständighet skulle lemnas näringsidkaren, att statens förmynderskap skulle inskränkas till det minsta möjliga, att inga privilegier eller monopol vidare borde medgifvas samt att lätt-

nader i beskattning, afsättning, in- och utförsel borde beviljas landets hufvudnäringar. Dock ville Liljencrantz och de ledande finansmännen ingalunda genomföra dessa grundsatser utan inskränkningar. Man ville i tillämpningen medla mellan dem och merkantilismen: så länge de svenske köpmännen ej kunde uthärda full konkurrens med utländingen, skulle produktplakatet bibehållas, och af samma skäl borde de svenska fabriksalstren fortfarande skyddas genom införselförbud och exportpremier. Myntväsendets ordnande är emelltid det storverk, som företrädesvis förskaffat Liljencrantz äran att hafva varit vårt lands störste finansman. Det skedde genom den lyckligt utförda realisationen, enligt hvilken banken genom ett utländskt silfverlån, som öfvertogs af staten, sattes i stånd att inlösa sina gamla sedlar efter den gängse kursen af 72 i stället för 36 mark. Realisationen, som tog sin början med år 1777, genomdrefs genom konungens fasta vilja trots riksrådens obenägenhet derför och bankofullmäktiges motstånd.

Författaren slutar sitt arbete med berättelsen om riksdagen 1778, som skulle blifva vändpunkten i Gustaf III:s regering, äfvensom med en kort teckning af den andliga odlingen under 1770-talet. Det begränsade utrymmet tillåter oss ej att ingå i dessa kapitel, utan nödgas vi att här nedlägga pennan. Vi hafva med ofvanstående blott helt flyktigt kunnat antyda något af innehållet i den nu föreliggande 607 sidor starka volymen, hvilken vi hoppas måtte — ehuru detta visst icke i allmänhet är fallet med vetenskapliga historiska arbeten af denna art — få den vidsträcktaste spridning. Helt visst skulle den hos den stora allmänheten i mycket förändra de föreställningar den gjort sig om Gustaf III under hans första regeringstid.

T. Säve.

En passant.

Den varme folksaksvännen,
hvars penna så skarp och djärf
i röda vensterbladen
har drifvit ett ädelt värf:

har skrifvit båd' rader och spalter,
hur slafvande hopens bröd
från hungriga munnar ryckes
till herrarnes öfverflöd,

hur valkiga näfvar slita
och tröttas dag från dag
att skydda veknade händer
för lifvets nappatag,

hur under sinande tårar
och kväfda bönerop
där jäser och sjuder af vrede
hos djupt föraktad hop,

hur floden en gång skall bryta
sin blodiga bölja ut;
då månde de gode herrar
ej leka sin lek till slut . . .

— Den varme folksaksvännen!
Det var en glöd, en harm,
som kom den fege att blekna
och gjorde den kalle varm. —

Den ädle folksaksvännen,
i bäfverbrämad tulubb
och tänd cigarr i munnen
han kom om kvälln från sin klubb.

Just där i gatuhörnet
i lyktans fladdrande sken
stod lutad en ruggig skepnad
mot iskall kolmårds-sten.

Stod lutad en hungrig sate,
i smutsiga paltor klädd,
som sträckte en valkig näfve,
af kölden skälfvande rädd.

Den ädle folksaksvännen,
han skyndar så fort förbi;
han ger en replik om polisen
och satans bettleri.

— På varma Operakällarn,
där är ett stim och fläng;
knackar och ropar åt kyparn:
"en hjärpe, en half Julien!"

Johan Nordling.

BARNET.

Interiör

af

Georg Nordensvan.

PERSONER:

Aimée.
Fadern.
Modern.
Fästmannen.
Sven.
Isak, *Alma*, *Nina*, *Per*, Aimées syskon.
Klara, Isaks fru.
Grefven, Almas man.

I Stockholm, julafton hos plåtslagarålderman Broms.

Stor salong, något gammaldags möblerad utan någon stil. Inga taflor eller konstsaker, stora, raka soffor, bord med blommiga dukar. Piano. Höga silfverljusstakar. Rikt, men intet prål. Afskurna hörn mot fonden. I det ena hörnet dörr till tamburen, dörrn till förstugan syns der ute jämte klädhängare etc. I andra hörnet dörr till förmaket, af hvilket syns ganska mycket. Elegant men gammaldags möblering der inne. Dörr till Aimées rum nära ena avantscenen. En annan dörr högre upp på samma sida. På andra sidan två fönster, ingen dörr.

Skumt på scenen, endast utifrån gatan lyser gasskenet in genom fönsterna. Dörrarna till tamburen och förmaket öppna, tambur och förmak upplysta.

Det ringer. Nina, 12 år, springer att öppna dörren ut till förstugan. Sven kommer in i tamburen.

SVEN.

God afton, Nina!

NINA *(gladlynt, liflig).*

Sven, god dag på dig! Så roligt att du kom!

SVEN.

Skulle väl komma, vet jag! Det är ett helt år, sen jag var här. Nina har blifvit stora damen. *(Tar af sig öfverrocken, hänger upp den i tamburen.)*

NINA *(under tiden).*

Åh, jag har inte varit liten på mycket länge.

SVEN *(kommer in).*

Nå, hur mår . . .

NINA.

Jo tack. Mean mår bra och pappa och mamma också. Mamma tänkte du skulle komma till midda'n. *(Lägger handen på hans arm.)* Jag som trodde jag skulle vara riktigt generad för dig! Det är jag inte alls — inte ett dugg. Vet du hvad, Sven, jag vet hvad jag får till julklapp.

SVEN *(skrattar).*

Nej, vet du?

NINA *(hviskar).*

Jag såg'et i mammas låda du, när hon var ute och sträckte opp Lovis för att hon hade en brandsoldat i farstuskåpet.

SVEN.

Och då passade du på. Jo, du är god!

NINA *(skrattar).*

Ja, och i fjor så gjorde Mean likadant. Kan du tro, hon hade krupit under soffan der inne och gömt sig, så nyfiken var hon.

SVEN.

Nina du, är grosshandlaren kommen?

NINA.

Nej, husets tillkommande måg har inte behagat infinna sig än. Vi förstår inte hvarför han dröjer. Hans rum är i

ordning. Vore han *min* fästman och icke Means, så skulle jag rent af inte tillåta en sådan försummelse mot sin tillkommande.

SVEN *(skrattar).*

Jo, du måtte bli en liten tyrann, om du blir förlofvad nångång.

NINA *(med komisk harm).*

Om?! Tror du jag tänker bli en gammal mamsell?

SVEN *(ser på henne, allvarsam).*

Nej, hellre än att bli det så hoppar man i förderfvet, det är naturens lag. För öfrigt behöfver du inte vara rädd, Nina lilla. Din pappas döttrar komma inte på öfverblifna kartan. — Nå, säg, har Mean gömt sig under sofforna i år också?

NINA.

Äh! Hon är ju förlofvad — inte kryper man under sofforna då mera.

FADERN *(60 år, hvitt hår, skägglös, fetlagd, godmodig, kommer utan att ringa genom tamburdörren, hatten på sig, hvit halsduk, bär paketer).*

Se på den! Tjenare, min gosse, välkommen till bys! Länge sen vi såg en skymt af unga herrn.

SVEN.

Tack farbror. Frisk och kry som alltid.

FADERN.

Ja gud ske lof, det är Marstrand som håller lif i mig, vi va' der hela sommarn i år, som du vet. När jag sitter i båten och får kalla öfverspolningar, då känner jag att jag lefver. — A propos, Müller är väl ändtligen kommen?

SVEN.

Nej, grosshandlaren lär inte vara kommen.

FADERN.

Inte det? Jag tycker att när man har en så söt liten fästmö som Mean —

SVEN.

Jag skall säga farbror, att det myckna snöandet i går och i morse — vi hade svårt att komma fram från Upsala. Det vore alls inte omöjligt att det blef tåghinder.

FADERN.

Så för fan! *(Hejdar sig, ser sig omkring, rädd att barnen hört honom svära.)* Jo, det fattades bara det! Jag har varit ända till Reykner & Björk för att få af *hans* konjak. Han är så finkänslig, min herr måg, förstår du, och det som duger för plåtslagarålderman Broms duger inte för grosshandlar Müller. Känner du honom? Inte? Belefvad och angenäm karl. Har lefvat undan litet — det förstås —, men det blir hans affär.

SVEN.

Och hans hustrus.

FADERN.

Det enda jag har emot honom är, att han är så fördömdt artig. Vi ä' rättframma menniskor, jag har sjelf arbetat mig till hvar riksdaler jag eger. Och mamma har skött sitt hushåll och tänkt för oss alla samman. Ser du, gosse, det är så det gick till förr i verlden. — Nå, jag är för resten nöjd som det är. Jag har mina medborgares aktning, Isak är min kompanjon, hans fru hade schaber, dotter till gubben Blomgren, du vet, bagarn här i backen. Alma fick sin grefve, som hon och mamma ville, och småflickorna . . . Men hvar är flickebarnet?

SVEN.

Om flickebarnet heter Aimée, så håller hon förmodligen på att sy julklappar.

FADERN.

Ja ja. Nu skall jag lägga in de här småsakerna. *(Nära dörren.)* Jag tycker det var ingen blåst att tala om —

PER *(8 år, inrusande från farstun).*

Här ä' fikona! Nej, se god dag, Sven! *(Till Nina.)* Kan du tro så oförskämd herrn var der nere i boden? Han frågade om vi varit elaka och fått stryk, var det inte nedrigt?

SVEN.

Hvarför frågade han det, du?

FADERN *(sakta till Sven).*

Ser du — jo — mamma är litet häftig, förstår du — ibland, mot barnen — när de stoja för mycket och trötta ut henne — och när hon — så der — ja, när de se'n ä' ledsna och gråter, så har det händt att jag har gifvit ungarna en slant, så ha de fått gå ner och köpa sig något godt, förstår du. — *(Blir litet generad öfver hvad han berättat.)* Nej, nu får du roa dig sjelf en minut, min gosse. *(Ut med sina paketer genom förmaket; Nina har varit inne i Aimées rum, kommer straxt derefter ut.)*

PER.

Är granen klädd, Mean?

AIMÉE *(kommer ut ur sitt rum).*

Jag vet inte.

PER.

Snälla, skynda dig då!

AIMÉE.

Pappa hjelper er nog.

BARNEN.

Vi ska fråga honom. Hurra, nu är det julafton! *(Ut genom förmaket.)*

SVEN *(med litet osäker ton).*

God dag, Aimée.

AIMÉE.

Sven, jag såg dig inte. Välkommen! *(Tar honom i hand.)*

SVEN.

Tack!

AIMÉE *(stilla, litet afmätt, något skyggt och nervöst öfver hennes person).*

Man har ju lemnat dig i mörkret — —

SVEN.

Åhnej, vänta, gå inte efter ljus. Det går så bra att prata i mörkret.

AIMÉE.

Har du så mycket att säga?

SVEN.

Hur så? Ämnar *du* då inte säga någonting?

AIMÉE.

Du är lika retlig som förr, tror jag.

SVEN.

Hur kan du säga det? Har jag plägat visa mig retlig mot dig?

AIMÉE *(trött).*

Åh, jag — vet inte.

SVEN.

Hur är det med min gamla lekkamrat?

AIMÉE.

Hon har litet ondt i hufvudet, det är allt sammans. — Nå, du ville ju prata. Berätta något om Upsala. Har du haft roligt i höst?

SVEN.

Jag har arbetat, och det tycker jag är roligt, när man har något mål att arbeta för. Om det också inte gick med samma lust som förr, så gick det åtminstone med mera fart. *(Tystnar för ett ögonblick.)* Jag har stormläst och tar väl min grad om ett år. *(Tystnar igen, derpå lifligare.)* Du är så tyst, Aimée. Och jag har ändå inte sett dig se'n i våras, och se'n dess har du blifvit förlofvad. Jag känner alls inte igen dig. Jag träffade lilla Nina först och trodde nästan att jag hörde dig, när hon pratade tok och var så der gladt språksam och uppsluppen, som du plägade vara. Och så kommer en ung dam, som inte säger någonting, och vill inbilla mig att hon är Mean, det lilla trollet, som var munterheten och lifligheten personifierad. Jag har så längtat att träffa dig, vet du, om jag också inte skulle få språka med dig så förtroligt som förr i verlden. Ty en trofast och tillgifven manlig vän får väl en förlofvad flicka inte ha, kan jag tro.

— Men vet du, nu tänker jag uppriktigt sagdt inte prata längre, för nu är det din tur att säga ett ord.

AIMÉE.

Hvad vill du jag skall säga?

SVEN.

Svara mig åtminstone på en fråga: har man bytt bort dig?

AIMÉE *(vänder sig bort; hon står vid fönstret i det svaga gasskenet utifrån).*

Kanske har man gjort det. *(Det ringer, hon rycker häftigt till.)* Min Gud, det är —

SVEN.

Det är väl din fästman, kan jag tro. *(Man ser Per springa och öppna.)* Nej, det var ett stadsbud. *(Per ut igen.)*

SVEN *(nalkas henne, båda stå framme vid fönstret).*

Aimée, har du intet förtroende för mig nu mera?

AIMÉE.

Hvad är det du vill?

SVEN.

Hvad jag vill? Jag kan ju inte undgå att se, hur olik dig du har blifvit. Är det bara nu för ögonblicket, är det ingenting annat än hufvudvärken, säg? Jag väntade att finna dig strålande glad och lycklig, bli derför inte förvånad, om jag är litet — nyfiken, som en vän har rättighet att vara, då han uppriktigt vill dela någons bekymmer. Mot mig har du ju alltid varit fullt öppen, säg, har du inte det?

AIMÉE.

Jo, Sven, det har jag visst. Jag har ju alltid ansett dig som min bror.

SVEN.

Men säg då, hvad är det, lilla Mean? Du som är förlofvad, älskad och lycklig, hvarför ser du inte glad ut?

AIMÉE *(bittert)*.

Lycklig, sa' du! Ja, naturligtvis är jag lycklig, jag som är förlofvad. — Jag vet för öfrigt inte *hvad* det är, men jag har inte varit lugn och glad som förr, allt se'n jag blef det.

SVEN.

Men din fästman är ju . . .

AIMÉE.

Ja, Gustaf är mycket snäll emot mig, och jag tror visst han är en bra karl. Jag tyckte rätt mycket om honom, innan vi blef förlofvade.

SVEN.

Innan . . .?

(Jungfrun kommer in med ett par armstakar med tända ljus, går sedan.)

SVEN *(när hon gått)*.

Jag måtte inte ha förstått dig rätt, Mean. Du måste säga mig allt. Jag vet knapt något om din förlofning, jag ville inte veta någonting *(hejdar sig)*, det vill säga, jag reste just samtidigt, — som du kanske påminner dig. — Det hade länge varit påtänkt. Jag for upp till Lappland för att botanisera. *(Lugnare.)* Och se'n jag kom igen till Upsala, har jag inte hört mycket af er. — Vill du inte tala om för mig, hur det är fatt?

AIMÉE.

Det är inte mycket att säga. Ser du, jag vet egentligen inte, *hur* det gick till.

SVEN.

Men det var väl i alla fall *du*, som valde honom till din man?

AIMÉE.

Det kan jag knappast säga.

SVEN *(förvånad)*.

Var det inte du?

AIMÉE.

Vänta, skall du få höra. Du vet, vi va' i Marstrand hela sommaren för syster Almas skull och för pappas. Der va' ständiga utfärder och kafferep och tillställningar, och jag fick vara med om allting. Vi hade ständigt herrar omkring oss. Der var Almas dåvarande fästman — och grosshandlar Müller från Malmö var också med. Jag brukade på skämt kalla honom för farbror, för han såg ut som en farbror, tyckte jag. Han gick rätt ofta ut och gick med mig eller seglade med oss. Han var artig, och vi trifdes mycket väl i hans sällskap under badsejouren. Inte anade jag något då, förr än när vi varit hemma här en vecka, se'n vi kommit från Marstrand. Då får jag ett bref ifrån honom. Det var der han bad om min hand.

SVEN.

Men säg mig, hade han inte ...

AIMÉE.

Jag läste brefvet. Pappa på ena sidan, mamma på den andra. Alma var naturligtvis med, hon också. Vet du, jag kunde omöjligt låta bli att skratta åt alltihop. Det var så löjligt allt sammans, det ena mera komiskt än det andra — tyckte jag *då*. *(Med någon bitterhet.)* Mamma och pappa och min syster, de skrattade inte de. Alma såg riktigt harmsen ut. Mamma sken af glädje: »hvem kunde ha trott det?», och pappa sa' någonting om, att Müller var en så angenäm karl att vara tillsammans med. — Så skulle jag svara. Inte ville mamma skrifva i mitt ställe, fast jag bad henne. Jag funderade, tills jag somnade på natten — och om morgonen var jag lika klok. Det var så dumt alltihop, tyckte jag. Men jag tyckte nog också det var roligt.

SVEN.

Jojo, »tror du jag tänker bli någon gammal mamsell?» sa' Nina nyss åt mig.

AIMÉE.

Jag bemödade mig att svara honom vänligt — men ett afslag var det — alldeles bestämdt och oryggligt, enligt

hvad jag ansåg. Det var rysligt svårt att skrifva. Men hvad jag var glad, när brefvet väl var färdigt och afsändt! — Men sedan, ett par da'r efteråt — — ja, då kommer han resande hit upp. *(Med ansträngning.)* Och dagen derpå hade jag en slät ring på mitt finger — utan att jag ens vet hur det gick till. Det var hela historien.

SVEN.

Och det kan du berätta på det viset! Jag trodde, du hade upphört att vara ett barn. *(Vänligare)* Nej, lilla Mean, förlåt mig, jag ville inte göra dig ledsen. — Men du tycker ju att din fästman är snäll emot dig —

AIMÉE.

Han har presentat mig så många vackra saker. Men han kommer hitresande från Malmö oupphörligt, och då måste jag gå med honom på spektakler och på visiter och ut och åka. Och aldrig följer mamma eller någon annan med oss. Förr fick jag aldrig vara borta utan förkläde.

SVEN.

Men vet du då alls inte hvad du sjelf vill?

MODERN *(har en stund synts jämte jungfrun ute i förmaket. Hon säger nu högt:)*

Lovis skall göra som *jag* säger.

SVEN *(hör hennes ord, derefter).*

Kan du då inte tala vid din far åtminstone?

AIMÉE.

Vid pappa?

SVEN.

Ja. Han är ju sjelfva beskedligheten.

AIMÉE.

Han talar ju aldrig med oss, och inte kan jag säga honom — Du vet inte hur han är — precis som vore han generad för oss, se'n vi blifvit fullvuxna. Jag har för resten försökt.

SVEN.

Jag vet rakt inte, hvad jag skall tro.

AIMÉE.

Hvad du skall tro? Att jag är en afundsvärd flickunge, som är stygg och dum och inte vet att uppskatta sin lycka. Du skulle se mitt utstyre, Sven, och du skulle höra hur fruarna ä' förtjusta, när de tittar på alla fina saker, jag har fått. Ja, vet du, mitt utstyre *är* verkligen alldeles förtjusande. Man har inte en rik pappa för ro skull.

SVEN *(uppbragt).*

Aimée, jag önskade, jag vore din far eller farbror eller ... eller också att jag inte alls kommit hit nu!

AIMÉE *(förvånad).*

Hvarför det? Säg, hvarför det? *(Följer efter honom. — Det ringer.)*

AIMÉE.

Nu!

SVEN.

Lugn, lugn, lilla barn! Du darrar ju riktigt. — Nej, det var din syster och svåger. *(Alma och grefven komma i tamburen, aftaga ytterkläderna, mottagas af fadern, Nina och Per.)*

MODERN *(kommer in från förmaket, blid och förbindlig, talar lugnt och mildt. Efter henne jungfrun, som gör i ordning tekök, koppar etc. på ett bord).*

Nu får jag hälsa på Sven. Förlåt, goda Sven, att jag inte har kommit ut förr och bedt dig vara välkommen till oss på julafton. Men jag har haft så mycket att se till i sista stund. Man kan aldrig lita på tjenstfolket, utan får sjelf vara med om allting, så snart man vill se litet främmande hos sig.

SVEN.

Främmande? Kommer det då ...?

MODERN.

Inga andra än Alma och Isak med de sina. De äro visst här redan. *(Alma och grefven träda in från tamburen. Alma*

blek och trött, grefven skallig, öfverlägsen. Fadern kommer jämte dem från tamburen.)

MODERN.

Hjertligt välkomna, mitt herskap!

ALMA *(liknöjdt).*

Tack, kära mamma! *(Ett ögonblicks tystnad.)*

GREFVEN.

Müller är inte kommen, hör jag.

MODERN.

Vi vänta honom hvar minut. Han skulle ha rest från Malmö som i går och borde ha kommit hit redan i förmiddags.

FADERN.

Jag hade vagnen nere vid centralen för att hemta honom. Men tåget var fördröjdt och kusken körde hem igen.

MODERN.

Här får jag presentera —

ALMA.

Det var länge se'n vi såg Sven.

MODERN.

Herr Linde, min mans systerson — vår måg, grefve Ekensvärd.

GREFVEN *(högdraget).*

Mycket angenämt!

MODERN.

Var så goda och tag plats — här eller i förmaket, hvilket herskapet föredrar.

FADERN.

Det har blifvit yrväder, tror jag.

ALMA.

Ja, det var halt för hästarna.

MODERN *(till Sven, då man satt sig och ingen tycks vilja börja tala).*

Var det roligt i Lappland, Sven?

SVEN.

En storartad ödslighet, som var lugnande.

MODERN.

Var det inte en originell idé att resa till Lappland, när man har frihet att fara hvart man vill?

SVEN.

I ödemarken råder man åtminstone sig sjelf.
(Isak och Klara ha kommit, Per och Nina ta' emot dem i tamburen.)

ISAK *(höres bullra derute).*

Morgens, ungar! Kikar du i paketena, så ska' tusan ta' dej, pojke. *(Ropar in.)* Tjenare, mutter, god afton, farsgubben, kom hit, ska' ni få se.

MODERN.

Om Kasimir tillåter ... Han är så pojkaktig, Isak, så ...
(Hon och fadern upp till tamburdörren. Grefven och Alma bli kvarsittande. Ingen af dem säger ett ord. Så gäspar han utan att dölja det, ser på klockan. — De öfriga komma in. Isak fetlagd, rödblommig, tjockt hår, röda händer, bullersamt sätt, skrattar ljudeligt. Klara ytterst elegant, gladlynt, bara skrattar, kokett, helt ung.)

ISAK *(i dörren då de komma in).*

Men tyst, säg ingenting. Öfverraskning, förstår ni! *(Till grefven.)* 'Ka tjenare, min hedersbror! *(Till Alma.)* God kväll, hennes nåd! *(Till Sven.)* Och professorn se'n, — tjenare, du fattige lappman! *(Går till Aimée, som hållit sig undan hela tiden.)*

NINA.

Se Klara har ny klädning!

MODERN.

Så präktiga spetsar!

KLARA.

De ä' från bazaren på börsen. Kronprinsessan köpte af samma sort.

ISAK.

Talar inte om hvad det kostar. Det är inte för en vanlig plåtslagarefru inte, ha ha ha. Och inte är det någon affär att ha en så'n der möbel i huset. *(Tar Klara om lifvet och svänger henne rundt, hon skrattar med)*

KLARA *(lekfullt)*.

Usch, hvad du är otäck! *(Tonvigt på "usch".)*

MODERN.

Alltid lika gladlynt — och lika okonstlad!

ISAK.

Ja det vill jag lofva! — Pappa du, nu har jag talat vid Andersson om att vi få hans stora vind. All plåten ligger ju ute, vet jag. *(Slår fadern på axeln.)* Det var allt tur för farsgubben att han fick mig till kompanjon!

MODERN.

En kopp te, var så goda. *(Det krusas.)* Nej, främmandet först. *(Man serverar sig.)*

GREFVEN.

Men i hvilken snödrifva sitter då Müller fast?

ISAK.

Snödrifva? Han är allt för mycket affärsman för att sätta sig i snödrifvor.

KLARA.

Han kommer naturligtvis med aftontåget.

FADERN.

Emellertid ska' vi ha oss en liten toddy som inledning.

ISAK.

Ja, hvad säger herrarna om det?

MODERN *(till Nina)*.

Vill du ha litet varmt vatten?

NINA *(föraktligt).*

Nej tack, jag tycker inte om så'nt dert barnskvalp! *(Klara skrattar.)*

MODERN.

Då kan ni gå och tända i granen under tiden. *(Barnen ut i förmaket, stänga dörren efter sig.)*

KLARA *(fortsätter samtalet med de andra).*

Ja, det var hos Valentins. Jag träffade friherrinnan Hoving der också. Hon köpte en sammetskappa som kostade . . .

ALMA.

De sa' ju att hon skulle skiljas från sin man.

ISAK.

Så mycket större skäl hade hon då att köpa nya kappor.

MODERN.

Skulle de skiljas?

GREFVEN.

De ge charmanta middagar.

FADERN.

Hvad är hon då för slags fruntimmer?

MODERN.

Förmodligen en sådan der emanciperad dam, som inte trifs med ett stilla lif i hemmet.

ISAK.

Han får väl punga ut med vackra slantar åt henne, om de ska' skiljas åt?

GREFVEN.

Hon är galen. Hon förspiller ju hela sin framtid.

KLARA.

Och att utsätta sig för en sådan skandal! Hon hade inte ett öre innan hon blef gift. Jag vet ingenting så afsky-

värdt som att väcka uppseende. Så mig blir du inte af med så lätt, Isak, hur stygg du än må vara. *(Skrattar.)* Ja, jag är så barnslig så!

ISAK.

Men jag skall säga att hon blef mycket lurad, när hon gifte sig med honom.

KLARA *(nyfiket)*.

Hur så? Blef hon lurad?

ISAK.

Jo, ser du, min unge *(tar henne afsides, hviskar ifrigt, sedan titta de sig om, om någon hört dem)*.

MODERN.

Hon var bortskämd och nyckfull.

ALMA.

Hon var visst emot partiet. När hon var förlofvad, såg hon så olycklig och missnöjd ut.

FADERN.

Det ger sej, när de bli gifta. Då lär sig fruntimmerna att hålla af sin man och att vara nöjda.

ISAK.

Ja, då få de det drygt! *(Skrattar och slår sig på låren)*.

KLARA *(slår honom med solfjädern)*.

Fy, du skulle skämmas. *(Skrattar.)* Ja, jag är så barnslig, jag kan inte hjelpa det. Men du är också rysligt otäck!

MODERN.

Men Sven då, du har visst gräsligt tråkigt.

SVEN *(som observerat de andra)*.

Jag? Nej, tvärtom.

GREFVEN.

Unge herrn är munter och tystlåten. Får jag lof? *(Höjer sitt glas.)*

FADERN.

Och Aimée är så blek i kväll.

MODERN.

Inbillning, Aimée är ju sig alldeles lik. Ha vi inte hunnit vänja oss vid hennes surmulenhet? Bäst att inte låtsa om den. *(Går till de andra, som spridt sig något).*

SVEN *(till fadern).*

Ja visst, verlden lefver ju på att man blundar för det man inte vill se.

FADERN.

Alldeles riktigt, min gosse. Det man inte vill se, sa' du. Det skulle bli så obehagligt eljes.

SVEN.

Skall då det vara målet att göra lifvet behagligt för oss?

FADERN.

Just det — eller snarare *omkring* oss. När man som jag har passat sitt arbete och gjort hvad man kunnat, då vill man ha fred och ro i sitt hem. Jag vill inte lägga mig i hvad folk nu för tiden bråkar om. Låt hvar och en sköta sitt, jag gör allom rätt och se'n stänger jag min dörr och låter folket väsnas utanför bäst de vill.

SVEN.

Men vi ä' inte nöjda med att man gör allom rätt.

ISAK *(med toddyn i hand, ropar till dem).*

Göra rätt? Nej, det är inte nog. Man skall lura folk, ska' man, öppet och älskvärdt, ha ha ha!

KLARA.

Är han inte förskräcklig? Men han pratar bara dumheter.

ISAK.

Det skall *du* säga, gumman!

KLARA.

Ja, när har du sagt något förståndigt?

ISAK.

Inte till dig, men det har sina randiga skäl. *(Skrattar, tar henne om lifvet, hon slår honom med solfjädern.)*

NINA och PER *(från förmaket, lemna dörren öppen, granen syns der inne, tänd).*

Nu är granen tänd.

MODERN *(stiger upp).*

Ja, mitt herrskap, nu tror jag inte vår värderade måg är att vänta mer i kväll. Det är verkligen bra eget att han inte skrifvit. Det är alls inte likt honom.

PER *(fnissar till.)*

ISAK *(tar honom i nacken).*

Ungar, hvad grinar ni åt?

NINA.

Jo, Per har . . .

ISAK.

Per, syndare, träd fram och bekänn!

MODERN.

Kära Isak, du stojar med barnen, så de bli alldeles oregerliga.

NINA.

Jo, jag säger'et.

MODERN.

Nina, *hvad* är det?

NINA.

Jo, det har kommit ett telegram.

AIMÉE *(ser upp, rodnar.)*

FADERN.

Telegram?

PER *(rädd).*

Ja, men det var just nyss.

MODERN.

När kom det? En i sender, barn!

NINA.

På eftermiddagen. Per tog emot'et.

MODERN.

Och det har Per inte lemnat fram.

AIMÉE *(som kommit fram).*

Var det till mig?

PER.

Jag ville göra Mean en öfverraskning.

MODERN.

Hvar är telegrammet?

NINA.

Vi ha lackat in det som en julklapp.

MODERN.

Det var bra illa gjordt. Gå genast efter det. *(Barnen ut.)*

ISAK.

Så'na ungar att ställa till spektakel.

FADERN.

Det är ju julafton.

GREFVEN.

Då kommer Müller kanske inte alls.

SVEN *(med en sidoblick åt Aimée).*

Saknad är han ju förut.

PER *(med telegrammet inlagdt i ett stort omslag).*

Här är det!

MODERN *(bryter omslaget, ser på kuvertet).*

Mycket riktigt — fröken Aimée Broms.

AIMÉE *(bryter sjelfva telegrammet.)*

KLARA.

Nå?

MODERN *(ser öfver Aimées axel).*

Jo, det är från honom.

AIMÉE *(öfverraskad, knapt döljande sin glädje).*

Ah!

MODERN *(tar telegrammet).*

Han sitter fast i snön. Så här skrifver han: »Snöhinder. Tåget stoppadt vid Flen. Tusen varma hälsningar! Rolig jul så länge. Gustaf.»

KLARA.

Så ledsamt!

ISAK.

Fan så förargligt!

FADERN.

Rolig jul, ja! Ja visst ja!

KLARA.

Anade jag inte det! Inte kan några tåg komma fram i sådant här yrväder.

ISAK.

Nej, det är ju solklart, det har jag ju sagt hela tiden.

KLARA.

Stackars Aimée lilla! Hvem skall nu kunna få dig glad i kväll?

MODERN.

Det var ledsamt, det var det visst. — Det är kanske bäst då att vi börja ta' upp våra små gåfvor. Var så goda och stig in i förmaket, mitt herrskap! *(Damerna börja gå ut.)*

FADERN.

Först ett litet glas. Rolig jul, mina herrar. Müller var den första, som sa' det ordet.

GREFVEN *(smuttar på sitt konjaksglas, smackar).*

Extrafint! Synd om Müller. Verkligen synd!

ISAK.

Nej, jag skall ha mig en toddy, »som till stortån går». Klara leder hem mig. Det är ju kvinnans uppgift. Räddande englar hvar eviga en. — Hör nu, pappa har väl inte sett nya taket på Bergholms fabrik?

FADERN.

Jag har hört, det ska' vara en ynkedom.

ISAK.

Riktigt förbannadt uselt! Och så hutlöst han hugger för sig se'n! Kan pappa tro, det var han som levererat plåten till . . . *(Gubben och Isak gå in i förmaket.)*

GREFVEN *(för sig sjelf).*

Jo, det här blir en treflig kväll. Hvad i all verlden skall jag hitta på att tala om med den der tjocka plåtisen? *(Dricker ur sitt glas, går efter in i förmaket.)*

(Sven och Aimée ensamma. De öfriga börja taga upp julklapparna, komma ibland in i salongen, så att Sven och Aimée ej bli allt för isolerade.)

SVEN.

»Hvem skall nu kunna få dig glad i kväll?»

AIMÉE *(i gladare och barnsligare ton än förut, dock ej allt för skälmskt).*

»Usch, hvad du är otäck!» — som Klara plär säga.

SVEN.

Din fästman kommer ju inte.

AIMÉE.

Ne-ej.

SVEN.

Och du har alls intet medlidande med honom?

AIMÉE.

Har han haft medlidande med mig?

SVEN.

Inte pläga förlofvade flickor vara att beklaga.

AIMÉE.

Jag vet inte hvad andra ä'. Det är heller inte fråga om andra nu utan om mig.

SVEN.

Neka inte till att du blef glad.

AIMÉE.

Jag vet inte hvad jag blef. Jag kan aldrig ha roligt, när Müller är med. Jag törs aldrig säga hvad jag tänker, för det tycker han är dumt.

KLARA *(i förmaksdörren, läsande på ett paket).*

Fröken Aimée Broms! *(Viftar med paketet, Aimée dit, Sven också. Prat och skratt).*

PER *(der inne).*

Titta på min kaspergubbe!

KLARA *(läser upp).*

Högvälborne herr hofplåtslagaren och kommendören Isak Broms!

NINA *(som fått upp ett annat paket).*

Se så'n stilig apa! *(Dinglar med en stor leksaksapa i ett snöre.)*

PER *(förtjust).*

O, titta, så'n lifvad apa! *(De ha båda kommit in i salongen.)*

NINA.

Man kan inte låta bli att skratta, när man ser den. Säg, kan man?

PER.

Se så han tittar! Så'na ögon han har!

AIMÉE *(till dem).*

Får jag se! Han är lik farbror Janne.

BARNEN *(jubla).*

Ja, hurra!

AIMÉE.

Han kan visst sitta. *(Fram till bordet.)* Ja, se, titta på'n!

PER.

Var det inga verser med?

AIMÉE.

Jag har ju alldeles glömt att skrifva verser.

PER.

Mean du, hör ska' du få höra. Jag har tänkt ställa till något. Det ska' bli kiligt, ska' du se.

NINA.

Får jag vara med?

PER.

Nej — nej!

AIMÉE.

Åhjo, visst får Nina vara med. Kom hit, Nina!

PER *(hviskar till dem.)*

NINA *(hoppar).*

Ja, o så roligt! Nej, akta djuret, akta min älskade markatta!

AIMÉE.

Du är en markatta sjelf. *(Springer efter henne. Sven kommer, hon ropar skrattande till honom).* Jo, nu har du råkat ut för tre barnungar!

SVEN.

Jag fruktar det. Och jag önskar din fästman vore här

och såge dig. Det skulle roa honom. *(Ut i förmaket, dörren igen efter honom.)*

AIMÉE.

Äh, han kan just sitta der han sitter. Vänta du, Nina! *(Springer efter Nina, båda omkull på golfvet, strid om apan. Per hurrar, kastar sig öfver dem, slår dem med en soffkudde.)*

AIMÉE *(reser sig på knä, håret neddraget).*

Nej ni kväfver mig. Vill ni hålla er i styr! *(Stiger upp, slätar sin klädning.)* Jag är alldeles utschasad. Så ni ha styrt till mig, — jo, jag måtte se ut! *(Med åter frambrytande barnsligt öfverdåd.)* Ja, du Per, du borde ha dig! *(Flyger Per i nacken, skuffar honom framstupa. Han efter henne.)*

PER.

Det var skojigt! Alldeles som innan Mean blef förlofvad.

AIMÉE.

Det var så länge, se'n jag lekte med småsyskonen. Men nu är det julafton, nu ska' vi roa oss.

NINA.

Kom, ska' vi dansa kring granen.

MODERN *(öppnar förmaksdörren).*

Att ni ska' föra ett sådant väsen, barn, när här är främmande! *(Ser att Aimée är med.)* Du, Aimée! *(Vänder om in i förmaket. Vilda brottningar, skrän, hejdlös lek. Man hör inte deras ord för skratt och skrik.)*

AIMÉE *(sjunker utmattad ned i en soffa, andlös, — de andra kasta sig öfver henne).*

Släpp mig då! Så'na ungar, — man har väl aldrig sett maken. — Låt mig då dra' andan en sekund. — O, hvad jag är glad, — jag skall bara dra' andan. — Hvad det är gräsligt roligt! *(Hård, gäll ringning. De bli med ens tysta. Aimée upp ur soffan. Alla orörliga. Aimée så att hon ej kan ses ifrån tamburen.)*

PER.

Nu kommer det julklappar.

(Fadern ses gå ut i tamburen. Derifrån höres Müllers röst: "Här har ni mig nu, bästa svärmor", dessa ord högt utsagda. Modern och fadern taga emot honom.)

AIMÉE *(tar sig för hjertat)*

NINA.

Hvad är det, Mean?

AIMÉE *(med svag röst).*

Jag tyckte jag hörde — — var det *hans* röst? Midt i i min lek. — Var det jag som sprang och lekte med er? Jag var bra dum. — O, jag tror mitt hjerta stannade. Är dörren stängd? Tyst! *(Müller höres.)* Men det *är* ju han. *(Skyndar in till sig.)*

(Müller, 35 år, fetlagd, goddagspilt, elegant, lifligt sätt, stora polisonger, tunnt hår. Jämte honom fadern och modern från tamburen.)

MÜLLER.

Lifs lefvande som ni ser, mitt herrskap! Hade tur i oturen, behöfde inte stanna insnöad mer än i tre timmar vid Flen, så var banan klar igen. Jag tyckte inte det var lönt att telegrafera en gång till utan beslöt göra mina vördade svärföräldrar och min lilla fästmö en öfverraskning.

FADERN.

Ja, du öfverraskade oss verkligen. Nu mera väntade vi uppriktigt sagdt inte — —

MODERN *(charmant).*

Men så mycket mera kärkommen är Gustaf.

MÜLLER.

Och jag hoppas att Aimée —

MODERN.

Naturligtvis blir Aimée lika gladt öfverraskad som vi. Fast . . . Gustaf vet, hur blyg hon är.

MÜLLER.

Men hvar håller hon då hus?

MODERN.

Hon kommer genast. Det var för en liten julklapp — hon gick för att se efter ... Men stig för all del in, goda Gustaf. Vi ha våra barn hos oss som vanligt på julafton. Det är en så stor högtid och då är det så lugnt och fridsamt att se de sina församlade.

(Müller konvoyeras in i förmaket, mottages der med: "Nå se det var roligt" — "Välkommen, bäste bror". Dörren igen efter honom.)

MODERN *(som blifvit kvar inne jämte Nina).*

Gå in och kamma dig, Nina. Hvad tror du Müller tänkte, när han såg dig så der ostädad? *(Nina ämnar gå in till Aimée.)* Nej, inte dit! Gå in i barnkammaren.

NINA *(tveksamt).*

Mamma!

MODERN.

Ja?

NINA.

Mean vill —

MODERN.

Hvad vill du säga?

NINA *(vågar ej.)*

MODERN *(mildt men bestämdt).*

Gå nu, mitt barn! *(Öppnar Aimées dörr.)* Aimée, kom ut, får jag tala med dig ett ord.

NINA *(hviskar försigtigt efter modern).*

Hon vill inte ha honom! *(Ut.)*

AIMÉE *(kommer).*

MODERN *(mildt hela tiden).*

Så du ser ut, barn! Har du inte ajusterat dig än? Sätt dig, så skall jag lägga upp ditt hår. *(Medan hon gör det.)* Kära barn, hvad du är blek. Det var visst oförsigtigt af dig att springa med småsyskonen som du gjorde. Du måste vara aktsam om din hälsa, både för din egen och för andras skull. *(Röster och skratt från förmaket.)* De ä' uppsluppna der inne. Din

fästman förde lif och munterhet med sig. Var det inte roligt att han inte behöfde vänta så länge vid Flen, der tåget stoppade? Efter ett par timmar kunde de fortsätta. Och nu är han här.

Får jag se nu. Ja, bara du tar en litet gladare min på dig, så är du mycket söt. *(Tar hennes hand, söker saktligt föra henne upp emot förmaket. Aimée har suttit viljelös, men nu rycker hon sig lös.)*

AIMÉE.

Nej, jag vill inte träffa honom, mamma, jag vill aldrig träffa honom. *(Drar sig rädd undan.)*

MODERN *(häpen).*

Hvad är det du säger?

AIMÉE *(blek af rädsla).*

Mamma!

MODERN *(med mild stränghet).*

Och till *mig!*

AIMÉE.

Ja, jag kan inte hjelpa det. Det kom af sig sjelft.

MODERN *(lugnare).*

Seså, kom i håg att du inte är något barn mera, — du har redan varit det allt för länge. Hvad är det, du vill? Har någon tvungit dig kanske att skänka din hand åt Gustaf? Har du inte haft din fria vilja? Men nu är det en gång skedt och nu gäller det vårt anseende, nu är det dina föräldrars pligt — för din egen skull — att vaka öfver att du inte i ditt barnsliga lättsinne tar ett steg, som du mycket snart skulle ångra och det djupt. Vi ä' inte vana att bryta våra löften och vi pläga fullgöra vår skyldighet. Jag har lefvat bara för de mina och för mitt hushåll och har aldrig behöft sakna någonting, gud ske lof. Seså, Aimée lilla, du ska' ge mig rätt i framtiden, sanna mina ord.

Nu går jag in till mina gäster. Jag skall ursäkta ditt dröjsmål hos din fästman, som har allt skäl att vara otålig. Tänk litet på honom också och inte bara på dig sjelf, du lilla egoist. Lofva mig nu att ta ditt förnuft till fånga, min flicka.

AIMÉE.

Jag ska' försöka.

MODERN.

Tro du på dina föräldrar, de vilja endast ditt eget väl. *(Ut i förmaket, dörren igen. — Aimée stumt spel. Sven kommer.)*

AIMÉE.

Sven! Sven, hvad ska' jag göra?

SVEN.

Frågar du *mig* om det?

AIMÉE *(lutar sig intill honom)*.

Jag är så olycklig!

SVEN *(stryker sakta hennes hår)*.

Lilla barn!

AIMÉE.

Det är nog så som mamma sade. Det har ingen tvingat mig. — Det var bra dumt af mig att leka och rasa på det viset. Det är slut att leka nu.

SVEN *(allvarligt)*.

Detta tycks vara något helt annat än hvad jag trodde. Hvarför har du inte sagt det här förut?

AIMÉE *(frigör sig)*.

Ack, jag visste ju ingenting, jag förstod inte någonting. Men jag var så glad nyss, när jag visste han inte skulle komma. Jag var färdig till hvilka barnsligheter som helst. Det var dumt, var det. När han ringde — det kändes som skulle han gripa mig — och dra' mig till sig. — Nej, jag törs inte, jag vill inte. Jag ville dö, om jag bara fick!

SVEN.

O, om jag kunnat ana detta!

AIMÉE.

Hvad skulle *du* ha kunnat göra?

SVEN.

Kanske något ändå. Men jag reste bort i stället — för att glömma — fast det inte lyckades. Jag tänkte för öfrigt inte så mycket på dig då som på mig sjelf. Om jag blott haft minsta tanke på att det inte var du, som skänkte bort dig åt honom! *(Upprörd.)* Men hur är det möjligt, det här? Hur har du kunnat glida in i allt detta?

AIMÉE.

Jag vet inte. Jag vet bara att hela verlden har vexlat färg på det sista halfåret.

SVEN *(allvarligt).*

Då, Mean, skall du vara glad åt att julafton blef sådan den blef — och att den slutade så, som den slutar.

AIMÉE.

Mamma talade om nycker och — om otacksamhet.

SVEN *(ironiskt).*

Naturligtvis! Skall du inte vara tacksam, när du fått dig en fästman? Snart kan du bli 'främmande' här i huset liksom syster din.

AIMÉE *(hör ej på honom).*

Jag skall nog bli glad, jag också. Bara jag hinner vänja mig.

SVEN.

Men förstår du då mig inte?

AIMÉE.

Man måste ju bli lycklig, när man lyder sina föräldrar? Måste man inte?

SVEN.

Jo, om man sedan vill trösta sig med att allt är bäst som sker. Fråga din syster Alma.

AIMÉE.

Har Alma någonsin sagt att hon inte är lycklig?

SVEN *(upprörd).*

Nej, hon förstår inte.

MÜLLER *(öppnar hastigt dörren från förmaket).*

Var det inte min fästmös röst? *(Kommer fram.)* Nå, ändtligen! *(Sven har dragit sig undan. Aimée står ensam kvar. Då Müller kommit fram till henne, räcker hon honom sin hand. Han ämnar kyssa den, men hon drar den undan. Föräldrarna följa efter Müller.)*

MODERN *(ytterst vänligt, håller sig nära dem).*

Skall inte Aimée önska sin fästman välkommen?

AIMÉE *(söker få fram ordet 'välkommen', — sedan högt, med utbrott).*

Nej, nej, jag gör det inte!

SVEN *(ut, slår igen dörren efter sig. De andra stå häpna.)*

MODERN.

Aimée, käre Gustaf, är inte frisk. Vi ha varit riktigt oroliga för henne dessa dagar. Så du bör inte fästa dig vid allt hvad hon säger.

FADERN.

Hm, jag tycker för min del — —

AIMÉE.

Nej, för all del, bry er inte om hvad jag säger. Jag blir väl frisk igen — och blir nöjd och böjlig som Alma och andra.

MÜLLER.

Jag förstår inte —

FADERN.

Ja, det hörs minsann att barnet är alldeles ifrån sig.

AIMÉE.

Men det är ju synd, detta, det är ett brott — och ni *får* inte släta öfver hvad jag har sagt. *(Till Müller.)* Gustaf vet mycket väl att jag aldrig blir glad, när han kommer hit. Derför borde han alls inte komma hit.

MODERN.

Kom i håg att det är din fästman du talar till.

AIMÉE.

Hvem har gjort honom till min fästman? Inte jag. Jag vill alls inte gifta mig med honom. — Nej, rör mig inte, låt mig gå. Hvarför kan jag inte få vara i fred?

MODERN *(strängt)*.

Nu tiger du! Gå in till dig! *(Går att se om dörren till förmaket är stängd.)*

MÜLLER.

Jo, det var ett vackert emottagande!

FADERN *(söker förgäfves få fram ett ljud, darrar så snusdosan hoppar.)*

AIMÉE *(mera samlad)*.

Jag vill tala ut. *(Hon talar lågt och andtrutet.)* Det är min rättighet. För det är jag och inte mamma, som har en uppgörelse ogjord med — med vår gäst. Det är *mig*, saken rör. *(Hon nalkas Müller, lägger handen på hans arm.)*

Gustaf — vet du att jag var så barnslig, så jag rent af jublade åt din otur med tåget. Och jag blef så rädd, när du kom nyss.

Det var mycket orätt af dig att förlofva mig med dig på det sätt som ... Jag förstod ju ingenting, jag har inte förstått någonting — förr än nu.

MÜLLER *(häftigt)*.

Har någon trängt sig emellan oss?

AIMÉE *(skakar på hufvudet, allvarligt)*.

Nej, det behöfde inte någon komma emellan oss.

MÜLLER *(glömmer sig alldeles)*.

Men det är ju oförnuft, allt det här!

AIMÉE *(blir häftig igen, men ej den förra barnsliga häftigheten)*.

Oförnuft! Ja visst är det oförnuft! Men ni kan vara

glada att det fins så många andra, som ä' förnuftiga. Vänd er till dem! Vänd er åtminstone till någon, som *kan* tvinga sig. Jag kan det inte, derför att det är orätt — orätt.

Jag kan inte hjelpa att jag säger det här, fast jag hade lofvat mamma — *(fadern rycker till)* och fast jag aldrig vågar säga något och aldrig har vetat, *hvad* jag ville säga. Men det kändes, som om jag var på väg att kasta bort mig sjelf nu, trampa på mig, det bästa i mig, det som jag inte har rätt att ge bort. Jag hade blott en sak att göra, jag vet nog det, att se vänlig och hängifven ut och lemna mig undergifvet åt — min man. Det har han ju rättighet att fordra af mig, han skulle ju bli mitt sällskap genom hela lifvet — ständigt — både när andra såg oss och — när ingen såg oss. Jag skulle blygas för mig sjelf — ja, hvar enda minut. Jag skulle bli en dålig menniska, jag känner det, jag har känt det hela den här sista tiden. Och det vill jag inte bli. Nej och nej och nej!

MODERN.

Du vet ju inte hvad du vill.

AIMÉE.

Jag vill ha rättighet att lefva åtminstone — mitt eget lif — och inte kastas bort. *(Hon tystnar med ens. De andra ha intet att säga. Fadern snyter sig ljudeligt. Aimée kan ej säga något mer, vänder sig hastigt, skyndar in till sig, slår igen dörren efter sig. — Nina och Per ha nyss skjutit upp förmaksdörren och stå der undrande, Nina med apan i snöret.)*

MODERN *(efter en pinsam tystnad)*.

Ja, gode Gustaf — det här uppträdet kom lika oväntadt för oss som för dig. Men du skall inte tro att flickan —

MÜLLER *(afbryter)*.

Bästa tant! Efter detta har jag ingenting mera i herrskapets hus att göra, — åtminstone inte i kväll. Att komma som ett störande element in i familjens julglädje, det var just inte min afsigt.

MODERN.

Du har endast att vänta och se tiden an. Det är alla

dessa omogna ideer, som ansätta barnet. Men det är inte skäl att tro . . .

MÜLLER.

Nej, jag ber er, försök inte att inverka på henne en gång till. Jag inser att det är något galet i allt det här, men hvad är att göra? När hon har sagt nej — och det tre gånger? . . . Jag får väl höra om ett par dagar eller så, hvad jag har att rätta mig efter. Men intet tvång, lofva mig det, — inte den minsta påtryckning! God afton, mitt herrskap! (*Ut genom tamburen.*)

MODERN (*bryter ut*).

Jo, det här var en vacker historia! Det har man för alla sina omsorger. Otack, aldrig annat än otack. Hvad säger du, Broms?

FADERN (*snyter sig, upprörd*).

MODERN.

Låt henne bli en gammal mamsell då! Inte blir jag den, som lägger två strån i kors. Efter en sådan här skandal.

PER (*ropar*).

Nu gick farbror Müller! (*Alla de öfriga komma från förmaket.*)

SVEN.

Gick han?

GREFVEN.

Hvad vill det säga?

ISAK (*samtidigt*).

Hvad i herrans namn —

KLARA (*kommer efter dem*).

Det var en lång tête-à-tête.

MODERN (*upp emot dem, synes förklara*).

ISAK.

Jag begriper ingenting — alldeles ingenting.

KLARA.

Inte jag heller.

GREFVEN.

Sa' hon nej?

SVEN.

Uppslaget?

MODERN.

Ja, *jag* tar ingenting på mig. (*Något förlägen tystnad.*)

KLARA (*för att säga något, med tillgjord munterhet*).

Nåja, Müller tröstar sig nog. Mister du en så . . .

ISAK (*allvarsamt*).

Skäms, gumman!

KLARA (*fortsätter, nu med mera verklig barnslighet*).

Men nog var det hårdt, när man suttit i snön i timtal.

JUNGFRUN (*i dörren*).

Nu är supén serverad.

MODERN.

Ja, vi få väl inte glömma vår enkla julmåltid. Var så goda, mitt herrskap! (*Till sin man.*) Åh, jag kan spricka af harm. (*Man börjar småningom gå in i förmaket och derifrån vidare. Dörrarna bli öppna.*)

GREFVEN (*drar sig i mustascherna, tänker högt*).

Jo, här blir trefligt utan honom! Bland dessa brackor — fy fan!

SVEN (*har närmat sig Aimées dörr, Alma likaså*).

Vill Alma tala vid Mean?

ALMA (*rycker till*).

Nej — nej! — Jag skulle kanske ändå — Nej, inte kan jag säga åt henne — Hon skulle missförstå mig.

GREFVEN.

Kommer du, min vän! (*Drar sig jämte Alma småningom efter de andra.*)

FADERN (*som närmat sig Sven, drar honom i rocken*).

Sven, hvad ville Alma säga åt Mean?

SVEN.

Att när andra ej leda oss, få vi léda oss sjelfva. Det är svårt nog, det blir misstag, orättvisor, skandaler, men det är lyckligt ändå, när det inte är *för* sent. Ty för en och annan är det för sent. — Farbror förstår att inte kunde Alma säga det åt sin syster.

FADERN (*betänksamt*).

Nej — nej, det kunde hon inte. Vänta litet, min gosse. Tro inte, jag blef ond på dig. — Men hvad ska' man då också göra? Jag har lefvat i min verkstad jag.

SVEN.

Hvad man ska' göra? Man skall inte binda en ung själ utan tvärtom frigöra henne. (*Ut efter de andra.*)

FADERN (*går fram till Aimées dörr, stannar der, tar i låset, hejdar sig, snyter sig, knackar sedan försigtigt på dörren*).

AIMÉE (*öppnar dörren helt sakta, kommer ut, stillsamt, förvånad*).

Pappa! Är det du?

FADERN (*utan att se på henne, förlägen*)

Min kära pulla . . .

AIMÉE (*litet försagd*).

Det var snällt af dig att du kom. Jag är så ensam.

FADERN (*litet brydd inför henne*).

Var inte ledsen. (*Han klappar henne på armen, närmare.*) Du ska' inte vara ensam, Mean lilla. Vi ska' hålla ihop — du och din pappa. Och allt ska' bli så bra.

AIMÉE.

Så tag ringen, pappa! (*Han tar emot ringen. Hon slår armarna om hans hals och lutar sig intill honom*).

Den hygieniska undersökningen vid de Svenska läroverken.

(Bilagan E till läroverkskomiténs utlåtande och förslag.)

Af Prof. **Axel Key.**

Att frågan om helsovården i skolan och särskildt med afseende på det intellektuela arbetets inflytande på helsotillståndet varit och är ett flitigt bearbetadt kapitel inom den moderna medicinska literaturen, är en välbekant sak för alla som i någon mån följt med densamma, och det arbete, hvars titel här ofvan är anförd, meddelar äfven en historisk öfverblick deraf. Denna fråga har dels blifvit behandlad i lärda tidskrifter och afhandlingar, dels inom tidningspressen, dels slutligen i officiela myndigheters utlåtanden. Såsom ett af de mest förtjenstfulla bland dessa senare framhålles med rätta af Prof. Key det betänkande, som på initiativ af Fältmarskalken *v. Manteuffel* afgafs af en läkarekomité i Elsass-Lothringen.

Den gamle preussiske krigaren visade äfven vid detta tillfälle, att han var en klok och god administrator. Han lemnade utredningen af den hygieniska sidan af skolfrågan åt en komité bestående af 9 läkare och vid deras sida 2 skolmän såsom rådgifvande, men icke röstegande. Denna metods företräde framför de svenska statsmakternas sätt att gå till väga springer genast i ögonen. I förra fallet behandlades den hygieniska frågan ensam, och på ett allsidigt uttömmande sätt; hos oss skulle den naturligtvis bringas under en parlamentarisk komités domvärjo. Den enda medicinskt sakkunnige medlemmen af denna komité kunde derföre icke undgå att råka i en skef ställning, hvilket ådagalagts såväl

genom reservationer inom komitén, som äfven af andra offentliga uttalanden. Den frejdade vetenskapsmannen skulle utan tvifvel hafva funnit det vida behagligare att vara medlem af en rent medicinsk komité, hvars ur uteslutande hygienisk synpunkt uttalade domar tilltvingat sig respekt af både anhängare och motståndare.

Såsom sakernas ställning nu är, har man skäl att befara, att yrkandena på sanitära reformer skola af många sammanställas med de pedagogiska reformer och det skolprogram, hvilka skolkomiténs majoritet lyckats i sitt betänkande få framställa.

Det är en ganska lång tid, som förflutit sedan yrkanden på förbättringar uti det svenska skolväsendet började låta höra sig. Prof. G. Kjellberg har äran af att först hafva påpekat de sanitära vådorna af intellektuel öfveransträngning. Herrar Goldkuhl, Wretlind, Jäderholm, Heyman m. fl. hafva lemnat bidrag till utredningen af flera till skolhygienen hörande frågor. Författaren af föreliggande uppsats har äfven deltagit uti tankeutbytet om hit hörande ämnen, dels genom en afhandling om den qvinliga ungdomens helsotillstånd och helsovård, införd uti Tidskrift för hemmet (1875), dels genom en annan om helsotillståndet vid de svenska elementarläroverken, införd i Eira (1877). De åsigter som i dessa uppsatser uttalas hafva genom senare företagna undersökningar i allt väsendtligt bekräftats, och de reformer som i dem äro föreslagna hafva med ringa modifikationer blifvit af vetenskapsmän samt offentliga komitéer accepterade.

Ingen af alla de författare, hvilka här hemma hos oss bearbetat skolhygieniska frågor, har haft tillgång till en sådan rikedom af statistiska uppgifter, tjenliga att för det meromnämda syftemålet sammanställa, som Prof. Key. Han har ock bearbetat det statistiska materialet på ett så grundligt och mångsidigt sätt, att få vidare upplysningar skulle ur detsamma kunna vinnas, och han har uti sin framställning begagnat all den rika utländska literatur i ämnet och på lämpligt sätt förbundit de från skilda håll vunna erfarenheterna med hvarandra. Det kan likvisst icke förnekas att sjelfva de vilkor, under hvilka han haft att utföra sitt arbete, till en viss grad måste förringa allmängiltigheten af de slutsat-

ser, som derur blifvit dragna. Det är sålunda i första rummet en olägenhet att de primära uppgifterna endast omfatta undersökningar från ett enda år. Till följd deraf måste man vid en skeende granskning fråga sig, huruvida de förhållanden, hvilka nu med siffror ådagaläggas, äro grundade på kontinuerliga eller endast tillfälliga orsaksmomenter. Den invändningen kunde väl göras, att de stora siffertalen samt de många uppgifterna från olika håll skulle i en viss mån ersätta bristen på observationer, företagna under en kortare eller längre följd af år. En sådan invändning eger dock icke absolut vitsord. Den fråga, som här afhandlas, helsotillståndet inom de svenska läroverken och särskildt helsotillståndets beroende af lärjungarnes själsarbete, måste såsom naturligt är influeras af en mängd vexlande orsaker. Sålunda kan t. ex. en större numerär af kroniskt sjuka vid det ena läroverket för ett observationsår vara framkallad af en förutgående, men icke uti handlingarne synlig epidemi af någon akut sjukdom; i ett annat tillfälle kan ett läroverks ungdom genom ombyte af rektor och ett par lärare nödgas öfvergå från ett mera lugnt och beqvämt till ett mera intensivt och ansträngande studiesätt och derigenom råka att förete en större procent af sjuklighet, beroende på öfverdrifvet intellektuelt arbete.

Iakttagelser under några år å rad skulle hafva kunnat utjemna en större eller mindre del af dessa sifferförhållanden, och man skulle derigenom kunnat bättre besvara den vigtiga frågan om de olika orsakerna till sjukligheten inom de svenska läroverken samt dessa orsakers relativa vigt och betydelse. Det vore derföre önskligt, att hygieniska undersökningar i samma riktning som de nu föreliggande, men efter en reducerad måttstock blefve framdeles utförda; alla de vederbörande, hvilkas biträde nu tagits i anspråk för de primära uppgifternas insamling, skulle då blifva bättre inöfvade i sina funktioner, och uppgifterna sålunda få ett högre värde.

Emot sjelfva de primära uppgifternas pålitlighet torde åtminstone i någon mån en invändning kunna göras. Jag lemnar åsido och antager såsom giltiga alla lärjungarnes uppgifter om sitt helsotillstånd, men jag måste gentemot åtskilliga läroverks framlagda siffror öfver en arbetstid, som för hvarje dag stiger till 13 timmar och derutöfver, fram-

ställa ett lindrigt tvifvelsmål; att enstaka lärjungar kunna arbeta så länge, är mig väl bekant, men att en sådan hög siffra skall utgöra medeltalet för en hel klass, synes mig dock svårt att acceptera.

Dylika siffror på flera läroverks reallinie förefalla mig äfven betänkliga, icke blott i och för sig sjelfva, utan äfven derföre att de alldeles omkullkasta gängse föreställningar och erfarenheter, enligt hvilka den klassiska linien skulle vara den af arbete mest betungade, så mycket mer som det af anförda uppgifter framgår, att arbetstiden på de klassiska gymnasierna i Preussen är åtskilligt mindre. Man känner sig här föranlåten att instämma med en af läroverkskomiténs reservanter, hvilken i afseende på de uppgifna talen för hemarbetets storlek förklarar att de visserligen kunna angifva den tid, som ligger emellan lexläsningens början och dess slut, hvilket ingalunda är detsamma som arbetstid i egentlig mening. Vid dylika uppgifter från lärjungarnes sida har jag grundade skäl att påstå, det lärjungen vill för läraren i bästa dager framställa graden af sin flit, och att de tillfällen, der lärjungen, för att framhålla sin begåfning, uppgifver ett mindre arbete än det verkliga, tillhöra samtalen mellan kamraterna.

Det är dock ingalunda min mening att genom ofvannämda sats vilja uttala ens det ringaste klander öfver det sätt, hvarpå den hygieniska undersökningen blifvit utförd. Det stod icke i läroverkskomiténs fria skön att uppskjuta sitt arbete, till dess flera årgångar af primäruppgifter kunnat blifva samlade, och det fans heller ingen möjlighet att skaffa sig några tillförlitliga och i siffror uttryckta, fullständiga redogörelser från föregående läsår. Endast så mycket torde böra sägas, att allmänna slutsatser från ett års förhållanden böra dragas med en viss försigtighet.

Men saknar den nämda hygieniska redogörelsen stödet af en jemförelse mellan olika år, så saknar den icke mindre fördelarne af en jemförelse med olikartade åldrar och studiebanor. Ehuru det villigt erkännes, att svårigheten att erhålla dylika på många håll är ganska stor, torde det dock icke i allo hafva mött absoluta hinder. Likaväl som skolkomitén skaffat sig upplysningar från enskilda skolor och

qvinliga läroverk, likaväl hade den genom vederbörliga myndigheter kunnat infordra utlåtanden om helsotillståndet inom tekniska skolor, inom krigs- och sjökrigsskolorna, inom uppfostringsanstalter af flera slag, hvilkas ungdom mindre ensidigt sysselsättas med bokliga arbeten, inom universiteten, hvilkas lärjungar med skäl kunna jemföras med läroverkens högsta klasser, från hvilka de ock kortare eller längre tid förut utgått.

Undertecknad hade i och för sakens mångsidigare utredning föresatt sig att uppgöra en tablå öfver kassationsorsakerna och deras storlek vid beväringsmönstringarna med båda universitetens ungdom.

De på detta sätt erhållna siffrorna skulle sedermera jemföras med medelsiffrorna för hela riket och derjemte med motsvarande siffror för det län, inom hvilket hvardera universitetet är beläget. Jag skref derföre till en vän i Upsala och begärde utaf honom afskrift ur vederbörliga protokoller och rullor, men de tillgängliga handlingarna befunnos i ett sådant skick, att några tillförlitliga upplysningar ur dem icke kunde vinnas.

Härmed vill jag ej säga, att de från dessa håll till medicinalstyrelsen lemnade summariska uppgifterna äro oriktiga, utan endast att de tillgängliga handlingarna icke lemna stoff för några efteråt utförda forskningar. Sjelf har jag genomgått likartade handlingar, som beröra Lunds studenter. Handlingarna äro här visserligen fullständiga, men några slutsatser kunna dock ej af dem vinnas. Visserligen upptogos i rullorna de mönstrade, approberade och kasserade individerna, men deremot kan man icke veta, till hvilken kategori man skall hänföra alla de frånvarande, eller dem, som anmält att de ämna mönstras och exercera i hemorten. Äfven om man genom korrespondens med vederbörande regementsläkare skulle kunna skaffa sig upplysningar om dessa senare, komme dock de »skolkande» att grumla statistikens tillförlitlighet.

En annan uppgift, hvilken också varit af värde, vore den, huru stor procent af det nuvarande lärjungeantalet i

skolorna som varit fullt frisk vid inträdet i skolan. Hvar och en som känner de faktiska förhållandena inom Sveriges landsort, vet mer än väl, att skolan såväl som studiebanan i allmänhet af pluraliteten bland Sveriges landtbefolkning betraktas såsom en lämplig lefnadsbana för dem, hvilkas kroppskrafter och tillstånd icke göra dem lämpade för ett lefnadsyrke, som mera tager den fysiska styrkan i anspråk.

Det synes som om läroverkskomitén och dess medicinskt sakkunnige medlem icke sjelfva fullt klart uppfattat värdet och beviskraften hos det statistiska material, som de samlat. Å ena sidan vitsordas skolläkares och lärares noggrannhet och nit, men å andra sidan anser man sig understundom icke nöjd med den allmänna undersökningens resultat, utan låter uträkna förhållandena för en viss grupp af närmare tillgängliga läroverk, och tillmäter sedan de på detta sätt vunna siffrorna en större beviskraft än de allmänna.

Granskar man de särskilda sifferuppgifterna, så finner man ock en del sakförhållanden, hvilka antingen måste förklaras såsom enstaka stående fenomen för ett år eller också måste synas rent af paradoxa. Så t. ex. den omständigheten att sjukligheten är störst hos skolynglingar, som lefva i föräldrahem, mindre hos dem, som lefva i inackordering, och aldra minst hos dem, som bo för sig sjelfva. Det förefaller egendomligt, när siffrorna på detta sätt tyckas ådagalägga, att föräldravården icke har någon förmåga att höja helsotillståndet hos barnen, utan att sjukligheten synes vara större i samma grad som omvårdnaden om lärjungarne kan antagas vara fullständig.

En annan dylik anmärkning finner man också skäl till af de grafiska tabellerna 6—10; i dem visas, att helsotillståndet inom de högre läroverken samt de 5- och 3-klassiga befinner sig uti ett stadigt om än långsamt sjunkande klass ifrån klass, under det att deremot de 2-klassiga pedagogiernas lärjungar visa en högst anmärkningsvärd förbättring vid öfvergången från 1:sta till 2:dra klassen; och torde den af Prof. Key framstälda invändningen, att i detta sistnämda hänseende talen äro för små, likaväl hafva rätt att tillämpas på många andra af komitén anförda sakförhållanden.

Ur grafiska tabellerna 11—15 skulle man äfven kunna

draga de besynnerligaste slutsatser och uppgöra teorier angående olika sjukdomars vexlingar och freqvens emellan olika läroverk och klasser. Grafiska tabellen 31, som angifver medelsjukprocenten med så stora variationer som mellan 28 och 68 af 100 lärjungar, hade väl också bort mana till anställandet af forskningar efter andra speciela och lokala orsaker än arbetstidens längd.

Uti grafiska tabellerna 39, 40, 41, 42, 43 och 44 uppvisas visserligen, att medelsjukprocenten ibland realisterna är något mindre än bland den klassiska liniens lärjungar, men vissa af dessa tabeller visa, hvad beträffar reallinien, sådana märkvärdiga kastningar emellan höga och låga siffror, att det hela får intrycket af tillfälliga omständigheters inflytande.

I sammanhang härmed må nämnas, att det visserligen kan anses naturligt, att den klassiska liniens lärjungar framte siffror af större tankearbete och större sjuklighet,! men rättvisligen hade man här bort taga i betraktande, att reallinien inom sig hyser flertalet af dem, som ämna gå den militära vägen och följaktligen icke kunna vara behäftade med en del synbara kroniska sjukdomar och bräckligheter, samt äfven en del ynglingar, hvilka ämna ingå på allehanda praktiska banor, som fordra kroppslig helsa och rörlighet. Den klassiska linien får derföre dragas med flertalet af de bräckliga konstitutioner, hvilka inom de stillasittande yrkena måste söka sin uppgift och utkomst.

I grafiska tabellerna 61—69, hvilka beträffa arbetstiden, framgår öfverallt såsom uppgift från de högre läroverken, att latinliniens arbete öfverskrider realliniens; men deremot ådagalägges uti tabellerna 73 och 74, att inom de 5-klassiga läroverken är förhållandet omvändt.

Jemför man nu dessa sistnämda tvenne tabeller med tabellerna 48 och 49, så framgår af dessa senare, att sjukligheten i de 5-klassiga läroverkens latinlinie är större än å reallinien, men då, såsom nämdt är, tabellerna 73 och 74 ådagalade att nämda läroverks realister hade en större arbetstid, måste häraf ovilkorligen framgå, att andra orsaker än ansträngningen varit verksamma för åstadkommande af nämda resultat.

Ett af de aldra vigtigaste kapitlen af den hygieniska

undersökningen är det, som afhandlar arbetstiden och dess inflytande på helsotillståndet bland lärjungarne.

Det är klart att, om denna fråga hade genom komiténs arbete kunnat utredas, en värdefull insats i skolhygienen skulle hafva varit vunnen. Att så icke varit fallet, och att statistiken i detta hänseende är af mindre betydenhet, anser undertecknad vara ådagalagdt, och komiterade sjelfva hafva icke kunnat undgå en känsla af detsamma. Ehuruväl Prof. Key på sidan 308 förklarar hela det föreliggande statistiska materialet vara en särdeles god grund att bygga på, synes han dock sjelf hysa något tvifvel om värdet af åtskilliga angifna siffror och erkänner derför (sidan 312), att i de anförda maxima och minima öfverdrifter kunna ligga, och särskildt har jag i detta hänseende fästat mig vid uppgifterna å sidan 310, der högsta medeltid för obligatoriskt *hemarbete* i 7:de öfre latin- och realklasserna stiger till mer än $8^1/_2$ timme per dygn, under det att minimum är $3^1/_2$ à $3^3/_4$. Då man nu tillika vet, att kurserna äro något så när ensartade vid alla svenska läroverk, måste man förvåna sig öfver en sådan siffra, större än de engelska skolynglingarnes *hela dagliga arbetstid*, så mycket heldre som man ej kunnat observera någon synbar kunskapseffekt af ett dylikt arbete, och då har man ingen annan utväg än att tolka det hela såsom en abnormitet, dock oafgjordt om den ligger i lärarnes pedagogiska oförstånd, lärjungarnes oförmåga att med rimlig ansträngning inhemta föreskrifna kurser eller vilseledande primäruppgifter.

I sina beräkningar öfver arbetstidens inflytande på helsotillståndet synes Prof. Key dock icke vara belåten med de allmänna siffrornas resultat. Han förklarar derföre (sidan 351), att man icke eger rätt att fordra, att sjukligheten skall sjunka och stiga i jemn proportion med arbetstiden, en förklaring, hvilken jag gerna vill underskrifva, och hvilken insigt borde hafva ledt skolkomitén till vidsträcktare och mångsidigare forskningar efter sjuklighetens öfriga orsaker. Men då man gerna vill genom statistiken vinna något stöd för den *a priori* fattade öfvertygelsen om skolarbetets och sjuklighetens relation till hvarandra, har det på sidan 363 blifvit framstäldt, att det enda rationela sättet att befria sig från

missledande omständigheter bestode uti att sammanställa en så stor grupp som möjligt af likartade läroverk och ur deras uppgifna siffror söka uträkna nämda relation. För detta ändamål har man sammanställt 10 stycken *väl* undersökta skolor. Då det ofvan förklarades, att siffrorna uti sin helhet voro en *särdeles god* grund att bygga på, inser jag ej hvad med denna *väl* utförda undersökning menas.

Vid jemförelsen mellan de till dessa läroverk hörande lärjungegrupper, som arbeta *öfver* och *under* medelarbetstiden, fås en sjukdomsprocent för de förra af 47,9 och för de senare af 44,7, således en skilnad till nackdel för de mera arbetande af 3,2; men äfven denna specialberäkning befinnes icke tillfredsställande, och derföre uträknas efter nyss anförda grunder skilnaden i sjuklighet mellan Stockholmsläroverkens olika slag af lärjungar. Ur denna sista beräkning framgår, att de mera ansträngda lärjungarne framte en skilnad i sjukprocenten af 5,8.

Här synes man hafva öfvergifvit grundsatsen att skaffa så stora tal som möjligt och hysa största förtroende till resultatet af mera begränsade undersökningar. Å sidan 376 är beräknad sjukprocenten för de olika linierna af Stockholmsläroverken, och utslaget faller der starkast för latinlinien samt för den gemensamma linien och minst för realisterna; men går man tillbaka till sidan 371, der en likartad undersökning för de 10 ofvannämda särskildt sammanstälda läroverken finnes angifven, fås der i en alldeles likadan tabell visserligen öfverallt ett positivt utslag, men uti *motsatt* riktning, nemligen med en större siffra för reallinien och en betydligt mindre för latinlinien och den gemensamma linien, och detta trots det att uti denna tabell äro inräknade Stockholmsläroverken med deras i motsatt riktning gående siffertal.

Åt softiden och dess förhållande till arbetstid och helsotillstånd har äfven egnats en noggrann uppmärksamhet, men trots den vitsordade samvetsgrannheten i primäruppgifterna af denna art synes mig dock, att äfven häri öfverdrifter kunnat insmyga sig, och jag vill i detta hänseende särskildt påpeka de siffror för minimal softid, som finnas angifna i grafiska tabellerna 86 och 87, af hvilka det framgår att lär-

jungar finnas uti 7:de klassens båda afdelningar samt uti 3:dje klassen, hvilka under läseterminerna icke åtnjuta mer än 4 timmars sömn per dygn, en uppgift så märkelig, att den ifrån de resepktive läroverken väl hade behöft en motiverad förklaring. Om man än kan anse, att en abiturient kan uti skolarbete och frivillig extra sysselsättning finna skäl till en sådan förknappning af nödvändig sömn, kunna väl dock liknande orsaker icke gälla för en skolgosse i 3:dje klassen, utan torde i sistnämda fall, liksom kanske äfven i några af de förra, andra abnorma orsaker varit verkande.

Det undersökta förhållandet mellan softidens längd och helsotillståndet utfaller för de ofvan angifna 10 läroverken sålunda, att sjukprocenten derstädes är 2,5 större för dem som sofva under medeltalssiffran, men något utslag i konstant riktning är dock icke vunnet. Då Stockholmsläroverken särskildt tagas i betraktande, visar sig sjukligheten 3,9 procent högre hos dem, som sofva mera, än dem, som sofva mindre, och detta förklaras genom de svagare barnens större behof af sömn och familjernas i dessa fall mera verksamma omsorger.

På många ställen har Prof. Key alls icke känt sig belåten med de officiela underökningarnes sifferuppgifter, utan han har tagit sin tillflygt till skildringar af förhållanden, dem han personligen iakttagit. Detta synes mig vara en riktig utväg, just derföre att skolstatistiken ännu så att säga befinner sig i sin linda. Må det äfven tillåtas mig att anföra några minnen ur egen erfarenhet. Jag har haft tillfälle att följa en ganska stor mängd skolynglingars arbete och helsotillstånd, dels såsom läkare för dem och deras familjer, dels äfven sålunda att vänners och anförvandters skolbesökande barn varit hos mig boende. Ehuru dessa företett mångfaldiga variationer af begåfning och flit, har dock ingen haft en tillnärmelsevis så stor arbetstid, som i redogörelserna för flera läroverk förekomma, och jag vill dock här lika så väl som i mina föregående uppsatser om skolhygien erkänna, att flera af dem varit öfveransträngda. Såsom ett litet ljusare motstycke till ofvanstående dystra skildringar kan jag anföra min egen skoltid i Stockholm, hvilken afslutades med studentexamen 1863. Till denna pröfning hade

jag utfört öfverarbete och aflagt tentamina uti alla skolämnena; jag hade dock haft tid till tillräckliga kroppsöfningar, skridskogång, fäkt- och ridlektioner, vidsträckta botaniska utflygter, till att taga kännedom om både skandinavisk och utländsk skönliteratur, till extra undervisning i språk, ja, hade till och med haft tid att förstöra på försök att lära arabiska, och var dock ingen enda dag öfveransträngd, hade alltid tillräcklig softid.

Af alla de förslag, hvilka Prof. Key i sin meromnämda skrift framställer, synes intet vara så väl motiveradt som hans sträfvan att minska arbetstiden för de yngre ålders-klasserna, och det vore derföre synnerligen önskvärdt, att hans normaltabell för arbete vunne företräde framför den af skolkomitén uppgjorda. Må det dock tillåtas mig att fästa uppmärksamheten derpå att, om än arbetet inom sjelfva skolan genom ett lämpligt läseschema minskas, likväl icke synnerligen mycket dermed är vunnet. Det blir oafvisligt nödvändigt att inom landets blifvande lärarekår medelst lämplig undervisning utbreda så gedigna pedagogiska kunskaper och färdigheter, att den förstår att åstadkomma de nödvändiga fordringarne genom en måttlig ansträngning för lärjungen. I detta fall är det ett nöje att anmärka, att den officiela Hessiska skolkommissionen haft en liknande tanke. Den yrkar nemligen på, att en sträng kontroll skall hållas deröfver, att de såsom lämpliga ansedda måtten för hemarbete icke öfverskridas, och att särskilda föreskrifter skola utfärdas för rektorerna angående sättet att utöfva denna kontroll. Det synes sålunda vara en af fackmän antagen föreställning, att lämpliga lagbud i detta hänseende kunna medföra gagn.

De af Prof. Key anförda statistiska bilagorna hafva åtminstone ådagalagt, att en så stor skilnad i detta hänseende råder emellan olika läroverk, att man omöjligen kan anse den till fullo bero på lärjungarnes lägre grad af intelligens vid det ena läroverket än vid det andra, utan måste man söka förklaringsgrunden uti ett på några ställen herskande pedagogiskt system, som fordrar ett öfverdrifvet hemarbete; och så länge ett sådant system får herska, vinnes icke det åsyftade målet genom skoltimmarnes inskränkning.

Jemte nödig undervisning åt blifvande lärare fordras sålunda dels en verksam inspektion, dels också rättelse af nu befintliga felaktigheter, till hvilka bland annat måste räknas lärarens öfveransträngning genom för stora klasser, en omständighet, som lätt kan leda honom in på den antydda missriktningen.

Hvarje ungdomens vän finner med nöje, att Prof. Key hyser stora betänkligheter mot läseårets förlängning till 39 veckor, och man har allt skäl att motarbeta hvarje tillökning af läseterminerna utöfver 36 veckor.

Uti anförda tabeller har skolkomitén visserligen ådagalagt, att ferierna hos oss äro längre än i de flesta andra europeiska länder, Italien och Finland undantagna, men komitén har uti dessa tabeller icke anfört några exempel från England, och af förut anförda uppsats af H. Weber framgår, att läseåret i England räknar 36 veckor och ferierna sammanlagdt 16 veckor. Denna anordning uti det i pedagogiskt hänseende bäst stälda land i Europa synes mana dertill, att ferierna hos oss icke för mycket inskränkas, och detta på grund af särskilda klimatologiska och fysiologiska förhållanden inom vårt land. Gerna må dock medgifvas, att läsningen under alla de 36 veckorna må vara fullständig, och att terminerna icke inskränkas gennm ledighetsdagar vid deras början och slut, om också för detta ändamåls vinnande det kommer att visa sig nödvändigt att anskaffa biträde åt lärarekårerna för läseschemats uppgörande, betygens utskrifning m. m.

Att allt som till skolväsendet hörer med afseende på lokal, luftvexling, uppvärmning, belysning, sittplatser m. m. bör vara anordnadt på ett sätt som hygienen kan gilla, torde väl knappast vara af någon bestridt, och yrkanden derom hafva flera gånger blifvit framstälda i tryck, långt före skolkomiténs tillvaro. Det torde i detta hänseende icke vara förmätet att önska, att t. ex. handhafvandet af skollokalernas uppvärmnings- och ventilationsapparater på lämpligt sätt öfvervakas, och att deras skötsel icke öfverlemnas åt enskilde lärares tillfälliga behof af värme eller köld och naturligtvis lika litet åt lärjungarnes okynniga experimenter.

Det synes alldeles oomtvistligt, att medicinsk sakkun-

skap bör vara representerad i läroverkens styrelse, och i detta hänseende äro de af Prof. Key framstälda förslagen särdeles beaktansvärda samt mana till nödiga reformer i den af honom påyrkade riktningen.

Fastän man under granskningen af skolkomiténs betänkande och dess bilagor kan finna de hygieniska undersökningarne och tabellerna i afseende på beviskraft lemna åtskilligt öfrigt att önska, må dock ingalunda förnekas, att intellektuel öfveransträngning förekommer vid våra läroverk. En minskning i kurser och arbetstid är derföre ur helsovårdens synpunkt önskvärd. Framförallt måste tillrådas en ansenlig minskning i det hemarbete, som fordrar skrifning. Det är nemligen en känd sak, att detta arbete tager en oskäligt lång tid, bland annat genom lärjungarnes stora oförmåga af god handstil och af riktig hållning under skrifningen; och vid skrifarbetet i hemmet utvecklas dessa fel i en betänklig grad så mycket lättare, som uppmärksamheten på beskaffenheten af bord, stolar, belysning, kroppshållning m. m. här fullständigt saknas.

Då det sålunda gäller att fastställa minskningens omfång eller med andra ord storleken af det arbete, som kan begäras af hvarje åldersklass, hade det varit bättre, om man som norm derför icke så mycket hållit sig till de af tyske läkare uträknade medelsiffrorna, hvilka mera beteckna deras åsigter än någon bepröfvad erfarenhet, utan i stället tagit kända rön till sin hjelp, och sådana föreligga i doktor H. Webers afhandling om skolhygienen i England. Han uppvisar der, att de engelska skolgossarne från 9:de till 14:de året hafva 5 till 7 timmars sammanräknad läsetid, och att ynglingarne från det 14:de till det 18:de året arbeta vid boken 5 1/2 till 8 timmar. Det är bekant, att England är det enda bland kända kulturländer, inom hvilket *inga* klagomål rörande öfveransträngning i skolorna låtit höra sig; och till detta utmärkta resultat bidrager säkerligen icke endast den måttliga läsetiden, utan äfven en mängd andra faktorer. Dels är det en sed, att hvarje engelsk skolgosse är skyldig att deltaga uti de derstädes vanliga fria lekarne och öfningarne, hvilka upptaga en tid af 2 à 3 timmar dagligen, dels har man i Englands skolor infört den goda seden, att de gossar,

som icke kunna följa med, få undervisning i särskilda läroanstalter.

Om vi i Sverige vilja förbättra helsotillståndet i skolorna, är det ingalunda nog med att antaga ett reduceradt skolschema.

Vi måste då för det första sörja för, att kroppen erhåller tillräcklig öfning genom ökadt tillfälle till gymnastik och derjemte fria lekar. Det mått af tid, som för dessa kroppsöfningar erfordras, synes icke vara på tillfredsställande sätt beaktadt i föreliggande förslag. Sakkunnige fackmän anse nemligen, att den dagliga gymnastiken bör bestämmas till en timma, deruti dock af- och påklädningstid kan inberäknas, och samma auktoriteter förklara, att gymnastiken ensam icke är nog för en harmonisk och sund kroppsutveckling, utan att de fria lekarne här hafva en stor uppgift att fylla. Det är sålunda icke nog att endast skaffa lämpliga lekplatser och sedan lemna hela saken åt lärjungarnes initiativ; det är hos oss åtminstone för närvarande nödvändigt, att deltagandet i dessa öfningar blir obligatoriskt, samt att deras utförande på lämpligt sätt öfvervakas.

Det skulle äfven vara skäl att införa någon form af slöjd vid läroverken och sålunda uppöfva och utveckla handens förmåga till medvetet och afsigtligt nyttigt arbetes utförande. En annan detalj af det engelska systemet förtjenar den största uppmärksamhet, nemligen dess ofvannämda grundsats att från skolan afskilja de lärjungar, hvilka icke kunna följa med. Utför man nemligen icke en sådan grundsats, kommer skolan att trots alla kroppsöfningar dragas med en mängd mindre begåfvade lärjungar, för hvilka en normalt utrustad hjernas arbetstid icke är tillräcklig, utan hvilka nödgas med användande af alltför mycken tid preparera sitt arbete.

Väl må det erkännas, att dylika elever mången gång kunna under senare år återtaga sin förlust och blifva framstående män på det intellektuela området, men deras undervisning tillhör hemmen samt privatskolorna, hvilka senare hafva en stor, men i Sverige alldeles förbisedd uppgift att fylla.

Det är äfven bekant, att en stor del af lärjungarne i Sveriges skolor hafva åtskilligt arbete utöfver hvad skolan

fordrar. Dit höra de lektioner i musik, språk och andra ämnen, som lärjungen understundom sjelf tager; dit hör äfven den undervisning, som många lärjungar i skolans öfversta klasser meddela åt andra. Det är klart, att om man anser skolarbetet redan i och för sig vara för drygt, så skall denna tillökning till detsamma vara ännu mer betänklig för helsan. Det kan derföre icke anses orimligt att fordra, att måttet af allt dylikt extra arbete borde vara kändt af rektor och klasslärare, så att de må kunna i mån af behof söka afråda detsamma samt åtminstone kunna beräkna dess inflytande på lärjungens helsa och framsteg.

Ett annat önskningsmål för skolan är ett bättre öfvervakande af lärjungarnes sedliga förhållanden. Det torde nemligen icke vara öfverdrifvet att påstå, att nattliga dryckesgillen, spelpartier, samt osedlighet i sexuelt hänseende spela en ganska stor, men till sitt exakta värde icke beräknelig rol för sjukligheten inom de svenska läroverken, och att sålunda verkan utaf de bästa hygieniska reformer blir bristfällig utan en grundlig förbättring af det sedliga tillståndet.

Såsom ett önskningsmål uti detta syfte har på senare tider flera gånger blifvit yrkadt, att de ynglingar, hvilka under skolferierna tjenstgöra såsom volontärer inom armén, icke vidare skulle återgå till skolan och blandas med dess öfriga lärjungar. Det är nemligen en känd sak, att dessa ynglingar under mötestiderna inhemta hvarjehanda mindre goda lefnadsvanor, och dertill föranledas de dels af brist på tillräckligt verksamt öfvervakande och dels af saknaden af den utbildade militärens ambition. Då de återkomma till umgänget med sina skolkamrater verka deras beskrifningar öfver reela eller imaginära äfventyr allt annat än fördelaktigt. Dessa ynglingar borde derföre utbildas till maturitetsexamen uti särskild anstalt, hvilken skulle disciplineras ungefär på samma sätt som krigsskolan.

Till slut tillåter jag mig att anmärka, att hygieniska reformer inom skolväsendet önskas af alla sakkunniga, de må i pedagogiskt hänseende höra till klassicitetens eller de reala ämnenas gynnare, och att förbättring af skolungdomens helsotillstånd icke behöfver eller får göras till någon slags partifråga.

Seved Ribbing.

Literaturanmälningar.

Våra öfverliggare. Akademiska Studier af *Thord Bonde*. — Ett Universitet i Sveriges hufvudstad. Bidrag till universitetsfrågans belysning af *Oskar Svahn*. Stockholm, Alb. Bonnier, 1885. Pris. 3: 75.

Dessa med humor och stilistisk talang utförda studier ega i grunden ett allvarligt och tänkvärdt innehåll. Den ärade författaren visar omisskänneligt intresse för vårt lands ungdom, känsla för de skador, af hvilka våra universitet lida, och varm ifver att framkalla ett bättre sakernas tillstånd. Han är en framtidens man, utan pietet för det förflutna och utan aktning för det närvarande. I hänsynslöshet själsfrände med P. G. Ahnfelt, är han i det hela af annan karakter än denne berömde memoirförfattare. Ahnfelt gifver oss minnen, Thord Bonde deremot rykten. Ahnfelts bok fick lif och färg af hans sympati för sina vänner och dennas nödvändige motsats, antipatien för motståndare. I denna skrift äro personerna blott försvinnande figurer, illustrationer till ett samfundsskick, som författaren ogillar. Stämningen hos Ahnfelt är den glada, om man så vill, naiva, vissheten att alltid ha hört och höra till intelligensen och framåtskridandet: en sorglig utveckling ha vi i sanning gjort sedan Ahnfelts 'student'-tid, om Thord Bondes tröstlösa skildringar gifva en trogen och fullständig bild af våra universitets nutid.

Det erkännande, skriften rönt af pressen, finna vi lätt förklarligt, men vi tro, att, då man ensamt eller företrädesvis betraktat henne från den humoristiska sidan, man kanske gjort förläggaren en tjenst, men ej skipat rättvisa mot författaren. Frågans betydelse, författarens partiåsigter och hans omdömen om mycket, som varit eller ännu är, uppfordra till en allvarlig granskning, hvartill recensenten på grund af någon kännedom om förhållanden vid det södra universitetet, hvilket i 'studierna' fått mer än brorslotten, härmed vördsammast anhåller att få lemna några anspråkslösa bidrag.

Titeln 'våra öfverliggare' afser allra närmast de personer, hvilka förf:n i ord och bild framställer för sina läsare och hvilka liksom utgöra de historiska fakta, på hvilka han bygger sin teckning af universitetslifvet och sina omdömen om detsamma. Desse personer, lefvande så väl som döda, äro med bestämda data

och karaktersdrag så tydligt utmärkte, att ingen, som känt dem, kan misstaga sig om förf:s mening, äfven der han för *sin* del icke finner bilden lik originalet. Detta gäller lika väl om Österman, Stafvenius, Wahlström, som om Fridolin, Petter, Hök och Tobias. Det torde nu väl icke kunna bestridas, att man på dessa 'studier', hvilka uppträda med kulturhistoriska anspråk och i reformatoriskt syfte, har rätt att uppställa helt andra fordringar af exakt trohet och samvetsgrann rättvisa än t. ex. på 'Skämtlynnen och äfventyr', hvilkas förf. med anekdotsamlarens rätt tillämpar grundsatsen, att 'den roligaste historien är den bästa'. I dessa 'akademiska studier' måste hvarje mot bättre vetande gjord afvikelse från den faktiska sanningen stämplas som — *malice*, och utspridandet af obestyrkta anekdoter som —*frivolité*. Att åberopa 'traditionen' med afseende på upptagande af berättelser, som karrikera personers karakterer eller framställa förhållanden i falsk dager, är ett gäckeri med den allvarliga vetenskap, till hvilken förf:ns studier vilja tjena som bidrag. Vi räkna naturligtvis icke så likgiltiga ting som det, att förf:n låter 'Petter', hvilken vi väl minnas som 'blifvande magister', studera 'Schrevelius' eller 'Tobias' år 1856 bestämma rektorsåret för en person, som utnämdes till professor år 1859, hvilket allt härvidlag betyder lika litet, som att tecknaren satt hvita mössor på 50-talets Lundastudenter och frontispice på akademiska föreningen. Litet mindre oskyldigt, men likväl utan betydelse är att förf:n låter Wahlström 22 år studera till presten, der han dock af universitetskatalogen kunnat finna, att besagde gamle kamrat icke räknade 10 år mellan sin studentexamen och sin praktiskt-teologiska examen, — eller att tecknaren fått som en försupen, rödbrusig gubbe afbilda vår hederlige 'Petter', som ännu, då han 33-årig lemnade Lund, var en ungdomligt ståtlig man med lika frimodigt som godmodigt ansigtsuttryck. Sjelfva historien eller rättare dikten om Stafvenii kakografiska fästmö skulle vi kunna ursäkta, om den icke i sin bestämdt icke från 'traditionen' härrörande stoffering vore — sit venia verbo — lika långtrådigt berättad som dåligt afbildad. Om ock *mycket* i det som meddelas om 'Höks' egenheter är faktiskt, monne det icke är och blir en orättvisa och mindre heder för förf:n att lemna åt allmänheten blott *dessa* sidor, lösryckta från kärnan af mannen och vetenskapsmannen, hvilken förf:n med detsamma erkänner sig sakna förmåga att se och bedöma? Men härmed vare så eller annorlunda — en gensaga måste vi inlägga mot en viss lättvindighet, med hvilken förf:n af enstaka fakta och osäkra anekdoter konstruerar karakterer och lefnadsriktningar och till hela klasser af personer utsträcker hvad som på sin höjd är sant om en individ. Af det faktum att Zackleben (Zachleben) under sina sista, sorgliga år uppbar en liten årsrenta af en slagtare, som slagit honom lytt, konstruerar förf:n berättelsen, att Z. gjort sig

ett näringsfång af att taga stryk för pengar, något som alldeles strider mot den visserligen gallsjuke och osympatiske, men med stark ambition utrustade och för öfrigt i sin krafts dagar hvarken till lärdom eller till duglighet föraktlige mannens karakter. Att Z. skulle på ett oborstadt sätt ha afvisat en viss latinlärd baron, som sökte hans undervisning, strider både mot hans välkända slughet och det faktum, att samme baron på början af 60-talet verkligen hade något slags latinlektioner för Z. — På sidan 38 f. berättar förf:n, huru en — notoriskt sinnesrubbad — med. fil. kandidat på Stadt Altona (Lund) tillställde en festmiddag, »till hvilken inbjödos både rektor magnificus och en mängd af de äldre professorerna, hvilka alla lofvade komma». Vid bordet bestriddes uppassningen, heter det, »af s. k. harpoluftsdamer i full aftonutstyrel med djupt urringade klädningar och målade ansigten». »Man tänke sig förbluffelsen hos rector magnificus vid denna syn.» — »Men 'dagen var glad'. Och hvem går icke på hvilken middag som helst, om han blott får veta, dels att vinerna skola blifva goda, och dels att gästerna skola varda så många, att, om skammen rättvist fördelas, endast en liten klick skall komma att vidlåda hans egen person.»

Hvarifrån filosofen fått denna sällsamma grundsats för beräkning af sedligt ansvar, må han sjelf veta, men han har ingen rätt att tillskrifva de män, som år 1859 voro 'Lunds äldre professorer', en sådan tanke. Den som skrifver dessa rader, var samme dag, då 'festmåltiden' hölls, närvarande i en nästan mangrann sammankomst af universitetets största fakultet; af dennas medlemmar infann sig den äldste, kandidatens hederlige inspektor, något sent, men dock tidigt nog på eftermiddagen, och om honom *ensam* bland universitetets professorer förljöds det, att han i sin naiveté varit vid middagen närvarande. Universitetets d. v. rektor lefver ännu i Stockholm i hög samhällsställning; jag vågar hvad som helst på att han *icke* satt vid det af förf:n afbildade bordet. Det kan väl ock hända att färgläggningen och urringningen förskrifver sig från förf:ns fantasi; att 'damerna' voro tillstädes för taffelmusikens skull och icke för uppassningen, är otvifvelaktigt.

Om Tobias berättar förf:n en anekdot af innehåll, att 'professorn' skulle ha förnekat Carl XII:s storhet på grund af dennes vårdslöshet om sin helsa. Denna anekdot hör bevisligen till de 'förbättrade', och det komiska i densamma faller helt och hållet inom den af diorthoten tillagde delen. Om Tobias sagt eller menat, att Carl XII var en föraktlig person, derför att han icke medels pels och maggördel skyddade sig mot oblid väderlek, låge utan tvifvel något ytterst naivt komiskt i detta yttrande af ett gammalt stughjon, som efter sina intressen bedömt den unge hjelten. Men om det alls icke varit fråga om sådana faror, utan Tobias helt enkelt sagt, att den sanna hjeltestorheten icke ligger

i en djerfhet, som liksom på lek sätter lif och lemmar på spel, så har han ej uttryckt annan tanke än den, som ligger i Stallmästaren Hårds bekanta klander af Carl XII:s parforceridter; något komiskt ligger på sin höjd deri, att den försigtige Tobias hade blick just för den motsatta sidan af Carl XII:s karakter. Förf:n lär ej kunna neka, att den förre formen af anekdoten är honom kommen till handa såsom en afsigtlig och af Tobias' karakter föranledd, men hvarken på att förklena eller på att bedraga beräknad, skämtsam *parodi* af den senare. Öfverhufvud är förf:ns behandling af Tobias en fläck på hans 'akademiska studier'. Om förf:n sagt, att hvarken vetenskap eller universitet skördat *stora* frukter af denne mans verksamhet, hade det varit ett hårdt, men icke alldeles obefogadt omdöme. Men då förf:n gifver sig åstad att döma om Tobias' person, studier och intressen, dömer han utan vetande eller mot bättre vetande. Thord Bonde låter sina läsare veta, att Tobias' studier inskränkte sig till 'en gammal skolbok', hvilken han kunde utantill vid tjugo års ålder. Det kan af Tobias' efterlemnade böcker bevisas, att han ännu i sitt åttonde decennium med minutiös noggrannhet studerade grekiska talare och tragici — men de räknas väl af förf:n till »skolklassiker» och klassisk humbug — och dessutom af privat intresse religiösa, religionsfilosofiska, geografiska och historiska skrifter m. m. Han synes, i samma mon som produktiviteten var ringa, hafva ovanligt länge behållit lusten och förmågan att läsa. Förf:n frågar: »för hvad ändamål lefde denne man?» och svarar sjelf: »måhända till ett afskräckande exempel». Vetgirighet och flit och förnöjsamhet äro eljes ansedda för goda exempel för ungdom; Tobias var dessutom en mycket välgörande man, som icke blott lät rika bidrag af sin lilla lön komma Lunds stads fattigvård till godo, utan ock frikostigt understödde slägtingar, hvilka delvis redan gjort honom och Lund heder. Om han icke lät sitt ljus lysa för menniskor, så begärde han icke heller menniskors pris; hans lif företer ingen af glädje och ära omstrålad universitetsbild, men måhända var han i sin anspråkslöshet och i sitt nyktra kunskapsbegär ett bättre 'exempel' än mången, som läst mindre och skrifvit mera och begärt mera af verlden.

Detta vare nog om den historiska troheten hos några af förf:ns 'Pappenheimare'; rec:s personkännedom räcker icke till något omdöme om denna trohet med afseende på dem alla. Men med hvilken rätt föras de nu alla under den gemensamma kategorien 'öfverliggare'? Helt visst blir mången, som är förtrogen med detta ords vanliga användning, förvånad, då han ser det användas på så olika personer som Petter, Walter, Korén, Tobias. Vänder han sig till förf:ns inledning för att der vinna upplysning i frågan, blir förvåningen ännu större. Han läser å ena sidan, att blott ordentlige studenter bli öfverliggare, och

undrar då med skäl, från hvilken synpunkt, när det ej skall vara fråga om en simpel ordlek, en så ytterligt oordentlig och afsigkommen stackare, som Walter, eller sådana i liderlighet uppgående slynglar, som förf:ns 'pigtjusare', kunna kallas ordentlige. Hvad skäl kan då finnas för att från kategorien utesluta de i *sin* riktning konseqvente 'Dillströmarne' eller 'Amerikafararne'? — Å andra sidan — då han läser, att alla som mer och mindre fått sin intellektuella utveckling för tidigt afslutad, alla som drömt eller arbetat sig in i en speciel, mer och mindre ensidig riktning och ett särskildt sätt att betrakta lifvet, äro att anse för öfverliggare, vare sig de äro akademiskt folk eller icke, anar han, att förf:n med detta slagord i allmänhet menar personer, som på något sätt blifvit efter den ilande tiden, sådan den af författaren representeras, och frågar sig väl med oro, om icke ock han sjelf är mannen? Men då han får se begreppsbestämningen exemplificeras med sådana namn, som B. E. Malmström — till yttermera visso i karrikatyr afbildad —, Gunnar Wennerberg, Carl Snoilsky och, åtminstone antydningsvis, Henrik Reuterdahl, då blir han väl åter lättare om hjertat och bekänner sanningen oförbehållsamt: alla äro vi smålänningar inför vår Herre och öfverliggare för Thord Bonde.

Men liksom den blott *allmänna* syndakänslan icke kommer någon bättring åstad, så ligger i förf:ns kategori 'öfverliggare' hvarken något, som kan sprida ljus öfver det förflutna, eller något, som kan bära frukt för det närvarande och för framtiden. Det finnes icke ett sådant förhållande mellan förf:ns typer och de allmänna resonnementen om begreppet öfverliggare, att de förra verkligen åskådliggöra de senare, ej heller är emellan personerna och de förslag till universitetsreformer, som är bokens kärna, ett sådant sammanhang att de senare af de förra motiveras. Vi få derför betrakta bokens två sidor hvar för sig. Författarens 'Pappenheimare' äro typer från universitetsstäderna, sammanförda under en rubrik, som blott för vissa af dem är af språkbruket rättfärdigad. Med 'öfverliggare' betecknar detta språkbruk en person, som ligger längre vid universitetet, än för det ändamål, för hvilket han kommit dit, vore behöfligt; men då detta ändamål är för olika personer olika, och vägen och vilkoren för dess hinnande likaså, är det mycket svårt att säga, hvem som både objektive och subjektive, såsom en bekant och notorisk öfverliggare plägade uttrycka sig, bör stämplas såsom öfverliggare. Om vissa af förf:ns typer kan emellertid bestämdt påstås, att de ej böra så anses. Låt oss betrakta ett par af dessa exempel. En grundfattig blekingsgosse (»Korén») kommer vid 18 års ålder till Lund, kämpar sig genom nöd och umbäranden upp på »parnassen» vid 21 år, blir docent och förestår profession, blir sedan prest och tjenstgör vid Lunds domkyrka, till dess han i sitt 34:de år blir kyrkoherde i ett stort

pastorat. I hvilket hänseende kan denne man kallas en akademisk öfverliggare? Sin plats bland förf:ns typer har Korén erhållit dels för sin styrka i ekonomi, en egenskap, hvilken aldrig till någon oroväckande grad varit vanlig bland gamla studenter, dels och väsentligen såsom instruktör af prester, som beredde sig till disputationsprof för pastoralexamen inför Lunds domkapitel. Denna verksamhet angick platt icke universitetet som sådant, och sådana latinska disputationsprof förekommo lika väl eller lika illa inför Sveriges öfriga domkapitel (planschen p. 330 synes ock ha tagit sina 'gubbar', särskildt en consistorialis med pipskägg och i vräkig ställning, från annat håll än Lund). Sedan trettio år äro de emellertid afskaffade, och det är svårt att se, hvilken betydelse Koréns ofvannämnda verksamhet (före 1845) kan ega för universitetsfrågan i våra dagar. Denna anmärkning kan för öfrigt göras mot många af Thord Bondes figurer.

Originalet till Stafvenius kom i sitt 22:dra år till Lund, absolverade i sitt 24:de teoretisk-teologisk examen och lemnade Lund 31 år gammal för att tjenstgöra vid det allmänna läroverk, hvarest han ännu är ordinarie. Efter sin teologiska examen hade han börjat studera till filosofisk grad och för att bereda sig medel dertill dels tagit sig lärarekondition på landet, dels börjat gifva undervisning för studentexamen, i hvilken senare verksamhet han slutligen så invecklade sig, att han aldrig tog examen inför filosofiska fakulteten. Detta är historien om mången fattig students öden vid universitetet, äfven utom Lund, och den skall visst upprepas under alla organisationsförhållanden. Stafvenius var lika samvetsgrann i sin egenskap af lärare som i egenskap af ekonomisk och moralisk mentor för sina 'kandidater'; att sjelfva systemet eller den s. k. privata dimissionen hade sina betänkliga sidor, skall ej förnekas. Studentexamens förläggande till läroverken var utan tvifvel en 'stor och förnuftig reform', och om ungdomen nu för tiden icke kommer mycket bättre underbygd till universitetet än för tjugu år sedan, så — är felet åtminstone icke universitetets.

Författarens teckning af N. P. A. (namnet Stenpeter är väl förf:s uppfinning och tillhör ej traditionen) är i flera hänseenden ett förtjenstfullt bidrag till denne originale mans biografi; den hade icke behöft eller bort kryddas af mindre exakta berättelser, huruledes han förbisågs af professorer och utmärktes af studenter. Det är svårligen riktigt, att A. helst 'lefde med mera försigkomne yngre studenter': hans umgänge var med äldre, naturstudiet älskande studenter och med yngre akademiske lärare. Det på sid. 118 skildrade uppträdet skall säkert ingen af Angelins närmare umgängesvänner finna mannen likt. Han var alls ingen driftkuku för rumlande ungdom och höll sig för god att deltaga i dess orgier. Icke heller var han bortkommen i umgänget, fastän åtbörder och tal voro något underliga; han visste

mycket väl att hålla novitier på mattan eller till ordningen der det behöfdes. Å andra sidan var A. visserligen både älskad och för sin lärdom högt respekterad af ungdomen, men att han en gång valdes till skånska nationens kurator, är, efter hvad rec. kunnat utröna, lika oriktigt som att han flere gånger af promovendi anmäldes till att bli honorarie philosophiæ doctor. Detta senare hände *en* gång (1853), hvarken förr eller senare. Att fakulteten ej utnämnde A., bör knappast förvåna någon, om han också ej känner förhållandet mellan A. och promotor, hvilket väl icke ensamt var promotors skuld. Ännu har veterligen ingen fakultet utnämnt hedersdoktor på en samling oexaminerade studenters initiativ. Petitionärerna togo Fakultetens afslag lätt; det var ej någon utmärkelse för A. att ställas i led med dem, och för A. var hela saken likgiltig eller snarare motbjudande. Då han 1857 af universitetet i Breslau kallades till doktor och derom i ett långt och artigt bref underrättades af Prof. Roemer, var det hans vänners förtjenst, att ej brefvet kastades på elden. Det är sant, att A. först efter denna händelse och vid 52 års ålder kallades till docent i Lund. Detta gifver förf:n anledning till ett försmädligt utfall mot Lunds universitet; men hvad skulle klandraren ha sagt, om fakulteten och palæontologiens närmaste målsman der *intet* afseende fästat vid det ampla erkännande, som af en berömd auktoritet kommit A. till del? Någon speciel målsman hade palæontologien i Lund, såsom väl ännu på månget ställe, icke, och de utmärkelser, som komma lärde män till del från lärda samfund, bero väl ofta derpå, att de inom dem hafva fackkamrater eller medarbetare. — Angelin, som aldrig tagit något steg för att närma sig universitetets professorer eller styrelse eller öfverhufvud på något sätt stått i beröring med universitetet som institution, var samme person före och efter 1857. Såsom äkta vetenskapsman och utan något annat mål i lifvet, visste han rätt väl, att han aldrig blefve färdig med sina studier; hvarken var han, som vetenskapsidkare betraktad, öfverliggare eller betraktade han sig som sådan eller ansåg han sig förföljd och tillbakasatt, utan lefde nöjd i sina ringa men icke nödstälda eller ruskiga förhållanden, lyckligare och mera aktad, än, enligt hvad vi sport, fallet var i Stockholm, dit han väl kände sig vara kallad för sina samlingars skull och ej för sin persons. Det hade varit billigare af förf:n att i de karakterens egenheter, hvilka A. röjde i Stockholm, finna en förklaring af hans sena 'lycka' i Lund än att anklaga Lund för hvad han *icke* blef, helst förf:n omöjligen kan bevisa, att denne egendomlige man *kunnat* blifva annat eller mer, om han fyrtio år förut förflyttats till Stockholm, eller att påstå, att A. under sin studenttid i småstaden 'tagit skada till sin själ', ett uttryck, hvilket förf:n för öfrigt bort förklara för att ej missförstås. Vi veta ej, om förf:n brukar orden i deras verkliga bibliska eller annan religiöst moralisk mening; men

säkert är att A:s lundalif var oförvitligt, om ock oregelbundet, och att hans själs- och kroppskrafter voro obrutna, då han sextioårig lemnade sin födelsestad.

Vända vi oss slutligen från de enskilda öfverliggarne till 'öfverliggeriet' i allmänhet, så är detta tydligen enligt förf:ns mening en sammanfattning af allt, hvari enligt hans mening universitetet icke förmår bevara sitt samband med tidens allmänna kulturkraf, allt hvari studierna icke visa sig fylla fordran på ett 'vitæ, non scholæ discere' — man förlåte oss gamle denna oskyldiga humbug att pråla med citat af vårt 'halfva tjog latinska fraser' —, allt hvarigenom universitetets undervisning blir ett opus operatum och dess examina flärd och godtycke. Att mycken svaghet af detta slag förefinnes, skall icke bestridas, men från detta allmänna erkännande är långt till instämmande i förf:ns åsigter om det ondas orsaker och botemedlet deremot, ännu längre till gillande af hans omdömen eller anspelningar på enskilda personer. Rec., som ingalunda vill eller kan inlåta sig på en genomgående kritik af framställningen, anhåller blott att få göra ett par inkast mot förf:ns sakuppgifter.

Författaren uppgifver, att undervisningen för examina vid universitetet bedrifves af s. k. kollegiigifvare, hvilka på några veckor proppa examinanderna med det behöfliga kunskapsförrådet. Detta påstående uppställes visserligen till en början så allmänt, att man skulle tro det gälla alla universitetets fakulteter, men, då dess tillämpning på t. ex. medicinska fakulteten eller filos. licentiaten innebure en för hvem som helst solklar orimlighet, vilja vi med anledning af p. 90 antaga, att det egentligen afser den s. k. nya filos. kandidatexamen. Denna examen var enligt förf:ns påstående beräknad att tagas på två år, men har genom professorernas åtgörande blifvit en examen på 6—7 år. Den ärade förf:n glömmer härvid, att fil. kand. 'i 7 tvångsämnen' icke är ett förberedande prof för licentiatexamen utan en kompetensexamen till adjunktur vid allmänt läroverk, eller ock tror han att en blifvande skolman kan ha nytta af en tvåårig kurs i 7 ämnen. Denna senare åsigt kan visserligen från en man i förf:ns ställning och med hans erfarenhet vara hugnande att förnimma, men den delas förmodligen af få. Att den sakkunnige ministerns anordning af fakultetens examina i allo var så lycklig, kan man väl betvifla, då man ser att hon af samma myndighet genom successiva jemkningar blifvit i vigtiga stycken upphäfd; om hennes inverkan på studierna i godt och ondt kan man möjligen döma med någon sakkunskap också, om icke i Lund, så i Upsala, och der har systemet alltid varit mycket litet populärt. Men här är blott fråga om *studiisättet* för denna examen. Om förf:n verkligen egde den kännedom om nuvarande universitetsförhållanden, hvarpå hans domar skola vara grundade, så visste han, att kollegiiundervisning blott litet eller allt för litet

förekommer vid universiteten, och att examinanderna allt för mycket blott göra bekantskap med en lärobok, för hvars begagnande de icke äro mogna, och med professorn som examinator. Detta framgår ock af Prof. Cleves i förf:ns andra upplaga åberopade förslag. Äfven i humanistiska sektionen är det väsentligen blott i filosofi, kollegiiläsning bedrifves, och det är nästan påtagligt, att förf:n i grunden blott från sina vänner i detta fack fått anledning till den beskyllning, han för bättre effekts skull låtit utgå mot hela universitetet.

Det anföres vidare såsom orsak till öfverliggeriet eller en yttring deraf, att examensfordringarna bestämmas godtyckligt af hvarje enskild examinator, och att pröfningen saknar offentlighet. Den senare anmärkningen är icke obefogad; men, om universitetens ungdom skulle följa det af förf:n så varmt förordade sättet att lösa universitetsfrågor medels pereat-rop, skulle det otvifvelaktigt ske till förmon för de enskilda tentamensförhören, och icke för deras afskaffande; i den riktningen går ock Prof. Cleves vitnesbörd i det nämnda förslaget. Hvad beträffar det förra klandret, har insändaren aldrig hört någon förr än förf. sätta den 'akademiska friheten' just i ofvan nämnda godtycke, men ingen annan än den rena ytligheten kan fordra, att blott vissa 'erforderliga kursers inhemtande' (p. 149) skall bestämma examensresultatet. En viss glad Upsalaprofessor bemötte en student, som klagade att han ej fått betyg efter kursen, med det jovialiska svaret: 'Nej, min vän! kursen var stor nog, men *ingenium* var för litet'. Det är kanske icke klokt för hvem som helst att *uttala* sådan grundsats, men hvarje examinator med vett och samvete dömer efter mognaden och icke efter kursen. På samvete beror ock all betygsgifning, i enskild och i offentlig pröfning; der offentligheten är som störst, anstränger sig som mest humbugen, och der afgörandet endast kan ske på viss tid af året och måste ske inom bestämdt timslag, torde väl ock stundom, äfven vid möjlig, kontroll visas ett öfverseende, som i enskildt förhör, hvilket nästan när som helst kan förnyas, hvarken tentator eller tentatus skulle ifrågasätta. I sig sjelf är den tanke riktig, som ligger till grund för åtskiljandet af scrutiniüm (tentamen) och examen (sås. uppvisning); vid våra krigsskolor torde den vara konseqvent genomförd. Härmed skall emellertid hvarken rättvisan af offentlig, kontrollerad pröfning eller af fasta examenspensa förnekas, blott att de senare icke skola vara allt för fasta, icke heller samvetet uteslutes från pröfningsbordet. Det är icke heller sant, att hvarje enskild universitetsexaminator bestämmer fordringarna. För det första är härvidlag traditionen eller, om man så vill, slentrianen en större makt, än den oinvigde begriper; för det andra finnas verkligen af fakulteterna uppsatta detaljföreskrifter i detta hänseende, hvilka, så vidt rec. känner, följas i den anda, som vännen i Upsala anvisade. Är

1877 infordrade till och med ecklesiastik-departementet detaljerade kursuppgifter från de filosofiska fakulteterna.

Förf:n fordrar med skäl, att den akademiska undervisningen till större del, än nu är fallet, skall ega form af öfningar och repetitorier. Men obefogadt är hans klander mot de språkliga seminarierna, derföre att de endast lemna tillträde åt ett litet antal medlemmar. Förhållandet är att seminarierna stå öppna för alla, som vilja *ordentligt* begagna dem, men praemier finnas blott för ett bestämdt antal medlemmar. Att nu emellertid de verkliga d. v. s. aktiva medlemmarnes antal ofta understiger praemiernas, men de (gemenligen) tigande medlemmarnes eller åhörarnes stundom är större, beror derpå, att de förre strängt tillhållas att fullgöra stadgarnes föreskrifter om föredragning, uppsatsers författande m. m., hvilka föreskrifter under den examensbrådska, hvartill det gällande två-examenssystemet gifver anledning, äro svåra nog att uppfylla, men hvarförutan inrättningen, som förutsätter medlemmarnes egen verksamhet, antingen skulle bli till intet eller förändra sin karakter. Att vidare inrättningen hålles på den ståndpunkt af kritiskt exegetiska öfningar, som de af kanslersämbetet stadfästade stadgarne föreskrifva och med afseende på hvilken stipendierna af riksdagen beviljas, kan väl icke läggas föreståndarne till last. Det vissa är, att under det gamla systemet vid skola och universitet, d. v. s. då de klassiska språken egde långvarigare skolkurs och studerande i filosofiska fakulteten blott *en* examen att genomgå, de klassiska seminarierna nästan alltid hade fullt antal aktiva medlemmar. Att *nu* hvilken i latin approberad student som helst skulle vara mogen för inträde i sådan inrättning, sätter ingen *sakkunnig* i fråga; det nuvarande systemet är beräknadt på få, men så mycket grundligare facklärde. — För öfrigt må man sätta 'öfningarna' så högt som helst; den akademiska föreläsningen, som förutsätter vetenskapligt arbete af föreläsaren och väcker åhöraren till sådant och som för denne bereder och sofrar och sammanfattar ständigt nytt och växande material, hvilket icke kan rymmas i *en* lärobok, är likväl det väsentliga i en fakultets verksamhet. En humanistisk fakultet, som icke föreläser utan blott håller öfningar, arbetar lika litet normalt, som en professor medels kontroll öfver minimifordringar i preliminära examina utöfvar någon egentlig akademisk lärareverksamhet. 1852 års statutförfattare (Nordström, Genberg, Reuterdahl m. fl.) visste nog, hvad de gjorde, och mindes nog hvad de erfarit, då de föreskrefvo, att föreläsningen skulle afse åhörarnes vetenskapliga utbildning och icke sluta sig inom vissa examensfordringar.

Slutligen klandrar förf:n det sätt, hvarpå lärare vid universiteten tillsättas. Klandret gäller först statuterna, som icke skulle tillåta att vid tillsättning afseende fästes å lärareskicklighet, utan blott på vetenskapliga skrifter. Detta är alldeles oriktigt.

Då statuterna i § 77 först föreskrifva, att afseende skall fästas vid 'förut ådagalagd lärareverksamhet' och sedan att 'tjensteålder' endast då får något betyda, när allt annat är lika, måste de med lärareverksamhet mena lärare*skicklighet*. Dessutom hör undervisningsprof med till specimina för professur, och det torde ej saknas exempel på, att consistorium academicum och den utnämnande myndigheten uteslutit *ensam* sökande från befattning på grund af fakultetens ofördelaktiga omdömen om hans proföreläsningar, ehuru samma fakultets pluralitet till slut förklarat honom kompetent. I andra rummet klandras, att vederbörande fakultet och consistorium academicum uppgör förslag till professurers tillsättande, och i motsats till denna ordning prisas förhållandet vid Stockholms högskola, der en styrelse af få personer, som till största delen stå utanför läroanstalten, med fritt och oansvarigt godtycke kallar och utnämner professorer. Att dessa styrelsemedlemmars *personer* äro mera kompetenta till att *utnämna* än de akademiska kollegierna till att *föreslå*, kan rec. hvarken förneka eller bekräfta; men beror denna kompetens på den sakkunskap, som alltid 'bör kunna påräknas' hos en sådan styrelse, så måste enligt sakens natur ett vida större antal styrelsemedlemmar, kanske ett helt 'större consistorium' erfordras för ändamålet, då en gång högskolan utvidgats till samma omfång som universiteten. Hurudan meningen föröfrigt hos högskolans egna lärare är om styrelsens kompetens i detta fall, derom har man i dessa dagar fått kännedom genom vissa vexlade skrifter.

Det mot universitetens kollegier rigtade klandret, att de, särskildt inom de sista 20 åren, låtit mannamon och kamaraderi bestämma sina kompetensförklaringar och förslag, kan enligt sakens natur icke bemötas, förr än förf. nämner bestämda fall och personer. Då döme sakkunnige.

C.

Sångernas Bok (Buch der Lieder) af *Heinrich Heine*. Öfversättning af *Herman A. Ring*. Stockholm, Carl Sunesons förlag 1885. Pris: häft. 4 kr., eleg. inb. med guldsnitt 6 kr.

Öfversättarens värf kan fullgöras mycket olika. Man kan taga det lätt, och då blir ingenting lättare: förekomma besvärliga glosor eller fraser, så utelemnas de helt enkelt, och för öfrigt tager man som det bär till, såsom t. ex. *vilkorlig* (tysk. willkührlich) i stället för *godtycklig*, *för det första* (t. für's erste) i st. f. *till en början*, *Rödkappan* (t. Rothkäppchen) eller *den lilla röda kapuschongen* (eng. little red Riding-hood, fr. le petit Chaperon rouge) för *Rödhättan* eller *Rödlufvan*, *rättfärdig* (dansk. retfærdig) och ännu oftare, isynnerhet i våra skandinaviska tid-

ningar, *orättfärdig* (d. uretfærdig) för *rätt, rättvis, orätt, orättvis,* o. s. v. Hvad våra godtköpsöfversättare af romaner, noveller och följetonger kunna i denna väg bjuda en läsare, är verkligen att baxnas åt, och ofta nog får man bäst reda på författarens mening genom att så bokstafstroget som möjligt söka öfversätta tillbaka till det språk, som legat till grund för den s. k. öfversättningen.' Dylika prestationer äro emellertid icke blott löjeväckande; de innebära äfven en fara, ty för mången, som ej har tillfälle att läsa annat än tidningar, fastnar ändock alltid något af dessa slarfaktiga ord och vändningar och bidrager i sin mon att fördärfva hans eget språk. Det gäller härom detsamma som om förtalet: *semper aliquid hæret.*

För en redbar och samvetsgrann öfversättare ställer sig saken mycket olika, allrahälst om han företagit sig att återge ett poetiskt arbete. Svårigheterna äro då så pass stora, att mången gång författaren sannolikt haft mindre möda än öfversättaren, och kanske är det till och med ett väsentligt vilkor för att öfversättningen af ett skaldeverk skall lyckas rätt, att den verkställes af en som själf är skald. Åtminstone tyckas de svenska öfversättningarna af Byron, af Goethes Faust och Tasso, af Moores Irländska Melodier, af Milton, af Béranger m. fl. intyga något dylikt, och detta är äfven naturligt, vare sig att man ser på den sannt poetiska uppfattningen eller på det språkliga återgifvandet. Det är dock icke allom gifvet att uppfylla detta första vilkor; så mycket större makt ligger det då uppå det andra, som i självfva verket kan sägas innehålla allt, där en öfversättare »har sig aldeles efter att rätta», och som med ledning af den bekanta italienska ordleken *traduttori traditori* kan uttryckas så, att en öfversättare får icke vara en förrädare. Han får icke vara förrädare mot den författare han tagit sig för att öfversätta, ej häller mot det språk, till hvilket han öfverflyttar det främmande arbetet, och som väl i de flesta fall är hans eget modersmål. På denna fordran kan intet afprutas ens till förmon för rim och meter, och det behöfves icke häller, där den rätta begåfningen finnes, såsom man kan se t. ex. nu senast af herr Lings mönstergilla öfversättning af V. Hugos *Napoleon II* och af herr Fredins *Skilda stämmor,* som höra till det allrabästa vår öfversättningsliteratur har att uppvisa.

Det är emellertid klart, att ett så vackert resultat lättare kan uppnås, när, som i de båda nyss nämda fallen, vederbörande gripa sig an med enstaka dikter, som mäktigt tilltalat dem och meddelat dem något af författarens egen inspiration. Herr Ring åter har tagit för sig en hel diktcykel af en och samma skald, och redan häri ligger, åtminstone jämförelsevis, en viss svårighet, så till vida som öfversättaren därigenom blifvit bunden till allt och det nästan a priori kan antagas, att icke allt kan hafva lyckats

honom lika bra, ja att möjligen ett eller annat stycke kan vara misslyckadt och därför hälst bort utelemnas. Därtill kommer nu den särskilda omständigheten, att skalden i fråga är Heine, och näst Byron torde väl näppeligen någon vara svårare att återge än just han. Man vet huru oefterhärmligt enkel hans stil är, och man vet därjämte, att denna enkelhet, som kan göra en öfversättares förtviflan, trots sin skenbara naivetet ingalunda alltid kom af sig själf, utan som oftast var tillkämpad, ett hårdvunnet segerbyte efter många och långa strider med ett språk, som äfven i en sådan mästares hand kunde vara ohandterligt nog.

Detta är således, hvad en öfversättning af Heine beträffar, en förmildrande omständighet, som icke bör lemnas ur sigte, när man skall fälla sitt omdöme däröfver. Men äfven med denna förutsättning kan herr Rings arbete ej i allo kallas godt. Det kan nämligen icke förnekas, att detsamma ger anledning till mer eller mindre betydande anmärkningar, i det ej så sällan den trohet saknas, som, enligt hvad ofvan visats, det är en öfversättares oeftergifliga pligt att iakttaga dels mot originalet, dels mot sitt eget språk. En närmare granskning skall, som jag tror, till fullo ådagalägga detta.

Heine afslutar första stycket af Traumbilder med följande strof:

Du bliebst, verwaistes Lied! Verweh' jetzt auch,
Und such' das Traumbild, das mir längst entschwunden,
Und grüss' es mir, wenn du es aufgefunden —
Dem luft'gen Schatten send' ich luft'gen Hauch.

Detta återgifves så (sid. 3):

Du, dystra sång, blef qvar blott. Bort du ock,
Gå, sök min drömbild, längese'n försvunnen,
Och helsa henne en gång återfunnen —
En drömtom suck åt drömda väsens flock.

Det är icke till någon *flock* af drömda väsen sången och helsningen sändas, utan det är blott till en enda, till »mein liebstes Traumgebild» (i näst föregående strof), till »henne en gång återfunnen»: icke häller kan enligt vanligt språkbruk *drömtom* betyda, såsom meningen här synes vara, *tom* (på verklighet) *som* en dröm, utan snarare: tom på, fri från drömmar. Man jämföre *lufttom* och andra på liknande sätt bildade sammansättningar.

I sjunde stycket (sid 17) heter det på ett ställe:

Der släpar Hans Wurst i brokig kolt
På dödgräfvar-attiraljen stolt.

Någon dylik attiralj låter Heine honom icke dragas med, men väl med dödgräfvarn själf, som han bär på ryggen (huckeback); detta hade väl utan svårighet kunnat bibehållas. — Längre fram i samma stycke säges:

Våra hjertan båda af fröjder le
Och svåfva till Herrens boning de;

hvilket otvifvelaktigt hade kunnat återgifvas med närmare anslutning till originalet och undvikande af det fattiga rimordet *de*, så här t. ex.:

Våra hjertan simma i haf af fröjd
Där uppe i Herrens heliga höjd.
(Die Herzlein schwimmen im Freudensee,
Dort oben in Gottes heil'ger Höh'.)

I åttonde stycket, där gastarne förtälja hvad som bragt dem till en förtidig och våldsam död, berättar den sjätte, hurusom han gått ut i skogen med bössan på armen, önskande sig en dufva att skänka åt sitt hjärtas vän, men spanande förgäfves därefter.

Men dock ett ljud! Hvad prasslar där?
Två turturdufvor visst det är.

Originalet har:

Was koset dort? was schnäbelt fein?
Zwei Turteltäubchen mögen's sein.

Öfversättningen hade blifvit trognare, följaktligen bättre genom att säga:

Hvad kuttrar där? hvad kysses där?
Två turturdufvor visst det är.

I den sista af drömbilderna sjunger Heine:

Was bedeutet' mein ganzes Leben,
Wenn ich sie nicht lieben sollt'?

hvilket öfversättes:

Hvad gagnar det väl att lefva,
Om du ej har älskat mig?

Det hade snarare bort låta:

Hvad båtade väl att lefva,
Om ej jag fick älska dig?

eller något dylikt. — Strax därefter heter det:

En gång till mitt glödande hjerta
Jag måste den sköna dra.

Men så säger ej Heine, utan:

Ich möcht' sie nur einmal umfangen
Und pressen an's glühende Herz!

det är uttydt t. ex. så här:

O finge en gång till mitt hjärta,
Blott en gång den sköna jag dra!

Likaså hade det svarat bättre till originalet att säga:

Men då du säger: jag älskar dig,
Jag måste gråta bitterlig,

än såsom hr Ring (sid. 98):

Då blir så bittert allt, allt för mig.
(Da muss ich weinen bitterlich.)

I första romansen om Stackars Peter öfversätter herr Ring:

Och Peter han säger till sig som så
— Och blickar med sorg uppå dem —:
Om blott jag ej vore så klok ändå,
Jag ginge nog snart ifrå' dem.

Detta är något helt annat än författarens:

Ich thät' mir was zu Leide,

som ju betyder, att han vore färdig att taga lifvet af sig.

För romansen Don Ramiro med dess till Spanien förlagda scen har Heine äfven användt den spanska romansformen af 8-stafviga verser med assonans i den andra och fjärde af hvar strof. Öfversättaren har i detta hänseende icke hållit sig till sin förebild, och det hade därför varit så mycket lättare att göra det i andra stycken; men detta är icke alltid fallet. Så t. ex. när Clara dansar med Don Ramiro, låter Heine henne först bedja honom att släppa henne, och, när det ej hjälper, heter det vidare:

"Lass mich, lass mich! Don Ramiro!"
Wimmert's immer im Gewoge,

hvilket hade bort öfversättas t. ex. med:

"Släpp mig, släpp mig, Don Ramiro!"
Kvider jämt hon uti trängseln,

men icke:

Släpp mig, släpp mig, Don Ramiro —
In i hvirfveln åter dras de.

I Die Fensterschau sjunger skalden:

Der unten erhob sein Aug' in die Höh',
Hinschmachtend nach Hedewigs Fenster.
Schön Hedwig ergriff es wie Liebesweh,
Auch sie ward bleich wie Gespenster.

Öfversättaren åter:

Den der ser mot Hedvigs fönster opp
Med ögon som trånande glimma,
Då griper den längtan skön Hedvigs kropp,
Som födes vid spökenas timma.

Längtan (Liebesweh) och spöken återfinnas hos dem båda; men därmed är ock likheten slut, och de båda sista verserna, sådana

de här lyda på svenska, tillhöra herr Ring, och honom ensam, men ej Heine, på hvars räkning man icke har rätt att föra en sådan platthet. Detsamma gäller om det ställe i prologen till Lyriskt Intermezzo (andra strofen), där Heine säger om den dystre och menniskoskygge riddaren, som om dagen ej sade ett ord:

Kam aber die Mitternachtsstunde heran,
Ein seltsames Singen und Klingen begann —
An die Thüre da hört' er es pochen.

hvilket återgifves sålunda:

Men kom endast midnattsstunden när,
Så underligt sang det och klang det där
Han stilla till hvila sig lade.

I det allbekanta stycket: Ein Jüngling liebt ein Mädchen lyder andra strofen i öfversättningen:

Förargad då flickan tager
Den förste, bäste man,
Som kommer henne i vägen,
Ej ynglingen gör så han.

Nej, det gör han visserligen icke, och det af goda skäl. Men Heine sätter ej häller något dylikt i fråga, utan säger blott:

Der Jüngling ist übel d'ran.

Intet hade varit enklare än att öfversätta efter orden:

Men gossen är illa däran.

Lika illa, om ej värre, har det gått författarens mening på några andra ställen. Så i romansen till en sångerska (sid. 71), i hvars fjärde strof det talas om Rolands fall. Öfversättaren säger nämligen:

Af honom (Ganelon) Rolands fall beredes,
I blod han simmar, andas kort; —
Till kejsar Karl sig icke svingar
Den ton, som från hans jagthorn klingar,
Till marken döden riddarn tvingar,
Med honom sagan flyktar bort.

Men sagan förtäljer aldeles motsatsen eller att tonerna från Rolands horn verkligen hunno fram till kejsaren och hans följeslagare, fastän icke tillräckligt tidigt för att de skulle kunna komma Roland till hjälp, — och Heine följer sagan. Ty hos honom heter det:

Kaum mochte fern sein Jagdhornzeichen
Das Ohr des grossen Karl's erreichen,
Da muss der Ritter schon erbleichen, etc.

hvilket med bibehållande af öfversättarens rim lätt hade kunnat återgifvas, t. ex. förslagsvis:

Till kejsar Karl sig knappast svingar
Den ton, som från hans jagthorn klingar,
Då döden redan riddarn tvingar, o. s. v.

Det vore lätt att mångfaldiga dessa exempel på en mindre tillfredsställande öfversättning, där ändock det rätta legat så nära till hands, att det nästan varit påtagligt och att det förefaller som om öfversättaren ej kunnat undgå att märka det, men af berådt mod ändrat författarens uttryckssätt. Jag skall nöja mig med att påpeka några få fall, som bestyrka denna sista förmodan, såsom när det sid. 153 säges:

Du vackra fiskarflicka,
Stick ut din båt från land!

i stället för:

Lägg in din båt till land
(Treibe den Kahn an's Land),

eller när en *helig* bägare hos Heine (det är tal om de judiska helgedomskärlen) utbytes mot en *gyllene* (sid. 62), en *mensko-hand* mot en *jättehand* (sid. 63), när tempora ändras, såsom *de lågo* till *de ligga, jag steg* till *jag stiger* (sid. 26), eller när enstaka ord återges orätt, såsom *seufzend* med *snyftande* (sid. 55 och 128), *jüngst* med *re'n länge se'n* (sid. 98), *graue* med *blåa* (sid. 147), *winzig* med *krokig* (ib.), *Hahnengeschrei* med *hönor-nas skri* (sid. 176), m. m. Det kan invändas, att detta är obetydligheter; men när det gäller att åstadkomma ett godt resultat, bör ingenting anses obetydligt, och allraminst får en öfversättare taga sig till att ändra författaren efter sitt tycke, vore det än i småsaker. En jämförelse med originalet för de sist nämda fallen skall också visa, att öfversättningen ingenting vunnit på de i fråga varande ändringarna.

Icke aldeles af samma slag med de föregående torde de felaktigheter vara, som ligga däri, att Eichenschrank återgifvits med *ekeskrank* (sid. 6), ehuru med det tyska ordet tydligen menas *kista, likkista* af ek, och Taufstein med *tuffsten* (sid. 228). Till den förra har väl rimmets *dira necessitas* varit vållande; den senare åter torde ha berott blott och bart af ett förbiseende, som emellertid knapt kunnat vara fatalare, enär därigenom hela udden brytes af den första romansen om Almansor. Denne står i Córdovas katedral, reflekterande öfver huru dess jättestarka kolonner, från början smyckade till Allahs ära, nu måste tjäna djupt förhatlig kristen lära;

"Men I bären Edert öde,
Bären tåligt Eder börda —
Väl, då måste väl den svage
Ännu mera lätt den bära."

Och med glädtig min sitt hufvud
Nu Almansor ben Abdullah
Böjer öfver sirad *dopfunt*
Uti domen i Cordova *).

D. v. s. han låter döpa sig af kärlek till en kristen kvinna, och till yttermera visso heter det i slutet af andra romansen:

Och "så sant jag kristen är!" han
Tretti gånger svär på qvällen.

De föregående anmärkningarna hafva gält bristande trohet mot författaren; men herr Ring har äfven låtit komma sig till last en och annan förseelse mot svenska språket. I detta språk har t. ex. ordet *harm* sedan sekler tillbaka ej haft annan betydelse än den som Spegel uppger, nämligen »vrede som invärtes kväljer», och detta ord äfvensom dess sammansättning *kärleksharm,* som förekomma på tre ställen (det förra på sid. 65, det senare två gånger på sid. 45), betyda således något helt annat än de motsvarande tyska Harm, Liebesharm, som snarare borde återges med *kval, kärlekskval,* eftersom i tyskan Harm definieras som »anhaltender tief kränkender Gram» och Gram åter är »anhaltende tiefinnen am Herzen nagende, verzehrende Betrübnis» (Sanders). — Ordet *halunkrar* (sid. 26) finnes hvarken i denna eller någon annan form i svenskan; användandet däraf har tydligen varit en förtviflans utväg för att få ett rim till *junkrar.* — Tyskeri är också uttrycket *blicka — an* (sid. 125); svenskan har substantivet *anblick,* men ej något verb *anblicka.* — Dansk åter är konjunktionen *mens,* som förekommer åtminstone tre gånger (sidd. 56, 62, 151); på ett annat ställe (sid. XI) läses däremot *men,* hvilket sannolikt skall vara *me'n* för *medan* såsom motsvarande t. derweilen. — Men hvarken tyskt eller danskt eller svenskt är bruket af maskulint genus för ordet *svala* (sid. 148):

Spörj svalan i luftens fäste,
Han kan det säga för sann;
Han bygde sitt kloka näste
Vid hennes fönster, *han.*

Orsaken, som vållat detta absolut förkastliga våld på modersmålet, ligger i öppen dag: det är rimmet, och till på köpet ett så eländigt rim!

Dock, det är tid att afbryta dessa anmärkningar, som blifvit så många, att de möjligen skulle kunna misstänkas för att hafva tillkommit i den bestämda afsigten att, som man säger, »nedgöra» herr Rings öfversättning af Buch der Lieder. Detta

*) Den felaktiga betoningen af detta ord får skrifvas på Heines räkning. Däremot har denne i alla tre romanserna om Almansor nästan utan undantag iakttagit assonansen, hvaraf intet spår finnes i öfversättningen.

är emellertid ingalunda fallet. Hade hans ifrågavarande arbete varit underhaltigt, så hade det visserligen ej varit skäl att »spilla krut på döda kråkor»; när således anmärkningarna framstälts, så är det därför, att herr Ring i många stycken visat en sådan begåfning, som redan nu presterat åtskilligt verkligt godt och lofvar ännu mera för framtiden, och emedan en anmärkare alltså kan hoppas att vara honom till någon tjänst genom att påpeka, hvad han mest har att akta sig för. Det är mig ett nöje att erkänna, att han lyckats bra med ej så få stycken, och med ett och annat så förträffligt, att de knappt lemna något öfrigt att önska. Så t. ex. trettiondetredje stycket af Lyriskt Intermezzo:

En reslig gran står ensam
På nordens kalla fjäll,
Han slumrar, omkring hans grenar
Slår snön sin hvita fäll.

Han om en palm där drömmer,
Som långt i österland
Ensam och tigande trånar
I brännande ökensand.

Man skall nästan vara pedantisk för att här stötas af genusfelet, i all synnerhet då här icke är fråga om hvad man i dagligt tal benämner ett lefvande föremål. Ypperliga äro likaså *Fångens sång*, *Dukatvisan*, styckena 18, 19, 23—26, 37, 40, 59 af Lyriskt Intermezzo, 2 af Återkomst, m. fl. På ett ställe har herr Ring till och med en liten egen vändning, som Heine säkerligen skulle skänkt sitt fulla bifall; det heter i tyska originalet:

Ich aber verhänge die Fenster
Des Zimmers mit schwarzem Tuch,

och i svenska öfversättningen (sid. 119):

En duk för mitt fönster jag hänger
Så mörk som jag sjelf är i sinn'.

Detta är verkligen fint och aldeles i harmoni med Heines egen tankegång. — Med reservation för de redan gjorda anmärkningarna mot ett par enstaka uttryck, skulle jag äfven vilja särskildt framhålla sjunde stycket af Drömbilderna, emedan öfversättaren där lyckats på ett utmärkt sätt attrapera den stämning af något »tusandjefla» — för att tala med Sergel — som genomgår detsamma.

Som man ser, skulle herr Ring lätt kunnat bjuda allmänheten ett urval ur Buch der Lieder, som omfattat idel lyckade stycken. Hans svaghet har legat i den visserligen både förklarliga och förlåtliga ärelystnaden att gifva hela samlingen, och det har då icke kunnat undvikas, att ett och annat kommit med,

som kunnat tåla vid ytterligare filning eller omarbetning. Vi få emellertid vara tacksamma för det myckna vackra han åstadkommit; en kommande ny upplaga skall kanske gifva honom tillfälle att förbättra hvad som i denna kan anses tarfva rättelse och förändring.

Jan. 1886.

Edvard Lidforss.

Chr. Jac. Boströms föreläsningar i Religionsfilosofi, upptecknade och utgifna af *Sigurd Ribbing*. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1885. Pris 4 kr.

Såsom utgifvaren i företalet anmärker, utgöra dessa föreläsningar den fullständigaste och utförligaste framställning, som Boström lemnat i ett sammanhang af sin filosofiska åsigt. Om denna numera icke eger samma allmänna anseende, som förr, så torde det hufvudsakliga skälet härför vara att söka icke i grundtankarnes beskaffenhet, utan i framställningssättet. Den efterkantiska idealismen, från hvilken B. utgick, var ytterst svårbegriplig genom ensidig abstraktion eller konstruktion och kräfde en ansträngd uppmärksamhet, om den icke rent af fordrade en särskild begåfning (intellektuel åskådning), som endast kunde tillkomma ett fåtal. I motsats deremot bemödade sig B. om ett lättfattligt framställningssätt och bibragte sina åhörare den föreställningen att hvarje normal menniska, som icke fastnat i förutsatta meningar, kunde följa och förstå hans åsigt. Såsom man af de nu utgifna föreläsningarne finner, egde han en ovanlig talang att lättfattligt framställa sina tankar. Likväl måste det erkännas, att denna är vunnen på bekostnad af den strängt vetenskapliga metoden. Synpunkter och uttryck användas utan att vara tillräckligt analyserade och definierade, och bilder sättas ofta i stället för det fullt exakta uttrycket. Men sedan dess ha i vårt land förhållandena förändrats. Importen af utländska arbeten, som väl ega något värde, men oriktigt föregifvas vara filosofiska, ehuru de sakna filosofiskt innehåll och form, ha väckt fordringar på åskådlighet och handgriplighet, som vid en verkligt filosofisk framställning äro omöjliga att fylla. Nu kräfves den strängt vetenskapliga metoden, om än filosofins tillgänglighet derigenom minskas; men hon kan såsom förutsättande en omfattande och grundlig bildning och rörande sig inom det rena begreppets område såsom egentlig vetenskap svårligen vara tillgänglig för en större allmänhet. Boströms föreläsningar ha utöfvat ett stort och godt

inflytande på vårt lands bildning, och om de än i formelt hänseende lemna åtskilligt öfrigt att önska, så stödja de sig dock på fruktbärande grundtankar, utförda i omfattande bevis, och ega derigenom ett värde och ett inflytande, som icke äro begränsade till en viss tid.

Hvad innehållet i föreliggande arbete beträffar, så är att märka att religionsfilosofiens mera teoretiska del, teologien jemte antropologien såsom förutsättningar för (den mera praktiska) religionsfilosofien ganska utförligt behandlas enligt det af B. handskrifna och af Doc. Edfeldt utgifna schemat (se skrifter af C. J. Boström, Upsala 1883, Del. 2, ss. 215—236). Teologien framställer först bevisen för idealismen i allmänhet och särskildt för Guds personlighet (det absolutas existens såsom Gud), hvarvid han från den menskliga personligheten leder sig till de egenskaper, som tillkomma Gud i och för sig betraktad. B. uppkastar dervid sjelf den frågan, huru hans lära förhåller sig till den positiva religionsläran, och anser den icke strida mot den religiösa erfarenheten, sådan den i bibeln fått sitt djupare uttryck. Sedan betraktas mångfalden af de väsenden, som utgöra Guds bestämningar eller ideer, hvarefter den ändliga verlden förklaras i förhållande till idéverlden. I förhållande till den ändliga verlden betraktas Gud såsom skapare och försyn. »Vid behandlingen af teologien har jag», säger B., »sökt rädda det vanliga menniskoförståndet i dess uppfattning af gudomligheten och hans förhållande till den menskliga verlden, derigenom att jag gifvit hvarje kategori dess rätta betydelse och plats. Så kunna negativa kritiker vederläggas.» Härvid vänder han sig särskildt mot Strauss.

Den derpå följande betraktelsen af menniskan har ett särskildt intresse genom en omfattande utredning af friheten och kritik af deterministiska åsigter. Endast såsom fri kan menniskan stå i ett personligt förhållande till Gud, och således är indeterminismen förutsättning för religionsfilosofien. I teologien betraktas religionen i och för sig, d. v. s. gudomligheten såsom skapare och försyn. Religionsfilosofien betraktar religionen, sådan den är till i och för menniskan, eller den religiösa menniskan. Den religiösa verksamheten i sin enhet betraktad är gudsdyrkan (icke gudstjenst, hvilket uttryck antyder ett ofritt förhållande) eller den både teoretiska och praktiska verksamhet, som omedelbart går ut på religionens allmänna förverkligande hos menniskan, till skilnad från alla funktioner med begränsadt syfte. B. betraktar i korthet kultens särskilda momenter, andakten och fromheten och medlen härför, dels symboliska handlingar, dels bön, sång och predikan. Sedan betraktas den religiösa menniskan i sitt förhållande till gudomligheten, ett fritt förhållande af samverkan, och till sig sjelf, såsom användande alla sina krafter i religionens tjenst, och till andra menniskor, hvarvid det visas att menniskans

ändamål endast i samhället på högsta sätt kan uppnås. I sammanhang härmed kastar B. en blick på religionens förhållande till verldshistorien, hvarvid frågan ock blir om det onda. Derefter betraktas förhållandet till andra lifsformer, frågorna om odödlighet, salighet, förhållandet mellan sedlighet och yttre lycka, dödens betydelse, kroppens fortvaro, medvetande om föregående lifsformer, återseende m. m. Sist redogöres för ofullkomliga former af religion (såsom skrymteri, dogmatism, pietism o. s. v.) och för religionens verkan på menniskan (försoningen m. m.) och medlen härför, hvarvid B. uttalar sin åsigt om kyrkan såsom det högsta samhället, som omfattar alla andra, om statens rätt med afseende på konfession, och om den gudomliga uppenbarelsen, hvarvid han framhåller att menniskan icke får fattas i yttre förhållande till Gudomligheten.

Mången torde vänta att här återfinna författaren af »Anmärkningar vid Helvetesläran» och den stridsfärdighet, som enligt företalet till en nyligen utkommen öfversättning af en filosofisk skrift skulle så fördelaktigt utmärka B. framför hans efterföljare. Men om B. här i några punkter skiljer sig från den positiva teologien och dervid särskildt i frågan om det onda anser det icke vara nödvändigt att dölja sanningen för den obildade, så yttrar han sig dock med stor hofsamhet och erkänner behofvet af en positiv lära. Förståndet fattar endast det allmännaste vid religionen, som väsentligen är personlig och bör genomtränga hela menniskan. »Hvarje äkta tänkare är tillika mystiker.» Men B. lägger stor vigt derpå att menniskan bör höja sig från bundenheten af yttre lagar till fritt förverkligande af den gudomliga lagen, som renast, ehuru abstrakt, fattas af förståndet. Lagen ligger icke utom menniskan, och hennes förnuftiga lif har icke ett yttre ändamål.

Den spridning och det anseende, som Geijers föreläsningar öfver menniskans historia vunnit, borde äfven Boströms kunna påräkna, om man fäster sig vid det vetenskapliga värdet, ty afgjordt är den verldsåsigt, som i de senare framställes, mera djup och utförd. Antecknaren af dessa Geijers och Boströms föreläsningar har genom deras utgifvande fullgjort en tacksamhetens gärd mot desse sine berömde lärare och förvärfvat anspråk på tacksamhet för sin egen möda.

E. O. Burman.

Frygt ikke!

Frygt ikke for Isens Länker,
Og al den fygende Sne,
Når mindst du på Våren tänker,
Den lader sit Ansigt se.

Den skyder med gyldne Pile
Igjennem Tågernes Nat,
Og Glädesgysninger ile
Igjennem Skovenes Krat.

De hårdeste Istappelandser
Den knäkker som Ingenting,
Og over Snevoldens Skandser
Den sätter blot med et Spring.

Da smelter Isen i Skoven,
Da stige Träernes Saft,
Rundtom, forneden, foroven,
Den spreder sin Skaberkraft.

Det dufter, lyser og flammer,
Den spädeste Blomst slår ud,
De hundredeårige Stammer
Sig smykke med nye Skud.

Et rigtigt Menneskehjerte
Har samme skabende Kraft,
Om end det har Vintersmerte
Og Storme og Sneskred haft,

Det går blot og länges efter
Den värste Kulde skal fly,
Det eier bestandigt Kräfter
At leve og elske påny!

Helena Nyblom.

I storm.

Det var just vid den tiden, då vinbären började mogna. Röda och svarta lyste de friska och frestande mellan de bjert-gröna bladen i den täta vinbärshäcken.

Denna växte strax utanför den vestra prestgårdsgafveln, och hur mycket det än blåste öfver slätten — det blåser nästan jemt på Skånes söderslätt — så var der lugnt. På den ena sidan skyddade den med tätt vildtvin öfvervuxna gafveln af boningshuset; på den andra en lummig hasselhäck och på den tredje den lilla flygeln, hvars hvitrappade väggar sparsamt skymtade fram mellan bengaliska slingerrosor och yfviga vindrufsrankor. Framför utbredde sig den stora trädgården, med väldiga almar öfver en grön krocketplan, der det alltid var litet skumt under löfhvalfvet och så svalt — åh, så svalt; — med jordgubbsland, sparrissängar och mullbärsträd, med alla en sydskånsk prestgärds-trädgårds härligheter, först och främst en skog af körsbärsträd. Och så vinbärsbuskarne!

Det var mycket svårt att slita sig lös från den platsen, och den öfriga ungdomen fick ropa och mana många gånger, innan man kunde komma sig för att följa. I synnerhet när det gälde att gå och bada — man skulle då just passera förbi det farliga stället — sågos ofta de andras ljusa klädningar redan långt nere på gångstigen mellan den gula rågåkern och den gröna pilvallen, innan det gick att slita sig lös.

Och sedan var det att springa för sjelfva lifvet för att hinna upp dem, der de raskt vandrade framåt med badhanddukarne öfver axeln.

Den här dagen var det full storm. Den föregående hade all prestgårdsungdomen varit på stor kristning i den lilla vackra gården med qvarnen på taket, som låg ett stycke

söder om prestgårds-trädgården, långt ute i marken med en tät pilallé upp till den svarttjärade porten. — Vid middagen, till hvilken man var bjuden klockan ett, men som blef klockan 6 på e. m., sutto alla kristningsgästerna kring ett stort hästskobord, uppdukadt med rågade siktebrödskorgar, släta stora smörtoppar, pepparrotskött och kokta höns, strödda med stött kanel, sockerkakor och spettkakor i massa. Midt emot de unga flickorna — prestamamsellerna — satt ett lejon från närmsta lilla grannstad, Trelleborg, som med allvar och eftertryck, medan han förstulet blickade på dem, försäkrade en gammal hvithårig bonde, »att det i sanning fans en ande i naturen». Hvilket ingen der fann sig föranlåten att förneka.

När prestgårdsfamiljen hade gått sjövägen hem från gillet, hade det susat sällsamt i pilarne, och ett entonigt sorl hade hörts från hafvet.

»Hör, hur sölan går», sade ungfar i gården, som följde prosten ett stycke på väg, »hon hörs i öster; då tar de' nock te ä blesa me' makt».

»Ja, det blir ett herrans väder», sade prestfar med dof stämma, »det kyler i min rygg».

Den rare gubben, der han stultade fram, hög, ärevördig, gråhårig och älskad — huru ofta var ej hans rygg familjens unga medlemmar till sorg och förtret, och huru ofta hade ej hans olycksprofetior angående väderleken satt dem ur humör! De visste alltför väl, att när hafvet lät höra »sölan», och när det kylde i fars rygg, då var det inte lönt mödan att titta på barometern.

Men det var oförskräckta och härdade slättboflickor. Det skulle gå bra långt, om de skulle låta hindra sig från badpromenaden; vanligtvis skedde detta blott, när det såg ut att bli åska — åskan drogs alltid mot hafvet, och man kunde från prestgårdens fönster se blixt efter blixt slå ned i det mörka vattnet — men litet storm! Strunt — då först var det friskt! I synnerhet i östlig vind — då böljar det alltid mest dernere vid sydskånska kusten, och då är vattnet alltid varmt.

Hur skönt var det ej att stå på den lilla badhustrappan och hoppa bums ned i det grågröna vattnet! Den mest

oförfärade af dem, den yngsta, brukade till och med gå längst ut på ändan af bron och derifrån taga ett skutt ut i böljorna. Bron var en liten lastbrygga, bygd af stenar och stora stolpar; den slöt med ett slags bro-kar, bredare än sjelfva bryggan, och bakom detta låg det lilla badhuset.

Detta hade varit utsatt för många äfventyr; flera gånger hade det lösryckts af stormen och gifvit sig ut till sjös, men blifvit uppvräkt någonstädes på den flacka stranden, på hvilken maststumpar och skeppsplankor äfven lågo kringströdda; det hade haft en föregångare, som en gång i stormväder seglat af till Rügen; att den lilla badhustrappan for sin väg med en ostyrig våg, hörde till de mera hvardagliga händelserna.

Åh, det hafvet — aldrig hade det synts dem så stort, så öfverväldigande, som just här vid Skånes sydspets. I storm eller stiltje — alltid var det lika skiftande: från klart blått med snöhvita »gäss» på de krusiga små korta böljorna vid nordvestlig vind, till varm, gröngrå färgton med långa, mjuka dyningar, när hafvet låg på och det blåste östan. Huru berusande var det ej i soliga eller halft disiga sommardagar, då det led mot aftonen, att gungas — sänkas, lyftas, upp och ned, ned och upp — af de långa, mjuka vågorna, som sakta rullade hän emot stranden och alt emellanåt insnärjde de unga, hvita kropparne i frisk grön tång — att då, långt ute vid udden, der fiskläget låg, se fiskarena lägga ut med sin lilla båtflottilj till nattligt arbete och att höra deras långdragna: »hal — å-hoj —» ljuda ut öfver vattnet; kvinnor, barn och hundar långt borta längs stranden och sommareftermiddagens rodnande milda ljus öfver altsammans! —

Eller såsom i dag — hafvet i vildaste uppror, svartgrått, ursinnigt rytande, så att man måste skrika hvarann i öronen för att höras, då man stod det så nära, att vattnet stänkte upp emot skospetsarne. Längs stranden yrde den hvita sanden, der den ej var bunden af blommande ljung, så att man knappt kunde se väderqvarnen, som stod ett stycke upp på strandvallen och svängde vingarne med de till hälften refvade seglen, och öfver den lilla bron slogo böljorna, så att den ej kunde urskiljas. Den såg ut som en stor skum-

mande bränning, och de unga flickorna blefvo nästan genomvåta af det öfverspolande vattnet, då de skyndade fram öfver de gungande plankorna till badhuset, som skalf och knakade i alla fogar, medan vattnet slog våldsamt in genom den åt hafvet öppna dörren.

Hisnande stego de försigtigt utför den lilla nu af skum höljda slippriga trappan, ned i det upprörda vattnet, skrikande och skrattande för hvarje gång en — som det såg ut dernere — tornhög våg jagade dem i lä bakom brokaret. Håll bara väl fast i brostolpen, när hafsvågen kommer, släpp inte taget! Stolparne äro hala af grönt slemmigt sjögräs, och gud nåde den, som inte gripit dugtigt fast! Hon slungas hjelplöst mot stenar och stockar, och lycklig må hon kalla sig, om hon slipper undan med några blånader och skråmor.

Vågorna slå öfver dem, så att de få munnen full af salt vatten; badmössorna strykas af, håret flyter upplöst på böljorna, det flyger för vinden, till dess det, öfversköljdt af fradgande hafsvatten, snor sig kring hals och armar. Hafvet vältrar upp massor af sten och bråte. Och tång sedan — stora tunga flockar — man skulle nästan kunna tro det vara sälar eller drunknade menniskors kroppar. Skri af förskräckelse hvar gång en mörk tånghärfva kommer dansande. Och se der ute — nu, just nu lyfter den väldiga vågen upp något tungt — och in slungas det mellan hvita, af ångest och fasa skälfvande kroppar. Nådige gud — en man — liket af en man — en blå jacka — tomma ögonhålor. Gud hjelpe dem allesammans! Med foten stöta de emot den mjuka, hemska massan, som fastnar just vid trappan; stormen dånar, ingen menniska hör det, hur högt de än ropa. Blott hafvet hör dem, och det dröjer ej heller med hjelpen! En ny våg — och det fasansfulla sällskap, de fått, lyftes undan, föres mellan brostolparne och vräkes upp på stranden.

Upp ur vattnet, upp för trappan, fort kläderna på! Känslan af att trampa i något ohyggligt mjukt vill ej försvinna. Och der uppe på land, vid brons ända, der ligger det! Bleka, tysta, darrande och hållande hvarandra hårdt i händerna skynda de upp till gården, som ligger strax bredvid. Folk kommer ut, man »bergar» den döde, som ännu ligger med fötterna ut i vattnet.

Under tystnad bäres han upp och lägges på en logdörr utanför gården. — En fruktansvärd syn. Fullständigt sjömansklädd, så när som på fötterna, som äro bara och på hvilka benstumparne sticka ut; håret afskafdt; ögonhålorna tomma — —

Gårdens folk slog en krets omkring.

»Skulle en inte se etter i hanses lommor», sporde en af drängarne slutligen.

»Jo, men hvem vill ta' i'en», frågade en annan.

»Han ä' ja gu' rent oppsvälder, ingen kan röra ve'en», sade den förste.

»Men vi får liavel ha båd te' prosten å te' länsman, så får di ransaka'n, forr han ska' i alle fall i joren på voreses kjarkegård», tillade en tredje.

»Det ä' nok den, som flö i loften for tre vecker se'n, då ångpannan exploderte här nere ve' Bornholmen», framkastade en i flocken.

»Ja gu' kan inte de' va' sant; forr de' leste ja' om i Malmö Allehanda — de' va' en unger kar, sto' der; han va' der henne frå Rügen. — Di hitta'n alri se'n. Det kan ja gu' nock va' han.»

De unga flickorna hörde ej mera. Tysta begåfvo de sig hemåt. Bakom dem dånade hafvet, som ville det hafva tillbaka sitt rof.

En oöfvervinnelig skräck hade fattat dem. Om aftonen vågade de sig ej öfver den skumma vinden upp till sin lilla kammare på gafveln. Men långt sedan de andra ändtligen somnat, satt den yngsta, med det långa, ännu våta och tunga håret neråt ryggen, i fönstret och såg ut öfver fälten med de susande pilhäckarne. Stormen hven, så att rågåkern gick i böljor, men nere bland vinbärsbuskarne var det lugnt. Och der borta vid randen brusade hafvet. Der sof nu en främling sin sista sömn. På en okänd strand hade han till slut hamnat, okända händer buro honom bort till en liten ödslig kyrkogård nära detta samma haf, som tagit hans lif.

Men långt borta på Rügen i leende fager bokskog satt kanske en gammal qvinna, som haft en enda son.

Undrade hon, hvar han nu färdades i verlden, eller visste hon redan hans öde? Hvad hade *hon* ej velat gifva

för att känna denna lilla kulle, som nu snart var det enda, som påminde om honom, som en gång, kanske nyligen, med lust och lefnadsmod sagt henne farväl?

Länge dröjde det, innan ungdomen i prestgården åter kunde förmå sig att gå ned till sitt älskade haf, och med den friska leken, skämtet och skrattet i böljorna var det slut — för hela den sommaren.

Cecilia Holmberg,
f. Bååth.

Öfvergång.

Hon låg till hälften gömd bland väpplingen, som täckte backen nedanför villan, och gret, gret så passioneradt, så öfverdådigt, som bara den kan gråta, som föga eller intet tagit ut af lidandets kapital. Hon liknade en stor fjäril i sin hvita drägt och sitt guldskimrande hår, som i två tunga trensar föll ända ned till midjan. Foglarna, som först blefvo skrämda, flögo snart åter trygga från gren till gren; ett par ekorrar återtogo efter ett par misstänksamma ögonkast obekymrade sin muntra lek i en jettetalls lummiga grenar: här var ingenting att frukta — det kände de.

Sommarmorgonens hela skära friskhet hvilade öfver nejden. Sjön låg blank och glänsande, lik en trollspegel upphämtande hvarje reflex från skyarna, som ännu rosenröda sakta gledo fram i den klara luften. Genom björkarnas ljusgröna, knappt utspruckna löfverk föll solljuset droppvis ned och kom marken vid deras rötter att glänsa varm och mjuk som fläckigt leopardskinn. Från ängen, hvars alla blommor gnistrade af dagg, drogo berusande vällukter, och inuti skogen, som sträckte sig nästan ända fram till villans dörr, rådde denna väntansfulla, högtidliga stämning, som bebådar en ny dag. Men ingenting tycktes kunna förmå den smärta flickgestalten der bland blommorna att lyfta upp hufvudet. Nu, sedan snyftningarne upphört, låg hon alldeles orörlig med händerna knutna kring grässtänglarna och bara tänkte och tänkte. Hon tänkte på sin förlofning, på sin jublande lycka som fästmö och brud — men oklart och dimlikt. Det var som om allt detta rört en helt annan person. Det var bara ett, som stod klart, så brännande klart — att han narrats för henne!

Åh, hon trodde att hon måste dö, när hon såg hans leende, upphettade ansigte der uppe på verandan bland de andras. — Han, som kysst henne på morgonen, så ledsen öfver att nödgas lemna henne en hel dag »i tjensteåliggandena»! — Men det var ju bara af ömhet han narrats — rumlet var ju nödtvunget — så hade han ju sagt. Af ömhet,

af ömhet! Hon upprepade orden, till dess de torkade i munnen — men så gömde hon helt plötsligt hufvudet bland blommorna så djupt som om hon fruktat hvarje stråle af ljus.

Prakten utomkring blef allt mäktigare, tystnaden allt mer förbidansfull. — Man kunde nästan tro, att naturen höll andan af undran öfver hvad som komma skulle. I detsamma öppnades dörren till villan och en ung man trädde ut. Han var smärt, elegant, vacker, fast kanske litet för röd kring de leende, muntra ögonen. Med förtjusta blickar såg han sig omkring och inandades den friska, doftande luften i djupa, långa drag. Tack vare »eftersömnen» hade han alldes glömt af — men nu kom han i håg. Ögonbrynen rynkades och högra mustaschen fick sig en missbelåten ryckning. »Men det var då också en fördömd otur, att det just skulle falla henne in att fara till staden den dagen, och så att hon skulle få se honom till! Litet ombyte behöfde man väl här i ensamheten — —! Och han, som trodde sig ha ordnat allt så klokt! Emellertid var det tråkigt, mycket tråkigt!» Ifrigt spanande, lutade han sig fram öfver verandans stängsel.

Solen höjde sig allt mer; strändernas sanduddar glimmade som gyllene spännen, bergen skiftade från ljusaste skärt till mörkaste blått, luften darrade. — — »Hvar kunde hon vara!»

»Lillan, halloh, Lillan!» Rösten var öm och lockande. Det prasslade till der nere i gräset, men så kröp hon ofrivilligt ihop, som om hon velat gömma sig för alltid.

»Lillan, Lillan!» ljöd det allt ömmare, allt varmare. Händerna, som höllo fast i väpplingstånden, sleto i ångest upp dem med rötterna, men ännu låg hon orörlig.

»Lillan! ljöd det ännu en gång bevekande, så om igen, nu nästan otåligt.

Raskt sprang hon upp, strök håret tillbaka och besvarade leende hans tillrop. Kanske att hon aldrig varit täckare, gladare, vänligare, men kring ögonen låg en skugga, som aldrig lemnar det ansigte, der den tagit plats.

Nu kom en vindkåre smygande, så ännu en. Skogen skälfde till. Kåren ökades till vind, vinden till pinande blåst. Trädtopparna svajade; trollspegeln splittrades; daggen torkade. Dagens tunga var kommen.

Alfhild Agrell.

Segelfärd.

På Skeldervikens vatten
Ett färgspel skimrar matt,
Och långsamt sjunker natten
På blåa Kattegat.
Dess glesa skuggor hölja
Oss knappast in ändå.
Vår väg på krusad bölja
Sig breder dunkelblå.

Af månens klot en strimma
Står fram i blekgul färg
Och tecknar af i dimma
Det mörka Kullaberg.
I seglets svälda sida
Sjöng östanvinden snällt.
Med dejlig fart vi glida
På skimmerdränkta fält.

Mins du hur skum beständkte
Din kind med fragga sval!
Mins du hur stjernfall blänkte
I eterns vida sal!
På daggigt däck vi lågo
Med blicken mot det blå,
Och strimmans glans vi sågo
I dunkel rymd förgå.

Tätt invid oss vi hörde
På sqvalpet kring vår båt.
På böljans sorl, som förde
Oss vaggande framåt.

Vårt mål vi fjerran tyckte,
Ej tänkte vi på hamn;
Och hvarje vaggning tryckte
Dig närmre i min famn.

I rymdens djupa fjärdar
Uppflamma nattens bloss,
Och obekanta verldar
Ur fjerran vinka oss;
Oändligheter borta,
Och dock i eterns hem
På några stunder korta
Vår ande gästar dem.

Långt bort har strandens eko
Försvunnit längese'n.
Åt alla sidor veko
De mörka skyar hän.
Tillvarons dunkla slöja
Gick bländande itu.
Der fanns i rymder vida
Blott stjernor, haf och du.

A. Stjernstedt.

Dramatisk konst.

Revy höstsäsongen 1885.

Af våra dramatiska konstnärer har den främsta af dem på qvinnosidan, *Elise Hvasser*, endast visat sig i *en* rol, fru de Thauzette i Dumas' »Denise».

Det är nu så ovanligt att få njuta af fru Hvassers talang, allra hälst i en ny rol, att denna framställning med skäl må föras till säsongens märkligaste.

Fru de Thauzettes rol lemnar rum för tvenne olika uppfattningar: en ytligare, mera populär, fladdrande, munter och kokett, den andra mera genomtänkt, psykologiskt rutinerad och allvarlig. Fru Bosin har företrädt den förra uppfattningen och lyckats bra deruti, fru Hvasser har gjort sig till tolk för den sistnämnda. För att kunna gifva någon djupare resonnans åt denna ur Dumas' gamla cocotte-dramer förirrade figur har fru H. tagit fasta på de ord, Dumas låter den annars så flyktiga intriganten fälla om sin son, sitt förhållande till honom och sina känslor för honom. Den förra uppfattningen visar fru de Thauzette rastlöst arbeta för att komma sig upp i samhället, den senare är mindre egoistisk och offrar knep och finter på den moderliga kärlekens altar. Det komiska draget i fru Bosins framställning öfvergår till verklig affekt i fru Hvassers och förlänar gestalten till och med en halft tragisk anstrykning. Moderskärleken är således grunddraget i fru Hvassers uppfattning, och kring denna allt beherskande känsla gruppera sig list, koketteri, inställsamhet, såsom medel och vapen i striden för sonen, ej som karaktersdrag i och för sig. Dessa smådrag vore utan tvifvel omöjliga för en tragisk skådespelerska, egde hon ej fru Hvassers mångsidiga böjlighet i uttrycksmedlen. Det demoniska, majestätiska, vilda och kraftiga i fru H:s innersta begåfning träder här tillbaka för en smekande demi-teint, en silkesfin mjukhet och smidighet, som särdeles i scenerna med grefve de Bardannes gifva en utsökt illusion. Nyansen i ord, ton och blick beherskas här af fru H. med en lätthet och träffsäkerhet, som aldrig felar

sitt mål. Det är en verklig charme att studera den rika intelligens, att ej säga genialitet, som tar sitt uttryck i ett sådant spel.

Man säger, att fru Hvasser offrar för mycket åt plastiken, poserandet, hon spelar för mycket teater, säger man. Hvarpå beror nu denna anklagelse, om det är någon? I de flesta fall, på anklagarne sjelfva. Deras tröga, nordiska naturel betjenar sig ej af gester och mimik, såsom andra europeiska folkslag det göra. När så fru H. spelar utländskor, en donna Pia (Severo Torelli), en fru de Thauzette (Denise), spelar dem så som dessa handla, gå och stå derute i verlden, der fru H. många gånger sjelf haft tillfälle att studera folkkarakteren — då anklagas hon af våra hemmagjorda förståsigpåare, som kanske aldrig varit mer än på en liten Parisertripp, för manér, förkonstling, tillgjordhet, ja Gud vet hvad. Fru Hvasser är en alltför intelligent person att ej veta hvad hon gör. Derför kan hon tryggt på alla dessa — ofta i ganska simpel ton framslungade — tillvitelser svara: »Mitt bästa herskap, var af den godheten att se, hur jag spelar en individ af ert eget nationallynne i »Gengångare», der den mycket »europeiserade» store kritikern hr Bang så strängt nagelfarit fru Alvings totala — brist på stora gester.»

Hade *hr Hillberg* haft sig förelagdt att spela en italiensk äkta man i någon italiensk version af »Sanna qvinnor», hade han spelat mycket onaturligt, om han spelat med samma ringa användande af den plastiska apparaten som nu — mycket riktigt — i den svenska pjesen som en svensk person. Denna framställning har berömts mycket och med skäl, ehuruväl få haft blick för, hur litet till det behöfts i den präktiga karakteristiken för att få det hela att slå öfver. Som »allt ytterligt är ställdt på gränsen af ett fel», har man med nöje i den senaste framställningen af Pontus Bark sett aflägsnade några chargerade moment, som, hur små de än voro, dock bildade den droppe, som kom bägaren att flöda öfver. I öfrigt var allt så noga bildadt efter lefvande lifvet, så genomklokt tänkt och så genomfint utfördt, att man vid njutandet af denna jemna, oafbrutet flödande konstådra verkligen började undra, om det kunde vara samma skådespelare, som man sett i »Henrik den fjerde» och »Hur man gör godt», der hr H. ej spelat illa, men ej heller spelat bra, just derför att han ej spelat något alls. Den som minnes O. U. Torslows gripande dödsscen i den förra af dessa begge sistnämnda pjeser vet dock, att här varit tillfälle till en triumf för hr Hillberg, en triumf, som han förfelat. Att icke kapten Wulfs hopkonstruerade dussinfigur i den senare pjesen kunde inspirera hr H., är mera ursäktligt.

I den pjesen var det i stället *fru Engelbrecht, f. Hvasser*, som triumferade. Hon var här ett lefvande exempel på den gamla satsen: Lyckan står dem djerfvom bi. Djerf ansågs fru Edgren att ha infört Sveas rol i sin pjes, djerfvare var dock fru

Hvasser-Engelbrechts företag att iföra sig hela den rolens andliga som kroppsliga habitus. Och med friskt mod skred fru H.-E. till verket. Det var ingen vanlig, traditionel teatermenniska, med en sådans förr i verlden noga iakttagna »små modifikationer af naturen i konstens intresse», som jag för en tid sedan läste i en landsorts-kritik, utan det var allt af verkliga lifvet, som behöfdes för rolen, allt som behöfdes, men ej något mera. Deri visade sig fru H.-E:s sanna konstnärskap, att hon visste, hvad som skulle tagas med för att klargöra rolen, och det för rolen oväsendtliga, somt hon lät bli. Hennes framställning blef af detta skäl lika måtfull som den blef trogen, tvenne egenskaper, som det för en konstnär är svårare att balancera med än någon tror. Men när det någon gång lyckas, så blir verkan så mycket större. Fru H.-E. såg exempel derpå i den kraftiga bifallsstorm, som helsade hennes fulländadt afvägda spel i Sveas häftiga slutscen, och än mer i den skakade sinnesstämning, som herskade i salongen.

Då *fröken Björkegren* fortfarande verkar vid landets förnämsta scen, är det egendomligt att blott ha hennes Denise att tala om, Denise, en rol, som temligen långt är aflägsnad från fröken B:s egentliga sfer. Hon har emellertid tagit sitt parti som en äkta konstnär: hon har fogat sig efter rolen, med förbigående af det ultramoderna »at være sig selv i kunstens form» (hos hr Bang läsas de orden). I tredje aktens stora scen hade hon der en gruflig frestelse att »være sig selv», men hon undgick den med stor sjelfuppoffring. Mademoiselle Bartet på den franska scenen utförde med mycken patos en del af berättelsen och framljungade skarpt sitt »Ah!», som Dumas angifver skall vara ett »grand cri de révolte». Också denna applådknipning föraktade fröken B. — det nordiska drag, som eget nog ligger i denna Dumas' figur, var af vår skådespelerska noga uppmärksammadt. Måhända skulle hr Bang om denna Denise säga detsamma som om fru Hvasser i »Gengångare»: »Men du Gud! der bliver ju intet spil av». Den egendomliga charme, som ligger öfver ett så *anderikt* spel som fröken B:s i Denise, skall dock aldrig förfela sin verkan på den mera estetiskt förfinade delen af vår teaterbesökande allmänhet.

Hvad första rangens prestationer i öfrigt beträffar, så måste man erkänna att de varit temligen tunnsådda. Vid Dramatiska teatern har repertoiren långa tider varit sådan, att det ej legat i mensklig makt för teaterns konstnärer att framvisa något mera betydande konstverk. »Profpilen» och »Roderik Heller», »Stora klockan» och »Profpilen», »Hexmästaren» och »Stora klockan», »Roderik Heller» och »Hexmästaren» — om och om igen. Var förr den franska literaturen för mycket anlitad, så har nu turen kommit till »Posse»-landet. De många svenska originalen, hvarom

mycket talats, ha ej hunnits med för idel tyskar. Och nya sådana förebådas. Ett danskt undantag från den tyska regeln utgjordes af »Ambrosius», som, förr gifven med hr Hartman, nu lemnade teatern tillfälle att fördelaktigt framstå med den redan i »Vildanden» med nöje sedde *hr Palme*. Fullt fast mark fick dock denna nya kraft först i denna rol, ett ganska varmhjertadt, friskt och käckt stycke scenisk konst med sjelfständig och konseqvent genomförd uppfattning. Mindre väl gick det i »Denise», der grefve de Bardannes i hr Palmes person ej blef hvad som med rolen afsetts, åtminstone icke i uttömmande grad.

Ett par fullständigt genomförda prestationer bjöd Nya teatern denna höst på, tvenne prof på klassisk lustspelskonst, som slogo förvånande väl ut. Det var i Shakespeares »Så tuktas en argbigga» som man hade tillfälle att beundra *hr Hillbergs* och *fru Ulffs* ypperliga spel, och än ypperligare samspel. Fru Ulff har för länge sedan genom sin Beatrice (»Mycket väsen för ingenting») visat sin påfallande begåfning för detta slags lustspel, äfvensom — ehuru ej fullt så klart — i »Som ni behagar», men hr Hillberg öfverraskade angenämt med en förmåga af humoristisk saft och kraft, som man knappast väntat af honom, så mångsidig han än månde vara. Sist men ej sämst nämner jag så *hr Bruns* gästspel, som emellertid denna gång måhända icke var fullt så lysande som de förra gångerna, beroende på repertoiren, som icke stälde den norske komikerns stora talang i fullt så strålande dager som de förra årens oförgätliga gästspel, då hr B. gladde med konstskapelser så genuina, roliga och förtjusande sympatiska som Jeppe, Michel Perrin, Daniel Hejre o. s. v.

A. J. L.

Tre dikter

ur

Leconte de Lisle's Poèmes tragiques,

försvenskade

af

Göran Björkman.

Charles-Marie-René Leconte de Lisle föddes den 23 Oktober 1818 i Saint-Paul på Ile de la Réunion i Indiska oceanen. Efter slutade studier gjorde han vidsträckta resor, förnämligast i Indien. 1847 bosatte han sig i Paris. Här uppehöll han sig i början med att ge lektioner i grekiska, hvilket förde honom till att efter hand utge öfversättningar på prosa af flere bland den klassiska forntidens skalder: Homeros, Hesiodos, Teokritos, Aiskylos, Sofokles m. fl. Deras anda inspirerade honom till hans första diktsamling *Poèmes antiques* 1853. Utom denna volym har han ytterligare utgifvit två originalarbeten: 1862 *Poèmes barbares* och 1884 *Poèmes tragiques,* der man återfinner hans på Odéon-teatern 1873 uppförda tragedi *Les Erinnyes.* 1872 fick han anställning vid Luxembourg-biblioteket. 1877 anmälde han sig som kandidat till en stol i Franska Akademien och fick bl. a. Victor Hugos röst, men föll igenom. I fjol tilldelade honom samma Akademi "le grand prix Reynaud" på 10,000 francs, och i början af nästa år lär han sannolikt bli invald bland de 40 odödliga.

3 diktsamlingar på 30 år, det bevisar ej någon rik skaldebegåfning, kan man tycka. Men för denne skald är hans diktnings qvalitet hufvudsaken. Sin vers utarbetar han med samma omsorg, som bildhuggaren egnar åt sitt marmorblock: han var anhängare till den form-stränga skaldeskola, "Les parnassiens", som var tongifvande under det tredje kejsardömet. Också får man ofta anledning att beundra hans praktfulla och delikata form, som erinrar om arabernas poetiska konstnärsskap och som han med säker smak använder blott för färgrika sydländska scener.

L. de Lisle är kosmopolit i sin diktning. Hans fantasi har gjort en själavandring genom alla lefvande varelsers känslosfärer och genom alla tiders kulturer. I grunden filosof — men en fantasistark filosof —, seende företeelserna från utvecklingshypotesens och religionshistoriens synpunkter, kan

han sätta sig in i och återge djurens själslif, som ju blott är gradskildt från vårt, kan han efter behag anta främmande verldsåskådningar, som voro sanna för sin tid, så länge de uttryckte en längtan efter något gudomligt, som öfverensstämde med den tidens kraf. Lifvet är i hans ögon ett: växt-, djur- och menniskorikena äro successiva yttringar af en och samma allt omfattande själsverksamhet, som söker att känna sig sjelf. Aboma-ormens dolce-far-niente, der han ligger och gassar sig på en holme i den sydamerikanska floden, tills hungern drifver honom ut på jagt i urskogen efter hans vanliga föda, en hind eller en menniska eller en jaguar — detta skildrar han med samma sympati som ungmöns siesta i sykomorens skugga, der luftens vagabond, fjäriln, vännen af röda blommor, kommer och sätter sig på hennes mun, som myser vid drömmat om anade kärleksfröjder, hvilka dock skola skada hennes skära hy mera, än solens heta strålar förmå. Här är han malajisk hedning, här barsk kelt, här gudafortrogen grek, här fanatisk medeltidskatolik o. s. v. Äfven skandinavernas gamla verldsåskådning är honom bekant, och vi bli ej litet öfverraskade, då vi i en fransk diktsamling stöta på namn sådana som Les Nornes, Angantyr, Hialmar, la fille d'Ylner, Upsal, Valhalla. Allt är framstäldt i konkreta bilder, allt med samma säkerhet i tonen och lokalfärgen och allt med samma sympati. Men denna sympati är pessimistens: skalden fasar inför det varandes eviga och ändamålslösa ström, och hans majestätiska dikter påminna ofta om Turgenjeffs fantasier i dennes sista arbete "Senilia".

1.

Örnens jagt.

När morgonrodnan fram ur öster går,
mongolerhimlens konung, örnen, svingar
sig upp och lik en solskärm stilla står.

En stund han spanar, lyft af spända vingar.
Der nere boet bygdt på kullen är,
och ungars pip hit upp så matfriskt klingar.

Hästhjordar gå och beta här och der
på ändlös stepp, ej stängd af klippors väggar;
än vållar dagens glöd dem ej besvär.

Ett sto sitt föl på frodig gräsvall däggar.
En rusar ystert fram med upplyft svans,
en muntert slår bakut, en annan gnäggar.

Upp sänder solen stålblank lans på lans;
fram öfver hvalfvet häroldsskaran ilar.
Nu sjelf hon kommer, krönt med strålars krans.

Längst bort, der morgondimman blågrå hvilar,
mörk mot den klara himlen, örnen står
med spejarblickar, skarpa såsom pilar.

Ej synen af ett luftens djur dock når
hans gyllne ögon. Steppens gäster dröja,
gazeller, snabba hjortar, ludna får.

Han hvässer näbben, vill ej mer sig nöja
med denna väntan. Högre upp han far
och sänker sig för att sig åter höja.

Och tiden går; men hungerns kraf fins qvar.
Skall utan hjort och får i dag han vara,
af något kött likväl behof han har.

Då nalkas gnäggande en smidig skara,
förd af en hingst i slät och snöhvit skrud,
med skär och fuktig nos och ögon klara.

När luften dallrar vid hans varningsbud,
skrämd hjorden icke mer på betet tänker,
men samlas flämtande med löddrig hud.

Snabt öfver förarn örnen ned sig sänker
lik en förfärlig dröm; han klorna slår
i halsen fast, i ögat näbben dränker.

På sina spända bakben offret går.
Med sina framben bort han söker tvinga
det lömska djur, som han ej se förmår.

Se'n börjar han förtviflad framåt springa.
Af blod ur ögonen blir gräset rödt.
Han flyr, och bödeln hackar i hans bringa.

Hans sida svettig häfs, af kampen trött.
Han stegrar sig, han dessa vingar ryster,
som slå och piska huden af hans kött.

Han ilar genom öknen, hjelplöst dyster.
Ibland han dignar utan andedrägt
blott för att strax begynna åter yster.

Till sist af fåfäng kraftansträngning bräckt,
med fradgig tandrad, tungan ut ur munnen,
han störtar på sin stepp med blicken släckt.

Snart der en hvitnad benhop blott blir funnen.
Men örnen, jägaren på öknens fält,
är nu med en bit färskt till nästet hunnen.

I qväll blir hungrigt yngel tillfredsstäldt.

2.

Grefvens hufvud.

Jernstakar lysa under bonadt tak,
som ter sig mörkt och tungt med grofva stockar.
Man hör blott torrvedsstickors korta sprak.

För öfrigt intet ljud. I spridda flockar
moresker, väpnare och svenner stå;
ej något deras trötta blickar lockar.

Man mellan skåpen hängt på murar grå
svärd och standar, från saracener vunna,
och hjelmar blänkande, med svärdshugg på.

Ej bordet, tyngdt af rätter, tyckes kunna
förströ don Diego, som i tankar ser
sin heder och sin lefnads glans försvunna.

Han lutar pannan tungt mot handen ner.
Längs skägg och jacka rinna bittra tårar.
På mat och dryck den ädle akt ej ger.

Med tusen griller han sig rastlöst dårar:
forn bragd och hämndlust hvälfvas i hans barm,
och sjelfanklagelse hans hjerta sårar.

Som hästen på sitt betsel, på sin harm
han tuggar, och han tänker i sitt sinne,
att grafven tör ge ro från verldens larm.

Blott en af sönerna har åldern inne,
Rui Diaz kan rentvå denna kind, som har
af obestraffad skymf ett blodigt minne.

O ve den dag, som hederns dödsdag var,
o fäders dygd, som hånet djerfdes gäcka,
o anlete, som bär din skamfläck qvar!

Don Diegos drömmar in på natten räcka.
Än intet sliter hans bedöfnings band,
ej salsdörrns hesa gångjern honom väcka.

In träder don Rui Diaz. Hans mördarhand
ett hufvud framför gamle riddaren svingar
och ned det sätter, grått af svett och sand.

En blodström utför duken fram sig tvingar.
— »Höj pannan, fader! Se, jag till ditt hus,
som Gud beskydde, hedern återbringar.

»Din sköld på nytt kan stråla ren och ljus.
Jag utslet tungan, tisteln ned är slagen.» —
Stum gubben är vid nya känslors brus.

Dock snart han ropar: »Är jag ej bedragen,
o säg, min son? Men detta hufvud göm!
Det mig förstenar med de hemska dragen.

»Nej håll! Blott glädjen stör mitt hjertblods ström.
Ord kunna ej min tacksamhet förklara
till dig, vår kämpe, om det rätta öm.

»Högsätet må din plats nu mera vara.
Vid detta hufvud — du vårt hufvud var,
du värde son af stolte fäders skara!

»Ack, Jungfru! Detta blod mer styrka har
att rentvå fläckad kind än alla hafven.
Ej gråt och fastor nu för ålderns dar!

»Ja, det är han, föraktlig såsom slafven!» —
Rui säger: »Hedern räddad är. Jag skrek
ditt namn, just som han nåddes af min glafven.

»Ät, far!» — En bön ber Diego hjertevek.
Högtidliga till bords se'n bägge sitta,
belåtna vid att njuta vin och stek

och då och då på blodigt hufvud titta.

3.

Den röda stjernan.

Djupt ned i rymden skall det finnas en stor röd stjerna vid namn Sahil.
Rabbi *Aben-Esra.*

Öfver fastland, som dött, växer sömndöfvadt vatten,
der en jords sista lif med en frosskakning dog.
Nu allt sorl har sig lagt, som kring rymden förr drog.
Sahils blodröda blick lyser ensam i natten
och speglas i ett haf, som mot stränder förr slog.

I dessa öknars rymd, der allt lif är begrafvet,
i detta intets svalg, der ej botten sig ter,
Sahils sol, som ej fröjd åt en varelse ger,
men gör mörkare skyn och gör hemskare hafvet,
med sin blodsprängda blick allt i dödsslummer ser.

Hoppet, kärleken, tron, sorgen, hatet och kifvet,
hvad man tillbedt och drömt, brott och bedrägeri —
allt från forntidens stund, himmel, jord, är förbi.
Öfver en dröm, som glömts, om Menniskan och Lifvet
Sahils öga allt jämt skall blödande förbli.

Bref till —.

Stockholm i Januari 1886.

Min käre vän! Du klagar öfver, att Du, medan Du är stadd på resor, icke hinner följa med vår inhemska literatur, och ber mig derföre hålla Dig *au courant* dermed, men besinnar icke, att hvad jag dervid kan ge Dig icke är annat än min mycket subjektiva uppfattning, och den säger väl litet om literaturen, men lätt nog för mycket om mig sjelf. Dock i en tid, då hvar och en skrifver »sig sjelf», t. o. m. i offentligt tryck, torde ej vara för mycket vågadt att förtro något deraf åt en god vän. Den subjektivitet i skrifsätt, som vidlåder såväl den offentliga kritiken som författarskap i allmänhet, är ett tydligt kännetecken på en jäsande tid, och kan vara intressant nog, när subjektet är intressant, men konstnärligt moget och utveckladt blir detta sätt aldrig. Också förekommer — med undantag af Ibsens författareskap — icke mycket i vår nordiska literatur, som kan få namn af verkliga konstverk. Goda detaljstudier nästan öfverallt, friskhet och kraft i karaktersteckning här och hvar, — konseqvens och afrundning aldrig! De största förmågorna återfinnas, naturligt nog, inom den realistiska skolan, och lika naturligt — den största omöjligheten till konstnärligt objektiv framställning och utveckling. Deras uppgift ligger dem för nära; de afbilda ett stycke, brutet ur verkliga lifvet, med fotografisk noggrannhet och trohet, men också med den fotografiska sanningens torrhet och brist på andlig sammanfattning af dessa lifvets yttre drag, som de hopa. Hvem som helst som lär sig handtverket och skaffar sig instrumenter, kan bli fotograf, men vilkoren för att återge en sann och tillfredsställande bild med pensel eller penna återfinnas icke annat än hos den ingifne konstnären, som under träget arbete förvärfvat medlen att ge uttryck åt hvad som bor *inom* honom. Också läser jag sällan något af de s. k. realisternas böcker eller ser något af deras dramatiska arbeten utan att tänka: det der kan ju hvem som helst med litet grupperingstalang göra efter, — och det tänker jag aldrig inför ett verkligt konstverk. Men ännu en annan tanke tvingar sig städse på mig, den nämligen: Gud ske lof, att jag icke är ung! Och denna tanke gäller icke allenast

de realistiskt starka skrifterna, utan den gäller äfven idealisternas sanningsfantasterier. Ty, oaktadt det goda syftet och den ädla sträfvan, som utmärka sådana böcker som t. ex. Björnstjerne Björnsons »En hanske» eller »Det flager» — jag vet, att Du känner dem båda, ty vi ha många gånger talat om dem —, äro de, enligt min tro, skadliga för det unga, oerfarna sinnet. Ty alldenstund de vilja, att de unga skola bibringas kunskap om allt det onda och sjuka här i verlden, och då de ej samtidigt *kunna* skänka dem den erfarenhet eller sinnets mognad och jemvigt, som endast det lefda lifvet skänker, beröfva de dem deras ålders naturliga glädje och verka följdriktigt förtviflan eller — förhärdelse. Verka, eller skulle verka, om icke så lyckligt vore, att det unga sinnet oftast, just genom sin ungdom, omedvetet reser sig från ett intryck för att genast fånga ett annat. Naturalistens tendens är så till vida mindre farlig, som den hos verklig ungdom verkar misstro eller vämjelse, åtminstone så snart det imponerande i dess falska styrka fått sin tribut af öfvergående beundran. Men detta minskar icke författarnes ansvar. Och jag tror, att, tänkte de litet mer på ansvaret och mindre på att sjelfva lysa, vore vår literatur renare från slagg. De glänsa, och blända delvis, med en massa småsanningar. Men *sanningen*, som de alla bära i sin sköld, har ofta föga att göra med deras författarskap. Och hvarföre? Emedan sanningen går i motsatt riktning, den finnes hos idealet. Utan ideal uppfattning af ditt lif ser du aldrig en skymt af den gudaborna. Och det är dock efter henne vi alla sträcka oss, för henne vi strida mot hvarandra, och — en skenbar motsägelse, men en naturlig konseqvens — *mot* henne vi sjelfva så ofta strida. Och högljuddare bevis för en allsmäktig Guds tillvaro, än Hans vedersakare genom sina upprorsskrän ge Honom, kunna Hans egna med sitt lofprisande ej bringa honom.

En verklighetsdiktning, som ej tilldelar Honom någon roll, ger oss ej bilden af en sann verklighet. Hvarje författare vill nu sjelf vara Gud, — och vore våra öden lagda i deras händer, erkänner jag, att pessimismen hade sitt fulla berättigande. Härifrån undantager jag icke ens den störste idealisten af vår nords realister (och huru nära mötas icke idealismens och realismens båda ytterligheter!) — Ibsen. Midt i de olika meningar, som göra sig gällande om hans författarskap, enas alla i ett, att han trots sin realism är idealist. Han är det som skald i sitt tidigare författarskap, han är det som tendens-skrifvare i sitt senare, från och med »Samfundets Stötter», genom »Et Dukkehjem», »Gengangere», »Folkefienden» och »Vildanden». Men han söker i dessa idealet der det icke finnes och aldrig kommer att finnas på denna jord, han söker det i fullkomlighet hos samhälle och menskliga institutioner. Han vill häfda individens rätt *emot* samhälle och

opinion, ja, emot dennes egen Skapare ibland, och glömmer, eller vill icke veta af, att det ideala lifvet här på jorden är lydnad och oftervillighet. Nej, han glömmer det icke, ty Ibsen glömmer aldrig någon fas af menskligt lidande, men han ger det sådana otympliga representanter som Gregers Werle och Stockman, likasom för att bevisa, huru praktiskt orätt det är att ha rätt här i lifvet. Deremot tilldelar han sådana subjekt som Relling och fru Sörby det praktiska lifvets skarpblick! Åja, det säger mycket som experiment och saknar tyvärr icke motsvarighet, men så alldeles utan armbågerum är dock icke det menskligt goda och ädla i lifvet. Med sin titaniska styrka griper han om pelarne, som uppbära vårt skyddande tak, och ger dem ett riktigt ruskande, utan att betänka att, får han ikull dem, krossas vi i stället för att frälsas. Icke tu tal om att reformer kräfvas, men de, i synnerhet de som han begär, måste verkas inifrån och utåt och ej tvärtom. Reformera individen till att göra sin pligt i stället för att endast söka sin rätt, och samhället skall uppnå den största grad af fullkomning, som kan nås under ett ofullkomlighetens tillstånd, der synd och nöd äro oundvikliga. Men nu förefaller det mig, som om Ibsen med sitt snilles väldighet väl kunde reformera en hel literatur, — hvilket bäst bevisas genom hela »efterdockhemsliteraturen» — ja, genom den starka belysning han ger åt det skenfagra visa dess ihålighet, och med sitt smärtande gissel sarga det ofullkomliga; men verkar han, med hela sin kamp för individen, individuelt upplyftande och förädlande? Jag följer ett högt exempel och slutar med ett frågetecken.

Dock ännu har jag icke yttrat ett ord om hvad Du egentligen önskat höra. Men kan man väl tala om Nordens literatur utan att komma in på Ibsen, denne jätte, som med ett enda steg öfverskrider rymder, der andra trampa tusenden, tilldels i hans fotspår, men också betydligt på sidan om dem. *Ett* fenomen inom vår literatur få vi dock ej skylla på honom. Äktenskapsbrotten äro, som vi veta, för länge sedan importerade från Frankrike, så dem ha vi nu småningom hunnit vänja oss vid och räkna ej så noga med. För dem är Ibsen ingen målsman, men ännu mindre har han försökt fängsla sina läsares intresse genom skildring af unga flickor, som utan barmhertighet eller försyn kastas i armarne på första, bästa förförare i hvart och hvartannat modernt arbete. Hvarifrån ha vi fått dem? Icke från Ibsen och heller icke ur verkligheten, det jag tror. Jag undrar, om det icke är från Danmark vi hemtat denna literära skatt. Enligt min tro är detta dock farliga gifter att importera; troligen äro de menade som skyddsmedel — men kan det väl vara rätt att här vaccinera oss mot gula febern, som rasar i China? — Jag talar här icke om de arma, skyddlösa varelser, som, uppväxta

i beröring med alla laster, knappt kunna anse fallet för fall. Ty ned till dem når literaturen sällan. Jag talar om den unga flickan, uppväxt i hemmets skydd med helsosamma och rena åsigter om rätt och orätt, och för hvilken hrr författare förenkla fallet till icke allenast en möjlighet utan en ganska vanlig verklighet. Och jag skulle kunna ursäkta hrr författare, ty de skrifva under fullkomlig obekantskap med det motsatta könet, men när våra författarinnor trampa samma stråt, — då tappar jag tålamodet. O! du allherskare modet, hvad förmår du icke öfver oss! Vi lägga oss till en åsigt, ungefär som vi lägga oss till lugg eller turnyr (ty något med »knyck» på skall det vara!). »Esprits forts» skola vi naturligtvis vara allesammans, om vi också offra både oss sjelfva och våra barn derför. — Ack, min vän, jag önskar dem intet ondt, men jag önskar dem alla — en sextonårig dotter, och de skola erfara, huru föga deras starka åsigter hålla streck i verkliga lifvet.

Jag tror, i motsats mot dem, att den unga qvinnans bästa skydd mot frestelse till fall är sjelfva arten af den känsla, som skulle vålla hennes fall. Tillit till den hon älskar, och den helgd hennes egen kärlek har för henne äro utmärkande drag deri, och båda dessa våldföras af ett orent förhållande, något som hon mer instinktmessigt än reflekteradt känner, och mot hvilket hennes naturliga blygsamhet är ett värn.

Detta är det normala förhållandet; allt annat är sjukt och oriktigt. Men otygladt sjelfsvåld, klemande med inbillade lidanden och — oskön läsning, hvaraf jag ser mer än ett ungt ansigte bära spår i den oroliga blicken och ett förtidigt, gammalt och fult drag kring munnen — kunna förvandla och förstöra naturen. Ungdomens bästa fägring ligger ju i den förvånade och öppna blick, hvarmed den betraktar det mötande lifvets brokiga rikedom, och bara det att som ung icke vara vacker är ju, redan det, att ha förspilt sin förstfödslorätt för en vattvälling. Och hvad ha de fått i utbyte? Mena dessa sanningsprofeter, att den unga qvinnan genom att af dem få veta lifvet (eller *deras* uppfattning af lifvet) skyddas mot att bli bedragen derpå? De glömma då visheten af den ordnande makt, som vill, att vi så småningom, men endast småningom, desillusioneras här för att fatta fäste der vi höra till. Menniskans medfödda behof af lycka kunna de icke qväfva; förtaga de hennes illusion derom på ett håll, sträcker hon sig efter en annan, och svaren på det sökandet måste lifvet ge. Att förutskicka svaren på frågorna bringar oordning i allt.

Tro nu icke, att jag vill undanhålla de unga allting, och att de ej skola veta af synd och brott. Jag vill blott, att den brottsliga ej skall göras så söt och rörande, att i deras ögon exemplet blir efterföljansvärdt, och heller icke, att åt sjelfva brottet

i något fall skänkes minsta berättigande. Nej, brott är brott, och när det förekommer i diktningen, skola förutsättningarna vara sådana, att jag bibehåller min afsky för brottet, fastän mitt hjerta röres till medlidande för brottslingen. Då först blir personligheten tragisk och värd min medkänsla, men Denise, — Karin Wahl i »En skandal», — Florizel i »Ett besök» m. fl., m. fl. — äro inga tragiska personligheter: de äro, hvar och en på sitt sätt, oting, härflutna ur osunda begrepp om rätt och orätt, rent och orent, — och verka allt annat än godt. Det är lätt att säga, att samhällets dom är orättvis; ja, men det är naturligt och riktigt, att den är orättvis i sådana fall, den *måste* vara det, ty samhället är icke dygdigt och moraliskt, det endast representerar dygd och moral; långt bättre, att samhället har orätt, än att mitt eget individuella jag ej mer kan skilja på rätt och orätt. Samhället kan i alla fall ej bedöma motiven eller anledningarne. Det kan endast döma hvad det ser, och deruti gör det rätt. Bryter någon mot dess ytliga lagar, måste han finna sig vid att ha brutit med samhället.

En egendomlig företeelse af en sjuklig tids sjuka literatur är Herman Bangs »Fædra». Troligen rår författaren personligen för, att boken ej har mera anseende, ty utom det, att den är skrifven med verklig talang, andas den, midt i sin blaserade ruttenhet, den skäraste oskuld, och trots morfinsjuka och qvaf luft, öfverraskas man af flägtar af sådan ungdomlig renhet deri, att man förvånas deråt, när man betänker ur hvilken jordmån den runnit upp. Onekligen är det en sjuk själs historia, men det är historien om en själ, sjuk af renhetsbegär, och derigenom, medelbart, ett bevis för »det elastiske Baand» som Paludan-Müller talar om i Almas sonetter:

Ved hver Bevægelse det giver efter,
Det rækker til endnu paa fjernest Vei;
Men styrted Sjælen end med fulde Kræfter
Sig ned i Dybet — Baandet brister ei!

Ty värre förlorad än denne författare här ger sig sjelf och sin tid kan väl ingen göra, och dock håller honom skönhets- och renhetsbegreppet — honom sjelf ovetande — uppe. Och vårt rättsbegrepp drages icke på sned af den medkänsla vi ha för hans Fædra.

Jag har nu tillräckligt länge uppehållit Dig, och det utan att Du fått veta något om dagens literatur, ty hvad jag flyktigt berört tillhör redan gårdagen. Men jag skall med nöje öfvergå dertill i mitt nästa bref, sedan jag nu fått ge luft åt hvad jag har emot hela den herskande riktningen. Jag tror, att denna riktning aldrig kan bidraga att bilda några karakterer; förekomma de här och hvar i lifvet, så är det *trots* literaturen, och ej med hjelp deraf. Jag tror visst på tillfälligt menskligt förfall, på nedärfda dåliga anlag och stora svårigheter att lefva lifvet, men jag *vet*, att i

hvarje menskligt bröst äro nedlagda krafter att pånyttföda, icke allenast sin egen natur, utan till och med hvad generationer förut försummat och förfuskat, och jag vill, att de, som ha fått gåfvan, skola med sina skrifter väcka *dessa krafter* till lif och icke de lidelser, som verka deras förstöring. Din vän

Dina.

Stockholm i Februari 1886.

Käre vän! Knappast har jag skickat af en epistel, förrän jag genast är färdig att ta till pennan för att börja en ny. Men saken är, att jag i går qväll såg fru Agrells »Ensam» på Dramatiska teatern, och nu måste gräla litet om den. Men med hvem? — Du känner icke stycket — och derigenom, att jag skall sätta Dig in i de frågor det berör, ser Du dem lätt med mina ögon. Nej, jag skall gräla med författarinnan sjelf. Men först skall jag tala om för Dig, att idealbilderna alls icke äro bannlysta ur realismens skola, ty denna fru Agrells Tora är så starkt idealiserad som någon romantikens figur. Men det har jag, för min del, ingenting emot. Jag tror på idealbilderna och deras goda verkan i literaturen. Tag bort dem derur, och deras svagare efterhärmning i verkliga lifvet försvinner med detsamma.

Egentligen är det dock tendensen i stycket, som jag vill tala om, ty der, såscm här, sedelärande frågor komma under betraktande, söker man ovilkorligen göra sig reda för tendensen. Och detta är väl också skälet, hvarföre all denna undran om Ibsen: hvad vill han? — hvad tänker han sjelf? ej låter sig tystas ens af den allra största beundran för hans objektiva framställningssätt. Ty låt vara, att detta sätt i estetiskt hänseende är det fullkomligaste, men der det rör etiska frågor, äro vi i vår fulla rätt att af framställningen vilja läras och upplysas.

Fru Agrell uppträder icke så sfinxartadt, utan hon frågar ganska tydligt: Tycken I icke som jag, att det är en himmelsskriande orättvisa, att en ungdomsförvillelse skall sträcka sina följder öfver en menniskas hela lif (om hon är qvinna) och icke allenast öfver hennes, utan äfven öfver hennes barns? För att få instämmandet häri så jakande som möjligt, har hon med rätt mycken skicklighet gjort konflikten så skarp, att motsägelse är nästan omöjlig. Att hon dervidlag måst uppoffra karakterssteckningen något, uppehåller jag mig icke vid här.

Men är motsägelse svår, så är medhåll farligt, och det är än värre. Ty fru Agrell begår det misstaget att fordra individuel omdömesförmåga hos samhället. *Hon* vill icke offra något åt dess fordran på yttre anständighet, men samhället skall offra sina principer (lösliga nog ibland, det må Gud veta!) för Tora, specielt för Tora, derföre att hon upprättat sig och fört ett stilla,

ensligt lif såsom mor för sin dotter, utan att dock vilja begagna sig af den konventionella »lögnen» att, för att bli ansedd som ärbar qvinna då hon har sitt barn hos sig, låta kalla sig för fru. Jag tror, att hon helt enkelt är skyldig sitt barn att antaga frubenämningen, oaktadt den är en lögn inför samhället. Hvem är hon härvidlag skyldig full sanning? Sitt barn och alla, som träda i beroende af henne och hennes barn. Men samhället tål icke vid denna sanning. Samhället består ju icke allenast af Dig och mig och likatänkande, utan hr Risk och madam Rask höra äfven dit, och huru kan Tora begära aktningsfullt bemötande af dem, då hon ej vill underkasta sig deras fordran på iakttagande af yttre anständighetsformer. *Denna* fordran tillfyllestgöres genom denna s. k. lögn, som ingen lögn är, då hon i alla de fall, der hon är skyldig full uppriktighet, fullgör denna skyldighet. Den beskrifning Yngva ger af sina lidanden från sin tidigaste ålder är, tyvärr, icke öfverdrifven, men de öppna, snart sagdt tillåtliga, eller åtminstone *för*låtliga förolämpningarna hade undgåtts genom ett medgifvande från modren i detta fall. När George Eliot svarar en person, som, sedan hon ingått sin förbindelse med mr Lewis, tillskrifvit henne under hennes flicknamn, att hon anser sig icke behöfva mer än nämna, att mr Lewis' tre söner gåfvo henne hedersnamnet mor, för att den skrifvande bör kunna inse, att hon *måste* anse miss-benämningen som en personlig förolämpning, så talar och handlar hon värdigt. Äfven för henne var namnet en osanning, men äktheten i hennes förbindelse och *styrkan af hennes sanningskärlek* lärde henne i hvad mån hon borde trotsa verldens dom, och i hvad mån hon borde väja för den. Och hvarje högsint qvinna, som tager närmare reda på denna förbindelse, skall hembära den sin odelade aktning och gilla det offer George Eliot gjorde, oaktadt det innebar icke mer och icke mindre än offret af hennes sociala ställning. Men att ett sådant steg medför och bör medföra detta offer, kan ej — får ej hjelpas.

Men om jag nu kommer Dig att tro, att fru Agrells stycke handlar om antagandet eller icke antagandet af frunamnet, begår jag en stor orättvisa mot detsamma, ty deruti består konflikten icke. Denna inträder egentligen icke förrän i sista akten, der Tora af alla uppmanas att legitimera sin dotters börd genom att nu, efter nitton år, träda i äktenskap med dennas far, som hon med allt skäl föraktar. Yngvas lycka i lifvet (att få den hon älskar) göres beroende deraf, men Tora vägrar, och öfvergifves derföre af alla: af det barn hon uppfostrat i sina rättsprinciper (och hvilka detta barn insett vara långt hållbarare än samhällets), af den vän, som följt och aktat henne genom alla hennes pröfningar. Blir det tydligt för mig, att dessa öfvergifva henne derföre att hon gör rätt — nåväl, då har författarinnan lyckats

öfvertyga mig om, att den bästa rätt lider den största orätt här i verlden, men är jag ej öfverbevisad om att de, på grund af sitt sätt att se, *måste* lemna henne, så har förf. skjutit bredvid målet. Och jag tror, att konseqvensen i skildringen af d:r Sanders och Yngvas karakterer fordrar, att de ej öfvergifva Tora för hennes beslut; och lemna *de* henne ej, så finnes intet berättigande för hvarken titeln eller tillämpningen af begreppet »Ensam». Att bringa sjelfva frågan: »gör hon verkligen rätt i att vägra att gifta sig?» under debatt är obehöfligt, åtminstone inför hvarje tänkande qvinna.

Häruti ligger det svaga i stycket, äfvensom i det okonstnärliga och osanna i beskrifningen af Ekskölds förbrytelse mot Tora vid tidpunkten för hennes fall, och den ytliga motiveringen af detta fall.

Om nu det största erkännande, som kan ges åt detta stycke, är, att det är skrifvet med rätt mycken talang, men utan snillets träffsäkerhet i afseende på karaktersteckning och frågornas rätta lösning, så får man deremot ett alldeles omvändt intryck af Dramatiska teaterns näst derefter upptagna stycke: Björnstjerne Björnsons »Geografi och kärlek». Här röjes snillet, snart sagdt i hvar vändning, men talangen? Sjelfva bearbetningen är, såsom ofta är fallet med denne författare, så satt åsido, att han lemnar fältet öppet för den förnumstiga kritiken, som med lätthet finner sina invändningar, dels mot den blandade stilen i stycket — en komedi, som i andra akten öfvergår till fars och i den tredje ogeneradt klifver in på den allvarligare dramens område! — och dels mot en förment afvikelse från hufvudämnet (Tygesens försummelse af familjen för hans geografiska studiers skull), då i tredje akten vårt intresse öfverflyttas från honom till hans hustrus historia o. s. v., hvilka anmärkningars giltighet ger en viss osäkerhet åt vår omedelbara uppfattning af det snillrika i stycket. Men huru innerligt friskt och rent af välgörande detta, i sin tendenslöshet, på naturlig mensklig försumlighet, menskliga frestelser och mensklig — älskvärdhet bygda stycke verkar från scenen, derom kan Du, genom att läsa det, knappt göra Dig en föreställning. Björnson är en hugskottsmenniska och hans senaste erfarenheter skola genast delgifvas, hvarigenom hans läsare, som icke alltid haft precist samma erfarenheter just då, såsom t. ex. att norsk oljefärg torkar illa, eller om den nya indelningen af folkstammarna m. m., lätt förvillas och får ett intryck af sammelsurium. Emellertid träffar han genom allt detta hufvudet på den spik, han satt sig till mål. Och med innerlig glädje slå vi till, när han räcker oss sin öppna hand — vana som vi blifvit att andra gömma händerna på ryggen — och tacka för påminnelsen om, huru mycken glädje och välsignelse ligger inom vårt räckhåll att nå, om vi blott taga vara derpå.

Ja, min vän, och dessa äro de enda literära nyheter af hem-landsalster, som på senare tiden låtit tala om sig. För resten har jag bara läst ryssar. Poeten och naturskildraren Turgenjeff, psykologen, den skarpe iakttagaren och moralisten Tolstoy, de lidandes kämpe och mederfarne Dostojewski. Rätt betecknande för skiljaktigheten mellan dessa tre samtida författare ur samma nation är deras olika framställning af qvinnan. Turgenjeff, poeten och romantikern, målar, så realistiska hans skildringar för resten än kunna vara, i sina qvinnofigurer den idealiserade qvinligheten. Tolstoy, menniskokännaren, ger henne kött och blod, svåra fel och starka lidelser; dock »varder hon frälst, fastän såsom genom eld», frälst inför hans eget kärleksfulla medvetande och åt vår sympati. Dostojewski hoppas lika litet på och för henne som för mannen.

Men öfver hufvud taget är en ursprunglighet, en omedelbarhet i rättskänslan gemensam för den ryska literaturen, som gör att den förefaller ung, oaktadt den, med några af den vest-europeiska kulturens fördelar i sig upptagit nästan alla dess svåra lyten. Oskuld och depravation gå här hand i hand och göra på oss ett — jag ville säga rörande intryck. Lefvandet är så gammalt, och tänkandet så nytt hos dem, att, oaktadt det djupaste förfall i seder, nationens hjerta ännu förefaller ungt.

Har Du läst Tolstoys »Anna Karenina»? Läs den boken, och Du, som klagar öfver att Du icke får tid att läsa några romaner, behöfver sedermera icke läsa några mera, ty der står allting; den innesluter i sig alla romaner, som hittills äro skrifna. Och hans »Katja» skulle egentligen ha sitt eget bref, om den hörde till vår nordiska literatur, men kanske får den det ändå.

Till dess farväl!

Dina.

Svensk vers.

Sånger och Bilder af C. D. af Wirsén, häft. 4 kr., eleg. inb. 6 kr., Stockholm, J. Seligmanns & Comp:s förlag, 1885.
Dikter i original och öfversättning af Hjalmar Edgren, pris 2,50, Lund, Gleerupska universitetsbokhandeln, 1885. *)
Nya Vers af R. Tavaststjerna, häft. 2,50, eleg. inb. 3,50, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1885.
I Svart och rödt, dikter af Anna A., häft. 3,75, inb. 5,50, Stockholm, Lars Hökerbergs förlag, 1885.

Sånger och bilder af C. D. af Wirsén tillhör ej detta års julliteratur. Denna diktsamling är redan ett år gammal och har i många olika tidningar blifvit så grundligt bedömd, att vi vilja inskränka oss till några få mera allmänna anmärkningar.

I vår nysvenska diktning intager Wirsén ett alldeles särskildt rum. Mera än någon annan af våra nu lefvande diktare håller han på de gamla traditionerna; i hans sång ljuder en klang från svenska diktens storhetsperiod, från tegnérska tiden, som han ock älskar med en viss förkärlek. På ett och annat ställe tycka vi oss till och med träffa på väl mycket »efterklang» — exempelvis i minnessången öfver Kellgren. Dock, huru som helst —, säkerligen bidrager detta ej oväsentligt till den kärlek, hvarmed Wirséns diktning från vissa håll afgjordt omfattas, nemligen från det stora läger, der man ej ännu funnit sig till rätta med den nya tidens nya sätt att framställa menniskolifvet och de tankar, hvilka liksom en djup underström gå genom nutidens diktning, der man ännu mäter poesiens värde och skönhet efter dess större eller mindre likhet med det, som man från sin egen ungdom lärt beundra såsom idealet för poesi — der man alltså exempelvis ännu gärna tåras öfver fru Lenngrens: »Den lilla Nelly satt och grät», etc.

Detta Wirséns kynne är säkerligen också orsaken dertill, att en stor del af »det unga Sverge» — här ej blott i literär betydelse — ej känner sig anslaget af hans diktning. Man önskar mera af realism, i detta ords bästa bemärkelse, och mindre dröm-

*) Dessa båda diktsamlingar borde ju för länge sedan ha varit anmälda i Ny Svensk Tidskrift. Red. anhåller om öfverseende med dröjsmålet, som föranledts af allehanda omständigheter, hvaröfver den icke varit herre. Emellertid bättre sent än aldrig. *Red:s anm.*

verld, en realism sådan som den skalden visserligen skildrat i sin sång öfver Rafael, men aldrig sjelf uppnått:

"blott den, som griper in med fria händer
i menskolifvet, fröjd åt verlden ger.
Det är ej nog att gästa drömmens länder,
du måste djupt i verklighetens ner."

Wirsén rör sig hufvudsakligast i de veka känslornas och aningarnes mera dunkla och aflägsna rike; detta äfven då, när han vill måla naturbilder, hvilket gör, att dessa ej bli konkreta, åskådliga, lifsfriska, något som klarast framträder, om man jemför det olika sätt hvarpå Wirsén (»Blåa dagrar») och Bååth (»Tångahallar») målat samma tafla: Skelderviken sedd från Arilds läge. Wirsén älskar att försjunka i ett stilla begrundande; hans dikter äro fulla af en svärmisk längtan efter hvila och ro, i skarp motsats till åtskilliga andra våra diktare, som med all sin kraft vilja — om de än ej alltid kunna — gripa ett fast tag i samhällsskicket för att visa det ofta snedvridna, ihåliga deruti, på samma gång som de allvarligt *mana till arbete* — ej besjunga hvilans ljuflighet. Wirsén är öfver hufvud taget de mera privata känslornas välmente skald. — Redan i samlingens första dikt »I dalen» framträder detta starkt. Den längtan, han *här* skildrar, innebär dock intet sjukligt eller osant: ej åtrå efter hvilan så mycket för hennes egen skull som för den hjertats och sinnets frid och harmoni, den själens söndagsstämning, som den medför, ty visserligen är det fullt allvar, då han säger:

"märker du någongång fara och hot för handen,
ser du ett meningskrig tända sig vidt kring landen,
tala ditt ord bestämdt, räds ej för hatets svall:
honom, som Gud bekänt, Gud ock bekänna skall."

Mindre tilltalande förefalla oss de många »månskensdikterna» eller rättare de många dikter, i hvilka månen på ett eller annat sätt, direkt eller indirekt, spelar en framstående roll. Vi finna särskildt dikten »Månljus»:

"O måneljus, ibland du ljuft hugsvalar,
ibland beklämmer jordens vilsne son",

för mycket påminnande om de utgjutelser, med hvilka unga flickor mellan 15—16 år pläga undfägna hvarandra, ehuru det fullt erkännes, att det säkerligen ej lyckats en än så svärmiskt trånande ungmö att åstadkomma så många vackra ord. I sin första diktsamling hade Wirsén särkildt *en* dikt till månen, som är präglad af en verkligt mystisk skönhet: »Månestrålar». Men dermed skulle han ock låtit sig nöja; att i den ena diktsamlingen efter den andra ständigt besjunga denna planets olika

behag i alla dess olika stadier och faser blir i längden litet enformigt.

Åtskilliga tillfällighetsdikter af vackert allvar, exempelvis »Förbarmande», finnas här. Att mana till barmhertighet, att vara förespråkare för den kristna välgörenheten är ett utmärkande drag hos denne skald, och dessa hans dikter hafva utan tvifvel åt honom vunnit många hjertan. En af dessa på en gång sanna, enkla och just i sin enkelhet tilltalande dikter är »Sjuksköterskan». Vackert säger här Wirsén om barmhertighetssysterns höga, fast tysta uppgift, att hon:

"— är med det högsta i slägt,
ty Guds försoningslära
och skaldekonsten bära
barmhertighetssysterns drägt:
de gå, som hon, till nöden,
som tryckes af törnets tagg
och kämpar hårdt med döden,
de gifva åt feberglöden
en droppe af himmelsk dagg."

Att skaldekonstens uppgift ej minst är den, Wirsén här framstält, och att fyllandet af denna uppgift vore en ära för våra skalder, mer eftersträfvansvärd än alla granskares lof och pris, det är visst och sant. Men ännu har vår svenska skaldekonst — för så vidt man med detta ord ej menar den skiftning inom diktens verld, som betecknas »psalmsång» — gunås ej blifvit så folklig, att den i verkligheten »går till nöden» eller öfver hufvud taget till de folklager, der nöden mest har hemma; en och annan, exempelvis Snoilsky och Bååth, har uttalat detta som en innerlig förhoppning, en sin själs högsta önskan, men dervid har det förblifvit. Detta bevisas bäst af den ringaktning, som de lägre lagren eller i dagligt tal folket hysa för skalder och skaldekonst. Ännu ha vi ej i Sverge sett den skald, hvars stora uppgift det är att inträda i enkla bondgårdar och låga torp för att sjungas och älskas af »allt folket» i vidsträcktaste mening, såsom Björnson i Norge. Och allra minst skall denna plats intagas af hofskalden Wirsén. Hans hofpoem förbigå vi helst med tystnad.

För öfrigt vilja vi som en allmän anmärkning framhålla, att Wirséns sysslande med andlig poesi föranledt väl många änglar med hvita vingar äfven i de mera verldsliga dikterna; vi tro för vår del, att dessa senares flygt ingalunda derigenom blifvit högre.

I »Från Betlehem till Golgatha» har Wirsén på *sitt* sätt gifvit ett rikt uttryck åt hvad som bor på djupet af det svenska skaplynnet, nemligen religiositet. Är det något intresse, som förmått tränga både djupt in och djupt ned, så är det intresset för religionen. Men i stället för den sjukliga längtan, i hvilken

ofta det religiösa känslolifvet utmynnar, ljuder i dessa dikter emot oss än hjertats stilla hopp och förbidan, än dess glada beundran för all den rika poesi och skönhet, som följer kristendomens väg »från Betlehem till Golgatha». Sällan har på vårt språk skrifvits en så innerlig och fin religiös dikt som »Den heliga natten». Hvilken lugn glädje i denna dikts sista strof!

"Vi skynda väl, säg, vi ila väl med?
Med herdarne må oss gläda!
Vi hasta till krubban, vi böja oss ned
för barnet, det milda, det späda.
O saliga timma,
då ljuset går opp
ur villande dimma
för bäfvande hopp!
I verlden vårt lif var så sorgetungt;
du, heliga barn, gör det ljust och lugnt."

Eller hvilken tilltalande enkelhet möter man ej i dikten »Hvad säger man om Honom?» Vidare må framhållas det blida, innerliga »Frid vare eder», m. fl., m. fl.

Dock äro åtskilliga af dessa dikter tydligt stämplade af reminiscenser och inflytelser från katolicismen, dess madonnadyrkan, rökelse och virak; den katolska kyrkans alla medel att tjusa de yttre sinnena, att berusa genom en rent estetisk njutning lemnas ej obegagnade. Godt hade varit, om Wirsén — just i sin religiösa diktning — visat sig besitta den »gudagåfva», om hvilken han sjelf (sid. 302) säger, att den rikast röjes genom

"att i det stora vara enkelt sann,
ge lif åt allt, till andakt sinnet höja,
förnöja kännarn och ändå förnöja
det stilla sinnet hos gemene man."

Till detta sistnämda lämpa sig öfverhufvud taget ej Wirséns andliga sånger; dertill äro de för estetiska och förutsätta en alltför hög bildningsgrad.

De tre stora minnesdikterna »Esaias Tegnér», »Calderon» och »Rafael» intaga utan tvifvel det mest framstående rummet i denna diktsamling. Om dem gälla här och der hans egna ord om Calderon: »hans sång är praktfull, svärmisk och klangfull». Bäst lyckas han, då han för oss frambesvärjer Rafaels sköna bild. Det är en hänförelsens eld öfver denna dikt, som röjer styrkan af hans eget hjertas inneboende värme; denna tillåter dock aldrig ett öfverträdande af »det skönas» gräns, tvärtom, denna dikt är sådan, att i henne »naturen ler och språket sjelft blir sång».

Arten af Wirséns diktning kännetecknas väsentligen af ett

grunddrag, som funnit ett träffande uttryck i följande hans egna ord om Tegnér:

— "ej blott *tidens* tusen bilder famla
inför hans spanande, hans häpna syn,
den bottenlösa *evighetens* gamla,
och helga frågor i hans själ sig samla,
och full af trånad ser han då mot skyn."

Wirsén är afgjordt idealist, liksom ännu en af våra skalder: Viktor Rydberg. Den förre är dock i detta hänseende vida mindre rent typisk än den senare. Wirséns idealism, ehuru nog uppriktig och i det hela taget sann, spelar dock ofta för mycket på ytan och glider ej sällan öfver i sentimentalitet, hvartill aldrig Rydbergs förnedrar sig. Denna senare består deri, att en lefvande ideal verld sänker sig ned till oss, kommer oss till mötes och, ehuru icke synlig för lekamliga ögon, likväl gör sig med lifvets hela kraft förnimbar, och då den beträder vårt hjertas tröskel, får den vår själs djupaste strängar att dallra:

"i naken englafägring anden
sänker barmen i det klara blå."
(V. Rydberg: Dikter.)

Hos Wirsén är det ofta nog ej en andeverld, som *omedelbart* framträder; man har, åtminstone i hans smärre lyriska dikter, en känsla af, att skalden *anstränger* sig för att bakom det synliga upptäcka något af högre ordning, och det är snart sagdt blott i sina andliga dikter samt i sina minnesbilder, han lyckats uppnå det mål, han framställer i dikten »Rafael»:

"störst af allt ändå mig synes detta lugn förutan kamp,
denna konst att ge det stora utan later utaf kramp."

Det är ett synnerligt tilltalande dikthäfte, som föreligger af *Hjalmar Edgren*, vår kände öfversättare, Schakuntalas fine och geniale tolkare. Enkel, flärdfri och i hög grad anspråkslös — så mycket mera påfallande, som vi sett så mycket af motsatt art — skildrar denne skald öfver hufvud taget helst de veka känslorna och stämningarne, och han gör detta så, att det verkar i hög grad sympatiskt; man känner, att alltsammans är genomlefvadt, är verkligt, är *äkta*. Alla dikterna, de öfversatta inberäknade, äro genomträngda af en enhet i tankar och uppfattning, som gifver starkt intryck af en helgjuten personlighet. De skildringar, hvilka kräfva mera energi och kraft, »Fregatten Cumberland», »Den Fallne», m. fl., förefalla oss onekligen svagast, och att skalden sjelf deltagit i de händelser, som skildras, kan man ej tydligt märka. Men detta oaktadt och äfven ehuru ett och

annat förefaller väl mycket reflekteradt, göra dock dessa dikter ett lefvande intryck. De äro utsprungna rakt ur ett ädelt, varmt menniskohjerta, hvars blida, hoppfulla förtröstan och tro på det goda ofta framträda. Emellanåt ljuder en ton, exempelvis i »Tankefrihet», som visar, att skalden besitter en god del af den »frie amerikanens» starka frihetskänsla, att han har en omutlig fordran på full frihet inom andens verld, för trons och tankens vexlande former, ty, säger han,

"just formens brytning är vårt bästa hopp,
ty ingen sanning födes utan strid.
Nej, kamp och vexling bilda lifvets lag
i andens som uti materiens verld."

Hans språk är enkelt och okonstladt; formen ofta af äkta klassisk renhet.

Bland originaldikterna vilja vi först och främst påpeka den osökt fina dikten »Till den hemmavarande»:

"Här vandrar jag bland lyx och prakt,
palatser, rikedom och makt,
men tomt, ja tomt käns allt ändå,
när man är van att vara två.
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Ja, hur jag går och ser mig kring,
så ser jag ändock ingenting,
hvars glans ej skymmes af en bild,
som är mig när, fast från mig skild."

Det är i denna dikt något ädelt, rent menskligt, något af hvad hvarje god menniska säkerligen någon gång har känt eller känner; vi våga påstå, att denna i formen melodiska dikt är en perla i vår nyaste lyrik.

Dikten »Farväl» påminner ej obetydligt om Burns' enkla, något svårmodiga visor; detta är för öfrigt ett gemensamt drag för alla de erotiska dikterna i denna samling.

Edgren skildrar gerna naturen, understundom något abstrakt, men alltid på ett synnerligt älskligt sätt; hans naturmålningar äro alltid vänliga och friska; han ser aldrig naturen i uppror, utan öfver allt, i flodens klara lugna våg, i den glittrande droppen, i bäckens porl skönjer hans öga »en evig harmoni». Allt hvad naturen eger skönt, rent och ursprungligt mötes i skaldens inre af »samma harmoni», och synnerligt betecknande för Edgrens hela diktarlynne finna vi slutversen af dikten »På fjellet West Rock»:

"Den sol, som öfver dig, natur,
sin ljusflod tömmer kungligt huld,
strör ock i hjertats dal sitt guld
och tränger skuggorna derur."

I Edgrens hemlandsdikter eller rättare de, hvilkas motiv äro hemtade från hans älskade Vermland, »Mitt hemland», »Kyrkviken», röjes en innerlig kärlek, enkelt och naturligt uttryckt; hvarje vers talar om sann känsla, och man får ovilkorligen intryck af, att skalden i sitt nya hem på andra sidan Atlanten ej en minut glömt »hembygdens skogar och dalar», och att han säger rena sanningen, då han utbrister:

"Ty, fosterland, med ditt mitt minne blandas,
mitt hjerta slår ditt hjertas slag,
med dina lungor är det, som jag andas,
och med din tunga talar jag!
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Hur säll den dag, när jag får åter vända
till dig, till dig, mitt fosterland,
till dig, som jag så ofta plägar sända
ett längtans bud från fjerran strand!"

Edgrens styrka ligger, som ofvan nämts, i det ömma, blida: han är lugn, lidelsefri, utan att vara kall, och han förstår den sällsynta konsten att vara känslig utan bli hjertnjupen eller sentimental.

Som öfversättare har Edgren för länge sedan intagit en berömd plats i literaturen, och denna häfdar han här på ett glänsande sätt. Utom några smärre dikter af Longfellow, Burns och Poe, af hvilka vi särskildt vilja påpeka »Englars fjät» af den först nämde, har Edgren skänkt oss en ypperlig tolkning af Tennysons tvenne berömda större dikter, »Locksley Hall» och »Enock Arden». Hans landsmän äro honom tack skyldiga ej endast för dessa, på ett öfverlägset sätt utförda försvenskningar, utan äfven och kanske först och främst för det hjertelag, som ledt hans penna, för denna kärlek, som varmt kommit honom att önska, hvad han sjelf så uttrycker i sin dikt till Longfellow:

"— — — Du trast, så vidt berömd med rätta,
ock i mitt land fins skog med rika genljud i
och hjertan känsliga för sångens harmoni:
o, kunde jag din dikt på svenska toner sätta!"

Från den svenska diktens yttersta utpost i fjerran vester öfvergå vi nu till en dess yngre gren i öster, representerad af *K. Tavaststjerna.*

Genom sin diktsamling »För morgonbris» har han redan vunnit ett aktadt skaldenamn, och är hans föregående diktning stämplad af djerfhet och ursprunglighet, så gifva dessa hans »Nya dikter» ej en hårsmån efter för de förra. Man stun-

dom häpnar öfver de nästan hänsynslöst utkastade orden och bilderna, men man kommer snart underfund med, att skalden besitter en högst sällsynt träffsäkerhet. Han har en märklig förmåga att utan ansträngning med blott några få ord på stället angifva en situation så, att den med ens framstår lefvande och fullt naturlig.

Dessa nya dikter höra till dem, med hvilka man ej kommer fullt på det klara i en handvändning. De fordra att läsas och genomtänkas flera gånger. Vid första intrycket är man halft tveksam, om ej ett och annat är väl platt och hvardagligt; man tycker sig finna endast skizzer och antydningar, lösryckta från hvarandra. Men snart nog känner man, att tonen är rätt funnen, att den skenbara hvardagligheten uppbäres af en poetisk underström, samt att de särskilda dikterna öfver hufvud taget lätt nog liksom af sig sjelfva forma sig för ens fantasi till ett organiskt helt.

Den första afdelningen, »Vuxen för hemmet», består af en bukett små fina, löst sammanbundna dikter, doftande af vårfriskhet. De öfverraska ej med nya och djupa tankar, de beröra ej några af tidens brännande frågor, de behandla ett helt vanligt motiv, en vanlig ungdomlig kärlekshistoria, men detta så, att den ej förefaller gammal, lika litet som den årligen återkommande tusenskönan ute på ängen om våren. Hela denna cykel utgör, om vi så få uttrycka oss, en hymn till den trofasta, allt öfvervinnande ungdomskärleken, ett lof till denna, sådant som vi blott sällan finna det i den nyare skaldekonsten.

I trots af ogynsamma omständigheter: lifvet i pensionen, det hvardagliga hemmet, det konventionella kropps- och själsförslappande sällskapslifvet, slår dock denna kärlek ut i blom och är mäktig nog att ur den bortskämda, på ytan lefnadströtta, i hjertat lefnadsträngtande koketten få fram den varma, trofasta qvinnan.

Genom flera af dessa små dikter stryker så att säga en frisk sjövind; alla framstå åskådligt lefvande i bilder; hvar enda en af dem är en liten den finaste pastellmålning.

Andra afdelningen, »Fogelfri derute i verlden», skildrar en qvinnas lif, sedan hon genom den behandling, hon rönt under ett tilltvunget giftermål, fått hat och förakt för allt hvad äktenskap heter, medan behofvet af och längtan efter kärlek dock lefva qvar och komma henne att bli »fogelfri derute i verlden».

Flera af dikterna i denna cykel äro de föregående värdiga, särskildt »I ensamhet II» och »Tête à tête III». Den sista är som poetisk målning rent af genial.

Det förefaller oss dock, som vore det inre sammanhanget mellan dessa dikter *väl* löst. Förf. fordrar mycket, stundom *för* mycket af läsarens egen skapande förmåga: så kunna vi ganska väl följa damen till och med hennes »tête à tête», men sedan

försvinner hon för oss i det gåtfulla; de båda parallela dikterna »På forna villan» och »I säkerhet» stå som ett löst bihang och tyda på, att författaren vill ju förr dess hellre bli fri från alltsammans.

Båda dessa diktcykler hafva det felet gemensamt, att deras älskare äro blotta skuggbilder, som stryka öfver taflan, obestämda figurer, som man ej lyckas få klara för sig; i synnerhet förefaller »vännen» i den sista afdelningen endast som skuggan af en hvardaglig don Juan.

Poemen i tredje afdelningen, »Från pojkåren», bestå till största delen af något väl mycket protokollsmessigt affattade barndomsminnen och snustorra referat af »den lille Karls» mandater i hem och skola. På mer än ett ställe påminna de starkt om de små anspråkslösa rim, som stå under teckningarne exempelvis i »Barnkammarens bok», och om vår utmärkta konstnärinna Jenny Nyström vill utgifva ett andra häfte af dessa i barnkammaren omtyckta illustrationer, skall hon här rikligen erhålla både motiv och text.

Ett par undantag finnas visserligen, såsom »Jultiden II» och »På höbergningen»; den senare är präglad af en lustigt naivt skälmaktig ton, hvilken de andra sakna; äfven är »På nattgammal is» en frisk vintervisa. Men i det hela taget visar denna afdelning ett betänkligt aftagande. Man riktigt häpnar öfver, att en verklig skald så kan tackla af och mattas.

Förf. gör sig ibland skyldig till slarf i formen; denna är ofta ovårdad och sjelfsvåldig, öfvervägande i den sista afdelningen, men äfven här och der i de båda förra, exempelvis på sid. 77, der damen utbrister:

"Och har jag ej väntat,
förgäfves i veckotal,
och väntat så spändt att" o. s. v.

Att kalla en ung flicka för ett »sjuttonårigt» (sid. 3) eller »femtonårigt (sid. 62), stycke» förefaller äfven något stötande. Högst egendomlig är den sport, som idkas på sid. 5, der den unga flickan

"— kastar emellanåt tankspridd omkring
barnögon, stora och ljusa."

Att, som på sid. 68, »träda» två bruna barn i nya helgdagskläder är också litet besynnerligt.

Man frestas att tro, att titeln på dikterna af Anna A., *I svart och rödt*, uteslutande afser deras yttre, ty vid genomläsandet af dem upptäcker man mycket litet af »svart» färgton, hvar-

ken i motiv eller upppfattning. Visserligen bär den första dikten i samlingen namnet »Oro», och författarinnan säger i denna, att hon mycket älskar storm och vilda böljeslag; men man märker ej mycket till det sedan. Alla dikterna i den ganska stora samlingen äro öfver hufvud taget mycket stillsamma och lugna; de förråda inga starka lidelser, och har författarinnan plågats af oro, så har hon mycket bra förstått att beherska densamma. Hon tillhör synbarligen den kategori af »själar», om hvilka hon talar i samma dikt,

"som likt den täcka insjön stilla stå
med hus och blomstertäppor i sitt sköte."

För att hafva sett dagen i vår nervösa tid är denna diktsamling riktigt ovanligt fri från nervositet. Den är, som antydt, mycket fridfull och i hög grad idyllisk. Det fins knapt en dikt, som ej öfverflödar af naturmålningar efter gammalt godt recept: vårens ljuflighet och sommarsolens värme, lärkjubel i det blå och trastens sång i nordanskog samt mycket, mycket tårar — oupphörligt glänser och skimrar det af tårar, både vid alla möjliga stunder på dagen och vid årets vexlande tider. Och känner författarinnan sig någon gång obehagligt berörd på sin gång mot »ökengränsen», tycks detta dock endast vara en hastigt öfvergående känsla. Till och med hennes »nattstycken», i hvilka hon genom mörkret endast hör vreda vågors hotande svall, ljusna så småningom och öfvergå i en ton af glad och ljus förtröstan.

Att en qvinna skrifvit dessa versar, derom är man strax på det klara, äfven om det ej stått att läsa på titelbladet: än mera: en verkligt from och god qvinna, som gerna vill glädja andra och hvars högsta önskan är att kärleksfullt kunna smyga en »tröstens blomma till dem, som lida». Och denna goda afsigt kan man ju fullt uppskatta, utan att så högt behöfva värdera denna diktsamling som literär produkt. Särskildt förefalla oss »Åslögs drömmar på Spangarhed» mindre lyckliga. Det är intet i dem, som påminner om sagans käcka, fyndiga Kraka, men desto mera om en nutida mycket svärmisk eller mycket trånande ung — eller hvarför icke gammal — dam. Säkerligen dvaldes ej i Krakas sinne, der hon beckig och okammad vallade getter på Spangarhed, någon lyrisk förtjusning öfver den omgifvande naturens vaknande vårlif, säkerligen ej heller några djupsinniga spekulationer öfver det outsägligt ljufva i »att vara». Denna afdelning i samlingen kunde helt visst med mera rätt burit titeln: »Anna A:s drömmar på Svältorna».

Dock måste vi erkänna, att det äfven finnes rätt fagra, osökt enkla bitar här och der, exempelvis »Elfvalek», »Sol på klippan», »Skum», med flera, samt att författarinnan öfver allt framträder anspråkslöst och blygsamt och utan någon tanke på

att kunna djupare ingripa uti eller bidraga till de stora frågornas lösning. Vackert och ursprungligt uttrycker hon sina förhoppningar och önskningar i dikten »Förr och nu», i hvilken hon uttalar — såsom motsats till sina forna högtrafvande förhoppningar — den anspråkslösa, men vackert sagda och säkert innerligt kända önskan att ega om ock blott en enda tanke, som kunde lyfta

"mot evigheten någon af de små,
som utan lyftning genom tiden gå."

Och det är vår tro, att just häri är det, som Anna A. har sin betydelse; hennes poesi är för »de små», för de enkla, okonstlade menniskorna i de många små hemmen, som tycka om en liten stunds välljud i hvardagslifvets prosa. Och just på grund häraf finna vi denna *samling* ej oväsentligt förfelad. Anna A:s dikter skola ej läsas i samling; ingen menniska kan stå ut med att arbeta sig igenom denna massa vår-, höst-, vinter-, qvälls- och ökenstämningar. Och dessutom äro alla dikterna preglade af en så stor inneboende likhet, att har man läst de tio första, så kan man resten utantill. Dessa små enkla lyriska utgjutelser passa bäst för kalendrar och tidskrifter, sådana som exempelvis »Svenska familjejournalen», som företrädesvis läses af personer med mindre anspråk i literärt hänseende. Serverade droppvis här och der mellan prosatexten — skildringar öfver Jönköpings säkerhetständstickor eller Flygare-Carléns noveller — kunna de göra och ha de under lång tid gjort ganska god effekt, men »en masse» —! På detta sätt utportionerade hafva Anna A:s dikter, som på många håll äro både gerna och mycket lästa, säkert åstadkommit mera glädje än samlade och utgifna i ett elegant, till på köpet mycket elegant och mycket dyrt band! Här föreligger åter ett exempel rent af på den öfverdrift, till hvilken man numera ofta gör sig skyldig vid böckers utstyrsel. Denna bok är verkligt praktfull »i svart och rödt», och man frestas understundom att tycka, att det bästa på hela sidan är den fina vignetten.

C. Hrg.

Professor Es. Tegnér och rättstafningsfrågan.

I ett extrahäfte af Ny Sv. Tidskrift för innevarande år har prof. Es. Tegnér upptagit till behandling den nu på dagordningen stående frågan om en reform af vår rättstafning. Hans uppsats »Natur och onatur i fråga om svensk rättstavning» diskuterar spörsmålet i hela dess nuvarande utsträckning, således dels från principiell synpunkt, dels med hänsyn till de redan framstälda reformförslagen: Lyttkens-Wulffs och rättstafningssällskapets; och jag skyndar att genast från början betona, att den gör detta på ett sätt, som tillförsäkrar prof. T:s arbete ett hedersrum bland vår literatur i ämnet och låter det — åtminstone i dens ögon, som lyckas bortse från det väl mycket »käserande» framställningssättet — värdigt ställa sig vid sidan af Hazelii utmärkta verk »Om svensk rättstafning». Och annat var ju icke att vänta af vår förnämste nu lefvande språkvetenskaplige författare.

Då jag icke desto mindre känner mig nödsakad att taga till orda mot hans uppsats, gör jag detta dels i min egenskap af rättstafningssällskapets ordförande, anseende prof. T:s kritik af sällskapets reformförslag vara i mångt och mycket förfelad, dels och i synnerhet såsom reformvän och språkman öfverhufvud, i ty att jag icke kan underlåta att finna förf:s principiella ståndpunkt vara i det väsentliga oriktig. Hans arbetes hufvudsakliga värde synes mig ligga däri, att det på ett ställe och i ett sammanhang framställer *alt*, som kan — med skäl och oskäl — sägas till förmån för det nuvarande oefterrättlighetstillståndet i vår ortografi, alt ifrån det argument, som redan konung Gustaf IV

Adolf så djupt senterade*), ända till det i sanning grufliga framtidsperspektivet, att en vidtgående stafningsreform skulle öka »den söndringens anda, som i vår tid mer än förr ställer söner mot fäder». Denna väldiga mur af argumenter kan möjligen genombrytas, men kringgås kan den icke, ty här är verkligen hopfördt alt hvad lärdom och fyndighet mäkta sammanbringa till försvar för en — sit venia verbo — dålig sak, nämligen det nu rådande brukets herravälde i vår ortografi. Visserligen anger sig prof. T. själf på flera ställen i sin skrift såsom varande en varm reformvän, men ingen läsare af hans bok torde kunna undgå att snart sagdt på hvarje sida få det intryck, att han af alla sina krafter och af all sin håg värnar det bestående, visserligen på det sätt, som af ålder visat sig vara det verksammaste, nämligen under försäkran om, att man är lifligt intresserad för reformer, blott icke *nu* och icke i just ifrågavarande punkt. Jag betviflar icke ett ögonblick, att icke prof. T. är en vän af reformer; ty hvem är icke det? Rydqvist var ock intresserad för stafningsreformer, så länge han själf fick föreslå dem; när andra förslag framkommo, blef han den, som ifrigast förfäktade det beståendes »rätt». Prof. T. vill ock en stafningsreform, men synes ej kunna uppgifva sina »tycken», icke ens i de, visserligen jämförelsevis få, fall, där han ej har annat eller bättre skäl för dem, än att de äro *hans*.

Det begränsade utrymmet förbjuder mig att här ingå på någon kritik af de positiva reformförslag, prof. T. framställer. Och det kan äfven vara öfverflödigt, ty dels lära

*) Se Leopolds roliga berättelse härom (Samlaren för 1880, s. 67): "Man hade öfvertygadt Hs Majst att då bokstafven C vore alldeles förkastad, det första och vigtigaste af alla arbeten, ABC-*boken*, skulle hädanefter komma att nämnas ABD-*boken*. Konungen i högsta grad nitisk om Svenska Äran, uppbragtes grufligen häraf. Han hade väl försålt Wismar; Pommern stod i fara att förloras; Finland var vid flera tillfällen äfventyradt: men när det gällde den tredje bokstafven i Svenska Alphabetet, då upplifvades hos Hs Majst känslan af en Svensk Konungs pligter, och han beslöt att, till försvar af denna Riks-Klenod, utbreda hela sin alphabetiska makt. För min del, angifven såsom upphofvet till hela detta ortographiska Riks-tumult, hvarigenom Fäderneslandet hade varit hotadt med förlusten af en ärorik bokstaf, lemnades jag åt mitt öde, med nåd till lifvet, så länge jag var i stånd att, med tillhjelp af de öfriga 23 bokstäfverna, uppehålla det."

de nog komma att från annat håll upptagas till skärskådande, dels sammanfalla de uti åtskilliga punkter (t. ex. *v* i stället för *f* eller *fv* såsom tecken för *v*-ljud, *ä* för *e* såsom *ä*-tecken, *kv* för *qv*, *s* för *z* m. m.) med rättstafningssällskapets, hvilka jag här vill söka försvara. Jag inskränker mig därför i det följande till en diskussion dels af prof. T:s principiella ståndpunkt i afseende på omfånget, arten och sättet för genomförandet af en stafningsreform, dels af de viktigaste bland hans många invändningar mot detaljerna i rättstafningssällskapets förslag. Men jag förutskickar den, visserligen själfklara, men dock som det förefaller välbehöfliga, anmärkningen, att jag lika litet vid försvaret som vid författandet af sällskapets rättstafningslära anser eller ansett dess förslag vara de bästa möjliga; utan jag anser blott, att de nästan alla äro vida bättre än andra som hittills framställts, att de — som sagdt — oftast icke falla för prof. T:s kritik, och att jag icke bör envisas med *mina* privatmeningar i de punkter, däri dessa afvika från sällskapets förslag. Ty jag har för länge sedan lärt mig inse, att det bästa — och bäst anser man ju alltid sin egen mening vara, annars hade man den ju icke såsom sin — är en fiende till det bättre, och att vi aldrig få en något så när duglig stafningsreform till stånd, om hvarje fackman envisas att vilja stöpa den efter *sitt* hufvud. Samma åskådningssätt och samma praxis vet jag omfattas af sällskapets öfriga »ledande män»*). Ingen beskyllning kan därför vara orättvisare än den, som döljer sig eller rättare sagdt uppenbarar sig i prof. T:s pikanta uttryck »de nya lagstiftarna» (s. 64). Det sanna förhållandet är, att vi åtsport den svenska allmänheten, hur långt den önskar gå i riktning af en radikal rättstafnings-

*) Utom primus motor Lundell (och Leffler, som dock i följd af ogynsamma omständigheter icke varit i tillfälle att spela någon ledande roll). Men Lundells afvikande ståndpunkt synes mig ej berättiga prof. T:s missledande uppgift (s. 138), att "upphovsmännen" äro "sinsemellan oense", hvilket afgjordt inger den föreställningen, att söndringen sträcker sig till flere än *en*. — Hvad prof. T. menar (s. 139) med sitt tal om "*flere andra* upsaliensiska fackmän", som äro våra "afgjorda motståndare", är mig obegripligt, och vågar jag tillsvidare bestrida uppgiftens riktighet, då jag tror mig känna alla Upsala-fackmännens ståndpunkt i frågan.

reform, och erbjudit oss att med ledning af denna allmänhets uttalade önskningar uppgöra ett förslag, om hvilket sedan alla kunna ena sig, som icke antingen hafva de obotfärdiges förhinder eller äro ur stånd att underordna *sina* subjektiva (och kanske ideala) önskningar under *andras* — stundom kanske mindre väl motiverade — vilja. Utan denna förmåga hos minoriteten skulle ju hvarje förnuftig samverkan människor emellan omöjliggöras, och jag vågar påstå, att det är en plikt att söka förvärfva sig och tillämpa den, så snart ej fråga är om moraliskt rätt och orätt. Och att inlägga något dylikt patetiskt moment i en så rent yttre sak som rättstafningen har med rätta icke fallit oss in. Också tror jag, att vi med ovanligt lugn kunna höra och såsom obefogad afvisa hvarje förebråelse för otidigt »lagstiftande».

Detta leder oss öfver till den första principfrågan: Hvilka skola rätteligen träda i spetsen för en rättstafningsreform? — ty *att* en sådan bör äga rum, därom äro prof. T. och rättstafningssällskapet ense. Jag har å annat ställe yttrat, att »det ej nog ofta kan betonas, att just skolmännen, ej språkvetenskapens målsmän, äro de till rättstafningsfrågans bedömande mest kompetenta», hvilket enligt prof. T. är ett »oriktigt och i hög grad farligt» tal, mot hvilket han ställer påståendet, att »ingen *blott praktisk* skolman utan värkligt vetenskapliga studier skall vara kompetent att göra en enda liten ändring i vår rättstavning». Mig synes, att bådas våra uttalanden äro fullt riktiga. De stå ej häller i någon motsats till hvarandra. Vår ortografis lyten existera egentligen endast för den, som *lär* sig eller andra att stafva. Ingen är därför kompetentare att bedöma, *hvar* den ortografiska skon klämmer och alltså bör ändras, än just den som har den på, d. v. s. pedagogen *och* hans lärjungar. I fråga om dessa senares kompetens gläder jag mig åt att öfverensstämma med prof. T., som med rätta yttrar: »det är mycket som den fåkunnige och barnet förstår bättre än de som anse sig för det prövade förståndets män. Och dit hör i icke ringa grad just rättstavningen» (s. 143); men jag håller dock före, att *läraren* förstår saken ändå bättre. Emellertid, så snart fråga blir om själfva utförandet af de ändringar,

som den klämmande skon tarfvar, då måste man taga skomakaren till hjälp, d. v. s. då kan pedagogen icke längre undvara språkvetenskapsmannen. Men låtom oss framför alt icke glömma, att den senare ännu mindre kan undvara den förre. Prof. T:s bok utgör ett nytt bevis därpå. Ty att en stafningsreform, sådan som prof. T. vill ha den, icke tillgodoser undervisningens kraf, därom torde våra pedagoger blifva sällspordt enhälliga. Och rättstafningsreformen är dock i allra främsta rummet — en undervisningsfråga.

Härmed har jag redan antydt det svar, jag anser man måste gifva på en annan principfråga: För hvilkas räkning är det, som en stafningsreform — företagen af pedagogen och den i hans tjänst stående vetenskapsmannen — skall ske? Hvilkas behof skall den i främsta rummet taga hänsyn till? Denna grundläggande fråga upptar prof. T. aldrig till specielt öfvervägande, men som ett sakta ackompanjemang till hela hans föredrag ljuder — i mer eller mindre klara antydningar — svaret: reformen bör framför alt taga hänsyn till de bildades, författarnes, vetenskapsmännens språkkänsla, göras så litet betungande som möjligt för den nu fullvuxna generationen, tillgodose personer med »fullt utbildadt språksinne och fullständig kännedom om sitt modersmåls bildningslagar» (hvar finnas sådana?) — följaktligen göras så minimal som möjligt. Detta synes mig grundfalskt. De en stafningsreform oundgängligen åtföljande olägenheterna äro ett offer, som de bildade, de fullvuxne måste bringa de obildade och barnen. Vi som redan kunna stafva på vårt — dåliga — sätt hafva absolut *intet* gagn af en reform, blott besvär; böra alltså, om vi tänka på *vår* fördel, icke reformera alls. Men de, som *icke* kunna stafva och, med vår nuvarande ortografi, aldrig kunna komma att stafva »riktigt» — och dessa äro det vida öfvervägande flertalet af vårt lands befolkning — det är för *deras* skull, reformen skall ske. Ty stafningen *har* redan »en social betydelse, som den hälst ej bör ha», nämligen den sorgliga betydelsen att utgöra det schibbolet, som åtskiljer bildade och obildade. Färdigheten att handskas med ortografien, jämte några andra mindre talanger, såsom att äta med blott gaffel och lägga matskeden rätt vänd efter modets växlande kraf, utgör den

nutida aristokratens och bildningsfilisterns adelsmärke, som skyddar honom från att förblandas med »gemene man». Men skall den sociala klyftan kunna fyllas, så måste aristokraten bekväma sig att slunga i dess gap icke blott sina politiska utan äfven sina ortografiska prerogativ, och generationen af 1886 borde veta att fylla sin plikt lika väl som den af 1866. Därför altså, för att bana väg till civilisationen åt de lägre samhällslagren och det uppväxande släktet, lätta för dem den andliga samfärdseln, därför måste reformen ske — ju förr och ju grundligare, desto bättre. Hvad i dag försummas lämnar ett försummadt kvar i morgon. Steget bör tagas *så* stort, som. den nu lefvande generationen mäktar att taga det »utan att fläka sig».

Vi hafva sålunda kommit in på frågan om reformens omfång. Rättstafningssällskapet svarar oförbehållsamt, att det önskar en radikal reform, ju radikalare dess bättre. Icke så prof. T. Han hyllar satsen: hvad stort sker, det sker — så småningom; man lyckas bättre i att rycka bort hästens svans genom att nappa strå efter strå än genom att söka slita bort hela svansen på en gång. Härvid är dock att observera, att det rekommenderade sättet är icke blott tålamodspröfvande utan äfven rätt pinsamt, i händelse man har till uppgift att rycka bort sin egen svans för att dymedelst skaffa sig ett mänskligare utseende. Jag skulle vilja föreslå en medelväg: att man rycker bort så stora tofsar, som man mäktar med på en gång; och vi kunna vara vissa på, att vår ortografiska svans är tillräckligt stor och tjock, för att åtskilliga tofsar skola återstå åt våra efterkommande att roa sig med. Men ju mera *vi* orka med, desto bättre. Ja, för min del — och jag vet att mången med mig har samma tycke — skulle det aldrig hafva fallit mig in att *nu* deltaga i något arbete för en rättstafningsreform, därest jag ej ansett — liksom jag fortfarande gör — att tiden är mogen för en ganska radikal reform. Jag instämmer med J. N:s yttrande i hans välskrifna artikel i Tidning för Wenersborgs stad och län d. 10 maj 1886: »Jag är fullt och fast öfvertygad om, att ställningen med hänsyn till rättstafningsfrågan numera är sådan, att intet förslag till ordnande af rättskrifningen, som ej åsyftar en *genomgripande* reform, skall, ens

för en kort tid, vinna allmännare erkännande. Den bildade delen af allmänheten har nog det förståndiga tycket, att *om* det nuvarande stafsättet skall reformeras, det skall reformeras med besked, med konseqvens och så, att det verkligen länder till någon nytta; den anser följaktligen också, att sättandet af en eller annan ny lapp på gammalt kläde snarare länder till skada än gagn» *). Dessa sist citerade ord af den erfarne skolmannen synas mig just slå hufvudet på spiken. Åtminstone lär väl icke en enda pedagog i vårt land vilja vara med om ett sådant förfaringssätt, som det prof. T. förordar: många successiva förändringar med kortare mellantider. För att hinna det stycke väg, som rättstafningssällskapet föreslagit att nu med ens tillryggalägga, och om hvilket prof. T. medger — i alt väsentligt — att det förr eller senare måste tillryggaläggas, kräfvas, om hvarje reform icke får större omfång än hvad prof. T. *nu* föreslagit, minst 20 små-reformer, hvilka således tillsammans komma att för sitt genomförande upptaga 200 år, om en dylik bringas å bane hvart 10:de år; och oftare lär väl ej ens den reformlystnaste vilja reformera. Man får på så sätt ändå under sin lifstid vara med om en 6 à 7 stafningsreformer. Men ho vill finna sig i dylikt? Prof. T. talar om, att en genomgripande reform blefve för betungande för en generation. Månne 6 smärre dylika blefve det i mindre grad? Billigtvis kan icke ifrågasättas, att någon generation skall behöfva vara med om mer än *en* af reformerna, hvilka därför ej få komma tätare än hvart 50:de år. I så fall få vi hålla på i 1,000 år, innan våra 20 reformer tagit slut, och när så skett, måste vi bums gripa oss an med minst 20 nya sådana på grund af de ändringar, språket under tiden genomgått. Så att nog har man på det sättet skaffat sig en fullständigt betryggande garanti för, att vi aldrig få eller ens kunna få en något så när duglig skrift. Detta sätt att reformera utesluter själfva möjligheten till en verklig reform. Men man har ju ändock namnet, om också icke

*) Jfr nu också "I rättstafningsfrågan" af Johan Nordvall. (Läroverks-program). Venersborg 1880.

saken — och för ett mycket förnöjsamt sinne torde det ofta vara vinning nog.

Ett dylikt tillvägagående förbjuder sig självt äfven från en annan synpunkt. Ändringar hvart 10:de, ja hvart 20:de år, det är ungefär detsamma som årliga ändringar, ty hvarje om än så liten reform kräfver minst denna tid för att tränga igenom; jfr t. ex. *kv*, som knappast förr än nu, nära 20 år efter nordiska rättstafningsmötet, kan sägas hafva vunnit säker utsikt till seger öfver *qv*. Men när redan den jämförelsevis ringa ostadighet, som nu en tid bortåt rådt i vår ortografi, åstadkommit inom pedagogiska kretsar en verklig förtviflan — hvilket icke alls är att undra på — hur skulle då våra skolförhållanden komma att gestalta sig, om den nuvarande oredan gjordes permanent och så att säga sattes i system? Prof. T. tycks icke alls behjärta de för skolan häraf uppstående olägenheterna. Han betonar blott vådan af en fast ortografi och anser, att »vacklan är ett godt, förutsatt att man vacklar hän mot ett bättre». Ja visserligen, i jämförelse med ett stelt kvarstående vid det sämre. Men låt oss icke glömma, att all vacklan också innebär ett vacklande just mot det sämre och icke kan kallas vare sig ett godt eller ett ondt, förrän man får se, hvart det vacklande faller. Och att vackla äfven i *de* punkter, där man icke behöfver vara ostadig, det kan aldrig kallas ett godt. *Bäst* är dock i alla händelser att hafva vunnit stadga *i* ett bättre, och icke blott vackla hän emot det. Den som fruktar en fast ortografi — och jag medger gärna, att fasthet utöfver *en viss gräns*, nämligen den som det talade språkets egen stadga bestämmer, icke är önskvärd — han kan lugna sig med den vissheten, att äfven den mest radikala reform icke skall kunna hindra vår skrift att vackla i många punkter, nämligen där uttalet dels redan nu vacklar, dels framdeles blir vacklande i följd af talspråkets ändringar. För öfrigt är det en besynnerlig logik att — som prof. T. gör — varna för en fast ortografi, hvilken måste »leda till outhärdliga förhållanden och sluta med revolution», och *därför* motarbeta en grundlig reform och förorda väsentligen status quo. Tankegången tycks vara: om *alt* reformerades, som nu tarfvar förbättring, blefve vår ortografi så god, att den för lång tid vunne ro

och fasthet; men en fast ortografi är dålig och leder till revolution; låtom oss derför behålla vår nuvarande dåliga stafning, som icke har det felet att ställa reformatorerna tillfreds; men låtom oss i densamma vidtaga just så pass många ändringar, som behöfvas för att störa tillfredsställelsen äfven hos de konservativa. Så åstadkommes med säkerhet — »outhärdliga förhållanden». Nej, det måtte väl, i all resons namn, vara solklart, att skola vi underkasta oss besväret — det aldrig obetydliga besväret — att ändra vår stafning, så böra vi göra det endast på det vilkoret, att ändringen blir *så* grundlig, att vi kunna känna oss trygga för, att vi aldrig mera i vår lifstid behöfva göra någon enda ändring, och underkasta vi oss *det* besväret, då vore det oförsvarligt att icke taga steget *så* stort, att äfven våra barn och barnbarn kunna få lugn och ro — till nyttigare sysselsättningar än att ändra sin kakografi.

Men, säger prof. T. (s. 10), »en så långt gående ortografisk omskapning som den nu i frågasatta har aldrig förekommit hos något folk med utvecklad literatur; och dock har behovet på många ställen varit ojämförligt mycket mera trängande än här». Ja, det är nog sant; också se vi i engelsmännens och fransmännens skrift de lysande resultaten af denna non-interventionsprincip. Förf. medger själf, att dessa folk icke »på den lugna utvecklingens väg kunna få en dräglig skrift. Men sådana förhållanden äro att räkna som undantag, och ej alls likstälda med hvad som föreligger hos oss.» *Altså* böra vi vidtaga blott små förändringar — hvarigenom vi med nödvändighet förr eller senare blifva fullt »likstälda» med engelsmännen och få en lika hårresande revolution i vår ortografi, som den de gå till mötes; eller ock måste vårt reformerande pågå så tätt — såsom ofvan framhållits — att det alstrar en ortografisk annandagsfrossa, i jämförelse med hvilken den kris, rättstafningssällskapet vill framkalla, måste betraktas såsom en välgärning för patienten.

Men, heter det vidare, en grundlig reform skulle möta för stort motstånd. Den nya tyska riksortografien har rönt och röner fortfarande starkt motstånd, och den innebär dock en lindrigare förändring än något hos oss nu framstäldt reformförslag. Ja visst! Frånsedt, att den nya tyska orto-

grafien i och för sig förtjänar alt det motstånd den kan få, enär den snarare utgör en försämring än en förbättring af den hittills gängse stafningen, och detta förnämligast emedan den alt för litet tar hänsyn till *skolans* kraf; och fränsedt, att mången klandrar den, just emedan den bjuder för *få* förbättringar; så är det alldeles naturligt, att den skall från konservativt håll röna starkt motstånd. Ty sådant är just förhållandet, att *hvarje* stafningsändring, som öfverhufvud faller i ögonen och orsakar *något* besvär — och det gör äfven en sådan, som den prof. T. föreslår, då t. ex. *v* skall i hundradetals ord insättas i stället för *f* och *fv* — väcker motstånd, och detta motstånd blir i det allra närmaste lika stort — ja kanske lika stort eller större — om ändringen är af mindre omfång, än om den är mera genomgripande; ty om man redan bekvämar sig att ändra ett halft eller ett helt tusental ord, så går man lika gärna med på att ändra ännu ett tusental eller par. Besväret är ungefär lika stort, så snart man ej längre får följa sina gamla skriftvanor utan måste »tänka sig för» vid skrifvandet. Därför har prof. T. säkerligen också orätt, då han flerestädes betonar, att ett ord, hvars stafning ändras i fråga om *en* bokstaf, samtidigt icke bör i flera afseenden rättas; ty den som öfverhufvud kan finna sig i att ändra *igen* till *igän*, kan nog också smälta ett *igänn*, ja till och med *ijänn*, och den som stöter sig på en skrifning *dåv*, kränkes nog föga mindre af ett *dov* för *dof*. Ett godt exempel på riktigheten af denna iakttagelse utgör ordet *corps*, där det utan tvifvel varit vida lättare att genomföra den radikala ändringen till *kår* — alla bokstäfver ändrade utom *r!* — än det skulle varit att försöka med de lindrigare (?) formerna *cårps, cårp*, *cårs, corp, cors, cor, kårps*, *kårp*, *kårs* o. d.; på samma sätt med *sås* för *sauce* o. a. d.; det af prof. T. förordade *akcent* stöter förmodligen mera än *aksent; poäng*, *talang* afgjordt mindre än t. ex. *poin, poing, poänt, taleng*, *talant*. I alla händelser torde prof. T. vara alt för sangvinisk, om han tänker sig, att de reformer, *han* är med om att föreslå, skola kunna undgå att hos vanans trälar uppkalla oestetiska förnimmelser. Han har till stående invändning mot rättstafningssällskapets förslag, att de »väcka anstöt», men hvad tror han om sådana skrif-

ningar, som de af honom själf föreslagna *kvävt* (för *qväft*), *djävul (djefvul), djärv (djerf), gras (grace), plymascherad (plumagerad), glass (glace)?* För öfrigt innebära de samtliga en ändring af flere än *en* bokstaf; är det endast, då dylikt föreslås af rättstafningssällskapet, som det är anstötligt?

Men prof. T. vill äfven — och såsom mig synes, med ännu mindre skäl — att man skall också på så sätt visa hofsamhet i fråga om reformens omfång, att man icke ens i de punkter, som nu upptagas till ändring, genomför den konsekvent. Så t. ex. vill han visserligen i likhet med rättstafningssällskapet, att *c* och *z* såsom tecken för *s*-ljud utbytas mot *s*, men detta icke så »hänsynslöst», d. v. s. konsekvent, som sällskapet vill, utan endast i vissa ord, t. ex. *gras, glass, sigenare, sicksack* (men *rubricera* o. s. v. i oändlighet, *zoologi* m. m.); han vill skrifva *bagasch*, men *page; marschalk*, men *människa; gav*, men *af; begravt*, men *haft* (dock pt. *havdt*); *bunt* men *vindt*hund; *päst*, men *gest; mänsklig*, men *svensk; värs*, men *diverse; härrlig*, men *herre*. Ett dylikt sätt att reformera måste jag obetingadt anse sämre än ingen ändring alls, ty som prof. T. så riktigt anmärker — visserligen icke mot sig själf utan mot rättstafningssällskapet —: man »lättar icke lärjungens möda, när man för vissa fall stadgar stavningsändring, för andra åter ser sig nödsakad att bliva vid det gamla». Och för den, som redan kan stafva, blir på så sätt mödan af en ändring orimligt ökad utöfver hvad nödigt vore; ty man får då att lära sig, hvilka ord inom en viss kategori som skola ändras och hvilka som skola *icke* ändras, i stället för att man kunde pretendera att få en enkel och lättlärd ändringsregel, om ej för annat så dock för reformens egen skull. Ty, för att åter låta prof. T. tala, »huru mycket en lätt regel betyder se vi allra bäst däraf, att intet förslag haft lättare att bryta sig väg än det som rörde teckningen af *k* för *q*». »*Kv* för *qv* har ögonskenligen vunnit framtiden på sin sida — och detta i väsentlig mån blott för den bekväma regelns skull». Men hade prof. T. skolat uppgöra regeln, så hade han säkerligen föreslagit, att *qv* skulle tillsvidare kvarstå i orden *qvinna, qvast, qvar*, emedan *kv* skulle vara »för mycket stötande» i dessa »så

vanliga ord». Men lyckligtvis ådagalade nordiska rättstafningsmötet icke en dylik hofsamhet.

Vända vi oss nu till frågan om arten af och målet för den stafningsreform, som bör komma i fråga, måste jag lika bestämdt opponera mig mot de principer, som för prof. T. äro de ledande. Dock icke i *en* punkt, hans opposition mot ett strängt genomförande af fonetisk stafning, en opposition som han tydligen anser — man har svårt att inse hvarför — drabba rättstafningssällskapet och dess »ledande män». Det hjälper icke, att Lundell yttrat: »grundsatsen att man skall rätta skriften efter uttalet är såsom grundsats oduglig, orimlig» *); att jag yttrat, dels att »en lättlärd, om också möjligtvis ofonetisk skrift är bättre än en svårlärd fonetisk», dels att »skriftspråket är bättre än talspråket därutinnan, att det skiljer på *hvitt* och *vidt*, på *själ*, *skäl* och *stjäl*, om också detta dess försteg *möjligen* icke är af den betydelse, att skriftskilnaden bör upprätthållas»; vi äro dock i prof. T:s ögon arga fonetici. För min del är jag emellertid säkerligen i vida mindre mån en anhängare af den fonetiska stafningsprincipen än prof. T. Jag har ju nyligen sökt utförligt häfda den uppfattningen af språkriktighet, att bäst är det språk — sålunda också det skriftspråk — som exaktast och snabbast uppfattas och lättast produceras. Häraf följer, att skriften för att vara »riktig» endast får vara fonetisk i den mån detta bidrager att lätta tankekommunikationen, hvilket långt ifrån alltid är fallet. Att »återgifva uttalet» är icke skriftens *mål;* det är blott ett — och för vår *nuvarande* skrift det viktigaste — af de *medel*, som skriften använder för att vinna sitt mål, tankarnas meddelande.

Men i en annan fråga, som också nära sammanhänger med språkriktighetsspörsmålet, måste jag ställa mig i en så mycket bjärtare motsats till prof. T. Reformen får, säger han, icke blifva sådan, att man söker »göra ortografien oberoende af språkkänslan» (s. 21); »man kommer till bättre resultat genom att skärpa sitt öra för den ortografiska känslans röst än genom att lyssna till de vetenskapliga ortografernas

*) Emellertid har Lundell i en senare utgifven skrift (Några anmärkningar) utan tvifvel fält yttranden, som mera drabbas af beskyllningen för en ultraistisk fonetisk ståndpunkt.

förslag» (s. 110). Jag vill mot dessa yttranden icke framdraga, hvad förf. själf medger, att känslan är »en kanske bedräglig känsla»; jag vill ej häller antaga, att den språkkänsla, han vill gifva vitsord, är den som tillkommer honom själf eller någon annan person med »ett ovanligt skarpt språksinne», utan jag antar — trots hans tal om »det slöa språksinnet» (s. 64) — att gemene man också får hafva ett ord med i laget; och jag skulle då kunna vara fullkomligt med om de citerade yttrandena, sådana de nu äro formulerade, så vidt icke det låge något annat uti dem, än det de vid första påseende tyckas innebära. Men de böra ses i belysningen af prof. T:s myckna tal om naturen: »vi skola närma oss till *naturen*»; »må vi arbeta på att omforma vår skrift därhän, att den så mycket som möjligt blir naturlig» (s. 142 f.); ja, hela hans skrift om »natur och onatur» vill vara ett försvarstal för naturen. Detta är icke alldeles öfverraskande att höra från en förf., som hyllar satsen »må språket ha sin gång», som yttrat: »de största språkorimligheter i verlden blifva riktiga, så snart de fått bruket på sin sida, liksom den värste usurpator blir legitim, när han blott sitter fullkomligt fast på sin tron» och »ett språk är icke annat än ett inom en viss krets rådande mod». uttalanden, hvilka jag redan i min uppsats »Om språkriktighet» tillräckligt kritiserat. Samma laissez-aller-teori, som i de citerade yttrandena framträder rörande talspråket, genomgår det nuvarande inlägget i den ortografiska frågan. Han tycks på god tro anta, att »en på historisk och naturlig väg uppvuxen ortografi» är eo ipso god och värd respekt. Från samma synpunkt kunde man taga till orda för vårtor, finnar, långa — och hvarför icke också smutsiga — naglar m. fl. »naturliga» bildningar på människokroppen. Men det finnes en annan motsättning än den — natur och onatur — som prof. T. så lifligt behjärtar; det är natur och konst, eller kanske ännu rättare, natur och kultur. Skriften lika väl som talet är och bör vara en konstprodukt, och dess naturliga utväxter få icke respekteras, så snart de ej främja språkets uppgift, att på *lättast* möjliga sätt kommunicera tanken. Det synes mig vara det betänkligaste grundfelet i prof. T:s skrift, att så snart han — med stort skarpsinne, det medger jag villigt — lyckats uppvisa de

historiska och psykologiska orsakerna till ett skriftbruk, han redan dermed anser sig hafva rättfärdigat detta bruk. Men han glömmer då, att det att lyckas *förklara* en företeelse icke är detsamma som att lyckas *försvara* densamma. Tout comprendre, c'est tout *pardonner;* och på *förlåtelse* kan möjligen vår nuvarande ortografi göra anspråk, men den är icke värd, att en talang sådan som prof. T:s bortslösas på ett omöjligt försvar af densamma.

Prof. T. har — ofta mästerligt — påpekat sammanhanget mellan vår språkkänsla och vår gängse stafning, men han har *icke* gjort, hvad han dock *borde* hafva gjort, skilt emellan *de* fall, då stafningen uppstått på grund af språkkänslan, och *de*, då språkkänslan uppkommit på grund af stafningen; förf. till »Språkets makt öfver tanken» har, såsom J. N. i den citerade artikeln så träffande anmärker, försummat att taga i betraktande »ett i barndomen inlärdt stafsätts makt öfver tanken». Men detta måste man göra. Och sedan man sålunda skilt mellan de ursprungliga och de oursprungliga psykologiska rötter, med hvilka vårt nuvarande rättstafningssystem fasthänger vid vår själ, måste man vidare undersöka fastheten af de senare — något som prof. T. icke häller gjort — och ändtligen taga i öfvervägande, om denna är så stor, att dessa sekundära rottrådar möjligen icke ännu kunna afskäras, änskönt att det vore önskligt. Ty respekt kräfva — åtminstone från dens sida, som håller på »naturlighet» — endast de ursprungliga rottrådarna, d. v. s. *den* språkkänsla, som existerar oberoende af stafningen och icke framkallats af en förkonstlad stafning; lika visst som man vid en reform af klädedräkten icke får taga hänsyn till den hos modedockan genom konstlade vanor — eller rättare sagdt ovanor — framkallade känsla, som tvifvelsutan lifligt uppreser sig mot borttagande af snörlif, höga klackar och turnyr. Huru ofta hör man icke om en *verkligt* »naturlig» dräkt, d. v. s. en som ställer »naturen» i förnuftets, det ändamålsenligas tjänst — att den är oskön, »väcker anstöt» o. s. v., alldeles som det heter om en förnuftig stafning. Samma slafviska undergifvenhet under det gängse bruket måste ock den göra sig skyldig till, som anser, att »ett språk är icke annat än ett inom en viss krets rådande mod». Låtom oss

emellertid få ögonen öppna för, att modet — konstens extravagans — oftast är höjden af onatur, liksom fallet också är med det af ingen konst tuktade naturtillståndet. Här som ofta annars räcka ytterligheterna hvarandra handen, och då prof. T. försvarar »naturen», pläderar han faktiskt för — onaturen.

Denna skefva uppfattning af språkriktighetsspörsmålet röjer sig vid prof. T:s framställning af hvad han kallar »samhörighetslagen». Hans uppsats säger sig förnämligast åsyfta »att påvisa denna lags betydelse och att hävda dess för tillfället misskända rätt». Det senare må hafva varit behöfligt; i så fall skall det emellertid blifva min uppgift att söka bidraga till att återförvisa den inom de behöriga gränser, den nu tyckes vilja öfverskrida. Det förra var emellertid icke *så* af nöden, som prof. T. tror. Dels har nämligen samma synpunkt redan 1880 framhållits i Pauls »Zur orthografischen Frage», som icke blifvit obeaktad i Upsala; dels har på de diskussionsmöten i rättstafningsfrågan, som förliden vinter till stort antal ägde rum i Upsala, både undertecknad och andra vid åtskilliga tillfällen framhäft ifrågavarande lags betydelse *). Men, svarar prof. T., samhörighetslagen kränkes ju ändock genomgående af rättstafningssällskapets regelbok, som bjuder oss att skrifva *hålla*, men i presens *holler; ridå*, men i genitiven *ridos; kassera*, men *kasör* o. d. Ja, *om* den det gör! Men det är eget nog, att ehuru vår rättstafningslära utgått i 5,000 ex., lästs af förmodligen minst 10,000 personer, kritiserats — stundom rätt utförligt — af några hundraden, har dock ingen utom prof. T. känt sig manad att opponera sig mot sådana lindrigast sagdt besynnerliga stadganden, som de nyssnämda. Skälet torde vara lätt funnet: ingen mer än han har kunnat upptäcka, att sällskapet vill skrifva *holler* o. d. S. 27 tviflar till och med han på,

*) Hade prof. T. under sin Upsalavistelse haft tid och lust att någon gång bevista en dylik sammankomst, skulle han hafva funnit, att flere af de synpunkter, han i sin broskyr framställer såsom nya eller förbisedda, icke varit så främmande för rättstafningssällskapets "ledande män"; så t. ex. har skälet till konsonantens enkelskrifning i *min, din, sin* o. s. v., som prof. T. (s. 55) påstår hafva "blifvit så förbisedt af våra äldre och yngre ortografer", upprepade gånger af mig och andra framhållits.

att sällskapet »önskar en sådan stafning», s. 28 förklarar han sig »naturligtvis icke tro att det vill tillämpa den», men annars låter han oss upprepade gånger höra, att vi stadga något sådant. Han betraktar nämligen vårt utkast som en grundlag, den där förbjuder alt, som den icke uttryckligen befaller; altså, sluter han, då bland ord, som stafvas med *å*, uppräknas *hålla*, men icke *håller*, och då intet stadgande finnes, om att presens stafvas på samma sätt som infinitiven, så har sällskapet stadgat, att presens af *hålla* skall skrifvas *holler*. Detta resonemang, som gäller äfven för de öfriga exemplen, må gärna vitsordas såsom logiskt, men jag befarar icke att uttrycka mig för starkt, om jag å andra sidan säger, att det vittnar om en påfallande brist på vilja att tyda allting till det bästa *). Vare härmed huru som hälst; *har* man väl ritat hin håle på väggen — hvilket jag för min del anser vara öfverflödigt — så bör man icke af malplacerad artighet underlåta att prygla honom. *Tror* prof. T. verkligen på den slutsats, till hvilken hans logik ledt honom — och annars borde han naturligtvis aldrig använda den till en förebråelse mot sällskapet — då synes ett helt annat språk från hans sida vara på sin plats gentemot förslagets upphofsmän. Då *bör* han icke, *kan* han icke sanningsenligt säga, att de äro »dugande män», »med full rätt högt uppburna vetenskapsmän» o. d. Det är hans plikt att öppet utsäga, det de äro odågor, fullkomligt oförmögna att taga befattning med vare sig vetenskap eller undervisningsväsende. Men han föredrager att låta läsarne af hans broskyr på egen hand draga denna slutsats, och han går bort och tvår sina händer. *Han* har ju sagt, att de äro »dugande», och kan icke hjälpa, om allmänheten mera litar på sitt eget sunda förnuft än på hans artiga — om också något otillräckligt motiverade — omdöme.

För min del vill jag formulera samhörighetslagen på följande sätt: Föreställningar som — äfven af personer utan specielt språklig bildning — *med nödvändighet* associeras med hvarandra, böra både för örat och ögat erhålla uttryck,

*) Någon högre grad däraf röjer sig icke häller i hans många gånger upprepade beskyllning, att sällskapet vill afstafva *ödmj-uk, pål-aga* o. d.

som påminna om hvarandra så mycket som möjligt är, utan att språkets allmänna uppgift att så exakt, snabt och lätt som möjligt förmedla tankeutbytet därigenom motverkas. Detta är det lilla uns af befogenhet, som döljer sig i det åtminstone fordom så vanliga talet om »stafning efter härledningen». Men att, som prof. T. gör, utsträcka lagens befogenhet till alla associationer, som af en person med »fullt utbildadt språksinne» *kunna* göras; att yrka på *l* i *ljuta* på *den* grund, att ordet för språkkänslan (hvems?) sammanhänger med *lott*, på *h* i *hjord* på grund af *herde*, på *ll* i *kavalleri* på *den* grund, att man i spelet kille har en term »*kavall* förbi», och i *million* på grund af affärsuttrycket »per *mille*», o. d.; det är att låta den etymologiska stafningsprincipen — om hvilken prof. T. dock förklarar, att den »numera ej kan vänta gehör i den vetenskapliga diskussionen» — hålla sitt intåg med pukor och trumpeter. Denna ära vederfares den dock blott *då*, när dess fordringar öfverensstämma med det rådande bruket, som är och förblir prof. T:s största, ehuru icke erkända favorit. Till förmån för detsamma får till och med samhörighetslagen maka åt sig, och det blir rättstafningssällskapet, som då får häfda dess för tillfället misskända rätt. Sällskapets stafning *juta-jöt*, *sjuta-sjöt*, *svalj-svälja*, *sårj-sörja*, *jöra-jorde* äro i enlighet med lagens kraf; icke så prof. T:s *gjuta-göt*, *skjuta-sköt*, *svalg-svälja*, *sorg-sörja*, *göra-gjorde*, ehuru de från hans synpunkt riktigare stafningarna *gjöt*, *skjöt* m. m. redan ofta användas af »den fåkunnige och barnet», auktoriteter hvilka han dock, som synes, är mera benägen att i teorien hylla än att i praktiken följa. I andra fall gör förf. gemensam sak med sällskapet i att kränka lagen. Så då han skrifver *svulst* trots *svullen; skygd*, men *skygga; afund*, men *unna* o. d., något som icke lär kunna försvaras därmed (!), att t. ex. *afund* »leder sina anor tillbaka till en mycket aflägsen forntid» och att *andra* ord, t. ex. *bukt*, *utsikt*, *makt* äro »mycket löst» förenade med sina släktingar (*buga*, *se-såg*, *förmåga*), så att »här en analogistavning ej efter vanliga regler kan fordras». Detta sista är jag i sak gärna med på, men nog är det öfverraskande att höra det från dens mun, som nyss förut försvarat *l* i *ljuta* och *h* i *hjord* på grund af dessa ords

sammanhang med *lott* och *herde*. Prof. T. tycks snarast bruka samhörighetslagen såsom brukade han den icke, ty så snart dess fordringar icke stämma med hans tycken, går han den ogeneradt förbi, ofta utan att i förbifarten ens göra honnör för densamma. Vid andra tillfällen däremot kan han få den att prestera rent otroliga saker i fråga om försvar för hvad han vill hafva försvaradt. Ett eklatant exempel härpå har man i hans resonemang (s. 116 f.) rörande orden på *-isera* och *-icera*. Han vill skrifva — såsom det nu brukas — *botanisera, kritisera* (trots *botanik, -iker, kritik, -iker, -ikast*) m. m., men *rubricera, musicera, fabricera* m. m. på grund af *musikant, fabrikant, -ation* (och ehuru hvarken något *rubrikant* eller *rubrikation* finnes). Nu frågar den förvånade läsaren med skäl: hur kan samhörighetslagen leda till att *fabricera* skall skrifvas med *c* på grund af *fabrikation*, som har *k*? Jo, svarar prof. T., man skref fordom *fabrication*, och då var samhörigheten utmärkt. Altså: därför att *fordom*, då man hade *c* i *fabrication*, samhörighetslagen kräfde, att *fabricera* också skrefs med *c*, skall man *nu*, då *fabrikation* skrifves med *k*, ändock ha *c* i *fabricera* — och detta på grund af samma lag. I sanning, den är mycket användbar denna samhörighetslag!

Ändtligen vill prof. T. äfven såtillvida inskränka den föreslagna reformen, att utländska lånord i regeln undantagas från densamma; detta trots att han bekänner: »Grundsatsen om utländska ords teckning efter den inhemska ortografien är utan tvivel god och riktig». Men i rättstafningsfrågor är icke sällan ett svalg befäst mellan prof. T:s teori och hans praxis; så t. ex. härvidlag. Till och med ett så ytterst vanligt ord som *pängsné (pince-nez)*, väl bekant för de allra flesta svenskar, vill han ej skänka en svensk stafning; åt det vida mer aristokratiska *chaise-longue* vill han däremot snarare medge stafningen *schäslång*. Mot *portfölj, portmonä, botfårer, sås, kapten, resurs* m. m. har han naturligtvis ingenting att invända, ty de brukas redan, men hade prof. T. fått råda, då man ändrade dessa ords stafning, hade den nog uteblifvit, och vi skrefve än i dag *portefeuille, porte-monnaie, bottes fortes, sauce, capitaine, ressource*. Är nu icke *pängsné* minst lika berättigadt att få

svensk stafning som *portfölj* och *botfårer?* Men, svarar prof. T., då få vi också skapa sådana »maskeradfigurer» som *dosadå*, *sjarabang*, *volovang*, *fäsjenäbel* m. m.. Ja, om man förbiser »följande för bedömandet af språkriktighet så huvudsakliga synpunkter», nämligen å ena sidan visserligen »att man måste taga hänsyn till sin publik och sålunda, då man riktar sig till *svenskar*, icke företrädesvis sträfva efter att göra sig förstådd af *utländingar*», men å andra sidan och »framför alt att språkriktigheten ställer helt olika kraf på verkliga i språket gängse *lånord* och sådana ord, som mera tillfälligtvis då och då i svenskan *citeras*, i fråga om hvilka sednare mera kosmopolitiska hänsyn kunna få göra sig fullt gällande» *). Kan prof. T. på rena allvaret påstå, att de af honom anförda uttrycken äro verkliga lånord i svenskan? Är det hans mening, att rättstafningssällskapet också vill skrifva *konesangs a fär* (connaissance à faire), *ki sekskys sakys* (qui s'excuse, s'accuse), *suum kujkve* (cuique), *konditsio sine kva nån* (conditio sine qua non) o. d.? Till en dylik slutsats kommer man nämligen, om man ej tror sig eller andra om att skilja mellan de verkligt lånade och i bruk bland den svenska allmänheten varande uttrycken å ena, de blott citerade å den andra sidan. Gränsen dem emellan kan visserligen vara något sväfvande — liksom de flesta gränser — men den är åtminstone icke oriktigt uppdragen liksom den, hvilken prof. T. söker sätta mellan »formelt inhemska» och »formelt främmande» ord. Till den senare kategorien för han nämligen (s. 72) ord, som »utan att kunna upplösas i svensk-klingande delar ha tonen på annan stavelse än den första», hvarigenom han får så rent svenska ord som *lekamen*, *skavank*, *ofantlig* m. fl. till utländska; vidare (s. 76) ord med »akut akcent», hvarigenom *större*, *yngre*, *längre*, *sjutton*, *nitton* och en oändlig mängd andra goda inhemska ord drabbas af samma dom; ändtligen (s. 72 och 123) ord med »egendomliga ljudförhållanden», hvarpå såsom exempel anföras bl. a. *blond*, *front*, *brons*. För att visa haltlösheten af påståendet att *-ngs* skulle vara något osvenskt ordslut, behöfva vi blott citera

*) Se min afhandling "Om språkriktighet" s. 28 ff.

Es. Tegnérs (senior) rim: »se anden rustad så till strids som *sångs* ... en lefvande gustaviad i *brons*». Och är t. ex. *ändlångs* icke gammal god svenska? *Front* ändas ej egendomligare än *mångt* och mycket, t. ex. *trångt*, *långt* m. m.; *blond* stämmer med *tyngd, längd, mängd* o. s. v. *)

Altnog, hur man än må bestämma begreppet främmande ord, så tyckes det böra få stå obestridt, att sådana lånord, som nu allmänneligen användas *af* svenskar *till* svenskar, må på svenskt sätt stafvas. Ja, en stafningsreform är mycket mera behöflig i fråga om dessa ord än i fråga om de inhemska, ty dels äro de vanligen mycket orimligare stafvade (t. ex. *eau de Cologne*, *genre*) än dessa senare, dels bereda de större svårighet äfven därigenom, att de icke så ofta förekomma, hvarför den i stafningens mysterier mindre invigde lättare begår »fel» vid *deras* stafning, *då* de någongång förekomma, än i fråga om lika orimligt stafvade ord (t. ex. *och*, *verld*), hvilka idkeligen möta honom, och hvilkas stafning därför snart nog innötes. Huru mycken vedermöda ha icke t. ex. orden på *-tion*, *-sion*, *-ssion* och *-xion* förorsakat, äfven för icke alldeles obildade personer! Och dock hyser prof. T. icke ens här något förbarmande utan tröstar oss med, att »detta fall knappt kan äga pedagogisk betydelse» (!!), att »ändelsen *-tion* inläres en gång för alla och förekommer i så många ord, att dess stavning icke lätt kan glömmas». Besynnerlig tankegång! Nog förekommer *-tion* mer än tillräckligt ofta, för att man skall hinna lära sig *denna ändelses stafning;* men hvad man behöfver kunna är icke detta, utan *i hvilka ord* man skall använda *-tion*, och hvar i dess ställe *-sion*, *-ssion* eller *-xion* är föreskrifvet. Detta lär man sig icke »en gång för alla»; nej, de flesta svenskar lära sig det *aldrig*. Ville man använda prof. T:s sätt att draga slutsatser ur motståndares ord, hvarpå ofvan

*) Lika felaktig som prof. T:s bestämning (efter Auréns föredöme) af "formelt främmande" ord är hans (från samma källa härflytande) definition på "formelt sammansatta" ord: "språksinnet ger blott akt på, huruvida ordet kan uttalas med mer än en lång stavelse". Nöjer sig språksinnet härmed, så blir det emellertid grundligt luradt, ty på det viset drifvas vi till att neka, det *välsigna*, *nordväst*, *klöfverknekt*, *Göteborg* och hundrade, ja, tusentals dylika ord — i synnerhet ortnamn — äro formelt sammansatta.

meddelats exempel, så skulle man påstå, att icke ens han själf lyckats lära sig det. Han yttrar nämligen (s. 119), att »så snart vid sidan af ett ord med ljudgruppen *ks* står ett släktord, som innehåller ett *k*, måste detta kvarhållas, och *x* blir då omöjligt», hvaraf följer, att han icke vill skrifva *reflexion* (det gör han dock s. 115), *annexion*, utan *reflektion*, *annektion* på grund af *reflektera*, *annektera*. Detta stafsätt är också ett af de vanligast förekommande »felen» hos dem, för hvilka detta fall verkligen har pedagogisk betydelse. Och prof. T. *borde* hylla detsamma, om han hade mera respekt för samhörighetslagen — hvilken oeftergifligt fordrar denna stafning — än för bruket.

Den sista förskansning, prof. T. uppkastar till försvar för de ursprungligen utländska ordens gamla stafning, består i att hänvisa till deras »internationella» natur. Han anser det vara för »hänsynslöst» att utbyta *c* mot *s* i t. ex. *procent*, *centner*. Men — konsekvensen har han ej stor respekt för. Han har ingenting emot *s* för *c* i t. ex. följande, fullt ut lika internationella ord: *kansli (cancellie)*, *porslin (porcellaine)*, *kalsonger (caleçons)*, *polis (police)*; *sås (sauce)*; han anser det vara alldeles rätt att skrifva *löjtnant* för *lieutenant*, *kapten* för *capitaine*, ehuru dessa ord äro mer kosmopolitiska än de flesta; o. s. v. Hvarför? Naturligtvis emedan *dessa* stafningar redan *äro* i bruk. Men, må man väl fråga, hvarför då från alla världens vrår och vinklar framleta argumenter, som man i nästa ögonblick själf jäfvar genom att med verkligt hänsynslös inkonsekvens i praktiken handla, som om man aldrig hört dem, än mindre själf uttalat dem? Hvarför göra det, då man dock har ett generalargument, som man alltid kan med full konsekvens åberopa och följa: så *brukas* det, altså är det rätt. Prof. T. »misstänker», att författarne af sällskapets förslag stundom skola behöfva »se efter i sin bok, hvad de hava för åsikt» om vissa ords stafning. Gissningen är fullt riktig; och torde det vara klart, hvarför de behöfva göra det. Den stafning, de vilja införa, afser att återspegla »det uttal som af den bildade allmänheten användes vid vårdad uppläsning i högre stil», och att i fråga om *hvarje* svenskt ord känna detta på förhand förut-

sätter en språkstatistisk kunskap, som ingen nu lefvande svensk äger. Men prof. T. väcker hos sina läsare en annan misstanke, den nämligen att han har på förhand en bestämd åsikt om, hur hvarje ord bör stafvas, och sedan blott ser efter, hvar han skall få fatt i allehanda skäl för denna sin åsikt. Ty att bruket *icke* är ett verkligt skäl, det medger han tydligt genom att aldrig riktigt vidgå detta sitt tysta hufvudargument.

Särdeles bjärt framträder denna tendens vid prof. T:s försvar (s. 102 ff.) för bibehållandet af de stumma konsonanterna i förbindelserna *hj, lj, stj, skj* och *hv*. Redan själfva hopandet af argumenter gör, att man misstänker, det de hvart för sig ej måtte vara synnerligen starka, en misstanke som vid deras närmare skärskådande visar sig vara fullt grundad. Och dock väntar man sig att här få höra synnerligen kraftiga skäl mot ändringen, eftersom prof. T. börjar sin diskussion af frågan med yttrandet: »Så mycket må först oförbehållsamt utsägas, att dessa bokstäver en gång, förr eller senare, måste aflägsnas ur vår skrift, om denna utvecklar sig i naturenlig riktning», och eftersom han, i fråga om en annan ändring, en af dem *han* vill vara med om, säger (s. 96): »Om man fritt och uppriktigt vidgår att en reform en gång skall och bör ske, så bör man i detta fall också erkänna, att den hällre bör ske just nu än i framtiden, hällre i dag än i morgon». Då han icke förty anser, att borttagandet af de stumma bokstäfverna bör »sparas till en senare reformperiod», så fordrar man, i logikens namn, att hans skäl mot ändringen skola vara sådana, som visserligen *nu* gälla, men som framdeles komma att bortfalla. Men *icke ett enda* af hans många argumenter är af denna beskaffenhet utan kunna samtliga framdeles med lika stort eller litet skäl göras gällande.

Låtom oss höra dem:

1) De ord som skulle drabbas af ändringen »höra till språkets allra vanligaste och därför svårast ändrade». Vi anmärka i förbigående, att detsamma gäller om ändringar, föreslagna af prof. T., t. ex. *hava, bliva, över, även, kvar, pänningar, fäm, säx, flästa, mäst, där* m. fl. former, som minst lika »talrikt skulle uppträda på hvarje sida i en bok»

som de af honom framdragna och klandrade *vart*, *evad*, *vilken* o. d.

2) Ändringen »träffar ordets början» och är därför »mycket stötande». Trots denna omständighet föreslår förf. själf att skrifva *ärg*, *älg*, *älva* (11), *kvinna*, *kvast*, *kvar* m. m.

3) Många af de ifrågavarande orden »hava vid sin sida nära befryndade släktord, i hvilka den stumma bokstaven blir hörbar», t. ex. *ljud* — *lydelse*, *ihjäl* — *Hel*, *ljuta* — *lott*. Om halten af detta argument har redan ofvan tillräckligt yttrats.

4) Ändringen skulle »sätta en ny klyfta emellan oss och våra stamfränder». Detsamma gäller om förf:s förslag till vidsträckt användning af *ä*-typen.

5) För den läsande »kunna *hv*, *hj*, *lj* icke sägas medföra någon kännbar olägenhet. Försöket att utsäga den begynnande konsonanten strandar i allmänhet på ljudförbindelsernas för svenska talorgan mycket obekväma form». Alldeles detsamma gäller om *fv*, som förf. dock vill förenkla till *v*. För öfrigt står detta skäl i en anmärkningsvärd motsägelse till det följande.

6) Den i riksspråket stumma konsonanten »lever kvar med tydligt uttal» inom »vissa områden af vårt land», »stora nog för att ej alldeles kunna förbises, när det gäller en förändring i något redan bestående». Och samme man, som sålunda på grund af ett ganska sällsynt dialektiskt uttal vill bibehålla dessa stumma konsonanter, föreslår dock att utbyta *e* mot *ä* i massor af ord, som genom denna ändring få en ofonetisk beteckning för innevånarne i Stockholm, Södertörn, Gottland, Uppland, Jämtland, Västerbotten och Finland, tillsammans omkring 1 million människor*) med ett uttal, som i denna punkt knappast ens kan kallas dialektiskt, och som säkerligen på grund af hufvudstadens stora inflytande snart nog kommer att godkännas såsom riksspråkets. För resten, *om* det anförda skälet bevisar något, så är det just raka motsatsen, nämligen att de stumma konsonanterna böra borttagas. Ty en god ortografi bör återgifva det rätta uttalet, d. v. s. riksspråkets. Då nu dessa konsonanter i vissa dialekter uttalas, så tjänar deras kvar-

*) Se Lundell, Om rättstafningsfrågan s. 118 ff.

stående i skriften till att hindra det bortarbetande af dialekt-uttalet och inlärande af riksspråk, som är skolans första och kanske svåraste uppgift, men också en bland dess allra viktigaste. Af samma skäl — bland andra — bör ej den tvåfaldiga beteckningen (*å* och *o*) af *å*-ljudet bibehållas; ty det mellan *o* och *å* liggande ljud, som för många lands-ändars vidkommande skulle representeras af *o*-typen, tillhör ej riksspråket. Detta är äfven prof. T:s mening, och han är fullkomligt med på en enhetlig beteckning för *å*-ljudet — i princip, men in praxi vill han — som vanligt — att reformen skall anstå »intill vidare». Och dock är, såsom Lundell (anf. st. s. 104 ff.) visat, teckningen af *å*-ljudet en bland de allra värsta stötestenarne för skolornas innevånare. Också har detta förhållande allmänneligen behjärtats, ty de många hundrade personer, som dels till mig insändt utlåtande rörande rättstafningssällskapets förslag, dels därom yttrat sig på sammankomsterna, hafva med en sällspord enhällighet yrkat på en vida radikalare utsträckning af *å*-tecknets *) användning, än den förslaget innebar. Och dessa yrkanden hafva ljudit lika högt från de näjder af vårt land — hvaribland äfven *min* hembygd — där en dubbel beteckning skulle hafva något fonetiskt stöd. Prof. T:s skäl för att uppskjuta reformen, att nämligen »denna punkt visat sig vara så synnerligen ömtålig för den del af Sverges befolkning, som i uttalet har kvar skillnaden», är därför, så vidt jag vet, fullkomligt grundlös. Då är *e-ä*-reformen vida ömtåligare och till sitt gagn långt mera omtvistlig.

7) De ifrågavarande orden äro »så vanliga, att de därför ej lätt tecknas oriktigt af den som icke har en alltför ytlig bekantskap med boken och skrivpennan». Men det är just för *dessa*, ja, det är till förmån för nybörjarne, hvilka

---

*) Prof. T. anser det vara "nästan naivt" att tro sig kunna "tvinga" in *å* i "många hundra ord", men finner intet naivt i samma, af honom föreslagna, åtgärd med *v* för *f* och *fv;* och han betecknar det som "otroligt hänsynslöst" att föreslå *å* i stället för *o* såsom allmänt *å*-tecken. Nåja, kan han få igenom hvad han anser vara "fullt rationelt", att *o* blir allmänt *å*-tecken och en ny typ införes för *o*-ljudet, så ser jag det mer än gärna. Men nog är det mera hänsynslöst än vårt förslag — och han skyndar ock att förklara, att det "ej är möjligt"; det förblir en from önskan, som dock duger till argument mot vårt mera praktiska förslag.

hafva *ingen* bekantskap med boken och pännan, som vi vilja reformera; och att dessa i teckningen af *j-*, *v-* (= *hv*) och *sje*-ljuden hafva några af sina allra värsta svårigheter, det framgår af Lundells tabeller (anf. st. s. 104 ff.). Men för dessa ortografiens martyrer har prof. T., trots de verkligen varmt hållna yttranden, han på sista sidorna i sin bok fäller till deras förmån, tydligen ej mycken medkänsla, annars skulle han omöjligen kunna vägra att medverka till borttagandet af deras värsta plågoris, distinktionen *kallat*—*kalladt*. Och ägde han den pedagogiska erfarenhet, som jag för min del måste anse för en rättstafningsreformators oumbärligaste förutsättning, skulle han ej kunna fälla yttranden, som komma en att tvifla på sina ögons vittnesbörd, såsom att »vinsten af ändringen från *-adt* till *-at* är ur pedagogisk synpunkt åtminstone mycket ringa, om den ens är någon»; ej häller påstå, att »samma svårighet, som förefinnes med afseende på *-dt* och *-t*, återkommer med afseende på *-et* och *-it*», något som jag med stöd af en nio-årig praxis såsom lärare för skolungdom vågar påstå vara absolut falskt. Däremot använder han sin kraft och stora talang på att verka för en så jämförelsevis oväsentlig reform som den af *v*-ljudets teckning med *f* och *fv*, hvari han ser »ett af vår skrifts svåraste och orimligaste lyten». Den är så från teoretisk synpunkt; i praktiken bereder den jämförelsevis få svårigheter, såsom hvarje skolman kan intyga och Lundells tabeller äfven utvisa.

Att i detalj genomgå prof. T:s öfriga anmärkningar mot vårt förslag medger mig icke utrymmet, och det är också öfverflödigt af många skäl. Dels kommer, som sagdt, hans bok att från flere håll kritiseras och är väl snarast ett uppslag till en fäjd på lif och död mellan den gamla och nya stafningen. Dels äro anledningarna till åtskilliga af hans anmärkningar undanröjda uti den nya upplagan af sällskapets rättstafningslära, hvilken slutreviderades samtidigt med att prof. T:s bok utkom — en revision som visserligen gått i annan riktning än han förordar, men som dock ej drabbas af en del af hans anmärkningar mot det förra förslaget. Dels är jag själf i några fall*) af samma åsikt som han,

*) T. ex. i fråga om skrifningen *allt, snabbt, tryggt, knäppte, -t, bräckte, -t* o. d., hvilken jag alltid hållit för bättre än *alt, snabt* o. s. v., ehuru jag

hvarför jag icke är lämpad att i dessa punkter försvara sällskapet mot hans angrepp, ehuru det å andra sidan, af skäl som jag ofvan angifvit, icke kan falla mig in att uppträda mot en stor och nyttig rörelse, därför att den möjligen i något afseende kommer att gå i annan riktning än jag önskat. Dels äro en och annan af hans anmärkningar mig obegripliga, såsom då han (s. 62) säger, att en stafning *pusera, muslin, anulera* skulle leda till, att dessa ord »läsas efter mönstret af *husera, kusin*» och *granulera;* äfven *utan* den klandrade stafningen vet jag mig nämligen aldrig hafva gjort någon skilnad mellan dessa ord och vid uttalandet af de för dem gemensamma bokstäfverna. Dels ändtligen äro några af hans invändningar af den art, att hvarje uppmärksam läsare nog själf kritiserar dem, min åtgärd förutan; så t. ex. då han (s. 126) ber oss »besinna» att en stafning sådan som *nämd* (particip af *nämna*) »försvårar grammatikan», som därigenom får »en ny klass oregelbundna värb, som i vissa former förlorar *n*», och han hotar med att »den tacksamhet, sällskapet möjligen kan förvärva sig af bisittarna på skolans nedersta bänkar, kommer att uppvägas af missnöje och ogunst hos dem som hunnit några bänkar högre upp». Vi befara, att prof. T. ej häller lyckas vinna de senares bifall, åtminstone icke i händelse de hunnit så långt upp, att de börjat läsa logik. Ty då inse de nog, att det *talade* språket icke har att göra med bokstäfver utan ljud, och att en *duglig* grammatika nog lär få lof att tala om de oregelbundna värb, som i vissa former förlora *n;* äfven om en dålig ortografi gör hvad den kan för att genom stafningar sådana som *nämnd* missleda den, som låter lura sig i fråga om självfva sakförhållandet. Icke häller lär väl någon låta af prof. T. öfvertyga sig om, att *sj* såsom tecken för *sje*-ljud är tvetydigt, *emedan* de hebreiska namnen *Ahasja, Amasja,*

---

trott och fortfarande misstänker, att den har föga utsikt att af sällskapet godkännas, åtminstone att döma af de hittills afgifna utlåtandena från dess kretsar och medlemmar för öfrigt. — I fråga om *kk* för *ck*, som på grund af ovanligt enhälliga uttalanden nu influtit i andra upplagan af rättstafningsläran, kunna jag och samtlige komiterade fullkomligt göra prof. T:s ord till våra egna: "En förvandling af *ck* till *kk* har blott ett teoretiskt intresse, och för ett sådant bör man icke skynda att göra en så skarpt i ögonen fallande ändring i vår skrift, förr än andra viktigare lyckats".

de indiska *Kasjapa* och *Vaisja,* det holländska *Klaasje* och ändtligen namnet på de hedervärda »*Bosje*-männen i Syd-Afrika» icke »få» uttalas med *sje*-ljud. *Om* nu emellertid någon annan än en vetenskapsman skulle ha den ovanliga oturen att behöfva uttala något af dessa ord, så tror jag ej han behöfver lägga det tungt på sinnet, i händelse den malheuren skulle hända honom, att han här anbringade ett *sje*-ljud; ty i 99 fall af 100 har han nog ingen åhörare, som kan med sakkunskap korrigera honom, och jag finner intet beklagligt däri.

Jag hoppas prof. T. ursäktar, om mot slutet af min uppsats någon gång röjt sig en svag efterklang af den ton, han själf på så många ställen i sin bok ansett vara lämplig gent emot rättstafningssällskapet. Jag skall ej fästa mig härvid ens för ett ögonblick, emedan här bör uteslutande vara fråga om den stora saken, icke om de små personer, som uppbära densamma. Blott *ett* yttrande af prof. T., af rent personlig art, *kan* och *får* jag icke med tystnad förbigå. Han yttrar om »upphovsmännen» till rättstafningssällskapets förslag: »Jag tilltror dem tillräcklig högsinthet att, sedan de tagit kännedom om den här framlagda kritiken, öppet vidgå, att de i sitt förslag gjort sig skyldiga till icke få högst betydliga missgrepp och förbiseenden». Att på detta sätt på förhand bestämma graden af en motståndares högsinthet efter dennes större eller mindre förmåga att ingå på ens egna meningar; att sålunda gifva hans möjliga »vidgående» af sitt misstag det för en hederlig man nesliga skenet af att vara framtvingadt; att söka fresta honom till ett dylikt vidgående genom att vädja till hans möjligen befintliga fruktan för att blifva stämplad såsom icke »tillräckligt högsint»; att genom nämda antydan söka åtminstone blanda malört i hans bägare, därest han ändock skulle vidhålla sin mening; om tillbörligheten häraf torde bland prof. T:s både anhängare och motståndare icke finnas mer än en mening. Blott det vill jag »öppet vidgå», att skall epitetet »högsint» utdelas endast under en *dylik* form, så får jag för min del på det bestämdaste afsäga mig alla anspråk därpå, ja undanbedja mig detsamma.

Ad. Noreen.

Literaturanmälningar.

Ungdom, berättelser af *Arne Garborg*. Öfversättning från norskt bygdemål af G. af Geijerstam. Stockholm, Looström & Komp:s förlag, 1885. Pris 2:75.

Det finnes bland Norges allmoge en gammal vitter folklek, som kallas »at stevjast», och om hvilken man kan vinna kännedom bland annat i Landstads »Norske Folkeviser» och i Jørgen Moes för omkring fyratio år sedan skrifna förträffliga skildring af »Besøg i et Bondebryllup». I sin högsta form är »stefjandet» en täflingskamp i sång, i verklig, improviserad vexelsång, i de mer vanliga arterna åter en öfning i skarpsinne, i fyndig användning af versar dels ur de gamla kämpavisorna, dels ur det nära nog oöfverskådliga förråd af nyare rim och stef, som finnes på folkets läppar. Fastän dryckeslaget och gillesbordet nog gifvit de första uppslagen till denna vettiga lek, är det temligen lätt att förstå, att kärleken ej heller kunnat underlåta att pröfva sin fyndighet uti hans poetiska form. Och så hafva också dessa älskogsstef uppkommit, hvilka, än i bedårande känslodjup, än i naiv kraft täfla med den utförligare riddarvisans allra skönaste strofer.

Arne Garborg, som i grund känner det norska folkspråkets skatter, har med skarp blick för den poetiska natursanningen inlagt ett par dylika älskogsstef i den förträffliga scen, der han målar huru en menlös gosse blir hufvudyr inför trolleriet af ett naturbarns vilda kärlek. Hur de stefjas, är hans ande snart bergtagen och trollslottets portar slutna bakom honom. Det vålla de gamla visor.

Men för dem, som älska på det sättet, finnes det icke länge tukt eller tygel på lidelsen, naturen ilar i förväg för välsignelsen, och den förföriska, som var så stark, då det gälde att locka, och så uppfinningsrik, då det gälde att slå en rival ur brädet, blir svag och vanmäktig, då det blir fråga om att behålla det i berusning vunna bytet. Gunhild, så heter den

huldrelika här i Garborgs berättelse, får pröfva båda dessa erfarenheter. En hård mans dotter — hennes fader var för öfrigt herreman och fogde — hade hon icke heller någon blid moder. Denna moder skall hafva varit omåttligt fager, men mörk och med elaka ögon. Hon hade icke gerna gått i kyrkan, men väl haft saker för sig, som helst ingen bort veta. På henne bråddes Gunhild, utom i det, att hon var mera blond och vacker.

När Gunhild var tio år, hände det en dag, att hon såg en kattuggla sitta på hustaket. Hon gick in och berättade detta för sin mor. Modern svarade intet, men blef hvit som ett lik. Morgonen derpå vardt hon dödssjuk, och förrän veckan var slut, hade hennes lifsljus slocknat. När hon var död, kom det ut ett rykte, att den onde hade visat sig i sjukrummet samma natt, som hon dog, och då förstodo alla menniskor, att den mörka, stränga fru Margreta hade sålt sig till honom.

När hennes vildvuxna dotter, hvilken den hårde fadern just icke tagit synnerlig befattning med, förr än han till sin öfverraskning finner, att hon är mogen qvinna, såsom vi nyss sett, kastat runor, stefjat, segrat och vunnit, svalnar också hennes kärastes kärlek, och han vänder tillbaka till den blidare mö, han i sin yrsel förskjutit. Bård, som är bonde till börden, friar således på allvar till Signe, som är af hans egna. Men i samma dagar upptäcker också Gunhild, att hon är moder, och efter en förfärlig kamp på båda hållen finner hon sig förskjuten af både fader och förförare. Den själsstrid, som här sedan följer, hörer till det mest poetiskt gripande, som vi sett framkomma från den nya skolan i Nordens vitterhet, och realistiskt är hon framstäld, men i en realism, som bestyrker vår tro, att icke blott den sentimentala publiken, utan skalderna sjelfva innerst törsta efter litet romantik att värma sin förfrusna fantasi med.

Nära gången ur vettet af skam, blygsel och tärande lidelser, är Gunhild färdig till hvad som helst. Men slutet blir, att hon, då ingen utväg öppnar sig för henne att hämnas på den, som bragt henne i eländet, i sin vildhet rasar mot sig sjelf och mot den ofödde, som hon bär under hjertat. Den diaboliska ådran inom henne bryter upp. Då hon icke får njuta sin friska ungdom på det sätt hon tänkt, vaknar hon till åtrå att göra det på ett värre. Och hon svär att lefva vildt, så vildt, att de hemmavarande skulle blekna vid att höra derom, så vildt, att de skulle ångra vettet ur sig, liksom hon natten efter sin förskjutelse varit nära att släppa sitt. — Och barnet? Ja, då hon icke kan bedja Gud för det, så gifver hon det djefvulen i våld. Hvad det sjelft beträffar, så var det visst ej bättre värdt. Det var i alla fall en oäkting, det kom ändå inte i himmelriket. Det var barnet af *honom*, som stält henne på detta sätt inför djefvulens anlete. Bård skulle bära skulden; han finge svara för

det på domedag; han hade förtjent det. Och så skrifver hon på ett blad ur psalmboken, med ett grässtrå till penna och med blod ur sitt lillfinger till bläck, en formlig förskrifning af sin son till djefvulen. Denne skall få honom, när han är aderton år, om han hjelper henne att få sin vilja fram.

Och så viges det tredje ledet af djefvulstjenare in till lifvet, det, om hvilket egentligen mysteriedikten »Såld till den onde» handlar.

Bård Bårdsson, så blef han kallad, Gunhilds son, efter sin fader; men mera än namnet två gånger om fick han icke heller af honom, och ingenting af sin moder mer än en moderlös barndom och ungdom. Gunhild öfverlemnade gossen jemte en summa penningar till en kärring, som kallades mor Judith, och hos henne växte han upp med ett gatubarns vanliga seder, tills han, fjortonårig, valde den i ty fall vanliga utvägen att gå till sjös. Under alla dessa fjorton år har man icke hört utaf hans mor och icke heller af djefvulsförskrifningen. Men fulla tre år, sedan Bård rest ut, och då det således börjar luta mot det adertonde årets slut, infinner sig en främmande, blek, ståtlig dam hos mor Judith och spörjer om Bård. Det är Gunhild. Hon har för sin del rikligen tagit allt hvad hon äskat i uppgörelsen med den onde, hon har lefvat som en vilde och lefvat sig mätt; nu är det hans tur att taga i ego sin del, sonen. Men nu framträder också till sist, efter alla synder hon öfvat, modern hos Gunhild. Hon vill frälsa sonen, ja, hon vill gerna sälja sig sjelf, om hon dermed kan friköpa honom. Hon vill med hvad medel som helst narra den onde på handeln.

Men nu är Bård icke hemma, och Gunhilds ande uppgår i en namnlös ångest. Det fans en ny prest i staden. Han hette Olaus och hade åtminstone botat den gamla prestgården för spöken, kanske han också kunde bota sonen för djefvulen! Gunhild uppsöker honom, och här vidtager ett litet kompendium af läran om djefvulen, nemligen i de grundlinier, som äfven vi känna från vår folkdikt och från vår kyrkas uppträdande i äldre tider, då hexbålen bygdes. Slutet blir, att pastor Olaus vill taga sig an Bård och hans sak, och han gör striden med djefvulen till en embetshandling i stor stil.

I sjelfva verket har äfven Bård lefvat som en vild sälle i sina ännu blott halfgångna ungdomsdagar. Att han varit slagskämpe, var det minsta, men han hade också öfvat förförelse, och han hade förfört många; till sist hade han emellertid fått en flicka efter sitt sinne, och henne hölle han på att gifta sig med i en annan stad, och sedan skulle han komma hem. Men — skulle han komma i rätt tid? Det var den fråga, som lade Gunhild på pinbänken. Skulle han komma förr, än djefvulens timma sloge? Af pastor Olaus får Gunhild det beskedet, att det mycket

komme an på, om den djefvulssålde mannen hade lefvat, som han skulle, eller om han kanske hade stält sig så, att han ärligt förtjente att komma i den ondes klor. Gunhild, som ser inom sig alla hans onda gerningar, och som vet, huru hon sjelf gjort intet att rikta honom i hans uppväxt till något bättre, får ljus öfver, att hon två gånger om sålt honom, och att det är hon, som är skulden, om han nu går under. Hennes ovisshet är som en skärseld på halster och glöd.

Ändtligen kommer sonen, men först när modern är i det närmaste förtärd af sin svåra själanöd. Och nu finner hon i honom en stadgad yngling, en äkta man, som lagt af sina gamla synder, som har vunnit en fager hustru vid sin sida, och som vill börja ett bättre lif. Skall han förgås för sin moders skull? — Modern blir sjuk af de qval, som nu börja brinna uti henne. Till ande, själ och kropp dväljes hon i en ångest utan namn. Det är ännu tio dagar qvar till den aftalta stunden, tio evigheter af förtärande eld, och stundom synes hennes förstånd förmörkadt af hvad hon utstår.

Både sonen och sonhustrun vaka öfver henne, men förmå intet gent emot hennes plåga. Skall hon uppenbara för dem sin djefvulska gerning? Hon kämpar emot i alla de nio dagarna, men på den tionde trotsar sonen fram hvad det är hon bär på sitt samvete. Hon har sålt honom till den onde redan innan hon födt honom, och i natt är stunden inne, då djefvulen har rätt att taga honom.

Bård, offret, ger nu knappast modern efter i ångest. Med många träffande drag är det skildradt, huru detta budskap verkar på djupet i den olycklige. Bård ser sina egna synder stå upp och vet, att han ur rättfärdighetens synpunkt icke är värd någon förskoning. Äfven han går nu till presten, och dermed inledes ett samtal och en scen, hvilkas innebörd utgör bokens i viss mån märkligaste parti. Presten möter sjömanspojken på dennes egen nivå, och det är i början omöjligt att säkert urskilja, huruvida han ursprungligen också sjelf står på densamma eller låtsar göra det för att så mycket kraftigare gripa syndaren ända in i det innersta af hans själ. Det förra alternativet synes dock sannolikast och står särskildt bäst i öfverensstämmelse med de ganska förfärliga utläggningar af fjerde budet, som han i samband med alt det öfriga gör för biktebarnet. Väl baxnas han i början åt Bårds utsago om moderns handel med djefvulen, men utan tvekan svarar han ja på Bårds fråga, om denna handel kan gälla, och tillägger bestraffande, då Bård spjernar emot en sådan tankes konseqvenser: »Du vill väl icke mästra Gud? Vill *du* säga till Gud: det och det är rätt, och det har du lof till, men det och det får du inte göra» o. s. v. Sedan Bård på detta straffital, hvars slut blir, att »om djefvulen i denna stund trädde

fram och tog dig lifs lefvande, du hade ärligt förtjent det», mycket spakfärdigt inpassat: »Jag menade inte så, men det var bara om en mor kunde hafva rätt» . . . ., bryter emellertid hela pastor Olaus' lärosystem fram i gnistrande tydlighet och med sådana följdsatser, att något hvar väl skulle önska en revision i de codices, på hvilka ett sådant system kunde grunda sig. Han stannar nemligen på intet vis vid, att Bård liksom vi alla är en syndare och är skyldig både Gud i sin stad och fader och moder i sin all ära både i tanke och handling, utan han utlägger detta derutöfver så: . . . . »Du har inte lof att döma din moders gerningar, huru underliga de än kunna synas för dig . . . . Du nekar att godkänna hvad din mor har gjort? . . . . Akta dig, gosse, och tänk dig för! Allt det du får i arf efter dina föräldrar skall du taga emot, som om det komme från Gud, taga det som en Guds gåfva eller en Guds straffdom; synd, sjukdom, död, allt måste du taga emot, och klagar du, så klagar du mot Gud, som har skapat dig! . . . . Var viss på det: när Gud gaf din mor makt att göra den gärningen mot dig, så såg han på förhand, att du skulle blifva en sådan ogudaktig man, som skulle förtjena värre ondt än de flesta, och då gjorde han dig bara din rätt, när han lät dig gifvas den onde i våld». Man kan just icke mycket undra på, att Bård, inom hvilken afståndet mellan »Tro og Viden» väl neppeligen kan vara långt, tar prestens utsago alldeles konkret och frågar: »*Skall* jag alltså fara till helvete i natt?»

Här drager sig emellertid pastor Olaus för ett alldeles kategoriskt svar och böjer tanken något åt sidan: »Om du fore till helvetet, så hade du intet att säga». — Som han emellertid håller för rätt att bedraga djefvulen på hans rof och menar, att i den striden alla medel äro goda och alla afsigter rättskaffens, lugnar han fullkomligt Bård med hänsyn till rättmätigheten af ett kontraktsbrott med mörkrets potentat. Men som han nog också är en lika from som fyndig prest, så väljer han emellertid ingen annan utväg än den, som i sig är god, nemligen att första vilkoret att blifva den onde qvitt är att drifva hans lustar ut ur sitt eget kött och erkänna Guds rätt. Men som nu pastor Olaus, såsom vi nyss sett, har en tendens att drifva sina läror till ett slags urvild ytterlighet och naturligtvis, vid fråga om tillämpning af lärorna, icke heller medger någon prutmån, så framträda också i denna afdelning af scenen mycket starka saker. Utrymmet nekar oss att följa hela det crescendo, som skildraren användt. Så mycket vilja vi emellertid framhålla, att i de böner, pastor Olaus förestafvar, kommer nu igen såväl Bårds betänkliga synd mot Gud, derför att han något tvekat om, huruvida denne skulle kunna låta aftalet med den onde gälla, som ock hans dernäst värsta förbrytelse, nemligen att han satt i fråga en moders rätt

att sända sitt barn i evig fördömelse: »Du måste bedja om nåd för alla dina synder, men i synnerhet för den, som är den värsta af alla, att du har tänkt trotsiga tankar mot Gud och sträfvat att förstå och döma hans höga tankar och råd och hans visa vilja . . . , samt också för den synd, som dernäst är störst, att du har tänkt onda tankar mot dina föräldrar och synnerligast mot din mor, som du icke har någon rätt att döma, men är skyldig att älska, ära och lyda, *äfven när hon ger dig den onde i våld»*. (kursiveringen vår) o. s. v. Vi se att Arne Garborg har en beslägtad uppfattning med diktaren af Brand rörande konseqvenserna af den kristna pligtläran, der dessa med orädd hand utdragas.

Bård är slagen. Han spjernar ej längre emot något af prestens kraf. För att emellertid än ytterligare pröfva allvaret af den omvändelse, han visat, ålägger honom pastor Olaus också till sist att, ifall han blir frälst, skänka tredjedelen af allt sitt möderne till den kyrka, der undret skett.

Man kunde väl tycka, att saken nu, såsom äfven ekonomiskt ordnad, skulle i alla hänseenden vara ställd på det klara, men hela denna bot- och bättringsscen har varit ingenting annat än inledningen till hvad som komma skall.

Det sega samtalet har dragit in på natten. Vädret är ohyggligt. Stormen sådan, att man knappast kan arbeta sig fram öfver gatan. En riktig gastnatt. Nu måste emellertid den afgörande striden stå. Men icke hos presten. Der är ej trygt nog, utan i kyrkan, uppe i koret, invid sjelfva altarbordet. De komma också till sist dit, presten tänder altarljusen, och förrättningen börjar med mångahanda böner och besvärjelser. Vi behöfva här icke följa framställningen, men för så vidt »ihåliga tjut», »kalla pustar», »hvita lakan», »långa skuggor», »dang! dang!» från tornet, »bultningar i väggarna», »smådjeflar», »ugglor», »kattor», »gul eld», »troll», »djeflar, som hvässa klorna» eller »som bita sig i ryggen», »lukt af brändt», »lukt af svafvel», »rassel», »tunga fall», »dånande, brakande, knakande och knastrande», »krafsande som af klor», »lik, som dunka med sina kistlock» och mångahanda andra fasligheter kunna verka på en modern, blaserad fantasi, så är sannerligen ingenting sparadt, som varit egnadt att göra denna djefvulsutdrifning så lysande som möjligt. Sanningen att säga så saknas emellertid här naiveteten väl mycket och dermed också sjelfva den hemliga kraft, som skulle kunnat i en så orimlig scen som denna inlägga något illusoriskt. Man är redan före framkomsten till kyrkan så pass upprorisk, icke så mycket mot den stackars presten och Bård som mot författaren, att man allt för öfvervägande fastnar i det groteska och svårligen kan återhålla löjet, då skildraren verkligen på allvar vill inbilla oss, att presten Olaus i högsta extasen tror sig materielt, handgripligen skåda hin onde sjelf ringla upp emot sig från kordörren eller

uti modern och hustrun, som smugit sig efter till kyrkan, hafva två djeflar i qvinnohamn sända emot sig. Slutet är, att Bård blir frälst, men modern död i ångesten.

Vi hafva tillåtit oss mycken utförlighet rörande denna berättelse, som, ifall författaren ända till slutet kunnat hålla sig uppe på samma höjd som i början, skulle hafva varit ett högst märkeligt alster af realism, brukande romantikens bisarra fantasi som medel. Nu afslöjar sig emellertid allt för klumpigt den polemiska och aggressiva tendensen, och man kommer allt för platt ur diktverket in i stridsskriften.

Ända till ganska långt in uti skildringen röjer man uti författaren ingen annan än, försatt i diktarskepelse, den entusiastiske häfdaren af det nationella i språk och dikt, hvilken vi lärt känna från så påaktansvärda sidor i boken »Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse», och moment förekomma af den yppersta finhet och sanning, t. ex. naturskildringarne, målningen af Gunhilds och Signes rivalskap, uppträdena mellan Gunhild och hennes fader, sjögastens berättelse om Bård m. m. Och det, som framför annat verkat nytt och uppfriskande, är, att författaren handgripligen visat, huru hela folkfantasiens romantik mycket väl har utrymme inom realismens former. Det är först, då man lär känna prestens egendomliga populära diaboldogmatik, som man anar oråd, och de skarpt framträdande öfverdrifterna visa snart, att det är polemikern, som äfven i Arne Garborg drifvit ut diktaren. —

Men nu upppstår för begrundningen en och annan ömtålig omständighet: *När* tilldrager sig »Såld till den onde»? Det står ingenstans skrifvet. Man börjar berättelsen med intrycket af en nutidsskildring. — Den noggranne iakttagaren frågar sig derefter, *hvar* historien sker, hvilket heller ingenstädes står angifvet. Som emellertid gossen och hans käresta sjunga stef mot hvarandra, föreställer man sig att, är det i våra dagar sagan timar, så är det uppe i någon af de mest fornartade bygderna, såsom öfverst i Sätersdalen eller innerst i Telemarken eller något dylikt. Den omständigheten, att det icke nämnes något om ångbåt emellan ett par grannstäder vid kusten, skulle väl också kunna af den, som ville väcka moralisk process om frågan, tjena såsom en fin antydan rörande någon, om än ej stor distans från vår tid, medan åter den utväg, Gunhild väljer för att få njuta en tygellös frihet, väl svårligen skulle hafva uppstått hos en flicka i fjällbygden annat än ganska nära till våra egna dagar. Det ligger emellertid någonting förrädiskt uti dessa ovissheter, och författaren har, då hvar och en, som känner den nutida kyrkan, väl vet, att de här målade uppträdena, för så vidt en prest i dem skall vara den ledande personen, äro otänkbara annat än såsom tillstälda af en rent abnorm individ, genom det sken af nutid, hvarmed han det oaktadt fån-

gar flertalet af läsare, kommit att framstå såsom en advocatus, hvilken beskyller sin motpart för synder, till hvilka denne, efter all objektiv erfarenhet, icke är saker. Beskyllningen sjelf kan ju vara en söt lukt för mången, men hon fotar sig icke på inre sanning.

Hade författaren förlagt sin historia till de tiderna, när Mäster Jon i Indviken var på »Presteskolen i Wittenberg» och nappades med Gamle-Erik, eller när Peder Strøm, prest i Borgund i Søndmør, den lärde naturforskaren Hans Strøms fader, band fanden i Strømmene, eller åtminstone till början af detta århundrade, då pilgrimer från vidsträckta delar af landet ännu strömmade till Röldal i Ryfylke för att, om än icke derstädes om natten binda den lede, dock öfva annan nattlig vidskepelse, så hade hon framträdt som en tidsbild och skulle vunnit erkännande af alla. Nu är hon en anakronism och pretenderar fåfängt ett berättigande, som hon ej längre eger. —

Hvad de öfriga berättelserna i häftet beträffar, så äro de af ganska olika värde. Främst sätta vi uti rent literärt intresse *Vanbörding*, om hvilken allt hvad godt vi sagt rörande första afdelningen i »Såld till den onde» gäller.

Denna berättelse upprullar för oss, huru det tillgår i bygden, der de förmögna bönderna hålla ihop samt till traditionens och förmögenhetens konsolidering äfven para ihop sina barn, medan åter de fattiga och de från främmande håll inkomna få såsom ovärdiga hålla sig på afstånd och vara nöjda med att sjelfva deras tillvaro ej är ett brott. Men så kommer ibland äfven dit in en makt från en annan verld, den oberäkneliga kärleken, och skär tvärs öfver beräkningarna, liksom det också å andra sidan händer, att den ständiga stämpeln af ovärdighet till sist föder verklig ovärdighet. I »Vanbörding» sker litet af hvartdera.

I öfversta utkanten af dalen bodde Åsbjörn Hegglid, en mörk man. Han var utsocknes, hölls för att vara kommen af dålig slägt och hade förtjent mer penningar än någon viste. Men han var en hård man, fallen för enslighet och blef kallad Svarte Åsbjörn. Sedan han förfört en piga, gift sig med henne, fått en son och strax derpå blifvit enkling, vardt han än mer ensam och mörk, och sonen, som blef kallad Leiv, växte upp folkskygg och utan omhuldan. Gammalt folk spådde honom också ett dåligt öde, ty han var af en dålig slägt, sade de, och tog skam i arf af både far sin och mor sin.

Långt nere i socknen, i helt andra förhållanden, uppväxte Alfhild på Dale, hon, som var kommen af ansedda och omtyckta föräldrar, och som var hållen för den fagraste i den bygden. Rik var hon, och alla talade godt om henne. »Den slipper att klanka på giftet sitt, som får Alfhild», menade de gamle.

Och dock slog kärleken sin osynliga tråd mellan Alfhild och Leiv, och försynen hade bestämt dem till samma öde båda.

Men nu är det så, att den vanbördiges öde oftare segrar än den bättres, och efter denna regel gick det också här. Det är den allra ljusaste och förhoppningsfullaste början på de ungas kärleksväf, trohetslöften och redlig ansats. Men snart kommer djefvulen och sår ogräs. Leiv, som i Amerika skall kämpa sig uppåt till jembördighet med Alfhild, blir bestulen af en bedragare och faller slutligen sjelf för frestelsen att på samma väg återvinna hvad han förlorat; medan Alfhild hemma i socknen och bland Leivs fiender i tidens fullbordan blir öfverlistad af sina närmaste, hvilka ville länka hennes vägar åt annat håll, än dit hennes bättre jag trådde. Och så händer det, att Leiv, som med brott på sitt samvete återvänder att vinna sin brud, finner sig komma midt uppe i brölloppsdagarne och söker sin graf i hafvet, medan Alfhild, af samvetsqvalen väckt ur sin domning, ser Leivs vålnad framför sig, hög och allvarlig, midt i gillesyran och aldrig får bot för sitt qvalda hjerta, förr än en tidig död äfven förer henne till de fjerran landen.

Vi se, att Arne Garborg här åter är den fullblodige romantikern, som med icke ofta öfverträffad framgång vet att tillgodogöra sig den gamla nordiska sagopsykologien och verkligen härmed skapat en dikt af icke vanligt värde. —

Främst bland de öfriga berättelserna med hänsyn till den varma hållning, hvaraf de uppbäras, sätta vi *Stordåd* och *Karlen med säcken*, bådadera att räkna bland de allra hjertligaste och i bästa mening folkliga af våra nyaste tiders alster. *Hämd* är en hemsk saga, men en sådan, som har inre sanning, och som derför väl försvarar sin plats vid sidan af de förra.

Af en helt annan, sladdrig sort äro berättelserna *En ungkarl* och *Ungdom*, af hvilka den förra på intet sätt höjer sig öfver de schablonmessiga alster, som, beställda för lördagsnummer af någon tidning, gemenligen tillegnat sig kåseriets ytlighet utan att kunna tillgodogöra sig detsammas berättigande, nemligen att vara ett ord i sinom tid, medan åter om den senare kan sägas, att hon, hvilken för öfrigt lika väl skulle kunnat kallas »otukt» som »ungdom», då hon tillåtit sig att skildra den förra i ett manér, som möjligen lämpat sig väl för den senare, i sjelfva verket kommit att blifva profstycke i en riktning, för hvilken författaren borde hafva ansett sig för god. Särdeles qvalmigt verkar det att finna t. o. m. en diktare, mäktig så poetiska ting som Arne Garborg, tillåta sig en så simpel effekt som den skildring af ett barndop, hvilken afslutar det hela. Efter vår mening hade det icke varit någon förlust, om öfversättaren låtit dessa två berättelser ligga orörda i det ännu ej talade språk, hvarpå de skrifvits. — — —

* *

*

Hvad sjelfva öfversättningen beträffar, så är denna ur estetisk synpunkt förträfflig, ur riktighetens någon gång ojemn. I känslig återgifning af tonen, hållningen och det fina natursinnet i originalet har hr af Geijerstam här lyckats så väl, att han godt kan erkännas hafva omdiktat boken, medan han åter med hänsyn till många norska uttrycks innebörd och, besynnerligt nog, också uti mången mycket lätt passage vid sökandet efter den rätta motsvarigheten på svenska varit mindre lycklig.

Redan valet af titeln, hvarigenom en berättelse, hvilken blott som stilprof lärer kunna vinna något intresse, främst rekommenderas till läsarens uppmärksamhet, synes oss ett missgrepp. Originalet heter *Forteljingar og Sogur*, öfversättningen *Ungdom*. Skulle så vara, att hr af Geijerstam något tvekat om lämpligaste återgifningen af »Sogur», — en tvekan, som dock torde kunnat häfvas genom någon konferens med Knudsen och Ivar Aasen — och derför hoppat öfver hela svårigheten genom att tillgripa en helt ovidkommande utväg, vilja vi yttra såsom vår öfvertygelse, att hvilkendera som helst af de glosor, som rimligtvis kunde kommit i fråga, hade varit bättre än den titel, som nu valts, och särskildt af gagn såsom en förklaring af och antydan om den nationella sagohållning, som gör några af dessa berättelser så tilldragande.

Hvad sedan den svenska texten sjelf beträffar, så störes han stundom genom ord och uttryck, af hvilka somliga torde hafva sin upprinnelse i någon dialekt, medan åter andra helt enkelt osmälta öfvergått från originalet och dervid vilseledt öfversättarens eljest goda öra för modersmålet. Vi vilja utan någon indelning i kategorier anföra några exempel:

. . . hade en stor gård *i vänte* . . . [hadde ein stor Gard i Vente . . .]

. . . rask med allting, *godlik* och snäll . . . [ferm og greid i alting, godvis og snild . . .] Obs.! "godlik" betyder i våra dialekter "duglig, fullt god, lika god", men lärer neppeligen i riksspråket ännu kunna erkännas.

. . . tanken på Alfhild gjorde honom till *en kämpe*, och han sparade sig icke . . . [Originalet har . . . til ei Kjempa, og han sparde seg ikkje . . . Obs.! Kjempa betyder i *norskt* folkspråk i främsta rummet "jätte" och först i andra rummet "kämpe". I gammal *svenska* åter "heros", "athleta", liksom i nyare språket, men neppeligen "gigas". Sammanhanget visar, att kärleken gaf honom jättekraft, och att han ej sparade sig.]

. . . hon fick alltid *skillingar* . . . [ho fekk altid Skillingar, sv. slantar.]

. . . blott för dig jag *brukar* mina tankar . . . [blot for dig jeg øver mine Tanker.]

. . . Kom också ihåg, att *fogden och hans folk* aldrig hade varit goda vänner . . . [hugsad og, at Folket hans og Futen aldri hadde voret Venner . . . Obs.! sv. att hans egen slägt och fogden . . .]

. . . Det var en så vacker dag; *hon borde veta,* att Bård *ville*

komma . . . [Det var slik ein fager Dag; ho tottest vita, at Baard vilde koma . . . d. v. s. hon tyckte sig förstå, eller hon kunde förstå, att Bård skulle komma.]

. . . Aldrig förr hade hon funnit kyrkan så *ohygglig med sina små glas* . . . [Originalet är alldeles lika, fast med annan stafning, men det svenska "ohygglig" är här en för stark glosa, och "glas" betyder på svenska "rutor".]

. . . Hvem är det, som sjunger *i grönan lund,*
Alt mellan skuggorna långa?
Men är du *en huldra,* så gif dig tid,
Ty mig kan du *aldrig* fånga.

Vi förstå icke, hvarför de af oss kursiverade uttrycken influtit. Det är icke fråga om "*en* huldra", utan om "huldran", och det står icke i originalet "aldrig", i hvilken händelse ingen tid skulle räcka, utan "sent". Originalet låter sig på detta ställe öfverflyttas ord för ord och med bevarade rim. (Det norska "Lid" heter nemligen "lid" i hela Norrland och i öfriga delar af landet vexelvis "li" och "lid". Ordet kan derför godt brukas i svenskan). Versen lyder:

Kven er det som syng so vent i Lid,
alt inni dei Skuggarne lange?
Men er du Huldri so gjev deg Tid,
for meg tek du seint til Fange.

. . . ofta blef han stående och *kallade* på henne . . . [men ofta vart han standande og glodde paa henne . . . Obs.! ordet "glo", "glodde", med hvilket ju vi svenskar äro väl förtrogna, finnes icke förklaradt hos Ivar Aasen, men hos Knudsen].

. . . dessa möten voro *de* enda, som hon brydde sig om . . . [desse Møti var det einaste, ho brydde seg um].

. . . det som gick an *mellan* bönder . . . [det som gjekk an millom Bønder].

. . . ordnade sitt hår och *band på sig klädet* . . . [stellte Haaret sit og fjelgad paa Klædi, för hvilka ords rätta öfverflyttande erinras om att "fjelga" betyder "putsa", "feja", "göra ren och vacker" samt "Klædi" bland annat "klut", "hufvudduk"].

. . . Den gamla *flickan* stod i köksdörren . . . [Den gamle Gjenta. Sv. h. l. pigan].

. . . Och han kom rusande in *på prestens kontor* . . . [Han kom stupande inn paa Prestekontoret. Sv. på pastorsexpeditionen].

. . . fakultetsbetänkningar . . . [sv. betänkanden].

. . . folk, som gingo fram och åter *med regnhattar i händerna* . . . [Folk, som gjekk og dreiv med Regnhattar i Henderne. Obs.! Ordet "regnhatt", ett dristigt, men svårligen lyckligt grepp af Bjørnson, lärer väl få anses omöjligt i svenskan. Vida mer utsigt borde då finnas för H. Dahls två förslag "regn-skjold" för paraplui och "sol-skjold" för parasol.]

Någon gång förefinnas också grammatiska och syntaktiska öfverträdelser, som väl svårligen kunna härleda sig från korrekturet, hvilket nog dem förutan har ett och annat att svara för. Så t. ex. förekomma: »granar och fur*ar*», »det fans *dem*, som ville veta», »de värsta radikalisttidningar, som *fins* i Kristiania», »jag tycker bäst om dem, som *tar* verlden sådan den är, *och äro* glada med de glada och gråta, när de ha något att gråta för» o. s. v.

En ömtålig sak är vidare vid öfversättningar behandlingen af svordomar och bedyranden. Vi tro, att man handlade bäst genom att rörande dem synnerligt taga hänsyn till den tids och den publiks önskningar, för hvilka man öfversätter. I England har man anmärkt, att äfven svordomarne i Topelii »Fältskärns berättelser» medtagits i en öfversättning till engelskan. Vi för vår del skulle ansett smakligast, om det flerestädes, särdeles bland andra råheter i »Ein Ungkar» ofta förekommande »Jøss» och »Jøsses» alldeles strukits. I sin svenska form »Jössus» förefaller det än grofvare.

P. Aug. Gödecke.

Frans Hedberg: Svenska operasångare. Karakteristiker och porträtter. Med 32 illustrationer af V. Andrén. Stockholm, C. E. Fritzes k. hofbokhandel. Pris häft. 4: 50; inb. 6 kr.

Det är sällan här i Sverige en anmälare har att sysselsätta sig med ett musikliterärt arbete. Man vill här nog höra musik, men man vill i allmänhet icke läsa något *om* musiken. Deraf kommer, att vi ej häller ega någon musikliteratur att tala om, i jämförelse med de flesta andra länders. Dock har detta på senare tider blifvit något bättre.

Bland alt detta skall den bok, som här föreligger till granskning, säkerligen på grund af sjelfva ämnet vinna den relativt största populariteten. Den förtjenar en sådan äfven i mycket på grund af ämnets behandling. Den förebråelse, man riktat mot Hedbergs föregående teckning af våra dramatiska artister, nämligen att densamma gaf både för mycket blommor och för litet karakteristik, träffar väl ock, men mera undantagsvis, den närvarande. Sant är att den *personliga* karakteristiken alltid lyckats honom bättre än den *musikaliska*, men dels är detta utan tvifvel sjelfva *afsigten* med boken, dels äro äfven de estetiska omdömena emellanåt så förträffliga, att de — så vidt undertecknad kan förstå — just jämt träffa hufvudet på spiken. Boken bör sålunda trots åtskilliga fel blifva välkommen för musikvänner, hälst äfven stilen bär denna sympatiska färg, som endast kunnat förlänas genom författarens personliga bekantskap med alla de artister, som tillhöra hans egen generation, och de fylla fyra femtedelar af hela arbetet.

I den första femtedelen har förf. visserligen ej kunnat komma med mycket nytt och obekant, åtminstone för den, som sjelf något sysslat med samma ämne och som lätt igenkänner hans källor. Ett undantag gör teckningen af Per Sällström, hvilken

— åtminstone för anmälaren — eger nyhetens behag. I det föregående vill jag blott påpeka ett par inadvertenser. Bollhuset (nämligen Gustaf III:s) var icke beläget på nuvarande Finska kyrkans, utan på obeliskens plats; den förra, det s. k. »gamla» Bollhuset, blef kyrka redan 1725. På tal om Naumanns» Gustaf Vasa» säger förf., att denna opera var »bygd på den gamla tyska skolans bästa traditioner». Någon tysk skola fans emellertid på den tiden icke inom operan, ty äfven den tyska (Hamburger-) operan var helt och hållet af italiensk snitt; sant är att Naumann tog intryck af Gluck, men äfven Gluck har ingen specifikt tysk skola, utan han bygde sin reform på fransk grund, nämligen uti alt der icke äfven han utgick från italienarne, hvilket han dock gjorde i långt högre grad än man vanligen föreställer sig. Du Puys födelseår har förf. satt till 1773; Ahnfelts »Europas konstnärer» uppgifver efter Fétis 1775. Hvarför inte lika gerna 1765, 67, 70 och 72, hvilka årtal äfven i olika källor uppgifvits? Vill man deremot hålla sig till sannolikheter, i st. f. obevisliga antaganden, så torde man först, innan man afskrifvit ofvan nämda siffror, hafva bort vederlägga de skäl, på hvilka undertecknad (»Svenske hofkapellmästare 1782—1882») satt årtalet till 1771, hvilket dels uppgifvits af en dotter till Du Puy, dels ock bäst öfverensstämmer med andra uppgifter ur konstnärens lefnad.

Med Jenny Lind börjar raden af de mera utförligt och personligt hållna konstnärsporträtten. Väl är äfven här det mesta bekant och omskrifvet förut, men en del bär dock prägeln af autopsi, såsom den eldiga skildringen af hennes Alice, Norma och Regementets dotter, visserligen — såsom ej sällan händer förf. — mera en beskrifning på framställningens intryck än på framställningen sjelf. På tal om Jenny Lind kan det förtjena anmärkas, åtminstone som ett kuriosum, att en så fin kännare som N. Arfvidsson — under erkännande af hennes storhet som sångerska i allmänhet — icke delade sin samtids beundran för hennes begåfning såsom tragisk operasångerska. Arfvidssons omdöme är så afvikande från de eljest traditionella, att ett utdrag här må få plats, trots dess stränghet, som ju må gälla för hvad den kan. »Jenny Linds sång» — säger han — »var egentligen fullkomligt manérfri: en sällsynt och stor förtjenst, och hon exalterades lätt i utförandet, hvarigenom hon ryckte åhörarne med sig så, som få gjort det. Huruvida denna exaltation, som aldrig uteblef, öfverallt var *hvad* och *sådan* den skulle vara, blir en annan fråga, hvartill *jag* åtminstone ej kan obetingadt svara ja. Det fattades hennes sång — i opera seria — känslornas omvexling och nyansering i stort. Norma, Lucie, Pamina, Agatha, Donna Anna m. fl. sjöngos och spelades af henne i ungefärligen samma anda. Det var glöd, passion i både sång och spel, och på ett vackert, ett konstnärligt sätt, men det var ingenting annat.

Nu är väl glöd värma, men all värma är icke glöd; passion är visst känsla, men all känsla är icke passion. Hade Jenny Lind kunnat fatta och tillegna sig denna sanning, så hade hon blifvit en större, en fullkomligare konstnär än hon var. — — Hennes figur var vacker, fyllig och ändå smärt, hennes armar sköna och väl förda på scenen, hennes gång mindre berömlig, hennes gester sparsamma — alltid en förtjenst — lyckligt valda, men föga eller alls icke omvexlande; hennes ansigte var icke vackert, men ögonen sköna, fulla af uttryck; i hennes mimik spelade de hufvudrollen, för att icke säga enda rollen; anletet i öfrigt var föga rörligt, föga mäktigt af nyanserade uttryck» (jfr. Nya Dagl. Alleh. 1885 n:r 160).

Är detta icke nästan alldeles som en beskrifning på Matilda Grabow i våra dagar? — För öfrigt tillägger Arfvidsson såsom sin mening, att Jenny Lind hade sin egentliga begåfning för det komiska facket, ehuru detta »aldrig till någon högre grad fick utbildas». — Jenny Linds betydelse som konsertsångerska har förf., som blott velat skildra operasångerskan, ansett sig kunna förbigå. Men då borde han tillämpa samma grundsats äfven på andra.

Mot Julius Günther har förf. varit alldeles för artig, nämligen icke mot sångaren — hvilken äfven af andra samtida från hans glansperiod (t. ex. Josephson i nyligen utgifna dagböcker) fått samma gynnsamma omdömen — men väl mot sångläraren, hvars förmåga och verksamhet blifvit så pass ofta bestridd, att Hedberg verkligen varit skyldig att för sin egen åsigt om hans förträfflighet framdraga mera bevisande skäl än det, att Günther bibragt sina elever aktning för sin konst och kärlek till sitt arbete, ty dessa vackra egenskaper — hvilka ju ingen förnekat hos Günther — äro dock icke tillräckliga att bilda en utmärkt sånglärare. Dertill fordras äfven förmåga af röstbildning, särdeles vid ett motspänstigt material, och denna förmåga saknas hos Günther, hvilken väl kan åt en röst med naturlig böjlighet och lätt tonemission skänka koloraturfärdighet och smakfullt föredrag, men deremot icke visat sig kunna besegra de naturliga svårigheter, som så ofta just hos nordiska strupar stå i vägen för en öppen, jämn och skön tongifning. Selma Ek, som förf. framdrager såsom prof på lärarens skicklighet, är snarare ett bevis på motsatsen, Dina Niehoff har redan af naturen en lärkstrupe, och hvad beträffar Arvid Ödmann, så har han snarare lärt sin konst af Arlberg och Masset än af Günther. Med denna reservation vill jag för öfrigt med nöje instämma i förf:s omdömen om Günther, särdeles rörande hans betydande talang och energi såsom dirigent, på den tid han ledde Nya harmoniska sällskapet. Att Günther var sångmästare i tolf år efter 1850 är riktigt, men hur kunde då Berg åter tillträda befattningen år 1861, som förf. påstår på sid. 101?

Teckningen af Matilda Gelhaar är kort, af Wilhelmina så mycket utförligare. Den senares Rose Friquet skildrar förf. såsom nästan epokgörande i fråga om realism, och han framhåller dess utom med rätta denna sångerskas sällsynta koloraturförmåga. — Vid Olof Strandberg gör förf. lika mycken rättvisa åt dennes bedårande sång som åt hans sceniska otymplighet. Huru det deremot rätteligen förhåller sig med Strandbergs s. k. öfversättningar, derom har J. M. Rosén i Svensk musiktidning 1882 n:r 14 gifvit några pikanta upplysningar, dem förf. hade bort taga vara på. Äfven Charlotte Strandberg är troget och sympatiskt tecknad, ehuru det väl hade varit onödigt att särskildt framhålla hennes Sköna Helena, hvilket tydligen skett som ett slags försvar för k. teaterns kolossala faute att upptaga denna pjes — på samma gång förf. dock medger att det var oförsvarligt.

Af Gustaf Sandström, den melankoliske sjelfmördaren, ger förf. en både dyster och tilldragande bild. Ljusare dagrar hvila öfver Louise Michaeli, och förf. tecknar på ett rörande sätt — kanske dock något för konstrueradt — huru hennes sorger mognade henne såsom konstnärinna, på samma gång de undergräfde hennes helsa. Med rätta framhålles hennes egentliga storhet såsom oratoriesångerska. — Rolig är den humoristiska skildringen af Rudolf Walins storkaxiga och naiva dalkarlsnatur, men hvarför förf. skall ändra hans födelsedatum (29 juni), kan jag ej förstå.

Om Fredrika Andrées »Dalens blomma» säges, att den komponerades vid nio års ålder och sjöngs i S:t Lars ruin 1845. Den som läser uppmärksammare än förf. i Ny Illustr. Tidning 1880 — som tydligen varit hans källa — finner, att detta måste varit en annan komposition, och att »Dalens källa» komponerades redan tidigare, vid åtta års ålder. Nå, detta är nu oväsentligt, liksom äfven slarfvet att skrifva Dresden i st. f. Dessau (sid. 149). Värre synes mig vara, att förf. motsäger sig sjelf vid teckningen af denna sångerskas dramatiska betydelse. För »de ytliga» — menar han — var fru Stenhammar en sångerska, »hvars musikaliska värde de icke kunde förneka, men hvars sceniska betydelse de icke satte särdeles högt». Jag fruktar, att förf. måste inbegripa sig sjelf bland dem han kallar »de ytliga», sedan han medgifvit, att »hennes sceniska teknik var till en viss grad schablonmässig, hennes mimiska förmåga icke särdeles framstående», att hon »saknade det nödvändigaste för en dramatisk sångerska i sin prydnad, nämligen temperament» o. s. v. Det synes mig då icke mycket vara qvar af den »sceniska betydelsen», och att efter nämda medgifvanden likväl sätta hennes Elsa bland »det bästa som den samtida konsten hade att uppvisa», det är en afgjord motsägelse, som ej häfves genom den argumentationen, att Wagners partier passade för henne, emedan de

såsom passiva och lyriska mindre kräfva dramatisk begåfning. Utlandets Wagnersångerskor kunna lära förf. annat. Att fru Stenhammars Elsa var en aktningsvärd skapelse, nekas icke, men det aktningsvärda ligger just — utom i sången som ju alla erkänna såsom öfverlägsen — uti det energiska arbete, hvarigenom hon lyckades medelst tillkämpad rutin någorlunda ersätta sin brist på scenisk talang, så att denna brist tämligen doldes. Att fru Stenhammar, liksom fru Michaeli, var långt större konsertän operasångerska, hade sålunda bort bättre betonas, låt vara att förf. verkligen kraftigt framhåller hennes romanssång såsom något dittills oöfverträffadt. Med rätta erinrar förf. ock om hennes betydelse såsom lärarinna, hvarpå så manérfria sångerskor som Grabow, Moe, Sommelius och Ås ganska riktigt utgöra de bästa exemplen.

Anders Willman är ett så tacksamt porträtt, att det ej gerna kan målas på mera än ett sätt. Också underskrifver anmälaren alt hvad förf. har att säga om denne. Om någon af våra operasångare kan sägas hafva nått utmärktheten i lika mån såsom konstnär och menniska, så är det just Anders Willman. Det finnes bland hans kolleger sådana som varit mera genialiska, t. ex. Du Puy, det fins sådana som varit mångsidigare, t. ex. Arlberg; men det fins ingen, som egt samma harmoniska förening af ett i allo utmärkt konstnärskap och en personlig karakter, hvilken tycks vara alldeles fri från artisters *vanliga* fel. Det förtjenar erkännande, att förf. äfven gjort rättvisa åt Willman såsom intendent och regissör, och särskildt berömmer, att denne »ökat massornas rörlighet». Detta är så mycket vackrare af förf., som han dermed onekligen indirekt gifvit sig sjelf ganska duktiga pikar. Mot Willmans verksamhet som teaterchef deremot synes förf. hysa vissa, i maskerade ordalag uttryckta betänkligheter — och om dem är han icke ensam.

Uddman (som dog 1878, icke 79) är likaledes förträffligt tecknad, och särskildt fägnar det mig att kunna fullkomligt dela förf:s öfvertygelse, att om Uddman kunnat utföra sina roler på annat språk än svenska, så skulle han vunnit verldsrykte som en utomordentlig buffo. — Signe Hebbe har blifvit mycket olika bedömd. Förf. citerar med gillande en gammal teaterhabitués omdöme, att om man kunde förena Louise Michaelis röst och Signe Hebbes dramatiska förmåga, så skulle dervid uppstå verldens största sångerska. Detta är ju möjligt, ty båda delarna voro utomordentliga. Men området för denna sångerskas storhet torde dock böra begränsas till den period, hvars sista slutsten är Meyerbeer, och der en viss realism ännu ej var så stark att den störde den poserande idealismen, den tabläartade plastiken, som var ett genomgående arf inom hela den äldre operans både musik och aktion. För en absolut modern operatyp,

vare sig en Elsa eller en Carmen, med dess mera verkliga och från alt konventionelt mera frigjorda realism, skulle Signe Hebbe sannolikt ej hitta rätta färgen. Förf. anser, att den lyriskt dramatiska framställningen i den stora operan alltid måste till en viss grad förblifva konventionel, och detta kan visserligen medgifvas så till vida, som ju redan det att sjunga på scenen i st. f. att tala måste sägas vara konventionelt och strängt taget onaturligt; men orätt är dock att skära alla stora operor öfver en kam och icke vilja se den betydande principförändring, som skett dels genom den Wagnerska reformen, dels genom den i Frankrike försiggående sammansmältningen af comique och seria (Mignon, Carmen). Ej häller kan jag dela förf:s åsigt, att operacomiquen är nästan utdöd och att den stora operan är framtidens. Tvärt om, den komiska operan har alltid ända från sin begynnelse fört en friskare och mera odisputabel existens än den »stora» operan, och den kommer nog ock framgent att så göra, just emedan den står närmare verkligheten och är mindre konventionel.

Arnoldsons biografi visar förf:s bok från dess bästa sida, nämligen de personliga interiörernas, genom hvilka ofta ett ljus kastas öfver konstnärens art och handlingar, hvilket förut varit den utom vänkretsen stående obekant. Redan den upplysningen är af intresse, att det var tyskarnes råa segerjubel öfver Sédan, som egentligen skrämde Arnoldson från det ifrågasatta engagementet i Berlin 1870. Och af karakteriseringen framgår — hvad nog icke alla vetat — att den melankoli, som skulle göra ett så våldsamt slut på konstnärens dagar, fans redan som grundåder på botten af hans lynne och fick ny fart genom de oroande ryktena på våren 1881 om k. teatrarnes totala upphörande. Alt detta motiverar sjelfmordet fullständigare än förut skett. För öfrigt framhåller förf. synnerligen Arnoldsons ovanliga samvetsgrannhet och stränghet mot sig sjelf; att han »aldrig blef populär som sällskapsbroder», länder honom i sjelfva verket till den största heder och gjorde, att han kunde bibehålla sin stämma i oförminskad skönhet.

Arlbergs konstnärsporträtt är raskt och riktigt uppdraget. Förf. vidrör försigtigt den katastrof, som vållade Arlbergs afgång 1874. Arlberg ansåg med rätta, att sångaren borde hafva något att säga i fråga om sångens kraft och nyansering, kapellmästaren yrkade, att orkestern icke hade att rätta sig efter sångarens röststyrka, utan blott efter partiturets beteckningar af forte eller piano — ett svepskäl, som faller redan för den invändningen, att något absolut forte och piano alls icke existerar, utan blott ett relativt mer eller mindre, hvilket sålunda både kan och bör modereras efter omständigheterna. Om någon i det afseendet bort vika, så hade det varit kapellmästaren. Likväl har nog

förf. rätt i, att striden stod lika mycket mellan personer som principer, och han underrättar oss dess utom, att Arlberg i alla fall ämnat afgå för att få friare händer i tillgodogörandet af sin konst. Det skälet måste respekteras, ehuru man kan beklaga, att Arlberg tidtals begagnade sin frihet till att med sin öfverlägsna talang hålla uppe den tvetydiga operettgenren. Richesse oblige. Ju rikare begåfning, dess större konstnärligt ansvar — den sanningen kunde man önska att Arlberg mera iakttagit, i synnerhet som han alltid ifrat för wagnerismen, hvilken just håller konsten högt. Att Arlberg egentligen var den, som hos oss införde Wagneroperan, framhålles af förf. ganska riktigt, ej mindre hans ovanliga mångsidighet.

Angående Leonard Labatt nämner jag blott, att förf. glömt hans Eleazar i förteckningen på hans bästa roler. — Vid Matilda Grabow få vi åter en värdefull interiör uti beskrifningen på hennes bortfjäsade barndom, som så väl förklarar hennes förstörda hälsa och uppdrifna nervositet. Således ännu ett offer bland många för det välsignade »sällskapslifvet», som så ofta — vare sig i form af rummel eller salongshumbug — skadat eller förderfvat mycket lofvande artister. Att icke Grabow derför gått under, veta ju alla hennes beundrare (och hvem hör icke dit?); men vingskjuten är dock i någon mån denna sällsynta sångarsvan. Förf. uppgifver som datum för Matilda Grabows debut den 21 maj 1870 — bör vara 11 maj; och för hennes första Juliaframställning den 26 febr. 1877 — bör vara 2 mars.

I Arvid Ödmann har förf. tydligen — liksom i Günther — fått fatt i en gullgosse, som bländat hans blick och gjort honom partisk. Åtminstone är det för mig och många fler svårt att igenfinna den utomordentliga »känslovärma», som han flerstädes prisar i Ödmanns sång, såvida han ej är bedårad dels af stämmans rent fysiska »Schmelz», dels af den ansträngda forcering eller vibrerande grafton, som sångaren ofta med skicklighet vet att anbringa och som onekligen ger illusionen af en känslighet, hvilken dock förefaller vara mera konst än natur. Hade förf. — i stället att kompromettera sig med följande rent af uppenbarliga osanning: »det ligger ingen öfverdrift uti att säga att det är med och genom honom (Ödmann) som Gounods opera (Romeo och Julia) vunnit den stora popularitet som den åtnjuter hos oss» *) — gifvit oss en utförligare analys af Ödmanns *komiska* konstnärskap, för hvilket denne högst aktningsvärde artist eger sin kanske förnämsta begåfning, så hade ifrågavarande kapitel blifvit mera läsbart. Äfven här har förf. slarfvat med

*) Det är dock allom bekant, att denna popularitet helt och hållet skapats af Grabow och för öfrigt ingalunda var mindre på Arnoldsons tid än nu.

sina siffror: Ödmann debuterade 1873, icke 1872, och i sin andra roll samma år den 20 maj, icke den 12.

Mot de återstående, i allmänhet väl lyckade skisserna (Janzon, Ek, Edling, Lundqvist samt främlingar och gästspel) vill jag endast på tal om Selma Ek anmärka, att förf. der å nyo motsagt sig sjelf på ett sätt som gör, att man ovilkorligt måste draga på munnen. Han anser först, att Ek som sångerska har öfvervunnit alla tekniska svårigheter, och ändå finner han, några rader efteråt, henne behöfva i utlandet ytterligare studera sångkonstens teknik! Han säger att hon behöfver ingen *bättre* lärare än Günther, men hon behöfver kanske en *annan!* Sådant är ju nonsens.

En anmärkning, som från flere håll gjorts mot Hedbergs bok, nämligen att han ej upptagit flere artister, hvilka kunnat vara lika förtjenta af porträttering som de här afritade, är befogad, men kan hjelpas med att förf. ger oss ett galleri till, som då torde blifva ännu bättre än det föreliggande, hvilket emellertid, äfven det, med alla sina brister måste betecknas som ett i många afseenden förtjenstfullt arbete.

Bland illustrationerna äro en del (t. ex. Stenhammar, Grabow) misslyckade, men de flesta både väl träffade och artistiskt utförda.

Adolf Lindgren.

Skilda Stämmor, efterbildningar från moderna diktare af *Edvard Fredin*, Stockholm, Z. Hæggströms förlagsexp. Pris 2 kr.

Hvaraf kommer det missmod, som så egendomligt utmärker vår tid, hvilken dock i det stora hela är i materielt hänseende lyckligare än kanske någon föregående? Orsakerna äro så många, att blott några få bland dem, och det sådana, som ämnet föranleder, här kunna antydas. Stugan har blifvit för trång för många af njutningens eller intelligensens ensidiga dyrkare; — för trång, ty erfarenhet af eller fruktan för öfverbefolkning, denna qväfvande mara, hindrar dem från att njuta det närvarande; och evighetshoppet, iklädt den symboliska bilden af fadershuset med de många boningarna, har blifvit dem frånröfvadt af en förtärande skepticism. Mod- och hopplösa söka de antingen en tillfällig glömska af sin dystra verldsåsigt i nöjenas hvirfvel, eller tråna de efter den fullständiga glömskan i förintelsens Nirvana, der

»de döda evigt tiga,
ur mullen ej de stiga —

blott sömn evinnerliga
i natt som aldrig flyr.»

Denna stämning är dock, till lycka för menskligheten, ej allmän. En annan sorg, mindre hopplös och derför mer fruktbringande, fördystrar dock framtidsutsigterna för den talrika skara, som med mera harmonisk begåfning håller fast både vid utvecklingsteoriernas löften om en bättre framtid för kommande slägten här på jorden samt vid religionens odödlighetshopp, hvilket visserligen icke numera bibehåller föråldrade former, men dock ännu kan uttryckas med apostelens sväfvande fast löftesrika ord om det ofattliga evighets-lifvet: »hvad intet öga sett, hvad intet öra hört och hvad i ingen menniskas hjerta stiget är, det har Gud beredt dem, som honom älska». Visserligen har denna skara således till tröst den religiösa tron på en kärleksfullt styrande försyn samt vetenskapens läror om menskligetens framåtskridande; men med kunskap om alla de lidanden, vårt slägte under förflutna tider haft att genomgå, och med aning om alla de svårigheter, en fortsatt civilisation kommer att medföra, känna de sig ofta gripna af en plågsam förstämning. Tviflet på den nu lefvande generationens moraliska och intellektuela kraft för lösningen af de uppgifter, som blifvit henne föresatta, nedslår ofta deras mod.

Dessa känslor ökas än mer genom det lifligare deltagande för andras lidanden, som gör sig allt mer gällande. Ehuru man — och ej utan skäl — anklagat samtiden för fiendtlighet mot kristendomen, har dock säkerligen aldrig tillförene en af denna läras grundåskådningar, menskligetens broderskap, så mycket som nu närmat sig till verklighet. Under ingen föregående tid har deltagandet för de lidande, de förtryckte, de lottlöse varit så allmänt och djupt. Denna stämning hindrar de mägtiga och rika — såvida de ej äro mer eller mindre idioter — från att ostördt njuta af sitt öfverflöd. Och äfven då känslan af solidaritet ej vaknat hos dem sjelfva, har den dock så allmänt gripit tidsmedvetandet, att opinionens tryck tvingar dem till gåfvor och anstalter för nödens afhjelpande. Ehuru denna, ej sällan illa och opraktiskt utöfvade, välgörenhet, är alldeles otillräcklig att möta omständigheternas växande kraf, är den dock ojemförligt större än någonsin tillförene.

Åskådandet af kulturens offerväsen och medlidandet med de arma offren är hufvudtemat för den samling sorgesånger af de stora kulturländernas utmärktaste författare, hvilken af dessa *Skilda Stämmor* utföres. Man skulle kunna kalla samlingen Kulturbilder i romansform. Den som följt med de 20 till 30 sista årens tidsströmningar, skall här finna uttryckta med skaldens djupa känsla och inspirerade konst en bitter klagan öfver de

många missförhållanden, som nutidens civilisation alstrat i synnerhet bland de industriela folken. Här finner man i gripande skaldespråk uttalad de arma »*Barnens klagan*», hvilka, fjättrade vid maskinen under timslångt arbete, försmäkta i den qvafva fabriken eller i de underjordiska grufschakten; — en klagan så snillrik och varm, att den bidragit till en förändrad lagstiftning hvarigenom de små slafvarna erhållit mera frihet. — Här möter oss Thomas Hoods »*Song of the shirt*» (*Linnesången*), som skildrar den utsvultna sömmerskans träldom vid nålen, en sång, som mägtigt ingripit i engelska förhållanden genom att blotta och väcka medkänsla för lidandet och visa nödvändigheten af dess lindring. — Här se vi den arma förförda flickan, som, ung ännu och skön men dock öfvergifven och hjelplös i jättestadens virrvarr, står på »*Suckarnes bro*» ensam i den stjernlösa natten och slutligen förtviflad kastar sig i Themsen och försvinner i det mörka djupet. Med skaldens divination har författaren här gripit ett alldeles modernt ämne. Det förefaller nästan som om han, mannen från 1700-talet, blifvit inspirerad af de sorgliga fakta, som bragts i dagen under senaste årtionden såväl genom läkarnes som federationens forskningar på detta område; — uppdaganden som haft till följd en väsendtlig ändring af förra tiders ensidiga domslut öfver dylika samhällsbrott, då nästan uteslutande på qvinnan kastades skammen, skulden och straffet för dylika förbrytelser. Sången är kanske den mest poetiska, åtminstone den mest gripande, i samlingen.

Äfven skildras här lidanden inom det enskilda lifvet, missförhållanden, som ingen lagstiftning utan blott mer utvecklade moralbegrepp kunna afskaffa. Så t. ex. den gamla modern, som, öfvergifven af sina uppvuxna barn, hvilka hon dock med ömhet och tukt uppfostrat till dugliga menniskor, ser sig på ålderdomen tvungen att anlita fattighuset för att på kommunens bekostnad underhållas. Hvar och en, som blickat in i folkets lif, har gjort dylika smärtsamma erfarenheter. Som sagdt, ingen lagstiftning kan hindra eller straffa dylika hjertlösheter, men skalden och snillet kunna afstraffa dem inför allmänna opinionen så, att förbrytelsens vederstygglighet framstår och afskräcker. Om Carletons stycke kalladt »*Till fattighuset*» lokaliserades och de engelska namnen utbyttes mot svenska, skulle det egna sig väl för någon af våra folkskrifter.

Missförhållanden på det enskilda lifvets mest ömtåliga område, förbindelsen mellan man och qvinna, hafva också funnit sin tolk i denna samling af stämmor för nutidens innersta känslolif. En ung man, med rika själsgåfvor men utan förmögenhet och tillfälle att genast bjuda sin älskade hus och hem, ser henne derför sig frånröfvad af en rik men sensualistisk rival. Den öfvergifne skildrar vid ett besök i deras forna hem, »*Locksley Hall*»,

sin sorg och saknad efter den veka men älskliga ungdomsbruden, sitt förakt och sin vedervilja mot ett samhälle, som genom bifall och medverkan sanktionerar dylikt köpslående med kärleken. I tankarna ser han den älskades qvalfulla lif vid sidan af en rå och obetydlig make. Det är Alfred Tennyson, Englands Poet-Laureate, som med snillets magt här gjort sig till kämpe för en renare uppfattning af kärleken och af dess rätt framför bördens och rikedomens kraf.

Eget är att de flesta klagosångerna, i synnerhet de som gälla allmänna missförhållanden, äro skrifna af engelska författare, hvilket tycks bevisa, att England hunnit längst på den nuvarande civilisationens bana och ej blott djupast fått lida af dess missförhållanden utan ock kraftigast utvecklat känslan af medlidande och solidaritet. Först i England har, så vidt vi veta, denna stämning erhållit sin tekniska term: »*altruism*», betecknande motsatsen af egoism.

Några stycken i samlingen gifva uttryck åt den lefnadströtta pessimism, den hopplösa materialism, som tära på de moderna samhällena. Få gifva gladare utsigter öfver detta och det tillkommande lifvet. Mackays »*Väktaren på tornet*» ser en ny och bättre dag gry för menskligheten; och Rosetti skådar bort utöfver gränsen af detta lifvet och uppfångar en skymt af »*Den Saliga*».

Åt dem, hvilka ej haft tillfälle att följa med de stora kulturfolkens poetiska litteratur, erbjuder denna lilla samling några intressanta profbitar, som kasta en bjert, om ock ensidig dager öfver de frågor, hvilka djupast uppröra tiden. Allmänheten är öfversättaren tack skyldig för några stunder af verklig konstnjutning och för taflor, som lära henne bättre förstå sin tid.

Edmund Gammal.

Literaturbref från Frankrike.

II. Den nuvarande poesien i Frankrike.

Redan 1830 betecknade Victor Hugo namnet »romantisk» föråldradt, och sedan dess ha literära idéer och åsigter förändrats och utvecklats derhän, att man hos oss svårligen torde finna skriftställare, som bekänna sig till alldeles samma åsigter, som engång hyllades i »Le cénacle». Emellertid fins det dock i vår literatur ett helt litet område, der romantiken ännu herskar så godt som oinskränkt. För att träffande teckna det moderna lifvet i all dess invecklade detaljrikedom ha skådespelsförfattarne så småningom måst afstå från versformen, som icke medgaf dem fullkomligt herravälde öfver tanken, utan mot deras vilja lockade dem in på fantasiens mark. Endast några få ha af öfvertygelse förblifvit gudarnes språk och 40-talets poetik trogne. De, som hos oss fortfarande skrifva komedier eller dramer på vers, äro unga debutanter, som ännu icke synnerligen känna lifvet och derför mer lägga an på uppfinningen, eller rättare sagdt på hvad andre funnit, än på egen iakttagelse. Detta slags inspiration ha vi att tacka för ett visst antal stycken, som hvarje år ges på Odéon-teatern. De situationer, på hvilka detta slags dramer byggas, äro vanligen lånade från Victor Hugo, hvars stycken tydligen äro de ungas vanliga studium, och sjelfva formen är ganska ofta blott en reproduktion af mästarens egen. Det händer ofta, att unga män, som på detta sätt börjat sin literära bana, upphöra att skrifva, då de märka att de kommit på orätt väg; men om de fortsätta, inträffar nästan alltid, att de så fort som möjligt bortkasta det medel, hvaraf de betjenat sig vid sitt första framträdande, och så snart de kunna, skrifva de på prosa romaner eller dramer, grundade på modern iakttagelse. Dock ha några i trots af sitt tidehvarfs smakriktning stått på sig och stundom påtvingat detta sin egen, åtminstone till en tid. Så t. ex. *Henri de Bornier*, som med *La fille de Roland* och *Les noces d'Attila* vunnit två stora framgångar, tack vare verkliga skönheter i dramatisk uppfattning, lyftning och patriotism. Hans minst obestridliga förtjenst är ursprunglighet: der han är utmärkt, erinrar han om medelmåttiga

ställen hos Victor Hugo, der han är svag, påminner han om Ponsard. En skald honom betydligt öfverlägsen, om ej i dramatisk begåfning, så åtminstone i elegans och formfulländning, är *Théodore de Banville*, som ej skänkt teatern några komedier i egentlig mening, utan snarare lyriska dialoger, i hvilka det fina detaljarbetet döljer bristen på handling, — utsökta juvelerar-arbeten, i hvilka de oräkneliga och beundransvärdt utmejslade prydnaderna hindra en från att lägga märke till materialets ringa värde. Sådana äro de få stycken han skrifvit: *Gringoire*, den varaktigaste af hans triumfer, eller *La femme de Socrate*, som nu ändtligen uppförts å Théâtre français efter att i 10 år ha fått ligga och mögla i dess arkiv.

Den ende som på detta område verkligen vunnit varaktiga lagrar är *François Coppée*. Han framträdde 1869 med en liten enaktspjes, *Le passant*, hvars behag jag ej behöfver uppvisa för denna tidskrifts läsare. Efter denna första seger kommo andra, hvilka skalden vann genom att i samma veka och fina, behagfulla stil inkläda alltid fina och lätta intriger, om också icke så påtagliga som den i Le passant. *Le luthier de Crémone* och *Le trésor* blefvo hans mest afgjorda framgångar. Coppée, som med sin skaldebegåfning förenar en skarp iakttagelseförmåga, skänkte teatern också flera stycken, i hvilka den enkla och rörande skildringen af det moderna lifvet här och der syntes parad med en ideel lyftning, som förefaller naturlig för poesiens språk. *L'abandonnée*, *Deux doleurs* lyckades framlocka ljufva tårar; *Fais ce que dois*, *Lettre d'un Mobile breton* och *Bijoux de la délivrance*, som andades en varm fosterlandskärlek och poesi, lästes med förtjusning i hela Frankrike. Emellertid har F. Coppée icke med denna sin okonstlade poesi vunnit sina största framgångar. Vår skald är företrädesvis en talangfull man: under hans händer blir poesien lika smidig och böjlig som någonsin prosan; han har den i vår tid dess värre sällsynta förmågan att få alla människor att läsa sina verser, han har lyckats att till sina skådespel locka en allmänhet, som öfver hufvud taget är temligen afvogt stämd mot allt, som påminner om literatur, och att under fem hela akter intressera den för historiska dramer, en konstform som höll på att dö bort. År 1881 skänkte F. Coppée teatern *Madame de Maintenon*. I detta stycke följde författaren historien kanske väl slafviskt, och det mottogs med temligen kall beundran. Men två år senare uppfördes hans *Severo Torelli* mer än hundra gånger å rad å Odéon-teatern, upptogs senare flere gånger och lockade alltid folk. *Les Jacobites*, som för närvarande spelas å samma teater, tyckes ha ärft det förra styckets framgång och torde lika länge locka fullt hus. En och annan har i dessa F. Coppées studier trott sig skåda en verklig pånyttfödelse af det romantiska dramat. Man har gått än längre och i dem velat se

en föryngring af tragediens föråldrade form. För min del finner jag dylika loford mycket öfverdrifna och anser tvärtom, att skalden nöjt sig med att tillreda gamla situationer enligt ett föråldradt recept.

I det förra af de sistnämda styckena handlade det om en son, som af kärlek till fosterland och frihet drefs att gripa till dolken mot sin far. Att denna situation liknar Hamlets, framskymtade i mångt och mycket; men minnena från Shakespere och erinringarne från V. Hugo voro så skickligt dolda, att, då man någonstädes träffade på en vers, som man trodde sig känna igen, emedan man hört den förr, man undrade, om man ej misstagit sig, och frestades att harmas på sitt minne. I Les Jacobites rör sig intresset omkring pretendenten Charles Edwards ankomst till Skottland. Denne älskar hustrun till en af sina ifrigaste anhängare och gör henne snart till sin älskarinna. Då nu skottarne få veta, att han har en älskarinna, svärja de att öfvergifva honom, om han fläckat en sin anhängares heder. Just som de omringa det hus, der de älskande ha sina möten, intränger dit en ung skotska, som känner planen, hjelper furstens älskarinna på flykten och intager hennes plats för att rädda sitt land från att öfvergifvas af dess försvarare. Scenen är obestridligen vacker och har vackra verser, som t. ex. de, hvilka författaren lagt i hjeltinnan Marys mun:

"Puisse le sacrifice au ciel être approuvé
De mon honneur perdu pour mon pays sauvé."

Man har talat mycket om, att denna scen vore skön och ny. Detta sista beröm är oförtjent. Situationen är ej ny i vår literatur och tyckes för närvarande vara på modet. Hon återfinnes i »La comtesse Sarah» af George Ohnet, vidare och denna gång i komiskt syfte i »Autour du mariage» af Gyp och slutligen i Fortuné du Boisgobeys' roman »La voilette bleue», som utkommit först några dagar före Les Jacobites, och det är mer än möjligt, att jag för tillfället icke erinrar mig alla författare, som behandlat densamma. Men F. Coppée har så väl förstått att genom tjusande detaljer och några nya tillskott gifva den ett nytt utseende, att han förvändt allmänhetens syn och fått henne att såsom en ny idé mottaga, hvad som blott var en gammal idé i ny drägt.

Då vi nu vända oss till poesien i inskränkt mening, den lyriska, som i våra dagar tyckes undantränga öfriga arter, återfinna vi der först en med den nyss omtalade likartad rörelse. Men vare sig det nu är fråga om dramatik eller lyrik, kallar man sig i alla fall ej mer »romantique», utan »parnassien». Hvari består då egentligen parnassianismen? Man är temligen förlägen för ett svar, då man under samma skylt träffar så olika andar som

Leconte de Lisle, Coppée och *Sully Prudhomme.* Mig synes, som bestode den först och främst i en öfverdrifvet sirlig form, hvari omsorgen om innehållet något för ofta uppginge. Berusade af sköna färger och former, tyckas våra skalder stundom allt för uteslutande sträfva att förläna sina verser en klang och en glans, som dölja tomheten på idéer. Det ligger i vårt författarskap något, som påminner om de lärdes i Alexandria; men det fans ju bland dem många snillen och talanger.

Bland dem, som egnat hela sitt lif åt det skönas tjenst, måste man onekligen i första rummet nämna *Théodore de Banville.* Hvad jag sagt om hans pjeser, eger sin tillämpning på hans poesi i allmänhet. Ingen har bättre än han förstått att inför läsarens bländade ögon frammana en trollverld af färgspel, der den yppigaste kolorits alla färgtoner slösats liksom för ro skull. Han berömmer sig ock icke utan skäl af att

"avoir trouvé des mots vermeils
pour peindre la couleur des roses".

Han har förstått att i sina regnbågsfärgade vers återupplifva den grekiska mytologiens hela glans. Bättre än någon har han, som Zanetto säger, kunnat

"jongler dans un sonnet avec des rimes d'or".

Bättre än någon har han förstått att uppväcka vår gamla versläras så naivt invecklade former och böja sin sångmö under lagarne för virelain, balladen och le chant royal. Men der han verkligen tyckes ha funnit sin egen väg, är i hans *Odes funambulesques.* Denna samling, hvars mest kända poem äro parodier af Victor Hugos, för hvilken författaren för öfrigt uttalar den djupaste vördnad, är i mitt tycke skaldens mästerverk. Då han, så att säga, icke behöfver bekymra sig om den idé, som skall uttryckas, koncentrerar han alla sina krafter på formen och låter en bevittna sannskyldiga kraftprof på verskonst. Allt för klingande rim, tokroligheter uttalade med orakelmessig högtidlighet, och midt bland allt detta en strof som lyfter sig mot lyrikens högsta höjder, allt träffas der om hvartannat och är för bortskämda läckergommar en rätt, som ej saknar tjuskraft. Bestode poesien i att med en clownartad skicklighet kunna handtera fransk vers, eller i att på en nålspets hålla såpbubblor i jämvigt, så vore Th. de Banville den störste af våra skalder.

En den förre genom sin allvarliga och högtidliga inspiration mycket olik skriftställare, ehuru båda utgå från samma skola, är *Leconte de Lisle* *). Född 1818, har han ej utgifvit mer än

*) Å annat ställe i häftet finner läsaren 3:ne dikter af denne förf., försvenskade af *Göran Björkman,* jämte några kortare biografiska meddelanden.

tre diktsamlingar: *Poèmes antiques*, *Poèmes barbares* och helt nyligen *Poèmes tragiques*, men han anses af alla som en mästare, och oaktadt strängheten af de ämnen han behandlar, har den mästerliga prakten i hans form skaffat honom en sluten krets af förtjusta beundrare. Han är ej populär, det vet han och tyckes ej stort bry sig derom, fast besluten att ej offra åt idéer, som ej äro hans. Djupt öfvertygad om den grekiska literaturens skönheter, hvars mästerverk han öfverflyttat på fransk prosa, utrustad med en grundlig kännedom af Indiens och Skandinaviens mytologier och kosmogonier, har han i sina verser återgifvit de storslagna bilder och jättelika ämnen, som så väl passa för hans fantasi. Han härstammar från ön la Réunion, och i hans poesi tycker man sig här och der återfinna något af solens glans på hans födelseö, men aldrig något förbrändt. Ihärdigt utmejslar han sina verser med fulländad skicklighet och vinner genom sin flit en renhet och en ädel fyllighet i uttryck, som smeker ens öra och ger intryck af högtidlig storhet. En gång har han arbetat för teatern, der han lät uppföra en öfversättning eller rättare en efterbildning af Aeschylos' Orestes. Den gamle skaldens dystra och titaniska snille tilltalade den franske skalden, som icke är utan en viss aflägsen likhet med honom. Försöket rönte ringa framgång; det ser ej ut, som om Leconte de Lisle känt sig synnerligen berörd deraf. Hvad bryr han sig om popularitet eller framgång? Har han ej fått tillräcklig ersättning genom lyckan att få betrakta ädla former och söka teckna dem i ord? Leconte de Lisle stödjes ej såsom Victor Hugo af tron på ett annat lif efter detta eller på en vedergällande och god Gud. Verlden är för honom något ytterst eländigt och till sitt väsende ondt, och tvifvelsutan hoppas han efter detta lifvet hinna det högsta nirvâna, hvarom drömts af Indiens vise, hvilkas obotliga tungsinthet han tolkar i sina verser.

Bör jag här nämna *Jean Richepin?* Kanske skall han synas som en främling i dylikt sällskap; men vid hvars sida skulle han icke göra det? Jean Richepin, som ännu är mycket ung, har beundransvärd makt öfver form och uttryck; men olyckan är, att läsaren ständigt måste fråga sig, om författaren menar allvar, eller om han icke velat drifva grundligt gyckel med hans lättrogenhet. Utgången från universitetets led, tyckes han haft till stadigt syftemål att komma en att glömma hans ursprung. Hans första bok med titeln *Chanson des gueux* utkom för ett tiotal år sedan och var enligt författarens afsigt ämnad att i alla dess detaljer och egendomligaste uppenbarelseformer återgifva lifvet hos folkets lägsta klasser, som han berömde sig af att ha studerat och grundligt känna till. Ett visst antal poem med ganska yster hållning och af en originalitet, stundom af sämre halt, och bland dem några affattade på »argot» grepo allmänheten, och den

unge skriftställaren rönte ett ganska gynsamt mottagande. Just i år har han utgifvit en ny poemsamling, *Blasphèmes*, som enligt företalet skulle förnya hela filosofien och förvåna verlden genom djerfheten i de åsigter, som framstäldes. Boken var helt enkelt en handbok i den gröfsta materialism, hvari föreställningarna om familj, fosterland och pligt anföllos med den skamlösaste cynism, som bevisade intet. Arbetet väckte liksom det förra en något obehaglig uppmärksamhet, men dess framgång rättfärdigades dock af en verklig skicklighet att behandla den lyriska rytmen, en viss ingifvelse och en ganska stark flygt, som då och då lyfte skalden öfver sjelfva det ämne han behandlade. Man har beskylt författaren för plagiat och sammanstält några af hans verser med snarlika ställen hos samtida författare. Dessa anklagelser synas mig skäligen småaktiga, men hvad jag finner alldeles påtagligt hos skalden är ett grundligt studium af Victor Hugos manér, af hvilket han tagit starkt intryck och som han stundom lyckligt efterbildar.

François Coppée hör genom vissa drag af sitt författarskap till denna första grupp, som jag gerna ville kalla den romantiska. Åt vissa af sina poem, såsom *La tête de la sultane* eller *Liseron* söker han gifva en episk karakter. Men utom teatern, der han afgjordt tyckes ha valt episka ämnen för sina dramer, är det för öfrigt icke denna diktart som skapat hans rykte. Hvad han företrädesvis älskar, är ej de vidsträckta, majestätiska och egentligen poetiska synvidderna; det är snarare något matta eller litet dimmiga landskapsstycken från banlieuen eller Seinens stränder, der man ser metare i timtal vänta på ett napp, der matroser under sång lossa varor, eller ock en vrå på en enslig och något dyster ö,

"où sa Muse s'applique
à noter les tons gris d'un ciel mélancolique".

Gerna framför han på scenen de små, de svaga och illa lottade, såsom *Marchande de journeaux* eller *Petit épicier de Montrouge*. Han lånar dem ej stora ord och stora känslor, som föga skulle stå tillsammans med deras utprägladt prosaiska lynne, men han låter dem handla med så mycken naturlighet, att hans poem blifva små lifliga och rörande dramer. Och det är förunderligt att se, hur ledigt Coppée rör sig med alla dessa småsaker, som synas så otacksamma och så litet egnade att sättas på vers. Men för honom är det blott en lek; han känner sig hemmastadd i denna lilla

verld, som han uppdiktat och hvars alla tilldragelser finnas noggrant upptecknade i hans dikter. Det fins intet enklare än ämnet för hans sista poem i Revue des Deux Mondes. En ung sömmerska arbetar i förstaden S:t Germain hos en fru, hvars döttrar en dag gifva henne ett par örhängen. Förtjust kommer hon hem; men hennes far, en drinkare, har supit upp de få styfrar, som funnos i huset. Hon måste sätta örhängena i pant, och då hon ej mer törs visa sig hos sina välgörarinnor, afstår hon med tungt sinne från alla de nöjen, hon fann hos dem. Kan man tänka sig något enklare, något barnsligare än en dylik berättelse? Men Coppée känner så väl konsten att blanda sina färger, eger i så hög grad den skicklighet, som förstår att ge hvarje del dess fulla värde, att ämnets obetydlighet glömmes för konstnärens skicklighet.

Eugène Manuel är, äfven han, en sinnrik skald, som lyckligt förstått att framställa det sköna i att helt enkelt fylla sin pligt eller den tjuskraft, som ligger i en obemärkt och anspråkslös lycka. Han är en älskvärd och behagfull skuggbild, men knappt mer än en skuggbild, af Coppée, af hvilken man skulle kunna säga att han lånat sin metod, om icke här och der ett tungt uttryck, något ända till pinsamhet sökt och formens oäkta elegans sade oss, att vi med honom kommit ett trappsteg lägre. Manuel har emellertid rönt afgjord framgång med *Les ouvriers*, en enaktsdram som spelats på Théâtre français, med sina *Poèmes populaires* och i synnerhet med en diktsamling kallad *Pendant la guerre.* I denna senare rör sig en fläkt af fosterlandskärlek och tapperhet, som uppburit skalden och låtit honom öfverträffa sig sjelf.

Slutligen fins det jämte de skalder, som hemta sin ingifvelse från naturscenerier eller från de taflor, lifvet upprullar för deras blickar, äfven sådana, som utan att utifrån söka ämnen för sin diktning nöjt sig med att skåda ned i eget bröst och att i versform öfverflytta alla de stämningar, de der funnit. Till dessa hör *Sully-Prudhomme.* Filosofisk skald som han är, har han ej nöjt sig med att lyssna till sitt eget hjertas slag och att analysera dem, utan har ock velat tränga till tingens yttersta grund. Vid början af sin poetiska bana hade han öfversatt första sången af Lucretius' »De rerum natura» på vers, men afskräcktes af svårigheterna i den uppgift, han förelagt sig, och nöjde sig med att gifva oss en följd diktsamlingar: *Stances et poèmes*, *Les épreuves*, *Les solitudes*, *Les destins*, *Les vaines tendresses*, i hvilka den psykologiska analysens finhet allt för ofta urartade till spetsfundigheter. Då han vill måla själstillståndet hos den, som, efter

att ha älskat med passion, så småningom känner kärleken förkolna, släckt af den tillbeddas egen hand, jämför han denne med en vas, ur hvilken vattnet droppe för droppe sinar bort genom en spricka, som uppstått genom ett slag med en solfjäder. Då Prudhomme diktade sin *Vase brisé*, fann han en lycklig poetisk bild för att uttrycka en fin tanke; men om hans tankar alltid förblifva fina, så äro olyckligtvis de bilder, i hvilka de klädts, icke alltid lika lyckligt valda eller lika enkla. Sedermera vände sig Prudhomme åter till den rena filosofien, och i hans poem *La justice* ha hvarken hans fyndighet eller uppdrifna stil kunnat förläna något behag åt de stränga idéer, han uttryckt. Sully Prudhomme är en djup och skarp tänkare, men han är ock stundom en spetsfundig fantast och en något tillgjord skald.

Han skulle med allt skäl som sin lärjunge kunna anse *Paul Bourget*, hvars bästa poetiska stycken, såsom *La Marquise de Morède*, egna sig åt en fin och skarpsinnig psykologisk analys. Men äfven på de bästa ställena finner man egenskaper, som utmärka prosaförfattaren snarare än skalden, och enligt min åsigt har författaren gjort alldeles rätt, då han med sin obestridliga talang egnat sig åt utkast på prosa, såsom i *L'irréparable* eller *Cruelle énigme*.

Det finnes, kort sagdt, för närvarande i vår poesi tre ganska tydligt skilda strömningar. En literär rörelse af sådan betydenhet som den, hvilken kännetecknade innevarande århundrades början, kan icke helt plötsligt afbrytas eller ändra karakter; men de, som ej ana att de den dag som i dag är bekänna sig till teorier, som äro femtio år för gamla, äro enligt min åsigt efterliggare, och deras skola måste nödvändigt utslockna. Deras talang må vara aldrig så stor, de må heta Théodore de Banville eller Leconte de Lisle, så kan deras öde dock ej vara tvifvelaktigt: de äro lärjungar af mästare, som gått bort, och sjelfve skola de ej få några lärjungar.

Hvad dem angår, som tagit sin tillflykt till den abstrakta tankens område och förvandla poesien till filosofi, måste de för alltid nöja sig med ett mycket begränsadt inflytande och några få finsmakares beundran, — och sådant tror jag icke, att poesiens mål kan vara. Större framtid synas mig de ega för sina idéer, som i den omgifvande verkligheten vilja uppsöka ämnen för poetisk behandling, utan att inbilla sig att man bör gå långt tillbaka i tiden för att finna ett ämne, som vore värdt att besjungas. Den naturalism i poesien, som sträfvar att afmåla hvardagslifvets detaljer och har den fördelen att kunna försköna dem genom en idealisk anstrykning, synes mig vara en ljuf dröm. Olyckligtvis äro nog hvarken Coppée eller Manuel,

oaktadt sin talang och sin skicklighet, nog kraftiga män att åstadkomma en revolution eller att få som herskande erkänd det slags poesi, de funnit. Möjligen hade poesien behöft en herskarande med envåldsidéer, som kunnat för den göra hvad Zola gjort för prosan: tvinga henne in på en väg, han för henne banat, och för henne öppna nya synvidder.

C. Audic.

Parisersalongen 1886.

Några iakttagelser

af

Georg Nordensvan.

»Salongen lemnar i år ett mer än vanligt otillfredsställande intryck» — hvem har inte hört den åsigten framställas, nu liksom förr? Då man på fernissningsdagen träder in i *palais de l'industrie*, vet man på förhand att salongen kommer att dömas så och att de slitna trivialiteterna om huru den[1] ärorika franska konsten är nära sitt stora skeppsbrott komma att letas fram och upprepas så länge någon vill höra på.

När jag nu säger att årets salong var åtminstone inte bättre än de förra årens, så drar jag deraf inga så våldsamma slutsatser som att Frankrikes, det vill säga verldens, konst skulle vara på förfall. Ty den är alldeles tvärt om så löftesrik som någonsin — detta trots åtskilliga pariserjournalisters sedan ett par år tillbaka moderna jargon om hur tröstlöst det är beställdt med våra dagars konst.

Men den befinner sig midt inne i en öfvergångstid, i en häftig brytning mellan gammalt, vördadt, ansedt, och nytt, misstrodt, ungdomsdjerft. Till och med hemma i Sverige ha vi sett hur skarp schismen är mellan det gamla i konsten och det nya, som utifrån brutit dit in. Vi ha inom våra gränser sett en återspegling i smått af den stora brytning som försiggår der ute på den stora valplatsen.

Låt vara att detta årets salong har ett mindre antal arbeten af stort intressè eller af genomgående betydelse — det ena årets skörd är alltid olik det andras — man bör ej draga för obetänkta slutsatser för det. Det är ju så kort tid

emellan hvar salong, man kan ej begära nya riktningar, nya uppslag, ny skarpt skönjbar konstutveckling för hvarje gång. Skilnaden mellan det gamla och det nya är på 1886 års salong skarpare och mera distinkt uttryckt än någonsin förr. Det nya, dermed menar jag ej det, som drifver hvarje grundsats till ytterlighet och framkallar en nödvändig reaktion, jag menar dermed ej impressionismens yttersta venster, utan det luttrade och sansade men likväl ungdomligt friska, som framgått ur den unga konstgenerationens hela sträfvan och hvartill impressionismen, öfverdrifven eller ej, gjort en långt ifrån obetydande insats. Jag har aldrig sett skilnaden mellan det man förr begärde af konstnären och det man nu fordrar så tydligt framträdande, så klart belysande motsatserna. Och detta anser jag vara det som karaktäriserar årets salong, detta finner jag utgöra det framför allt annat intresseväckande i studiet af densamma.

Ty att påstå det salongen ej är intressant, det vore ju en dumhet. Frankrike sitter inne med en ofantlig mängd konstnärlig kraft, och till Frankrikes konstnärer räknar sig också hela hopen af främlingar från verldens alla hörn, som samlat sig på den stora täflingsplatsen.

Ointressant blir salongen aldrig.

Men den har ett emot sig, något som år från år blir påpekadt och som ligger så i öppen dager, att man ej borde behöfva påpeka det: den ofantliga mängden af konstverk verkar förslappande på besökaren i stället för upplifvande. Det är knapt nödvändigt att visa att det målas otroligt mycket i verlden, — ville man framhålla *det*, skulle man åtminstone ej refysera två tredjedelar af allt, som lemnas in till juryns bedömande*). Och mängden af snillen är dock ej så stor, att man för att hålla fram alla olika sidor af tidens konst behöfde ställa upp flera tusentals taflor.

Frankrike har en otalig här af målare. Deraf följer att då en banbrytare eller blott en originel konstnär slår sig fram, så får han genast en massa efterapare. Ingen af de mera betydande målarne har fått vara ensam om sitt eget

*) Oljemålningarna på årets salong utgjorde summa 2,488. Mer än dubbelt så många taflor hade blifvit refyserade.

framställningssätt. Dussintals medelmåttor ligga ständigt på lur efter något nytt uppslag, som kan skaffa dem vind i seglen, och så öfversvämmas marknaden af alla dessa taflor i andra och tredje hand. Och som den tekniska färdigheten äfven hos de fullkomligt betydelselösa och opersonliga målarne ofta nog är högt uppdrifven, så kan det vara svårt nog att hitta det äkta midt ibland det annekterade, liksom man alltid får gå sig uttröttad för att i medelmåttornas stora hop finna det verkligt goda. Det fins mycket sådant, mycket af äkta konst på salongen; — omfattade denna *ett* tusen dukar vid pass, skulle den gifva ett ofantligt vida bättre intryck än nu.

Den tekniska färdigheten hos vår tids målareslägte är högt uppdrifven, medelnivån betydligt höjd. Det är vida mera jämnhet än förr, större fordringar på sjelfva *studiet* — och glänsande resultat just af dessa fordringar och af detta naturstudium.

Förstås att äfven der andra-hands-konstnärerna äro framme. *Bitumen* är lyckligtvis försvunnen från den franska konsten — Munkaczy är ej fransman — men hela raden af dussin-målare målar i stället ljusgredelint, apar efter *luministerna* och gifver deras ljusa luftiga färgton åt likt och olikt. Just derför att man ej kan undgå att fästa sig vid medelmättorna lika mycket som vid den verkliga, stora förtjensten, medgifver man gerna att salongen detta år i sin helhet gifver ett mera karaktäristiskt än genomgående godt intryck.

Också saknades mer än en af de mästare, som man kunde vänta sig mycket af, eller hade de endast skickat något arbete af mindre betydelse. Främst saknades den för tidigt hädangångne Bastien-Lepage och skall saknas länge — en mästare som få, en konstnärssjäl som ännu färre. Cazin, stämningsfantasten, var ej med, Clairin, den ytterst delikata koloristen, syntes ej heller till, och af Gervex' konstnärskap fick man föga begrepp genom hans nakna kvinnomodell i svart mask, liksom Comerre visade sig visserligen fullt otadlig, men ej särdeles karaktäristisk i sitt porträtt af sångerskan Théo i operettkostym — ett porträtt som nog påminner om hans kända dansös och hans med raffi-

nerad elegans tecknade serenadsjungande Pierrot, men der han ej kunnat inlägga annat än hvad en duktig fotograf skulle gjort.

De äldre, ansedda målarne, de privilegierade storheterna, togo nog del i denna salong, men dem känna vi på förhand, de ha nått sin plats och de gå nu knappast vidare framåt, de ha gjort sin insats — större eller mindre — i konstens utveckling och sitta nu i ro på höjden utan att komma längre upp. Klarare belysta bli deras konstnärsegenskaper ej genom deras nyaste arbeten, Bouguereaus »Vår» och hans fångslade kärleksgud äro lika hans många föregående nakna figurer, lika känsligt tecknade och lika kallt målade, Boulangers slafmarknad är lika fulländadt genomförd som hans förra antika genrebilder, Bonnats porträtt anordnade och utmodellerade efter det kända receptet, Laurens' inkvisitorsscen lika tung som de förra årens småtaflor af samma hand. Jules Bretons delikata kvällsstämningar öfver kvinnor, hvilande sig ute på fältet, äro en gång för alla välkända och omtyckta. Feyen-Perrin målar samma fiskarflickor, som en gång gjorde hans rykte. Henner är lika genomstuderad och lika elfenbenskall i sina kvinnofigurer som någonsin, och Puvis de Chavannes lika urvattnadt grå, lika idealistisk och linieren som förr.

Det är likväl icke dessa, som gifva salongen dess hufvudsakliga pregel. Den beror på ett yngre slägte, beror på den i utveckling stadda konst, som ej funnit sitt mål, men som oaflåtligen sträfvar, söker. Och det är just detta yngre slägte, som i år visar karaktärsfulla motsatser och typiska ansatser, fastän det knappast ställer fram något verk af genomgående betydelse. I sin skulptur visar det Frankrikes största konststyrka på ett glänsande sätt men måleriet är jämförelsevis underlägset. Det bjuder likväl på mycket af intresse, och på den långa lista, som börjar med Puvis de Chavannes' »triptyque» och slutar med dylikt skämt som Willettes »Pierrots enka», äro många äkta konstverk att studera, många iakttagelser att göra.

* *
*

Man har kallat denna salong *Puvis de Chavannes'* och yttrat, att hade han ej redan fått hedersmedaljen, skulle han nu varit sjelfskrifven dertill. Nu var det Lefevbre som blef pristagaren, skaparen af »Sanningen» på Luxembourg, en vacker men fullkomligt karaktärslös tafla, en konstnär för tredje kejsardömet, elegant, *chic*, utan blod och merg. Men Frankrike är konservativt och behöfver stora målare. Att Lefevbre ej i längden kunde gå utan *grande médaille d'honneur* var ju gifvet. Finhet i uppfattningen nekar ingen hans damporträtt för öfrigt — men man nekar honom många af de egenskaper, som ensamma kunna skapa en stor konstnär.

Gamle Puvis de Chavannes har skapat sin egen stil, maniererad i sin enkelhet, utan natur men stor till sitt syfte, det skall ej nekas. I en utställningslokal borde hans alster knappast förekomma, de höra strängt till samman med den plats, för hvilken de äro målade, afsedda att synas *der* och ingen annanstädes. St. Géneviève, innerlig och enkel, pryder Pantheons vägg men hör ej hemma på en »salong» — likaså den nu utstälda triptyque'n.

»Den siste idealisten» har man kallat Puvis de Chavannes. Med all rätt. Han har gått sin egen väg och har intet gemensamt med den moderna rörelsen. Han lefver i sin dröm och tror på den. Hans taflor, hållna allt igenom i matta, svaga toner, med färgerna liksom urtvättade, verka närmast som drömsyner. Hvad som gifvit dem deras stora rykte är just mästarens allt beherskande tro på sina ideal och den säkerhet, hvarmed han på sitt vis uttrycker hvad han vill säga. Derför passar han på tempelväggen, på museimuren, derför få hans arbeten ej ställas jämsides med dem, som tolka verkligheten och som man fordrar verklighet af. Hans konst är idémåleri, sådant man böjer sig för, då det är en originel personlighet som talar deruti, och då det är äkta känsla i hans föredrag — äfven om man sjelf stakar konstens vägar i helt andra riktningar.

Puvis de Chavannes framhålles af nära nog alla franska konstanmälare såsom en motsats till den unga naturalistiska riktningen. Hvad som hos andra är svaghet, blir hos honom förtjenst. Jules Comte utropar med anledning just af dessa kompositioner: »Detta är det verkligt moderna må-

leriet, djupt utan anspråksfullhet, allvarligt utan att bli realistiskt *(sincère sans réalisme)*, impressionistiskt utan sökta motsatser, kunskapsrikt utan stor apparat, väldigt och kraftigt utan att bli affekteradt».

Utan realism, ja, utan sanningstrohet, utan verklighet. Det beror då på hvad man begär af konsten, med hvilka känslor man betraktar drömmarens visioner.

Det är för Lyons museum denna triptyque är afsedd. I midten, på båda sidor om ingångsdörren stå personifikationer af Rhône och Saône med harmoniskt storslagna landskapsfonder bakom. På ena sidan en påminnelse om den antika konsten, på den andra en dylik om det medeltida kyrkliga måleriet. De antika figurerna påvisa hvad som någon gång blifvit sagdt: att mästaren är långt ifrån mästare, när det gäller att behandla den nakna menniskokroppen. Medeltidsbilden med de andäktige lärjungarne samlade kring klostermålarens arbete är lugn och enkel — allt samman mindre anslående för den, som kommer utan förutsättningar, än för den, som känner Puvis de Chavannes' ställning inom det moderna franska måleriet.

Hvad som är säkert är att hans inflytande i det stora hela knappast varit nyttigt, åtminstone ej att döma efter dess frukter på denna salong. De dekorativa målningarna äro tjogtals och nära nog allesamman äro nedstämda i tonen, liksom förebildens taflor. Enkelt och stort måste dylika bilder hållas, det är gifvet, men hvad som vinnes med att en målning, afsedd att fylla en vägg i en ämbetslokal, i en offentlig byggnad, hålles grå, tunn och färgfattig, det inser ej den som skrifver dessa rader. Dess kolorit måste bero af rummets öfriga dekorering, men är denna hållen i lika urvattnade färger som flertalet af dessa konstverk, som borde lysa upp salen, lifva och glädja, då måtte man ej bli hvarken värmd eller glad der inne.

Tyskarne ha i sitt dekorativa måleri gått en helt annan väg, de ha snarare för mycket färg än för litet, men de ha ljus och saft utan att för det sakna karaktär och enkel renhet i anordningen eller i linierna.

Vi finna på salongen ett dussin stora konstverk, beställda för offentliga lokaler. Baudouin, Lagarde, Humbert,

Emile Lévy, Comerre m. fl. ha målat för olika mairier i Paris, Humbert för Pantheon, Dupain för observatoriets astronomiska museum, Schommer för grefvinnan de Caens museum, Monchablon för »la Faculté des lettres» i Nancy. Det är i alla fall storartadt, detta sätt att gifva konstnärerna tillfälle att pröfva sina krafter på stora uppgifter. Man beställer och köper just inga religiösa målerier mera. Det är det borgerliga lifvet, som får gifva motiv för penseln. »Familjen» målas och »arbetet» — ibland med en enkel storslagenhet såsom i *Paul Baudouins* dekorativa bild — till höger männen, läggande sten på sten, till venster kvinnorna och barnen, väntande männens hemkomst. Motivet är ej från idealets länder utan från omgifningarne af Paris i våra dagar. Man målar faderns afsked, då krigstrumpeten kallar honom att strida för sitt hem, eller det fredliga landtlifvet — eller det röda korsets välsignelserika verksamhet. Man målar lifvets olika åldrar, målar kärlek och äktenskap, sådd och skörd — eller endast och allenast ett landskap, typiskt för den bygd, för hvilken målningen är afsedd, såsom *Montenards* glödvarma solskensbild från Provence, en fullt realistisk tafla, der det dekorativa ändamålet alls ej förledt målaren att dämpa naturens saftigt starka färger.

Söker man en verkningsfull motsats till Puvis de Chavannes, kan man ej ställa bredvid den gamle idealistens arbete någon mera kättersk antikmålning än *Alexander Harrisons* »I Arkadien». Inte kättersk på det sätt som Edouard Manet skulle varit i ett dylikt ämne, inte i penselföringen, men i sjelfva sträfvandet. Harrison har vid ett par salonger förut väckt uppseende genom lika enkelt valda som djerft genomförda motiv, en liten kvadrat urklippt natur, men studerad med exemplarisk ihärdighet och målad med djerf naturalism. Han är minst af allt idémålare, hans taflor liksom flertalet af de ungas sjunga endast naturens lof och ha ingenting att säga åt reflexionen.

När han kallat sin tafla »I Arkadien», så har detta heller ingenting vidare att betyda, ty den föreställer fyra nakna kvinnor i ett franskt sommarlandskap. Men det är sol och ljus i den taflan och ej ett spår af konventionalism.

Kvinnor ute i landskap, hvem har inte målat det och

hvem målar inte det än? De finnas i dussintal på salongen. Men inne i en atelier äro de målade och sedan är landskapet satt som bakgrund till deras kroppar. Så har Henner gjort i många år, så har Benner gång efter annan stält upp sina nymfer och gracer på en grön äng som på en presenterbricka, så har Rafael Collin i en dämpadt behagfull ton omgifvit sin liggande modell med en mattgrön natur. Men Harrison har gjort allt samman ute, på stället, och det är det nya och intressanta i hans stora tafla att se på hvilket sätt han lyckats.

Att han det gjort beror endast och allenast på att han varit så ärlig i sitt studium. Det har inte varit någon lätt uppgift, dessa figurer i den frodigt saftiga grönskan, der solstrålarne öfver allt bryta igenom löfmassorna, lysa upp skuggpartierna och leka i luften under träden, på gräset och på den lilla ån i bakgrunden. Okonstladt, naivt och säkert är allt samman skildradt, kvinnokropparna få toner, som aldrig en inuti ateliern målad modell kunde få, solen och gräset gifva reflexer, sådana som ingen målare kan fantisera sig till, hur samvetsgrant han än söker sätta sig in i sitt arbete.

Harrisons solstudie är raka motsatsen till Puvis de Chavannes' stora fantasteri. Hos den amerikanske målaren, som aldrig visat annat än enkla naturstudier, fins ej spår af någon *stil*. Han är allt igenom modern, ger ej annat än hvad han ser. Och det är vackert så, när han förmått gifva ett så helt solskensintryck af figurer i landskap.

Det är något nytt och öfverraskande i hans »Arkadien» — man önskade endast att titeln vore en annan och att man såge till de nakna kvinnornas kläder, så att de kunde föreställas helt enkelt solande sig efter badet. Men detta berör ju en bagatell, som ej är värd att spilla ett ord på. I alla fall är hans energiska arbete, frukten af många och omsorgsfulla studier, en af salongens mest i ögonen fallande dukar.

Jag nämde redan *Collins* liggande kvinna. Den är elegant, med en fint dämpad färgskala. En parisermodell för öfrigt och alls ingen skogsnymf. Ännu har Collin ej öfverträffat sin »Sommar» från 1874, som herr P. Fürstenberg köpte och som hamnade i Göteborg.

Och *Gervex*, den duktige Gervex, inte öfverträffar han

sina moderna genrebilder genom sin nakna maskerade kvinna — »Toalett till maskeraden» —, en studie i hvitt, med ljusa stoffer, siden och annat till fond, målad med delikatess, men som aldrig kan vinna annat intresse än det hvilket lyckadt försök som helst gifver, i synnerhet som effektsökeriet denna gång var väl groft. Detta är »det afklädda», ej »det nakna», — flickan tittar sig i spegeln, men hennes blick genom maskens ögonhål tränger till åskådaren i förbigående och frågar: »comment mė trouvez vous?» och derför är det intet godt konstverk.

Carolus Durans uppvaknande kvinna är då vida enklare uppfattad och målad med mera rättframhet.

Det var ej precis den stora konsten jag nu kommit in på. Hvad skall man för öfrigt räkna till den? Det som är stort till formatet är ofta obetydligt nog till sitt innehåll. De gamla »stora» ämnena vinna i allmänhet ej mycket på att behandlas af vår tids konstnärer.

Det fins dock såväl bibliska och martyrhistorier som historiemålningar i vanlig mening på salongen. »Agamemnons död», »Marius' flykt», »Vercingetorix ger sig fången åt Cæsar», samt unga martyrinnor som halshuggas och det gamla helgonet — hvad det nu hette — som kommer gående med sitt hufvud i handen.

Historiemåleri som skylt för modellstudium eller för stoffmålning visar *Benjamin Constant* på ett lysande sätt. Han är bland Frankrikes alla målare den största virtuosen, hans behandling af guldbrokad, marmor, smycken är öfverlägsen, men det är ofta något kallt och tomt i all rikedomen. Hans »Judith» är en parisiska, målad med den mest raffinerade färgkonst, hans ofantliga guldskimrande duk, »Justinianus», en ståtlig väggdekoration, men der uttrycket ej är af vidare betydelse.

Den byzantinska pregeln i denna tafla är dock äkta, och det är något verkligt storslaget i den lugna kompositionen, dessa sju män, som sitta i en rad framför en marmorvägg, granskande den nya lagen.

En högst originel komposition, genomförd med fulländning.

De märkligt många olika behandlingarna af Salomé,

Herodes' dotter, med Johannes döparens hufvud på fatet, hade intet större intresse. Uttryckslösa flickor, klädda eller oklädda, sittande, stående eller kommande fram i en dörr — ingenting vidare. Man har skarpt klandrat *Toudouze* för hans operettartade Salomé, uppkrupen i en slags soffa i en vårdslös ställning, och sant är att af ämnets storhet fans ej ett spår kvar hos denna lätta dam, hvars köttfärg för öfrigt påminde om trikå. Men helt och hållet frånsedt legenden, så var Toudouzes flicka en originelt tänkt inkarnation af *falskheten*, ögonens grönaktiga glans under den skyggande kransen af röda rosor utsade tydligt nog målarens mening med sin häcklade figur. Men det förstås, att när man haft romerska priset, studerat de gamle mästarne och fått sina två medaljer, då finner publiken det tarfligt att man kommer med ett sådant skämt som denna trikåklädda buffadam. Det är effektsökeri helt enkelt, det liksom så mycket annat pa dessa stora utställningar.

Som annat än effektsökeri kan man väl ej heller anse *Rixens*' senare målningar. Han vann sina sporrar med »Cæsars lik bäres från Kapitolium», men har sedan visat gudinnor, som kyssa döende konstnärer på pannan, framhållande lagern till en tröst — när det är för sent —, eller don Juan på färden öfver Styx, stående trotsig och kall i båten mellan stenguvernören och Elvira och med Leporello vid sina fötter, medan härskaror af kvinnor omgifva honom och slunga sina förbannelser efter honom — motivet efter ett poem af Baudelaire. Som porträttör är Rixens, liksom mången annan maniererad och effektsökande målare, okonstlad och går då naturen rätt på lifvet.

Det har ännu aldrig *Rochegrosse* gjort. Han har en glänsande färdighet, det skall ej nekas, men denna institutets adept tyckes endast fortsätta på de privilegierade konstnärernas väg, som leder till verldsliga utmärkelser. Jämförd med de till sitt sinne verkligen unga målarne är Rochegrosse — han kan knappast vara mer än vid pass 26 år gammal för öfrigt — kall, beräknande och teatralisk, och det rop, som vid hans uppträdande hälsade honom som en ny Henri Regneault, har också hastigt tystnat.

Regneault var inte kall.

Rochegrosse, som förut målat skräckscener från antiken och från medeltiden, tvang i år liksom föregående år publiken att stanna framför sitt bidrag till salongen: »Kung Nebukadnesars vansinne», Nebukadnesar ätande gräs — men ej ute på en äng, utan i en trappa i kungliga palatset i Nineveh. Der har konungen kastat sig framstupa, medan de roligt skildrade hofmännen — taflans bästa del — mätta och välmående efter en finare middag titta fram uppifrån trappan, förvånade öfver majestätets nya idé. En väldig engel, luftig så att man ser stenmuren igenom honom, har stält sig på konungens nacke — han bär ett svärd i båda händer och de fyra utbredda vingarne skimra i praktfulla men fjärilslätta färger.

Allt samman är hopsatt med den unge virtuosens kända färdighet. En rik komposition, duktig i färgen och käck i föredraget.

I dessa framställningar med motiv från historia eller dikt smyger sig lätt något sökt, något osundt in i sjelfva skildringen — raka motsatsen till naturfriskheten hos många af de taflor, som fått sitt ämne direkt ur det lefvande lifvet.

Jag talar alls inte om sådana smaklösheter i målningsväg som *Lehoux'* Hermes, flygande öfver något blått, som skall föreställa hafsvågor, och sjelf hållen i den mest naturvidriga bruna läderfärg.

Det fins några målare, som fullt ut beherska sin konst och hvilkas taflor gifva intryck af beherskad kraft. Dit hör till exempel *Boulanger*, hvars romerske slafhandlare — som sitter helt lugnt och äter »med alla de fem» ur en skål, medan slafvarne stå uppradade emot muren bakom saluståndet. Dit hör *Bouguereau*, fast hans figurer blifva vaxartade och fast *lifvet* fattas i hans med fulländning tecknade figurer. Dit hör också *Gérôme*, men han har i år en tafla, som knapt visar hans egentliga originalitet. General Bonaparte till häst har stannat inför sfinxen vid Gizeh och de båda sfinxerna titta på hvarandra. En karrikatyrtecknare lät stensfinxen lyfta på hatten för generalen, som fann sig föranlåten att besvara hälsningen.

Till detta slag af målningar ha vi ock att hänföra såväl *Jean Paul Laurens'* Torquemada, som med krusifixet lyf-

tadt och med en lågande hatfull blick ur de håliga ögonen skrämmer både kung och drottning till eftergift för fanatismens kraf — som ock *Dawans* kulturhistoriska framställning af »Slutet på en ransakning». Scenen är ett underjordiskt hvalf, möblerna bestå af diverse tortyrredskap, men nu är »ransakningen» afslutad och man håller på att bära den ihjälpinades lik upp för trappan.

Från en nyare tid är *Carpentiers* »Madame Roland i Pélagie-fängelset». Den ädla fången är omringad af en skock gatnymfer, som ha mycket roligt åt att hon nu är fast liksom de. Präktiga typer och ett allt igenom öfverlägset målningssätt, bredt och fulländadt elegant.

Flamengs minutiöst behagfullt målade kostymbild från direktoriet bör ock nämnas i detta sammanhang.

Krigsscener från fransk-tyska kriget fattas ej heller, ehuru Neuville ej är med längre och Détaille ej utställer något i år. *Aimée Morots* rytterianfall från Rézonville, tecknadt med en verkligt ursinnig energi, som gifver åt de framstormande hästarne ett stormande lif i rörelsen, och måladt med Morots kända kraft, utgör ett verkligt undantag bland dessa krigsskildringar, som för öfrigt börja bli hvarandra något för lika. Från Tonkinstriderna fans en ofantlig duk med allehanda gräsligheter. Den har — af en händelse eller kanske med afsigt — blifvit upphängd som motbild till spanjoren *Juan Lunas* »Spoliarium», förut beryktad från spanska utställningar och inköpt för Barcelonas museum.

Det är efter slutad gladiatorsstrid på en romersk amfiteater. Slafvarne hålla på med att draga ut liken. I stora hopar släpas de fallna genom ett underjordiskt hvalf. Man trampar i blod, man går med facklor och lyser bland liken. Der sitter en kvinna nedlutad öfver en af de lemlästade kropparna, der komma gubbar och gamla gummor, med fasan målad i hvarje drag af sina bleka ansigten, för att söka efter sina anhöriga.

Duken upptager en hel vägg, den är målad med en energi, som förvånar, när man vet att upphofsmannen till allt detta elände är en helt ung man. Djerfhet kan man lika litet förneka honom som kraft.

(Forts.)

Borta.

Näst julafton var födelsedagen den roligaste dag på hela året, och julafton var inte väl förbi, förr än hon började räkna dagarne till den 21 mars. Och på morgonen den dagen var det feber i blodet, innan hon kom upp och fick se det lilla bordet, som hennes mamma dukat så vackert redan kvällen förut. Den hvita duken var alltid uppfäst med konstgjorda blommor, som år för år gömdes, och som alltid voro lika öfverraskande vackra, och på bordet stodo tallrickar med nötter, mandel och annat snask; det låg också några gåfvor och så de små bref, som bröderna, »kungliga gymnasister», som de själfve kallade sig (vid Lunds katedralskola), sändt, jämte alla dem hon fått föregående födelsedagar. Dessa kommo aldrig fram utom på denna dag, resten af året förvarades de väl i mammas chiffonierlåda; men nu blefvo de också samvetsgrant och med stor andakt studerade om igen allasammans.

Det första bref, hon fått, var på hennes sjette födelsedag. Hennes yngste bror hade med mycken möda skrifvit det kvällen förut; om morgonen låg det under hans gåfva, en gammal sprucken dock-kaffekanna, som lilla syster jämt haft ett godt öga till; det emottogs med mycken vördnad och beundran.

Det lydde:

Min kära Elly!

Eftersom det är Ellys födelsedag vill jag gratulera Elly i dag och önska att min lilla syster måtte blifva snäll nu då hon fyller 6 år och icke mer skrika då vi vill se på Ellys leksaker, gud välsigne Elly

det beder Ellys lille
rare
Bror Ludde.

I dag fylde hon tolf år. Hela dagen hade hon njutit lyckan af att vara ägarinna af en bänk, ett bord och en 'rullbör' för hennes egen lilla trädgård, där hon om vårarne planterade gullvifvor och jungfru Marie händer, som hon gräfde upp ute i ängen.

I skymningen kom hennes far in och tog henne upp i sitt knä och sade henne, att nu var hon för stor att bara springa hemma och leka i trädgården. Nu skulle hon ut »bland andra», hon skulle i pension i staden. Hon skulle lära så mycket vackert och nyttigt och bli hans stolthet och glädje, som hon alltid varit, och han smekte ömt det rödkindade ansigtet, som låg upp emot hans axel och nu med stora tårfylda ögon allvarligt blickade upp emot honom.

Hvad det med ens blef mörkt för henne, hvad glädjen miste sitt skimmer! Hon grät och hon bad, hon tog honom om halsen och snyftade och bad, att hon måtte få stanna hemma, hemma hos honom och mamma och blommorna. Men han kyste henne sakta och sade med rörd stämma. att det var för hennes eget bästa. Äljes hade han visst ej velat sända bort sin ros, sin lärka, sitt trofasta lilla sällskap.

»Tro mig, i pappas rum blir tomheten störst, men han vet att bära den, ty det är för hans lilla dotters lycka.»

Och sorgsen och svårmodig kröp hon upp på knä på stolen vid fönstret och stirrade ut i den mörka trädgården.

Jaså, hon skulle bort till staden, i pension; hon skulle lära att skicka sig och inte vara bondblyg. — Var hon inte bra nog, som hon var då? De hade ju alltid sagt henne, pappa och mamma, att om hon bara vore lydig och snäll, så skulle det gå henne väl; förslog inte det nu längre då?

Och hvad kunde de väl lära henne där, som hon inte kunde lära hemma? Hennes mamma ritade och spelade så vackert, och hennes pappa var en lärd man, det visste hon, för han skref böcker, som andra läste. — Så godt hon mindes, då hon första gången läste geografi för honom. Han hade kommit med en stor karta, som var målad i många färger, och han hade visat henne. hvar hon bodde; stället stod visserligen inte utsatt, men närmaste stad, och

hon undrade öfver, att inte en så stor trädgård som deras stod på kartan.

Och nästa dag skulle hon läsa upp sin läxa. Kartan låg framför henne, och pappa gjorde sina frågor.

»Nå», hade han slutligen sagt, »hurudant land är nu Halland?»

Och hon hade sett på kartan, vändt sig emot honom och förtjust utropat:

»Halland är brunt!»

Hvad han skrattade; hon mindes det så godt och småskrattade litet vid tanken därpå.

Och räkningen sedan; den hade varit så rolig i början. Då hade han alltid haft äplen och pepparkakor, och så hade han skurit sönder dem och sagt:

»Om jag nu delar det här äplet midt itu, hur många delar blir det då?»

Eller:

»Om vi nu ha tre pepparkakor, och Elly får två och pappa två, hur många blir det då öfver?»

Och slutet hade blifvit, att Elly fick äta upp altsammans, och då blef där minsann ingenting öfver.

Men när hon sedan skulle taga itu med multiplikationstabellen, då var det inte roligt mer. Hon satt där och räknade och räknade och spottade på taflan och strök ut altsammans med fingret. En dag hade hennes pappa sagt åt henne att sätta upp ett sådant stort, svårt tal.

»Lägg nu samman», sade han, då hon var färdig; han satt borta i sin gungstol och läste.

Lägga samman? Ja, det behöfde han minsann inte säga mer än en gång. Boken i hop, och tafla och altsammans ned i bordlådan! Hon stod redan med handen på låset, då pappas röst kallade henne tillbaka.

Ack nej, det var talet, som skulle läggas samman! Hon slapp minsann inte så lätt från det!

Och hon skrattade till, där hon satt i fönstret, högt för sig själf åt sin missräkning.

Men roligast af allting var det att läsa tyska. Inte precis grammatikan och resolveringen; men att läsa Wilhelm Tell, som hon nu hunnit slut på. Pappa och hon läste i hvar

sin bok, ömsevis högt för hvarandra. Det var vanligtvis på eftermiddagarne. Hon satt vid bordet i pappas fönster på norra sidan; solen stod långt nere i nordvest och kastade en gyllne strimma på sned in i fönsterkarmen, just mellan stackarne ute i hästhagen, där bygossarne om våren lekte boll. Och denna glans kom med in i boken. Så härligt det var. Hon lefde med i boken; i inbillningen var hon med alpherden högt ofvan molnen; hon kände vårluften, då han sjöng sin visa, hon hörde skällorna pingla och bäckarne porla »im lieblichen Mai», och hon grät öfver den slumrande gossen vid sjöns rand.

Hon kunde hela den visan, fiskargossens visa, utantill, och det var hennes stolthet att läsa upp den för pappa, då hon följde med honom på promenaden och gick och höll honom i handen.

Om hon hade glömt den? Nej, hon mindes den lika bra och mumlade sakta upp den för sig själf — — —:

"Ihr Matten, lebt wohl!
Ihr sonnigen Weiden!
Der Senne muss scheiden,
der Sommer ist hin — —"

ist hin, ist hin — ja, så var det.

Det var slut nu på altsammans. Hon skulle bort, till staden, till pensionen.

Och hon lade hufvudet ned på fönsterkarmen och snyftade och tyckte, att marskvällens gråa dager bredt sig öfver hela hennes lif.

* *
*

Så kom hon i pensionen. Liten och tafatt, yngst af alla, för första gången skild från hemmet och alla dem hon älskade, med en förnimmelse af att den skyddande hand, som så troget hållit i hennes, att de ömma ögon — ack, de vackra blå ögonen, hennes mammas ögon — som alltid vakat öfver henne, voro långt borta: med alt detta blef hon till en början ett mål för sina kamraters gäckeri.

I början hade de blott skrattat åt henne och gjort narr åt hennes hemväfda klädning — den vackra nya, som hon

varit så stolt öfver och som hennes mor själf sytt — och åt de likaledes hemväfda byxhålkarne, som hängde ända ned på kängorna, och när hon blifvit ond och gifvit den mest närgångna ett slag i ansigtet, hade de skrattat ännu mera; några hade hållit henne, medan andra med bläck ritat stora mustacher i hennes ansigte, och hennes nya förkläde hade blifvit fördärfvadt, då hon sedan torkade bort tårarne.

Men när de kommit underfund med, hur slängd hon var, ville de ha henne att hviska under lektionerna, då de fingo frågan. Som detta emellertid var strängt förbjudet och hon hade lofvat sin far att vara lydig, satt hon stum, till dess turen kom till henne; men sedan fick den »dumma bondlollan» många knuffar och nypningar af sina större kamrater.

Och genom alla dessa små förolämpningar och stickord, med hvilka flickor hafva en outtömlig förmåga att tillfoga hvarandra styng, och genom att inom sig sluta sin sorg och saknad, sin glödande längtan efter sitt hem, samt gömma sina tårar till natten och kväfva snyftningarne i kudden, blef hon omsider bitter i sinnet.

Hennes hemsjuka — kärleken till dem där hemma — betraktades som något klandervärdt, något som borde bekämpas. Hon skulle ju lära att skicka sig, att lägga bort sin blyghet; hon skulle lära att tala franska och engelska — och hon läste och läste; hennes stora mål var att bli främst i skolan och att förödmjuka alla dessa stora öfvermodiga flickor.

Hon hade fått en almanacka till julklapp; hon hade aldrig förr ägt någon sådan, och hennes högsta glädje i skolan var att sätta en prick i boken för hvarje vecka, som gått, tills hon skulle få komma hem. På den första rena hvita sidan hade hennes far skrifvit en värs:

Hvad skall jag önska dig det nya år,
om icke mycket blommor och skön vår.
Jag menar hjärtats och förståndets daning;
att så skall ske, jag har en tröstfull aning.
I goda händers vård jag lämnat dig,
och Herren hör hvar dag en bön från mig.

På denna kunde hon sitta och stirra långa stunder, till dess tårarne fylde hennes ögon och hon snyftande kyste den kära handstilen och öfvergifven hviskade för sig själf:

»Ack pappa, min pappa!» —

»Göra så godt jag kan», hade hennes far sagt, att hon skulle säga, när hon fick någon uppgift att lösa.

»Hur kan du understå dig att svara så? Du *skall* göra det *bra,* och därmed punkt», var den barska tillrättavisning, som numera åtföljde hemläxorna, och föreståndarinnans, fröken Beatas, svarta ögon sågo hotande på henne.

Då kände hon hjärtat svälla inom sig, hon tyckte, att det var en förolämpning emot hennes egen far. Åh, hvad hon längtade att få lägga armarne om hans hals och bedja honom inte vara ledsen, hvad hon längtade! —

Första räknetimmen hade hon funnit det så lustigt; hon satt nederst bland alla de små; hon kom sig inte för att skrifva af det konstiga talet i boken framför henne; helt lugnt satt hon med handen under hufvudet och betraktade de många öfver griffeltaflorna nedlutade hufvudena omkring sig — hon lade just märke till att den, som satt bredvid henne och för öfrigt var så fint klädd, hade sin lilla korta ljusa fläta ombunden med en bit kängsnöre — och lyssnade på, huru grifflarne knäpte och prickade på taflorna, samt på surret, ty alla räknade halfhögt.

Då hade hon mött lärarens forskande blick; omedveten om någon förbrytelse, såg hon honom rakt i anletet, undrande om han någonsin räknat med äplebitar och pepparkakor. — Men då hade han, uppretad öfver denna exempellösa fräckhet och lätja, rusat bort, ryckt undan armen, ruskat i henne och, under de andra flickornas fnitter, sagt:

»Om inte Elly är flitig och räknar, så skall jag sätta anmärkning i journalen!»

Röd af blygsel och skam hade hon räknat ut sina tal, men med en känsla af att något groft, främmande, vidrört henne. —

Värst var det, när hennes lexlag skulle läsa tyska. Med seg ihärdighet hade hon svingat sig upp till och med öfver de äldsta, och nu skulle de läsa Wilhelm Tell.

Den ena efter den andra hackade sig igenom och misshandlade obarmhärtigt hennes kära sennvisa — hon hörde knappast på dem; en kväljande känsla kom öfver henne, det var, som om en stor klump satt i hennes hals, och hon måste oupphörligt svälja; en gränslös smärta tvang tårarne fram, men de måste bekämpas, ty vid bordändan satt den mustacherade mörka fröken, hon, som förbjudit henne att vara hemsjuk, och när hon såg upp, mötte hon den barska blicken ur de svarta ögonen.

"Wir fahren zu Berg, wir kommen wieder,
Wenn der Kukuk ruft, wenn erwachen die Lieder,
Wenn mit Blumen die Erde sich kleidet neu,
Wenn die Brünnlein fliessen im lieblichen Mai —"

Ah — där var det åter — vårkänslan — värluften — glansen! Hon glömde alt omkring sig, hon förflyttades med ens tillbaka till det lilla rummet, hon såg sin fars fina bleka ansigte med det silfvergråa håret, som hon ibland på lek fick burra upp, såg huru han log af nöje öfver sin dotters ifver; — hon såg solen mellan stackarne och den smala gyllne strimman på sned i fönsterkarmen ...

Ett slag i bordet och ett bistert: »följ med i boken, Elly,» från lärarinnan återkallade henne till medvetande om verkligheten.

— Sol, vårluft, glädje, alt var långt borta i hemmet, det älskade, nere på slätten, och det skulle aldrig mera bli som förr. — Kvaf skolluft i förening med matos från köket slog emot henne — och hennes käre Wilhelm Tell var ohjälpligt sönderplockad i resolveringen, förvandlad till en hatad läxa. Och så dessa svarta stränga ögon! — Hon kände den mest sugande längtan att få se in i älskade blåa, att få frossa i ömma kärleksfulla blickar.

Nu var turen hos henne:

»Mach hurtig, Jenni — — —»

Det gick an, så länge hon fick läsa innantill och öfversätta, ehuru rösten skalf och ibland lät litet kväfd.

Men när det strängt ljöd:

»Nå Elly, leta nu upp subjektet!» —

då var det slut; subjekt och predikat, alt gick omkring

för henne, hon kunde ej svara, — ej svara i sin egen Wilhelm Tell, som hon kunde utantill! — Tårarne stodo ej att återhålla — en skarp tillrättavisning, åtföljd af ett slag med boken i ryggen, och hon blef gripen i armen och under de andra flickornas skadeglada miner utvisad, för att ej med sina opassande tårar och sin oförskämda ouppmärksamhet störa lektionen.

* *
*

Och tiden gick; hon pluggade och läste, skref stilar och talade franska, knuffades och knuffade igen.

Visserligen fingo de på hennes och de andra helpensionärernas födelsedagar hafva en liten munterhet på kvällen, då deras bröder eller andra bekanta gossar fingo komma på besök och det skulle dansas; fast det endast var ringdansar, på det ej gossarne skulle få taga dem om lifvet, gick kurtisen lika bra och; de andra flickorna ty vanligen detta vara mycket trefligt, men hon fann hela tillställningen inte på långt när så roligt som att leka boll i hästhagen.

Födelsedagen var för öfrigt en af hennes svåraste dagar, ty hon grät sina modiga tårar, då lådan med alla små gåfvor och hembakta kakor och ömma bref kom hemifrån. — En gång hade hon smugit sig in till föreståndarinnan och bedt, att hon skulle slippa katekesläxan den dagen, men det tordes hon aldrig mera göra om igen.

Hon var egentligen aldrig riktigt glad, var för det mesta tyst och sluten och skrattade sällan. Utom under ferierna; då fick hon komma hem igen.

I början hade hon jublande flugit far och mor om halsen — hvad det var för en glad ro och trygghet, nästan som en befrielse, att åter se in i mammas violblå ögon i stället för i de där svarta ...!

Hon hade sprungit omkring till alla kära gamla ställen, hälsat på hvarje buske och träd med brödernas och hennes eget namn i barken och skrattat åt alla de gamla roliga födelsedagsbrefven. Men så småningom blef hon likgiltigare och allvarsammare äfven i hemmet, och brefven frågade hon alls inte efter.

»Det är de många hemläxorna, som gör det», sade hennes far, »nästa termin skall hon sluta; då ska' vi få se!»

Och dagen kom, då hon skulle lämna pensionen. Hon var nu femton år, hade gått och läst, var stora flickan och visste att skicka sig väl.

Hennes far hämtade henne själf i den stora täckvagnen; då den svängde upp för trappan, böjde han sig ut, viftade med sin handske och ropade gladt:

»Här ha vi henne, här ha vi lilla Elly!»

Men Elly steg långsamt och trött ur vagnen. Trött gick hon omkring, tyst och sluten som förut; visst stack det till, och hon kände en brännande smärta i bröstet, då hennes far tog henne i sina armar, smekte hennes hår och med sorgsen röst sade:

»Hvart har min ros tagit vägen? Jag som trodde mig få se min Elly hoppa omkring som en liten lärka!»

Men hon tog honom blott om halsen, lade hufvudet mot hans axel och såg med tårfylda ögon allvarligt upp emot honom.

Ack, rosen hade mist sin friskhet, vingarne på lärkan — fordom ängarnes glada vildfogel — voro stäkta; månne för alltid?

Cecilia Holmberg,
f. ***Bååth.***

Sonnetter från Ägirs däck.

1.

Kom, lägg ditt hufvud här vid däckets rand,
Der vattnet ej du ser, blott hör det skölja.
Se, rundt om dig en synkrets kan du följa,
Som rör sig, flyttas, bleknar efter hand.

Der flyr i hastig fart en grönklädd strand,
Der sjunka klippor ned i hafvets bölja.
Allt rörs, blott båtens mast, som segel hölja,
Orörlig står, förgyld af qvällsolns brand.

Hvad kostligt bländverk — hvart ditt öga når,
Den krets du skådar vexling undergår.
Orörlig sjelf du ser hur tingen glida.

Men res dig upp, och villan är dig klar:
Din synpunkt vexlar om, men allt står qvar,
Och du är blott ett flarn i rymder vida.

2.

I väg, du ropar gladt, i väg framåt!
Nu gynsam vind det vida seglet spänner.
I handen re'n du rodrets ryckning känner,
Som länkar leden öfver fuktig stråt.

Den fasta viljan likt, det styr din båt,
Hur vinden gnyr, hur skummig dyning bränner.
På fjerran strand, der vinkar målet, vänner!
I fröjd och solglans går vår färd ditåt.

Men under dig går strömmen tysta fjät,
Den djupa ström, hvars kosa ej du vet,
Osynlig emot båtens bog han trycker.

Stark såsom lidelsen sin väg han skär;
För sent han ur din säkra ro dig rycker,
När snabbt han drar dig emot dolda skär.

3.

Längs bergets fot sig täta skuggor sänka,
Ur dunklet tonar strandens vågmusik.
Men kring vår båt hvad silfverdagrar blänka,
Hvad måneglans på djupblå Skeldervik!

O kom, der vattnets svala perlor stänka!
Ditt hufvud lägg mot seglets våta flik!
Den hulda natt, på ro och drömmar rik,
Skall gifmild glömskans ljufva dryck dig skänka.

Känn hur din ande flyr i rymden fri,
Ett grand blott i det helas harmoni,
På gränslöst haf en flyktig droppe bara.

Men droppen, är han ock ett stänk allen,
En glimt dock fångar af det stjernesken,
Hvars strålar genom rymdens vägar fara.

4.

Lodräta klippor öfver vattnet hänga
Omkring en vik, som skimrar dunkelt blå.
Det sägs, det är ej rådligt dit att nå
På böljans stig, som bergets väggar stänga.

Ty nedanför, dit ej din blick kan tränga,
Der brottas krafter, som ej hvila få.
Till kamp de djupa strömmar bröstgängs gå,
Och dolda forsar fram ur klippan spränga.

Men ofvanpå är ytan lugn och klar.
Den blåa våg, som döljer djupets strider,
I solglans leende längs klippan glider.

Blott stundom fram en plötslig mörkning far,
Ett pressadt andetag tycks vattnet häfva,
En snyftning likt, som dör i bergets skrefva.

A. Stjernstedt.

Antikritiska anmärkningar om svensk rättstavning

af

Es. Tegnér.

Det är med rättstavningsfrågan som med väderleksfrågan: den har praktiskt intresse för enhvar af oss, och enhvar af oss vill ega — jag tillägger: har någon rätt att ega — sin lilla mening därom. Men liksom det väl händer den som talar om vädret utan att ha trängt nog djupt in i meteorologiens hemligheter, att han därjämte kommer att tala litet »i vädret», så inträffar det ock understundom, att man icke har så rätt i hvad man menar om rättstavning.

Docenten NOREEN har i en afhandling, intagen dels i *Ny Svensk Tidskrift,* dels i *Nystavaren*, sökt visa, att jag i min tidigare uppsats rörande svensk rättstavning talat mycket meteorologiskt, i ordets nyss antydda sämre betydelse.

De ortografiska frågorna äro så svåra, man måste vid deras bedömmande styra sin kurs mellan så många blindskär, hvilkas tillvaro den oerfarne icke anar, att det ingalunda är oväntadt för mig, om jag befinnes ha misstagit mig i den ena eller andra punkten.

Men just därför att jag tror mig vara ganska villig att erkänna och rätta gjorda misstag, anser jag mig ock ha befogenhet att litet försvara min asatser mot kritiken, där denna icke synts mig nog träffande. Då det nu dessutom är Rättstavningssällskapets ordförande i egen person, som tagit till orda för att vederlägga mig, och då hans uttalande genom sin plats i nämnda båda tidskrifter nått till ett mycket stort antal läsare, bör jag icke undandraga mig att i den fosterländska sakens intresse säga några ord till svar på hans granskning.

Troligtvis har denna i åtskilligas ögon varit nedgörande. Särskildt måste detta ha varit fallet i deras ögon, som ej läst min bok eller som läst den blott flyktigt. I väsentlig mån kan emellertid mitt svar bestå i uppvisandet däraf, att jag aldrig uttalat de satser, som min förträfflige vän och stränge granskare så segerrikt vederlagt. Jag hoppas också att den som vill göra sig mödan att läsa dessa blad till slut skall finna, att den föreliggande kritiken ej just kan vara den sak jag förfäktat till något men.

Rec. säger det »betänkligaste grundfelet» i min skrift vara, att »så snart jag lyckats uppvisa de historiska och psykologiska orsakerna till ett skriftbruk, jag redan därmed anser mig ha rättfärdigat detta bruk». Mot detta påstående om hvad jag anser nödgas jag till en början helt oartigt sätta mitt korta och kategoriska nej. Jag vet icke häller att jag på ett enda ställe i min skrift gjort mig skyldig till något uttalande, ur hvilket en dylik slutsats med fog kan dragas.

Ett »eklatant bevis» på huru jag i denna väg »presterat rent otroliga saker» menar sig visserligen min granskare ha ertappat. Jag säges ha påstått, att man bör skriva *fabricera* med *c* på den grund att fordom, då man hade *c* också i *fabrikation*, denna beteckning varit i enlighet med samhörighetslagen. Något sådant har det emellertid aldrig fallit mig in att påstå. Det är blott rec. som så missuppfattat min framställning. Jag har visserligen i min skrift omtalat det historiska skäl, hvarför man har ett *c* i *fabricera*, men ett *s* i *botanisera;* jag har gjort detta, emedan skälet hittills varit förbisedt och emedan detta fall syntes mig lemna ett mycket slående exempel på huru ortografiens skenbara nycker kunna gömma en tanke. Men ingalunda har jag sagt, att man på sådan grund skulle bibehålla ordens stavning. Om rec. återläser det ifrågavarande stycket i min uppsats (sid. 117) skall han finna, att jag för bibehållandet af *c* i *fabricera* anfört det nämnda historiskt-teoretiska skälet endast för så vidt som jag lyckats därur härleda ett praktiskt-pedagogiskt skäl, — ett skäl som gäller så länge man ej vill utstryka *c* ur vårt alfabet, eller åtminstone så länge man vill behålla det i *dedicera, applicera* och dyl. ord, där det tillhör stamstavelsen.

Om min framställning på detta ställe genom bristande tydlighet kunnat giva något stöd åt rec:s anklagelse — hvilket jag, för att vara mycket medgörlig, vill erkänna — så skall jag nu anföra några fall, där så ej är förhållandet.

På ett ställe i min skrift (s. 100) har jag sagt, att »man ofta kommer till bättre resultat genom att skärpa sitt öra för den ortografiska känslans röst än genom att lyssna till de vetenskapliga ortografernas förslag». Min granskare har läst och citerat denna sats med öfverhoppande af det icke alldeles oviktiga ordet ofta, och han kan då naturligtvis mycket lätt både själv finna den misstänkt och göra den misstänkt hos sina läsare. För öfrigt är det intressant att se, att den nu utkomna, omarbetade upplagan af Rättstavningssällskapets *Rättstavningslära* (§ 31) också nödgats lita till »språktjänslan». Denna har således, fastän »kanske bedräglig», nu visat sig oumbärlig till och med i en kort regelboks paragrafer.

Beträffande ord som, utan att uppfattas såsom sammansatta, ha akcenten på annan stavelse än den första, har jag yttrat (s. 72), att de för känslan gärna äro utländska. Också här förbiser min granskare vid sitt citat det inskränkande ordet gärna. Det är sedan mindre svårt att genom framdragandet af något undantag bevisa satsens ohållbarhet.

Ännu ett liknande fall. Jag har sagt (s. 23), att AURÉN riktigt påvisat det yttre märke, genom hvilket språksinnet i vanliga fall brukar igenkänna en sammansättning: märket ligger däri att mer än en lång stavelse finnes i ordet. Min recensent har här åter råkat förbise orden i vanliga fall. Genom hänvisande på befintliga undantag ådagalägger han sedan, att man blir »grundligt lurad» om man litar på denna regel.

Att de här omtalade tre satserna alla äro riktiga i den mera begränsade form, som de ha i min skrift, tror jag icke att hvarken min granskare eller någon annan sakkunnig person skall kunna bestrida. För syftet med min uppsats har det varit onödigt att närmare specificera de undantag, hvilkas tillvaro jag blott i korthet velat antyda. I fråga om »formellt utländska» och »formellt sammansatta» ord har jag särskildt hänvisat till AURÉN. Innan rec. med sitt korta och utan alla inskränkningar uttalade domsord »felaktig» affärdade

denne skarpsinnige och originelle tänkares af mig upptagna satser, borde han kanske ha visat honom den uppmärksamheten att efterse, huru satserna närmare utföras i hans egna skrifter. Rec. skulle då ha funnit, att de undantagsfall, som han framdragit till bevis på ohållbarheten af teorien om de formellt sammansatta orden — fall sådana som *välsigna, nordväst* — ingalunda undgått AURÉNS uppmärksamhet. De upptagas af honom som en särskild grupp under namnet »sammanskrifna ord». — Som ett godt exempel på kvantitetens betydelse för igenkännandet af en sammansättning vill jag här påpeka dubbeluttalet *rundĕl* och *rundēl;* enhvar inser genast att den sista formen, med långt *e*, förutsätter att ordet är sammansatt af *rund* och *del.*

Då rec. anför ordet *lekamen* såsom ett bevis på att osammansatta ord med obetonad förstavelse för våra öron ej särskildt ha utländsk klang, så synes mig exemplet ej just träffande. Min språkkänsla söker för detta ord förgäfves någon annan plats än tillsammans med de tydligt främmande *examen, tentamen, gravamen.* Och att min uppfattning ej är individuell sluter jag däraf, att den enda plural af *lekamen*, som jag sett, har den visserligen icke berömvärda formen *lekamina.*

Orden *bolina* och *skavank* kännas af språksinnet naturligtvis som inhemska, om ordens sammanhang med *lina* och *vank* får träda fram för medvetandet. Så snart däremot detta sammanhang förgätes (tydligt visar sig att så skett i biformen *bolin*) och så snart följaktligen orden endast genom sin yttre form verka på vårt språksinne, föras de af känslan omedvetet till samma klass som de främmande *kavatina, karolina, talang, palats, smaragd* o. d. Stavningen af ordet *skavank* utan *fv* (jfr *haveri, lovera* o. a.) är i detta hänseende icke utan sin betydelse. Den böjelse ord med betonad slutstavelse röja att bilda sin plural på den i lånord omtyckta ändelsen *-er* (*skavanker, maneter* liksom *talanger, smaragder, planeter* o. s. v.), visar jämväl i sin mån, att känslan sluter detta slags bildningar, främmande och inhemska, tillhopa till en klass. Man jämföre *màkril* plur. *màkrilar,* men *makríll* pl. *makríller; hä'jduk* pl. *-ar,* men *hejdúck* pl. *-er; by'rå* pl. *-ar,* men *byrå'* pl. *-er; kúrbitsar,* men *kurbítser, ábbotar,* men *abbóter.* Så

är (sand-)*bank* pl. *bankar* ett mera svenskt ord än (penning-) *bank* pl. *banker; börsar*, *formar*, *slavar* kännas som mera folkliga uttryck än *börser* (= börsbyggnader), *former*, *slaver*.

Detta som en liten iakttagelse i förbigående. Naturligvis vill jag ej säga att endast utländska ord bilda pluralis på- *er* eller att alla bilda den så.

Min granskare låter mig vidare ha uttalat den barocka satsen. att ord med akut akcent i vårt språk gälla som formellt främmande. Jag känner mig värkligen generad öfver att rec. tilltrott mig en så omätlig blunder, och jag endast undrar över att han gjort sig mödan att genom en rad exempel (*större*, *yngre* o. s. v.) bevisa, att en slik sats är ohållbar. Nästan hälften af vårt språk protesterar ju mot den. Slår man upp det ställe i min skrift, till hvilket rec. hänvisar, står där i detta ämne intet annat än följande: »Blott genom sitt tonfall (akut, ej grav akcent) röjer sig *extra* som utländskt.» Att tonfallet i detta ord — om något annat har jag ju ej talat — antyder dess utländska härkomst, tror jag icke ens att min granskare skall vilja förneka. Innan han gör detta, och därigenom få emot sig t. ex. vår förnämste akcentforskare KOCK, bör han åtminstone vara skyldig att förete ett likställdt inhemskt ord på *-a* med akut betoning.

Ett annat ungefär lika orimligt påstående låter rec. mig i sammanhang härmed ha uttalat: att ljudförbindelserna *-ngs* och *-ngd* ej skulle förekomma i slutet af svenska ord. För att vederlägga denna sats letar rec. enkom fram dels det knappt i något lexikon upptagna *ändlångs*, dels en 50 år gammal värsrad, där formen *sångs* förekommer. Lärda bevis för en solklar sak! Hvartenda substantiv på *-ng* har ju en genitiv på *-s*, och härtill kommer sedan en rad verbalformer som *trängs*, *trängd* o. s. v. Jag har också visst icke sagt, att svenskan ej känner ord på *-ngs* och *-ngd*, utan blott (s. 86) att den ej känner stammar med dessa ljudförbindelser. En filolog som rec. borde väl icke förblanda uttrycken ord och stam.

På nästa sida i sin skrift uppgiver rec., att jag ansett det hänsynslöst att utbyta *c* mot *s* i så internationella ord som *procent* och *centner;* han tager sig sedan af detta faktum anledning till åtskilliga omilda uttalanden om sin motpart: »konsekvensen har han ej stor respekt för», m. m.

Lyckligtvis existerar ej själva faktum, och jag hoppas därför att också de ledsamma slutsatserna få bortfalla. Om rec. ser något närmare på det ställe i min skrift, som väckt hans missnöje, skall han finna, att det icke är om *procent* och *centner* som jag uttalat epitetet »internationell», det är blott om den »internationella meterkongressens» mer och mer kring hela världen gående uttryck *centimeter, centigram*, hvilka i latinsk skrift öfverallt, så vidt jag vet, tecknas med *c*. Så är icke fallet med *procent* och *centner:* för dessa ord förekommer i Tyskland understundom stavningen med *z*. Denna tyskans olika ljudbeteckning inom ord, hvilkas sammanhang med hvarandra väl lätt uppfattas, har icke förefallit mig praktisk, ehuru jag nog inser att vi här röra oss på samhörighetens gränsområde. Om *centimeter* behåller *c*, bör det därför också (intill dess mindre tvistiga fall äro ändrade) kvarstå i *procent* och *centner* — detta är allt hvad jag sagt.

Då jag uttryckligen angivit *s* såsom den naturliga beteckning för *s*-ljudet, till hvilken man bör sträva, så är det alls icke någon inkonsekvens, att jag låter *s* fortfarande stå kvar i *kansli, porslin, polis* och andra ord, som min granskare ställer mig för ögonen. — Citatet ur LEOPOLDS skämtsamma skrivelse, som rec. i denna punkt vänder emot mig, är mycket bra funnet; endast skulle udden varit mera träffande, om jag icke i *c*-frågan stått just på LEOPOLDS och det sukcessiva framåtskridandets sida, ingalunda på den konservative eller fastmer reaktionäre konungens.

Mina anmärkningar om det relativt ringa pedagogiska gagnet af en ändring i ordslutet *-tion* beledsagar rec. med ett dubbelt utropstecken. Han framhåller mot mig svårigheten att veta, när man i stället för *-tion* bör skriva *-sion*, *-ssion* och *-xion*. Härvid glömmer han emellertid, att jag nyss förut angivit som min åsikt, att *t* i *ambition, inspektion, adoption* och dylika ord vid noggrannt uttal är hörbart, detta vare sig ändelsen ljuder som *-tschon* eller möjligen som *-tjon*. För den som har ett riktigt uttal — och ett sådant måste förutsättas vid hvarje ortografisk regel — är enligt denna uppfattning tydligtvis ingen sammanblandning möjlig mellan *-tion* och de öfriga ändelserna. Och då min granskare i fråga om hörbarheten af ifrågavarande *t* hyser (eller åtminstone för icke länge-

sedan hyste) fullkomligt samma mening som jag och, enligt hvad jag vågar tro, den bättre talande delen af vårt lands befolkning, bereder han mig tillfredsställelsen att genast kunna till givaren återställa det ena af de båda utropstecknen.

I fråga om lämpligheten af *sj* såsom tecken för *sch*-ljudet låter min granskare mig ha bestridt denna »emedan» *sj* i två hebreiska, två indiska och två holländska namn icke uttalas med *sch*-ljud, utan med den ljudkomplex som höres i *husjungfru*. Rec., som i flera föregående fall generaliserat mina uttalanden på ett sätt som jag ej kunnat erkänna som riktigt, har här i stället så mycket mera specialiserat mina skäl. Jag har visserligen anfört sex särskilda ord, men dessa uttryckligen endast som exempel på hela språk, ur hvilka vi dels upptagit, dels kunna komma att upptaga ord, och från hvilka åtminstone geografiska namn mer och mer inflyta i vår literatur, till och med i vår skolboksliteratur. Det har under sådana omständigheter synts mig orimligt att sätta en tvetydig och därför sämre *sch*-ljudsbeteckning i stället för en otvetydig och bättre, som vi redan ·ega. Min granskare har till på köpet förgätit att nämna det ena, allra närmast liggande af de språk, som enligt hvad jag i min bok påpekat, behöva *sj* till beteckning af ett annat ljud än *sch*. Danskans *sj* t. ex. i *Sjælland* skrives af oss mycket bättre med *sj* (ehuru ljudet torde vara enkelt) än med *sch*. Jag kan här tillägga att vi till och med inom Sverges egna landamären ha två språk, som med åtskilliga ortnamn göra invändning mot införandet af *sj* för *sch*. Om denna ändring företages, komma t. ex. norrländska ord som *Sitisjaure*, *Jukkasjärvi* och många andra att, mer än nu är fallet, bli tvetydiga för den stora del af södra Sverges befolkning, som ej vet att det lappska *jaure*, »insjö» och det motsvarande finska *järvi* äro sammansättningsleder och ej få läsas tillhopa med föregående *s*.

När det gäller försvenskning af utländska ord är rec. mycket missnöjd med mig. Föst och främst därför att jag tilltrott Rättstavningssällskapet formerna *dosadå, sjarabang, volovang, fäsjenäbel*. »Kan prof. T. på rena allvaret påstå, att de af honom anförda uttrycken äro verkliga lånord i svenskan?» — Hvad jag härpå vill svara är, att antalet af de personer i vårt land,

som veta, hvad de citerade orden betyda, säkert är många gånger större än antalet af dem, som äro nog hemma i astronomien för att ha någon föreställning om hvad *asjensjon* är, eller nog bekanta med medicinen för att förstå ordet *eksem*. Då dylika ord upptagas i den af mig granskade Rättstavningsläran, som till den grad är blott ett utkast att den t. o. m., som vi skola se, har rätt att utelemna huvudregler, så tycker jag mig ha haft full befogenhet att göra den nämnda slutsatsen. Glädjen öfver att den emellertid visat sig oriktig, och att vi alltså ännu en tid slippa att se ett *fäsjenäbel* o. s. v., minskas likväl något däraf, att ett *sjanger*, ett *tetatät*, ett *angtuka*, ett *tabeldåt*, ett *odökolånj* m. m. dylikt fortfarande hotar oss.

Egendomligt är, att då min granskare särskildt finner mig oefterrättligt konservativ i fråga om stavningen af lånord, det likväl just är de ändringar jag i detta hänseende föreslagit, som i allmänhet påståtts vara mäst anstötliga. Och det är icke blott från konservativ sida jag hört detta omdöme. Också recensenter ur de radikala lederna ha med förkärlek framhållit vissa af dessa ändringar såsom särskildt egnade att skrämma de mera betänksamma.

Min nuvarande recensent citerar i sådant syfte mitt visserligen kanske för tidigt väckta förslag att efter *race*—*ras* ändra *grace* till *gras* och mitt förordande af formen *glass* i st. f. *glace*. Är det med dylika fakta för ögonen riktigt billigt af honom, att ett stycke längre fram påstå, att om jag fått råda, vi fortfarande skulle skrivit *sauce* för *sås*?

Med afseende på ordet *igen*, som Rättstavningssällskapet vill stava *ijänn*, har jag sagt, att »tre ändringar i ett ord af fyra bokstäver är bra mycket». Detta yttrande jämte ett par liknande om ändringen af *verld* till *värd* och om den i flera korta ord mötande förbindelsen *of* till *åv* (*håv*, *åvan*) generaliserar rec. för min räkning till en allmän teori och parodierar den genom att uppställa serier som *corps-cårps-cårp-cår-kår; talent-taleng-talang*. Parodierna må vara lyckade, de förmå ändå ej hindra att de flästa menniskor — jag hoppas äfven radikala nystavare, om de tala uppriktigt — skola erkänna, att jag i de af mig anförda fallen rätt bedömt hvad människonaturen finner vara stötande i högre eller

lägre grad. Utländska lånord, som ofta äro byggda på ett helt annat beteckningssystem än de inhemska orden, äro just därigenom väsentligen olikställda med dessa; nationaliseringen måste här i många fall nästan nödvändigt ske på radikalt sätt. En form som *taleng* visar oss t. ex. ett *e* med betydelse af *a* i en ställning, som både efter franska och efter svenska vanor är så godt som omöjlig.

Lika obilligt parodiskt är recensentens påstående, att ifall jag skolat uppgöra regeln för den nu af mången genomförda ändringen af *qv* till *kv* jag »säkerligen föreslagit, att *qv* skulle tills vidare kvarstå i *qvinna, qvast, qvar*, emedan *kv* skulle vara för mycket stötande i dessa så vanliga ord». Till den grad förmenas jag sakna sinne för det pedagogiskt ändamålsenliga.

Ändringen af *fv* till *v* är vida svårare än ändringen af *qv* till *kv*, den berör mycket flera och mycket mera gensträviga ord än de nämnda med *qv*. Och jag har dock här ej från reformen undantagit något enda, hvarken *över* eller *även* eller *hava* eller *bliva* eller *giva*. Från den likaledes mycket genomgripande ändringen af *f* till *v* har jag förslagsvis blott fritagit ett enstaka ord — ordet *af* — som ensamt torde vara många gånger vanligare än alla de nämnda *qv*-orden tillhopa, och som dessutom hos danskar och norrmän — jag tillägger: engelsmän — står som ensamt undantag. I fråga om utbytet af *z* mot *s* är det likaledes blott ett eller två enstaka ord, som jag med antydd tvekan velat behålla oändrade, och i intetdera fallet har jag såsom skäl åberopat ordets vanlighet. Då jag nu besinnar, att vårt lands mäst lästa bok, Nya Testamentet, i den form som genom sista kyrkomötet blifvit officiell, fullkomligt uteslutit *z* ur bokstavsraden — ända derhän att namn som *Zebaot, Zion*, *Zakarias, Lazarus* tecknas med *s* — så har för övrigt min tvekan rörande de ifrågasatta undantagens nödvändighet ytterligare ökats. Till bevis att likväl mina betänkligheter i detta fall ej varit så alldeles gripna ur luften, vill jag nämna, att den numera i Norge påbjudna officiella ortografien, som annars ytterst konsekvent utbyter *z* mot *s*, gör ett undantag just för orden på *zoo-*. Då jag nedskrev mitt förslag, visste jag intet om denna överensstämmelse.

Rec. uppräknar en rad andra exempel, där jag förmenas på ett olämpligt sätt ha gjort inskränkningar i de reformer jag föreslagit. Enhvar som läst min skrift inser att de citerade inskränkningarna ej alls äro så godtyckliga, som de vid recensentens sammanställning kunna synas. Det vore lätt att uppvisa liknande godtyckligheter i Rättstavningssällskapets eget förslag: det skriver *halvt* med *v*, men *hälft* med *f*, det ändrar *sven* och *vän* till *svänn* och *vänn*, men icke *men* eller *män* till *männ*, m. m. dylikt.

Mycket påfallande är det, att rec. bland exempel på inkonsekvenser framhåller att jag skriver *diverse* med *e*, fastän jag föreslagit att skriva *värs* [och andra ej allt för främmande enstaviga ord] med *ä*. »Ett dylikt sätt att reformera måste jag obetingadt anse sämre än ingen ändring alls», så lyder den onådiga dom, som rec. här fäller öfver mig — och på samma gång över sig själv och Rättstavningssällskapet. Ty i den upplaga af sällskapets Rättstavningslära, som jag kritiserat, föreskrives just stavningen *värs-diverse*. Att den af mig tillämpade regeln, som stödjer sig på begreppet »formellt utländsk» icke måtte vara så alldeles orimlig och opedagogisk, vågar jag sluta däraf att den af själva ordföranden i Rättstavningssällskapets Uppsalakrets nyligen fått offentligt betyg på att vara »synnerligen enkel och lättlärd».

Sällskapet, som älskar framåtskridande och som också på sitt första halvår hunnit med att utarbeta tre i väsentliga punkter olika reformförslag, har i det nyaste af dessa visserligen än ytterligare radikaliserat sin *ä*-beteckning; det skriver nu också *divärse* med *ä*. Men en stavning, som sällskapet för några månader sedan ivrigt förordade, borde dess ordförande väl ännu knappt omtala med så stor missaktning.

I det hela är rec. mycket ogunstigt stämd mot min »logik», utan att jag kan ha nöjet att ge honom rätt i något enda af de bevis, på hvilka han grundar sitt ogillande. Jag kan t. ex. icke alls inse, hvarföre — såsom rec. menar — skolgossen så snart han »börjat läsa logik», skall finna de på sidan 126 i min bok gjorda invändningarna mot formerna *lungt, nämt* för *lugnt, nämnt* vara alldeles stridande mot besagda vetenskaps elementer. Efter hvad jag anfört i denna sak måste väl rec. medgiva, att problemet åtminstone är diskuterbart.

Men erkänner man att det fonetiska sakförhållandet ej kan betraktas såsom fallande af sig själv, så bör man väl också unna mig rätt att för en så pedagogiskt intresserad krets som Rättstavningssällskapet påpeka den grammatiska svårighet, i hvilken den här bringar sina skyddslingar. Från en annan synpunkt än min ha nu också LYTTKENS och WULFF, med övergivande af ett äldre stavsätt, uttalat sig för *nämnt* såsom den ortografiskt mäst berättigade formen.¹ Se deras just utkomna arbete *Om samhörighet och dess förhållande till ljudenlighet i fråga om språkbeteckning* (1886), sid. 40.

Högst inkonsekvent finner rec. vidare mitt tillvägagående vara, då jag vill ändra *fv* men icke på samma gång *hj, stj* o. s. v. »I logikens namn» fordrar han att mina »skäl mot ändringen skola vara sådana som visserligen nu gälla, men som framdeles komma att bortfalla». På tre sidor håller rec. sedan ett triumfatoriskt framtåg öfver mina argumenter mot den senare reformen. Han bevisar därvid klart och bindande — just den sats, från hvilken jag själv gått ut (s. 43, jfr s. 102), att de ifrågavarande tecknen redan nu äro ett slags »gengångare, som ortografen bör söka mana bort, så fort sådant kan ske utan för stor anstöt». Mina skäl mot reformen ha aldrig afsett och från min nämnda utgångspunkt aldrig kunnat afse att gälla som absoluta, de vilja blott vara relativa, d. v. s. de vilja visa att en ändring i detta hänseende är m i n d r e lämplig att börja med än t. ex. en ändring af *fv*.

Mitt egentliga huvudskäl mot företagandet af en reform i denna punkt har rec. lyckats förbise, ehuru skälet genomgår min bok från början till slut och med tydliga ord är uttaladt just i det ifrågavarande sammanhanget (s. 102): »alla de förbättringar i vår skrift, som vore önskvärda, kunna icke, ja, böra icke ens på en gång genomdrivas». Skälen mot *hj*, *stj* o. s. v. bli — precis som rec. fordrar — från denna synpunkt tydligen mindre i samma mån som de andra ändringar jag tillstyrkt hinna genomföras. Härtill kan läggas ännu en af mig anmärkt, men, såsom det tyckes, af rec. likaledes förbisedd omständighet: våra skandinaviska fränders stavning *Hjerne, Stjerne*, *hvad* o. s. v. ger ännu åt de gamla svenska formerna ett stöd, som i framtiden kan tänkas bortfalla.

Någon särskildt bekymmersam anledning att åkalla logikens namn har alltså här icke förefunnits för recensenten.

Om underlåtandet af principiellt befogade ändringar nödvändigt innebär brist på logik, så kan denna anmärkning med långt större skäl vändas mot rec. och Rättstavningssällskapet än mot mig. De som till program ha »en radikal reform, ju radikalare dess bättre» — för att citera recensentens uttryck — de som utan misskund hals över huvud vilja nödga oss till en mängd hvar för sig omfattande och mycket iögonenfallande ändringar, de kunna med skäl beskyllas för inkonseqvens, när de i en och annan punkt underlåta att vara radikala. Af den anmärkningen drabbas Rättstavningssällskapet, när det t. ex. i 5 enstaka ord — *bränsle, rädsla, tjänsla, torka, vilse*, hvarför ej också *stiltje*? — underlåter att tillämpa sin egen nyuppställda fördubblingsregel, eller när det ändrar *lugnt* till *lungt*, men icke *punkt* till *pungt* eller till *pungkt*, det senare om sällskapet, i strid med sitt tillvägagående vid *lugnt* och *nämnt*, men i öfverensstämmelse med hvad som enligt min åsikt är riktigt, ville taga det noggrannaste uttalet till norm för skriften. Inkonsekvent måste det också från radikal ståndpunkt kallas att man låter *men, den, denne* stå kvar, när man ej har försyn för att omskapa *och* till *ok, eller* till *äller, henne* till *hänne* o. d.

Och de som icke draga i betänkande att plundra *sottisen* på ett *t*, hvarföre skola de tveksamt skygga tillbaka från att öka *dumheten* med ett *m*? Den senare ändringen har bestämdt större skäl för sig än den förra, ty den lockar ej som denna till ett falskt uttal*).

Jag skall emellertid ej uppehålla mig vid eller klandra sällskapets inkonsekvenser i detta hänseende. De visa ju blott att sällskapet, liksom lyckligtvis ofta den enskilde, är bättre än sina teorier.

---

*) Orden *pussera, musslin, annullera* (om hvilka nu också Lyttkens och Wulff yttrat sig i nyss anförda skrift s. 52) ha i korrekt svenskt uttal obestridligen samma *u*-ljud som orden *puss, mussla, patrullera*. Då rec. i stället uttalar dem med det *u*-ljud som höres i *husera, kusin, pokulera* (hvadan förenkling af *s* och *n* i de tre första orden ej skulle vara missledande), så vågar jag påstå, att detta blott är dialektformer, hvilkas tillvaro, efter recensentens egen påminnelse, är ett ytterligare skäl mot förenklingen.

Mot min behandling af den rättstavningsprincip, åt hvilken jag gifvit namnet »samhörighetslagen», har rec. mycket att invända. Jämväl här vederlägger han med stor framgång påståenden, som det aldrig kunnat falla mig in att göra.

Då jag sagt samhörighetslagen innebära, att lika ljud i samhöriga ord betecknas på lika sätt, är det bra överraskande för mig att erfara, att jag på grund af denna lag vill ha *l* i *ljuta* efter *lott*, *h* i *hjord* efter *herde*. Orden kunna ju omöjligen höra under lagen. Om rec. unnat sig tid att mera uppmärksamt genomläsa hvad jag sagt sid. 107 i min bok, skulle han nog märkt, att jag där ej med ett ord nämnt samhörighetslagen; jag har endast påpekat vissa etymologiska förhållanden, som (genom den hjälp de lemna minnet och genom den förklaring af en skenbar godtycklighet de innehålla) ega ett pedagogiskt intresse *). Af det sätt, på hvilket rec. genom orden *ljuta* och *hjord* exemplifierar mitt tillvägagående, ser det ut som om jag af den skrivande fordrade ett övermåttan stort förråd af filologiskt vetande och skarpsinne. Se därför här det blygsamma faktum. Sedan jag nämnt att stavningen af *hjälpa* »underlättas» genom *h* i *halp, hulpit*, att *l* i *ljus* har en »stödjepunkt» i *lysa*, med mera dylikt, tillägger jag: »att *hjord*, *ihjäl* sammanhänga med *herde* och *Hel, ljuta* med *lott* och annat liknande inser man ej så genast, men sedan man en gång hört det, torde dylik lärdom ej för mycket tynga på minnet».

Min granskares kritiska anmärkningar om huruledes jag, då bruket gått i annan riktning, ej alltid själv tillämpat den af mig så överdrivna samhörighetslagen — dessa anmärkningar ha ej förmått bringa mig på bättre tankar, och jag tillstår att jag bär tillrättavisningen med mycket jämnmod. Då ju, såsom jag nyss framhållit, icke alla oregelbundenheter i vår stavning kunna rättas på en gång, och då dessutom hvarje naturligt skriftsystem, såsom förutsättande en kompromiss, i

*) Fastän jag, som rec. skall finna, genom hela min skrift sökt konsekvent undvika att använda ordet "samhörighet" om likartade företeelser, har jag dock genom förbiseende på ett ställe (sid. 117, i fråga om det forna *publication, -cera*) råkat använda det på ett mindre speciellt sätt. Då fallet afser en förgången tid, är misstaget lyckligtvis ej praktiskt missvisande.

viss mån **måste** vara oregelbundet (se min bok sid. 133), kan jag icke på minsta vis anklagas för inkonsekvens, om jag också vid samhörighetslagens tillämpning söker iakttaga tillbörlig moderation. Särskildt i fråga om främmande ord är ett fullständigt genomförande af denna lag förenadt med oövervinneliga svårigheter. De skola nog göra sig kännbara även för Rättstavningssällskapet, sedan detta nu i sitt sista förslag nödgats tillerkänna den ifrågavarande lagen ett ganska stort utrymme.

I intet enda af de exempel på inkonsekvens, som rec. förehåller mig, har det varit blott af nyck eller blott på grund af inneboende olust mot förändringar som jag låtit den nuvarande stavningen bestå. Vidkommande *svulst* och dylika ord, där stammens konsonant förenklas framför *-st*, *-t*, *-d* har jag anfört mina skäl, och sällskapet har i detta fall praktiskt blifvit min medbrottsling. Hvad åter angår *göt*, *sköt* — hvilka former, såsom jag själv påpekat, snarare borde skrivits *gjöt* — *skjöt*, lär nog rec., ifall han aktat på mina uttalanden om *j*- och *sch*-tecknen, inse att skälet, hvarföre jag låtit dessa oregelbundenheter stå kvar, ligger däri att jag ansett alla hithörande inhemska ords stavning böra regleras på en och samma gång. Samma skäl gäller för *sorg-sörja, svalg-svälja* *).

Då jag ser min rec. påstå, att jag försvarat det enkelskrivna *n* i *afund* med ordets höga ålder, och då jag finner orimligheten i mitt tillvägagående än ytterligare ställdt i skamvrån genom ett af rec:s straffande utropstecken, kan jag ej låta bli att betagas af ett visst vemod. Jag tänker på hur obegriplig min bok måtte vara för alla andra, när till och med en »dosänt ok t. f. profässor» i nordiska språk ej förstår uppfatta ett ställe, som synes mig fullkomligt otvetydigt.

Det är frågan om abstrakta på *-d, -t, -st* och huruvida stammen (enligt samhörighetslagen) framför dessa ändelser skall bevaras oförändrad eller ej, alltså huruvida man skall

---

*) I förbigående anmärker jag, att dessa sista ord bort upptagas som undantag i min regel sid. 108, från hvilken däremot undantaget *sälg* torde kunna utgå. Ordet skrives med *g* i E. FRIES' *Ordbok öfver svenska växtnamnen* (1880) och förmodligen likaså i de flästa andra ordböcker. Jfr nu också I. FLODSTRÖM *Förslag till lärobok i svensk rättskrifning* (1886) s. 56.

skriva *afunnd* eller *afund, svullst* eller *svulst.* Jag förutsätter att en, så vidt möjligt är, likformig regel bör gälla för alla dessa ord och stannar vid det resultat, att, om än samhörigheten här stundom kunde ha anspråk på erkännande, likväl dessa anspråk måste träda tillbaka, emedan en annan stor del af orden, dels på grund af sin höga ålder, dels på grund af sin främmande härkomst, ej står i så nära gemenskap med stamordet, att samhörighetskänslan kan göra sig nog gällande. Att *afund,* i hvilket sammanhanget med *unna* ännu förnimmes, bör rätta sig efter de andra formellt likartade orden måste väl rec. medgiva, liksom han även som filolog lätt bör kunna påminna sig exempel där samhörigheten bleknat: ord sådana som *kund, urkund, misskund* (alla på stort betydelseafstånd från *kunna*), *funder* (jfr *finna*), *gränd* (jfr *granne*). Det är en ren tillfällighet, att jag ej kommit att själv nämna något dylikt ord på *-d.*

Det är alltså ej på grund af ordets ålder som jag skriver *afund,* utan på grund däraf att ordet hör till en klass, inom hvilken samhörigheten brukar göra sig mindre gällande — detta senare visserligen af kronologiskt skäl.

Enligt recensentens påstående utsträcker jag samhörighetslagens befogenhet till »alla associationer som af en person med fullt utbildadt språksinne kunna göras». Huru ogrundad denna uppgift är visa redan de nu omtalade fallen, och jag har dessutom (s. 38) direkt uttalat en varning mot dylik ensidighet. Och lika litet som jag kan inse, att rec. bevisat mig hava på något sätt vid tillämpningen missbrukat samhörighetslagen, lika litet kan jag finna att rec. lyckats i hvad han säger skola bli sin uppgift: »att söka bidraga till att åter förvisa lagen inom de behöriga gränser, den nu tyckes vilja öfverskrida.»

Förbättringen i lagens formulering skall bestå däri, att den inskränkes till sådana ord som »med nödvändighet» associeras med hvarandra. Jag fruktar att lagen då aldrig kommer att tillämpas, ty inga föreställningar associeras med nödvändighet.

Rättstavningssällskapet tillämpar icke häller lagen på sådant sätt. Jag tager t. ex. för afgjordt, att sällskapet skriver *huru dags* med *g,* ej efter uttalet med *k,* och dock

tänker man vid detta uttryck alls icke »med nödvändighet» på *dag*. Man kan ju t. ex. säga: »huru *dags* på *natten?*»

Nej, gränslinjen för lagens tillämplighet kan hvarken förläggas invid nödvändighetens råmärken, ej häller invid den yttersta möjlighetens, den är att söka mellan båda. Den måste, kort sagdt, bestämmas af hvad som för den ledande, tillräckligt upplysta och reflekterande hopen af ett folks skrivande medlemmar är sannolikt; med andra ord, af det som för dessa personer, såsom enhet tagna, är natur, om det ock för mången enskild till en början kan förefalla som onatur.

I min bok har jag med många exempel ådagalagt att Rättstavningssällskapet på ett betänkligt sätt förbisett tillvaron af samhörighetslagen. Förhållandet synes mig så uppenbart och obestridligt, att jag minst af en sådan man som den nuvarande ordföranden i sällskapet väntat ett försvar på denna ohållbara punkt. Försvaret är också sådant, att man måste veta att försvararen är doc. NOREEN för att ej misstänka att det blott gäller ett litet försök att blanda bort korten.

Den regel, som sällskapet bestämt skola gälla för tio särskildt uppräknade afledningsändelser och en enda böjningsändelse, måste, enligt hvad jag ådagalagt, erkännas som allmän huvudregel, tillämplig vid både aflednings- och böjningsändelser, af hvilka många, som sällskapets Rättstavningslära icke nämner, äro minst lika viktiga, som de få den uppräknar. Den ofullständighet, som blivit påvisad och som man ej kan direkt förneka, skylles nu därpå att Rättstavningsläran blott är ett utkast. »Han betraktar» — heter det förtrytsamt om mig och min kritik — »han betraktar vårt utkast som en grundlag, den där förbjuder alt, som den icke uttryckligen befaller; altså, sluter han, då bland ord, som stafvas med *å*, uppräknas ***hålla***, men icke ***håller***, och då intet stadgande finnes, om att presens stavas på samma sätt som infinitiven, så har sällskapet stadgat, att presens af *hålla* skall skrifvas *holler*». — Resonnemanget är ju som om jag småaktigt ridit upp på en tillfällig och obetydlig glömska eller på någon knapphändighet vid redaktionen af »utkastet», under det att frågan i stället är om rättstavningslärans kanske viktigaste och på mångsidigaste vis ingripande regel.

Till förbiseende och glömska kan man blott allt för lätt göra sig skyldig, den iakttagelsen få nog de flästa af oss ofta göra på allra närmaste håll. Och ingalunda önskar jag att dylikt skall dömmas hårdt. Till och med förbiseendet af viktiga huvudsaker är under vissa förhållanden ursäktligt nog. Man kan ej vara säker att alla folks äktenskapslagar uttryckligen föreskriva att man och hustru skola vara af olika kön.

Men svårligen lär någon lyckas urskulda sig med en tillfällig glömska eller med framställningens knapphet, när felet ligger däri att man i en regelbok på 12 sidor fyllt inemot en halv sida med en fullkomligen överflödig redogörelse för enskilda ändelser, som alla, jämte en otalig mängd nu förbigångna fall, kunnat bekvämt inrymmas i en huvudregel på två rader.

Dessutom finnas otvetydiga fakta som icke alls låta förlika sig med »utkast»-ursäkten. Rättstavningsläran skriver *kasärn—kasärn-era,* men *modärn—modern-isera.* Då *-era,* men icke *-isera* hör till de i Rättstavningsläran uppräknade 10 afledningsändelserna, tillämpas, som vi se, regeln bokstavligt, även till sin negativa sida: stammens form behålles icke, då ändelsen ej ingår bland de uppräknade. Det vore bra underligt, om jag ej med detta faktum för ögonen skulle ha rätt eller fastmer skyldighet att tillskriva sällskapet formen *kas-ör* (*-ör* finnes ej bland de 10 ändelserna), fast verbet heter *kass-era.* Jag finner det alltså bra orättvist af rec. att stämpla mitt framdragande af dylika sakförhållanden som vittnesbörd om »en påfallande brist på vilja att tyda allting till det bästa». Så mycket mindre är denna klagan befogad, som jag ju i åtskilliga fall tillkännagifvit min övertygelse, att sällskapet icke skulle vilja praktiskt tillämpa de stavningar, som konsekvent innebäras i dess regler. Samma tadelvärda brist på god vilja finner rec. i den »beskyllning», jag framkastat mot sällskapet, att det vill afstava *ödmj-uk, pål-aga.* Jag har emellertid aldrig hvarken sagt eller trott att sällskapet »vill» stava så, endast påstått att dess regler innebära denna delning. Jag har också visat att detta ej är en blott tillfällighet, utan att förhållandet sammanhänger med en mycket felaktig uppfattning af det språkligt så viktiga begreppet sammansättning,

och, allmännare sedt, med den falska inbillningen att man skulle kunna formulera så mekaniska rättstavningsregler att ingen plats behövde inrymmas åt språkkänslan. Det är icke häller, såsom rec. och flera andra anmälare tyckas vilja intala sig och allmänheten, en blott afstavningsfråga det här gäller; i en stor mängd fall (*andf-od, sjörbj-ug, mork-ula, kullerb-yta* o. s. v.) är det på samma gång en bokstaveringsfråga af genomgripande betydelse. — Det kan alltså icke med skäl räknas som blott småaktig kitslighet att jag akcentuerat detta faktum.

Recensentens uppgift, att både han och andra inom Rättstavningssällskapet yrkat på samhörighetslagens tillämpning, tror jag gärna. Min kritik vänder sig ju icke häller på minsta sätt mot rec. personligen, utan blott mot de af Rättstavningssällskapet framlagda reglerna, i hvilka man förvisso icke märker många spår af kunskap om denna lags tillvaro. Vi hava alltså här ett af de icke få fall, där sällskapet låtit pluralitetens makt gälla mer än sina bästa och främsta mäns riktigare åsikt.

Den nu utkomna andra upplagan af sällskapets Rättstavningslära har vida mer än den första sökt tillgodose samhörighetens fordringar. I stället för de äldre uppräkningarna sätter den en allmän formulering, som delvis nära överensstämmer med den jag i min bok föreslagit.

Jag vill ej påstå att sällskapet, när det i detta eller andra fall undanröjt tidigare fel, hämtat rättelserna ur min kritik; de anmärkningar jag framställt ha ju varit sådana att de kunnat göras af hvilken granskare som hälst. När emellertid sällskapets ordförande säger att den nya upplagan slutreviderades samtidigt med utkommandet af min skrift, vågar jag i all blygsamhet fråga om ej »samtidigt med» står som eufemistiskt uttryck för »efter». Man skulle annars ha väntat ett »före». Sällskapet har, om jag fattar uppgiften rätt, fått tillgång till min skrift under sitt arbete med slutrevisionen; det har följaktligen på hvarje punkt kunnat taga hänsyn till mina anmärkningar, och det har gjort det även i sådana fall, där det icke funnit skäligt att rätta sig efter dem. I tryck utkom den nya upplagan två månader efter min bok.

Sådana böjningsmönster som *ridå* best. form *ridon,*

såll genit. *sols, hålla* pass. *hollas* kunna nu ej längre härledas ur sällskapets regler. Men om ock dessa af mig anmärkta sällsamheter nu undgåtts, ha sällskapets regelformulerare ej därför sluppit från sin märkvärdiga otur. De nya, visserligen i det hela bättre bestämmelserna för samhörighetsstavning äro t. ex. så obetänksamt uppställda, att de alldeles utesluta sådana sekundära former som bildas utan tillägg af en full stavelse.

Följden blir att jag till sällskapets och allmänhetens förnöjelse åter kan nedskriva följande ur den förbättrade Rättstavningsläran härledda märkvärdiga böjningsmönster:

Nomen.

Obest. form: *tjänsla* (med ett *n*), — *sjåsé* (med *å*), — *byrå*
Best. form: *tjännslan* (med två *n*), — *sjosén* (med *o*). — *byron.*

Verbum.

1 pers. *jag eklererar*, — *vi eklärera*, — *vi tjyste*, — *vi bräkte* (d. v. s. *bräckte*)
2 pers. *vi eklärera*, — *I eklereren*, — *I tjyssten*, — *I bräkkten.*

Reglen om »ord, bildade medelst tilläggande till stamordet av för- äller äfterstavelser» (§ 31) kan efter vanlig terminologi svårligen afse annat än »ordbildning»; alla de under regeln anförda 48 exemplen tillhöra också ordbildningsläran, intet enda böjningsläran. Endast med mycken »god vilja» och mycken »logik» kan man därför undgå att efter sällskapets regler deklinera:

Sing. *abbot* — *asässor*
Plur. *abåter* — *asesorer.*

I sanning, det fordras en viss heroism för att våga anförtro sig åt rättstavare, som skriva så oefterrättliga regler, och som göra detta sedan man uttryckligen varnat dem för alldeles likartade misstag.

Såsom prov på resultatet af sällskapets nya lagstiftning för *å*-ljudet tillägger jag här ytterligare ett par paraleller:

onto-logi — *triko-tomi* — *anti-nomi*
paleonto-lågi — *ana-tåmi* — *auto-nåmi*

I sammanhang med påståendet, att jag till övermått användt samhörigheten såsom stavningsgrund, står en annan anklagelse mot mig. Det heter: »Författaren till *Språkets makt öfver tanken* har, såsom J. N. så träffande anmärker, försummat att taga i betraktande ett i barndomen inlärdt stafsätts makt öfver tanken».

Härtill må först genmälas att J. N(ORDVALL), då han framställde nämnda påstående, enligt egen utsago icke läst

min bok; han kände den blott genom ett kort tidningsutdrag, som även på andra håll givit anledning till en felaktig uppfattning af bokens beskaffenhet och syfte. Icke häller har hvarken J. N. eller rec. framdragit något enda bevis för sin sats. Tills detta skett måste jag underkänna anklagelsens befogenhet.

Så mycket mindre hade jag väntat den, som jag i min bok upprepade gånger (sidd. 34, 37, 101, 125) varnade påpekat just den snara, i hvilken jag nu påstås ha fallit.

Naturligtvis räkna de ortografiska ytterlighetsmännen som den svåraste bristen i min bok, att den tillstyrkt för små ändringar. Emellertid har jag i åtskilliga uttalanden från deras sida spårat en viss tendens att hos de moderata bringa min ståndpunkt i misskredit genom antydningar om att jag gjort för stora eller relativt onödiga och obefogade ändringar. Också min nuvarande rec. röjer någon lust härtill. Båda de största förbättringar i vår skrift jag föreslagit, ändringen af *fv* och *f* till *v* och ändringen af *e* till *ä*, vill han gärna nedsätta så mycket som möjligt. Den förstnämnda förklaras vara en »jämförelsevis oväsentlig reform»; om den senare framhålles att den stadgar en ofonetisk beteckning för inbyggarna i de landområden som omgiva Bottniska viken »med ett uttal, som i denna punkt knappast ens kan kallas dialektiskt, och som säkerligen på grund af hufvudstadens stora inflytande snart nog kommer att godkännas såsom riksspråkets».

Jag kan ej hjälpa, att dylika uttalanden påminna mig om en erfarenhet, som redan den gamle HORATIUS klädt i hexametrisk form:

Porrigis irato puero si poma, recusat.

Bjuder du äpplen åt vredgad pilt, så tar han ej mot dem.

Dock — rättstavningsmännen göra väl sura miner mot de bjudna äpplena, men de försmå ej att äta upp dem med god smak. Vore det så allvarligt menadt med kritiken, skulle väl icke Rättstavningssällskapet föreslå just dessa ändringar före åtskilliga andra, som också kunde komma i fråga.

Sällskapet ändrar t. ex. liksom jag just *e* i *lejon* till *ä*, under det att det låter ordets *j* stå kvar ofördubbladt; lika litet föreslås något utbyte af nästa stavelses *o* mot *å*, huru radikalt annars sällskapet är i *å*-frågan.

Sällskapet ändrar liksom jag *f* i *hof-dam* till *v*, och detta förr än det dubbeltecknar *m* i *ank-dam* och förr än det skaffar gemensam beteckning åt *ng*-ljudet i detta ord och *ng*-ljudet i *rang*.

Jag skall icke här upprepa, hvarföre jag företrädesvis ansett ändringarna af *fv*, *f* och *e* nu lämpliga; skälen finnas angivna i min bok. Jag erinrar blott därom, att dessa båda ändringar äro bäst förberedda (genom Nord. Rättstavningsmötet m. m.) och att med afseende på *e—ä* någon utväg så fort som möjligt måste sökas ur det nu rådande trasslet. Att fullkomligt likartade, rimmande ord som *här—der, färg —berg, smärta—hjerta, häst—prest, häll—fjell* godtyckligt skola beteckna sin vokal på olika sätt, är tydligtvis ej lämpligt; och det är numera lättare att genomföra formerna *där*, *bärg, smärta, präst*, *fjäll* än formerna *her*, *ferg, smerta, hest, hell*. I hög grad otroligt synes det mig också, att den väsentligen i de nordliga utkanterna af vårt språkområde spridda befolkning, hvars intressen enligt rec. gå emot *e*-reformen, skulle kunna göra sitt nu af alla rättstavningslärare enhälligt som dialekt-uttal erkända *e* gällande mot den flerfaldigt större huvudmassan af vårt folk. Det stöd huvudstadens uttal skulle lemna åt en dylik reaktion är dessutom tvivelaktigt, såsom man finner just på det af rec. citerade stället hos LUNDELL (*I Rättstafningsfrågan* s. 119). Finnland, den landsända som snarast borde motsätta sig ändringen, har troligen redan mera än vi genomfört den, om man får dömma däraf, att FREUDENTHALS *Rättstafningslära* på tämligen kort tid utkommit i tre upplagor, hvarjämte ock nu Finnland före Sverge fått en även i fråga om *ä*-tecknet på reformatoriska principer fotad *Svensk ordlista* (utg. af G. A. ÅBERG, 1886).

»Att en stavningsform, sådan som prof. T. vill ha den, icke tillgodoser undervisningens kraf, därom torde våra pedagoger blifva sällspordt enhälliga». I det sammanhang, där dessa rec:s ord läsas, tyckas de innebära, eller kunna åtminstone tros innebära, att de af mig gjorda ändringsförslagen icke äro så beskaffade att de lända till pedagogisk lättnad. Är detta meningen, så förnekar jag dristigt påståendets sanning. Ingen enda ändring är, så vidt jag vet, af mig

föreslagen, som ej innebär en pedagogisk lättnad, vare sig ur skrivandets synpunkt eller ur läsandets.

Vill åter satsen blott säga, att de ändringar jag förordat ej äro tillräckligt stora och tillräckligt många, så torde den »sällsporda enigheten» kunna mycket reduceras. Bra många af våra pedagoger stå på den rent konservativa ståndpunkten, och af de moderata reformvännerna torde få anse rådligt att gå längre än jag gjort.

Den som blott är pedagog, den som uteslutande tänker på hvad som ur undervisningssynpunkt är bekvämt för honom själv och hvad som under lektionstimmen är bekvämt för barnen, han skall naturligtvis önska att alla på historisk väg uppkomna brister i vår ortografi med ett slag aflägsnas. För honom räcka ej ens Rättstavningssällskapets reformer till.

Men det finnes pedagoger, som ej blott äro yrkesmän; det finnes sådana som därjämte känna sig som lemmar i ett fosterländskt helt, som besinna att detta hela har många andra intressen än de ortografiska, och som önska att också de barn, hvilkas undervisning blivit lagd i deras hand, med sitt hjärtas fibrer så fast som möjligt skola växa n i det samhälle som fostrar dem. Sådana pedagoger måste bedömma rättstavningsfrågan ur annan synpunkt, och lag vågar säga att denna andra synpunkt är högre. Lyckjigtvis är det säkerligen också den, som de flästa af våra skolmän hälst skola välja.

Min rec. däremot har, under sin nitälskan att överbevisa mig om en »grundfalsk» uppfattning i detta hänseende, själv för tillfället nästan helt och hållet hamnat i det förra, ensidigt pedagogiska åskådningssättet. Det är, menar han, så vidt möjligt blott till barnen och de obildade, som man vid rättstavningsreformen har att taga hänsyn.

Nej, svarar jag, det är det helas intresse, som man måste hava för ögonen, de bildades så väl som de obildades, de äldres så väl som de yngres, nutidens så väl som framtidens — det är, kort sagdt, bildningsarbetets fortgång i stort, som vi också vid denna reform måste ställa som vårt mål. Vi få med tålamod underkasta oss, om det befinnes, att denna fortgång kanske för tillfället måste köpas med — ett antal barndagsvärken.

När rec. förebrår mig, att jag låter rättstavningsreformen ensidigt taga hänsyn till de bildade, så grundar sig hans mening om mitt tillvägagående därpå, att han sammanblandat två olika sidor af min framställning. Jag har med afseende på enskilda rättstavnings-regler sagt, att sådana icke böra fastställas efter den obildades uppfattning, utan så som personer med utbildad språkkänsla och överblick över det hela finna lämpligast. Denna sats, som min motståndare i praxis säkert oftast skall tillämpa alldeles som jag, har han missförstått derhän, att han tror mig önska, att de mäst bildades intresse även skall vara afgörande i fråga om vidden af de rättstavningsområden som böra reformeras. Hade jag menat något dylikt, så borde jag med ens ha förklarat mig emot hvarje reform. För den bildade, fullt skrivkunnige är ju vår nuvarande ortografi knappast en börda, hvilket däremot en förändring alltid i någon grad måste bli.

Talet om en tillkrånglad ortografi såsom varande hvad min rec. med ett mycket godt uttryck kallar ett »bildningsfilisterns adelsmärke» har sin obestridliga sanning. Just från denna synpunkt är jag också alldeles ense med rec. därom, att vår traditionella ortografi bör förenklas så mycket och så snart som möjligt; jag betonar endast något mera villkoret: så vidt detta kan ske utan att andra intressen kränkas.

Men att alla demokratiska teorier om en framtida ortografisk »jämlikhet» mellan den skolbildade och den okunnige tillhöra utopiens område, det har jag redan i min bok framhållit. Vårt Rättstavningssällskap må driva sina reformer så långt det vill, det skall ändå aldrig lära »Sjarlåtta Stavenius» och hennes systrar att skriva en tio raders brevlapp såsom bildade damer, eller förekomma att vår skomakare vill ha betaldt för att han »lapatt ett par piäkksår».

En flera gånger upprepad och mycket betonad anmärkning har rec. att göra mot min skrift: han anser den endast vara ett maskeradt försvar för den rådande seden eller fastmer oseden. »Hvarför då från alla världens vinklar och vrår framleta argumenter, — — då man dock har ett generalargument som man alltid kan med full konsekvens åberopa och följa: så *brukas* det, altså är det rätt.» Dylika strafftal håller recensenten ofta till mig.

Mot de ganska många, som enligt hvad jag erfarit anse det svåraste felet i min skrift vara att den visat allt för litet undseende för rådande bruk, skall jag ej försumma att citera detta emfatiska intyg af en fackman.

Det gjorda påståendet — hvilket stödjes med bevis som jag redan tror mig ha vederlagt — ställes i sammanhang med påståendet att jag också i fråga om själva språket hyllar »*laissez-aller*-teorien». Det är sannt att jag i en för 12 år sedan tryckt tidskriftsartikel har uttalat de af rec. citerade satserna »må språket ha sin gång» o. s. v. Men dessa satser voro vända mot den dă inom våra språkliga kretsar framträdande, ännu på flera håll kvardröjande böjelsen att ur filologiskt-historisk synpunkt förbättra språket, strävandet att t. ex. införa *självnärvara* i st. f. *självnärvaro*, *jättnar* i st. f. *jättar* o. d. Hela den uppfattning af språkets väsen, som jag i nämnda uppsats gör gällande, borde ha fritagit mig från anklagelsen att jag ej skulle vilja medge ett folk att värka för språkförbättring i praktiskt meddelelsesyfte, på alla punkter där en reform kunde tänkas genomförbar. Naturligtvis har jag ej velat bestrida, att man finge ingripa i språkets gång när det t. ex. gällde att skaffa nya namn på förut illa benämnda eller obenämnda begrepp; icke heller har jag velat förneka, att man inom behöriga gränser finge sträva för åstadkommandet af större genomskinlighet och enkelhet i uttrycksformerna o. d. Att »de största språkorimligheter i verlden blifva riktiga så snart de fått bruket på sin sida, liksom den värste usurpator blir legitim, när han sitter fullkomligt fast på sin tron», — detta har jag sagt endast i den meningen, att jag som god svenska, danska, franska o. s. v. ej erkänner det ändamålsenligaste uttryck i världen, för så vidt det strider mot svenskt, danskt, franskt språkbruk. Och då jag påstått, att »språket icke är annat än ett inom en viss krets rådande mod», så innebär ju detta, rätt uppfattadt, just ett erkännande, att språket icke är något i sig själv riktigt, utan att det beror af människornas vilja, med andra ord att »språkbruket» kan och bör förbättras.

Emellertid medger jag utan betänkande, att det var en brist i min nyss omtalade uppsats, att den ej framhöll de villkor, under hvilka ett ingripande i språkbruket

är befogadt. Och jag tillägger att docenten NOREEN genom sin artikel *Om språkriktighet* på ett mycket värdefullt och intressant sätt uppfyllt denna lucka.

Endast smärtar det mig, att min rec. så hastigt ändrat åsikt om beskaffenheten af min språkliga ståndpunkt. Ännu helt nyligen omtalade rec. mig såsom en »i det allra närmaste konsekvent» representant för den rationella uppfattningen af språkriktigheten (fullt konsekvent ansåg rec. ingen hvarken svensk eller utländsk språkforskare dittills ha varit). Han anmärkte blott, att jag i nyss citerade skrift användt »några mindre precisa uttryck, af hvilka det för en ytlig betraktare kunde synas, som om han [= jag] satte bruket såsom högsta norm för språkriktighet» (*Nordisk Tidskrift, utg. af Letterstedtska föreningen* 1885, sid. 387). Det är rec. själv som framhävt orden *uttryck* och *synas*.

Hvad jag i min Rättstavningsskrift yttrat om de faror i litterärt och socialt hänseende, som en allt för tvär brytning i vår skriftvärlds yttre skick skulle kunna medföra — detta bemöter rec. icke synnerligen utförligt. Hans svar rymmes på en rad. Det uttryckes i det korta omdömet: »ett i sanning grufligt framtidsperspektiv». Något större uppmärksamhet hade denna sida af saken väl ändå förtjent, eftersom den ju innebär mitt och säkert också den stora allmänhetens huvudinvändning mot Rättstavningssällskapet.

Med större skäl anser jag mig kunna tillämpa orden om det »grufliga framtidsperspektivet» på min granskares uträkning om huru länge det skall dröja, innan vi få en dräglig rättstavning af vårt språk, om hvarje särskild generation icke vill göra större reformer än dem jag nu föreslagit. Rec. anser att ett på detta sätt fortgående reformarbete kommer att kräva 1000 år, hvartill sedan måste läggas minst andra 1000 för att rätta de oregelbundenheter, som uppkommit genom språkets förändringar under det första årtusendet. Summa: minst 2000 år.

Med hjelp af ordförteckningarna i LYTTKENS och WULFFS stora Ljudlära kunna vi göra en approximativ statistik över antalet ord, som genom hvarje bokstavsändring tvingas att antaga ny gestalt.

Då rec. uttryckligen förklarat sig ha röstat emot två af Rättstavningssällskapets ändringsförslag, förenkling af dubbelkonsonant framför böjningsändelse och utbyte af *ck* mot *kk*, bör man väl vid statistiken lemna dessa ut ur räkningen. Ändringen af *dt—t* kan ej så lätt genom siffror bestämmas till sitt omfång, enär den väsentligen gäller böjningsformer. Men jag fruktar ej att anses skatta svårigheten af denna blott i ordslut förekommande ändring för lågt, om jag likställer den med ändringen af *k* till *tj* (*tjärlek*, *tjilogram*) och därtill ytterligare lägger ändringarna af *gj*, *hj* och *lj* till *j* (*juta*, *jälp*, *juv*), ändringar som alla träffa ordens begynnelser.

Om jag, med nu angivna fråndrag och substitutioner, efter LYTTKENS och WULFF beräknar omfånget af de reformer Rättstavningssällskapet föreslår och jämför dessa med omfånget af de reformer jag själv föreslagit, så finner jag att den förra siffran blir mellan tre och fyra gånger så stor som den senare. För båda sidorna går jag ut från den nu officiella stavningen. Tages ändringen af *ck* till *kk* med, så når proportionssiffran i alla fall icke långt öfver 4.

Fyra gånger så mycket som jag föreslagit — detta är mycket nog, obestridligen. Men det är bra litet i jämförelse med hvad recensenten tänkt sig, då han talat om nödvändigheten af t j u g u sådana reformer som min, innan man hunne till en så god skrift som den Rättstavningssällskapet nu med ens vill bjuda oss.

Beräknar man ytterligare, att de ändringar vårt språk under 1 à 2 århundraden kan komma att undergå skola bli så omfattande att de påkalla en ortografisk reform af lika stort omfång som den jag nu föreslagit — en beräkning, som jag anser för ganska rundlig, då jag mäter efter utvecklingen i vårt århundrade — så blir resultatet det, att man med vidtagande af ändringar en gång hvart femtionde år kommer att få en förbistringsperiod icke af m i n s t 2000 å r utan af — h ö g s t 250 år.

Jag finner det ej mödan värdt att ytterligare räkna efter, huru mycket den senare siffran skulle sänkas, om man fråndroge alla enligt min tanke principiellt oriktiga ändringar, som Rättstavningssällskapet föreslagit, eller om man, som riktigt vore, skattade den stora *sch*-ändringen blott till halva

dess värde, eftersom *sj* uppenbarligen ej kan räknas som definitivt tecken. För min del skulle jag aldrig kunna tillstyrka en så stor reform som den sistnämnda eller som den af *k* till *tj*, om de ej ledde till ett för framtiden bestående resultat.

Så mycket är tydligt, att det tvåfaldt tusenåriga rike af ortografisk förbistring, som rec. målat för oss, krymper ihop till något ojämförligt mycket mindre. En period, ungefär så lång som tiden från Kristi födelse till våra dagar har oförmärkt smugit sig in i recensentens pessimistiska kalkyler.

Naturligtvis har rec. icke med berådt mod gjort sig skyldig till den vidunderliga öfverdriften. Han har allenast i detta fall, liksom i sin granskning överhuvud — unnat sig för litet tid att akta på fakta.

Framtidsfunderingar om tiden när och sättet huru våra efterkommande böra verkställa sina ortografiska reformer kunna på det hela taget anses vara till intet gagneliga. »Gör din plikt för den dag som är» — detta är en ganska god regel för den enskilde, och samma bud ger historien jämväl åt släktet. Må vi, som nu leva, taga på oss så stor del af rättstavningsreformens börda, som vi orka bära utan att åsidosätta andra högre plikter. Våra barn få sedan i detta och i annat lägga på sina skuldror så stort mått, som de på sin tid finna lämpligt. Hvem vet hvilka nya faktorer som kommande tider skola skjuta in i rättstavningsproblemet?

Den nuvarande reformen, sådan den yrkas af Rättstavningssällskapet, har visserligen icke längre något samband med skandinavismen; den är tvärtom i flera punkter på ett hänsynslöst sätt antiskandinavisk. Men historiskt sedt hard en pågående rörelsen dock oförnekligen sin rot i den nämnda politiska tidsströmningen, en strömning om hvars möjlighet man ett par generationer förut ej drömde. Lika litet kan någon af oss nu förutsäga, hvilka hvälvningar i vårt lands inre och yttre förhållanden framtiden skall medföra. Det är ej blott sociala och internationella synpunkter, som här kunna bli af ortografisk betydelse. Jämväl ett vid första anblicken så fjärranliggande element som naturforskningen kan få en af vår tid ej anad betydelse för rättstavningen. Hvem dristar i tanken utstaka de banor, på

hvilka framtidens fonografiska upptäckter en gång kunna leda vår skrift?

Icke häller få vi ur de onekligen ganska pinsamma ortografiska förhållanden, under hvilka vårt land snart två årtionden lidit, draga några slutsatser om att hvarje reform skall alstra lika obehagliga förvecklingar. Dels var nämligen för 20 år sedan tanken på större ortografiska ändringar ur fonetisk synpunkt så ny och oförberedd att den icke genast kunde tränga igenom. Dels egde vid den tiden ett för reformen synnerligen ogynnsamt undantagsförhållande rum i så måtto som den person, hvilken i allt som rörde vårt svenska språk med rätta gällde för landets högsta auktoritet, just i ortografiska frågor hade en ganska oklar uppfattning — han liksom hans store lärare GRIMM. Och därtill var den samhällsställning, denne om vår nationella vetenskap så högt förtjenta man intog, af den art att han utan svårighet kunde skaffa ett slags officiell auktorisering åt sina individuella ortografiska meningar.

Sådana kunna förhållandena ej gärna antagas bli för framtiden. Jag är också viss om, att ifall Rättstavningssällskapet ville offra sina högtflygande planer och foga sig i det som landets mera jordbundna inbyggare anse önskvärdt, skulle vi på några få år med föga kännbara olägenheter kunna bringa ganska god reda i vårt rättstavningsväsen, och detta för så lång tid, att mycket få bland oss skulle ha skäl att för sina kommande dagar vidare tänka på den saken.

Så mycket är också tydligt att Rättstavningssällskapets iver att draga barnundervisarna in i den ortografiska rörelsen med bjudande nödvändighet leder därhän, att de makter som styra vårt undervisningsväsen måste ingripa reglementerande på detta område. Det är icke med någons intresse förenligt, att personer som blott i undantagsfall kunna ha någon vetenskaplig övertygelse i ämnet, skola hvar efter sitt huvud få lära det uppväxande släktet huru det skall stava sitt modersmål. Så länge skiljaktigheterna i stavning äro små eller så länge reformerandet håller sig inom de mera sakkunnige undervisarnas krets, kan och bör full frihet obetingadt få råda. Men såsom sakerna nu tyckas arta sig,

torde en viss grad af despotism — hur litet önskvärd en dylik styrelseform annars är — böra långt föredragas för en frihet, som snarare måste betecknas som upplösning. Rörande detta ämne hänvisar jag till tänkvärda uttalanden af G. T. GILLJAM i en 1874 utgiven uppsats *Bör och kan något göras för upprätthållandet af enhet i modersmålets rättstafning vid våra läroverk?* ävensom till E. F. GUSTRINS upplysande artikel om samma fråga i *Ny Sv. Tidskrift* för 1886. Omnämnas må också, att liksom man nu i de flästa eller kanske alla tyska stater har en reglementerad ortografi, så har man också en sådan i våra skandinaviska broderländer. Den nuvarande demokratiska regeringen i Norge auktoriserade i en skrivelse af den 5 Nov. förra året J. AARS' *Retskrivningsregler* (7:de uppl. 1885) såsom officiell norm för ortografien inom landets skolor.

Vår svenska rättstavning har nu sin Sturm- und Drangperiod. Det ena nya förslaget följer det andra hastigt i spåren. Hvar och en af oss vill naturligtvis hälst skära till den ortografiska »reformdräkten» efter sitt eget huvud, och modellerna bli därför ganska många.

Icke ens inom Rättstavningssällskapets eget läger är sämjan den bästa, och efter hvad som förljudits om svårigheterna att inom sällskapet åvägabringa enhet i dubbelkonsonantfrågan, i *å*-frågan, i *ck*-frågan m. m. kan min uppgift att sällskapets upphovsmän i viktiga punkter äro sinsemellan oense, icke med fog sägas vara »missledande». Jag behöver icke därvid nu taga med LUNDELL, som efter den föga uppbyggliga polemik, hvilken nyligen (i Upsalatidningen *Fyris*) förts mellan honom och hans forna medarbetare, knappast längre torde böra räknas med i sällskapet. Det har naturligtvis varit en tillfredsställelse för mig att i den af LUNDELL jämte F. LEFFLER och E. SCHWARTZ utgivna skriften *Några anmärkningar i Rättstafningsfrågan* (1886) se väsentligen samma kritik, som jag själv riktat mot åtskilliga punkter i sällskapets program, framställas oberoende af mitt uttalande. Ävenledes har det synts mig glädjande, att sällskapets sakkunnigaste filial, Stockholmskretsen, uppträdt vida moderatare än huvudsällskapet.

Utvecklingen kommer nog framgent att bekräfta den

förmodan jag uttalat, att de radikalaste nyhetsivrarna snarast skola vara att finna bland de minst sakkunniga. Sällskapets ledare ha redan, som man ser, i ett och annat fall blivit överröstade vid besluten och så måst umgälla sitt okloka vågstycke att låta en i väsentlig mån vetenskaplig uppgift komma i händerna på de mindre sakkunnigas tillfälliga pluralitet.

Min uppgift, att sällskapets program genom sin radikalism väckt ogillande till och med hos vissa uppsaliensiska fackmän, stöder sig på egna uttalanden af personer, hvilkas namn jag gärna skall meddela recensenten, när jag får nöjet att mera privat med honom fortsätta dessa ortografiska debatter.

Om jag icke orätt tyder tecknen, har också en viss opposition mot Rättstavningssällskapets program börjat uppstå inom dess egna leder. Åtminstone har jag hört rätt många personer, hvilkas namn figurera på sällskapets listor, uttala sig allt annat än bifallande om det program, som de på god tro underskrivit, innan de rätt visste hvad saken gällde.

Som ett färskt exempel på huru meningarna här sönderfalla må citeras J. NORDVALLS nyligen utgivna afhandling *I Rättstafningsfrågan* (1886). Samme »erfarne skolman», hvars ord recensenten anser väga så tungt, när de vändas mot en oläst bok af mig, yttrar här i en mängd punkter, särskildt också i den stora *å*-frågan, meningar som vidt skilja sig från Rättstavningssällskapets.

Däremot finnas andra tecken, som på ett glädjande sätt giva vid handen, att de mera moderata reformvännerna mer och mer ena sig om ett gemensamt program. Ett bevis härpå lemnar LYTTKENS och WULFFS ovan citerade uppsats om *Samhörighet* — en skrift, i hvilken åtskilliga fonetiskt-ortografiska frågor som af mig blivit väckta på tal, men ej tillräckligt utredda, finnas vara på ett förträffligt sätt behandlade. En annan hithörande företeelse är I. FLODSTRÖMS nya *Förslag*, som likaledes på varsamma och jämnade vägar skrider fram mot en bättre ortografi. N. LINDERS just nu i omarbetad och utvidgad gestalt utkomna högst värdefulla *Regler och råd angående Svenska språkets behandling i tal och skrift* (1886) är till den del som afser rättstavningen tryckt innan det sista skedet i vår ortografiska

rörelse hade inträdt. De i boken föreslagna förbättringarna gå emellertid oftast i samma riktning, om ock ej så långt, som de från andra moderata håll förordade. Ogrannlaga kan det väl ej vara, om jag ytterligare nämner, att dels HAZELIUS, rättstavningsrörelsens främste och ypperste målsman, dels även SUNDÉN och AURÉN, de båda högt förtjenta ortografer, som hittills framför andra åtnjutit våra skolors förtroende såsom rättskrivningslärare, nu alla finna tiden inne att taga ytterligen ett steg framåt — men alls icke ett sådant, som Rättstavningssällskapet påyrkar.

Den källa, ur hvilken ytterlighetsmännen under dessa motgångar dricka tröst, är naturligtvis vissheten att deras sak en gång i framtiden skall segra, och övertygelsen att de då skola stå med ära såsom män, hvilka varit före sin tid och höjda över dess fördomar. Jag vågar likväl icke ens unna dem denna tröst. Om framtiden, som jag hoppas, dömmer rättvist, skall den säkerligen icke se saken med sådana ögon. Den som är längst före sin tid arbetar ej därför alltid mäst i framåtskridandets intresse. Krigaren, som i oförvägen stridsiver rusar framåt långt före sin trupp, gör sällan sitt fosterland något värkligt gagn. Tvärtom, han skadar det genom att utan motsvarande nytta utsätta dess sak för att mista en tapper försvarare. Mod och besinning måste gå hand i hand hos den som vill uträtta något betydande.

Frånsedt *-dt*-frågan, till hvilken jag hoppas få återkomma på annat sätt, tror jag mig ha upptagit alla anmärkningar af någon betydenhet, som recensentens skrift innehållit. Rec. skall ej kunna undgå att medgiva, att de slag han måttat mot mig i allmänhet drabbat tomma luften, där de ej vändt tillbaka till honom själv.

Om Rättstavningssällskapets ordförande, såsom man väl har rätt att antaga, anfört det bästa och kraftigaste, som från sällskapets sida kunnat sägas till bemötande af min skrift, så vågar jag tro, att den ståndpunkt jag representerar på ett mycket tillfredsställande sätt bestått profvet. Att jag i det väsentliga hade rätten på min sida, därom har jag visserligen aldrig hyst något tvivel, men däremot var jag alldeles icke säker att ej enskilda felaktigheter i min bok lätt nog skulle kunna framdragas. Jag betviflar icke häller nu att många sådana

finnas, och jag skall icke ett ögonblick försvara dem, när de påvisas. Att jag ej här fått visa min beredvillighet i detta hänseende — det är ej mitt fel.

Då denna uppsats endast vill vara en försvarsskrift, har jag ej inlåtit mig på en granskning af den nya upplagan af Sällskapets *Rättstavningslära*. Blott tillfälligtvis har jag framdragit ett par brister däri. För dem som möjligen ej sett arbetet må blott anmärkas, att det visserligen är befriadt från åtskilliga af första upplagans fel, men till gengäld mycket radikalare än denna.

Ännu ett par ord. Rec. anser, att om jag själv trott på min kritik af Rättstavningssällskapets regler, det borde varit min plikt att öppet utsäga om sällskapets ledare, att de äro »odågor, fullkomligt oförmögna att taga befattning med vetenskap eller undervisningsväsen».

Något sådant skall det emellertid aldrig falla mig in att säga. Allt för väl vet jag att *non omnia possumus omnes*. Om de ifrågavarande författarna visat sig vara märkvärdigt olyckliga i konsten att skriva rättstavningsregler, skall detta förvisso icke hindra mig att erkänna och med glädje omtala, att de gjort utmärkta forskningar i våra bygdemål, att de utfört mycket värdefulla etymologiska och grammatiska undersökningar m. m. Icke häller skall jag af den omständigheten, att rec. nu i polemisk hastighet råkat yttra saker, som jag väl vet att han vid lugnare besinning icke skulle ha sagt, lockas att ändra de goda tankar jag från gammalt hyst om honom personligen och om hans vetenskaplighet. Det händer lätt i hvarje diskussion, även den vetenskapliga, att huvudet är så fylldt af de skäl, som tala för ens egen uppfattning, att motpartens åsikter blott i form af ett virrvarr utan reda och mening hinna fram till medvetandet.

Att mina fullkomligt uppriktigt och vänligt menade ord om den högsinthet i fråga om erkännandet af begångna misstag, som jag tilltrodde mina tillfälliga antagonister — att dessa ord fattats såsom innehållande någon elakhet, jag vet knappt hvilken, smärtar mig mycket. Jag önskar intet högre än att denna debatt icke på något sätt må störa de vänskapliga förhållanden, i hvilka jag sedan länge stått till flera af de personer, hvilkas rättstavningsteorier jag nu nödgats bekämpa.

Strindbergs nyaste arbeten.

Utopier i verkligheten. Fyra berättelser. Stockholm Alb. Bonnier, 1885. Pris 3:50.

Tjensteqvinnans son. En själs utvecklingshistoria. Stockholm Alb. Bonnier, 1886. Pris 3:50.

Att i en svensk literaturtidskrift icke tala om August Strindbergs utkommande arbeten, är som att i samhällslifvet icke skänka socialismen någon uppmärksamhet. — Ingendera af dessa nutidsföreteelser, hvarken den literära eller den sociala radikalismens nyaste utskott, är egnad att i det hela hos sansade medborgare väcka sympatiens intresse. Men just därför att de ej det äro, — just därför att de ej representera det högre i lif och diktning, äro de lämpade för en stor popularitet i ordets sämre bemärkelse. Det goda är alltid i viss bemärkelse aristokratiskt; och i månget afseende är det just dess motsatser, som kraftigast tala till mängdens öra. Särskildt då felet väsentsom med rätta kan entusiasmera. — Att så förhåller sig med ligen beror på öfverdrifter, så att på botten ändock finnes något, socialismen, kan den, som allvarligt tänkt öfver vår tids samhällssjukdomar, ej förneka. Dess diagnos på folkens onda är nog ej felaktig, om ock receptet, som socialisterna vilja bjuda patienten, snarare skulle döda, än bota. Om man utan förutfattade meningar granskar Strindbergs författarskap, så torde äfven där förhållandet vara likartadt.

Det finnes äfven hos honom en kärna af sanning och rätt, — nämligen hans kraf på natur och enkelhet gent emot en hel del öfverförfining och förkonstling, som onekligen vidlåder det moderna kulturlifvet, och på individens friare utveckling gent emot samhällets i mångt och mycket klafbindande välde. Men i kampen härför har han drifvits till ett blindt berserkaraseri, som ej kan skilja mellan vän och fiende och ej vet välja med fog hvarken vapen eller stridssätt.

Hans insats i det nutida »samhällsförbättrarebråket» erinrar om den amerikanske skämtarens råd rörande bästa sättet att akta frukt för att blifva skämd: »lägg ut frukten på en öppen plats i en trakt, där det finnes mycket barn». Då Strindberg ser fel och brister i de nutida samhällena, så vet han däremot ej bättre bot än — att afskaffa samhällena. Lider vår kultur

af öfverkultur — nåväl, resonnerar »Röda rummets» författare, bort då med hela kulturen, och vänd åter till naturtillståndet. Och det ett naturtillstånd, som själfve Rousseau helt visst skulle rygga tillbaka för; ty det är ej ett tillstånd af mänsklig naturlighet, utan rent af en återgång till djurisk råhet. Om Darwin har rätt i hypotesen om människoslägtets härstamning från aporna, så tyckes August Strindbergs evangelium vara: återvändom till apornas paradisiska naturlighet!

I den riktningen formulerar han åtminstone sina syften uti förordet till »Utopier». Han betraktar där människohanden såsom en »degenererad ram»; dess bärare måste då naturligen vara ett urartadt djur. »Människan», säger denne bestialismens apostel, »har bestämdt urartat sedan hon röck håren ur pelsen.» Och med denna vackra teoretiska filosofi står hans praktiska teori i skön harmoni. »Den enda rena glädjen i lifvet består i en stark kropp och vissheten om existensmedlens tillräcklighet.» Denna bör »ersätta alla griller om det där högre». »Det nya samhället, som icke mera räknar med illusioner eller ideal, bygger sig på den enda realitet på hvilken byggas kan: egoismen.»

Ja, det är ju en vacker »utopi», som denne världsförbättrare vill sätta i stället för den nutida kulturen! — Han karaktäriserar själf förträffligt sina teorier i det klingande slutpåståendet: »*Låtom oss uppfostra oss till mera råhet!*»

* *
*

Nej, tvärtom — låtom oss uppfostra hr Strindberg till mindre råhet! Så skulle vår lösen lyda, om ej ty värr hans »själ» redan hade haft sin »utvecklingshistoria», och näppeligen hädanefter lär vara mottaglig för någon som hälst uppfostran.

Men hvilken skada! Ty i honom har Sverge förlorat en af sina största skaldebegåfningar. Det tyckes vara vår litteraturs särskilda lott att uppvisa spillror af författarestorheter. Är det ett lyte detta i nationalkaraktären? saknar vår nation karaktär? Så kan man frestas att spörja inför denna rad af »grands poètes perdus» — Thorild, Lidner, Almqvist . . . .

Men äfven spillrorna måste vi taga vara på, och det finnes herrliga sådana i August Strindbergs diktning. Trots hans eget förakt för allt hvad poesi och konst heter, tager hans äkta skaldenatur emellanåt ut sin rätt, och då ha vi för närvarande ingen i vårt land, som kan mäta sig med honom i ursprungligt skapande, djärft självständig konstnärskraft. Tvärhuggna, som de marmorstycken, som värst voro utsatta för Michel-Angelos »furia», stå de då där hans figurer, men lefvande, blodfulla, verkliga. Och så dessa ideala målningar, som emellanåt flyta ur realistens penna,

när han glömmer att svänga sitt gissel öfver de samhällsförvridna människorna för att i stället beundrande falla ned inför naturens skönhet och majestät! Då måste man tänka, att August Strindberg är född till skald med Guds nåde, ehuru han ärliga sträfvar att — göra sig urarfva.

Kanske i ingen af hans böcker finnes det så mycket af dessa sköna skaldespillror, som i de fyra berättelser, som han kallat *»Utopier i verkligheten»*, — om väl också ej kan förnekas, att nog äfven i dem pennan ofta visar sig förd af samma hand, som skref det ofvan citerade förordet, — genom tankarnes oklarhet eller uppfattningens grofhet och ensidighet.

Mest direkt framträder samhällsreformatorn, mest docerande och därföre minst poetiskt och konstnärligt, uti den första af utopi-berättelserna, »Nybygnad». Men äfven där röjer sig emellanåt skalden Strindberg: »aussi quand l'oiseau marche, on sent qu'il a des ailes». Skildringen af majaftonen vid Lac Leman, af studenternas hyllning för Blanche efter hennes examen, af hennes färd genom den hvita fallande snön ut till ryssarnas sammankomst — där märker man och beundrar man »poeten mot sin vilja».

Men i det hela är denna berättelse lika litet ästetiskt lyckad, som den i tendensen är sann. Strindbergs stil är nu en gång för alla ingalunda episkt konstnärlig. Den nervösa korthuggenhet, den drastiska ordfyndighet, som särskildt lämpa hans penna för dramatiskt författarskap, störa lugnet och illusionen vid en berättande dikt. Och den egendomliga ton, han breder öfver allt hvad han säger — både genom ordval, satsbildning och stilen i det hela —, och som gör att man ej behöfver läsa mera än ett par rader af honom, för att känna igen författaren, kan gifva ett visst originelt behag åt hans skildringar från tider, hvilka äro oss tillräckligt aflägsna, för att vi på god tro skola kunna taga detta ovanliga med bland det historiska, så att säga, låta det gälla för en del af lokalfärgen. Men i en berättelse, som hämtat sina motiv från våra egna dagar, från vårt eget lif, stöta både den abrupta stilen och den nästan stereotypiska originaliteten oupphörligt allt hvad objektivitet och episk konst heter. Hvem än som talar, tycker man sig känna igen författarens egen röst.

Eller tror någon, att en gammal, ogift, pryd tant tänker och talar så, som Strindberg låter den dygdädla mademoiselle Berthe tala redan å ena den ifrågavarande berättelsens första sidor? Efter en idyllisk majaftonsskildring med sjungande näktergalar, blånande berg och sjöar, fram och åter flygande hvita måsar och simmande svanor, låter han den unga Blanche slå igen boken och säga med trött stämma: »Den som vore en svan ändå!» Och därpå svarar tanten (nej, sannerligen icke hon, utan August Strindberg själf): »En svan? Sådana infall! Och få fem

ungar hvar april månad!» — Eller finnes det väl en ung flicka som gör slika raffinerade reflexioner från den krassaste och — låt oss tillägga det — kortsyntaste nyttighetsmorals ståndpunkt, som dem, hvilka denne författare tillskrifver tanternas lilla Blanche, som påstås resonnera sig till sina skolkunskapers värdelöshet genom argumenter sådana som dessa: »Hon hade intet hopp att någonsin i lifvet träffa en rätvinklig triangel och få nöjet öfvertyga en klentrogen, att kvadraten på hypotenusan var lika med kvadraten på de båda kateten. Hon visste ej hvad hon skulle använda logaritmerna till, då hon ej ville bli sjökapten, och Christopher Columbus dessutom upptäckte Amerika utan logaritmer, hvilka Leibnitz först ett par hundra år senare roade sig med att uppställa. Hon förstod ej hvad hon skulle med astronomiens nyare gissningar, då redan Egypterna utan Herschels teleskop uppsatt almanackan; begrep ej hvad hon skulle med Archimedes' satser och Mariottes lagar, då Edison uppfunnit telefonen utan desamma.» — Så resonnerar ingen annan än författaren till »Likt och Olikt»!

Äfven alla andra personer i berättelsen tala och tänka »strindbergianskt», och det ända till användande af de mest i ögonen fallande kuriositeterna i dennes själfgjorda stil. Både ordföranden i Æskulap-föreningen och talaren i de ryske nihilisternas samkväm använda sådana säregna Strindbergs-ord, som »öfverklass» och »underklass», »klichéer» (med hvilket senare uttryck väl skall förstås gamla stereotypa fraser och argument) och den egendomliga abrupta stilen med sina frågor. »Är det klart?» »Är det rätt?» o. s. v. Och samma argôt tala egendomligt nog också medicinska fakultetens föreståndare i Zürich, laboratorn vid dess kemiska anstalt och deputeraden Godin. Öfverallt skorrar Strindbergs egen stämma. — Själfve Herman Bang kunde ej begära en radikalare själfafspegling, men kanske skulle ej ens han vilja kalla detta för att »være sig selv i *kunstens* form».

Det är dock en af de på samma gång äldsta och ändock ännu i dag gällande konstlagar, som genom denna brist på individualisering och objektivitet af Strindberg på detta sätt får det ena slaget midt i ansiktet efter det andra. Ty om något annars bekännes såsom vitter lag äfven af den moderna realismens djärfvaste fribytare, så är det väl fordran att i dikten skänka en egen personlighet, ett själfständigt jag åt hvarje figur; och Strindbergs metod att använda personnagerna såsom marionetter, hvilka blott ha att gestikulera till de ord, som han själf talar bakom ridån, erinrar allt för mycket om den gamla romanstilens naivitet eller kanske snarare om nyromantikens själfsvåld.

Och denna brist på individualisering rör naturligen ej blott det yttre hos de uppträdande figurerna, deras uttryckssätt blott eller dylikt, utan äfven deras inre, deras tankar och hela personlighet. I det hela torde man kunna spåra föga af verklig

karaktärsteckning i denna »Nybygnad». Hufvudpersonen, den kvinliga studenten och sedan läkaren, är naturligen utförligast tecknad, men äfven hon så blott skizzeradt, att ännu mycket står kvar af den abstrakta tendensfaktorn. Emellertid lär man sig dock att känna och lida med henne, det medgifves. Men hennes manliga sidofigur, laboratorn Emile Suchard, har man däremot så mycket svårare att bli klok på. Hur kommer han att förälska sig i Blanche, med hvilken han knapt tyckes ha vexlat tio ord förr än han är eld och lågor? — eller såsom han själf så originelt skildrar sitt tillstånd i sin kärleksförklaring: »Din bild sitter fotograferad på botten af mitt öga, så att jag ej kan se något föremål utan att se det genom din bild... När jag ser dig, ser jag det fullkomligaste, dina linier få ljud och sätta mina nerver i harmoni; att betrakta din gång gör mig lycklig, och din blick gör mig drucken! Jag är nästan viss på, att om man slog ihjäl mig nu, och obducerade mig strax, skulle ett mikroskop kunna se din bild på näthinnan, i hvarje lungcell, i hvarje hjärtats väfnad, i ryggmärgen; hvarje blodkropp skulle spegla dig och hvarje hjärncell skulle som en mikrofon återge din kära stämma, du, älskade!» — Svårt har man ock sedan att förstå den brutalitet, hvarmed han snart sagdt kör ut den så fysiologiskt älskade, när hon vid hans utvisning från Zürich kommer till honom färdig att öfverge allt och följa honom. Illa stämmer härmed ock den utsökta, nästan blyga finkänslighet, hvarmed han sedan närmar sig henne i familistèren. För »den naturliga människan» ter detta sig såsom oförsonliga motsägelser, men för Strindberg skall väl detta blott vara en af exemplifikationerna för hans tendens, för skilnaden mellan det gamla samhället och det af honom profeterade nya. Samma person, som i det förra är hänsynslöst egoistisk, rå och tvär, är, när det nya paradisets sol får lysa öfver honom, idealet af grannlagenhet och finhet. — Ja, detta är konsekvent realist-psykologi: människorna äro sådana, som den »milieu», hvari de försättas, gör dem till. Då vore det ju obilligt att begära en individualitet af dem: de äro blott mer eller mindre klara och skarpa prismor, hvari ljuset från »de sociale forhold» bryter sig.

Men — mot alla dessa anmärkningar skulle förmodligen författaren genmäla ungefärligen: Jag gitter ej vara ästetiker, och jag vill ej bedömas såsom författare till en poembok, utan såsom tänkare och reformator.

Ja, vi skola ej underlåta att betrakta äfven den sidan af medaljen. Men, författarens syften må vara hvilka som hälst, det har hittills varit om hans medel vi ordat. Och det är nu faktiskt, att han till sådana valt dikten, och då ha vi rätt att bedöma honom såsom diktare. När han berättar, borde han berätta väl, — annars vore det ju för hans egna syften bättre,

att han ej diktade och ej berättade, utan åter skrefve »likt och olikt».

Hvilka dessa hans syften äro — för att nu komma till dem — därom är han nog artig att upplysa oss i tvänne föreläsningar, inryckta i berättelsen. Hans tendens är tvåfaldig: 1:o ett angrepp på kvinnoemancipationen, som formuleras i Æskulapordförandens egendomligt naturvetenskapliga paradoxer; 2:o ett anfall mot penningen och privategendomen, hvars teori han lägger i den ryske nihilistens, broder Paul Bestuchew's mun uti föredraget om, hvad Strindberg hånande kallar: »Det Aldra Heligaste».

Till dessa teorier skall tydligen Blanche Chappuis' historia vara den bestyrkande exemplifikationen, det bevisande »document humain». — Hon är en af det nuvarande samhällsskickets martyrer. Redan såsom barn har hon fått lära sig genomskåda den äktenskapliga lyckans illusion, så att säga uppfostrats med hat till hustruns afskyvärda bojor. Och när hon ändock ej däraf afskräckes, utan står redo att själf pröfva teorien i praktiken, så visar hennes klokare älskare henne tillbaka: »Hvad vill du! Att vi gifta oss! Två sängar, ett matbord, sex rottingstolar. Klä af sig i samma rum, gräla vid samma bord, kamma sig med samma kam! Åh! Jag ville vara död! — Under alla förhållanden kunna tre (?) fall inträffa: vi få barn, och då blir du barnens piga; vi få inga barn, och du blir min piga». Hon beslutar då, att »aldrig mer en man skall locka» henne och fortsätter sina studier, blir läkare och slår sig såsom praktiserande ned i Genève. Men hon bestod ej i konkurrensen. Hon var för ärlig och uppriktig, förstod ej att göra affär af läkarehjälpen, och var därför snart reducerad till en tarflig praktikus, som måste lemna alla tankar på specialpraktik och taga hvad som hälst under händer, glad om hon därpå något så när kunde förtjäna till slagtarens och kryddkrämarens och tvätterskans räkningar. »Nöden stod för dörren. Krediten var skadad och Blanche insåg för första gången, att utan *säkra* räntor det i självfva verket var lifsfarligt att lefva. Människan afkläddes nu, inför den hungriga, all sin påhängda grannlåt af andeväsen, och hon stod ansikte mot ansikte med sig själf såsom ett allätande djur, hvilket utan mat och dryck snart skulle upphöra göra motstånd mot de kemiska krafterna, och gå emot sin förvandling till humus». — Utan mat lidande och död, utan mat ingen själ, inga »höga» tankar, inga »ideal». Kom så därtill, att hon hade två gamla tanter att försörja, därför att de bekostat hennes uppfostran och studier, och att hon enligt naturens lagar en gång i månaden var sjuk och otjänstbar. — Men så kom den stora »peripetien» i hennes lif. Efter en månads springande ur hus i hus, lyckades hon få »anställning som bruksläkare i norra Frankrike». Men det bruk,

hon kom till, var intet vanligt bruk. Det var ingenting mindre än m:r Godins ryktbara familistèr vid den lilla staden Guise i departementet Aisne, detta lyckade försök att förverkliga Fouriers och Owens utopi. Här, i det lilla socialistiska samhället, fann nu Blanche all den lycka, som hon förgäfves jagat efter i det stora kapitalistiska samhället därutanför. Här fanns ej lyckoskändaren penningen. Här kunde hon därför utan alla lumpna bispekulationer lefva för sin vetenskap och sin människohjälpande konst. Och när hon genom en egendomligt lycklig slump här fann åter sin trolofvade, som också här kommit i hamn såsom kemisk ingeniör, så kunde de nu utan betänkande blifva man och hustru. Här stodo inga möbler och inga kökssaker dem emellan, — de brukade båda »palatsets» husgeråd och åto vid dess bord. Spöket från »Giftas», den gemensamma sängkammaren, behöfde här heller ej afskräcka dem, då hvar och en hade sitt eget rum. Ej heller fruktan för att göra henne till »barnens piga», ty de skulle naturligen sättas på barnhuset, där alla samfundets ättlingar vårdades och uppfostrades.

Sådan är i korthet »fabeln». Men, månne denna »fabula docet» hvad Strindberg vill låta den göra? Det torde kunna bestridas både rörande beskyllningarna mot »det gamla samhället» och i afseende på apoteosen för »det nya».

Äfven i det nutida samhället torde plats hafva kunnat finnas för »doktor Chappuis», om man utan förutfattade fantastiska meningar och anspråk pröfvar hennes resurser och förhållandena. Om vi nu skola medgifva, att åtminstone för flertalet människor ett lif utom äktenskapet är blott ett halft lif, så torde det vara fråga om, huruvida skilsmässan mellan Blanche och Emile någonsin var så oundgänglig. Många unga par ha med mindre förutsättningar slagit sig genom till äktenskaplig lycka. Om det i familistèren kunde anses för rätt af Blanche, att hänvisa tanterna till självförsörjning, sedan de bekostat afslutningen på hennes medicinska kurs, så hvarför skulle hon ej kunnat tillgripa den utvägen äfven utom »inrättningen»? Och om hennes lynne ej gjorde henne lämplig för en fritt praktiserande läkares lif, skulle ej hennes trångmål kunnat afhjälpas genom att hon fått plats såsom löntagande t. ex. bruksläkare äfven i »det gamla samhället»?

Ej heller torde det vara så visst, att hon skulle i familistèren funnit bot för all sot. De hinder, som naturen lägger i vägen för hvarje kvinnas fullt regelbundna yrkesverksamhet, kunde väl omöjligen försvinna, därför att hon bodde i »palatset». Om dessa hindrade hennes praktik såsom ogift i Genève; hur mycket mer skulle hon då ej såsom gift hindras af moderskapet i uppfyllandet af sin tjänstgöring i samfundet!

Strindberg kallar sin bok för »Utopier *i verkligheten*», och

utgifver sålunda äfven denna berättelses innehåll såsom ett verkligt »redan utfördt reformförsök med lycklig utgång». Och för yttermera vissos skull ger han oss ju ock den noggrannaste geografiska anvisning, om *hvar* vi ha att söka detta förmenade paradis. Ja, han går så långt, att han bland sina personnager inför såsom handlande och talande en verklig person under hans verkliga namn, m:r Godin. Men i allo torde han ej ha hållit sig vid den faktiska sanningen i skildringen af dennes anstalt. Hela Strindbergs berättelse vänder sig ju kring ett enda centrum, frågan: pengar eller icke pengar. Och nu är det ledsamma. att — så vidt oss till buds stående källor gifva vid handen — förhållandet i verkligheten ej lär vara, att penningen är afskaffad i familistèren vid Guise, utan tvärtom utgör det vanliga betalningsmedlet där. Ej heller lär belåtenheten med kasernpalatset i verkligheten vara så stor, som det roar Strindberg att måla den. Flere af gjuteriets arbetare bo nämligen utom palatset och föredraga sålunda »det gamla samhället».

Emellertid — att berättelsen här och där har sina konstnärliga förtjänster, ha vi framhållit, och visst är det icke heller vår mening att på något sätt bryta stafven öfver de försök till ett partielt afhjälpande af den sociala frågan, som stått modell för denna verklighetsmålning. Skär bort öfverdrifterna, och det står nog kvar, för att väcka beundran, — ehuru det är vår oförgripliga mening, att de, som kommit sig så pass upp på den sociala skalan, som ingeniör Emile och doktor Blanche, kunna reda sig lika väl under de gängse förhållandena, som i familistèrens. Strindberg har förvexlat denna med sitt drömda naturtillstånd, och kommit att se saken från orätt sida, då han framstält denna anstalt såsom en räddning för »öfverklassen», då den onekligen har sin stora uppgift såsom ett af de sätt, hvarpå »underklassens» vilkor kunna förbättras.

* * *

Af vida större värde, både i konstnärligt hänseende och såsom en bild ur verkligheten, är den andra Utopi-berättelsen, »Återfall». Här träder författaren så tillbaka för de framstälda personerna, skildrar så objektivt, att man vid bedömandet alldeles kan lemna ur räkningen, huruvida han själf hyllar deras idéer, eller icke. Och man värmes blott af den djupa medkänsla han har med dem i deras lidanden, i deras pröfningsfulla sträfvanden, — en medkänsla, som man har svårt att neka uppsåt och bemödanden, som, om de ock fara vill både om mål och medel, dock äro präglade af en sådan ärlighet, burna af en sådan tro på pligt och ansvar, af en sådan ideal själfuppoffring af individen för det helas väl, att personerna, om ock ej saken,

tvinga sig till vår beundran. Och så den poesi, som författaren här vetat gjuta öfver hela bilden genom de oförlikneliga naturskildringarna! Denna historia om den ryske nihilistens kamp med sig själf för att fylla partiets ideala kraf, icke blott på en viss yttre verksamhet, utan framför allt på hela den inre personlighetens omdanande till »en ny människa» — denna historia är i det hela så mänsklig, bär så prägeln af något upplefvadt, att man måste komma att tänka på, att August Strindberg helt visst själf med sig kämpat mången kamp af liknande art och kanske för lika dåraktiga syften*). Här har den Strindbergska stilens egendomlighet också blifvit en förtjänst till. Här är den knappa fåordigheten, den konstiga stenstilen så att säga, i dialogen, särskildt egnad att öfver det hela breda den mystiska slöja, som helt naturligt tillhör denna i mörkret arbetande sociala revolution. — »Återfall» är en perla bland Strindbergs dikter.

Man talar ständigt om hans råhet, hans brutalitet — och han bär själf till fullo skuld därför — men denna berättelse kan ock ge skäl att orda om hans finkänslighet, ja, rent af hans ömhet för människohjärtats ädlaste och ljufvaste rörelser. Ingen annan än människoskildraren af rang kan teckna en sådan bild, som denne Paul Petrowitsch; så utan motsägelse förena motsatserna mellan hans hänsynslösa radikalism, då det gäller det stora politiska målet — han har då ett hjärta, kallt och oböjligt som stålet — och hans nästan kvinliga ömhet i förhållandet till hustru och barn. Och huru hans hustru, denna oförgätliga Anna Ivanovna, är tecknad! Hon, den milda dämparinnan af hans hårdhet, som ständigt så blid kommer med sitt: »Paul, ej så, nu är du ofördragsam». Och det jämförelsevis yttre i berättelsen — ja, vi vore frestade att säga, att ingen annan än August Strindberg har sådana färger på sin palett — färger, glödande och skriande som en lavaeruption, när han skildrar den olycklige krymplingens lidanden och förtviflan, när hans hustrus lif kan bero på om den hjälp, han skall hämta, kommer ett ögonblick förr eller senare, och han då faller ned i en nervattack, oförmögen att röra en lem; men milda, ömma som näktergalens toner, när han målar vårmorgonens skönhet; och hvilken rikedom på toner och stämningar i skildringen af törnrosorna, »den nya människans» sista eftergifter åt det annars med den öfriga lyxen landsförvisade skönhetssinnet.

Detta bör läsas, ej beskrifvas och dissekeras. — För att gifva en föreställning om den egendomliga stämningsfullheten i denna berättelse, citera vi blott dess slutrader, i stället för att fruktlöst söka med våra egna ord ersätta författarens.

*) Jmfr självbekännelsen i "Tjänstekvinnans son": "Hans nya jag stod upp mot hans gamla, och de lefde i oenighet som olyckliga makar hela hans lif framåt utan att kunna skiljas".

Det är sedan Paul har sett en af hans stora saks, såsom han trodde, bäste kämpar falla ifrån och bli polisspion, och då han därför var nära att förtvifla om målets upphinnelighet, som Anna säger till honom:

"— Det blir allt tyngre och tyngre. Hoppas du än?

— Jag måste!

De gingo fram och åter på trädgårdsgången. Solen lutade till nedgång och kastade ett rödt sken öfver alpernas öfre regioner. Molnen som samlat sig öfver topparne hade fällt snö öfver de nyss grönskande betesmarkerna och bokskogarne, men nere i kastanjelundarne regnade det.

— Ser du, Anna Ivanovna; nyss var våren där på bärgen; nu är vintern kommen och våren går tillbaka! O, det skall falla mycket snö, mycket snö!

— Men i morgon, Paul, — svarade Anna, — i morgon är snön borta och då är våren mycket längre framme än i dag; då grönskar det på topparne igen och då skiner solen på nya blommor. Det går framåt! Framåt!

Mörkret föll. Savojer-alpen stod där svart som en vägg, som ett hus om en åtta hundra våningar. Då tändes ett ljus såsom omkring sex hundra trappor upp i jättehuset och det blinkade genom regndusket och mörkret.

— Ser du ljuset, — sade Paul, — där uppe i alpen: ju tjockare mörkret faller, dess klarare lyser det; är det icke en underlig och vacker egenskap hos ljuset?

— Det är bärgvandrarne, som vänta öfver natten för att få helsa soluppgången i morgon, — sade Anna.

— Så framt icke avalanchen har tagit dem!

— Men när avalanchen gått, då, Paul, är det ju vår! Och då kunna vi alla bestiga topparne och plocka den dyra Edelweiss, i solsken, i månsken, i åska, i storm! Må avalanchen gå!

— Den måste gå, ty eljes få vi aldrig vår, Anna!"

* * *

Äfven skizzen »Ofvan molnen» innebär ett godt stycke poesi. Tvänne dödsdömda sjuklingars slutuppgörelse med hvarandra och världen, omgifna af hög-alpernas majestätiska natursceneri. Jättebärgens och dödens närhet stämma till ett allvar, som man tycker liksom en gripande kyrksång dallra mellan hvarje ord. Men det hela är mera stämningsfullt, än det förefaller oss klart, mera ädelt kändt, än tydligt sagdt.

Dess innersta mening torde man först rätt förstå, om man tolkar det hela, tagande Strindbergs föregående skrifter, särskildt ett stycke i hans Dikter till hjälp såsom kommentar. Men, om bikten därmed blir mera personlig, så blir den därför ej mindre värd vårt erkännande. Af den, som tror sig så förorättad, så trampad som denne Aristide, är det storsint att åtminstone vid grafven räcka handen till försoning.

De äro för visso skrifna af August Strindberg »med hjärtat i handen» dessa ord:

"Jag, som ville på pligt och allvar draga svärd, jag var dömd till att syssla med skönliteratur för att få mitt ord hördt. Jag måste nedlåta mig att skrifva teaterpjeser för att med succès'ns omotståndliga makt slå mina

fiender till tystnad. Och hvar gång det blef tyst, passade jag på och ropade ett nytt ord, en ny lösen, en ny order. Jag slet ut min själ på den striden, ty att arbeta med hvad man ej kan akta, det tär. Och hvilken strid! När jag talade ett rent, allvarsamt ord, då skrek man: "nej, du skall skrifva pjes!" Så skref jag pjes! . . . Jag har hållit vårt liktal! naturligtvis till mitt försvar, ty jag har icke haft någon som försvarat mig. Om fem år mins man icke mera våra namn! Vårt gagn var nästan intet. Vi dyrkade skenet, det sköna och oss själfva! Mitt försök att bli en ny människa började för sent." —

* * *

Om de två första berättelserna i »Utopier» äro ett program och den tredje en själfbekännelse, så är däremot den sista en realistisk verklighetsbild, som väl ock har sin »sens moral» och det en på människorätt och människokänsla skriande, men som dock närmast verkar såsom ett stycke ur lifvet själft. Ja, detta gäller om den förra afdelningen i berättelsen; sedan efterföljes den af ett fantastiskt efterspel, som har föga med det föregående att göra, men så mycket mera med de oförsonade motsatserna i författarens egendomliga individualitet, den bizarra kärlek till »utopier» och tro på dem, som hos honom paras med det inom ett visst område ovanligt skarpa verklighetssinnet.

Det är egendomligt att ge akt på, hvilken helt och hållet annan stil och ton det blir i hela berättelsen, när författaren nöjt sig med att ge oss en verklighetsbild, än när han använder dikten såsom en form för sina teorier. Skilnaden mellan »Nybygnad» och förra hälften af denna sista berättelse i Utopi-samlingen är i detta hänseende lärorik. Där glömma vi ej ett ögonblick det hypotetiska i projektet och känna oss manade till granskning och kritik såsom inför en folkledares pläderande för sitt program eller en advokats försvarstal. Här däremot tränger sig bilden på vår fantasi såsom ett stycke ur lifvet själft, och först vid en afsiktlig reflexion efteråt komma vi att tänka på, huru mästerligt detta var skrifvet.

Det är här en färgkraftig realism, på en gång en naken, pålitlig verklighetstrohet och en hela vårt bröst fyllande känslostämning, som ännu länge efteråt liksom pressar ihop vårt hjärta med fasa för kriget. Ty det är åt en bild därur, som Strindberg här lånat sin djärfva pensel. — Det är visserligen blott en liten episod, han skildrar; men man får däraf det intrycket, att vi icke skulle mäkta att se det hela i dess afskyvärda vidrighet, utan måste inskränka oss till en liten, jämförelsevis obetydlig detalj för att hafva nog själfbeherskning kvar att kunna förstå och bedöma, hvad vi sett. Och ej ens denna lösryckta lilla bild låter han oss se omedelbart, utan endast på afstånd och efteråt anande föra tillsammans stycke för stycke i vår fantasi, under det att det skedda afspeglas i en af de handlande per-

sonernas egen uppfattning. Genom detta indirekta skildringssätt har författaren vetat att än ytterligare stegra intrycket — stegra den afsky, hvarmed läsaren måste vända sig bort från krigets upprörande omänsklighet och orättvisor.

Andra nutidsförfattare ha tecknat den otäcka sidan af kriget så att säga i ästetiskt hänseende. Strindberg har här låtit oss blicka ännu djupare i dess afgrund genom att vända dess etiska face till. Betecknande kallar han sin skildring »Samvetskval».

Det är historien om en tysk officer, som blir vansinnig af samvetsförebråelser öfver de våldsbragder, det är hans tjänstepligt att utföra. Det hela upptager blott några få sidor, men det är sidor, som pränta sig med blodskrift in i läsarens minne.

Däremot skämmer berättelsens senare del bort alltsamman. Vid sidan af den förra afdelningens hemska verklighet ter sig denna fantastiska skildring af ett idealt dårhus, där den samvetskvalde botas, såsom både fadd och barnslig, trots en och annan vacker detalj.

Man kunde nästan blifva frestad att tänka, att detta slut blott tillagts för att lämpa stycket in under rubriken »Utopier», så »gjordt» förefaller det. — Men den titeln tyckes i det hela föga passa till samlingen, ty väl träffar den in på dess första berättelse, men för de tre följande är den mycket oegentlig. Den ryske trädgårdsmästarens »förenklade» lif i »Återfall» är ju allt för likt det lefnadssätt, som än i dag föres af större delen af jordens befolkning, af de mindre åkerbrukarne, för att kunna gälla för en utopi. De två literatörernas slutuppgörelse i »Ofvan molnen» har väl heller intet direkt att göra med samhällsfrågornas lösning; och dårhemmet, som skildras i sista berättelsen, är väl en dröm och ej en »i *verkligheten*» genomförd utopi.

Mångt och mycket väcker visserligen äfven i denna berättelsesamling vår gensägelselust, och orättvisorna mot det nutida samhället äro ej få där; men i det hela genomströmmas arbetet af en för Strindberg ovanlig försonlighetens anda och en tilltalande tro på det goda i mänskligheten och på dettas makt att pånyttföda vårt släkte, bota dess lidanden och hela dess sår. Strindberg slår väl ofta åt detta håll lika mycket öfver, som annars åt motsatt. Men i och för sig är denna optimism dock mycket sundare än pessimismens tvinsot. Så tilltalas man af det fredliga, vänliga samlifvet inom familistèren i första berättelsen; af den naturliga glädtigheten midt i allvaret hos ryssarne ute på Café des Alpes; och än mer af den äktenskapliga lycka, som skildras i den andra berättelsen, och af den »förenklade» religion, som presten predikar i dårhusets kyrka.

Strindberg har så ofta låtit hatet, »ira sæca», styra sin penna; så mycket mera glädjande är det då, när den försonande

kärleken en gång får lysa och värma i hans diktning — äfven om denna kärlek mera gäller drömda utopier, än verkligheten.

* * *

Strindbergs nyaste arbete, »*Tjänstekvinnans son*», har sitt största intresse såsom en del af författarens själfbiografi. Den skildrar hans egen »själs utvecklingshistoria» från födelsen till studentexamen, — »1849—1867» såsom det står på titelbladet, men i tredje personen, utan att nämna hans släktnamn och med utsättande af förnamnet Johan i stället för August, hvarvid han vanligen uppkallas. Men denna och liknande förändringar af namnen tyckes också vara allt, hvari han afsiktligt afviker från den direkta fotograferingen af verkligheten. Annars berättar han oss med en nästan häpnadsväckande hänsynslöshet sin och de sinas historia, utan att öfverskyla eller dölja något, som synts honom betecknande.

Man stötes ovilkorligen af detta brutala sanningssägande, i synnerhet då det uppbäres af så liten välvilja, som här är förhållandet; och det är väl exempellöst inom världsliteraturen att en författare så målat af sina närmaste, sina föräldrar och syskon, utan en skymt af öfverseende eller misskund, då det gält deras fel. Delvis kan det lända till hans ursäkt, att han nog velat öfva samma oförsonliga rättvisa äfven mot sin egen bild. Det har tydligen ej varit för att ursäkta eller försköna den, som han målat så många af de andra uppträdande personerna i svart, utan för att gifva helt och utan afprutningar, hvad han anser vara sannt.

Men *är* det också sannt? Är den bild, som Strindberg gifver oss, framställd i rätt belysning? — Att vi ej ha anledning antaga några afsiktliga retoucheringar, det ha vi redan medgifvit. Men för visso finnes det för litet kärlek i den blick, hvarmed författaren sett på verkligheten, för att han skulle hafva träffat rätt. Hans hat till mycket af det här skildrade har nog förvrängt bilden för hans ögon. I mycket har väl tiden lagt sin lugnande hand på hans sinne, och det är ej med den första vredens uppbrusning han skrifvit; men i stället är det en gammal, ingrodd ovilja, som ofta styrt hans penna.

Det är i detta hänseende betecknande, att ej en enda af de skildrade personerna är öfvervägande sympatiskt tecknad, ehuruväl man på de emellanåt anförda ursäkterna för deras fel märker författarens sträfvan att vara rättvis. Och denna svartmålning rör ej blott de afmålade personerna, utan än mer kanske de skildrade förhållandena och händelserna. Visserligen säges det att Johan ofta var »yster och glad», men exempel därpå bjudas oss knappast på en enda sida i boken. Det är, som om

Strindberg skulle hafva glömt, hvad lyckan bjudit honom, men däremot i sitt minne fört bok med motgångarna och sorgerna.

Den ensidighet, som måste blifva en följd häraf, hindrar dock icke att vi i det stora hela kunna tro på den bild af sig själf under barndomen och ungdomen, Strindberg här gifver oss. Omgifningarna göra nämligen mera intrycket af något chargeradt, än hans egen karaktäristik. Hvad han minnes af denna är väl sannolikt det, som haft största inflytandet på hans utveckling och senare personlighet. Och med denna, sådan den framträder i hans författarskap, stämmer ungdomsbilden väl öfverens. Denna skildring af barnet och ynglingen lär oss först rätt att förstå författaren. Disharmonien i hans väsen; hans ytterliga känslighet för tryck; hans därur födda misstänksamhet mot alla maktägande, som stundom går öfver till tro på inbillade oförrätter; hans bångstyriga begär efter plats för sig själf; hans naiva tilltro till sina egna ideer, men tvifvelsjuka misstro till de gängse — alla grundelementen i hans säregna individualitet se vi här under deras daning. Och boken är rik på slående omdömen, i hvilka självporträttet tecknas med Strindbergs vanliga träffsäkerhet och drastiska färgrikedom — omdömen, som ingen efterföljande Strindbergstecknare skall kunna afhålla sig från att citera, emedan de gifva karaktäristiska inblickar i hans innersta själslif. Så t. ex. följande rader, skildrande det vemod, som hans tidigt bortryckta moders död kvarlemnade i hans sinne:

"En längtan", skrifver han, "en ödslighet efter modern följde honom hela hans lif. Hade han kommit för tidigt till världen, var han ofullgången, hvad höll honom så bunden vid moderstammen? Han förblef såsom en mistel, som icke kunde växa utan att bäras upp af ett träd, en klängväxt, som sökte *stöd.*"

Och hvem ser icke i rader sådana som dessa fröet till hvad August Strindberg sedan blifvit:

"Gossen var ytterst känslig — — ömtålig för en liten anmärkning, i ständig oro att begå fel, men vaksam på orättvisor. Djupt kränkt om brödernas fel blefvo ostraffade och sårad i sin rättskänsla om de belönades i otid. Ansågs därför afundsjuk. Drog sig tillbaka och blef bitter. Njöt af att vara förbisedd och fick smak för självplågeri. Melankolisk och yster omväxlande. Var ingens favorit."

Härpå är det endast en fortsättning, då han på annat ställe klagar:

"Ensamheten måste för honom bli en ökenvandring, ty han ägde icke nog stark individualitet för att kunna gå för sig själf; hans sympati för människorna skulle bli obesvarad, emedan deras tankar icke kunde gå jämt med hans; och sedan skulle han gå omkring och bjuda ut sitt hjärta åt den förstkommande, men ingen skulle ta emot det, ty det var dem främmande, och så skulle han draga sig tillbaka i sig själf, sårad, förödmjukad, förbisedd, förbigången."

Äfven i denna bok, i dessa hans »confessions», bjuder han liksom ut sitt hjärta, visande oss dess innersta skrymslen; men inför flertalet läsare går nog profetians senare del ock i fullbordan. Man vill ej »ta emot det». Åtminstone oss är denna

individualitet, med dess kyliga inbundenhet redan från barnaåren, ovilkorligt antipatisk. Vi kunna hysa medkänsla med hans lidanden, men icke sympati för honom själf. Boken lär oss, såsom sagdt, i mycket att förstå honom, men därför icke att gilla eller ens ursäkta och förlåta honom. — De omständigheter, under hvilkas inflytande han växte upp, voro, förefaller det oss, ej hårdare än kanske flertalet barns och ynglingars. Det var nog hans egen individualitet, som gjorde dem för honom så olidliga — hans ömtålighet för hvarje hårdhet och hans kyliga oemottaglighet för hvarje vänlighet.

Är det sannolikt, att hans själsutveckling under andra förhållanden skulle hafva gestaltats väsentligen annorlunda? — är en fråga, som tränger sig på en under läsningen. Man kan blifva frestad att svara nekande därpå; ty detta sjukligt självplågande lynne skulle nog under de flesta förhållanden hafva vetat att göra sig till martyr. Men måhända skulle en finkänslig, bildad moder kunnat med moderskärlekens trollmakt slå bryggan öfver till hans hjärta och gjort, hvad för andra varit omöjligt. Och hvad kunde ej då hafva blifvit af denna eldsjäl!

— Liksom Strindberg i flertalet af sina arbeten på senare tider sätter »frågor under debatt», så har han ock späckat framställningen i sin självbiografi med talrika allmänna räsonnemang och reflexioner. Och af allt i boken äro, såsom hos honom vanligt, dessa det minst tilltalande. Ensidigheten vid hans sätt att bedöma enskilda personer och förhållanden stegras till det befängda, när han sedan generaliserar omdömena till kritik af samhällstillståndet i det hela.

Särskildt är det äktenskapet och familjelifvet, som han här utsatt för sin hänsynslösa, bittra satir.

"Herrliga, sedliga institution, heliga familj", utbrister han, "oantastliga, gudomliga instiftelse, som skall uppfostra medborgare till sanning och dygd! Du dygdernas påstådda hem, där oskyldiga barn torteras till sin första lögn, där viljekraften smulas sönder af despoti, där självkänslan dödas af trångbodda egoismer. Familj, du är alla sociala lasters hem, alla bekväma kvinnors försörjningsanstalt, familjeförsörjarnes ankarsmedja och barnens helvete!"

För mannen framställer han äktenskapet blott såsom en »matinrättning», som förstör hans ekonomi, under det att däremot, »om det är människans dröm att komma ifrån arbete, kvinnan synes genom äktenskapet ha realiserat den drömmen».

Han förbiser, att det vid sidan af de dåliga familjerna finnes goda, och han tyckes glömma, huru otaliga de gifta kvinnor äro, som till fullo dela mannens börda af arbete och omsorger.

Den uppfattning, han här så paradoxt gör gällande, strider också på det bestämdaste mot de åsikter, som han själf förut utvecklat, senast på ett så vackert sätt i den ofvan omnämda novellen »Återfall». — Dylika inkonsekvenser äro hos Strindberg ej ovanliga och visa i sin mån, att han ej är en lugnt öfvervägande tänkare, utan en fantasimänniska, som af sin känsla

hänföres att ensidigt betona än den ena, än den andra sidan af samma sak.

Ett annat exempel på dessa egendomliga självmotsägelser lemna hans uttalanden om de företeelser, som röra könslifvet. Här i »Tjänstekvinnans son» framställer han med alldeles omvänd ensidighet motsatsen till de åsikter, hvilka han dref till sådan ytterlighet i den första berättelsen i »Giftas». Om han där öfverdref det ondas följder, så underskattar han dem för visso här, — ja, ger lasten till och med ett i högsta grad sårande »admittitur». Därmed täflar blott i osedlighet hans uttalande om de i fråga varande drifternas naturliga tillfredsställande utom äktenskapet. Efter en kort notis om Johans första fall för frestelsen på detta område, anmärker han blott: »Hvarför hade det emellertid icke skett förut, så hade så många års kval varit besparade, så mycken kraft bibehållen. Det var emellertid rätt lugnt efteråt, och han kände sig sund, glad, som om han fylt en pligt». — Strindbergs blinda hat i detta arbete till äktenskapet tyckes göra honom böjd för att i dess ställe vilja erkänna för godt hvilket nesligt surrogat som hälst.

Utom att slika reflexioner naturligen i och för sig bidraga att göra läsningen plågsam, störa de, oafsedt sitt innehåll, helt och hållet den konstnärliga formen, som af dem oupphörligt brytes sönder. I konstnärligt hänseende synes oss också »Tjänstekvinnans son» vara bland Strindbergs sämre alster, och visst icke, såsom en aktad literaturkritiker påstått, »det bäst komponerade» och »aristokraten bland Strindbergs verk» (*K. W—g* i G. H. T.). De mästerliga naturskildringar, som pläga förläna hans arbeten deras förnämsta poetiska värde, saknas här nästan helt och hållet. Och stilen rusar fram med en häjdlös fart, som ej ger författaren ro att modellera och runda sina figurer. Blott några raska streck och så en eller annan färgklatsch, och bilden får vara färdig. Det hela är merändels snarare såsom ett referat, än som en konstnärlig berättelse. Och af komposition och gruppering märkes föga; han drager blott fram det ena efter det andra, af hvad han kommer ihåg. Luckorna i minnet fyllas icke igen. Hvad man därigenom vinner i sanning, det förlorar man i fullblodigt lif.

Detta hindrar dock icke att enskilda episoder äro mästerligt tecknade: besöket på Sabbatsbergs sjukhus, interiören vid moderns dödsbädd, Johans predikan ute i landtkyrkan m. fl. äro dylika kortfattade detaljmålningar, som prägla sig in i läsarens minne.

I det hela är »Tjänstekvinnans son» underlägsen »Utopier». Strindberg är framför allt konstnär, och därför äro hans diktade alster värdefullare än hans självbekännelser och reflexioner.

S—e.

Parisersalongen 1886.

Några iakttagelser

af

Georg Nordensvan.

(Forts. från föreg. häfte o. slut.)

Det är med en känsla af befrielse man vänder sig från alla dessa konstruerade bilder till genren, porträttet och landskapet, till den rättframma konsten, som tager verkligheten sådan den är och återgifver den utan flärd och utan utsmyckning, men individuelt, med kärlek i det lilla.

Der möter oss *Jules Bretons* bondkvinna, sittande i kyrkan, med händerna sammanknäpta om det vigda ljuset och med blicken riktad uppåt, — en typ, som gifver hela karaktären, ej blott hennes utan äfven hennes likars. »La bretonne» är en okonstlad tafla, men en som alltid skall stå sig, just derför att den är skildrad med en så trofast, innerlig kärlek.

Fin och poetisk är ock aftonstämningen öfver åkern, der skördeflickorna slagit sig ned efter slutadt dagsverke. Jules Breton har ofta målat ungefär samma motiv och samma stämning, men de förlora intet på att upprepas, dessa äkta naturskildringar, alster af det ädlaste, mest finkänsliga konstnärskap.

Hit räkna vi *Julien Duprés* nya landtidyll. Af luministerna är Dupré, om än ej den ljusaste så den klaraste, utan att hans skimrande färg för det blir bjert. Men lif och lust är det i hans gröna ängar och blå himlar. Det gråa tycks han afsky, men om han oupphörligt upprepar det klara sommarsolsken, som jag nu sett på flera hans taflor, så löper han fara att bli enformig i den riktningen. Hans ämnen likna också hvarann väl mycket. På Luxembourg har han

en tafla — förträfflig för resten, jämte Montenards hvita, ångare i det blå hafvet den färggladaste målning på det museet. Den framställer en bonde, som springer efter en oxe på en grön äng. På salongen i år har man fångat oxen och håller på att skuffa in honom i fähuset. Oxen sätter hårdt mot hårdt, bonden skjuter på, gumman hjelper till, men Duprés oxe känner sin styrka och vill ej bli slaf. På nästa salong måste han kanske motas ut igen med lika mycken kraftförlust.

Öfvergången till det rena landskapet från denna »landtgenre» är nästan omärklig. Friluftsmåleriet måste ju ofta bli en förening af landskaps- och figurframställning, ibland får den ena öfvertaget, ibland den andra.

Känner man årets salong och går dit för att studera landskapsmålningen, då går man förbi de kända namnens hela rad för att stanna framför *Luigi Loirs* »Jernvägsrök».

Loir hade förut väckt uppmärksamhet genom sina känsliga stämningsskildringar. Jag mins, som såge jag den ännu framför mig, hans sommarafton från Auteuil, Seinen med de upplysta utvärdshusen och båtarne nedanför med sina lyktor, då skymningen just lagt sig öfver nejden men dagsljuset ej ännu hunnit fly och lyktorna ej kunna göra sig fullt gällande. Den obestämda belysningen var tolkad med verkligt mästerskap.

Likaså är denna Loirs sista tafla af allra främsta rang i hvad som vidkommer omedelbar naturuppfattning och ursprunglig teknisk skicklighet. Ej ett spår af atelier finnes i den mannens målningar. Men hvilken lokaltrohet, hvilken klarhet och hvilken säkerhet i valörerna. Man tänker på Wereschagin, den mest oförderfvade samtida målare jag känner.

Loir har valt till motiv en plats vid Paris' befästningar, invid en af stadsportarna. Det har regnat och marken är ännu våt, men himlen är klar och ren. Ett bantåg har just passerat i »ceinturen», som går der nedanför, och den hvita jernvägsröken drifver som bäst i stora massor öfver taflan, döljande himmel och jord i sina dunster. Detta är allt samman. Staffage: ett par hästar, som stå der frånspända, och några karlar som stå och språka.

Man har alltid minst att säga om de taflor, som äro enklast och mest träffande målade. Det är ett stycke natur, hvad behöfver det också sägas mera, — det är som när man öppnar ett fönster att se ut öfver landet.

Så verkar också *Binets* stora landskap, ehuru detta i genialisk kraft står långt under Loirs mästerliga ögonblicksbild. Binet har framstält en vidsträckt äng med gräs och vilda blommor, och det är denna stora, enformiga terräng som utgör hans taflas förtjenst. Ej heller här finnas några konstgrepp, något briljerande med tekniska färdigheter. Allt är osökt och flärdlöst — hos Binet liksom hos flertalet af de yngre målarne, som söka sig fram och ej bli trötta på att gå steg för steg.

Montenard har i år endast sändt det dekorativa provençalska landskapet, omnämndt här ofvan. *Sauzay*, som kan upprepa sig sjelf något för ofta i sina alltid duktiga låglandsmotiv — med en bondgård liggande på slätten i den gråa dagern, solsken genom hvita moln, och gerna litet kärrmark i förgrunden —, han kommer i år med en utsigt från Vogeserna, en gammal stad med sina trädgårdar på sluttningen ned emot ån, den gråa kyrkan med sitt torn högst på krönet — ett motiv mycket likt det som *Petitjean* målat. Båda äro genomskimrade af glödande varmt hvitt solljus, med på taglig verklighet och mycken fart och djerfhet i skildringen.

Af samma ull är *Oliv* i sina båda originella strandbilder från trakten af Marseille. Och i sitt slag lika sjelfständigt uppträder *Kröyer* — dansken — med sitt sommarmånsken öfver hafvet, i parentes sagdt just den taflan, som i fjor lär ha blifvit refyserad i Stockholm af högskolefondens inköpsnämd.

Kröyers stämning är ej för hvem som helst. Den som ej med egna ögon sett just denna dager, tror knapt på dess fulla sanning. Den ter sig egendomlig, denna milda och mjuka men likväl så klart blåa ton, som sveper om både himlen och det alldeles dåsiga hafvet, så att man ej ser hvar det ena börjar och det andra slutar. Månen har just kommit upp och sitter rödaktig och stor midt i det blå. Det är ej skumt ännu, aftonsolen har ej rätt hunnit gå ned

och den kastar sina sista strålar på fiskarbåtarnas segel, som lysa alldeles gula. Några grant färgade fiskar skimra vid strandbredden och på de breda vågor, som dåsigt gunga der, har månen afsatt ett par kraftiga glansfläckar.

En oförfärad tafla, just derför att man skall ha god uppfattning och godt minne af naturen för att ha denna ögonblicksstämning, om man sett den, kvar i sin hågkomst. På taflor har man ej sett den förr, och det är ofta just af taflor man lär sig aktgifva på naturen. Motivets inplacering på duken — med den höga horisonten, de stora båtarna och det lilla man ser af hafvet — gör taflan också mindre njutbar för de konstnärligt ouppfostrade.

Från denna målning är afståndet ej stort till vår landsman *Kreugers* sommardag från Öresund, frisk, sommarljus à la Montenard och originel, äfven den, samt till *Hagborgs* förträffligt återgifna morgonscen från franska kusten.

Rosenbergs vintermotiv från Stockholmstrakten har en påtaglig lokalton, *Larssons* snötäckta gård borta ifrån söder verkar ej fullt så nordiskt.

Düsseldorfska allt igenom äro *A. Normanns* båda stora norska fjordpartier, väldiga utsigter öfver fjordar med samma skickliga vattenbehandling, som man lärt sig skatta från denne målares föregående landskap, men ock med alldeles samma luft, samma klippor och samma färger, som göra hela denna norska landskapsskola från Düsseldorf så ytterligt enformig, att den ena representanten deraf, han må vara norrman eller tysk, ej i minsta mån skiljer sig från den andra. *Smith-Hald,* en känd parisare och representerad i Luxembourgmuseet, hade valt ett någorlunda liknande motiv som Normanns, men visade sig denna gång mera som den skickliga virtuosen än som den friska, omedelbara iakttagaren af den enkla naturen.

Thaulow och Werenskiold, de mest rättframma representanter af pariserskola för verkligt norsk konst, deltogo i år ej i salongen.

Nu har jag gått förbi Frankrikes mest berömda namn inom landskapsmåleriet. Dettas utmärkande kännetecken torde vara kända, då dess grundsatser längesedan hunnit sprida sig öfver Europa. Och något uppräknande af namn var det

aldrig meningen att denna uppsats skulle blifva. För att få yttra något om *ett* konstverk har jag förbigått hundra. Det är de olika riktningarna jag sökt att skildra i deras typiska företrädare.

Jag har nu således att endast i förbigående nämna *Emile Bretons* utsökt stämningsfulla bild från Artois, *Pelouses* praktfulla »Ilot aux oies», *Yons* friska bitar, *Guillemets*, *Hannoteaus* m. fl:s förträffliga bidrag, alla häfdande det stora rykte, som Frankrikes naturskildrare vunnit och som långt ifrån är stadt i nedan.

Inom marinmåleriet, som står högt i Frankrike, är *Flameng* — Marie August till skilnad från François Flameng, direktoriekostymens målare — den främste i år, fast mången söker göra honom rangen stridig.

Djurmåleriet representeras af flera hundmålare, deribland *Gautier*, som målat en utmärkt pudel, »sin gamle vän» enligt en inskrift på duken, af hästmålare sådana som *Hermann-Léon*, jagtskildrare som *Brown*, nötboskapsmålare som *von Thoren* samt af några räfmålare, bland hvilka *Liljefors* står allra främst med sin duktiga »Räf och stöfvare», känd här hemma och i rörelsens styrka och smidighet vida öfverträffande sina franska medtäflare.

* *
*

Vi ha kastat en blick på hvad af osökt, ädel genremålning af den så kallade landsbygdsgenren — figurmåleri i landskap — salongen hade att uppvisa. Men ännu återstår oss den del af utställningen, som kanske i ännu högre grad än de öfriga drar flertalets af de besökande uppmärksamhet till sig, genren med motiv ur det moderna lifvet omkring oss, såväl det eleganta verldslifvet som dess skuggsidor.

Boudoirmålarne äro ej starka i år, och de förnäma damernas siden och spetsverk fins i porträttafdelningen men ej i detta slag af små läckra interiörer som Alfred Stewens — för att nämna artens främste representant — är typisk för. Den mest framstående boudoirmålningen är kanske *Moreau de Tours* två damer, som taga morfin. Den ena, aftärd, mager, har sjunkit tillbaka i länstolen i morfinrusets dåsiga slapphet och med ett leende af välbehag på de ner-

vösa läpparna. Den andra för just sprutan till sin blottade arm. Hon har ett käckt uttryck i sitt unga, friska ansigte, som skvallrar om att hon vill njuta af lifvet till hvarje pris. Hon står upprätt, något anspråksfullt och »poserande» kanske, som visste hon att hon ej var på tu man hand med sin olyckskamrat bakom de nedfälda markiserna i den kvalmiga, dammiga sommarmiddagsstunden.

Det var det moderna lifvets skuggsidor, jag genast kom in på. Har således att nu nämna en af salongens mest karaktärsfulla taflor, *Berauds* »Salle des filles au dépôt».

Jean Beraud har vunnit sitt rykte endast och allenast genom sina skildringar ur pariserlifvet. Det karaktäristiska för ställen och typer uppfattar han med den skarpaste blick och återgifver det raskt, med en rättframhet och en hänsynslöshet, som skarpt påminner om de realistiska romanförfattarnes sätt att framställa sina modeller. Såväl hans akvareller och pasteller — der man träffar utmärkt individualiserade typer från teatersalongen, särskildt »claquen» och orkesterlejonen under mellanakten, — som hans oljetaflor, brasseriet i Quartier Latin, kommunardmötet i Salle Graffard, äro fullgoda prof på hans raska framställningssätt.

Ett blad ur Paris' dagliga historia utgör hvar och en af hans bilder, äfven denna nyaste, som visar oss gatstrykerskornas sal i polisdepoten. En samling af uppfångade kvinnor är inhyst der, olika typer, från den fattiga flickan i en enkel sjaskig tvättklädning och till den vidlyftiga gatdrottningen från förstadskvarteren i sin eleganta hatt och pelskappa. Man söker fördrifva tiden efter förmåga, de flesta med att ingenting göra, inte ens prata eller gräla. Stum, blind och döf vaktar en barmhertighetssyster uppe i katedern, hennes blickar följa strumpstickorna, hon arbetar med. Öfver henne sitter ett litet krucifix på den slätrappade, violetta, tomma väggen, som ger hela det höga rummet denna fängelselika pregel. Ett par små fönster högst uppe vid taket släppa ned en dager, entonig och nykter, öfver de innestängda kvinnornas råa gestalter. Det är en doft från Nana öfver hela bilden, gripen på bar gerning som den är, — i hvarje fall »une page de l'histoire parisienne».

Det samma kan sägas om *Geoffroys* präktiga duk, »De

uthungrade», en krets af samhällets styfbarn omkring fattigsoppans stora kittel, om *Pelez'* »Misère» — den lilla likbleka tiggargossen, klädd endast i sin faders stora rock, som går honom ned på hälarne. Men *Decamps* blir för enformig i sitt effektsökeri och i sin alltid lika framställningskonst. Han har fått sin lilla tafla »On cherche la paternité» in på Luxembourg. Eljes målar han alla sina olyckliga figurer med ungefärligen samma typ och i samma ställning, rätt en face. Ena gången är det flickan, som blifvit moder och förtviflad ligger framåtlutad öfver vaggan, en annan gång är det tvillingarnas moder, som sitter vid de båda smås gemensamma bädd, än tiggarflickan med samma förgråtna ögon och samma smärtsamma dragning öfver munnen som de öfriga typerna, än den stackars modern — samma typ igen — som blifvit vansinnig efter barnets död och nu håller i sina armar en kanin, som hon klädt i barnmössa och vyssjar till sömn.

Till interiörerna höra präktiga taflor af Dagnan, Israels, Kröyer. *Dagnan-Bouveret* tyckes af det yngre målareslägtet vara den, som hinner närmast till Bastien-Lepage. Hans bröllop på landet, hans vaccination tillhöra det bästa af yngsta fransk konst. I sin »Pain bénit» visar han en scen från en landtkyrka, der korgossen i sin röda kåpa just kommer fram mellan kyrkfolket med det välsignade brödet.

Holländaren *Josef Israels* är en af de ursprunglige, en af tvärviggarne, som utan att följa någon viss strömning följa sitt eget hufvud och som, då de lyckats, komma med ett dussin efterhärmare i hälarne.

Hans salongstafla — »När man blir gammal» är dess titel — visar en gumma i sin hvita mössa och sin lilla svarta runda kappa; skrumpen, hopsjunken sitter hon ensam framför spiseln i den mörka stugan, värmande sina händer öfver glöden. En dyster, mörk, men lugn och jämn ton omgifver den gamlas figur. Israels taflor äro hållna i denna svarta tuschton, målade bredt och tunnt och ej så litet påminnande om pasteller.

Många olika framställningar af konfirmandens toalett eller konfirmandens återkomst till hemmet vitna om goda studier, men äro knappast af större intresse.

Bland alla öfriga genretaflor med de mest olika ämnen vill jag endast fasthålla *Kröyers* jernvalsverk. Kröyer är alltid intresseväckande och vet alltid att afvinna sitt motiv nya sidor, detta just genom den naivetet, hvarmed han förstår att iakttaga verkligheten. Det är en fullt medveten, till och med raffinerad naivetet, men den är rättfram och ärlig. Han hade denna gång gifvit sig in på ett farligt område, i det han valt alldeles samma ämne, som den tyske mästaren Adolf Menzel behandlat så öfverlägset i sin berömda tafla »Eisenwalswerk». Kröyer nådde ej sin föregångare i skildringens liffulla kraft och intensitet, hans figurer gåfvo ej samma intryck af titanisk kraft som Menzels muskelstarka smeder i deras strid med jernet, och effekten af eldskenet från ugnarne och från den glödgade metallen var ej så stark som hos den energiske tyske konstnären, hvars kraftfulla, breda penselföring också lämpar sig utmärkt till ett dylikt motiv. Kröyers tafla gaf ett *tunnt* intryck, smederna stodo ljusa framför eldskenet och dettas verkan blef förtunnad genom motsättningen till dagsljuset, som bröt in genom takfönsterna och gaf blåa lätta toner åt figurerna. Det har tydligen varit målarens afsigt att just få fram denna kontrast mellan dagsljuset och eldskenet, och det har han också lyckats uti, men genom att dela effekten har han försvagat intrycket af det hela. Menzels väldiga lofprisande af menniskans kraft i den moderna industriens tjenst gifver ett större intryck än Kröyers experiment med svåra färgmotsättningar och kinkiga tekniska uppgifter.

För de nya riktningarna inom måleriet har det blifvit andra tider nu mot för ett par årtionden tillbaka. Det är en af de största förtjensterna hos det moderna Paris att hvarje riktning der kan göra sina förtjenster gällande. Det fins ej en gång någon så barock, så vansinnig yttring af konst, att den ej finner anhängare och utrymme för en tid. Och det, som har någon innebörd, slår sig alltid igenom. Edouard Manet har intagit akademiens klassiska salar för sina utdömda och utskrattade impressionisttaflor. Courbet har en hel sal i Louvren för sig ensam. Impressionisterna bli ej längre refyserade, om de vilja lemna in några taflor till salongen, och de äro ej ens fritagna från utmärkelser.

Det är likväl sällan de blanda sig med hopen derstädes. I år fans *Raffaelli* på salongen med två oljemålningar och en akvarell. Det är något ytterst karaktärsfullt hos Raffaelli. Han är en man för sig, han vet hvad han vill och har med pennan energiskt försvarat sina åsigter. Karaktären hos den enskilda figuren är hvad han söker i sin konst, skönheten bryr han sig inte om och för sjelfva förfaringssättet vid målningen begär han samma obegränsade frihet som för motivvalet. Man blir inte precis glad, men man blir intresserad af hans taflor, som ofta gifva en förträffligt skildrad typ, en blusman vid sitt vinglas, arbetaren vid sitt arbete, alltid en osökt vald bit verklighet, duktigt återgifven och aldrig förskönad. Raffaelli målar bredt och »flott», i impressionisternas torra maner, hans skuggor bli svarta och penselföringen har förlorat all elegans. Men kraft och karaktär ha ersatt elegansen, och det personliga målningssättet låter Raffaelli kännas igen ibland tusen.

I bredd med hans allvarliga konst borde man ej nämna ett sådant skämt som *Willettes* »Pierrots enka», salongens yttersta pol åt det barocka hållet. En liten tafla. Man har följt Pierrot till grafven och nu sitter det sörjande sällskapet i sina begrafningskläder utanför en krog nära kyrkogården. Enkan, klädd à la Pierrette, är med i laget, stämningen är hög, likvagnskusken skrålar en munter visa, som ej just sysselsätter sig med dödsfantasier, och en af de sörjande bröderna har tagit lille Pierrot på sitt knä och låter honom dricka sitt glas i botten. Och ofvanför sällskapet synes den döde som ett svept spöke i luften med hopknäpta händer, med melankolisk saknad betraktande dessa, som sörjt honom så djupt, så att de behöfde en rekreation.

Det som verkligen är något att lära af i denna originella tafla är hur ett dylikt ämne bör behandlas. Hemma i Stockholm ha vi mer än en gång sett glada ämnen målade så allvarligt och ordentligt, att den afsedda verkningen alldeles omintetgjordes. Här stod utförandet i full öfverensstämmelse med andan i det hela. Taflan var lifligt och hastigt upptecknad, inga genomförda detaljer, tunn bred färgpåläggning som med pastellkritor. Det syntes att målaren ej betänkt sig ett ögonblick, det hela gaf intryck af en flyktig

improvisation, ett infall, omsatt i färg i en stund af muntert lynne.

Fordringarna blefvo också inför taflan, *så* målad, af en helt annan art än om det bizarra motivet varit genomfördt med detaljerad omsorg, med en realism, som naturligtvis hade alls ingenting der att göra. Nu blef den hvad den ar afsedd att vara, ett lustigt skämt, som gjorde sig förträffligt gällande, just derför att målaren förstått att på sitt område tillämpa Hamlets gyllene ord till skådespelaren: »Lämpa atbörderna efter orden och orden efter åtbörderna».

* *
*

I porträttet ha de moderna skolorna och främst pariserskolan sin styrka, just derför att man der endast har att taga verkligheten så naivt, så rättframt som möjligt. De franska historie- och genremålarne ha i allmänhet varit duktiga porträttörer, Paul Dubois, deras främste skulptör, är ock inom det facket en af de främste, och Bastien-Lepage var ensamstående der liksom inom genren.

Af de äldre deltager *Paul Dubois* med tvänne damporträtt i mästarens vanliga stora och ädla stil, *Delaunay* — en af de finaste bland det samtida Frankrikes konstnärer — med ett damporträtt, öfverlägset i karaktäristik och behandlingens gedigenhet — och *Bonnat* med sitt Pasteursporträtt. beställdt af den kjöbenhavnska mecenaten, bryggaren Jacobsen

Bonnat har framstält forskaren på samma sätt som han framstält sina förra storheter inom politikens, literaturens och konstens verld. Han mejslar ut ansigtet efter sin gamla metod, med en märklig skärpa och kraft i teckningen. utan att bry sig särdeles om färgen, hufvudet emot den vanliga konventionella bakgrunden, brun eller röd. Hans porträtt bli alltid ståtliga och representativa och hans Pasteur har särskildt något verkligt storslaget, som beror på den djerfva modelleringen och den öfverlägsna karaktäristiken i detta ädla hufvud. Att den lilla dotterdottern, journalisten Vallery-Radots barn, hvars ansigte för öfrigt är hållet undan för att hon ej skulle draga uppmärksamheten från sin ryktbare morfar, borde varit borta, är allmänna åsigten, derför att det ju ej var familjefadern utan vetenskapsmannen, som här skulle

framställas, och derför att dennes tankar tydligen äro långt borta från hans lilla följeslagarinna. Barnets ansigte har för öfrigt, äfven det, ett ypperligt återgifvet uttryck af kraft och energi.

Edelfelt, som täflat med den gamle mästaren, har tagit sin Pasteur i dennes hvardagliga. Det är ej särdeles originelt nu mera att han så gjort, men det rätta är det utan all fråga. Hans porträtt har ej denna *éclat* som Bonnats, men man får *mannen* Pasteur vida klarare för sig, då Edelfelt presenterar honom. Han står der midt ibland sina illusoriskt målade flaskor, fördjupad i undersökningar, klädd i en tjock kavaj och alls ej tänkande på att visa sin yttre menniska från någon fördelaktig sida.

Det är ett sådant porträtt, som verkar just genom sin osökta enkelhet, lika flärdlöst måladt som uppfattadt. Det är hållet i grått, ganska nyktert och entonigt till och med, såsom åtskillige af de yngste målarne vilja ha det, med enkelhet eller enhet i färgen såsom det hufvudsakliga målet. Här omgifves figuren af gråa väggar, ansigtets halftoner bli derför äfven gråa och låta mycket väl försvara sig — lika väl som i Edelfelts *plein air*, den finska strandscenen, der man väntar på fiskarenas återkomst och der aftondagern öfver sommarlandskapet med sjön och skog och himmel är så enformigt slätgrå, fin, men nykter.

Laugés bild af Victor Hugo på hans dödsbädd är intet porträtt i vanlig mening — frapperade för öfrigt genom den storartade, fastän ej i minsta mån sökta anordningen.

Bland duktiga porträtt på salongen kan man ej undgå att fästa sig vid *Yvons* käcka helfigursbild af en kinesisk magnat, Shu-King-Cheng, det himmelska rikets ambassadör i Paris, i sin måleriskt granna galadrägt — ett sådant porträtt, som man ofta får se i Paris, friskt och klart i färgen, enkelt hållet, men slående kraftigt allt igenom, sådant der intet fins att anmärka med ett ord. *Roll*, den kraftige Roll, som söker sig fram på så många områden, presenterar en vän, landskapsmålaren Damoye, målad ute — bredt och stort och enkelt i färgen — i helfigur, lastad med sina målarsaker, en af Paris' bangårdar i bakgrunden.

Skall jag bland den öfriga skaran af porträtt välja ut ett par, så blir det hvarken Cabanels eller den med hedersmedaljen begåfvade elegante, men ointressante Lefevbre, utan då kommer i främsta rummet den danska fröken *Berta Wegmans* lilla ypperliga konstverk, ett bland de bästa på hela salongen, men lätt att gå förbi i trängseln, så litet som det är. En äldre dam i svart, sittande, med pincenezen i handen — delikat och känsligt, raskt och skarpsinnigt gjordt, en verklig liten juvel.

Men den satt ram om ram med *John Sargent*, och han är man för att — som det på konstnärsspråket heter — slå ihjäl sina grannar.

När Sargent först uppträdde, förde han den gladaste penseln bland alla de käcka ungdomarna. Hans breda, friska tag och hans små kvicka isättningar, pikanta, litet kitsliga ibland, kunde reta pedanten, men piggade upp och verkade lustigt, emedan det ej var spår af charlataneri, utan verkligt äkta konst. Jag tycker hans porträttgrupp nu — en äldre dam i en stol, hennes dotter stående bredvid — ej har alldeles samma friskhet. Den var medveten från början, alls ej naiv, men trots bredden verkade den nu något torr, hvilket ej hindrar att de vackra egenskaperna eljes ej saknades, framför allt karaktäristiken, som i Sargents bilder alltid är rättfram och skarp.

I någon skämtsam stund skulle John Sargent kunnat vara i stånd att måla ett porträtt, sådant som *Besnards* unga dam. Han hade endast behöft chargera sina egna egendomligheter och för öfrigt hålla bilden bred, utan att bry sig om detaljerna, i den belysning han valt.

Besnards unga dam står nämligen strax innanför en öppen balkongsdörr. Utifrån faller ett blekt, blått ljus in på henne och öfvergjuter henne med bleka blåa dagrar. Från andra sidan skarpt lampljus, som färgar den sidan af henne gul, senapsgul. Detta måladt i kroppsstorlek — och helfigur! Impressionism? Naturligtvis, men impressionismen kan vara af mångahanda slag och den plägar vara allvarlig. Men denna målning gifver mest intryck af skämt, och den är af helt annat slag än samma målares öfverdådigt djerfva och intressanta pasteller, som nyligen voro att se i Petits galleri.

Som en nyck hos en målare uppfattar man ock *Duez'* »röda porträtt», en dam liggande på en soffa, ett blekt ansigte, omgifvet af rödt i alla nyanser. Röd klädning, röda skor mot det röda sofftyget, röd väggbeklädnad bakom. Några små japanska lyxartiklar äro de enda föremål, som bryta färgen. Dylika experiment verka, så snart taflan antager storre dimensioner, tröttande för ögat. Man ser på taflan en gång, men går den sedan förbi.

Ett godt porträtt var det schweiziskan *Louise Breslau* målat af en annan ung konstnärinna. Mademoiselle F. sitter ute vid sitt staffli, ett blommande päronträd växer fram alldeles bakom figuren. Trädet och hvad det tillhör kunde vara gjordt med mera finess, men den unga damens hufvud, hållet stort och enkelt i färgen, gör sig förträffligt mot luften.

Våra landsmän ha mera än ett porträtt att lägga till salongens stora samling af dylika. *Björcks* förut i Stockholm utstälda helfigursbild af sin unga hustru har fått en förträfflig plats. Gediget utfördt som det är, utan något medgifvande åt det ena eller andra virtuosmaneret, försvarar det också sin plats.

Richard Bergh har ännu en gång målat sin fru. Hon sitter vid sin söm, bakom ser man en del af familjens hvardagsrum med ett fönster. Den unga kvinnan har låtit händerna sjunka ned i knäet och vänder sitt fina, bleka ansigte mot åskådaren.

Bergh söker sig fram, från den ena svårigheten till den andra. Det är en farlig färgskala, han här valt, och meningarna om, huruvida han ej lyckades bättre i sitt förra porträtt af samma unga dam, torde blifva delade. Studiet är likväl förträffligt i taflan, målaren har brottats med sitt arbete och har lärt sig något af det. Det är hos få af våra yngre konstnärer som målningen för studiets egen skull framträder med sådan vinnande skärpa som hos Bergh. Han går sin egen väg, och skall väl också nå dit han vill komma.

* *
*

Det utrymme, som återstår mig, tillåter endast några ord om skulpturafdelningen, som onekligen öfverträffar målningssamlingen och som visar den franska konstens allra bästa egenskaper. Skulptörerna i Paris blifva också mindre än målarne berörda af modeströmningarna, deras konst blir ej en penningaffär och de bli ej lätt utsatta för att offra åt en vulgär smak.

De 1,278 skulpturarbetena fylla den stora glastäckta gårdsplanen i Palais de l'Industrie och flankeras i fonden af *Gilberts* staty »Etienne Dolet», en kraftfull gestalt i femtonhundratalsdrägt utan något »plastiskt» bihang af den gamla sorten. Figuren får tala endast genom sin inneboende kraft och karaktär, de yttre medlen att gifva en imponerande hållning eller stora linier har konstnären försmått och det är hans styrka att han vågat det och lyckats så förträffligt ändå — eller kanske just derför.

Etienne Dolets motstycke nere vid utgången består af *Moulys* »Vercingetorix». Mellan de båda polerna stå byster i långa rader, marmorgrupper och gipser, bronsstatyer och små terracottaprydnader, eleganta saker och väldiga i alla genrer.

Frankrikes främsta namn saknas ej här. *Paul Dubois* utställer gipsmodellen till en ryttarestaty af konnetabeln Anne af Montmorency, afsedd för slottet Chantilly. Den utsökt genomförda statyn är hållen i sträng och enkel stil, ryttaren i sin jernrustning styf och stel på sin knubbiga häst. *Antoin Mercié* framvisar ett praktfullt och storartadt monument för kapellet i Dreux öfver Ludvig Filip och hans gemål. Konungen står vid sidan af sin hustru, som knäfallit. Bakom de båda sitter smärtans genius. Ett mäktigt verk, särskildt är drottningens figur utomordentlig i uttrycket.

Aizelins »Japan» är en präktig staty, enkel och storartad, *Chatrousses* »Jeanne d'Arc» likaså. *Falguières* två bacchantinnor, som i vild strid hålla på att klösa ögonen ur hvarandra, vinna sitt mesta intresse genom det öfverlägsna utförandet, och *Bouchers* tre kapplöpande gossar genom det lif, hvarmed de i vildaste språng skildrade figurerna äro utförda.

För öfrigt de mest olika ämnen, utkast till grafmonu-

ment öfver Victor Hugo — af *Dalou* — nya varianter af »pro patria», nya allegorier — den utslitna »sanningen som stiger upp ur sin brunn» ibland andra —, grupper af unga flickor, som leka med amoriner, eller som till sin stora häpnad hitta pojken dold under vecken af sina kläder, eller som redan sårade af hans pil släpa den motsträfvande bytingen med sig.

Hvad som är lika nytt som glädjande äro dessa behandlingar af helt hvardagliga ämnen, gripna ur vårt moderna lif och skildrade med all önsklig realism, skildrade för öfrigt med en storhet, som bör öfvertyga en hvar klentrogen om att det lilla, det hvardagliga, ej är så obetydligt ändå. Beror endast på huru det uppfattas. Här finna vi bondkvinnan, som skär för bröd åt sina båda barn, — af marmor i naturlig storlek — eller modern som lär sin dotter sticka. Och detta utan ens en allegorisk titel, som förr ansågs och af mången ännu anses oumbärlig som täckmantel för en realistisk skildring af det stora i det lilla.

Den franska djurskulpturen är beundransvärd. Der har realismen helt och hållet skapat en förut okänd konstart, och frukterna af den finnas att se litet hvarstädes i Paris' parker och på stadens offentliga platser. På salongen fans af monumental djurskulptur endast *Cains* väldiga grupp af en lejoninna, som kommer med ett dödadt vildsvin till sina ungar — lifligt, storartadt, af imponerande verkan. Men bland de smärre arbetena förekommo så präktiga nummer som mademoiselle *Mathilde Thomas*' båda hundar, som sträcka sig i solskenet efter slutad måltid, en så slående sant återgifven bild, att man känner sommardagens och sommarsolens kvalm, när man ser de båda bestarnes dåsighet, hur de med slutna ögon gymnastisera innan de besluta sig för middagsluren.

* *
*

De stora samlingarna af akvareller, teckningar, gravyrer, etsningar och arkitekturritningar måste jag alldeles gå förbi. Akvarellerna äro i allmänhet ej särdeles framstående — det är ej på salongen man plägar få se det bästa, fransmännen

kunna åstadkomma i denna konstart — pastellerna just inte heller — *Edelfelts* mästerliga porträttgrupp af finske skulptören Wallgren med fru var säkert det bästa numret. Men bland teckningarna funnos utmärkta saker och i etsnings- och xylografi-afdelningarna likaså.

Det är likväl sällan man kommer in i dessa afdelningar utan att vara alldeles uttröttad, slapp och likgiltig för hvad man ser. Gallerierna få endast i förbigående en flyktig blick.

*   *
*

Frisk i sina ansatser, karaktäristisk i sina yttringar af skilda konstriktningar, det blir hufvudintrycket af 1886 års salong. Vi ha sett andra salonger, som haft flera första rangs konstverk att uppvisa och som sålunda varit af större intresse än denna. Men denna visar tydligt och rättframt den franska konstens ställning i innevarande stund, lägger fram karaktärsfulla prof på hvad som sträfvas efter och hvad som kan åstadkommas, ställer det nyas målsmän emot det gamlas och gifver sålunda goda öfversigter, goda synpunkter för iakttagaren.

Ett otillfredsställande intryck gifver salongen aldrig.

Konungamakten, Landtmannapartiet och Försvarsfrågan 1885.

"I vår tid, mer än tillförene, är jordbruksintresset högt uppburet; faran är nu icke, att det kan undertryckas, utan snarare den, att det icke nog minnes det myckna, som behöfver lefva, både öfver och bredvid detsamma."
Arvid Fr:son Posse (till Bondeståndet i Oktober 1865).

Krimkriget hade bragt frågan om stärkandet af vårt försvar på dagordningen, och de följande europeiska krigen af 1859, 1864, 1866, 1870—71 och 1877—78 samt krigsfaran på våren 1885 ådagalade med stigande styrka nödvändigheten af denna frågas lösning. Vid Riksdagen 1856—58 begärde Kongl. Maj:t ökadt anslag till beväringens utbildning i syfte att kunna utsträcka dess öfningstid från 12 dagar till 30. Förslaget bifölls i hufvudsak af Ständerna, dock med protest af Bondeståndet, som ingick till Konungen med anhållan, att ingen förlängning i öfningstiden måtte ega rum, samt att Kongl. Maj:t täcktes taga i betraktande, att i fråga om beväringspligtens fullgörande de tre öfriga Ståndens beslut icke billigtvis borde kunna göras gällande för allmogen, då bördan deraf i ett så öfvervägande förhållande drabbade denna samhällsklass. Då emellertid genom Kongl. Kungörelsen af den 17 Febr. 1858 beväringens öfningar för de båda närmast följande åren ordnades i öfverensstämmelse med Ständernas beslut, väcktes vid början af 1859—60 års Riksdag under bifall af Ståndets fleste ledamöter flere motioner, som afsågo antingen beväringsöfningarnas fullständiga afskaffande under fredstid, eller deras inskränkning till 12 dagar. Då dessa motioner afslogos af de öfriga

Stånden, som i stället i hufvudsak antogo den på grundsatsen om 30 dagars, på två år fördelade, öfningar bygda kungliga propositionen om beväringsinrättningens ombildning, blef denna proposition af Bondeståndet i klump förkastad, och Ståndet beslöt att hos Kongl. Maj:t anhålla, att den af Ständerna medgifna öfningstiden måtte inskränkas till 15, högst 20, dagar under ett år. Naturligtvis föranledde denna anhållan icke då till någon Kongl. Maj:ts åtgärd, utan den nya förordningen om beväringsinrättningen utfärdades den 13 Nov. 1860.

Det är möjligt, att kännedomen om Bondeståndets ovilja mot denna förordning medverkade till, att Kongl. Maj:t vid följande Riksdag (1862) ansåg sig böra föreslå den ändringen deri, att befrielse från första årets beväringsöfningar skulle medgifvas den, som viss tid tillhört någon frivillig skarpskytteförening och kunde uppvisa intyg om viss skicklighet i vapnens bruk. Detta tillmötesgående ansågs dock af Bondeståndet vara alltför obetydligt: dess mening var den, att fortfarande ledamotskap af skarpskytteförening borde medföra befrielse äfven från andra årets beväringsexercis. För att vinna något biföll det visserligen den kungliga propositionen, men uttalade på samma gång sitt ogillande af hvad utskottet anfört som skäl för, att hvarje beväringsskyldig ovilkorligen borde undergå andra årets öfningar.

Kom så 1865 års Riksdag och med den Kongl. Maj:ts proposition angående »förändring i grunderna för beväringsinrättningen samt om bildande af en landstorm», daterad den 21 Nov. 1865 och följande dag meddelad Stånden. Enligt detta förslag skulle beväringsskyldighet åligga alle vapenföre män från och med 21 till och med 31 år, hvarjemte alle vapenföre män från 20 till 50 år, som icke tillhörde den ordinarie krigsmakten, skulle utgöra en landstorm, som kunde uppbådas till hemortens försvar; af beväringen skulle en fjerdedel, i nödfall uttagen genom lottning, i fredstid undergå vapenöfning, bestående under första året i 62 dagars rekrytskola och under de tre följande åren i 15 dagars årlig öfning gemensamt med stammen; återstopen af beväringen skulle under fredstid vara alldeles befriad

från vapenöfning. Det är nu sant, att dessa bestämmelser voro af den art, att man ej mycket kan undra på, att de ej utan vidare antogos af representanterna för ett folk, som under 50 års oafbruten fred lärt sig att betrakta kriget endast som en aflägsen möjlighet; men i alla händelser var den behandling propositionen fick röna hos Bondeståndet värd synnerlig uppmärksamhet, såsom särskildt betecknande för den ställning detta Stånd intog till försvarsfrågan i det hela. Då propositionen den 25 November föredrogs till remiss — i plenum näst efter det, då den blifvit aflemnad — uppträdde nämligen den ene efter den andre af Ståndets ledamöter och protesterade i mer eller mindre skarpa uttryck mot förslaget såsom dels onödigt, dels medförande bördor, hvarifrån åtagandet af rustnings- och roteringsskyldigheten redan befriat allmogen och som således utan denna skyldighets lindring eller borttagande icke kunde eller borde åtagas. I hvart och ett af dessa yttranden instämde flere eller färre af Ståndets ledamöter, och det var alldeles tydligt, att Ståndet enhälligt eller med stor majoritet skulle förkasta förslaget, då det förekomme till definitivt afgörande, medan ingen anledning fans att antaga, att det i stället skulle erbjuda något, som medförde någon ökad styrka åt försvaret.

Då Bondeståndet äfven för öfrigt under tiden efter 1809 röjt allt annat än benägenhet för försvarets stärkande, var det naturligt, att särskildt detta förhållande skulle gifva anledning till anmärkningar mot ett förslag till nationalrepresentationens ombildning, som i så hög grad som det af år 1863 måste komma att lägga makten i Bondeståndets händer. Dessa anmärkningar sökte statsrådet friherre GRIPENSTEDT under debatten på Riddarhuset den 5 December 1865 att bemöta med följande ord:

»Hvilka äro de vådor, som man befarar af den nya representationen? — Är det egennytta, orättvisa eller våld? — Är det mindre fosterlandskärlek? — Eller vanvård af samhällets högre intressen och landets ära?

Hvar finnes någon anledning till sådana farhågor? — Hafva några dylika samhällsvådliga tendenser gjort sig gällande i de kretsar, från hvilka den nya representationen

skulle utgå? — Jag tror det icke. Hvarföre skulle de då framträda, när nationens andeliga lif skall framstå i förädlad gestalt vid vården om samhällets gemensamma angelägenheter? Enligt min tanke har man ingen anledning, ingen rätt att förutsätta något sådant.

Hvad angår en befarad likgiltighet för försvarsverket, så ber jag att till en början få fråga, om någon sådan visat sig i brödralandet under omständigheter, hvilka i viss mån äro jemförliga med dem som här skulle inträda. Förhållandet synes mig i stället vara ett motsatt, åtminstone hvad beträffar sjöförsvaret, hvilket i Norge utvecklats till någonting effektivt, då detta först helt nyligen hos oss börjat blifva händelsen. Men man anser kanhända, att det nu är lättare att erhålla anslag, än under den nya representationen. Dervid får likväl icke förbises, att i fråga om uppoffringar och förpligtelser af denna art måste det vara af stor vigt, att bifallet härtill gifves af fri vilja. Vore det väl önskvärdt att nu, t. ex. genom tre Stånds beslut, allmogen pålades någon ny tung börda af sådan beskaffenhet? — Vore det ej bättre, om man på öfvertygelsens väg kunde vinna dess eget medgifvande dertill? och kan man betvifla, att en sådan öfvertygelse om nyttan och nödvändigheten af de offer, som fordras, lättare kunde bibringas, om allmogens representanter sammanfördes med landets öfriga ombud, och om tillfälle lemnades för dem, som bäst kunna upplysa dessa ämnen, att äfven med det lefvande ordets makt verka på öfvertygelsen?»

Härpå svarade grefve ERIK SPARRE:

»Man frågar oss, om vi befara att försvarsverket skall försummas. Ja, vi befara, att indelningsverket kastas öfver ända. Det är för jordegaren en tung börda, och det fordras en hög grad af patriotism och öfvertygelse om denna institutions gagnelighet för att besluta sig för dess bibehållande. En representation, der jordbruksintresset blir nästan allrådande, skall svårligen kunna förmås dertill.

Man har sagt, att folket måste öfvertygas, måste frivilligt ingå på eftergifter. Stundom kan det likväl inträffa, att en samhällsklass icke på detta sätt kan förmås till eftergifter. Då man t. ex. omtalat bränvinslagstiftningen såsom

en af vår representations välsignelserikaste åtgärder, huru länge tror man väl att vi fått vänta på, att Bondeståndet frivilligt skulle afstå från småpannorna?»

Och MAURITZ BRAKEL genmälte till friherre GRIPENSTEDTS ord: »Jag aktar Bondeståndet för dess redbarhet och fosterlandskärlek, men tror icke, att denna alltid ledes af en djupare insigt i hvad statens väl kräfver, och bästa beviset derpå är, att detta Stånd, som enhälligt antagit det hvilande förslaget, lika enhälligt nyss motsatt sig det mest nödvändiga, det mest blygsamma förslag till våra försvarskrafters ordnande. Och härmed har jag besvarat hr Friherrens fråga, hvad man af den hvilande reformen befarar, om det är vanvård af statens högre intressen, af dess ära. Ja, det är så.»

Mot dessa hr BRAKELS ord anmärkte friherre GRIPENSTEDT, att de voro hårda och obefogade, och om grefve SPARRES anmärkningar yttrade han, att de »icke voro af någon synnerlig vigt»; — den dagen randades dock, som kanske i båda hänseendena ändrade hans tankar.

Den 24 April 1867 förekom Försvarsfrågan för första gången till behandling af den nya representationens båda Kamrar. Hon bar formen af ett med anledning af enskilda motioner af ett Riksdagens särskilda utskott utarbetadt förslag till nya grunder för försvarsväsendet, bland hvilka en var den allmänna värnpligtens utsträckning och en annan var indelningsverkets aflyftande från jorden mot en billig aflösning. Den senare åtgärden framhölls såsom ett oeftergifligt vilkor för rust- och rotehållares bifall till den förra, hvilken återigen vore nödvändig för arméns förstärkande i den mån, som fäderneslandets framtida trygghet kräfde.

Den förste, som i Andra Kammaren yttrade sig i saken, var NILS LARSSON, talman i Bondeståndet under de båda sista ståndsriksdagarne. Han medgaf, att förslaget ur militärisk synpunkt kunde sägas vara bra, men det skulle för den fattigare delen af folket blifva alltför betungande, och det vore dessutom äfven ur rättslig synpunkt oantagligt. Nya bördor för försvarsväsendet borde ej åtagas, utan att de »samhällsmedlemmar», som »länge och orättvist dragit

bördan af indelningsverket», på samma gång *helt och hållet* befriades från denna särskilda tunga, antingen så, att statsverket lemnade årlig ersättning till rust- och rotehållarne, eller så, att indelningsverkets bördor direkt fördelades på alla samhällets medlemmar. »Icke kan man rimligen begära», yttrade han enligt det *justerade* protokollet, »att den mindre bemedlade jordbrukaren skall mera än andra medborgare deltaga i försvaret af fäderneslandet. Tvärtom, det är ursäktligt, om han tycker sig hafva mindre att försvara. Den jordlapp, han eger, kan ingen taga ifrån honom, och hans lösegendom är för obetydlig att locka en fiende. Deremot kan man väl tänka, att de rikes dyrbarheter, bankernas kassor samt köpmännens och fabrikernas varulager i händelse af krig sväfva i större fara. — Man må icke tro, att den vanligen i bekymmer sträfvande mindre hemmansegaren skall vara så förtjust öfver sin ställning, helst om den förvärras genom nya bördor, eller så berusad af krigisk ifver, att man under detta rus kan göra med honom hvad man behagar. Men om man också föreställer sig någonting sådant, må man då åtminstone af klokhet, om icke af känsla för det rätta, se till, att man icke genom ett hårdt och orättvist behandlingssätt förqväfver hans kärlek till fosterlandet eller bringar honom derhän, att det till slut *för honom kan kännas likgiltigt, om hans fädernesland benämnes konungarike eller storfurstendöme.*»

Ur denna synpunkt betraktades försvarsfrågan af en bland de främste målsmännen för det Stånd, som genom representationsförändringen blifvit det herskande! Hvad friherre GRIPENSTEDT, representationsreformens kraftfulle främjare, vid åhörandet af detta yttrande kände, uttryckte han så: »Med bekymmer, ja, med verklig sorg, har jag sett denna fråga sålunda neddragas på de enskilda intressenas tummelplats»; — och sedan den följande diskussionen till fullo ådagalagt, att uppfattningen af försvarsfrågan såsom en fråga, den der i främsta rummet anginge rust- och rotehållarnes ekonomiska intressen, var bestämmande för en mängd af Kammarens ledamöter, gaf han sina känslor luft i följande ord: »Med sorgbundet sinne

och med en känsla af dystra aningar har jag under detta vigtiga ärendes fortgående behandling funnit, att här ej sällan visat sig ett, efter mitt begrepp, allt för stort begär att i främsta rummet tänka på *sina egna intressen* och att, än på det ena, än på det andra sättet, söka undandraga sig de uppoffringar och besvär, som alltid måste vara förbundna med ett ordnadt försvarsverk, utan att man nog allvarligt besinnar, huruvida detta är förenligt med *fäderneslandets* väl. Och det är visserligen ej heller första gången, som sådant nu inträffar. Tvärtom har äfven förut samma ande oftast varit rådande. Så har t. ex., då fråga uppstått om att söka betrygga landets hufvudstad åtminstone för faran af en fiendtlig öfverrumpling, eller att göra denna i alla afseenden så vigtiga punkt — sjelfva hjertat af samhället — till en fast stödjepunkt för vårt landtförsvar, man alltid bemött dessa förslag med inkast, att det icke är på det döda försvaret, utan på det lefvande, eller på sjelfva stridskrafternas utbildning, som man måste rikta sina omsorger. Och när så fråga blir om denna det lefvande försvarets utbildning, om den fasta stammens bibehållande vid oförminskadt antal eller det unga beväringsmanskapets öfning, så att hos detsamma en verklig krigsduglighet måtte uppnås, så vill man lika litet höra talas om några uppoffringar för detta ändamål, utan man söker tvärtom, hvar och en på sitt håll, att vinna någon fördel eller att undandraga sig äfven de skyldigheter, man redan eger.»

Att dessa friherre GRIPENSTEDTS »aningar» egde säkrare grund än de förhoppningar, som han knapt halftannat år förut hade uttalat, derom vittnar försvarsfrågans följande historia tillräckligt: såsom Bondeståndet 1809 sökte begagna frågan om Regeringsformens antagande, så har hemmansegaremajoriteten inom den nuvarande representationens Andra Kammare sökt nyttja frågan om stärkandet af fosterlandets erkändt otillräckliga Försvar och — deri ligger olikheten! — lyckats i försöket.

Den skrifvelse, hvari 1867 års Riksdags arbete i försvarsfrågan utmynnade, innehöll bland annat anhållan att, »då för ett fullständigt ordnande af rikets försvarsväsende en väsentligen utsträckt allmän värnepligt utan tvifvel vore

af behofvet påkallad, men möjligen icke kunde genomföras med bibehållande af indelningsverket i dess närvarande form, Kongl. Maj:t täcktes låta utreda och vid uppgörande af nådigt förslag till arméns organisation taga i öfvervägande, om och på hvad vilkor det nu på rust- och rotehållare hvilande besvär måtte kunna lindras eller aflösas samt jemväl på andra samhällsklasser fördelas». Det förslag till utsträckt värnepligt (78 dagars öfningstid), som af Kongl. Maj:t framlades 1869, åtföljdes ock af förslag till lindringar i rust- och rotehållsbesväret, men blef icke förty af Andra Kammaren förkastadt, såsom af handlingarna framgår hufvudsakligen af det skälet, »att en utsträckning af beväringsskyldigheten, på sätt Kongl. Maj:t nu föreslagit, innefattade en sådan ökad krigstjenst» (= utskrifning!), »hvarifrån rust- och rotehållare blifvit på grund af knektekontrakten befriade, och att den sålunda hvarken ur rätts- eller billighetsgrunder borde ifrågasättas, utan att motsvarande lindringar bereddes». De lindringar, som Kongl. Maj:t i sammanhang med förslaget om värnepligtens utsträckning hade förklarat sig villig att medgifva, ansågos icke vara af den beskaffenhet, »att några förmåner skulle dermed rust- och rotehållarne beredas, hvilka kunde anses motsvara de bördor, som Kongl. Maj:ts förslag till ökad värnepligt innefattade».

Huru långt skulle då lindringarna sträcka sig? Enligt ett friherre GRIPENSTEDTS yttrande under diskussionen i Andra Kammaren den 17 April 1869 var »den innersta tanken att blifva qvitt indelningsverket, antingen för intet eller så godt som intet». Och denna uppgift jäfvas icke af hvad som vid 1871 års Riksdagar inträffade.

Det förslag till värnepligtslag (82 à 90 dagars öfningstid), som vid 1871 års lagtima Riksdag, medan fransk-tyska kriget ännu pågick, framlades af Kongl. Maj:t, blef af Andra Kammaren antaget, men med vilkor af indelningsverkets afskaffande utan ersättning efter 15 års förlopp;

och då Kongl. Maj:t vid 1871 års urtima Riksdag framlade samma förslag till värnepligtslag, som vid den näst föregående Riksdagen blifvit af Andra Kammaren antaget, och i sammanhang dermed förslag till vissa lindringar för rust- och rotehållarne, blef alltsammans af nämda Kammare

förkastadt: det borde ej vara fråga om andra lindringar än dem, som bereddes genom indelningsverkets fullständiga upphäfvande utan någon ersättning.

Härmed var det första skedet af »försvarsfrågans» historia efter 1866 afslutadt. Dess resultat var sådant, att man visserligen ej behöfver hafva främjat 1866 års reform för att fatta de känslor, som under öfverläggningen i Andra Kammaren den 2 Oktober 1871 frampressade detta ångestrop ur friherre GRIPENSTEDTS fosterländska bröst: »Jag ber till Gud, att icke den dag, närmare eller fjermare i framtiden, må komma, då någon skulle få anledning att utropa, liksom Carl XII, då han vid Pultava såg sitt folk upplösas i flykt, med förtviflan i hjertat utbrast i det bekanta ropet: 'Svenskar! Svenskar!' — Förvisso hoppas jag åtminstone, att icke *jag* må lefva den dag, då något sådant kunde inträffa, och då — förutom de olyckor, som i sådant fall måste hemsöka vårt land, — äfven vanäran att utgöra ett försoffadt slägte, som nedsjunkit från den höga ståndpunkt, vi en gång innehaft, och som nu icke mer egde nog kraft och fosterlandskärlek att ens *vilja* försvara sig, skulle träffa svenska folket — ett folk, som dock haft sin tid af storhet, då det genom mod, uthållighet, hjeltesinne och uppoffrande hängifvenhet för fäderneslandet förvärfvat ett anseende, på hvilket vi sedermera lefvat i århundraden och som det borde vara vår förnämsta, mest bjudande pligt att aldrig förspilla, utan tvärtom, oförminskadt och om möjligt förökadt, öfverlemna till våra efterkommande.»

* *
*

Vid 1872 års Riksdag hvilade frågan om försvarsväsendets ombildning och således äfven den om indelningsverkets upphäfvande. I stället upptogs frågan om ett annat sätt att lätta de bördor, som ansågos tynga jordegarne: grundskatternas borttagande. Då Statsutskottet 1871 yttrade sig om denna fråga, hade det så godt som enhälligt uttalat som sin åsigt, att hennes lösning »svårligen kunde ske på annat sätt än genom en verklig *aflösning*, på det *Statsverket* måtte erhålla det vederlag för grundskatterna, som för dess behof nu mera i högre grad än förr torde vara oundgängligt». År

1872 åter tillstyrkte Statsutskottet, att Riksdagen skulle anhålla, »det Kongl. Maj:t täcktes till nästkommande Riksdag afgifva förslag till grundskatternas successiva afskaffande, genom deras *aflösning och afskrifning i förening»*; ett förslag som af Andra Kammaren bifölls, medan det af Första Kammaren afslogs, sedan dock friherre LOUIS DE GEER förklarat sig »kunna instämma i den allmänna tanke, som Statsutskottet uttalat i sitt förslag». I verkligheten tog således frågan om grundskatternas efterskänkande vid denna Riksdag ett stort steg framåt, och den tog ett ännu större 1873, då Statsutskottet, som dock ännu till större delen utgjordes af samma personer, hvilka år 1871 der haft plats, förklarade sig anse, att »grundskatternas afskaffande borde ske genom deras successiva *afskrifning*», en åsigt, hvarför det som ett hufvudskäl anförde, att »det blefve allt för betungande för den *skattskyldige* att, utom de dryga skattebördorna, under en lång följd af år utgöra en i och för grundskattens amortering än mera ökad börda». Men med frågan om grundskatternas efterskänkande höll frågan om indelningsverkets upphäfvande jemna steg; — ty dessa frågor egde ett starkt samband. Båda rörde förbättring i en mängd jordegares ekonomiska ställning; men efterskänktes endast grundskatterna, kom detta hufvudsakligen det gamla Sveriges jordegare till godo, efterskänktes endast indelningsverket, så blef det jordegarne i de skånska provinserna, som deraf rönte största fördelen *). En följd häraf var att, såsom en talare **) i Första Kammaren den 16 Maj 1873 öppenhjertigt yttrade, »det södra Sverige icke ville medgifva det norra och mellersta att få sina grundskatter aflyftade derföre, att det då fruktade att icke i det öfriga landet få ett stöd för indelningsverkets afskaffande; mellersta och norra Sverige ville åter icke medgifva indelningsverkets afskaffande förrän i sammanhang med grundskatternas, emedan dessa voro af föga intresse för den sydliga delen af landet. Det vore en ovilkorlig nödvändighet att sammanbinda frågorna, ifall man

*) Synnerligen upplysande för detta förhållande äro Tabb. 6 och 10 i HELLSTENII arbete "Skatteregleringskomiténs statistiska tabeller", I.

**) Grefve LUDVIG AF UGGLAS.

ville häfva det motstånd, som de båda nämda mäktiga intressena stält mot försvarsfrågan, hvars lösning de skulle förhindra, till dess de fått sina efter sin egen uppfattning berättigade anspråk på grundskatternas och indelningsverkets afskrifning tillfredsstälda» *). Således: hemmansegarnes i det »gamla» och det »nya» Sverige intressen skulle förenas genom grundskatternas och indelningsverkets samtida afskrifning, och till vinnande af detta mål skulle Sveriges öfriga invånare samverka, emedan afskrifningen var vilkoret för ordnandet af fäderneslandets försvar. Tanken fick sitt uttryck i den beryktade kompromiss-skrifvelsen af den 24 Maj 1873, som med knapp majoritet (57 mot 54) antogs äfven af Första Kammaren **),

*) Första kammarens Protokoll 1873, IV, 360.

**) Huru åsigterna hos vissa bland denna Kammares ledamöter nu hade förändrats sedan 1871, synes af följande sammanställning. Under debatten i försvarsfrågan den 17 April 1871 föreslog hr O. M. Björnstjerna en skrifvelse till Kongl. Maj:t med anhållan, det "täcktes Kongl. Maj:t taga i öfvervägande, hvilka åtgärder må finnas nödiga för en sådan utveckling af stamtruppen, att den må blifva fullt tjenlig såsom stöd för den betydliga beväringsstyrka, som med densamma till följd af den nya beväringslagens antagande kommer att införlifvas, och att ur dess led ett tillräckligt underbefäl må vara att hemta". Ett annat skrifvelseförslag framlades af hr von Ehrenheim, hvilket var ordagrant lika med detta, men med tillägg af orden: "samt, i sammanhang dermed, det ordnande af rust- och rotehållares åliggande, som af förändringen i förenämda hänseende må blifva påkalladt." — Om dessa förslag yttrade general KLINT, hvars ord i försvarsfrågan betydde mycket, den 18 April: "Då jag nu sagt mig instämma i det förslag, som hr Björnstjerna framstält, och sålunda motsätter mig hr von Ehrenheims skrifvelseförslag, må det tillåtas mig att derför anföra några skäl. Dessa förslag skilja sig endast deruti, att hr von Ehrenheim anser, att Riksdagen bör för Konungen påpeka det möjliga behofvet af någon lindring i afseende på rust- och rotehållares skyldigheter. Det kan väl hända att, såsom en *följd* af den nya värnpligtslagen, åtskilliga förändringar behöfva vidtagas med hänseende till rust- och rotehållares ställning, men det förslag till skrifvelse, som hr Björnstjerna framstält, afklipper icke möjligheten för Kongl. Maj:t att göra eller föreslå sådana. Detta förslag har likväl det stora företrädet framför hr von Ehrenheims, att det icke, jag ber om ursäkt för uttrycket, förleder Regeringen att ånyo beträda en bana, som 1867 års Riksdag, om än i god afsigt, dock allt för obetänksamt utstakade. Riksdagen har, efter mitt förmenande, mycket på sitt samvete i afseende på lindringsfrågan, och jag vill aldrig med min röst biträda något förslag, som kan med skäl gifva Regeringen rättighet att tro, att Representationen erkänner behöfligheten af lindringar uti rust- och rotehållsbesväret, *innan* den utsträckta beväringspligten införes. Må vara,

och hvars slutkläm var af följande lydelse: »Då till nästa Riksdag lärer vara att från E. K. M. förvänta förslag till ny

---

att bland eder, mine herrar, finnas de, som i olikhet med mig anse det vara rätt, att rust- och rotehållare erhålla någon ersättning i anledning af den ökade värnepligten, men kunnen I likväl uppdraga gränsen för anspråken? Hafven I, som sluten eder till hr von Ehrenheims förslag rätt klart för eder, hvar utgångspunkten är, hvilka öfningar, hvilka kommenderingar den indelta armén blir underkastad i och för denna värnepligtslag, och för hvilka ersättning bör ifrågakomma? Jag tror det icke, men är förvissad att, derest det i en framtid finnes billighet för dylika ersättningar, Konungen icke lärer underlåta att derom göra framställning till Riksdagen." (F. K. Prot. 1871, II, s. 457): — Samme man förordade den 16 Maj 1873 den ofvannämda kompromisskrifvelsen, dervid yttrande bland annat: "Försvaret, säger man, skulle säkrast ordnas, om man icke inblandade, hvad som dit ej hörer. Det är en sanning, men en sanning, som, efter mitt begrepp, är omöjligt att förverkliga, ty då det är fråga att öfvergå från ett försvar, grundadt på ett skattesystem, till ett försvar grundadt på, att jag så må säga, endast rena anslag, måste man ju alltid vid öfvergången från det ena systemet till det andra gemensamt behandla skattefrågan och försvarsfrågan. Detta må nu vara sorgligt, men jag ser icke, huru man skulle kunna undvika det. — — — Det är vidrigt, säger man, att tänka sig, att landets försvar skall blifva föremål för köpslagande, att det skall blifva en accordsfråga. Gifve Gud, att intet köpslagande komme i fråga; — ingen skulle högre än jag önska det, och jag för min del har alltid vid föregående Riksdagar yttrat mig emot allt, som kunde hafva karakter af köpslagande" (F. K. Prot. 1873, IV, 375, 376). — Under den nyssnämda debatten den 18 April 1871 yttrade f. d. Statsrådet, friherre C. G. af Ugglas: — — — "Då jag får förklara, att jag kommer att rösta för herr Björnstjernas förslag, så sker det icke derföre, att jag underskattar det billiga, som kan ligga deruti, att då rust- och rotehållare nu måste åläggas en ökad tunga, det derför må tillerkännas dem någon lindring, utan det sker derföre, att jag för min del fruktar att i ringaste mån sammanlänka dessa punkter. Jag har ansett, att det varit en af försvarsfrågans *olyckor*, att dessa två ärenden alltid varit sammankedjade med hvarandra". — — Den 16 Maj 1873 yttrade samme man: "Är jag ense med mig sjelf, att jag vill bygga det nya försvaret på allmänna värnepligtens grund, och till följd deraf, att indelningsverket måste upphöra, ligger det, enligt mitt förmenande, så nära till hands, att äfven samtidigt frågan om grundskatterna måste komma före. Dessa båda frågor hafva sådant sammanhang med hvarandra, att jag ej kan förstå, huru den ena skulle kunna lösas, utan att den andra äfven samtidigt löses. Jag befinner mig på den ståndpunkt, att jag är med statsutskottet öfverens om, att Riksdagen bör angående försvarsväsendet uttala en mening till Regeringen, och att när denna åsigt uttalas om försvaret, Riksdagen då äfven skall beröra frågan om afskrifning eller aflösning af indelningsverket och grundskatterna" (jfr Första Kammarens Prot. 1871, II, 472 och 1873, IV, 377).

organisation af landets försvarsväsen, antagligen grundad på en vidsträcktare tillämpning af den allmänna värnepligten, får Riksdagen, som ansett, att en befälsstam bör bildas ur de värnepligtiges led mot den ersättning af statsverket, som kan blifva erforderlig, och att således den indelta armén icke vidare blifver hvarken lämplig eller behöflig för åstadkommande af ett för landets sjelfständighet betryggande och efter våra förhållanden lämpadt försvar, i underdånighet anhålla, att E. K. M. täcktes, under förutsättning att en sådan arméorganisation varder af Konung och Riksdag antagen, i sammanhang med ofvannämda förslag, i nåder föreslå stadganden, genom hvilka, efter en måttstock af tre procent årlig afskrifning, ej mindre rustnings- och roteringsbesvären med deraf härflytande kostnader komme att efterhand minskas och slutligen försvinna, än äfven grundskatterna upphöra, mot det, att jordbruksfastighet åsättes bevillning efter samma grunder, som gälla för all annan fastighet; börande den antagna arméorganisationen träda i verkställighet *först sedan* nämda stadganden om rustnings- och roteringsbesvärens samt grundskatternas afskaffande likaledes blifvit af Konung och Riksdag antagna».

Det i slutmeningen intagna förbehållet föranledde i Andra Kammaren en talare *) till följande yttrande: »Jag ber om ursäkt, om jag stannar i förlägenhet vid att nämna denna del af förslaget vid dess rätta namn; jag vore verkligen frestad att kalla den *ruskig*. Utskottet medgifver, att landet icke har något betryggande' försvar; men icke för ty förklaras det, att intet ordnande af försvarsverket får bifallas förr, än vi *jordbrukare* fått våra enskilda intressen tillgodosedda. Jag hemställer till herrarne, om något dylikt bör blifva Riksdagens beslut. Efterverlden skall säkert då med lika stor förvåning som harm läsa våra protokoller.»

Och om en annan sida af den föreslagna åtgärden yttrade i Första Kammaren herr VON EHRENHEIM följande tänkvärda ord: »Jag är öfvertygad, att äfven ett godt försvar kan köpas för dyrt, och detta sker, *om det köpes med en orättvisa;* och en orättvisa är det, när man gör en eftergift

*) Grefve BJÖRNSTJERNA (Andra Kammarens Prot. 1873, V, 371).

åt *vissa* till vilkor för åläggande af en tunga, som drabbar *alla*. Värnepligten är det moderna samhällets tyngsta börda, och för att alla samhällsmedlemmar — äfven de, som icke inse dess nödvändighet lika klart som vi, — skola utan klagan och knot böja sig för en så tung börda, måste de känna vördnad för den lag, som pålägger densamma, och en sådan vördnad kunna de aldrig känna för en lag, hvilken såsom ett vilkor för sin verkställighet stadgar en eftergift just åt *de* klasser, på hvilka besluten berott. Detta är samma handlingssätt i 19:de seklet, som egde rum i det 16:de, då de på den tiden maktegande undandrogo sig och sin egendom från utskrifning och de skatter, som nu kallas grundskatter. Det är alldeles samma handlingssätt, fast å annan person; och om den för mer än 200 år sedan begångna orättvisan ännu har den styrka, att den kanske utgör det enda skälet att grundskatternas afskaffande kan med framgång ifrågasättas, hvad tror man väl, att i ett tidehvarf, som med skäl är så känsligt för orättvisa och maktmissbruk som det nuvarande, ett sådant handlingssätt skall betyda? Och, mina herrar, det finnes många och tillika stora klasser i samhället, som beröras af denna fråga, hvilka icke finnas inom representationen eller ega att rösta vid val af representanter» *).

Detta är utan tvifvel det tyngsta af de vigtiga skäl, som blifvit anförda mot 1873 års kompromiss, och det borde ensamt hafva varit afgörande. Väl sökte grefve ARVID POSSE under den stora debatten i Första Kammaren i Maj 1883 försvara denna handling genom att erinra om, »att sjelfva det konstitutionella statslifvet är i och för sig en kompromiss; och det är genom en kompromiss, som maktfördelningen mellan Konung och Representation kommit till stånd; och vid de tillfällen», fortfor han, »då statsmakterna förhandla med hvarandra, är det oftast nödvändigt erkänna, att man kommer till ett resultat derigenom, att de hvar för sig gå hvarandra till mötes» **). Om nu också detta i sin allmänhet medgifves, så räcker det dock icke till att för-

*) Forsta kammarens Protokoll 1873, IV, 381 f.

**) Första kammarens Protokoll 1883, n:o 42, s. 5 f.

svara en *sådan* kompromiss som den nu ifrågavarande. En kompromiss, der *rätten* utgör det ena ledet och den *praktiska nyttan* det andra, kan icke under några förhållanden vara berättigad. Och af denna beskaffenhet var, så vidt vi kunna bedöma, kompromissen af 1873.

Det har med afseende på den beryktade kompromissskrifvelsen af den 24 Maj 1873 mer än en gång blifvit anmärkt, att den är affattad på ett sätt, som lemnar rum för flere olika tydningar. Mångtydigheten är dock ej utmärkande för alla dess delar. »Med stor klarhet», yttrade en talare *) i Första Kammaren 1883, »uppställes der hvad man skulle gifva i utbyte för ett kraftigt och betryggande försvar, indelningsverkets afskaffande, afskrifning af grundskatterna, den tid, inom hvilken sådan afskrifning skulle vara fullbordad, den årliga procent, hvarmed den skulle ske, allt är noga uppgifvet; *men* när det gäller den valuta, som man ville betinga sig i utbyte mot dessa stora eftergifter, då kommer oklarheten» **). Tydligheten i det ena oklarheten i det andra afseendet beteckna, hvilket intresse det var, som frampressat kompromissen. Förhandlingarna angående sättet för dess genomförande voro ej heller af beskaffenhet att kunna lemna någon i ovisshet derom, — och lika litet det resultat, som ur dessa förhandlingar hittills framgått.

Hvilket kompromissens resultat skulle blifva, derom yttrade kort före 1874 års Riksdag en bland Första Kammarens mest framstående och mest aktade män, friherre FREDRIK ALEXANDER FUNCK bland annat följande: »Att försöka ställa något horoskop för en stundande Riksdag står sannolikt icke i någons skön. Endast ett är visst, att det fortfarande kommer att bära utföre. Sådant är en naturlig och oundviklig följd af den off- och defensiva allians, som blifvit ingången mellan ett visst parti i Första Kammaren och Andra Kammarens landtmannapar-

---

*) Landshöfding BERGSTRÖM (Prot. 1883, n:o 46: 9). Jfr frih. L. DE GEERS yttrande i Andra Kammaren 1880 (Prot. n:o 35: 3).

**) Samma tanke uttrycktes vid ett tillfälle af landtmannapartiets ledare i Andra Kammaren, CARL IFVARSSON, så, att 1873 års skrifvelse "var mycket svåfvande i vissa delar, i synnerhet i de delar, *som icke egentligen hörde till ämnet*". A. K. Prot. 1875, n:o 50, s. 37.

tister. I samma ögonblick man lyckades sammanbinda arméorganisationsfrågan med den om grundskatterna och, i och för sådant ändamål, började *accordera* — var Första Kammarens förut hjelpliga position förlorad. Men ännu något mera förlorades dervid, och detta är vårt nuvarande, om ock svaga, försvar. Man behöfver nämligen icke vara någon klyftig profet för att kunna förutsäga, att väl indelningsverket sopas bort, men att något *dugligt* ej kommer i stället. *)

Spådomen jäfvas tyvärr icke genom beskaffenheten af de frukter, som kompromissen hittills alstrat.

* *
*

År 1875 framlade Kongl. Maj:t för Riksdagen ett förslag till ny härordning, bygdt på den grund, som 1873 års Riksdag ansågs hafva begärt: den rena allmänna värnepligten. Det blef emellertid snart tydligt, att Riksdagen, särskildt Landtmannapartiet, alldeles icke var »beredd att bära alla konseqvenserna» af kompromiss-skrifvelsen. **) Och äfven om förslaget varit annorlunda beskaffadt än det var, så fans det en omständighet, som gjorde dess antagande af Landtmannapartiet omöjligt. Kongl. Maj:ts förslag var visserligen framlagdt under förutsättning af indelningsverkets afskaffande, och Kongl. Maj:t hade tillika meddelat Riksdagen, att arméförslaget icke vore afsedt att tillämpas förr, än Riksdagen godkänt det förslag till grundskatternas afskaffande, som Kongl. Maj:t vore betänkt på att framdeles framlägga; men något förslag till stadganden i nämda afseenden var dock icke nu framlagdt; — och detta förhållande framhölls i Andra Kammaren af en mängd bland Landtmannapartiets talare — huru olika deras åsigter än för öfrigt voro — såsom ett i och för sig alldeles tillräckligt skäl till hela arméförslagets förkastande. Så yttrade t. ex. friherre ERICSON: »Det är en omständighet, som, efter hvad jag tror att vi alla måste medgifva, omöjliggjort det kongl. förslagets antagande vid denna Riksdag, och det är, att förslaget ej varit åtföljdt af något öf-

*) Se P. VON MÖLLER, 1867 års Första Kammare, s. 78.

**) Jfr Excellensen ADLERCREUTZ' yttrande i Första Kammaren den 15 Maj 1873 (Prot. IV, 292).

vergångsförslag och ej heller, i enlighet med 1873 års underdåniga skrifvelse, beledsagats af några stadganden om rustnings- och roteringsbesvärens samt grundskatternas afskaffande». *) Kongl. Maj:ts förslag blef också förkastadt, och Andra Kammaren gaf i stället anbud på en arméorganisation grundad på stam och beväring med »högst» 90 dagars öfningstid för den sistnämda, mot indelningsverkets och grundskatternas afskaffande; medan Första Kammaren beslöt att begära ett nytt förslag, hufvudsakligen fotadt på det nu förkastade förslagets grunder.

Då Kamrarne således ej kunnat förena sig om de grunder, hvarpå en ny härordning borde byggas, och under den närmast följande tiden ingen utsigt till vinnande af större enighet i detta afseende yppade sig, ansåg sig Kongl. Maj:t för tillfället ej kunna gå längre, än till att framställa ett förslag till försvarsväsendets stärkande af den beskaffenhet, att det icke innehöll annat, än hvad som fans gemensamt för *alla* de arméförslag, som dittills blifvit för Riksdagen framlagda. Detta förslag framstäldes 1877 och gick ut på beväringsöfningarnas utsträckning från 30 till 62 dagar, och 10 procents lindring i indelningsverkets bördor. Samtidigt, ehuru ej i ovilkorligt samband därmed, föreslogs motsvarande lindring i grundskatterna.

De lindringar i indelningsverkets bördor, som af Kongl. Maj:t nu föreslagits, ansåg det utskott, som tillsattes för försvarsfrågans behandling, böra så betydligt ökas, att det mer än fördubblade dem; och äfven detta förslag godkändes af Regeringen, likasom af Första Kammaren. Andra Kammaren förkastade emellertid äfven denna gång hela det framlagda förslaget: dels ansågos de erbjudna lindringarna vara för små, då de, såsom det hette, *endast* motsvarade de ökade bördor, som de förlängda beväringsöfningarna och dermed sammanhängande ökad tjenstgöring för den indelta stammen skulle medföra för rust- och rotehållare; dels ansåg man, att en plan till fullständig afskrifning af indelningsverket och grundskatterna borde vara antagen, innan något gjordes

*) A. K. Prot. 1875, n:o 52, s. 9. Jfr hrr Emil Keys, Carl Ifvarssons, Ola Jönssons i Kungshult med fleres yttranden under samma debatt.

för försvarsväsendets utveckling. I följd af samma åskådningssätt förkastades ock det förslag till värnpligtslag, som utskottet affattat, och som ej stadgade något om ökade öfningar i fredstid, utan endast innehöll föreskrifter till reglering af den rätt och pligt att i farans stund värna sitt land, som tillhör hvarje medborgare, och af hvilka föreskrifter den om värnepligtstidens utsträckning var, för att begagna ett uttryck af Statsrådet RYDING 1885*), »i fredstid helt enkelt att betrakta såsom en bokföringsåtgärd i och för lättare kontroll öfver det manskap, som vid krigstillfälle måste inkallas under fanorna». Det var under diskussionen härom, som friherre LOUIS DE GEER yttrade de skarpa orden — framför allt skarpa, då de kommo från honom —: »Man har visserligen hört talas om politiska partier, som hafva velat såsom medel för att genomdrifva sina afsigter använda en sak, som kallas *skattevägran*, ehuru jag icke alls anser detta såsom något önskvärdt sätt att gå till väga; men jag har aldrig hört talas om, att ett parti upptagit på sin fana ett sådant ord som *försvarsvägran*, och jag önskar, att Landtmannapartiet icke skrifver ett sådant ord på sin.» Partiets svar gafs nu i den votering, hvarigenom Andra Kammaren några ögonblick derefter med 103 röster mot 80 förkastade det ifrågavarande förslaget; det gafs ånyo den 12 April 1880, då Andra Kammaren förkastade ett förslag till beväringslag, som lika litet som det förra utsträckte öfningarna i fredstid, utan tvärtom gaf laglig helgd åt den öfningstid af 30 dagar, som förut gälde. Skälet till afslaget var det gamla: intet steg till försvarsväsendets förbättring fick tagas annat än i sammanhang med indelningsverkets och grundskatternas afskrifning. Landtmannapartiet hade åter gifvit ett bevis på, att det ej ansåg hemmansegareklassens intressen böra underordnas dem, som voro samhällets högsta.**)

Men bör ej det förslag till försvarsverkets omorganisation, som Landtmannapartiet framstälde år 1878, fritaga partiet från denna hårda beskyllning? Låtom oss se till!

*) Se hans anförande till Statsrådsprotokollet den 9 Januari 1885 (Kongl. Maj:ts proposition n:o 18, s. 22).

**) Jfr Exc. DE GEERS yttrande i Andra Kammaren den 10 April 1880 (Prot. n:o 35 s. 9).

Äfven om man erkänner, att förslaget (hvari bland annat ingick 90 dagars öfningstid för beväringen) innebar en verklig förbättring af försvaret — meningarna derom voro dock mycket olika —, så är att märka, att såsom ersättning yrkades: indelningsverkets och grundskatternas afskrifning, d. v. s. en skänk till vissa jordegare af 10 à 11 millioner kronor årligen; en ändring till jordegarnes förmån i bestämmelserna rörande grunden för den kommunala beskattningen; samt krigslagarnes omarbetning i enlighet med Landtmannapartiets åsigter. Vilkoren voro så mångahanda, att det ser ut, som om meningen var, att så mycket som möjligt försvåra förslagets antagande. Och dessa vilkor framstäldes så, som om deras antagande varit hufvudsaken, härordningsförslaget en bisak: då ärendet förekom i Andra Kammaren, genomdref nämligen Landtmannapartiet, att gången af dess behandling skulle bli sådan, att beslutet om vilkoren skulle fattas först, således alldeles oberoende af beskaffenheten af det beslut, som sedan kunde komma att fattas i försvarsfrågan. »Vid uppgörandet af ett köpekontrakt brukar man vanligtvis först bestämma den vara, som skall köpas, och efteråt öfverenskomma om priset. Då nu Landtmannapartiet satte frågan om grundskatternas afskrifning i första rummet och fordrade denna frågas afgörande, innan man fått veta, hurudant försvar det ville erbjuda, låg deri uppenbarligen en antydan om, att grundskatternas afskrifning var den egentliga varan, hvarom man köpslog, och att fosterlandets försvar endast betraktades som det pris, man ville bjuda för densamma».*) Huruvida det anbud, som 1878 gjordes, var allvarligt menadt, derom uttalades redan då tvifvelsmål, och hvad som inträffade några år senare, 1883, var icke egnadt att häfva dem. Kongl. Maj:t hade låtit utarbeta och för Riksdagen framlägga ett förslag till försvarsväsendets omorganisation, bygdt på samma grunder, som Landtmannapartiet 1878 hade yrkat. I detta förslag gjorde Landtmannapartiet förändringar, som så väsentligt försvagade den föreslagna organisationens styrka (bland an-

*) Jfr Presidenten BERGS yttrande i Andra Kammaren den 6 Maj 1878 (Prot. n:o 51 s. 26).

nat nedsattes beväringens öfningstid från 90 till 60 dagar), att Andra Kammarens beslut i frågan blef alldeles oantagligt ej blott för Första Kammaren, utan äfven för den Regering, hvars ledande man var grefve ARVID POSSE.

Af nu berörda allbekanta förhållanden framgår klart sanningen af ett landshöfding BERGSTRÖMS yttrande i Första Kammaren den 22 Maj 1883: »Om Kongl. Maj:t hade föreslagit en härordning i öfverensstämmelse med reservanternas från Andra Kammaren förslag» (= det förslag, som då antogs af Andra Kammaren) »och Första Kammaren hade antagit denna härordning, så hade Andra Kammaren ändock prutat på densamma.» Eller med andra ord: den inom Andra Kammaren herskande hemmansegareklassens egentliga mål vid »de stora frågornas» behandling har varit indelningsverkets och grundskatternas afskaffande; i frågan om ordnandet af fosterlandets försvar har den funnit ett medel lämpligt att främja detta mål och har gjort de ifrågavarande bördornas aflyftande till vilkor för sin medverkan till försvarsfrågans lösning; och sedan sambandet mellan skattelindringsfrågan och försvarsfrågan af Riksdagen en gång erkänts, har den, ständigt vidhållande sitt yrkande på skattelindringar, alltmer inskränkt sina anbud i fråga om försvarsväsendets förbättring, för att slutligen bjuda — intet.

* *
*

Den nyss nämde talaren i Första Kammaren den 22 Maj 1883 slutade sitt anförande med följande ord: »Det maktegande partiet i Andra Kammaren förmår kanske att hindra, hvad som är nyttigt och godt för fäderneslandet, men att genomdrifva hvad helst det vill, förmår det ännu icke. Blir ej klenmod rådande i Första Kammaren, skall han veta att stäfja, hvad som icke erkännes vara rätt och billigt, och skulle än denna Kammare framdeles i större mått än hittills befolkas med sådane, som hysa samma åsigter som det maktegande partiet, så står dock ännu qvar den starka Konungamakten; och denna, omgifven af rättrådige och manlige rådgifvare samt stödd på det öfriga svenska folket, skall veta att afvisa hvarje anspråk på eftergifter, som icke erkännes vara fullt befogadt och fullt rättvist.»

I hvad mån dessa förhoppningar voro berättigade, visade sig vid den ödesdigra Riksdagen år 1885.

Sedan Landtmannapartiet vid 1884 års Riksdag gjort ansatser till förverkligande af det 1883 framkastade hotet om indelningsverkets och grundskatternas afskaffande utan någon ersättning, i det att det nekat så godt som alla anslag till försvarets stärkande och i stället beslutit, att 10 procent af grundskatterna och indelningsverket skulle utan det ringaste vederlag afskrifvas, framstälde Kongl. Maj:t 1885 åter ett förslag till »de stora frågornas» lösning.

Enligt detta förslag skulle den medborgerliga pligten att i farans stund försvara sitt land ordnas så, att i händelse af krig värnepligt skulle åligga hvarje vapenför man från och med 21 till och med 40 år, med tjenstgöring antingen i beväringen (21—32 år), eller i landstormen (33—40 år). Beväringsklasserna skulle således ökas från 5 till 12, hvarjemte skulle finnas 8 landstormsklasser — allt detta i hufvudsaklig öfverensstämmelse med de ofvannämda förslagen till värnepligtslag af 1877 och 1880. Men derjemte skulle beväringens öfningstid ökas från 30 till 42, således med 18 dagar. I ersättning härför erbjöds åt jordegarne ej mindre än 30 procents afskrifning af indelningsverk och grundskatter, kronotionden deri inberäknad, utan det förbehåll af förhöjning i bevillningen för jordbruksfastighet, som 1873 och allt sedermera varit uppstäldt som ett vilkor för nedsättning eller afskrifning af grundskatterna.

Anbudet om denna afskrifning af indelningsverket motiverades i Statsministerns (THEMPTANDER) anförande till statsrådsprotokollet på följande sätt: »Nogsamt känd är den *uppfattning* af de till grund för roteringen liggande knektekontrakten, hvilken gör sig gällande hos dem, hvilka efter samma kontrakt hafva att utgöra roteringsbesvären, men också se sig i kontrakten tillförsäkrade sådana förmåner, att en utöfver nuvarande beväringspligt utsträckt personlig krigstjenstskyldighet vid sidan af bestående särskilda förpligtelser för försvaret oförminskade skulle för rust- och rotehållare innefatta en synnerlig obillighet; och så väl Eders Kongl. Maj:t som Riksdagen hafva så många gånger *yttrat sin benägenhet att fästa skäligt afseende vid denna uppfattning*, att

det för den, som på allvar önskar beväringspligtens utsträckning, måste te sig såsom en alldeles gifven sak, att ett förslag derom betingar lättnader i de nuvarande rustnings- och roteringsbesvären.»

Statsministern inlät sig alltså icke på frågan om det berättigade i denna uppfattning och således ej heller på frågan om rättmätigheten af den ifrågavarande afskrifningen: han endast hänvisade till, att denna uppfattning existerade. Och det var utan tvifvel det enklaste att så göra, ty den ifrågavarande uppfattningen saknade i verkligheten rättsgiltig grund. Att den det gjorde, har så många gånger blifvit klart och tydligt ådagalagdt, att det kunde vara obehöfligt att här särskildt yttra sig derom. Genom rust- och rotehållets upprättande införde man ett nytt sätt för den stående arméns bildande. Den hade förut bildats genom utskrifningar; nu skulle den bildas genom rustning och rotering; och då jordegarne åtogo sig rustningen och roteringen, befriades de från utskrifningen. Men stadgandet om hvarje mans skyldighet att, då nöden så kräfde, personligen deltaga i landets försvar stod qvar i lagen och tillämpades så väl efter som före indelningsverkets införande. Det var denna allmänna värnepligt, som år 1812 ordnades genom införandet af beväringsinrättningen, hvars utveckling vid sidan af den indelta armén ej mer än dess införande kan anses stå i strid med de vilkor, hvarunder indelningsverket antogs. Och lika litet kan utvecklandet af denna beväringsinrättning i och för sig anses medföra någon *särskild* tunga för de nuvarande jordegarne.

Rustnings- och roteringsskyldigheten är nämligen en börda som hvilar på *jorden*, och som derföre skall fullgöras af jordens egare i denna hans egenskap, vare sig han för öfrigt tillhör den ena eller andra samhällsklassen, vare sig han är bonde eller embetsman eller intetdera. »En hvar som åtkommit jord med sådant besvär, är pligtig att vidkännas detsamma», och fullgörandet af denna pligt innebär ingen personlig tunga, då det ju »icke kan förnekas, att värdet af jordegendom vid allt laga fång rättas efter de större eller mindre förmåner, skatter och besvär, som vidlåda sådan egendom. Egare af roterad jord t. ex. kan följaktligen icke

anses genom roteringsbesvärets utgörande lida någon minskning i det egendomsvärde, som honom med rätta tillkommer. Med egendomen mottager han besväret; när han afyttrar den förra, gör han sig fri från det senare och har egendomens värde sig till godo. Den allmänna värnepligten utgör deremot en rent personlig skyldighet och åligger lika alla medborgare, utan afseende på hvad egendom de hafva eller om de hafva ingen. Huru mycket denna pligt än må utvidgas, så medför alltså icke fullgörandet deraf, d. v. s. den föreskrifna krigstjensten, något intrång i eganderätten, hvadan egare af roterad jord icke deraf lider någon särskild skada eller får sig pålagd särskild tunga, som icke alla medborgare till fullo med honom dela.» Eller, för att sammanfatta denna bevisning: »Den minskning i egendomens kapitalvärde, som genom det ifrågavarande besväret uppkommer, afses vid hvarje egendomens öfverlåtelse till ny egare. Från förlust skyddar man sig genom det pris, man för jorden betingar; det är jorden sjelf, som bär bördan, och det är i egenskap af *jordens egare,* som rust- eller rotehållare måste utgöra densamma. Det är åter i egenskap af *medborgare*, han måste ikläda sig den allmänna värnepligten. Denna kan han hvarken tillköpa sig eller sälja ifrån sig. Denna träffar honom lika med alla andra, och han kan icke frånhända sig den derföre, att han åt samhället fullgör en annan skyldighet, för hvilken han vid dess öfvertagande sig till fullo godtgjort.»*)

Vi tillåta oss att från en författare, som på ett synnerligen klart sätt utvecklat nu ifrågavarande ämne**), för frågans ytterligare belysning låna framställningen af en från vårt beskattningsväsende hemtad analogi, som är slående. »Det ständiga knektehållet svarar alldeles emot de ständiga grundräntorna. Det bestrides nu af ingen, att det ju, sedan grundräntorna blifvit fixerade, d. v. s. till sitt belopp en

*) Jfr Chefens för Landtförsvarsdepartementet anförande till Statsrådsprotokollet den 31 dec. 1868 angående landtförsvarets organisation, s. 33 f. Se för öfrigt RYDIN, "De nya lärorna om Svenska medborgares värnepligt", i Svensk Litteraturtidskrift för 1869, s. 336 ff.

**) Se den förträffliga broschyren "Försvarsfrågan och Svenska folkets representanter. En återblick af S." Lund 1872.

gång för alla bestämda, och derpå naturligtvis liksom andra egendomen vidlädande ständiga utgifter ingått bestämmande i egendomens värderingssumma, skulle vara en orättvisa och ett ingrepp i eganderätten att pålägga en ny dylik grundränta, d. ä. en skatt, som drabbade endast jordegarne och på dem efter hemmantalet fördelades. Men derför har det ej fallit någon in, att icke den förmögenhet, som ligger i jordegendomen, borde, när behof gjordes af en allmän inkomst- och förmögenhetsskatt, liksom all annan förmögenhet beskattas; och så har äfven utan någons förorättande skett genom den allmänna bevillningen. Denna jordegendomens liksom all annan kapitalförmögenhets beskattning genom allmänna bevillningen är fullt analog med en beväringslag grundad på allmänna värnepligten. Att pälägga jordegarne ensamma en ökad krigstjenstskyldighet vore stridande mot så väl sakens natur, som de privilegier, de för det ständiga knektehållet åtnjuta; att deremot ålägga dem en ökad krigstjenstskyldighet efter en grund, som kan tillämpas och verkligen tillämpas på alla samhällsmedlemmar, kan i intet hänseende rubba deras privilegier såsom klass och är med fullaste rättvisa öfverensstämmande.»

Den allmänna värnepligtens utsträckning kan endast under *en* förutsättning med skäl föranleda fordran på lindring i rustnings- och roteringsskyldigheten, och det är, i fall den gör denna sistnämda börda tyngre, än den eljest behöfver vara, och derigenom för de rustnings- och roteringsskyldige medför en tunga, större än den, hvaraf andra samhällsmedlemmar genom utsträckningen af nämda pligt komma att drabbas. Om således ökade beväringsöfningar påkalla ökad tjenstgöring af de indelta soldaterna och detta åter medför ökade bördor för rust- och rotehållarne, t. ex. genom nödvändigheten af förhöjd lön åt soldaten, — då kräfver billigheten en motsvarande lindring i de skyldigheter, som förut ålegat dem.*) Det är möjligt, att det var till denna uppfattning, som Statsministern i sitt ofvannämda anförande af den 9 Januari 1885 hänvisade. I så fall kan endast deremot anmärkas, att lindringen var så

*) Jfr den nyss citerade broschyren "Försvarsfrågan och Svenska folkets representanter af S.", s. 46.

rikligt tilltagen, som om *den* skulle vara hufvudsaken, — en anmärkning, som synes vinna stöd deri, bland annat, att den föreslagna lindringen skulle gälla ej blott indelningsverket, utan äfven grundskatterna.

Rustnings- och roteringsbesvären vore, yttrade Statsministern, endast ett slag af grundskatter. Då nu olika delar af landet vid jemförelse med hvarandra på ett mycket olika sätt drabbades af grundskatter och indelningsverk, skulle en lindring i rustningen och roteringen, under det man lemnade »öfriga» grundskatter orubbade, än mera föröka den öfverklagade ojemnheten i jordens beskattning. Då man emellertid vid *»reformer inom vårt skatteväsende»* borde se till, att man icke, i stället för att undanrödja, ökade befintliga ojemnheter, så borde en lindring i rustnings- och roteringsbesvären åtföljas af motsvarande lindring i grundskatterna.

Resonnementet var tydligen riktigt under förutsättning att den ifrågavarande »skattereformen» — om man så skall kalla en åtgärd, som borttager skatter, hvilkas obehöflighet icke är ådagalagd, utan att på samma gång gifva anvisning på andra hjelpkällor för händelse af behof — och icke försvarets stärkande var det mål, som egentligen eftersträfvades. Landtmannapartiet hade länge sedan satt de båda frågorna i detta förhållande till hvarandra. Statsministerns nu nämda anförande synes ådagalägga, att äfven Regeringen nu hade kommit derhän, och de följande förhandlingarna vid 1885 års riksdag jäfva visserligen icke denna uppfattning.

Genom Statsministerns anförande vid remissdebatten den 31 Januari erhöll man förklaringen, hvarföre Regeringen måste intaga denna ståndpunkt: grundskatterna och indelningsverket vore »sekelgamla *orättvisor*», och dylika »bibehåller man ej strafflöst». *) Nej, det är tydligt: ej ens gårdagens orättvisor bibehåller man strafflöst; och vare sig orättvisan härstammar från 1350, 1650 eller 1885, är det klart, att Regeringen, hvars förnämsta uppgift det är att värna och vårda *rätten* inom samhället, måste betrakta som en bjudande pligt att aflägsna och utplåna henne.

*) Andra Kammarens Prot. 1885, n:o 6, s. 17.

Nu kan det emellertid ifrågasättas, huruvida indelningsverk och grundskatter verkligen äro »orättvisor». Från många håll har det blifvit ej blott påstådt, utan med, såsom det vill synas, alldeles afgörande skäl bevisadt, att de *icke* äro det*) — äfven om man icke fäster sig dervid, att de blifvit pålagda med iakttagande af lagliga former. Det skälet betyder nämligen föga, då ju t. o. m. dagens historia lär oss, att skriande orättfärdighet kan begås under skygd af lagstadgade former. Men andra skäl finnas, som synas vara ovederläggliga, och af hvilka en del blifvit på följande sätt framstälda af nuvarande Statsrådet C. G. HAMMARSKJÖLD.*) »Det har många gånger blifvit sagdt, att en grundskatt sådan som den svenska» — och med grundskatten äro ju enligt Statsministern THEMPTANDERS mening rustningen och roteringen likstälda — »sedan den en längre tid fortvarat, icke utgör någon större orättvisa mot de nuvarande jordegarne, än emot andra medborgare, eller med andra ord, att ingen längre förmår utreda, hvilka de verkligen lidande äro, ännu mindre i hvad mån de äro det. Likasom den, som köper en egendom, genom anskaffadt gravationsbevis eller annorledes plägar göra sig underrättad, af hvilka inteckningar egendomen är besvärad eller om något jordafsöndringsaftal undantager någon del af den jord, hvaröfver egaren eljest skulle hafva att förfoga o. s. v. — hvilka omständigheter naturligtvis inverka på köpevilkoren —, så gör han sig äfven underrättad om storleken af gårdens skatter och onera och beräknar, hvad efter deras utgörande kan i medeltal återstå af jordens afkastning. Bevillning efter andra artikeln tages härvid föga i betraktande, ty denna skatt skulle af köparen någorlunda likformigt utgöras, hvar i vårt land han än bosatte sig. Kommunalutskylderna deremot, hvilka äro så betydligt olika inom olika kommuner, borde naturligtvis ingå såsom ett moment i beräkningen af en egendoms pris; men äfven dessas höga, och kanske ännu mer

*) Se t. ex. broschyren "I försvarsfrågan af *S.*", Lund 1871, och "Några af hufvudskälen hvarför grundskatterna icke böra afskaffas eller nedsättas". Af G. K. HAMILTON. Sthm 1883.

*) Se uppsatsen "Några ord om våra grundskatter" i Svensk Literaturtidskrift 1869, s. 159 f.

deras låga, belopp äro underkastade hastiga förändringar, och beräkningarna blifva derför temligen osäkra. Grundskatterna åter höjas icke, sänkas icke. — — Och så fort derför en med grundskatt belastad egendom en gång gått i salu, är det ej längre jordegaren, som kan sägas hafva lidit orättvisa genom grundskatten; det är säljaren och hans rättsinnehafvare, som drabbats af förlusten. Och betänker man den långa tid, som förflutit, sedan våra grundskatter uppkommo, samt den stora rörlighet, som vissa tider utmärkt jordegendomen i vårt land, äro sannolikt de gårdar ytterst få, som ej gått i handel, sedan den sista grundskattens påläggande. Och äfven vid dessa få måste dock de många arfskiften, vid hvilka egendomens kapitalvärde beräknats, hafva så fördelat den förlust, grundskatten ursprungligen förorsakat, att de nuvarande egarne hafva att bära en nästan försvinnande bråkdel deraf. Men fullt lika stora andelar af denna förlust bäras af en stor del af vårt lands öfriga befolkning. Hvar och en, som är arfvinge eller eljest rättsinnehafvare till den jordegare, under hvilkens tid grundskatten kom till, skulle sannolikt erhållit ett större arf, en större konkursutdelning etc. etc., om ej i en aflägsen forntid stamfadren eller gäldenären eller gäldenärens stamfader fått värdet af sin egendom förminskadt genom grundskatterna. Hvarför talar man då så uteslutande om den oförrätt, *jordegaren* lider genom grundskatterna? Man gör sig tydligen ej reda för, huru den en gång skedda orättvisan (alltid under förutsättning, att någon sådan verkligen begicks) sedermera blifvit fördelad, öfverflyttad. Saken är dock ganska enkel, om man eljest *vill* tänka sig in deruti. Riktigheten af hvad vi framstält erkännes derför ock någon gång till och med af personer, som lika fullt yrka på, att grundskatterna på grund af sin orättvisa böra borttagas.»

Af denna bevisning följer t. o. m., såsom hr HAMMARSKJÖLD yttrat i en annan skrift*) att, »om staten utan ersättning afstår från grundskatterna, detta skulle vara en *ny orättvisa*. Jordegarne skulle hafva gagn af afståendet, men

*) "Om grundskatters upphäfvande eller aflösning." Profföreläsning af C. G. HAMMARSKJÖLD. Sthm 1866.

de öfriga medborgarne skada. Den lucka i statsinkomsterna, som genom grundskatternas upphäfvande uppstode, skulle man merendels nödgas fylla genom andra afgifter. Men då den borttagna grundskatten ej kunde sägas vara en orättvisa mot de jordegare, på hvilka den hvilade, och dess borttagande skulle medföra nya bördor för andra medborgare, så är temligen klart, att grundskattens borttagande vore en gåfva, som staten gjorde vissa medborgare på de öfrigas bekostnad — — — —».

»Hvad särskildt Sverige beträffar», fortfar han i sistnämda skrift, »kan ännu ett skäl anföras mot grundskatternas upphäfvande. En betydlig del» (= 49,2 °/o eller nära hälften *) »af den skattskyldiga jorden» (= af skattehemmanen) »har fordom *varit kronojord*, som genom skatteköp m. m. öfvergått i enskild mans ego. Att det skulle vara någonting obilligt, att staten uppbär en särskild afgift af kronogods, äfven när de upplåtits under ständig besittningsrätt, vore naturligtvis orimligt att påstå. Men om nu staten säljer eganderätten till dessa hemman, dervid förbehållande sig det fortsatta utgörandet af ofvannämda afgift, så måste äfven detta anses vara fullt berättigadt. Köpeskillingen har naturligtvis blifvit långt mindre, än den skulle varit, om hemmanen utan fortfarande räntor blifvit upplåtna till enskild egendom. Sålunda uppkomna grundskatter, om man eljest vill benämna dem skatter, hafva uppenbart naturen af att vara *ränta å en qvarstående ouppsägbar del af köpeskillingen.* Ett grundskatternas upphäfvande i Sverige skulle emellertid föra med sig bortfallandet äfven af de afgifter, som, motsvarande grundskatter å jord af gammal kronoskattenatur, hvila å f. d. kronohemman.»

Hvad åter angår frågan om det berättigade i en *partiel* afskrifning af grundskatterna, så yttrar hr HAMMARSKJÖLD derom i den förstnämda uppsatsen: »Man synes nu för tiden hafva funnit det alltför *oförskämdt* att fordra grundskatternas *totala* efterskänkande; sådana förslag vinna åtminstone ingen allvarlig uppmärksamhet. Man har kommit nog långt

*) Se HELLSTENIUS, "Skatteregleringskomiténs statistiska tabeller. Bearbetning och kommentar. I", s. 28.

i insigt om våra grundskatters natur och verkningar för att finna, att en dylik åtgärd skulle utgöra en *orättvisa mot hela den del af Sveriges befolkning*, som i följd af den frikostiga gåfvan till *en viss klass* af medborgare skulle komma att blifva mångdubbelt högre beskattade än förut. Deremot talas rätt mycket om en *partiel* eftergift af grundskatter. Det är likväl klart, att *samma* anmärkningar, som gälla mot efterskänkande af det hela, gälla äfven mot eftergift af en del.»

Hvad hr HAMMARSKJÖLD sålunda yttrat om grundskatternas natur och verkningarna af deras efterskänkande, belyses klart af följande berättelse. »I de dagarne, då grundskatteafskrifningsfrågan diskuterades i Riksdagen 1885, var det en bonde, som sålde sitt hemman. Det var belastadt med grundskatter, och i köpekontraktet intogs, utom den bestämmelsen, att köparen skulle betala en viss summa för hemmanet, äfven det tillägg, att denna summa skulle ökas för den händelse, att den för Riksdagen af Kongl. Maj:t föreslagna 30-procent-afskrifningen af grundskatterna komme till stånd 1885». »Hvad skedde alltså genom afskrifningen?» frågar berättelsens meddelare. »Jo, den nye innehafvaren af hemmanet fick igen grundskatterna i form af ränta på dessa 1300 kronor, hvarmed afskrifningen höjde köpesumman. Således hade jordbruket icke fått någon lättnad, men den som innehade hemmanet, innan afskrifningen beslöts, hade fått en present af 1300 kronor.» *)

En annan berättelse af samma art må i sammanhang härmed anföras. »Två bröder», bosatte någonstädes i Upland, »hade der inköpt, den ene ett frälse- och den andre ett skattehemman, i samma by och med samma areal. Den, som köpte frälsehemmanet, hade gifvit 13,000 och den andre 9,000 kronor i köpeskilling. När då Riksdagens skrifvelse 1873 hade kommit till allmännare kännedom, sade någon till innehafvaren af skattehemmanet: 'Nå, hvad säger ni nu, om grundskatterna blifva afskrifna?' Den upländske odalmannen funderade en stund och svarade: 'Jo, då får jag i all min dar skämmas för bror min.' Det var», tillägger be-

*) Andra Kammarens Prot. 1886, n:o 49, s. 20.

rättaren, »ett omedelbart uttryck af den naturliga rättskänslan, innan den hunnit blifva förvillad i politikens irrgångar». *)

Den Regering, hvars ledande man hr THEMPTANDER var, synes ej heller hafva varit så öfvertygad om grundskatternas och indelningsverkets orättvisa, som Statsministerns ofvannämda yttrande i Andra Kammaren tyckes angifva. Den bjöd endast en lindring i orättvisorna, ej deras afskaffande, och denna lindring bjöds — endast mot vilkor af åtagandet af nya bördor! Med allt skäl anmärktes härom af en talare i Andra Kammaren, lektor WALDENSTRÖM, att »*om* jordbrukarne bära och i sekler burit orättvisor, så böra dessa orättvisor aflyftas, och det utan något slags vederlag. Ty det kan icke vara rättfärdigt att fordra af den, som begär sin *rätt,* att han skall särskildt *betala* för att få ut sin rätt, eller att säga: 'Du skall successivt blifva qvitt den orätt, som du lider, men du får då i stället åtaga dig andra motsvarande skyldigheter'. Nej, *är det sant,* att jordbrukaren verkligen lider orätt, så är det statens ovilkorliga pligt att upphäfva denna orättvisa, och det utan uppskof eller prut. Att säga, att bönderna nu äro vana vid dessa orättvisa bördor, och att de derför delvis tills vidare kunna bära dem, det blir aldrig rätt. Tvärtom: ju *äldre* orättvisorna äro, desto *snarare* böra de aflyftas.»

Men kanske stod Regeringen på den ståndpunkt, som hr HAMMARSKJÖLD i sin ofvannämda uppsats angaf sig intaga, då han efter att hafva bevisat grundlösheten af talet om grundskatternas orättvisa yttrade: »Endast under ett vilkor kan en eftergift» (af dessa skatter) »försvaras; om det nämligen är det bästa medlet för vinnande af något samhällets ändamål, hvars stora värde kan motsvara den uppoffring, som kräfves. Eftergiften bör dock naturligtvis ej göras större, än ändamålet fordrar.» Eftergiften var här 30 % af indelningsverket och grundskatterna; ändamålet skulle vara beväringsinrättningens ordnande och öfningstidens förlängning med 18 dagar. Det är dervid blott att anmärka, att vederlaget skulle erläggas äfven af många andra än dem, som åtnjöto eftergiften: den utsträckta värnepligten skulle

*) Se Första Kammarens Prot. 1884, n:o 26, s. 50.

drabba allt Sveriges folk, den betalning, som skulle erläggas för åtagandet deraf, skulle komma endast ett 150,000-tal jordegare till godo. — Men för öfrigt: den ståndpunkt, som med de anförda orden är angifven, kan tydligen intagas endast af den, som *icke* erkänner det befogade i påståendet om indelningsverkets och grundskatternas orättvisa. Det var emellertid just denna orättvisa, som Regeringens ledande man hade framhållit såsom ett hufvudskäl för det förslag, Regeringen framlagt.

Huru man än från *rättens* synpunkt betraktar saken, förefaller Regeringens ståndpunkt lika oförklarlig. Antingen voro grundskatterna och indelningsverket, såsom Statsministern påstått, en orättvisa, och i sådant fall borde de afskaffas utan ersättning; eller ock voro de icke en orättvisa, och i sådant fall borde lösepenningen för deras afskaffande erläggas af dem, som derigenom befriades från uppfyllandet af en laglig skyldighet, och endast af dem. Ställer man sig på *rättens* ståndpunkt, så kan mot detta resonnement tydligen intet invändas; och på *rättens* ståndpunkt måste ju Regeringen stå, såsom ock hennes ledande man förklarat, att hon det gjorde. *)

---

*) Mer än besynnerlig var äfven den uppfattning af *rättens* fordringar, hvaråt en Konungens Rådgifvare i en annan fråga vid 1885 års Riksdag gaf uttryck. Kongl. Maj:t hade aflåtit proposition om reglering af bergmästarnes löner och i denna proposition föreslagit, att å lönerna för de tvenne bergmästare (i 4:de och 5:te distriktet), som voro försedda med boställen, skulle göras afdrag, motsvarande den beräknade inkomsten af boställena. Häremot anmärktes inom Andra Kammaren, att dessa boställen blifvit anskaffade genom uppoffringar af enskilde och efter all anledning icke i afsigt att hjelpa staten att aflöna bergmästarne, utan för att öka vederbörande bergmästares förmåner och derigenom tillförsäkra sitt distrikt den dugligaste. Till svar härpå yttrade Statsrådet Krusenstjerna bland annat, att han med afseende på den ifrågavarande åtgärden hyst "rätt mycken tvekan, då dessa boställen tillkommit genom sammanskott af enskilda personer och man sålunda möjligen skulle kunna anse dem såsom donationer, med hvilka staten icke hade något att skaffa. Om i följd af sistnämda förhållande anspråk väckas", fortför han, "att frånvinna de nuvarande innehafvarne eller deras efterträdare dessa boställen, och dessa anspråk vinna framgång, så är det tydligt, att staten måste gifva dem vederlag, motsvarande boställets uppskattade afkastning. Man har sagt, att sådana anspråk komma att väckas, och det kan ju vara möjligt, att så sker; *för min del tror jag dock, att det skall möta rätt stora svårigheter att för en sådan rättegång finna rätter kärande*"; — ett

Under all denna oklarhet var dock en sak tydlig: Statsministerns tal om de »sekelgamla orättvisorna» kunde omöjligen undgå att väcka den slumrande rättskänslan hos de »förorättade». Med anledning af Kongl. Maj:ts propositioner i »de stora frågorna» beslöt Andra Kammaren den 15 och 18 April 30 % afskrifning af grundskatterna — ehuru visserligen, inkonseqvent nog, endast under förutsättning af motsvarande lindring i rustnings- och roteringsbesvären; 30 % afskrifning af rustnings- och roteringsbesvären, — ehuru återigen med den inkonseqvensen, att motsvarande nedsättning i grundskatterna gjordes till vilkor derför; deremot afslog Kammaren Kongl. Maj:ts förslag om värnepligtstiden och beslöt: »Hvarje svensk man är pligtig *att deltaga i fäderneslandets försvar* från och med det kalenderår, under hvilket han fyller 21 år, till och med det, under hvilket han fyller 25 år», — således ej längre; vidare förkastade Kammaren Kongl. Maj:ts förslag om utsträckning af beväringens öfningstid och beslöt, att denna ej finge utsträckas öfver 30 dagar, ett beslut, som innebar en ren *försämring* af förut gällande beväringslag, hvilken icke innehöll något dylikt förbud. Det 1873 etablerade sambandet mellan försvarsfrågan och »skattereformen» framträdde nu blott deri, att en del reglementariska bestämmelser, som afsågo vinnande af verksammare kontroll öfver att den *förut* gällande beväringsskyldigheten verkligen uppfyldes, blefvo antagna *endast med vilkor*, att 30 % af grundskatter och indelningsverk skulle afskrifvas.

Sedan emellertid Första Kammaren funnit sig kunna antaga Kongl. Maj:ts förslag så godt som oförändradt, och således beslutit 30-procents-afskrifningen endast med vilkor

svar, som af en följande talare refererades så: "Man hänvisar brukssocieteten eller bruksegarne att göra sin rätt gällande vid domstol, men på samma gång påpekar man äfven, att det icke lärer vara lönt, emedan ingen rätter kärande finnes, alldenstund de, som inköpte dessa boställen, äro döda, och de, som nu innehafva bruken, icke kunna anses som de förres rättsinnehafvare. På detta sätt", tillade denne talare, "kommer staten med den starkares rätt och tager en donation samt begår derigenom ett brott mot de aflidne." (Andra Kammarens Prot. 1885, n:o 16, s. 4 f., 10, 17.) — Statsrådet KRUSENSTJERNAS nu nämda yttrande behöfver för öfrigt här ingen annan kommentar, än den som ligger i frågan: Var det svårare att i detta mål finna "rätter kärande", än i målet rörande grundskatterna och indelningsverket?

af någon ökning i värnepligtstiden och beväringsöfningarna, fann sig en del af Landtmannapartiet nödsakad att icke hålla allt för strängt på »rättvisans» kraf. Ett förslag till sammanjemkning af Kamrarnes olika beslut angående värnepligtslagen hopsattes af Lagutskottet: af de 7 nya beväringsklasser, som Kongl. Maj:t begärt, skulle 1 beviljas, d. v. s. det begärda »andra uppbådet» af beväringen skulle helt och hållet strykas; af de 8 klasser, som Kongl. Maj:t äskat för den uteslutande för ortförsvaret afsedda »landstormen», skulle 6 beviljas; de 18 dagar, som Kongl. Maj:t begärt till ökade beväringsöfningar, skulle reduceras till 12, och äfven denna ökning skulle först från och med 1893 inträda i hela sin vidd; derjemte ingingo i det förslag, som nu framlades, hufvudsakligen de bestämmelser, som Kongl. Maj:t föreslagit till vinnande af verksammare kontroll öfver beväringspligtens fullgörande, hvartill med afseende på landstormen lagts en bestämmelse, som ingått i samtliga af Kongl. Maj:t sedan 1871 framlagda förslag till värnpligtslag — utom i det af år 1885 —, att nämligen äfven dess årsklasser skulle upptagas i rullorna öfver värnpligtigt manskap. Detta var hvad som nu stäldes upp mot borttagandet af Kongl. Maj:ts rätt att i mån af penningtillgång utsträcka beväringens öfningar äfven utöfver 30 dagar, och mot 30 procents afskrifning af indelningsverket och grundskatterna, hvilken skulle inträda 1886 och icke åtföljas af någon förhöjning i bevillningen för jordbruksfastighet. Eller, för att använda den uppställning af köpevilkoren, som af herr LISS OLOF LARSSON framlades i Andra Kammaren, på samma gång han förklarade sig icke vilja vara med om någon köpslagan, då det gälde stora samhällsfrågor, sådana som de nu ifrågavarande*): värnpligtstidens utsträckning till 12 år, öfningstidens bestämmande till 42 dagar, intet ökadt befäl, ökningen genomförd på 8 år, men skattelindringen, 30 % af det hela, genast och utan ökad bevillning. Sådant förslaget var, blef det accepteradt af Regeringen och derpå af båda Kamrarne antaget. Det skedde den 9 Maj år 1885.

* *
*

*) Prot. den 9 Maj (N:o 54, s. 19).

»Det är fara värdt, att landet skall känna sig föga belåtet med en Representation, som oupphörligt stridt om dessa ämnen under 18 à 20 år, utan att komma öfverens om ett enda steg framåt. Europa har redan länge med ömkan åsett detta skådespel.» Dessa ord yttrade friherre LOUIS DE GEER i det tal, hvarmed han motiverade sitt bifall till det steg mot de »stora frågornas» lösning, som togs den 9 Maj 1885. Och samma dag yttrade hans dåvarande efterträdare på den ledande platsen i Konungens Råd, hr THEMPTANDER, att »det arbete, som under en följd af år nedlagts på försvarsfrågan, icke varit fruktlöst, utan att frågan derigenom bragts till den mognad, att den första skörden nu stode färdig till bergning». Beslutet af den 9 Maj skulle således beteckna, hvad 1866 års representation kan åstadkomma i fråga om fosterlandets vigtigaste angelägenhet. Tyvärr var beslutet sådant, att man svårligen kan undgå att med en talare i Första Kammaren nämda dag (kapten CASPARSSON) utropa: »*Detta* är alltså det resultat, hvartill vi efter 20 års strider i försvarsfrågan skulle komma! *Detta* det mål, hvari alla de fosterländska deklamationerna i denna fråga skulle utmynna, *detta* den storslagna tanke, hvarom vi alla, värnpligtens vänner, indelningsverkets vänner och anhängarne af en värfvad stam, skulle kunna enas och genom hvars förverkligande försvarsnihilismens hydra skulle vara nedgjord, *detta* det offer på fosterlandets altare, kring hvilket Representationen skulle inbjudas att tråda offerdansen! Mellan det sublima och det löjliga finnes blott ett steg, och när jag jemför sjelfva urkunden, 1873 års skrifvelse, med det förslag, som nu är framlagdt, måste jag bekänna, att huru mycket jag än ogillat denna skrifvelse, finner jag den dock sublim i jemförelse med detta förslag.»

Om man får tro, hvad Excellensen THEMPTANDER vid mer än ett tillfälle förklarat*), skulle 1873 års kompromiss bestå deri, att man sammanband två hvar för sig till en lösning fullt berättigade frågor för att derigenom samtidigt kunna befordra dem till en lycklig lösning. På denna grund skulle denna kompromiss vara berättigad och således äfven

*) Se t. ex. Första Kammarens Prot. 1885, N:o 28, s. 32.

det förslag till dess partiela genomförande, som antogs den 9 Maj. Om man nu också antager, att nämda uppfattning af kompromissens väsen är den rätta — hvilket vi för vår del icke kunna göra —, så återstår att bevisa, att beslutet af 1885 verkligen innebar ett förverkligande af hvad genom den beryktade skrifvelsen af den 24 Maj 1873 utlofvats. I verkligheten uppfyldes endast det ena af de der gifna löftena — det om skatteafskrifningen, och detta till och med i vidsträcktare omfattning, än den hvari det gifvits; det löfte, som i skrifvelsen blifvit gifvet rörande försvarets ordnande, uppfyldes deremot icke. Enligt detta löfte skulle ju en annan *grund* läggas för försvaret än indelningsverket; men någon annan grund lades alldeles icke 1885. Det förslag till försvarets stärkande, som då antogs, utgick ju derifrån, att indelningsverket skulle bibehållas, ehuru bördorna derför till en del flyttades från rust- och rotehållarne på samhällets öfriga medlemmar; i afseende på försvarsväsendets organisation gjordes inga andra förändringar än de, som innefattades i revisionen af beväringslagen, och denna var visserligen icke af den beskaffenhet, att dermed någon ny grund för försvaret kan anses hafva blifvit lagd eller påbörjad. I öfverensstämmelse härmed förklarade också en af kompromissens förnämste upphofsmän, hr CARL EKMAN, den 15 April under diskussionen om det af Kongl. Maj:t framlagda förslaget till värnpligtslag, att en dylik lag, som vore lika nödvändig, vare sig försvaret ordnades med bibehållande af indelningsverket eller med antagande af någon annan grund derför, borde antagas utan att sättas i samband med någon afskrifning af grundskatter och indelningsverk, hvarmed antagandet af denna lag hade intet att skaffa; *) — och ännu mindre kunde då den värnpligtslag, som slutligen antogs, hafva något med afskrifningsfrågorna gemensamt.

Men det kan ju vara möjligt, att, oberoende af hvad kompromissen lofvat, den förstärkning af försvaret, som 1885 beslöts, var af den beskaffenhet, att den motiverade de eftergifter, som då gjordes åt hemmansegareklassens anspråk;

*) Första Kammarens Prot. 1885, N:o 25, s. 31. Jfr samme talares anförande den 18 April 1885 (Prot. N:o 27, s. 34).

det är möjligt, att varan, som svenska folket erhöll, var sådan, att den i alla fall motsvarade köpeskillingen, som det erlade derför. Den saken förtjenar naturligtvis en undersökning.

Köpeskillingen bestod i en afskrifning af 30 procent af grundskatter och indelningsverk, eller en skattenedsättning för vissa jordegare, hvilken enligt Statsministerns beräkning uppgick till ungefär 2,980,000 kronor årligen att utgå från och med år 1886, d. v. s. räntan på ett kapital af ungefär 60 millioner kronor. Denna skattenedsättning åtföljdes icke af den genom kompromissen af 1873 utlofvade förändringen i grunden för bevillning å jordbruksfastighet; och med skäl framhölls i Första Kammaren, att det prejudikat, som nu i detta afseende gafs vid afskrifningen af de 30 procenten, otvifvelaktigt skulle blifva bestämmande vid en framtida behandling af de 70 procenten, och att således afskrifningen af de nuvarande grundskatterna icke skulle, såsom Statsministern förespeglat, vara vägen *till* en jemn fastighetsskatt, utan leda *ifrån* skatt på jordbruksfastighet. *)

Sådan var köpeskillingen. Hurudan var nu varan, som erhölls? Redan om det förslag till värnpligtslag, som af Kongl. Maj:t framlades, yttrade en af Första Kammarens militära auktoriteter, general VEGESACK **), att det icke »på något vis» tillfredsstälde honom, och en annan, general BJÖRNSTJERNA***), att det begärde »det minsta möjliga, ja mindre än det minsta rimliga». Och hvad skall man då säga om det förslag som slutligen antogs och som hade »prutat på tjenstetiden *mera än hälften*, på åldersklasserna *sex sjundedelar* och på öfningstiden *en tredjedel»!* †). Alla de militärer, som inom Första Kammaren yttrade sig derom, underkände det, alla, utom f. d. kaptenen frih. ERICSON, majoren frih. V. KRÆMER, kaptenen V. BAUMGARTEN och — Chefen för Landtförsvarsdepartementet.

Angående det af Kongl. Maj:t äskade antalet beväringsklasser hade denne sistnämde i sitt anförande (eller, såsom

*) Jfr presidenten FORSSELLS yttrande den 18 April (Prot. N:o 28, s. 19) och hr WALLENBERGS den 9 Maj (Prot. N:o 39, s. 22 f.).

**) Prot. N:o 28, s. 23.

***) Prot. N:o 27, s. 21.

†) Jfr Öfverste FALKS yttrande den 9 Maj (F. K. Prot. N:o 38, s. 27).

han sjelf kallade det, »diktamen» *) till Statsrådsprotokollet yttrat: »I afseende å detta förslag» (det af 1883, hvars bestämmelser i nämda afseende nu återupptogos) »har man visserligen någon gång hört yttras, att det antal — tillsammans 12 — årsklasser i beväringens båda uppbåd, förslaget upptog, skulle vara för stort, men detta är en anmärkning, hvars behörighet jag ingalunda kan godkänna. Vi böra äfven i detta fall låta erfarenheten lära oss, hvad behofvet kräfver, och vi finna då, att i t. ex. 1848—50 års krig mellan Danmark och Tyskland uppbådades inom det förstnämda landet manskap från icke mindre än 17 årsklasser, och i samma lands fejd år 1864, ett krig, som endast varade sex månader, 13 årsklasser af den stridbara befolkningen. Af dessa 13 årsklasser blefvo, utom de 8 första genast uppbådade årsklasserna, äfven de 9:de, 10:de och 11:te årsklasserna inkallade under fanorna *redan i Januari 1864, ehuru kriget först näst derpå följande månad utbröt.* Och i Frankrike finna vi, att 1870—71 års sju månaders kamp med Tyskland kräfde ett uppkallande af 21 årsklasser, utan att man ändock lyckades att föra den väldiga striden till ett lyckligt slut.» **)

Då Kongl. Maj:ts förslag till värnpligtslag den 15 April behandlades i Andra Kammaren, ådagalade Krigsministern genom en utförlig bevisning, att 6 beväringsklasser jemte den stående armén lemnade, sedan nödiga afdrag skett, en disponibel fältstyrka af endast 50,000 à 60,000 man för att möta en landstigande fiende; att, med afseende fäst å vår armés bristande öfning, denna styrka måste anses otillräcklig att skicka mot en landstigen fiende, äfven om denne ej vore till numerären starkare; och att behofvet af 10 à 12 beväringsklasser blifvit erkändt af fackmän på olika tider, i det att, vare sig försvaret varit afsedt att grundas på indelningsverket eller uteslutande på allmän värnepligt, i alla de olika förslag, som under de sista tjugo åren hos oss framlagts rörande försvarsväsendets ordnande, ett antal åldersklasser upptagits, som varierat mellan de båda sistnämda siffrorna. ***)

*) Se A. K. Prot. 1885 N:o 38, s. 8.

**) Kongl. Maj:ts prop. N:o 18, s. 22.

***) Se Andra Kammarens Prot. 1885, N:o 38, s. 6—10.

Under diskussionen i Första Kammaren om Lagutskottets sammanjemkningsförslag den 9 Maj yttrade samme man: »Den som genomgår de så kallade mobiliseringshandlingarna, som visa, huru armén vid en mobilisering skall organiseras, inser, att 5 klasser icke äro tillräckliga för att fylla arméns leder och på samma gång förse depoterna med tillräcklig styrka. Men siffrorna i dessa handlingar visa äfven, att *sex* årsklasser äro tillräckliga för detta ändamål. — — De 6 årsklasserna komma således att nu fullständigt tillgodose behofvet, så att man både kan, utan att brist på manskap uppkommer, mobilisera armén och fylla depoterna, och detta är *en* fördel af det nu föreliggande förslaget» *).

Hvilket af dessa yttranden skall man nu tro? I ingen händelse kan förnekas, att de båda förra väsentligen försvaga trovärdigheten af det senare. De göra det så mycket mer, som de i dem framhållna åsigter voro de, som hyllades af öfriga militära auktoriteter. Så yttrade t. ex. öfverste FALK: »Redan den omständigheten, att här blott ifrågasatts *sex* åldersklasser, gör förslaget *oantagligt* ur militärisk synpunkt, och jag tror och hoppas, att det icke må hafva kommit derhän, att då man behandlar ett arméorganisationsförslag, de militära synpunkterna skola lemnas *helt och hållet* å sido» **).

En annan fördel af det slutligen antagna förslaget förklarade sig Krigsministern finna deri, »att efter det första uppbådet» (af beväringen) »kommer ett andra, äfvenledes med 6 årsklasser». Med detta »andra uppbåd» menade han — *landstormen!* Enligt det af Kongl. Maj:t framlagda förslaget till värnpligtslag skulle beväringens andra uppbåd kunna af Konungen inkallas, »derest *i anseende till krig eller fara för krig* det för rikets försvar funnes nödigt», med skyldighet att tjenstgöra *inom de förenade rikenas gränser* och, med Riksdagens bifall, *äfven utom dem;* hvaremot landstormen skulle kunna uppkallas »endast *under krig* och till hemortens försvar», med skyldighet att tjenstgöra *endast inom eget och närmast tillgränsande inskrifningsområden.* Att dessa bestämmelser voro, så vidt de rörde landstormen, upptagna i Lag-

*) Prot. N:o 38, s. 3.

**) F. K. Prot. 1885, N:o 38, s. 29.

utskottets sammanjemkningsförslag, hindrade icke Statsrådet och Chefen för Landtförsvarsdepartementet, att förklara att, då enligt sistnämda förslag landstormen skulle *rullföras*, någon hufvudsaklig skilnad mellan det andra uppbådet enligt den först framlagda lagen och den nu föreslagna landstormen icke existerade. Landstormen komme visserligen icke att blifva underkastad mönstring en gång om året, men denna skilnad fann han, i följd af det nu upptagna stadgandet om landstormens rullföring, vara af mindre betydelse. Den »olägenhet» åter, som bestod deri, att landstormen skulle få användas *endast till ortförsvaret*, sökte han bortförklara med den anmärkningen, att det i alla fall stode Riksdagen öppet att i händelse af behof »förordna, att så och så många årsklasser ytterligare skulle utgå till armén». — Denna anmärkning vederlades af general BJÖRNSTJERNA med följande ord: »Landstormen skulle ju genom *lag* blifva tillförsäkrad att icke föras utanför distrikten. Det är således en ganska allvarsam sak att, när kriget utbryter, beröfva landstormsmännen en rättighet, som de trott sig ega *på grund af lag*. Det är *mycket lättare* för Konungen att nu i förening med Riksdagen besluta något sådant *med vår nuvarande beväringslag*, hvilken åtminstone ej tillförsäkrar någon, sedan han upphört att tillhöra beväringen, befrielse från att, om landets försvar det kräfver, nödgas tjena i armén, hvilket skulle blifva förhållandet med landstormen, om detta förslag går igenom» *). — Stadgandet om landstormen var således en *försämring* i stället för en förbättring.

Ytterligare fann Krigsministern i Lagutskottets sammanjemkningsförslag den fördelen, att krigsstyrelsen skulle erhålla »medgifvande att vid en mobilisering använda intill 32 års ålder de personer, som förut tjenat i stammen, men tagit afsked», — en bestämmelse, som han ett par veckor förut i Andra Kammaren betecknat som en orättvisa mot de ifrågavarande personerna, då de derigenom skulle få sig en värnpligt ålagd intill uppnådda 32 års ålder, medan den öfriga delen af nationen endast 6 år skulle vara underkastad samma

*) F. K. Prot. N:o 39, s. 17. Jfr Prot. N:o 38, s. 18 och general ABELINS yttrande i samma ämne Prot. N:o 38, s. 21 f.

pligt *). För öfrigt kunde, såsom hr L. M. NORDENFELT anmärkte, denna fördel lika väl vinnas på ett enklare sätt, nämligen det, att man på nämda vilkor betalade värfningspenningar. »Om man gjorde upp kontrakt med den värfvade derom, att han skulle vara i stammen vissa år och sedan på kallelse eller vid krig inträda under vissa år, hade man ju på en annan och enklare väg nått samma fördel». **). För den sakens skull behöfde man således icke betala skattehemmansegarne ett enda öre.

»Vidare», yttrade Krigsministern i sitt anförande i Första Kammaren den 9 Maj, »upptager den nya lagen ett ordnadt utskrifningsväsende, hvilket är af behofvet högeligen påkalladt.» Han antog dock sjelf, att Kongl. Maj:t egde rätt att på administrativ väg utfärda de bestämmelser, som i detta afseende voro nödiga, och Statsministern synes hafva delat denna hans uppfattning ***). Men äfven om man medger, att den rätt, som Kongl. Maj:t enligt 1860 års beväringsförordning egde, att i afseende på beväringens mönstring, besigtning och uppbådande meddela särskilda föreskrifter, icke sträckte sig så långt, att han på egen hand kunde utfärda samtliga de ifrågavarande bestämmelserna †), så kunde dock, såsom hr L. M. NORDENFELT ††) påpekade, utan tvifvel det väsentliga af hvad med dem var afsedt vinnas genom en noggrannare tillämpning af stadgandena i den förut gällande beväringsförfattningen. Och i alla händelser borde man väl, såsom hr VON EHRENHEIM †††) anmärkte, kunna vara ense derom, att för *den* förbättring, som genom dessa reglementariska föreskrifter kunde åvägabringas, borde någon skatteeftergift icke kunna ifrågasättas.

»Slutligen», yttrade Krigsministern, »kommer jag till fördelarne af det i den nya lagen medgifna antalet öfningsdagar, och det säger sig dervidlag sjelft, att hvarje tillök-

---

*) Se Andra Kammarens Prot. för den 15 April (n:o 38, s. 9). Jfr kapten CASPARSSONS yttrande i Första Kammaren den 9 Maj (Prot. n:o 38, s. 34 f.).

**) F. K. Prot. 1885, n:o 38, s. 47.

***) Se F. K. Prot. 1885, n:o 39, s. 20.

†) Jfr Friherre DE GEERS yttrande derom (F. K. Prot. 1885, n:o 38, s. 6).

††) F. K. Prot. 1885, n:o 38, s. 46.

†††) F. K. Prot. 1885, n:o 38, s. 49.

ning af detta antal är och förblir en vinst för landets försvarsförmåga. Genom dessa 12 dagar, som nu äro föreslagna, är det en möjlighet att gifva de värnpligtige 6 dagars längre öfning i målskjutning och 6 dagars förlängd öfning i strids- och bevakningstjenst, allt sådana öfningar, som äro väl behöfliga, men nu svårligen kunna medhinnas under den alltför korta mötestiden.» — Hvilken betydelse denna tillökning i beväringens öfningstid egde såsom vederlag för skatteafskrifningen, kan man sluta deraf, att Regeringens förnämste bundsförvandt inom Första Kammaren, friherre DE GEER, förklarade sig anse denna ökning af öfningsdagarne så betydelselös, att, till och med om den uppgått till 18 dagar, såsom i Kongl. Maj:ts proposition föreslagits, den var af långt mindre värde, än den »organisering af hela värnpligtsinstitutionen» och det »ökade antal åldersklasser», som genom sammanjemkningsförslagets antagande skulle vinnas: denna »organisering» och ett vida större antal beväringsklasser hade han sjelf 1877 och 1880 ansett böra beviljas utan någon skattenedsättning och hade vid det förstnämda af dessa tillfällen, då Landtmannapartiet, förbittradt öfver att ingen dylik nedsättning erbjöds, förkastade den föreslagna värnpligtslagen, betecknat dess handlingssätt med ordet »försvarsvägran» *).

Och det är för öfrigt att märka, att denna obetydliga tillökning i beväringens öfningstid betingade ett alldeles särskildt pris: upphäfvandet af Konungens rätt att i mån af penningetillgång öfva beväringen äfven utöfver de förut vanliga 30 dagarne. »Man menar», yttrade en af Första Kammarens talare den 9 Maj, justitierådet LINDHAGEN, »att detta blott vore en formfråga, emedan Kongl. Maj:t icke kan låta öfva beväringen utan penningar, hvilka det åter beror på Riksdagen att bevilja. Men det låter sig dock lätt tänkas en sådan ställning i landet att, då en fiende hotar oss, fosterlandskärleken skyndar till mötes med penningar för att sätta Kongl. Maj:t i tillfälle att ögonblickligen inkalla bevä-

*) Krigsministerns anförande i Första Kammaren den 9 Maj framkallade ett par belysande artiklar i NYA DAGLIGT ALLEHANDA för den 19 och 22 Juni 1885. De förekomma der under rubriken "En kinkig parlamentarisk uppgift".

ringen till öfning. Men om man nu genom en civillag slår fast gränserna för beväringens öfningstid, har man dermed gjort om intet äfven den utvägen att få beväringen öfvad. Redan denna omständighet», fortfor han, »är för mig tillräckligt skäl att icke understödja detta förslag». *)

Men, kan man säga, hvad som 1885 erhölls, var dock en förstärkning af vårt försvar. Den var visserligen otillräcklig, men det var icke heller meningen, att den skulle vara tillräcklig. Den skulle endast utgöra begynnelsen till försvarets fullständiga ordnande. Om man nu också medger, att beslutet af den 9 Maj innebar en verklig förstärkning af försvaret — en sådan auktoritet som general Abelin betecknade den dock såsom »tvifvelaktig» **) — och betraktar det ur den synpunkten, att det utgjorde början till en definitiv lösning af försvarsfrågan, så frågas: hurudan skulle med denna utgångspunkt fortsättningen, hurudant det slutliga resultatet blifva? Beräkningen är ej svår att göra ***): mot 30 procents afskrifning af indelningsverket och grundskatterna svarade 1 beväringsklass och 12 dagars öfningstid inom 8 år, således mot 70 procents afskrifning 2 à 3 beväringsklasser och 28 dagars öfningstid inom 18 år; summa: vid sidan af en ofullständigt öfvad stam 3 à 4 nya beväringsklasser och 40 dagars ökning i öfningstiden inom 26 år, — och detta i lyckligaste fall, ty att döma af den föregående tidens erfarenhet kunde man visserligen vänta, att Landtmannapartiet vid följande köpeafhandlingar skulle gifva mindre, men icke mera, än det nu gaf. Var detta den förstärkning af försvaret, som 1873 års kompromiss utlofvat? Väl må man instämma med general Abelin deri, »att en sådan förstärkning af försvaret var så otillfredsställande, att ända dittills något sådant såsom slutresultat af våra bemödanden icke varit tänkt eller kunnat tänkas!» Men det är så, att »i ett fritt land, såsom vårt, är det omöjligt att få ett verkligt försvar till stånd med mindre, än att medlen dertill frivilligt lemnas af fosterlandskärlek, och derför är det obetydliga, som kan vinnas genom köpslagan eller kompromiss, alldeles utan värde. Ty

*) F. K. Prot. 1885, n:o 39, s. 9.

**) F. K. Prot. 1885 n:o 38, s. 20.

***) Jfr F. K. Prot. 1885 n:o 38, s. 9, 11 och 21.

det ofantligt myckna, som felas för ett verkligt försvar, det står fortfarande qvar otillfredsställdt och kan aldrig i tiden gifvas annat än af fosterlandskärlek». *)

Var det åter så, att denna fosterlaneskärlek saknades och att ingen förbättring i försvaret kunde vinnas på annat sätt än genom köp, så borde väl den vara, som erhölls, i någon mån svara mot det pris, som derför erlades. Men »det såg», såsom hr CARL EKMAN **) yttrade, »nästan ut, som om man ansåge, att grundskatter och indelningsverk vore något, som man icke *kunde* behålla qvar, utan som under alla förhållanden komme att försvinna, och att det derför kunde vara skäl att taga hvad som bjödes, om det än vore aldrig så litet, för att dock hafva fått något. För min del», fortfor han, »kan jag icke dela denna uppfattning. Jag tror. att detta beror, hvad grundskatterna angår, af denna Första Kammare, och har åtminstone icke någon anledning att antaga, att den skall blifva så sammansatt, att den icke skall veta att bevara grundskatterna, möjligen med skäliga jemkningar, för att de skola blifva något så när lika öfver allt. Hvad indelningsverket angår, har detta visserligen fått ett grundskott, redan då boställena borttogos, och när man sett, hvarthän behandlingen af dessa frågor sedan den tiden ledt, kan man hafva skäl, såsom förhållandet är med mig, att ångra, det man någonsin biträdt ett sådant beslut. Det finnes dock i alla fall tillräckligt mycket qvar af indelningsverket ännu, för att man skall akta sig att alltför lätt förspilla denna qvarlefva.»

Hvad som ännu af indelningsverket kunde göras för försvarets stärkande, på samma gång väsentliga lindringar bereddes rust- och rotehållarne, synes t. ex. af den reservation, som hr L. M. NORDENFELT afgaf mot Statsutskottets utlåtande i anledning af Kongl. Maj:ts proposition till denna Riksdag angående lindring i rustnings- och roteringsbesvären ***), och betydelsen af hvad han deri föreslog framhölls i Första Kammaren den 9 Maj af öfverste FALK på följande

*) Justitierådet LINDHAGEN i F. K. den 9 Maj (Prot. n:o 39, s. 10).
**) F. K. Prot. 1885, n:o 38, s. 9.
***) Statsutskottets utlåtande n:o 28, s. 25—37.

sätt *): »Om vi offrade en ringa del af de oerhörda summor, som här äro i fråga att efterskänkas, till att reglera indelningsverket och afhjelpa de brister, som vidlåda den indelta stammens organisation; till att borttaga de ovissa besvär, öfver hvilka rust- och rotehållarne klaga; till att lossa på soldatens i militäriskt afseende ogynsamma beroende af rust- och rotehållaren, så att soldaten kunde öfvas så länge som helst, utan att det komme rust- och rotehållaren vid; till att nedsätta manskapets tjensteålder; till att bilda en stammens reserv; och till att reglera regements- och beväringsområdena så, att de med hvarandra sammanfölle; om vi gjorde detta, och derjemte toge vara på de ressurser vi hafva i vår *nuvarande* beväringsinstitution, hvilket man hittills aldrig gjort; hvem dristar då påstå, att icke en sådan organisation förtjenar företräde framför den nu ifrågasatta? Det är den vägen, mina herrar, vi *borde* gå, och den vägen finnes redan utstakad, om vi blott vilja följa den; den finnes nu äfven antydd i hr NORDENFELTS reservation vid Statsutskottets utlåtande angående nedsättning i rustnings- och roteringsbesvären. Jag begagnar detta tillfälle med glädje att till hr NORDENFELT uttrycka min tacksamhet för de af honom uttalade åsigterna i denna reservation. Det skulle vara för mig, från min ståndpunkt mycket lockande att ingå på denna rika fråga; att visa huru föga skäl man har att rubba grunden för vår nuvarande arméorganisation; att visa, huru man står i begrepp att bortkasta köttstycket för skuggan och sälja sin förstfödslorätt för en grynvälling. Men jag skall afstå derifrån. Jag har dock icke kunnat underlåta att begagna tillfället för att bedja Kammaren *tänka* härpå, ty det förtjenar, vid Gud! att tänka på; att tänka på hvad man står i begrepp att göra, och om det kan vara skäl att offra så oerhörda summor för att utbyta den fasta grunden mot lösan sand.»

Men om det var möjligt att på annan väg än den föreslagna göra något för försvaret, och om det förslag, som slutligen antogs, var af sådan beskaffenhet, att en bland dem, som i Första Kammaren röstade derför och hvars röst

*) Prot. n:o 38, s. 31.

kanske var afgörande (landshöfding BERGSTRÖM), derom kunde yttra, att det »icke ett ögonblick kunde falla honom in att spilla ett ord på försvaret af denna klena produkt»*), hvari låg då orsaken till, att detta förslag kunde antagas äfven af representanter, som insågo och erkände dess underhaltighet, d. v. s., huru skall man förklara, att det kunde vinna majoritet inom Första Kammaren?

Man kan med desto större skäl göra sig denna fråga, som man kan säga, att Kammaren genom dess antagande åsidosatte den kanske vigtigaste af de uppgifter, som den under våra nuvarande politiska förhållanden har sig ålagda. Under tulldebatten i Första Kammaren 1886 anmärkte presidenten HANS FORSSELL**): »Vi, som sitta i denna Kammare, vi måste ju, just derför att vi äro valde för en längre tidrymd, erkänna oss ega en alldeles särskild förbindelse att betänksamt motstå hetsiga anlopp på det bestående, och om vi skulle hafva något slags pligtprerogativ framför medkammaren, så innebure det väl, att vi, med skarpare och mera omfattande blick för det helas kraf, böra efter bästa förmåga *hejda de enskilda intressenas anlopp* mot hvarandra»; och han framhöll ytterligare detta »pligtprerogativ» i de ord, som han ögonblicket derefter riktade till dem bland Kammarens ledamöter, som icke voro principiela protektionister: »Eder, mina herrar, frågar jag: kunnen I med lugnt samvete taga på Eder ansvaret för *den* moraliska verkan af detta botemedel» (spanmålstull), »som heter hat mellan samhällsklasserna och ett vacklande förtroende till Första Kammarens vilja och makt att *värna den svagares rätt?*» Om den saken hade presidenten FORSSELL icke ett ord att säga den 9 Maj 1885. Tvärtom förordade han då ett beslut, hvarigenom vissa samhällsmedlemmar — de som tillhörde den herskande klassen — skulle erhålla direkt betalning för bördor, som skulle åläggas alla, äfven de fattigaste. Det var då en annan, som framhöll den ifrågavarande synpunkten, den varmhjertade patrioten, landshöfding WENNERBERG***): »Klok-

*) F. K. Prot. 1885, n:o 39, s. 33.
**) F. K. Prot. 1886, n:o 14, s. 9, 10.
***) F. K. Prot. 1885, n:o 38, s. 51 f.

het, mina herrar», yttrade han bland annat, »är en dygd, och jag respekterar den. Det finnes dock klokhet af många slag. Det vanligaste slaget är klokhet i handel och vandel, som söker för stunden en fördel i sitt eget eller de sinas intresse. *Den* klokheten må gälla hvad och hvar den kan, men icke mera och icke här. Det som här bör råda vid bestämmande af Riksdagens handlingssätt, det måtte väl vara den art af klokhet, som med ett gammalt godt namn kallas statsklokhet. Den skiljes lätt nog från den andra, ty dess stadiga ögonmärke ser man af historien vara *icke* stunden, utan framtiden, *icke* någras eller enskildas fördelar, *utan* allas, d. v. s. statens. — Hafva nu allas intressen i värnepligtsfrågan blifvit tillgodosedda på tillbörligt sätt, om Kammaren bifaller detta förslag? Villigt medgifver jag, att den börda, som länge legat på en samhällsklass' axlar, bör derifrån aflyftas, dock i den ordning, som torde vara den enda riktiga, nämligen så, att man icke tager bort den solidaste af statens inkomster, utan att man vet, hvad man har att sätta i stället. Men om denna börda verkligen är tyngande för dem, som nu innehafva den förnämsta platsen i vår representation och utgöra dess styrka, huru skall den väl då kännas för dessa icke representerade, som här icke ens hafva *en* egen målsman, hvilken vid ett tillfälle sådant som detta kan framföra deras ödmjuka klagan? Alla dessa under strecket, dem har man ingenting att bjuda vid utdelningen af millionerna! Jag hade icke af denna Kammare väntat, att här icke skulle hafva höjt sig någon röst för dem, för hvilka hvarje tillagd öfningsdag är en förlorad arbetsdag.»

Hvilka voro väl under sådana förhållanden orsakerna till, att 1885 års kompromissförslag kunde lyckas vinna så månge inom Första Kammaren, som förut stått faste, att det blef majoritet derför? — Ett skäl för åtskillige att trots alla betänkligheter rösta derför var, att man hoppades att genom att nu ändtligen taga ett, låt vara obetydligt, steg framåt till försvarets stärkande »möjligen kunna bryta den sorgliga förtrollning, som så länge hvilat öfver landets vigtigaste fråga», det vill väga detsamma, som att man derige-

nom skulle kunna väcka den slumrande fosterlandskänslan.*) Men, om man dervid tänkte på folket i dess helhet: kunde man verkligen hoppas att frammana ökad offervillighet för försvaret genom att särskildt betala en klass, en burgen klass och den herskande klassen för åtagandet af bördor, som bort åtagas utan någon betalning och som skulle tynga alla, framför allt de fattigaste? Var *det* det rätta sättet att väcka känslan af pligt mot fosterlandet, som man använde, då man handgripligen ådagalade, att man genom att envist slå döförat till för denna pligts maningar kan vinna betydande enskilda fördelar? — Och om man vid uttalandet af nämda förhoppning endast tänkte på den klass, i hvars händer makten, och dermed ansvaret för försvarets ordnande, låg, huru har förhoppningen gått i fullbordan? Landtmannapartiet nekade 1886 att bevilja det anslag, som kräfdes för den 1885 antagna värnpligtslagens tillämpning. **)

Ett annat skäl, som med mycken styrka framhölls af Excellensen THEMPTANDER***), var det, att man genom en ringa utsträckning af värnpligten skulle praktiskt visa, att dess bördor ej voro så farliga, som allmänheten fruktade, och således på erfarenhetens väg bryta det hinder mot beväringssystemets utveckling, som låge i allmänhetens fördom mot ökade beväringsöfningar. Detta skäl hade kunnat något betyda, om det nu varit fråga om att *införa* värnpligt och dermed följande beväringsöfningar. Men det beväringssystem, som man nu skulle utveckla, hade ju funnits mer än 70 år; allmänheten visste således långt förut, hvad beväringspligt och beväringsöfningar betydde. I detta system hade för 25 år sedan vidtagits en förbättring, ungefär motsvarande den, som nu skulle beslutas: hvad vittnade erfarenheten om dess förmåga att bereda sinnena till villighet att mottaga ytterligare bördor? Och för öfrigt: vittnade väl försvarsfrågans historia efter 1866, att allmänhetens motvilja mot ökade beväringsöfningar var det egentliga skälet till det envisa motstånd, som den maktegande klassens repre-

*) Jfr Friherre AF UGGLAS' och landshöfding WIDMARKS yttranden i Första Kammaren den 9 Maj (Prot. n:o 31, s. 41, 43).

**) Se Andra Kammarens Prot. 1886, n:o 22, s. 1—18, och n:o 37, s. 44.

***) F. K. Prot. 1885, n:o 39, s. 21.

sentanter hade satt emot hvarje Regeringens förslag till försvarsverkets ordnande?

Ett annat skäl var det, som med följande ord uttalades af landshöfding BERGSTRÖM*): »Ett bifall till sammanjemkningsförslaget innebär visserligen icke slutlig fred, utan endast ett vapenstillestånd för den närmaste följden af år; men det lemnar Regeringen tid att tänka på och begrunda, huru en blifvande arméorganisation skall gestalta sig, och gifver Riksdagen rådrum och lugn att egna sig åt lösningen af andra, hittills undanskjutna frågor. Ett nej innebär fortsatt strid utan möjlighet att kunna med kraft och allvar taga i hop med dessa; ty så länge frågan står olöst, kommer hvarje Regering att oupphörligt framlägga förslag — det ena kanske sämre än det andra.» — Således: Regeringen skulle få tid att tänka på försvarsfrågan: — men öppnade förslagets antagande någon utsigt till, att det tankearbetet skulle bära bättre frukt, än de båda föregående decenniernas ansträngningar? — Riksdagen skulle få rådrum och lugn att egna sig åt andra frågor: — ja, otvifvelaktigt beredde förslagets antagande åtminstone ett årtiondes »lugn» åt försvarsfrågan; — men afskrifningsfrågan? Vid nästföljande Riksdag upptogs hon åter af Landtmannapartiet, som då beslöt, att Riksdagen skulle »hos Kongl. Maj:t anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes till nästa Riksdag framlägga förslag till ytterligare afskrifning af grundskatterna samt motsvarande lättnader i rustnings- och roteringsbesvären». **)

Det skäl, som dock för många kanske vägde tyngst, var det, att man borde taga det lilla, som bjöds, för att dock få något. Försvarsfrågans historia efter 1866 lärde, att det ständigt gått utför. Hvarje gång denna fråga varit före, hade Landtmannapartiet bjudit mindre än den nästföregående, och toge man ej, hvad som nu vore i fråga, så riskerade man att slutligen få intet. — Ja, detta var möjligt, till och med troligt, — under förutsättning, att man vidhöll den ståndpunkt, som 1873 års kompromiss betecknade — köpslagandets ståndpunkt —, och att man fortsatte på den väg, som man från

*) F. K. Prot. 1885, n:o 39, s. 35.

**) Se Andra Kammarens Prot. 1886, n:o 49, s. 14—34.

denna utgångspunkt hade beträdt — prutsystemets väg. Man synes ej behöfva ega mycken erfarenhet för att veta, att med en församling, så sammansatt som Svenska Riksdagens Andra Kammare, skulle underhandlingar, som leddes från en sådan ståndpunkt och fullföljdes på en sådan väg, ovilkorligen leda till ett otillfredsställande resultat. Men om man uppgåfve köpslageriets ståndpunkt, eller åtminstone frånträdde den väg, som utmärktes af »vacklandet och obeständigheten i rådslagen», — då egde ej ett sådant skäl som det ifrågavarande någon betydelse. Ty väl betydde hemmansegareklassen i följd af det rådande representationssättet mycket, men *ensam* hade den dock ej makten. »Det maktegande partiet i Andra Kammaren» — vi upprepa landshöfding BERGSTRÖMS manliga ord under försvarsdebatten 1883 — »förmår kanske att hindra hvad som är nyttigt och godt för fäderneslandet, men att genomdrifva hvad helst det vill, förmår det ännu icke. Blir ej klenmod rådande i Första Kammaren, skall han veta att stäfja, hvad som icke erkännes vara rätt och billigt, och skulle än denna Kammare framdeles i större mån än hittills befolkas med sådane, som hysa samma åsigter som det maktegande partiet, så står dock ännu qvar den starka Konungamakten; och denna, omgifven af rättrådige och manlige rådgifvare samt stödd på det öfriga svenska folket, skall veta att afvisa hvarje anspråk på eftergifter, som icke erkännes vara fullt befogadt och fullt rättvist.»

Men det fans ännu en omständighet, som torde hafva inverkat på flere eller färre af de tveksamme, då det gälde att afgöra det ifrågavarande förslagets öde, en omständighet, som antyddes i de ord, med hvilka hr BERGSTRÖM afslutade sitt yttrande den 9 Maj 1885:

»När nu *Regeringen* icke har ansett sig kunna bära det ansvar, som det medför att icke acceptera sammanjemkningsförslaget, har jag frågat mig: *kan den enskilde representanten underkasta sig detta ansvar?* Dermed har jag också sagt, huru jag kommer att rösta. Jag har nämligen kommit till den öfvertygelsen, att jag icke skulle våga att bära det ansvaret, om frågans afgörande ensamt ankomme på mig, och jag röstar i öfverensstämmelse dermed.»

Regeringen bär således ansvar för den utgång frågan fick, ej blott genom att hafva framlagt det förslag, hvarur det slutligen antagna sammanjemkningsförslaget utgick, utan ock genom att med hela tyngden af sin auktoritet hafva främjat det beslut, som till sist fattades. Och såsom detta beslut var ödesdigert, så måste också ansvaret för dess genomdrifvande vara stort. Med detta beslut var den väg, hvarpå försvarets stärkande skulle ernås, för framtiden fastslagen; och hvilken var denna väg? Den karakteriserades af en bland de män, som ansett sig kunna rösta för 1883 års förslag, justitierådet LINDHAGEN, med de orden: »Hittills har köpslageriet om fosterlandets försvar varit mer eller mindre beslöjadt och skjutits mot bakgrunden af storheten i det framhållna målet: ett för fosterlandet *betryggande försvar;* men genom det steg, som i Kongl. Maj:ts proposition tagits, är slöjan rifven och köpslageriet öppet proklameradt;»*) — men en sådan väg, inslagen af Regeringen i en landets lifsfråga, leder till en demoralisation, hvars följder ingen kan beräkna. — Och hurudant var det steg, som nu togs på denna väg? Det var af den beskaffenhet, att sådane män som PEHR EHRENHEIM**) och OSCAR MAGNUS BJÖRNSTJERNA ***) kunde såsom sin mening uttala, att Regeringen satte försvarsfrågan efter skattefrågan; det vill, så vidt vi förstå, säga detsamma, som att för Regeringen var det icke försvarets stärkande, utan eftergiften för den mäktiga hemmansegareklassens anspråk, som var hufvudsaken.

Och denna väg beträddes och detta steg togs i *rättvisans* namn.

Konungamaktens främsta uppgift har af gammalt varit den att värna rätten inom samhället, att öfvervaka att intet af samhällets många olikartade intressen kränkes af ett annat, att tillgodose *allas* rätt. Framför allt är vårdandet af denna uppgift betydelsefullt, om förhållandena gestaltat sig så, att *en* klass, *ett* intresse lyckats vinna en öfvermäktig ställning inom den församling, genom hvilken folkets vilja skall uttalas. Nu tillstyrktes af Konungens rådgifvare en åtgärd,

*) F. K. Prot. för den 18 April 1885 (n:o 27, s. 41).
**) F. K. Prot. den 18 April (n:o 28, s. 12).
***) F. K. Prot. den 9 Maj (n:o 38, s. 17 och 19 f.).

genom hvilken denna klass tillgodosågs på de öfrigas bekostnad och genom hvilken medlemmarne af denna klass erhöllo betalning för bördor, som ålades *alla;* och för denna åtgärd åberopades af Statsrådets främste man icke blott klokheten, utan ock rättvisans grundsats. I sanning: ödesdiger var 1866 års Representationsförändring, då den redan kunnat leda derhän, att Konungens rådgifvare nödgats till en handling, hvilken så som denna är egnad att undergräfva Konungamakten och dermed en af de hufvudsakliga garantierna för fäderneslandets lugna och lyckliga utveckling.

Oscar Alin.

Vandfaldet.

Oppe i kjölige Egne
Bjergvandet slumrer så stille,
Näres af Himmelens Regne,
Drikker af Dybdernes Kilde.

Isnende frem det sig sniger,
Bäkke fra Höiderne kalder,
Voxer og svulmer og stiger,
Koldt over Stenene falder.

Breder sig, raser og haster
Fremad med tordnende Bulder,
Fremad hvor Skyerne kaster
Slöret om Bjergtoppens Skulder.

Fodfästet svimmelt det taber,
Skjälver og lyser og klinger,
Og mod den Afgrund, der gaber,
Ned med et Jubelskrig springer.

Inden det Jorden har kyssed,
Inden det Dybet har fundet,
Er det i Dugdråber dryssed,
Bortdunsted, oplöst — forsvundet!

Åen, som Hjulene dreier
Flittigt for Möllen ved Skoven,
Ser hvor det glindsende svaier,
Hvidt som en Fane, foroven.

Floden der Skibene löfter,
Söen hvor Engene drömme
Ser mellem Bjergenes Klöfter
Vandfaldets dådlöse Strömme.

Födt i en isnende Stilhed,
Näret af usete Magter,
Voxet til stormende Vildhed,
Frem mod en Afgrund det tragter.

Hvortil de mägtige Vande?
Inden det Jorden har fundet,
Er det om Bjergenes Pande
Bortdunsted, oplöst — forsvundet!

Helena Nyblom.

Drömmar.

Ett kväde i Liljolag.

Dådfull dröm i nattens timmar
Drömde jag. Mitt kvad den gömme!
För mitt land en strid det ståndar.
Stålet skiner, kulor hvina:
Främst i blodig fäjd på dödens
Fält jag står bland unge hjältar. —
Drömmen viker, nattens dotter.
Drömmar fara så som strömmar.

Däjlig dröm i nattens timmar
Drömde jag. Mitt kvad den gömme!
Fager, frisk ock skär i hågen
Famnar under kyss ock glamman
Unga makan mig, ock inga
Onda tungor oss ofärd sjunga. —
Drömmen viker, nattens dotter.
Drömmar fara så som strömmar.

Dyr en dröm i nattens timmar
Drömde jag. Mitt kvad den gömme!
Upp ses skjuta, skön som hoppet,
Själfull, rask ock hög som asken,
Sonen min. Under frihets fana
För han ut hvad ej jag fått göra. —
Drömmen viker, nattens dotter.
Drömmar fara så som strömmar.

Dödens dröm i nattens timmar
Drömde jag. Mitt kvad den gömme!
Ej i strid du stupar, ljöd det,
Strådöd dör, förr'n son dig födes,
Förr'n du sofver i väna vifvets
Varma, mjuka famnande armar. —
Drömmen viker, nattens dotter.
Drömmar fara så som strömmar.

Korståg.

En sång i Drottkväde.

Strid det står så blodig,
Släckas lifven käcka.
Blanka klingor blänka,
Bristande hjälmar ristas
Skönt med skälfvande runor,
Skimra i röda glimret!
Hvem är som stridens hvimmel
Vållar och döden göder?

Höfdingen stolt, som häfver
Härrligt så i fjärran
Vig vid öster-vågor
— Veten det alla! — heter
Birger Jarl. Han bärgar
Bister åt hvite Kristus
Själar med våld, där i sköldars
Sjudande larm han bjuder.

Folket tätt sig fylkar,
Forsa kring gyllne korset
Blodets bäckar röda,
Böner om skoning stönas.
Orda så bland svärdens
Slag hörs jarlen: »Tagen
Kvänske karlar snarligt
Krist eller lifvet misten!» —

Slut är striden heta,
Segrat har den skara,
Korsets fana krönte.
Kvän skall Krist nu tjäna.
»Hvita vådor» sida
Vecklas om lifven. Kräcklan
Bjudande höjs. De bida
Bispens signande finger.

Fr. L—r.

Ett Stordåd.

Sann händelse från 1866.

Maja Lisa var grof och stark, med svart tofvigt hår och ögon som eldkol. Händer hade hon som en karl, och fötter som en elefant. Duktig var hon, det kunde ingen förneka; men svor gjorde hon nog ibland. Ärlig var hon också, och dygdig med. Om någon kom henne för när, så vankades icke många ord, men örfilar hveno, så det brände i skinnet. Och så fick Maja Lisa vara i fred. Nu skall jag berätta, hur hon kom till verlden.

Det skedde genom ett underverk — — — — ty hon hade ingen far.

Det är besynnerligt att vår tid kan vara så skeptisk, då många tusen sådana underverk ske i vårt kära fosterland. Att detta är »mirakel», kan icke ens Björnson förneka; men otron är stor nu för tiden!

Tacka vet jag då vår gamla svenska lag. Den godkänner ännu i dag alla dessa underverk, och Gud ske lof, vi lefva i ett kristligt och laglydigt land!

Maja Lisa hade dock enligt naturens ordning — en mor. Hon var vacker med mörka lockar och stora bruna ögon. Derför lyste hon också en tid i siden och sammet, satt alltid på andra raden i kungliga teatern — det brukades så på den tiden — och åkte hem i hyrvagn med röda sammetsdynor. Men tiderna förändra sig.

En kväll kom hon *gåendes*. Himlen vet hvarför! — Då hon kom till Norrström, tog hon sig ett kall-bad. »Och är nu hon ur sagan.»

* * *

Per Hansson het en man. Han var slagtare, drack och svor. Stina het hans hustru. Hon var sjuklig och gick på läsaremöten. De hade inga barn; men det är en »Guds nåd», säga fattig-folk. Värre var det med hyran, som Per inte kunde betala. Och derför gingo de till barnbördshuset och togo sig en unge.

Så kom Maja Lisa ut i verlden. Nu står tydligt i reglementet, att fosterföräldrarne skola vara »i föräldrars stad och ställe, kärleksfullt vårda barnet, förse det med sund och tillräcklig föda, passande beklädnad» m. m. m. m., allt för »24 kronor» om året.

Vidare står, att barnet bör födas med »frisk oskummad mjölk», »väl gräddade skorpor», »löst kokta äggulor», »kött eller fisk» o. s. v.

Men Per och Stina fingo icke de fattiga styfrarne att räcka till all den välfägnaden, och så fick Maja Lisa både frysa och svälta.

Efter några års förlopp kom Maja Lisa med Per och Stina till landsorten. Där gick hon omkring med bara fötter och tiggde. Ofta fick hon onda ord i stället för bröd; ty stygg var hon. Gatpojkarne inne i staden kallade henne »den oäkta ungen!» Men det fingo de dyrt betala; ty Maja Lisa var inte den, som tog emot skällsord utan att ge igen. Och så blef det ett fasligt spektakel med både slagsmål och »mera sådant».

När Maja Lisa var tolf år, kom där en pojke i huset. Ja — han kom nu på fullt naturligt sätt, med både far och mor. Men för modern — stackare — gick det illa. Det var också naturligt; ty hon fick ingen skötsel och dålig mat. På tredje dagen kom mannen hem, full och oregerlig. Då fick Stina »kastet» och dog. — »Det va' så Guds vilja», sa' grannhustrurna och suckade andäktigt.

Så skulle Maja Lisa stå för »rusthållet», och det gjorde hon med besked. Stugan blef ren, och lille bror uppföddes med »sudd». Det gick förträffligt. Stor och stark blef han, och bråddes på far sin gjorde han.

Då Per dog, öfvertog Pelle slagterirörelsen, svor och drack, men för Maja Lisa hade han »respekten». Hon var ej heller att leka med. Två gånger hade hon varit »för rätten», — det var allt en skam, tyckte alla. Första gången, då hon tuktade en full bonde, som slog sin hustru, och andra gången, då hon ryckte bror sin ur händerna på polisen:

— I ä' lika stora svin som han, sa' Maja Lisa.

Ärligt betalade hon plikten, slungade ut ett par glåpord inför sittande rätt och gick stolt sin väg.

Sedan kom kolera en vacker dag till staden. Man var icke van vid den hemska gästen den gången, och förskräckelsen blef allmän. Ett gammalt förfallet fattighus, der fukten rann ned efter väggarne, blef i hast inredt till sjukhus; men hvar i all verlden skulle man få en sjuksköterska ifrån?

Ingen menniska ville våga lifvet, och hvarken pengar eller goda ord hjelpte. De stackars sjuka fingo »sjelfdö, utan alla konstens regler».

— Fy skam, att ingen vill ta' i, sa' Maja Lisa.

Och så tog hon i med manna-, nej — med kvinnomod. Der frotterades och gneds och gneds och frotterades natt och dag. Maja Lisa stod med svetten i pannan och sparade icke på krafterna. Många kunde hon nog icke rädda, det var då sant, men — — —

— En får göra, hva' en kan, sa' Maja Lisa.

När farsoten var öfver, flyttade hon åter hem till Pelle. De lefde i flera år för sig sjelfva i en liten stuga, ett stycke utanför staden. Pelle slagtade, gick med tråget på axeln och sålde sin vara. Maja Lisa höll huset i ordning, och fint och rent var det, utom hvar gång Pelle kom full hem.

Men då blef Maja Lisa arg, och grannarne påstodo, att Pelle fick stryk.

Hur det nu var, så hade han »respekten» och vågade icke ofta ge sig i den leken.

En dag satt Pelle med krokig rygg och läste i »blackan». Ja, stadens tidning kallades så på den tiden.

— Vet du, Maja Lisa, att koleran är i X-köping, sa' han

— Ja; så! sa' Maja Lisa.

— Å ser du, di få inget kött där, för bönnera ä' ena rädda stackare, och våga inte resa dit.

— Jaså! sa' Maja Lisa.

— Dä' va' allt en affär att göra dä', sa' Pelle och spottade.

— Det låter du bli, sa' Maja Lisa, mycket bestämdt.

— Hva'för dä'? sporde Pelle och reste på sig.

— Hva' fan bryr ja' mej om den förbannade karantänen, svor han. — Här ä' pengar att tjena!

— Du har pengar nog att supa opp, sa' Maja Lisa, mörk i hågen.

Nu blef Pelle ond.

— Ja' ä' ingen kujon, som står under käringkommando, skrek han och slog näfven i bordet.

Maja Lisa teg och gick ut i köket. Hon satte på gröten.

Sedan talade de icke vidare om den saken; men Pelle gick och funderade. Priset på kött steg för hvar dag i grannstaden, och det frestade honom, fast han nog tyckte, det var »lite kusligt» att resa dit.

Slutligen en dag, eller rättare en natt, när modet växt genom ett kvarter bränvin, reste Pelle åstad i all hemlighet, och uppenbarade sig på X-köpings torg med ett lass kött.

Handeln gick förträffligt. Pelle återvände hem med förnöjdt sinne och full plånbok. Hur han kom förbi karantän-bevakningen, är obekant, men hem kom han, sent en kväll.

— Hvar har du var't? sa' Maja Lisa.

— Dä' angår dej inte, sa' Pelle.

Och så lade de sig båda att sofva.

Men länge fingo de icke ro. Snart vaknade Maja Lisa af höga jemmerrop. Hon tände taljdanken i största hast och skyndade till Pelles liggsoffa. Där låg han, blå och ihopkrupen. Maja Lisa visste, hvad klockan var slagen. Hon hälde i honom några koleradroppar, började så frottera och frottera, och fast hon stod i bara linnet — inte frös hon.

Hon tänkte ett ögonblick att rusa till staden efter läkare, men hon visste så väl, hvad som skulle göras, och inte kunde hon lemna honom! Minst en timme skulle det dra' om att springa fram och tillbaka, och här va' minuterna dyra, tänkte Maja Lisa. Hon stannade kvar och gjorde allt hon förmådde. Det var sannerligen icke hennes fel, att Pelle dog fram emot morgonen.

Maja Lisa stod ensam vid den hemska dödsbädden. Hon var icke rädd — det hade hon aldrig varit — men det kom en så underlig kyla kring hjertat. Pelle var ändå, trots sitt superi, den ende, som visat henne någon vänlighet här i lifvet. Hon kom ihåg, hur hon burit honom på sina armar, när han var en liten en, hur hon sedan gömt sockerbitar och pepparkaka åt honom, och hur hon en gång, då han var full, ryckt honom undan polisen. För han var ändå hennes bror, och hon satte sin ära i att försvara honom.

Nu låg han där, svartblå och kall. Ur dödens starka hand hade hon icke lyckats rycka honom, men ärligt hade hon försökt kampen.

Det kom något varmt och fuktigt upp i Maja Lisas annars så hvassa ögon.

Hastigt drog hon täcket öfver liket och satte kläderna på sig.

Här ska' ingen komma in och bli smittad, tänkte Maja Lisa. Ja' ska' sjelf lägga honom i kistan, men ja' får väl gå och tala om det, så ja' får honom hederligt i jorden.

Så gick hon ut.

Solen steg just nu upp vid horisonten. Landskapet låg der så stilla i sin morgonfrid. Daggdropparne glänste i gräset, några småfoglar kvittrade i träden. Staden syntes på afstånd, en och annan rökpelare steg rakt upp till himlen.

En plötslig förskräckelse grep Maja Lisa. Tänk om hon förde smittan med sig dit bort! Hon kände väl kolerans fasa. Hon hade hört så många ångestrop, sett så mycken jemmer! Nej, hon ville icke gå dit ned och föra död och elände med sig! Pelle fick nöja sig utan begrafning, hon kunde sjelf gräfva ned honom. Den saken angick då ingen, och så vände hon om igen till stugan.

Då Maja Lisa från den friska morgonluften åter kom in, slog en förfärlig dödslukt emot henne. Hon ryggade tillbaka, blef så underligt matt i benen och kall i lederna. Hvad var detta? Gud i himlen! — Ja — hon kände, hon hade kolera! — Hvad var nu att göra? Skulle hon springa bort till nästa stuga och ropa på hjelp? Men där låg hustrun sjuk, och mannen var nog redan ute på arbete, och — i alla fall! — i alla fall!

Det svartnade mer och mer för hennes ögon; men så pass krafter hade hon ännu, att hon kunde släpa sig till dörren, sätta kroken på — invändigt, och så sjönk hon sanslös ned på golfvet.

Några timmar förgingo. Nere i staden väntade man förgäfves på köttet.

— Kors i herrans namn, hvad Pelle dröjer i dag!

— Är inte slagtaren kommen ännu?

— Nej, nådi' fru!

— Hva' ska' vi ta oss till!

Så lät det i hvartenda större kök (i små ätes icke kött), ty Pelle brukade regelbundet förse den goda staden med sin vara hvar fredag, och det var händelsevis fredag i dag.

Som det nu skulle bli bal med buljong och tårtor hos borgmästarens, så blef där ett fasligt alarm. Man väsnades, larmade, och slutligen beslöt man att sända bud och höra efter, icke just Pelle men — köttet.

En ung tjensteflicka fick order att be honom komma »på eviga minuten». — Klockan va' ju redan 11.

Stackars lilla Karin sprang med andan i halsen, men vägen var just ej så kort, och så måste hon pusta ibland.

Ändtligen var hon då framme. — Dörren låst? — Hvad ville det säga? — Låg det fyllsvinet och sof ännu? — Så måtte väl Maja Lisa kunna öppna.

Dunk! dunk! dunk!

Nej, ingen öppnade. Karin ropade:

— Herrskapet ska' ha' bal i kväll, och buljongen ska' på!

Ingenting hjelpte.

Nu blef Karin ond och dunkade på af alla krafter.

Då hörde hon en hes röst där inifrån:

— Ingen får komma in!

Ä' di galna! — tänkte Karin, och när alla försök vid dörren voro fruktlösa, klättrade hon upp på några stockändar och tittade in genom fönstret.

Där låg Maja Lisa på golfvet och vred sig i de gräsligaste plågor.

Hon är full — tänkte Karin med förtrytelse, men öppna måste hon i alla fall, och så bultade hon på, så det skallrade i fönsterrutorna.

Maja Lisa reste på hufvudet, visade sitt blåa, förvridna ansigte och skrek:

— Kom inte in! — här är *koleran!*

Karin kom hem, nästan utan anda i halsen, men innan folk hann till stugan, hade Maja Lisa slutat sin kamp och strid. »Den oäkta ungen» räddade staden från farsotens härjningar, och måhända blef hon erkänd som »äkta» deruppe hos de faderlöses far.

B.

Chautauqua-rörelsen i Amerika.

En ny mission i folkbildningens tjänst.

Lifligare än någonsin förr omfatta våra dagars »framskridtsmän» och filantroper den stora frågan om folkuppfostran, om en vidgad bildnings spridande till alla samhällslager.

I sin rot är detta intresse ett uttryck af den demokratiska anda — och man tyde *dêmos* ej här som »pöbel» —, hvilken genomströmmar vårt tidehvarf, och hvilken måste befordras af hela den närvarande samhällsutvecklingen, hvarhälst denna utveckling tagit fart. Det gamla systemet, bildning hos ett fåtal, okunnighet hos massorna, ett system också oundgängligen betingadt af sin tids förhållanden, har haft sina sötebrödsdagar, och folken äro i färd med att försöka ett nytt: bildning, så vidt möjligt, för alla.

Huru vidt detta nya system skall medföra större hugnad, mera verklig lycka, än dess företrädare, det återstår för framtiden att afgöra; men visst är nog, att hvarje dag som går timrar på uppförandet af dess breda grundvalar.

Väl finnas ännu ej så få, hvilka, blindt slutande sig inom skalet af sitt odium profani vulgi, håna hvarje tanke på massornas lyftning, eller som åtminstone med tvifvel och oro motse en literär och vetenskaplig demokrati, som hotar att befordra ytlighet och lärdomsfuskeri, samt att draga verklig bildning, konst och vetenskap ned från de höjder, där de i ostördt lugn fått trifvas. Men den växande tidströmmen förmå dock ej de motsträfviga att hämma. Kunna de ej följa med densamma och bidraga att leda dess böljor, då går han dem helt visst förbi och lämnar dem likt så många förtorkade mumier bakom sig, förglömda.

Att isynnerhet i en republik, lik Förenta Staterna, där man oförbehållsamt antagit den absoluta folkstyrelsen, för att med alla dess vådor kunna skörda alla dess utlofvade välsignelser, att man där framför allt måste djupt intressera sig för frågan om folkets, om massornas uppfostran, det ligger så i sakernas natur, att det väl knappast behöfver mer än antydas. Också har republiken

städse haft mera öga och intresse för den allmänna folkundervisningens än för den högre bildningens befrämjande, om ock den senare, mest på eget bevåg, gjort betydande framsteg; och intet land har bygt sitt folkskolsystem efter en så liberal plan som Amerika *).

Men att dess system icke destomindre ännu lämnar mycket att önska, det bevisar ej blott den betydande procent af landets befolkning, som är i saknad af, eller likgiltig för, all kunskap eller hvars tidiga utbildning varit så ringa, att densamma blifvit bortnött igen under »kampen för tillvaron», utan kanske ännu mera det förhållande, att en så stor del af folket låter en bildningsdrift, hvilken ej sålunda blifvit rent ut förkväfd, tillfredställas af charlataneriets fördärfliga utsäde och den korrumperade dagslände-literaturens uselheter. Och hur än massorna må bländas af det glänsande fyrverkeri af folksmicker, som jämt anordnas för dess ögon, inse dock landets mera tänkande män, att i en stat, där folkopinionen är starkare än lagen och lätt kan spränga dess band, där fins ingen annan garanti för framtiden, än den som betingas därigenom, att bildningens Vesta-eld tändes och vårdas i landets millioner hem.

Här föreligger alltså till lösning ett problem af ej ringa betydenhet. Huru skola de samhällslager, hvilka af en eller annan orsak och på ett eller annat vis sakna en förädlande bildnings inflytanden, kunna nås däraf?

I Amerika, som annorstädes, och i vissa fall långt mer än annorstädes, hafva tidningar och tidskrifter, friskolor och läsebibliotek, föreläsnings- och lokalföreningar af flerahanda slag sökt bidraga till problemets lösning, men ändock återstår ännu oändligen mycket att göra.

Medvetandet härom har också i Amerika på de senare åren framkallat en i sitt slag, så vidt jag vet, alldeles enastående rörelse af verkligen storartade proportioner, hvilken gjort det till sin uppgift att utföra en vigtig mission i bildningens tjänst.

Det är denna rörelse, med hvilken jag tillfälligtvis kommit i närmare beröring, jag företagit mig att i följande rader skildra, förvissad, att den kan ega intresse äfven för många upplysningens vänner i mitt kära hemland.

En enthusiastisk och framstående predikant inom metodistkyrkan, dr Vincent, och en rik affärsman, mr Miller, hvilken gjort sig ett namn som mekanisk uppfinnare, och som egnat sin dugande kraft ej mindre åt bildningens befrämjande än åt praktiska värf, voro de som gåfvo den s. k. Chautauqua-rörelsen dess

*) Jfr i detta ämne Edgren's *Förenta Staternas folkskolor och högre lärosäten.*

upphof, och som uppfattat och troget befordrat dess vidare utveckling.

Ehuruväl båda från början lifligt uppfattade det allmänna behofvet af andlig lyftning och voro benägna att på något vis tillgodose detsamma, inskränkte sig likväl deras plan till det rent religiösa området. De sökte nämligen att genom ett vidsträckt vädjande till alla de protestantiska denominationerna i landet åvägabringa en för dem alla gemensam sammankomst under ett par sommarveckor vid den vackra Chautauqua-sjön i staten New-York i och för idkandet af studier i söndagsskolans ämnen och metoder under ledning af landets främste lärare på det området.

Planen, hvilken alltså afsåg söndagsskolans lyftning i dess helhet, vann betydlig tillslutning. Mer än 500 personer af skilda bekännelser — en i det toleranta Amerika vanlig enighet — följde uppmaningen, samlades vid Chautauqua, slogo sig ned i tält vid sjöstranden, deltogo i de anordnade öfningarne och diskussionerna, samt underhöllos däremellan af musik och ett och annat humoristiskt föredrag.

Det fans väl i allt detta knappast något, som bebådade en ny rörelse till folkbildningens fromma. Och likväl var detta möte uppslaget till en sådan rörelse, hvilken var bestämd att hvarje år växa öfver ledarnes egna beräkningar och att med tiden sträcka sitt inflytande ej blott öfver Amerikas kontinent, utan äfven till andra världsdelar.

Under denna första sammankomst beslöto nämligen dess båda ledande män att för framtiden småningom vidga sin plan. Här vid den vackra Chautauqua-sjön, som 1500 fot öfver hafvet ligger inbäddad bland höga och lummiga stränder och erbjuder det herrligaste sommar-klimat, här skulle utbildas en sommarskola, där studier af alla slag skulle omväxla med offentliga föreläsningar af allvarlig och roande art, konserter och andra bildande förströelser; och hvad vigtigare var, härifrån skulle öfver hela landet organiseras kontinuerliga läsekretsar, hvilkas medlemmar skulle från Chautauqua erhålla sin ledning och ingifvelse, samt där, så vidt omständigheterna medgåfvo, samlas under sommaren.

Det blef alltså nu fråga dels om en inre utveckling af sommarskolans betydelse, och dels om en utåt rigtad verksamhet, som skulle väcka och leda det bland massorna slumrande eller vilseförda bildningsbegäret.

Redan vid sommarskolans andra möte voro både tiden och programmet för densammas verksamhet ökade. Och så fortgick det. Tre år därefter hade dr Vincent utarbetat en bestämd plan för den utåt rigtade rörelsen, hvilken, såsom väsentligen betingande sommarskolans senare betydelse, jag skall först beskrifva.

Det ingick ej i planen, åtminstone sådan den först utsta-

kades, att utföra hvarken folk- eller högskolans verk. Den ville snarare gripa in midt mellan båda, bispringa isynnerhet dem, hvilkas första skoldaning redan försiggått, men som af en eller annan orsak förhindrats att tillegna sig en högre bildning, den stora, böljande massan af äldre och yngre, hvars bildningsgåfva, på väg att slumra eller vilseledas, blott behöfde befruktas och vårdas för att göras välsignelsebringande i stället för gagnlös eller fördärflig. Den ville med ett ord nå upplysningens borgarstånd, så att säga, och i tusenden hem i landet väcka begäret efter nyttigt hälsobringande vetande och så vidt möjligt leda och tillfredsställa detta begär.

Men att uppfatta ett rådande behof är lättare än att tillgodose detsamma. Det var i sanning ingen lätt sak att tillfredsställa olika klasser och åldrar af läsande, att binda dem tillsamman af ett gemensamt intresse, att nära det väckta kunskapsbegäret och leda det ej blott genom några veckor eller månader, utan genom år, och att på samma gång systematiskt ordna de utlagda kurserna, så att de, som afslutade, kunde bibringa ett värdefullt bildningskapital.

För att möta dessa fordringar bestämde man sig för att välja, eller, där så ansågs nödigt, låta författa, goda, populära skrifter öfver historiska, literära och vetenskapliga ämnen; att bringa de föreskrifna ämnena, så vidt detta vore praktiskt utförbart, i öfverensstämmelse med dem, som, naturligen på ett mera grundligt sätt, studeras vid landets högskolor (*colleges* etc.), för att dymedelst sätta de läsande i tillfälle att åtminstone lära sig känna resultatet och andan af den bildning, som där bibringas, och för att sålunda bidraga till utjämnandet af de sociala olikheter och klassfördomar, dem en absolut olikhet i bildningskapital medför; vidare att beräkna de förelagda kurserna så, att de i allmänhet af dem under dagen med arbete och affärer sysselsatta kunna medhinnas under hemmets fritimmar, och att anordna dem så, att hvarje år skulle omfatta någon afslutad del af en för fyra år beräknad första kurs; att åt dem som under vederbörlig kontroll genomgått denna fyraåriga kurs utdela ett »Chautauqua-diplom», hvars värde skulle kunna gradvis förhöjas genom än vidare under flera år fortsatta specialstudier; att göra sommarskolan vid Chautauqua till ett högkvarter, där den stora läsekretsens medlemmar skulle kunna samlas under några veckor, för att genom inbördes bekantskap, genom umgänget med landets framstående lärare och föreläsare, genom tillfälle till klass-studier, genom hälsosamma och bildande förströelser af hvarjehanda slag, samt genom högtidlighållandet af »Chautauqua-diplomets» utdelande bringas i närmare sympati med hela rörelsen, hvilken dymedelst skulle få mera lif, styrka och organiskt sammanhang.

Ett detaljeradt förslag i denna anda lades 1878 inför som-

marskolan vid Chautauqua, och framtiden skulle snart afgöra, huruvida detsamma skulle vinna anklang och visa sig utförbart, eller, likt många andra illusoriska projekter, kväfvas i sin linda.

»Jag har ännu blott några få aspiranter», sade dr Vincent, då han framlade förslaget, »jag vet ej hur många. Om jag blott får ett tiotal att börja med, skall jag anse detta som en framgång.» Inom årets slut skulle dock detta företag, trodde han, »tända flitens lampor» litet hvar stans öfver hela landet. — »Vore det ej för Chautauqua's historia», sade vid samma tillfälle en annan talare, »skulle jag betrakta den plan, hvilken nu blifvit framlagd, såsom en af de häjdlösaste chimerer; men med Chautauqua's historia bakom mig antager den för min aning formen af ett herrligt framtidslöfte.»

Inom tre dagar hade 700 personer tecknat sina namn som medlemmar af »Chautauqua's literära och vetenskapliga läsekrets». Inom årets slut hade 8,400 personer — af hvilka nära en fjärdedel sedan genomgingo hela fyra-årskursen! — tecknat sina namn. Men äfven detta var en ringa början mot hvad som följde. Planen syntes hafva tillgodosett ett verkligt nationalbehof, den var ett frö nedlagdt i en tacksam jordmån och bestämdt att bära hundradefaldt.

Hvarje år ökades antalet medlemmar med tio tusenden och mera. Unga män och kvinnor, medelålders män och kvinnor, gråhåriga män och kvinnor, personer af alla samhällsklasser, äfven af de högt bildade, skyndade att inskrifva sig i »Chautauqua-kretsen», centralstyrelsen blef ej längre tillräcklig att möta alla behof, lokalkretsar bildade sig öfver allt i landet under dennas öfverinseende, nya sommar-skolor uppväxte i sammanhang med dessa kretsar, bibliotek inrättades här och hvar, en betydande Chautauqua-press uppstod i förening med centralstyrelsen, och nu räknar Chautauqua-kretsen, som vidgat ut sig, tills den innesluter alla Unionens stater, från Atlantiska till Stilla hafvet och ned till Mexikanska viken, omkring 100,000 medlemmar.

Men ej nog med denna oerhörda utbredning i Förenta Staterna. Chautauqua-rörelsen har äfven trängt långt utanför deras gränser, till Canada, England, Ryssland, Japan, Syd-Afrika och Sandwich-öarne.

Till Canada och England förmedlade språket lätt dess framträngande.

Till Ryssland fördes den därigenom att en rysk dam, som länge vistats i Amerika och tillhört Chautauqua-kretsen, i ett Petersburg-organ skref en redogörelse därför, hvilken föranledde flera personer att sätta sig i förbindelse med Chautauqua's centralstyrelse. En läsekrets bildades först af sådane, som förstodo engelska, och sedan, då de föreskrifna textböckerna kunde ersättas af inhemska läroböcker eller af öfversättningar, äfven af

flera andra personer; och Rysslands Chautauqua-krets räknar nu omkring 400 medlemmar.

I Japan har rörelsen nått en betydligare utbredning, och är där, säges det, under snabb tillväxt. Den stora svårigheten var där att börja med språket och isynnerhet bristen på all inhemsk literatur lämplig att ersätta den föreskrifna engelska. De som började rörelsen vände sig derför i denna fråga till centralstyrelsen i Amerika. Medel anskaffades, och de föreskrifna böckerna blefvo öfversatta på japanesiska för dem som ej föredrogo eller kunde begagna engelskan. Chautauqua-rörelsen i Japan räknar nu öfver 1300 medlemmar.

I Syd-Afrikas kolonier finnes en lokalkrets med omkring 100 medlemmar, och på Sandwich-öarne har en sådan nyligen bildats.

Emellertid afstannade ej den inre utbildningen af ett företag, som vunnit en så öfverraskande tillslutning. Ej nog med att läseplanerna med hvarje år förbättrades och att textböcker, särskildt afpassade för Chautauqua-rörelsens fordringar, författades, utan, hvad som var af större betydelse, till de redan inrättade kurserna lades tvänne nya.

Hade Chautauqua-styrelsen ej från början afsett å ena sidan de minderåriga och å den andra dem, som, fastän förhindrade att bevista landets högskolor, likväl genom själfstudium skulle kunna tillegna sig den vid högskolorna bibringade undervisningen, om blott de kunde finna nödig ledning och hjälp, så blef deras behof nu också tillgodosedt. En läsekurs för minderåriga inrättades, och af staten New-Yorks legislatur utverkades för Chautauqua rättigheten att få bilda sig till en högskola och utdela universitets-diplom. De i sammanhang härmed inrättade kurserna, som att börja med endast afse den lägre eller s. k. *bachelor's*-graden, anordnades naturligen i enlighet med de vid landets högskolor brukliga. Undervisningen meddelas ej blott, såsom i den allmänna läsekretsen, genom föreskrift om kurser, böcker och metoder, utan ock genom direkt *skriftlig* undervisning, en metod som af de vid sommar-skolan anstälde lärarne blifvit satt i system, och genom muntlig undervisning vid denna skola, och examen undergås inför en till öfvervakande däraf utsedd kommission.

Vid beskrifningen af Chautauqua-rörelsens utveckling utom Chautauqua, d. v. s. utom dess sommar-skola, hafva vi lämnat denna skola å sido. Låtom oss därföre återuppsöka henne, och vi skola där finna en tillväxt, knapt mindre storartad än den hvilken egt rum därutanför.

Ur den ursprungliga idéen om ett par veckors undervisning för söndagsskollärare har utvecklat sig en sommar-skola af två månader, där undervisning i en stor mångfald ämnen af både

teoretisk och praktisk art meddelas; i stället för några hundra deltagande belöper sig nu antalet af dem som under sommaren besöka Chautauqua till fullt 10,000; i stället för några uppslagna tält har nu uppväxt en villastad med öfver 500 boningshus, ett stort och präktigt hotell med alla moderna inrättningar, en för populära föreläsningar m. m. afsedd och i grekisk stil uppförd öppen amfiteater, som medelst ett af femtio stöd uppburet skärmtak skyddas mot rägn och solsken, och som rymmer nära 6,000 åhörare, en i form af ett grekiskt tempel uppförd byggnad, där Chautauqua-kretsens medlemmar mottaga sina diplom och hålla sina särskilda möten, en tempelbyggnad för föredrag af mindre populär form, ett arkeologiskt museum, en mängd mindre föreläsnings- och skolrum; och slutligen, i stället för några få föredrag, kallas nu berömde predikanter, föreläsare och vetenskapsmän att uppträda i amfiteatern, sång och annan musik omväxla med dessa föredrag, stereoptiska vyer från främmande land kastas på en ofvan teaterns scen uppspänd duk och åtföljas af upplysande beskrifningar, literära och vetenskapliga föreläsningar hållas i tempelbyggnaden, mottagningar i hotell-salarne omväxla med sällskapliga sammankomster för idkande af främmande språk och seder, deklamation på främmande språk och sjungande af främmande sånger; fyrverkerier och illuminationer belysa allt emellanåt de vackra kvällarne; bollspel, roddfärder och andra stärkande förströelser idkas; ångbåtar plöja Chautauqua-sjöns vatten och föra hopar ut på olika exkursioner.

»Ej blot til gavn» är tydligen Chautauqua-skolans valspråk. Och sommardagen bjuder där rikligen på nytta och nöje allt efter den besökandes smak.

Bland de många studiegrenar, som under sommaren idkas vid Chautauqua, har ingen så utbildats som, den hvilken omfattar språk. Språkskolor, upprättade vid vackra sommar-orter, är något för Amerika ej ovanligt, och för det mesta är det då tyska och franska, som af infödda lärare undervisas enligt någon ny favoritmetod. Så började ock Chautauqua's språkafdelning; men den har växt vida ut öfver sin ursprungliga bestämmelse. Den sysselsätter nu öfver tjugu lärare och omfattar de flesta af den indoeuropeiska språkfamiljens tungomål, både äldre och yngre, jämte germansk, romanisk och indo-europeisk filologi, samt den semitiska språkstammens dialekter och egyptologi; hvarjämte det är meningen att hvarje år anmoda någon framstående språkforskare, vare sig i Amerika eller Europa, att hålla ett visst antal föreläsningar öfver något själfvaldt ämne.

Hur, må det väl frågas, kan något resultat uppnås på de få veckor, som denna språkskola varar? Det uppnås på så vis, att i allmänhet hela tiden måste egnas åt ettdera af de erbjudna språken, och att en konsekutiv kurs för tre sommarterminer ut-

stakas, hvarje terminskurs omfattande ett väl beräknadt pensum, som genomgås med två à tre öfningar dagligen. Naturligtvis utfalla resultaten olika allt efter både lärares och lärjungars förmåga och flit. I vissa klasser, såsom i sanskrit och filologi m. fl., utgöras dessutom de studerande hufvudsakligen eller uteslutande af lärare i språk, hvilka under sina sommarferier vilja öka och afrunda redan förvärfvade kunskaper.

Utom språkskolan finnes en pedagogisk skola. där lärare lyssna till föreläsningar öfver pedagogiens historia och de bästa undervisningsmetoderna, samt kurser i åtskilliga vetenskapsgrenar och i en mängd allmännyttiga ämnen, såsom musik, teckning, målning, gipsmodellering, stenografi, skönskrifning, bokhålleri, gymnastik o. s. v.

Sådan är i korthet den utveckling, Chautauqua-rörelsen nått på föga mera än tio år. Hemligheten till denna utveckling ligger främst i det förhållande, att hos den talrika nationen ett lefvande kraf förefans, och att män med hängifven ifver och förtröstan insett detta kraf och egnat en otröttad energi åt detsammas tillfredsställande.

Dr Vincent, som är Chautauqua-rörelsens själ, om han ock kraftigt biståtts af mr Miller, är en af dessa sanguiniska och likväl klokt beräknande karaktärer, som just genom sin tillitsfulla hängifvenhet äro synnerligen egnade att utföra en storslagen idé.

»Jag hoppas», säger han, »att vi skola uppfostra hela folket, till dess de bildade fattiga få större makt än de okunniga rika, till dess de lägstas röst ej längre kan köpas af de högstas mutor, till dess medborgarens rättighet, vore han äfven fattig såsom fattigdomen, skall kunna uppfordra nationens alla resurser till sitt försvar och beskydd, till dess unionen skall välkomna främlingar från alla trakter, så att de som komma från öster ej våga stänga portarne mot dem som tränga på från väster» (syftande på lagen mot invandringar från Kina) . . . Och igen: »Chautauqua skall öfver vårt land sträcka ett väldigt tempelhvalf, vidt som kontinenten, högt som skyn, och under detta hvalf skola våra hem, kyrkor, skolor och verkstäder bygga in sig såsom delar af ett väldigt universitet, hvars lärjungar utgöras af folk utaf alla åldrar och alla vilkor.»

Det må finnas ej så ringa illusion i allt detta; och den kritiske granskaren, som med rynkad panna ser ner på allt, som ej eger gedigen grundlighet, skall nog frestas att på hela den utåt rigtade Chautauqua-rörelsen tillämpa Pope's bekanta ord:

»A little learning is a dangerous thing:
Drink deep, or taste not the Pierian spring!»

Men äfven om denna rörelse, så till vida som den ej innefattar den under sträng kontroll stälda högskolekursen, icke kan fritagas från förebråelsen af ytlighet, så må man dock komma

ihåg, att hur förkrossande detta ord kan vara, när det användes mot de falska anspråken, så förlorar det dock mycket af sin kraft, när det användes såsom ett dräpande slagord, utan all urskiljning. Med ytlighet, d. v. s. med öfversigtlig kunskap, få vi nog litet hvar nöja oss i ämnen, som ligga utanför våra fackstudier, utan att därför denna ytlighet blir förkastlig.

Den egentliga Chautauqua-kretsen gör ej anspråk på att utföra de offentliga skolornas verk, eller att träda i någon som hälst täflan med dem. Den söker förnämligast sina medlemmar bland dem, för hvilka de lärda skolorna, praktiskt taladt, äro otillgängliga, och som likväl känna eller kunna förmås att känna ett begär att under sitt arbetes, sina dagliga sysslors, hvilotimmar dricka ur »den pieriska källan»; och kan också denna dryck någon gång, i stället för att bereda hälsosam glädje, väcka en dåraktig fåfänga, så ligger ju ändå den trösten till hands, att detta subtila ämne förmår till och med hitta väg in uti de lärdaste kretsar.

Det kan väl ligga ett gran af sanning i den fåfänge kritikern Pope's ord, som dock i hufvudsak uttrycka förgångna tänkesätt; men lika mycken sanning, och ändå en bit till, torde nog ligga uttryckt i den inbillningsrike enthusiasten Hugo's ord:

»Chaque syllabe épellée étincelle!»

Hvad sommar-skolan beträffar — där för öfrigt ganska allvarliga studier bedrifvas — så ligger dess egentliga betydelse däri, att den bereder ett sällsynt tillfälle till intellektuel väckelse, till mottagandet af stärkande impulser från ledande män, nya metoder och lefvande principer.

Chautauqua-rörelsen är ännu i sitt tidiga utvecklingsstadium, och utan att vilja ställa dess horoskop, synes det mig likväl, som om den vore bestämd att vid Chautauqua utbilda ett permanent universitet af storartade proportioner, i hvilket sommar-skolorna och läsekretsarne, fastare utbildade än nu, komma att ingå såsom mer eller mindre själfständiga organ.

Hjalmar Edgren.

Modebref från Italien.

Sköna fröken!

Jag är en rättfram natur, som nämner hvar sak vid sitt rätta namn, och derför säger jag »sköna fröken». Blif nu icke stött, utan tacka Ni Gud och era föräldrar för det Ni icke saknar utseende. Ni har således, sköna fröken, bland dessa oupphörligt skiftande teorier och skolor icke lyckats upptäcka det allra sista modet. Och så spörjer Ni mig på ert älskvärda gäckande sätt: »Är det *verism* eller *realism* eller *naturalism*?» Nej, min fröken, det är *impersonalismen*, som är modet för dagen. Alla dessa ord äro, som Ni anmärker, af gotiskt ursprung; men ni behöfver ej frukta för edert sinneslugn för det, ty efter all sannolikhet skall man aldrig behöfva upptaga dem i vår ordbok.

Verismen lefde blott få veckor, men var sant att säga ej dess mindre på modet. Denna term var det första oformliga ord, som tillyxades för att bebåda ett rike, som aldrig kom, — emedan det ständigt funnits till. Då allmänheten började misstänka, att alla store skriftställare i alla tider varit *verister* till tid och rum utan att derför upphöra att vara *idealister*, om de ansågo det nödvändigt, nyttigt eller skönt; då någon anmärkte, att vår själ blott till hälften är positiv, medan den andra hälften med lif och lust sväfvar utöfver erfarenhetens gränser; då fördomsfrie män påpekade, att i naturen omvexlade såväl gryningens och skymningens skygga ljus som middagens bländande strålglans och nattens hemlighetsfulla dunkel, att den nya läran med ett ord långt ifrån att rikta i stället sökte stympa literaturen: då detta insågs och uttalades, rymde *verismen* fältet och lät *realismen* rycka fram.

Detta andra missbildade slagord hade en mer stridslysten syftning än det förra och betydde, att man måste jaga på flykten alla stämningar, sträfvanden, drömmar och all andemening samt inskränka literaturen, ja hela konsten till ett noggrant och hänsynslöst återgifvande af verkligheten. Med en hos *realisterna* alldeles ovanlig beskedlighet läto de menniskan fortfarande gälla för en verklighet och likaså samhället.

Nu blef det på modet inom literaturen att gå till väga som fotografen, hvilken bekymmerslöst på sin plåt upptager alt, som befinner sig inom hans synfält: fjäriln, som skattar blomman, och spyflugan, som äter fjäriln. En präktig seger, eller hur, sköna fröken?

Under det man så täflade om att fotografiskt återgifva naturen och samhället, fogade det sig så, att de slugaste valde den fula verkligheten för sin framställning och kommo så att framstå som originela. Uppmuntrade af spyflugornas kritik, förkunnade desse, att de rustade sig till utförandet af ett verk i mensklighetens tjenst, till botandet af alla sociala sjukdomar genom att med eld och svärd (och utan skonsamhet) utrota alla angripna delar och att med händer och fötter arbeta på befrielse från känslolif och osunda ideal, — och sitt literära dragplåster kallade de *naturalism*.

Detta nya mod verkade i konstens, naturligtvis den samhällsbotande konstens, namn stimulerande på oroliga ynglingar och utlefvade gubbar, och derför kallades det för den *manliga* konsten (»arte virile»). Denua blomstrade till en tid i Frankrike och Italien, ty hon trifdes icke annorstädes, utom möjligen i Ryssland, *nihilismens* fädernesland, och hon lefver än, men för visso mindre i Frankrike än i Italien och kanske mindre i Italien än i Ryssland. Man får således hoppas.

Men hennes dagar äro räknade. Man finner redan flere, som fått ögonen öppna och tro sig inse, att literära mod kunna uppkomma och utbreda sig i Frankrike, der det fins en talrik befolkning att utsuga och förminska; men att de ej ha det ringaste skäl att rycka in i vårt land, der befolkningen är fåtalig och ännu så väl behöfver växa till och förökas.

Men Ni frågar kanske, hvarför då alla dessa mod väcka sådant uppseende i Italien, att de icke blott åstadkomma jäsning i en och annan eftersägares tomma hjärna, utan' ock tagas på allvar, afhandlas och göras till föremål för öfverläggningar mellan doktorer, professorer och undervisningsministrar. Jo derför, sköna fröken, att Italien är akademiernas vagga, skolornas hemland, den jordmån, i hvilken systemen skjuta fart, den trädgård, hvari gagnlösa teorier förläna den yppigaste blomstring åt en ihålig retorik. Vi behöfva hvart 25:te år ett Arkadien, der vi kunna få bräka och gläfsa, — får ena dagen, vallhundar hela veckan; vi behöfva ständigt en död, som med sin storhet kan krossa ett dussin lefvande, eller ock en slocknande stjärna, som vid sin nedgång kastar förlängda sneda strålar för att håna dem, som söka arbeta sig fram ur sin obemärkthets natt, eller åtminstone en utlänning, som kan öfverglänsa våra inhemske nybörjare. I intet land är kritiken i så hög grad som hos oss konsten att hitta på något, som kan skada konstnären. Det är i Italien

ett vanligt kraftprof äfven för kritikens adepter att fatta en skald, romanförfattare eller målare vid axlarna för att lyfta sig med hela hufvudet öfver honom. De skickligaste sätta sig omedelbart med rak och stolt hållning på konstnärens axlar och inbilla sig vara jättar — och låta äfven andra veta det.

Derför, sköna fröken, och endast derför känner Ni ert öra alt som oftast så obehagligt träffadt af ett nytt gotiskt ord, som för er bebådar ett nytt system, emedan Ni alt som oftast fått höra, att konsten vore död eller låge i själatåget, eller ock att hon stode upp från de döda eller vaknade till lif — konsten, som har en evig ungdom och som, då vi minst vänta det, låter sina pulsar slå hastigare och störtar framåt under så våldsamma känsloutbrott, att hon kullstörtar systemen, både gamla och nya, så många de äro. Rätt sedt, är det nämligen icke alls sant, att konsten är så sjuk, som man vill låta påskina; hvad som är sjukt är uppfattningen. Alla tomma teorier på -ism, som nu i en tre eller fyra år hopspunnits, dölja ett kroniskt ondt, äfven det, såsom rätt och billigt är, på -ism: *skepticismen,* kritikernas skepticism och allmänhetens skepticism.

Vi sade, att det literära modet för dagen är impersonalism; då vi sade modet för dagen, ville vi dermed beteckna modet för den närmaste framtiden. I dag räknar denna nya konstriktning blott ett par anhängare, men de äro talangfulle män med lust att uträtta något. Skulle de icke följas i spåren af den ene efter den andre af alla dessa herrar, som känna lika stort behof af att få yttra sig blott för att synas ha något att syssla med, så vore det rent af ett under. Och har kören väl börjat, skall man från hvarje torfva se uppskjuta dessa färglösa bokmakare, som så att säga utgöra literaturens kryptogamer, den ene opersonligare än den andre, men alla, så snart det blir fråga om opersonlighet, af aktningsbjudande förmåga.

Men låtom oss icke gå händelserna i förväg, som den gamla skolans romanförfattare brukade uttrycka sig. Ni vill naturligtvis veta, hvaruti den opersonliga konstens egentliga fynd består, och Ni är i er goda rätt.

Det nya uppslaget är följande: skriftställaren *undertrycker* (så lyder termen) sin egen personlighet, håller sig afsides och tränger sig aldrig mellan hvad som berättas eller beskrifves och läsaren, utan låter fakta och ting tala för sig själfva; läsaren måste själf höra parterna och fälla sin dom utan att någonsin, icke ens vid de mörkaste punkter, i författaren finna en advokat eller tolk.

I Italien ha hittills, såsom förut antydts, blott få skriftställare upptagit och med vackra exempel sökt göra gällande denna berättande metod. Jag skyr orättvisa som en dödssynd och hyser visst icke någon ovilja mot dem, som, sedan de länge

och väl rufvat öfver en konstnärlig idé, ärligt och ihärdigt söka gifva den form. Jag vill gå än längre och påstå, att det är den naturligaste sak i verlden, att de skriftställare, hvilka det nya receptet kostat ihärdig tankeansträngning och möjligen en rad misslyckade försök, skola den dag de lyckats åstadkomma ett godt arbete högljudt förkunna eller åtminstone låta förstå, att den enda konst, som förtjenar uppmärksamhet, är just denna, och att den förra, den som *de* icke vilja eller icke kunna åstadkomma, är föråldrad och oäkta och bör kastas i skräpvrån. Hvilken hedersman som hälst går behäftad med detta slags kärleksfeber för sina egna skapelser eller hvad han anser för sådana; men att hrr kritici, d. v. s. de som utöfva kritik, låta sig öfvertygas af ett fåtal klingande bevis och, bländade af ett par lysande exempel, lättsinnigt, men beslutsamt och brådskande börja ropa, att den nya konsten ändtligen uppstått, att Messias har kommit, utan att ens göra sig besvär med att gå till botten med sin undersökning, — det är ej lika lättförklarligt och låter sig icke alls rättfärdigas.

Man må gerna säga, att herr X eller herr Y medelst denna nya konstnärsmetod skapat några goda, några sublima, ja mästerliga sidor; men att uttala en sådan dom som den, som nyligen fäldes af en ung mycket talangfull kritiker, som, derest han får lefva, nog får se minst ett dussin literära skolor, om hvilka han nu icke kan ha den ringaste aning, uppkomma, blomstra och dö, den domen nämligen att alt hvad som hittills blifvit gjordt inom konsten är oäkta, är ordprål, är ihåligt, emedan det är *subjektivt*, det är i min tanke den största och barnsligaste dumhet, som någonsin flutit ur en tidningsskrifvares penna.

Låtom oss nu något närmare skärskåda denna lofordade *impersonalism*, denna literaturens själfsnöping.

Först och främst är det alldeles icke sant, att den opersonlige skriftställaren undertrycker sin egen personlighet: *undertryckningen* är endast skenbar. Den inskränker sig till ett konstnärligt recept, och hela den berömda nyheten skulle aldrig förefalla oss annorlunda än som en bisak, om vi aldrig förlorade ur sigte, att i all konst, och särskildt i literaturen, själfva kärnan just är tanken.

Men är kanske detta nya förfaringssätt, som man vill införa i literaturen och särskildt i romanen, åtminstone nyttigare, rikare, mer omvexlande och roande? För ingen del.

Den romanförfattare, som icke eger någon personlighet eller, om han det gör, offrar henne på den nymodiga konstens altare, måste ovilkorligen blifva enformigare, fattigare och torrare. Och i själfva verket få då icke alla författarens egenskaper, om de äro alt för personliga, träda för mycket i dagen.

Skolans apostlar säga omedvetet: den glada eller bittra humor, som möter oss hos en Cervantes, en Heine, en Sterne, en Dickens och hundratals andra författare, måste, der den ännu förefinnes, skjutas åt sidan. En Leopardis sönderslitna själ måste visa sig kall, en Shakspeares djupsinniga och vredgade ande får icke tråka ut oss med filosofiska funderingar, lagda i munnen på dödgräfvare; känslan må lära att beherska sig; för den berättande talang, som utgör många nutida romanförfattares storhet, vilja vi icke ge ett öre. Vi fordra, att verkligheten skall tala för sig själf, ty vi vilja ha en objektiv skildring; humor, behaglig stil, känsla och glädtighet, alla dessa gåfvor, som vi ända tills i går och våra fäder och fäders fäder före oss beundrat, äro icke nog för oss; på sin höjd skola vi gilla dem, då de visa sig vara verklighetens humor, behag, känsla och glädtighet.

Att på detta sätt referera den nya skolans åsigter tycker Ni väl, sköna fröken, vara det samma som att håna, fördöma och förlöjliga henne, och likväl är det ungefär på detta sätt som de af sina apostlar framställas.

Jag har redan sagt Er, att jag icke tager denna reform på allvar, emedan den synes mig för obetydlig, har ej häller dolt för Er, att äfven denna nya metod, detta recept i en snillrik författares hand kan bära goda frukter. Förstå mig rätt! Hvarje metod kan, der den användes med urskilning och blott för en gång, frambringa ett literärt arbete och i lyckligaste fall ett mästerverk. Man kan skrifva en förträfflig berättelse i första eller tredje personen; en viss person försökte sig på att skrifva ett kapitel af en roman i andra personen och en hel berättelse i tempus præsens, och misslyckades icke; men om han nu berusat sin fantasi och framkommit med den satsen, att berättelser böra alla skrifvas i andra personen eller alla i præsens, skulle han fått till och med de unge, som dock äro mera allvarligt anlagda än vi, att brista i skratt.

Om impersonalismen, som berömts som en reform i berättarkonsten, kan, såsom Ni väl förstår, sägas åtskilligt godt. Man kan utan betänklighet medgifva, att den stundom lyckas, att den på en och annan sida af en roman, i en och annan novell gör en utomordentlig verkan, såsom t. ex. i åtskilliga af Vergas bynoveller. Men afvisa med förakt den, som påstår, att detta är berättarens bästa, ja enda konst.

Och för öfrigt: kan man om impersonalismen såsom konstnärlig skola säga något godt, så kan man äfven, utan att såra sitt samvete, säga mycket ondt. Den som här har äran att teckna sig er ödmjukaste tjenare, sköna fröken, har i många år tänkt öfver konsten att berätta, kan nästan säga, att han ej tänkt på annat, och vore han en smula fåfäng, skulle han nu beröm-

ma sig af att ha tänkt mer än dessa talrika kritici, som göra så mycket väsen af sin vishet. Nu anser han sig skyldig att anförtro er alt det onda han tänker om *impersonalismen* såsom skola, icke för att förringa någons förtjenst och ännu mindre för att hindra någon från att, om den tilltalar honom, följa dess regler för att göra en god novell, utan för att sätta en dam för opersonlighetsliteraturens vårflod, som inom kort kommer att öfversvämma vårt sköna land. Han gör det derför, sköna fröken, att det, såsom Ni anmärker, är fullkomligt sant, att mod uppkomma och försvinna, och att opersonlighetsmodet kommer att blifva ännu mera kortlifvadt än de andra, emedan det äfven i sina bästa mönster är litet långtråkigt, men ej kommer att svepa förbi utan att anställa skada. Har den också blott grumlat tankegången hos någon god skriftställare, blott hindrat de unge från det studium af sig själfva, från det sökande efter sitt individuela jag, som, der det fins, i alla tider är den enda lag som öfvervinner alt; har den också blott detta på sitt samvete, så behöfs icke mer för att förtjena, att midt bland denna hop af opersonlighetsskribenter en dag skall höja sig en sann och verklig man, om också blott en medelmåtta, för att hölja dem med en Guadagnolis och en Raibertis mördande löje och med reaktionens alla öfverdrifter häfda den fria och starka och äkta personlighetens rätt inom literaturen.

Salvatore Farina.

Dramatisk konst.

1. Revy vårsäsongen 1886.

De i min förra revy omnämnda bebådade svenska skådespelen hafva nu det ena efter det andra skådat rampens ljus, der de nästan utan undantag lefvat ett kort, ett mycket kort lif. Längst till lif och mest omtalad var denna »Ensam», som i vårhäftet af denna tidskrift underkastats en närmare analys. För vänner af dramatisk konst erbjöd stycket mindre intresse, några lefvande blodfulla menskogestalter har det sig ofta svårt för en utöfvande scenisk konstnär att frammana ur denna efter-Ibsenska skola, som framförallt sätter »problem under debatt» och dervid betjenar sig mer af typiska språkrör än af skiftande menskliga karakterer, sådana de gå och stå ute i lifvet.

Fru Hwasser och *hr Gustaf Fredrikson* hade derför till hufvudsakligt mål för sina framställningar i detta fru Agrells nya debattstycke — det konkreta. Begge sökte de vinna detta för styckets verkan oundgängliga syftemål, men ingendera lyckades deri. Fru Hwassers konst var för lam, hr Fredriksons för skarp, den ena nådde ej målet, den andre sköt deröfver. Fru Hwassers fack har ju heller aldrig varit den borgerliga dramen, och äfven den mest glänsande begåfning har sina gränser. Den utmärkta konstnärinnan var i »Ensam» på fremmande botten; hon var rädd att låta sitt stora tragedimanér gå igen i fremmande omgifning, derför blef hon passiv och gjorde det hela för matt. Att det fans detaljer i fru Hwassers spel, som ingen mer än hon kan framvisa, lär väl knapt behöfva tilläggas, då det gäller vår dramatiska konsts yppersta. Men »rätt person på rätt plats!»

Huruvida hr Fredrikson finner sig på rätt plats som Relling i »Vildanden» och kopian i »Ensam», vet han bäst sjelf. Men nog förefaller det emellanåt som om han spelade »sällskapsspektakel». Han har nu satt sig i sinnet, att publiken skall få se att han kan vara utmärkt som annat än blaserad elegant, intressant roué eller hyperspirituel räsonnör. Men hr Fredriksons gamla arfsynd följer med in på det nya området, hr Fredriksons egenskap att vara — hr Fredrikson. Och liksom den parisiske dandyn alltid hade en air att säga: se hur elegant, hur blaserad,

hur rouémessig jag (= Gustaf Fredrikson) gjort denne vicomte, baron, markis, så säger hans Relling och än mer hans Sandén (i »Ensam»): hör och se hur olik mig jag (= G. F.) *nu* är, hur brutal, hur burdus, hur opolerad, hur rättfram, men ändå hur — qvick alltjemt! Hr F:s bilder sakna på det viset den fristående afrundning, som betyder så mycket äfven i dramatisk konst. Men det kan lätt nog bli annorlunda, såframt hr F. tager sig till vara för öfverdrifter och chargerade moment, detta senare framförallt i sin ryktbara replikbehandling, som alltmer på senare tider börjat förlora sin udd och det genom för stark — tillspetsning. Detta kan låta paradoxalt, doktor Sandén i »Ensam» visar dock, att sådant lätt kan inträffa, och det vore ledsamt om det blefve så fortfarande, ty också hr F. hör, som hvar man vet, till vår dramatiska konsts främste.

Dit hinner med det snaraste sannolikt *Lina Sandell*. Det är en ung stjerna i uppgående med mer än vanligt glänsande skimmer. Hon började med att göra lagern stridig för Ellen Hartman, och hon slutade denna vår med att göra detsamma med Olga Björkegren. Inom ett och samma spelår utvisar detta en häpnadsväckande förening af flit och talang. Särskildt de »svenska originalen» har frk. Sandell gjort all möjligt gagn, och icke var det hennes fel, att de icke kommo utöfver det fatala 5:talet, maximum tyckes det för svenska original å den scen hon tillhör. Särskildt i »Ett val» Eva Berner, denna svenska Denise, fick af frk. S. en tolkning, som föga understiger Björkegrens, Bartets eller Wesselys i Alexandre Dumas' dram. Hennes största förtjenst, objektivitet, gjorde här illusorisk effekt. *Ett* måste frk. S. dock varnas för: den dallrande nervositet, som gör hennes nutidsgestalter så verklighetstrogna, *kan* gå till öfverdrift. Det vore omätlig skada, om en sådan begåfning skulle förfalla i manierism.

Styrelsen för Dramat. Teatern har detta spelår uraktlåtit föga till att uppnå detta betänkliga mål, manierism, hos sina konstnärer. »En droppe gift» var den droppe som kom missnöjet med den tyska lustspelsregimen att rinna öfver, denna regime, som har mest på sitt samvete nyssnämnda olycka. Dess schablonroler voro en fara för teaterns rutinerade krafter, sjelfva fru Helfrid Kinmansson förmådde ibland ingenting, och ett rent attentat mot de yngre, af hvilka ingen värre än *fru Rundberg* farit illa af denna medfart. Det skulle bli en förträfflig konstnärinna af denna unga, förtjusande dam, om hon erhölle nödig handledning och — lärorika roler. Hon är för god till syatelierskylt.

Liksom *fru Hartman* till hjelpmadam. Ty detta har fru H. denna vinter bra ofta varit, när något program ifrågakommit, som vederbörande haft sina dubier om. En magnet behöfdes för att få folk att se den nuvarande uppsättningen af

»Mellan drabbningarne» — »En räddande engel»! Detta dagliga uppträdande *har* skadat fru H:s talang, som dock snart nog repat sig med den ungdomliga elasticitet, hvarpå artisten redan visat så många prof. Men hvarför använda *herr* Hartman i roler, der hans ungdomliga elasticitet omöjligt längre kan förslå? Förälskade underlöjtnanter på ett par och tjugu spelade hr H. för tjugufem år sedan snart nog; man borde ha roler af annat slag för en artist som hr Hartman, och man borde ha artister af annat slag för roler som den unge löjtnanten i den olycksaliga giftdroppen.

Man borde och man borde. Det är detta kritikens evinnerliga fältrop. Till och med den fredligaste och stillsammaste teaterledare kan bli nervös häraf. Jag vet derför knappast, om det är skäl att röra vid Nya Teatern och dess ledare vidare än jag gjort på tal om Lina Sandell. Törhända skulle jag våga ett råd: slut ut konversationskomedien från Nya Teatern! Dock, det är ej jag som i första hand ger detta rådet; det är Nya Teaterns — akustik.

På den akustiken har *hr Hillberg* ledsnat, han tillhör nu »Patriis musis». Nya Teatern har hvarken skäl att skratta eller gråta åt förlusten, ty om den å ena sidan med saknad minnes den ypperlige Risto i »Arbetarens hustru», så erinrar den sig å den andra med en saknad af annan sort den ekonomiska förlusten på »Kungsämnena», som hr Hillberg icke spelade med i, trots det han der utförde en rol. Måtte å de kungliga tiljorna hr H:s stora, nyckfulla talang bli allt mera stor, allt mindre capriciös!

Fru Ulff blir Blasieholmen trogen än ett år. Denna skådespelerskas kraftiga realistiska ådra har i fru Canths nyss omtalade folkdrama kommit till stor heder, och hade icke fröken Sandells underbart poetiskt hänförande zigenarflicka distraherat publiken, skulle större uppmärksamhet blifvit fäst vid fru Ulffs spel i den förtryckta hustruns rol.

Slutscenen i 1886 års vårsäsong var briljant: *Ernesto Rossis* gästspel. Stor som *konstnär* i Lear, Othello, Hamlet, stor som *virtuos* i Kean och Ludvig XI, skall Rossi alltid stå som ett ljus i vår sceniska konsts historia. Man behöfver ej beundra den snillrike italienaren mindre, om man erinrar om att han i dessa roler haft föregångare, hvilka icke blifvit honom långt efter i storslagen kraft eller spirituel karakteristik. Så t. ex. Olof Ulrik Torslows gripande Lear eller ohyggligt realistiske Ludvig XI; Georg Dahlquists afrikanskt glödande Othello, eller Edvard Swartz' fulländadt noble, finessfulle och poesirike Hamlet. I Macbeth öfverträffade hr Rossi dock allt hvad svensk scen der kunnat erbjuda, om ock fru Hwassers lady af äldre konstkännare icke sättes i jembredd med Sara Torslows. Den bloddrypande

tragedien erbjöd i öfrigt intet bemärkansvärdt, om ej de flesta uppträdandes ovana och generade hållning, naturligt nog, då tragedien öfvas så litet på vår kgl. teater som under senare tider. Dess mer lysande framstod mot denna bakgrund Rossis höga idealprestationer, hvilkas gagn kunde vara så stort för våra dagars dramatiska konst, om det funnes något sinne för det stora och väldiga hos våra skådespelare och — tilläggom det — hos vår publik.

A. J. L.

---

2. Gästspel.

Rossi. Poulsen. Judic.

Det är ej ofta hufvudstaden hugnats med besök af så många främmande konstnärer och konstnärinnor på tiljans område som under den sista tiden. Den ena har farit och den andra kommit. Och ännu flera lära vara i antågande, efter hvad ryktet påstår. Med ett ord, både Italien, Danmark och Frankrike hafva sändt oss representanter, med hvilka vi fått återförnya bekantskap. Både Shakspeare och Holberg hafva åter lefvat upp hos oss. Det fattades bara, för den klassiska repertoarens komplettering, att Molière äfven varit med. Men den lyckan vederfors oss dess värre ej denna gång. I stället kom en den store lustspelsförfattarens kända landsmaninna och bjöd oss på ett och annat inom operett- och chansonett-facket, en konstart, som med klassiciteten har föga gemensamt.

Allt detta har ju varit egnadt att bereda vännerna af scenisk konst större eller mindre njutning och nöje, hvarför vi i samma mån böra vara de främmande gästerna tacksamma.

Att företaga en genomgående granskning af dessas prestationer kan naturligtvis ej här komma i fråga, af det enkla skäl, att dertill fordras ett vida större utrymme än som nu står mig till buds. Hvad läsaren här finner är derför endast några flyktiga reflexioner, föranledda af det subjektiva intryck, dessa konstföreteelser för tillfället gjort på mig, och som jag är långt ifrån att vilja proklamera såsom ofelbara. De hafva nu emellertid kastats på papperet och sökt sig en liten vrå i Ny Svensk Tidskrift, som ej, för så vidt jag vet, ännu innehållit något i detta ämne.

* *
*

Det är en känd sak, att vi här i Norden i allmänhet icke äro bortskämda med hvad fransmännen kalla några primörer

från tiljans mark. Och lika sant är det äfven, att dramatiska och lyriska konstnärer och konstnärinnor lika litet som vi andra vanliga dödliga äro fritagna från den obevekliga naturlag, enligt hvilken krafterna minskas med åren. Att så är fallet, ha vi ofta nog varit i tillfälle att erfara. Ristori och äfven i viss mån Trebelli, många andra sceniska storheter att förtiga, kunna härvid åberopas. Förhållandet är med ett ord alldeles omvändt. Vi låta nemligen utlandet vanligen njuta af förstlingarna, de nyss utspruckna knopparna i det skönas lustgård, då Södern deremot som sagdt oftast sänder oss till gengäld höstblommor. Men vi få finna oss häruti samt trösta oss med, att äfven hösten har mycket vackert att bjuda på. — Jag kommer härvid ovilkorligen att tänka på hvad Couture, den store målaren och läromästaren för så många bland våra landsmän, en gång svarade mig i fråga om Déjazet, den verldsberömda aktrisen, som aldrig blef gammal. Couture och jag bodde — i förbigående sagdt — i samma hus, hvilket tillhörde hans svärmor, och vi voro temligen ofta tillsammans, bland annat äfven en gång på den teater, der Déjazet, då redan 63 år gammal, spelade page i en pjes — jag mins ej nu hvilken — och gjorde detta till den grad friskt och ungdomligt, att Paris' yngsta skådespelerska kunde ha afundats henne. — »Det fins tempelruiner» — yttrade Couture lugnt i anledning af min förvåning öfver denna sällsamma företeelse — »hvilka äro så vackra, att de imponera på oss till och med mera än en mängd nya byggnader». Och häruti hade han äfven rätt.

* *
*

Signor Rossi uppträdde äfven denna gång i flera af den store brittens odödliga skapelser, och i ingen bland dem förnekade han det rykte, som kommit honom till del. Mig — och säkert äfven de fleste — föreföll han dock bäst uti Kung Lear, detta mästerstycke, till motivet ett bland de enklaste, men derför ingalunda hvad angår innehållet det minst sköna af Shakspeares pjeser. Läsaren känner det, och det är i följd häraf öfverflödigt att redogöra derför. I detta stycke var Rossi onekligen naturligast; der spårades minst någon ansträngning. Sade jag, att han i denna pjes gjorde ett lika djupt intryck på mig, som en annan skådespelare, äfven af hög rang, förut gjort, skulle jag dock tala emot min öfvertygelse. Denne Shakspeares lycklige tolkare var nemligen Rouvière.

Här hemma torde denne sceniske konstnär vara föga känd. Han var tillika målare, och det väckte ej litet uppseende i Paris, då han första gången uppträdde. Som bekant har Shakspeare aldrig varit någon särdeles väl sedd gäst i Frankrike, något som länder Théatre français, verldens första scen, till föga

heder. Det är egentligen lyrikerne på 1830-talet, som man har att tacka för, att den största dramatiska författare, som den nyare tiden frambragt, omsider kom till heders äfven i detta land. Huruvida det å desses sida var vördnad för Shakspeare och kärlek till hans snilles jätteverk, som bragte det derhän, må dock vara osagdt. Snarare torde orsaken vara att söka deruti, att de i hans apoteos funno ett lika kraftigt som lämpligt vapen att använda mot sina motståndare i den literära striden, med andra ord mot dem, som fortfarande dyrkade Racine och Corneille, eller de s. k. pseudo-klassikerna i den franska tragedien. Vare härmed emellertid huru som helst, alltnog, Rouvière bröt som sagdt isen.

Man skrattade på förhand; men man kom på andra tankar, sedan man sett hvad denne skådespelare kunde åstadkomma. Théatre français var naturligtvis för förnäm att öppna sina portar för Shakspeares pjeser. Det blef en annan scen förbehållet att göra detta. Kort sagdt, denna var Cirque Olympique, på hvars tiljor féeristycken och pjeser af högst tarfligt konstvärde vanligen uppfördes. Der gafs som sagdt Kung Lear första gången i Paris och gjorde stor lycka, hvilket ej heller var underligt, ty en så naturligt uppfattad, så trogen och utan all öfverdrift återgifven bild af hufvudpersonen i stycket, som den, hvilken Rouvière åstadkom, har man svårt att göra sig en föreställning om.

Men låt oss återvända till Rossi och tillägga några ord.

Man måste vara rättvis. Om jag rosat Rouvière i detta stycke, har min afsigt dermed ingalunda varit att nedsätta Rossi. Det måste nemligen göra ett helt annat intryck på åskådaren, om alla, som i ett stycke medverka, tala samma språk, såsom fallet var då jag såg Rouvière i denna pjes, än det man får, då styckets hjelte — såsom Rossi nyss hos oss — talar ett främmande språk. Enheten, den skönaste perlan i Shakspeares dramatiska smycken — likasom för öfrigt i hvarje konstverk — går nemligen härigenom på ett högst betänkligt sätt förlorad.

Emellertid och detta oaktadt är det två saker, som man hos Rossi fortfarande måste beundra, båda två lika ovanliga som lyckliga, och hvilka man äfven nu fann bekräftade uti alla de särskilda roler, i hvilka han uppträdde, den ena, hans förmåga af en så stor spänstighet ännu vid 57 års ålder, och den andra, att han, trots detta mångåriga återgifvande af samma roler, icke stelnat i ett visst manér. Motsatsen i detta senare fall är ganska vanlig. Vi hafva ju sett både Hamlet- och Othellotyper litet emellan uppstå både här och der, på hvilka sådant slagit in.

Rossi jäfvade fullkomligt detta — äfven då det gälde annat

än Ossians sagoverld. Hans uppträdande i Kean är bästa beviset härpå.

* *
*

Efter Italien kom, som sagdt, Danmark, eller med andra ord, Poulsen kom och bjöd oss på Holberg.

Det bästa är godt nog, säger ordspråket, och det samma kan man äfven med allt skäl säga både om den store författaren och hans ifrågavarande tolk, med hvilken vi icke för ofta förnya bekantskap.

Född för tiljan och nu i sin fullaste mannakraft, måste han ovilkorligen fängsla. Hans spel är natur alltigenom. Sjelfva Holberg, om han stode upp ur sin graf, skulle bestämdt icke kunna annat än vara nöjd med honom. Och det hedrar bådas fäderneslạnd, att man der, trots den brokiga repertoar, trots alla dessa mer eller mindre lyckligt tillspetsade och konstiga intrigstycken, hvarpå vår tid är så rik, dock alltjemt skänker den store lustspelsförfattaren sin hyllning genom att gifva hans stycken, och gifva dem på sådant sätt som man gör. Men också får man om de flesta af dessa dramatiska skapelser, som lysa genom sin enkelhet, säga, att de äro sådana, att de aldrig kunna blifva gammalmodiga, så länge menskliga dårskaper finnas. Dessa kunna väl vexla form under tidernas lopp till följd af förändrade förhållanden, men grundtonen blir dock alltid qvar.

Då Poulsen nu uppträdde, tyckte jag mig se liksom skymta förbi hela den konstellation af stora dramatiska förmågor, som för några decennier sedan på danska tiljan tolkade Holberg. Rosenkilde, Phister, Mantzius, fru Soedring m. fl. stodo så att säga lifslefvande åter framför mig. Och den pietet, hvarmed Holbergs snilleverk af dem återgåfvos, fann jag äfven hos Poulsen; och förmodligen gör den sig i lika grad än gällande jemväl hos hans medspelare och medspelarinnor i dessa stycken.

Skulle man på samvete fråga mig, i hvilken rol jag fann Poulsen bäst lyckad vid sitt sista gästspel hos oss, blefve jag verkligen villrådig i afseende på svaret. Till den grad öfverlägset föreföll mig hans spel i dem alla. — Man har sagt, att Holberg endast kan spelas af hans landsmän, och detta är nog lika sant, som att hans pjeser icke kunna på annat språk öfverflyttas, utan att dervid högst betydligt förlora. Som bekant har man dock äfven hos oss vågat försök i detta afseende, och flera af de sceniska förmågor, som härvid användts, äro onekligen äfven förtjenta af allt erkännande, men det blir ändå aldrig detsamma. Det danska språket med sin hemtrefliga ton, sina uttryck och vändningar, det lugn och den godmodighet, som äro utmärkande för det danska lynnet, allt detta sammanlagdt passar så väl i hop med den sunda och okonstlade humor, hvaraf

Holberg öfverflödar, att skälet till det anmärkta förhållandet helt enkelt är att söka häri; det behöfs intet annat.

Naturligtvis var det att beklaga både för vår publik — och äfven för framställaren — att han talade sitt modersmål, och hans medspelare deremot sitt, men den enhet, som jag nyss nämnde då det var fråga om Rossi, gafs likväl härvid mindre till spillo, enär åskådaren naturligtvis långt bättre förstod danska än italienska och derigenom på det hela kunde följa med dialogen.

På Poulsens repertoar denna gång förekom äfven ett litet stycke af Scribe, kändt sedan gammalt hos oss och alltid återsedt med nöje. Det var »Les premiers amours», och häri spelade han äfven hufvudrolen con amore.

Som sagdt, publiken var förtjust äfven denna gång åt allt som Poulsen bjöd oss på, och äfven han å sin sida bör vara belåten med sitt besök. Om, då han nästa gång hugnar oss med ett nytt sådant, något är att önska, vore det endast det, att hans medspelare och medspelarinnor i Holbergs stycken gjorde honom sällskap. Personalen i de flesta af dessa är i allmänhet icke stor, och sådant bör i följd häraf lätt nog låta sig göra.

* *
*

Från Rossi och Poulsen samt deras prestationer är hoppet till madame Judic och hennes repertoar ofantligt stort, ja så stort, att man nästan behöfver hvila sig en smula för att hämta andan, innan man fortsätter.

Naturligtvis var Judic på vissa håll hos oss äfven en efterlängtad gäst; derom är ingen fråga. Huruvida de, som ej förr än nu gjort hennes bekantskap, funno sina förhoppningar fullt tillfredsstälda, är deremot en annan, på hvilken jag icke vågar gifva något svar. Jag skall ej heller länge uppehålla läsaren med hvad hon bjöd oss på. Det var egentligen inga nyheter, om jag undantager ett stycke, kalladt »Droskan n:r 117», för hvars innehåll jag visst icke ämnar redogöra, och det af lätt begripliga skäl. Dylika sceniska produkter affärdar man lämpligast genom att instämma i visan, der det heter: »tockna baler gör' vår ruin».

För öfrigt har jag endast några ord att tillägga. Jag skulle då endast vilja säga — hvad som för öfrigt redan anmärkts från flere håll — det nemligen, att vi här hemma inom operettfacket — som, i förbigående sagdt, nog redan sett sina bästa dagar — redan hafva så framstående förmågor, att dessa icke af madame Judic fördunklas, samt att all import utifrån i denna branche i följd deraf torde vara nästan öfverflödig, äfvensom att, trots allt det behag, som hon utvecklade, *en* omständighet dock menligt inverkade vid hennes för öfrigt fängslande appari-

tion, *en,* som hon visserligen ej rår för, men som dock på ett betänkligt sätt stör all illusion och gifver hennes uppträdande till och med en viss anstrykning af parodi, då hon spelar ingénue eller flicka om 15 à 16 år — med ett ord hennes embonpoint. En liten rättelse i repertoaren torde i följd häraf numera vara på sitt ställe.

Åtskilligt kunde för öfrigt vara att säga i afseende på de i fråga varande, så mycket utpuffade föreställningarna, bland annat sammansättningen af det sällskap, som utgjorde madame Judic's medspelare; men jag inskränker mig till att endast anmärka, att hennes impressario måtte hysa en särdeles låg tanke om vår sceniska bildningsgrad, då han kunde våga att för oss presentera ett dylikt följe, som, på ett par undantag när, sannerligen var af det mest primitiva och underhaltiga slag man gerna kan tänka sig.

S. S.

Om reformer i beklädnaden.

Emil Nilsson: Våra kläder. Stockholm 1885. Samson & Wallin. 1 kr. 50 öre.

Reformdrägten. En bok för qvinnor etc. Stockholm 1885. Looström & komp. 3 kr.

Vår samtid har med rätta vändt sin uppmärksamhet till helsovården som ett af de områden, der reformer skulle till stort gagn för menskligheten kunna utföras. Hvarje försök till förändring stöter likvisst på starkt motstånd af dem, som anse *bruket, seden, modet* härutinnan vara de bestämmande. Det är egendomligt att iakttaga, att folkens månghundraåriga erfarenhet bland åtskilligt nyttigt och ändamålsenligt bibehållit så mycket onaturligt och skadligt. Sålunda kan man stundom hos en stam af ur-infödingar träffa en drägt, som är efter dess behof och klimat fullkomligt passande, vid ett annat tillfälle åter finner man ett naturfolk i ett eller annat afseende hafva antagit vanor, lika skadliga som öfvercivilisationens. En af de mäktigaste drifkrafterna härutinnan är säkerligen *begäret att behaga*, hvilket, om också starkast utveckladt hos det qvinliga könet, likväl icke torde vara den starkare delen af menniskoslägtet fullt främmande.

Från denna källa har under århundradenas lopp härflutit så mycken onatur och helsoskada, att det väl kan vara skäl att »förändra signalerna». Man har sökt att behaga medelst drägtens skönhet, dyrbarhet, ovanlighet; det vore kanske ej omöjligt att hoppas, det någon, ja, rätt mången ville behaga genom det ovanliga, som ligger i en sund naturenlig drägt, och genom den kraft och helsa, som sålunda kunde vinnas.

Vilkoren för helsans bevarande uti de stycken, der drägten kan hafva något inflytande, äro inga hemligheter; de äro rena corollarier af de insigter i menniskokroppens anatomi och fysiologi, som numera tillhöra den allmänna bildningens elementer. När läkaren i våra dagar kämpar mot naturlagarnes kränkning, är okunnigheten icke hans värsta fiende, utan i stället är det modeträldomen, mot hvilken generationer af moralister och satirici hafva hvässat sina pilar. Likväl kan en repetition af helsolärans grundlinier vara alldeles på sin plats, då klädedrägtens

normer afhandlas; och de arbeten, hvilkas titlar här ofvan anföras, innehålla theori och praxis i lämplig omvexling.

Emil Nilssons bok utmärker sig främst derigenom att den är skrifven af en fackman, som aldrig framställer ett yrkande utan att hafva fullt ryggstöd af den fysiologiska vetenskapen. Förf. har äfven mera allsidigt behandlat beklädnadsfrågan; båda könens förhållanden äro skärskådade; alla differenser för olika åldrar hafva blifvit uppmärksammade. Dessutom granskar förf. i ordningsföljd de olika kroppsdelarne samt de relativa felen och förtjensterna hos de plagg, som för hvar och en af dem användas. De teckningar, som tillhöra detta arbete, äro äfven väl valda och utförda; de stärka intrycket af textens ord och borde genom åskådningens hjelp vidmakthålla uppfattningen särskildt af qvinnodrägtens naturvidrighet och skadlighet. Det andra arbetet, »*Reformdrägten*», är icke en konkurrent, endast en komplettering af det förstnämda. Först och främst inskränker det sig till qvinnodrägten ensamt, och meddelar angående den nu brukliga kostymen en hel blomstersamling af yttranden och omdömen från engelska och amerikanska läkare af båda könen, af filantroper och författare. Det kan kanske hända, att ett och annat väl käckt påstående fått följa med, att vetenskaplig grund derför saknas, men riktningen af de här antydda sträfvandena är i allo att anbefalla.

Det sistnämda verket innehåller också förslag till en helt ny anordning af qvinnodrägten, hvarifrån också hela arbetet fått sitt namn. Ehuruväl denna »reformdrägt» kan anses vara till alla sina delar väl kombinerad, är det dock ej olämpligt att vid omdömet derom skilja mellan sjelfva klädningen och underkläderna. Den förra går och gäller bland den stora publiken under namn af reformdrägt, den har på ett och annat ställe blifvit impopulär, kanske till en del beroende på väl mycken tidningsreklam; en Köpenhamnskritikus förklarar den likna en nattrock, och en svensk artist, Ernst Josephson, i *1886*, *Revy* af G. af Geijerstam, räknar den in bland det fornnordiska element, som lyckligtvis sjunger på sista versen.

Vi äro icke fullt öfvertygade om vare sig det ena eller det andra af dessa yttrandens sanning. Reformklädningen kan mycket väl göras sådan, att den ej ser nattrocksaktig ut, och dess fornnordiska reminiscenser utgöra väl ej tillräcklig grund för dess fördömande. Från medicinsk sida måste det erkännas, att det är en särdeles ledig och beqväm arbetsdrägt, som på intet sätt hindrar muskelsystemet att utveckla sin kraft. Blir det deremot frågan att bedöma lämpligheten af förändringar i de qvinliga underklädernas form och beskaffenhet, hoppas vi, att konstnärer och estetici lemna ordet åt medicinskt bildade. Den af nu afhandlade arbete föreslagna förändringen deri kan mycket väl

genomföras, utan att man anlägger reformklädningen, och tvärtom kan denna senare bäras af damer tillsammans med underkläder af gammaldags snitt. Den reformerade underdrägten må väl erkännas vara i hygieniskt hänseende fullt tillfredsställande; mot densamma kan dock anmärkas, att den väl mycket bryter med alla traditioner, hvilka i afseende på klädedrägt och mycket annat spela en framstående rol. Den qvinna, som ville kläda sig efter de angifna grundsatserna, skulle nödgas kassera nästan hela sin garderob och anskaffa allting nytt. Vi vilja derför tillse, om icke de befintliga klädesplaggen med en och annan förändring kunna användas, åtminstone såsom en öfvergångsform.

Till en början kan det vara skäl att behandla frågan, huruvida ylle-, bomulls- eller linnebeklädnad närmast intill kroppen är att förorda. Ett universelt giltigt svar å denna fråga kan icke gifvas; heta och kalla klimat, särskilda boningsplatser, kustorter m. m. fordra speciela förhållningsregler i detta hänseende; samma är händelsen med vissa lefnadsyrken och sysselsättningar. Om vi för vårt eget land skulle formulera en sorts generalregel, så skulle den lyda på följande sätt: *Späda barn böra icke beklädas med ylle närmast kroppen, och under följande åldersperioder är det ej heller nödvändigt för personer, som åtnjuta de med vårt civiliserade lefnadssätt vanligen åtföljande fördelarne af eldade bostadsrum, möjlighet till skydd för hård väderlek etc., för så vidt som individerna icke ärft eller förvärfvat vissa sjukdomsanlag.* Är man åter sjöman eller soldat, skogshuggare, jägare eller eljest ofta hänvisad till långvarigt arbete i fria luften under hvad väderlek som helst, har man genomgått rheumatism, lunginflammation eller upprepade lungkatarrer, härstammar man från en slägt, der nyssnämda sjukdomar, lungsot m. m. förekomma, gör man klokast att så snart som möjligt anlägga ylletröjan. För damer gäller det då, att ylletröjan skall vara höghalsad, att den särskildt skall skydda lungornas ömtåligaste delar, spetsarne; och att man icke för högtidliga tillfällen får anlägga en djupt urringad ylletröja tillika med decolleterad klädning. På detta sätt offras årligen åt fåfängan oräkneliga blomstrande ungdomliga lif.

Efter ylletröjan eller utan densamma begagnas vanligen *lintyget*. För vår del tro vi ej, att man med »Reformdrägten» behöfver bannlysa detsamma, blott man iakttager följande grundsatser. Det bör helst förfärdigas af god tät *bomullsväf*, vara *höghalsadt*, försedt med långa ärmar samt ej för vidt och långt. Deremot får det gerna vara försedt med en knappbärande linning kring midjan, afsedd att uppbära kalsongerna. Med afseende å dessa eller benbeklädnaden i allmänhet behöfver den största reformen vidtagas. De nu brukliga kalsongerna äro alldeles för tunna; de kunna dock gerna begagnas närmast kroppen för den, som finner den nära beröringen af ylletyg obehag-

lig, men utanpå dem bör man alltid, den varmaste sommartiden möjligen undantagen, bära vida knäbyxor af mjukt flanell eller tricottyg. Dessa senare knäppas på *lifstycket*, ett förträffligt och nödvändigt klädesplagg, hvilket bör omsluta hela öfverkroppen från halsregionen och ned öfver höfterna; det bör naturligen vara försedt med breda axelklaffar, för att tyngden må kunna fördelas på många punkter. Samma lifstycke kan på en högre knapprad uppbära den *enda* numera behöfliga kjolen, och derefter återstår endast sjelfva *klädningen*. Om densamma är enkel eller dubbel, om den är förfärdigad efter fornnordiskt mönster eller ej, betyder föga, blott grundvilkoret iakttages, nemligen att den ej är för tung och att den uppbäres af axlarna. Den nu brukliga utstofferingen af kläderna ökar i så betydlig grad deras tyngd; en enklare sydd drägt af tjockare, varmare tyg skulle vara mycket lättare att bära. *Snörlifvet*, *turnyren*, *demitermen* och *krinolinen* kunna af inga argumenter försvaras. Helso- och skönhetslära, ekonomi och sjelfaktning hafva både längesedan och afgörande uttalat sin förkastelsedom öfver dessa onaturligheter.

Det återstår likväl att bestämma regler för en del detaljer af qvinnodrägten. *Hufvudets* beklädnad är till att börja med ett särdeles vigtigt kapitel. Den bästa hattformen är utan tvifvel den runda, med brätten försedda hatten, af filt under de kallare årstiderna, af halm under sommaren. Det är blott skada, att vanor och fördomar vilja inskränka dess bruk endast till yngre personer samt tvinga alla äldre damer att riskera sina ögon och sitt hufvud genom de s. k. slutna hattarne. När dessa senare begagnas, böra de åtminstone få en sådan form, att de nå fram till hårfästet i pannan och icke sluta midt på hjessan, utsättande den främre regionen af hufvudet för köldens inflytande. Under högre köldgrader kan det vara skäl att förse hatten med hakband, ja, till och med att begagna pelsmössor, baschliker eller bajadèrer.

I hvilket fall som helst tro vi ej att *parasollen* kan afskaffas, aldraminst i städer, der gatuläggningen och husraderna återkasta solstrålarne med en sådan intensitet, att särskildt skydd för ögonen blir behöfligt. För *halsens* beklädnad gäller det att ej göra för mycket eller för litet; icke omsvepa den med voluminösa yllehalsdukar och pelsverk i otid, och ej heller att vid högtidliga tillfällen blotta den på all beklädnad. Beträffande *armarnes* beklädnad är bland annat att anmärka, att inga klädesplagg få strama i axelvecken; deraf uppkommer ett hämmande af blodomloppet i armar och händer, hvilka senare lätteligen blifva ömkylda, svulna och röda. *Händerna* böra efter temperaturens kraf beklädas med handskar eller vantar; det bör blott ihågkommas, att tunna glacéhandskar icke skydda det ringaste mot kölden.

Mot *muffen* hafva vi icke så många anmärkningar att fram-

ställa, som ofvan anförda författare. Det värsta gravamen, som deremot anföres, är, att den håller armarne i en så tvungen ställning; men en sådan tvungenhet iakttages redan utan alla muffar af de flesta damer under gatupromenaderna. Kommer man väl ut på landet och der »släpper sig lös», låter man vanligen muffen bäras uppträdd på den ena af de fritt nedhängande armarne. Den har likväl sitt gagn derigenom, att den kan då och då uppvärma de kallnande händerna; och särdeles är den lämplig vid åkning under vintertiden, ty då förorsakar den icke ens den ringaste felaktiga kroppshållning. Likväl får man ihågkomma, att handens beklädnad skall vara tillräckligt varm äfven utan muffens tillhjelp.

De *nedre extremiteternas* beklädnad fordrar äfven åtskillig förändring. Strumporna böra vara tillräckligt breda i tån, gå upp till eller öfver knäet och hållas uppe vare sig med elastiska band, fästade i lifstycket, eller ock medelst långa, breda, löst stickade och helst *ofvan knäet* löst omvirade strumpeband.

Under vinterpromenaderna böra dessutom *damasker* af kläde användas. Först derigenom blir den förändrade qvinnodrägten fullt lämplig för vintertidens behof, och först derigenom kan qvinnan någorlunda närma sig till den arbetsförmåga och rörlighet, som man hittills ansett vara mannens uteslutande privilegium.

Skodonen fordra ock sitt eget kapitel, ett svårt kapitel för öfrigt, hvilket särskildt erkännes af militärläkare och andra fackmän, som arbeta på konstruktion af en fullt hygienisk soldatdrägt. För omkring 20 år sedan hade både skomakare och publik någorlunda vant sig vid s. k. fysiologiska skodon; efter denna tid hafva dock de mest naturvidriga företeelser med höga, spetsiga klackar samt snipiga tåspetsar uppträdt på skådebanan. Jemte qvinnans bröstkorg är *foten* det organ som mest vanvårdas och förstöres af den moderna drägten, och här kan man icke undgå att erkänna, att det missbildade förkrympta organet icke från någon synpunkt kan betraktas såsom annat än oskönt. En bildhuggare skulle bland vår tids damer förgäfves få leta efter modellen till en fot. Efter förebilden af ett spädt barns oförkrympta fötter och efter den antika skulpturens formsköna efterbildningar bör man söka konstruera sina skodon. De höga klackarne böra framför allt försvinna. Om klacken har sulans dubbla tjocklek, är den alldeles tillräcklig. För erhållande af öfriga detaljer hänvisas till d:r Nilssons bok med dess många hithörande illustrationer.

Ett önskningsmål skulle vi vidare kunna anföra, nemligen en god och billig metod att utvidga skodonen, sedan de af väta blifvit sammankrympta. En ständigt förnyad uppsättning af läster till hvarje par af barnskodon blir en dyrbar sak; skosmörjor, af hvad namn och beskaffenhet de må vara, äro mer eller mindre

overksamma, Jägerska ylleskodon och obligatoriska gummi-galoscher äro olämpliga, det återstår knappt annat än att låta den stackars foten sjelf utvidga sitt förkrympta fängelse; ju rymligare och naturligare skodonen äro, dess mindre är risken, men säkert är, att alla föräldrar, som sett sina barn med möda sparka och stampa på sig de efter gårdagens snöbollskrig sammankrympta skodonen, skulle känna sig synnerligen tacksamma mot den uppfinnare, som anskaffade ett verksamt botemedel mot denna svårighet.

Vi afsluta härmed vår fragmentariska öfversigt; vi tillägga blott, att om den hygieniska vetenskapen skall kunna verksamt gagna menniskorna, måste den blifva en hvardagslifvets vetenskap och lefnadsnorm. Skulle den än såsom läroämne införas i skolorna, behöfva dess grundsatser under lifvets följande skeden upprepas, utbildas och fullständigas; för detta ändamål äro sådana arbeten som de ofvannämda att anbefalla, och de hafva genom sitt solida innehåll och sin lyckliga form berättigade anspråk på uppmärksamhet och framför allt — efterföljd.

S. R.

Är skolfrågan mogen till afgörande?

I fråga om uppfostran och särskildt om offentlig undervisning pågår i vårt land sedan årtionden en strid, som ingalunda tyckes vara sin afslutning nära; tvärt om tilltager den allt jemt i omfattning och bitterhet. På detta område liksom på många andra hafva i vår tid nya stridskrafter uppträdt, nya samhällslager fordra att göra sitt ord gällande i frågor, som förr ansågos vara myndigheternas och de sakkunniges uteslutande tillhörighet. »Myndighet» tillerkänner sig nu litet hvar, och om man förr felade genom ett blindt förtroende för den hallstämplade yrkeskunskapen, så felar man nu icke mindre i motsatt rigtning. På det politiska området se vi således i de skandinaviska landen de länge undanträngde bönderna intaga den inflytelserikaste platsen och med sin realpolitik, sina anspråk på statens mellankomst till deras ekonomiska fördel efterträda det ännu nyligen i främsta ledet stående liberala borgarståndet med dess bildningsdyrkan och dess vid de gamla traditionerna fasthållande statsmän. I de kontinentala staterna finna vi det så kallade fjerde ståndet med socialismen till program och den största möjliga jordiska lycka för det stora flertalet till mål söka undantränga den herskande och förhatliga bourgeoisien. Så finna vi konsten och literaturen icke längre söka sina mecenater bland furstar och millionärer, utan det är massorna de söka tilltala, och i öfverensstämmelse med deras smak börja de allt mer för innehållets styrka uppoffra den konstnärliga formen. Så finna vi äfven frågorna om uppfostran och undervisning numera upptagas till diskussion icke blott af yrkespedagogerna och af de myndigheter, som hafva att närmast öfvervaka den offentliga undervisningen, äfven den stora allmänheten vill hafva sitt ord med i laget. »Allenast

lärareerfarenheten», säger en röst från denna stora allmänhet *), »kan så småningom lyckas finna läroämnenas naturliga ordningsföljd, de olika lärometodernas relativa värde eller, kort sagdt, *sättet* att röra sig fram mot skolans mål. Vi åter, föräldrar och ungdomens närmaste vänner, fästa oss mest vid sjelfva *målet.* Dock — så mycket kunna äfven vi förstå, att efter som målet för all bildning icke längre är det gamla, så måste likaledes läsordningen, undervisningsvanorna, läroämnenas rangrulla och åtskilligt annat alldeles omarbetas för att verkligen kunna komma till att motsvara nutidens behof.» Det lider intet tvifvel, att den stora allmänheten, »föräldrar och ungdomens närmaste vänner», instämmer i yrkandet att få yttra sig om och deltaga i bestämmandet af undervisningens mål. Ställningen är följaktligen sådan, att denna inblandning af den stora allmänheten icke gerna kan undvikas.

För så vidt det verkligen är fråga blott om bestämmande af undervisningens mål, hafva skolans målsmän icke heller skäl att afböja en dylik inblandning. Föräldrar och målsmän, som sända sina myndlingar till allmänna läroanstalter för att uppfostras, hafva naturligtvis till pligt att göra sig reda för undervisningens gång och det mål, hvartill den vill föra ungdomen, som anförtros i dess vård. Icke mindre påtagligt är det, att riksdagen, som beviljar medel till dessa läroanstalters underhåll, eger yttra sig med afseende på det mål, som bör med undervisningen åsyftas. Om således dessa ungdomens och samhällets målsmän böra erkännas jemte de sakkunniga pedagogiska myndigheterna såsom hufvudsakliga faktorer vid bestämmande af de allmänna läroverkens organisation, så torde det för lösningen af frågan derom vara i främsta rummet af vigt att tillse, i hvad mån dessa faktorer öfverensstämma med eller afvika ifrån hvarandra. Har man derigenom fått sjelfva tvistefrågan klar, så torde man sedan kunna med bättre utsigt till framgång inlåta sig på försöket att afgöra den samma.

Hvad då angår riksdagen, så har denna visserligen upprepade gånger deltagit i beslut angående läroverkens

---

*) Verdandi 1883 sid. 49.

organisation, och särskildt har andra kammaren på det kraftigaste betonat sitt anspråk och sin rätt att med regeringen deltaga i bestämmandet af denna organisation;. men något försök att bestämma det mål, som med läroverkens verksamhet borde åsyftas, skall man förgäfves söka i riksdagens förhandlingar. I stället finner man, att andra kammaren under åren 1880 och 1881 uttalat sig för en del enskildheter i fråga om läroverksorganisationen, såsom att samtliga universitetsexamina måtte, med bibehållande af deras nu medförande kompetens till embeten och tjenster, få afläggas utan föregående latinsk mogenhetspröfning eller preliminärexamen, att de döda språkens läsning vid läroverken inskränkes och framflyttas, att läroverkens första klass indrages och folkskolan höjes samt ställes i samband med de allmänna läroverken o. s. v.

Ehuru dessa yrkanden uppenbarligen icke gälla *målet* för de allmänna undervisningsanstalternas arbete, utan blott enskildheter af organisationen och af *medlen,* med hvilka de arbeta och om hvilka ofvan anförda röst från den stora allmänheten icke tillerkänner samma allmänhet befogenheten att yttra sig, blefvo de likväl genom riksdagens beslut i fråga om föreslagen löneförhöjning för lärarne vid de allmänna läroverken upphöjda till rang, heder och värdighet af utgångspunkt och grundval för förhandlingarna inom den komité, som i följd af nämda riksdagsbeslut af K. M:t tillsattes för att undersöka läroverkens tillstånd och i anledning af denna undersökning föreslå nödiga förändringar. Äfven för den, som vill hålla sig till det ofvan anförda yttrandet samt i enlighet dermed tillerkänna allmänheten och ungdomens målsmän befogenhet att yttra sig endast i fråga om undervisningens *mål,* men ej om dess organisation och *medel,* hafva dessa yrkanden genom riksdagens bifall vunnit en sådan vigt, att de måste erkännas hafva mycket att betyda med afseende på ett möjligen blifvande beslut om ny läroverksorganisation. För utredningen af frågan kunna de deremot svårligen vara af någon afgörande betydelse, sedan de blifvit i snart sagdt alla delar grundligt vederlagda dels af nyssnämda komité, dels af de myndigheter, som haft att yttra sig öfver dess förslag.

Vill man åter söka bilda sig en föreställning om värdet af de åsigter, som af den stora reformvänliga allmänheten i öfrigt hysas i fråga om undervisning och uppfostran. så möter visserligen först en ej ringa svårighet att bestämma. hvem som skall anses ega företrädesrätt att representera denna talrika allmänhet och uttrycka dess mening. Att hvar och en fordrar, att ungdomen i skolorna får inhemta de insigter eller färdigheter, genom hvilka han sjelf vunnit tillfredsställelse och bergning, är så mycket vanligare, ju mindre personen i fråga eger erfarenhet om skolans arbete och insigt i dess väsende. Icke mycket rikhaltigare eller tydligare äro de upplysningar, som ur dagbladsliteraturen kunna hemtas angående föräldrars och målsmäns samt ungdomens vänners fordringar på en ofta yrkad reform af undervisningsväsendet. De stämma ofta deri öfver ens, att skolans gamla undervisningsämnen, i synnerhet de döda språken, borde såsom öfverflödiga uteslutas ur studieplanen och ersättas af andra ämnen; men hvarken med afseende på grunderna, efter hvilka sådana förändringar borde vidtagas, eller med afseende på de särskilda ämnen, som borde uteslutas eller i stället upptagas, äro de vare sig särdeles upplysande eller sins emellan öfverensstämmande. Ännu för några år sedan skulle det derföre hafva mött stora svårigheter att bilda sig en något så när tydlig och rigtig föreställning om de reformfordringar, som redan då ganska högljudt framstäldes i den stora allmänhetens namn.

Sedan dess och redan i mer än tre år har emellertid en särskild tidskrift framstält och diskuterat de bland allmänheten gängse reformtankarne, och under denna diskussion har det bland annat allt tydligare och upprepade gånger blifvit angifvet, att dessa reformtankar samla sig kring samtidens modernaste filosofi, den engelske forskaren Herbert Spencers utvecklingslära. Då Spencers bok om uppfostran under tiden blifvit utgifven i svensk öfversättning och föranledt meningsutbyte, men framför allt vunnit afgjord anslutning af reformifrarne bland oss, så är det numera betydligt lättare att urskilja hufvuddragen af ett reformprogram äfvensom den grund, hvarpå nypedagogerna vilja uppföra sin »framtidsskolas» byggnad. Tidskriften Verdandi och Her-

bert Spencers skrifter, särskildt hans bok om uppfostran, blifva de förnämsta källorna. Att framställa deras tankar om »framtidens skola» till granskning och jemförelse med den hos oss sedan längre tid gällande tyska pedagogikens läror torde kunna i någon mån bidraga till utredningen af den undervisningsfråga, som hos oss står på dagordningen. Närvarande rader hafva till hufvudsakligt syfte att i fråga om nyss nämda granskning och jemförelse framhålla en synpunkt, som enligt förf:s åsigt hittills icke blifvit af diskussionen så uppmärksammad, som den väl torde förtjena.

* *
*

Såsom man måste vänta i vår »praktiska» tid och af en rigtning, hvilken bland sina främste banérförare räknar utvecklingslärans målsman, Herbert Spencer, sätta reformpedagogerna i tidskriften Verdandi *nyttan* såsom det förnämsta eller enda syftet för skolans verksamhet. Herbert Spencer sjelf egnar ett af de fyra kapitlen i sin bok om uppfostran åt undersökningen af den frågan: Hvad slags kunskap eger det högsta värdet? Han finner dervid, att likasom kroppens beklädnad börjat med prydnader och först jemförelsevis sent börjat afse kroppens skyddande mot klimatets vexlingar, så hafva äfven vid utvecklingen af själens förmögenheter de som tjena till prydnad haft företrädet framför dem som äro till nytta. »Ej blott under förgångna tider utan nästan lika mycket i våra dagar finna vi, att den kunskap aktas ringare, hvilken leder till personligt välstånd, än den som är beräknad på att vinna bifall. I Greklands skolor utgjordes hufvudämnena af tonkonst, skaldekonst, vältalighetskonst samt en filosofi, hvilken — ända tills Sokrates uppträdde — egde blott föga tillämpning i det menskliga lifvet, under det de i de olika lefnadsyrkena nyttiga kunskaperna intogo en ganska underordnad ställning. Och vid våra egna universitet och skolor håller i närvarande stund en dylik antites streck. Vi göra oss snart sagdt skyldiga till att säga en platthet, då vi påstå, att en gosse i nio fall af tio icke använder sitt latin och sin grekiska till några praktiska ändamål. Den anmärkningen är utnött, att

mannen i sin bod eller på sitt kontor, vid förvaltningen af sin egendom eller under ledningen af sin familj, vid fullgörandet af sina åligganden såsom bank- eller jernvägsdirektör har ganska ringa hjelp af denna kunskap, som tog honom så många år att förvärfva — ja! så ringa, att i allmänhet större delen deraf faller honom ur minnet; och om han någon gång gifver luft åt ett latinskt anförande eller anspelar på någon grekisk myt, sker detta mindre för att sprida ljus öfver ämnet i fråga än för att lysa med sina kunskaper. — — — Man kläder sina barns själ liksom deras kropp enligt det förherskande modet.» *) Med den rigtiga anmärkningen. att »vårt lif varar sjuttio, högst åttio år», och att lärotiden derföre är mycket begränsad, öfvergår Herbert Spencer derefter till en undersökning af frågan om de olika kunskapsämnenas inbördes rang och värde, och resultatet blir följande ordning: Den uppfostran, som bereder till omedelbar sjelfbevarelse; den som bereder till medelbar sjelfbevarelse (försörjning); den som bereder till föräldraskap; den som bereder till medborgarskap; den som bereder till olika slags förfining i lifvet. Då den uppfostran, som bereder till omedelbar sjelfbevarelse — att man icke faller om kull och slår sig, icke kastar sig i faror med ett ord — icke gerna kan tillhöra skolan, och man icke heller ännu yrkat, att denna skulle sysselsätta ungdomen med omedelbar förberedelse till föräldraskap, så kommer med afseende på skolorganisationen förberedelsen till förvärfsskicklighet i främsta rummet samt den medborgerliga bildningen i andra rummet. Sist i ordningen kommer denna literära bildning, som af ålder varit föremål för skolans lifligaste omsorger.

Samma ståndpunkt intager en annan engelsk författare, Alexander Bain, som i tidskriften Verdandi **) fått sin bok, Education as a science, refererad och anbefald såsom ett vigtigt inlägg i dagens diskussion angående skolfrågan. »Hans hufvudsynpunkt är, som man kan vänta af en engelsman, skarpt och bestämdt nyttans.» Ur samma synpunkt, om ock ej alltid så »skarpt och bestämdt», betraktas skolan äf-

*) Herbert Spencer, Om uppfostran, sid. 2.
**) Verdandi 1884 sid. 66.

ven af tidskriften Verdandis egne författare. Det heter således: »Skolans hufvudmål är *icke* formell bildning, utan det är att meddela *reell* bildning, att meddela kunskaper» *) — och just nyttiga kunskaper, tillägges genast. Hela striden för den reella bildningen och mot den formella säges ofta bero just på denna föreställning om realkunskapernas öfvervägande nytta. Men man erkänner visserligen, att detta nyttans begrepp i sig sjelft är obestämdt och sväfvande, att det måste närmare bestämmas. Och på frågan, huruvida det betyder »nytta i bemärkelse af endast gagn för ens blifvande yrke eller i allmänhet omedelbart för ens lefnadsställning», svaras med mycken bestämdhet: långt derifrån! Den formella bildningen kommer äfven hos pedagogerna af den realistiska skolan rätt ofta till heders, blott med det förbehållet, att denna formella bildning skall vinnas genom studiet af sådana ämnen, som meddela *verkliga* och *nyttiga* kunskaper, blott »den reella bildningen får vara skolans hufvudprincip».

Redan det första försöket att tillämpa nyttans hufvudsynpunkt i den skarpt bestämda och inskränkta bemärkelsen af »enbart gagn för ens blifvande yrke» eller »omedelbart gagn för ens lefnadsställning», måste i sjelfva verket öfvertyga en hvar derom, att den samma så uppfattad icke passar för våra allmänna läroverk. Den skulle nemligen icke blott ur de samma fördrifva allt »latinherravälde» och allt, åtminstone allt grundligare, studium af språk och literatur. Den skulle, följdrigtigt tillämpad, ur dem aflägsna ganska mycket äfven af den undervisning, som den realistiska pedagogiken ställer högst. Matematiken till exempel medför ju visserligen en sådan omedelbar nytta. Man kan icke annat än med Spencer erkänna, att köpmannen vid sina beräkningar och räkenskaper använder tal och derföre behöfver känna till dessas behandling. Det är obestridligen sant, att snickaren, byggmästaren, stenhuggaren, jernvägsbyggaren o. s. v. alla ledas i sitt arbete af geometriska sanningar. Icke desto mindre är det emellertid säkert, att måttet af den kunskap i matematik, som är för dessa yrken »omedelbart» nödvän-

*) Verdandi 1883 sidd. 267, 269.

dig, icke är synnerligen stort, och att det för de flesta andra är ofantligt litet. Huru mången har ej med stor framgång egnat hela sitt lif åt omfattande praktiska företag utan att af matematiken känna stort mer än de enkla räknesätten i hela tal! Och huru många äro de embetsmän, hvilka matematiken erbjuder någon omedelbar fördel i deras yrkesutöfning? Om vi sedan vända oss till mekaniken, så är det visserligen ganska vackert, när dess talan föres på följande sätt*): »Låt brödet berätta sin historia! Jordmånen, från hvilken den leder sitt ursprung, dränerades medelst maskingjorda tegelrör; åkern plöjdes med maskin; säden skars, tröskades och rensades med olika slags maskiner; med maskin blef den mald och siktad, och må hända bakades sjelfva brödet också med maskin.» Men de fleste torde finna det mera »praktiskt» att hålla till godo med brödet utan att hafva följt det alldelès så lång väg, och säkert är till och med, att hvarken på jordbrukaren, mjölnaren eller bagaren ställer yrket omedelbart stora fordringar i fråga om insigter i mekanik. Ännu mindre är detta fallet med sådana yrken som lagkarlens, penningmannens eller statsmannens, andra att förtiga. Och hvem har, för att taga ett annat exempel, i sitt yrke omedelbart gagn af kunskap i botanik? Apotekaren, som insamlar växter för sitt laboratorium, och kanske några andra; men icke är det för den skull hela den studerande ungdomen lär sig botanik. På samma sätt visar det sig vid en närmare undersökning, att hvarje vetenskap endast i ringa grad är omedelbart nödvändig för utöfvandet af de flesta yrken. Dertill kommer, att hvarje yrke fordrar sin särskilda utbildning, olika äfven efter det omfång, i hvilket det skall bedrifvas, och att således denna nyttans synpunkt äfven af denna anledning icke kan användas med afseende på stora läroanstalter med hundratals lärjungar. Lika skarpt och bestämdt som nyttans grundsats proklameras med afseende på undervisningen, lika afgjordt frånsäger man sig derföre en omedelbar och fullständig tillämpning af den samma. Man får till och med stundom se den eljest så ofta förkättrade formella bildningens rätt till fullo erkänd,

*) Spencer a. st. sid. 23.

såsom i det följande, hvarvid ju till och med en ifrig anhängare af den formella bildningen kan hafva blott föga att tillägga: »Det är problemet om formel bildning, som träder i förgrunden. Det är af vigt för den enskilde, att han ordentligt klassificerar sina iakttagelser, att han vänjer sig vid en noggrann och tålmodig undersökning, att han omsorgsfullt bestämmer ifrågavarande faktum, så att han vet, hvad det i verkligheten innebär, att han med varsamhet drager sina slutsatser och har en viss uppöfvad förmåga att urskilja felkällor. Det är af vigt, att den enskilde dels för utvecklingen af sin egen, dels för ett skarpt uppfattande af andras tankegång är van vid en noggrann bevisföring, så att han kan upptäcka luckor eller rena blunder i utvecklingen af ett påstående. Alla dessa tankeoperationer utföras dagligen, och det är betydelsefullt, att de ske rigtigt. Detta gäller icke blott hvarje arbete, som gör anspråk på att vara något så när vetenskapligt, det gäller äfven det offentliga lifvet med alla dess skiftande förhållanden, ja äfven det rent enskilda, så väl i förhållandet man och man emellan som i hvars och ens personliga sträfvanden. Huru många lösa rykten, huru många luftslott, huru många skenfagra åsigter, som nu vålla skada och förvirring, skulle icke qväfvas i sin linda, derest en väl utvecklad tanke- och omdömesförmåga vore allmän? Härtill kommer dessutom, att en den vackraste egenskap, en menniska kan besitta, är kärlek till osminkad sanning. Metoderna läras visserligen af lifvet sjelft, men dels varder det ofta, såsom erfarenheten nogsamt dagligen visar, bra ofullkomligt, dels kan det kosta den, som skall inhemta erfarenheten, mycket dyrt. Inom naturvetenskaperna och matematiken äro dessa metoder bragta till fulländning, och ett sysslande med dem måste ovilkorligen hos alumnerna ingjuta något af vetenskapens stränga anda. Så äro de ock det mest storartade monument af ren sanningskärlek, som menskligheten uppfört, och det är icke tänkbart, att sådant kan vara utan sitt stora inflytande på den tillväxandes plastiska själsanlag. Derför bör ungdomen tidigt näras af dessa vetenskaper, oansedt om han längre fram i lifvet kommer att direkte använda dem eller ej.» Med detta ur tidskriften

Verdandi *) hemtade loftal öfver matematikens och naturvetenskapernas studium samt den dervid vunna formella bildningen kunna vi jemföra Herbert Spencers yttranden i samma rigtning. Han finner sig »ej nog kraftigt kunna påyrka, att vid uppfostran sjelfutvecklingen i högsta grad bör uppmuntras. Barnet skall bringas att anställa sina egna forskningar och draga sina egna slutsatser. Man skall för det *omtala* så litet som möjligt, men föranleda det att upptäcka så mycket som möjligt» **). Vid sidan af de nyttiga kunskaperna fäster äfven han mycken vigt vid den formela bildningen. »Vi kunna vara alldeles säkra på att inhemtandet af de slags fakta, hvilka befinnas af största gagn såsom ordnande vårt uppförande, äfven inbegriper en sådan andlig öfning, som bäst lämpar sig för att stärka själsförmögenheterna.» — »Men att göra uppfostran till en fortgående sjelfutveckling medför ännu andra fördelar, än att läroämnena införas i rätt ordning. I första rummet tillförsäkrar det oss en liflighet och beständighet i intryck, den de vanliga metoderna aldrig förmå åstadkomma. Ett vetande lärjungen sjelf inhemtat, ett problem han sjelf löst blifva i kraft af denna eröfring vida mer hans verkliga egendom, än fallet eljest blefve. Den förberedande själsverksamhet hans framgång betingar, det tankarnes samlande hvilket för densamma är nödvändig, och den hänryckning som följer på hans seger bidraga alla att i hans minne inrista fakta med en skärpa, som intet meddelande man hört af en lärare eller läst i en skolbok någonsin eger. Äfven om han misslyckas, tillförsäkrar honom den spänning, hvari hans själsförmögenheter råkat, en vida bättre hågkomst af den lösning man för honom måste påpeka, än ett halft dussin repetitioner skulle kunna åstadkomma. Märk vidare, att denna disciplin gör ett oupphörligt ordnande af den kunskap han inhemtar nödvändigt. Det ligger i sjelfva beskaffenheten af de fakta och slutsatser, hvilka på detta normala sätt blifvit förarbetade, att de efter hand blifva förutsättningar till ytterligare slutsatser — ett medel att besvara

*) Verdandi 1884 sid. 68.

**) Spencer a. st. sid. 95.

vidare frågor. Lösningen af gårdagens problem hjelper lärjungen att blifva herre öfver dagens uppgift. Sålunda förvandlar sig vetandet till förmåga, så snart det inhemtats, och bidrager omedelbart till den allmänna tankeverksamheten — ligger ej blott förvaradt till en osynlig lärdomsskatt, som fallet är med det mekaniskt inlärda. Märk vidare den sedliga odling, denna ständiga vana att hjelpa sig sjelf medför. Mod att gripa sig an med svårigheter, ett tåligt samlande af uppmärksamheten, ihärdighet under misslyckade försök — dessa äro egenskaper, hvilka i en framtid särskildt skola erfordras, och dessa äro de utmärkande drag, detta system att låta förståndet arbeta för sin föda särskildt framkallar» *). Det måste erkännas, att dessa yttranden i fråga om uppfattningen af nyttans grundsats såsom ledande för undervisningen stå ganska långt ifrån denne fader, om hvilken det berättas, att han mycket förundrade sig deröfver att sonen, som i några år lärt tyska språket i skolan, icke kunde snabbt och felfritt öfversätta ett tyskt handelsbref. Icke heller gifva de något stöd åt det hån öfver den formella bildningen, hvaraf man stundom finner tillständigt att uppträda i diskussionen af skolfrågor. De visa tvärt om, att den nya realistiska pedagogikens auktoriteter icke mindre än den gamlas förstå att uppskatta den formella bildningens nytta och nödvändighet. Det är således ett misstag, när man såsom stundom sker framställer saken så, att den gamla pedagogiken skulle yrka endast formel bildning och den nya endast omedelbart användbara kunskaper och färdigheter. Det verkliga förhållandet är, att begge fordra både formel bildning och kunskaper, men skilja sig åt i fråga om valet af de kunskapsämnen, ur hvilkas studium både formel och reel bildning må kunna hemtas.

Vi hafva således icke ännu kommit till skiljovägen, der den gamla och den nya pedagogiken måste taga afsked af hvar andra, emedan de vilja gå åt hvar sitt håll. De hafva hittills kunnat följas åt. Äfven den äldre pedagogikens målsmän sätta ungdomens gagn som målet för skolans arbete. Ehvad än deras vedersakare kunna säga om oända-

*) Spencer a. st. sid. 124.

målsenligheten af de medel, med hvilka enligt deras förmenande det nyttiga resultatet bör främjas, står det dock fast, att sådant är deras mål. Den satsen, att vi lära för lifvet, ej för skolan, är vida äldre än den nu pågående striden om skolans reformerande. Pedagogerna af den gamla skolan hafva icke uppfunnit och behöfva således icke heller från sin ståndpunkt aflägsna tanken på denna omedelbara nytta för särskilda yrken eller ställningar i lifvet; men de kunna med fullaste bifall helsa reformvännernas klokhet att försaka de bundsförvandter, som nyttans grundsats, så uppfattad, skulle hafva kunnat förskaffa dem ibland den större allmänheten. Och när den gamla pedagogikens motståndare förebrå dess målsmän att hafva brutit mot den naturliga ordningsföljd för ämnenas införande och mot den metod, som föreskrifves af lagarne för den andliga utvecklingens förlopp, så kunna de sistnämda för det första fröjda sig åt sjelfve Herbert Spencers erkännande: »Denna undervisningens grundprincip, att anordnandet af ämnen och metod måste motsvara den ordning, hvari själsförmögenheterna utveckla sig, och sättet för deras verksamhet — en princip så påtagligen sann, att då den en gång uttalats, den tyckes nästan sjelfklar — har man naturligtvis aldrig helt och hållet förbisett. Lärare hafva oundvikligen måst låta sina skolkurser i viss grad dermed öfverensstämma af det enkla skälet, att uppfostran endast under denna förutsättning blir möjlig»*). Vidare kunna de till bevis, att lagarne för den andliga utvecklingen icke varit af dem förbisedda, åberopa det förhållande, att alla systematiska framställningar af pedagogiken utgå ifrån och stödja sig på psykologien. Och om det sedermera klagas med Spencer på nyss anförda sida, att »de gamla metodernas villfarelse ligger deri, att de icke i detalj erkänna, hvad de äro tvungna att i stort erkänna», så kan det bero på olika åsigter antingen om någon detalj af själsutvecklingen eller om något undervisningsämnes art och verkan i pedagogiskt afseende, men det borttager ju icke erkännandet af den gemensamma grundsatsen, att undervisningsämnena böra följa på hvar andra efter den ordning, hvari själsförmögenheterna

*) Spencer a. st. sid. 82.

utvecklas. Också skulle en pedagog af den gamla skolan kunna följa en yrkesbroder från den nya temligen långt, utan att oförenligheten af deras ståndpunkt och grundsatser blefve uppenbar. Han skulle kunna af godt hjerta instämma i loforden öfver matematikens studium både såsom förutsättning för framsteg i andra vigtiga kunskapsgrenar och såsom en förträfflig skola för intellektuel utveckling i allmänhet. Likaså kan han ju med nöje erkänna vigten af naturalhistoriska studier för den öfning de medföra i fråga om förmågan att göra rigtiga, omsorgsfullt kontrollerade iakttagelser och systematiskt ordna den så inhemtade kunskapen. Studier i kemi och fysik medföra öfning att iakttaga och tillgodogöra sig naturens lagar o. s. v. Dessa ämnen och flera erkännas således vara af stort pedagogiskt värde, och deras upptagande i en läroplan beror derföre endast på möjligheten att medhinna dem utan förfång för andra, lika berättigade och vigtiga för en sund, harmonisk utveckling af själskrafterna. Men att äfven andra ämnen än de naturvetenskapliga äro af hufvudsaklig vigt och måste tillgodoses, det måste han dock alltid fasthålla.

Ännu när fråga blir om historiens plats i undervisningsplanen, synes enigheten mellan den gamla och den nya pedagogiska skolan icke just vara allvarsamt hotad. Den beskyllningen, som någon gång rigtas mot pedagogerna af den äldre skolan, att de skulle anse historien »egentligen vara ett för undervisningen öfverflödigt ämne, — om den ej rent af anses *farlig*, då den så lätt kan väcka lärjungens sjelfständiga reflexion och draga hans eller hennes tankar till lifvet utanför oss»*), torde hafva endast en mycket begränsad, om ens någon, erfarenhet att stödja sig på. De flesta bearbetningar af pedagogiken betona särdeles kraftigt historiens vigt såsom läroämne, och om den i läroplanerna ofta får sig ett knappt utrymme tillmätt, så beror det utan tvifvel icke derpå, att dess betydelse varit underskattad, utan endast derpå, att den haft så många andra ämnen att trängas med. Ungefär på samma sätt förhåller det sig med den andra beskyllningen **), att skolans historiska under-

*) Verdandi 1883 sid. 35.
**) Verdaudi 1883 sid. 36.

visning nöjer sig med »att röra sig på ytan med 'öfversigter' af data, notiser och årtal», eller att den sysselsätter sig blott med drabbningar, fredsslut och gränsförändringar eller med personliga notiser och lefnadsteckningar öfver de styrande. Sant är väl, att äldre pedagoger icke i likhet med den nya skolreformens största auktoritet anse sådana uppgifter fullt så värdelösa som »underrättelsen att grannens katt i går fick ungar» *). De tillmäta verkligen folkens ledare en ej så litet större betydelse än de nyttiga varelser, med hvilka de i detta yttrande jemföras. Men det är bestämdt ganska länge sedan det hände, om det någonsin har händt, att en teoretisk framställning af historiens metodik förordade en sådan behandling, som skulle göra ämnet till ett torrt register af vigtiga och ovigtiga uppgifter om hvar andra utan försök att framställa händelsernas sammanhang. Vi vilja äfven hoppas, att historieundervisningens praktiska målsmän, här i landet åtminstone, numera öfvervunnit frestelsen att för en rask uppvisning vid examenstillfällen förvandla hela denna undervisning till en andefattig exercis med »data, notiser och årtal» på bekostnad af allt det egentligen lärorika i ämnets innehåll. Vi hoppas, att de ganska allmänt vunnit denna seger öfver sig sjelfve, om icke för mycket länge sedan, så dock åtskilligt tidigare, än den senaste stormen i skolfrågan uppstod. De äro derföre helt visst oförhindrade att instämma i yrkandet, att historien skall ej blott meddela biografier öfver tidehvarfvens så i godt som ondt mest framstående individer, utan äfven skildra folkens olika skaplynne, samhällsformernas och författningarnas skiljaktigheter samt de många intressen och krafter, som i ett samhälle bryta sig mot hvar andra, eller med andra ord att den må vara, såsom Herbert Spencer säger, samhällets naturalhistoria — så vida ordet ej tages i den uteslutande betydelsen af samhällets materiela utveckling, utan får betyda äfven historien om de andliga krafternas växt och verksamhet hos folken. Uppriktigheten torde dock fordra det erkännandet, att om vi gerna uppställa detta som ideal, vi dock inse svårigheten att komma det samma nära, emedan

*) Spencer a. st. sid. 42.

lärotiden ju alltid blir ganska begränsad, äfven om den kunde blifva betydligt längre än nu.

Hittills hafva vi således icke påträffat några grundväsentliga skiljaktigheter mellan äldre och nyare pedagogers sätt att betrakta undervisningsfrågor. Då det tillika äfven af den gamla skolans vedersakare erkännes, att försöken att praktiskt tillämpa de rådande åsigterna i allmänhet utmärkas af samvetsgrannhet, nit och skicklighet, så skulle man vänta, att de naturligtvis ändå oundvikliga bristerna bemöttes och bedömdes med öfverseende. Man skulle icke vänta sig en sträng förkastelsedom, som fordrar, att hela det nuvarande skolväsendet utrotas för att lemna rum för en från grunden ny byggnad. Så faller likväl domen och öfvergår till fanatisk förföljelse, när den yttrar sig t. ex. på följande sätt: »De osunda vätskor, som den instängda luften i den gamla skolbyggnaden samkat under århundraden, ha om sider stockat sig och svällt ut i en elakartad böld, som bildas af det ännu herskande undervisnings- och examens-systemet. Denna böld tyckes nu vara mogen att brista, och skola vi då hoppas, att den derpå följande suppurationen skall ha ny helsa till följd. I denna förhoppning ha vi börjat tänka på att uppföra en ny, luftigare och sundare byggnad af ett kärnfriskt timmer, hugget på inhemsk mark.» *) Denna bitterhet blir emellertid mera förklarlig, när man öfvergår till betraktelse af språkundervisningens ställning i skolan och finner, att de nyare pedagogerna i detta afseende hysa snart sagdt fullkomligt motsatta åsigter mot den gamla skolans. Den senare anser språket vara ett minst lika vigtigt föremål för studium som något annat ämne, vare sig man afser den derigenom vunna kunskapen eller dess inflytande på själskrafternas utveckling, och har derföre äfven åt språkstudierna inrymt en mycket betydande plats jemte realämnena. De förra åter kunna icke finna något annat skäl för språkens studium, än att de »ega värde endast i förhållande till den användning vi komma att göra af dem», för att tala med Alexander Bain, eller om vi fråga Herbert Spencer: »Frågar man, hvarför främmande språk inläras,

*) Verdandi 1884 sid. 29.

skall man under alla de låtsade skäl som anföras, finna det verkliga vara, att kunskap i dessa anses höra till goda tonen. Det är ej för att draga nytta af de böcker, hvilka på dem skrifvits — ty detta gör man snart sagdt aldrig — utan på det man må kunna t. ex. sjunga tyska, franska eller italienska sånger, och att denna utmärkta färdighet må framkalla allmän beundran». *) Och frågar man signaturen Uffe, sjelfve utgifvaren af tidskriften Verdandi och således den främste målsmannen för framtidens skola här i landet, så erkänner han väl, att språken äro i ett högre läroverk en nödvändighet; men hans skäl för detta medgifvande gå icke djupare än så: »Framför allt derför att det i vårt land är *sed och bruk,* att medlemmar af de högre klasserna lära främmande språk, och att en fullkomlig okunnighet i detta hänseende kan sticka af på ett för vederbörande obehagligt sätt. Vidare äro de, som egna sig åt åtskilliga *praktiska yrken,* såsom ingeniörer, handlande, telegrafister etc., i behof af en praktisk kunskap i moderna språk, hvilken de fordra, att skolan skall grundlägga. Man måste äfven och kanske i främsta rummet taga hänsyn till den klass af lärjungar, som, i fall de sporrades af en i öfrigt innehållsrik undervisning, skulle af vetgirighet vilja sträcka sina studier utanför öfversättningarnas område. Slutligen komma de få, hvilka i språkligt afseende äro så begåfvade, att de *för språkets skull* finna en större njutning i att läsa ett arbete på grundspråket än i öfversättning». **) Vi måste här först egna vårt erkännande åt det mod, den senast anförde förf. ådagalägger genom att i spetsen för dessa sina skäl ställa denna *sed,* som lärofadren Spencer i närmast förut anförda stycke omtalar med sådant förakt. Der näst måste vi vid detta tillfälle mot de nyare pedagogerna omvända den förebråelse Herbert Spencer gör de gamla metoderna, nemligen »att de icke i detalj erkänna, hvad de äro tvungne att i stort erkänna». Så länge det är fråga om en i allmänhet uttalad grundsats, erkänna de, att nyttans synpunkt icke kan fasthållas i sin omedelbara betydelse. Och så länge det är

*) Spencer a. st. sid. 4.
**) Verdandi 1883 sid. 22.

fråga om matematik och naturvetenskaper, så förorda de dem icke blott för den omedelbart nyttiga och tillämpliga kunskap de meddela, utan äfven icke minst för deras förmåga att medverka till själskrafternas utveckling. Endast under denna förutsättning kunna de ock sägas vara af allmänt gagn för ungdomen. Men blir det fråga om språkkunskap, då skall den dömas strängt efter den omedelbara praktiska användbarheten. Att språkstudiet skulle hafva något för sig egendomligt företräde med afseende på ungdomens andliga utveckling, det får icke medgifvas. Språken äro ett nödvändigt ondt i skolan och behandlas derefter.

Rättvisan fordrar det erkännandet, att språkstudiet icke säges vara ett ondt i och för sig, det jemföres i detta afseende med t. ex. heraldiken. Men det anses vara ett ondt, så vida som det hindrar ett fullständigt inlärande af realämnena, hvilka äro de egentligen tidsenliga. Det är denna verlden och detta lifvets lycka, som äro föremål för all mensklig diktan och traktan. Studiesättet, menar man, bör rätta sig derefter och göra ungdomen hemmastadd i denna verlden. Man måste naturligtvis då undvika allt, som kunde draga ungdomens uppmärksamhet till någonting annat, t. ex. denna idéernas verld, med hvilken man förr hade så mycket att beställa. Det nu uppväxande slägtet borde vänjas ifrån sådana tomma fantasier. Sådan är tankegången.

När det blir fråga om att söka förklara denna brist på följdrigtighet i tillämpningen af nyttans grundsats, kan man icke undgå att ånyo och alldeles särskildt fästa uppmärksamheten dervid, att den pedagogiska rigtning, hvars organ tidskriften Verdandi är i vårt land, ser upp till utvecklingslärans mästare, Herbert Spencer, såsom sin förnämsta auktoritet. Det är bekant, att denne forskare så godt som uteslutande sysselsätter sig med den yttre, sinligt förnimbara verlden, medan den andliga verkligheten, allt hvad som ligger inom religionens och metafysikens områden, under namn af det ovetbara, visserligen ej uttryckligt förnekas, men dock förvisas till ett tillstånd af skenverklighet eller overklighet, som åtminstone för oss menniskor, hvilka tillhöra denna verlden, förmenas icke kunna hafva något verkligt intresse. Från en sådan ståndpunkt är det alldeles följdrigtigt, att

språket ter sig såsom blott en samling af tecken dels för materiela ting, hvilka man lär känna genom omedelbar varseblifning bättre än genom språket såsom mellanhand, dels för tomma abstraktioner, med hvilka en man af denna tiden, en »matter-of-fact-man», helst bör hafva så litet som möjligt att skaffa. För honom kan språkkunskapen derföre icke blifva annat än ett medel för direkt nyttig användning, när han vill muntligen eller skriftligen meddela sig med någon, af hvilken han väntar en eller annan tjenst eller fördel, eller också en fåfängans narrkåpa, »när man vill sjunga franska eller italienska sånger». Det är honom otänkbart, att dessa sånger eller annat, hvad språket har att gifva, kan bidraga till utvecklingen af ett rikare och kraftigare själslif. Spencers sätt att yttra sig om värdet af språkstudier hvilar helt och hållet på sådan grund. Det är då ock alldeles naturligt, att språkstudier från denna ståndpunkt hånande betecknas såsom en död minneskunskap, bestående af glosor utan betydelse: ord, ord, ord! Det faller ingen man af denna rigtning in att misstänka, att man med samma slags berättigande skulle kunna beteckna naturvetenskapernas föremål såsom stoft, stoft!

Den motsatta åsigten, som betraktar den andliga verlden såsom den egentligen verkliga, är må hända icke för det närvarande fullt så modern som den spencerska utvecklingsläran; men det må dock icke vara alldeles otillåtligt att än i dag hänga fast vid den ståndpunkten. Den som så gör, löper icke fara att blifva ensam; hvad en eller annan filosofisk skola än må hafva att säga om omöjligheten att veta något om de andliga magterna, så låta dock icke folken för någon längre tid medvetandet af dem undanträngas eller nedtystas. Dertill är det allt för djupt rotadt i menniskans väsende. Hvilkendera uppfattningen som är äldst, är må hända icke så lätt att afgöra, men historien lemnar nog en och annan antydning derom, att folken icke i längden kunna nöja sig med den åsigten, att den andliga verlden är det ovetbara, och man saknar derföre icke alldeles skäl för den förutsättningen, att denna nu så moderna åsigt kan befinnas icke ensam hafva framtiden för sig. I alla händelser är det icke ens nu för tiden den stora allmänhetens åsigt,

denna allmänhets som vanligen befinner sig något på efterkälken i förhållande till dagens meningsströmningar. Och om det annars är sant, att institutionerna böra afpassas efter de folk, för hvilka de äro ämnade, så är det icke rådligt att bygga nutidens undervisningsväsende på en förutsättning, som af folkets stora flertal icke godkännes.

Vågar man derföre utan tvekan intaga den något omoderna ståndpunkt, der man erkänner den andliga verlden såsom den egentliga verkligheten och anser denna kunna vara föremål för mensklig kunskap, så är det gifvet, att uppfattningen af språket och af språkstudiernas betydelse blir en annan. Språket blir då icke blott en samling af tomma, värdelösa glosor, utan det blir det rikaste uttrycket af folkens andliga lif. Och språkets minnesvårdar, literaturens skatter, lofva då en fullständigare insigt än något annat i fråga om menniskoslägtets andliga utvecklingshistoria. Om det kan hafva sitt intresse att i de öfver hvarandra lagrade geologiska formationerna studera jordens utvecklingshistoria, så måste det väl för oss menniskor hafva ett ändå större intresse att i de skiftande lager af tankar och känslor, som finnas förvarade i literaturen, studera menniskoanden i dess olika utvecklingsstadier. Och är det af vigt att med fysikern och kemisten lära sig spåra de lagar, efter hvilka den sinliga verlden röres och vexlar skepnader, så bör det väl icke kunna vara mindre vigtigt att i språkets och literaturens förrådshus studera de lagar, som styra menniskors tankar och handlingar. Erfarenhet och insigt i den rigtningen äro icke blott för andlig utveckling, utan äfven för timlig framgång af minst lika stor vigt som naturvetenskapliga insigter eller tekniska färdigheter. Det är vanligt, att man invänder, att af sådana studier kan skolan i alla fall åstadkomma allt för litet, för att det skulle hafva någon betydelse. Samma invändning kan naturligtvis göras i fråga om hvilken vetenskap som helst, men äfven ett mindre mått af insigter och utveckling kan vara af stort gagn dels i och för sig sjelft, dels såsom inledning till ett fortsatt utvecklingsarbete. Att detta hos mången, kanske hos de fleste, uteblifver, är likaledes ett öde som drabbar hvarje studium, men innebär intet skäl att afråda från begynnelsen, då man ju i alla fall icke

vet, hurudan fortsättningen kan blifva. Det skall icke kunna förnekas, att literära studier af den art, som här åsyftas, utgöra en förträfflig komplettering till den egentligen historiska kursen, hvars med rätta öfverklagade skematiska torrhet derigenom fylles med kött och blod, så att af skelettet blir en lefvande gestalt. Men för detta ändamål måste språk och literatur studeras vetenskapligt, det är ej nog med öfning och färdighet att tala och öfversätta, om ock denna färdighet har sitt värde, som ej må underkännas. Det grundligare språkstudiet tager emellertid sin tid, det är sant, och bör derföre komma i fråga endast under förutsättning, att man anser literaturens blomster värda minst lika mycken uppmärksamhet som ängarnes, och att man finner språkets former erbjuda lika mycket intresse som växtens, den grönskande eller det tusenåriga ur stenkolsgrufvan upphemtade aftrycket. Ja, man har ju invändt också, att språkstudier kunde undvaras, om vi blott sörjde för att hafva dugtiga öfversättare, som underrättade oss om hvad andra folk tänkte, och att hvad en del gamla språk angår, detta öfversättningsarbete redan vore fullbordadt, så att inga tankens skatter mer vore att ur deras literatur hemta. Alldeles, om då botanisten också ville nöja sig med att studera på planscher, och geologen afstå från att genomforska sådana jordlager, der inga fynd af guld och ädla stenar äro vidare att vänta. Eller om man ville afråda ifrån matematikens studium i skolan, derföre att inom det område, hvarmed denna vetenskap kan ingå i skolstudiet, inga nya upptäckter af vigt antagas vara att göra.

Vi hafva alltså att välja emellan följande alternativ: Antingen är denna kroppsliga verlden den enda, som finnes, åtminstone den enda, om hvilken vi kunna hafva kunskap, och följaktligen den enda, på hvilken vi kunna göra afseende, och då bör naturligtvis ungdomen uppfostras uteslutande för denna verlden. Helsa, välstånd och medborgerligt anseende blir då det högsta och enda goda, vi böra lära våra efterkommande att eftersträfva. Naturvetenskapen och dess tillämpningar äro då de kunskaper, de först och sist behöfva, och lägger man dertill nödig kunskap om det bestående samhällets yttre former, så har man uttömt kretsen af nöd-

vändiga kunskapsämnen. De humanistiska ämnena få då blott rang ibland de nöjsamma sysselsättningar, som kunna få upptaga lediga stunder; men de leda icke på spåret till besvarandet af några för menniskan vigtiga frågor och böra derföre äfven i en uppfostringsplan öfver allt gifva vika för de nyttiga ämnena. Särskildt språken få då ingen annan betydelse än den af ett i sig sjelft föga värdefullt skiljemynt, som man begagnar i det dagliga lifvet för att uppgöra sina små mellanvaranden med andra menniskor, utan att för öfrigt vid dem fästa någon vigt eller behandla dem med någon synnerlig omsorg. De må för detta behof inläras såsom en praktisk färdighet, men att egna dem ett systematiskt studium, som man gör med de sinligt förnimbara yttre föremålen, det är ett upprörande slöseri med tid och krafter, det är till och med en uppenbar misshandling af den menskliga naturen och kan på intet sätt försvaras.

Eller också är denna kroppsliga verlden blott en ofullkomlig uppenbarelse af den egentliga verkligheten, som är af andlig natur och kan af menniskan, om än dunkelt och ofullständigt, uppfattas, emedan hon sjelf har del i denna verklighet. Äfven i detta fall böra vi utan tvifvel uppfostra ungdomen till kännedom om den verld, i hvilken den lefver sitt nuvarande lif. Men denna sinliga verld blir dock icke den enda, om hvars tillvaro de unga böra få kännedom. Deras ögon böra äfven så vidt möjligt öppnas för den verld af andliga väsenden, der de lefva ett oförgängligt lif, äfven när den kroppsliga verlden försvinner för deras blickar. De måste således göras förtrogna icke blott med de studier, som sysselsätta sig med naturföremål och naturlagar, utan äfven med studiet af menniskolifvet, som måste erbjuda deras kunskapsifver ett öfvervägande intresse, icke blott derföre att de sjelfve äro menniskor, utan framför allt derföre, att det innehåller den rikaste uppenbarelse af det andliga lifvet. I en under denna förutsättning uppgjord undervisningsplan blifva naturvetenskaperna icke ensamma om utrymmet. De måste bredvid sig lemna ett betydande rum åt de humanistiska kunskapsgrenarne, och språken intaga bland dessa ett mycket vigtigt rum, då folken i dem nedlagt de mest oförtydbara minnesmärkena af sin andliga utveckling. De blifva

derföre icke blott ett samfärdsmedel för främjande af dagens praktiska syften, utan ett föremål för ordnadt studium af den, som söker vinna inblick i lagarne för den menskliga utvecklingen.

Vore nu förhållandet sådant, att alla eller åtminstone de fleste, som framträda och yttra sig i skolfrågan, dervid stödde sig på en någorlunda klart och följdrigtigt genomtänkt verldsåskådning, så vore det enligt den föregående framställningen en mycket enkel sak att uppgöra boskilnaden emellan den gamla och den nya pedagogiken. Alla anhängare af den gamla humanistiska pedagogiken borde då intaga denna ställning på grund af en idealistisk verldsåskådning i det hela, och alla pedagoger af den realistiska skolan borde då äfven vara materialister till sin verldsåskådning. Likaså borde omvändt alla de, som fasthålla en idealistisk verldsåskådning och erkänna tillvaron af en öfver de sinliga tingen upphöjd verld af andliga väsenden, äfven förorda en uppfostran, som vore egnad att lära ungdomen känna denna högre verld, d. v. s. en humanistisk uppfostran, och alla, som i sin verldsåskådning äro materialister och icke erkänna någon annan verklighet än den kroppsliga, borde då ur nppfostran bannlysa hvarje erinran om en tro, som måste synas dem vara en fördom.

Emellertid visar erfarenheten oförtydbart, att saken icke är så enkel. Det är lätt att visa, att de fleste menniskor icke synnerligen mycket bemöda sig om följdrigtighet i sitt tänke- och handlingssätt. Det kan således med skäl sägas, att mången, som yrkar på bibehållande af ett grundligare språkstudium i de allmänna läroverkens studieplan, gör detta mest af gammal vana, af slentrianmessig ovilja mot alla förändringar, utan att det står i nödvändigt sammanhang med hans verldsåskådning i det hela. Å andra sidan bör det äfven medgifvas, att yrkandet på språkstudiernas inskränkning till ett ringa mått af praktisk färdighet långt ifrån alltid är satt i system. Hos mången s. k. praktisk man, hvars arbete rör sig uteslutande med föremålen i den yttre naturen, beror obenägenheten mot humanistiska studier helt säkert vida mer på ovana att röra sig på ett främmande område än på en förutfattad afsigt att för läroverkens ungdom stänga

utsigten från det andliga lifvets höjder. Det vore derföre att vänta, att dessa skulle med förtrytelse protestera mot hvarje försök att ställa dem i materialisternas led, med hvilka de icke veta sig hafva någonting gemensamt. Om man blott skall döma efter afsigten, vore det också utan allt tvifvel synnerligen orättvist att påbörda alla anhängare af den spencerska pedagogiken att i ett och allt vidkännas den engelske forskarens verldsåskådning.

För den, som har vana och behof att söka sammanbinda sina åsigter till en så vidt möjligt sammanhängande och följdrigtig uppfattning af verlden i dess helhet, får saken deremot ett annat utseende. Han inser utan svårighet, att ett uppfostringssystem, som lägger an på att bereda ungdomen endast för detta jordiska lifvet och derföre vill göra den samma förtrogen endast med de yttre tingen, hänvisar på en verldsåsigt, som icke vet om någon verklighet utom de sinligt förnimbara tingens gränser. Lika afgjordt är det åter, att en åsigt, som gör den väsentliga verkligheten oberoende af sinneverldens företeelser, fordrar ett uppfostringssystem, som omfattar icke blott naturvetenskap, utan äfven och framför allt kunskap om det andliga lifvet. Utom den förtjenst, som kan ligga i sjelfva bemödandet att bringa enhet och sammanhang i uppfattningen af lifvets företeelser, har denna mening äfven för sig den iakttagelsen, att de realistiska pedagogerna i vår tid verkligen stödja sig på Herbert Spencers utvecklingslära, äfvensom att deras mera betydande motståndare merendels intaga en afgjordt motsatt ställning äfven i fråga om allmän verldsåskådning.

Ju färre emellertid de äro, för hvilka det ofvan uppstälda alternativet står klart, desto angelägnare är det ovedersägligen, att genom upprepade erinringar uppmärksamheten rigtas derpå. Ty å ingendera sidan kan det vara likgiltigt, huruvida ungdomen genom öfvervägande eller uteslutande sysselsättning med naturstudier beredes för ett uteslutande på den sinliga verlden rigtadt lif, eller vi bemöda oss att äfven öppna det uppväxande slägtets blickar för den andeverld, i hvilken menniskan dock har sitt egentliga hem. Den utveckling, som förberedes genom en sorgfällig uppfostran, har naturligtvis de bästa utsigter att öfverträffa den,

som i saknad af sådant stöd öfverlemnas åt sig sjelf, och ett misstag kan sålunda blifva ödesdigert för generationer af skolbesökande ungdom och medelbarligen för hela folket, ehuru sant det å andra sidan må vara, att menniskans behof att erkänna sig såsom tillhörande den andliga verlden är allt för starkt och djupt rotadt att kunna genom någon försummelse fullständigt qväfvas. Af den iakttagelsen, att nutidens odling är företrädesvis rigtad på lifvets yttre eller natursida, att den visar sig företrädesvis i naturforskningens upptäckter och i utvidgandet af menniskans herravälde öfver naturen, är det ingalunda tillåtet att sluta, att äfven skolan och ungdomens uppfostran böra ensidigt följa samma rigtning. Mera berättigadt torde deremot det yrkandet vara, att uppfostran bör motarbeta denna tidsrigtningens ensidighet genom att framhålla den sida af verkligheten, hvilken samtiden eljest synes vara benägen att försumma.

Med det föregående må likväl icke vara sagdt, att den, som vill åt de humanistiska ämnena och särskildt åt språkstudierna häfda en betydande plats inom de allmänna läroverkens undervisningsplan, dermed bör känna sig förbunden att i allo gilla hvad af en del reformvänner med tydligt ogillande kallas den officiella pedagogiken. Med detta uttryck vill man förmodligen beteckna de hos oss nu gällande föreskrifterna i afseende på läroämnenas fördelning, och det är tillräckligt kändt, att dessa gifva anledning till ogillande icke blott af dem, som ville se undervisningen i språk inskränkt till ett visst mått af praktisk färdighet. Äfven de, som vilja tillerkänna språken ett lika stort utrymme, som det de för närvarande intaga, finna skäl till anmärkningar mot deras nu stadgade ordningsföljd och indelning. Som bekant, gå dessa anmärkningar i främsta rummet derpå ut, att språkstudierna enligt dessa föreskrifter sakna nödig sammanhållning, enär intet af de språk, som läsas vare sig på latin- eller reallinien, intager ställningen af ett verkligt »grundläggande» språk, ett centralämne, kring hvilket språkstudierna kunde sammanhållas. Tyska språket, som i de nedersta klasserna tyckes ämnadt att intaga denna plats, måste snart lemna rum för ett allt större antal medtäflare, af hvilka ingen kan vinna den stadga, som för ett grundläggande språk vore

nödvändig. Detta tal om ett grundläggande språk har ju, som man vet, föga betydelse eller är knappt begripligt för den, som blott vill tillegna sig en för hvardagligt bruk afsedd praktisk färdighet i ett eller annat språk; men för dem, som vilja göra en språkgrupp med dithörande literatur och odling till föremål för ett grundligare studium, blir deremot just detta af öfvervägande vigt, att förmågan att göra och kombinera iakttagelser på det språkliga området får uppöfvas till nödig säkerhet genom omsorgsfullt studium af *ett* språk, som då med rätta får kallas grundläggande.

Af de i de senare årens offentliga diskussion framträdande häftiga angreppen mot allt språkstudium i annan mening än såsom försök att vinna praktisk språkfärdighet, men i synnerhet mot de döda språken såsom skolämnen, skulle man vid första påseende vilja sluta, att frågan om de senares, i främsta rummet om latinets, vara eller icke vara inom skolan är förhandlingens kardinalpunkt, hvilken både angreppet och försvaret ytterst åsyfta. Men vid närmare undersökning blir detta intryck ganska väsentligt modifieradt. Till och med den senaste läroverkskomitén, som anser sig hafva genom en ytterst omständlig utredning ådagalagt, att latinstudiets nödvändighet icke kan bevisas ur någon af de synpunkter, som vanligen bruka i detta afseende framhållas, föreslår likväl, att det skall icke blott qvarstå orubbadt i latinliniens läroplan, utan äfven utsträckas till reallinien. Och de myndigheter, som haft att yttra sig om detta förslag, hafva nästan enhälligt varit af den meningen, att detta språks studium hvarken kan eller bör väsentligen inskränkas. Frågan gäller följaktligen icke, åtminstone icke för närvarande, de döda språkens bibehållande eller afskaffande såsom skolämnen; utan frågan är, huruvida dessa så väl som andra språk skola läsas med en praktisk användbarhet såsom enda mål, eller språkstudierna skola i likhet med realstudierna bedrifvas så, att de få bidraga till lärjungarnes andliga utveckling. Å ena sidan anser man språken icke förtjena en sådan metodisk behandling, som eljest förklaras vara den enda pedagogiskt rigtiga; de skola blott läras praktiskt, hvarefter man har full frihet att förakta dem såsom en tom minneslexa af glosor. Å andra sida anser man språ-

kens lagar och literaturens minnesmärken såsom dyrbara vittnesbörd om menniskoslägtets andliga utveckling förtjena att blifva ungdomen bekanta minst lika väl som den kroppsliga verldens lagar och företeelser.

* *
*

Då dessa skiljaktiga pedagogiska åsigter bero på vidt skilda verldsåskådningar, hvilka icke snart lära komma att försonas eller sammansmälta, så finnes föga hopp, att man skulle kunna genom en fortsatt diskussion komma till enighet. I denna mening kan man således hvarken för närvarande eller för den närmaste framtiden vänta ett jakande svar på den fråga, som ställts i spetsen för dessa rader. Å andra sidan är öfvertygelsen om det närvarande tillståndets ohållbarhet allt för allmän, för att det skulle vara rådligt att länge låta allt förblifva som det är. Af en organisation, som i begge de skilda pedagogiska lägren förklaras olämplig, kan icke ens vinnas en afgörande erfarenhet att lägga till grund för framtida förändringar. En sådan synes kunna vinnas endast på det sätt, att större utrymme beredes de olika åsigterna att göra sig gällande och i utöfningen visa sina följder. Det synes för närvarande alltså vara det enda möjliga svaret på nyssnämnda fråga, att dess lösning kan främjas endast derigenom, att lokala myndigheter erhålla större frihet att efter olika åsigter och förhållanden lämpa organisationen af de allmänna läroverken, äfvensom att enskilda läroverks inrättande uppmuntras mera än för närvarande är fallet. Det är alldeles icke osannolikt, att någon tids erfarenhet i olika rigtningar skall ena och stadga den allmänna meningen i frågan på ett vida kraftigare sätt, än som kunnat ske genom sädana alla enskildheter omfattande reglementariska föreskrifter, som ålägga landets alla läroverk en fullständig likformighet. Lugn inom undervisningen behöfva vi, men icke den reglementerade enformighetens, utan den kraftiga, i frihet växande utvecklingens lugn.

J. Nyqvist.

Joaquim Manoel de Macedo.

En brasiliansk skald.

Ehuru Brasilien ännu ej i någon vetenskap eller konst vunnit full sjelfständighet, vanligen följt moderlandet Portugal eller Frankrike i hälarne, har det dock under sista halfva seklet fått en rent inhemsk och oberoende skönlitteratur, som utvecklat sig i flere rigtningar och intager en ganska upphöjd plats. Det unga kejsarriket kan uppvisa en lång rad af utmärkta poeter och prosaister. Det är blott skada att denna intressanta, till stor del originela litteratur skall vara fullkomligt okänd i Sverige. Den måste äfven så bli, så länge portugisiska språket äfven för de bildade, t. o. m. språkbildade, är nästan lika obekant som arabiska och dessutom ingen enda öfversättning af ett brasilianskt arbete finnes hos oss. Ett och annat har likväl blifvit öfverflyttadt till de andra romaniska språken samt till tyskan och engelskan, och den som önskar sätta sig in i den brasilianska litteraturens historia, har ypperlig ledning uti ett gediget verk af D:r *Ferdinand Wolf*, kustos vid kejserliga biblioteket i Wien m. m. Jag känner endast en fransk öfversättning deraf, med författarens fullkomliga gillande gjord af D:r van Muyden, nemligen »*Le Brésil Littéraire*», Berlin 1863. Wolfs manuskript var färdigt senast året förut *).

En af Brasiliens förnämste författare, kanske den störste af dem alla, är *Joaquim Manoel de Macedo*, som föddes 1820 i S. João de Itaborahy, en af provinsen Rio de Janeiros mindre städer. Han blef Med. D:r vid hufvudstadens fakul-

*) Wolfs arbete kom troligen aldrig ut på tyska språket; åtminstone upptages ej någon tysk upplaga i tyska bokhandels-kataloger, der den franska deremot finnes.

tet, sedan lärare i historia vid Collegio D. Pedro II, deputerad och en af de verksammaste ledamöterna i Instituto Hist. e Geogr., i hvilket han 1851—56 var sekreterare och derefter orador.

Hans första poetiska försök kommo ut i tidskrifter *). De utgjordes af några erotiska, smakfulla mindre qväden i lätta, välbyggda verser.

År 1857 offentliggjorde Macedo i Rio en större dikt, *A Nebulosa* (Töckenbilden). Denna är lyrisk, delvis episk, afdelad i sex långa sånger och en epilog i 11-stafviga orimmade verser. Det poetiska i anläggningen, det fosterländska innehållet, det blomsterrika språket och den flytande versen förvärfvade poemet stor uppmärksamhet, hvilken helt säkert ej förringades genom den mystiska färgen.

Det ligger alldeles utom min förmåga att af detta mästerverk göra en något så när värdig öfversättning, hvilken för öfrigt här ingalunda vore på sin plats, emedan poemet är allt för långt; men jag vill dock lemna en öfversigt af dess märkliga innehåll, äfven med fara att synas långtrådig. Ett par af de mest tropiska styckena har jag dock sökt öfversätta i originalets bundna form. Öfversättningen är med flit så ordagrann som möjligt.

Första sången, *A Rocha Negra* (Svarta klippan), börjar med en präktig beskrifning af trakten, der handlingen försiggår, som så lifligt påminner om den storartade, bergiga kusten mellan Sockertoppen och Gavia vid Rio, att sångaren tycks vilja förflytta åhöraren just dit:

Kring en lugn vik mellan hvita sandstränder och urskogar, dit klara böljor från det rasande hafvet taga sin tillflykt såsom »fromma jungfrur från verldens buller till det stilla klostret», stå vilda bergstoppar likt tvenne härar af förstenade jettar. Högt öfver dessa reser sig från vattnet till molnen den dystra, stolta Rocha Negra. En ryslig saga går om Svarta klippan. Hon har varit hemvist för en vansinnig qvinna, bevandrad i fruktansvärda trollkonster. »Vid hundra år var hon lika ungdomlig som vid tjugu. Att se henne ett ögonblick var att tillbedja henne för alltid; att älska henne var att för evigt förderfva sin själ.» Dock skydde hon solens ljus; blott månen var hennes vän. Under natten svepte hon kring klippan ett tätt moln, i hvilket hon vid mor-

*) *Minerva brasiliense, Guanabara* m. fl.

gonrodnaden dolde sig, och derför kallades hon *Nebulosa*. Under månljusa nätter syntes hon i sida, hvita kläder på vågen bereda trolldrycker med lågor, som ögonen tände, och med dagg från himmelen. Vid midnatt sprang hon der som på stranden utan att väta sina fötter och satte sig derefter på klippan att kamma sitt fladdrande gyllene hår. Stundom sjöng hon och skrattade på hafvet, tills skuggorna veko för solen. Så lefde hon en tid, som ej kan mätas. Men en natt gaf hon sig ut på vattnet, glömmande att upprepa de sataniska besvärjelse-orden; hennes fötter blefvo våta; hon framstammade då orden; men för sent, hon sjönk. Stormen brast ut; skummande vågor kastade henne mot bergväggarne; tjugu gånger hakade hon sig fast, men händerna sveko henne, hon rycktes åter ut i svallet. Morgonrodnaden kom, men det skyddande molnet var borta; hon var förlorad. Djupet öppnade sitt hiskliga gap och slukade henne vid foten af Rocha Negra. Ingen såg hennes lik, hennes död var lika hemlighetsfull som hennes lif. Dock berättar man, att under månljusa nätter på toppen af klippan synes en hvit, djupt suckande skepnad och rundtomkring kännes en isande kyla. Det är Nebulosa. Hon gråter och sjunger; hennes förledande toner locka dem, som af oförstånd närmat sig stället, och gripna af plötsligt vansinne störta de sig i hafvet eller afsluta med spöket »svarta kontrakter».

Det är derför svarta klippan är förbannad. Ve den som bestiger henne tre månljusa nätter, han omkommer förr eller senare ömkligen. Hafvet, om än för öfrigt alldeles lugnt, tyckes alltid koka vid hennes fot. Fiskrarne korsa sig och undvika henne.

Emellertid foro tvenne fiskare en manljus natt förbi detta ställe. Plötsligt se de en mensklig skepnad på stranden, hoppande från sten till sten, till dess han uppnått svarta klippans spets, der han stannar och betraktar hafvet. »Det är han», utropa roddarne. Det är samma man, som en månad förut velat bo i deras koja; han bär alltid en harpa och kallas *Trubaduren*. Den okände svarar ingen, döljer sig för folks ögon och säger ej sitt namn. Ung och vacker, är han likväl dyster och underlig. Han besöker nattetid klippan, ehuru fiskrarne varnat honom för Nebulosa. Han tyckes rufva på ett rysligt brott eller någon omätlig sorg, för hvilken han ej söker tröst; han vill begrafva den i hafvets djup. Under stora uppror i naturen brister han ut i hädelser, men ekot förråder intet namn, som han uttalat. Under stilla, månklara nätter brister han stundom ut i sorglig klagan, och hans harpa tycks följa hans tankar. Den natt, om hvilken poeten talar, har han åter på detta sätt andats ut i sången, då han får se en båt närma sig klippan. Den bär en hvitklädd menniskoskepnad, som med oafvänd blick oupphörligt närmar sig honom. »Fiskare», säger han, »hvad rör dig min klagan

och vaka? Min smärta är en hemlighet, som verlden aldrig får veta.» — »Din smärta är en hemlighet, som verlden aldrig får veta, men som jag skall upptäcka», svarar skepnaden och upprepar de sista orden som ett eko. Trubaduren märker då, att det icke är en fiskare, utan en qvinna, som närmat sig honom trenne nätter i rad. För att trotsa henne återtager Trubaduren sin sång, men skepnaden upprepar sina förutsägelser. När han går ned från klippan, möter han ånyo helt plötsligt samma hemlighetsfulla qvinna, och han vill gripa henne, men hon varnar honom derför, ty hon är förtrollad, och pekande på hafvet utropar hon: »Jag tillhör Nebulosa!»

Andra sången heter *A Douda* (Den vansinniga). Detta är benämningen på den skepnad, som trubaduren sett tre nätter. Hennes mor hade utblottad och öfverallt tillbakastött en dag kommit till trakten och födt henne i en håla vid viken; barnet var vackert, men saknade förståndet. Nebulosa hade då visat sig för modren och lofvat skänka henne magisk kraft och för henne yppa alla sina hemligheter, om hon lofvade henne fullkomlig lydnad och offrade henne sin dotter. Den nödstälda hade gått in härpå, och Nebulosa stadfästat öfverenskommelsen med en eldkyss, som på modrens och barnets panna lemnat ett svart märke. Den förra hade blifvit en fruktad trollqvinna, den senare en fé och Nebulosas gunstling. Så länge hon stannade på jorden, skulle hon förblifva ung och skön; det märke, som vanprydde hennes panna, skulle till och med tvättas bort af hafvets skum, då hon en gång efter döden kommit in i Nebulosas rike, för att som sjönymf föra ett lif af lust och glädje. I stället skulle hennes lif på jordeu förgå i sorg och tårar; alla skulle anse henne vansinnig, ehuru hon hade sitt förstånd. Douda hade förlorat sin mor, som plötsligt försvunnit; men Nebulosa hade tagit den moderlösa under sitt särskilda beskydd; hon följer henne öfverallt, gifvande henne befallningar och råd, som hon skrifver på vågen och månens strålar.

Douda visar sig för Trubaduren som ett spöke, ett väsen från andra verlden. Hon ber honom först att säga henne, hvem det är, som sjunger med honom. »Det är icke rösten af en man, ej af din älskarinna; jag känner denna röst, hvilken ljuf som en ängels fyller mig med en outsäglig vällust.» Trubaduren säger henne, att det är en harpas ton, men féen utropar: »Det är ej harpa, ej qvinna, ej ängel den bör nämnas, det är kärleken som talar.»

Tjusad lyssnar hon till harpans toner och besvär trubaduren att låta denna kärlek tala i deras sista timme, ty de skola dö tillsammans. Sedan berättar hon sin historia för främlingen, hvars förvåning växer, och uppfordrar honom att äfven berätta sin. Men han vägrar. Då förklarar féen, att hon kan den

nästan helt och hållet, och hon vet, att den består uti det enda ordet — aldrig. Trubaduren darrar, och som han fortfar att tiga, säger féen: »Tveka ej att tala om dina qval för den, som förstår dem... Jag känner också kärlekens smärtor, men vill ej bli botad för denna kärlek...» Då öppar sig trubadurens hjerta, och han berättar:

»Bortom den der mörka skogen är en skön dal; det var der jag såg dagen. Jag växte upp i öfverflöd, afhållen af mina föräldrar, aflägsnad från verlden och öfverlemnad åt mina drömmar. En första olycka träffade mig, jag förlorade min far. En afton — jag var redan öfver tjugu år — gick jag bortom vanliga målet för mina vandringar; plötsligt nåddes mitt öra af en röst så tjusande, att ingenting dermed kunde jemföras; denna röst tillhörde en ung flicka så skön som ett leende af Gud; jag förälskade mig i henne. Men mina böner voro fåfänga, hon delade ej min kärlek, gaf mig ej en gång hopp och svarade mig ständigt med detta olycksaliga — »aldrig». Hon såg min förtviflan, hon hade till och med medlidande med mig, men — oupphörligt det förfärliga svaret »aldrig». Jag tog då min tillflykt till en trollqvinna, som bodde i en grotta i trakten, och frågade denna, huru jag skulle vinna den obevekligas kärlek. Sedan hon länge funderat, svarade hon: »Lagrar». — I detta ögonblick frågar Douda trubaduren, om han ej hade märkt någon vid grottans ingång. — »Jo», svarar han, »en stackars liten flicka på tio år, som gråtande hörde på mig.» Sedan fortsätter han sin berättelse. »Jag lemnade min mor, för att söka strider, jag vann segrar, jag vann ära och lagrar, som jag lade för min älskades fötter. Men hon svarade: »Aldrig». Jag återvände då till trollqvinnan, förebrådde henne hennes fruktlösa råd och begärde ett mägtigare kärleksmedel. Efter långt eftersinnande sade hon: »Sången». — Douda afbryter ånyo trubaduren och frågar honom, om han icke märkt någon hos trollqvinnan. »Jo», svarar han, »en ung flicka på femton år, som betraktade mig lystet.» »Så är det!» utropar den vansinniga. Trubaduren fortsätter: »Jag blef då trubadur; mina sånger prisade min älskade, de tjusade alla; men hon svarade blott med det eviga — »aldrig». Jag ville tredje gången söka trollqvinnan, men hon var död.» — »Men», utropar Douda, »du hörde en röst, som sade: »Dina qval äro utan bot; du skall dö af denna kärlek, men det är en, som skall dö med dig. Det var min röst!»

Trubaduren bönfaller då hos den vansinniga om en kärleksdryck, som kan förvärfva honom den älskades hjerta, och säger: »På tio år har jag ej sett min moder, jag vet ej ens, om hon ännu lefver. Min kärlek har kommit mig att glömma allt... »Hör, qvinna, må ingen kalla dig galen! Du är det ej! Var för mig en ängel eller en trollnymf, uppfinn en magisk dryck, gör

min kärlek nöjd, och allt hvad jag eger är ditt.» Förgäfves svarar hon, att hon är en fé; han fortfar med sina böner. Öfverväldigad af smärta faller hon på knä och utropar: »Jag viker för ödet... jag vill göra ett försök... du kan ej fatta hvad det kostar mig... Jag skall söka upp denna qvinna, som du tillbeder, och tala med henne... Farväl! Låt mig höra kärleken, som talar.» Den vansinniga sätter sig derpå i sin båt, och harpans toner beledsaga henne.

Den tredje sången, *A Peregrina* (Den okända, Främlingen), beskrifver det ställe, der trubadurens älskade vistas. Man kallar henne Peregrina, emedan hon helt plötsligt visat sig i trakten, förblifvit främmande för alla och för ett ensligt lif. Hennes hemvist är en tjusande dal, omgifven af skuggiga skogar, i hvilkens midt ligger en sjö. Douda kommer dit vid solnedgången och ser den okända liggande på en gräsbänk; hon är så skön, att Douda ej kan återhålla ett utrop: »I sanning, henne måste han älska!» Vid detta utrop reser sig Peregrina och frågar Douda förvånad, hvem hon är och hvad hon söker. Den vansinniga väckes ur sitt stumma betraktande af den okända genom denna fråga och erinrar sig, i hvad afsigt hon kommit. Hon kommer i håg sitt löfte, och förtviflan fattar henne åter; hon flyr kring sjön och vill störta sig deri, men märker der sin bild, som hon tager för Nebulosa, som är vredgad öfver hennes tvekan, och hon finner sig i sitt öde. Emellertid är hon ej i stånd att rättfram vända sig till Peregrina. Fulla af smärta och svartsjuka irra hennes blickar omkring, till dess de stanna på en knappt utsprucken ros. Det är till denna hon skall tala, den okända tycks henne hafva tagit denna form. Hon uppstämmer då en ljuflig och klagande sång (i strofer af fyra verser). »Du har ej alltid varit en blomma, du har varit en ung mö; du är en blommornas drottning, såsom du fordom var de skönas; men hård mot kärleken hörde du ej skalden, hjelten, trubaduren. På hans böner, på hans lagrar, på hans sånger hade du ej annat svar än: aldrig. Nebulosa hämnades då; du blef ros, din älskare sefyren; han leker mellan dina blad, höljer dig med kyssar; du är hans; och när du börjar vissna, flyr han till andra blommor. Men om ett nytt under återgifver dig rösten, och du ber honom om förbarmande, skall han bli obeveklig som du; han skall fly, och du skall blott höra orden: aldrig, aldrig.»

Peregrina hör hennes ord och ställer dem till sig sjelf; emellertid frågar hon Douda, hvarför hon kommit och hvem som har sändt henne. Denna är först rädd och tvekande; sedan lyfter hon ögonen och svarar: »Jag har kommit på Nebulosas befallning att offra mig för en, som lider. Darra för hennes alltid nära magt.» Peregrina beklagar då den vansinniga, hvars tillstånd hon märker af hennes tal; men denna utropar: »Beklaga mig ej,

jag är förtrollad; fröjder vänta mig. Det är du sjelf, som är att beklaga, du som vågar reta Nebulosa. Ångra dig, medan det är tid; du är brottslig, ty du sluter ditt hjerta för kärleken!» Peregrina svarar henne då, att hon är genomträngd af kärlek till naturen och allt godt, af en kärlek utan sinlighet. Douda säger i ännu mera hotande ton: »Erkänslan är också en dygd; trubaduren, som gifvit dig så många bevis på kärlek och försakelse, har rätt till din tacksamhet. Frukta Nebulosas hämd, frukta hennes sylfers förföljelser; de äro själar af flygtiga qvinnor, som svurit falska kärlekseder, lögner, de skola omgifva dig öfverallt.»

Den okända afbryter henne och svarar lugnt: »Var ej längre öfverspänd; säg honom, som sändt dig, att jag blir fast vid mitt *aldrig*. Hvad dig beträffar, akta dig för att älska; männers kärlek bringar ofärd.» Efter dessa ord flyr hon som en skrämd hind.

Under det den vansinniga öfverlägger, hur hon skall svara trubaduren, kommer denne fram ur buskarne och förklarar henne, att han hört allt. »Mitt beslut är fattadt, vill du återse mig, så begif dig vid midnatt till Svarta klippan.» Sedan försvinner han, och den vansinniga upprepar sorgset: »Vid midnatt!»

Fjerde sången, *Nos Tumulos* (Bland grafvarne), för oss till en aflägsen, ödslig bergstrakt. Ur urskogen reser sig högre än de andra en klippa, på hvars spets fromma händer fordom uppfört en skyddande eremitboning. Bland Ipé-trän med guldgula kronor och Sapucaias med rodnande toppar ligga nu dess ruiner. Blott ett altare ligger orördt af förstörelsen vid ingången, som är omgifven af talrika grafhögar. På altaret brinner en aldrig slocknande lampa. Man vet ej hvem som underhåller elden, men det berättas, att en svartklädd, hvithårig qvinnoskepnad hvarje natt klättrar uppför berget för att fylla lampan med olja.

Den natt, som följde på Peregrinas och Doudas samtal, ses vid månens uppgång en man skrida fram mellan grafvarne. Det är trubaduren, som söker sin faders graf. Han faller på knä och tager klagande afsked af de jordiska lemningarna af den, som varit hans dagars upphof; ty vid månens nedgång skall han göra slut på en tillvaro, som han ej längre kan uthärda. Han tänker äfven på sin moder, och med djupaste smärta utbrister han: »Ah, min mor!» flyr och irrar som besatt mellan grafvarne. Men hastigt höras röster från ingången till ruinen. En af dem säger i befallande, men dock ljuf ton: »Jag vill gå in ensam, bedja ensam; vänta mig vid ingången». Länge irrar trubaduren på berget, försjunken i tanken på sin mor; men slutligen fästas hans ögon vid altaret, och han ser der en bedjande qvinna, som efter en stund reser sig, lägger händerna på hjertat och sorgset utropar: »Ah, min mor!» Trubaduren skyndar fram att bistå henne, fattar hennes händer och för henne nästan med våld till

lampan, betraktar henne och utstöter ett skri — det är Peregrina.

Ett ögonblick är hon gripen af bestörtning, men hemtar sig snart och betraktar korset på altaret, som bör skydda henne. Trubaduren tiger, liksom hon intagen af stridiga känslor; men säger till slut i ömt förebrående ton: »Se då det heliga korset, qvinna, som bedårat mitt sinne! Ser du ej, att de skrankor, du ställt mellan dig och mig, äro helvetets funder? Ser du ej, att det är Guds egen hand, som fört oss hit? Ser du ej, att vi stå vid altarets fot?» Peregrina svarar då, att hon har kommit för att bedja vid sin moders graf på hennes dödsdag. Trubaduren beder henne åter höra honom; men hon uttalar det förfärliga — »aldrig». Emellertid förmås hon af det medlidande, som gripit henne, att omtala, hvilka de skäl och eder äro, som tvinga henne att fortfara med sin vägran.

»Du är den förste», säger hon, »som får erfara mitt lifs hemlighet, du må veta, hvarför jag försmår männers kärlek. Min mor blef en förförares offer, frukten blef jag och en tvillingsyster. Min moders far dog af förtviflan; på sin dödsbädd förbannade han sin dotter, sägande: 'Måtte hon också dö af samma smärta, som beröfvar mig lifvet; må döttrarnes skam varda modrens död!' För att dölja sin vanära och hindra förbannelsen att gå i fullbordan drog den olyckliga sig undan till djupaste skogen. Vi uppväxte fjerran från alla, men detta hindrade ej, att ryktet om vår skönhet spred sig. En ung man af hög börd kom till trakten; han började med att gifva lysande fester, som vi undveko; sedan reste han bort för att återkomma förklädd till landtman. På detta sätt smög han sig in i min systers hjerta, och hon föll offer för förförelsen; den trolöse öfvergaf henne för att gifta sig med en qvinna af hans stånd. Min syster blef vansinnig, men döden satte snart en gräns för hennes lidanden. På sin dödsbädd återfick hon förnuftet och besvor mig att aldrig lyssna till en mans kärlekslöften. Min morfaders förbannelse gick äfven i fullbordan på min mor; hon dog snart af sorg. Under dödskampen lät hon mig aflägga en ed att stöta tillbaka hvarje kärleksförklaring, att aldrig gifva en man det ringaste hopp. Jag lofvade det, och min moder dog, i det hon upprepade »*aldrig*». Efter denna händelse lemnade jag det sorgliga landet och begaf mig till denna ännu ensligare trakt för att här lefva trogen min ed. Jag har varit tvungen att gifva dig det olycksaliga svaret. Jag kan ej ens låta dig hoppas; jag hör dig aldrig.» —

Förgäfves bedyrar trubaduren, att hans kärlek är ren, och i sin förtviflan förklarar han, att om hon ej vill blifva hans ängel, skall hon bli hans bödel, att hennes hårdhet skall bringa honom att förkorta sitt lif. Han beder henne trösta hans moder och säger henne farväl. Peregrina förebrår honom då hans brottsliga

tankar. En kärleksyra fattar honom, men hon räddar sig genom flykten, han ilar efter henne, stöter mot en grafsten och dignar blödande till marken.

Uppväckt ur sin domning genom nattens kyla och daggen, befinner sig trubaduren allena, omgifven af grafvar och mörker; blott lampan sprider något ljus. Han försjunker i dystra tankar. Plötsligt höras steg i ruinen, lågan lifvas, han varseblifver en qvinna, sådan som det gängse talet beskrifver henne, som vårdar lampan. Trubaduren känner sig dragen till uppenbarelsen, som stannar och väntar honom; ett steg skiljer dem; lampan belyser deras drag; de hafva igenkänt hvarandra: »Min son!» — »Min mor!» utropa de och falla i hvarandras armar. Men modrens glädje är kort. Sonens röst ger blott till känna förtviflan och hans beslut att göra ända på ett odrägligt lif. Hon utvecklar förgäfves all den vältalighet, moderskärleken eger. Han svarar: »När den glänsande månen försvinner bortom de mörka bergen, skall jag störta mig i det skummande hafvet från Svarta klippans topp». Tjocka moln dölja då månen, lampan slocknar, djupa skuggor insvepa hela nejden. Modren söker ängslad att qvarhålla sin son; han flyr som jagad af furier.

Femte sången, *A Mãi* (Modren), målar moderskärlekens ansträngningar att rädda en son. Trubadurens moder har i mörkret begifvit sig till Peregrinas hemvist, i hopp att en förtviflad moders smärta slutligen skall röra en qvinnas, en dotters hjerta. Den okända har i flera drömmar sett Nebulosas hämd och de oerhörda qval, som trubadurens moder utstår; en växande ångest väcker henne. Det klappar på porten, och Peregrina ser samma olyckliga inträda, som hon sett i drömmen. Denna söker genom böner och hotelser förmå Peregrina att rädda hennes son och att följa henne till Svarta klippan före månens nedgång. Djupt rörd faller Peregrina på knä framför madonnans bild för att bedja denna om råd. När hon höjer sina ögon, ser hon månen med sitt bleka ljus öfvergjuta Den heliga jungfruns bild, som blickar på henne och tyckes mana henne till medlidande. »Ja, det är Guds befallning; jag skall rädda din son; skyndom oss!» säger hon slutligen till trubadurens moder. Båda skynda bort med den styrka, som kärleken gifver; gång på gång se de på månen, som om deras blickar kunde sakta hans fart; men nattens drottning fortsätter lugn och klar sin gång på firmamentet; han går fortare än de båda qvinnorna; vid deras ankomst till Svarta klippan har han försvunnit vid horizonten.

Den sjette och kanske skönaste sången, *A Harpa Quebrada* (Den brustna harpan), beskrifver trubadurens och den vansinnigas sista stunder. Vid midnatt inträffar trubaduren vid Rocha Negra med harpan vid sin sida. Kommen till toppen, börjar han en lång monolog; han tänker på döden, hoppet, kärleken, lidelsen,

modren, älskarinnan, mot hvilken senare han slutligen utfar i smädelser. Men åsynen af harpan lugnar honom; han tar afsked af denna väninna och uppstämmer med henne en *Hymno de Morte* (en dödshymn i fem strofer af sex rimmade verser). Vid slutet af hvarje strof springer en af harpans fem strängar, hvarefter trubaduren utropar: »Farväl, min harpa!» Han svänger henne tre gånger öfver sitt hufvud och kastar henne våldsamt mot klippan. Sedan uppsamlar han bitarne, kysser och omfamnar dem, tills de falla ur hans trötta händer. Med qväfd röst säger han: »En sångare utan harpa är en själ utan tanke; brusten harpa ett hjerta utan lif; välan, allt är fullbordadt, nu till döden.»

Emellertid hvilar han sig ännu en gång på klippan. Månen har ännu ej försvunnit. Han är tyst och försjunken i sina tankar. Plötsligt ser han en kanot glida fram öfver de månbeglänsta vågorna. Den närmar sig klippan, och ur densamma stiger en qvinna i bländhvita kläder, hvita som brudens slöja, hvita som en liksvepning. Hon klättrar uppför klippan, närmar sig trubaduren, stannar framför honom och betraktar honom med lidelsefulla ögon. Men sångaren ser henne icke; hans egen smärta hindrar honom att tänka på den, han förorsakar andra; Peregrinas likgiltighet upptager så fullkomligt hans själ, att han ej har rum för någon misstanke att hafva begått samma fel.

Här förebrår poeten trubaduren hans egoistiska kärlek: »Du trubadur, som vågat slå harpan i stycken, du, som med ett gudlöst sjelfmord vill förkorta ditt lif, du, som glömt fäderneslande, ära och dygd och vill lemna din ömma moder ensam med en gruflig sorg; trubadur, du, som pröfvat, hur förfärligt det är att älska utan att älskas, — hvad skulle du säga, om du oförmodadt såg ett annat förtvifladt offer genom din hårdhet hemfallet åt döden liksom du?»

I det ögonblick uppenbarelsen visar sig för trubaduren, tänker denne på den sällhet, som väntade honom, om hans älskade visade sig och bjöd honom sin kärlek. När han så lyfter sitt hufvud och ser den hvita skepnaden, tror han sin dröm förverkligad, rusar upp och säger: »Är det du?» Men det är ej hon, det är Douda klädd till brud, som räcker honom sin hand och svarar: »Du ser, att jag hållit mitt ord. Det är midnatt; väntade du mig? Jag har kommit för att dö med dig, såsom jag lofvade. Jag har följt mitt hjertas röst; Nebulosas befallningar, hela naturens maning; himlen, hafvet, skogen, allt uttalar det ödesdigra ordet: dö! Timmen för min triumf är kommen; månen skall försvinna, stormen är nära att bryta ut, åskan mullrar, blixtarne lysa; vi skola gå till Nebulosas rike. Men jag vill gråta ännu en gång, innan jag dör. Låt mig höra de ljufva harmonierna från din harpa, kärleken som talar.»

Trubaduren visar henne sorgsen instrumentets spillror. Douda

brister då ut i klagan och förebråelser: »Harpan och jag äro systrar; vi skola dela samma öde, samma hand skall döda oss; dock är vårt öde i ett fall olika. Du, harpa, är en kärlek, som andas ut i härliga hymner; jag, jag är en kärlek, som gjuter försmådda tårar. I hafvets djup, i Nebulosas palats af guld hos de odödliga feerna skall jag återfinna harpan, och vi skola minnas vår grymme bödel; vågorna skola föra henne dit, sedan skola de återkomma för att äfven föra dit mig.» Vid dessa ord kastar Douda harpans spillror i djupet.

Trubaduren varsnar nu med förfäran, att han ej besvarat denna andra kärlek, att han ej en gång har märkt den, att den vansinnigas hjerta äfven är krossadt; han ser, att han mot den arma jungfrun begått samma fel, som han förebrår Peregrina. Douda har hittills burit smärtan utan att klaga; men nu talar hon:

»Feernas magt är stor, men mot kärleken förmå de intet; den är för dem en evig, förtärande eld . . . Trubadur, du har ej förstått mig. Jag älskade dig som barn, jag visste ej, att jag gjorde det . . . Som mö såg jag din bild i ljufva drömmar . . . Slaf af en annan kärlek, sårade du mig . . . Men jag älskar dig än, som vindfläkten blomman, som foglarne morgonljusningen, som solvändan solen, som änglarne himmelen . . . Jag har gifvit dig min själ; jag hade gifvit dig min kropp, fast min förtrollning då gräsligt hade blifvit bruten. Nebulosa och min mor veta det. Den ena hör mig på hafvets botten; den andra der uppe ofvan molnen. Jag har älskat dig mycket, jag älskar dig ännu — mycket!» — Den olyckliga döljer sitt af blygsel rodnande anlete i händerna, som fuktas af tårar.

Snyftande framhviskar trubaduren på knä: »Ljumma dagg från himlen, du faller i en öken, som ej mera grönskar . . . Den otacksamma, som jag älskat, hur mycket har hon ej röfvat ifrån mig!» Derefter säger han till Douda: »Himmelska dufva! . . . Lef och flyg ut i den verld, som jag lemnar! . . . Lef och glöm mig, som ej är dig värdig!»

Doudas ögon skjuta blixtar, darrande öppnas läpparne till ett leende, röda lågor bryta ut på kinderna, der den skära rodnaden haft sin plats, och »sjudande» af lidelse utbrister hon:

»Du vill ju dö? . . . Välan, då dör jag äfven.
Var min i döden. Ett förtrolladt läger
Bland vågor väntar oss. Se, jag är fager.
Jag har ju solens glöd i ögon svarta.
Se, jag är skön; min kind är ren som drifvan;
Som rosor läpparne, och hvit är barmen.
Dig bjuda dessa läppar tusen kyssar,

Och ljufva famntag bjuda mina armar.
Se, jag är skön, och din jag blir på vågen.
Se, brudens krona pryder ju min panna.
För vår förmälning bär jag ju så prydligt
Den hvita jungfruslöjan, bröllopskläder.
Kom, jag är skön, är mö och din skall blifva.
Oss väntar hafvet; kom, min brudgum, ila!
Kom, månen har sig dolt der bortom berget.
Hör, stormen dånar redan; kom; din sköna
Har att dig skänka tjusning, himmelsk njutning,
Mer ren än den, som skänks af blomsterknoppar.
Kom, jag är skön, är mö och din skall blifva.
För döden frukta ej. Viss är din sällhet;
Ty Nebulosa har oss redt ett läger
Af rosor och jasminer sammanflätadt
I hafvets djup, uti sitt slott, det gyllne.
Min brudgum, skynda, lägret re'n oss kallar
Till segrar, kärlek, sällhet och till ära!»

Trubaduren faller i den yrande älskarinnans armar. Deras läppar mötas i »en af dessa kyssar, som äro värda ett lif», och hand i hand störta de sig i de rasande vågorna.

»Och himlen brakar; hafvet ryter gräsligt;
Och blixten ljungar; luften är ett eldhaf;
Och åskan rullar; stormens andar rasa;
Naturen skälfver rubbad i hvar fogning,
Ett digert moln kring Rocha Negra hvälfver.
Och allt är mörker, fasa, uppror — döden.»

Epilogen målar dagen efter denna fruktansvärda tropiska natt. Ovädret är öfver, himlen klar, hafvet lugnt, hela naturen andas frid och lifvas. — Men tvenne olyckliga varelser nalkas Svarta klippan. Trubadurens mor och hans obevekliga älskarinna hafva kommit för sent. Den förra ropar förgäfves efter sin son; blott ungmöns suckar svara henne. Snart finner denna harpans spillror på stranden, kysser dem och dignar ned. Plötsligt skriker trubadurens moder: »Otacksamma! Var förbannad!» Öfverväldigad af sorgen faller sedan äfven hon till marken med brustet hjerta.

* *
*

Macedos styrka torde dock egentligen vara *romanen;* han kan i två afseenden kallas Brasiliens *förste* romanförfattare. Redan vid 19 års ålder gjorde han sitt första försök, *O Forasteiro* (Främlingen), som dock ej började publiceras förr än 1855. I företalet säger författaren, att han under tiden ej gjort annat vid boken än polerat dess stil. Denna roman rör sig om brasilianska förhållanden omkring midten af förra århundradet, är allvarsamt hållen och har, såsom brasilianska romaner i allmänhet, en mystisk ingrediens; man träffar nemligen i flertalet af dem en främ ling, en okänd, en maskerad person, ett hittebarn, en bortbyting, för att ej tala om mystiska natur-fenomen och en mängd saker mellan himmel och jord, hvarom vår naturvetenskap ej drömt. Redan denna roman visar stor uppfinnings- och framställningsförmåga, samt ej ringa säkerhet i teckning af karaktären, hvaruti Macedo blef mästare.

Det arbete, som grundlade hans rykte, var romanen *Moreninha* (Brunetten), tryckt i Rio de Janeiro 1844. Författaren lägger deri i dagen många sidor af sin sällsynta talang. Han målar med lifliga färger det moderna brasilianska samhällslifvet. Karaktärer tecknas på det korrektaste sätt och karrikeras äfven lyckligt i komiska bitar. Blandningen af det täcka, skalkaktiga med det sköna, känslofulla är särdeles smakfullt gjord.

Nästan lika berömd som Moreninha är *O Moço Lauro* (Den blonde unge mannen). Sjelf har jag ej läst denna bok, som kom ut i Rio 1845, men Wolf berömmer den i följande ordalag:

»Utom det mägtiga intresse, som väckes af den invecklade intrigen, hvilken ledes af en okänd, som uppträder under olika förklädnader och ej är någon annan än 'den blonde unge mannen', har denna roman ett högre artistiskt värde genom tvenne qvinno-karaktärer, som äro skickligt tecknade. Honorina och Rachel äro förenade genom verklig och varm vänskap, ehuru deras uppfostran och temperament äro alldeles motsatta. Den förra, en jungfrulig, drömmande och romantisk natur, har vuxit upp på landet under sin farmors stränga uppsigt; den senare, som är energisk, eldig, fri, t. o. m. emanciperad, har tidigt blifvit införd i stora verlden af sin far, som med flit låtit henne se dess brister. Hon gör narr af kärleken, betraktar honom som en konventionslögn eller blott en inbillning. Emellertid blir hon

häftigt betagen i den blonde mannen, som älskar hennes väninna och älskas af henne tillbaka. Poeten har synnerligen väl framstält denna konflikt mellan karaktärer och situationer och framför allt dess helsosamma inflytande på Rachel, som har ädelmod och styrka nog att kufva sin passion. Hon böjer sig för kärlekens styrka och sanning och visar till och med nog sjelfförsakelse att befordra sin väninnas lycka utan att för henne yppa, hvilket offer hon gör för hennes skull.»

En tredje roman, *Rosa,* kom ut i bokform i Rio 1854, men syntes redan 1849 i tidskriften Guanabara. I denna äro karaktärerna något starkt tilltagna, men författaren håller allt igenom det spetsiga humöret uppe, och dialogen spritter af qvickhet. Jag är öfvertygad, att läsaren ej blir misslynt, om jag här öfversätter en liten lösryckt afhandling om *as moças bonitas,* d. ä. *vackra flickor:*

»Det finnes här i verlden vissa privilegierade varelser, som på en gång kunna vara frestande små demoner och räddande änglar; undantagsväsen, underverk, som komma hjernan att löpa rundt tusen gånger på mycket förståndigt folk: dessa äro — just som det vore behöfligt att säga det — de äro — vackra flickor.

Despotiska drottningar i den verld, hvari de lefva, bära de en spira, som, fast den visar sig virad med rosor, icke dess mindre är full med taggar. En enda af deras farliga frestelser, en hastig blick, tänder en fruktansvärd vulkan i två dussin syndares bröst; ett stilla leende, som i rätt tid spelar på läpparnes himmel, vänder i vekt vax det stenhårdaste hjerta, man kan tänka sig; en ostyrig hårlock, som glömsk leker på rosenkinden och vid en rörelse på hufvudet kysser sömmen mellan läpparna, kommer folk att dö af afundsjuka på den lymmeln, hårlocken; en viss vid tillfälle antagen liten min, farväl mina föresatser! alla menskliga beräkningar gå då upp i rök.

De vackra flickornas kall här i verlden har ännu ej blifvit till fullo insedt; folks egennytta och okunnighet hafva rest upp hinder för dem, så att de se sig urståndsatta att göra det goda de kunde; och samhället är bundet genom en million gordiska knutar, som en enda af dem skulle lösa med ett småleende mycket ordentligare än fordom Alexanders-svärd.

Statsmännen till exempel, hafva de icke redan betänkt, hvilken stor fördel man kan hafva af vackra flickor i politiska värf? Månne de icke inse, att en ministèr sammansatt af sådana frestare vore i stånd att göra till republikaner alla ryssars sjelfherskares mest trogna gunstlingar? Socialister, till och med kommunister, marskalk Radetsky, hertigen af Wellington och furst Metternich . . . ursinniga realister, den gamle Dupont de

l'Eure, den eldige Ledru-Rollin och presidenten i Förenta Staterna — — — månne de ej begripa, att med en sådan ministèr kunde valen försiggå utan bråk och ledsamheter? Tror någon, att det är möjligt, att ett parlament funnes, som vägrade majoritet åt en så tjusande administration? På mitt ord, experimentet vore ej farligt. Vi finge en ministèr, som skötte de allmänna angelägenheterna blott med ljufva blickar och hoppgifvande leenden. I stället för de partier, vi nu hafva, skulle vi då få ett med håret à la China, ett med håret à la Napoli. I sanning, tanken är ej att förkasta. Herrar ministrars uniformer hafva visat sig vara mycket dåliga; det lönade mödan att försöka med Fröknar ministrars drägter; hur dåliga de än vore, skulle landet, om ej vinna, dock ej förlora på bytet. Emellertid bör noga läggas märke till, att det ej är alla flickor gifvet att göra dylika underverk, sådana äro uteslutande förbehållna de vackra; men som det ej finnes en enda, som ej anser sig vara skön, ehuru väl hennes spegel säger henne motsatsen trehundra gånger om dagen, löpa dessa betraktelser ej den stora faran att misshaga någon »

Den produktive författaren har dessutom skrifvit flere andra romaner, af hvilka jag blott känner titlarne *).

Äfven det dramatiska området har Macedo beträdt. På Theatro de S. Pedro de Alcantara i Rio uppfördes första gången 1859 med stor framgång, som sedan för hvarje gång växte, hans tragedi *Cobé* i 5 akter på vers. Den rör sig omkring portugisernas strider mot samma Tamoyos-indianer, som hans landsman Magalhães besjöng uti »A Confederaçao dos Tamoyos». — Härtill komma några smärre dramatiska alster.

Allt hvad denne mångsidiga författare företagit sig är väl gjordt, så ock en geografisk beskrifning af Brasilien, hvaraf jag blott sett en tysk öfversättning, som under titel *Geographische Beschreibung Brasiliens* kom ut i Leipzig 1873. Originalet utgafs kort förut. Arbetet, som är 435 sidd. in 8:o utom statistiska tabeller, har två afdelningar. Den förra innehåller en allmän öfversigt, omfattande hela landets historia i största korthet, dess astronomiska läge,

---

*) *Os dous amores,* Rio de Jan., 1848; 2:a uppl. Rio 1854. 2 voll. in 8:o. *Vicentina,* Rio, 1853; 2:a uppl. Rio 1859. 3 voll. in 12:o.

A Carteira de meu Tio (Viagun Phantastica) Rio de Jan., 1855; 2:a uppl., Rio 1859. 2 voll. in 16:o.

gränser, klimat och fysiska beskaffenhet, naturprodukter, industri, åkerbruk, handel m. m., regering, förvaltning, civilisation, befolkning, invandring och indianfrågan. Den senare afdelningen behandlar ungefär samma frågor i hvarje provins särskildt, städer, köpingar, socknar m. m. och har en mängd statistiska uppgifter. Det hela är mycket redigt och tycks, med undantag af kapitlet om naturprodukter, vara så korrekt, som omständigheterna ännu medgifva.

Hj. Mosén.

Vid brasan.

När sig qvällens mörker breder
Öfver kammarn dunkel re'n,
Och vid härden brasan sprider
Lifvande sitt muntra sken,

Då i lågan, som sig tecknar
Klar och djerf mot sotig mur,
Ser jag menskolifvets vexling
Målad i en snabb kontur:

Hur det födes, kämpar, segrar,
Strålar stolt en liten tid,
Hur det tynar af och somnar
Som en låga maktlös, blid.

Och i röken, som sig hvirflar
Uti fina kransar lätt,
Ser jag minnet, som med tiden
Kämpar om den dödes rätt.

Först i täta, mörka ringar
Ritar den sin sorgeskrift.
Se'n i vida stora kretsar
Talas ock om död bedrift.

Tills den af en stormvind fattas,
Sopas uti rymden bort
Och för alltid der förskingras
Spårlös, gagnlös inom kort.

Så är lågans korta saga
Liksom menskolifvets lott
Skapad för att lysa, värma,
Dö, försvinna, glömmas blott.

Men vid härden der den verkat,
Dit sin skatt af ljus den bar,
Dröjer länge se'n den slocknat
Värmande dess ande qvar.

Linden.

Fagra lind, som viftar
Gren af blomster full,
Fagra lind, som skiftar
Uti grönt och gull.

Vänlig skugga breder
Du på vandrarns stig,
Och på grenen reder
Fogeln bo åt sig.

Stolt din krona hvälfver
Sig mot himmel blå,
Fina blomman skälfver
Sakta då och då.

Sommarvinden susar
Genom blommors rad,
Men när höststorm brusar,
Falla dina blad.

Frostig hand dig kläder
Nu i vintrig skrud,
Men du re'n dig gläder,
Väntar vårligt bud.

Bakom snöig slöja
Står du still och lyss
Efter ljud, som dröja,
Efter vårlig kyss.

Tror på vårlig fägring,
Tror att köld kan fly,
Tror på sommarhägring
Bakom dunkel sky.

Fagra lind, som viftar
Gren af blomster full,
Fagra lind, som skiftar
Uti grönt och gull,

Lär oss du, som knoppas
Åter hvarje vår,
Lär oss du att hoppas
Ständigt år från år!

Lind i sommargrönska,
Lind i vinterro,
Lär oss rätt att önska,
Lär oss rätt att tro!

Guri.

Dramatisk konst.

I. Revy September—November 1886.

William Shakespeare, som under vårsäsongen left upp på nytt å vår främsta scen, framförd af sin snillrikaste nu lefvande tolk, Ernesto Rossi, har under hösten gjort ett ganska anmärkningsvärdt fiasco hos en af sina trognaste beundrare i vår hufvudstad, hr Ludvig Josephson, hvilken säkert med blödande hjerta sett allmänheten allt mer och mer försvinna från det »*Mycket väsen för ingenting*», som han i sin vackra ifver för klassisk dramatik anordnat å sin scen. Och dock egde hr Josephson till sin disposition en erkändt utmärkt Beatrice och en Benedikt, som, om han ock svek i replikens svåra konst, likväl var en i det hela långt fullödigare och mer äkta renaissance-typ, än den spetsigt eleganta och maliciösa bild, hr Fredriksson på sin tid formade af denna rol. Och bland birolernas utförare fick man se *hr Olsson* med berömvärd konseqvens kämpa för en kanske icke lika berömvärd uppfattning af Don Juans dunkla rol, *hr Svedberg* var som Claudio knappast underlägsen hr Hartman å Dramatiska teatern, *hrr Lindmark*, *Fristedt*, *Ringvall* kunna också nämnas. Hvad var då orsaken till nederlaget, kan man fråga. Samspelet, må det svaras derpå, eller rättare bristande samspel. Det var Dramatiska scenens erkända öfverlägsenhet härutinnan, hvilken äfven visade sig i denna pjes, som gjorde att man öfversåg med flera prestationers allt för moderna och för litet tidstrogna snitt och i stället gladde sig åt den muntert och fjäderlätt framhoppande rytmen i det hela. Men man vet ju, att samspelet å Nya teatern alltid lemnat mer eller mindre att önska, antingen beroende på ofta inträffande ändringar i personalens sammansättning eller — och troligare — härflytande från forceradt arbete, otillräckliga repetitioner och mera dylikt, förklarligt nog för en privatteater och dess sväfvande förhållanden. Och *derpå* har månget stycke fallit å Nya teatern, på det föll ock Shakespeare. Det är ju icke alltid man kan hafva en Preciosa Grigolatis att hålla — ej blott sig sjelf — utan ock så trögt spelade farcer som »Allas älskling» uppe. I bättre farce-

tempo gick onekligen »Doktorinnan» om ock ej *så*, som hr Josephson fick »Clara Soleil» här om året att gå, men då gälde det ock — en parenthèse — att fördunkla hr Harald Molander, som allra först skött den pjesens regie och sökt framställa en konversationskomedi af en allegro-farce, en oegentlighet, som straffade sig sjelf och blef ytterligare straffad — — —

Hade klassikern Shakespeare den gången en otur, som man icke väntat, har deremot klassikern Lessing å en annan scen haft en framgång, som man ej vågat hoppas. Dramatiska teatern har under hösten fått in gamle Lessing på sin repertoir, och den hederlige gubben tyckes finna sig väl der. Svårt får han också att finna ett ståtligare majorspar än denne Tellheim — *Emil Hillberg* och denna Minna — *Olga Björkegren.* Dock må det sägas så godt först som sist, att det ingalunda var dessa båda erkända utmärkheter, som i främsta rummet hafva hedern af *»Minna von Barnhelms»* vackra framträdande å vår första dramatiska scen. De uppburo sina roler så att säga endast till det yttre; tidsandan, lokalfärgen, gemüthet, omedelbarheten fattades i den inre karakteristiken, som var skickligt, men orätt gjord, för modern, för reflekterad, för utomstående, hos dem begge. Det fanns flera som långt bättre assimilerat sig med Lessings egendomliga ton och form, det var *hr Hamrin*, *hr Bäckström*, *hr Personne*, men knappast *fru Hartman.* Fru Hartman spelade nog stundtals ganska förtjenstfullt i styckets anda, men så kom der öfverdrifter, som logo allt för frestande mot den täcka skådespelerskan, att hon icke skulle hoppa rakt i famnen på dem, och hon hoppade särdeles graciöst, alldeles öfversiggifvet lustigt och gladlynt, men det var ändå ett hopp åt sidan. Fransisca fick maka åt sig för en viss Ellen, och att åskådarne funno sig så bra dervid, är nog fru Hartmans förtjenst, men en förtjenst som ej har med dramatisk konst att skaffa, hur förtjusande den än må vara. Det är ett hårdt tal detta, jag medger det, och det är ock hårdt att försaka sig sjelf för den uppgift man iklädt sig. *Men* — konstens fulländning ligger deri och ej annanstädes.

Jag talade nyss om Lessings framgång hos vår publik. Dock — enhällig var den ej, om jag skall räkna mina grannar på styckets première i höst, hvilka hade mycket att anmärka. Det vore kanske ogrannlaga af mig att närmare utveckla en ung charmant dams funderingar öfver »den underliga signaturen Lessing», och hvem det kunde vara som dolde sig under den, »hr Wijkander eller fru Edgren(!)», funderingar som dock hastigt nedtystades af en mera literat väninna, hvilken omtalade, att »de tragglat med den tråkiga Minna i öfversta klassen af fröken Sippelins pension», och »att Lessing var en gammal tysk från 1700-talet», en upplysning som den unga charmanta mycket onådigt upptog, förklarande det vara högst bakvändt af teaterstyrelsen att

upptaga »så'nt gammalt skräp», då så många moderna komedier ej blefvo uppförda, särskildt »min kusin Oscars», som voro sådana, att de ej kunde jemföras med »sån't som det här». En gammal herre i sällskapet, som bort gå på »Tummeliten» i stället, satt och arggjorde sig öfver »de usla dekorationerna», som oupphörligt »kommo igen». Vid tredje aktens början: »Si så der ja! Ä' vi nu der igen! Hm! Det der gamla gråpappersvärdshuset var visst något te' visa!» — Vid 4:de akten: »Sängkammarn noch ein mal! Jo det här är just skön omvexling! Puh!» — Men vid 5:te akten: »Nä — nä — *nu* går det för långt. Värdshuset för tredje resan! Det var då också sjelfvaste — —», och vreda blickar flögo mot direktörslogen, der hulda qvinnoskepnader aftecknade sina otydliga silhuetter i mystiskt rampljus.

Som sagdt, odelad var icke gamle Lessings succès, då detta konstförståndiga sällskap ej gillade hans uppståndelse på den svenska tiljan. Dock är det att hoppas, att den gamle skalden sofver lika sött i sin graf för det.

En annan återuppståndelse ur teaterjerdingen har helsats med mycket bifall: Ibsens »*Dockhem*», som man skulle kunnat tro vara för evigt — om ej utspeldt — dock utpratadt, så mycken diskussion, disputation, diversion som detta famösa stycke på sin tid väckte. Då jag här om året satt på »Det konglige Theatret» för att åse fru Betty Hennings Nora, fann jag till min häpnad, att salongen knapt var till hälften befolkad. »Nora» var ute ur diskussionen, sade mig en dansk kritiker, hon var en fråga utom dagordningen, slutbehandlad, förbi — »un fait accompli, enfin». Och dock spelades hon ännu alltjemnt med denna fina, intagande konst, som är Betty Hennings hemlighet och som ingen mer än hon förstår att utveckla på danskarnes nationalscen. De två första akterna ifrån leken med barnen till tarantelladansen voro isynnerhet öfverlägsna prof på smidig, elastisk, genomträngande skarp, psykologisk konst. I tredje akten kom en hög, allvarlig skugga mellan skådespelerskans prestation och mig, det var minnet af Elise Hvassers tredje akt, som tog glänsande revanche för de begge föregående akternas glömska, i det den stora tragediennen här ändtligen kom på rätt plats, ju mer stycket mörknar till, och i dessa styckets nattscener viker minnet af alla andra för det gripande intryck, som själen ännu fasthåller af den tragiska patos, den storhet och kraft, som gjorde Elise Hvassers Nora till en af hennes bästa roler — trots 2:dra och särskildt 1:sta akten. Derför var det ju föga underligt, att en debutant som *fru Håkansson* ej förmådde gifva en motbild till tredje aktens förra Nora. Men hennes apparition passade så mycket bättre för 1:sta och 2:dra aktens Nora, som dermed blef mer naturlig och illusorisk. God instruktion utmärkte för öfrigt denna vackra första lärospån, men det är nu en gång så, att i Ibsens

hufvudroler vill man gerna se något af den utförande artistens egen fatabur, något sjelfständigt tänkt och skapadt, färger af egen tillblandning, m. e. o. konstnärlig frihet. Det är möjligt. ja troligt att fru Håkansson med de lofvande anlag, hon i denna rol visat, en vacker dag hinner denna ståndpunkt. Om än handledningen är aldrig så förträfflig, man måste dock gå sjelf, för att komma någonstädes, använda sitt eget hufvud, sina egna krafter för att nå målet, och för att göra det på sitt eget sätt, skildt från alla andras, som ock sträfva dit — originell skaparkraft, som ej låter sig sägas det och det och se'n snällt och lydigt gör så och så, utan går sina egna vägar och på dem kommer fram — se der det sanna konstnärskapet med Guds nåde!

Vi säga ej, att fru H. aldrig kan komma så långt. Visst icke! Men hon bör akta sig att gå i ledband för länge, om hon — som man hoppas — har något nytt och eget att komma med. Bland omgifningen på Dramatiska teatern kan fru H. se exempel på, hur sträng instruktion gjort glänsande debut, men då sedan instruktionen tog af, försvann det utmärkta, endast det medelmåttiga stod qvar. Känner fru H. med sig, att hon ej har kraft att stå och gå för sig sjelf på konstens väg, må hon då låta det bero vid denna lyckliga instruktionsmessiga debut. Men — sedan det tekniska, som måste instruktionsvägen inläras, blifvit absolveradt, måste fru H. tänka och känna sjelf, dana sina roler sjelf med eget hjerta och hufvud — och lyckas hon då lika bra — *då*, först då är det skäl för den besinningsfulle konstvännen att instämma i det nu något förtidiga jublet öfver en ny glänsande acqvisition för vår svenska dramatiska konst.

Hvad Ibsens äktenskapsdram i öfrigt angår, måste man med tillfredsställelse finna hr Elmlund borta från en rol, der han aldrig passat, men med mindre tillfredsställelse ser man, att *hr Fredriksson* för att ersätta hr Elmlund måst lemna sin erkändt utmärkt spelade Helmer åt *hr Palme*, som nog inlägger god förtjenst i sitt spel här och hvar, men som ej når sin företrädare hvarken i champagnerus-scenen eller än mindre i de vigtiga slutscenerna, der också Nora är minst tillfredsställande. Saknar man alltså hr Fredriksson i Helmer, så finner man honom med nöje åter som Rank, som hr F. ger fullt konstnärligt utan någon chargering eller publikvädjan — en liten rol, men en stor prestation. Som förr beundrar man rättvist *hr Hillberg* i Krogstads rol, som tyckes intressera honom och som derför spelas så, som hr H. kan, *när* han är intresserad. Hos *fru Swartz* — fru Linde — måste man loforda den enkelhet och natur, hvarmed denna icke längre unga konstnärinna här spelar. I vissa andra roler brukar hon låta den Hvasser-imitation, som hon lika litet som något annat fruntimmer vid denna teater — Betty Almlöf undantagen — gått fri från, verka för artificielt i gester, som för fru Hvasser lyckas

väl, men ej för andra, i tonfall, som af fru Hvasser sägas som de böra, men ej af andra o. s. v. Hennes Christine Linde är emellertid ett vackert undantag härifrån och ett stycke god scenisk konst.

»*En folkets fiende*». Återigen Ibsen, återigen *hr Hillberg*, och denna gång hr Hillberg i all sin glans. Doktor Stockmans rol eger alla betingelser att lifligt slå an på en utöfvande konstnär, och då denne har fått gåfvan att till skaldens snille lägga sitt eget, måste resultatet blifva synnerligen framstående. Men detta skådespelarens sceniska snille bör underordna sig skaldens så till vida, att den förres tolkning ej kommer i öppen fejd med den senares tydligt uttryckta afsigt med sin skapelse. Jag vet väl, att denna fordran numera förefaller en och annan gammalmodig, förlegad, tryckande, men då dess genomförande i scenisk praktik alstrar ett sådant konstverk som Emil Hillbergs doktor Stockman, under det den nya »personlighetsprincipen» medför sådana hugskott som t. ex. August Lindbergs Hjalmar Ekdahl, så tror jag att den argaste nyhetsmakare här fått talande skäl att betänka sig, innan han proklamerar skådespelarens allenastående suveränitet öfver skalden och dennes meningsfränder. Hr Hillbergs spel i denna Ibsens komedi är fritt och troget, begge delarne utan öfverdrift; de geniala smådrag, hvarmed hr H. förhjelper skalden till än kraftigare verklighetslif, äro inga bravurfermater, som draga åskådarens uppmärksamhet från skådespel till skådespelare, de äro snillrika supplement-illustrationer, som noga ansluta sig till dramats text. Bland detaljer, som mest pränta sig in i minnet, kan man nämna det stora talet, som likväl — väl att märka — blef ett af skådespelarens glansställen just derför, att det är ett af skaldens, således ingen *tour de force* för egen räkning, utan ett crescendo, betingadt af dramat sjelft. Mycket stort framgår här i lifvet af ödmjukhet — och detta ej minst inom lifvet på tiljorna. Att försaka sig sjelf och helt uppgå i sin förelagda rol — det är och blir dock den äkta skådespelarkonstens kännemärke, alla undantagslagar för »intressanta undantagspersonligheter» till trots. Hr Hillberg har så många gånger visat sig ega denna konstens kärnprincip, att man ej kunnat annat än på det lifligaste beklaga, då han en och annan gång på ett oförklarligt sätt frångått den. I »En folkets fiende» har den emellertid förhjelpt sin egare till en af de grannaste konstnärliga segrar, som den dramatiska konstens vänner på länge haft att fröjda sig åt.

Hr Thegerströms öfvergång från doktorn till borgmästaren Stockman visade sig, som man kunde vänta, fördelaktig för såväl det utförda som den utförande. Den senare rolen passar honom oändligt mycket bättre än den förra, hvilket ju är lätt förklarligt, då man vet, hvilka ypperliga framställningsmedel konstnären eger

för karakterer af denna art, principtorr pedantism, ytlig korrekthet, men med ett underlag, som ej är det vackraste.

Om *fröken Björkegrens* Petra ej väsendtligt öfverträffade d. v. fröken Gurli Åbergs, så är det ej underligt, emedan också denna sistnämnda i denna rol var alldeles ovanligt till sin och dramats fördel. Deremot har nog fru Stockmans rol vunnit på, att fru Swartz lemnat den åt *fröken Åhlander*, som har särdeles godt hufvud och förvånande träffsäker dramatisk blick inom ett ganska stort och skiftande område. Mer än ett drag af denna skådespelerskas konstnärsindividualitet erinrar om den oförgätliga, allt för tidigt hänsofna Betty Almlöfs. Skapelser af så olika art, men så högt konstvärde som Ane (Geografi och kärlek), madam Rask (Ensam) och fru Stockman intyga detta, förutom den massa konventionella salongsdamer, fröken Å. betungats med i Blumenthals och konsorters dramatiska machverk, hvarur skådespelerskan likväl förstått att framdraga allt det karakteristiska och intresseväckande, som hon eller något annat menskligt öga deri kunnat upptäcka. Hennes fru Stockman är högst naturlig och öfver allt, der hon skall sekundera doktorn, präktigt lyckad.

Präktigt lyckade kunna med fog nämnas *herrar Bäckström* och *Norrby*, tvenne komici af rang, den ene ung, den andre gammal, men begge verkande med frisk, ungdomlig, såväl färglagd och skrattretande som modererad och fint begränsad komisk konst. Ej fullt så fin komisk uppfattning utmärker *herrar Personne* och *Hamrin*, hvilka i sina roler slogo väl starkt öfver i lutter travesti, en sak, som är farlig öfver allt, men mest i ett Ibsen-drama, der karaktererna löpa den ena in i den andra som kuggarne i ett urverk, och der bristande eller öfverdrifvet utförd uppfattning på ett håll kastar en missklädande reflex öfver på ett annat. Hr Personne är en liffull skådespelare med bästa vilja i verlden att uttömmande spela sina roler. Men en bedragare, som förestålles lura för öfrigt ganska klarsynta och intelligenta personer, sätter icke så ogeneradt ut skylten som herr Personnes Hovstad.

Den Ibsen-cykel, som K. teatern nu påbegynt, må man lifligt tillönska god fortsättning. »Härmännen på Helgoland» skulle sannolikt med Björkegren som Hjördis och Hillberg som Örnulf taga sig bättre ut än med senaste rolfördelningen, som tycktes uppgjord af beqvämlighetshänsyn; och om man också ej mer kan få njuta af Elise Hvassers hos oss allenastående konst i denna tragedi eller »Samhällets pelare», så bör man väl ännu kunna hoppas få se henne i »Fru Inger», en tragisk glansprestation som få i hela verlden, som ingen i Norden.

A. J. L.

---

2. Stockholms teatrar 1 Oktober—15 November 1886*).

Under tiden från den 1 Oktober till den 15 November ha på de större teatrarna i Stockholm uppförts få nya stycken: på Dramatiska teatern ett program af tre småpjeser, som den kungl. teaterdirektionen ansett lämpligt att servera publiken, och på Nya teatern tvänne lustspel. För öfrigt endast repriser, hvilka dock varit af ganska stort intresse.

Jag vill först tala om de nya styckena. Jag kan då saklöst förbigå Dramatiska teaterns tre levers de rideau och vänder mig till Nya teatern.

Doktorinnan, fars i tre akter af Paul Ferrier och Henry Bocage, är ett franskt inlägg i kvinnofrågan, hvilken så lifligt sysselsätter vårt lands dramatiska författare. Man må dock ej föreställa sig, att de franska författarna af sakens allvarliga betydelse låtit förleda sig att ett ögonblick öfverge den farsartade tonen; ej en enda gång framkomma de med den minsta lilla deklamation för och emot. Händelserna och förvecklingarna upprullas endast i rask följd för oss; ingenstädes stanna personerna på vägen och hålla långa tal, som skulle kunna hållas när som hälst och hvar som hälst af hvem som hälst af dem.

Stycket handlar om en ung fru, som är medicine doktor. Hon försummar sin man och lefver endast för sin praktik. Mannen är en beskedlig narr, som dock älskar sin hustru högt och intet högre begär än att lefva i ett intimt äktenskap med henne. Men hans hustrus brist på ömhet förmår honom att söka dåliga sällskap, och han gör en konstberiderska sin kur. Som han hos denna uppträder under falskt namn och uppger sig vara ogift, söker hon att locka honom till äktenskap, och han lofvar det till hälften för att få besöka henne. Emellertid får han vid ett tillfälle af en hennes syster, en »kanonkvinna», en så kraftig box. att han afsvimmar. En läkare tillkallas, och denna läkare råkar

---

*) En och annan af tidskriftens läsare skall måhända finna två teaterrevyer i ett och samma tidskriftshäfte vara väl mycket. Red. har emellertid ogärna velat refysera någon af sina båda ärade medarbetare, och har dessutom trott, att de båda artiklarna borde kunna rymmas vid sidan af hvarandra, så mycket hällre som de ju delvis komplettera hvarandra. *Red:s anm.*

att vara hans hustru. Vid hans åsyn blir hon först rasande, svartsjukan väckes till lif och hennes kvinliga instinkter få herraväldet. Men när hon slutligen blir öfvertygad om, att mannen ej varit henne otrogen, äger fullständig försoning rum, patienterna affärdas och ett lyckligt samlif mellan makarna begynner.

Det kan naturligtvis ej falla mig in att diskutera, om denna framställning af kvinnoemancipationens följder är berättigad eller ej. Hela frågan betraktas endast som ett lyckligt motiv till farsartade förvecklingar.

Och detta motiv ha författarna begagnat på ett synnerligen lyckligt sätt. Det bästa och ostridigaste beviset härpå är, att teatersalongen vid uppförandet af detta stycke genljudit af de hjärtligaste skrattsalfvor, stundom så våldsamma, att svårighet uppstått för de spelande att göra sig hörda. Och en fars, som väcker en sådan munterhet hos alla åldrar, hos män och kvinnor, *är* lyckad, och kritiken har intet att invända. Med detta menar jag dock ingalunda, att icke dumheten kan flina åt fånigheten och cynismen i hemlighet grina åt otukten; men ett stycke, som hos ofördärfvade själar kan väcka ett uppfriskande, ärligt löje, bär den äkta komikens prägel.

Det är af intresse att iakttaga, hur den franska säkerheten i dramatisk teknik äfven i den uppsluppnaste och skenbart regellösaste fars gör sig gällande. Författaren glömmer aldrig, att handlingen skall gå stadigt framåt, att förveckling skall följa ur och på förveckling. Man finner ej de bästa, det är de roligaste, tyska farsernas klumpigt instuckna scener, som intet ha med saken att skaffa, utan endast äro till för att bereda oss det oskattbara nöjet att få höra teatergalna pigor deklamera Johannas afsked ur »die Jungfrau von Orleans» eller att få bevittna gymnasisters öfverläsande af sina lexor allt under flitigt smörgåsätande, eller hvad det kan vara för putslustigheter de ärade författarna finna upp. Ej häller finner man i de äkta franska farserna dessa sentimentala scener, i all synnerhet i sista akten, i hvilka personer, som förut varit löjliga farsfigurer, i en hast blifva fint kännande, rörande människor, som komma direkt från »die weinerliche Komödie». I det ifrågavarande franska stycket äro personerna lika lustiga och glada i slutet som i början, och när försoningen mellan makarna sker, är mannen lika löjlig som förut, — det säger till och med hustrun själf —, men han är en snäll tok, och det har han varit hela tiden.

Hvad utförandet beträffar är det högst glädjande att på svensk scen se ett spel, hvilket till den grad som fallet är här erinrar om äkta franskt farsspel.

Priset i detta afseende tar onekligen hr Castegren som Alfred Frontignan, den äkta mannen. Före hans framställning har jag aldrig funnit, att en svensk skådespelare haft ens den

aflägsnaste aning om, hur en fransk gommeux ser ut och beter sig. Hr Castegren är däremot en dråplig boudiné, bokstafligen ända ut i de yttersta fingerspetsarna. Hållning, dräkt, minspel och tal, allt är framställdt med en säkerhet, som är beundransvärd hos en skådespelare, som i sitt eget land näppeligen kan ha sett denna typ. Men hr Castegren nöjer sig ej med att skapa en rolig typ och sedan placera honom på scenen, utan hans spel vimlar af drag af växlande karaktäristik. Åskådaren ser ej allenast boudinén som sådan, han ser honom kär, ond, rädd, öm, stolt, och öfverallt är det samme man, men en man hos hvilken man ideligen uppdagar nya sidor. Den lille personen blir slutligen, om ej rörande, dock högst sympatisk, då han utmanar en man, som förolämpat hans hustru, och då han, ehuru mycket rädd, ej tvekar att dö för henne. Här var framställningen adlad af sann humor. Med ett ord, skådespelaren kan ej annat än lyckönskas till en så förträfflig prestation.

Hr Castegren sekunderas godt af fru Ulff som Angèle Frontignan, doktorinnan. Det är egendomligt att iakttaga den ojämnhet som finnes i fru Ulffs dramatiska konst. Långa tider åstadkommer hon endast medelmåttiga framställningar: hennes spel är kallt, onyanseradt, hennes deklamation lider af falsk patos; knapt en fras säges med den rätta logiska betoningen. Och däremellan kommer hon med goda, stundom förträffliga framställningar. Hon tyckes i hög grad vara beroende af disposition för tillfället.

Denna är en af fru Ulffs bättre roller. Hon anslog stycket igenom den rätta farstonen. I trots af hennes karlavulenhet framkommo då och då drag af kvinligt behag, hvilket ju är riktigt, då männen passioneradt älska henne. Hon afvisar ej med kantighet sin makes försök att göra henne sin kur, utan mottager dem med skalkaktighet som ett bizarrt skämt. Scenen, då hon upptäckt mannen hos konstberidarfamiljen och sedan bryter ut mot honom, gafs med äkta abandon, och det hela är rikt på goda detaljer.

I jämförelse med det franska stycket förefaller samma teaters andra nyhet, det tyska lustspelet *Tilli,* ganska obetydligt. Författaren har tydligen ansträngt sig att stundtals höja sin fars till en fin komedi. Detta har lagt kapson på hans munterhet, och följden blir, att det hela åstadkommer en ganska matt verkan. Handlingen är tunn och ej just så ny, och den sedvanliga, löjliga baronen och den lustiga betjänten jämte andra konventionella figurer fattas ej. Jag vill därmed ej neka, att ej här och där finnes en rolig point, och ett par scener äro af verklig finess.

Stycket väcker dock på Nya teatern stort intresse genom fröken Sandells sätt att framställa titelrollen.

Man häpnar i sanning öfver denna unga skådespelerskas

förmåga att i så godt som alla roller hon utför kunna träffa det centrala i den dramatiska karaktären. Fröken Sandell lyckas, instinktivt tyckes det, — ty så illusorisk är hennes konst — fatta hela känslo- och föreställningslifvet hos den person hon har att framställa; hon, så att säga, ser karaktären konkret, ja, än mer, hon lefver dess lif, hon känner, tänker, handlar personligen själf, så som dramats människa känner, tänker och handlar. Därför synes ej hennes framställning vara utstuderad, utan, emedan hon vid detta bestämda tillfället *är* den människan, få känslorna och det öfriga själslifvet det rätta uttrycket, liksom ju i det värkliga lifvet vi, så vidt vi ej äfven där äro skådespelare, afsiktslöst ge våra känslor och sinnesrörelser det naturliga uttrycket. Jag kan ej tänka mig, att sådana framställningar som fröken Sandells kunna åstadkommas endast på grund af reflexion och arbete. De måste, synes det mig, vara beroende af ett ovanligt rikt känslolif och ett känslolif, för hvilket snart sagdt inga skiftningar äro främmande. Ty fröken Sandell tyckes beherska alla själsrörelser, som kunna förekomma i en ung kvinnas lif; hittills har hon varit solidarisk med alla kvinnor hon inkarnerat.

I det nu behandlade stycket har hon att framställa en ung, litet bortskämd flicka med fin sentiment och nobless i handlandet. Skådespelet ger henne egentligen endast i e n scen tillfälle att till fullo ådagalägga sin konsts allra vackraste sidor, men denna scen är sådan, att den gång på gång kan med lika stor njutning återses.

En ung flicka vill af sin gamla far, som ömt älskar henne och skämmer bort henne, utvärka åt sig en större penningsumma. Hon kan ej tala om, hvad hon skall göra med den, ty hon vill i tysthet öfva en välgärning. Därför smeker och kelar hon med sin far och söker med inställsamhetens alla konstgrepp få honom gynsamt stämd för saken. Men under smeksamheten och den kattaktiga gratien spåras en känsla af barnslig oro för, hur hennes stora förehafvande skall utfalla, och därför är hennes röst litet osäker, den fastnar då och då i halsen. Men på samma gång är hon viss på sitt ärliga uppsåt, och då fadern visar någon tvekan, om hon rätt skall använda penningarna, känner hon sig trygg och blickar honom med förtroende i ögonen. Denna unga flicka gaf fröken Sandell lifs lefvande, hennes framställning var absolut riktig, därtill adlad af den skäraste känsla, och som hr Holmqvist särdeles fint sekunderade henne, blef scenen af underbar värkan.

Mot en sådan framställning *kan* man ej anmärka något. Kritiken tystnar, och man hänger sig ostördt åt beundran.

Samtidigt med detta har man haft tillfälle att se ett prof, och ett mycket godt prof, på reflekterad konst. En skådespelerska i den genren synes fru Håkansson vara, hvilken gjort en

särdeles vacker debut som Nora i Ibsens *Ett Dockhem* på Dramatiska teatern. Om fröken Sandell i sitt spel tolkar ett rikt känslolifs alla skiftningar, synes fru Håkansson kunna följa skalden i alla hans tankars nyanser, utarbeta hvarje replik och ge den den rätta färgen. Därmed må ingalunda vara sagdt, att ej äfven här, för så vidt det skall bli tal om konst, skådespelaren måste uppfatta, hvilka själsstämningar följa med tankarna, och äfven denna förmåga synes fru Håkansson besitta. Men det ena eller andra kan mer pointeras, och det är det, som förlänar en olika karaktär åt de bägge skådespelerskornas konst.

Redan i styckets början öfverraskas man af fru Håkanssons uppfattning af rollen. Hon inpräntar ej med miner, gester, tal hos åskådaren, att Nora är en liten svala, en ekorre och hvad hon nu kallas, hon trippar ej ikring på scenen så nätt, med ett ord hon ger oss ej en konventionell typ. I stället framställer hon en ung, behaglig fru, glad, yster, med världsvana och skenbar förståndighet, — helt naturligt, då hon varit gift i åtta år och har tre barn. Endast så småningom framstår det klart, hur oförståndig, tanklös och opålitlig hon är, utan att skådespelerskan en enda gång behöft använda några onaturliga nätthetseffekter. Detta är nöjsamt att se på svensk scen, där det *nätta* ofta identifieras med dramatisk konst.

Sedermera följer man med stegradt intresse Nora under hennes stigande oro, hennes trots, hennes strider. Jag skulle vilja påstå, att om man skulle analysera fru Håkanssons spel stycket igenom, nödgades man annotera nästan hvarje replik, ty hvarje skiftning får sitt uttryck, och oftast det rätta.

I naturlig deklamation har fru Håkansson nått sann konstnärlighet. Det är ovanligt att på vår scen finna en sådan förmåga att, utan att tala för tyst, för fort eller otydligt, kunna ge full illusion af samtal i rum. Det är intressant att i första aktens samtal med fru Lindes representant iakttaga skilnaden mellan fru Håkanssons sätt att tala och dennas, hvilken — gamla stilen — ger en god bild af den karaktär hon har att framställa. Å ena sidan en samtalston, där allt säges så som en värklig människa skulle säga det, och å den andra ett deklamerande, som i det dagliga lifvet skulle väcka förvåning.

Men icke nog med att tonen är naturlig; fru Håkansson visar en högst karaktäristisk *uppfattning* af, hur den och den frasen bör sägas. Det är ej tillräckligt, att tala som en människa, konstnären måste, genom en skarp analys af hvarje uttrycks rätta valör, få det att väcka intresse, få det att åstadkomma en konstnärlig eller, för att bruka ett ord, nu för tiden lågt i kurs, en *skön* effekt.

Det är ej underligt, om, i en så svår och så skiftande roll som denna, hos en debutant en eller annan detalj skulle kunna

tänkas annorlunda eller bättre eller åtminstone mer öfverensstämmande med en annan smak.

Något som jag tror obetingadt vara oriktigt är fru Håkanssons sätt att säga de båda första akternas slutrepliker. Vid en så förträfflig realistisk framställning i öfrigt behöfva sannerligen ej de stora teatraliska gesterna och utropen användas. Detta är ett den ädla konsten ovärdigt sätt att göra vackra »aktslut», hvarpå vår tids konst, skådespelare och åskådare borde tröttnat. I tredje aktens stora uppgörelsescen mellan makarna räckte skådespelerskan ej till. Scenen urartade till ett monotont räsonnemang, och man saknade den dystra patos, som gjorde fru Hwassers framställning af samma scen så storartad.

Emellertid, att vid ett första uppträdande kunna ge en god karaktäristik af en roll, att äga plastik och mimik fullständigt i sin makt, att ha en mönstergill deklamation, det är i sanning ett resultat, som ej är att förakta. Naturligtvis vore det förhastadt att göra några bestämda förutsägelser om fru Håkanssons framtida teaterbana. Man har alltför ofta sett lyckade debuter följas af enformiga, till och med underhaltiga reproduktioner. Men det finnes något så moget, genomtänkt och på samma gång sant konstnärligt i fru Håkanssons spel, att det helt visst är att hoppas, att denna debut är början till en rik och skön konstnärsbana.

Samtidigt med Ett Dockhem har på Stora teatern utförts ett annat af Ibsens skådespel, *En folkets fiende*. Det är en fröjd att se ett stycke, där de flästa roller utföras så jämt och så bra — en sällspord fröjd. När flere af hufvudpersonerna samtidigt voro på scenen, visste man knappast, åt hvilket håll man skulle se, ty alla voro värda att iakttagas. Därigenom blef folkmötesscenen i fjärde akten högst intressant, och stycket i sin helhet fick förvisso den färg, som författaren önskat.

Skådespelet har nu återupptagits för att ge hufvudstadens teatervänner tillfälle att se hr Hillbergs framställning af dr Stockman, hvarom sports så mycket godt från andra håll. Och det var en connaissance à faire.

Hr Hillberg är rent af glänsande. Han kommer oss att älska denna ädla och förnäma man med barnahjärtat. Man beundrar skådespelarens kraft, älskvärdhet och säkerhet i alla detaljer. Man värmes af den humor, som finnes på botten af karaktären.

Det så svårspelta och — långa talet till folkmassan utfördes så, att man velat ha det längre. I början är doktorn helt upprörd och förbittrad, men ju längre han går, dess mer gripes han af sitt ämne, och slutligen blir han själf helt lifvad af att genom sin argumentation kunna snärja motståndarna och njuter af att sjunga ut.

Hr Hillbergs konst är här så öfverväldigande, att jag kän-

ner min oförmåga att ge en uttömmande analys däraf. Mina ord skulle endast ge en svag föreställning om denna praktfulla prestation; den måste ses för att kunna fattas.

Det återstår mig nu att tala några ord om uppförandet af Lessings *Minna von Barnhelm* på Dramatiska teatern.

Det är egendomligt att iakttaga, hur menlöst det gamla lustspelet förefaller en nutidens åskådare. Man saknar här alldeles det moderna dramats djupa konflikter och tanketunga samtal, likasom den moderna farsens häjdlöst intrasslade förvecklingar och bizarra komik. Här är konflikten *en* och elementär, meningsutbytena bestå i oskyldigt badinage och förvecklingarna äro få och från början lätt genomskådade. För att få i gång intriger säga personerna själfva, att nu måste de hitta på något för att retas med motparten, och så lägga de handen på pannan och uppfinna ett oskyldigt litet spratt, hvars utgång man så innerligt väl förutser. Lustigheterna bestå i marivauderande ordgnabb eller upprepande af samma komiska uttryck för att karaktärisera personerna.

Emellertid, kan man glömma hvad vi äro vana att fordra af ett lustspel, blir det ett nöje att se detta stycke. Det hvilar öfver det hela en anda af gladt gemüth, som måste värka välgörande. Man känner sig naivt glad åt Tellheims romantiska ädelhet, och de lustiga bifigurerna äro genomsunda, präktiga människor, som man fattar tycke för.

Vid uppförandet på Dramatiska teatern inträffade, att birollerna sköttes mycket bättre än hufvudpartierna.

Med all respekt för fröken Björkegrens onekliga talang, måste jag erkänna, att jag ej kan bli rätt klok på hennes konst. Det är något stereotypt, något alltför måttfullt öfver hennes spel. Oaktadt rutinen vid replikbehandlingen, kan hon enligt mitt förmenande ej någonsin ge full illusion af natur. Hon talar monotont, hennes ansiktsuttryck är ej växlande. När hon ler, tror man ej på hennes leende, när hon gråter, ej på hennes tårar. Hon »spelar teater». Man trånar efter ett rop från hjärtat, men det kommer ej. Detta kan synas som ett hårdt tal, och det är i strid med opinionen, men jag måste erkänna, att med all sin intelligens och förmåga värmer fröken Björkegren mig ej.

Det är märkvärdigt, att en skådespelare, som skapat något sådant som Stockman, skall kunna vara så svag i andra roller. Ty hr Hillberg är svag som Tellheim. Så fort hr Hillberg ej lyckas, får man genast höra, att den eller den uppgiften ej passar honom. Godt och väl. Men att en skådespelare med den intelligens och individualiseringsförmåga, som hr Hillberg besitter, ej skall *kunna* åstadkomma annat än ett torrt, färglöst, ofta sluddrigt uppläsande af sin roll, är dock kuriöst. Hr Hillberg förstår nog, att Tellheim bör vara en ultra ridderlig, något sen-

timental man, men icke får han fram det i sin framställning. När man som han i andra roller kan få fram de allra finaste skiftningarna i karaktären, borde *något* kunna göras af hvarje roll, som ej är alldeles i strid med skådespelarens naturell. Jag begär ej, att hr Hillberg alls skall lyckas som Konjander eller Dun-ka-Schin, men han är en ung man och borde kunna spela en ung man med någon individualisering.

Som jag redan påpekat, voro birollerna i bättre händer. Fru Hartman, hrr Personne, Hamrin och Bæckström bildade en mycket karaktäristisk, mycket stiltrogen och mycket muntrande bakgrund till hufvudhandlingen. Särskildt bör framhållas den äkta soubrette-karaktär som fans i fru Hartmans framställning.

Man skulle kunna invända, att jag i denna redogörelse för teaterförhållandena varit väl odeladt panegyrisk. Till uttalanden i motsatt riktning har nog ej saknats anledning, men att slå ihjäl några stackars aktörer har ej varit en ära, som jag eftersträfvat. Det är en vida angenämare sysselsättning att dröja vid ett eller annat, som varit af intresse och lärorikt. Jag har då visserligen nödgats förbigå åtskilligt godt, utom det jag här påpekat. Ty har teatern under den af mig här behandlade tiden ej gifvit oss mycket nytt, ha dock på skådespelarkonstens område många vackra företeelser beredt publiken stora njutningar.

A. Bm.

Bref till ——.

Stockholm i September 1886.

Käre vän! Du undrar i ditt bref, om jag icke läst fru Edgrens »Sommarsaga», eftersom jag icke tillskrifvit Dig derom. Jo, jag har läst den och har många gånger varit frestad att meddela Dig mina tankar derom, men har fruktat att dermed begå en orättvisa mot boken, då mitt första intryck deraf var, — trots dess goda och friska innehåll och dess allt genomgående välmenthet, — indignation. Ja, indignation på hela vårt köns vägnar, författarinnans och mitt. Och sedan jag derefter läst några i mitt tycke alltför skarpa recensioner i tidningarna och till följd deraf omgifvit författarinnan med den martyrgloria, som man gerna tilldelar den misskände, har jag fruktat, att jag skulle få svårt att behålla den jemvigt i omdömet, som är nödvändig för en någorlunda rättvis kritik, och hvaraf bristen gör sig känd, lika mycket nästan i det öfverdrifna berömmet som i det bittra häcklandet —, och derföre har Du hittills blifvit utan bref. Nu, har jag vid ett förnyadt genomläsande af boken dock funnit, att den är värd, att hvarje tänkande menniska, som läst den, gör sig litet reda för hvad den innehåller.

Den innehåller hufvudsakligast, och bäst, striden mellan två kärlekar inom samma menniskobröst, två intressen, hvilka båda helt taga sin menniska i anspråk. Denna itudelning berättigar och förklarar de vexlingar, som försiggå hos Ulla Rosenhane, innan hon gifvit Falk sitt jaord. Gör den det äfven efter deras ingångna äktenskap? Härpå torde svaren gestalta sig olika; men jag, för min del, vill gerna med fru Edgren ge Ulla så rätt som möjligt, ty jag skattar högt och vigtigt odlandet af det pund, som Gud gifvit menniskan, hon vare man eller qvinna. Och här är fråga om ett verkligt pund, icke blott en liten talang, liksom det är fråga om en verklig kärlek, en kärlek till Falk personligen och icke till hvem som helst, och Ulla menas ha gåfvor för båda delarna. Konflikten har sin motsvarighet i verkliga lifvet och är icke lättlöstare der än i fru Edgrens bok. Hennes lösning litar jag ej mycket på, ty jag fruktar mycket, att den kompromiss makarne emellan, som der utgör sjelfva lös-

ningen, kanske ej är så varaktig som deras förutgående pröfningar bort göra den till, äfvensom att, strängt taget, författarinnan genom denna lösning låter Falk svika sin uppgift, i sin ifver att behålla troheten hos Ulla mot hennes. Men här är ju också endast fråga om, huruvida *hustrun* kan lefva samtidigt för mannen och för sin konst. För *mannen* är ju så ställdt, att han får ha två intressen: hemmet och sin yttre verksamhet. Således äro vi vana vid tre faktorer inom det lyckliga äktenskapet: hustruns kärlek till honom, en kärlek som yttrar sig i verksamheten i hemmet och för barnen —, hans kärlek för familjen och hans kärlek till sitt arbete utom hemmet. Men när den fjerde faktorn kommer till, som skulle heta hennes kärlek till sitt arbete utom hemmet, då knakar det i fogningarna och brister mången gång sönder. Hårdast anlitas sammanhållningen, när hustrun är konstnär, ty då är här icke allenast fråga om ett intresse, det är fråga om en kärlek på lif och död. Det är lätt att säga, att sådana konstnärsnaturer icke böra gifta sig; men när de en gång begått det misstaget, huru vill Du då hjelpa dem till rätta? Ulla Rosenhane visste det vara ett misstag, men gjorde det ändå, ty hon älskade Falk, och, dessvärre, kärleken till konsten utesluter ej annan kärlek. I boken uppoffrar fru E. Falk, ty i och med detsamma han öfverger sitt lifs arbete, är han offrad; men vanligare är i lifvet, att hustrun får uppoffra sin lycka och tillfredsställelse endera såsom konstnär eller ock såsom hustru, och deremot finnes ingen bot, hvad våra reformatorer än må skrifva och tala om likställdhet och ömsesidig frihet. Åtminstone ingen annan bot än den, som ligger i kärlekens lösning af alla lifsproblem: offer och offer, och åter offer; men offer som göra den offrandes sällhet, och derigenom icke längre blifva offer. Frihet, i denna abstrukta mening, kan ej bestå, med mindre den aldrig gör intrång på en annans frihet, och härtill finnes ej spatium nog inom äktenskapet, och för resten under inga andra förhållanden heller, och icke heller ha vi lungor att andas den frihetsluften. Oberoende är ett tomt ord och ett olyckligt begrepp, och blir helt säkert aldrig ett af salighetsvilkoren. Ulla säges dyrka ädel frihet, men, om med flit eller af misstag vill jag ej afgöra, såsom hon är tecknad är hon dock sjelf ett bevis för, huru lätt friheten öfvergår till sjelfsvåld, och huru den då kan förstöra en rik natur i stället för att rikta den. Hvad som räddar Ulla är beroendet, tvånget, det inre tvånget, som föranleder det yttre beroendet. Ullas sjelfsvåld finner nog sina försvarare och har en sådan i författarinnan sjelf, som tyckes säga, att vore gränserna ej så snäfva, så skulle denna frihet ej få namn af sjelfsvåld. Mannens frihet kallas ej så, derföre att han har lof till den. Må vara, men äfven mannens frihet har sina gränser: en annans rätt, en

annans behag, och Ulla öfverskrider äfven dessa. (Hennes slädfart då hennes lektionstimme var inne, Lewis besök o. s. v.)

Vill författarinnan förorda en personlig frihet, så bör det ligga i hennes intresse att visa, huru den kan bestå utan att öfvergå i sjelfsvåld och nycker, likasom, om hon vill förenkla samlifvets vilkor och det passandes fordringar, hon aldrig lyckas genom att framställa det opassande. »Dem renom är allt rent», ja väl, men hvar finnes det samhälle, der man kan tillämpa denna grundsats? Och i ett samlif, der hon skänker tillträde åt en fru Anna Krabbe och en fröken Eglantine, tror jag allt det är bäst, att vi bibehålla både kroppens och själens konventionella drägt.

Lika sund och klar som författarinnans blick i det hela är i teckningen af det ömsesidiga förhållandet emellan Falk och Ulla och deras inverkan på hvarandra, lika osund och ojemn tycker jag den är, då hon tecknar en Anna Krabbe och, än mer, en stackars Eglantine. Jag vill uppriktigt säga Dig: jag har aldrig träffat en Eglantine i mitt lif, och jag ville gerna tro, att hon och hennes likar äro sällsynta, om ej omöjliga, företeelser. Att en ung, oskyldig flicka så hänsynslöst kastar sin kärlek på den, som aldrig begärt den, är, redan det, ett undantag, och att en sådan sorts dyrkan tecknas så full af åtrå, är osant. Jag, för min del, tror på Romeokyssen på Julias läppar; den är den tändande gnistan, som i ett nu ger eld åt känslor, dem Julia aldrig anat. Om Eglantines bild också skulle vara sann, så är sjelfva teckningen så oskön, att den förfelar sin verkan, som skulle vara att väcka vårt medlidande, om ej vår sympati.

Teckningen af fru Anna Krabbe kan deremot, trots dess råhet, kallas sann, men förefaller okonstnärlig derigenom, att hon är hufvudpersonen genom ungefär 40 sidor, hvarefter hon försvinner. Och medan jag nu, utan att veta huru, kommit in på bokens skuggsidor, vill jag nämna dess svåraste lyte, hvilket består i en viss råhet i uppfattningen, icke i stilen, oaktadt dialogen ej alltid går fri derför, men en råhet i sjelfva känslan och sättet att se, som väl kan göra intryck af styrka, men är af det slags styrka, som ligger i hänsynslöshet, och det gör, att det goda intryck förfelas, som boken genom sin glänsande stil, sin friskhet och den fart, hvarmed den hela tiden uppehåller intresset, skulle kunnat göra. Möjligen bidrager härtill det lättsinniga och råa sätt, hvarpå författarinnan samtalsvis vidrör olösta lifsfrågor, hvilket gör ett pinsamt intryck. Lyckligast hade varit, om hon hållit sig till den ursprungliga konflikten, hvilken gifvit henne ämne nog.

Att utvecklingen af händelsernas gång ej är fullt naturlig, fäster jag mig mindre vid; dock torde hufvudmomentet i 1:sta delen, Ullas oförberedda lustresa till Norge, höra till det svagare i uppfinningen och lemnar nog ämne till åtskilliga tvister, huruvida en Ulla Rosenhane så besinningslöst kunde prisgifva sitt goda

namn och rykte; äfvensom det förefaller underligt, att dessa ej hårdare angripas af Utskärssqvallret. Men huru väl är icke denna segling beskrifven, det fräser om kölen och stänker saltskum i våra ögon, så att vi gerna blunda för, huru den tillkommit. Just denna glans, som betecknar hennes pennas framfart, gör, att vi så mycket mera känna den brist på jemvigt, som lätt nog vidlåder den, som har så mycket att säga, att pennan löper för raskt. »Tankepuslinger som først maa voxe og opdrages.»

Dock, hvar finnes denna jemvigt nu för tiden? Hvaraf kommer, att vi så sällan finna den i dagens verk? Det faller mig ofta in, att det är just *den*, som, kanske mer än snille och skönhet, bestämmer öfver ett arbetes bestående värde, och att vi derföre så sällan finna den annat än i klassiska verk; samt att vår tids alster således ha föga utsigt att öfverlefva dagen.

Nu får Du sjelf säga: tycker jag bra eller illa om fru Edgrens »Sommarsaga»? Har jag gifvit dig lust till att läsa den? Dock jag märker, att jag hela tiden skrifvit under förutsättning, att Du läst den. Läs derföre icke mitt bref, förrän Du gjort det, eller läs det icke alls!

Din

Dina.

Literaturbref från Frankrike.

III. Prosaister. Dramatiska författare.

Är det redan förenadt med en viss svårighet att på några få sidor sammantränga en framställning af den nyare franska poesien, så växer svårigheten betydligt, då det gäller att inom en så trång ram uppdraga en något så när fullständig teckning af våra dagars prosa, äfven om man inskränker sig till romanen och den dramatiska literaturen. Mängden af dylika alster, som på ett enda år se dagen, är rent af häpnadsväckande. Hvad likvisst de dramatiska författarne angår, möta de, såsom sakens natur fordrar, vissa yttre hinder, som något hejda den växande floden. För att få ett stycke uppfördt, fordras det först och främst en teaterdirektör, som antager det till spelning, så en teater och slutligen en skådespelartrupp, som vill spela det. Nu fins det visserligen ganska många skådebanor såväl i Paris som i landsorten, men den omständigheten att stycket måste uppföras utgör dock ett hinder, som ej så lätt undanrödjes och som icke öfverskrides utom af ett ringa fåtal utvalda. Det vore dock förmätet att vilja uppräkna ens dessa utvalda. Inom vådevillen t. ex. ha vi en hel skara qvickhufvuden, outtömliga i fråga om uppfinning af excentriska och burleska scener, men blott alt för ofta döma de sjelfve sina arbeten till kortlifvade framgångar genom att skrifva roler för någon särskild omtyckt skådespelartalang. Bland dessa måste i första rummet nämnas *Hennequin*, *Millaud*, *Gondinet*, *Meilhac* och *Halévy*. De två sistnämde ha ofta visat något mer än blott qvickhet, och i några komedier, bland hvilka jag anser *La petite marquise* som den förnämsta, ha de stundom lyckats att under ironiens form insmyga ett djupare innehåll. De ha dessutom visat sig kunna nå det patetiska, då de skrefvo *Froufrou*. Den stormande lifligheten i styckets början tyckes blott ha tillkommit för att låta det rörande svårmodet i dess slut, då den förtjusande, men lättsinniga hjeltinnan dör, framstå så mycket bjertare. På tal om dem, som under löjets form förstått att dölja en ofta skarp och fin iakttagelseförmåga, får man ingalunda glömma *Eugène Labiche*. Med en försiktighet, som icke

är alldeles fri från koketteri, har Labiche helt och hållet upphört att skrifva för teatern, ehuru hans tal i franska akademien mer än tillräckligt ådagalägga, att hans snille alt jämt är lika lifligt och omedelbart. Men trots denna tystnad, som man blott kan beklaga, känna vi alla genom läsning i hans samlade arbeten eller genom att ha sett dem uppföras hans mästerstycken af skrattretande komik, antingen de nu heta *La cagnotte* eller *Le chapeau de paille d'Italie*, och hans andra mästerstycken, i hvilka den skenbart öfverdrifna intrigen döljer en mycket djup och sann moralisk lärdom, såsom *Le misanthrope* och *L'Auvergnat, Célimare le Bienaimé* eller *Le voyage de M. Perrichon*. Till och med i denna den dramatiska öfverproduktionens tid finner man det ännu lämpligt att åter upptaga Labiches komedier, som genom sina triumfer ställa nyare arbeten i skuggan.

En af våra mest omtyckte och förtjenstfulle yngre författare är *Edouard Pailleron*. Redan förut hade han för teatern på vers och prosa skrifvit flera komedier och dramer, som vunnit ett visst erkännande, då han med korta mellanrum utgaf (1879) *L'étincelle*, ett förtjusande stycke som spritter af lif och qvickhet, och (1881) *Le monde où l'on s'ennuie*, det af författarens mästerverk som hittills gjort hans namn företrädesvis bekant. Intrigen är i detta senare stycke af ingen eller ytterst liten betydelse: två kusiner äro kära i hvarandra, bikta sig för hvarandra och gifta sig. Men dess dragningskraft ligger i teckningen af den bakgrund, hvarpå denna enkla idyll målas, i taflans ram således, denna verld der man har tråkigt, som är så allvarlig, så högmodig, så stelt afmätt, men hvaråt publiken hade så länge och så hjärtans roligt. Anspelningar saknades icke, och särskildt trodde man sig igenkänna urbilden till filosofen Bellac, han som är så älskvärd och alla damers gunstling. I sitt företal sade Pailleron ifrån, att han aldrig haft för afsigt att karikera eller porträttera, och det gjorde han rätt i; men allmänheten trodde hvad den ville och hade ej häller orätt. Vare härmed hur som hälst, säkert är, att stycket, tack vare skandalen, kunde spelas hur länge som hälst, så att skådespelarne, då stycket ändtligen nedlades, kunde säga som man två sekler förut sagt vid ett liknande fall, nämligen att de voro trötta vid att spela ett stycke, som publiken icke tröttnade vid att se och höra.

Vid sidan af Pailleron och öfver honom måste man sätta tre skriftställare, hvilka, så olika de än äro hvarandra, med allt skäl kunna betraktas som scenens mästare, jag menar *Victorien Sardou, Alexandre Dumas* och *Emile Augier*. Genom sin ovanliga produktivitet och sin förmåga att uppfatta och återgifva verkligheten påminner Sardou om Scribe, hvars manér han utbildat och förädlat. Han är framför allt en teatervan författare, som förstår att göra spelbara stycken, att begagna sig af de minsta små-

saker för att helt plötsligt åstadkomma ett omslag med en oväntad upplösning genom en som man tycker obetydlig biomständighet. Den stora dramen, melodramen, sådan Alexandre Dumas d. ä. och författarne af hans skola format den, är nu för tiden icke rätt modern. Trots några framgångar, som vunnits genom detta slags dramer (t. ex. nu senast genom *Martyre!* af *d'Ennery*), lutar smaken tydligen åt annat håll, och det slags stycken, som vanligast lyckas bäst, höra till den art, som genom Sardou blifvit modern. Handlingen börjar uppsluppet och är i de två första vådevillartade akterna obetydlig, knytes derpå i de två följande dramartade allt mer tillsamman för att slutligen upplösas genom något af dessa sinnrika påhitt, som nämde författare alltid förbehåller sig som en sista utväg, alldeles som en gammal fäktare sina hemliga finter. Men som han framför allt är en praktisk man, som ständigt söker stegra uppmärksamheten och väcka nytt intresse, så håller han sig icke ensidigt till den konstart, hvari han vunnit så många segrar. Så gifver han oss i *Fédora* en ytterst intresseväckande dram, hvari han låter passionen tala sitt stormande språk och höjer sig till den utmärkta skådespelarinna, som skapat hufvudrolen. I *Divorçons* har han skänkt oss en ytterst rolig komedi. Den nästan öfverdådiga komiken i en och annan situation röjer dock ett mycket träffande studium af menniskohjertat i allmänhet och qvinnohjertat i synnerhet och innehåller till och med en moralisk kärna. Slutligen förstår han också att, då han så vill, låta forntiden stå upp ur gruset. Så målar han t. ex. i *Théodora* för oss en mästerlig tafla från Bysanz' kejsartid. Han är fulländad mästare i alla arter och har lyckats i dem alla. Men i allt hvad han skapat är det icke inspirationen som rycker åskådaren med sig, men hvad man deri finner är en mästerligt uppdrifven teknik, ett herravälde öfver sig sjelf, äfven då han är som mest rörande, ty det är just då han bereder sig att aflägga ett mästerprof på sin teknik.

Alexandre Dumas har satt sig ett högre mål för sin konst: han vill förbättra samhället och sederna. Till snart sagdt hvarje stycke skrifver han ett betydelsefullt företal, och stycket sjelft är en moralisk tes, hvari han söker förmå allmänheten att gilla en stundom föga antaglig paradox. Det är ingenting ovanligt, att de första föreställningarna af hans arbeten äro sannskyldiga drabbningar, ur hvilka han i bästa fall endast genom sin uppdrifna teknik och obevekliga följdriktighet afgår med segern. Teatern är i hans ögon en tribun eller snarare en predikstol, kring hvilken han vill samla menigheten för att föreläsa om dygden. Han började sin literära bana med en paradox, *La dame aux camélias*, genom hvilken han ville upprätta kurtisanen genom kärleken. Efter denna sin första framgång har han oupphörligt utsändt den ena satsen och paradoxen efter den andra. Sedan så många

andra gisslat qvinnans äktenskapsbrott, gisslar han mannens i *La princesse Georges*. I *L'étrangère* lär han, att kärleken alltid behåller sista ordet, och att det alltid, om så behöfves, i sista afgörande ögonblicket uppträder någon deus ex machina, som ställer allt till rätta, äfven då härfvan icke låter reda sig på annat sätt än derigenom, att en af personerna måste försvinna. I *La femme de Claude* vill han bevisa mannens rätt att mörda sin hustru, om hon genom sina laster kan hindra utförandet af något stort. För att få ett styckes hufvudparadox och alla biparadoxer, som under spelets gång träda fram, gillade, fordras naturligtvis en utomordentlig teknisk talang, och en sådan kan man icke frånkänna Alexandre Dumas. Då man går från hans komedier, som hufvudsakligen göra ett pinsamt intryck, kan man icke obetingadt gifva författaren orätt, äfven om man icke kan känna sig öfvertygad af honom. Man känner instinktmessigt, att han har och måste ha orätt, men är ej i stånd att upptäcka felet i hans bevisningskedja. Hans djerfvaste försök är kanske det, som innehålles i hans sista arbete. Han hade redan en gång förut vidrört samma ämne i *Les idées de M:me Aubray*, men har åter upptagit det i *Denise*. Stycket handlar om en ung, i alla afseenden rikt utrustad qvinna, Denise, som varit nog olycklig och oförsiktig att för mycket lyssna till en förförare, som å sin sida haft den ogrannlagenheten att göra henne till mor. Hennes far, herr Brissot, har anställning som disponent hos grefve de Bardannes, som begär hans dotters hand af honom, och som, då han får höra den sorgliga sanningen, icke dess mindre gifter sig med henne. Ämnet är ömtåligt, och då man gick från föreställningen, underlät man icke att nagelfara stycket, men så länge man såg det, tänkte man icke ett ögonblick derpå. Alexandre Dumas hade deri liksom för ro skull hopat svårigheter på hvarandra. Hvarför skulle t. ex. Denise ha haft ett barn, som gjorde det ifrågasatta giftermålet än orimligare, hälst som barnet i alla fall antages vara dödt vid styckets början? Trots allt befogadt klander gick stycket med glans. Jag mins ännu, när man på scenen kom till det ställe, der Denise för grefven sjelf berättar om sin förförelse, och hur jag smått gycklade med mig sjelf för min sinnesrörelse med dessa ord: »se så, der ha vi nu historien om barnet». Och när så Denise berättade om detta barn, som hon med egna händer redt en graf, snyftade jag bakom min näsduk. Så har det nog gått litet hvar. Trots alla dubier, som Alexandre Dumas med sin talang lemnar olösta, trots alla hans teser och paradoxer, tvingas man dock att, äfven då man vill bekämpa honom, erkänna hans stora talang och betydande dramatiska förmåga.

Emile Augier förfogar öfver en smidigare och rikare talang. Han har försökt sig litet i hvarje och alltid med framgång. I

början af sin bana, då han ännu skref på vers, förstod han att i *La ciguë* och *Le joueur de flûte* återgifva forntidens enkla behag, och att täfla med en Musset i det fina fantasistycke, som heter *Philiberte*. Hvem har väl i våra dagar förstått att mejsla den komiska versen så som författaren till *L'aventurière?* Och hvem har väl i observationskomedien förstått att visa mer finhet, sans och måttfullhet i förening än författaren till *Le gendre de M. Poirier?* Han är en bland de få skriftställare, som vågat sig på den politiska komedien, och han gjorde det med en framgång som väckte skandal, då han utsände *Les effrontés* och *Le fils de Giboyer*. I likhet med Alexandre Dumas har han behandlat de allvarligaste sociala frågor, och det med en ärlighet och en fullständig öppenhet, som icke tillåta något förbehåll eller missförstånd, men på samma gång med sådan måtta, att till och med de, som han ej öfvertygar, icke känna någon lust att beklaga sig eller protestera. Ständigt har han förstått att utan öfverdrifna uttryck med vördnadsfull rörelse tala om heder och dygd och att visa, hur stor en hederlig karl är midt ibland de skälmar, som omgifva honom. Hans två sista stycken, *Madame Caverlet* och *Les Fourchambault*, behandlade två af våra mest brännande frågor, nämligen äktenskapsskilnad och oäkta barns ställning, — båda för öfrigt uppkastade af Alexandre Dumas, den förra i L'étrangère och La femme de Claude, den senare i Le fils naturel. Men då hertigen de Septmonts' död icke förefaller oss såsom ett tillfredsställande slut, då Claudes mord på sin hustru mot vår vilja häftigt upprör oss, så synes deremot allt naturligt, allt harmoniskt i M:me Caverlet. Och då den stackars Reynold ställt allt till rätta genom att tvinga Merson att låta naturalisera sig i Schweitz, hvilket just bereder hans hustru tillfälle att begära skilsmessa, känna vi liksom en behaglig lättnad, då vi slutligen se alla dessa hederliga menniskor utom fara, som råkat in i en återvändsgränd utan utgång. Då sonen i Alexandre Dumas' Le fils naturel ändtligen erkännes af sin far, men nu i sin ordning vägrar att erkänna honom och ej vill gifva honom någon annan titel än den, hvartill hans äktenskap berättigar honom, och förhänget faller efter orden: »ja, min onkel», känna vi oss snarare tillbakastötta än rörda, trots författarens syllogismer, trots alla hans skäl och grunder, ty det synes oss onaturligt. Men då vi däremot i Les Fourchambault se Bernard på sin mors befallning rädda denne far, som aldrig kommer att erkänna honom, känna vi oss alla rörda och lemna teatern med godt samvete och gifva Augier rätt. Det som mer n annat kännetecknar hans talang är fullkomligheten, en sund lifskraft och fullständig jämvigt mellan alla förmögenheter. Andra kunna hafva en eller annan mer lysande egenskap, andra kunna ega större qvickhet, andra synas skarpare och mer bitande, an-

dra ega mer öfverraskande inbillningskraft, men ingen kan i fullständigare harmonisk förening besitta de egenskaper, som tillsammans utgöra en talang. Det bör således icke förvåna någon, om det fins många, som anse, att Emile Augier bör ställas på den förnämsta platsen näst Molière bland de talrika komediförfattare, Frankrike frambragt.

Och hvad slutsats kan man nu draga af allt detta? Hvilka äro de riktningar, som gjort sig gällande inom vår dramatiska literatur? För min del har jag svårt för att gifva något bestämdt svar. Det enda säkra är, att naturalismen försökt att bryta sig in, och att han vunnit blott oafgjorda segrar, eller segrar köpta med eftergifter som strida mot skolans egna läror. Sant är, att melodramen kommit en smula i vanrykte, men lika sant är, att då man åter upptager *La tour de Nesle*, eller om en ny författare skapar ett drägligt stycke i samma stil, så strömmar den stora massan till teatern alldeles som förut. Detta bevisar, att om konstarten lider af tvinsot, så är den likväl icke utdöd, och att det blott behöfs en författare för att väcka den till fullt lif. För närvarande applåderar publiken med fullkomlig opartiskhet operetten och vådevillen, då den är rolig, såsom *La femme à papa* eller *Mamzelle Nitouche*, karakters- eller sedekomedien, intrigkomedien, det borgerliga dramat, ja till och med det antika, då det är hopkommet och spelas så som Théodora. Det gifves tvifvelsutan skolor bland poeterna och romanförfattarne. Men att det bildat sig någon skola bland de dramatiska författarne, tror jag icke. Vi ha tre, ja till och med fyra stora dramatiska författare: Labiche, Sardou, Dumas och Augier. Man torde väl hos våra yngre författare spåra inflytande från någon af dessa män, men utan partianstrykning, utan sekterism; Augiers beundrare uppträda ej som motståndare till Sardou, ej häller Dumas' vänner som fiender till Labiche, ja man tvekar stundom icke ens att till mönster och förebilder taga flere af nämda mästare.

C. Audic.

Literaturanmälningar.

Julius Lange: Sergel og Thorvaldsen. Studier i den nordiske Klassicismes Fremstilling af Mennesket. — Kjöbenhavn 1886.

Arbetet utgör en del af en omfattande skildring af olika tiders och konststilars sätt att uppfatta och återgifva menniskan — den yttre menniskan och derigenom äfven den inre — sålunda af konstens utvecklingsgång öfver hufvud taget. Författaren, som senast i »Billedkunst» gifvit oss en serie skarpsinniga och elegant mejslade detaljstudier från konsthistorien, har här riktat vår literatur med en lika sjelfständig som djupgående skildring af de båda banbrytarne för den moderna skulpturen, »den nordiska klassicismens» grundläggare.

Sergel skildras mera kort, författaren har, som det tyckes, egentligen velat för samtiden och efterverlden ställa honom på den plats, honom med rätta tillkommer i konstens gång och utveckling, och detta är onekligen en gärd af rättvisa, som kanske också kommer att få goda följder, då arbetet, som ämnadt är, blir utgifvet äfven i tysk öfversättning. Han har snarare velat göra sina tillägg till hvad förut är skrifvet om Sergel, än lemna en helbild af dennes karaktär och konstnärskap. Thorvaldsen har fått en mera omfattande framställning, och mellan de båda afdelningarna har författaren instuckit en underhållande och karaktäristisk skizz, »Germansk og klassisk», som förut varit synlig i en dansk tidskrift och som bildar en tidsskildring af ganska säreget slag. Framställningen i dess helhet inledes med en kortfattad men sakrik öfversigt af den nordiska konsten före Sergel, af medeltidens romanska och gotiska konst, hjeltebilderna och renässansens nakna figurer, eklekticismen under Ehrenstrahls skede och det franska inflytandet genom Lovisa Ulrika och Tessinerna.

Julius Lange söker alltid lifsintresset, det allmänt menskliga i konstverken. Bildkonsten är enligt hans definition »ett integrerande led i mensklighetens arbete på en allsidig uppfattning af det menskliga, dess arbete på sjelfmedvetande». För norden steg konsten till en dylik möjlighet först med Sergel, den störste skandinaviske skulptör före Thorvaldsen. En af

Sergels fördelar, då han kom till Rom, var just att han kom från ett land, som alls icke-egde någon modern konsttradition. Den franska underbygnaden var lättare att — ej kasta bort men leda inom antikens råmärken, än om han växt upp i något af de stora konstländerna och tagit starkare intryck af sina äldre samtidas smak.

I Rom blef det nu »antikerna och naturen», som utropades till den enda läromästaren. »Rådför dig endast med naturen: se den med en grekisk konstnärs öga», skref Sergel till Byström. Detta var som bekant ingen ny sats eller någon ny upptäckt. Sergel var hvarken konstforskare eller estetiker, och hade han tagit intryck af Winckelmann, hvilket han väl ej kunnat undgå att göra, så kom frukten deraf alldeles okallad med i hans konstalster. Hans teori lydde helt enkelt: figurens rörelse bör hämtas ur den enkla naturen, men formbehandlingen bör ledas efter de gamles principer, hvarigenom en ideal form kan ernås.

Att det franska hos Sergel nog trängde sig fram ibland, torde vara bekant. Helt och hållet ryckte han sig ej lös ur sin tid, och ungdomsintrycken voro starka, hos honom som hos andra. Hans insats i konstutvecklingen var i alla fall så betydande som hos ingen svensk förr eller senare, och det var i sjelfva verket med berättigad stolthet han på gamla dagar nedskref satsen: »Det enda jag berömmer mig af är att ha varit den första unga bildhuggare, som har vågat följa naturen ensamt efter de gamles princip». Julius Lange ger honom ett fullare och starkare vitsord än hvad han i allmänhet fått af sina egna landsmän, särskildt för det som var det djupa i hans konst, *karaktären*, som han förmådde uttrycka med den kraftigaste följdriktighet genom figurens alla delar, hvarigenom han nådde en helhet af annat slag än hos hans samtida. Då författaren uppdrager några jämförelsepunkter mellan de båda stormännen inom konsten, heter det med all rätt, att Sergel är öfvermannen i det enskilda konstverket, ej blott jämförd med Thorvaldsen utan med skedets alla konstnärer. Han hade hvad han så ofta talade om, detta »tusan djefla», hade sjudande eld i blodet, intensiv energi i viljan, han stod det nittonde århundradets nervösa slägte vida närmare än den lugne, tänkande Thorvaldsen. Man läse det präktiga kap. VI i Langes bok, der han sammanfattar hvad han vill säga om de båda konstnärerna och der han sedan uttalar sina mera träffande än smickrande omdömen om hvad Sveriges monumentala konst lärt af Sergel, om hvad hans efterkommande gjort och hvad folket begärt af sina konstnärer.

Intermezzot om »Germansk og klassisk» behandlar den för början af detta århundrade karaktäristiska lusten att från lifvet gå till plastiken i stället för tvärtom, som konstnärerna göra, behandlar manien att göra attituder, hvilka efterbilda antika konstverk och antik stil öfver hufvud taget, denna nu lyckligen

öfverståndna konstart, som i Danmark fick sin ryktbara representant i Ida Brun och som ju ej var annat än en lek, ett surrogat för konst. Men den hänger samman med nordbornas sätt att betrakta italienarne, och i det Lange säger härom fins mycket att beakta. De germanska folken sakna i allmänhet taget denna glädje öfver menniskans skönhet, som greker och italienare hade. Derför slår skulpturen ej så lätt rot hos oss, konsten »finner ej rätt den tillit, hvari den kan trifvas», utan blir slutligen och sist ett lån från dessa stammar, hvaribland den hör hemma. Och de germanske konstfilosoferna, de nöjde sig minsann ej med den vackra formen hos menniskan, den blef hos dem endast en skylt för idéen, de sågo i konsten ej mensklig kropp som hölje för en själ, utan, som Heiberg sagt: »Skikkelserne staa som stille Tanker, afklædte jordisk Dragt og jordisk Attraa». Dialektiken, reflexionen aflöste det enkla åskådandet och njutningen af skönheten. Huru den tyska filosoferande konsten tjenade till att dölja konstens sanna kärna, aflägsna konsten från lifvet, göra den svårbegriplig för folket — och det är ju för sjelfva folket den finnes till och ej för en flock utvalda — det utgör slutsatserna i denna studie, som bildar öfvergången mellan skildringarna af Sergel och af Thorvaldsen. Den sistnämde kom, innan det tyska inflytandet hunnit få insteg i norden, kom sund och stark och fin och anvisade konsten dess väg, gaf den dess karaktär för hela det betydelsefulla skede, då han var dess främste fanbärare.

Jämte Louis David var Thorvaldsen nyklassicismens främste. David inledde skedet, Thorvaldsen afslutade det. David skildrade menniskan i kamp, Thorvaldsen i ro, David var sjelf en handlingens man, Thorvaldsen förblef igenom sitt långa lif fredlig, lefde i lä för stormarna, arbetade rastlöst men lugnt och gaf allt annat än konsten en god dag. Hans konst var sund som han sjelf och finkänslig som han, han skildrade ett bättre slägte än det han såg omkring sig — »inbyggarne af fredens land, af det nya Arkadien» — hans uppgift var just liksom hans tidsålders enligt Langes definition att lära af antiken att uppfatta menniskan *etiskt*, detta i motsats till renässansens och rococons sätt att framställa menniskan.

Thorvaldsen blef i hög grad typisk för den tid, han lefde så stillsamt och fredligt uti. »Att förstå hans konst är i vissa afseenden den säkraste väg till att förstå hela hans tid, hvad den tänkte på, hvad den drömde om, angående det högsta menskliga.»

Författarens skildring af dessa verk är glänsande i karaktäristiken, klar och koncis i formen. Att Thorvaldsens verk hade antika namn är naturligtvis af föga betydelse, namnet gör föga till saken, och vi veta, huru Thorvaldsen liksom mången annan, sedan han hade sin figur, dess ställning och karaktär klar i sin

fantasi, lämpade den efter någon antik gestalt, som hans idé kunde stämma öfverens med. Karaktäristiskt för konstens ställning såväl till antiken som till lifvet blir hans uppfattning särskildt af de samtida, han under sin tidigare period förevigade i bild. Han kände dem föga eller intet och sökte heller ej att göra historiskt trogna bilder af dem, han framstälde deras idealgestalter, satte med andra ord deras hufvuden — äfven dessa betydligt idealiserade — på halfnakna, i antika togor draperade kroppar, dem han karaktäriserade efter hufvudet. Dermed tillfredsstälde han sin samtid, trots det att så mycket af personens individualitet måste gå förloradt, genom att mannen på detta sätt rycktes helt och hållet ur det lif, han lefvat uti, och försattes till en abstrakt idealverld. Hvad är Thorvaldsens Byron jämförd med verklighetens? Den store konstnären var oftast snillrik äfven i dessa idealstatyer, som, fast de saknade hvarje spår af historisk färg, kunde uttrycka föremålets karaktär på ett lika djupt och skönt som äkta konstnärligt sätt, men ej tillfredsställer han dermed en annan tids kraf än sin egen. Blef således karaktäristisk men ensidig. Hans små porträttbyster visa å andra sidan, hur karaktärsfull hans realism kunde vara, då han ville det.

Hvilan är det utmärkande för Thorvaldsens konst, »den ideala, olympiska och lycksaliga form, som har så litet som möjligt att uträtta och intet att förtälja om ett förflutet lif» — striden, det dramatiska elementet i konsten lemnade han åt andra. Krigsscener har han aldrig framstält, men väl hjelten efter bragden, det festliga triumftåget, segerns lyrik. »Det är icke menniskor, som kunna lida och längta, det är snarare ett slägte af saliga åskådare, drömmare och tänkare», yttras om Thorvaldsens gudabilder. Hans idealstatyer af samtida sluta sig nära intill denna gudaverld, och vi finna, hur lätt öfvergången sedan i sjelfva verket blef till apostlabilderna. Denna öfvergång var ofta endast en rent yttre förändring, tanken till figuren hade konstnären redan förut.

Thorvaldsens formsinne förledde honom visserligen någon gång till öfverdrift. Anordningen af linierna, sade David d'Angers, låg honom mera om hjertat än sjelfva uttrycket. Deraf denna brist på karaktär, som senare tider förebrått hans konst med full rätt, deraf detta abstrakta, ibland rent af tråkiga i hans formgifning, ytterligare stegradt genom hans vårdslösande af detaljen, hans ibland framträdande brist på delikatess i det lilla. Han blef kall derför att han såg för mycket på formen, på helheten, för litet på enskildheterna. Dessa kunde han utföra — eller låta utföra — på dussinvis. Hans utkast i lera ha mera lif än de uppståndna marmorbilderna, och hans första ursprungliga skizzer ha lif och värme i öfverflöd, känsla och friskhet mer än tillräckligt.

Thorvaldsens konst kulminerade i Kristusbilden, det första af alla hans verk, som han sjelf var nöjd med. Han skulle aldrig göra något dermed jämbördigt. Men så var denne Kristus också den bästa gåfva, han skänkt sitt folk.

Det är med ständigt stegradt intresse man tar del af sida efter sida i Julius Langes arbete. Hvad särskildt Thorvaldsen vidkommer, så har den djupa kännedom, författaren haft tillfälle att taga om hans utkast, om de första idéerna till de blifvande sto verken, gifvit ett ytterligare värde och intresse åt framställningen. Mästerligt gjorda reproduktioner af flere ibland dessa utkast belysa texten. Träsnitten efter Sergels statyer — af F. Henriksen — äro äfven i allmänhet af stort värde — faunen särskildt ett utmärkt prof på mönstergill trägravyr.

G—g N.

Ännu en gång våra öfverliggare, af *Thord Bonde.* Stockholm Alb. Bonnier, 1886. Pris 1 kr.

De sidor af Ny Svensk Tidskrift, hvilka undertecknad C. egnade åt »Våra öfverliggare», ha framkallat denna personliga stridskrift. I det jag tackar Bonde derför, att min bild inkommit i hans galleri, medan originalet ännu finnes till jämförelse, anhåller jag att få här yttra blott ett par ord för att ställa den *sak,* för hvilken jag uppträdt, på hennes rätta punkt och visa, att jag ej fylt tidskriften med falska uppgifter. För öfrigt anhåller jag hos den opartiske läsaren att anses ha sagt blott det, som jag sagt, och ha gjort de medgifvanden, jag gjort.

Mina anmärkningar rörde dels Förf:s omdömen om allmänna universitetsförhållanden, dels hans berättelser om vissa f. d. medlemmar af Lunds universitet. Det är icke ärligt spel, då Bonde låter förstå, att jag uppträdt *mot* hufvudstads-universitetet till försvar för landsorts-universiteten, hvilka med Guds hjelp reda sig dess förutan. En svensk universitetslärare tjenar intet särskildt hvarken storstads- eller småstads-intresse, och jag har så mycket mindre »tagit parti» i någon tvist mellan svenska högskolor, som jag alls icke vet af, att sådan tvist förefinnes. Lika obefogadt är det som Förf:n tillägger min ringa person, för det närvarande eller någon förfluten tid, vissa opinionsyttringar och sympatier i allmänna frågor, för hvilka andra, som nu förnämt betrakta dem som öfvervunnen ståndpunkt, må ha varit löpande riddare vid medlet af sextiotalet.

Angående Thord Bondes öfverliggaretyper anhåller jag att få göra några slutanmärkningar allt under förutsättning, att de

af författaren sjelf äro afsedda att vara historiska d. v. s. beteckna verkliga individer. Detta förnekas visserligen delvis af författaren, då han uppgifver att vissa af dem äro hopsatta af olika individers lefnadsöden och karaktersdrag. Så vidt detta är förhållandet, äro dessa typer långt mera, än Rec. vågat antaga, ett »gäckeri med historien»; ty det förfarande, som vore fullt berättigadt i en skrift af allmänt moralisk eller estetisk tendens, kan af hvar och en, som förstår individualitetens betydelse, i en kulturhistorisk skildring af en bestämd tid och bestämdt samhälle lika litet anses för en oförfalskad historia tillbörligt, som de af organ från olika individer hopsatta insekttyper, hvilka man någon gång hört omtalas, gälla för annat än förfalskning på naturvetenskapens område. Under det jag i Förf:ns eget intresse lemnar hela denna upplysning å sido, ber jag att exempelvis få anföra följande:

1. »Wallström» blef »ascriptus» i sin nation 1842, men aflade studentexamen först 1848 och 1849 och prestexamen icke fullt tio år senare eller år 1858.

2. Angelin har enligt skånska nationens protokoll aldrig valts till denna nations kurator; jag har uppgiften från nuvarande nationskurator.

3. Lunds universitet egde 1859 i Sept. 27 professurer, af hvilka 15 tillhörde filosofiska fakulteten. Om det är sannfärdigt vitnadt, att af denna fakultets medlemmar blott *en* var någon tid tillstädes vid Kand. E:s fest å Stadt Altona, och Bonde icke styrkt, att *någon enda* af de öfriga fakulteternas 12 professorer varit närvarande, måste uppgiften, att mängden af universitetets äldre professorer mottagit E:s bjudning, och att Rektor Magnificus suttit vid hans bord, uppassad af harpoluftsdamer, anses för ett frivolt — misstag och Bondes omdöme om denne stam af professorer, att de för hoppet om en glad dag satte sin värdighet å sido, stämplas såsom »malice».

4. Då Förf:n uppfordras att med bestämda exempel bevisa sitt påstående pagg. 349—351, att blott under de senaste 20 åren många adjunkter och docenter, hvilka många år legat vid universiteten såsom för vetenskapen overksamme medlemmar (»orörliga fyrskepp»), derstädes genom mannamon å de lokala kollegiernas sida vunnit befordran, hänvisar han på Prof. Tobias, hvilken pseudonym, om han icke hör till de ofvan nämnde skalbaggarnes slägte, utan betecknar en 1885 afliden akad. adjunkt, till sin adjunktur utnämndes 1844 och sedan aldrig sökte eller erhöll befordran, och om hvilken Bonde ej bevisat, att han vann sin befordran med orätt. Förf:n har alltså icke anfört *något* stöd för sanningen af ofvannämnda sidors innehåll.

5. Bemälte Tobias, hvars böcker medels titelbladens årtal vitna om sin ålder och med många blyertsteckningar af T:s hand

om den flit, med hvilken de studerats, var ingen Mathias Norberg i stil och kaliber, men Bonde har derför ingen rätt att framställa honom såsom till kunskaper en skolpojke och till sin person en narr. Hvad beträffar hans välgörenhet och öfriga dygder, är det att »helt enkelt göra sin skyldighet» enligt en något nogräknad moral hvarken en så enkel sak eller så vanligt, att dessa dygder ej skulle få framhållas till godo för en persons minne, hvilken en skribent i ett karrikeradt porträtt utstält till föremål för 5,000 köpares åtlöje.

Men, säger Bonde, hvarför böka i enskildheter? Frågan gäller dock det hela, hvilket recensenten med en förvänd »pietet» anser sig böra i allo prisa och försvara. — Utan att här inlåta mig på frågan om detta påståendes sanning, om hvilken hvarje läsare sjelf kan döma, vill jag blott anmärka det motsägande i denna förnäma likgiltighet för de enskildheter, i hvilka Förf:ns allmänna omdömen inför den pröfvande allmänheten ega sitt enda stöd. Det är sant, att många af Förf:ns anekdoter såsom rörande alldeles privata ting — hvad »Jupiter hviskade i örat åt Juno», eller hvad Stafvenius tänkte om sin fästmös ortografi — i sig sjelfva äro både oförargliga och lika omöjliga att vederlägga som att bevisa — allt beror på tendensen, för hvilken de begagnas. Men just för denna deras egenskaps skull skyr en historia, som har aktning för sig och för kritiken, att begagna sig af sådant material, hvaremot det med begärlighet uppbökas af dem,

"som söka del uti den usla ära
att träffa nästans fel och dem i dagen bära".

Man är för beqväm till att ansvara för de faktiskt detaljerna, men man bearbetar opinionen i en viss riktning: materialet faller af, men fläcken sitter qvar — semper aliquid hæret. Rec. har *icke* hänfört »Våra öfverliggares» syfte till detta slag af litteratur, och Bondes stridskrift skall ej förmå honom att här uttala ett annat omdöme, men de innehålla mycket, hvaraf ett sådant författarskap kan begagna sig. Och den domen står fast — och rubbas ej af Förf:ns ordflöde —, att Bonde i tendentiös ytlighet utskickat mången uppgift, hvars sanning han icke pröfvat, och mången, som han aldrig skall kunna bevisa.

C.

RÄTTELSE:

I September—Oktober-häftets uppsats "Konungamakten, Landtmannapartiet och Försvarsfrågan 1885" *står* sid. 407, not**), rad. 3: O. M. Björnstjerna, *läs* J. M. Björnstjerna.

Iakttagelser från årets konstutställningar i Sverige.

Det är länge sedan Stockholm upphörde att vara en centralpunkt för konstlifvet i Norden. Den sista skandinaviska konstutställningen derstädes egde rum för tjugo år sedan i anslutning till den samtidiga industriutställningen. År 1869 hölls i Göteborg under konung Karl XV:s presidium det första nordiska konstnärsmötet, och samtidigt med detta öppnades en skandinavisk konstutställning. Närmast efter denna följde den i förening med industriutställningen i Köpenhamn anordnade konstutställningen, äfven denna tillgänglig för konstnärer af Skandinaviens trenne nationer. Nu stod åter turen till Stockholm, men då en tiderymd af nio år förgick, utan att någon inbjudning från Stockholm afhördes, tog Göteborg å nyo initiativet till en med lifligt intresse omfattad skandinavisk utställning. Kort derpå följde å nyo en allmän nordisk utställning i Köpenhamn, då den nya konstutställningsbyggnaden vid Charlottenborg för första gången begagnades för detta ändamål. Båda dessa utställningar gåfvo äfven anledning till konstnärsmöten. Senast har nu i sommar den i Göteborg i bolaget Valands nybyggnad hållna utställningen gifvit en bild af den nordiska konstens nuvarande skepnad, och medan Stockholms konstakademi, som sjelf mottagit inbjudningen till alla dessa utställningar, fortfarande iakttager en orakelmässig tystnad, är Köpenhamn utan tvifvel om två år redo att bjuda gästvänskap ej blott åt den nordiska industrien, utan äfven åt den nordiska konsten.

Då jag påpekat akademiens overksamhet i fråga om skandinaviska utställningar, fordrar rättvisan det tillägget, att

akademien i fjol, för första gången på åtta år, med anledning af sitt då inträffade hundrafemtioårsjubileum, utfärdade inbjudning till en *svensk* utställning. Då tiden för dennas öppnande nalkades, hade emellertid splittringen inom konstnärsverlden redan inträdt, i följd hvaraf en stor del af artisterna afhöllo sig från allt deltagande i densamma. Det skulle derför må hända ännu i dag i Stockholm råda samma okunnighet om en god del af våra egna konstnärers senare produktioner, i hvilken vi sväfva rörande hvad nu för tiden åstadkommes inom våra naboländer, derest icke de med akademien missnöjda artisterna på eget bevåg föranstaltat en utställning, som rönte så god framgång, att den i år kunnat få sin fortsättning i en ny sådan, anordnad af det i sommar instiftade Konstnärsförbundet.

Omförmälda obevekliga årtal och data tala tydligt nog om missförhållanden, hvilka måste ha öfvat en i hög grad hämmande inverkan i första rummet på publikens intresse för våra konstnärers arbete och derigenom medelbart äfven på det senare. Den vändning i sakernas tillstånd, som från och med fjolåret inträdt, har visserligen åstadkommit en tillfällig uppsjö på konstutställningar, men någon trygghet för att detta förhållande kommer att blifva konstant hafva vi icke, förr än den institution, hvilken de fosterländska konstangelägenheternas vård är ålagd, kraftigare än hittills tager ledningen i sin hand. Kunde blott de olycksaliga administrativa tvistefrågor, hvilka nu stå som ett tveäggadt svärd mellan akademien och opponenterna, erhålla en tidsenlig lösning, — och den nyligen skedda tillsättningen af en komité i och för frågans utredning öppnar åtminstone en möjlighet härför — så vore krafterna åter enade, vägen banad och ett verkligt fortskridande möjliggjordt. Den närvarande terrorismen kan ha haft sitt goda med sig, men i längden skulle den verka förödande.

* *

*

Från mina notiser om konstförhållandena i vårt land på senare tider, hvilka här kanske kunna försvara sin plats såsom ett slags »historisk inledning», är det på tiden att öfvergå

till några mera speciella iakttagelser från årets båda här ofvan nämda utställningar.

Utställningen i Göteborg, en af de största som någonsin der hållits, invigde ett nytt, ändamålsenligt och värdigt hem för konsten. Denna utställning gaf oss dels en öfverblick af den svenska konstens nuvarande tillstånd, dels ett urval af hvad som på senare tiden åstadkommits inom våra grannländer. Utrymmet hade nämligen icke medgifvit en allmän inbjudning till de senare.

Den från Frankrike utgångna, konseqvent realistiska riktning, som visat en förmåga som ingen annan strömning inom konsten i vårt århundrade att på en gång med sig assimilera olika raslynnen och frigöra individualiteterna, hade tryckt sin stämpel på öfvervägande delen af hvad som hörde till det mera framstående på denna utställning. Det händer ej sällan att man får höra denna riktning i en ringaktande ton omtalas såsom en modenyck af alldeles sporadisk karaktär: ett omdöme som vittnar om en betänklig brist på förmåga af historisk uppfattning. Den bottnar nog djupare än så. Vår generation har, genom naturvetenskapliga, filosofiska och vittra impulser i förening, hvilka länge legat och grott i tidsmedvetandet, småningom kommit att se på naturen på ett annat sätt än tidigare generationer sågo på densamma, och denna förändring i den för konsten konstituerande naturuppfattningen har med nödvändighet dragit efter sig ett nytt system i framställningen af naturen — fast, väl att märka, först sedan denna uppfattning genomsyrat ej blott vårt tankelif, utan äfven våra föreställningar och känslor — ty konstens planta öppnar ej sin blomkrona förr än dess rötter trängt ned i och sugit näring ur själens fördoldaste bottenlager.

Denna konst är naiv, såsom konsten alltid varit i sina begynnelser. Detta vändes af dess motståndare ofta till en förebråelse: det fins inte några idéer i nutidskonsten, säga de; och om de dermed mena reflekterade idéer, kunna vi ge dem rätt deri. Men deröfver skola vi icke beklaga oss. Det har i vårt århundrade bedrifvits tillräcklig svindel med »idéer» i konsten, för att vi borde vara glada åt att hon nu, drifven af ett instinktartadt känslobehof, vill, liksom jätten

Anteus, hämta krafter genom beröringen med modern jorden, hvilket är en nog så god idé som någon annan. Medan förut former, uttryck och ställningar underkastades granskning och urval, anser man nu intet i tillvarelsen för lågt och oansenligt att vidröras af konstnärens händer. Den äldre konsten rörde sig inom typiska former; vår tids konst har ryckt det individuella och tillfälliga inom gränserna för sin verksamhet.

Den frihet gent emot den enskilda formen, som konsten numera tillvällat sig, kompletteras af en vidgad frihet i tillämpningen af kompositionslagarne. Det är en missuppfattning att nutidskonsten skulle ha afskuddat sig dem. Artisten sträfvar visserligen att göra dessa för den konstnärliga jämvigten nödvändiga anordningar så omärkliga som möjligt, så att det hela måtte gifva intrycket af något i verkligheten sedt och upplefdt; men de spela icke desto mindre en vigtig roll. Se t. ex. på *Richard Berghs* porträtt af sin hustru! Huru ögonblickligt och tillfälligt synes ej vid första påseendet denna bild vara uppfattad! Allt tyder här på en bestämd situation, som konstnären fixerat i sin tafla, och det är ju möjligt att en sådan också gifvits, men icke alla skulle vetat begagna sig af densamma på det sätt som Bergh gjort. Gif närmare akt på bakgrunden i denna bild! På ena sidan står frukostbordet dukadt, och på andra sidan befinner sig kaminen med den ofvanpå densamma puttrande tekannan. Detta är ju något så i sin ordning att man ej vidare reflekterar deröfver. Men tänk er denna tekanna borttagen! Det skulle derigenom uppstå ett tomrum i taflan. Inom ett stort fält i bakgrunden skulle ögat ej längre ha någon hvilopunkt, och kompositionen skulle ohjelpligt åka omkull. På de få färgklickar, hvaraf denna tekanna utgöres, balanseras hela taflan. Hvarje fullgodt modernt konstverk har sin »tekanna». Konsten är att anbringa den så oförmärkt, att ingen anar hvar den fins.

Långt ifrån att göra intryck af något färdigt och afslutadt, har denna konst tvärtom hela karaktären af en förberedelse och grundläggning för något framtida. Hon ansluter sig till det dagliga lifvets företeelser, men behandlar dessa med en bredd och en kraft, som stundom närmar sig det monumen-

tala. De strängt taget monumentala ämnenas område har hon deremot ej ännu beträdt. Bättre än att förevita henne detta är emellertid att afvakta den tidpunkt, då hon känner sig kallad härtill. Förr eller senare kommer den nog. —

Ehuru hos Sveriges konstnärskår en större summa af konstnärlig kraft är till finnandes än inom något annat af de skandinaviska länderna, är det derför ingalunda fallet att äfven enskilda af våra konstnärer öfverträffa alla dem i grannlanden; ja, jag skulle råka i villrådighet, om man både mig uppgifva någon svensk målare af den moderna riktningen, som kunde uthärda jämförelsen t. ex. med dansken Kröyer eller finnen Edelfelt. Hos dessa båda finner man, bredvid en öfverlägsen finhet i den konstnärliga behandlingen, en harmoni mellan innehåll och form, som tyder på fullständig helgjutenhet i konstnärernas bildning och den lyckligaste jämvigt mellan alla deras förmögenheter. Deras verk ha en sådan fulländad karaktär, som om de sprungit färdiga fram ur deras hufvuden; det finnes ingen klyfta, icke den minsta remna mellan hvad som åsyftats och hvad som uppnåtts. Af det sökande, studieartade, tunga och mödosamma, som stundom vidlåder den nya riktningens alster, finnes här lika litet något spår, som af denna allt för stora flyktighet, hvilken ofta under en pikant och liflig yta döljer ett bristfälligt förarbete och derför råkar sluddra på målet när den vill tala i ett naturligt tonfall.

Om största delen af *Albert Edelfelts* produktion äga vi i norden endast ryktesvis någon kännedom. Emellertid har ett utsökt kabinettstycke af hans pensel förvärfvats åt Göteborgs museum, och ett af hans förnämsta arbeten tillhör den nitiske mecenaten Pontus Fürstenberg. Hans mästerverk från årets salong, Pasteurs porträtt, hade ej kunnat medfölja till Göteborg, enär det numera tillhör franska staten. Icke desto mindre bildade de båda, äfvenledes på salongen i år exponerade arbeten, med hvilka han å utställningen var representerad, en af dess »spetsar». Hans pastellbild af herr och fru Wallgren visade honom som en af de störste tecknare, vi någonsin lärt känna. Fastheten, styrkan och säkerheten i modelleringen af bildens båda figurer äro höjda öfver allt beröm och båda gestalternas, men i syn-

nerhet fru Wallgrens, ställning och uttryck uppfångade med det finaste natursinne. Hans andra tafla, »Sommarafton i Borgå», var måhända ej fullt så betydande i karaktären som deliciös i utförandet, men i alla händelser en formfulländad tolkning af en enhetlig och ljuf naturstämning.

Kröyer började sin artistiska bana inom de bjerta färgernas och de starka belysningarnas område (»Smedjan i Hornbæk» med dess präktiga eldskenseffekt, »Gitanaboning i Granada» i danska statens samling med den sydländskt starka solskensbelysningen, »Sardineri i Concarneau» med effektfullt takljus, »Italienska byhattmakare» med brytningen mellan det strålande solljuset utanför och verkstadens unkna ångor, ett damporträtt i röd drägt mot röd bakgrund, ett flickporträtt i blå klädning mot blå fond, »Fiskare som draga not» med den intensivt gulaktiga belysningen från den nedgående solen, och främst af alla »Messalina», som glänser af gult siden, förgyllningar och gyllene smycken), men har på senare tiden vändt sig till dämpade, diskreta och beslöjade motiv. Hans båda bästa bidrag till Göteborgsutställningen falla inom den senare kategorien. Det ena var det af honom med sådan förkärlek behandlade sommarnattssceneriet från Skagen, som existerar i åtminstone tre olika exemplar (ett i olja, tillhörigt danska staten, och tvänne i pastell, af hvilka det större var det i Göteborg utstälda och derifrån till Nationalmuseum inköpta). Allt allmännare blir inom den nordiska konsten tillbakavändandet från de utländska pilgrimsfärderna till hemmets natur, och denna betydelsefulla strömning har nu fattat äfven Kröyer. Han har en gång genom sina färgstarka och ljusdallrande bilder från södern mer än någon annan bidragit att leda den danska konsten in på nya banor; han går nu för andra gången i spetsen, då han, med en redan i sitt ursprung storartad men nu genom lösningen af en mängd olika konstproblem dubbelt smidig och bildbar vorden talang, rycker sitt hemlands veka natur och stillsamma folklif inom området för sin verksamhet.

Då jag måste beteckna grefve von Rosens »Nordenskiöld» som det enda betydande alstret af monumental målarkonst på

denna utställning, är det med fästadt afseende på bildens historiska patos; ty en samtidshistorisk målning af stor betydenhet måste äfven Kröyers »Musik i ateliern» erkännas vara, endast med den skilnaden att Kröyer presenterar de af honom porträtterade personerna icke såsom de berömde konstnärerna X, Y och Z, utan såsom sina goda kamrater och hyggliga umgängesvänner. Dessutom spela porträtterna i taflan, så utmärkt de än äro uppfattade, på sätt och vis en underordnad roll; det som man först och främst får ett intryck af, är — musiken. Buret af breda, fylliga stråkdrag, flyter melodiens rytmiska andante ut i mäktiga böljor, — liksom cigarröken i långa härfvor sveper omkring i rummet, fyller vinklar och vrår och öfverst uppe vid taket melankoliskt står och vaggar af och an; och i denna melodi skimrar fioriturernas krimskrams, — liksom reflexerna från ljusen glittra och plira ur kristallkronor och lampetter. Och musiken har fått åhörarne i sitt våld; de tänka ej längre på hvarandra; hvar och en försjunker i sig sjelf, och deras tankar gå långväga, hvar åt sitt håll.

Den danske konstnär, som näst Kröyer tog uppmärksamheten i anspråk, var *Michael Ancher.* Som exekutör intager denne målare ingalunda någon framstående plats, men så mycket mer som karaktärsskildrare. Det har med rätta yttrats, att ingen nutida dansk konstnär kan måla män så som Ancher gör det. I hans stora tafla »Fiskare som återvänder från sin fångst» såg man ett slående bevis på så väl hans tekniska ofullkomligheter som hans förmåga af kraftfull menniskoskildring.

Axel Helsted, en af den äldre danska generationens bäste konstnärer, hvars arbeten ofta äro psykologiska studier af äkta och djup känsla, undfägnade denna gången med en i följd af sin brist på all målerisk »Reiz» föga njutbar bild, »Kommunalrådet», anordnad i ett slags reliefstil med en med taflans plan paralell fond och ett äfvenledes med densamma paralellt långbord, kring hvilket herrar stadsfullmäktige sitta glest grupperade. De förtjenstfulla ansigtena i bilden gå nästan förlorade genom bristen på *esprit d'arrangement.*

Bland norrmännen, som voro mera ojämt och i det hela svagare representerade än danskarne, förekommo

Werenskiold och Thaulow som de mest framstående. Tyvärr var Werenskiolds »Bondbegrafning» icke med; den var vid den tiden utstäld i Berlin. Denna i sin hjertgripande kärfhet om Björnsons bondenoveller erinrande bild borde bli sedd i Sverige. Ett herrporträtt af *Erik Werenskiold* erinrade genom skärpan i sin blick om ett par af Dürers porträttbilder (Hieronymus Holzschuher i Berlin och Oswolt Krell i München). En frisk bit natur var samme konstnärs med flink pensel målade »Inföding från Briskeby», en pojke med kälke i en snödrifva. Den som målar bäst snö af alla nordbor är emellertid *Fritz Thaulow*. Den lilla pastell af honom med motiv från Hamburg — nyfallen snö i en park —, som inköptes af Göteborgs museum, var ett af utställningens finaste landskapsstycken. Thaulow hade, liksom Werenskiold, samtidigt en tafla utstäld i Berlin, hvilken otvifvelaktigt skulle väckt uppseende, derest den kommit Göteborgsutställningen till godo. Det var en kall vinterdag med skarp luft och strålande solsken öfver en snötäckt nejd i närheten af Kristiania, med spår af fotgängare, som plumsat ned genom skaren, och skidlöpare, som lätt och ledigt åkt hän öfver den. Intet af de öfriga å den stora jubileumutställningen synliga snöstyckena uthärdade jämförelsen med detta verk.

De svenske konstnärerna äro som bekant numera delade i tvänne partier, af hvilka det ena, det akademiska, omfattar hufvudsakligen dels de äldre bland våra konstnärer, dels de yngste, medan flertalet af dem, hvilka afslutat sina läroår och befinna sig i den ålder, då mottagligheten för nya intryck ännu är liflig, sammanslutit sig till ett förbund, hvilket frånsagt sig all gemenskap med akademien. Partiorganisationen har emellertid å ena sidan skilt nära samhöriga element, å andra sidan sammanfört alster af riktningar som hafva föga med hvarandra att skaffa. Det hade sålunda för öfversigtlighetens skull kanhända varit förmånligare att betrakta vår svenska konst utan afseende på denna på yttre och alldeles tillfälliga anledningar grundade indelning, derest ej opponenterna kräft en afdelning för sig med anledning af den uteslutande för dess medlemmar tillgängliga utställning, som efter Göteborgsutställningens afslutande

öppnades i Stockholm. Efter en blick på några af de mera framstående akademisternas i Göteborg utstälda arbeten förflytta vi oss derför till Blanchs salong, der Konstnärsförbundets medlemmar voro företrädda med dubbla antalet taflor mot i Göteborg.

Inom de monumentala ämnenas sfer dväljas tvänne af våra förnämsta konstnärer, som gent emot den moderna riktningen intaga en temligen sjelfständig ställning, nämligen *Georg von Rosen* och *Julius Kronberg*. Endast den förre var emellertid representerad å Göteborgsutställningen, men med ett verk, som främst af alla utställningsföremålen tog uppmärksamheten i anspråk. Den till namnet redan allbekanta taflan föreställer Nordenskiöld i ett ögonblick, då han från sitt isfängelse uppe i polarhafvet spejar efter öppet vatten. Genom hela sin karaktär bildar denna tafla, såsom det anmärkts af en framstående dansk konstskriftställare, en pendant till Davids »Napoleon på Alperna», hvilken den dock öfverträffar i den måleriska behandlingen. I den namnkunnige fransmannens verk ser man slagfältens heros på sin stegrande springare med en verldsbetvingande åtbörd peka ut stråten för de härmassor, som följa honom i spåren, under det att hans mäktiga stämma tyckes öfverrösta dånet af orkaner och laviner. Grefve von Rosens tafla återger forskningens hjelte, i stum och samlad energi stående ansigte mot ansigte med naturen, som kastat sina väldigaste bålverk i hans väg. En manlig beslutsamhet hvilar öfver hans ansigte, som en pil på en spänd bågsträng. *Numine afflatur*. Grefve von Rosen hör till de få konstnärer i vår tid, som kunna våga att vara patetiska, derför att hans patos är så äkta, storartadt och fritt från allt traditionelt påhäng. Det sätt, på hvilket konstnären återgifvit de blåaktiga, under det våldsamma trycket söndersprängda och på hvarandra staplade isblocken med deras transparenta brottsidor, som träffas af solstrålarne och återkasta dem i nyckfullt liniespel, är prägladt af på en gång originalitet och trovärdighet; det förefaller som en gåta, huru konstnären, som ju icke kunnat göra sina studier på ort och ställe, förmått förläna landskapet denna med en öfvertygande sanning verkande arktiska karaktär.

Alfred Wahlberg, hvars storartade bidrag till akademiens utställning i fjol väl ännu lefva i friskt minne hos dem som sågo dem, var i Göteborg jemförelsevis svagt representerad. *August Malmström*, numera sällan sedd på våra utställningar, öfverraskade med en liflig och drastisk, med mycken humor framstäld scen ur barnverlden, kallad »Grindslanten». *Hellqvist* hade, i följd af sin långvariga sjukdom, ingenting af större intresse att framvisa. *Gustaf Cederström* hade deremot infunnit sig med ett verk, »Frälsningsarméen», som visserligen ej gick fritt för befogade anmärkningar beträffande den tekniska behandlingen, men som dock måste nämnas med stor aktning på grund af den mer än vanligt djupgående karaktäristiken af de enskilda figurerna. *Axel Jungstedt* utstälde, bredvid ett temligen matt porträtt, romerska atelierinteriörer af praktfull färg och stor teknisk fulländning. *Oskar Björck* deltog dels med det från fjolårets utställning å akademien kända liffulla porträttet af sin hustru, dels med en »Susanna», hopkommen utan spår af inspiration; i noggrant arkeologiskt studium och i en lysande behandling af accessoarerna röjde den en bestämd påverkan af Kronberg. En talangfull konstnär är *Ivar Nyberg*, — så talangfull, att statens inköpsnämd redan i fjol försåg Nationalmuseum med en liten småsak af hans hand. Hade icke detta inköp stått i vägen, skulle hans i år målade »Byskräddare» visserligen med ännu bättre rätt intagit en plats i statens samling. En tid en synnerligen lofvande konstnär, har *Johan Tirén* under sin långvariga Norrlandssejour »avancerat baklänges». Alla detaljer i hans taflor målas nu på ungefär samma sätt; det finnes icke längre någon stoffverkan i dem, och om någon intressant behandling af ljuset och luften kan man ej längre tala.

En konstnär, som gått framåt på sista tiden, är deremot *Alf Wallander*, en brorson till den äldre målaren med detta namn. Honom egen är en liflighet och fyndighet i skildringen, som man kunde önska se litet mera af i den svenska konsten. Hans bild »De gamla», föreställande en handtverkarefamilj på sommarutflykt i skärgården, hvarvid ungdomen roar sig med dans och lek borta i en backe, medan de gamla föräldrarne sitta i förgrunden och skina af för-

nöjelse öfver det granna vädret och den välsignade söndagshvilan, var humoristisk och känslig, på samma gång som den ädagalade afgjorda framsteg i behandlingen af landskap och luft. Den sistnämde konstnären tillhör nu verkligen opponenterna, men hans här nämda tafla, den bästa han hittills målat, var endast synlig å Göteborgsutställningen, hvarför jag bort nämna honom i detta sammanhang. Och härmed afbryter jag en uppräkning, som kunnat fortsättas än längre, för att öfvergå till Konstnärsförbundets utställning.

* *
*

I allmänna grunddrag har jag redån antydt egendomligheterna hos den riktning, till hvilken flertalet af de artister, af hvilka förbundet utgöres, anslutit sig. Det återstår att påvisa, huru de moderna principerna närmare gestaltat sig hos några af deras mest framstående förkämpar.

De djupaste konstnärsnaturerna bland medlemmarne af Konstnärsförbundet äro *Richard Bergh* och *Per Hasselberg*. Under den vildvuxna ytan af den förres konst döljes den sorgfälligaste vård af hvarje detalj och en den mest skärpta aktgifvenhet på relationen mellan hufvudsak och bisak. Hans porträtt af fru Bergh är ett verk af klassiskt värde och lyckligtvis bevaradt åt vårt land, hvars konst det bör kunna tjena till kraftig impuls.

Tyvärr står det ännu i vida fältet, huruvida *Hasselbergs* kolossalgrupp i gips »Farfadern» kan komma att utföras i ett ädlare material. Vår hufvudstad, så rik på mer och mindre lyckade statyer af historiska personligheter, kan dock ännu uppvisa blott få reproduktioner af andra plastiska konstverk, oaktadt dess parker och omgifningar erbjuda så många sällsynt vackra platser för konstverks anbringande. Vore intresset för hufvudstadens försköning genom konstverk nu det samma som för tjugo år sedan, så läte man visserligen ej tillfället till förvärfvandet af ett sådant verk som detta gå sig ur händerna. Hasselbergs grupp, bygd med en nästan arkitektonisk symmetri, som förstärker det intryck af hvila och ro, hvilket det varit konstnärens afsigt att väcka, framställer en gammal man af vördnadsbjudande drag och gestalt,

som lyft en liten pilt upp i sitt knä, men, då denne inslumrat, sjelf låter armarne sjunka och faller i sömn, så att barnet håller på att glida ned ur hans sköte. Motivet är äkta plastiskt och så vidt jag vet aldrig förr användt, former och linier ädla och harmoniska och behandlingen af kroppsytan känslig och liffull. Jämvigt och sinne för formskönhet prägla i högre grad Hasselbergs konst än någon annan svensk konstnärs.

Inom gränserna för det lekande, nätta och behagliga har *Zorns* konstnärsskap hittills utvecklat sig, och på detta område har den unge konstnären redan skördat en framgång så fullständig, att en sådan väl aldrig förr kommit en svensk artist vid hans år' till del. Tiden skall måhända fördjupa hans konst; i detta afseende bör han kunna nå ännu högre resultat än hittills, men i alla andra är han fullfärdig och fulländad. Medan ett par af denne ovanligt begåfvade konstnärs verk, fast på ett ingalunda okonstnärligt sätt, gingo publikens smak ett steg till mötes, var hans »Kapprodd» en ensamt af den lyckligaste konstnärliga instinkt ingifven bild af oförlikneligt naivt behag.

En rikt utrustad konstnär är äfven *Carl Larsson*, dock mera på fantasiens vägnar än på formsinnets. Han är full af infall och påhitt; få af hans bilder äro fria från ett kapriciöst drag. I hans »Friluftsmålare» yttrar det sig deri, att han ryckt hela genre-episoden ut i den breda taflans ena kant (hvarför han som koloristisk motvigt måst anbringa en rödmålad packvagn vid andra sidan), i »Främmande» deri att han valt ett motiv af så intensiv solbelysning, att han troligen ej själf kunnat betrakta det utan att det svidit i ögonen, i hans af herr Fürstenberg till Nationalmuseum skänkta »Atelieridyll» i den lustiga reflexen af fönstret på fru Larssons nästipp, i »Lilla Susanne» af det alls icke af ämnet betingade långkatkesformatet och i aqvarellen »Keramik» i några vågade molntappar, som på nära håll se ut som rena suddet, men på afstånd göra sig öfverraskande väl. Till och med den döda naturen afvinner han humoristiska drag.

Genomarbetade äro hans saker långt. ifrån alltid. Det finnes ofta partier i dem utan hvarken form- eller färgintresse. Marken i »Keramik» är ett sådant. Figurerna i »Fri-

luftsmålare» äro behandlade med en illustrationsmässig flyktighet, hvarmed emellertid mycket väl låter sig förena att de utgöras af ovanligt karaktäristiska typer. Hans taflor hafva alltid improvisationens företräden och ej sällan äfven dess brister.

Raka motsatsen till Larsson är *Georg Pauli*. Utmärker sig den förre genom en genialisk flyktighet, så framträder en tungrodd och utstuderad grundlighet i flertalet af den senares arbeten. Reflexionen har spelat hufvudrollen i hans konstnärliga verksamhet, som ej sällan företett drag af eklekticism. Emellertid kan hans sunda och solida teknik i en sådan bild som »Konfirmanden» framhäfvas såsom mönstergill; hans landskap »Ruinerna» utmärker sig genom sin blida stämning, och hans vignetter efter till större delen italienska motiv, hvilka efter hand komma att publiceras i Ny illustrerad tidning, röja en fin stilkänsla.

Medan *Hugo Salmson* genom sitt deltagande i årets utställning endast skulle ha minskat sitt konstnärsrykte i Stockholm, derest han ej genom några efter utställningens öppnande insända porträtt i pastell återupprättat det, spordes deremot på andra håll inom figurmålningen afgjorda och stora framsteg.

Att *Ernst Josephson* förr eller senare skulle slå sig igenom, hade man all anledning att tro, ty bakom famlandet i hans tidigare arbeten låg en brinnande lust att återge naturen så, som han sjelf såg och uppfattade den. Öfver konstnärens båda i Göteborg exponerade taflor hvilade ännu en viss tyngd, ehuru äfven de höra till den sortens konstverk, som man tycker bättre om för hvarje gång man ser dem åter. Men i »Höstsol», hans senaste och yppersta arbete, står han som herre öfver svårigheterna och, hvad mera är, som en innerligt och djupt kännande konstnär. En husvägg, på hvilken solen skiner mellan grenarne af ett aflöfvadt träd, af hvilket man endast ser skuggan, ett par vissna blad på marken och en öppen dörr, genom hvilken en gammal orkeslös gumma släpar sig fram, det är alltsamman. Mycket är det ju icke, men nog för åstadkommandet af en stämning, som lemnar efter sig ett varaktigt intryck.

Efter vida kortare förberedelser än Josephson har *Allan*

Österlind intagit en plats bland våra bäste konstnärer. Äfven hos honom spårar man ett framsteg mellan det verk som han sände till Göteborg och det som han för första gången exponerade å Konstnärsförbundets utställning. Det förra, den enda dramatiskt anlagda bilden å hela utställningen, bär namnet »En olyckshändelse». En gosse bäres medvetslös och med blödande hufvud in i en bondkoja, följd af ett par förtviflade qvinnor, medan en hop löst och ledigt patrask skockat sig samman och tigande betraktar uppträdet. Lokalfärgerna i denna bild smälta samman i en silfvergrå ton, som visserligen verkar fint, men dock smakar litet af raffinemang. Fulla steget ut i naturen har målaren tagit i bilden »Till dopet». Det svåra problem han här stält sig, solverkningen under ett löfhvalf, genom hvilket endast en och annan spridd stråle hittat ned, har han löst med öfverraskande lätthet och kraft. De ljusa ovalerna leka med hvarandra på marken, dansa upp och ned åt väggen och hänga som kedjor af paljetter i barnens hår och långt ned åt deras ryggar. Längst borta bäres ett litet bylte, innehållande en nyfödd verldsborgare, ut ur bondgården för att föras till kyrkan, der dopet skall försiggå, och i spetsen för den anspråkslösa processionen går en liten af sin *service d'honneur* högst intresserad broder med en oformlig cylinderhatt på hufvudet och en blomsterqvast i handen. I förgrunden hafva hans lekkamrater skockat sig samman för att se på ståten.

Under det att bland djurmålarne *Georg Arsenius* denna gången haft föga af intresse att förevisa — må hända en följd af den hos honom gjorda beställningen på illustrationer till ett franskt praktverk, om hvilken det berättats i tidningarne — har *Bruno Liljefors*, som icke allenast är en skicklig konstnär utan äfven en flitig, på båda utställningarne exponerat förträffliga arbeten. Hans »Räffamilj», utstäld i Göteborg och der såld till Nationalmuseum, är ett för konstnären med hans extravaganta och till stor del på egen hand uppfunna teknik synnerligen kännetecknande bild. En humor i framställningen, som ej varsnats i konstnärens föregående målningar (men så mycket mer i hans teckningar), gör sig gällande så väl i den nämda taflan som i »Ett hökbo» och »Räf och kråkor» å Konstnärsförbundets utställning.

Liksom Nyberg, hade *Axel Lindman* skäl att önska fjolårets inköp till Nationalmuseum ogjordt, då han i så fall hade varit temligen säker om att få sin i år fullbordade stora tafla »Stockholms inlopp» upphängd derstädes. Och, äfven gerna medgifvet att det mindre förarbete för den stora duken, som han i fjol afyttrade åt museum, i konstnärliga egenskaper väl uthärdar jämförelsen med hans större opus från i år, hade det dock varit önskvärdt att det senare blifvit det som representerat honom i vår publika samling; ty medan den lilla vyn af Stadsgården sitter helt opåaktad, skulle denna tafla blifvit betraktad af alla, antingen de nu förstode konst eller ej, och den skulle i mångas minne hafva inpräglat vår hufvudstads skönhet i ett solljust ögonblick.

August Hagborg plägar ju eljest räknas till våra figurmålare, men i »En morgon i Cayeux», hans enda bidrag till utställningen, är landskapet det öfvervägande. En strand som flyter ned till hafvet och kryper in under dess blickstilla yta utan branter eller afbrott, alldeles som mjölgröt i mjölk; en skock fiskarqvinnor samlade vid ett par båtar långt in i taflans mellanplan, och öfver det hela den samma med lätta, hvita skyar öfversållade himmel, som Hagborg målat så många gånger förut: sådan är den tafla med hvilken konstnären nu sent omsider fått göra sitt inträde i Nationalmuseum.

Wilhelm von Gegerfelt har samtidigt fått en tafla buren in öfver dess tröskel, men detta en aqvarell. En egendomlig specialitet, dessa aqvareller af Gegerfelt! Det är icke mycket teckning i dem, endast ett virrvarr af färgfläckar, hvilka dock alltid på afstånd både forma ut sig till natur och tjusa genom sin djupa timbre och sin fulländade harmoni.

* *
*

Afsigten med detta utkast har endast varit att påpeka de förnämsta och mest intresseväckande föremålen å årets båda konstutställningar i Sverige samt att lemna några antydningar om deras upphofsmäns lynne och egendomligheter såsom konstnärer. Årets utställningar i Sverige hafva gjort ett godt verk. Intet föregående år hafva våra båda konstmuseer riktats med en sådan mängd af förträffliga arbeten,

och hvad museerna ej af egna medel förmått förvärfva, hafva frikostige mecenater stält till deras förfogande. Särskildt anmärkningsvärdt är att Nationalmuseum i år fått mottaga ett för dess räkning inköpt och åt detsamma med varm hand öfverlemnadt arbete af en nu lefvande svensk konstnär. Ännu anmärkningsvärdare är dock måhända att gifvaren är från Göteborg.

Det behöfves kanske ännu ett par år för att bringa Stockholm till insigt om, att äfven en hufvudstad har skyldigheter mot konsten.

Karl Wåhlin.

Två dikter af Longfellow,

försvenskade

af

Hjalmar Edgren.

Solskensdagen.

(A Day of Sunshine.)

Hell dig Guds gåfva, sköna dag,
Då njutning heter stundens lag,
Då jag ej mera sträfva vill,
Då det är nog att vara till!

I hvarje nerv, i pulsens slag,
I hjernans hvarje fiber jag
Förnimmer en elektrisk ström
Af lifvets fullhet, likt en dröm.

Bland träden spelar vinden fri
— En glad, en himmelsk symfoni —
Och rör hvar gren, som en tangent
Uti ett mäktigt instrument.

Och ofvan mig — en herrlig syn! —
Sig hvälfver nu den vida skyn,
Där solen på safirblå djup
Framseglar, lik en gyllne slup,

Mot öarne vid västerns rand,
Emot lycksalighetens land,
Hvars branta alper lyfta opp
Så mången skroflig, isklädd topp.

I lätta vindar, mån I strö
I rummen körsbärsträdens snö
Och böja persikornas blom
Till mig med all dess rikedom!

O lif, o sälla tankars gång!
O fröjd, hvars enda röst är sång!
O mänskosjäl! kan du ej bli
Så glad som vinden och så fri?

Skymning.

(Twilight.)

Så dyster är kvällen, så skytung,
Och vinden blåser kall.
Likt måsarnes vinge glimmar
Hafsvågornas snöiga svall.

Men borta i fiskarhyddan,
Där flammar ett rödare ljus,
Och ett barnanlete blickar
Ur fönstret mot vågornas brus.

Det sluter sig tätt mot rutan,
Som ville i natt och storm
Dess barnsliga öga skåda
En skepnad höja sin form.

Och en kvinnas skymtande skugga
I växlande bild sig ter:
Än växer den hög mot taket,
Än böjes och sänkes den ner.

Hvad täljer den brusande hafsvåg,
Och vinden med rasande tjut,
När de slå mot darrande rutor,
Väl barnet, som blickar ditut?

Hvi jagar den brusande hafsvåg,
Den kalla, rasande vind,
När de träffa modrens hjärta,
All färg ifrån hennes kind?

Hvilken är den enklaste, nyttigaste och tacksammaste läroverksreformen?

Några ord med anledning af läroverkskomiténs betänkande och deröfver afgifna utlåtanden.

Då för ungefär ett år sedan *) eller något mera den senast tillsatta läroverkskomiténs den 25 aug. 1884 dagtecknade digra »Betänkande I och II» utsändes, var det icke utan en viss beklämning som »de stilla i landena» togo del af de genomgripande reformer af hela vårt undervisningsväsende, både det högre och det lägre, hvilka nämda komités majoritet trott sig böra förorda. För en hvar, som något följt med den historiska utvecklingen af vår undervisningsfråga och dermed följande mer eller mindre lyckliga reformer, hvilka på senare åren varit blott alltför många, och äfven sätter värde på det lugn, som utan tvifvel ännu en lång tid behöfts för våra läroverk, — för en hvar sådan syntes en så våldsam omstörtning, som den komitén föreslagit, minst sagdt betänklig. Och betänkligheten var så mycket mer berättigad, som denna komité af allt att döma räknade med ovanligt starka faktorer. Tillkommen genom en liflig agitation af ett riksdagsparti, hvars ledande andar på den tiden nästan med raseri slagit sig på skolförbättringen, bar komitén i sin första sammansättning, bortsedt från de oundgängligen nödvändiga »sakkunnige», mycket tydliga spår af sitt ursprung, och oaktadt åtskilliga medlemmar, såsom vi förmoda i känslan af sin oerfarenhet och sina bristande insigter i det ifrågavarande ämnet, snart sökte befrielse från

*) Det torde böra anmärkas att denna uppsats skrefs i början af detta år (1886).

uppdraget, stodo dock tillräckligt många qvar, för att man kunde förmoda en majoritet för mera avancerade åsigter och genomgripande reformer, än som af många undervisningens vänner ansågs lämpligt. Komitén grep sig också an med en sådan grundlighet, att verkningarna, såsom bekant, spordes ända ned till skolornas yngste alumner, som fingo brådt att taga reda på icke blott huru mycket eller huru litet de läste, lekte eller sofvo, utan snart sagdt hvad de åto, drucko och klädde sig med; och vid åsynen af alla dessa förberedelser och vid tanken på de styrande viljorna, var det ej underligt, att man, som sagdt, med undran och räddhåga vid början af sistlidet år tog i handen det nämda »Betänkandet» och ingalunda kände sig lugnad af professor Keys ändå digrare tillskott dertill, hvilket något senare lemnade pressen.

Men »audiatur et altera pars» är nu en gammal god regel, som torde ha sin synnerliga tillämpning med afseende på komitéarbeten, och så befaldes alla »vederbörande» att yttra sig. Resultatet deraf föreligger i det tre delar starka »Utlåtanden och yttranden angående läroverkskomiténs Betänkande etc.», hvilket i dessa dagar utdelats. Var studiet af detta sistnämda oroande, så kommo de förra med lugnande medel nog, och slutreflexionen vid genomläsandet af dessa »utlåtanden» är, såsom följer: har läroverkskomitén lemnat en synnerligen betydande produkt af sin energi och sitt arbete, så hafva å andra sidan dess granskare gjort det ej mindre och med det resultat, *att sällan ett komitéarbete blifvit så grundligt nedgjordt som detta »Betänkande»*. Det är ett faktum, hvarom en hvar kan öfvertyga sig, som vill genomgå de om lika mycken insigt som oveld och grundlighet vittnande kritiker, som här föreligga, af snart sagdt alla komiténs förslag. Dermed skulle enligt vanlig praxis reformfrågan hafva fallit för tillfället åtminstone, men behofvet af en hel eller partiel skol- och universitetsreform har väl blifvit snart sagdt en trosartikel, och frågan må derför gerna stå opp, helst den, sanningen att säga, kan göra det som en ny fogel Fenix i föryngrad och förskönad skickelse.

Ty hvilket än resultatet må bli af komiténs och dess

granskares arbete, så har det icke blifvit gjordt förgäfves, utan medfört en vinst, som väl motsvarar den nedlagda mödan, och är af snart sagdt oskattbart värde. Den består denna vinst, synes oss, deri, att man å alla sidor fått tillfälle att uttala sin mening om vår bildning och undervisning, ända ifrån universitetskansleren till läraren vid våra pedagogier eller rådstuguledamöterna i den oansenligaste småstad, och många af dessa uttalanden skola ej, hoppas vi, hafva fälts förgäfves. Det är nämligen ej nog med att de af komitén uttalade grundsatserna blifvit från alla sidor skärskådade, dess uppgifter och beräkningar kontrollerade och rättade, dess förslag både till sitt ursprung och sina följder noga betraktade och öfvervägda, icke heller har man inskränkt sig till att blott gilla eller förkasta resultaten, utan — och det anse vi för ytterligare en särskild vinst af det kritiska samarbetet af alla verkligt sakkunnige — flera af de enskilde eller korporationerna, som haft att yttra sig, hafva äfven bifogat egna förslag, uppgjort fullständiga läsplaner med timantal m. m. för olika linier, klasser o. s. v. En följd häraf är att, om man förr eller senare vill företaga vare sig en fullständig eller partiel omstöpning af vårt undervisningsväsende, skall man icke sakna ledning eller utredning nästan vid någon dithörande punkt. Detta är, som sagdt, hufvudsakliga vinsten af ett komitéarbete, af hvilket eljes sannerligen icke mycket står obestridt qvar.

Men äfven utan hänsyn till en fullständig omorganisation af våra undervisningsverk skall man i ifrågavarande publikationer ega antydningar och anvisningar till många partiela reformer och praktiska anordningar, hvilka när som helst och utan ringaste skada för det hela skola kunna företagas. Dit räkna vi sådana förslag som det om lärjungarnes afgifter till statsverket, om indragning och ombildning af åtskilliga läroverk m. fl., dit räkna vi ock en reform, om hvilken vi i denna uppsats vilja framställa vår mening lika anspråkslöst, som dess titel är motsatsen. På vår ofvanskrifna fråga: Hvilken är vår enklaste, nyttigaste och tacksammaste läroverksreform? svara vi: *Borttagandet af det n. v. latinska skrifprofvet från afgångs-*

examen och af den dertill förberedande latinska temaskrifningen i läroverkens sjette och sjunde klasser.

Reformen är, sade vi, den enklaste, den som skall förorsaka det minsta tänkbara besvär, enär den ej kräfver mera än ett penndrag af Kongl. Maj:t, liksom det ej heller behöfts mera för borttagandet af det matematiska skrifprofvet från den klassiska linien. Men det beqväma hvad sättet angår för denna reform är dock blott en bisak, ehuru tydligen icke alldeles utan betydelse; af större vigt äro de *följder,* som en dylik reform skulle medföra, och det är dem vi särskildt vilja taga i betraktande.

En och annan skall troligen vid första antydan af ifrågavarande förslag mena att den klassiska skolbildningen skulle härigenom tillfogas betydligt afbräck vare sig i qvantitativt eller qvalitativt afseende, men vi hysa en alldeles motsatt åsigt, hvilken vi nästan tro skall delas af de flesta, som göra sig reda för hvad det latinska temaskrifvandet i våra dagar egentligen innebär.

Det innebär en under de fyra sista åren af skolans eljes omvexlande och underhållande timmar ständigt fullföljd dressyr, som lagt sin tunga hand icke blott på latinlektionernas, utan äfven på frihetens stunder. Och hvad går den ut på? Den går ut på att till något som kallas »latin» *) öfverflytta af läraren gifna fraser eller satser på en svenska, som eljes ingen lär begagna hvarken i tal eller skrift och med ett innehåll, som nästan alltid rör sig kring forntida personer och förhållanden, aldrig kring något modernt eller fosterländskt. Och hvad är då resultatet af arbetet på en dylik »stil», återkommande lika många gånger som läsåret har veckor och dubbelt så ofta som de skriftliga uppsatserna på de lefvande språken, hvilka man ju kan tycka borde långt hellre få brorslotten? Jo, att lärjungen lyckas att med latinska glosor och fraser täcka en på svenska

*) Man torde nu för tiden vara ense om att det latin, som med iakttagande af vår latinska grammatiks regler åstadkommes, icke är hvarken en viss tids eller vissa författares språk, utan ett konstrueradt normalspråk, inför hvilket alla romerska skriftställare helt säkert skulle känna sig mycket främmande.

skrifven liten berättelse om Cæsar eller Hannibal, Alexander eller Xerxes o. d., omvexlande med några reflexioner om Spartanernas eller Persernas uppfostran m. m. dylikt. Och hur frambringas denna latinska produkt? Ingalunda så, som det ju borde vara, att lärjungen med stöd af sin kännedom om den romerska andan, sättet att tänka och resonnera o. s. v. eller med minnet af någon författares sätt att uttrycka samma sak återgifver på latin den ifrågavarande meningen, då som vi väl veta sällan ett och hvart af de svenska orden finner precis motsvarande glosa; nej, utan hans arbete består i att ur en arsenal af hjelpredor, som kallas »Latinskt lexikon», »Latinsk stilistik», »Antibarbarus», »Om konjunktiven i latin», »Om att-satser» m. fl., söka upp de af andras händer samlade glosor, fraser m. m. som kunna tänkas förekomma på ifrågavarande svenska ord och meningar. Högst få reflektera öfver huruvida det funna uttrycket passar i stycke med meningen och sammanhanget, utan gripa det liksom jägaren nedlägger sitt byte, förtjusta öfver att hafva påträffat det och kunna gå vidare i texten. Och att så är kan hvar och en bekräfta, som åser en i skolan verkstäld s. k. profskrifning eller tager i sin hand en af läraren rättad sådan stil, då knappast en rad skall i allmänhet befinnas passabel, utan antingen fullkomligt utplånad och i marginalen försedd med de välkända »bockarne» eller — i bästa fall — omskrifven på ett sätt som visar att det först skrifna fått stå qvar af barmhertighet mot de formelt riktiga glosorna, om ock de ej bära annat spår af »latin». På lärarens fråga, hvarifrån de felaktiga uttrycken härleda sig, skall lärjungen i de flesta fall svara »det står i lexikonet», och befinnas hafva rätt på ett sätt, som icke just vittnar om dessa öfningars förmåga att skärpa lärjungarnes eftertanke och omdömeskraft.

Det är i våra ögon ett rent af sorgligt arbete, detta tema, som under svett och möda frambringas under en 4 à 5 timmars skrifning i skolan.

Hvartill tjenar då detta skrifveri? Icke till hvad ju vore någorlunda rimligt, inlärande och förstående af den latinska grammatikens regler, ty dertill finnes en mycket genare väg, som flitigare kunde begagnas, nämligen de munt-

liga extemporerade öfningarna att öfversätta från modersmålet till latin. Icke heller behöfvas de nödvändigt för någon tankens dressyr i allmänhet, ty dertill kunna lika väl de moderna språken användas, om ej annars matematik, logik m. fl. kunna göra till fylles. Och slutligen, icke har en bland hundra af alla de många, som egnat så många timmar af sin skoltid åt latinsk stilskrifning, haft den ringaste praktiska nytta af denna — sport hade vi så när sagt, om ej hela saken vore så bedröflig.

I äldre tider och för öfrigt ännu långt in i vårt århundrade kunde latinskrifningen med något fog anses som blomman af latinstudiet. Ett oerhördt antal timmar egnade åt detta ämne gaf tillfälle både att grundligt studera författarne, tillegna sig deras språk och öfverhufvud hela innehållet i den latinska literatur, som lästes, och derjemte tid att drifva grammatik och skriftliga öfningar med det resultat, att en till universitetet dimitterad gymnasist i *dessa* stycken var långt mera hemmastadd än en nutidens abiturient.

I senare tider, då nya ämnen undanträngt latinet och betydligt reducerat dess timantal, har man sett sig tvungen att ständigt minska fordringarna på såväl mängden af lästa författare, som ock på qvaliteten i allmänhet af latinkunskapen, — men man har underlåtit att minska hvad man först bort minska, nämligen latinskrifningen; man har velat bevara hvad jag ofvan kallar »blomman», äfven sedan man betydligt stympat både roten och grenarne, ja förändrat både jordmån och klimat för latinodlingen. Man har sökt hjelpa det alltjemt qvarstående missförhållandet genom att åstadkomma hjelpmedel af alla slag och former, men man har ock dermed gjort latinskrifningen till blott ett slags mosaikarbete; och vi undra, hur mången abiturient skulle kunna åstadkomma sitt latinska tema med blott Sjögrens gamla lexikon utan grammatik.

Så mycket om hvad det latinska temaskrifvandet är!

Låtom oss nu se till hvad af dess borttagande skulle följa. Vi påstå först och främst, en *tidsbesparing af ingalunda föraktliga proportioner.* Hvarje lärare i latin lär

kunna intyga att af de åtta timmar i veckan, som i alla klasser äro anslagna åt latinet, måste minst *en* i hvar af sjette och sjunde klassens afdelningar åtgå till dikterandet af svenskan plus genomgåendet af den latinska öfversättningen. Redan dispositionen af denna timme, vare sig den användes till latinet i öfrigt eller till något annat ämne, vore ju en vinst för lässchemat af några och trettio timmar under ett läsår, ett visserligen ringa tal, kan man tycka, men dock lika stort som i ett par af nyss nämda klasser är anslaget t. ex. åt tyskan, fil. propedeutik, fysik m. m. Men ej nog härmed! Tager man i betraktande den tid som hemma användes till utarbetande af detta hvarje vecka återkommande scriptum, så torde minst tre à fyra timmar tryggt kunna påstås dertill användas; och inbesparingen af denna tid eller användandet af densamma till annat hemarbete vore en vinst af lätt begripligt värde i en tid, då man räknar till och med minuterna för lärjungarnes hemarbeten.

Vi uttalade nyss ett »antingen — eller» angående användandet af den från latinskrifningen vunna tiden, och vi vilja yttra några ord om ett alternativ härför. Hyllar man deras åsigt, som tro på öfveransträngning vid våra läroverk, så har man ju ett ypperligt tillfälle att bereda lärjungarne en lindring i hemarbetet, hvilken icke på något annat sätt kan så lätt och utan skada eller rubbning af bestående ordning åstadkommas, och allt ordande om öfveransträngning i ifrågavarande klasser vore dermed afklippt liksom allt sökande efter bot på annat håll.

Skulle man återigen mena att det ej är så farligt med denna öfveransträngning, så kan man ju tillgodose något annat ämne helst genom användandet af den timme, vi nyss omtalade såsom upptagen af det latinska temat.

En annan följd skulle vara *latinstudiets riktigare bedrifvande och höjande i skolorna.* Vi våga påstå att hela latinundervisningen nästan ända nedifrån sitt lägsta stadium (4 klassen) skulle undergå en förändring, som närmast är att likna vid en fånges befriande ur bojor och fängsel. Ja, vi tycka oss höra den lättnadens suck, som skulle genombäfva den latinläsande ungdomen och hela latinstudiet för

resten. *) Hur skulle ej den latinska grammatikens dimensioner kunna krympa ihop, då man icke behöfde med tanken på stilskrifningen utarbeta och inarbeta dessa otaliga regler med sina många undantag. Satte man såsom fordran vid mogenhetsexamen en kännedom af latinska språket at samma *beskaffenhet* med den man fordrar i grekiskan d. v. s. förmågan att någorlunda ledigt öfversätta såväl lästa som lättare icke lästa författare, redogöra för såväl det grammatiska sammanhanget som för det historiska, »antiqvariska» m. m. af innehållet, så skulle sannerligen latinets ifrigaste vänner finna sig mera tillfredsstälda än nu. Ty äfven utan något försummande af den grammatiska undervisningens *»hufvudsanningar»* skulle man, frigjord från de grufliga följderna af att ej ha klart för sig t. ex. »konjunktivläran» eller »de hypotetiska fallen», alla konstigheter vid »ut och ne» o. s. v., hafva tid att dels genomgå en betydligt längre kurs, dels och framförallt att långt grundligare än nu sysselsätta sig med innehållet hos författarne d. v. s. den romerska historien, kulturen m. m. Abiturienten skulle med icke mindre säkerhet finna sig till rätta med en klassisk författare och under följande tider af sitt lif ju icke vara sämre ställd än nu, då såsom vi veta han aldrig behöfver någon kunskap latinskrifning, men har all möjlig anledning och otaliga tillfällen att glädja sig åt sin förmåga att förstå latin. Och sådant bör tydligen målet vara för *skolans* latinläsning. Må sedan stilskrifningen höra till universitetet **), må man der drifva grammatikens alla finesser till hvilken spets som helst för dem, som slå sig på klassiska studier, men må man ha klart för sig att de ej höra till skolan och att de der kräfva mycket mera tid och större ansträngning än resultatet är värdt.

* *
*

*) Om jag vågar påpeka den ofantliga lättnaden för de lärare, som hittills dignat under bördan af den själsmördande "stilrättningen", så är det blott för att antyda deras beredvillighet att åtaga sig motsvarande arbete af annat slag; — äfven det till besparing för det hela.

**) Vi påpeka dock att borttagandet af flere examina stili latini af såväl kansleren som båda universitetens konsistorier tillstyrkts.

En härmed sammanhängande fråga, om hvilken vi äfven vilja yttra några ord, är den huru mogenhetsexamen i latin borde gestalta sig. Läroverkskomitén har märkligt nog föreslagit att man *jämte* det redan förut befintliga skriftliga öfversättningsprofvet skulle införa ännu ett sådant, nämligen en öfversättning från latin till svenska. Vid tanken på det försvårande af denna examen, hvilket otvifvelaktigt ligger i detta förslag, helst till detta senare prof äfven någon öfning finge i skolan ega rum och således ett nytt slags scripta komma att öka mängden af redan befintliga, vore man frestad att misstänka att detta förslag åsyftar detsamma som komiténs förslag om latinets ovilkorliga förening med grekiskan, nämligen latinets dödande i våra läroverk — en beskyllning som flere än en af komiténs granskare uttalat.

Visserligen skall häremot invändas att komiténs förslag äro alternativa, enär vid mogenhetsskrifningen endast *ett* af dessa tvenne »latinska» skrifprof behöfva godkännas. Men det är dock bra sent, som detta val erbjudes. Hela den långa förberedelsetiden till ifrågavarande afgångsscriptum torde blifva alldeles densamma som hittills, om icke eljes fordringarna på öfversättningen från svenska till latin betydligt sänkas. Och äfven till det andra öfversättningsprofvet torde som sagdt någon förberedelse behöfvas. Ty det är naturligtvis icke tänkbart att af de i samma klass i latinet undervisade lärjungarne några redan tidigt skulle få klart för sig och tillkännagifva att de ämna skrifva blott det ena af dessa två scripta och önska att derefter få sin undervisning inrättad, utan så vidt vi förstå måste denna fortgå som hittills och ynglingarne göra sig ad utrumque parati och således sigta åt ett dubbelt mål — med fara kanske att förfela dem båda.

Rimligare vore väl då att införa blott öfversättningsprofvet från latin till svenska, helst en dylik öfning ju redan kan åstadkommas i åtskilliga klasser på grund af skolstadgans föreskrift att den svenska uppsatsskrifningen skall omfatta jemväl öfversättningsöfningar och kan ytterligare vinnas genom några få profskrifningars anställande under sista skolstadiet.

Men vi kunna tänka oss äfven en annan form för ett afgångsscriptum i latin stående både nära den i föregående rader antydda och dessutom i närmaste sammanhang med den form för och det innehåll i latinundervisningen, som vi menat skulle bli en följd af den latinska stilskrifningens afskaffande.

Det vore att förelägga såsom uppgift ett stycke af en helst läst författare, hvilket kunde ge examinanden anledning icke blott till en öfversättning — ehuru en sådan ock kunde göra till fylles — utan för de mera försigkomne och högre betyg aspirerande erbjuda fält för ådagaläggande af äfven språkliga, historiska och antiqvariska insigter genom att till öfversättningen foga en kommentar med dylikt innehåll ungefär till den omfattning, som förekommer i våra vanliga skolupplagor af de klassiska författarne.

Sådan är enligt författarens åsigt den, för det närvarande åtminstone, enklaste, nyttigaste och tacksammaste läroverksreformen, af hvilken de vigtigaste följder skola blifva *latinstudiets höjande i allmänhet* och *lättnad i skolarbetet.*

* *

*

Vi ha ofvan angifvit att vår lilla uppsats tillkommit med anledning af läroverkskomiténs betänkande och deröfver afgifna utlåtanden. Vi tillåta oss derför till sist angifva den här ifrågavarande reformens ställning till dessa, framför allt för att sålunda bereda åt vårt förslag allt det stöd, som hos meningsfränder kan skaffas.

Hvad läroverkskomitén i detta fall föreslagit, ha vi redan antydt, liksom ock vår egen mening om detta förslag. Vi dela komiténs åsigt att det nuvarande latinska öfversättningsprofvet, »just genom sin afgörande vigt för lärjungarnes godkännande i mogenhetsexamen, kommit att utöfva ett väl starkt inflytande på undervisningens beskaffenhet, i det denna, för att kunna med full säkerhet bereda till detta på undersökning af den grammatikaliska kunskapen beräknade prof, ofta erhållit en alltför starkt grammatiserande karaktär med syfte framför allt att öfva lärjungarne i att lösa talrika, mer eller mindre svåra eller snärjande uppgifter inom det grammatiska området. Vigtiga delar af latinun-

dervisningen, såsom förmågan att öfversätta på vårdad svenska, kännedom af sakinnehållet i författarnes skrifter, af det vigtigaste inom mytologien och annat, som hör till kännedomen om kulturtillståndet och dermed sammanhängande förhållanden, kunna derigenom lätt förlora den plats, som de borde intaga särskildt i läroverkets högsta klass».

Men då komitén anser, att »dessa olägenheter kunna häfvas, om tillfälle beredes lärjungen att *äfven* genom en öfversättning från latin till svenska ådagalägga sin insigt» — då äro vi icke med längre, icke ens om att *förstå* huru detta »skulle utöfva en förmånlig återverkan på latinundervisningen», än mindre om att *gilla* förslaget. Snarare skulle vi då såsom något vunnet anse genomförandet af Professor Sundéns inom komitén uttalade förslag att afpruta 1 till 2 timmar af de hittills åt latinet anslagna 8 timmarne i veckan, hvilket enligt hans mening ej skulle lända till någon skada för latinstudiet.

Men det är hos komiténs granskare vi söka vår hjelp. Hvad dessa angår är det oss ett nöje att kunna anföra att läroverkskollegierna i Strängnäs, Örebro, Karlstad, Luleå och Visby föreslagit det nuvarande skrifprofvets utbytande mot en öfversättning från latin till svenska, att Hernösands domkapitel och Umeå kollegium förordat den latinska temaskrifningens inskränkande till 2 à 3 gånger i månaden, att Stockholms södra latinläroverks och åtskilliga reservanter af Nyköpings kollegium föreslagit ett skrifprof från eller till latin efter eget val; och vi kunna ej neka oss nöjet att anföra följande yttrande af Göteborgs latinläroverks kollegium: »Kollegium — — — — föreslår utbytandet af den nu föreskrifna öfversättningsuppgiften från svenska till latin mot en dylik från latin till svenska, dock med bibehållande af den obligatoriska karakter i och för fullföljandet af examen, som den nu föreskrifna latinska öfversättningsuppgiften eger. Om det nemligen också å ena sidan icke kan förnekas, att ynglingens förmåga att någorlunda felfritt skriftligen uttrycka sig på latin utgör ett kriterium — bland andra — på latinundervisningens framgångsrika bedrifvande, så måste man dock å andra sidan medgifva, att färdighet i latinskrifning hvarken bör uppställas som ett af elementarundervisningens

mål eller numera eger den praktiska betydelse för den blifvande vetenskapsmannen, att det tidsödande arbetet på att meddela lärjungarne denna färdighet bör få förrycka latinundervisningen från den väg, som kan leda till verkligt fruktbringande resultat. Och att den ställning öfversättningsuppgiften till latin nu intager i den skriftliga afgångsexamen, måste medföra en särdeles skadlig inverkan på latinundervisningen i det hela, derom är kollegium både af teoretiska grunder och af egen erfarenhet öfvertygadt. Med eller mot sin vilja måste läraren, i synnerhet på läroverkets högre stadium, med större eller mindre uppoffring af det sakliga och verkligt bildande innehållet, fästa hufvudsaklig vigt vid den grammatiska och stilistiska formen, som visserligen bildande äfven den, dock icke bör undanskymma det väsentliga».

Och så till sist, för att visa att tanken på afskaffandet af latinskrifningen dels icke är alldeles ny, dels redan blifvit tillförene officielt uttalad, vilja vi ur en annan läroverkskomités »Betänkande»*) citera följande af dåvarande landtbrukaren G. Kolmodin i en reservation uttalade ord, som lika mycket ännu ega sin tillämplighet. »Efter min uppfattning», yttrar han bland annat, »kunde således alla dessa latinska hemtemata utan skada försvinna och latinskrifningen liksom de extemporerade öfningarna förekomma endast på lärorummet i närmaste sammanhang med den grammatikaliska undervisningen. Genom denna förändring skulle dessutom den »öfveransträngning», som väckt så mycken oro bland föräldrar och målsmän, i ej ringa grad vara undanröjd. Den afkortning i veckans läsetimmar, komitén föreslagit, motsvarar i de allra flesta fall ej den tid, som för närvarande åtgår ensamt till fullgörandet af här i fråga varande hemarbete. Från en förändring i denna riktning måste följdriktigt härflyta en annan, genom hvilken det latinska stilprofvet uteslötes vid maturitetsexamen och ersattes af ett skriftligt öfversättningsprof från latin till svenska. Våra gran-

*) Underd. Betänkande och Förslag afgifna den 23 juli 1872 af den för revision af gällande läroverksstadga — — — förordnade komité. Ledamöter i denna komité voro: Henning Hamilton, M. Floderus, S. Ribbing, R. Törnebladh, N. J. Berlin, C. W. Linder, G. Kolmodin m. fl.

nar, Danskarne, hafva vågat företaga denna reform, och jag tror vi gjorde väl uti att följa deras föredöme. *Vi skulle derigenom befria våra elementarläroverk från en för de allra flesta bland deras lärjungar lika gagnlös som tidsödande öfning.*»*)

Carl Sprinchorn.

*) Kursiveringen af undertecknad.

Några ord om M. Nordaus författareskap

och Frans von Schéeles kritik deraf:

Nutidslögner eller framtidssanningar?

Att åter upptaga till behandling en redan kritiserad bok och dess kritik är på det hela taget ett otacksamt och kanske olämpligt företag; — det är som att åter begynna en redan afslutad debatt. Om en kritik är lyckad, bör den äfven vara uttömmande; man tycker sig icke ha något mera att säga, man tiger, och i tystnaden ligger ju ett gillande. Tar man deremot upp kritiken till behandling, så måste det, åtminstone till en viss grad, vara för att motsäga den, och på så sätt kan man fortsätta debatten i oändlighet.

Emellertid fins det ju böcker, hvilkas ämne är så rikt, att en kritik deraf knappast *kan* vara uttömmande, att det ständigt lockar till fortsatt diskussion, — och att således en afhandling öfver kritiken lika mycket måste vidröra sjelfva ämnet. Så är tvifvelsutan förhållandet med de ämnen, Max Nordau behandlar i Konventionella Nutidslögner, af docenten v. Schéele kritiserad i hans uppsats »Nutidslögner eller framtidssanningar?»; — och om än Nordaus arbete på grund af sin fullkomligt negativa karakter icke kan tillmätas epokgörande värde, och icke skall komma att betraktas som något märkbarare inlägg i historien om mensklighetens frigörelse och utveckling, fins dock så mycket på en del sinnen imponerande i hans öfverlägsna glänsande stil, — förutom att i hans angrepp mången gång ligga begrundansvärda sanningar, — att det måhända icke är alldeles oberättigadt att något sysselsätta sig både med honom och den kritik, han framkallat.

Grunden till vårt nuvarande samhälles misstämning, till de strömningar af lifsleda, hvilka genomgå tiden, och hvilka i intensitet endast kunna jemföras med dem under det romerska kejsardömets sista dagar, ligger, enligt Nordau, i missförhållandet

mellan vår verkliga, på naturvetenskapen grundade verldsåskådning och den auktoriserade, nedärfda, i hvilken vi mer eller mindre sitta fast. Vi tro ett, och vi handla efter ett annat; olikheten mellan teori och praktik bildar en ständigt ljudande dissonans i vårt inre.

Efter att ha utkastat denna sats, drager författaren i härnad mot alla de ärfda lögner, hvilka äro upphofvet till nutidens pessimism, till Hartmanns förslag om ett kosmiskt sjelfmord, till socialismens »röda spöke», till anarkisternas blodiga feberdrömmar. Kunde dessa lögner krossas, då vore menskligheten räddad, missmodet skulle skingras och framtiden gå upp, strålande af ljus och sanning. Detta är i korthet Max Nordaus program.

Det första han angriper är den religiösa lögnen. »Intet» — säger herr v. Schéele — »af allt det, som i det moderna samhället står stödt på häfdvunnen auktoritet, utsättes så för Nordaus kritik som religionen.» För vår del tycka vi, att Nordau lika hänsynslöst angriper allt som faller under begreppet auktoritet; äktenskapet hånas lika skarpt som andaktstunden i kyrkan, samma satirens knutpiska träffar bibelns blad och adelns diplomer — men hänsynslösheten blir kanske mera påtaglig och sårande i »den religiösa lögnen», derför att den angriper en för de flesta vördnadsbjudande, för många helig lifssak.

Herr v. Schéele är också mycket sträng i sin kritik af detta kapitel. Han anser, att det totalintryck vi erhålla deraf är, att förf. talar som den blinde om färgen, att han saknar erforderliga erfarenhetsfakta, att han ej har tillräckligt god vilja för att förstå och uppfatta hvad som rör sig inom ett annat bröst än hans eget. Han ser i Nordau den radikalvordne sonen af Israel, hvilkens stam stannat i sin religiösa utveckling, och hvilken sålunda, strängt taget, är oberättigad att yttra sig öfver känslor, för hvilkas grodd och uppväxt hans inre är helt och hållet sterilt.

Men på samma gång erkänner han, att Nordau i mycket har rätt, och att detta kapitel i viss mån kan vara lärorikt. »Det fins i vår kristenhet mycket, som förtjenar de satiriska gisselrapp Nordau delar ut åt höger och venster, och det religiösa lif vi lefva är ej utan skuld att det missförstås, som af denna boks författare.»

Nej, i sanning icke! — Men då man medgifver detta, har man också tillerkänt Nordaus angrepp mera betydelse — för den tänkande och sjelfständiga läsaren nämligen, som ser hvar gränsen för dess berättigande slutar — än hvad herr v. Schéele gerna vill gifva det.

Det är sant att Nordau går tillväga som den, hvilken »kastar bort barnet med badvattnet», ty i och med detsamma han angriper formen, måttar han äfven åt innehållet, krossar det, och

kastar alltsammans öfver bord. Häri består nästan alltid det stora missgrepp, som gör att han oftast förfelar målet, att han sjelf bryter udden af sitt väl hvässade anfallsvapen.

Ty hade Nordau nöjt sig med att blott angripa formen, då hade vi kanske litet hvar gifvit honom rätt i hans indignation öfver det automatiska, själlösa andliga lif vi föra, öfver de tomma, i slentrianmessiga former stelnade ceremonier, genom hvilka en stor del menniskor, slött och frånvarande, uttrycker sin andakt. Herr v. Schéele söker emellertid — på samma gång han, som sagdt, vidgår de många bristerna i vårt religiösa lif — att försvara dessa former; han tror, att de kunna vara gagneliga, derigenom »att de gripa vår lägre natur — vår känsloverld, — och sätter den i harmoni med vårt högre, vårt medvetna väsendes ädlaste tendenser», — han vill, med ett ord sagdt, »tyda allt till det bästa», och detta är ju fullkomligt berättigadt, men också helt och hållet beroende på hvars och ens olika disposition för ett dylikt sätt att se saken.

Lika häftigt som Nordau utbryter mot religionen och Gud, lika skarp är han i sina anfall mot äktenskapet och qvinnan. Hans kapitel om äktenskapslögnen och hans analys af qvinnans psykologi i Paradoxer äro, enligt vårt förmenande, det betydelsefullaste han skrifvit, emedan det troligen är det, som åstadkommit verklig, positiv skada. I sitt anfall mot Gudsbegreppet sigtade han mot det, som låg utom skotthåll för hans pilar; det transcendentala är, — som han sjelf erkänner, — så djupt rotadt hos menniskan att, *om* det någonsin kan rubbas, *om* den längtan efter något annat och högre, som likt en hemlig underström går genom hela menskligheten, en gång i tiden kan stillas, skall detta ske, då lifvet antagit former, så olika de nu bestående, att de omöjligt af oss kunna anas, icke ens af herr Nordau i hans framtidssyner. Icke så med den fråga, som vidröres i äktenskapslögnen: *qvinnofrågan*. Den har knappast ännu slagit rot i det allmänna tidsmedvetandet, och ett anfall sådant som Nordaus kan åstadkomma stor skada, i synnerhet i ett land som Tyskland, der qvinnans ståndpunkt i socialt afseende icke är på långt när så avancerad som hos oss eller hos dess grannar på andra sidan Rhen. Herr Nordau, som i alla andra frågor tillhör den ytterst-yttersta venstern, som skapar sådana framtidsbilder af mensklig utveckling, som t. ex. i slutet af kapitlet om den religiösa lögnen, der han för läsaren målar en gudstjenst, bestående af kärleksverk, härliga dikters uppläsande, vetenskapliga föredrag, etc., — han går i qvinnofrågan så långt tillbaka i tiden, att han blott betraktar qvinnan som ett dyrbart alstringsmaterial, hvars förnämsta, eller rättare enda, funktion är att efter bästa förmåga reta och underhålla männens begär! I kommande tider, då menskligheten nått den höga ståndpunkt,

mot hvilken Nordau pekar, då intelligensorganen skola vara så utvecklade, att man icke ens behöfver ordet för att meddela sig, då skall qvinnan ännu dröja qvar på odaliskens nivå. Det absurda i denna teori ligger i öppen dag; framtidsmän, sådana Nordau beskrifver, födas icke af odalisker, — håll qvinnorna qvar i det andliga mörker, dit Nordau vill tvinga dem tillbaka, och deras hämnd skall bli, som skalden sjunger:

"Till straff vi frie männer
Ej föda mer — men trälar, —"

Hittills ha kämparne för qvinnans framåtskridande haft sina svåraste motståndare i de konservativas läger. Dessa äro emellertid af naturliga skäl lättare att öfvervinna; de stå emot, men de anfalla icke, deras kraft är passiv, icke aktiv, de tillhöra det gamla som skall förgå, »det förmultnade som skall ramla». Dem behöfver man ej frukta; men ett anfall sådant som Nordaus kan vara farligt, ty det ljuder från det håll, der hvarje framåtskridandets idé har rätt att vänta bifall, — och hvem vet, hur många ännu i sina åsigter vacklande, hur många unga, för hvilka hans njutningsteorier äro lockande, han lyckas förleda att instämma i sina invektiv mot den qvinliga intelligensen?

Må vi derför uttala ett varmt tack till herr v. Schéele för den ypperliga kritik, hvarmed han bemöter Nordaus äktenskapsteorier. Följdrigtigt och i en stram, koncis form framlägger han dem alla, och behandlar dem, icke med satirens gissel, utan med indignationens och allvarets tunga vapen. Han visar det ohållbara i detta parningssystem (hvars fullständiga analogi mera berättigadt återfinnes hos pessimisten Hartmann), som endast fäster sig vid *en* sida hos menniskan, genom att med säker hand påpeka en annan sida, de fria, menskliga egenskaper, hvaraf vi äro i besittning, och hvilka, kastade i den vågskål som afgör äktenskapets halt, äro mera tyngande än den blott djuriskt sinliga driften. Hans teckning af äktenskapet, i hvilket som oundgängliga moment ingå såväl en stark och ärlig *vilja* som en sann *kärlek*, är djup och träffande och preglad af realitetens sunda poesi, en skarp motsats till Nordaus hett sjudande »valfrändskapsföreningar», i hvilka man och qvinna som kemiska kroppar slungas mot och från hvarandra, utan den minsta tygel af en personlig vilja. Alla de inkonseqvenser och sjelfmotsägelser, till hvilka Nordau kommer, — såsom då han å ena sidan anser mannen polygamisk, men monogamien deremot den enda lämpliga samhällsformen, eller då han erkänner att qvinnan spelar största rollen i äktenskapet, men likväl underlåter att omnämna en så vigtig faktor, som att qvinnans tendenser äro afgjordt monogamiska, — påpekas och blifva vederbörligen kritiserade.

Emellertid erkänner herr v. Schéele och vi med honom, att Nordau har rätt i många af sina angrepp mot den form, äk-

tenskapet under nuvarande sociala förhållanden antagit. Det är sant att han begagnar hårda ord, då han gisslar de tyvärr så ofta förekommande konvenanspartierna, men det tyckes oss, som om inga ord kunde vara *nog* hårda, då det gäller att blotta alla de lumpna, beräknande motiv, hvilka så ofta vid ett äktenskaps knytande intaga kärlekens plats. Härmed är det naturligtvis icke vår mening att äfven gifva Nordau rätt, då han bryter stafven öfver det äktenskap, som, grundadt på sympati och förtroende, utan sinlig berusning ingås med stark och ärlig vilja att hålla de band, det pålägger. Sådana förbindelser bli ofta de lyckligaste, — ofta lyckligare än de, hvilka ingås af det motiv Nordau anser mest gällande: en »forelskelse» vid första åsynen, — de blifva liksom en skola, i hvilken karakteren danas, der kantigheter i lynnet gnidas af och egoismen dämpas, och det resultat, till hvilket tvenne makar, som framlefvat sitt lif i ett dylikt äktenskap, komma i afseende på själslifvets utveckling, är ofta det högsta möjliga.

Nej, det är blott mot konvenanspartierna, de i hvilka lika litet sympatin som sinnesberusningen spelar någon roll, Nordau med *rätt* hvässar sin satirs pilar. Om man reflekterar häröfver, skall man också i de flesta fall göra den iakttagelsen, att dylika giftermål sluta på ett för kontrahenterna sorgligt sätt. Det hvilar liksom en nemesis öfver dessa oädla förbindelser; den för priset af sjelfaktningen köpta rikedomen smälter bort, nöd eller andra bekymmer komma, och det fins ingen gemensam kraft att sätta deremot, grunden är svigtande, äktenskapet bygdt på sanden, och alltsammans ramlar derför vid lifvets oundgängliga skakningar. — — —

Herr v. Schéele öfvergår derefter till en granskning af Nordaus yttranden om staten och nationen, under hvilken granskning hemfalla såväl de begge kapitlen »Den monarkiskt-aristokratiska lögnen» och »Den politiska lögnen», som de i Paradoxer derom framstälda åsigterna.

Kapitlet om den politiska lögnen är det svagaste Nordau skrifvit. Han saknar deri sin vanliga förmåga att kunna bevisa snart sagdt hvilken sats som helst, derigenom att han endast griper en sida af saken, utvecklar den på ett skenbart konseqvent sätt och broderar den med sin glänsande dialektik, så att man till slut nästan *måste* tro, att han har rätt. Icke så i »Den politiska lögnen»; der märker man genast hans falska grepp, som icke öfverskylas af dialektikens fyrverkeripjeser. Hans skizz öfver den stackars »Hans», som går under i kampen för tillvaron, derför att staten pålägger honom tvånget att ej om söndagarne offentligen få visa sig i en renässanskostym, att ej få begrafva sin aflidna »Greta» i trädgården, ej få hålla spisningslokal öppen hela natten, m. m. af samma slag, är — såvida

den ej är ämnad att vara ett skämt — mycket misslyckad, och äfven som en skämtsam utflykt betraktad ej nog kryddad, för att blifva pikant. Lika litet lyckade äro hans direkta anfall mot kulturstaten, som han anser blott utöfvar ett tryck på individen, tvingar honom att offra sina penningar och sin personliga frihet och ger intet tillbaka. »Kulturstaten», utropar han, »skall betrygga vårt lif och egendom, men det är något den icke gör!» Krig föras, för att ödelägga den enskildes lycka och välstånd, skatter erläggas till byggandet af palatser, jernbanor, broar, af hvilka mängden ej får något godt, nya embeten inrättas, lönerna ökas, — och medan allt detta sker, dignar »Hans» under oket, som blir allt tyngre och tyngre.

Men han glömmer att omnämna de förmåner, »Hans» har af kulturstaten; han glömmer, — i sin ifver att utkasta sådana paradoxer, som att brotten ej förhindras derför att de straffas efteråt, att den mördade har föga godt af att man expedierar hans baneman etc., — han glömmer, att det bestämdt är en fördel för »Hans» att, om något ondt vederfares honom eller hans »Greta», kunna bedja de föraktade officiela myndigheterna om hjelp, framför att använda näfrätten och, om han är klent utrustad i afseende på de för detta ändamål erforderliga ledamöterna, kanske komma ur askan i elden!

Att för öfrigt vid det moderna kulturlifvet häfta stora lyten, lögner, småaktigheter, — att i den af Nordau så häcklade parlamentarismen med sin halfflåniga »valboskap» egoismen och dumheten spela stora roller, lär väl ingen bestrida, men om man vill öppna ögonen och se saken från alla sidor, skall man kanske inom det politiska lifvet äfven upptäcka andra, helt olika egenskaper. »Ty», som herr v. Schéele säger, »i motsats till Nordaus teori, att det är egoismen, som ytterst och starkast drifver allt i lifvet, tro vi, att de största kraftansträngningar förutsätta det dödsförakt, som ensamt födes af pligtkänslans entusiasm.» Om herr Nordau kastade en blick tillbaka i historien, och om han gjorde det annat än i afsigt att leta upp föremål för sitt gissel, — skulle han få se, att de största verk, de som blifvit bestående, ha alltid uträttats *just* genom frånvaro af egoism, genom att låta det egna jaget och dess fördelar uppgå i den idé som besjälar, antingen denna varit en politikers statskupp eller en vetenskapsmans mödosamma upptäckt. Hvad lön ha i allmänhet mensklighetens heroer fått för sina storverk, — hvilka enskilda förmåner ha de vunnit? Och äfven *om* framgången följt deras verk i spåren, har *den* icke varit målet, — de skulle handlat som de gjort, äfven om deras lif kräfts till offer, drifna som de voro af den högsta och mäktigaste impuls: den att försaka sig sjelf och gå upp i en idé. Det är sant, att egoismen är en vigtig, ja till och med en nödvändig drifkraft i

det alldagliga lifvet, att den, för att tala med Nordau, ingår som en betydande faktor i Påls och Pers existens, men alla dessa mäktiga språng framåt, som menskligheten tid efter annan tagit i sin utveckling, ha skett just derigenom, att vissa individer förmått höja sig öfver det alldagliga, lösgöra sig ur egoismen och gifva sig sjelfva åt sina bröder. Han som verkade det största verk någon menniska utfört, — timmermannen från Nazareth — som med kraften af sitt ord och lefverne förmådde omgestalta sekelgamla sedliga begrepp och tvinga lifvet in i en ny rigtning, han drefs förvisso icke af egoism; hans storhet bestod just i att han »försakade sig sjelf» och gick helt upp i den idé, för hvilken han lefde. Se deremot på ett annat slags »storhet», som verlden också en gång prisat och berömt, — se t. ex. på Napoleon I. Hvad var han? — hvad återstår af honom? Ett snille, som sönderbröts af jernhård egoism, — ett fenomen, som efterverlden kallt beundrar, då deremot Nazarenens anspråkslösa bild tvärs igenom sekler ännu värmer och hänför!

Egoismen har icke den betydelse, Nordau och hans fränder vilja tilldela den; dess roll är förlagd till det lägre lifvet, — den brutala, alldagliga kampen för tillvaron, — då den vill höja sig till de regioner, der det andliga lifvet pulserar, dunstar den bort, som giftiga ångor, då de sprida sig och skingras i den klara, soliga luften.

* *
*

Lika skarpt som Nordau anfaller parlamentarism, demokrati, jemlikhet och republik, lika skoningslöst, men äfven — låtom oss erkänna det — qvickt och träffande gisslar han konungadömet »med Guds nåde» och den aristokratiska lögnen. Herr v. Schéele anser, att Nordau här går tillväga liksom i föregående bevis, nämligen att han, för att underlätta kritiken, fixerar företeelsen på ett lågt utveckladt stadium, — att konungadömet med Guds nåde är något, på hvilket numera ingen menniska tror, och att derför en kritik öfver denna samhällsform erinrar om ordstäfvet att måla upp en viss personnage på väggen, för att sedan få nöjet piska honom. Vi kunna dock icke helt och hållet dela denna åsigt. Kungadömet med Guds nåde finnes ännu qvar, särskildt i Nordaus fädernesland, och behöfver nog några slag af satirens gissel. Förutom att detta slags kungadöme för en hel del individer bland den kompakta majoriteten *ej* är någon »skrattretande saga», utan tvärtom något ganska vördnadsbjudande, äro vi fullt öfvertygade om, att monarkerna sjelfva tro derpå, och göra de det icke, måste de i alla händelser *låtsas* tro, om än det numera icke faller någon in att dekretera, att Gud sjelf utfärdat konungarnes anställningsdiplom.

Deremot ge vi herr v. Schéele fullkomligt rätt i, att Nordau är ensidig i sin kritik. Han nöjer sig med att skoningslöst blotta löjligheterna i dessa gamla, halfmultnade former, men han försmår att ingå i någon utredning af monarkins (såsom statsform) lämplighet eller olämplighet, om huruvida en eller mångas välde bäst kan skydda allas frihet. Någon upplysande, väckande undersökning af ämnet ger han således icke; blott en qvick och dräpande satir.

Aristokratien, då den tjenstgör som stödjepelare åt konungadömet med Guds nåde, drabbas naturligtvis af samma dråpslag; det diplomadelskap, som erhållits genom ett kungligt bref, och som ofta nog är belöningen för allt annat än »adliga» handlingar, kallas för en »snyltgäst», den der stulit sig in i blodsadelns historiska form. Deremot är Nordau i sin analys af den s. k. blodsadeln, det vill säga den på antropologiska företräden grundade kast, som i hvarje samhälle, likt grädden på mjölken, flyter uppåt och skiljer sig från den banala hopen, — en absolut aristokrat. Detta är ju äfven naturligt, då *styrkan* är den för Nordau herskande makten, och antropologiskt väl utrustade individer, — sådana som utmärka sig för skönhet, kraft och intelligens — alltid skola skilja sig från genomsnittstypen, befrynda sig med hvarandra och sålunda bilda slägter, hvilka i känslan af sin öfverlägsenhet hysa en berättigad stolthet, som drifver dess medlemmar till en nyttig ansvarsskyldighet gent emot det namn de bära. Aristokratien i denna bemärkelse är af stor betydelse; då den uppträder i en dylik form, bugar sig också doktor Nordau derför. Men i och med detsamma en degeneration inträffar — och den inträffar ovilkorligen, såvida ej nya, friska element ständigt tillföras slägterna — är adelns betydelse slut, och på denna punkt anser Nordau att den europeiska adeln för närvarande i allmänhet befinner sig.

Med alla öfverdrifter innehåller denna analys mycket af intresse och sanning. Ingen upplyst person kan väl annat än rycka på axlarne åt alla de ryska och tyska godtköpsfurstar, hvilka hemfalla åt diplomadelns ynkliga kategori! I det land deremot, der adeln alltjemt spelar en roll, i England, har aristokratien ännu något af blodsadelns karakter; friska strömmar tillföras den alltjemt genom införlifvande af utmärkta individer, derför pulserar ännu lifvet i dess kropp, då i de flesta andra länder adeln blott lefver ett automatiskt formlif.

»Men», — fortsätter herr v. Schéele, sedan han granskat dessa Nordaus analyser, — »hvad form vill då Max Nordau gifva staten, då han kasserar både autokratisk och konstitutionell monarki, parlamentarism och likaväl aristokratisk som demokratisk republik?»

»Ja, svaret är för honom lika lätt gjordt, som i de förut

refererade kapitlen. I stället för kristendom vill han icke ha någon religion alls, i stället för det konventionella äktenskapet »fri parning», i stället för det nuvarande statlifvets former ingen stat alls.»

Nej, Nordau vill här, lika litet som annars, gifva något i stället för det han tager bort. Han anser visserligen, att det skulle vara lyckligare, om i stället för de stora staterna kunde träda små samhällen, »hvilka lemnade lika många former som de skiftande bygde-nationaliteterna».

»I detta tillstånd», försäkrar han, »finnas inga krig och inga utrikes ärenden mera. Menniskorna bilda större grupper, liksom utvidgade familjer eller måttligt omfattande socknar, inom hvilka den enskilde kan glädja sig åt fullständig utvecklingsfrihet, och hvars samtliga medlemmar skänka hvarandra allt det andliga och materiella understöd, som menniskan för sin tillvaro ej kan umbära.»

Sådant är hans ideal af samhällslif. Men i afseende på dess ernående är han af den åsigten, att det ej kan realiseras annat än i teorin. Det öde, hans siareblick spår de kommande slägterna, är nämligen tvärtom en rasande strid mellan de stora nationerna, hvilka under kampen för tillvaron så småningom skola sluka hvarandra, ända tills blott de jemnlika, d. v. s. de i *kraft* jemnbördiga, återstå.

Denna framtidsbild, som han tecknar i sista kapitlet af »Paradoxer», utvecklar han i en ännu mer fantastisk rigtning, profeterar de europeiska nationernas undergång, kulturlifvets förläggande till eqvatorialtrakterna, ända tills han slutligen erkänner, att den mörka framtiden blir ännu mörkare, och att han sjelf ingenting mera kan urskilja.

Ett fantasi-hugskott får man väl också kalla hans med en nästan komisk patos drifna sats, att nationaliteten ingalunda bestämmes af något sådant som allmänna gemensamma andliga egenskaper, af historiska förutsättningar och minnen, af klimatets, landets och förhållandenas danande af en bestämd, under århundraden outplånbar typ, utan endast och allenast af — *språket!* Hela denna teori är lika löjlig som omöjlig, och behöfvas mot den några andra bevis än de, herr v. Schéele ger i sin kritik, så äro väl judarne, — herr Nordaus egna stamförvandter — det mest i ögonen fallande. Under århundraden ha de talat samma språk som innebyggarne i det land de bebott, och ändå icke lyckats amalgamera sig med dem. Judar ha de förblifvit, judar till hela sin nationalitet, till lynne, ansigtsdrag, karakter, ja till och med vissa nationella egenskaper i sätt och uppträdande pregla ännu den genuine juden, — antingen han talar tyska, svenska eller engelska.

Liksom herr v. Schéele anse vi, »att Nordaus kapitel om

den ekonomiska lögnen innehåller mera af verkligt tänkvärdt än någon af de öfriga afdelningarne af hans arbete». Han är här icke uteslutande negativ; han påpekar icke endast det onda, han försöker äfven att gifva bot derför, d. v. s. en bot, som, i viss mån åtminstone, är praktiskt utförbar.

Att här närmare ingå på dessa förbättringsteorier vore dock kanske mindre lämpligt, då dels ämnet är allt för vidlyftigt, dels det fordras specialstudier, för att rätt kunna bedöma dessa ömtåliga och svårlösta frågor.

Sedan herr v. Schéele. i sin sista uppsats kritiserat åtskilliga af Nordaus angrepp i kap. »Hvarjehanda mindre lögner», såsom mot pressen och umgängeslifvet, samt genomgått några af hans paradoxer, hans kapitel om tacksamheten, hans estetiska evolutionsteori, m. m., sammanfattar han i en kort afslutning sina åsigter om Nordau och hans författarskap. Han anser för det första, att Nordau både på grund af sitt uttryckssätt och sitt ohöljda förakt för vetenskapen och dess idkare icke är någon verklig tänkare, som sjelf pröfvat vetenskapen och dess allvar; vidare att hans slutledningssätt — att på det högre, menniskan, tillämpa iakttagelser, gjorda hos det lägre, djurverlden, — är fullkomligt oberättigadt och endast ledande till felaktiga resultat, synnerligast i fråga om det högre andliga lifvet, då hans yttranden öfvergå till verkliga hädelser. Slutligen kallar han hela Nordaus författarskap barockt, och han kan blott förklara ett dylikt fenomen derigenom, att Nordau är *tysk*, d. v. s. landsman till Schopenhauer och Hartmann, den låga qvinnouppfattningens och den krassa äktenskapsmoralens predikanter, samt *jude*, en radikalvorden jude, som brutit med sin fädernetro och derför måste finna en ny auktoritet att bygga på.

»Men hvarför», säger han till slut, »skola hos oss dessa tyska judeidéer importeras? Vi stå på en helt annan historisk basis, och vi drista påstå det, på en högre och ädlare. Bjud oss utlandets bäste tänkares alster, men sannerligen, böcker af denna »europeiska» art äro för oss öfverflödiga. Må ingen vänta att i dem finna näring för sitt hjärta eller tanke. Åt det törstande sanningsbegäret bjuder Max Nordau — »nur Perlen», och det till på köpet till största delen blott oäkta perlor.»

Hur mycket vi i de flesta fall gilla skärpan af herr v. Schéeles kritik öfver Nordau, kunna vi dock icke alldeles dela denna sist uttalade åsigt: att en bok af detta slag är oss öfverflödig. För det första är »Konventionella nutidslögner» (»Paradoxer» är betydligt underlägsen; Nordau briljerar egentligen der som ett slags tanke-akrobat) genom sina djerfva, ofta träffande anfall en märkbar produktion, om hvilken man bör taga kännedom, och som spelar en roll, såsom uttryck för den längst drifna vensterns idéer, — dels ger en sådan bok anledning till diskus-

sion, väcker det motsatta lägret ur dess säkerhetssömn och kommer det att gifva akt på tidens vexlingar i förhållandena. Utan Nordaus »Nutidslögner» hade herr v. Schéeles kritik ej blifvit skrifven, och ett begrundande studium af dessa begge afhandlingar skall säkerligen icke lemna läsaren utan behållning.

Böcker sådana som Nordaus kunna, på samma gång de innebära en stor fara, äfven vara af nytta. De rifva omkull det gamla, förmultnade, — de drifva det djerfva vågsvallet af nya idéer till en spets — och om än på denna spets det mesta af de nya idéerna går öfver i skum, så — när bakslaget kommer från motsatt håll, der indignationen vaknat, och vågen sjunker ihop och skummet dunstar bort, har dock vågen under sin stormande rörelse alltid fört strömmen ett litet stycke framåt.

Intet är så farligt som lugn och stiltje, intet så olycksbringande som att med saknad blicka tillbaka; då går det oss som Loths hustru; vi bli förvandlade till saltstoder och stelna i gamla, döda former. Nordau och hans anhängare vilja med våld sönderkrossa dessa former; deras angrepp är ett »gif akt» att lyssna på tidsandan, som manar oss att följa utvecklingens lag: att gjuta om formerna, då innehållet vuxit och hotar att spränga dem.

M. Roos.

Bref till ——.

(Alexander L. Kielland. Sne — Tre Par).

Stockholm i November 1886.

Käre vän! Att med intrycket ännu varmt, stort och fröjderikt efter afslutandet af Leo Tolsloys fyradelars roman »Krig och fred» med ens kunna vara mottaglig för de omsorgsfullt detaljerade, men i detaljer ofta sönderplockade sanningar, Alexander Kielland ger en till lifs, är ej lätt, och är Du nästan att beklaga, att jag valt den ordningen, när Du nu vill veta något om Kiellands båda senaste arbeten, hans novell »Sne» och hans komedi »Tre par», som jag händelsevis fick se, utmärkt gifven, på Köpenhamns teater.

Handlar icke en af sagorna i »Tusen och en natt» om en ande, som tager någon med sig genom luften och låter honom skåda ned på jorden, i det han lyfter taken af både hus och hjertan? Så gör ock Tolstoy; och det är en stor och ädel ande, som tager oss med till rymder, derifrån förvecklingar och förvillelser väl väcka vår medkänsla och vårt intresse, men derifrån vi med hans hjelp se, huru de alla lösas i kärlek och harmoni. Der Tolstoy dväljes, derifrån synes det; men det märkes icke, när vi stå midt uppe uti dem. Och Kielland hör till de författare, som lefva under förvecklingarnes tryck, och han älskar icke de förhållanden, som vålla dem, han är knappt barmhertig i dessas skildrande och bedömande. Jag kan för närvarande icke nämna någon författare, hvilken så litet som Tolstoy ställer sig *emellan* läsaren och dem han beskrifver, då deremot t. ex. Kielland står der oupphörligt. Tolstoy gör mig personligt bekant med sina figurer, och det är deras lif, deras »göra och låta» som säger hvem eller hvad de äro. Han skrifver helt enkelt lifvet, der Kielland och andra nedlägga all sin möda på att beskrifva bilder ur lifvet. Det är som naturen sjelf, jemförd med dess spegelbild i en camera eller hos en »landskapsmålare»; jag finner der diminutiv noggrannhet, rörlighet och färgtrohet, men lifvet sjelft vänder jag ryggen åt, under det jag betraktar spegelbilden. Och ändå, —

när jag läser Kielland, som väl med ett enda undantag är Nordens qvickaste penna, tänker jag alltemellanåt, just på grund af mina anspråk på sanning och natur: hvad det är väl gjordt! Men jag tänker på, *att* och *huru* det är gjordt, och det gör jag aldrig med Tolstoy.

Men nu lemnar jag Tolstoy och jemförelserna, hvilka härvidlag uppstått endast genom samtidig läsning af de båda så olika författarne, och öfvergår till »Sne». Har Du läst Sne? En dyster, oförsonad berättelse om striden mellan kyrklig konservatism och fritänkeri, skildrade utan öfverdrift åt något håll, åtminstone icke åt det senare; men äfven Daniel Jürges är, för att vara en Kiellandsk prest, ovanligt mildt tecknad och har sin motsvarighet bland de aktningsvärdare inom vårt prestestånds höger. Och dock beskylles han icke för mindre än att ha mördat sin hustru och vilja mörda sin son, d. ä. deras andliga lif och sjelfständiga utveckling. Men »du som står, se till att du icke faller»! Det är icke blott religionen, hvars magt missbrukas till orätt välde öfver andra. All öfverlägsenhet, all magt, t. o. m. den, som ligger i att vara föremål för en annans ömhet, bär i sig frestelsen till missbruk, och det är sannt, som Amiel säger: »vi äro alla prester t. o. m. utan att vilja det!» Huru många svagare andar ligga ej klafbundna, utan att hvarken de, eller de starkare som beherska dem, veta derom!

Kielland har nu valt att förlägga detta välde till en prest, och kanske har han gjort rätt, ty religionen och dess inverkan på ett ömtåligt samvete äro väl *ännu* de verksammaste medlen för beherskandet af andar, äfvensom det är det område, der sjelfständigt tänkande och egen utveckling äro behöfligast. Sonen Johannes' frigörelse från fadrens tryck skulle också utgöra det försonande i boken, — om jag hade fått veta något om, hvad han eröfrat genom striden. Har han utbytt försakelsens och undergifvenhetens lära mot verldsklokhetens eller köttets evangelium, så har han förlorat och icke vunnit på bytet. Väl sannt, att intet af Kielland uttaladt ord berättigar denna misstanke. Tvärtom tyckes bokens afslutning vilja låta mig förstå, att Johannes genom sin frigörelse från fadren fått syn på en lära, som utan prestvälde och samvetstvång skulle föra menniskan till Gud, *om* jag nämligen kunde tro på denne Johannes; men all religiös öfvertygelse, jag finner hos honom, är endast ett eftersägande af fadrens ord, han har sjelf ännu icke tagit ett sjelfständigt steg i lifvet, och det beroende, hvari han skildras stå till fadren, är icke inskränkt till denne; han beror af allt och alla ikring sig, och så karakterslös, så hånfullt mesaktig, som han tidigare i boken är tecknad, har jag svårt att tro, att förf. ens sjelf i honom ser en kyrkans reformator, och huru vill förf., att *jag* då skall kunna göra det? Men huru kan då Gabriele, klarseende och sanningsfull som hon är tecknad,

se upp till honom och tro på honom? Hon söker i honom det allvar och den sanning, hon saknat i det verldslif hon fört, och tror sig finna det ända tills hans inre lif belyses genom konflikten med fadren, då hon, tack vare sin sanningsinstinkt, utan tvekan föredrager ett innehållslöst lif framför ett falskt och lögnaktigt.

Och så långt är allt väl beställdt, och jag skulle kunna lemna Johannes derhän, belåten med att han icke blef prest på lögnaktiga vilkor; men i den strid mellan det gamla och det nya, som förf. låter utkämpas mellan dessas båda qvinliga representanter, fru Jürges och hennes tillämnade svärdotter, begagnar förf. sig af en analogi, som gör honom litet misstänkt för mig. Han uppställer der den »nya» musikens magt och väldighet, jemförd med den gamlas trånga, bundna former. Och det missleder eller — leder; ty om med den nyare musiken menas den s. k. framtidsmusiken, som ju emanciperat sig från nästan alla bindande former, är bilden, alltefter författarens mening, väl eller illa vald, då det i musiken, likaväl som i lifvet, gäller, att vilkoren för all skönhet och helsa äro lagbundenhet och lydnad, och ingen lyckliggörande frihet gifves utom »under lagen», hvarföre vi aldrig nog kunna erkänna välsignelsen af den tyngd, som i lagbundenhetens »Sne» ligger öfver vårt samhälle.

Samma tvåtydighet, samma outtalade moraliska ståndpunkt, som gör, att jag med misstänksamhet och utan sympati läser »Sne», genomgår också hans komedi »Tre Par». Den fängslar genom sin qvickhet och lekande satir, men jag ser den utan förtroende och under ständigt växande opposition. Den första scenen mellan de unga makarne är ypperlig, likasom hela första akten roar och intresserar; men andra akten är motbjudande på grund af den brist på förtroende och gemensamhet, som råder mellan författaren och åskådaren då han börjar sin bollkastning med de tre paren, hvilka hota att mot slutet ej utgöras af samma kontrahenter, som från början hörde ihop. Och man icke allenast riskerar att fastna vid författarens i första akten uttalade åsigt om äktenskapets »tråkighet» — här hos oss i Norden beroende på att vi i vårt hemlif lefva för intimt och söka för få distraktioner!! — man blir illa till mods vid att icke kunna få tro, att förf. ändå icke menar så illa.

Författarens framtidsqvinna, fröken Svendsen, är i sitt uppträdande allt annat än sympatisk, och först i tredje akten försonar hon litet det tvetydiga intryck hon gör i den andra, och vi kunna ge henne rätt i ett och annat, t. ex. att det vore ett upplysningens framsteg, om ett otvunget umgänge och tankeutbyte mellan man och qvinna kunde åstadkommas, utan att den unga flickan i honom genast misstänkte en friare eller den unga hustrun en kurtisör. Men att fröken Svendsen med sina bittra erfarenheter, skyddlös och ensam som hon står, någonsin har kunnat

komma att älska eller önska denna frihet i umgänget, tror jag icke är rätt förenligt med den sanna och äkta qvinlighet, hvilken hon gör anspråk på att ha. Att ha varit föremål för *det* slags hyllning, hon från flera håll mottagit, eller åtminstone måst tåla, utvecklar icke en rättsinnad qvinna till friare åsigter och fördomsfrihet. Äfvenså bevisar förf. genom sina manliga figurer i stycket tydligen, att tiden ej ännu är mogen för någon ökad fördomsfrihet i umgänget.

Emellertid går allt väl i hop igen, och efter att förf. under andra akten fört oss ut på hal is, så hal, att vi tycka, de allesamman (och han med) ej kunna undgå att ramla omkull, för han oss efter utspeladt spel tillbaka i stugan, ungefär på samma ställe der vi började leken, och alltsammans har endast varit ett putsmakeri, en sorts midvintersdröm. Men om det än är förenligt med hvad vi kalla skönt här i verlden — dit äfven det goda och rätta hör — att drifva detta puts med förälskade, men obundna menniskobarn (såsom i Midsommarnattsdrömmen), så blifver det dock alltid osköhnt att leka samma lek med de gifta, äfven om det är inom den anspråkslösare farsens ram. —

Ja, så der ungefär tycker jag om Kielland, denne Janus med de två ansigtena; det ena strängt allvarligt, det andra med ett ständigt grin. Oförenliga intryck, när de mottagas samtidigt! Man vet aldrig riktigt, hvar man har honom. Det är som i ett stereoskop, som ej passar för ögonen, jag ser än med det ena ögat, än med det andra, än den ena bilden, än den andra.

Jag vet dock och skall icke glömma det, att han i sina vidrigaste diktningar, i »Arbeidsfolk» och t. o. m. i »Gift», gifvit mig ett ämnet motsvarande, helt allvarligt intryck, men jag tror, att skärpan af hans blick på förhållanden och menniskor ligger i innerligheten af hans förakt för dem. Han har ännu att lära, att en annan innerlighet kommer oss att se djupare och rättvisare, nämligen kärlekens innerlighet, hvarförutan all qvickhet och all konstfärdighet »är en klingande malm och en ljudande bjellra».

Din
Dina.

Leo N. Tolstoy.

Anna Karenina.

(Från Paul Graffs tyska öfversättning af Walborg Hedberg.)

Det är en stor saknad, att icke kunna läsa en betydande författare på hans eget språk. Om man ändå får en öfversättning så direkt och lefvande, som dem professor Almkvist har gifvit af Turgenjew, då kan man göra sig en föreställning om diktarens egen stil; men dessa öfversättningar, som hafva passerat två språk, gifva icke stort mera begrepp om originalet, än hvad en tarflig litografi gifver af en mästares målning. Man får konturerna och innehållet, men alla de detaljer i uttrycken, som just tillkännagifva mästaren, gå förlorade.

När man derför talar om denna öfversättning på andra hand af Tolstoy, som föreligger, kan man omöjligt göra författaren rättvisa; ty man känner honom egentligen blott som till ryktet. Men dock återstår det i denna påminnelse om hans verk tillräckligt, för att man kan känna sig rikare genom den och tacksam emot författaren.

»Anna Karenina» är en ganska omfattande bok, två tjocka delar; dess författare behöfver ett stort material och en vidsträckt plats att röra sig på. Man känner icke hans personer strax vid första mötet med dem; han besitter icke denna koncentrerande öfverblick, som tillhör Turgenjew, hvilken med ett enda penndrag ger oss en person lifslefvande.

Tolstoys personer lär man känna så småningom, liksom man i lifvet gör bekantskaper, och hela hans skaplynne går också mera ut på att visa en karaktärs konseqventa utveckling, än att som Turgenjew med en diktares geniala blick framställa personlighetens djupare natur, som man förstår, redan innan man har sett den i kollision med omständigheterna.

Tolstoy är nog hufvudsakligen satiriker. Han ser med en skarp och genomträngande blick menniskornas svaga och sårbara sidor, och till och med de personer, för hvilka han har

ömmare och mera deltagande känslor, vill han gerna framställa i ett komiskt ljus; som till exempel i den scen, der han skildrar bokens två goda och oskyldiga qvinnor i en förtrolig tête à tête, då Kitty i största förtviflan omtalar sin hjertesorg för Dolly. Midt i denna gripande framställning af en ung qvinnas första stora hjertesorg säger han: »Och hon dolde det tårdränkta ansigtet i Dollys klädningsveck. Tårarne voro, så att säga, den oundvikliga olja, utan hvilken samtalsmaskinen icke kunde komma i gång.» Det påminner om Thackerays »Vanity fair», der den lilla frun (hans älskling i boken) också utgjuter sig i tårar, och Thackeray anmärker, att det är med henne, som med Versailles: på alla högtidsdagar spruta de stora vattenkonsterna.

Man skall kanske anmärka, att detta är en obetydlighet, men det är en detalj, som är karaktäristisk för hela Tolstoys uppfattning. Han rörs aldrig sjelf till tårar och ler derför litet åt, när andra göra det.

Medan man hos Turgenjew känner, att det bakom allt hans ögonskenliga lugn darrar en djup medkänsla, en patetisk sorg, så besitter Tolstoy deremot den kallblodighet, som är nödvändig för en duktig kirurg.

Han skär hvasst och djupt och säkert. Han väcker icke någon stor sympati och medkänsla för sina personer, så som Turgenjew förmår göra till och med för de obetydliga, de dumma och felande, men han spänner i högsta grad vårt intresse för de menniskoproblem han behandlar. Man ser hela utvecklingsprocessen så tydligt för sig, som om man hade den under ett förstoringsglas, och man befinner sig i spänd väntan på resultatet, — icke intrigens upplösning, som i de gamla sensationsromanerna, utan det andliga resultatet af de olika karaktärernas sammanstötningar och strider med verkligheten.

Hjeltinnan i boken, Anna Karenina, är en liflig och begåfvad qvinna, med ett stort behof af och en stor talang till att älska. Hon är gift med en torr, korrekt embetsman, hvilkens egentliga intresse är äregirighet och tillfredsställelse vid alla de fördelar, som korrektheten medföra. Sjelfva religionen, som han alltid visar stor respekt för, är egentligen för honom blott den välkomna auktoritet, som hjelper till att hålla ordning på samhället.

Till Anna kommer kärleken i form af en stor lidelse, och hennes älskare är skildrad af författaren som en högst omoralisk person, en af dessa herrar, som gjort sig en lagbok för hederns fordringar, der det anses vara en hederssak att betala sin spelskuld, men icke nödvändigt att betala sina skräddarräkningar, der man aldrig får bedraga någon — utom naturligtvis de äkta männen, der man icke får ljuga för en man, men gerna för en qvinna o. s. v.

Kärleksförbindelsen mellan Anna och Wronsky slutar dermed, att hon öfverger sin man och sin son för att följa sin älskare. I deras samlif visar emellertid Wronsky en långt större grad af finkänslighet och öfverseende, än man skulle vänta af den utsväfvande, blaserade officer, som han var. Det tycks mig vara ett fel i teckningen af Wronskys karaktär, att förf. för honom fram på skådeplatsen med en anmärkningsbok full af de mest nedsättande betyg och sedan låter honom uppföra sig med större takt och tålamod, än de flesta män skulle hafva gjort i hans ställe.

Emellertid känner sig Anna mer och mer olycklig i sitt abnorma förhållande, skilsmessa från sin man kan hon icke uppnå, och en beständigt växande afundsjuka och misstanke mot Wronsky förbittrar deras samlif. Dertill kommer hennes oupphörliga längtan efter den son, hon har lemnat. Anna har tänkt sig att i kärleken få ersättning för allt, men hon finner, att en man, till och med den mest lidelsefulla älskare, icke kan fylla sitt lif med att blott älska. Hon ser, hur Wronsky mer och mer söker arbete, förströelse och intressen ute bland menniskor, och då hon till sist kommer till den öfvertygelse, att han är trött på henne och blott längtar efter sin frihet, tar hon lifvet af sig.

Att Wronskys kärlek till henne var af en djupare och mera genomgående art, än hon trodde, visar sig deri, att han efter hennes död mister all lust att lefva och går som frivillig ut i serbiska kriget.

Vid sidan af denna kärlekstragedi har Tolstoy satt åtskilliga andra menniskor med deras mer eller mindre invecklade familjeförhållanden.

Annas bror är Stipan Oblonsky, som med sitt godmodiga och älskvärda sätt intager alla, och som utan vidare samvetsagg bedrar sin hustru, slösar bort sina pengar och lefver gladlynt, man kunde frestas att säga, oskyldig, i alla sina dåliga förhållanden.

I hans hustru Dolly har författaren framstält en maka och mor, som uppoffrar sig för familjen, en qvinna, som lider allt och förlåter allt och gifver sin helsa, sin glädje och dagliga beqvämlighet för att förblifva trofast och uthållig i den pligt, hon har påtagit sig. Och dock är hon alldeles ingen engel, denna Dolly, utan en stackars svag och lidande menniska, som har stora pröfningar och strider att utstå för att kunna förlåta sin trolösa man och hålla ut i sitt ansträngande hvardagslif. Ett af de mest genialiska dragen hos Tolstoy är säkerligen det, när han beskrifver Dollys resa till Anna, efter att hon har lemnat sitt hem och lefver med Wronsky. På vägen till detta den fria kärlekens hem börjar Dolly känna sig lätt och fri och resonnerar öfver, hur hon sliter och släpar och spiller sitt lif —

och för hvad? För en trolös äkta man och för barn, som gå samma sorger och bedröfvelser till mötes som hon sjelf. Hon uppeggar mer och mer sin fantasi, tycker, att Anna har gjort alldeles rätt i att resa sin väg, och till sist tänker hon sig, att också *hon* kunde ha lust att springa bort med någon imaginär älskare, och hon föreställer sig i tankarne sin sangviniske mans ansigte, när hon kommer in för att underrätta honom om sin afsigt att lemna honom. Två dagar efteråt har samma Dolly ingen ro på sig för att komma bort från det paradis, till hvilket hon har längtat så mycket, och flyger hem för att med den största glädje och kärlek på nytt öfvertaga sina pligter.

Den tredje gruppen af personer har man i Lewin, den ryske landtmannen (tydligen författarens favorit) och dem, som omgifva honom. En något tafatt, men genomhederlig och god menniska, som arbetar ärligt, älskar ärligt, som icke sträfvar efter några af denna verldens utmärkelser, utan lefver nöjd med sin lilla verld, der han mer och mer försöker att göra sin pligt med samvetsgrannhet och godhet. Då han ändtligen får sin älskade Kitty, som har genomgått sin olyckliga kärlek till Wronsky, börjar familjelifvet i all sin sanna och verkliga lycka för Lewin, ett lif fullt af många missräkningar, pröfningar och sorger, men också fullt af verklig och äkta glädje, med utveckling till allt godt för både föräldrar och barn.

Tolstoy är icke rädd för några slags detaljer i det intima familjelifvet. Och så, som han har beskrifvit Kittys första barnsäng, har väl knappast någon framstält denna händelse, så stor och ingripande i en qvinnas lif, och för det mesta så omsorgsfullt förtegad af alla författare. Tolstoy har gjort denna barnafödsel till en så högtidlig och storartad tilldragelse, att skildringen deraf hör till det mest gripande i hela boken.

För resten är hela romanen uppfyld af en sådan mängd detaljobservationer, tecknade med en säkerhet och ett lif, att man knappt kan förstå, hur en och samma författare har kunnat sätta sig in i alla dessa olika menniskors arbeten, intressen och lefnadsvanor.

Skildringen af kapplöpningen, der Wronskys häst stupar, är kanske enastående i mästerskap. Man är bokstafligen med på hästen, andlös, jagande fram mot målet. Man skulle kunna tro, att Tolstoy hufvudsakligen hade varit jockeyryttare, när man läser detta; men när man så följer med på morkullsjagten, der jägarnes och hundarnes känslor äro målade med en sådan intensiv klarhet och kraft, då tänker man: »Nej, jägare har han varit, beständigt i skogarne och träsken med bössan på axeln.» Men när han då visar oss, huru Kitty badar och ammar sitt lilla barn, och i de minsta detaljer känner till alla småsaker, som förefalla vid ett sådant tillfälle, så vore man nästan färdig att

utbrista: »Nej, barnjungfru och amma har han varit!» Och när man så inser, att *det* i alla fall icke kan vara sant, så säger man till sig sjelf: »Nej, han är en stor diktare, som med siareblick tränger in i alla menskliga situationer och känslor och förmår att skildra, hvad vi andra blott se.« —

Det fins mindre goda saker i boken. Då och då rent af slappheter, som t. ex. den högst otillfredsställande skildringen af fröken Warenka, som Kitty möter vid badorten, en ung dam, som skall vara en engel, och hvars musikaliska talang skildras sålunda, att hon »sjöng den första sången förtjusande», »och den andra sjöng hon lika taktfast och felfritt, som den föregående». — Det är en mycket dimmig föreställning man får om hela denna unga dams väsen, och hon förmår icke väcka den minsta sympati med all sin besvärliga fullkomlighet.

Dollys plötsliga förtviflan öfver, att barnen slåss om en boll, med de derpå följande resonnemangen tycks också hänga löst tillsammans med hennes moderliga kännedom om barns omvexlande lynnen och infall.

Lewins frieri till Kitty, både det första och det andra, äro också något besynnerliga. Det första är afgjordt på en half sida, och det andra är temligen onaturligt, i det att de två kontrahenterna samtala en lång stund genom att skrifva den första bokstafven i hvart ord af den mening, de vilja säga. Det måste vara mer än mensklig skarpsinnighet för att utgrunda sådant.

Framför allt fins det en stor och kännbar brist på den punkt i historien, då Kitty mottager Lewins anteckningsböcker om hans förflutna lif.

Den revolution, som en sådan upptäckt första gången förorsakar i en ung qvinnas själ, är allt för djup och genomgående till att kunna expedieras med ett par rader. Kanske har författaren känt, att om han skulle ingå i några själs-analyser öfver Kittys känslor vid detta tillfälle, skulle det vara nog stoff till en hel ny bok, och han har derför valt att blott gå lätt öfver det. Men då hade det varit att föredraga, att han alldeles icke hade berört detta ämne. Detta visar, att Tolstoy ofta går stötvis fram i sin skildring, så att man med ett par penndrag föres bort öfver långa perioder, och så igen plötsligt stannar i en mycket utförlig detaljskildring på ställen, der man egentligen icke tycker, att en så noggrann behandling kunde vara nödvändig.

Turgenjew har aldrig ett ord för mycket, det fins aldrig hos honom en paus, som man ville hafva fyld, aldrig något man möjligtvis kunde tänka sig annorlunda. Allt hos honom är så fulländadt, så koncentreradt fylligt, att man blott kan tiga och lyssna. Tolstoy har många menskliga svagheter, som afsticka dubbelt skarpt emot de många mästerliga enskildheterna omkring dem.

Hela början af Anna Karénina gör i det hela det intrycket, som om författaren hade skyndat sig, skrifvit med stor hast för att komma in i ämnet, och liksom samlat material omkring sig, för att sedan kunna manövrera dess friare. Ju längre boken framskrider, dess mera hopas intresset omkring hvar person, författaren gifver sig mera tid till att dröja vid alla de mera betydande enskildheterna, och sjelfva hufvudsakerna växa fram med en imponerande kraft.

De två sista kapitlen innan Anna tar lifvet af sig äro i deras fasansfulla verklighet den gripande konseqvensen af hela hennes lif.

Som en sann episk författare förhåller sig Tolstoy ganska objektiv, blott då och då inväfver han ett kort och fyndigt resonnemang mellan händelsernas gång.

Turgenjew reflekterar heller aldrig, men denna skalds lyriska och musikaliska natur kastar omedvetet en bestämd stämning öfver de bilder, som draga förbi hans själ. Tolstoy är så mycket kyligare, och han lägger aldrig sin personliga sympati med i vigtskålen, om det icke skulle vara för Lewin, som tydligen är hans favorit, men hvilkens svagheter han dock heller icke skonar.

Man ser, att författaren dömer Anna. Hon är värd sitt öde, menar han, eller rättare, hon *kan* icke undgå det; det störtar som en lavin emot afgrunden, och dock förstår han så väl förtrollelsen vid en stor passion. Kärleksscenen emellan Wronsky och Anna på kapplöpningsdagen är en af de få kärleksscener, som verkligen värma och fängsla oss.

»Hvad var det ni tänkte på nyss?» frågar Wronsky henne.

»Ständigt detsamma», svarar hon med ett leende.

Det var verkligen så; vid hvilken timme och stund som helst, hvar och när man frågade, hvad hon tänkte på, kunde hon sanningsenligt svara: »Alltid på det samma, på det, som utgör min lycka och min olycka.»

Författaren förstår också, att Annas man icke kan tillfredsställa henne, denna kalla, korrekta herre, om hvilken det står: »Han hade alltid vistats i en konstgjord embetsatmosfer, der han endast haft att göra med ett återsken af lifvet. För hvar gång han kommit i beröring med verkligheten, hade han alltid undvikande stigit åt sidan.»

Han är mera en maskin än en menniska, och till och med der, hvarest han så ädelmodigt förlåter Anna, är det egentligen känslan af hans egen förträfilighet, som mest uppfyller honom. Alldeles följdriktigt slutar han med att falla i klorna på en svärmisk och bigott dam, som afgudar honom.

Wronskys febrila sökande efter arbete, då han har uppgifvit sin militära bana, är också beskrifvet med en öfverty-

gande sanning. Han gör nytta, han bygger ett sjukhus, tager del i kommunala företag, han är med öfverallt, der något till samfundets bästa skall uträttas, och dock är det tomt, tomt alltsammans. Det är icke ett naturligt arbete, som har sökt honom, utan ett slags opium, som han tar in mot sina qval, liksom Anna tar verkligt opium för sina.

Lewin deremot gör inga stora ansträngningar. Han tar dagen, som den kommer, arbetet, som det ligger för honom. — En natt, en sommarnatt, som är härligt beskrifven, då han sofver i fria luften, ligger han visserligen och gör upp nya och djupsinniga planer för sitt kommande lif, ett lif utan Kitty, men just då kommer hon åkande på landsvägen utan att se honom, och plötsligt äro alla hans omsorgsfullt uppbygda planer bortblåsta. »Endast der borta i den hastigt framrullande vagnen fans lösningen på alla de lifvets mörka gåtor, som tryckte och plågade honom!» — Hela denna scen är en kärlekens triumfsång öfver alla konstiga, förståndiga och hjelplösa reflexioner.

Hvilken botten författaren sjelf står på, hvilken verldsåskådning eller tro, han har, är en hemlighet. Han omtalar det icke.

Han förråder det icke. Han är icke så melankolisk, som Turgenjew, kanske derför, att han icke älskar menniskorna så djupt, som denna stora skald gjorde, men hvad Tolstoy hoppas och tror för menskligheten, veta vi icke.

Han slutar boken med att låta Lewin finna meningen i lifvet genom att förstå, att han deri kan inlägga »det goda»; men för resten tyckes Tolstoy svara sig sjelf så, som sommarnatten svarade Lewin, då »himlahvalfvet, som klarnade, antog en strålande djupblå färg och mötte Lewins frågande och bedjande blickar med sitt vanliga outgrundliga, oåtkomliga lugn».

Helena Nyblom.

Literaturbref från Frankrike. IV.

E. RENAN: *1802,* tillfällighetsstycke i en akt, uppfördt på Théâtre français 1886.
Le Prêtre de Némi, drame philosophique, 1886.
L'Abbesse de Jouarre, drame, 1886.

Det ser nästan ut som om franska pressen på senare tiden enat sig om att iakttaga tystnad rörande E. Renans andliga tillstånd. Något dylikt kunde man också märka under sista tiden af Victor Hugos lif. Böjd under årens tyngd och utmattad af denna ständiga alstringsfeber, som icke unnade mästaren ro, ens då han skrifvit ett helt bibliotek, utgaf han fortfarande då och då arbeten, i hvilka man visserligen kände igen inspirationen från bättre dagar, men ock märkte otvetydiga spår efter en hand, som darrat af ålderdomssvaghet. Det oaktadt fick man bevittna, huru entusiasterna ända in i det sista öfverbjödo hvarandra i att vid hvart och ett af dessa arbeten högljudt förkunna, att skalden tagit ett nytt steg och att alla hans föregående verk vore en skugga, ett intet i jämförelse med det sista. Man skulle ha varit bra taktlös för att inför denne gubbe, som staplade vid grafvens rand, protestera mot dylika öfverdrifter. Men dermed har man också förklarat, huru »L'Ane» eller »La Pitié suprême» kunde väcka lifligare beundran och skörda större loford än »les Contemplations» eller »La Légende des siècles». Något dylikt äger nu också rum i fråga om Renan. Icke som om han skulle ha vunnit samma verldsrykte som Victor Hugo eller som om hans ålder skulle göra honom till en patriark, höjd öfver kritikens dom, men det enkla behaget och det fängslande framställningssättet i hans föregående arbeten har, som det vill tyckas, så tjusat hans läsare, att han numera kan tillåta sig allt. Han har sina anhängare, hvilka vörda honom som en gud och hvilka som ett helgerån skulle stämpla hvarje minskning i hans dyrkan, hvarför de också omsorgsfullt underhålla och, om så behöfves, i mindre glödande själar återtända den heliga elden på hans altare. Uppmuntrad af denna enhälliga beundran och den kör af lofsånger, hvarmed hvarje rad af hans penna helsas, har han nu enligt min tanke kommit derhän, att han ej vidare bryr sig synnerligen mycket om hvad han säger, utan tillåter sig följa alla sina nycker och fantasier, i

den öfvertygelsen att han nog alltid finner någon, som förstår honom och, der så behöfves, i hans ord inlägger en djup andemening. Det skulle till och med icke alls förvåna mig, om Renan, som anser lifvet för en enda stor mystifikation, smått roade sig med att spela orakel. Jag vill ogerna tro, att han lyckats helt och hållet narra sig själf, och undrar, om icke ett småleende stundom smyger sig öfver hans läppar, då han ser så många taga honom på fullt allvar.

Renan är för närvarande egentligen sysselsatt med vidlyftiga religionshistoriska arbeten, men för att hvila sig skrifver han då och då i lättare stil stycken, som han sjelf kallar tidsfördrif (divertissements). Enligt hans åsigt är dialogformen det enda framställningssättet, som på menniskoandens nuvarande utvecklingsgrad egnar sig för behandlingen af filosofiska idéer. Han begagnar sig således i dylika arbeten af dialogformen. Men nu tror han sig ha funnit, att det icke alltid är nog med detta, att det behöfves handling också, och att den »obundna dramen utan lokalfärg i Shakespeares stil lemnar författaren friaste utrymme att uttrycka tankens alla skiftningar».

Renan har således skrifvit en hel rad filosofiska dramer (idédramer), som naturligtvis aldrig uppförts och — behöfver jag säga det? — äro fullkomligt ospelbara. Han saknar nämligen så mycket saknas kan all dramatisk talang. Han tillstår det själf utan att kanske ana, hur rätt han har i detta fall. Det såg man också alltför väl, då direktören vid Théâtre français bad honom om ett tillfällighetsstycke i en akt för firandet af Victor Hugos minne. Hvarför vända sig till honom? Det fans ingenting som kunde berättiga till ett dylikt val. Men just derför var det en mästerkupp. Allmänheten är alltid nyfiken och tycker om det som förvånar henne eller rycker henne ur de vanliga hjulspåren. Man vill nog icke gå ett steg för att höra en filosof tala i ett filosofiskt ämne, då han naturligtvis skulle ha mycket godt att bjuda på, men får man löfte om att filosofen skall uppträda som trollkonstnär eller lindansare, så tränger man sig fram flockvis. Renan har värdigats befatta sig med trollerier, men har ej lyckats. Man väntade sig något nytt och originelt, åtminstone till formen. Man fick till lifs en dialog i underjorden mellan Boileau, Molière, Racine, Corneille och La Fontaine, hvilka undrade hvem som skulle blifva det 19:de seklets skald. En liten genie uppträdde då och tröstade dem med att Victor Hugo var född. Innehållet påminner väl; starkt om sådana gymnasistförsök, i hvilka de unga låta Phocion och Demosthenes eller Virgilius och Juvenalis uppträda. Till formen erinrade stycket, men ej till sin fördel, om Berguin och om Florian i dennes sämre arbeten. Men detta hindrade icke pressen från

att samfäldt applådera af alla krafter och att djärft förklara, att stycket hade öfverträffat alla rimliga förväntningar.

Till all lycka äro då Renans filosofiska dramer icke alltid lika obetydliga och barnsliga. I den senaste af dessa fans till och med ett uppslag, som väl utveckladt kunnat väcka dramatiskt intresse. Midt för Renans fönster låg f. d. Collége du Plessis, hvars grundläggning daterar sig från 14:de århundradet. De sista ruinerna deraf har han från sina rum sett nedrifvas, och i tanken återbefolkade han då dess salar med de olika slägten, som der efterträdt hvarandra. Den tid, vid hvilken han helst dröjer är 1793—94, då nämda läroverksbyggnad var förvandlad till det dystraste fängelset i Paris. Derifrån utsläptes man nämligen blott för att gå till stupstocken. Han har nu förestält sig de samtal, som förts i bottenvåningens stora salar före utkallandet till afrättsplatsen, och på så sätt diktat en hel dialogcykel, som med allt skäl skulle kunna kallas »Dialogues de la dernière nuit». Ur denna cykel har han utbrutit en episod, som nyligen utkommit under titeln »*L'abbesse de Jouarre*».

Julie Constance de S:t Florent är en skön och ädel flicka, invigd i tidens nya idéer. Till lärare har hon haft Turgot och har förstått draga fördel af hans undervisning. Begåfvad med ett brådmoget förstånd och ett allvarligare lynne än det täcka könet vanligen besitter, afhandlade hon redan vid 16 års ålder tidens djupaste frågor och försvarade folkets rättigheter. Men som hennes familj erhållit stiftet Jouarre som lön för de stora tjenster den gjort staten, samtyckte hon till att blifva abbedissa, emedan hon hoppades att kunna förvalta sitt embete i den allmänna moralens intresse och till nationens förädling. För detta mål måste hon offra sin kärlek till en ädel man, markis d'Arcy, som, då han delade och förstod hennes åsigter, blott kunde uppmuntra henne till en i hans tanke gagnelig uppoffring. Med alla sina fria åsigter och sitt skarpa förstånd i öfrigt förblef hon dock lika ren som något medeltidshelgon, beherskadt af den oinskränktaste barnatro. »Man skulle kunna ha tagit henne för en Sainte Fare eller Sainte Bothilde, som läst Voltaire och kommenterade Rousseau.» Emellertid korsas alla dessa ädelmodiga drömmar af revolutionen. Abbedissan i Jouarre, som genom en liten nödlögn kunnat rädda sig, vill icke på detta sätt fläcka sin värdighet: hon föredrar döden. I fängelset träffar hon d'Arcy, som är dömd till döden liksom hon. Hon anropar honom om att ej söka träffa henne och tror sig ha hans löfte. Men då hon natten före afrättningen sitter fördjupad i betraktelse och bön ensam i sin cell, inträder plötsligt d'Arcy, som lyckats öppna hennes dörr. Julie blir till en början mycket förskräckt och ber honom enträget att draga sig tillbaka, men förgäfves. D'Arcy ger icke så lätt vika; det är tvärtom han, som nu vill öfvertyga

sin själs älskade och af henne erhålla det högsta bevis på kärlek en qvinna kan skänka. Men det är icke med den hänförelse, hvaraf passionen är mäktig, eller med den ömhet, som det sista samtalet måste väcka, som d'Arcy söker besegra Julies motstånd. Bevars! Det skulle illa anstått så upphöjda andar. Han får icke åberopa något annat än beräkningar och skäl. För hvad hade de väl offrat sin kärlek? För fördomarne i en verld, som de icke utan vidare kunde reformera, för fordringar uppstälda af en religion, på hvilken de icke trodde, men som de hoppades förädla genom att underkasta sig alla dess pligter. Verldens fördomar och kraf låge nu bakom dem, de skulle dagen derpå dö, och deras förening, som döden så snart skulle afklippa, komme ej att få några följder. Det vore rent af ett brott å Julies sida att, då hon nu gjort upp sin räkning med verlden, vägra sin älskade ett sista ögonblick af lycka. Icke dess mindre tvekar hon en sekund, hon bäfvar tillbaka då det gäller att så förneka hela sitt förflutna lif. Men markisens slutledningar äro så bindande, att hon slutligen kastar sig i hans armar under utropet: »Min vän, detta ögonblick är för mig början till evigheten».

Så går det emellertid icke. I följande akt få vi bevitna uppropet af de lifdömde. Markis d'Arcy stiger upp i dödskärran, men Julies namn fins ej på listan. Förtviflad begär hon att få dö. Skall hon nödgas lefva, så kan hon icke finna annat, än att hon måste förakta sig själf, och att hela hennes lif måste förgiftas genom minnet af det ögonblick då hon svikit sig själf. Det är blott allt för sant, att hon blifvit benådad. En ung republikansk officer, La Fresnais, som blifvit tjusad af hennes skönhet och det hjeltemod hon visat inför revolutionsdomstolen, har begärt och erhållit hennes benådning såsom belöning för de tjenster, han personligen gjort fosterlandet. Han förkunnar själf Julie denna nyhet, som för hvarje annan skulle varit en lycka, men som ovilkorligen måste störta henne i djup och dyster förtviflan. Hon uppvaknar derur blott för att söka förkorta ett för henne numera förhatligt lif. Liksom Monime söker hon strypa sig med den abbedissbindel, som kröner hennes hufvud. Man kommer dock tids nog för att rädda henne, och en af dem, som skola afrättas nästa dag, abbé Clément, förmår henne att lefva genom att erinra henne om, att hennes lif nu äfven tillhör det barn, som hon kanhända redan bär under sitt hjärta. Mycket riktigt blir hon också 9 månader derefter moder, och då hon nu beslutat sig för att lefva för sin dotter, bekvämar hon sig till att under namnet fru Jouan tjena sitt uppehälle som biträde åt månglerskorna i Jardin du Luxembourg. Hon återser La Fresnais, hvars beundran och kärlek tilltagit under hans frånvaro. Revolutionens dagar äro slutligen förbi, förste konsuln

återupprättar den afskaffade religionen och lyckas med påfven afsluta ett fördrag, i kraft af hvilket kyrkan afstår från sina rättigheter öfver dem af sina medlemmar, som utträdt ur henne. La Fresnais, som af Julies broder fått veta allt, som förefallit mellan henne och markis d'Arcy, står fast vid sin önskan att erhålla hennes hand. Nu måste Julie ge vika. Öfvertygad om att »hon aldrig kan blifva den man otrogen, som en natt var hennes make», samtycker hon till att gifva sin dotter en far, med vilkor att d'Arcys bild fortfarande får intaga första platsen i hennes minnens helgedom.

Sådan är nu den »handling», Renan uttänkt och iklädt dramatisk form. Otvifvelaktigt innesluter hon åtskilliga ansatser eller åtminstone frön till ett verkligt drama. Men författaren har icke bekymrat sig om några dramatiska lagar, utan först och främst velat förkroppsliga en idé. Just deri ligger en af hans finesser. Han underlåter aldrig att i sina företal på fint sätt låta läsaren förstå, att han skapat ett symboliskt omhölje för en djup idé, som blott utvalda andar kunna genomskåda, men hvars Isis-slöja ej kan lyftas af »profanum vulgus». Nu är det väl så, att man i hvad land som hälst, men i all synnerhet i Frankrike, icke gerna vill synas mindre skarpsinnig än ens granne eller trögare än han i att upptäcka ett doldt syfte eller en beslöjad skönhet. Det är den gamla historien om kejsarens kläder, som icke skulle kunna upptäckas af mindre skarpsynta personer. Då nu ingen ville tillstå sin oförmåga, ville ej häller någon att börja med säga, att kejsaren var spritt naken, ehuru han i själfva verket var det. Jag vill nu icke precist gå så långt, att jag påstår, att Renans dramer äro lika blottade på idéer som kejsaren i sagan på kläder; dock tror jag, att många tala om dessa idéer utan att ha sett en skymt af dem. Jag styrkes i denna min förmodan af det sätt, hvarpå åtskilliga konstdomare i hemlighetsfull ton säga: »Särdeles fin, särdeles djup idé i den här dramen!» utan att likvisst så noga angifva, hvad detta är för en idé, hvars finhet och djup de mena sig uppmäta. Hvad mig själf angår, så har jag gifvit mig ut på upptäcktsresa efter den beryktade idén och har funnit icke en, utan flera; men jag kan, gunås, icke finna att de hvarken äro så djupa eller så fina som några velat inbilla sig och andra. Den första, nästan utsliten för resten, är den, att franska revolutionen var på en gång en bedröflig fars och en sublim tragedi, då gycklare oupphörligt uppträdde vid sidan af verkliga hjältar och då de mest osmakliga upptåg aflöste eller trängde sig fram jämte de allvarligaste föredömen af dygd och de påtagligaste bevis på ädel själsstorhet. Här vid lag vill jag blott förebrå författaren en sak. Då han för oss tecknat revolutionens skuggsidor i nyhetsjägarne Grommelard och Rabourdin, för öfrigt allt igenom löjliga och

vidriga subjekt, så personifierar han tidens goda sidor i La Fresnais, hvars tänkesätt alltid äro beundransvärda, men författaren förringar deras värde genom att låta den unge hjälten ständigt uttrycka sig på ett svulstigt och anspråksfullt språk. Det var så tidens manér, säger man. Må vara, men vid öfvermålningar får man noga se till, att man icke lägger på tätare färglager än man egentligen ville, och då man å andras vägnar tar munnen full, får man lof att akta sig, så att man icke händelsevis själf talar i samma ton.

Jämte nämda första, helt och hållet underordnade idé fins der en annan, som uppenbarligen en lång tid upptagit en framstående plats i Renans tankar. Under handlingens gång får hon visserligen maka åt sig för att lemna rum åt andra; men jag känner mig mycket böjd för att tro, att det nog ursprungligen varit hon, som utgjort den lifgifvande och ordnande grundtanken. Renan hade redan förut framstält samma idé, men då tydligare och utan medtäflare om intresset, nämligen i den förut utkomna »*Le Prêtre de Némi*». Motivet hade han denna gång hemtat från gamla berättelser om Dianatemplet vid Nemi-sjöns stränder, hvars prest för att vara en sann apostel borde med egen hand ha dödat sin företrädare. Författaren tänkte sig nu, att det i fordomtima lefvat en prest i Nemi, som varit nog upplyst för att vilja reformera en rå religion genom att så mycket som möjligt mildra den af gudomen anbefalda grymheten, genom att afskaffa menniskooffer och i stället för yttre religiösa bruk sätta andens gudstjenst, sann fromhet och aktning för allt stort och skönt och dyrkan af allt sant gudomligt i naturen. Men presten kommer ganska snart till insigt om, att han, trots alla sina goda afsigter, uträttar mer ondt än godt, och att han, under det han så småningom utrotar alla fördomar, äfven utrotar den, hvarpå hans eget lands lycka hvilar. Menigheten, som hänger fast vid gamla seder och bruk, är fast öfvertygad om, att intet kan ha framgång, så länge helgedomen står under öfverinseende af en falsk profet, som underlåtit att enligt fädernas lofvärda sed nedgöra sin företrädare. En skurk vid namn Casca låter slutligen besolda sig af aristokraten Metius och mördar den frisinnade presten Antistius, hvars efterträdare han står i begrepp att blifva, då sibyllan Carmenta, blindt hängifven sin älskades verk, nedsticker mördaren med en dolk. — Idéen är kanske icke alldeles så klar. Ty eljest hade väl ej hvar och en i detta arbete sett snart sagdt allt hvad han själf ville: några funno i kriget mellan Alba och Rom häntydningar på kriget i Tonkin; andra trodde sig igenkänna Gambetta i det upplysta borgerskapets ledare Liberalis; några gingo till och med så långt, att de i Antistius påstodo sig finna likheter med Renan själf. Denna sista förmodan var kanske den riktigaste. Författaren till »Presten

i Nemi» ville framhålla, att man i vissa fall kan, liksom hans Antistius, finna sig föranledd att omfatta, ja till och med försvara en religion eller ett partis åsigter, ehuru man vet att de icke ha helt och hållet rätt, och det derför att man finner dem vara af gagn för sina medmenniskor. Antistius tror ej på den religion, hvars prest han är. Religionen är för honom ingenting annat än en symbol, som representerar en evig, för hopen ännu oåtkomlig sanning. Emedan han vet, att den högsta invigningens tid ännu icke kommit för folket, samtycker han till att ikläda sig en prests drägt och embete — i akt och mening att låta ur symbolens veck framlysa så mycket sanning som den trogna hjordens ouppodlade sinne kan mottaga.

»Abbedisssan i Jouarre» är omhölje för en snarlik idé. Lika litet som Antistius tror hon på sanningen af de dogmer, vid hvilka hon genom sitt klosterlöfte binder sig. Men hon tror, att dessa dogmer i allt fall äro den minst ofullkomliga form, i hvilken sanningen kan bjudas menniskorna. Hon tror, att »en förnuftig kyrkoreform ej kan åstadkommas af andra än personer i kyrkans tjenst, och det sådana som strängt iakttaga alla hennes yttre föreskrifter». Trosbekännelser äro enligt hennes och Renans åsigt underkastade oupphörlig ombildning, så att de slutligen afkläda sig sin symboliska omklädnad, som blott varit till hinders. Abbedissan i Jouarre önskade arbeta på en dylik ombildning, och för att så småningom lyckas nedrifva symbolen ansåg hon, att det bästa hon kunde göra vore att låtsas erkänna dess berättigande. Hon sluter sig till en lära, som hon tror vara falsk, emedan hon deri finner en del af sanningen. Märkvärdigt nog tycker man sig i Antistius' och abbedissans ord gång på gång höra ett försvarstal för Renan själf. Han urskuldar sig för det, han å sin sida bidragit till undergräfvandet af religiösa idéer, och påstår sig blott ha arbetat på att luttra dem. I gudarnes ställe ville presten i Nemi insätta Gud; Renan vill gå ett steg längre och i stället för Gud sätta det gudomliga. »Samhället», säger en af hans figurer, »hvilar på sanningar, som äro allt för fina, för att mängden skulle kunna märka dem.» Jag fruktar högeligen, att de sanningar, på hvilka Renans religion skulle hvila, äro allt för fina för att fattas af andra än dem, som äga ett lika öfverförfinadt och skarpt förstånd som han själf. Detta erinrar mig om hvad jag en dag hörde en framstående lärare i filosofi yttra. Han berättade för oss om en tysk prest, som efter sina åhörares andliga mogenhets mått iskänkte sanningens vin: inför somliga försvarade han Kristi gudom, men förnekade den inför andra. Här i Frankrike har man det modet eller den svagheten att fordra klarhet, om ett skall galet vara, hällre välja ytlighet än otydlighet. Ännu ha vi icke lyckats komma derhän, att vi kunna samtidigt hylla två kontradiktoriska motsatser. En lära är antingen

god eller ond; man måste antingen gilla eller förkasta henne. Skulle hon vara ond, men likväl innehålla något godt, så måste man gilla det goda, men helt och hållet förkasta det onda i henne. Deremot kunna vi ej fatta, att man vill förkunna en tro, som man anser för falsk, blott för att under villfarelsens mantel bereda sanningen insteg. Författaren till »Presten i Nemi» medgifver för öfrigt själf detta, då han låter sin hjälte steg för steg vända sig från den gudstjenst, åt hvilken han helgat sina krafter, för att lemna den i det underordnade presterskapets händer. Antistius har pålagt sig ett verk, som öfverstiger mensklig förmåga: det är omöjligt att hela sitt lif igenom bära mask — till sanningens förhärligande. Abbedissan i Jouarre hade, äfven hon, för länge sedan upphört att bedja. Hon lemnade åt de enfaldiga och underordnade att öfva de bruk, som kyrkan inrättat för alla. Det är först senare, i farans och frestelsens stund, hon inser, hvad det kostar att i den moraliska verlden stifta en undantagslag för sig själf. Hon har i själfva verket blott bygt på sitt högmod, och då hon icke längre har något att frukta af verldens dom, faller hon såsom en svag kvinna. Ty hvad betyda väl, då allt kommer omkring, alla dessa vackra grundsatser, alla dessa höga idéer, som, efter hvad man tycker, borde dana hjältar och hjältinnor, men som hastigt falla till intet, då döden står för dörren? Abbedissan i Jouarre menade, att hon borde förblifva ren och kysk, men då nu döden skulle utplåna följderna af hennes felsteg och således dölja det för verldens ögon, menade hon sig kunna begå det. Men i så fall är ju den enda hållhake, som hejdar oss från fall, till sist tanken på verldens dom, och då blifver ju också den dygd, som vi fått lära oss att betrakta som den högsta, emedan hon utesluter hvarje baktanke på belöning, intet annat än skrymteri. Nej, menniskan får icke hylla och främja en idé, som hon icke anser vara helt och hållet sann. Renan har själf gifvit det bästa föredömet i detta fall. Den stund han från katolska kyrkan återtog den oinskränkta tro han skänkt henne, tillkännagaf han åtminstone, att det fans något godt i den tro han öfvergaf. Men trodde han väl derför, att han hade rätt att för menskligehetens väl hyckla en tro, som han ej längre hyste i sitt hjärta? Trodde han väl, att han borde kvarstå i kyrkan för att möjligen styra henne in på den väg han ansåg för den rätta? Nej, det gjorde han icke. Han skilde sig från dem, med hvilka han icke vidare kände sig stå i fullkomlig andlig gemenskap, och så vida han var ärlig, handlade han rätt.

Men utom denna, i min tanke långt ifrån obestridliga idé, som allt för mycket undanskymmes för att framstå med full klarhet, fins der en annan, som ligger i öppen dag för alla, emedan författaren gjort sig besvär med att i sitt förètal så att säga stryka under den.

Renan menar, att kärlekens känsla icke vet af andra tyglar än ,dem, vår moraliska förbindelse att vidmakthålla det menskliga samhället pålägger oss. Derest verlden om ett par dagar skulle taga slut, så skulle kärleken ursinnigt uppblossa öfverallt. Hela menskligheten skulle utan fruktan öfverlemna sig åt denna passion, som inom en tidrymd af några timmar kunde skänka oändligheten; verlden skulle i fulla drag dricka en kärleksdryck så stark, att hon skulle gå under af njutningens öfvermått. Denna föreställning, hvilken icke märkbart tycks rubba Renans lugn, kan jag icke finna lika trösterik som han. Vore hon helt och hållet sann, kunde jag för min del deri blott se en yttring af menniskoslägtets obotliga djuriskhet, hvilken endast fruktan för följderna kunde hålla inom vederbörliga skrankor. Dylika idéer ha, som det vill synas, en tid bortåt förföljt Renan som hallucinationer. I sina ungdomsminnen anförtrodde han verlden, att han ända till sitt giftèrmål förblifvit kysk, och i denna bekännelse framskymtade en viss ånger öfver att ej bättre ha begagnat sig af lifvet. Det ser ut som om han sökte trösta sig öfver den förlorade tiden genom att för sig själf måla den passion, hvars hela sötma han ej smakat. Man återfann denna tankegång redan i »Presten i Nemi»; han roade sig der med att framställa Antistius såsom föremål för Sibyllans dyrkan. Man återfann den måhända ännu klarare uttryckt i den bön, det älskande paret, som kommer för att låta sig vigas, ställer till presten. Författaren lyckades att låta kyskheten kläda sig i okyska ord. »Vi bringa hvarandra», sade Virginia, »ett ömsesidigt offer af fjuniga läppar, dem ingen beröring fläckat.» »Nous nous apportons, disait Virginia, un duvet que nul contact n'a pollué». Är väl detta ett språk af en jungfru, som inför presten tillstår sin kärlek? Abbedissan i Jouarre är från början till slut ett bevis på denna fixa idé hos Renan. Det är hämdkänslan hos en man, som, då han ej längre i verkligheten kan nå njutningen, åtminstone i fantasien vill hålla sig skadeslös för sin återhållsamhet. Och hvad är väl, i trots af företalets ideala anspråk, denna bok annat än ett förhärligande af kärleken, men icke af den ideala och rena, utan af den lägre köttsliga? Ty om kärleken mellan Julie och d'Arcy är af den art författaren i början målar, om den är en himmelsk förening mellan tvänne själar, — hvad betyder då denna råa upplösning, som allt för omildt erinrar om, att de älskande också ega en kropp, hvars fordringar stundom föra ett något pockande språk? Och hvad är det för skäl, d'Arcy åberopar för att häfva abbedissans sista betänkligheter? Det är så temligen cyniskt, om man bortser från de sofistiska omskrifningar, i hvilka författaren inlindat det. Unnom oss en timmes njutning, ty i morgon skola vi dö, och vi kunna lita på, att intet olycksbarn skall blifva följden af vår förening. »Vår kärleks frukt skall dö samtidigt med

oss, ett par timmars embryo blott, som snart skall hvila i den eviga nattens sköte.» D'Arcy påstår sig vara snarare en prest, som med blicken fäst på sitt krucifix undergifvet bär sin lott, än en epikuré, som beklagar sig öfver att nödgas lemna detta lif. Är det då icke epikureism att hänge sig åt njutningen, så snart man blott icke behöfver frukta några obehagliga följder? Denna upphöjda moral slutar således med att förklara för tillåtet hvad som ej är skadligt. Och hvad är väl slutligen Julies giftermål med La Fresnais annat än en ny kärlekens triumf, lika litet eterisk som den första? Efter hennes verop och djupa förtviflan i tredje akten kan man ej undgå att tycka, det hon tröstar sig väl hastigt. Att hon underkastar sig att lefva för sitt barn, finna vi naturligt, men hvarför behöfver hon gifta sig? Snarare borde hon väl i tyst tillbakadragenhet begråta sitt fel. Deri kunde ännu alltid ligga en viss storslagen värdighet. Renan framställer henne såsom oböjligt stolt; man kunde tycka, att hennes stolthet nästan allt för ofta låter sig besegras.

»L'abbesse de Jouarre» har ännu ett fel, svårare kanhända än de oklara och till och med oriktiga idéerna, åtminstone i en granskande artists ögon, jag menar stilen. Renan är obestridligen en mästare i stilistiskt hänseende, hvem skulle väl töras neka det? Hans penna förmår att in i de minsta drag återgifva tankens så väl som känslans finaste skiftningar. Men det är ej nog med att skrifva väl och vara filosof för att dikta filosofiska dialoger. Då Plato skref sina dialoger, förstod han att återgifva det naturliga och osökta behaget i en samtalsform, lika fri från lättsinne som pedanteri. Men Plato glömde ej, att han varit skald och dramatisk skald; också återfinner man i hans tjusande prosastil något af den doft, som strömmar oss till mötes i Sofokles' och Menanders verser. Renan är ingen atenare, ehuru han kanske tror det; då han vill vara förtrolig, blir han platt och rå; då han vill måla det sublima, blir han ihålig och svulstig. Renan står i vissa fall kvar på den andlige talarens och prestens ståndpunkt; det har han själf sagt oss allt för ofta, att det ej skulle vara tillåtet att säga det efter honom. Särskildt har hans stil bibehållit en bestämd tempeldoft, hvarifrån han väl aldrig lär blifva fri. Hans nyaste arbeten påminna ovilkorligen om de uppbyggelseskrifter, som årligen utkomma hos Mame. Ingenting kan vara mer prisvärdt än syftet med dessa böcker, men också ingenting som är mindre stilistiskt. Det lägre folket har hos Renan ett eget sätt att visa sig naturliga, hvilket påminner om det underliga språk och den tillkonstlade enfald, som man brukar utstyra dem med i uppbyggelseliteraturen. Sak samma med hufvudpersonerna. Hvad de säga är mycket bra och skulle passa bra i en afhandling. Men betänker man, att man här har framför sig personer med kött och blod, att man hör deras tanke-

utbyte, så kan man ej värja sig från att småle, — såframt man ej frestas att gäspa. La Fresnais t. ex. är en egendomlig pratmakare, som utan all rimlig anledning förtäljer sina bedrifter eller också faller offer för omotiverade sinnesrörelser. Markis d'Arcy är ej häller någon lyckad typ af naturlig enkelhet. I förförelsescenen, som man ej kan förlåta utom såsom ett utbrott af uppbrusande passion, skrider han metodiskt steg för steg, alldeles som en jurist som vill leda något i bevis, och om abbedissan låter på så sätt besegra sig, måste hon ha god lust att skänka bort sig. När man på det viset ser honom glida fram, kommer man ofrivilligt att tänka på, när Tartuffe undanrödjer Elmires alla betänkligheter, den ena efter den andra.

Sådana äro Renans senaste arbeten. Han säger sig mer än en gång ha erfarit, att dialogen och idédramat erbjuda ganska allvarsamma svårigheter. Möjligen har han icke fått dem alla rätt klara för sig. Han har det felet att vilja idka filosofi dilettantmessigt. Han söker undvika förebråelsen för pedanteri och råkar ut för en vida svårare: att vilja gifva vissa idéer en form som icke passar dem. En irrande och villrådig ande, som aldrig rätt vetat hvad han tänkte och aldrig sökt få veta det, vet Renan nu icke häller hvad han vill göra. Han har haft den ärelystnaden att efter den stora hopens fattningsgåfva vilja framställa idéer, hvilka han blott lyckats göra ännu dunklare, emedan han ej velat framställa dem dogmatiskt. Han har velat kläda dessa idéer i dialogens behagliga form och har blott åstadkommit en parodi. Han har velat roa och undervisa, och han har ingenting lärt oss, men väl tråkat ut oss. Han har velat vara rolighetsminister och filosof, men har hvarken blifvit det ena eller det andra.

C. Audic.

NATUR OCH ONATUR

I FRÅGA OM

SVENSK RÄTTSTAVNING

AF

ESAIAS TEGNÉR.

UPSALA
R. ALMQVIST & J. WIKSELL.

Upsala 1886
R. Almqvist & J. Wiksell's boktryckeri.

Det skulle glädja författaren af denna uppsats, om rätt många läsare förbisett, att dess titel innehåller liksom antydningen om ett program. Antydningen ligger i ett enda litet tecken, och ju mindre detta faller i ögonen, dess bättre är det.

Må emellertid den, som iakttagit hvarom fråga är, icke af någon förutfattad ovilja mot nya funder lockas att genast utropa sitt *ve*. Må han lugnt läsa vidare. Han skall då märka, att uppsatsen alls icke är af revolutionär natur. Icke få torde finnas, som till och med vilja anse, att den är reaktionär.

Och dock syftar den framåt.

För sjutton år sedan hade rättstavningsfrågan i vårt land ett kritiskt skede. Det var då — år 1869 — som det möte af nordiska språkmän egde rum, hvars förslag till ändringar i de nordiska språkens ljudbeteckning vid sitt första framträde så mycket upprörde sinnena i alla de tre skandinaviska länderna, men särskildt i vårt. Den svenska språkvetenskapens främste målsman lät sin vrede ljunga mot »nystavarna», och ekot af hans åskor genljuder understundom än i dag. Stormen lade sig emellertid efterhand, sedan HAZELIUS o. a. med lugn bevisning ådagalagt, att de beslut, som mötet fattat, hvarken ledde till så stor omstörtning eller voro så obetänkta, som det till en början kunnat förefalla vännerna af det gamla. Numera äro former som *gärning, hjälte, kvist* o. d. så gängse, att de knappast kunna stöta andra än dem, som blott undantagsvis taga boken i hand. »Nystavningen», ungefär i den utsträckning, som föreslogs genom HAZELII s. k. övergångsförslag, är redan nu afgjordt rådande inom våra förnämsta literära tidskrifter, för att icke tala om, att den tillämpas också i vetenskapliga jurnaler och möter oss i specialarbeten inom vetandets olika grenar. Flera tidningar göra hvarje dag genom sina spalter propaganda därför, och populära skrifter (t. ex. serien *Ur vår tids forskning*) vänja allt

vidsträcktare kretsar vid de en gång så fruktade, nu nästan förbisedda ortografiska nyheterna. Så vidt jag vet, har rörelsen understödts af alla lärare i nordiska språk vid de svenska högskolorna; och den främste målsmannen för vårt språks vetenskapliga intressen i Finnland, professor FREUDENTHAL, har där genom en egen, efter de Hazeliska grundsatserna utarbetad rättstavningslära kraftigt främjat reformrörelsen. I Stockholms högre skolor införes nu också efter beslut af stadens Läraresällskap en ortografi, som ganska mycket närmar sig till den Hazeliska.

Den som har ögonen öppna, om ock blott till hälften, kan ej undgå att märka — det må nu vara med glädje eller med beklagande — att segern oförtydbart vändt sig åt det Nordiska Rättstavningsmötets sida. När snart ett nytt århundrade randas, skall ett *e* i *hjälte*, ett *q* i *kvist* med säkerhet af det uppväxande släktet räknas som en nära nog föråldrad beteckning, jämförlig med hvad ett *ph* i *filolog*, ett *c* i *rektor* är för oss.

Med året 1885 har emellertid den ortografiska frågan ånyo inträdt i ett afgörande stadium, och krisen synes nu skola bli mycket skarpare än förra gången. Det är icke nu såsom 1869 från skandinaviska sympatier som rörelsen utgår. Å ena sidan den vetenskapliga granskningen af vårt språks ljudbyggnad, å andra sidan skolornas anspråk på konsekvens och enkelhet i ljudbeteckningen ha väsentligen bildat utgångspunkterna för de nya uppslagen.

Vetenskapen om språkljuden har under de senaste åren hos oss företett en rik blomstring, jämförelsevis kanske rikare än i något annat land. Vi påminna oss de värdefulla, delvis högst betydande skrifter på detta fält, som offentliggjorts af AURÉN, KOCK, LEFFLER, LUNDELL, NOREEN, SVAHN m. fl. Till denna vackra literatur slöt sig nu under 1885 det af LYTTKENS och WULFF utgifna stora arbetet *Svenska språkets ljudlära och beteckningslära*, i hvilket de hithörande frågorna erhöllo en ny och sammanfattande behandling. Författare-kombinationen måste anses lyckligt afpassad efter den uppgift, som förelåg vid det sistnämnda arbetet: den ene naturforskare och den andre språkman, den ene folkskoleinspektör och den andre universitetslärare. Såsom resultat af samarbetet har också framgått en bok, hvilken genom rikhaltigheten af sina iakttagelser om de svenska språkljuden och genom sina omfattande, jämväl för grammatiska

undersökningar ytterst värdefulla ordsamlingar, i väsentlig mån undangjort arbetet för hvar och en, som hädanefter i teoretiskt eller praktiskt intresse vill egna sitt studium åt vårt språks ljudförhållanden eller åt dess rättskrivning [1]).

Dels det sistnämnda arbetet, dels en inlaga från den kommitté, som erhållit uppdrag att granska folkskolans läroböcker, föranledde kanslirådet GUSTRIN att i reformvänligt syfte taga till orda i en för läsare af Ny Svensk Tidskrift väl bekant, betydelsefull uppsats *Om reglementerad rättskrifning*. I sammanhang härmed erhöll LYTTKENS i uppdrag att framlägga ett förslag till förenklingar i vår ortografi; i händelse detta funne önsklig anslutning af sakkunnige, skulle det kunna införas i statens skolor.

Detta förslag, nu i mera utarbetadt skick föreliggande under titel *Svenska språkets beteckningslära i kortfattad framställning. I. Regler för ljudbeteckningen, av* I. A. LYTTKENS *och* F. A. WULFF, går i vissa punkter mindre långt, i flere andra längre på reformernas väg än de båda författarnas större arbete. I en senare uppsats *Om grunderna för ändringar uti svenska språkets rättskrivning* (1886) ha LYTTKENS och WULFF sedan ytterligare utvecklat de synpunkter, som de anse böra vara bestämmande vid ortografiska förändringar, särskildt vid beteckningen af vårt svenska språk. Deras uttalanden äro moderata och röja, att författarnas mål ej är en brytning med det bestående, endast en fortsatt utveckling däraf.

Långt mera vidtgående äro emellertid de reformplaner, som det mot slutet af förra året i Uppsala bildade »Rättstavningssällskapet» önskar genomföra; de kunna till och med kallas radikala. Sällskapet har ställt sitt mål högt; det tänker mera på framtiden än på nutiden och känner sig därför icke skyldigt att visa så mycken skonsamhet mot nu gällande sed. Med hurtigt mod har det ock skridit till sin gärning och sökt att, så vidt möjligt varit, återbringa vår ortografi till undantagslösa regler på fonetisk grundval. De ändringar, som föreslås, äro så omfattande och så många, att man snarast undrar att de icke äro flera. Det förefaller nära nog som en inkonsekvens, när t. ex. det

---

[1]) Författarna ha också "till undervisningens tjänst" särskildt utgivit *Svenska språkets ljudlära i kortfattad framställning* (1885), där man i bekväm form återfinner det väsentliga af innehållet i motsvarande del af deras större arbete.

undseendet visas mot gamla vanor, att man fortfarande skall teckna *tj*-ljudet på annat sätt i *källa* än i *tjäll.*

Sällskapet söker också ingalunda förneka att det är radikalt; det räknar tvärtom detta under närvarande förhållanden just som en förtjänst. I vår nu vanliga ortografi ser det en vildmark, där icke trädgårdssaxen utan storyxan måste användas, om man vill åstadkomma ett drägligt tillstånd.

Sitt program framlade sällskapet först i sammanhang med en anteckningslista för inträdande medlemmar. Programmet föreligger nu i form af en mera utförd *Rättstavningslära, på uppdrag av Rättstavningssällskapet ock på grundval av dess beslut utarbetad av* ADOLF NOREEN, *samt granskad av därtill utsedde komiterade* (1886). Denna skrift, som i flera punkter ej oväsentligt afviker från de ursprungliga bestämmelserna, är tills vidare att räkna blott som ett af sällskapets ledande män framlagdt förslag. Ännu är detta icke antaget af sällskapet i dess helhet, hvilket dels för egen del har att granska det, dels också uppmanat den offentliga kritiken att uttala sig därom.

Det nya sällskapet ledes af högt ansedda yngre lärare vid universitetet och har börjat sin bana med en viss *éclat.* Enligt uppgift, som dess ordförande meddelat i ett tidningsblad för den 17 februari, uppgingo dess medlemmar då »kanske till några tusende, hvaribland flere hundra skolmän». Sällskapet kan till och med — något som icke är utan betydelse — draga i fält med det trygga medvetandet att till sitt förfogande ega en väl försedd krigskassa. En af dess medlemmar har nämligen af oegennyttigt nit för saken skänkt 1000 kronor till tryckning af skrifter i reformens intresse. Docenten LUNDELL, sällskapets förste sekreterare, har genom mycket besökta föreläsningar i Uppsala och Stockholm gjort en vidsträckt publik bekant med den nya reformens teoretiska förutsättningar och dess allmänna syfte. Föreläsningarna ha på båda ställena mottagits med stor uppmärksamhet. De föreligga nu också i tryck under titeln *Om rättstafningsfrågan* (1886). Man finner i dem en lättläst och underhållande framställning af fonetikens och ortografiens väsentligaste lärosatser, sådana de te sig för den nya tidens män.

En anmärkningsvärd motgång har emellertid sällskapet haft däri, att just LUNDELL på grund af olika mening om viktiga

punkter utträdt ur sällskapets styrelse och så godt som brutit med själva sällskapet. Han anser att dess reformer delvis gått för långt.

Så stå nu sakerna. För allmänheten, som måste känna sig tveksam i valet mellan det gamla och det nya och mellan det nyas flera skiftande former, kan det möjligen vara till gagn att erhålla några vägledande anmärkningar af en person, som från gammalt hyst varmt intresse för strävandet att skaffa en förbättrad ortografi åt vårt språk, och som på samma gång allvarligt söker behjärta, att ingen ändring däri får göras, förrän man grundligt undersökt, hvad som kan sägas till försvar för redan bestående former, och undersökt detta icke blott punktvis utan i ämnets inre sammanhang.

Må vi då först se till, hvad som innebäres i en radikal reform af det slag som Uppsala-sällskapet förordar, och eftertänka, om i allmänhet sedt radikala reformer på detta område äro att tillråda. Vi skola sedan granska de från olika håll gjorda mera enskilda ändringsförslagen.

Det gäller i sanning nu icke småsaker.

Redan den första bok, som sättes i barnets hand, skall, om sällskapet håller fast vid sitt ursprungliga beslut och lyckas bringa det till utförande, erhålla en ny titel: den skall icke längre heta en *Abc*-bok utan en *Abd*-bok. Tecknet *c* skall då icke ega större rätt till en plats i vårt alfabet än t. ex. det tyska *ü*, som ju likaledes ses i ett och annat svenskt namn. Våra barn skola inträda på den literära banan såsom *abededarier* [1]).

Barnens första utflykter i matematikens rymder skola ock hädanefter lysas af andra stjärnor: det enklaste räknesättet skall för dem ytterligare förenklas, det skall från *addition* bli till *aditsjon*.

Visserligen bör ju ingen ha något emot en åtgärd, som undanröjer all onödig dubbelhet ur vår skriftliga samfärdsel; må-

[1]) Vid sällskapets konstituerande möte den 7 december 1885 stadgades, att *c* som tecken för *s* och *k* skulle alldeles försvinna. Det utskott, som haft i uppdrag att framlägga ett mera detaljeradt förslag, har uppställt det enda undantaget, att *ck* som förkortning af *kk* ännu skulle få stå kvar. Huruvida detta förslag gillas af sällskapet, vet man ännu ej. — Jag skall emellertid i det följande låta Noreens *Rättstavningslära* gälla som uttryck för sällskapets nuvarande mening, enär det däri framlagda programmet dels är fullständigare, dels i flera fall betydligt bättre än sällskapets ursprungliga.

hända är det icke häller lämpligt att hysa några betänkligheter i fråga om en reform, genom hvilken hvarje *vice* genast vinner rätt till epitetet *vise* och hvarje fånges *cell* utan vidare blir *säll*. Ändringarna stå likväl icke ensamma.

Till hvilket område än vår tanke vänder sig, mötes den af ord, vanliga och oumbärliga, som genom den nya *årdningen* tvingas att byta om *sjick ock jestalt*. *Gott* och *ont*, *glatt* och *sorjligt*, *sjämt* och *alvar* — allt får ett främmande utseende, när vi betrakta det genom de glasögon eller, för att tala mera *modärnt*, den *pängsné*, som Rättstavningssällskapet med välvillig hand sätter framför våra ögon. Vi må tänka på *männisjor* eller *jur* eller *väkster*, på höga *bärj* eller på *jupa* dalar, — allt ter sig som nytt. Vi må med målaren tala om *sjangertavlor* och *portretter*, eller med poeten sjunga om *morgondags*- (d. v. s. *-daggs*-) *pärlan*, som *sjimrar* på blommans *själk*, eller vi må i allra nyktraste prosa *jöra afärer* med en *lantmann* om ett *jött slaktjur* — ändringarna äro där. Vi kunna lyfta vår blick upp till *sjyarnas* och *rängnets* regioner, ja, låta den aningsfullt höja sig till och med *åvan fiks-sjärnornas valv* till *värds-altets* högste *härre*, nya former möta oss däruppe, lika visst som de åter vänta oss, när vi rikta blicken nedåt till den *avgrund*, där vårt släktes lede fiende *jävulen*, den ock *lusifer* kallas, har sitt mörka tillhåll. Allt ifrån vår moders första *viskning* intill *salm-juden* vid den *grav*, *vari* vi skola finna vår sista *vila*, följa dessa sällsamma *ordsjepnader* oss troget genom både *juft ock lett*.

I sammandragen form har det föregående stycket lemnat läsaren en rad exempel, ur hvilka han kan inse arten och omfånget af Rättstavningssällskapets omdaningsplaner.

Mången skall nog efter denna mönsterbit anse sig ha rätt att affärda hela det nya programmet med ett kort: *Vad tyks?*, tecknadt så enligt sällskapets ortografi. För min del finner jag emellertid programmet ingalunda rättvist bedömdt och ännu mindre definitivt nedgjordt genom ett dylikt godtköpsargument, som endast i så måtto förtjenar beaktande, som den naturliga känslan ju måste ha sitt ord med i hvarje praktisk fråga. Ganska många af de nyss anförda ordformerna — likväl ingalunda alla, såsom jag nedanför skall söka visa — äro ur principiell synpunkt fullt befogade; det vore sålunda att önska, att de en gång komme till väldet.

En annan fråga åter är den, om man på en gång bör söka genomföra så mycket som nu föreslås.

Det är mindre plågsamt för hunden att mista sin svans genom ett enda afgörande hugg än genom flera mindre stympningar — säger man.

Må så vara. Men om rättstavningsfrågan skall afgöras genom en liknelse, vill jag påminna om, att det finnes en annan svanshistoria, som måhända också kunde här tillämpas.

Sertorius, lusitanernas fältherre, den store mästaren i det lilla kriget, spelar främsta rollen i denna gamla sägen. När en gång hans skaror ledsnade vid härförarens långsamma krigssätt och yrkade på en afgörande drabbning, lät han två soldater, den ene stark och den andre svag, stiga fram för härens front. De fingo där försöka sig med att rycka svansen ur hvar sin häst. Försöket slutade så, att den svage segrade, ty enligt anförarens bud tog han ej hela svansen på en gång, utan plockade bort strå efter strå därur.

Också i fråga om rättstavning är det enligt min mening icke blott tryggast, det är till och med rättast att icke vilja på en gång reformera allt för mycket. De revolutioner, som ske oförmärkt, äro i vanliga fall vida bättre än de som försiggå med buller och brak, och satsen: »hvad stort sker, sker tyst» har sin giltighet i fråga om rättstavningsreformer mer än i många andra fall.

En omskapning sådan som den nu ifrågasatta skulle, såsom de följande anmärkningarna torde visa, bilda en värklig klyfta mellan det yngre släktet och det äldre, mellan den tid som kommer och de århundraden som gått.

En bok med 1600-talets skrift förefaller oss mycket främmande, oafsedt dess innehåll; om intet särskildt manar oss, taga vi den ej gärna i handen. Den skrämmer oss med sina många *th* och *t* för *d* (*then, ther, tu, tin*), sina fördubblade vokaler, sitt *lijffsfrucht, dantz, frögd, böllia, sampt medh, intil des at* och mycket dylikt. Men afståndet mellan denna tids skrift och vår är mindre än mellan vår skrift och den som nu är satt på dagordningen. Jag har gått igenom några sidor hos STIERNHIELM — så tecknades namnet af honom och hans samtid — och räknat antalet af de bokstavsändringar, som vore nödiga, å ena sidan om skaldens *Bröllops Besvärs Ihugkommelse* skulle klädas i nu

allmännast gängse ortografi, å andra sidan om stycket vore affattadt i vår tids skrift och sedan omsattes i reformskrift. Det har då visat sig, att efter det program, som antogs vid Rättstavningssällskapets stiftelse, ändringarna skulle bli minst 30 procent flera i det senare fallet än i det förra. Genom inskränkningar i programmet, hvilka sällskapets utskott sedan föreslagit, skulle ändringarna minskas något, men afståndet mellan den gamle skaldens ortografi och vår skulle i alla händelser bli mindre än mellan vår nuvarande och den nya. Vi skulle flyttas längre bort från vår närmaste samtid än vi äro aflägsna från den period, då den svenska vitterheten vanligen anses ha tagit sina första stapplande steg.

Att ändringarna i det senare af nyssnämnda båda fall oftast leda till en naturligare ljudbeteckning, gör mindre till saken än man skulle tro: de bli icke förty mycket störande. Iakttagaren märker snart, att det i slika ting icke är förståndet som sitter till doms, utan känslan. Och känslan är ytterst svag för modet: den räknar gärna det vanliga som det rätta.

Uppenbart är emellertid, att lika främmande som den nya skriften förefaller oss, lika främmande måste vår nuvarande ortografi te sig för det släkte, som blir uppfostradt med den nya. Ja, noga räknadt måste vår ortografi i det släktets ögon synas ännu mera främmande. För oss har ju det nya ständiga anknytningspunkter i vårt uttal; för framtidsmännen åter blir oftast intet slags anknytning möjlig. Ett exempel: formerna *jul, juv*, för *hjul, ljuf,* kunna förefalla oss stötande, men vi ursäkta dem likväl i någon mån därföre att de stämma med vårt uttal. Den åter, som är uppfödd vid formerna *jul, juv,* kan omöjligen finna det vara annat än en meningslös godtycklighet, om äldre skrifter visa honom ett *h* tillagdt i ena ordet och ett *l* i det andra, och därtill i det senare ordet ett *f* satt i stället för ett *v*.

Det må erkännas, att ortografiska fall kunna tänkas, där, för att begagna ett läkare-uttryck, radikaloperation synes indicerad. Svårt är t. ex. att inse, huru ängelsmännen eller fransmännen på den lugna utvecklingens väg skola kunna få en dräglig skrift. Men sådana förhållanden äro att räkna som undantag, och ej alls likställda med hvad som föreligger hos oss. I hvarje fall har aldrig, så vidt jag känner, en så långt gående ortografisk omskapning, som den nu ifrågasatta, förekommit hos något folk med

utvecklad literatur; och dock har behovet på många ställen varit ojämförligt mycket mera trängande än här.

Efter företagen jämförelse mellan reglerna i en tysk och i en svensk rättstavningslära, tror jag mig kunna påstå, att den ortografi, som allmännast brukas i Tyskland, är ingalunda bättre än vår, utan snarare sämre. Ropet på förbättring är också där gammalt och högljudt. Genom samvärkan mellan vetenskapsmän och statsmyndigheter håller emellertid den tyska ortografien just nu på att frigöras från en del af sina brister. Det måste erkännas, att förbättringarna icke äro många, och att de, inom parentes sagdt, icke i allo kunna räknas som förbättringar. De omfatta mycket mindre än hvad hos oss föreslagits af det Nordiska Rättstavningsmötet, och de kunna icke på långa, långa vägar jämföras med hvad Rättstavningssällskapet nu påyrkar. — Hvarför har man då ej gått längre, när behovet var så kännbart? — Därför att man ej kunnat och ej vågat det. Hällre något än intet. Huru blygsamma de vidtagna ändringarna än förefalla oss, ha de icke dess mindre rönt och röna fortfarande ett starkt motstånd. Bland andra har en så utmärkt framstående och så modärnt sinnad filolog som SCHERER funnit dem allt för vidtgående.

En af de anklagelsepunkter, som SCHERER framdrager mot den tyska rättstavningsrörelsen, är att den vill tyrannisera de gamle med de unge, föräldrarna med barnen. Det vore ju naturligtvis för barnens räkning, som vi skulle underkasta oss de olägenheter, med hvilka en större rubbning af det bestående alltid är förbunden.

N å g o t sannt ligger i SCHERERS anmärkning om det obilliga i en sådan ordning. Dock tål den vid en betydlig inskränkning.

I viss mening är det nämligen icke alls obilligt, att ägget får lära hönan värpa, och att föräldrarna skola vara sina barn underdåniga. En fader är skyldig sina barn allt hvad han kan göra för dem, allt som kan jämna deras väg till att fullt bli det, hvartill naturen danat dem. Våra barn, det är ju framtiden, det är framåtskridandet, det är den högre rätt, som mänskligheten har framför individen.

Men om någon gör för mycket för sina barn, så är detta alldeles detsamma, som att han gör för litet för dem. När fader och son tillhopa färdas mot ett aflägset mål, så är det ej säkert, att fadern bäst hjälper den unge genom att hela tiden söka bära

honom på sina axlar. Följden kan lätt bli, att hvarken son eller fader hinner målet.

Ingen skall neka, att det vore ett dyrbart testamente vi lemnade åt våra efterkommande, om vi finge skänka dem en från alla onödiga svårigheter ränsad skrift. Gärna unnade vi dem att komma i besittning af en så dyrbar förmån, skulle den ock köpas med uppoffring af vår egen bekvämlighet.

Men om vi sedan betänka, att ett dylikt testamente för mottagarna kanske innebär, att de måste afstå från en stor del af det kulturarbete, som deras förfäder under långa släktled nedlagt i sin literatur — då skygga vi måhända tillbaka för det offer, till hvilket vi voro beredda, då draga vi kanske handen åter med den tillärnade gåvan. Hvem vet, om vi ej kunde komma att skänka våra barn »stenar i stället för bröd»?

Det är sannt, det mästa af hvad vi och våra föregångare skrivit, kommer i alla fall icke att läsas af dem, som efter oss träda upp på tidens skådebana. Det är också sannt, att det bästa, det värkligen överlägsna inom literaturen kommer att rädda sig ut ur den stora omstörtningen för att uppstå i den nya tidens ändrade klädedräkt. Men huru många äro icke de böcker, som stå på gränsen mellan båda klasserna, som leva mer än en dag, men kortare än ett sekel, som läsas om, men icke tryckas om?

Se, rundt omkring i vårt land ligga tusen små stugor, här spridda på bygden, där sammanförda vid gränden i stadens utkant. Du skall knappt finna en enda af dem, som ej på en anspråkslös plats i vrån har en liten rad af böcker med nötta pärmar. Tro mig, en god del af det hemlighetsfulla, dunkla något, som gör också den torftiga stugan till ett hem — det gömmer sig helt stilla bland dessa lästa och åter lästa böckers blad. De knyta skilda åldrar tillhopa, de göra sitt till, att den söndringens anda, som i vår tid mer än förr ställer söner mot fäder, icke allt för brådt tränger ned i de djupa lederna. Hur skall det gå, när sönerna icke mer läsa sina fäders böcker, och fäderna icke sina söners?

Ty det är visst: om alla dessa rättstavningsreformer samtidigt skola genomföras, så komma de unge och de gamle vida mindre än nu att hämta sin andliga näring ur samma källor. Det går väl an för de bildade, som läsa mycket; de vänja sig lätt vid två stavsätt, såsom de vänja sig vid två närskylda språk.

Men för den stora del af vårt folk, som icke genom sin uppfostran är höjd över rättstavningen, och som icke häller stannat så lågt på bildningens skala, att den står under rättstavningen och anser alla skrivsätt lika goda — för det har ändringen en större betydelse. En skriftform, som i högre grad skiljer sig från hvad man som barn inhämtat, skall här mötas med samma slags obenägenhet, som vi veta att många af våra gamle ännu känna mot böcker med »latinsk» stil.

Så låt oss då unna stugornas bebyggare att ha sitt ringa bokförråd i fred, till samfäld vederkvickelse för äldre och yngre. Till och med i rent materiell mening vore det ju en hjärtlöshet vi beginge, om vi genom vidtgående ändringar i stavningen af vårt språk förvandlade de få böckerna i den fattiges hem till ett för hans barn mer eller mindre dödt kapital.

Det är också lätt att förutse, att två vidt skilda stavsätt även inom de bildades klass måste skapa kretsar med olika literatur. Hvilken tidning, hvilka böcker en person skall läsa, det kommer att till en tid bero af en så rent yttre sak som ortografien. Stavningsfrågan får så en social betydelse, som den hälst ej bör ha.

Men märk väl: alla här gjorda anmärkningar drabba endast dem som yrka på stora omstörtningar. Inkasten gälla icke alls mot smärre, på behöriga mellantider vidtagna förändringar. Sådana kunna ske tämligen obemärkt, utan att kontinuiteten i det hela brytes, och utan att just andra än korrekturläsare och pedagoger känna oro därvid.

Hvarför skulle också en enda generation bära bördan af alla dessa rubbningar? Många andra uppgifter finnas ju att fylla, som icke häller böra försummas. Låt oss hysa den tilliten till våra barn, att de vilja fortsätta det arbete, vi för deras räkning påbörja. Göra de icke så, ja, då är det deras ensak och de må skylla sig själva. De ha då alls ingen rätt att klaga, att icke vi gjort mera.

För min del tror jag emellertid tills vidare på dem och på framtiden.

Men på detta sätt kommer ju vårt språk först i en oskönjbar framtid till någon fasthet och ro i sin ortografi?

Liksom om det vore en lycka att ega en fast ortografi! Låt oss fastmer hoppas att aldrig få en sådan. Hvad annat än just fastheten och orörligheten är det som vållat, att fransmän och

ängelsmän nu träla under skriftsystem, till den grad invecklade och svårlärda, att vårt så illa klandrade stavsätt i jämförelse därmed måste anses ganska enkelt? Nej, en fast ortografi är lika farlig som en fast statsförfattning. Båda leda efter hand till outhärdliga förhållanden och sluta lätt med — revolution.

Så mycket är likväl sannt, att det för ortografien, lika visst som för statsförfattningen, är mycket olyckligt, om den är mindre fast än ändrade tidsförhållanden göra oundgängligen nödigt. Men i samma mån vi lyckas undanröja den brist på motsvarighet mellan tal och tecken, som ännu vidlåder vår skrift, i samma mån skall ock vacklandet bli mindre. Fasthet vinnes blott genom förnuftsenlighet, och här man en gång hunnit fram till en förnuftsenlig skrift, d. v. s. till en sådan, som motsvarar det för tillfället rådande språket, då skall den ock vara fritagen från andra rubbningar än sådana som vållas genom språkets egen ytterligare utveckling. Men ändringar i språket tima ytterst långsamt. Om reformationstidens författare hade användt vår nuvarande ortografi, så skulle afståndet mellan denna periods språk och vårt eget synas mycket mindre än det nu förefaller oss, när vi kasta en blick t. ex. i GUSTAF I:S bibel eller i PEDER SVARTS krönika.

Från den tid då världen skapades intill nu har aldrig en kosmos, ett ordnadt helt, kommit till stånd utan att ha varit föregånget af ett kaos. Men om vi besinna detta, så må vi icke häller glömma, att vår värld framgick ur djupets mörker icke på en dag, utan på sju. Må också rättstavnings-skapelsen få sönderfalla i skilda perioder; endast så tror jag att slutet kan bli »ganska godt». Om hvarje människoålder bringar reda i några få språkljuds beteckning, så gör den nog. Man kommer då visserligen icke så fort till ro, men å andra sidan har då icke häller reformen ingripit störande i något allvarligt samhällsintresse.

För öfrigt kan om bristande stadga i ortografiskt hänseende intet bättre sägas än det J. HUMBLE i sin skrift om *Rättstavningsreformen* en gång (1876) yttrat: »Vacklan är på alla lifsområden ett godt, förutsatt att man vacklar hän mot ett bättre».

Det må här särskildt framhållas, att så väl HUMBLE som öfriga den äldre tidens reformvänner ständigt betonade, att »den största varsamhet är nödvändig vid införandet af äfven de mest berättigade förändringar i vår stavning». Så framför allt HAZELIUS, rörelsens ypperste målsman, så jämväl ALMKVIST, från hvilken de citerade orden äro hämtade, så LEFFLER och andra.

Ehuru det Nordiska Rättstavningsmötets reformförslag långt ifrån voro radikala, uppställde man af denna grund ett »övergångsförslag» med ännu mindre ändringar. Detta tillvägagående har skaffat reformen många vänner, som annars skulle hållit sig fjärran därifrån. Och erfarenheten har till fullo visat, huru riktig en sådan åtgärd var. Att man från detta förmedlande program omedelbart skulle kasta sig in på så ytterliga reformer, som nu bringas å bane, det kan man vid rörelsens början ej ha önskat, ja, den tanken har då näppeligen ens fallit någon in. I hvarje fall lär ingen med fog kunna påstå, att ett så brådstörtadt framskyndande som det nya Rättstavningssällskapets förtjenar att kallas »varsamt».

Innan HAZELII utmärkta arbete »Om rättstafningens grunder» utkommit och hunnit tränga ned i och ombilda det vetenskapliga tänkesättet i vårt land, hade man hos oss en viss svaghet för den etymologiska stavningen. Våra ortografer följde häri blott den allmänna tids-strömning, som under den Grimmska skolans period var rådande också i Tyskland. Det var den tiden, då man uppfann att mot uttalet och språkkänslan dela *alls-köns* i stället för *all-sköns*, då de lärde försökte sätta till ett *d* i *gårdvar* och *sto* och taga bort ett *d* i *träd*. Om ock dylika arkaiserande tendenser ännu då och då framträda, möta de blott sällan inom vetenskapsmännens krets, snarare utanför den [1]).

Så vidt en äldre uttalsform ännu traditionellt står kvar i

[1]) Då jag med undran återfinner just former som *alls-köns*, och *gårdvard* i sista upplagan af vår anseddaste rättstavningslärobok, och då formen *trä* försvaras af en mycket framstående läroboksförfattare på reformvänlig grund, tillägger jag en liten not. Sammanhanget mellan *allsköns* och *kön* (i ordets äldre, vidsträcktare betydelse "slag") uppfattas numera tydligtvis icke af vårt språksinne, men om detta länder oss icke till någon vanheder, hvad skulle vi då säga om danskarna, som till och med teckna ordet *alskens?* — Oriktigheten af formen *trä* (i bemärkelsen växande *träd*), liksom också af formen *stod*, framgår ur språkkänslans synpunkt genom ordens pluralformer. Man skulle med sådana singularer, som de föreslagna, ej kunna säga "de två *stona*", utan blott "de två *sto(d)en*" (jfr "*knä—knäna,* men, vid konsonantlikt ordslut, *bord—borden*); man skulle icke häller kunna skriva om "de höga *palmträden*", blott om "de höga *palmträna*". Den äldre formen *träna* är visserligen ännu vanligast, men blott till hvardagsbruk, och därför icke gärna i sammansättning med ett utländskt träd som palmen. Lättare kan man säga *björkträna, granträna*.

skriften, är man naturligtvis skyldig att till en viss grad bemöta den med undseende. Men detta icke därför att den representerar ordets etymologi, utan därför att den representerar det för tillfället gällande skrivbruket. Den ortograf, som i strid mot bruket och i strid mot det rådande uttalet vill stava efter gångna tiders uttal eller skrift och återinsätta ljud som försvunnit — en sådan kan ej numera vänta gehör i den vetenskapliga diskussionen.

Vi ha kommit in under den *fonetiska* stavningens herradöme. Man bör skriva hvad man hör, och intet annat — så är nu våra ortografers valspråk. Till och med de som skarpast uppträda mot en långt utsträckt tillämpning af dessa läror, finna sig dock nödsakade att börja med erkännandet, att »fonetici äro vi ju alla».

Särskildt går Rättstavningssällskapet ut från denna grundsats. Väl säger LUNDELL på ett ställe i sina föreläsningar, att »grundsatsen att man skall rätta skriften efter uttalet är såsom grundsats oduglig, orimlig». Men detta påstående är väl riktadt endast emot dem, som ville fordra att skriften skulle uttrycka *allt* hvad örat hör: röstens tillfälliga tonfall, små skiftningar i vokalernas eller konsonanternas klang, och dylikt. En så långt gången fonetism vore till praktiskt bruk omöjlig, och ingen har väl häller yrkat därpå. Hela andan i LUNDELLS föreläsningar röjer honom såsom en uppriktig fonetiker. Han skulle säkert känna sig illa till mods, om någon ville dömma hans ståndpunkt efter nyss anförda, ur sammanhanget lösryckta citat, i stället för att hålla sig till hans på ett annat ställe med fetstil tryckta yrkande, att »skriftens uppgift, närmare bestämd, är att ljud för ljud, bokstaf för bokstaf följa talets ström».

LYTTKENS och WULFF stå likaledes i teori helt och hållet på fonetisk botten, om de ock i sitt förslag mycket mer än Rättstavningssällskapet jämka sig efter gällande sed och i de allra flästa fall ha säkert öra för den naturliga språkkänslans fordringar.

Man vill alltså icke tynga vår skrift med nya akcenttecken, som utan motsvarande vinst blott skulle göra den mera obekväm. Man önskar icke häller att öka antalet af dess bokstäver, låt vara att man nogsamt inser, att t. ex. det korta *u*-ljudet i *full* är ett annat än det långa i *ful*. Ja, af alfabetets 28 tecken kan Rättstavningssällskapet till och med sätta de fyra (*c*, *q*, *x*, *z*) på

indragningsstat, på samma gång som det tillstädjer att, enligt gammal sed, de två enkla ljuden *tj* och *ng*, till någon tid jämväl *sj*, få företrädas af dubbel-vikarier.

Men såsom den enda fullt berättigade ortografiska regeln gäller numera allmänt den sats, som LUNDELL på ett konkret sätt formulerar så: »*a* tecknas med *a*, *b* med *b*, *d* med *d* o. s. v. hela raden till slut».

Det fordras nästan mod att uppträda med invändningar mot en af så många och så skickliga försvarare dag efter dag förkunnad lära. Och dock tror jag mig kunna visa, att man genom ett ensidigt fasthållande af den nämnda, visserligen i de flästa fall ganska goda regeln icke sällan kommer till en mycket onaturlig, mycket opraktisk, mycket ofolklig skrift.

Man talar med beklagande eller ömkan om kineserna, som ha att dragas med ett skriftsystem, hvars teckens mängd uppgår till dubbelt så många tusental, som vårt alfabet räknar tiotal. Så går det, säger man, när ett folk låter skriftens uppgift vara, ej att återspegla det talade ordet utan fastmer att uttrycka själva begreppet. Och för att vara så litet kines som möjligt uppställer man därför teorien, att skrivspråket icke alls bör ha någon självständighet i förhållande till talspråket. Det är fullkomligare, ju mera det blott är en skugga som viljelöst följer talet i ıjäten; det felar för hvarje gång det dristar att gå sin egen väg.

Särskildt när det gäller lämpligheten eller olämpligheten af olika beteckning för att skilja likljudande men till betydelsen olika ord, såsom *jagt* och *jakt*, tröttna framtidsortograferna icke att betona, att vår skrift just i motsats mot kinesernas har ett rent fonetiskt, icke ett ideografiskt syfte.

För att till en början få denna sista fråga något belyst, kunna vi genast vända oss till de tre herrarna *Erixon*, *Ericzon* och *Ehriksoon;* det kan vara af intresse att höra, hvad personer med ett visst mått af ortografisk fantasi tänka om »ordskillnadsprincipen».

Jag vågar taga för afgjordt, att de alla tre skola vitsorda, att det understundom är nyttigt att i skrift förmå skilja det som i ljud är lika; de skola helt visst upplysa, att de just på denna grund skriva sina resp. namn så som de göra. Vi teckna oss

denna erfarenhet till minnes, detta likväl utan att ännu draga några slutsatser om huruvida man bör skilja mellan *jagt* och *jakt*. Till det spörsmålet återkomma vi senare.

Innan vi besluta oss för att helt och hållet afsvärja all kinesisk ideografi såsom främmande för vår skrift, böra vi ytterligare eftertänka, om det är bättre att skriva t. ex. ett årtal med bokstäver eller att teckna det med siffror. För min del finner jag att det senare beteckningssättet i de allra flästa fall är mera fördelaktigt, ty det är bekvämare både för den som skriver och för den som läser. Likså är det i vanliga fall ändamålsenligare att nyttja de från fonetisk synpunkt mycket otillfredsställande förkortningarna *t. ex., m. m., o. s. v.* än att fullt utskriva orden.

Redan efter dessa ganska hvardagliga iakttagelser torde det vara tydligt, dels att vår skrift från gammalt eger ett ideografiskt element, dels också att detta förhållande icke är att räkna som en ofullkomlighet, över hvilken vår skrift har skäl att blygas.

Det högsta skriftsystemet är icke det fonetiska, icke häller det kinesiskt-ideografiska. Det är det som går en praktisk medelväg mellan båda.

Denna slutsats har en större betydelse för rättstavningen och har särskildt redan nu en mycket vidsträcktare tillämpning i vårt svenska skriftsystem, än troligen någon af våra ortografer insett och betänkt.

Det gäller bland filologer nästan som en trossats, att den skriftform, i hvilken den fornindiska sanskrit-literaturen föreligger, ännu i dag kan räknas som mönstret för en god rättskrivning. Obestridligt är, att denna skrift genom en enkel och på samma gång noggrann ljudbeteckning följer det talade språket efter med en osjälvisk trohet och en konsekvens, som man svårligen finner annorstädes. Vi måste skänka vår odelade beundran åt det glänsande skarpsinne, med hvilket de gamle inderna genomfört sin fonetiska teori. Och dock tvekar jag ej att framställa just indernas skrift som ett godt bevis för satsen, att ett rent fonetiskt skriftsystem är i hög grad otjenligt för praktiska och literära ändamål.

Det är icke blott nybörjaren, som känner sig brydd af svårigheten att i en sanskrit-täxt särskilja och igenkänna de enskilda orden och ordstammarna. Jämväl den som är fullt hemmastadd

med språket stöter icke sällan på svårigheter, stundom olösliga, som ha sin källa blott i skriftens hänsynslösa tillämpning af den fonetiska grundsatsen.

Det talade språket innehåller, såsom redan är antydt, en mängd element, som aldrig kunna få något uttryck i vanlig skrift: röstens modulation och tonfall, betonandet af de enskilda orden i satsen i deras ömsesidiga förhållanden, akcentuerandet af den ena satsen framför den andra, och framhållandet af vissa hela satsperioder framför dem som föregå och efterfölja, med mera dylikt. Härtill kommer, att det talade ordet nästan alltid vid sin sida har en fortlöpande kommentar i åtbörder, ansiktsuttryck och andra yttre förhållanden, som det på papperet fästa ordet måste umbära. HEIBERG har ju skrivit ett berömdt skådespel, där hela intresset samlar sig kring de växlande sätt, på hvilka det enda lilla ordet *Nej* uttalas.

Allt detta, som talet eger framför skriften, uppväges ingalunda däraf, att boken lättare än talaren kan tvingas att upprepa hvad man ej strax fattar. Det är ju dessutom redan en olägenhet att nödgas läsa om en sats, för att kunna begripa den.

Sålunda ligger alls intet orimligt däri, att vi af skriften fordra något annat, och något mera, än blott ljudtrohet.

När vi låta de enskilda orden i en sats framträda såsom skilda från hvarandra, så är detta *ett* exempel på, huru skriften med skäl kan välja andra banor än dess förebild talet. Ty det senare sätter vanligen icke någon tydligare gräns mellan orden i en sats än mellan stavelserna i ett ord: så gör icke häller indernas skrift.

I det talade språket hör man kanske lika ofta sägas *mim bror, ming kusin* som *min bror, min kusin*. På samma sätt blir i många andra fall slutet af ett ord ombildadt till bekvämare förbindelse med början af det påföljande. Ändringen sker omedvetet och så oförmärkt, att de människor äro ganska få som veta om, att de tala på så besynnerligt sätt. Också i denna punkt följer indernas skrift talet i spåren. Vi kunna icke räkna det som en brist, utan böra tvärtom skatta det som en väsentlig förtjänst hos vår europeiska skrift, att den i nämnda punkt afviker från talet: den vinner därigenom i begriplighet hvad den mister i fonetisk noggrannhet.

Naturligtvis förneka vi ej härmed, att hithörande företeelse

böra framträda i skrift, där de alldeles regelbundet och nödtvunget inträda under vissa särskilda förhållanden, och där de på ett mera påfallande sätt ombilda ordet; fransmannen får tydligen ej skriva *la église de ce évêque*, när han säger *l'église de cet évêque*.

Också inom ett fristående sammansatt ord bör samma regel få gälla, och den gäller faktiskt i de flästa folks skrift. Inderna äro emellertid också här konsekventa i sin stränga fonetism, och de stå jämväl i detta fall som ett varnande undantag. Hos oss skriver man sedan gammalt med rätta två *t* i *iakttagelse*, två *r* i *förräderi*, *förråd*, ehuru vi uttala orden med enkla, korta konsonantljud. *Borddduk* teckna vi med *rdd* och böra fortfarande teckna det så, om ock ordet af mellersta och norra Sverges befolkning allmänt uttalas *boduk* utan *r* och med ett enda *d*, vanligen af helt annan klang än det som höres i *duk*.

Jag vet ej, om det är af undseende för bruket eller emedan saken i och för sig anses riktig, som Rättstavningssällskapet också i fråga om sammansatta ord — liksom när det gäller orden i satsen — gör ett undantag från den fonetiska regeln att »teckna *a* med *a* och *b* med *b*». Det är emellertid ett faktum, att det låter en sammansättningsdel behålla sin ursprungliga stavning, såvida icke dess uttal undergått så stor förändring, att den, som det heter i dess Rättstavningsläras § 30, »ej kann utan svårighet ijännkännas». Emellertid anser sällskapet sig — naturligtvis ur pedagogisk synpunkt — icke kunna låta något ord inom rättstavningsläran gälla såsom varande sammansatt, om icke hvarje enskild del däri förekommer som fristående ord. Bildningar af det slag som *en-stämmig*, *sam-hälle*, *från-fälle* måste därför särskildt uppräknas; de införas såsom varande »otydligt härledda» men dock i stavning »likstälda med» de tydligt sammansatta orden. Sällskapets rättstavningslära innehåller följaktligen en lista på de enskilda ord, som falla under denna kategori. Listan upptager ganska speciella förstavelser och slutelement; den nämner t. ex. *um-*, hvilket endast finnes i sammansättning med stammarna *-bära*, *-gå* och *-gälla*, vidare *-föttes*, som väl endast fogas till *jäm-* och *skaf-* (fordom *skak-*); *-värtes*, som blott förbindes med *in-* och *ut-*, och annat dylikt.

I det följande skall jag söka visa, att det är ett genomgående grundfel i sällskapets rättstavningslära, att man trott sig genom mekaniska regler kunna frigöra ortografien från sambandet

med grammatikan, eller, allmännare uttryckt, att man velat göra ortografien oberoende af språkkänsian. Också med afseende på här omtalade lista röjer det sig vid flyktigaste granskning, huru illusorisk den tanken är, att man genom blott uppräkning skulle vara i stånd att lemna en tillfyllestgörande norm för stavningen af dessa s. k. »otydligt härledda» ord. Det vore en lätt sak att nästan på stående fot uppräkna ett dussin element, som borde ha nämnts med lika skäl som de upptagna, och hvilkas utelemnande är af betydelse för rättstavningsläran, särskildt med hänsyn till ords afdelning på två rader.

Se här några anmärkningar, som genast erbjuda sig. Hvarför nämnes icke *-vart(s)* lika väl som *vårtes?* Det kan ju fogas till åtminstone dubbelt så många ord som detta: de fyra väderstrecksnamnen, för att icke tala om *lävart* och *lovart*. Efter sällskapets något underliga orddelningsgrundsats — hvarom senare — kommer nu *nordvart* att delas *nordv-art*, ty utom vid sammansättning föras alla konsonanter (med undantag af *h* och *l*, *n*, *r* före vokal) till föregående stavelsen. Och hvarför är *-faldig* utelemnadt, då *-stämmig* nämnes? Båda kunna fogas till ungefär samma ord: dem som uttrycka ett antal. Följden af ordets frånvaro på listan är att *åttfaldig* måste erhålla blott ett *t* och afdelas *åtf-aldig*. Och hvarför skall ej *munnen* lika väl kunna få ett rum i rättstavningsläran, som *foten?* Fonetici borde ju snarare minnas den förra. Nu förledas vi att afdela *lösm-ynt*, *storm-ynt*, *harm-ynt*. Men om nu rättstavningsläran särskildt skall hålla sig till fötterna, hvarför nämnes då blott *-föttes*, ej *-fotig* och *-foting?* I formellt hänseende äro de ju likställda med *-stämmig*. Sällskapets stavning kommer nu att alstra åtskilliga besynnerliga oting, sådana som *säksf-oting* och *tusenf-oting*. Andra märkliga stavningar, till hvilka man lockas, om man förlitar sig på lärobokens lista, äro *julm-akare*, *bläks-lagare*, *medelm-otig*. Det sista ordet borde konsekvent varit upptaget både på förstavelse- och efterstavelselistan, ty hvarken *medel-* (i denna betydelse) eller *-måttig* finnes som fristående ord.

Om vi kasta en blick också på förstavelserna, undra vi t. ex., hvarför *här-* ej lika väl nämnes som *hän-*; skola vi kanske skriva *härst-ama* för *här-stamma*, enligt sällskapets redan vid *-måttig* tillämpade regel, att dubbelkonsonant utom vid sammansättningar endast skrives i ordets huvudstavelse? Och skola vi,

stödjande oss på frånvaron af ett *kon-*, sluta att, då en *räktor* i sin *täkst* liksom i sin titel finner *ä*, så få däremot en *konrektor* och hans *kontekst* nöja sig med *e*? Och skola dessa lärda skolmän sedan också inplanta hos sina elever, att *pärfektum* af ett *värb* har *ä*, men att ett *e* inträder, så snart tempus ändras genom ett framförställdt *im-* eller *pluskvam-*, eller så snart man från *värbet* flyttar sin tanke till *adverbet*? Böra vi slutligen tolka den omständigheten, att prefixet *ärke-* saknas på listan, såsom en föreskrift, att man skall dela *ärkeb-iskop*, och att *ärkehertig* skall tecknas med *e*, fastän *härtig* har *ä*?

Visserligen antyder Rättstavningsläran, att enskilda ord finnas, som icke uppförts på dess lista. Men då bland »de viktigaste» af dessa utelemnade ord nämnas *färnbock*, *kakerlacka* och *hundsfått*, våga vi ej tro *ärkebiskopar* och *ärkehärtigar*, för att icke tala om *ärkeänglar*, böra tänkas höra till denna undantagsklass.

Enär sällskapet principiellt icke vill erkänna, att ett ords huvudform är bestämmande för dess sekundära utgreningar, borde listan rätteligen upptaga alla de tusentals språkets ord, som i sammansättning undergå någon ändring, alltså t. ex. *kyrk-*, *kyrko-*, *ridders-*, *juden-*, *-armad*, *-ögd*, *-bent* o. s. v. De förtjente ett rum lika väl som *-stämmig*, hvars sammanhang med *stämma* ju är otvetydigt.

Jag säger detta naturligtvis icke därför, att jag anser den en sida långa listan vara för kort. Tvärtom, jag anser den vara i det närmaste en sida för lång. Huruvida ett ord i ortografiskt hänseende skall behandlas som enkelt eller som sammansatt, det kan aldrig afgöras genom att eftersinna, om dess delar hvar för sig finnas i språket. I den frågan vet den naturliga språkkänslan mycket bättre besked än någon rättstavningslära. Den räknar utan tvekan *pickelhäring* som ett kompositum, fastän hvarken *pickel* eller *häring* har någon betydelse i vårt språk. Ordet är, liksom *var-sko*, *öd-mjuk*, *met-vurst*, *palster-nacka* (af det enkla lat. *pastinaca*) och många andra, formellt sammansatt; det måste också i sin stavning behandlas som språkets mera påtagliga och genomskinliga sammansättningar. Det är AURÉN, som har hedern att först ha utredt och namngifvit begreppet »formell sammansättning»; se hans för 12 år sedan (1874) utkomna mycket värdefulla *Bidrag till svenska språkets qvantitetslära*. AURÉN har också påvisat det yttre märke, genom hvilket språksinnet i vanliga fall brukar

igenkännna en sammansättning. Det ger blott akt på, huruvida ordet kan uttalas med mer än en lång stavelse.

Om man icke — uttryckligen eller underförstådt — låter den regeln gälla i rättstavningsläran, att de formellt sammansatta och de genom obetonadt prefix bildade orden äro likstälda med värkliga sammansättningar, så kan man aldrig nå till en ur språklig synpunkt naturlig beteckning. Så vidt jag vet, ha emellertid de svenska ortograferna hittills i denna punkt litat så mycket på den instinktiva språkkänslans vägledande makt, att de icke aktat nödigt upptaga någon regel för dessa fall.

De sista anmärkningarna ha fört oss något bort från vår närmaste uppgift. Jag påminner om att vi funnit, huru vid stavningen af sammansatta ord den fonetiska grundsatsen måste stå tillbaka för tydlighetens fordran att de särskilda orddelarna så mycket som möjligt bibehålla sin ursprungliga beteckning.

Kan nu denna grundsats om skriftens relativa självständighet i förhållande till uttalet få någon tillämpning jämväl inom det osammansatta ordet? I många fall förmår man ju inom detta skilja mellan stam och afledning eller böjningsändelse; frågan blir alltså, huruvida fogarna mellan dessa beståndsdelar äro så lösa, att också här hvartdera eller ettdera elementets stavning i någon mån kan vara konstant, oberoende af den tillfälliga förbindelse det ingått.

Rättstavningssällskapet vill endast för några mycket få speciella fall medgiva detta. Undantagen gälla de tio ändelserna *-inna*, *-era*, *-eri*, *-dom*, *-het*, *-skap*, *-bar*, *-sam* och *-(en)tlig*, samt *-ska* när det lägges till ord på *-or*. Det är endast på grund af dessa undantag, som man slipper att skriva *taksamt*, *vesentlig*, enligt de regler som bjuda, att långt konsonantljud framför konsonant tecknas enkelt (med ett par inskränkningar), samt att *ä*-ljudet i obetonad förstavelse tecknas med *e*.

Låt oss se till, hvart man kommer, om man stannar vid dessa få undantagsfall. Då de utländska orden i detta hänseende äro synnerligen upplysande, kunna vi till en början taga dem i betraktande, så mycket hällre som de i sällskapets regler spela en större roll än i vanliga ortografiska läroböcker och tydligen i icke ringa mån varit bestämmande för reglernas formulering.

Det är särskildt en omständighet, som här blir af betydelse, den nämligen, att de utländska och speciellt de romanska

lånorden vid tillägg af en ändelse så gärna flytta sin akcent. Ett *ä* i betonad stavelse blir enligt sällskapets lag vid tonens flyttning till *e*, likså ändras under samma förhållande ett *å* till *o*, och en dubbel konsonant till enkel. Tillämpningen af dessa regler kommer i många fall att skaffa en olikartad beteckning åt närstående ord, om man endast i förutnämnda tio fall vill låta stamordens stavning vara bestämmande för afledningarna.

Ordet *cell* får, såsom vi sett, enligt sällskapets beteckning formen *säll*. När till detta ord lägges ändelsen *-ös* eller någon annan som drager tonen till sig, ändras *säll-* till *sel-*. Man skriver följaktligen *sel-ös, sel-ulär, sel-ulosa* o. s. v. — detta utan att stamordets uttal genom sluttillägget så väsentligen ändrats, att vanliga öron märka skillnaden.

Af ordet *läck* har man hos oss, liksom i danskan och tyskan, ett derivat af något hybrid bildning: *läckage*. I den nya skriften kommer stamordet att behålla sin nuvarande form *läck*, men derivatet blir *lek-asj*.

Två andra till sjöväsendet hörande nära sammanbundna ord gå på enahanda sätt skilda ortografiska öden till mötes: man skall nu skriva *flåtta* med *å* och två *t*, men däremot *flot-ilj* med *o* och ett *t*. Naturligtvis också *flot-ist*.

På samma grund kommer en efter den allmänna uppfattningen säkert till uttalet oförändrad ordstam att enligt den nya ordningen få olika tecken i

närv	men	*nerv-ös*	*säns-or*	men	*sens-ur*
sjäst	—	*sjest-ikulera*	*läks-ikon*	—	*leks-ikalisk,*
värs	—	*vers-ifiera*			*leks-ikograf*
säkt	—	*sekt-erisk*	*sänt-er, sänt-rum*	—	*sent-ral,*
päst	—	*pest-ilens*			*sent-rifug*
fäst	—	*fest-ivitet*	*ränt-a*	—	*rent-abilitet*
sjäpt-isk	—	*sjept-isism*	*präst-o*	—	*prest-issimo*

o. s. v.

flått	men	*flot-yr*	*stå-isk, stå-iker*	—	*stoi-sism*
byrå	—	*byro-krat*	*krån-isk*	—	*kron-ik,*
åbo-e	—	*obo-ist*			*kron-ologi*
såld (nu *sold*)	—	*sold-at*	*klår*	—	*klor-ur, klor-al,*
nåbel	—	*nobl-ess*			*klor-id, klor-oform*
frångd	—	*frongd-ör*			

o. s. v.

kass-a, (in-)*kass-era* men		*kas-ör*	*gross*-handlare	—	*gros-ör*
klass	—	*klas-ifisera*	*bankrutt-erad*	—	*bankrut-ör*
klass-isk	—	*klas-ik*, *klas-isitet*	*intress-era*	—	*intres-ent*, *intres-angt*
tyrann	—	*tyran-i*	*summ-a*	—	*sum-arisk*

o. s. v.

Jag nämner så många exempel dels för att visa, huru olikartade sluttilläggen kunna vara, dels ock för att ådagalägga, att det gäller en sak af större ortografisk betydelse än man kanske först tror.

Att ett sådant åtskiljande af det sammanhörande, som det vi finna i förestående kolumner, kan vara ändamålsenligt ur den pedagogiska synpunkt, som sällskapet ställer högst vid sidan af eller rättare framför den fonetiska — det vågar jag betvivla. Jag hemställer till hvarje undervisare, om icke den lärjunge, som en gång gjort sitt öga och sin hand förtroliga med formerna *klass*, *summa*, *ränta*, också kommer att skriva *klass-ifikation*, *summ-arisk*, *ränt-abilitet*.

Det är säkert endast genom att underkasta sin intelligens ett onaturligt, rent yttre tvång, som man kan bringas att i skriften rycka åtskils så nära liktydiga och likljudande ord.

De tio undantag, sällskapet unnat bruket eller fastmer unnat naturen, förefalla också mycket godtyckliga. Hvarför icke nämna *-erist* lika väl som *-eri*? Skall man då efter *mäjerska* skriva *mäj-eri* med *ä*, men däremot med *e mej-erist*? Vidare, skall man efter *professor* teckna *profess-orska* med *ss*, men med *s profesor-lig*, *profes-ur*? Efter *kasärn kasärn-era*, men (såsom uttryckligen angives) af *modärn modern-isera*? Skall man *summ-era* med två *m*, men *koma-tera* med ett? Skall man *hålla kontroll* och *kontroll-era* med dubbel konsonant, men *vara kontrol-ant* och *kontrol-ör* med enkel? Skall en *rektor* skriva sin och sin hustrus titel med *ä*, men sitt ämbete med *e*?

Jag hoppas att sällskapet vidgår, att detta är ledsamma konsekvenser af dess system. Kanske skall man emellertid söka försvara sig därmed, att ändelser sådana som *-isera*, *-tera*, *-at*, *-ant* och dylika äro så pass ovanliga och därtill så mångfaldiga, att de icke kunna ha samma rätt som t. ex. *-era* att komma in i våra rättstavningsläror. Reglerna skulle då bli allt för många och allt för långa.

Härtill svaras först, att en rättstavningsläras uppgift icke är att ha få och korta regler utan att ha naturliga och riktiga. Vidare att den af sällskapet upptagna ändelsen *-(en)tlig* är oändligt mycket mindre vanlig än t. ex. *-ör* och *-ant*, af hvilka ändelser i de flästa fall endera står vid sidan af orden på *-era* (*inspekt-era — inspekt-ör, offici-era — offici-ant* o. s. v.).

Slutligen är att märka, att man i själva värket i fråga om afledningar — liksom vi nyss sågo i fråga om sammansättningar — genom att följa språkkänslan kan få en mycket god och enkel regel, låt vara att den icke har den rent mekaniska karaktär, som sällskapet i sina paragrafer så strängt fasthåller.

Vi skola emellertid först se till, om sällskapets mekaniska lagstiftning icke har sina obehagliga följder också för teckningen af de inhemska orden. Gränsen mellan båda områdena är för övrigt icke möjlig att uppdraga, och i det föregående har redan ett och annat nämnts, som lika väl kunde ha sin plats härefter.

Ordet *gäldenär* är åtminstone till sin stam att räkna som ett godt svenskt ord; dess sammanhang med *gäld* är fullt tydligt. Sällskapets regler tvinga oss att teckna stamordet med *ä* men afledningen med *e: jeldenär.* Ändelsen *-isk* är nu ett hos oss fullt hemmastadt ordslut, om ock visserligen en och annan på sista tiden försökt att inskränka dess område till förmån för det ännu fastare rotade *-sk.* De flästa erkänna väl, att ordet *nord-isk* är god svenska lika väl som *nor(d)-sk*, *mord-isk* lika väl som *mor(d)-sk.* Enligt sällskapets regler skrives *hälvete* med *ä,* men när detta *-isk* tillägges får man *helvetisk* med *e.* Likså tvingas man att ur *målaren* med *å* bilda ett *molérisk* med *o.*

Samma olägenhet yppar sig i fråga om ändelsen *-lig: fåfäng* skall ha *å,* men dock fordrar regeln *fofänglig* med *o.*

Och det är ingalunda nödigt att stanna vid dylika mera sporadiska fall, i hvilka tonflyttningen spelar huvudrollen. Hela stora ordgrupper kunna framdragas, där ett slitande af bandet mellan stam och afledning gör sällskapets stavning fullkomligt omöjlig.

Af de flästa ord, som uttrycka ett handlande, kan man bilda abstrakta på *-ande* eller *-(n)ing* (t. ex. ett *handl-ande,* en *handl-ing*) och likaledes nomina agentis på *-ande* eller på *-are* (en *handl-ande*, en kött-*handl-are*). Sällskapets lista nämner ej, att dessa följa sina stamord. Följden blir, att man af *summera*

med två *m* måste bilda *sumerande*, *sumering*, *sumerare* med ett *m*; man bör skriva *behålla* med *å*, men *behollning*, *be-hollare*, *förhollande* med *o;* en saks *värde*, med *ä*, angives af en *verderingsman*, med *e*, som förstår att riktigt *värdera*, med *ä*. Och så i hundra eller tusentals andra fall.

Jag vill icke förutsätta, att sällskapet värkligen önskar en sådan stavning, jag antager gärna, att allt beror på förbiseenden. Men när sådana förbiseenden rättas ett efter ett, förvandla sig undantagsfallen efter hand till — huvudregel.

Utan att vänta gensägelse kunna vi tills vidare anteckna som resultat af det anförda, att man i många fall måste låta stamordet vara en ortografisk norm för afledningarna, om man nämligen ej vill alldeles stöta den naturliga känslan för huvudet.

Vi vända oss nu därnäst till de böjda orden.

Också här har sällskapet genom en förunderlig glömska af just det väsentliga lyckats att framställa som ett enstaka undantag hvad som åtminstone närmar sig till att vara allmän lag.

Den nya rättstavningen vet ej af mer än ett enda fall, där en böjd form är ortografiskt bunden af huvud-formen. Det är pluralen af ord på *-or*. Man skriver trots akcent-flyttningen *läktorer* med *ä*, *professorer* med två *s*, detta efter mönstret af ordens singularer.

För att inse huru litet detta undantag gör tillfyllest, behöver man ej sända sin tanke ut på någon lång irrfärd: den kan stanna vid de motsvarande feminina plural-formerna. Jag vill ej tro, att sällskapet skriver *läktorska*, *professorska* i singularis, men *lektorskor*, *profesorskor* i pluralis. Följer man sällskapets regler blir likväl resultatet sådant.

Likså befinnes det, om man flyttar tanken något längre bort, att man efter sällskapets lära måste skriva en *teolog* med *o*, men två *teolåger* med *å*.

Ja, man skulle i sanning komma till underbara deklinationsmönster, om man följde dessa regler. Jag hitsätter för roskull böjningen af ordet *riddå;* man har vid dess stavning att påminna sig regeln, att *å*-ljudet endast före slutkonsonant i flerstaviga ord tecknas med *o*. Man får härigenom följande intressanta »grammatiska växling»:

	Obestämd form:	Bestämd form:
nom.	*riddå*	*ridon*
gen.	*ridos*	*riddåns*

Också från en annan ordklass må ett efter sällskapets regler bokstaveradt böjningsmönster hitsättas. Jag väljer den nyss omtalade stammen *hålla:*

Infinitiv: akt. *hålla,* pass. *hollas.*
Presens: akt. jag, du, han *holler*
vi *hålla*
I *hollen*
de *hålla.*

Jag fruktar, att sällskapet icke finner de här lemnade illustrationerna till dess regler synnerligen tilltalande. Naturligtvis tror jag icke häller, att det vill tillämpa dem.

Emellertid måste det räknas som en värklig inkonsekvens om så ej sker. När sällskapets regelbok såsom ett särskildt anmärkningsvärdt undantag omtalar, att ordet *slåss* skrives med *å,* visar detta — om annars bokens hela anda tilläte någon ovisshet i detta hänseende — att det ej blott är genom förbiseende som intet stadgas om att böjda former följa de oböjda: man har synbarligen menat sig kunna undvara en sådan regel. Man har också i många fall värkligen brutit med den. När sällskapet låter stammens slutande dubbelkonsonant förenklas framför genitivens *s* — så att man exempelvis skriver »en *boks* rygg» för »en *bocks* rygg» —, finnes i grunden intet, som bör hindra oss att tro, att i tillämpliga fall också vokalen ändras. Det vare emellertid härmed huru som hälst, såsom reglerna nu lyda nödgas man vidare böja:

nom. *såll*
gen. *sols.*

Och hvarför har då sällskapets Rättstavningslära så omsorgsfullt undvikit att lemna någon regel om, att böjningar och afledningar följa stamordet? Jo, ty annars skulle ju den förfärliga busen grammatikan ha kommit in i rättstavningsläran. På åtskilliga svåra punkter räddar sällskapet sig undan allt för stötande konsekvenser af det antagna antigrammatiska systemet genom påståendet att »uttalet vacklar». För min del har jag aldrig hört någon människa uttala *sagt* och *lagt* med andra slutljud än *takt* och *prakt;* stammens *g* har, af skäl som den sakkunnige lätt inser, framför *t* förvandlats till *k.* Också LUNDELL anser *k*-ljudet här »otvivelaktigt»; på samma sätt LYTTKENS och WULFF, SUNDÉN, AURÉN, LANDTMANSON m. fl. Men till

och med för så rättrogna fonetici som Rättskrivningssällskapet innesluter var det för starkt att skriva *sakt* och *lakt* vid sidan af *sagd* och *lagd*, i synnerhet som de nämnda formerna nödvändigt måste taga på släptåg *hökst* af *hög*, *huru daks* af *dag* och mycket likartadt. Låt vara att man i dylika fall någon sällsynt gång skulle få höra ett *g*-ljud, så blir det i alla fall för det stora flertal af Sverges befolkning, som i dessa och likartade ord uttalar *k*, bra mycket obekvämare att se efter i rättstavningsläran, huruvida orden upptagas som vacklande och därför tecknas med *g*, än det är under sakernas nuvarande ordning, då man på förhand nästan instinktmässigt vet, att stammens konsonant kvarstår på grund af den allmänna böjningsanalogien, konsonanten må nu uttalas som *g* eller som *k*.

Det har på många sätt röjt sig, att en stavning, som gör sig alldeles oberoende af ordets stamform, leder till mycket sällsamma ortografiska företeelser och alstrar ganska svårhandterliga regler.

Skulle det då icke möjligen vara praktiskt att flytta hela ortografien över på en annan bas och rent af stadga en mera ideell stavning efter ordets stamform? Något ovetenskapligt kan ej sägas ligga i en sådan tanke, tvärtom, den innebär ju endast ett konsekvent fullföljande af de erfarenheter, vi gjort om hvad som var lämpligast på de sammansatta och åtminstone delvis på de afledda ordens område.

Frågan är då först, om vårt språksinne har en så tydlig förnimmelse af någon skillnad mellan ett ord och dess böjningsändelser, att man kan våga använda denna förnimmelse som underlag för ortografien. Jag vågar tryggt svara ja. Till och med ett ouppodladt språksinne förmår ganska väl uppfatta en viss del af ett ord såsom blott innehållande en tillfällig modifikation, en annan del såsom representerande själva huvudbegreppet. Vårt språk är också tillräckligt regelbundet i sin byggnad för att sällan lemna rum för något tvivel, hvar gränsen mellan båda elementen går. Ju högre språksinnet är utveckladt, dess klarare framstår naturligtvis också för medvetandet det enskilda formbildade elementet i sin egendomliga betydelse och funktion.

Om vi t. ex. tänka på genitivens -*s*, så kunna vi utan svårighet uppleta fall, där tanken uppenbarligen liksom med en apostrof afskiljer detta -*s* från det begrepp som genitiviseras, och där en rent mekanisk ljudstavning är otänkbar.

Våra grammatiska författare söka ofta protestera mot en sådan konstruktion som *kungen af Danmarks besittningar*. Från logikens synpunkt är den tydligtvis mycket förfelad; säkert är likvisst, att det ofta är detta uttryckssätt, som förefaller naturligast, och att man icke utan grammatiskt pedanteri kan alldeles förbjuda det. I danska språkläror, t. e. SCHNEEKLOTHS (2 uppl. 1885), upptages också *Kongen af Danmarks Besiddelser* såsom just det riktiga uttrycket. Man finner lätt, att i detta fall hela frasen *kungen af Danmark* är på algebraiskt vis liksom satt i parentes och försedd med genitivexponenten *s*. Vill man icke i sådana fall tillstädja hvad jag nyss kallade en ideell stavning, borde man naturligtvis skriva *kungenafdanmarks besittningar*, en form, som tydligen icke blott vore ortografiskt oerhörd utan också alldeles strede mot själva vår språkliga känsla.

Också inom det enskilda ordet kan man finna likartade bevis för språkkänslans uppfattning af stamformen såsom något oföränderligt, trots alla tillstötande grammatiska modifikationer. Framför två tillsammans uttalbara konsonanter brukar en lång vokal undergå förkortning; men om den sista konsonanten tillkommit genom böjning, blir stamvokalen i de allra flästa fall oförändrad till sin längd. Vi se detta förhållande tydligt, om vi jämföra de böjda orden *hal-t* och *jäs-t* med de oböjda *halt* och *jäst,* eller om vi jämföra genitiven *god-s* med neutret *gods*. I danskarnas uttal af *Gods*, *Bidsel* har *d* alldeles försvunnit; *d* framför *s* står däremot kvar, om *s* är en böjningsändelse som i *Blod-s*.

I samma mån som en ordform för känslan mister något af sin karaktär att vara alstrad genom böjning, i samma mån ändras lätt uttalet. Däraf skillnaden mellan *en dägs* och *huru dägs*.

Ännu ett litet fall. Vi uttala *k* i *kitt, g* i *ger* på annat sätt än i vi*kit,* ta*ger*. I de senare formerna har konsonanten samma uttal som i stamformerna *vik-, tag-,* och trotsar det inflytande, som en mjuk vokal annars brukar ha på föregående guttural. Man har alltså jämväl här en språklig afsöndring mellan ordets stam och dess böjnings- eller afledningselement, en afsöndring, som, den må nu ha hvilken grund som hälst, pekar på möjligheten att också i ortografiskt hänseende välja en något olika behandling.

Det allra handgripligaste beviset för språkkänslans böjelse

att uppfatta stamelementet såsom något i förhållande till böjningsändelserna fristående och konstant, kan emellertid hämtas just från ortografien, sådan den gestaltat sig hos de germaniska folken, och i större eller mindre grad väl hos alla folk, där den vuxit fritt, oberoende af vetenskapliga teorier.

När Rättstavningssällskapet skriver *räktorer* med *ä*, *professorer* med två *s*, har det, i syfte att åstadkomma likformighet mellan singularens och pluralens stavning, i förra fallet brutit med det bestående bruket, i senare fallet trotsat det bestående uttalet. Alltså, de två faktorer, som i allmänhet pläga räknas för de starkaste och högsta i fråga om ortografisk lagstiftning — de ha denna gång nödgats maka åt sig för en tredje, som här visat sig så kraftig, att ej ens Rättstavningssällskapet kunnat undgå att böja sig för den.

Jag vill kalla denna tredje faktor **samhörighetslagen.** Att påvisa denna lags betydelse och att hävda dess för tillfället misskända rätt — det är hvad denna uppsats förnämligast åsyftar.

De anmärkningar, jag i det föregående framställt mot Rättstavningssällskapets regler, ha till sin väsentligaste del just inneburit ett vädjande till känslan för denna lag. Jag har vågat taga för afgjordt, att hvarje sundt ortografiskt omdöme skall resa sig mot en ordning, som bjuder att skriva *räktor* men *konrektor*, *fräsko*-målning men *alfresko*, *prästo* men *prestissimo*, *Åskar* men *Oskarer*, *Oskarisk*.

I sin allmännaste syftning kan samhörighetslagen formuleras så: likartade begrepp, uttryckta med likartade ljud, skrivas så långt möjligt är på samma sätt. Regeln kan synas så naturlig att den är trivial; den innebär emellertid, att skriften gärna går ett steg längre än språket i att likgöra det likartade.

Huru stora de skiljaktigheter i uttalet få vara, som skriften kan tillerkänna sig rätt att förbise, detta är lika litet möjligt att med en fonetisk regel noggrannt bestämma, som det är att afgöra, huru långt t. ex. de munartliga skiftningarna i uttalet af *r* få gå, för att man ännu skall ega rätt att innefatta dem under tecknet *r*. Man får i det ena fallet som i det andra nöja sig med ett »något så när», ett så stort mått af öfverensstämmelse, att den populära uppfattningen mera fäster sig vid likheten än vid den samtidigt befintliga olikheten. En vokals något mer eller mindre öppna ljud, en konsonants något längre eller kor-

tare uthållning, en stavelses något starkare eller svagare betoning — dylika förhållanden bli ofta i skriften opåaktade, när det gäller att tillmötesgå ögats fordran att se likartade begrepp också framstå i likartad gestaltning. I alla de tre nämnda hänseendena skiljer sig den andra stavelsen i *professorska* från den motsvarande i *professor*. Och dock vill ej ens Rättstavningssällskapet förmena dem att ha samma beteckning.

Till denna lag kan hänföras regeln om sammansatta ords teckning efter mönstret af de ännu icke hopförda enkla beståndsdelarna. När ordet *bordduk* skall nedskrivas, träda de båda begrepp, som ingå i sammansättningen, så tydligt för medvetandet, att man, uttalet till trots, ej kan förmå sig att teckna dem på annat sätt än de tecknas när de stå hvart för sig.

På samma sätt vid afledningar. Och detta ej blott i de enklare fall, där afledningselementet i någon mån är fristående och förknippadt med en utpräglad och hela språket genomgående betydelsemodifikation, såsom förhållandet t. ex. är med afledningar på *-dom, -skap, -lig*. Ändelsen *-le* i *grålle* är som ordbildningsmedel så pass ovanlig, att språkkänslan ej lätt finner någon anknytningspunkt därtill, men att ordet i sin helhet sammanhänger med *grå*, det förnimmer den omedelbart. Och fastän det korta *å*-ljudet regelrätt tecknas med *o* (*trolla, stolle, koller* o. s. v.) och troligen ganska få rättstavningsläror omtala att *grålle* hör till undantagen, är jag säker på, att de flästa svenskar utan tvekan skola teckna ordet med *å*. Rättstavningssäliskapets regler nämna ej ordet, jag vet ej om af förbiseende eller emedan det värkligen vill skriva *grolle*.

Slutligen är också vid böjningar förhållandet enahanda. Hur mycket man än må vara invand till stavningen *oss, bloss, loss, kloss* med *o*, faller man dock svårligen på tanken att skriva ett *o* i *slåss*. Bilden af stamordet framträder för känslan tillräckligt tydligt att framtvinga ett *å* också i ordets böjda form.

Vid detta slags analogistavningar är det naturligtvis ordets huvudform, den vanligaste, djupast i ögats minne inbrända formen, som får gälla såsom mönster. Det enkla ordet blir i vanliga fall ortografisk norm för det sammansatta, stammen för afledningarna, det oböjda ordet för det böjda.

Det är icke nödigt att här inlåta sig på frågan om den psykologiska lag, som här visar sin makt. Blott därom må på-

minnas, att skrivandet är en mera reflekterad handling än frambringandet af ljuden, och att följaktligen också den fordran på ordning och sammanhang, som behärskar allt vårt görande, har lättare att skaffa sig ett uttryck i vår skrift än i vårt tal.

Ett med ändamålsenlig ortografi upptecknadt språk är därför alltid mera regelbundet och liksom mera genomskinligt än samma språk när det talas. Man kan våga säga, att ett flexions-språk förefaller mera agglutinerande på papperet än då det ljuder på läpparna: stam och ändelser afsöndra sig skarpare från hvarandra och äro hvar för sig mera konstanta i skrift än i tal. Ja, särskildt i fråga om ordstammen kan man påstå, att den alltid röjer en böjelse att bli till ett på kinesiskt isolerande vis oföränderligt ideogram, till hvilket ändelserna foga sig såsom yttre tecken på betydelsens mindre skiftningar, eller, om man vill använda ett bildligt uttryck, såsom ett slags begreppsakcenter. Blott motvilligt underkastar man sig att ändra stammens skriftliga beteckning efter de mera tillfälliga modifikationer, som ordets grammatiska ombildning egentligen fordrar.

Den ifrågavarande lagens värkningar kunna vara både till godo och till ondo.

Det är naturligtvis en ganska stor olägenhet för ett folk, om dess skrivspråk i högre grad får söndra sig från dess talspråk. Man kommer då att ha två språk att lära i stället för blott ett enda, och ett sådant förhållande innebär alltid bortslösadt arbete. Men om skriften utvecklar sig normalt och ständigt följer efter talet på sådant sätt, att de båda ha nära »känning» af hvarandra — såsom det ju heter i fråga om god militärisk marschordning — då uppväga fördelarna otvivelaktigt den olägenhet, som kunde ligga i en mindre skillnad mellan de båda språkformerna.

Med full rätt har författaren till Rättstavningssällskapets regelbok helt nyligen i en uppsats *Om språkriktighet* betonat, att »i och för sig är regelbundenhet, systematiskhet, organiskt sammanhang inom språket en härlig förmån» [1]) — detta på den grund, att begreppsmässigt sammanhörande former i ett sådant språk lättare associera sig med hvarandra och därför också bättre

[1]) A. Noreen i Nord. Tidskrift, utg. af Letterstedtska föreningen, 1885, separattryck, sid. 18 f.

ihågkommas af den talande och snabbare uppfattas af den tilltalade.

Just en sådan ökad lätthet att associera är den väsentliga fördel, som en efter samhörighetslagens fordringar lämpligt ordnad rättstavning framför allt bereder. Tanken når icke så gent och utan omvägar till det afsedda målet, när den möter de ur ljudenlighetens synpunkt kanske riktigare formerna *uträtt, its, ött, güts, järskord,* som när den ser samma ord stavade på nu brukligt sätt. Naturligtvis eliminerar jag ur räkningen det inflytande, som bruket har på vår uppfattning af hvad som är naturligt. Jag har just valt ett par mindre vanliga exempel, på det att vårt omdöme mindre skulle villas genom ögats vana att se en annan beteckning. Kanske skall till och med en och annan läsare ej anse onödigt, att jag hitsätter upplysningen, att orden föreställa *utträdt, idts, ödt, guds, gärdsgård* [1]).

Då man för närvarande så mycket framhåller nödvändigheten att ha en ortografi, som gör det lätt att s k r i v a, så må det också en gång för omväxlings skull läggas ortograferna på hjärtat, att det är ännu långt mera maktpåliggande, att vi få ha en skrift, som gör det lätt att l ä s a. Ganska få människor finnas, som icke läsa mångfaldt mera, än de skriva. Många, många finnas däremot, som hvarje årets dag i sitt tidningsblad läsa mera, än de under veckor och månader, kanske under hela året ha anledning att skriva. Och huru ofta inträffar det ej, att den bok eller den artikel, som *en* person skrivit, läses af tiotusenden!

För övrigt, samhörighetsgrundsatsen må nu vara gagnelig eller skadlig för vår ortografi, så har den i alla händelser den överlägsenhet och den makt, som ligger däri, att den är naturlig. Man må söka jaga ut den så mycket man vill, den kommer dock tillbaka, genom fönstret om icke genom dörren. Den visar sin oemotståndlighet i skolgossens första rättskrivningsbok, den tilltvingar sig ett ovilligt upplåtet rum jämväl i vetenskapsmannens nyaste lärobok i ämnet. Vi ha redan påvisat den i Rättstavingssällskapets program.

Hur mången »bock» har icke i skolorna bestått för ett *gjöt,* ett *skjöt,* där det olagliga *j* följt med från presens och infi-

[1]) Den obetonade senare vokalen i *järskord* har jag tecknat med *o* efter mönstret af *någon, lagom, mentor.*

nitiv till imperfektum! Här har den omedvetna lagens tillämpning varit till förfång, liksom den är det i motsatt riktning, när den alstrar ett olyckligt *gort* för *gjort*.

I andra fall blir samma lag till gagn. Det torde finnas många rättstavningsläror, som icke upptaga någon regel om att förgången tid af *tjuta* icke efter vanlig ordning tecknas *köt* utan *tjöt*, och motsvarande form af *ljuga* icke *jög* utan *ljög*. Och dock har väl ytterst sällan ett stavfel på dessa ord förekommit hos den lärjunge, som varit förtrogen med stamformernas utseende.

Det må tilläggas, att just samma inrotade sinne för ordning och symmetri, som röjer sig i de sistnämda formernas stavning, varit värksamt redan vid skapandet af själva de talade formerna. Man böjde dessa ord fordom *skjuta, sköt* (med hårdt *k*), *skutit*, — *ljuga, lög, lugit* (jfr *bjuda, böd, budit*); *j*-ljudet har sedan från ordets allmännaste form följt med in i de övriga.

Vi ha genom det som nyss anförts redan kommit ett stycke in i frågan om samhörighetslagens tillämpning på stavningen af böjda ord. Låt oss se till, i hvilken utsträckning denna lag genomförts inom vanlig svensk skrift.

Vår ortografi har icke få brister, icke få besynnerliga nycker, som högljudt ropa på förbättring och tukt. Men den har också sina förtjänster, som vi icke skola glömma. Under det att jag efterspanat samhörighetslagens uttryck särskildt i vår svenska skrift, har jag funnit, att denna lag, formulerad på det mera speciella sätt, som strax skall angivas, hos oss är genomförd med en konsekvens och en noggrannhet, som i sanning är förundransvärd.

Och ännu mera stiger förvåningen, när man upptäcker, att denna storartade konsekvens i det hela kan sägas vara en skapelse af en föga reflekterande instinkt. Åtminstone har regeln hittills, så vidt jag känner, aldrig varit formulerad, och dock kan man följa dess historia tillbaka i tiden bortom alla kända svenska ortografer.

De få afvikelser, som stå att uppvisa, äro faktiskt till väsentlig del uppkomna just genom ett opåkalladt ingripande af senare tiders stavningsförbättrare, som ej mäktat fatta planmässigheten i det hela. RYDQVIST, som med alla sina stora förtjänster om vår språkforskning hade ett föga lyckligt grepp på ortografiska frågor, röjde detta visserligen mäst däri, att han satte sig emot

föreslagna nyheter, om de än voro tidsenliga och inneburo en förbättring; men han har också felat genom att själv bringa å bane mindre lämpliga nyheter, särskildt flera, genom hvilka den här omtalade lagen lidit störande afbräck.

Samhörighetslagen, så vidt den kommit till erkännande i vår svenska rättstavning, kan uttryckas så:

Sekundära bildningar behålla primär-elementets stavning, där detta kan ske utan att förleda den läsande till ett felaktigt uttal.

Som primär-element gäller

i förhållande till det böjda ordet det oböjda, eller stammen;

i förhållande till det afledda ordet dess stam;

i förhållande till det sammansatta ordet det däri ingående böjda eller oböjda enkla ordet;

i förhållande till satsen det däri ingående böjda eller oböjda, enkla eller sammansatta ordet.

Såsom man finner är den anförda rättstavningslagen i viss mån af negativ natur. Den afser icke att lemna den i ljudenligt hänseende enklaste och naturligaste beteckningen; den nöjer sig med att lemna en beteckning, som icke är vilseledande.

Hvad detta innebär inses lättast genom några exempel.

Det svenska uttrycket för 70 är sammansatt af *sju* och *tio*. Dock vore det emot samhörighetslagen att här skriva *sjutio*, ty en sådan form skulle mana till ett felaktigt uttal. Exemplet må ådagalägga, att samhörighetslagen är något helt annat än den etymologiska härledningsgrundsatsen, ehuru båda ofta kunna föra till samma stavning.

På samma sätt vid afledningar. ***Bläddra*** kommer af ***blad***, och ordet borde alltså, etymologiskt sedt, ha blott ett ***d***. Men ***blädra*** skulle icke kunna uttalas annat än med långt ***ä***, efter analogien af ***vädra***. Alltså måste konsonanten dubbelskrivas.

Slutligen också från ordböjningen ett exempel, ännu mera påtagligt än de föregående. Flertalet af *fot* kan ej skrivas *foter;* det är alldeles i enlighet med lagen att man tecknar formen som *fötter*.

I sitt ursprungliga program tecknade Rättstavningssällskapet ***karakteristiskt*** med ***ä*** efter mönstret af ***karaktär***. Åtminstone om härmed skulle följa ett ***ministäriell*** af ***ministär***, var detta ett från sällskapets ståndpunkt mycket förvånande exempel på en

tillämpning af den annars så förbisedda lagen till och med utöver dess befogenhet. Sällskapets utskott har också sedan föreslagit att här ändra *ä* till *e*, såsom uttalet ju fordrar.

Allt detta å ena sidan. Vi se däraf de negativa gränserna för lagens tillämpning. Nu också å andra sidan ett par exempel, där den på positivt sätt kan göra sig gällande.

Det *å*-ljud, som finnes i *slåss* och *slåtter*, har visserligen en något annan klang än det, som finnes i *slå*, men detta kan ej hindra att de båda orden behålla stamvokalen, om ock annars, såsom vi redan påpekat, kort *å*-ljud vanligen tecknas med *o*.

Likaså äro genitiv- och passiv-former som *valls*, *satts* med dubbelkonsonant fullt i enlighet med lagen, fastän de likljudande oböjda orden skrivas *vals*, *sats*.

Betänkligare synes det redan, att man kan skriva t. ex. *slagsmål*, ehuru uttalet snarare är *slaksmål*. Men härvid är att märka, dels att ett *g*, om det någon gång uttalades i detta ord, ingalunda skulle kunna stämplas som språkfel, endast räknas som onödig noggrannhet, dels ock att *k* i detta och liknande fall är en alldeles omedveten och ofrivillig ombildning af *g*. Det senare ljudet är, så att säga, tillstädes i medvetandet och i viljan, fastän det icke i oförändradt skick hinner fram till tungan. Beteckningen med *g* är sålunda ej missledande, om ock ej mäst närliggande.

Detta samma kan i viss mån sägas om *d* framför ändelsens *t*. Säkert finnas många människor, som tro sig uttala »ett *gladt* ansikte» på annat sätt än »ett *glatt* ansikte»; så oförmärkt inträder *d*-ljudets assimilation. Det gives till och med förhållanden, då *d* kan bringas att bli hörbart framför *t*. Om det t. ex. gällde ett tvivelsmål, huruvida någon *stött* sin arm mot en sten eller *stödt* den, så skulle nog en person med känsligt språksinne även utan läs- och skrivkunskap kunna komma att uttala det senare ordets *d*. WULFF fäster också uppmärksamheten därpå, att vissa ord på *d*, som mindre ofta antaga neutralform, bruka att, när denna påtvingas dem, kvarhålla *d*-ljudet före *t*. Man uttalar med tydligt *dt* ordet *faddt*, och om någon berättar, att »modren vardt rädd och barnet vardt också *räddt*», så torde han ogärna låta det sista ordets *d* bli alldeles klanglöst; det understödjes här (liksom själva neutralformen) af den bredvidstående oböjda formens analogi. I »ett *solidt* hus», »ett *nitidt* skrivet blad», »ett *stupidt* utseende» är man också mera böjd att uttala *d* före *t* än att

förkorta den långa vokalen, såsom borde ske, ifall *d* assimilerades. Då nu, såsom vi senare skola närmare omtala, det är det noggrannaste och icke det vanligaste uttalet, som måste vara rättstavningens norm, får man icke så utan vidare kasta *dt* över bord såsom en helt och hållet ofonetisk beteckning.

Till den ingalunda lätta frågan om *dt* återkomma vi emellertid i det följande. Alldeles i strid mot lagen vore det tydligen att bibehålla stamordets *d* i *killing*, *anka*, så att man i stället för dessa former skreve *kidling*, *andka*.

Med hvilken förvånande konsekvens samhörighetslagen tilllämpats inom vår ortografi, skall man lätt finna, om man i AURÉNS eller FLODSTRÖMS rättstavningsläror efterser de paragrafer, som handla om böjda och afledda ords teckning. Det visar sig där, att de få afvikelser, som förekomma, till största delen grunda sig på den under senaste tid uppkomna smaken att förenkla konsonanter i ställningar, där de förut skrevos dubbla.

Anser man lagen förtjent att hållas vid makt, kunna också dessa undantag nästan alla aflägsnas utan att ögat synnerligen stötes.

Detta är emellertid just frågan: förtjenar lagen att fortfarande hållas vid makt?

För min del tvekar jag ej om svaret. Visserligen faller det mig ej in att påstå, att just en så formulerad regel bildar den enda möjliga grundvalen för en god ortografi. Olika språk kunna i detta hänseende ha olika krav, hvarvid mycket beror på regelbundenheten i deras byggnad. Nogsamt inser jag också. att lagen i vissa af sina yttersta konsekvenser leder till ortografiska svårigheter. Jag yrkar därför ingalunda, att man med doktrinär ensidighet skall hålla fast vid den i hvarje enskildt fall. En sund och praktisk ortografi måste alltid innebära en kompromiss mellan skilda grundsatser.

Men därom är jag förvissad, att samhörighetslagen hvilar på en så fast och bred psykologisk grundval, att den framgent som hittills måste i väsentlig mån vara bestämmande för vår skrift.

I det föregående ha vi sett, att Rättstavningssällskapets försök att kringgå denna lag invecklat det i stora svårigheter, ända därhän att undantagen, om de samlades, skulle växa dess regler över huvudet.

Redan på denna grund känner man sig böjd att rösta för uppehållandet af den bestående ordningen i detta hänseende, naturligtvis med förbehåll att i enskilda fall, där så nödigt finnes vara, få ingripa till förbättring.

Att en sak sedan århundraden bestått och fortfarande består, ger den ju också rätt till en viss aktning och innebär en viss befogenhet. *Beati possidentes*, heter det.

Ökad aktning bjuder vidare lagen därigenom, att den hos våra frändefolk sitter med okränkt auktoritet. Måhända kan man icke i Danmark och Tyskland formulera den alldeles som hos oss, men när danskarna af *sænde* bilda *sændt*, när tyskarna af *senden* härleda ett *gesandt*, som också vi upptagit, när presens af *werden* hos holländarna tecknas *wordt*, liksom imperfekten af *varda* hos oss skrives *vardt*, så utgå dessa och liknande skriftformer tydligen från alldeles samma åskådning, som reglerat vår svenska ortografi. Och när den nu officiella tyska rättstavningsläran stadfäster den gamla regeln, att »die Bezeichnung des Auslautes richtet sich nach dem Inlaut» (d. v. s. ehuru man uttalar *Kleit*, *Stap*, skriver man dock *Kleid*, *Stab*, efter mönstret af *Kleider*, *Stäbe*), så är detta visserligen på sitt sätt en omvändning af lagens svenska form, men ett uttryck för samhörighetens rätt är det icke dess mindre — ja, likformighetssträvandet har i detta fall gått så långt i sitt trots mot ljudenligheten, att vår svenska rättstavning lyckligtvis icke alls kan bjuda på något motstycke.

I det hela får man väl tillstå, att samhörighetslagen svårligen kan få någon måttfullare och mera praktisk formulering än den förut angivna, för hvilken vår ortografi bestämt sig. De fall, då lagen hos oss utsträckts utom tillbörliga gränser, äro säkert icke många.

Ännu ett skäl återstår att nämna, hvarför vi icke i förevarande hänseende böra rubba vårt gällande skriftsystem; och särskildt i de nu uppträdande stavningsreformatorernas ögon bör detta skäl väga tungt.

Den bestående, gamla ordningen har på sin sida just den nyaste vetenskapen.

Jag syftar på H. PAULS lilla skrift *Zur orthographischen Frage* (1880). Författarens namn är väl bekant i filologiska kretsar; dess bärare är en man, som spelar en utmärkt framstående roll i den s. k. unggrammatiska riktningen, hvars teorier

nu mer och mer synas bli rådande inom språkvetenskapen och särskildt vunnit stor anklang bland de yngre lärarna vid Uppsala universitet. PAUL är denna skolas främste teoretiker; det är i synnerhet han, som åt dess doktriner givit en filosofisk grundläggning.

I sin nyssnämnda skrift har nu PAUL kraftigt framhållit, att den fonetiska principen att »teckna *a* med *a*, *b* med *b*» alls icke duger till att ensam bilda underlaget för en god rättstavning. Bland andra synpunkter, för hvilka PAUL vid hvarje ortografisk lagstiftning fordrar erkännande vid sidan af den fonetiska, är också en som han nämner »analogiprincipen». I grunden är denna alldeles samma sak, som för min uppfattning gestaltat sig såsom en »samhörighetens» lag.

Märkvärdigt är att det svenska Rättstavningssällskapets teoretiker, som i sina utgivna föreläsningar omtalar PAUL såsom »en af språkvetenskapens främste målsmän i Tyskland» och citerar ej blott hans »utmärkta» *Principien der Sprachgeschichte* utan även hans nyssnämnda ortografiska arbete, likväl icke med ett enda ord antyder, att PAUL i rättstavningens kanske viktigaste tvistefråga står på helt annan botten än sällskapet och föreläsaren själv. Olikheten i ståndpunkt måste naturligtvis röja sig också i de praktiska konsekvenser, till hvilka de hvar för sig komma. Så yttrar sig PAUL principiellt och bestämdt mot det utbyte af *dt* mot *t* (i *gesandt*, *gewandt* o. s. v.), som den svenske föreläsaren af pedagogiskt skäl ställer till och med i främsta rummet bland reformer, som han vill påyrka.

Mot gammal tradition, *mot* bestående bruk, *mot* de närskylda folkens exempel, *mot* den nyaste och väl motiverade vetenskapliga åskådningen vill man med ett slag ombilda vår ortografi i en af dess allra väsentligaste egendomligheter. Kan detta vara lämpligt, kan det ens vara rätt?

Nej — och allra minst kan det tillstädjas, när man till gengäld för de stavningsmödor, som man lättar för nybörjaren, pålägger honom andra knappast mindre, därigenom att reformen till icke ringa grad mekaniserar bort naturen ur vår skrift.

Att det här värkligen gäller ett angrepp mot själva hjärtat i vår nuvarande rättstavning, detta inses bäst däraf att — utom den lilla regeln om ord på *-or* och de, såsom vi sett, ytterligt ofullständiga uppgifterna om sammansättning och härledning —

intet alls finnes i Rättstavningssällskapets bok, som motsvarar den föreskrift, hvilken ännu i sista, nittonde upplagan (1881) af ALMQVISTS gamla, af så många skolgenerationer studerade rättstavningslära står främst bland alla regler, ensam på sin sida. Det heter där:

»Följande är rättstafningslärans grundregel: Man skall vid hvart ord, som man önskar skrifva, eftertänka hvad som är grundstafvelsen, och efter rättstafningslärans regler bestämma, huru den skall tecknas. Sedan skola alla ord, som innehålla böjningar, sammansättningar och härledningar af grundstafvelsen, tecknas på samma sätt som denna, i anseende till de ljud, som i grundstafvelsen förekomma.»

Må vi unna den regeln att i en eller annan formulering fortfarande få behålla sin plats!

Det kan icke nekas, att man på sådant sätt får grammatikan in i rättstavningsläran, och detta hålles ju för att vara en svår olycka. Härvid äro likväl ett par omständigheter att ihågkomma.

För det första, att grammatikan alls icke är en så farlig buse, som man nu skyller den för att vara.

För det andra, att den i alla fall, huru vi än bete oss, smyger sig eller tränger sig in i rättstavningsläran.

Grammatikan, vårt modersmåls grammatika — icke skola vi däri blott se en torr samling af paragrafer, utstyrda med undantagen a, b, c och behängda med anmärkningarna 1, 2, 3! Det är att allt för mycket misskänna den, och misskänna vårt eget väsende, sådant det utbildat sig från den dag vi först började tala.

Grammatikan är ju en makt, som lever inom oss själva, ett slags samvete af speciellt slag, hvars råd vi omedvetet inhämta och följa, en inre röst, hvars maning vi endast med värklig ansträngning kunna motstå, när den en gång är förnummen. Det är blott i enstaka fall, där vårt språksinne ej är nog vaket eller nog utbildadt, som grammatikans bud för oss bli något yttre och som de antaga karaktären af en blott mekaniskt bindande regel.

På alldeles samma sätt för grammatikan sitt regemente inom en väl inrättad ortografi. I de allra flästa fall lyda vi henne omedvetet också på detta område. Hennes anordningar äro vår egen naturs anordningar. Blott när vi icke se klart nog för att veta hvad som är naturligt, hvad som är svensk natur, blott

då behöva vi leta i läroboken eller i minnet — blott då ter sig grammatikan för oss som en besvärlig samling af regler med undantag och anmärkningar. Och det skall visst ej förnekas, att på detta sätt fall kunna inträda, där grammatikan värkligen blir en börda för rättstavningen. Men sådant förekommer blott undantagsvis.

Det är en i högsta måtto obillig begäran, att man skulle kunna skriva ett språk utan att känna dess grammatika. Då kunde man lika gärna fordra, att någon skulle skriva språket utan att känna dess ordförråd. Jämväl i fråga om ordförrådet kunna ju ortografiska tvivel uppstå (jfr t. ex. s. 15 om *träd*). Sålunda: låt oss dröja med att förvisa grammatikan ur rättstavningsläran, till dess vi på samma gång kunna förvisa ordboken!

Om man med den ensidige fonetikern vill göra rättstavningen till blott naturvetenskap, till ett slags fonografi för ögat, så kommer man (från populär och praktisk synpunkt sedt) till onatur. Vill man åter i ensidigt pedagogiskt syfte lägga hela vikten på reglernas mekaniska påtaglighet, kommer man likaledes till onatur. Rättstavningslärans värde får ej anses vara högre, i alldeles samma mån som pappersbladet, på hvilket reglerna rymmas, blir mindre. Det är högre endast i samma mån som reglerna, de må vara många eller få, lätta eller svåra, noggrannt angiva de medel, genom hvilka den skriftbildade människan på sitt modersmål bäst kan uttrycka sina föreställningar och lättast överbringa dem till den läsandes medvetande.

Gent emot vår senaste svenska rättstavningsteori tror jag mig därför böra yrka på mera aktning för naturen, mera realism. Mera realism, det är här, såsom man också på andra områden stundom hade skäl att betänka, detsamma som mera idealism, mera sinne för de andliga faktorer, som ingå i vårt handlande.

Efter dessa allmänna betraktelser vända vi oss till mera enskilda spörsmål, och vi kunna till en början åter upptaga den redan något vidrörda frågan om *dt*.

När man träffar stumma bokstäver i ett folks skrift, brukar man vanligen kunna taga för givet, att de en gång fordom varit hörbara och stå kvar på grund af skriftens kända benägenhet att vara mera konservativ än talet. De äro ett slags gen-

gångare, som ortografien bör söka mana bort, så fort sådant kan ske utan för stor anstöt. Tecknen *l* i *ljus* och *h* i *hjul* äro af detta slag.

Det ortografiska missförhållandet har, som man ser, i dylika fall tydligen sin grund i en viss tröghet hos de skrivande: de ha ej förstått att följa med sin tid.

Sådant kan ej skälet vara därtill att vi skriva *ondt, rödt* i stället för *ont, rött*. Under medeltiden hade man nämligen intet *d* i sådana ord. Det stumma tecknet vittnar här alls icke om en trög språkkänsla. Tvärtom, det intygar en fullkomligt vaken uppfattning af språkets bildningslagar; det visar, att ortografen riktigt insett, att *t*-ljudet i dessa fall representerar ett ideellt *dt*, en sammansmältning af stammens *d* med ändelsens *t*.

Vår ortografis historia är ännu icke skriven; vi glädja oss åt LUNDELLS goda löfte att afhjälpa denna brist. Själv har jag ej haft tillfälle att nog studera den svenska skriftens äldre öden för att med säkerhet våga säga, på hvilken väg *dt* kommit in däri. Så vidt jag genom granskning af några skrifter från början af 1500-talet kunnat finna, hade *dt* vid denna tid ännu icke någon egentlig roll hos oss. I reformatorernas skrifter användes det däremot tämligen vidsträckt. SÖDERWALL (*Hufvudepokerna af Svenska språkets utbildning* sid. 105) betonar med rätta det anmärkningsvärda förhållandet, att den från Tyskland till oss komna reformationen med sin stora översättningsliteratur jämförelsevis så föga påvärkat vårt språk i tysk riktning. Vårt *dt* skulle alltså ha ett litet historiskt intresse, om det, såsom jag är böjd att tro, innehåller ett ända till vår tid kvarlevande intyg därom, att våra reformatorer ändock understundom följt sina tyska förebilder också utanför det religiösa området.

Ur ortografisk synpunkt har jag genomgått den gamla *Tobiæ Comedia*, hvilken skrift, som bekant, anses vara författad af OLAUS PETRI, den ene af reformatorerna. Rättstavningen lever där ännu på sitt sätt i naturtillståndet, åtminstone i så måtto att den i flera hänseenden är föga stadgad. Ehuru också i fråga om *-dt* oregelmässigheter äro lätta att finna, visar det sig dock i nämnda skrift vara nästan genomgående regel, att stammar på *-d* bibehålla detta framför ändelsens *-t*. Man tecknar *värdt, vendt, sendt, vardt* o. s. v.

Påfallande synes, att man ständigt skriver *ondt* med *d* men

gott utan. Just denna skenbara godtycklighet vittnar emellertid, bättre än mycket annat, att stavningen med *dt* åtminstone i någon mån hvilar på fullt naturlig grund. Skälet till olikheten är enligt min tanke det, att *godt* uttalas med annan vokal än *god*, under det att *o* i *ondt* behåller samma klang som det har i *ond*. Genom vokaländringen i *godt* hade nu denna form så mycket aflägsnat sig från stammen *god*, att språkkänslan ej längre fann de båda formerna tillräckligt sammanhörande för att låta den enas stavning vara bestämmande för den andra. Alldeles på samma sätt får man kanske förklara det förhållandet, att det är svårare att skrifva *laggd* med två *g* än att på sådant sätt teckna *byggd*. Därigenom att vokalen ändras, ryckes ordet ett längre eller kortare stycke väg bort från sambandet med stamformen och kan därför ock få en mera självständig stavning. Kanske kan hit också räknas den egendomligheten att vi skriva *inre* med ett *n* liksom *in*, men *yttre* med två *t*, oaktadt *ut*.

Det må ingalunda nekas, att det för nybörjaren med outbildadt språksinne kan innebära en ganska stor svårighet att i hvarje fall riktigt iakttaga skillnaden mellan *dt* och *t*. I synnerhet äro supinets och det passiva participiets stavning en obehaglig stötesten för skolbänkarnas befolkning. Det förtjenar därför helt visst allvarligt övervägas, om man ej för detta särskilda fall borde i praktiskt intresse göra ett undantag från samhörighetslagen.

Man behövde ej nödvändigt utsträcka undantaget så långt som Rättskrivningssällskapet, hvilket låter oss läsa om att ett brudpar är »*vigt*», om »Söner af ett folk som *blött*» o. s. v. Vi skola säkerligen icke så lätt finna oss i stavningar som

statt, glatt för *stadt, gladt;*
lett, svett, vrett för *ledt, svedt, vredt;*
sitt, vitt, blitt, its för *sidt, vidt, blidt, idts;*
lytt för *lydt;*
rått, brått för *rådt, brådt;*
spätt, trätt, hätt för *spädt, trädt, hädt;*
snött, stött, jött för *snödt, stödt, gödt,*

och andra liknande. I korta ord märkes hvarje förändring genast, och ändringen är i de nämnda fallen så mycket kännbarare, som offret där blir en stam-konsonant. Och om man än icke af grundsats vill motarbeta homografer, under

villigt medgivande, att den skada de vålla i vanliga fall är ingen, så blir det dock alltid motbjudande att på en gång släppa in i vår skrift en så ansenlig svärm af tvetydiga figurer.

Vida mindre stötande skulle reformen synas, om man inskränkte sig till att förenkla *-dt* till *-t* i de tvåstaviga participierna på *-adt*, i hvilka också *d* senast inträngt. Ordets betydelse, som väsentligen är bunden vid stammen, komme då icke att bli fördunklad. Det är mycket lättare att ändra *ledadt* till *ledat* än att förvandla *ledt* till *lett*. I äldre svenska, t. ex. just i *Tobiæ Comedia*, nyttjas ensamt *-t* i både supinum och participium (utan skillnad till genus) af dessa tvåstaviga former. Likså ännu i danskan, som alltså här undgår vår svenska stötesten. Danskan råkar i stället ut för en annan olägenhet, ty dess *-t* representerar -ð: *kaldet* uttalas som *kalleð*.

Men skall en ändring i fråga om vårt *-dt* göras, så borde också något väsentligt kunna vinnas därmed. Det beståendes rätt är i fråga om ortografi så stor, att hvarje ingrepp däri blir ett missdåd, om det ej leder till värkligt och påtagligt gagn. Särskildt böra vi påminna oss detta här, eftersom det ju gäller att införa ett u n d a n t a g från en lag, som annars helt och hållet behärskar och säkert framgent kommer att behärska vår rättstavning.

Kan man då här tveka? Är det ej tydligt, att barnets ortografiska möda väsentligen skulle lindras, ifall det sluppe att bry sitt huvud med frågan, om *d* skall stå eller icke stå i »han har ett dukadt bord», »han har dukat ett bord», »han har ett bord dukadt», och liknande fall?

För den som blott ser rakt fram och icke åt sidorna måste det synas vara så godt som en paradox att vilja svara nej på denna fråga. Tänker man sig däremot en liten smula om, finner man att saken ej är så afgjord.

Vi måste komma ihåg, att alldeles samma svårighet, som förefinnes med afseende på *-dt* och *-t*, återkommer med afseende på *-et* och *-it*, och att barnets och den illiterates öra i fråga om denna skillnad knappast känner sig mindre osäkert, än hans språksinne känner sig i fråga om stavningen med *-dt* eller *-t*.

Skillnaden mellan *taget* och *tagit* är icke som den mellan *kalladt* och *kallat* blott ortografisk; den har sina rötter i själva språket. Den kan följaktligen icke afskaffas af rättstavningen, ty denna måste nöja sig med att rätta stavningen, den får icke rätta språket.

Så länge alltså skillnaden mellan *-et* och *-it* består i vårt högspråk utan att vara fast utpräglad i hvardagstalet, så länge måste också regeln om skiljandet mellan supinum och participium tillhöra den ortografiska undervisningen och förbliva ett bekymmer för nybörjare.

Man kan visserligen genom förenkling af *dt* till *t* undgå felen inom den s. k. svaga konjugationen, men följden blir då säkert blott den, att de komma så mycket talrikare igen inom den starka. Ty i samma mån, som man minskar antalet af de fall, där den ännu osäkre lärjungen får tillämpa regeln, i samma mån minskar man naturligtvis också hans säkerhet i regelns användning vid de återstående fallen.

Och dessa återstående fall äro visst icke hvarken så få eller så oviktiga, att pedagogen kan lemna deras stavning åt slumpen. Just våra allra vanligaste värb, ord sådana som ***giva, taga, komma, fara, äta, dricka, bära, skära, finna, vinna, rinna, binda, hålla, falla, draga, hjälpa*** och många flera bilda ju former på *-et* och *-it*. Den som kan använda dessa former riktigt, han skall icke häller känna sig villrådig om *-adt* och *-at*. Svårigheten ligger icke i tillämpandet af regeln på enskilda fall utan i det klara särskiljandet af själva kategorierna och uppfattandet af deras olika grammatiska betydelse. Och från en sådan insikt kunna vi icke befria lärjungen.

Vinsten af ändringen från *-adt* till *-at* är alltså ur pedagogisk synpunkt åtminstone mycket ringa, om den ens är någon.

Ett skäl mot det grafiska åtskiljandet af supinets och participiets neutrum, som till och med i de allra nyaste rättstavningsskrifterna upprepas, är att dessa former ur språklig synpunkt rätteligen äro identiska. Skillnaden skulle, såsom Rydqvist säger, »från rättskrivningen ha inkommit i ordböjningen», och detta skulle ha skett så sent som under förra århundradet.

Det är underligt, att en så ytlig och en så lätt vederlagd teori ännu alltjämt kan finna anhängare. Det enda sanna däri är, att supinum èn gång i tiden utvecklats ur det neutrala participiet. Men denna utveckling tillhör en så aflägsen period, att vi, för att nå den, måste försätta oss tillbaka ända till Eddans och de älsta landskapslagarnas tid, ja, till ännu äldre språkliga skeden. När Eddan talar om att »Borghild hade *boret* (födt) Helge», visar just detta af Rydqvist som bevis för hans teori

anförda exempel, att språket redan så tidigt utsöndrat supinum ur participium såsom en egen grammatisk kategori. Vore *boret* här participium, borde det uppenbarligen ha haft maskulin form, i överensstämmelse med den omtalade personens kön. Uttrycket skulle då varit likstäldt med ett »han har sitt tal *skrivet*» (part.); i stället motsvarar konstruktionen nu helt och hållet »han har *skrivit* (sup.) sitt tal».

Redan den omständigheten att formerna på *-et* och *-it* ha hvar sin språkliga funktion, visar ju, att vår grammatikas supinum står på en mycket fastare grund än den som en blott ortografisk nyck skulle kunnat giva det. Och ville man dristigt påstå, att också skillnaden mellan *-et* och *-it* vore godtyckligt uppfunnen af någon människofiendtlig grammatiker, så kommer man i alla händelser till korta med en så vågsam teori, när man ställes inför motsatsen mellan »tiden har *förgått*» (sup.) och »tiden är *förgången*» (part.), »han har *överstått* (sup.) sjukdomen» och »sjukdomen är *överstånden*» (part.). RYDQVIST omtalar också, att man i Stockholms folkspråk får höra de egendomliga formerna *bindi*(*t*), *stjäli*(*t*), *sälji*(*t*) nyttjade såsom supinum, under det att participium har kvar sin gamla bildning *bundet*, *stulet*, *såldt*.

Dessa sista fakta äro synnerligen intressanta. De visa, att supinum för språkkänslan numera sammanhänger med värbets stam, icke med participiets maskulina form: *förgått*, *överstått*, *bindit*, *säljit* sluta sig till infinitiven *förgå*, *överstå*, *binda*, *sälja*, icke till participiet *förgången*, *överstånden*, *bunden*, *såld*. Häraf visas åter, att den ortografiska instinkten just slagit huvudet på spiken, när den skriver supinum utan *d*. Samhörighetslagen kan ju ej tillämpas på andra former än dem som höra tillhopa; så snart supinum icke längre för tanken sammanhänger med participiet, har det sålunda icke häller någon rätt att därifrån upptaga ett *d*.

Supinet växlar icke, som participiet, form, när subjektets genus och numerus ändras. Formerna med *-ad* och *-en* träda därför här icke in »över medvetandets tröskel», för att tala filosofiskt; de kunna sålunda icke häller invärka genom sin analogi. Det intyg om sammanhang med det maskulina participiet, som formerna på *-adt* afgiva genom sitt *d*, formerna på *-et* genom sitt *e*, saknas därför med största rätt i supinerna på *-at* och *-it*.

Med anslutning till det här närmast sagda kan den pedagogiska regeln om supinum erhålla följande formulering, som torde vara både mera rationell och mera pålitlig än den vanliga om *vara*, *bliva*, *varda* och *hava:* Böjda formerj på *t* få näst före detta ett *d* eller ett *e*, när dessa bokstäver skulle framträda, ifall ett subjekt med annat genus insattes». Mindre rationell, men kanske något mera praktisk blir regeln, om slutet formulerades så: »— när ett *d* eller ett *n* skulle framträda, ifall ett subjekt med annat genus eller annan numerus insattes» [1]).

En fråga, som i likhet med den föregående är af stor betydelse för de böjda ordens beteckning, är den om dubbelkonsonant.

Bör man behålla den nu vanliga olikheten i stavning mellan de likljudande uttrycken *rykt* och *ryckt*, *vals* och *valls?*

Från den ensidigt fonetiska synpunkten naturligtvis icke. Lika litet från den mekaniskt pedagogiska. Rättstavningssällskapets val är alltså klart.

Från samhörighetslagens synpunkt ter sig saken på alldeles motsatt vis. Dennas fordringar ha också hos nästan alla andra reformvänner rönt åtminstone något erkännande. Ehuru man sökt intala sig, att det endast var ovanligheten, som gjorde en genitiv som *tups*, ett passiv som *fiks* så stötande, har man dock dragit sig för att i dessa fall stadga förenkling. Språkkänslans protest var här allt för högljudd.

Från gammalt har det långa eller (som man förr ansåg och ännu stundom anser) dubbla *m* tecknats enkelt både i slutet af ord och framför konsonant. Skälet har i förra fallet varit rent grafiskt, det samma som gör att man skriver *tillit* i stället för *tilllit:* ögat och pännan tröttna vid de många likformiga strecken. På samma grund har också *n* i vissa fall, men icke konsekvent, från gammalt skrivits enkelt, där det efter vanlig analogi borde ha varit dubbelt.

RYDQVIST utsträckte regeln jämväl till *l* och tillrådde att förenkla dessa tre »flytande» bokstäver framför värbala böjningsändelser med *d* och *t*. Nordiska Rättstavningsmötet 1869

[1]) En historisk utredning af förhållandet mellan participiets *-et* och supinets *-it* lemnar KOCK i det snart utkommande andra bandet af sina *Studier öfver fornsvensk ljudlära.*

föreslog, att alla konsonanter skulle enkelskrivas framför böjningsändelser, nominala och värbala, som börja med *d* och *t*. Från denna tid har också den ortografiska utvecklingen hos oss mer och mer gått i denna riktning, och en beteckning som *knapt*, *alt*, *tunt*, *kyst* är nu ganska vanlig. Endast förenklingen af *ck* har bjudit emot; det fordras principfasthet för att med Rättstavningssällskapet i dess »skrivprov» låta Döbeln vid Juutas säga:

"Min kropp är *bräkt* och mina lemmar själva".

SUNDÉNS mycket spridda rättstavningslära gör icke undantag för någon annan konsonant än *k*; den äljest så varsamme författaren anser till och med, att »frågan om medljudsförenkling torde vara den af Nordiska Rättstafningsmötet bäst behandlade».

För min del har jag allt från början hyst betänkligheter mot denna förenklingstendens, och sedan jag nu underkastat frågan en ny granskning i sammanhang med andra rättstavningsproblem, har jag kommit till den övertygelsen, att det Nordiska Rättstavningsmötets beslut i denna punkt icke alls kan räknas som lyckligt. Dels RYDQVISTS kända böjelse att utsträcka förenklingen, dels mötets önskan att åvägabringa likformighet mellan den svenska och den dansk-norska ortografien förklara eller, om man så vill, ursäkta tillräckligt, att man under dåvarande tidsförhållanden enade sig om den enligt min tanke förhastade åtgärden.

Danskar och norrmän ha likväl en helt annan rätt att enkelskriva sina konsonanter framför böjningsändelser än vi: de teckna dem nämligen enkelt också i ordslut — detta därför att danskarna i ordslut värkligen uttala kort (enkelt) konsonantljud. Men för den som skriver *al*, *hvas*, *knap*, är det fullkomligt i enlighet med samhörighetslagen att bilda neutralformerna *alt*, *hvast*, *knapt*. Det danska föredömet kan därför på intet sätt rättfärdiga samma stavning hos oss.

Vi ha sett, att smaken för enkelskrivning har sin grund i enskilda ortografers ingripande under senaste tid. Den allmänna, mera på folklig väg utbildade stavningen tecknar konsonanten dubbelt också före *d* och *t*. Och detta är fullkomligt i harmoni med det sätt, på hvilket samhörighetslagen i öfrigt hos oss tillämpas. Redan från denna synpunkt borde man känna sig betänksam vid förslaget att rubba den gällande ordningen.

Härtill kommer en annan betänklighet, som i synnerhet ifall förenklingen skall genomföras också framför genitiv- och

passivändelser, kraftigt manar att här iakttaga varsamhet. Genom konsonantens enkelteckning utsättes vår skrift för att erhålla en överflödande mängd nya homografer, och — hvad värre är — homografer, som icke på samma gång äro homofoner. Vår skrift skall sålunda bli fonetiskt mindre tydlig än vårt tal, under det man tvärtom, såsom vi redan framhållit, har rätt att fordra, att skriften i stället är mera tydlig — ett krav, som också i det hela fylles, om ock just i detta fall redan nu tvetydigheter förekomma.

Vi ha, som kändt är, intet annat medel att antyda stamvokalens korthet än den följande konsonantens dubbelskrivning. Om nu denna förbjödes, komme vårt skriftspråk att försämras genom beteckningar sådana som *hops*, *stops*, *kubs*, *vads*, *tags*, *lags*, *slags*, *vägs*, *högs*, *vigs*, *boks*, *taks*, *koks*, *tals*, *vals*, *bols*, *stals*, *sils*, *skals*, *päls*, *skäls*, *löns*, *vins*, *fans*, *spets*, *hats*, *rots*, *trots*, *skyld*, *skylt*, *bräkt*, *läkt*, *väst* — alla dessa och många likartade med dubbelt uttal och dubbel eller flerdubbel betydelse. Det sistnämnda ordet *väst* motsvarar t. ex. omsatt i vanligare ortografi 1) *hvässt*, 2) *hväst*, 3) *väst*, 4) *vest*.

Om förenkling framför böjnings-*s* infördes, skulle — såsom LYTTKENS och WULFF riktigt anmärka — precis lika många tvetydiga och på samma gång (hvad jag mäst vill betona) för afläsning svåra fall kunna uppstå, som man skulle få, i fall enkelskrivning företoges i samma ords nominativ och infinitiv. Om man icke vill vara med om att stava *tall* lika med *tal*, en *vis fader* som *tiger* lika med en *viss fadder* som *tigger* o. s. v., bör man därför också betänka sig, innan man skriver *stals*, *rots*, *skyld* af stammar med dubbel konsonant. Gärna må det medgivas, att genitiven är ovanligare än nominativen, passivum ovanligare än aktivum. Betänkligheten blir icke därigenom undanröjd.

De sistnämnda båda författarna, LYTTKENS och WULFF, följa Nordiska Rättstavningsmötet i förenkling af konsonant framför *d* och *t*. Men de göra detta, såsom man finner, snarare för att med anslutning till den en gång uppkomna seden få en enkel regel, än därför att de principiellt föredraga enkelskrivningen. Åtminstone uppställa de såsom alternativ förenkling af alla eller förenkling af inga medljud; jfr deras *Förslag till ändringar i svenska språkets rättskrivning*, s. 8. I sin lilla goda uppsats om *Teckningen af långt konsonantljud* (*Pedag. tidskrift* 1872 s. 346) uttalar sig LYTTKENS till och med afgjordt för dubbelskrivning såsom ur teoretisk synpunkt mera berättigad.

Också andra ortografer, även bland dem, som icke stå på den ensidigt konservativa ståndpunkten, ha i förevarande fråga uppträdt mot den nya ordningen. Till och med Rättstavningssällskapets egna främste ledare ha i denna sak stridiga meningar. De tre filologiska fackmännen LUNDELL, SCHAGERSTRÖM och AKSEL ANDERSSON äro avogt stämda mot en genomförd förenkling. Af sakkunniga personer utom sällskapet med samma uppfattning må nämnas KOCK, som nästan endast i fråga om enkelskrivning af konsonant underlåtit att följa Nordiska Rättstavningsmötets övergångsförslag, LINDER, som blott vill förenkla *m* och *n* framför *d* och *t*, LANDTMANSON, som enkelskriver samma konsonanter i samma ställning, men den senare blott i värbalformer, icke i adjektivböjningar. Ännu mindre hågad för enkelskrivning är AURÉN, som hälst synes vilja stanna vid det gamla undantaget *m*. Icke häller Stockholms läraresällskap är villigt att gå så långt som Nordiska Rättstavningsmötet. Dess egen regel är emellertid för invecklad och principlös, för att kunna ha någon synnerlig utsikt till framgång. Det kan ej vara lämpligt att stava *gält* såsom participium, men *gällt* som adjektiv, och detta på samma gång som man af ett annat adjektiv *tunn* bildar neutrum *tunt*, med enkel konsonant. RYDQVIST själv synes under sin senaste tid ha ångrat sina äldre enkelskrivningstendenser. Han talar då (*Sv. språkets lagar* IV, 385) med beröm om det nu gällande »väl öfvertänkta» systemet, som han under en femtiårig skriftställarebana funnit »lättare att störa än att ersätta», så att »en afvikelse från den antagna ordningen vanligen visat sig sämre än efterföljden».

För min egen del står jag helt och hållet på AURÉNS och det ursprungliga LYTTKENSKA förslagets sida. Undantaget med *m* kan ej undvikas; då *m* tecknas enkelt i ordslut, är det ju ej alls oskäligt, att det tecknas på samma sätt framför konsonantiska ändelser; *stum*, neutrum *stumt* är just hvad samhörighetslagen fordrar.

I vissa fall är fördubbling af *n* numera ganska ovanlig; särskildt gäller detta om ställningen framför *d*. Ett *spännd* förefaller ovanligare än ett *spännt*. Skälet är väl blott att dubbelkonsonanten före *t* stödjes af adjektivformer som *tunnt*, *grannt*, hvilka intill sista tiden allmänt haft två *n*. Framför passivets *-s* förenklas konsonanten icke ens af Nordiska Rättstavningsmötet. Då alltså formerna *spänns* och *spännt* icke göra någon större svårighet

mot *nn*, bör väl också *spännd* kunna förmås att för ordningens och regelmässighetens skull antaga denna beteckning. Visserligen yttrar LEOPOLD i sin *Afhandling om Svenska stafsättet* (1801) rörande former som *spännt*, *rännt*, att de »hafva ett visst barbariskt utseende, som på en gång sårar smaken och ögat»; men då under denna dom inneslutas också formen *kysst* med två *s*, bör omdömet ej oroa oss. För vår tid är det väl lättare att ändra *spänd* till *spännd* än *kysst* till *kyst*.

Två vanliga värb finnas likväl som mer än andra spjärna mot dubbelskrivning. De äro *kunna* och *känna*, och särskildt det förra torde framgent få bilda undantag. Ett *kunnde* är åtminstone för min känsla mycket stötande — naturligtvis endast därför att ordet är så särskildt vanligt i formen *kunde*. Enkelkonsonant i former af detta värb låter också i någon mån försvara sig från en synpunkt som vi strax skola omtala, och *kunde* så väl som *kan* må därför få rätt att stå kvar i oändradt skick.

Frånsedt de af *kunna* bildade orden *kunskap*, *kungöra*, har man i några andra enskilda afledningar och sammansättningar på regelvidrigt sätt fått enkelkonsonant. Delvis har detta skett först på allra senaste tid.

Man bor i *granskapet* af sin *granngård;* man mäter *spanmål* med *spannmått;* man kan af *bränbara* ämnen få *brännsår*, som sedan baddas med *bränvin*. På samma godtyckliga sätt stå *kvinfolk*, *sinlig*, *missunsam* med ett *n* mot *grannfolk*, *sinnrik*, *tunnhet* med två, o. s. v.

Dessa oegentligheter kunna visserligen till en del förklaras, men de böra icke få stå kvar. Lika litet kan man, för att taga ett par exempel af annat slag, nöja sig med formerna *gäsling* och *mäsling;* orden måste efter uttalet tecknas med dubbelt *s*. *Gässling* sammanhänger visserligen med *gås*, och *mässlingens* fläckiga märken med *masurns*, men häri ligger intet försvar för enkelskrivningen; jfr hvad som sagts s. 36 om *bläddra* af *blad*.

Den af LYTTKENS i nyss anförda tidskriftsuppsats formulerade lagen för enkelskrivning af långt konsonantljud framför annan konsonant, fastställer att förenklingen plägar inträda, när konsonanterna kunna (enligt svenskt språkbruk) »tillsammans uttalas efter en vokal». Alltså *bulta* men *bullra*, ty *-ult* men ej *-ulr* bildar ordslut. Om i denna regel framför »vokal» inskjutes »kort», försvinna nästan alla

de undantag, som af Lyttkens uppräknas, och man inser bättre att regeln är fullt rationell. Undantagen tillhöra ljudförbindelserna *rl*, *rn*, *ln* (i *herrlig* uttaladt med kort *ä*, *surrning*, *svullnad*, *skillnad* o. d.) — förbindelser, som visserligen alla förekomma som ordslut, men i högsvenskan alltid (yngre och sekundära former som *förr'n, tull'n* oberäknade) fordra lång vokal: *sorl*, *horn*, *aln*. Ett *skilnad* med enkelt *l* vore sålunda missvisande. Ordet har därför fullkomligt i öfverensstämmelse med samhörighetslagens vanliga begränsning, allmänt skrivits med *ll*, och den på sista tiden uppkomna förenklingen är alldeles obefogad — jag påminner åter om *bläddra* af *blad*. — Den Lyttkensska lagen kräver däremot knappt dubbelkonsonant i *sötma*, *fetma*, *lisma*. Vi hafva ju orden *rytm*, *skism* m. fl. liknande; det ifrån vårt vanliga *m* afvikande uttal, som slutkonsonanten företer i dessa ord, uppfattas endast af fonetikerns öra. Med ett *söttma* skulle ock följa böjningen *rytm-ryttmen*. — Då ingen stam slutar på *kj*, *pj*, *tj*, bör man däremot, i enlighet med gammalt och först på senare tid vacklande bruk, skriva mot etymologien *lättja*, *kättja*, liksom också *gyttja*, *vittja*, *nyttja*.

Åter en rad exempel, där det gällande bruket visar sig ha rätt gent emot förbättrare, dels af gamla, dels af nya skolan!

Också i *skyddsling*, *brottslig*, *köttslig* har den gängse seden skäl för sig emot de föreslagna ändringarna. Orden sluta sig till genitiv-analogien och böra bibehålla dubbelkonsonant lika länge som man skriver t. ex. *hushållsaktig* med två *l*. *Kitslig*, som ej har någon genitiv bakom sig, bör däremot framgent som hittills nöja sig med ett *t*.

Formen *visste* skrives i Sv. Akademiens Ordlista *viste*, och enligt våra vanliga stavningsgrunder är detta riktigt. Emellertid tror jag att skriften bör, som också hittills allmänt skett, visa det undseendet mot de läsande, att ordet tecknas på annat sätt än det icke likljudande *viste* af *visa*. Sundén har i sista upplagan af sin rättstavningslära återgått till den förut af honom övergivna beteckningen med *ss*; — detta på grund af i skolan vunnen erfarenhet om att orden annars stundom förväxlas. Formerna *visste* och *viste* förhålla sig alldeles som *visst* och *vist*, hvilka ju ingen vill likskriva.

Samma undseende mot de läsande torde också böra visas i fråga om stavningen af *lam*, *dam*, som ju redan nu understundom skrivas *lamm*, *damm*, när detta uttal åsyftas. Jag

instämmer i denna önskan med SCHLYTER, LINDER, AURÉN m. fl. Ur pedagogisk synpunkt kan detta undantag ej vålla stor svårighet; orden äro de enda inhemska på *m*, där skriften lemnar den med språket bekante i ovisshet om uttalet, och såsom redan sagdt är, bör skriften söka undgå att vara mera tvetydig än talet. I mindre vanliga utländska ord, t. ex. *gemm*, bör också den läsandes bekvämlighet tillgodoses.

Ett skäl som gärna anföres mot dubbelskrivningar är deras obekvämlighet. Skälet kan ej väga tungt, ty vid företagen beräkning finner man, att vid afskrivandet af en bok på ett par hundra trycksidor den tid, som skulle sparas genom förenkling, blott uppgår till några få minuter. Och lika mycken tid som den skrivande förlorar. lika mycken vinner kanske hvar och en af de läsande genom den större tydlighet skriften erhåller, om fördubblingen följdriktigt iakttages.

I fråga om teckningen af ordet *gudom* är Rättstavningssällskapet mera etymologiserande än man skulle väntat: sällskapet skriver *guddom*. Enligt dess regler skulle emellertid det tillhörande adjektivet skrivas *gudomlig*. Mot teckningen med två *d* kan invändas, att i övriga fall, där en aflednings- eller böjningsändelses börjande ljud är lika med stammens slutande, vår ortografi icke låter båda kvarstå, så vida ej uttalstydligheten fordrar detta. Man skriver icke *otadl-lig* (jfr *otadle-lig*), *otal-lig* (jfr *oräkne-lig*), *oskäl-lig*, icke häller *tänd-de*, *svält-te* (däremot naturligtvis *stöd-de*, *stöt-te*); lika litet skriva tyskarna *Hoh-heit* med två *h*. Erkännas må likväl, att *gudom* är ett svårare fall att afgöra, emedan ändelsen *-dom* för språksinnet har en större självständighet än t. ex. *-lig*.

Ett synnerligen intressant bevis på den säkerhet, med hvilken den naturliga instinkten förstår finna det rätta, där de lärdes teorier famla, lemnar oss en liten grupp af småord, som mot vanliga regler tecknas dels med enkel konsonant för dubbel och dels med *e* för *ä*: orden *man*, *min*, *din*, *sin*, *han*, *hon*, *kan*, *än*, *men*, *den*, *det*, *denna*, *detta*, *eller*, *efter*. Äldre författare skrevo flera andra likartade ord med enkel konsonant; jag har hos STIERNHIELM anmärkt *et*, *mit*, *tit*, *sit*, *intil*, *des*, *at*, *upå*, *skal*, *vil*. Ända inemot vårt århundrade var samma teckning vanlig. RYDQVIST påminner om att HANS JÄRTA, en man som gärna höll på

gammal ordning, ännu 1824 i sin tidskrift *Odalmannen* nyttjade formerna *at*, *til*.

Nordiska Rättstavningsmötet föreslog att i några fall återgå till denna gamla beteckning. Mötet hade, teoretiskt sedt. alldeles rätt — men det märkligaste är, att det icke insåg skälet, hvarför det forna skrivsättet var bättre. Mötesberättelsen talar blott om, att så »ofta återkommande» ord borde ha en bekväm teckning. Samma förklaring på ordens afvikande form — deras vanlighet — finner man hos LEOPOLD, RYDQVIST och andra författare i senare tid. Från Rättstavningsmötets synpunkt var naturligtvis också den eftersträvade likformigheten med våra skandinaviska fränders beteckning en anledning att önska de kortare formerna.

Orsaken till ordens oregelbundna stavning är ingalunda deras vanlighet, utan deras tonlöshet. Ett ord sådant som *det*, hvilket under de allra flästa förhållanden är obetonadt, bör teckna sin vokal efter mönstret af den sista tonlösa stavelsen i *ban-det* och icke i enlighet med den första tonstarka stavelsen i *dädan*, *däglig* o. d. I de båda satserna »han *band det* ej än» och »fann han *bandet* ej än?» låter ju stavelsen *det* alldeles lika. Sammalunda bör det mycket ofta tonlösa hjälpvärbet *kan* ha rätt att modellera sig efter sista stavelsen i *hal-kan*, och icke åläggas att söka sin förebild i *kann*-flaska.

Det kan icke på minsta sätt betvivlas, att den riktiga teckningen af dessa ord kommit till helt och hållet på den naturliga känslans väg. Då emellertid detta förhållande blivit så förbisedt af våra äldre och yngre ortografer, anser jag det mödan värdt att anteckna, att den rätta förklaringen af saken finnes angiven i en enkom åt denna fråga egnad skrift från midten af förra århundradet. Den lilla bortglömda afhandlingen är författad af en på sin tid mycket förlöjligad man, professor LAUREL i Lund, hvilken med alla sina underliga idéer i vissa fall onekligen var före sin tid[1]).

[1]) Skriften heter: LARS LAURELS Prof. Ph. Th. O. R. och Medl. i K. S. V. Ac. Räfst med sina Orthographiska arbeten, hvaruti Vårt allmänna Skrif-Bruks laggde Dubbel-Grund utmärkes och allena följes, tillika med en orthographisk Tavla och behörig erindran till Fullkåmmelighets ernående i Vår Skrif-Kånst. Lund 1756. — HAZELIUS II 98 citerar om LAUREL följande samtida epigram:

Supra grammaticos adeo hic stultuit omnes,
Ut melius nullus desipiisse queat.

Han skiljer i sin uppsats mellan »Hufvud-Ljud», d. ä. sådana stavelser »som falla under röstens utstötning», och »Bi-Ljud», sådana stavelser, som »alltjämt sakna utstötning äller vigt på sig af rösten». De förra stavelserna, som »bemärka Hufvud-Tankar», nyttja dubbelkonsonant och föredraga vokalerna *ä* och *å*; de senare, som »bemärka Bi-Tankar» (språkets formella element, böjningsändelser, pronomina o. d.), tecknas med enkelkonsonant och hava vokalerna *e* och *o*. LAUREL sätter till och med sin för den tiden mycket skarpsinniga iakttagelse på rim. Hans ortografiska poem är visserligen något knaggligt:

Mot Hufvud-Tankar Hufvud-Ljud,
Och mot Bi-Tankar Bi-Ljud är.
Olika Ljud olika Skrud
Ej mot men med Naturen bär.
Ty skrifves Hufvud-ord full-rent
Men Bi-ord kann ej skrifvas så,
Som med ett annat Ljud förent,
En annan Teckning måste få.
O. s. v.

I Tyskland har man på samma sätt som hos oss enkel konsonant i många obetonade småord: *an*, *in*, *mit*, *von*, *ab*, *ob*, *bis*, *es*, *was* m. fl.; också i ett hjälpvärb *bin*, däremot icke i *kann*. I fråga om *an* och *in* har säkert den tyska ortografien påvärkat vår, ty båda orden äro visserligen hos tyskarna obetonade, men icke ofta hos oss, särskildt icke *an*.

Alldeles riktigt ur fonetisk synpunkt är tyskarnas ortografiska särskiljande mellan substantivet *Mann* och det obestämda pronominet *man*. Också danskarna skilja på samma sätt mellan *Mand* och *man* (*-nd* motsvarar i danskan vårt *-nn*). Såväl LYTTKENS och WULFF som Rättstavningssällskapet vilja, att vi hos oss skola införa samma differentiering.

Rättstavningssällskapet är i detta fall något inkonsekvent. Vi ega i vårt språk redan ett annat ordpar, som på grund af olika betoningsgrad antagit olika stavning. Vi skriva *och* när ordet är obetonadt, *ock* när det är betonadt. Såsom KOCK påvisat (*Studier i fornsvensk ljudlära* I, 76 ff.), har formen *och* fordom uttalats med tyskt *ch*-ljud, uppkommet genom försvagning af det ursprungliga *k*-ljudet. Ordets slutkonsonant är numera nästan öfverallt i Sverge försvunnet ur hvardagstalet, just på grund af tonlösheten. Den betonade formens *k* har däremot

hela tiden hållit sig kvar. I stället att lära nybörjaren att »*och* nyttjas när ordet betyder *samt*, men *ock* när det betyder *även*» — en regel, som uppenbarligen är olämplig, då ju barnet icke är hemmastadt med de i hvardagstalet föga hörda bindeorden *samt* och *även* — borde man säga: »*och* nyttjas när man i stället kan sätta ett hastigt uttaladt *å*, annars nyttjas *ock*».

Rättstavningssällskapet vill i båda fallen teckna *ock*, eller enligt sitt första program *okk*. Skälet till ändringen är, såsom man ser af Lundells föreläsningar, väsentligen det pedagogiska, att barnen ha svårt att skilja orden. Att *ch* ur fonetisk synpunkt är en mindre lämplig stavning, betyder mindre än intet i ett så ytterst vanligt ord, som både för den skrivandes och den läsandes känsla helt visst mycket snart blir till ett blott ideogram, likstäldt med det &, som också understundom nyttjas. Den rätta fonetiska beteckningen af det alltid obetonade *och* vore dessutom icke *ock* utan *ok*, efter sista stavelsen i *Enok*, *maniok*.

Men om man ur pedagogisk synpunkt anser sig nödsakad att ändra det bestående bruket i fråga om *och*, borde man ej, lika afgjordt mot det pedagogiska intresset, ändra det bestående bruket i fråga om *man*. Det blir icke lättare för barnet att skilja mellan substantivet och pronominet *man* än mellan *och* och *ock*, snarare svårare, ty hvardagstalet lemnar ej här så god fingervisning.

Enär hvarken den fonetiska synpunkten, som bestämt Rättstavningssällskapet att klyva *man* i två former, eller den pedagogiska, som förmått det att sammanslå *och* och *ock* till en form, får underskattas vid lösningen af ortografiska problem, känner man sig villrådig hvad här bör göras. Men när man är villrådig i en rättstavningsfråga, finnes en utmärkt skiljedomare, till hvilken man både kan och bör vädja. Den heter: bruket. Bruket är här inkonsekvent, må så vara; vi äro då säkra att åtminstone göra rätt i ettdera fallet. Genom hvarje ändring riskera vi att få en olämplig beteckning i två fall.

Ändringen af *man* till *mann* är dessutom svår ur den synpunkten, att ordet är så vanligt och därtill åtföljdt af en mycket stor stab af härledningar och sammansättningar, som tydligtvis borde ändra uniform på samma gång som huvudordet. Vi skulle få skriva *mannlig*, *manndom*, *mannskap*, *mannsdräkt*, *landsmann*, *Västmannland* o. s. v.

Ljudrättast vore tydligen att teckna ej blott *man* och *och*, utan även *han*, *min*,[1] *den* olika, allt efter som orden uttalades med eller utan eftertryck. Om man alltid kunde reda sig med en akcent — såsom danskarna när de skilja mellan *én* (eller *een*) *Mand* och *en Mand*, eller fransmännen när de skriva *le nôtre* men *notre ami* — då vore saken enkel nog. Men ett sådant medel är här icke tillfyllestgörande, skillnaden måste i de omtalade fallen få ett mycket starkare uttryck: vi borde ljudenligt skriva »*den* ene talade med *den* andre om *dänn* och *dänn* saken». En sådan dubbel beteckning skulle emellertid leda till allt för stora svårigheter, och skriften har i de allra flästa fall nöjt sig med att upptaga en af formerna: den som oftast förekom. Så har också själva språket vanligen gjort. Den obetonade formen *mig* (eller hvardagligt *mej*) har i ny-svenskan undanträngt den betonade *mik* (*mek*), som mindre ofta hördes. Alldeles så också i ny-isländskan: våra dagars isländare skriva liksom svenskarna *mig* för det gamla *mik*. Fransmännen ha däremot utbildat en språklig skillnad mellan det betonade *moi* och det obetonade *me*.

Ordet *igen* är såsom fristående alltid akcentueradt, och om det nu först skulle klädas i skrift, borde det icke få en sådan stavning som det har. Det är emellertid svårt att ändra ett så vanligt ord, och vi få väl trösta oss med, att dess oregelbundna teckning nödtorftigt kan ursäktas därmed att den är fonetiskt berättigad i ordets många sammansättningar: *ìgénkänna*, *ìgenkommen*, *ìgenlöst*, *ìgengrodd* o. s. v. I hvarje fall vore det ej lätt att förlika sig med Rättstavningssällskapets *ijänn*; tre ändringar i ett ord af fyra bokstäver är bra mycket.

Däremot kan svårligen något skäl förebringas till stöd för teckningen af *mun*, *sven*, *vän* med enkelt *n*, och i fråga om dem böra vi enligt min mening söka att bryta med våra vanor. Formen *vänlig* med lång vokal, som skulle stödja vårt gängse *vän*, är förmodligen att räkna blott som ett dialektuttal.

Försöket att återställa de riktiga formerna *at* och *til* har föga utsikt att lyckas, huru nära intill vår tid de än fortlefvat. Icke ens Nordiska Rättstavningsmötets understöd torde kunna hjälpa dem åter på fötterna. Orden äro lyckligtvis så vanliga, att en oregelbundenhet i deras stavning från pedagogisk synpunkt intet betyder. Också andra fall finnas, där regeln om de obetonade ordens teckning överträdes: vi skriva ej mera som

danskarna »du *er* god» utan »du *är* god», icke »större *en*» utan »större *än*» (danskt *end*), icke »jag *eler* du» utan »jag *eller* du» o. s. v. För teckningen *up*, som Rättstavningsmötet önskade införa, saknas tillräckligt skäl, ty ordet är vanligen betonadt. Dess forna tonlösa form har förlorat ej blott sin konsonantlängd utan ock sitt begynnelseljud; formen återfinnes som bekant i vårt *på*, af *upå*, en beteckning, som man, efter hvad nämndt är, träffar hos STIERNHIELM o. a.

Flera exempel ha i det föregående anförts, som ådagalägga, huru föga lyckligt Rättstavningssällskapet uppfattat begreppen sammansättning och afledning. Följderna af det felaktiga betraktelsesättet visa sig särskildt genom enkelskrivning af ljud, som obestridligen ha rätt att tecknas dubbelt. Om sällskapet följer sina regler, såsom de nu äro affattade, måste det skriva icke blott *vilkor* och *alvar* — dessa oriktiga former ser man även hos andra ny- och gammalmodiga ortografer — utan till och med *inbila*, *markata*, *virvar* (delade *inb-ila*, *mark-ata*, *virv-ar*), och dylikt. Anmärkningen att ej tillräckligt hava fasthållit begreppet formell sammansättning såsom vägledande vid rättstavningen, träffar i någon liten mån också LYTTKENS och WULFF. Även de skriva *vilkor*, *alvar*. Vore dessa former en gång fast rotade i vår rättstavning, finge man kanske tåla sig med dem, såsom vi väl få fördraga *skorsten*, *lispund*, *arvode*, *salpeter*, hvilka alla rätteligen borde sluta sin första stavelse med dubbelkonsonant. *Almosa* torde kunna rättas till *allmosa*. Några andra ord, såsom *härbärge*, *arbete*, *hälvete*, *persilja*, *biskop*, ha vacklande uttal, och må därför stå oförändrade. Men då formen *villkor* redan är ganska vanlig och formen *allvar* nästan ensamt bruklig, finnes alls intet skäl att här förenkla. Lika litet bör man skriva *ensama*, *tacksamast* med enkelt *m*, så länge man tecknar de ävenledes formellt fast ej historiskt sedt sammansatta orden *färnbock* (af ortnamnet *Fernambuco*) och *kardemumma* (på latin *cardamomum*) med *ck* och *mm*. *Sådana*, *likadana*, *ungdomen* kunna uttalas med lång vokal i nästsista stavelsen och äro därför ej likartade med *ensamma*. *Miskund* bör få dubbelt *s* lika väl som *misskänd*. Den mot analogien af andra ord med samma prefix stridande förenklingen beror troligen på uttalet *misskünd;* ännu säga vi stundom *miskündlig*, *miskündsam*. *Spillkum* sammanhänger för vår språkkänsla med *spilla* och bör ha två *l*, i plur. också två

m, låt vara att etymologerna kunna föra ordets härkomst tillbaka till det tyska *spülen*, vårt *spola*, och att även danskarna säga *spölkumme*.

Sin redan tillräckligt röjda mordlust mot dubbelkonsonanter får Rättstavningssällskapet ännu ymnigare tillfälle att mätta på de utländska ordens valplats.

Här visas, såsom man snart märker, ingen barmhärtighet; de obetonade stavelsernas dubbelkonsonanter falla hoptals. Blott sådana kunna hoppas undgå olycksödet, som genom ett efterhängdt *-inna* eller *-ska* lyckas dokumentera sig såsom tillhörande det svagare könet, eller som hovera med de af sällskapet särskildt artigt behandlade suffixen *-era* och *-eri*. Det är en stor mängd ord, som på detta sätt ändra utseende. *Alléen* tränger ihop sig till en *alé*, *abbéen* magrar af till en *abé;* själva *nulliteten* förminskas med en bokstav. En *officer* kan då icke häller hålla stånd; han mister utan vidare sitt ena *f* och omskapas till *ofiser*. Må vi hoppas, att ingen bärare af denna sista titel följer exemplet af den etymologiserande officer, som, enligt hvad LJUNGGREN beskriver (*Sv. Vitterhetens häfder*, III. 54), år 1801 i Dagligt Allehanda dundrade mot Svenska Akademien, därför att denna ville ändra hans i konungens nådiga fullmakt givna titel *lieutenant* till *löjtnant* — ett ord, hvars härkomst man ju lätteligen kunde söka i *löje*.

Eftervärlden har givit de reformatorer rätt, som ändrade den sista titelns stavning. Vi skola icke häller vara så fördomsfulla, att vi icke erkänna det berättigade och förtjänstfulla i Rättstavningssällskapets önskan att också i fråga om dubbelkonsonant bringa de utländska ordens beteckning i samklang med de regler, som gälla för det inhemska ordförrådet. Men »lagom är bäst» i detta fall som annars.

Först och främst är det, såsom jag hoppas, redan visadt, att samhörighetens lag också här måste röna ett mycket vidsträcktare erkännande än man velat unna den. Skola ordsluten *-era* och *-eri* skydda dubbelkonsonanten, måste ej mindre *-isera* och *-i* göra det. Lika väl som man kan få *kokettera* och öva *koketteri* med två *t*, lika väl bör det tillstädjas att *tyrannisera* och öva *tyranni* med två *n*.

För att ej genom pännan skilja hvad tanken förenat må

vi också ha rätt att dubbelteckna konsonanten i *tabell-arisk*, *mass-iv*, *kompromiss-arie*, *koloss-al*, *klarinett-ist*, *kristall-isation*, *metall-oid*, *metall-urgi* och otaliga andra. I *galopp-ad* har vår ortografi med rätta insatt ett *p*, som fransmännen icke skriva. Behåller man, såsom sällskapet gör, *abbot* med dubbelt *b*, så bör man ej häller förmena oss att teckna *abbedissa* och *abbé* med två *b*. Så länge *per-mille*-afgift är ett till sin betydelse uppfattadt ord, är det ej lämpligt att fördunkla sammanhanget mellan detta uttryck och de nu hos oss införda internationella *milli-gram* och *milli-meter*, vid hvilkas sida också stå de redan från äldre tider bekanta *million* och *milliard*.

Vidare måste sidoordnade, om än icke etymologiskt likställda ord få likartad teckning. Skriver man *million* med två *l*, så måste man på samma sätt teckna *billion*, *trillion* o. s. v. Skriver man *kavalleri* med *ll* — hvilket man ju måste, då ordet sammanhänger med det till sin betydelse kända speluttrycket *kavall* — så kan man svårligen undgå att likaledes behålla *artilleri* med två *l*.

Ett ytterligare undantag måste göras för ord som härledas af namn — sådana finnas flera än man kanske tror. Ingen har rätt att stjäla blomsterkonungens minne bort ur hans blomma genom att teckna henne som *linea*. Lika litet kunna vi ändra *backanalisk*, *apollinarisk*, *palladium*, *hellenisk*, *russifiera*, så länge orden för språkkänslan sammanhänga med stamformer som ha dubbelkonsonant. Annars nödgas man också skriva t. ex. »den *sjöjtska* räknemaskinen».

Botin, *sotis* — jag är viss att ingen vid första påseendet skall läsa dessa ord riktigt. Från läsbarhetens sida måste de alltså fortfarande behålla det dubbla *t*, hvarmed de hitintills varit utrustade. Detsamma gäller om *flottist*, *flottilj*, hvilka vi redan ur en annan synpunkt funnit böra ha kvar sin nuvarande konsonantbeteckning. Förhållandet är att svenskan — såsom man också kan se hos LYTTKENS och WULFF — blott i sällsynta fall har *å*-ljud i öppen obetonad förstavelse. Detta har vållat, att när vi från främmande språk lånat sådana ord som *polis*, *komik*, *probabel*, *approbera*, *krinolin*, *amorin*, hvilka i sitt hemland uttalas med *å*-ljud, ha vi, delvis under inflytande af skriften, förvandlat deras *å* till *o*. De sparsamma undantag, där *o* i sådana ord får representera sitt ursprungliga *å*-ljud, äro vanligen jäm-

förelsevis nya, ej fullt acklimatiserade, och därjämte ofta vacklande till uttalet: *monopol, fotograf, fonetisk* o. d. I några fall ha vi undgått vokalförvandlingen just därigenom att den följande konsonanten blivit fördubblad: mot fransmännens *coterie* svarar vårt *kotteri,* mot deras *bloquer, roquer* står vårt *blockera, rockera.*

Alltså, när Rättstavningssällskapet nämner *oponent, komod, ofiser* såsom skriftformer, hvilka det vill genomdriva, så leder dess reform den läsande på villospår — den inför med andra ord en ofonetisk beteckning. »Förenklingen» visar sig leda till försvåring.

Fullkomligt samma anmärkning kan göras mot ett *pusera,* ett *muslin,* skrivna så med förenkling af konsonanten. De komma att läsas efter mönstret af *husera, kusin.* Vårt *annullera* skrives i franskan med ett *l,* och etymologiskt sedt vore alltså Rättstavningssällskapets beteckning riktig, men den är emot uttalet (jfr *granulera*), och i sin mån även mot samhörighetslagen: språksinnet finner trots vokalväxlingen lätt vägen från detta ord till ordet *noll.*

De flästa dubbelkonsonanter i romaniska lånord ha tillkommit genom fastväxandet af en partikel, hvars slutkonsonant antingen från början varit lika med stamordets börjande ljud, eller vid sammansättningen likdanats därmed. De många prepositionella sammansättningarna på *komm-, syll-, irr-* o. s. v. få därför lemna det största antalet offer åt det nya »förenklings»-begäret. Men också här möta stora betänkligheter, som man likväl alldeles tyckes ha förbisett.

Genom det som nyss sagts om *o* och *u* i öppna förstavelser bör redan en mycket stor del af dessa ord i min tanke vara tryggad mot det gjorda angreppet, nämligen alla de många, som börja med *koll-, komm-, konn-, korr-* — *off-, ock-, opp-* — *suff-, summ-, supp-, surr-.*

Vi hava ur denna grupp redan nu ett ord, som ofta tecknas med enkel konsonant, ordet *komité.* Skälet till denna abnorma teckning är rent etymologiskt: ordet har en sådan form i franskan. Den stöter afgjordt emot vårt naturliga sinne för ortografi och kännes otillfredsställande såväl ur fonetisk synpunkt (jfr det snarlikt skrivna men helt olika uttalade *komet*), som ur synpunkten af ordets fullt uppfattade sammanhang med *kommittera, -d,* som hittills vanligen haft två *m.* Svenska Akademiens

Ordlista skriver därför riktigt *kommitté* med *mm* och *tt*, detta dock visserligen på bättre grund än den som antydes genom ett i parentes tillagdt: »*E. committee*»; ty från ängelskan ha vi ej fått ordet.

Men det är icke nog med att de nyssnämnda prefixen måste undantagas från reformen. Även många andra kunna giva laga skäl för sin dubbelkonsonant.

Det är icke nödigt att ha läst latin eller franska för att veta, att *in-* och *im-* åt sammansättningar giva en nekande betydelse. Vårt språk har upptagit så många ord af samma slag som *in-direkt* och *im-populär*, att känslan mycket väl uppfattar betydelsen af det utländska prefixet; orden äro följaktligen att räkna som sammansatta också från svensk synpunkt. Jag tror icke att Rättstavningssällskapet på allvar vill dela dem *ind-irekt* och *imp-opulär*, ehuru reglerna onekligen innebära dessa besynnerliga former. Men om de erkännas som omöjliga, kan det ej häller vara rätt att, som sällskapets regler bjuda, skriva och dela *i-normal*, *im-oralisk*. Så länge vi teckna vårt svenska *in-nästla* med två *n*, böra vi ock skriva *in-normal*, *im-moralisk*. Och har vårt öga på detta sätt en gång vant sig att se negationen uttryckt genom ett *i* åtföljdt af dubbelkonsonant, så vågar jag tro, att det också skall fordra dubbelkonsonant, när *i* följes af *l* och *r*: det skall oberoende af alla etymologiska spekulationer finna ett *il-liberal* mera naturligt än ett *i-liberal* och ett *ir-rationell* mera rationelt än ett *i-rationell*. Vi måste också noga märka den viktiga omständigheten, att prefixet nästan alltid står i en halvbetonad stavelse, hvadan dess konsonant med lika godt skäl kan räknas vara lång som kort; den är nämligen halvlång. Den bör redan därför kunna tecknas enligt den skiljedom, som bruket fäller.

Fullkomligt detsamma, som nu yttrats rörande det negativa prefixet *in-*, kan sägas om den till uttalet likljudande prepositionen *in-*, *im-* i *in-novation*, *im-matrikulering*, *il-lumination*, *ir-ruption*. Den främmande förstavelsen kan här till och med stödja sig på vårt inhemska, delvis likbetydande *in-*: *in-fluera*, *im-portera* äro paralella med vårt *in-flytande*, *in-försel*.

På samma sätt lemnar *sym-pati* stöd åt formen *sym-metri*, och i andra hand åt *syl-logism*; *inter-nationell* drager med sig *inter-regnum*; *dis-harmoni* följes af *dis-sonans*, *dis-senters* och visserligen på längre afstånd af *dif-fus*, *dif-ficil*; *ad-mittera*, *ad-*

junktion leda oss till *ad-duktion*, *ad-dition* och sedan ytterligare till *at-traktion*, *ap-position*, *ac-kreditera*, *an-notera*, *as-sonans* m. m.

Jag tror icke, att den lemnade bevisningen väsentligen brytes genom anmärkningar, som möjligen kunna göras mot enskilda af de anförda exemplen. Mycket väl inser jag t. ex., att endast ett ovanligt skarpt språksinne uppfattar *addition* som sammansatt (genom jämförelse med *tra-dition*, *e-dition*, *kon-dition*); i detta som i de flästa andra fall kommer likväl den nyss omtalade halvbetoningen till stöd åt dubbelkonsonanten. Och dessutom är det väl billigt, att rättstavningens lagar icke stiftas af det slöa språksinnet utan af det vakna och fullt utbildade, med andra ord, af ett språksinne, som utan att hänfalla till lärda spetsfundigheter förstår att klart överskåda det sammanhörande i sitt sammanhang. Annars kommer enhet och konsekvens att saknas, och det ortografiska systemet blir en samling af godtyckliga påbud, som peka än åt ett håll, än åt ett annat.

Ett djupare inträngande i frågan om dubbelkonsonanterna skulle bättre än något annat ha övertygat våra reformatorer om att det är en ytterligt svår sak att företaga en omstöpning af vårt ortografiska system i så stor skala som nu ifrågasättes. För att vara en sådan uppgift vuxen, fordras ett skarpsinne och en vana att här se icke blott framåt utan även åt sidorna och bakåt, som endast förvärvas genom träget och långvarigt arbete på just detta område. Också vetenskapsmän, som i andra fack äro framstående och väl bevandrade, kunna här gå vilse.

För min del är jag nöjd, om jag genom det närmast föregående lyckats visa, att de utländska ordens dubbelkonsonanter icke så utan vidare kunna offras på fonetikens och pedagogikens dubbelaltare. Hvar en lämplig reduktion på detta område borde börja och hur vidt den lämpligen finge sträcka sig, det tilltror jag mig ej att afgöra. För att här kunna framställa ett dugligt förslag till reform, bör man naturligtvis först ha från denna synpunkt genomgått och granskat hela ordförrådet. Detta har jag icke gjort — och jag tror icke att de nya lagstiftarna i det hänseendet ha något att förebrå mig.

Vår ortografi har redan i många fall infört en fonetiskt riktig konsonantförenkling. Jag uppräknar alla exempel, som jag, visserligen mera tillfälligtvis, antecknat — flera af dem grunda sin enkelskrivning på tyskt föredöme: *kurir*, *furir*, *furage*, *stafett*,

pioniär, bajonett, banér, barett, alarm, flankonad, bastonad, karbonad, kanel, kalas (af *kollats, kollation*), *kaross, suflett, boricka, resår* (fr. *ressort*), *resurs, portmonä* (*-é*), *botfår, pomada, peruk, polisonger, marokäng, marionett, sonett, anamma.*

Jag vill till denna lista knyta en anmärkning, som åter visar, hur planmässigt den ortografiska instinkten kan gå till väga. Med två lätt förklarade undantag ha samtliga dessa ord låtit förenklingen inträda i stavelsen näst före tonen — den bland ordets alla stavelser, som brukar ha det flyktigaste uttalet. Även om man genom ett noggrannare efterletande skulle kunna finna exempel, där förenkling inträdt i halvbetonad stavelse, torde sådana vara ganska sällsynta; i dylika stavelser tyckes den germaniska språkkänslan snarare önska än undvika konsonantfördubbling, jfr t. ex. vårt *galleri* med det franska *galerie,* vårt *gallimatias* med det franska *galimatias* o. d. — De nyss åsyftade två undantagen äro *pioniär,* hvars enkla *n* lätt kunde förklaras af uttalet *pionjär,* men dock snarare grundar sig på det tyska *Pionier,* det danska *Pioneer,* där förenklingen har sin vanliga plats i förtonstavelsen; samt *marokäng,* af det franska *marroquin,* egentligen läder från *Marocko,* stamordet alltså med enkelt *r.* Ordet *boricka,* motsvarande det franska *bourrique,* hade förr allmännare tonen på andra stavelsen jfr Kock, *Sv. Akcent* II 212 och Bellmans värs om huru »de lärde vände om som åsnor och *boricko*r»); ordet har ännu samma uttal hos en stor del af vårt folk.

I några utländska ord, ytterst få till antalet, skriva vi mot samhörighetslagen enkel konsonant för dubbel. Viktigast bland dessa ord är väl *kafé* vid sidan af *kaffe.* På grund af vanan finna vi nu ordens olika stavning helt naturlig, men om någon ville på samma sätt skilja mellan värbet *húrra* och utropsordet *hurrá,* skulle han svårligen vinna bifall. Vidare skriva vi efter fransk förebild *fadäs, paket, kapott,* oberoende af stamformerna *fadd, packe, kappa.* Diminutiverna af *cigarr* och *karaff* tecknas väl oftast *cigarett* och *karafin,* likväl förekomma också formerna *cigarrett* och *karaffin,* t. ex. i Sundén-Janzons nya *Ordbok öfver Svenska Språket* (1885). Ordet *grotesk* är härledt af *grotta,* men begreppssammanhanget är nu så förbleknadt, att man ej kan begära någon ortografisk överensstämmelse. Detsamma gäller också möjligen om sammanhanget mellan det mycket litet ackli-

matiserade spanska lånordet *kamarilla* och vår *kammare*. Andra afvikande exempel än dessa känner jag ej. Omvändt ha vi däremot efter vårt *rulle* ombildadt fransmännens *roulade* till *rullad*.

Det är i de nyss anförda fallen säkert mindre uttalet än den utländska förebilden, som är anledning till överträdandet af samhörighetslagen. Emellertid bör man ej förbise, att också i alla dessa fall, utom i det också från annan synpunkt oregelbundna *kamarilla*, enkelskrivningen faller just på den svaga förtonsstavelsen. Den främmande stavningen har alltså på ett mer än vanligt kraftigt sätt understödts af våra inhemska ljudförhållanden.

Den fingervisning, vi genom förestående ordsamlingar erhållit, bör vara oss till ledning vid ytterligare steg på samma väg. Genom den erfarenhet, de lemnat oss om skriftens naturliga benägenhet att ha enkel konsonant i stavelsen före tonen, få vi t. ex. ökad rätt att ändra *ballett* till *balett*, i hvilken senare form också ordets af känslan uppfattade sammanhang med *bal* tydligare framstår; den berättigar oss också, negativt, att ur näst sista stavelsen af ordet *parallell*, såsom redan stundom sker, bortlemna det ena af ordets många tröttande *l*, o. s. v.

Dubbelskrivning af hittills bruklig enkel konsonant föreslås nu såväl af LYTTKENS och WULFF som af Rättstavningssällskapet för ord på *-ikel*, *-ipel*, *-itel*. Vi skola alltså skriva *artickel*, *multippel*, *kapittel*, med hvilka former väl också följa *binockel*, *simulacker* o. d.

Ändringen synes mig berättigad i dessa flerstaviga utländska ord, där uttalet knappt kan sägas vackla. Den ses också stundom redan tillämpad i literaturen, äfven hos andra än »nystavare», t. ex. nyligen i V. LAGUS' bok om *J. H. Kellgren* (1884). De olägenheter, som uppstå såsom konsekvenser af ändringen, äro knappt betydliga.

Lösningen af ett par mindre svårigheter må här antydas. Med *massacker*, plur. *massackrar*, bör kunna följa *massackrera* också med *ck*. Däremot vågar jag icke att efter *discippel* sätta in två *p* i det även till betydelsen något aflägsnade *disciplin*. Så länge *cykel* betraktas som vacklande till uttalet, får väl detsamma gälla om *bicykel*.

Till det nämnda ordet *cykel* vill jag anknyta en anmärkning eller fastmer en liten språklig iakttagelse, som har sin be-

tydelse också för ett konsekvent reglerande af stavningen inom en ej oviktig ordgrupp.

Vi hava i vårt språk en tämligen ansenlig mängd ord, som vackla mellan uttalet med lång och kort stamkonsonant. Vid närmare granskning af dessa ord skall man finna, att de till allra största delen förete en och samma bildning: de hava en af de s. k. »flytande» bokstäverna *l, m, n, r* efter stamkonsonanten, och det är dessa bokstäver, som vålla osäkerheten i uttalet. Ett i vissa former mellankommande *e* upphäver ej inflytandet: efter *skacklar* bildar man *skackel* o. s. v. Jag anför de exempel jag känner:

k : *cykel, hukle, kräkla, skakel, takel, mäkla, sjuklig; sjukna, öken, teknisk; eker, lakrits, makrill, sakristia.*

g : *kägla, ragla, dregla, ögla, mögla; ögna, egna.*

t : *titel, hvitling, betla; matmor; hvitna.*

d : *tadla, sudla, jodla, dadel; vadmal; rodna.*

p : upp-*stapla, apel, stipel, skrupel, skröplig, snöplig, väpling, vidskeplig; göpen; knapra.*

b : *hyble.*

f : *skrofler.*

v : *hyvel, skovel, stövel, skrovlig, skovla, snövla, kravla.*

s : *kisel, usel, muselman; besman; hisna.*

Så vidt möjligt är bör naturligtvis hela denna grupp behandlas likformigt i ortografiskt hänseende, så att man ej, efter ett möjligen blott munnartligt uttal, godtyckligt fördubblar konsonanten i ett af orden och skriver den enkel i ett annat likartadt. Visserligen har fördubbling redan införts i åtskilliga fall. Vi skriva t. ex. alltid *teckna*, fastän uttalet *tekna* även finnes, och denna nu mindre vanliga form af poeterna användes som rim till *blekna*. I *fetma* och *sötma* höres nu också alltid långt *t*-ljud; för 200 år sedan skrevos orden däremot af AURIVILLIUS *feetma, söötma*; se dennes *Gramm. suecana*, utg. af STJERNSTRÖM 1884, sid. 25.

Orsaken till konsonantens benägenhet att bli lång i alla dessa fall är densamma som af *sval* bildat *svalka*, med ändradt uttal af stammen, af *blid blidka*, af *vid vidga*, af *ren rensa*, af *gud guds* o. s. v. Den talande strävar alltid, liksom i brådska, att draga så många ljud som möjligt över till hvarje föregående vokal; häraf blir åter en följd, att vokalen själv mister något af sin

längd, så att stavelsens tyngdpunkt förlägges till närmaste konsonant. I ord som *svalk-a*, *guds* och andra, där den följande konsonanten ej är »flytande», försiggick ändringen så lätt och så fullkomligt regelbundet, att vår svenska skrift, liksom för öfrigt alla germaniska folks, stannat vid den på sitt sätt onekligen ganska praktiska utvägen, att här icke alls beteckna konsonantförlängningen; hvad som faller af sig själv behöver ju ej för hvarje gång särskildt sägas ifrån. Just på grund af ett sådant betraktelsesätt (visserligen ytterst grundadt i språkhistoriska förhållanden, som här ej lämpligen kunna omtalas) är det som vi aldrig i stamstavelser skriva dubbelkonsonant före annan konsonant, och som vi kommit till den skenbart så godtyckliga olika bokstaveringen af *rykt-e* och *ryck-te*.

Sämre måste försöket utfalla att säga *tadl-a*, *kräkl-a*, ty de »flytande» konsonantljuden kunna ej bekvämligen uttalas i samma stavelse som ett föregående *d*, *k* o. s. v. Därför har förlängningen här först sent och med en viss tveksamhet börjat inträda; därför måste den ock, när den vinner stadga, alltid uttryckas genom konsonantens dubbelskrivning.

I ett visst sammanhang med fördubblingsfrågan står frågan om *ä*-ljudets teckning — så till vida nämligen, som båda till icke ringa del ha sin svårighet inom de obetonade förstavelserna. Här må därföre några anmärkningar om *ä* och *e* få sin plats.

På sitt sätt är detta område troligen det, där en reform med största utsikt till framgång kan företagas. Ty efter det Nordiska Rättstavningsmötets tid råder här — jag vågar säga lyckligtvis — så mycken oreda, att några ändringar till, om sådana finnas nödiga, föga skola märkas. Längtan efter en räddning ur trasslet är så allmän, att man nog underkastar sig ett steg utöver de redan gjorda, om lugn står att vinna utan ett allt för inveckladt och allt för omstöpande förslag.

Ä-frågan är kanske den enda, där Rättstavningssällskapet går mindre långt i ändringar än Lyttkens och Wulff; likväl förekomma också här fall, där å andra sidan sällskapet är mera radikalt än de nämnda författarna.

Skillnaden ligger väsentligen däri, att Lyttkens och Wulff i vissa obetonade förstavelser ändra *e* till *ä*, en reform, som sällskapet — jag förmodar på fonetisk grund — underlåter att

föreslå. Också för mitt öra är det vokalljud, som förnimmes t. ex. i första stavelsen af *spek-tak-let*, intet värkligt *ä*; det är så likt det som höres i sista stavelsen af samma ord, att jag ej kan anse det lämpligt att ändra dess beteckning till *ä*, så länge sista stavelsens *e* får stå kvar. Icke häller kan jag finna något fonetiskt skäl att i *den dentisten* skriva de båda första stavelserna på olika sätt. Det ofta hörda uttalet *int'ndent'n* för *intendenten* likställer också för- och efterstavelsens vokal.

I öppna (vokaliskt slutande) förstavelser har det svenska uttalet allmänt ett värkligt *e*-ljud: så i *eremit*, *general*, *lekamen*. Blott afledingar af ord med *ä* (som *präjeri*, *häxeri*) samt några få utländska ord hava här *ä*. Vid betonade tillägg, som göra den föregående stavelsen öppen, inträder därför ofta vokalförändring.

I denna egenhet står vårt svenska uttal ej ensamt: jag påminner om att också fransmännen säga *je préfère*, med *ä* i andra stavelsen, men — vid tonflyttning — *nous préférons* med *e*. Vid *j'aime* och *nous aimons* ändras uttalet på alldeles samma sätt från *ä* till *e*, om ock *ai* står kvar även i senare fallet — ett exempel på fransmännens tillämpning af samhörighetslagen. Vokalväxlingen i vårt *ministär* — *ministeriell*, *karaktär* — *karakteristik* torde följaktligen snarare ha sin paralell än sin källa i fransmännens motsvarande *ministère* — *ministériel*, *caractère* — *caractéristique*.

I en halvbetonad sluten stavelse blir ljudet, såsom naturligt är, mera öppet än i en alldeles obetonad: begynnelsevokalen har mera *ä*-klang i *lektionant* än i *lektion*. Dock är olikheten ej så stor, att man ej kan ha fonetisk rätt att också här behålla *e*, då det en gång finnes. Så sker ju i halvbetonade efterstavelser.

Jämväl inom de fullständigt betonade stavelserna visar sig det annars så reformivriga Rättstavningssällskapet mindre benäget för ändringar än LYTTKENS och WULFF: det skriver icke som dessa *arrände*, *exämpel*, *semäster*, utan behåller de gamla formerna. Likväl har sällskapet å andra sidan genomgående *ä* i börjande huvudstavelser, t. ex. *läktor*, *räktor*, där LYTTKENS och WULFF stundom behålla *e*, särskildt i de båda nämnda orden.

Olikheten mellan båda förslagen i fråga om teckningen af betonadt *ä*-ljud ligger mäst däri, att Rättstavningssällskapet som vanligt lagt huvudvikten på korta och undantagslösa regler, om ock ljudriktigheten skulle få sitta emellan; LYTTKENS och

WULFF ha däremot, här som annars, ärligt låtit leda sig af uttalet och endast jämkat sin beteckning efter bruket, när de befarat att en ändring skulle synas för motbjudande.

Vid sidan af Rättstavningssällskapets och LYTTKENS-WULFFS förslag har man nu också att tänka på det HAZELISKA och på Stockholms Läraresällskaps, hvart på sitt sätt afvikande från den gamla ordningen.

Då villervallan och meningsskiljaktigheterna redan äro så stora, kan det tyckas oförsynt att komma med ännu ett förslag. Det måste ju bidraga till att »*make confusion worse confounded*». Jag vågar likväl tro, att mitt förslag framför LYTTKENS och WULFFS skall ha fördelen af enklare regler, medan det å andra sidan skall visa mera hänsyn dels mot uttalet, dels mot bruket än Rättstavningssällskapets. Från det senare skiljer det sig för övrigt mindre i sak än i form; jag tror mig ha givit mitt förslag en affattning, som bättre antyder den naturenliga grundval, på hvilken beteckningen hvilar.

Huvudreglerna — från hvilka några få undantag finnas, om hvilka sedan — bliva följande, naturligtvis uppfattade med den inskränkning, som kräves af samhörighetslagen:

1. Det obestämda *ä*- eller *e*-ljudet i (slutna) tonlösa stavelser tecknas med *e*.

2. Långt *ä*-ljud tecknas med *ä*.

3. Kort *ä*-ljud tecknas med *ä*, utom i formellt utländska ord, där det skrives med *e*.

Vi skola något närmare betrakta dessa regler, men anmärka först att vi, såsom alla föregående ortografer, naturligtvis bortse från den i vissa delar af vårt land, särskildt i huvudstadstrakten, förekommande dialektiska sammanblandningen af *e*- och *ä*-ljuden. En Uppländing är ingen kompetent domare i *ä*-frågan, icke häller en finne eller gottlänning; se LUNDELLS föreläsningar sid. 59 f., 118 f.

1. Om det obetonade ljudet har jag redan uttalat min åsikt, att det bör tecknas med *e*, såsom hittills varit vanligt. Jag har ock antydt att regeln blott har betydelse för slutna förstavelser. När i några få undantagsfall *ä* höres i öppen förstavelse, måste också *ä* skrivas; det vore vilseledande att med samma bokstav teckna så skilda ljud som de två första vokalerna i *eklärera*. Rättstavningssällskapet yrkar visserligen att vi skola skriva också

dessa ord med *e*, alltså *sesong*, *drenera*, *trenera*, *eklerera*, *pledera*, *maltretera*, *preri*, *sjeferi*, *egrett*, *metress*, *renesangs*, *rafresjisemang*, *suverenitet*. Men ingen af dessa former torde anses vara en *»konesangs» à faire*.

Till de obestämda *ä*-ljuden böra vi också, enligt hvad redan antydts, räkna dem som finnas i småorden *den*, *denne*, *eller*, *efter*, *ej*, med hvilket sista ord må följa *nej*. Teckningen med *e* är sålunda här riktig. Också i *henne*, det danska *hende*, bör *e* behållas; dess rätt att stå kvar är lika god som den enkla slutkonsonantens i nominativformen *hon*. Med stamordet följa som vanligt afledningarna. Alltså *fördetting* ej efter uttalet med *ä*.

2. Om teckningen af det långa *ä*-ljudet bör det ej vara svårt att komma till enighet. Formerna *järn*, *gärna* o. d. äro genom Sundéns lärobok införda i en mängd skolor och stödjas nu ytterligare af Stockholms Läraresällskaps genom M. Lundgren utgivna och i flera Stockholmsskolor antagna rättstavningslära. Dessa ords framtid är alltså tryggad. På samma sätt befästas genom Stockholmslärarnas understöd formerna *där*, *bärnsten*, *färnbock* m. fl. Också i utländska ord är *ä* såsom tecken för det långa ljudet nu så godt som allmän regel. Det skrives redan af många nästan alltid i *affär*, *karantän*, *karaktär;* till och med ett *depäsch* ses stundom och bör kunna bliva regel. Det enda fall, som här förekommer mig något svårt, är teckningen af *ä* i *modärn*, *kasärn;* dock kan man väl förmå också dessa fåtaliga ord att följa med den övriga flocken. Kanske beror min särskilda motvilja mot ett *ä* i dessa ord därpå att jag, liksom en icke ringa del af Sveriges befolkning, här uttalar kort *ä*-ljud. Skola orden behålla *e* måste det också vara på sådan grund; de falla då under nästföljande regel.

3. Vid de korta *ä*-ljuden är det som ortografens egentliga svårighet börjar; det är här som meningarna mäst skifta.

Såsom vägledande vid behandlingen af hithörande ord har jag användt begreppen »formellt inhemskt» och »formellt främmande». Uttrycken härstamma, liksom det förut omtalade »formellt sammansatt», från Aurén, och de hade förtjent större påaktande både af ortografer och grammatiker, än de hittills synas ha tillvunnit sig.

Med »formellt främmande» ord förstår jag, liksom Aurén, i allmänhet uttryckt sådana ord, som språksinnet uppfattar såsom

främmande. De kännetecken det härvid använder, äro dels ett mera yttre och handgripligt, dels andra af mera ideell natur.

Det yttre kännetecknet ligger i akcenten. När ett ord, utan att kunna upplösas i svensk-klingande delar, såsom t. ex. *förstå*, *bestå*, har tonen på annan stavelse än den första, är det för känslan gärna utländskt, det må än så mycket ha vuxit på inhemsk mark. *Bolina* (af *boglina*), *skavank* (af *skad-vank* eller enligt Rietz *skaf-vank*), *manet* (af det gamla *mar*, 'hav', och *net*, *netla*,' nässla') — dessa och andra dylika ord gälla för vår känsla såsom utländska. Likså är *predika* för oss ett utländskt ord, däremot *præke* för danskarna ett inhemskt, fastän förmodligen båda språken samtidigt gjort detta gamla lån. Det latinska *advocatus* räkna vi under formen *advokat* som ett utländskt ord, men under formen *fogde* som ett svenskt.

På mindre mekaniskt sätt men nästan lika säkert spårar vår språkliga känsla främlingar i ord sådana som *kaschmir*, *premium*, *kustos*, *monitor*. Dels dessa ords ljudsystem dels deras grammatiska form och särskildt deras ändelser, som icke följa de inhemska analogierna, lemna här kännetecknet. Fall finnas naturligtvis, där språksinnet icke med säkerhet kan göra detta slags slutsatser.

I likhet med alla ortografer, som försöka lagstifta för *ä*-ljudet, anser jag det oundvikligt att iakttaga en viss återhållsamhet vid insättandet af *ä* i de utländska orden. Det är ju på sitt sätt befogadt och naturligt, att uttryck, som för språkkänslan gälla såsom främmande, också för ögat kunna bära en något främmande dräkt. Blott de fullt naturaliserade lånorden kunna fordra att alldeles likställas med det inhemska ordförrådet.

Se vi nu till, huru rättstavningen i fråga om det korta *ä*-ljudet bör gestalta sig, när denna synpunkt genomföres, så faller den slutsatsen genast i ögonen, att *ä*-ljudet i enstaviga ord endast i ytterst sällsynta fall kan ha rätt till någon annan beteckning än det inhemska *ä*. Hvarken akcentförhållanden eller ändelser kunna röja så korta ord såsom främlingar. Vi uppställa alltså som regel: i enstaviga ord tecknas *ä*-ljudet med *ä*.

Regeln vållar ändringar både i vissa inhemska ord och i vissa utifrån komna. Rubbningarna bliva dock icke så synnerligen många, när man frånräknar de fall, där reformen redan nu håller på att genomföras i våra skolor, dels genom SUNDÉNS,

dels genom Stockholms Läraresällskaps rättstavningsböcker, för att icke taga med i beräkningen de läroböcker i ämnet, som direkt ansluta sig till HAZELII förslag: FREUDENTHALS, FLODSTRÖMS och NYSTRÖMS. När lärjungen tillhålles att skriva *päls* och *päll* med *ä*, bör han med om möjligt ännu större skäl få skriva *pärs;* skall han skriva *färm*, *pärm*, bör man ej häller förbjuda honom *präst*, *värs*, *bärg*. Annars finner den oinvigde, stundom också filologen, blott godtycke i ortografernas utskiftning af *e* och *ä* på olika ord. Må vi i denna punkt få vara konsekventa, även om kanske den ene finner ett *päst*, den andre ett *värs*, den tredje ett *rägn* o. s. v. vara »alldeles omöjligt».

För ett par utländska ord, *gest* och *cell*, vill jag likväl medgiva behållandet af *e*. Då jag icke tror mig om att föreslå någon ändring af ordens begynnelsekonsonanter, komma orden genom sin utländska uppsyn i detta hänseende att ur ögats synpunkt i sin helhet vara »formellt främmande»; de kunna därför med en viss rätt behålla *e*; LYTTKENS och WULFF ha också denna uppfattning. På samma grund må undantagas ordet *chef*, oftast med *ä*-ljud; jag tror icke att man så lätt skall lyckas ändra detta till *sjäf* eller *ſäf*. Orden *gêne* och *chaîne* hava ännu intet anspråk på att få antaga svensk dräkt.

Ett inhemskt ord finnes också, som jag ej vill ändra — även detta i anslutning till LYTTKENS och WULFFS förslag. Rättstavningssällskapet skriver *svänsk* med *ä* men *italiensk* med *e*. Det är motigt att nödgas teckna en likljudande stavelse olika i så likartade uttryck. För min del låter jag *svensk* behålla sitt *e*. Ordets för oss så egendomliga ställning och dess egenskap att till hälften vara ett nomen proprium, samt den omständigheten, att vi svårligen ännu kunna ändra *e* i det med ordet sammanhörande *Sverge*, må ursäkta denna inkonsekvens.

Orden *mäst* och *fläst* göra ock motstånd mot en ändring, kanske i synnerhet på grund af formerna *mera* och *flera*, som måste behålla *e*. Dock tror jag icke, att vi behöva låta dessa ord bli undantag.

Icke häller anser jag, att vi böra göra något undantag för räkneorden. LYTTKENS och WULFF hava nog rätt i, att *fäm*, *säx*, *trätton* äro för känslan afskräckande former. Men när man besinnar, att vi under övergångstiden, medan ögat mer och mer vänjer sig vid ett utsträckt bruk af *ä*, hava tillfälle att uttrycka

dessa tal med sifferbeteckning, så försvinner det mästa af betänkligheten. Härtill kommer, att *ä* redan börjar bli allmänt i räkneorden *tvänne* och *fjärde*, och att det af Stockholms Läraresällskap är antaget också för *sjätte*.

Något större blir svårigheten att uppdraga gränsen mellan *e* och *ä* i de flerstaviga orden.

Så mycket följer emellertid af den uppställda regeln, att i allmänhet ord, som börja med obetonad stavelse, gälla för utländska och tecknas med *e*. Vi slippa sålunda de ej lätt antagliga formerna *exämpel*, *arrände*, *divärse*, *eläktrisk*, *lakäj* och liknande, som Lyttkens och Wulff af sitt system funnit sig tvungna att tillstyrka.

Några få utländska ord af detta slag ha emellertid redan *ä* i enlighet med både uttalet och etymologien, och det kan, enligt min tanke, ej vara tal om att nu vilja tränga dem tillbaka till en beteckning, som i sig själv naturligtvis är mindre god. Rättstavningssällskapet synes emellertid vilja skriva *portrett*, *retrett*, *adrett*, liksom det under *å*-ljudet föreslår att teckna *aplod* för *applåd*. Skälet är uppenbarligen i båda fallen önskan att få reglerna fria från undantag. Men ett sådant tillvägagående af en ortograf förefaller mig vara ungefär som om en grammatiker, sedan han gjort upp ett skema för de oregelbundna värbens böjning, företoge sig att normalisera och förbättra de motspänstiga exemplar, som icke ville foga sig i hans system utan röjde tendens att i en eller annan form bli regelbundna. Då vi naturligtvis önska, att *ä*-tecknet en gång skall komma till sin rätt också i lånord, så må vi ej fördriva det från de ord, som det redan erövrat; de understödja ju en blivande reform. Ord sådana som *porträtt* må alltså få gälla som undantag, intill dess de bli regel. Sällskapet har själv unnat ett liknande undantagsrum åt former på *-äng: maräng*, *basäng* o. d.

Bland flerstaviga ord med betonad första stavelse, ord sådana som *rektor*, *lexikon*, har man vanligen endast ändelsens form till ledning, när man vill afgöra om ordet är inhemskt eller främmande. I de fall där känslan utan tveksamhet uppfattar ordet som inhemskt, bör också dess *ä*-ljud tecknas med *ä*, ordet må för övrigt, historiskt sedt, vara hur mycket främling som hälst i språket. *Ängel*, *pänna*, *pänning*, *pänsel* böra därför skrivas med *ä*, lika väl som *svängel*, *ränna*, *ränning*, *känsel*.

När Stockholms Läraresällskap lär oss att »lasten är en *häxa*» med *ä*, men bjuder oss att som rim därpå skriva *lexa* med *e*, så händer det nog att mången med fru LENNGRENS *Pojkar* finner sin ortografiska *läxa* allt utom »lätt och lustig». Ordet är så grundligt försvenskadt, att troligen rätt få personer tänka på dess härkomst ur latinets *lectio* (jfr danskarnas förmedlande form *Lektie*). Etymologien kan därför ej försvara dess *e*, om den nu över huvud taget kan försvara något. Man skriver ju alltid *läktare* med *ä*, och detta ord har samma latinska stam som *läxa;* det angav egentligen den plats i kyrkan, från hvilken täxten förelästes. Ännu underligare förefaller det, att Stockholms Läraresällskap ändrar *venster* till *vänster*, men behåller *vester* oförändradt. Etymologiskt är icke här skälet; jag misstänker att det är att söka — på kartan. *Däglig* med *ä*, men *dejlig* med *e* lemnar ett annat afskräckande exempel på de besynnerliga följder, till hvilka en icke nu naturliga principer framvuxen ortografi kan leda även den bäste. Vi kunna väl emellertid hoppas, att Stockholms Läraresällskap, som röjt en så berömvärd lust för ortografiskt framåtskridande, och hvars nya Rättstavningslära vittnar om mycken både insikt och omsikt, i nästa upplaga af sin lärobok tager ännu ett steg framåt och till undvikande af allt för konstiga regler låter *ä*-reformen, som redan nu kan anse sig viss om segern, få sin naturliga gräns — den gräns, som bestämmes af uttalet och samhörighetskänslan, icke den som bestämmes af etymologien och geografien eller andra främmande vetenskaper.

Det sist sagda — om ett fullt genomförande af *ä*-beteckningen där ljudet höres — afser naturligtvis här det inhemskt svenska ordförrådet. Vi vända oss emellertid nu till de utländska lånord, som oaktadt betoning på sin första stavelse dock på annan grund böra få gälla som utländska. Denna klass är ganska fåtalig; på den långa listan över utländska ord med *e*, som finnes i LUNDGRENS rättstavningslära, upptages blott ett dussin hit hänförliga ord.

Som exempel af detta slag vill jag nämna först några på *-o:* *netto*, *fresko*, *tempo;* dylika ord uppfattas af språkkänslan utan tvekan som främmande. Då man engång står på den ståndpunkten, att *e* till en viss grad bör fördragas inom främmande ord, synes det mig icke lämpligt att efter Rättstavningssällskapets regel skriva dessa som *nätto*, *tämpo*, *fräsko*.

Af lånord på *-or*, sådana som *rektor*, *lektor*, hava vi åtskilliga i vårt språk, och rörande deras främlingskap känner sig språksinnet möjligen mera tveksamt. De böra dock tills vidare få räknas som utländska; jfr de för känslan tydligt utländska *direktor*, *inspektor*. De måste sålunda behålla sitt *e*, i synnerhet som de nästan alla äro titlar, och detta slags ord i ortografiskt hänseende bruka vara synnerligen konservativa och ömtåliga. Såsom ett litet bevis för denna sista riktiga iakttagelse af LYTTKENS och WULFF må tjena den sid. 60 citerade löjtnantshistorien. Det hithörande ordet *censor* är redan genom sitt *c* för ögat formellt främmande. Detsamma gäller om de till andra formområden hörande *centrum*, *center*, *centner*. Alla skrivas sålunda med *c*. — Blott genom sitt tonfall (akut, ej grav akcent) röjer sig *extra* som utländskt. Det bör ej ändras, särskildt därför att det föga nyttjas utom i sammansättningar, där det vanligen är obetonadt: *extraordinär*, *extravagant* o. s. v. Rättstavningssällskapet skriver i sammansättning *ekstra-vagera*, men det måste icke förty enligt sina regler skriva t. ex. »söka ett pastorat *äkstra*».

Rättstavningsläran bör naturligtvis nämna dylika tvistiga fall; de äro, som sagdt, mycket få. Till dem böra också räknas de båda orden *hektisk* och *skeptisk*, hvilka se ganska inhemska ut, men dock på grund af sina släktförbindelser icke genast torde kunna få svensk medborgarerätt: de sammanhänga allt för nära med *hektik* och *skepticism* för att kunna hava annan beteckning af sitt *ä*-ljud än dessa. Det är just denna i de utländska orden så vanliga akcentflyttning, som ofta allra mäst försvårar deras naturalisering. Den ena formen fordrar *e*, den andra *ä*, och för att ej för mycket stöta emot samhörighetsgrundsatsen, kan man bli tvungen att stanna vid *e* längre än man egentligen ville.

Ordet *herre* borde naturligtvis skrivas med *ä*; däremot har formen *herr*, hvilken aldrig nyttjas annat än som obetonad, full rätt till sitt *e*. Då det emellertid är olämpligt att skilja de båda formernas stavning, föredrager jag att i enlighet med gammalt bruk skriva båda med *e*. Ordet uttrycker en titel, även i sammansättningarna *friherre*, *kammarherre*, och det är på denna grund svårt att ändra.

Till Rättstavningssällskapets anmärkningsvärdaste skapelser höra nog orden *pängsné* och *sjeslong*. De draga med sig en hel rad underliga former som *tetatät*, *visavi*, *dosadå*, *sjarabang*,

angtuka (eller *entuka*?), *sjapoklack*, *stipeltjes*, *odökolånj*, *kordölosji*, *volovang*, *rangdevu*, *tabeldot* o. s. v.

På mig göra dessa former nästan intrycket af maskeradfigurer. Skälet, hvarför känslan så bestämdt reser sig emot att dylika på utländsk botten sammanförda ord utan vidare omsättas i svensk beteckning, är väl mäst att orden i detta fall liksom föra med sig något af sitt hemlands grammatik; de äro ej blott ord, de äro fraser. Hur ofta man än säger *au revoir*, har det knappt ännu fallit någon in att teckna detta uttryck som *å r'voar*.

Visserligen har den germaniska rättstavningen vågat sig på att försvenska ett och annat sammansatt uttryck ur franskan; jag har antecknat *gris de lin*, *garde-robe*, *bottes fortes*, *duc d'Albe* (hos oss ofta förvridet till *diktal*) och några med *porte-*: *porte-chaise*, *porte-monnaie*, *porte-feuille*, *porte-épée*. Ombildningen har dock i flera af dessa fåtaliga exempel skett redan i Tyskland. Tyskarna ha annars i fråga om dylika ord visat samma obenägenhet som vi mot att fullt erkänna främlingarna.

Grundsatsen om utländska ords teckning efter den inhemska ortografien är utan tvivel god och riktig, och vi svenskar stå i tillämpningen af denna grundsats långt före de allra flästa folk, afgjordt framför alla germaniska. Tillfälliga modeuttryck, som det ena året komma och det andra gå, böra vi emellertid ej ha för brådt med att omkläda i svensk kostym. Dylikt långods är ofta nog att räkna endast som löst skum på språkets yta, så flyktigt, att hvarken lexikografen eller ortografen är förpliktad att taga närmare befattning därmed. Det hopar sig annars så lätt för båda till en ganska tyngande börda. Man skänker ej infödingsrätt åt främlingar, som komma på ett sommarbesök till vårt land, icke ens åt sådana, som möjligen under en följd af år ligga vid någon *fäsjenäbel* badort. Hvarför skulle vi anse oss skyldiga att vara mera förekommande mot ord än vi äro mot människor?

Befinnes det nu emellertid en vacker dag, att sådana ord som *pince-nez*, *chaise-longue* ha blivit i någon mån folkliga uttryck — och det nekas ej, att de kanske äro på väg därtill — så må då också med folklighetens rätt det senare af dem skrivas *schäs-lång*. Ordet *chaise* ha vi ju redan upptagit i vårt språk under formen *schäs* — visserligen icke i alldeles samma betydelse som här — och fransmännens *long* är alldeles identiskt med vårt

lång. Till en ändamålsenlig nationalisering af främmande ord hör att icke förbise en sådan för språksinnet omedelbart framträdande motsvarighet som den mellan det romaniska och det svenska uttrycket för längd. Därför kan också intet invändas mot att stava *långitud*, *långör*, om ock dessa former ännu icke af någon hos oss föreslagits eller försökts.

Med de sist omtalade formerna må vi flytta våra anmärkningar in på ett nytt område, *å*-ljudets, där det ortografiska problemet om möjligt är ännu mera inkrångladt än med hänsyn till *ä* och *e*. *Å*-frågan är just nu från motsatta sidor behandlad i två uppsatser, som finnas intagna i sista (andra) häftet af *Pedag. Tidskrift* för 1886, författade den ena af SCHAGERSTRÖM, den andra af LYTTKENS och WULFF.

Hur svårt — man kunde också kanske säga huru lätt — det är att på detta område uppträda som reformator, inses bäst däraf, att Rättstavningssällskapet under sin korta tillvaro redan hunnit framlägga två nästan motsatta program till frågans lösning. Ursprungligen uppställde det *å* som normaltecken för det korta *å*-ljudet, men det af sällskapets främste män nu framlagda nya programmet vänder om regeln och sätter i stället *o* som normalbeteckning. Det är, såsom jag efter LYTTKENS och WULFFS ovärderliga förteckningar kunnat beräkna, minst tvåhundra ord, som sålunda den ena månaden anses böra skrivas med *å* och nästa månad föreslås till teckning med *o*-; och ändå är den misskund, som visas mot det bestående bruket, i intetdera förslaget synnerligen stor.

Man har under sådana förhållanden svårt att tro, att detta fält ännu är fullt moget för en afgörande reform.

Ännu mer betänksam måste man känna sig, när man erfar, att det här ej blott gäller en beteckningsfråga, utan hvad värre är, en uttalsfråga. Är det samma ljud som höres i *kol* och *kål*, i *spott* och *spått?* Rättstavningssällskapet går i sitt senaste program ut från den uppfattningen, att frågan måste besvaras jakande, och det inrättar sin stavning därefter. Det låter oss koka hvit-*kål* med sten-*kål*, och giver oss rätt att möta med spe och *spått* hvad klena profeter *spått*. I sitt första program åter tycktes sällskapet antaga två skilda korta *å*-ljud, det ena förekommande framför läppbokstäverna *p*, *f*, *m* samt framför *j* och *r*, det andra

i övriga ställningar. Man skrev då *kort* med *o*, men *tjåkk* med *å*. Möjligen afsåg dock regeln ett slags eftergift åt gängse bruk. De båda formerna af långt *å*-ljud tecknade sällskapet redan då lika, *kol* sammanföll med *kål*.

Lyttkens och Wulff anse, att de långa *å*-ljuden sinsemellan icke förete någon mera väsentlig skillnad, och att icke alls någon skillnad finnes mellan de korta. Däremot betona de starkt den olikhet, som eger rum mellan de långa å ena sidan och de korta å den andra. De höra ett väsentligen annat ljud i *blå* än i *blått*.

För egen del erkänner jag, att mitt öra icke är nog finkänsligt för att uppfatta någon af dessa skiljaktigheter som så väsentlig, att jag därpå skulle vilja grunda en ortografisk regel. Jag uttalar *kål* och *kol* alldeles lika, och jag finner skillnaden mellan dessa ords slutna vokal och den öppna vokalen i *kolt* ingalunda större än den mellan de båda *u*-ljuden i *ful* och *full*, de båda *a*-ljuden i *kal* och *kall*. Och då språket alldeles regelbundet låter dessa *å*-ljud växla i samma stam, allt efter som stavelsen fordrar lång eller kort vokal (*blå, slå* med slutet, *blått*, *slåss* med öppet ljud), skulle jag finna det bekvämast och mäst i konsekvens med vår skrifts anordning i det hela att ha blott ett tecken. Samhörighetens fordringar skulle då aldrig här kunna anses komma i strid med den ljudtrogna beteckningens. Förhållandet är ett annat med *e-ä*-ljudet: man har där två olika korta ljud, jfr t. ex. *sett* och *sätt*. I denna punkt kan jag alltså sluta mig till Schagerströms uttalande i *Pedagogisk Tidskrift*.

Och likväl blir den regel, jag under nuvarande förhållanden ville uppställa för behandlingen af *å*-ljudet, mycket mera i enlighet med Lyttkens och Wulffs förslag än med Rättstavningssällskapets.

Hur motsatta de båda synpunkterna kunna synas vara, komma dock bådas målsmän att stanna vid alldeles samma huvudregel, den från gammalt brukliga: långt *å* tecknas med *å*, kort med *o*. Saken är nämligen, att den senare delen af regeln nära nog påtrugas oss af redan bestående ordning. Det skulle vara nästan naivt att tro sig kunna tvinga vår skrift att för närvarande sätta in ett *å* i de många hundra ord, som i likhet med *topp, rock, loss* af gammalt nyttja *o* i stamstavelsen.

Om man nogare granskar vår nuvarande ortografi i detta hänseende, kommer man nämligen till det i början högst överraskande resultatet, att svenskans normaltecken för *å*-ljudet ingalunda är *å* utan *o*. I LYTTKENS och WULFFS förteckning fylla de ord som hava den förra beteckningen (*norr* o. s. v.) över två sidor, de ord som använda *å* (*blå* o. s. v.) icke mer än en. Det är uteslutande på grund af själva bokstavsnamnets uttal, som vi äro böjda att anse *rock* vara en mindre ljudtrogen beteckning än *råck*. Vi kunna så mycket bestämdare påstå detta, som vi finna, att tecknet *o* mycket mera sällan uttalas med det vokalljud som höres i *nord* än med det som höres i *norr;* det förra slagets ord fylla hos LYTTKENS och WULFF ej fullt halvannan sida.

Vill man på det beståendes botten reformera *å*-ljudets teckning i fullt rationell riktning, så kan detta knappt ske på annat sätt än att alla *å*-ljuden, långa och korta, tecknas med *o* och ett nytt tecken (det grekiska ω eller det isländska *ó*) upptages för *o*-ljudet, långt och kort. På detta sätt komma vi också i öfverensstämmelse med den allmänt europeiska beteckningen af *å*-ljudet. Ett genomförande af *å*, även i de obetonade stavelserna (*någån*, *enkåm*), är nu ej tänkbart, och skulle alldeles förändra utseendet af vår skrift, oafsedt att det skulle göra den synnerligen obekväm för handen. Då emellertid en radikal reformering på detta område ej är möjlig och ej ens af Rättstavningssällskapet föreslagen, måste vi intill vidare, liksom hittills, räkna både *å* och *o* som berättigade tecken för kort *å*-ljud. Reformen måste inskränka sig till att förenkla reglerna för dessa teckens användning i särskilda fall.

Rättstavningssällskapet och LYTTKENS-WULFF hava, såsom nämndes, alldeles samma huvudregel. Skillnaden mellan bådas system visar sig egentligen i de undantag, som från motsatta håll uppställas.

Rättstavningssällskapet utdömmer utan vidare *o* som tecken för långt *å* i början de stamstavelser. Det skriver följaktligen *dåv*, *såva*, *åvan*, *dåld*, *årdning*. Så till och med i utländska ord: *bråsj*, *pårter*, *nåbel*.

Den historiska utvecklingen af vår skrift har redan länge gått just i denna riktning. Vi skriva nu oftare *fågel*, *mån*, *håg*, än *fogel*, *mon*, *hog*, och de gamla formerna *boge*, *spor*, *tog* äro

alldeles försvunna. Det är för mig otvivelaktigt, att vi mer och mer — och jag tillägger lyckligtvis — närma oss den dag, då vi skola skriva ordet *sova* efter samma norm som *gåva*. LYTTKENS och WULFF hava icke häller något principiellt emot en sådan ändring.

Om likväl hvarken de eller LUNDELL eller jag nu våga tillstyrka den, är skälet blott, att denna punkt visat sig vara så synnerligen ömtålig för den del af Sverges befolkning, som i uttalet har kvar skillnaden mellan två långa *å*-ljud, att vi icke anse den vinst, som skulle göras genom ändringen, motsvara den risk man skulle löpa att öka antalet af motståndare till reformarbetet i allmänhet. Sedan en minoritet en gång kommit till väldet, är man nödsakad att behandla den med ett visst undseende.

Härtill kan läggas ännu ett skäl. Det är mäst framför *v*-ljud, som detta *å* förekommer, och det måste medgivas, att om samtidigt *å*- och *v*-ljudets beteckning ändras, så erhålla åtskilliga korta eller vanliga ord ett mycket främmande utseende, så t. ex. *håv*, *dåv*, *låv*, *skråv*, *såva*, *åvan*. af hvilka de tre förstnämnda till två tredjedelar få ny beteckning.

Om de utländska orden undantagas — såsom Rättstavningssällskapet redan undantagit de många, som äro likstälda med *symbol, monolog* — är likväl olägenheten af *o* såsom tecken för långt *å*-ljud icke utomordentligt stor: den inskränker sig till regeln att *o* skrives före *rl* och *v* (utom i *gåva, håva, håv, påve*) samt i ungefär ett dussin enskilda ordstammar. Af detta dussin undantager också Rättstavningssällskapet några på grund af vacklande uttal. Men lika väl som *moln, dolde* o. s. v. erhålla rätt att tecknas efter regeln för kort *å*-ljud, bör man kanske unna samma medgivande åt *sorl, dold, portvin* m. fl., som i en stor del af Sverge och, enligt FREUDENTHAL, vanligen också i Finnland hava kort *å*-ljud.

Skarpare gestalta sig motsatserna i fråga om teckningen af det korta *å*-ljudet. Dock äro också här undantagen från det regelenliga *o* till stor del gemensamma för Rättstavningssällskapet och LYTTKENS-WULFF. Båda sidorna skriva i enlighet med gammalt bruk *å* framför *ld*, *nd*, *ng*, *nk*, t. ex. *ålder, vånda, sång, stånka*. Däremot tillägger Rättstavningssällskapet tre nya undantag: framför *sk*, *d* och *t*.

Det första undantaget är, såsom LYTTKENS och WULFF påvisa, mera underligt än viktigt, det gäller blott några få ord och inför t. ex. formerna *dråska, flåskel* (*floskulös* får däremot bestå med *o*).

De båda andra undantagens syftning är påtaglig; det gäller den vanliga spökrädslan att släppa in grammatikan i rättstavningsläran. Man insåg, att det var omöjligt, att ur stamformerna *grå, stå, så* bilda *grott, stott, sodd* med samma *å*-ljudsbeteckning som i *slott, brott, brodd.* Men å andra sidan ville man icke ha en sådan regel som den, att afledningar och böjningar skulle följa stamordet — en regel, som i detta fall var så naturlig, att utan tvivel de allra fläste skulle tillämpat den, om den ock saknats i läroboken. Det fanns då ingen annan räddning än att påbjuda att omvändt *slott, brott, brodd* och deras likar — ett antal af omkring 50 ord — skulle utbrytas och stavas i strid med gällande sed, och i strid med sällskapets egen huvudregel. Hvart en så godtycklig åtgärd leder, visar sig, när man ser, att variantformerna *klots* och *kloss*, båda af samma betydelse och samma ursprung, och båda med samma vokalljud, komma att teckna detta ljud på olika sätt: det förra ordet med *å*, det senare med *o*. Likså kommer man att skriva den hvardagliga formen af *låtsa* med olika vokal i presens och imperfektum: »han *loss* ej om», men däremot »han *låddes* ej om». Att utländska ord som *måtto, tåddy* med *å* vid sidan af *ponny, kolli* med *o* komma att se underliga ut, bör man väl ej särskildt framhålla.

I fonetiskt syfte är denna reglering icke gjord, den afser ej att vidga området för *å*-tecknet. Då skulle ej Rättstavningssällskapet på andra punkter ha inskränkt detta område, t. ex. genom att skriva *trockla, aplod.*

Om regeln alltså måste tänkas hava ett pedagogiskt syfte, vågar jag påstå, att den alldeles förfelar sitt mål. Den stora mängd af nya undantag från huvudregeln, som på detta sätt införes, måste påtagligen värka förslappande på känslan för dennas giltighet; den som vänjes att skriva *å* i många sådana fall som *brådd, brått, bråsk*, kommer också att gärna skriva *blåck, pråpp, fråst;* felen bli på detta sätt flere och ingalunda färre.

När man talar om att den nuvarande regeln är en så tung börda för minnet med sina »50—60 ord, som (utanför de all-

männa kategorierna) måste inläras ett och ett», så är detta en väldig överdrift. Till en så hög siffra hinner man endast om man räknar t. ex. *sålde*, *sålt*, *såld*, *såldt* som skilda fall. Förtjenade dessa att räknas som fyra olika ord, så kunde man så gärna räkna ännu ytterligare fyra, genom att upptaga motsvarande passiv- och pluralbildningar: *såldes*, *sålts*, *sålda*, *såldas*.

Jag ställer utan vidare reflexioner här emot hvarandra Rättstavningssällskapets regel för det korta *å*-ljudet och den regel, som för närvarande allmänt tillämpas. Jag utelemnar allenast några få vacklande och ovanliga ord, som jag i likhet med LYTTKENS och WULFF anser böra följa den allmänna regeln:

Rättstavningssällskapet:	Gällande bruk (obetydligt förenkladt):
Regel: kort *å*-ljud tecknas med *o*.	
Undantag: *å* nyttjas	
1. i 7 särskilda förbindelser i hufvudstavelse (framför *ld, nd, ng, nk, sk, d, t*). 4 undantag.	1. i 4 särskilda förbindelser i huvudstavelse (framför *ld, nd, ng, nk*). 1 undantag *(sold)*, samt lånord där *n* betecknar *ng*.
2. i 21 enskilda ord, däraf 9 med vacklande uttal.	2. i 19 enskilda ord, däraf 6 med vacklande uttal.
Anm. I 3 ord med vacklande uttal skrives *o*.	[3. i böjningar och afledningar af ord med *å*.]

De 4 undantags-undantagen på Rättstavningssällskapets kolumn äro *blott*, *gott*, *blond*, *blonder*. De två sista orden, hvilka sällskapet »tråts vacklande uttal» skriver med *n* för *ng*, vackla, så vidt jag vet, icke i fråga om sitt *å*-ljud, och ha möjligen blott genom förbiseende upptagits med *o*, under det sällskapet tecknar andra liknande ord med *å*: *fångd*, *sångd*.

Det tredje undantaget på det gällande brukets kolumn behövde egentligen ej upptagas, enär det ju ej är en för detta fall gällande bestämmelse utan en grundregel i hela vår rättstavning. Några få hithörande förhållanden äro visserligen sådana, att de måste särskildt påpekas. Men det intresse lärjungen finner af att veta, att t. ex. »han *låtsar* vara sjuk» egentligen är »han *låter sig* vara sjuk», torde väl kunna väga ungefär jämnt mot mödan af inlärandet.[1]) Och att *brådska*, *slåtter*, *skårsa*,

[1]) Formen *låtsa* är likväl icke, såsom flerestädes (t. ex. i Ordlistan) uppgives, alstrad genom omkastning af de sista bokstäverna i *låtas;* den är en analogibildning ur presensformen: "han *låts* (*låss*) vara sjuk".

nånsin i sin stavning böra följa *bråd*, *slå*, *skåra*, *någon* faller sig väl också ganska naturligt; för ordet *skårsa* fordra emellertid Rättstavningssällskapets regler *o*, likaså (genom glömska?) för *nånsin* som då också skulle afdelas *nons-in*. Hjälpvärben *måste* och *månde* hänga för språkkänslan ihop med *må*, och de böra därför kunna behålla sitt *å*. Historiskt sedt gå orden visserligen tillbaka på skilda stammar. Med *månde* bör få följa frågeordet *månne*, som ännu ej är så aflägsnadt från sitt ursprung, att ej sambandet emellan dem stundom kan uppfattas; jfr *hvad månne de göra?* med *hvad månde de göra?* — Se där alla de etymologiska klyftigheter, som särskildt tarva att påpekas. De lära ej kunna sägas vara allt för outgrundliga.

För att ej synas partisk mot Rättstavningssällskapets kolumn bör jag nämna, att de där upptagna 21 enskilda undantagen endast skulle gällt som 17, ifall de flyttats till den motstående kolumnen. Rättstavningssällskapet kan ej taga för givet, att den som stavar *måst* och *fåll* också vet huru *måste* och *fålla* tecknas. Fullt konsekvent upptagas också båda formerna i dess regelbok. Partisk har jag dock ingalunda visat mig, när jag efter sällskapets egen lista satt siffran till 21. Tvärtom. Rätteligen borde den varit vida högre, nämligen så hög, att den motsvarade alla tänkbara böjningar och afledningar af de uppräknade orden; jag antager nämligen, att sällskapet ej akcepterar paradigmen på sid. 28 och böjer: jag *holler*, plur. vi *hålla*, *såll* gen. *sols*, *båld* neutr. *bolt* o. s. v.

Kanske bör jag särskildt nämna, hvilka de af mig undantagna 13 orden äro — jag uppför naturligtvis blott en representant för hvarje stam: *fåll*, *håll*, *såll*, *sålt*, *vålla*, *plåster* (dessa 6 uppräknade också af Rättstavningssällskapet), *åska*, *påsk*, *mått*, *åtta*, *råtta*, *tråckla*, *vålla* [1]). I några af dessa fall har vårt språk också släktord som stödja *å*-formen. Sedan man en gång in-

[1]) Vill man på grund af biformerna *tåt, flåt, bråk* (de 2 sista blott munnartligt förekommande) tillägga de tre föga vanliga orden *tått, flått* (ett kryp), *bråck*, som Lyttkens och Wulff föreslå att teckna med *o*, så blir ändå siffran måttligt hög. Det må anmärkas att man redan har biformerna *husblås* och *husbloss*. Utöver Lyttkens och Wulff borde man såsom tecknade med *å* kanske också räkna *våm* och *fråssa*, det förra emedan *vom* är nog svårläst, det senare emedan *fråssa* är ungefär lika vanligt i skrift som de undantagna *tråckla* och *sålla*. Också i danskan bildar *fraadse* undantag, däremot icke *Vom*.

hämtat att *träckla* är bildadt af *tråd*, att *mått* och *mål* sammanhänga också i fråga om ursprung, att i *vålla* innebäres ett visserligen ofta mildt *våld*, att *åskan* egentligen är *ås-åka* (*Åsa*-guden Tors åkande) — sedan man inhämtat detta, finner man säkert undantagen icke så konstiga. — Etymologier böra naturligtvis ej såsom en lärd barlast få tynga på elementarundervisningen, men den hjälp för minnet de ofta lemna får icke därföre underskattas och förbises, icke häller det uppfostrande element de kunna innehålla: det är nyttigt att från början vänjas att söka en orsak jämväl för det skenbart nyckfulla. Många etymologier i SUNDÉNS rättstavningslära ha säkert varit till gagn redan på undervisningens allra första stadier.

Liksom vid *ä*-ljudet måste man i fråga om *å* uppställa något andra lagar för utländska ord än för inhemska. Så hava ock alla ortografer gjort; ej ens Rättstavningssällskapet har kunnat undgå det, fastän det ej uttryckligen nämner »utländska ord».

Vår regel blir helt kort och analog med den för *ä*-ljudet gällande: I formellt främmande ord tecknas långt *å*-ljud med *o*.

Då ju det korta *å*-ljudet även i inhemska ord skrives med *o*, blir här ingen olikhet mellan dem och lånorden.

Några få undantag från den givna regeln måste emellertid göras. Det viktigaste är det som stadgar *å*-tecknets användning i ordslut: *berså, riddå*. Även så böra tills vidare några ej fullt naturaliserade utländska ord behålla sitt *o*, ehuru de icke genom yttre märken kunna igenkännas som främmande.

»Formellt främmande» ord röja sig, såsom vi påminna oss, väsentligen därigenom att de ej hafva akcenten på sin första stavelse. Rättstavningssällskapet låter också regeln utan inskränkning gälla för ord af sådan form som *symbol*. I sitt nit för undantagslösa regler stavar det till och med *aplod* — en beteckning som ju obestridligen är att anse som sämre än den vanliga, så länge det långa *å*-ljudet regelmässigt skrives *å*. Ordet är visst ej det enda undantaget. *Aladob, debosj, resor* (för det nuvarande *resår*) följa med, och möjligen ännu flera. Former som *resor, aplod* äro från läsbarhetens synpunkt ej berömvärda. Om man ock vet, att tonen ligger på sista stavelsen, är man dock mäst böjd att uttala orden efter mönstret af *kontor, metod*.

Ja, till och med två rent svenska ord träffas af regeln:

gutår (af *godt år*) och *gunås* (af *Gud nåde oss*), hvilka ord alltså, om inga undantag medgåves, skulle komma att tecknas *gutor*, *gunos*.

De utländska ord, som utan att på sin form genast igenkännas som främlingar, dock böra stavas som sådana, äro ej många; få rättstavningsläror anse mer än 4 à 5 tillräckligt svenska för att behöva upptagas.

Jag har emellertid antecknat följande större antal: *lord, hord, brosch, loge, tom, dom, trop, klor, rob, strof, portvin, porter, proper, nobel, sobel, kronisk* och *logisk*, samt med kort *å*-ljud *onkel* och *sold*. Naturligtvis också alla släktord till de uppräknade. Rättstavningssällskapet, som ej tänkt på samhörighetens fordringar, kommer att som motsats till sitt *nåbel* få ett *ingnobel*, eller — om det uttalet anses rättare — ett *injobel*.

Då svenskan ej känner stammar på *ångd* och *ångs*, kunna ord som *rond, sond, fond, blond, frond, brons* räknas som formellt främmande och på denna grund behålla *o*; om *n* jfr s. 123.

Enligt Rättstavningssällskapets regler skola alla dessa ord skrivas med *å*, utom det redan nämnda *blond* och märkvärdigt nog *logisk* (genom förbiseende eller på grund af ett mig obekant uttal med *o*?). *Kronisk*, som uttryckligen upptagas med formen *krånisk*, förefaller alldeles likställdt med *logisk*, och om *blond* har det »vacklande uttal» med *o*, som angives genom skriften, gäller säkert detsamma om de övriga på *-ond*.

För mig synas Rättstavningssällskapets *bråsj, fångd, ånkel* föga antagliga, i synnerhet icke de senare, som ha det vanligen med *o* tecknade korta *å*-ljudet.

Efter sällskapets regler måste vi också få namnformerna *Åskar, Gåtfrid, Åtto*. Det är sannt att sällskapet icke vill lagstifta för namn, enär dessa »äro beroende af vederbörandes godtycke». Men om »vederbörande» själv är en uppriktig medlem i sällskapet, bör han naturligtvis, enligt den gamla regeln att *charité bien ordonnée commence par soi-même*, i första rummet lätta sin egen allra mäst privata rättstavningsmöda, detta jämväl för exemplets skull. Formen *Aksel* har ju på denna väg redan fått en hedrad plats. Märkvärdigt är att tecknet *ä*, som till följd af historiska förhållanden från gammalt har en mycket tillbakaträngd ställning inom namnområdet, ännu knappt där gjort någon erövring utom det lilla *Pär*. Ett *Äbbe* eller *Ämma*, ett *Härman* eller *Svänn* eller *Ärnst* synes ännu ingen ha vågat sig på.

Regeln att *å*-ljudet i obetonande förstavelser tecknas *o* medför ändring i flera främmande ord. Fröken *Aurore* skall icke hädanefter, sedan hon på teatern *applåderat* en *vådevill*, vid hemkomsten söka hvila i en *fåtölj* eller en *kåsös*. Hon förvandlas själv till *Oror*, *aploderna* komma att gälla en *vodevill* och hvilan sökes i en *fotölj* eller en *kosös*. Att dessa former och andra med dem likställda — *koseri*, *epolett*, *sovera*, *sjosé* (d. v. s. *chaussé*) m. fl. komma att blott för den pedagogiska linjalens skull få en värkligen missledande beteckning, inses om man beaktar det sidan 61 nämnda förhållandet, att *o* i öppna stavelser regelrätt är tecken för *o*-ljudet, ej för *å*-ljudet.

En på särskildt sätt beaktansvärd uppgift förekommer i Rättstavningssällskapets *å*-regel. Det säges där, att man, »till undvikande af tvetydighet» skriver *blott* (i betydelsen *bara*) och *gott* (af *god*). Man borde ha full rätt att häraf draga den slutsatsen, att sällskapet, mot hvad man väntat, i allra högsta grad håller på den s. k. »ordskillnadsprincipen». Ty de tillfällen, då supinet *gått* och adjektivet *godt* kunna genom förväxling vålla missuppfattning äro så ytterligt få, att det fordras en icke vanlig fyndighet för att sätta ihop en sats, där sådant inträffar. Om värkligen så svårförblandade ord behöva skiljas, så är man i ännu mycket högre grad befogad att hålla på andra hittills befintliga dubbelformer. Ja, man skulle t. o. m. kunna anses skyldig att införa nya, man borde t. ex. genom olika stavning förekomma, att *ris*gröt antoges vara lagad af björk*ris*, eller att uppgiften om att en häst blifvit *fodrad* uppfattades såsom om han varit inlemnad hos skräddaren.

Sanna förhållandet är väl emellertid, att det icke alls är fruktan för missförstånd, som hindrat ändringen af *godt* till *gått*; det är helt enkelt den naturliga känslan för samhörighetslagen som inlagt sin oemotståndliga, om ock omedvetna protest. Intet kan bättre än anförandet af ett sådant skäl som det nämnda visa, hur grundligt man förbisett tillvaron af ifrågavarande lag. När en så främmande grund åberopas för en i sig själv naturlig sak, så förefaller det nästan som ett tillämpande af satsen: *naturalia non sunt turpia, modo occulte fiant.*

Ett oriktigt skäl för en riktig åtgärd anföres också, när stavningen af *byrå* med *å* skylles på ordets »vacklande uttal». Som namn på en möbel är ordet icke alls vacklande; det har

då alltid akcent på första stavelsen. Men om ock så ej vore, måste dock *å* skrivas, här som i *gorå,* för att ej locka den läsande till ett falskt uttal. Ett *o* i slutet skulle naturligast uppfattats såsom likbetydande med det vi finna i *motto, sago, Otto.*

I sammanhang med den nyss behandlade frågan om *godt* och *gått* kunna några anmärkningar om ordskillnadsgrundsatsen få sin plats här.

Att denna principiellt ej kan frånkännas ett visst berättigande, har jag redan i början af denna uppsats sökt visa. Häraf följer emellertid ingalunda, att jag anser dess tillämpande vara nödigt eller ens lämpligt i alla de fall, där sådant hittills varit vanligt. Tvärtom är det min åsikt, att i de flästa fall olikstavningen är fullkomligt gagnlös.

Blott när båda orden i grammatiskt hänseende stå hvarandra mycket nära, är missuppfattning tänkbar, svårligen om t. ex. det ena är ett värb, det andra ett nomen eller ett advärb o. d. Ordens ställning i satsen förebygger i sådana fall alltid hvarje tvetydighet. Från denna synpunkt är det alldeles onödigt att skilja t. ex. mellan *män* och *men, däm* och *dem, jo* och *Hjo, rykte* och *ryckte, kära* och *tjära, lacks* och *lax, hjärna* och *gärna, hvart, vart* och *vardt* o. s. v.

Men icke ens de grammatiskt likställda orden behöva skiljas, när de tillhöra långt skilda begreppsområden. Sammanhanget förbjuder då nästan alltid en förväxling.

Om vi läsa att någon fiskare användt en *not* för sitt fiske, uppfatta vi det ej så, som skulle han ha insnärjt sina offer med en illfundigt affattad diplomatisk skrivelse. Icke häller tänka vi att han, likt Arion eller Väinämöinen, lockat havets åbor till sig med musik.

Hundra gånger ha vi hört och sett frasen *hoppets ankare,* men dock har säkert vår fantasi aldrig sökt det vare sig i gymnastiksalen eller i vinkällaren.

Och skalden, som besjunger sin längtan till sin *flickas famn,* icke tänker han därvid först på en skomakare och sedan på tre alnar ved. Hans läsare göra det icke häller, lyckligtvis.

Förväxling blir på sådant sätt ej ofta möjlig. Fall sådana som *gladt* och *glatt, vidt* och *hvitt,* där de likljudande uttrycken båda äro egenskapsord, båda af samma genus och båda i vid-

sträckt omfång tillämpliga, eller sådana som *flykt* och *flygt*, där orden i grammatiskt hänseende äro fullständigt paralella och till betydelsen mycket närstående — sådana fall träffas endast ytterst sparsamt i vårt språk. Bland de något över 100 likljudande men enligt bruket olikskrivna ordpar, som jag antecknat ur vår svenska ortografi, äro de anförda, jämte möjligen några participier såsom *trätt-trädt, stödt-stött, blödt-blött, bedt-bett* samt substantiven *skäl-själ, verk-värk, plikt-pligt, jord-hjord* de enda, som någon gång, fast icke just under vanliga förhållanden, skulle kunna giva anledning till missuppfattning.

De olikklädda tvillingord, som vårt språk eger, hava — såsom man vid granskning lätt skall finna — ingalunda fått sin skilda dräkt som följd af någon önskan att förebygga misstag. Skälet har legat blott i etymologiska och grammatiska förhållanden. *Jord*, *hjord* och *gjord* skiljas af oss i skrift blott därför att de hos våra förfäder skilde sig i uttal, *stödt* och *stött* blott därför att stamformerna äro olika; i intetdera fallet har man haft till mål att differentiera. De enda exempel, där ett sådant syfte kan tänkas föreligga, lemna, så vidt jag kan se, de förutnämnda orden *verk-värk, pligt-plikt, jagt-jakt.*

Med afseende på det första ordparet kan erinras, att man ända tills in mot slutet af förra århundradet utan olägenhet tecknade båda orden som *värk*, och att danskarne ännu i dag teckna dem lika. Orden skilja sig dessutom i kön, och när en artickel eller ett egenskapsord tillkommer, förbjudes oftast redan därigenom hvarje sammanblandning. Någon olägenhet torde under sådana förhållanden ej gärna kunna uppkomma genom utplånandet af den blott grafiska, icke språkliga skillnaden mellan orden. Etymologiskt sammanhänga de, som bekant; jfr huvudet »värker» med huvudet »arbetar».

Också *pligt* och *plikt* äro egentligen samma ord användt med olika begreppsskiftning. Ihre skriver båda uttrycken på samma sätt; han upptager dem i sitt lexikon tillhopa under rubruken: »*plickt*, vel rectius *pligt*». Att i stavningen skilja den andliga och den materiella plikten är lika onödigt, som det vore att ha olika stavning i *bot* allteftersom det betecknar en andlig botöfning (»göra bot») eller står som entalsform till det materiella *böter* (»vid bot af tio daler» Dalin).

Likså äro *jagt* och *jakt* etymologiskt sedt alldeles samma sak: det senare heter egentligen *jagtskepp*, d. v. s. snabbseglare. IHRE skriver orden lika och båda sammanfalla i danskarnas *Jagt*. Att skilja deras stavning är så mycket onödigare, som de tillhöra nog skilda begreppsområden för att ej genom likskrivning kunna vålla otydlighet.

De båda ord, som vi skilja under formerna *flykt* och *flygt*. sammanfalla hos danskarna i *Flugt*. Och vinsten af att i vår skrift kunna skilja dem, då vi i alla fall ej kunna skilja dem i vårt tal, synes mig ej uppväga mödan att ha en särskild ortografisk regel för dessa två ord. Om *gt* och *kt* mera sedan.

Orden *verld* och *värd* skulle näppeligen kunna förväxlas, om vi ock beslöte oss för att efter uttalet teckna dem alldeles lika. Emellertid fruktar jag, att det vore för mycket stötande, om vi på en gång i två hänseenden ville ändra stavningen af det särskildt i andlig literatur så vanliga ordet *verld*. Det torde tills vidare vara lämpligast att skriva det som *värld*.

När någon gång under egendomliga förhållanden en tvetydighet uppstår genom dessa eller andra likljudande uttrycks likskrivning, så är den i de flästa fall afsiktlig och att räkna blott som ett ordspel. Och till dylika skämtsamma användningar af språkets ljudförhållanden är ortografen ej skyldig att taga hänsyn. Såsom skäl att olikstava det senast nämnda ordparet må man därför ej åberopa, t. ex. att FAHLCRANTZ i ett skåltal i *Noachs ark* inflätar raden:

Vår verld är den bästa och likaså vår värd.

Enligt gammal erfarenhet behöver man ju ej alltid gå med paraply, därför att det stundom rägnar. Om den skrivande bryr sig om att bli förstådd af sin läsare, så undviker han naturligtvis tvetydighet, och när det t. ex. gäller att skilja mellan *flykt* och *flygt*, ger han i skrift lika väl som i tal en sådan vändning åt sina uttryck, att missuppfattning förebygges.

Det har förmodligen icke undgått läsaren, att formerna *jakt*, *flykt* såsom härledningar af *jaga*, *flyga* stå i strid mot samhörighetslagen, och att jag sålunda genom att här insätta ett *k* varit otrogen mot mina egna läror.

Det är också först efter mycken tvekan, som jag vågat föreslå att i detta fall göra ett undantag från nämnda lag — ett

undantag, som skulle omfatta substantiviska bildningar på *-t*, *-d*, *-st*, vanligen med abstrakt betydelse.

Vår nuvarande skrift är i fråga om dessa ords stavning mycket inkonsekvent. För att bringa reda måste man antingen bestämma sig för det undantag jag nämnt och som redan af flera författare varit sedan åratal erkändt och antaget, eller ock i motsatt fall gripa sig an med att ändra en rad andra ord på ett sätt, som skulle stöta vida mer. Former som *brannd*, *afunnd*, *svullst*, *skyggd*, *lasst*, *skrivt*, *lövte* kunna icke hoppas bli mottagna.

Ett språkligt skäl af värklig betydelse finnes också att här ej tillämpa lagen om stavning efter stamordet. De nämnda abstraktbildningarna leda i de flästa fall sina anor tillbaka till en mycket aflägsen forntid, en tid, som ligger bortom all historia; så orden *brand* och *af-und*. Till en annan betydande del ha dessa ord också uppkommit i andra länder än vårt och äro att betrakta som (visserligen gamla) lånord; så *jagt*, *flygt* och övriga på *-gt*, hvilka nästan alla äro bildade efter hög- eller lågtyska mönster.

Man kan icke nu hos oss skapa nya ord med dessa ändelser, såsom man t. ex. kan med *-ist*, *-isk* och *-het* (t. ex. alla förenade i ett *Darwin-ist-isk-het*); de äro icke längre hvad KLUGE kallar »produktiva» ordbildningsmedel.

Men just dessa förhållanden, ordens höga ålder och deras utländska härkomst, vålla att de i sin betydelse ofta ganska mycket aflägsna sig från de motsvarande stamord, som finnas i vårt språk. Samhörighetskänslan kan därför här ofta endast mycket svagt göra sin makt gällande. Det band, som knyter *dräkt* och *tvedräkt* till *draga*, det som förenar *bukt* med *buga*, *slakt* och *släkt* med *slag*, detta band är tydligen mycket löst. *Ut-sikt* är i formellt hänseende så långt skildt från *se*, *såg*, att här en analogistavning ej efter vanliga regler kan fordras. Detsamma gäller om *makt* och *förmåga*. Till *svikt* finnes i högsvenskan icke ens något stamord, som kunde försvara *g*.

Som ett stöd för det uppställda ortografiska undantaget kan möjligen också förtjena anföras, att jag kommit därtill oberoende af en alldeles liknande regel om bildningar på *d*, *t*, *st*, som finnes i den nya och delvis i den äldre tyska ortografien, och här

stadgar enkel konsonant för dubbel; jfr *du kannst* men *die Kunst*, *du gewinnst* men *der Gewinst*. Språkhistoriskt sedt är också enkelskrivningen i dessa fall det riktiga; i sådana ord som *afund*, (på-)*fund* har från början ljudförbindelsen *un* uttalats på ett mycket flyktigt sätt.

Den undantagsregel, som blivit uppstäld för ifrågavarande ordgrupp, sträcker sig naturligtvis också till därmed sammanhörande sekundära former. Alltså *släkte*, *släkting*, *ansikte*, *duktig*, *spänstig*.

En mindre angenäm konsekvens af undantaget är att det nödgar oss att stava orden *bygd* och *brygd* (och möjligen ännu något annat) olika, allteftersom de äro substantiv eller participier. Så är väl emellertid redan nu ett ganska vanligt skrivsätt.

Mera kännbar är en annan olägenhet af undantaget: det tvingar oss till formerna *upptäkt* (jfr dock *nattväkt*, som för känslan sammanhänger med *väcka* snarare än med *vaka*), *grus-täkt* (= *-tägt*), *mitt* (= *midt*), *ritt*, *skritt*, *bunt*, *glättig*. Vi skriva dock redan *snitt*, *stötta*, *ketting* med *tt*, vid sidan af *snida*, *stöd*, *ked* och *kedja* med *d*, och vi ha alltså redan i vårt våld en del af det område det gäller. Dock nekar jag ej, att min känsla så starkt reagerar särskildt mot formerna *mitt* (jfr *mid-ljud* och *midt-ljud* samt danskarnas *Midt*), *ritt* (d. *Ridt*) och *glättig* (jfr *glädje*), att jag vore frestad att här göra ett undantag från undantaget.

Former som *hardt när*, *vindt-hund*, *ändt-lig* höra ej hit, ty *t*-ljudet är i dem ej en afledningsändelse, utan en rent fonetisk ombildning af *d*. Af dessa ortografiskt svåra ord böra enligt min åsikt blott de fåtaliga stavas med *d*, som i svenskan ega lätt igenkända släktingar med *d*. Således å ena sidan *hart när*, *skiltvakt*, *anförvant*, *valthorn*, å andra sidan *handtvärk*, *landtman*, *vindthund*, *ändtlig*, *fiendtlig*. *Tidt* (och ofta) förenklas af en och annan till *titt*, en ändring, som ej är berättigad, så länge vi ännu ha kvar ordets superlativform i uttrycket *som tidast* (förbigånget i de flästa ordböcker, men dock nämndt både af Weste och Dalin). Danskarna skriva visserligen *tit* utan *d*, ehuru de äljest använda *dt* efter samma regel som vi. Men när man finner gradförhöjningen *tit* — *tiere* — *tiest* undrar man ej härpå: *d*-ljudet i det danska stamordet har alldeles försvunnit både ur uttalet och ur språkmedvetandet.

I anslutning till det enda stora undantag, som samhörighetslagen redan delvis hos oss har, och som jag för att vinna konsekvens ytterligare velat något utvidga, nämner jag här några andra mindre undantag, förekommande i den vanligen gängse ortografien. Vi skriva *sits, sats, stiltje* med enkel konsonant, oaktadt stamorden *sitta, sätta* och *stilla* ha dubbel. Skälet till oregelbundenheten är naturligtvis att de tre substantiven ej äro inhemska bildningar utan lånord, de båda första från Tyskland, det sista från Holland; samma skäl är det för övrigt, som skaffat oss *tt* för *dt* i de ovannämnda *snitt, stötta, ketting.* — *Känsla* och *bränsle* borde haft dubbelkonsonant lika väl som *dricksle.* I *rädsla* hör man väl ofta långt *ä,* hvarför formen kan anses riktig; ordet är också bildadt ej af *rädd* utan af *rädas.* — Vid *spindel* tänker man åtminstone i ordets ena betydelse ej på *spinna,* ordet borde annars haft två *n.* Likså väntade man i *vilse* två *l,* i *torka* två *r* — så tecknades också det senare ordet ofta förr. Framför ändelsen *sk* enkelskriver man på senare tider gärna konsonanten; *lapsk, klipsk, rysk* ha dock ej ännu fullt utträngt de konsekventa formerna *lappsk, klippsk, ryssk;* i namn står naturligtvis dubbelkonsonanten alltid kvar: *Cardellsk, Benettsk.* Mera afgjordt hänger bruket vid *ilsken, inbilsk* (i danskan *inbildsk*), *spotsk, finsk.* Likså väl också vid enkelskrivning af *d* i neutralformer som *sedt, trodt;* då tre bokstäver *ddt* onekligen vore mycket för ett enda ljud, må samhörighetslagen här få jämka med sin fordran.

De undantag, som kanske finnas utöver de här nämnda, torde icke vara synnerligen många.

Vi kunna nu vända oss till frågan om *f* och *fv* såsom tecken för *v.* Både LYTTKENS och WULFF och Rättstavningssällskapet yrka här på reform. Att jag i denna punkt står på samma sida har läsaren redan haft tillfälle att märka — och att stöta sig på. Ty det lönar sig ej att bestrida, att en ändring i detta afseende väcker anstöt. De ord, som genom införande af ett ljudenligt *v* för *f* och *fv* antaga ändradt utseende, äro så många, delvis även så vanliga, att reformen ej kan ske obemärkt. Alltså, en ändring är här svår, svår i icke ringa grad. Må vi emellertid se till, hvad som likväl talar för en reform och hvad som kan underlätta den.

Om en sak, som är fördömd af teorien, också därmed vore förvisad från praktiken, så skulle vi längesedan varit befriade från alla afhandlingar om detta ämne. Det finnes väl knappast någon svensk ortograf, som icke erkänt, att den ifrågavarande användningen af *fv* och *f* är ett af vår skrifts svåraste och orimligaste lyten. De, som ändock hållit på denna beteckning, ha så godt som uteslutande gjort det på den grund, att felet syntes för inrotadt att nu kunna rättas.

Många ha emellertid de varit, som ansett en reform möjlig och yrkat på att företaga den. I Hazelii arbete finner man en lång och intressant redogörelse för den ihärdiga opposition mot den oriktiga användningen af *fv* och *f*, som pågått ända sedan 1600-talet, en opposition, som knyter sig till namnen Aurivillius, Tjällmann, Pfeif, Stobæus, Björner, Laurel, Bromann, Hof, Silverstolpe — själva namnets form är betecknande — Tullberg, Sundevall m. fl., för att ej nämna den sista tidens författare. Bland dem som uttryckligen ogillat det vanliga skrivsättet och endast på grund af misströstan om ändringens möjlighet fogat sig efter bruket, kunna vi nämna Ihre, Botin och Leopold. Också Svenska Akademien erkänner (1801), att ifrågavarande sed är en »onödighet och besynnerlighet». Rydqvist, som innan han förblindades af polemisk iver i flera fall själv var intresserad för ortografiska reformer, kallar (1863) *fv* en »barbarism» och finner det »innehålla både en oriktighet och en onödighet». Ännu starkare uttrycker sig Tullberg, som i *fv* ser »den styggaste och vedervärdigaste av alla svenska skrivformer»; på liknande vis bedömmes det af Aurén, som finner denna beteckning sådan, att man »vore berättigad att tro den tillhöra vildarne på Söderhafsöarne och icke ett af Europas mest bildade folk».

Af Nordiska Rättstavningsmötet föreslogs också enhälligt att här införa den enkla och naturliga beteckningen med *v*.

All möjlig enighet råder alltså därom, att en reform vore önsklig. Nästan det enda argument till förmån för bruket, som Rydqvist under sin olyckliga fäjd mot de skandinaviskt sinnade nystavarna kunde hitta på, var att *fv* borde bevaras såsom »en fana för dem, som nitälska för svenska bruk och traditioner». Med ett sådant argument kunde man ju dock på sin tid ha försvarat först hedendom, sedan katolicism; det kunde ännu med

fördel brukas till försvar för vidskepelse, dåliga landsvägar, skogssvedjande, näsduksslöshet, halmtäckta hus vid stadsgatorna, och många andra fosterländska institutioner, som genom en ännu högre ålder äro ännu mer vördnadsvärda än *fv*.

Den fördomsfrie bör naturligtvis räkna det som en ren vinst, om genom försvinnandet af ett så olyckligt svenskhetsmärke vår skrift mera närmas till våra skandinaviska fränders. När den fullkomligt onödiga, blott ortografiska skillnaden blivit undanröjd, kommer ju danskars och norrmäns literatur att förefalla oss så mycket mindre främmande, och omvändt måste också då svenska författares arbeten synas mera tillgängliga för övriga skandinaver. Säkerligen anse alla våra grannar med den berömde danske språkforskaren RASK, att *fv* är »ett fel och en fläck» på den svenska rättstavningen. Och knappast finnes någon blott ortografisk egenhet, som i lika hög grad som denna skiljer de nordiska folken.

Just från våra grannfolk kunna vi också hemta ett bevis, att det är möjligt att med framgång föra krig mot *f*. Ännu HOLBERG skrev i sina älsta arbeten *gaf* för *gav* o. d.; längre är det ej sedan danskarna genomförde den reform, som nu hos oss står på dagordningen. Också vi själva ha för övrigt flera gånger reformerat vår *f*-ortografi. I den äldre Västgötalagen skrives fullkomligt riktigt *hava, haua*; från och med 1300-talet uppdyka så formerna *hafua, haffwa, hafva*. Under reformationstiden skrev man *haffua* (liksom i slutet af ord *haff*) och det är först på 1600-talet, som det nuvarande *hafva* blir fullt befästadt [1]).

Ingen kan väl önska eller tänka att den nuvarande formen skall kvarstå i vår skrift intill dagarnas ända. Förr eller senare måste en reform ske, om ej genom hopningen af slika arkaistiska element i vår stavning denna skall komma på engelskans ståndpunkt.

---

[1]) Redan i slutet af 1600-talet använde man samhörighetslagen till förklaring att det överflödiga *f*-tecknet i *fv*. "Hvad *fw* angår — heter det i ett troligen af URBAN HIÄRNE författadt dokument — så har det mäst begyntz att skrifwas emot det femtonde seculum, som i Calmare Recess och andra skrifter kan finnas, hwilcket man altsedan har brukat, och det icke utan ordsak, emädan man i deras primitivis, såsom *hafwer, gifwer, skrifwer, halfwa* finner *f*, såsom *haft, gift, skrift, halft*". Se HERNLUND, *Förslag och åtgärder till svenska skriftspråkets reglerande 1691—1739* (1883) sid. 45.

Men om man fritt och uppriktigt vidgår att en reform en gång skall och bör ske, så bör man i detta fall också erkänna, att den hällre bör ske just nu än i framtiden, hällre i dag än i morgon. Vår ortografi genomgår för närvarande en kris, den är redan så vacklande, att man bör begagna tillfället för att få en af de stora reformerna, den om hvilken största enighet råder, med bland de flera små. Och särskildt på *f*- och *fv*-området finnas vissa ej fullt stadgade förhållanden, som ännu kunna bilda en lämplig utgångspunkt för ändringarna, men som efterhand skulle försvinna.

Det är mäst genom vårt språks uppblandning med ännu ej fullt acklimatiserade främmande ord, som stavsättet i några hithörande fall är osäkert. Tvivelsutan finnas rätt belästa personer som icke med visshet kunna säga, huru orden *salva* och *larv* i sina skilda betydelser böra stavas; som ej kunna säkert uppgiva om *parvel, kravel, körvel, pulver, nerv* böra ha *f* eller icke; som ej veta att *lovera* och *haveri*, trots sitt sammanhang med de ord, som bruka tecknas *lof* och *haf*, dock enligt den officiella rättstavningen sakna *f*, under det att *hofvera* har ett sådant, som anse att *Gustaf* i flertal heter *Gustafver* (jfr *Olaf-Olafver*), men förbryllas, när de besinna att femininformen därtill måste heta *Gustavor*, utan *f*, enär singularis ju heter *Gustava*. *Arvode* och *afvita* äro ock tvistiga ord, som man ser tecknade än med, än utan *f*.

Detta allt är emellertid blott mera strödda fall. Viktigare äro de många på *-v* slutande utländska ord, som vårt språk upptagit: ord sådana som *skandinav, oktav, elev, alkov, arkiv, recidiv, oliv, massiv, aktiv* o. s. v. Särskildt hava vi många ord på *-iv*, och antalet växer för hvarje år. Tillvaron af dessa ord med slutande *v* måste räknas som en liten hjälp vid införandet af en liknande beteckning också i inhemska ord; de försona i någon mån vårt öga med ett *v* som ordslut.

Men ju mera dessa utländska ord hinna bli hemmastadda hos oss, dess mer benägna bli de ock att antaga svensk stavning. Vi ha ju redan sedan länge formen *slaf* i betydelsen »träl», under det vi skriva det mera främmande folkslagsnamnet som *slav;* ursprungligen äro orden identiska. Vi skriva alltid *bref* med *f*, fastän ordet innehåller alldeles samma stam som *breviarium, abbreviera*; det betyder ursprungligen en »kort» skrivelse. Den arkaistiska formen *braf* af *bra* teckna vi också med *f;* likaså

skriva vi *glaf* (jfr fransmännens *glaive*), stundom också *klaf*, *nerf*.

Det är, såsom vi se och såsom naturligt är, de »formellt inhemska» orden som lättast böjt sig under den inhemska, olämpliga skrivseden. Men även de utländskt formade ha ej blivit alldeles oberörda. *Prestav* skrives allmänt med *f*, på grund af ordets inbillade sammanhang med *staf* (jfr TAMM, *Svenska ord belysta genom de slav. och balt. språken*, 1881, s. 7), likaså *kaluf* på grund af en närliggande kombination med *luf*, *lufva*. Genom folketymologisk ombildning har också *leucojum* (af det grekiska *leucos* hvit) blivit *löfkoja*. Några ortografer hava visserligen på senaste tiden sökt rätta det sista ordets form till *levkoja*. Men om etymologien i detta fall skulle få gälla som stavningsgrund, så borde också omvändt *schavott* och *lavett* få ett *f* insatt, då ju det förra ordet kommer från det franska *échafaud*, och det senare går tillbaka till fransmännens *l'affût*, förmedladt genom tyskarnas af oss oriktigt lästa *Lavette*.

Till och med där ingen värklig eller blott folklig etymologi kunnat understödja övergången till vår svenska beteckning med *f* har en sådan börjat låta se sig. RYDQVIST röjde en viss böjelse att införa stavningen *passif*, *skandinaf*. Svenska Akademiens Ordlista skriver i neutrum *passift*, *negatift* o. s. v., genom hvilka former naturligtvis införandet af ett *f* också i de icke neutrala formerna förberedes. Redan 1801 förordade LEOPOLD *elef* o. d.

Vi se af allt detta, huru den utländska, bättre beteckningen med *v* står i fara att bli undanträngd af den sämre med *f*. Sker detta en gång fullständigt, så blir det naturligtvis så mycket svårare att framgångsrikt upptaga striden mot *fv* och *f*. Alltså — vilja vi med allvar en förbättring här, så böra vi vilja den nu strax.

Må rätt många enskilda ha beslutsamhet och självövervinnelse nog att taga det afgörande steget, så kan det också lyckas.

En sak, som rätt mycket underlättar *f*-reformen, få vi ej glömma att taga med i räkningen: reformen låter i det hela binda sig vid en ganska lätt regel. Den skrivande och med honom sättaren och korrekturläsaren — två viktiga personer vid hvarje stavningsändring — behöva nästan endast lära att »i stället för *f* och *fv* sättes *v*, där *v* höres».

I detta hänseende är en förbättring på *f*-området mycket

lättare än i fråga om *ä*- och *å*-ljuden, där icke ens de allra argaste nystavare ännu vågat framlägga en så enkel regel, och där i själva värket ljudens svävande beskaffenhet och dialekternas skiftning i många fall skulle göra den alldeles obrukbar.

Huru mycket en lätt regel betyder se vi allra bäst däraf, att bland det Nordiska Rättstavningsmötets förslag intet haft lättare att bryta sig väg än det som rörde teckningen af *k* för *q*.

Utan tvekan kan man påstå, att af alla mötets förslag var det nämnda det som hade minst praktisk betydelse. Hvarken för den läsande eller för den skrivande kunde här den oregelbundna beteckningen vara till någon större olägenhet. Reformen tjenade sålunda egentligen mera att tillfredsställa vårt teoretiska sinne för ordning och likformighet än något värkligen praktiskt syfte. Naturligtvis böra vi dock glädjas åt att ändringen tagit fart, den innebär alltid en förenkling, om ock ringa. De i början ofta hörda klagomålen om att t. ex. insättandet af ett *k* i *qvinna* borttoge all ideal *kvinnlighet* ur ordet och endast läte *pigaktigheten* stanna kvar — dylika klagomål höras nu ej så mycket. *Kv* för *qv* har ögonskenligen vunnit framtiden på sin sida — och detta i väsentlig mån blott för den bekväma regelns skull.

Om nu sålunda *f*-reformen ur den s k r i v a n d e s synpunkt har bättre förutsättningar att lyckas än mången annan stavningsändring, så torde dock övergången genom ett litet undantag böra göras mindre iögonenfallande och därigenom för den l ä s a n d e s känsla mindre sårande. Jag tror att vi till en följande reformtid böra spara det enda lilla ordet *af*.

Ordet är bland alla hithörande det vanligaste — man glömme särskildt ej dess vidsträckta bruk i sammansättningar. Det kunde redan på denna grund kanske påräkna någon skoning. Men det förtjenar sådan också af det skäl, att det är så kort. En reform som förvandlar *af* till *av* är, som man finner, af ytterst radikal natur: den ändrar ju halva ordet. Ett viktigt stöd har ändtligen formen *af* däri, att jämväl dansk-norskan just för detta ord gjort ett undantag. Visserligen har en och annan börjat skriva *av*, t. ex. den originelle norske språkivraren Knudsen. Hittills har likväl *av*-stræveт ej väckt stor anklang.

Om man, som jag hoppas, bestämmer sig för *f*-reformen, finnas likväl några punkter, där man vid tillämpningen kan känna

sig en smula villrådig och om hvilka ett par ord här måste sägas.

Man kan t. ex. just med afseende på nyss gjorda undantag för *af* fråga, om det har någon tillämplighet på en sådan bildning som det med högtyskans *Ablass* paralella, ursprungligen lågtyska *aflat*, hvilket man ju på svenskt område icke kan upplösa i bekanta sammansättningsleder. Språkkänslan giver här lätt det riktiga svaret, den tvekar ej ett ögonblick om att ordet är sammansatt (sista stavelsen uttalas med vokallängd); den nödgar oss alltså att teckna *af* alldeles som i *aflåta*. På samma sätt skriva vi redan, enligt språkkänslans bud, *afund*, icke *afvund*, ehuru *und* icke i svenskan förekommer ensamt. Och om här tanken på *unna* kan påstås ha medvärkat till den riktiga delningen, så finnes i alla händelser ingen sådan möjlighet vid *ojäfaktig* och liknande ord, som vi teckna utan *fv* blott därför att språkkänslan uppfattar dem som sammansatta. Förmodligen har också vår benägenhet att, ortografernas påbud till trots, skriva *arvode* med blott *v* sin grund däri, att ordet uttalas som formellt sammansatt: *arr-vode*.

Viktigare än frågan om *af-lat*, *af-und* och dylika ord är emellertid frågan hur *v* bör behandlas före aflednings- och böjningsändelser. Skall man af *ljuv, kräva* bilda neutrum *ljuvt* eller *ljuft*, supinum *krävt* eller *kräft?* — Frågan har, beträffande de utländska orden, redan för längesedan blivit »satt under debatt». Den kan där formuleras så: skall man skriva *massift* eller *massivt*? På den förstnämnda beteckningens sida ställa sig här både den yttersta vänstern och den yttersta högern, både Rättstavningssällskapet och, som vi redan nämnt, RYDQVIST och Svenska Akademiens Ordlista. Samma form tillstyrktes också redan af Nordiska Rättstavningsmötet och beskyddas nu af LYTTKENS och WULFF. Den borde då anses vara mycket fast tryggad. Hittills har emellertid formen *massivt* lyckats hålla sig uppe såsom den allmännast gängse. Den förordas också af Stockholms Lärare-sällskap.

Med antagande af formen *massift* följer naturligtvis också antagande af *ljuft*, *kräft*. Det skäl som anföres för dessa former är att man icke i tvivelaktiga fall bör ändra det bestående. Det är tydligt, att det *v*, som slutar *ljuv*, framför det neutrala *t* lätt antager åtminstone en dragning till *f*. Detsamma inträffar också

vid tillägg af ett *s*, alltså i genitiven *grafs* och i passivet *trifs*. Rättstavningssällskapet har därföre ock fullt konsekvent behållit *f* jämväl i dessa former. HAZELIUS och LYTTKENS-WULFF ha däremot insett att en böjning som *grav-grafs* skulle vara för abnorm, och de ha på denna grund här, liksom i fråga om enkelskrivning af konsonant, gjort undantag för genitivt och passivt *-s*.

De hava härvid enligt min tanke ledts af en fullkomligt riktig känsla, — just den, som uttrycker sig i samhörighetslagen. Endast beklagar jag, att de ej låtit känslan leda sig ännu ett stycke längre väg. Det är alldeles godtyckligt att antaga ett närmare samband mellan nominativ och genitiv, aktiv och passiv än mellan maskulinum och neutrum, infinitiv och supinum. Det enda konsekventa är att låta samhörighetslagen här gälla i alldeles samma utsträckning som överallt annars.

Det är också blott skenbart, som det är mera konservativt att behålla *ljuft*, *kräft* än att, som jag vill, ändra dem till *ljuvt*, *krävt* på samma gång stamformerna bliva till *ljuv*, *kräva*. Den konservatism, som skyddar vissa enskilda ordformer, är vida mindre och af vida lägre rang än den, som skyddar en det hela behärskande princip. När Rättstavningssällskapet t. ex. efter *allmänn* skriver också *allmännhet* med två *n*, ehuru endast ett *n* är fonetiskt berättigadt, har det gått till väga alldeles så som jag anser riktigt i fråga om *f*.

Det är endast för den som direkt omsätter ett ord från gammal stavning i ny, som bevarandet af *f* i *ljuft*, *trifs* kan synas ha skäl för sig. Ställer man sig på det nyas egen botten, måste en böjning som *gräva-gräfs*, *ljuv-ljuft* förefalla lika underlig, som vi nu skulle finna böjningen *låg-låkt*, *blygas-blyks*, *rädas-räts*. Den ändring i uttal, som *v* i vissa fall kan undergå, är i intet afseende större än den som kan träffa *g* och *d* i de nämnda orden.

Från rent fonetisk synpunkt är enligt min erfarenhet förhållandet det, att *b*, *d*, *g*, *v* efter lång vokal behålla sitt uttal tämligen oförändradt framför *s* och *t*; likaså göra dubbelkonsonanter. I *globs*, *skydds*, *trögt*, *ljuvt*, *passivt* hör jag alltså vanligen ett ganska tydligt *b*, *d*, *g*, *v*. När däremot stamformen hvarken har ett kvarstående långt vokalljud eller ett långt konsonantljud, då närmar sig uttalet af de nämnda konsonanterna mycket till eller övergår alldeles i *p*, *k*, *t*, *f*: alltså *Ahaps*, *guts*, *hökt*, *pássift*.

Emellertid är bibehållandet af den ursprungliga konsonanten i dessa senare fall icke att räkna vare sig som omöjlig eller som oriktig. Tvärtom skola väl de flästa medgiva, att bevarandet däraf tillhör ett värkligen noggrannt uttal, om än icke det allmänna uttalet. Naturligtvis räknar jag mig icke här till godo ett medgivande af dem som i sitt omdöme bindas af den vanliga skriften.

Någon öppen anti-fonetisk tendens ligger sålunda icke i mitt yrkande, att man i enlighet med samhörighetslagen bör teckna *ljuvt*, *krävt*, *pássivt*.

En fördel vid denna ordning är att man så slipper ifrån flera icke homofona homografer, som nu finnas i vår skrift. *Dovt* och *doft*, *kravt* och *kraft*, *kravs* och *krafs*, *skavt* och *skaft*, *havs* och *hafs* m. fl. olikljudande ord komma nu också att få skild beteckning.

Vi befria slutligen på detta sätt en blivande skolgrammatik från det pedagogiska obehaget att till regeln om stammens oföränderlighet framför böjningsändelser foga ännu ett undantag: »*v* framför *t* och *s*, eller enligt andra blott framför *t*, förvandlas till *f*».

Den inskränkning i samhörighetslagen, som jag nyss föreslagit rörande abstrakt-bildningar på *t*, visar sig här särskildt af behovet påkallad. Om man skreve *jagt* efter *jaga*, borde man ock skriva *drivt*, *klyvta*, *lövte* efter *driva*, *klyva*, *lova*. Men att detta vore olämpligt, då man i alla fall nödgas behålla *f* i *kraft*, *förnuft*, torde nog de flästa anse. Formen *drift*, som vi icke kunna ändra, ger alltså ett nytt stöd åt stavningen *jakt*. Danskan gör också alldeles samma undantag; den bildar af *skrive Skrift*, men af *skæv* ett neutrum *skævt*, af *Liv* en genitiv *Livs*. *Kt*-ljudet skriver danskan överallt *gt*, ej blott där samhörigheten fordrar det, alltså *Lygte (lykta)* lika väl som *Jagt*.

Med anslutning till den danska skriften är jag böjd att i ännu ett annat fall, detta helt enstaka, emot regeln tillstyrka behållandet af *ft*. Det gäller supinum *haft* af *hava*. Värbets böjning är så oregelbunden, att formernas sammanhang ej torde göra sig starkt bemärkt; vokalkvantiteten är också olika och uttalet med *f*, så vidt jag vet, fullkomligt fast. Därtill kommer att det är fråga om ett hjälpvärb, i hvilket man bör ändra så litet som möjligt, och där ett undantag ur pedagogisk synpunkt intet betyder, emedan det så ofta inskärpes. Undandöljas bör

emellertid ej den svårigheten, att det mindre vanliga participiet af samma värb i alla händelser måste ha *v*: en *havd möda*, *ett havdt besvär*. Uttalet med *v* är i detta fall att anse som fullt riktigt.

Jag hoppas att ingen genom dylika små svårigheter, hvilka alltid uppstå även vid den minsta rubbning i det bestående, skall låta afskräcka sig från en reform, som i det hela är lika enkel som den är i och för sig önskvärd och just nu lämplig.

Såsom skriftligt uttryck för *v*-ljudet hava vi utom *f* och *fv* ännu en tredje abnorm beteckning, nämligen *hv*. Rättstavningssällskapet vill också i detta fall vidtaga reform. Förändringen står i nära sammanhang med den likaledes af sällskapet påyrkade förenklingen af *hj*, *lj*, *dj*, *skj*, *stj*. Alla dessa ändringar drabba mer eller mindre stumma bokstäver i ordens början. Men fastän bokstäverna äro stumma, må vi dock ej dömma dem alldeles utan ransakning.

Så mycket må först oförbehållsamt utsägas, att dessa bokstäver en gång, förr eller senare, måste aflägsnas ur vår skrift, om denna utvecklar sig i naturenlig riktning.

Men härmed är icke sagdt, att ändringen bör ske nu. Om det medgives, att alla de förbättringar i vår skrift som vore önskvärda icke kunna, ja, icke ens böra på en gång genomdrivas, så åligger det oss att först överväga, om icke skäl kunna finnas, som göra att ändringar i dessa stumma bokstäver snarare än flera andra böra sparas till en senare reformperiod.

Från den läsandes synpunkt kunna *hv, hj, lj* — de förbindelser, som frågan huvudsakligen gäller — icke sägas medföra någon kännbar olägenhet. Försöket att utsäga den begynnande konsonanten strandar i allmänhet på ljudförbindelsernas för svenska talorgan mycket obekväma form, och redan på lärjungens första stadium lär han sig att till och med besväret att försöka är onödigt.

Helt annorlunda med *f*, användt som tecken för *v*, och *e*, användt som tecken för *ä*; dessa äro värkligen tvetydiga, så att t. ex. skriften ej afgör hvilketdera uttalet är riktigt: *Elof* eller *Elov*, *lemna* eller *lämna*.

Vidare måste vi komma i håg, att en ändring i dessa teckengrupper, på samma gång som den icke just lättar läsarens

möda, för hans känsla är mycket stötande, ännu mera stötande än ändringarna i fråga om *f*. Dessa sista ändringar träffa antingen slutet af ett ord eller det inre af ett flerstavigt, alltså icke så kort ord. En ändring af *hv*, *hj*, *lj*, *dj* träffar däremot just ordets början; och LYTTKENS och WULFF ha uppenbarligen alldeles rätt i sin iakttagelse, att ordens begynnelsetecken långt mera sträva mot ändring än hvarje följande bokstav i ordet.

En statistik över tryckfel skulle visa, att sådana jämförelsevis ytterst sällan träffa ordens begynnelser. Korrekturläsaren märker dem genast där. En snabbtänkt läsare, som ögnar över sidan i en bok, ser troligen ofta endast en eller annan bokstav i ordens början och fyller ut återstoden genom slutkonst.

Borttagandet af ett ords begynnelsebokstav har därför vid hastig läsning nära nog samma betydelse för ordets igenkännlighet, som borttagandet af huvudet skulle ha för en persons identifiering.

Många af de ord, på hvilka enligt Rättstavningssällskapets förslag huvudet skulle bortamputeras, höra också till språkets allra vanligaste och även på denna grund svårast ändrade. Om *hv* förenklades, skulle en hel rad pronomina och pronominella partiklar ändra gestalt; vi skulle få skriva *vem, vad, var, vart, varje, vilken, evad, var ock en* — allt former, som se högst främmande ut och som dock talrikt skulle uppträda på hvarje sida i en bok.

Nästan lika anstötliga äro Rättstavningssällskapets *juv* (där halva ordet är ändradt), *jon*, *vit*, *jum*, *jussjen*, *juljus*, *julsjena*, för att icke tala om framtidsnamnen *Jo* och *Ven*. Ett påstående som det att *den som viskar han juger* förefaller helt parodiskt, och satsen *Var veten var veten I* liknar mest en gåta. *Järnspöken* komma att genom den nya ortografien göras betydligt mera solida än man hittills velat medge dem vara, och den gamla kvickheten om *järnkontoret* skall genom stavningsändringen komma att bli fullkomligen trivial — en olycka, som vi nu visserligen kunna bära med jämnmod. För dem bland oss, som uppleva den dag, när man hos RUNEBERG läser om huru Gustaf IV Adolf *jordade jälte*-konungens svärd kring sin midja med en uppsyn, som ej »för *sjämt* var *jord*» och därefter »*jick* ett *varv*» kring salen med jättelånga steg, eller om huru Sandels »*sjen* på sin ädla Bijou», medan »det *jöd* kring hans *jässa* av kulor ett

vin», eller om hur »*Varje* flicka har ett *järta*», — för dem kommer vår skrift att ha ett helt annat utseende än den nu har och en gång hade för skalden själv. Till och med ett kyrkomöte skall nödgas överlägga om ändringar i den nyligen antagna översättningen af Nya Testamentet, innan dessa reformer kunna tillämpas på »den mäst lästa af alla folkböcker». Åtminstone påminner jag mig ett ställe, som skulle bli tvetydigt genom utbytet af *hj* mot *j:* det, där de älste förmanas att »skicka sig icke som herrar över församlingen utan som föredömen för *(h)jorden*». Och vill man tänka också på andlig poesi, så skulle borttagandet af den ofta stumma bokstaven i början af ordet *Psaltaren* säkert för många synas som en värklig missfirmelse, genom den tvetydighet och den påminnelse om en gammal anekdot formen innebär.

Jag kunde anföra mycket annat liknande — alltsammans dock ingalunda som bevis att de ifrågavarande pleonastiska ljudbeteckningarna i sig själva äro oumbärliga för skriftens tydlighet, eller som en handräckning åt de vanans trälar, som måhända önska att de stumma bokstäverna alltid skola kvarstå. Jag har blott och bart velat ådagalägga, att en ändring här ej kan göras utan att på många punkter kännas som störande. Det finnes alltså nog anledning att ej gå allt för bröstgänges till väga och att hällre sätta denna reform i andra rummet än i första.

Bortkastandet af de stumma konsonanterna och förenklingen af *stj*, *skj* äro vidare i det hänseendet långt mindre motiverade än t. ex. *f*-reformen, att de icke som denna närma vår skrift till våra stamfränders, utan tvärtom sätta en ny klyfta emellan oss och dem. Om vi underkasta oss olägenheten att behålla den omtalade bristen i vår skrift, hava vi sålunda åtminstone den tröstén, att vi därigenom i någon mån underlätta den literära samfärdseln i vår Nord.

När de överflödiga ljuden en gång skola aflägsnas, vore det önskvärdt, att detta skedde på grundvalen af ett nytt »Nordiskt Rättstavningsmöte», som samtidigt kunde reformera i alla tre eller i två af de nordiska länderna — vissa reformer kunna ju måhända ej omfatta hela området.

Icke ens från rent fonetisk synpunkt sakna de stumma bokstäverna allt underlag. Också i detta hänseende är förhållandet här ett annat än vid *f* och *fv*. Vissa områden af

vårt land finnas nämligen, där den ena eller den andra af dem ännu lever kvar med tydligt uttal. Visserligen äro dessa områden mycket för litet omfattande att kunna yrka på sin rätt gentemot riksspråket, men de äro dock stora nog för att ej alldeles kunna förbises, när det gäller en förändring i något redan bestående, och när även andra kraftigare skäl tala för uppskov.

Så finnes pronominalordens *h* mångenstädes bevaradt, stundom visserligen blott därigenom att *v* går förloradt (*ha'* för *hvad, hocken* för *hvilken* o. d.), stundom så att *h* uttalas något skarpare, än som *k*, än som *g*. I åtskilliga delar af norra Sverge, särskildt i Norrland och Dalarne, liksom även i Finnland, uttalas ordet *hvass* och därmed likartade än som *kvass*, än som *gvass*; enl. RYDQVIST och P. v. MÖLLER höres en aspiration framför *v* (uttaladt som engelskt *w*) också i några Västgötabygder och i norra Halland. Mera sällsynt är ett hörbart *h* i *hj*, men också ett sådant förekommer, åtminstone i Norrbotten. Ett hörbart *l* i *ljus* och liknande ord träffas i Norrland och Dalarne samt på Gottland; några trakter i Västergötland behålla *l*, men kasta bort *j*. Förbindelsen *stj* i *stjärna* uttalas efter skrivtecknen åtminstone på Gottland.

Vidkommande *dj* i *djup, djärv* kan det enligt min åsikt nu icke alls vara tal om ett bortskärande af begynnelsetecknet. Intet bör ändras i skrift förr än full enighet om det rätta uttalet råder bland kompetenta domare. Och detta är ingalunda fallet här. RYDQVIST, som anser att *d* »hvardagligt föga höres före *j*», ALMQVIST, som icke ens uppräknar de ord, hvilka börja med *dj*, eftersom det där »ordentligen är *dje*-ljud, fastän det i hastigare och vanligaste uttal låter som *je*-ljud», SUNDÉN, som likaledes anser det orätt att upptaga *dj* och *nj* bland beteckningssätten för *j*-ljudet, AURÉN, som endast meddelar att »somlige» icke uttala *d* framför *j*, SJÖBORG, STRÖMBERG, KYLÉN, BJURSTEN, PIPON m. fl. som icke erkänna *j* som fullt högsvenskt uttal — alla dessa rösta emot förenklingen just af fonetiskt skäl.

SCHAGERSTRÖM har i Pedag. Tidskrift anfört det bästa man kan säga emot *d*. Dock är författaren själv så litet övertygad om ändringens befogenhet, att han i Rättstavningssällskapet röstat emot den. Han kan då svårligen hoppas att hans bevisning skall övertyga andra. Också LUNDELL har uttalat sig emot borttagandet af *d*. LINDER bestrider likaledes, jämväl han från uttalets synpunkt, den föreslagna åtgärden.

Alltså många goda namn emot förändringen. Och i sådana frågor har den som säger *nej* obetingadt vitsord mot den som säger *ja*. Annars stå visserligen ansedda språkmän också på den motsatta sidan, framför allt LYTTKENS och WULFF, som emellertid icke vilja ändra den gällande beteckningen, ehuru de ej erkänna *dj* som högsvenskt uttal. Vidare också FLODSTRÖM, hvars auktoritet dock minskas därigenom att han stöder sitt påstående att *d* icke »bör» höras i dessa ord på teorien att *d* här försvunnit samtidigt med att *göra* från ett äldre uttal *djöra* blev till *jöra* — en teori som faller inför det faktum, att finnarna ännu uttala *djup* men däremot säga *jöra*.

Om man blott erkänner så mycket som det, att man kan i högtidligt tal behålla *d* framför *j* utan att ett sådant uttal låter tillgjordt och pedantiskt, så är därmed också hvarje ändringsanspråk i detta hänseende tillräckligt vederlagdt. Och att man i högtidlig stil icke blott kan säga *djävul*, *djärv* o. s. v. utan också mången gång värkligen gör det, därom kunna meningarna knappt vara delade. Stundom faller en litet olika skuggning över betydelsen, allt efter som det ena eller andra uttalet väljes: *djävul* är t. ex. ett något mindre »fult ord» än *jävul*, det är liksom svept i en lätt eufemistisk slöja. På samma sätt höres *d* lättare i det mera patetiska *odjur* än i hvardagsordet *djur*. Att *djäkne* enligt LYTTKENS och WULFF snarare än de övriga orden uttalas med *d*, förklarar KOCK riktigt däraf att ordet i många trakter af vårt land ej är fullt folkligt. För min del uttalar jag af liknande grund alltid *d* i *djärv;* ordet tillhör ej det folkspråk, under hvars inflytande jag uppvuxit.

Med rätta betonar LINDER vikten däraf att — såsom också FREUDENTHAL intygar — hela det bildade Finnland uttalar *dj*. Det går ej an att här skjuta vårt syskonland ut ur räkningen genom anmärkningar om att det nu i vissa fall börjat gå sin egen språkliga väg. Så länge denna ej mer än hittills skett aflägsnar sig från den vi vandra, har Finnland alldeles lika rätt att rösta med i svenska språkfrågor, som hvarje i befolkningsantal eller social och literär betydelse motsvarande del af vårt eget land. Så kunna Englands och Amerikas språk i rätt många småsaker skilja sig från hvarandra — i det stora hela är utvecklingen dock gemensam. Icke så få ursprungliga »americanisms» ha efterhand vunnit erkännande som god engelska.

Utan allt slags tvekan måste jag sålunda till och med ur fonetisk synpunkt yrka på bevarandet af *dj*. Skulle det rent hvardagliga uttalet få vara reglerande för skriften, då borde vi t. ex. ur ordet *djuriskt* stryka ej blott *d* utan också *k* och stanna vid formen *jurist;* ty säkert är här ett hörbart *k* i hvardagstal lika ovanligt som ett hörbart *d*.

Det är väsentligen ur synpunkten af den svårighet det innebär för nybörjaren att riktigt placera de stumma begynnelsebokstäverna, som Rättstavningssällskapet vill aflägsna dem. Jag vill dock framhålla att svårigheten genom flera omständigheter minskas. Dessa bokstävers plats gör dem så bemärkta, att de bättre än andra skriftegenheter böra fastna i minnet. Deras ihågkommande är lätt just i samma mån som deras borttagande är svårt. Särskildt gäller detta naturligtvis där de ha stöd i folkdialekten. Till icke ringa del äro också orden så vanliga, att de därför ej lätt tecknas oriktigt af den, som icke har en alltför ytlig bekantskap med boken och skrivpännan.

Ett förhållande som vidare måste tagas i betraktande är det, att ganska många af orden vid sin sida hava nära befryndade släktord, i hvilka den stumma bokstaven blir hörbar. Sammanhanget mellan *hjälpa* och formerna *halp*, *hulpit* är så påtagligt, att det i hög grad måste stödja och underlätta bruket af *h* i detta ord. På liknande sätt hava *ljus*, *ljud*, *ljuga* stödjepunkten för sitt *l* i *lysa*, *lydelse*, *lögn*. Att *hjord*, *ihjäl* sammanhänga med *herde* och *Hel*, *ljuta* med *lott* och annat liknande inser man ej så genast; men sedan man en gång hört det, torde dylik lärdom ej för mycket tynga på minnet.

Jag tror sålunda icke att det brådskar så mycket med att aflägsna de visserligen överflödiga tecknen. Må de ännu en tid få presidera för sina respektiva ord, och om de på sin förnämliga plats befinnas ha litet att säga, så händer detsamma väl också stundom presidenter i tidsenligt inrättade, parlamentariska statssamfund.

Har redan angreppet mot dessa bokstäver ett visst radikalt tycke, så gäller detta ännu mer om Rättstavningssällskapets plan att utbyta *g* och *gj* mot *j*, så snart detta senare ljud höres. Det är här icke fråga om ett par tiotal af ord, utan minst om ett hundratal. Framför mjuk vokal är ju i vår skrift *g* hittills det

vanliga *j*-ljudstecknet; *j* förekommer endast i några få undantagsord — dem som många af oss förknippa med tanken på ALMQVISTS oförgätliga skildring af »den däjlige jägaren Jöns» och hans öden.

Alldeles detsamma som nyss sagts emot ändringen af *hv*, *hj*, *lj* kunde andragas också i fråga om ändringen af *g*: ömtåligheten af ordens början, överensstämmelsen med övriga skandinaviska språk, flera svenska munnarters uttal — *g* ljuder i vissa bygder hårdt som *g* även framför mjuk vokal, i andra som *dj* — slutligen sammanhanget med närbesläktade ordformer, där värkligt *g* höres, t. ex. *gick-gå, giva-gåva, gäss-gås*. Härtill kommer obehaget att nödgas ändra en mängd utländska ord och skriva t. ex. *majister, rejera, evanjelium*, ett obehag, som blir så mycket större, enär uttalet i en stor mängd fall vacklar mellan *g* och *j*, olika inom olika landsändar. Rättstavningssällskapet nödgas därföre under sitt *j*-ljud upptaga en lång ordlista, som anger stavningen af dessa tvivelaktiga fall. Och att denna listas innehåll icke faller så af sig själv utan måste noga studeras, inses däraf att ordet *sigill* upptages stavadt med *g*, efter ett uttal, som åtminstone enligt min erfarenhet är ganska litet vanligt.

Naturligtvis utbyter Rättstavningssällskapet också *g* mot *j* efter *r* och *l*, och skriver alltså *bärj, älj*. I denna reform hava de på sin sida LYTTKENS och WULFF, som anse en ändring här möjlig utan större anstöt, emedan orden ej äro så talrika och till en del ej häller så synnerligen vanliga.

Något väsentligt kan jag icke invända häremot annat än att ändringen, hur föga omfattande den är, dock för min och troligen de flästas känsla synes rätt stötande, ett förhållande, som torde bero därpå, att den förnämligast träffar helt korta ord och alltid stamstavelsen. Härtill kommer också en praktisk svårighet.

Det vanliga stavsättet kan uttryckas i följande regel: *J*-ljudet skrives med *g* efter *r* och *l* i enstaviga nomina (utom *sälj*, *smörj*) och i tvåstaviga på *-el*; dessutom i ett halvt dussin enskilda fall. — I fråga om afledda och böjda ords beteckning tillämpas naturligtvis samhörighetslagen.

Rättstavningssällskapets regel är ej mycket lättare; den måste uppräkna mer än ett helt dussin enskilda ord, dem nämligen, där man ofta säger *j* men på grund af vacklande uttal fortfarande bör skriva *g*. Visserligen nämner ej regeln mer än ett

halvt dussin och dessutom orden på *-urg*, men härtill komma åtminstone följande: *marg*, *margahanda (-faldig)*, *smärgel*, *spärgel*, *superkarg*, *exerg*, *Birger*, *orgor* (lika väl som *orgel*), *hälgedom*, *hälgerån*, *alg*. Ett gebit, där så mycken språklig vacklan ännu råder, bör kanske ej räknas bland dem, där reformen först skall genomföras.

En vinst åtminstone hava vi af att nu icke företaga någon ändring här: vi få behålla likheten med danskars och norrmäns beteckning. De skriva, som bekant, *Borg*, *Dværg*, *Bælg*. Det må tilläggas, att också några svenska bygdemål finnas, som ännu uttala hårdt *g* i de omhandlade ljudförbindelserna.

För att beteckna det ljud, som höres först i *sju*, *skepp*, eger vårt språk en brokig mångfald af beteckningar — man räknar ända till sjutton. De flästa af dessa, alla utom 4 eller kanske 5, tillhöra visserligen blott utländska lånord, men tydligt är att vi i alla fall här ega ett ortografiskt område, där förenkling vore högst önskvärd.

Af de olika beteckningar som förefinnas har *sj* på senare tider mäst haft att glädja sig åt ortografernas gunst och beskydd. Stockholms Läraresällskap, som behåller *schack*, *schackra*, *schavott* m. fl. med *sch*, skriver *sjabrak*, *sjatull*, *sjagg* och ännu några utländska ord med *sj*. Lyttkens och Wulff genomföra *sj* såsom tecken för detta ljud i utländska ord, utom framför mjuk vokal, där de skriva *sk*, såsom vi redan oftast göra i *maskin*, *skism*, hvarjämte de låta *j*, *ge* och några andra franska beteckningar för *sch*-ljudet kvarstå: *jurnal*, *gest*, *page*, *assiett* o. s. v.

Rättstavningssällskapet vidgar ännu mera området för *sj*: det låter det ej blott träda i stället för alla främmande *sch*-ljudsbeteckningar utan erkänner af alla inhemska beteckningar endast denna. Sällskapet inför alltså formen *själ* som tecken för alla våra olika ord *stjäl*, *skäl*, *själ* och *skjäl*, ifall denna sistnämnda form för djurets namn ännu får anses vara gångbar.

Dock är det sällskapets plan att efterhand utbyta detta *sj* mot ett eget tecken, för hvilket man föreslagit formen *ʃ*.

Denna sista utväg vore naturligtvis den bästa, om den blott ej så djupt grepe in i våra vanor och i vårt skrivspråks hela utseende. Gällde det att välja mellan ett nytt tecken och genomförandet af *sj*, så skulle jag för övrigt hällre taga det förra

alternativet, ty ändringen vore åtminstone fullt rationell och gjord en gång för alla.

Då jag emellertid är säker att frågan om en enhetlig beteckning för *sch*-ljudet är för tidigt väckt — om jag ock är mera optimist än LEFFLER, som för 11 år sedan trodde »århundraden vara erforderliga innan dylika förändringar kunna genomföras i vår skrift» — så anser jag det bäst, att vi se till hvad som kan göras till förbättring af det bestående med redan befintliga tillgångar och utan allt för radikala åtgärder.

Jag är ledsen, att min uppfattning här går i något annan riktning än den, i hvilken det sista årtiondets ortografiska författare nästan enhälligt velat leda oss.

Under nedskrivandet af denna lilla uppsats har jag mer och mer övertygat mig, att man ofta kommer till bättre resultat genom att skärpa sitt öra för den ortografiska känslans röst än genom att lyssna till de vetenskapliga ortografernas förslag. Jag skall söka visa att detta är fallet också här.

Först må emellertid sägas, att jag icke har någon ändring att föreslå med afseende på beteckningen af de inhemska *sch*-ljuden. Alldeles detsamma som talar för att ännu en tid låta *göra, hjälpa, ljus* behålla sina olika tecken för *j*-ljud, kan anföras som skäl att fortfarande skriva *skära, skjuta, sjunga, stjäla*. Sammanhanget med de former som våra skandinaviska fränder nyttja och dem som vissa svenska munnarter ännu bevara, sammanhanget inom själva vårt riksspråk t. ex. mellan *stjäla* och *stal*, *skära* och *skar*, *skjuta* och *skott*, *sjunga* och *sång*, — dylika förhållanden giva enligt min uppfattning så mycket stöd åt en olikformig beteckning af *sch*-ljudet, att vi kunna tillerkänna oss rätt att låta reformeringsarbetet på detta för den läsandes känsla så ömtåliga område anstå, tills andra mera oomtvistliga rättstavningsfrågor hunnit ordnas.

Det är på det utländska området, som vi måste börja våra förbättringsrön. Det är också där, som de flästa svårigheterna för nybörjaren äro samlade.

Det kraftigaste försvaret för *sj* såsom lämpligt framtidstecken för *sch* finner man i LEFFLERS skrift *I Rättstafningsfrågan* (1875). Här framhålles i synnerhet, dels att *sj* i motsats till det tyska *sch* är en rent svensk beteckning, dels att *sj* är bekvämare för handen.

Med behjärtande af dessa synpunkter finner jag dock andra som synas mig vara af högre betydelse.

Den viktigaste, ja enligt min tanke ensamt tillräckligt afgörande invändning, som kan riktas mot ett utsträckt bruk af *sj*, är att detta tecken talar med dubbel tunga, det är tvetydigt.

Särskildt när det gäller nedskrivandet af fullkomligt främmande namn eller ord ur mera obekanta (t. ex. utom-europeiska) språk, framstår klart olämpligheten af *sj* såsom *sch*-tecken. Förbindelsen *s-j*, bokstäverna uttalade som i *husjungfru*, är i vissa språk ganska vanlig och i alla händelser överallt tänkbar. Vi hava ju de bibliska namnen *Ahasja*, *Amasja* m. fl., där *sj* ej får uttalas som *sch*. Vi hava från ett annat språk *Kasjapa*, namnet på den indiske vise, och *vaisja*, namnet på indernas tredje kast; i många andra indiska ord står på samma sätt *sj*.

Ja, ej längre bort än i danskan och holländskan hava vi detta *sj* uttaladt såsom det skrives. Jag påminner i fråga om holländskan om *Klaasje* Zevenster, Lenneps också till vårt språk översatta roman, och om *Bosje*-männen i Syd-Afrika. En dansk har vanligen ganska svårt att lära sig uttala ett värkligt *sch*-ljud. Han uttalar namnet *Sjælland* såsom det skrives, icke alls som *Schälland*. Ofta utsäges ett *sk* i stället för *sch*-ljudet, så att t. ex. vårt *schablon*, *schamplun* (vanligen härledt ur det franska *échantillon*) dels har formen *Schablon*, dels formen *Skabelon*.

Liksom i Gamla Testamentets tid efraimiterna röjdes därigenom att de ej kunde uttala *sch* i *schibbolet* (Dom.B. 6: 12), så kan man nu i allmänhet lätt igenkänna en dansk på hans bristfälliga *sch*-ljud, även när han talar främmande språk.

På en omväg har denna danska språkegenhet kommit att få en pedagogisk betydelse också för oss. Genom Erslevs i våra skolor så spridda geografiska läroböcker har beteckningen med *sj* på sista tiden vunnit allt större användning vid beteckning af utländska ortnamn. Det redan sagda torde ha visat, att detta är att anse som mindre lyckligt. Den som ser ett *Asjanti* kan ej med någon säkerhet veta huru namnet bör läsas.

Någon sådan tvetydighet som vid *sj* förefinnes ej vid *sch*. Man kunde visserligen också här tänka sig en delning i *s-ch*, efter holländarnas uttal eller efter uttalet af det tyska *Bisschen*. Men då svenskan icke nu som fordom eger något *ch*-ljud, och

då det abnorma uttal af *sch*, som vi finna i namnet *Aschan*, är ett undantag utan hvarje betydelse, försvinner den nämnda svårigheten, och man kan vara alldeles viss att *sch* af en svensk läsare uppfattas som tecken för ett enda ljud.

Det är också denna beteckning, som man från gammalt hos oss hälst tillgripit, när det gällt att uttrycka *sch*-ljudet i ett alldeles obekant främmande ord.

LYTTKENS och WULFFS förslag att skriva *sk* framför len vokal, medan *sj* inskränkes till ställningen framför hård — ett förslag som vid germaniska lånord ofta är mycket tilltalande (t. ex. *skikt* t. *Schicht*, *geskäft* t. *Geschäft*, jfr *beskäftig*) — detta kan ej anses användbart för mera fjärrliggande. Att skriva den persiska staden *Schiras* som *Skiras* vore lika tvetydigt som att teckna dess namn *Sjiras*. Icke häller kan man lämpligen skriva *skejk, skimpans, skebeck, skellak* o. s. v. Vi hava ju *sk* såsom tecken för *s+k* i *skelett, skiss, skeptisk, skylight* och flera geografiska och personliga namn.

Ännu oftare skulle tvetydighet uppstå genom ett *sk* i ordens inre, enär ju *sk* i sådan ställning hos oss nästan alltid har hårdt uttal (*fiske, riskera* o. d.). Man besinne hur vilseledande det skulle vara att skriva *kliské*, *fisky*, i synnerhet då man har andra lånord, t. ex. *moské*, *baskyl*, med annat uttal af *sk* framför just samma vokaler. Ett *fotosken* skulle kanske synas mindre tvetydigt, och man får understundom se denna form mera instinktmässigt använd; men däri ligger då en folketymologisk omtydning af ordet — en omtydning, visserligen ej så fullständig som den, hvilken fått sitt uttryck i den vid något tillfälle ertappade skrivformen *40-sken*.

De skäl som anföras mot *sch* äro icke synnerligen bindande.

Sch är ej inhemskt, det är sannt. Men hvilka af våra ljudtecken äro inhemska? Allesammans ha de ju kommit till oss genom lån; våra bokstäver äro intet annat än utländskt importgods. Hade våra förfäder hyst prohibitistiska åsikter i fråga om skrivtecken, skulle vi nu visserligen varit skonade från alla ortografiska strider, men vi skulle också fått umbära mycken literatur af djupare betydelse.

Det gäller ju här för övrigt icke att införa en ny beteckning utan blott att på lämpligt sätt reglera användningen af en, som redan har flera hundra års hävd bland oss. Det gäller icke häl-

ler att tvinga *sch* in i våra svenska ord, frågan rör blott de främmande ordens beteckning.

Sch är obekvämare att skriva än *sj* — den anmärkningen är också riktig. Men åtminstone så länge frågan gäller blott införandet af *sch* i utländska ord, betyder denna obekvämlighet icke mycket; den drabbar oss så sällan, att dess tyngd kan räknas såsom nästan fjäderlätt.

I vår nuvarande skrift är *sch* det regelbundna tecknet för *sch*-ljudet i slutet af ord, och från denna plats är det ytterst svårt att förtränga. Till och med den, som med sitt förstånd afgjordt ställt sig på den ortografiska reformens sida, skall nog ha svårt att hindra sin känsla från att till en början mottaga formen *ûsj* med just detta utropsord. Ett *misjmasj* och ett *ritsj ratsj*, ett *punsj* och ett *desjarsj* torde ej häller lätt kunna vinna framgång.

Behåller man däremot *sch* i ordslut, så kan man också möjligen tänka på att utvidga dess område så mycket, att vår stavning därigenom i detta hänseende vinner en större konsekvens och enkelhet. Lika väl som vi skriva *mustasch*, borde vi kunna skriva *fastasch*, *bagasch*, och på samma sätt övriga ord, som hittills haft *-age*. Ändringen skulle naturligtvis också omfatta de fall, där *-asch* genom afledning komme att stå inne i ordet: *plymascherad* skulle stavas efter *mustascherad*.

Jag vågar ej utsträcka mitt förslag utöver ändelsen *-age*, hvilken emellertid enligt LYTTKENS och WULFFS förteckningar omfattar de allra flästa här afvikande ord. Ett *losch*, ett *pasch*, ett *oransch* se ännu allt för främmande ut.

I överensstämmelse med de citerade författarna vill jag också låta de i böjan och inuti några romaniska, mäst franska lånord förekommande *sch*-ljudstecken *g*, *j*, *sc* behålla sin plats. Jag vill ej med Rättstavningssällskapet skriva *sjanger*, *sjäst*, *sjalu*, *prosjekt*, *sjysjera*, *kresjendo*, *Eusjen*, *Sjyli*. — Uttalet är också i många fall vacklande mellan *g*, *j* och *sch*, och Rättstavningssällskapets regel måste därför innehålla en rätt besvärlig uppräkning af ord sådana som *dirigent*, *elegi*, *redigera*, *religiös*, *sjëpter*, *konvalesjent*, *disjippel* m. fl.; en ny svårighet sättes på detta vis i stället för den gamla.

Lyckligtvis träffas dessa abnorma *sch*-ljudstecken mäst i ord som äro föga folkliga. De flesta hava sin spridning väsentligen inom kretsar, som genom insikt i de främmande språk, från

hvilka orden äro hämtade, finna den främmande beteckningen mera naturlig än en som följer svenska skrivlagar. Det är obekvämt att ha två skilda former för ett ord som språkkänslan uppfattar som enhetligt. Den som är hemmastadd med fransmännens skriftsystem underkastar sig en uppoffring, när han i svensk skrift ändrar t. ex. *corps* till *kår*; och han är ej skyldig att göra en sådan uppoffring, om ej det ord som frågan gäller värkligen har en någorlunda allmän spridning i sådana svenska kretsar, för hvilka fransmännens beteckning är alldeles främmande.

Denna viktiga synpunkt vid nationaliseringen af lånords stavning har med orätt hittills varit alldeles förbisedd.

En afgjord fördel har *sch* framför *sj* vid försvenskningar af främmande ord: den att mindre ändra deras utseende.

Först och främst gäller detta naturligtvis om de tyska orden, då ju dessa alltid redan ha samma beteckning: *schakt*, *schattera*, *schäck*, *schäferi*, *bischoff*, *hirsch*-fångare o. s. v. *Marschalk*, *schabrak*, *scharlakan*, ha sitt *sch*-ljud närmast från tyskan, och de böra ej hädanefter få tynga vår rättstavning med en särskild regel.

Men också fransmännens vanligaste *sch*-tecken, *ch*, ändras lättare till *sch* än till *sj*. Vi hava redan, visserligen delvis efter tyskt mönster, *schäs*, *schavott*, *schablun* eller *schamplun*, *schagräng*, *schock* (fr. *choc*), *schasa* bort (fr. *chasser*), *schalott*-lök (fr. *échalotte*, lat. *cepa ascalonica*, lök från Askalon) m. fl., för att icke tala om *kapuschong*, *manschett*, *brosch*, *plysch* (fr. *peluche*), *retusch* (fr. *retouche*) o. d.; och jag tror att vi utan svårighet kunna besluta oss för *scharad*, *scharlatan*, *schampinjon*, *scharpi*, *schoklad*, *schiffonjé*, *schikan* och andra. Flera af dessa former, t. ex. *schoklad*, *schikan*, finner man redan så tidigt som hos MOBERG (1825).

Också det ängelska *sh* kan jämförelsevis lätt ombildas till *sch*. *Schagg* är redan vanligt, likaså *schellak* (egentligen *shell-lac* »skal-lack»), *schal* har på sista tiden börjat växla med *sjal* men är dock ännu kanske brukligast; *schoddy* och *scherry* följa lätt med.

På detta sätt får man utan att synnerligen mycket aflägsna sig från vanligt bruk en gemensam beteckning för *sch*-ljudet i nästan alla de för språksinnet visserligen utländska men dock någorlunda bekanta ord, som hava värklig betydelse för svensk rättstavning.

Det viktigaste undantaget blir ändelsen *-tion*. Men här är uttalet så vacklande, att en ändring utan tvifvel måste anses olämplig: man har till och med tre olika uttal: *ambitjon*, *ambitschon* och *ambischon*. Mig förekommer det första uttalet med *-tjon* såsom kanske mäst noggrannt; jag har mig bekant, att Rättstavningssällskapets främste man också önskat denna beteckning. Den utbyttes likväl af öfriga kommitterade mot *-tsjon*. Likså utbyttes de enligt min uppfattning bättre formerna *inskription*, *redaktion*, *funktion* mot *inskripsjon*, *redaksjon*, *fungsjon* o. s. v.

Då saken är så tvistig, må ingen rubbning göras, i synnerhet som detta fall knappt kan äga pedagogisk betydelse. Ändelsen *-tion* inläres en gång för alla och förekommer i så många ord, att dess stavning icke lätt kan glömmas. Ett skäl som, jämte det hvardagligaste uttalet, ofta åberopas för tecknandet af *-tion* utan *t* är det att intet *t* höres i franskan i sådana ord som *ambition*, *rédaction*. Skälet är mycket svagt och dessutom ohistoriskt. Vi ha upptagit denna lånordsform med det äldre franska uttalet, där *t* hördes, och vägen har för de flästa orden gått över Tyskland, där också *t* uttalas. Förhållandet är alldeles likartadt med afseende på ord af formen *batalj*, *detalj*, och dessa önskar väl ingen efter nutidens franska uttal ändra till *bataj*, *detaj*.

Om formen *-tion* bibehålles, torde språksinnets fordran på likformighet bäst tillfredsställas, om *-ion* behålles också i de mindre vanliga fall, där uttalet ej är vacklande, t. ex i *recens-ion*, *reflex-ion*. För känslan utgöra alla dessa bildningar på *-tion*, *-sion*, *-xion* blott en enda kategori; de tjena nästan alla att bilda abstrakta af jämsides stående verb: *addera-addition*, *dividera-division*, *reflektera-reflexion*.

Liksom det vid *sch*-ljudet är de utländska orden som mäst vålla besvär, så är det ock de som försvåra *s*-ljudets beteckning. Även här måste jag anse det senast gjorda rättstavningsförslaget allt för hänsynslöst. Jag kan ej förmå mig att skriva så internationella ord som *centimeter*, *centigram* med *s*, alltså icke häller *cent-ner*, *pro-cent*. Ett *sesjon*, som innesluter både *cession* och *session*, ett *sypress* för *cypress*, ett *kodisill*, ett *synisk*, ett *siseron*, ett *et setera* kunna ej ännu ha mycket hopp om framgång. Bättre att också här skrida fram försiktigt, blott alltid stadigt i den rätta riktningen. En och annan erövring för den naturliga beteck-

ningen med *s* torde nog stå att vinna, om man allenast sätter den ortografiska murbräckan på det rätta stället.

Vår skrift har redan i åtskilliga ord infört *s* för ett ursprungligt *c* eller *ç*. Allmänt skriva vi *fason*, *fasett*, *fasad*, *berså*, *kalsonger*, *siffra*, *sedel*, *selleri* (fr. *céleri*), *glasera*, *glasyr*, *kansli*, *porslin*, *sinkadus* (innehållande de franska räkneorden *cinq* och *deux*), *konsert* eller *konsär*, *persedel* m. fl. [1]).

Särskildt i slutet af ord är *s* i det närmaste genomfördt: *sås*, *ras*, *polis*, *servis*, *duodes*. Till och med ett *glass* kan nu anses stadgadt, då både DALIN och SUNDÉN-JANZON upptaga denna form som den riktiga. Efter *ras* bör man väl kunna skriva *gras*. För *spencer*, ett klädesplagg, som har sitt namn efter en engelsman SPENCER, skriver man *spens* (*späns*). Ordet har uppfattats som en pluralbildning; flera klädesplagg ha ju flertalsformade benämningar (*byxor* o. s. v.).

Från ordslutet har *s* kommit in i midten af åtskilliga ord och kan lämpligen införas i flera. Efter *prins* skrives *prinsessa*, efter *grimas grimasera*, efter *annons annonsera* o. s. v. På samma grund bör man skriva och skriver väl redan ofta nog *balans-era*, *nyans-era*, *provins-iell*, *kommers-iell*, *finans-iell*, *finans-iär*, *lans-ett*.

En ordgrupp, som särskildt anses innnehålla ortografiska svårigheter är den som slutar på *-isera*. Man skriver allmänt *magnetisera*, *poetisera*, *botanisera*, *elektrisera*; åter andra ord hava allmänt *c*: *musicera*, *fabricera*, *publicera*. Ett och annat finnes som vacklar: åtminstone gäller detta om *kritisera*.

Här tyckes ju godtycket råda och ortografens ingripande vara fullt befogadt. Om man af *botanik*, *praktik*, *politik* kan bilda former på *-sera*, borde man lika väl kunna bilda sådana af *musik*, *fabrik*, *publik*. Jag hade redan här nedskrivit ett yrkande i denna riktning och ville endast från *-isera* undantaga de fall, där *c* tillhör stamstavelsen: *ex-plic-era*, *klassi-fic-era*, *de-dic-era*.

---

[1]) *Persedel* är otvivelaktigt det franska *parcelle* överförsvenskadt, såsom då man får höra *kärlek* af folket finurligt uttaladt som *käderlek*, efter analogien af *lärsko* = *lädersko*. Ett alldeles liknande fall finnes möjligen redan i PEDER SVARTS gamla krönika. När där omtalas, huru Peder Sunnanväder och Mäster Knut under folkets åtlöje infördes i Stockholm, heter det att "bij löparna" utropade den förre såsom "*Her Peder Cancelläder Synnanwäder*". *Synnanväder* var en finare form för det säkert redan då folkliga *synnanvä'r;* alltså borde ju, tyckte man, *cancelär* också på herrskapsvis heta *cancelläder*. — Anses denna förklaring vara för vågad, så får man antaga ett skrivfel.

Men som vanligt kände jag mig något misstrogen i fråga om tillvaron af ortografiska nycker. Vid något eftersinnande insåg jag också, att även här en mycket naturlig princip följes. Den är, som för övrigt hvar och en lätt skall märka, att *c* nyttjas så snart vid sidan af orden på *-ik* någon mera bekant afledning finnes med *k*-ljud; annars skrives *s*. Endast måste ändelsen *-iker (-ikus)* lemnas ur räkningen.

Man skriver alltså *publicera* och *kommunicera* på grund af *publikation*, *kommunikation; musicera* och *fabricera* på grund af *musikant*, *fabrikant*. Däremot med *s* utom flera förut nämnda: *kurtisera*, *fantisera*, *idealisera*, *moralisera*, *magnetisera*, *tyrannisera* och många andra. Jag känner intet annat ord än *rubricera* som ej fogar sig i regeln. *Kritisera*, som vacklar, har vid sin sida blott en enda mera ovanlig *k*-form, nämligen *kritikast*, hvilket ord likväl snarare anknytes till *kritik* än till *kritisera* och därför ej innebär tillräckligt skäl för ett *c*. Det är just på samma grund som nyssnämnda ändelse *-iker* ej räknas. Den är ej bildad af värbet och kan därför intet upplysa om dess konsonant; man har ju t. ex. ett *fysiker*, vid hvars sida intet värb *fysisera* står.

Då regeln om afledningar med *k* innehåller den bästa vägvisningen vid stavningen af de fall, där *c* är stamkonsonant (jfr *explik-ation*, *klassifik-ation*, *dedik-ation*) skulle det förslag, jag påtänkt, i själva värket inneburit en ortografisk försvåring i stället för en lättnad. Jag har också vidrört denna fråga mindre för att omtala den lilla regel, jag funnit, än för att på ännu en punkt visa, huru mycken förbisedd ordning råder i vår skrift och huru varsam den hand bör vara, som vill ingripa reformerande i en på historisk och naturlig väg uppvuxen ortografi.

Om man betraktar den nu omtalade ordgruppen i ljuset af en något äldre tid, inser man allra bäst, huru korrekt samhörighetslagen här värkat. Man skrev då också *public-ation* med *c*. Ögats fordran på en så mycket som möjligt likartad form i det motsvarande värbet framtvang alltså fullkomligt naturligt just ett *public-era*.

Huru man rättast skall skriva sådana ord som *accent*, *vaccin* är en fråga, om hvilken den sista tidens ortografer uttalat olika meningar. Då *c*-ljudet överallt annars utbytes mot *k*, där det har detta ljud, vore det tydligtvis inkonsekvent att ej här göra likaså. Om den punkten gäller ej häller striden, utan huru vida det ej vore så godt att ändra båda *c*-tecknen på en gång i ljud-

enlig riktning, då man i alla fall skall ändra det ena. Flera författare vilja att vi skola bestämma oss för formerna *aksent, vaksin, oksident* o. s. v.

Om man överallt satte *s* i stället för *c*, när *c* betecknar hväsljudet, vore saken ej alls tvivelaktig. Men så länge detta ej sker, måste man taga samhörighetssynpunkten med vid övervägandet. Man inser då, att en dylik stavning skulle komma att rycka t. ex. *ak-session, suk-session* från deras närmaste släktingar *cession, koncession, pro-cession* och narra den läsande att söka deras förbindelser under en helt annan stam, *session*, med hvilken de intet ha att göra. Likaså bleve *ak-sept* skild från *kon-cept, re-cept* o. s. v. Jag föredrager därför att i dylika fall behålla *c*, och skriver *akcent*, såsom ordet också tecknas på titelbladet af Kocks stora och utmärkta arbete om *Svensk akcent.*

Utbytandet af *z* mot *s* i alla ord, som äro att räkna såsom fullt upptagna i vårt språk, har ingen betänklighet. Redan för 60 år sedan fann Moberg formerna *horisont, lasarett, sicksack, sigenare* vara »allmänna». Dock bör man ej anse att ett »fåfängt zäta vankar» alldeles till överlopps, ty i mindre vanliga, t. ex. blott vetenskapliga ord såsom *zeugma, zirkon* bör det enligt förut framstälda grundsats stå kvar. Då ordet *zoologi* vid sin sida har en hel mängd dylika lärda uttryck, som ej lämpligen kunna ändras (*zoofyt, zooterapi, zoofor, bryozoer, epizooti*), vore jag böjd att låta också vetenskapens namn behålla sitt *z*. Jag vet ej om det är därför att ordet *zon* ännu ej är tillräckligt hemvandt hos oss eller blott därför att det är så kort; det bjuder emellertid mot min känsla att ändra stavningen däraf. Det senare skälet är väl det som gör en ändring af *scen* till *sen* så svår.

En nära granne till *z* är i vårt alfabet *x*, och liksom *z* har också denna bokstav på sista tiden varit i onåd hos våra nystavare. Redan det Nordiska Rättstavningsmötet fällde däröfver en förvisningsdom, hvars utförande emellertid tills vidare fått anstå. Denna punkt upptogs nämligen ej i Hazelii »övergångsförslag».

Det skäl som enligt motiveringen för mötesbeslutet kraftigast talar för ersättandet af *x* med *ks* är, att »denna bokstaf är i de nordiska språkens bokstafsrad den enda som utmärker en förbindelse af flere ljud; men bokstavsskriften bör alltid upplösa orden i deras särskilda ljuddelar och söka återgifva hvarje ljud genom ett särskildt tecken».

Skälet är, såsom vi se, något teoretiskt och icke mycket bindande för den som insett — hvad man under fonetikens första dagar i vårt land ej förstod så väl som nu — att vårt alfabet blott vill och blott förmår fylla rent praktiska behov. Är en kombination af två bokstäver till ett tecken bekväm, så är den också ortografiskt berättigad, lika visst som användandet af förkortningar för hela ord, som *etc.*, *hr* o. d.

Någon ökad bekvämlighet, värd att tala om, kan man enligt min tro icke just anse sig vinna genom tecknet *x* för *ks*, och gällde det att bilda en ny svensk skrift, borde detta tecken näppeligen införas.

Men då det nu en gång finnes, ha vi blott att överväga, om de olägenheter det vållar äro så stora, att de motivera en ändring däraf.

N å g o n olägenhet medför tecknet obestridligen. Det lämnar alltid nybörjaren en ytterligare möjlighet till oriktig bokstavering. Så länge det finnes, kan han skriva icke blott *slagsmål* och *slaksmål* och *slacksmål* utan även *slaxmål.*

Men just detta sista exempel skall visa oss, att den vinst, man skulle göra på ett utstötande af *x* ur alfabetet, bleve ytterst ringa. Jag förutsätter härvid, att man erkänner att ordet *slagsmål* stundom uttalas *slaksmål* men det oaktadt bör skrivas med *g*.

Regeln för användandet af *x* är nämligen följande mycket enkla: *ks*-ljudet skrives med *x*, såvida ej samhörighetslagen förbjuder det.

Så snart vid sidan af ett ord med ljudgruppen *ks* står ett släktord, som innehåller ett *k*, ett *ck*, ett *g*, måste detta kvarhållas, och *x* blir då omöjligt.

Men därigenom att flera olika möjligheter till teckning af *ks* finnas, mellan hvilka lärjungen måste välja, skulle han, även om *x* aflägsnades, ej kunna slippa att uppställa och besvara frågan: Finnes ett släktord utan *s* och huru lyder det?

Vägen till en riktig teckning af *ks* går sålunda alltid förbi *x* såsom sin första station. Man måste, som det heter i algebran, preliminärt lösa problemet »i anseende till *x*», innan man kan lösa det i anseende till *ks, cks, gs*.

Tyskarna använda sitt *x* alldeles enligt samma regel som vi. De skriva *Hexe,* men *link-s, knick-sen, flug-s.* Dock hava de den ytterligare svårigheten, att de i många ord skriva

chs för *x: Fuchs*, *Lachs* o. s. v. Tyskarna ha dessutom samma lag för användningen af sitt *z:* å ena sidan *Lanze*, å den andra *Land-s*, *Hut-s*.

I ett par fall kan man, dock blott skenbart, hos oss tala om undantag från nyssnämnda *x*-regel: då vi skrifva *baxna*, fastän ordet är bildadt af *bak* och egentligen betyder »studsa tillbaka», samt då vi skriva *flux*, fast ordet sammanhänger med *flyga*. Hvar och en inser lätt att dessa fall ej äro värkliga undantag. Orden sammanhänga ej längre för tanken, och de behöva då ej häller göra det för ögat. I Tyskland, hvarifrån vi fått vårt *flux*, skrives det *flugs*, ty där har man ännu substantivet *Flug*. Likså skriver man där *stracks* i stället för vårt *strax*, ty man har där stamordet *strack*, som vi sakna.

En liten fördel ha vi af *x:* den att vi alltid veta att föregående vokal är kort; jfr orden *vax, sax, byx, käx, tax* med genitivformerna af *vak, sak, byk, käk, tak*. Genom ändring af *x* till *ks* skulle sålunda olikljudande ord, som nu också äro olikskrivna, komma att sammanfalla i en enda beteckning.

Då sålunda den pedagogiska vinsten är högst ringa, om någon, och då ur läsbarhetens synpunkt till och med ett litet skäl talar för *x* — och då härtill kan läggas att också de med oss närmast befryndade folken (danskarna trots RASKS ändringsförsök) ännu allmänt ha kvar sitt *x*, så må också vi tills vidare få behålla vårt. Våra pedagoger må framgent stå den ledsamma risken att bli undfägnade med ett *rixdaxman*, ett *lyxalig*, ett *taxam*, ett *åxå* — af lärjungar som stava på slump och som skulle kunna skriva orden lika befängdt (t. ex. *rigsdacksman*), även om de intet *x* hade i sin rättstavningslära.

Liksom *x* är att anse som en sammandragen form af *ks*, så bör *ck* räknas som en bekvämare förkortning af *kk*. Ingen bokstav i vårt alfabet har en så invecklad form som *k*; den bör därför också ha större rätt än någon annan att förkortas.

Hvad som emellertid kunde tala för att »upplösa förkortningen» och skriva två fulla *k*, är den omständigheten, att våra närmaste grannar ha denna ovigare beteckning. Men icke ens Nordiska Rättstavningsmötet ville här reformera vår skrift; det ansåg att *ck* hos oss såväl som hos tyskar och engelsmän kunde försvaras just som förkortning; endast vid delning på två

rader borde skrivas t. ex. *tak-ka*. Så har nu sedan också den officiella ortografien stadgat för de tyska skolorna.

Om lärjungen, såsom HAZELIUS föreslår, vid innanläsning vänjes att namngiva *ck* såsom *kk*, kan denna beteckning näppeligen vålla någon märkbar pedagogisk olägenhet. En förvandling af *ck* till *kk* har alltså blott ett teoretiskt intresse, och för ett sådant bör man icke skynda att göra en så skarpt i ögonen fallande ändring i vår skrift, förr än andra viktigare lyckats.

För det ljud som börjar orden *tjära* och *kära* har ej Rättstavningssällskapet föreslagit något gemensamt tecken. Efter hvad jag sagt om ändringen af andra begynnelsekonsonanter förstår man lätt, att jag finner denna oväntade hovsamhet af sällskapet fullt riktig och mycket prisvärd. Införandet af *tj* för lent *k* skulle i detta fall varit så mycket mindre på sin plats, som i en stor del af Sverge de ifrågavarande orden icke alls innehålla något *t*, endast ett slags förstärkt *j*. Man bör därför hälst ej ändra förr än man kan få ett eget tecken för detta ljud, såsom de slaviska språken sedan länge ega. LUNDELL har riktigt framhållit den nämnda fonetiska betänkligheten af en ändring i detta fall.

Under det *x* betecknar två ljud med en bokstav, betecknar omvändt *ng* ett ljud med två bokstäver. Intet europeiskt språk har utbildat ett eget tecken för detta enkla ljud, åt hvilket likväl redan den klassiska forntiden givit ett eget namn, *agma*, bildadt efter mönstret af det grekiska namnet på *g*, *gamma*. I sanskrit, malajiska m. fl. utomeuropeiska skriftsystem har man också en särskild bokstav för detta ljud.

Vissa ortografiska svårigheter äro hos oss förbundna med *ng*-ljudet. Det skrives på tre olika sätt, som kunna exemplifieras genom orden *häng*, *hägn* och *hank*.

Regeln är dock för svenska ord ganska enkel; den kan, då beteckningen i *häng-ning* endast är ett genom den allmänna samhörighetslagen föreskrivet undantag, bekvämt rymmas på två rader: *ng*-ljudet skrives *ng*, utom framför *k* och *g*, där det skrives *n*, och framför *n*, där det skrives *g*.

Rättstavningssällskapet vill låta beteckningen med *g* försvinna, så att man t. ex. skriver *rängn, lungn*.

En viktig omständighet finnes likväl som talar mot denna ändring. Genom en granskning af ordförteckningarna i WULFFS och LYTTKENS' större arbete finner man, att inemot halva antalet af de ord, som härigenom komma i fråga till ändring, ha ett vacklande uttal.

Den skrivande vet för närvarande utan vidare, att t. ex. ordet *ögna* bör skrivas med blott *g*, det må uttalas *öngna* eller *ög-na*.

Skall Rättstavningssällskapets regel följas, måste genom ortografien det ena af dessa uttal stämplas såsom icke högsvenskt.

Andra lika tvivelaktiga fall äro *digna, segna,* till-*egna, hugna, hägna, fägna, sägner, vägnar, tignarman, mahogni* m. fl. För att kunna genomföra sin stavningsförbättring måste Rättstavningssällskapet sålunda först och främst fastställa, hvilketdera uttalet som i hvart och ett af dessa ännu ej stadgade fall är det rätta, vidare också ålägga lärjungen att inlära den så bildade listan.

Jag fruktar att både svenska språket och lärjungen skola känna sig mindre tacksamma för den »lättnad», som bjudes under sådana villkor.

Ett ytterligare skäl mot ändring i detta fall ligger däri, att den åstadkommer en icke på uttalet grundad skillnad mellan svensk och dansk-norsk skrift. Mot vår nuvarande stavning *vagn, välsigna* svarar ju alldeles våra stamfränders *Vogn, velsigne.*

Såsom i flera andra frågor, så intager också i denna LUNDELL en försiktigare ståndpunkt än Rättstavningssällskapet. Åtminstone nämner han icke *ng*-beteckningen på listan af de reformer, som han vill föreslå (*I Rättstafningsfrågan* s. 124 f.).

Rättstavningssällskapet vill också på ett annat område betydligt utvidga bruket af *ng*. Det insätter denna beteckning i en mängd utländska ord, som hittills skrivits med *n*. Det förordar t. ex. formerna *pangsjon, sjangtil, fångd* o. s. v.

I någon mån understödjes sällskapet här af LYTTKENS och WULFF, som visserligen gå allt för varsamt till väga för att i något af de nämnda exemplen vilja yrka på ett *ng*, men som däremot anse, att man bör kunna skriva *alliangs, annongs* o. d.

Mot denna mera hovsamma reform skulle jag i princip icke hava något att invända. Dock stöter man vid genomförandet på så många svårigheter, att jag också här dels ur språk-

lig, dels ur pedagogisk synpunkt anser en ändring för närvarande mindre lämplig.

Förhållandet är nämligen, att språket jämväl på detta område är ytterst vacklande.

Skola orden *fajans*, *ambulans*, *distans*, *instans*, *korrespondens*, *preferens*, *differens*, *kvintessens*, *dispens*, *intressant*, *briljant*, *guvernant*, *konsert*, *fontän*, *fransäs*, *volontär* skrivas med *n* eller *ng*?

Jag bör upplysa, att Rättstavningssällskapets regelbok skriver hälften af dessa ord på det ena och hälften på det andra sättet. Må läsaren nu själv söka att gissa hvilka. Jag vågar tro att han icke skall lyckas, och jag misstänker nästan att till och med Rättstavningslärans upphovsmän själva vid ett och annat af orden skola behöva »se efter i sin bok, hvad de hava för åsikt».

Liknande svåra fall finnas i mängd. En rättvis fördelning af dem på olika stavsätt möter mycket stora svårigheter och kommer att tynga rättstavningsläran med besvärliga ordförteckningar.

Alla ortografiska svårigheter lösas ytterst lätt för de nyss uppräknade fallen och för de allra flästa återstående ur en synpunkt, som redan förut flera gånger visat sig användbar vid ordnandet af kinkiga rättstavningsområden. Man skiljer de formellt utländska orden från de formellt inhemska. Regeln blir då: I formellt utländska ord skrives *ng*-ljudet före konsonant med *n*.

En sådan regel bör så mycket mindre ingiva oss någon betänklighet, som vårt uttal otvifvelaktigt här mer och mer går i riktningen af en ändring från *ng* till *n*.

Alltså först och främst alla ord med betoning på annan stavelse än den första skrivas med *n*. Dessa utgöra den långt övervägande huvudmassan af dem som här komma i betraktande.

Regeln behöver, så vidt jag ser, ingen annan inskränkning än den självklara att *inkognito* ej kan skrivas *inkonnito*.

Vidare böra några få enstaviga ord, till en del med vacklande uttal, på grund af egendomliga ljudförhållanden fortfarande ha rätt att stavas med utländsk beteckning: orden *plansch*, *bransch*, *fond*, *rond*, *blond*, *sond*, *frond*, *front*, *brons*. Intet svenskt språksinne torde uppfatta dessa ord såsom inhemska, så länge de behålla uttalet med *ng*.

Det till uttalet vacklande *plomb* skrives med *mb* även af Rättstavningssällskapet.

Ordet *genre* röjer sig hvarken genom akcent eller andra ljudförhållanden som osvenskt, men det är för litet naturaliseradt att behöva ändra sin stavning. Rättstavningssällskapets *sjanger* omgestaltar också ordet på ett allt för stötande och radikalt sätt.

Den svårighet, som ligger däri att *a*-ljudet framför *ng* i vissa franska lånord tecknas med *e* — såsom just i *genre* — kunna vi tyvärr icke slippa ifrån, ty också här vacklar uttalet i många fall. Så i *differens, entusiast* m. fl. Rättstavningssällskapet lättar icke häller här lärjungens möda, när den för vissa fall stadgar stavningsändring, för andra åter ser sig nödsakadt att bliva vid det gamla.

I ordslut har redan *ng* hunnit bli ganska allmän beteckning vid utländska lån. *Talang*, *salong*, *maräng* stöta numera ingens öga; till och med ett *poäng* förordas af flera, t. ex. af LINDER, och det torde ej möta svårighet.

Just i ordslut är vår svenska ortografi mäst villig att ombilda de utländska lånordens stavning; därom vittna utom här nämnda fall också *trikå*, *resår*, *ragu*, *supé* och liknande former. Skälet är helt visst, att de svenska böjningselement, som här tillstöta, mana till försvenskning af den orddel som närmast föregår. Man kunde möjligen skriva *douche* men omöjligt *douchea*, *douchening*; och konsonanter, som efter franskt språkbruk äro stumma eller ha ett ändradt uttal i ordslutet, t. ex. *t* i *tricot*, *n* i *salon*, få ej blott efter svensk utan också efter fransk skrivsed en oegentlig ställning, när böjningsändelse tillkommer. *Trikoter* ändras därför till *trikåer*, *salonen* till *salongen*.

Af egenskapsordet *lugn*, som Rättstavningssällskapet skriver *lungn*, bildar det neutralformen *lungt*, med bortkastande af *n*. Likså härleder det af *nämna* participiet *nämd*, af *jämn* utan tvivel neutrum *jämt* o. s. v.

Formerna *nämde* och *nämd* ha på sista tiden börjat bli allmänna, sedan de förordats af RYDQVIST och den väsentligen af honom beroende Ordlistan. För min del anser jag både dessa former och de nya likartade, som Rättstavningssällskapet vill införa, såsom afgjordt stridande mot sunda rättstavningsprinciper.

Det gäller här värkligen en princip. Frågan är den viktiga: hvilket språk är det som bör anses innehålla normen för vår skrift?

Rättstavningssällskapet giver på denna fråga ett mycket konservativt, enligt min tanke ett allt för konservativt svar, när det svarar: lässpråket, det uttal »som vid vårdad uppläsning i högre stil användes av den bildade allmännheten i Sverge».

Till stöd för former som *lungt, nämt* kunde man emellertid även tänka sig ett annat svar på frågan, det svar, som troligen också de fläste skola vara benägna att afgiva: skriftens norm bör vara det allmänna bildade talspråket. Även detta svar synes mig dock vara oriktigt.

Mot uppställandet af lässpråket såsom det mönster skriften har att följa kan invändas, att om denna teori varit antagen för ett par hundra år sedan, skulle vi ännu skriva *ifrå* för *ifrån*, *haver* för *har*, *möjeligit* för *möjligt*, *krants* för *krans*, *fenster* för *fönster*, *matk* för *mask* o. s. v. Dylika former får man ju ännu höra vid uppläsning ur vår gamla kyrkobibel. Jag hänvisar för övrigt till KNUDSENS i flera hänseenden lärorika bok om *Den landsgyldige norske uttale* (1876), där man ser huru omöjligt det skulle vara att inom vårt broderland i allo genomföra denna teori.

Tager man åter det allmänna bildade uttalet till bestämningsgrund för ortografien, så bli svårigheterna ej mindre. Med ett *lungt*, ett *nämt* måste då ovillkorligen följa ett *till gangs*, ett *namsdag* — former, som Rättstavningssällskapet endast genom en inkonsekvens kan frånsäga sig. Vidare måste *punkt* tecknas *pungt*, neutrum af *blank* skrivas *blangt*, supinum af *stänka* bli lika med supinum af *stänga* o. s. v. Om auktoriteter behövdes, kunde för det lika uttalet af sådana former citeras RYDQVIST, SUNDÉN m. fl. *Svensk* och *färsk* skulle bilda neutrum *svenst*, *färst;* man har dessa former redan i medeltidsskrifter (*svænst*, *færst* RYDQVIST IV, 409). Af *Uppland* skulle bildas ett adjektiv *uppländsk* och neutrum därtill skrivas *uppläns t*. Former som *Kaleps*, genitiv af *Kaleb*, i *tistäks* eller *tistas* för i *tisdags, dålikt* eller *dålit* för *dåligt* skulle också bliva regel.

Nej — rättstavningens utgångspunkt måste ligga i det af skriften oberoende, noggrannast möjliga samtida uttalet. Med andra ord: Man bör skriva så, som en person med fullt

utbildadt språksinne och fullständig kännedom om sitt modersmåls bildningslagar anser orden böra uttalas vid deras möjligast noggranna framsägning.

Det blir alltså för den skrivande ej fråga om det vanligaste utan om det noggrannaste talet, och han måste ofta tänka på ej hvilka bokstäfver som höras utan hvilka som kunna få höras. Stavningen blir i viss mån ideal, såsom vi redan på andra områden ha funnit att den måste vara. Naturligtvis förbjudes ej härmed att använda hvardagliga former i samma mån som man afsiktligt vill skriva hvardagsspråk.

Genom det sagda tror jag mig ha tillräckligt visat, att former som *lugnt*, *nämnt* med bibehållet *n* fortfarande böra anses som ortografiskt fullt berättigade. Ännu en liten anmärkning vill jag emellertid anknyta till dem. Rättstavningssällskapet företager den ifrågavarande stavningsändringen i syfte att göra ortografien lättare. Må det emellertid besinna, att i samma mån som det här söker förenkla rättstavningsläran, i alldeles samma mån försvårar det också den i dess ögon redan så svåra grammatikan. Den senare får en ny klass oregelbundna adjektiv, som bortkastar stammens *n* framför *t*, och en ny klass oregelbundna värb, som likaledes i vissa former förlorar *n*. Den tacksamhet, sällskapet möjligen kan förvärva sig af bisittarna på skolans nedersta bänkar, kommer sålunda att uppvägas af missnöje och ogunst hos dem som hunnit några bänkar högre upp.

Genom den nya tyska ortografien auktoriseras ett par ogrammatiska former af alldeles samma slag som ett *lungt*. Det stadgas att superlativen af *närrisch* skall skrivas *der närrischte*, icke som hittills *der närrischste;* likså skall man för *du wäschst* skriva *du wäscht*. Med rätta klandras och utdömmas dessa former af PAUL, *Zur orthographisehen Frage* s. 30.

Den språkliga analogi, som fordrar att *jämn* vid sin sida får ett *jämnt*, ålägger oss naturligtvis icke att också skriva *jämnte* eller *jämnka*, eller *jämnt och samt*, eller *jämnlik*. Här inträda andra språklagar. För min känsla är t. ex. en bestämd betydelseskillnad mellan *jämbred* och *jämnbred;* jag säger att plankor äro *jämbreda*, när de äro *jämlika* med hvarandra i fråga om bredd, däremot angiver jag dem såsom *jämnbreda*, om de hvar för sig hela sin längd utefter ha samma *jämna* bredd. Våra lexikografer upptaga likväl ej denna distinktion.

Rättstavningssällskapet utesluter också i flera andra fall bokstäver som ej höras i vanligt tal. Jag skall blott nämna *karl*, som ändras till *kar*. Vid första påseendet förefaller denna ändring lätt och fullt berättigad, ty man gör ju allmänt en uttalsskillnad mellan detta *karl* och personnamnet *Karl*. Uttalet *kar* är också ganska gammalt; redan i skrifter från 1500-talet har jag sett *Dalkaranar*, och formen *karmaþer* är ännu äldre.

Vid närmare betraktande finner man dock att ändringen invecklar oss i svårigheter. Först och främst är *karl* som högtidligt uttal ännu icke alldeles försvunnet; våra skalder rimma allmänt *karl* med *jarl* utan att någon stötes däraf. Vidare ha vi åtskilliga sammansättningar, där *l* åtminstone kan höras och där det i själva värket ofta höres. Rättstavningssällskapet måste själv erkänna *l* i *karla*-tag, således väl också i *karla-kar* (plur. *karla-karar*?). Jag är slutligen säker att det poetiskt färgade *dagakarl*, liksom även t. ex. ett parodiskt högstämdt *efter ungkarlased*, hälst skall och i hvarje fall utan anstöt kan framsägas med hörbart *l*.

Under sådana förhållanden anser jag en ändring af ordet ännu ej befogad. Den ortografiska vinst man gjorde skulle mer än uppvägas af besväret att ha särskilda regler för ordets sekundära bildningar och dess användning i olika stilarter. Härtill kommer att sammanhörande ord på ett för känslan sårande sätt skulle ryckas i sär genom olika beteckning. I danskan har icke *l* men däremot *r* försvunnit ur detta ord; dock skriver man det fortfarande *Karl*.

Om den viktiga och svåra stavelsedelningsfrågan kan jag ej underlåta att säga några ord, ehuru jag ej vill inlåta mig på frågans detaljer.

Vårt nuvarande sätt att dela ord har ofta nog varit utsatt för kritik. Redan på 1600-talet förordade TJÄLLMAN delningen *vakt-a* i st. f. *vak-ta*. På sista tiden har en sådan delning efter »grundstavelse» eller efter »ljudstavelse» af ganska många påyrkats och af en och annan till och med praktiserats.

Det skäl som talar för en sådan ändring är att onekligen vår nuvarande ordning för en nybörjare kan vara missledande. Abecedarien som stavar *r, y, k: ryk* har nog svårt att ur *ryk-te* få fram annat än ett imperfektum af *ryka*. Han skulle bättre förstå ett *rykt-e*. Ävenså skulle ett *k* och ett *g* lättare af

honom uppfattas med sitt hårda ljud, om man delade *rik-et*, *dag-en*, än nu då man delar *ri-ket*, *da-gen*.

För Rättstavningssällskapet, som icke nyttjar *g* i betydelsen af *j*, bortfaller ett af skälen; även det först nämnda mister mycket af sin betydelse, när man, såsom sällskapet och många andra nu göra, förenklar konsonanten framför böjningsändelser och delar utan hänsyn till stamformen: ett *rykt-e* blir då i alla fall tvetydigt.

Sällskapets syfte är emellertid tydligen ett slags ljudstavelsedelning. Den är blott genomförd på ett sätt, som allt för mycket smakar af den pedagogiska linjal, som vi flera gånger förut sett skymta fram bland sällskapets regler, och som afgjordt tyckes sätta upptuktelsen över naturen.

I *astm-a* ålägges sålunda den första vokalen att, fastän flämtande efter andan, bära alla de följande tre konsonanterna; i *ås-na* slipper den med att taga hälften, en af de två, i *ås-en* belastas den med den ena som finnes, i *å-len* rår den icke med någon. Skälet till denna godtyckliga ordning kan man nog ana: konsonanterna *l*, *n*, *r* äro svåra att utsäga i samma stavelse med vissa andra ljud (dock icke svårare än *m*); för dessa svåra falls skull ha alla övriga fått bekväma sig att följa med. Som regeln nu blivit, har den intet fotfäste i något slags natur. Den stödjer sig hvarken på den mera fysiska värklighet, som representeras af uttalet, ej häller på den mera andliga natur, som vi kunna kalla språkkänsla eller grammatika. Den är så »rent praktisk», att jag vågar säga att den är opraktisk.

I det hela tror jag att man, efter att ha övervägt fördelar och olägenheter vid vår nuvarande stavelsedelning, skall nödgas erkänna, att den är bättre och enklare än någon annan föreslagen. Den är också, så vidt jag vet, i det närmaste densamma som råder hos alla europeiska folk utom ängelsmän och isländingar. Den var likaledes antagen redan hos forntidens klassiska folk.

Dess stora fördel är att den är — fonetisk, alltså just hvad man äljest önskar att vår skrift skall bliva. Den representerar den orddelning, som alldeles af sig själv inträder, när man utsäger ett ord långsamt; till och med barnet, som inga stavningsregler känner, delar ordet efter denna norm.

För den skrivande är denna afstavning alltså otvivelaktigt den naturligaste. För den läsande, som ännu står på nybörjarens ståndpunkt, är den visserligen mindre bekväm. Men så snart

man hunnit så långt, att man ej läser stavelse efter stavelse utan öfverser ordet i dess helhet innan man uttalar det, upphör också denna olägenhet att ha någon betydelse.

Det är mig ett nöje att påminna om att NOREEN i den mycket förtjänstfulla *Svenska språklära*, som han jämte SCHWARTZ utgivit (1881), och där han ej talar såsom Rättstavningssällskapets ordförande utan för egen räkning, just erkänner denna vår nuvarande afstavnings rättmätighet. I yrkandet på dess kvarstående instämma flera andra »nystavare», t. ex. FREUDENTHAL och FLODSTRÖM. Den har också tidigare haft en försvarare i GRIMM.

Svårigheten för nybörjaren kan i hans första övningsbok lättas genom andra medel än användandet av bindestreck; man kan ju t. ex. skriva *sann|er|lig|en*. Redan den förträfflige gamle MOBERG — hvars i fråga om rikhaltigt innehåll ännu delvis oöverträffade *Svenska grammatik* (1825) jag gärna ville bringa mera till heders — föreslog på sin tid att hava en olika stavelsedelning för nybörjarens innanläsningsövningar och för vanligt bruk.

Ur utrymmes-synpunkten — hvilken här ej bör förbises, eftersom orddelningen ju egentligen är en utrymmesfråga — blir det naturligtvis mera praktiskt, att orden få delas någorlunda i midten, än att delningen sker så nära slutet som genom en ljudafstavning vanligen skulle bli fallet i tvåstaviga ord. Det nu brukliga *glöm-ska* är, rent utvärtes sedt, en bättre delning än *glömsk-a*.

De orimliga ordklyvningar, till hvilka man kommer genom att tillämpa Rättstavningssällskapets bristfälliga bestämning af begreppet sammansättning — klyfningar sådana som *avsj-ed*, *bröstj-enges*, *vark-una*, *välm-oga*, *ödmj-uk*, *ök-end*, *pål-aga* — dessa ha redan i början af föreliggande uppsats blivit nog omtalade.

Frågan om »sammanskrivning», med andra ord, frågan huruvida man bör skriva *å stad* eller *åstad*, *till fyllest* eller *tillfyllest*, denna fråga skall jag icke här upptaga till behandling — så mycket mindre, som jag måste tillstå, att jag icke kan i allo besvara den. Många hithörande fall givas, om hvilka jag ej lyckats bilda mig någon fast mening.

När jag dock här nämner detta ämne, är det blott för att inom ännu ett rättstavningsområde framhålla, att en i frihet uppvuxen skrift ofta kan ha fullgiltig grund för beteckningar, som

den tekniske ortografen med rask hand utmönstrar såsom planlösa nycker.

Hvad kan synas godtyckligare än att skriva *åtminstone* som ett ord och *på sistone* som två? Kunna vi undgå, att sedan denna inkonsekvens en gång blivit påpekad, giva de ortografer rätt, som yrka på formen *åt minstone?*

Jag tror att vi kunna det. Låt oss tänka efter, huru vi kommit att skriva så likartade ord på olika sätt. Gåtan är ej vår att lösa. Svaret ligger däri att språksinnet uppfattar uttrycket *på sistone* i belysning af sådana vändningar som *på slutet, på ändan, på ändalykten.* Allmännare uttryckt: språksinnet finner i det brukliga språket en kategori af begräppsmässigt besläktade, icke sammanskrivna ord, inom hvilken det kan giva en plats åt *på sistone.* Så är ej förhållandet vid *åtminstone,* ty *åt* har i vårt nuvarande språk ingen likartad användning.

Alldeles samma skäl finnes att skriva *slå ihjäl* men *ligga i delo.* Både *hjäl* och *delo* äro från nutidsståndpunkt obegripliga ord, men det sista uttrycket har bättre än det förra lyckats bevara sin grafiska självständighet genom stödet af de likartade uttrycken *i strid, i tvist, i split.*

Sedan man en gång funnit den här framhållna synpunkten, kan man å andra sidan med dess hjälp lättare träffa sitt val i vissa fall, där skrivbruket vacklar. Telegrafstyrelsen medger oss att begagna *igår, idag* o. s. v. som enkla ord. Med afseende på *idag* är likväl sönderdelning vanligare i bruk, under det att formen *igår* tillstyrkes af flera författare, som hålla på den ohållbara satsen, att uttryck böra sammanskrivas, i hvilka ingår något element, som icke längre förekommer självständigt i språket. Det riktiga är tvivelsutan att skriva *i dag, i går, i fjor,* då vi ju måste skriva *i övermorgon, i nästa vecka* o. s. v.

Frågan om sammanskrivning af ord är synnerligen omsorgsfullt och med mycket god språklig takt behandlad af Flodström, som också särskildt framhåller språkinstinktens betydelse för detta fall. Med tillfredsställelse har jag hos honom återfunnit, tillämpadt på andra exempel, just samma åskådningssätt, som jag nyss gjort gällande med avseende på stavningen *i går, på sistone* o. s. v.

Åt en i det föregående behandlad fråga nödgas jag här åter egna några ord. Rättstavningssällskapets ordförande har

meddelat mig, att det endast är på grund af den nu utgivna Rättstavningslärans knappa affattning, som sällskapet kommit att synas fordra sådana böjningsmönster som de s. 28 uppförda: jag *holler*, vi *hålla*, I *hollen* o. s. v. I en fullständigare utförd lärobok skulle man upptaga ej blott, såsom nu skett, *håll*, *-a* utan vidare *-en*, *-es*, *-as*, *-it* och övriga ändelser, som kunna fogas till stammen *håll*.

Med nöje meddelar jag denna upplysning, om den kan anses förbättra Rättstavningssällskapets ställning i den punkt, mot hvilken jag riktat mitt angrepp.

Af den lemnade rättelsen drager jag emellertid två slutsatser. Först och främst den, att jag haft fullkomligt rätt i min åsikt, att Rättstavningssällskapet velat fördriva och trott sig kunna fördriva all skolgrammatika ur rättstavningsläran; den naturliga grammatikan kan det naturligtvis ej fördriva. För det andra den, att försöket utfaller så olyckligt — — att skolgrammatikan med hull och hår kommer in i rättstavningsläran, med alla sina deklinationer och konjugationer och komparationer och derivationer och allt hvad det heter. — Om man jagar sin fiende tillräckligt långt mot väster, så kommer han, efter att ha lupit jorden rundt, tillbaka i ens rygg i öster, kanske sjufaldt värre än förut.

I stället att helt kort och en gång för alla säga, att härledda former så långt möjligt är följa urformernas stavning, underkastar man sig att för hvarje gång uppräkna alla dessa former. Och det förtretligaste är att man ändå blir ofullständig. Ty ett språk består ju ej blott af de ord som faktiskt äro bildade, det innefattar jämväl alla dem som kunna bildas. Även om ingen människa någonsin användt uttrycken *summerare* och *summererska*, så äro de ändå svenska och måste stavas med två *m*, ifall *summera* mot uttalet stavas så.

Det inom behöriga gränser naturligtvis fullt berättigade strävandet att frigöra rättstavningen från grammatikan härleder sig tydligen däraf, att man funnit det orimligt att barn skulle kunna grammatika, innan de kunna stava. Men detta är ej alls så orimligt som det först låter.

Till en viss icke ringa grad kan man lära sig stava utan grammatika. Riktig och behjärtansvärd är den anmärkningen af Boëthius (*Om svenska skriföfningar*, 1885, s. 8), att färdighet i rättskrivning väsentligen beror just på vanan att se och med

pännan efterbilda ordens vedertagna teckènföljder; reglerna hava vida mindre betydelse. Huru de oregelbundna orden *och* och *af* och *hvad* stavas vet barnet, innan det ens hört ordet *rättstavning*.

För en fullt korrekt och säker stavning krävas åter insikter, som äro vida svårare att förvärva än kunskapen om de få allmänna grammatiska begrepp, som vår hittills brukliga rättstavningslära förutsatt, och som man nu så ivrigt söker slippa från. Blotta inhämtandet af det språk, som skall nedskrivas, ett från all främmande skuggning renadt högspråk, förutsätter en literär och social bildning och innebär ett arbete, i jämförelse med hvilket t. ex. skiljandet mellan stam och afledning, mellan supinum och participium, mellan de bindeord som fordra skiljetecken framför sig och dem som ej behöva sådant, är en ren barnlek.

I denna mening äro vi rättstavningslärjungar så länge vi leva. Och så skall förhållandet bli, om vår ortografi fullkomnas än så mycket.

Det är en stor illusion, när man tror sig genom blott förenkling af några ortografiska regler kunna lära den obildade att stava rätt.

Jag skulle ej vara så mycket vän af förbättringar i vår ortografi som jag är, om jag ej ansåge, att reformer på detta fält medförde något värkligt gagn för vårt folks bildning och något bidroge att utjämna klyftan mellan »överklass» och »underklass».

Men att även den längst gångna fonetisering af vår skrift skulle kunna utrota den s. k. »pigortografien» eller ens göra den synnerligen mycket mera presentabel i bildade kretsar — det inbillar jag mig ej, och det vill jag ej att andra skola inbilla sig. En mängd tvistemål finnas (af samma slag som det om *slogs* eller *sloks*, om vokalljudet och konsonantfördubblingen i obetonade stavelser o. d.) hvilka man alltid skall nödgas afdömma inför en högre domstol än den enskildes gehör. Och härtill kommer sedan den nyss antydda svårighet, som ligger i skillnaden mellan det mer och mindre dialektiskt brutna hvardagstalet å ena sidan och det allmänna literära skrivspråkets å den andra — en skillnad, om hvars ansenliga vidd få människor hava någon aning.

En annan vanlig illusion är den, att man genom en tillräckligt långt gången reform skulle kunna komma till undantagslösa ortografiska regler. Det vore ej ens lyckligt om så skedde. Ortografien måste på dubbelt sätt vara en kompromiss: för det

första mellan den skrivandes bekvämlighet och den läsandes bekvämlighet, för det andra mellan örats fordran på ljudskrift och ögats fordran på begreppskrift. Ett skriftsystem, som icke vill stå utom allt sammanhang med de förut- och utanför- varande, innebär dessutom på ett tredje och fjärde sätt en kompromiss: det jämkar mellan forntidens krav och nutidens, mellan det egna folkets vanor och andra folks. Och med kompromisser följa alltid undantag.

Mer än jag från början ämnat och långt mer än jag önskat har denna uppsats kommit att synas vara särskildt riktad mot Rättstavningssällskapet. Min föregående framställning bör ha tillräckligt vittnat om, att jag själv är så intresserad för en utveckling i vår rättstavning, att jag med mycket större glädje skulle uppträdt *för* strävanden i denna riktning än *emot* dem.

Jag skulle denna gång så mycket hällre velat stå på reformatorernas sida, som jag bland dem har kära personliga vänner. Jag har icke häller ett ögonblick betvivlat, att deras ortografiska nitälskan haft sin källa i det varmaste fosterlandssinne och den uppriktigaste önskan att gagna vårt folk.

Strävandet har emellertid ej synts mig kunna leda till den åsyftade förbättringen; tvärtom har jag fruktat, att de förebådade omhvälvningarna skulle ända till ogagn för vårt folk inom mycket viktigare områden än det blott ortografiska. Jag har därför känt mig pliktig att lägga mitt ord i saken, men jag hoppas ha gjort det på ett sätt, som vittnar om min önskan att giva all rättvisa åt dem, mot hvilka jag nödgats vända mig. Åtminstone har jag sökt att ej låta min granskning stanna vid felaktiga detaljer, annat än för så vidt de sammanhängt med felaktiga principer; rätt mycket som förefallit mig oriktigt har jag ej ens nämnt, för att undgå att synas småaktig.

Mången torde nog anse — åtminstone har jag på sista tiden ofta hört den satsen uttalad — att Rättstavningssällskapets förslag just genom sin omfattning är utan praktisk betydelse; ett bekämpande däraf vore som att draga i härnad mot utopier och väderkvarnar.

Den *som* känner huru dugande och handlingskraftiga de män äro, *som* leda sällskapets värksamhet, den som vet huru väl detta *sällskap* är organiseradt och huru nitiskt och skickligt det

förstår att sprida sina läror inom just de kretsar, som äro mottagligast för detta slags inflytelser — han säger icke så.

Sällskapet kan uträtta mycket, och det är därför högst maktpåliggande att dess värksamhet så snart som möjligt ledes i den rätta riktningen. Med understöd af »de sakkunnige» (skollärarna, särskildt de många folkskollärarna) och af vänner, som det skaffat sig inom vår representation, tror det sig redan inom den allra närmaste tiden kunna vinna riksdagens medgivande att vid den första undervisningen i statens skolor få använda sällskapets rättstavningslära. Hvad ett sådant litet »medgivande» innebär, behöver jag ej säga.

Den rättstavningslära, som då kommer i fråga till användning, skall visserligen icke vara den, hvars brister jag här sökt påvisa. Det skall vara en annan, rättad från sådana fel, som sällskapet ej kunnat undgå att erkänna som fel, sedan de engång blivit framdragna. Men den skall i stället vara ännu radikalare än det nuvarande förslaget. Detta är den senaste nyhet, som spörjes inom de för frågan intresserade kretsarna.

De utlåtanden, som ingått från sällskapets många filialer, ha nämligen i allmänhet befunnits yrka på ännu längre gående reformer än centralstyrelsen själv velat föreslå. Genom detta tryck utifrån drives nu, naturligt nog, rörelsen till allt större ytterlighet.

Den som något sett af livet kan ej undra häröver. Man behöver blott besinna, hur det förhåller sig i fråga om ytterliga politiska meningar. Sådana hava ju alltid haft sin bästa jordmån inom de klasser som besitta mindre vidsträckt politisk erfarenhet. Inom dessa klasser märker man på grund af vissa yttre förhållanden mer än inom andra de olägenheter som följa af den bestående ordningen; man ser här en brist, där en annan, där en tredje. Man vill efter bästa förstånd afhjälpa dem, och man finner då ingen annan utväg än att fördömma hela systemet och fordra något alldeles nytt i stället. Den åter, som med lugnare sinne och från en friare synpunkt överskådar det hela med dess förtjänster och brister, han ser ofta, att de klandrade bristerna, hur beklagliga de kunna vara, dock äro så nära sammanflätade med viktiga fördelar, att man i denna ofullkomligheternas värld kan nödgas låta dem tills vidare bestå, under det att man visserligen alltjämt måste arbeta på att aflägsna dem en efter en.

Rättstavningssällskapets filialer skola nog själfva gärna med-

giva, att de i allmänhet innesluta mindre sakkunskap än moder föreningen. Däri ligger då också en god del af förklaringen att de återhållande krafterna inom dem varit mindre. Och härmed sammanhänger en annan omständighet. Filialerna ha naturligt nog trott sig kunna lita på, att grundvalen för det hela blivit riktigt lagd af vetenskapsmännen vid universitetet. De ha därför ej tänkt på att vända sig mot det nya förslagets principer, de ha endast ännu längre utdragit konsekvensen af dessa. Alla de många, som icke velat erkänna principerna, hava hälst hållit sig utanför sällskapet. Det enstämmiga bifall från alla intresserade i alla landets ändar, som sällskapets styrelse trott sig förnimma, har därför icke så mycket värde. Det är blott ett eko — och ekot ljuder högt bland nordens bärg. Men det sätt, på hvilket det besvarar frågor, brukar ej anses vara mycket pålitligt.

En bland sällskapets förtroendemän har ej längesedan i ett tidningsblad yttrat, att »det ej nog ofta kan betonas att just skolmännen, ej språkvetenskapens målsmän äro de till rättstavningsfrågans bedömande mest kompetenta». Med fara att stöta just den klass för huvudet, hvars sympatier här otvifvelaktigt äro af största betydelse, vågar jag påstå, att ett dylikt uttalande är både oriktigt och i hög grad farligt.

En reformering af rättstavningen på det rätta sättet är ingen lätt sak — den är tvärtom ett bland de trassligaste vetenskapliga problem som man kan uppställa. Den erfarenheten har mer och mer trängt sig på mig för hvarje ny sida, jag skrivit i denna uppsats. Förmodligen ha också dess läsare märkt något af de svårigheter, som på alla håll omhvärva den som här vill stifta nya lagar. Och ändå har jag i min framställning nödgats skjuta å sido en mängd tvistiga spörsmål, många därför att jag ej trott mig om att besvara dem, andra därför att de skulle gjort denna redan allt för långa uppsats ännu längre.

Jag vågar påstå, att ingen blott praktisk skolman utan värkligt vetenskapliga studier skall vara kompetent att göra en enda liten ändring i vår rättstavning. Han kan visserligen ställa ett högst värdefullt erfarenhetsmaterial till vetenskapsmannens förfogande, han kan visserligen ock på sin mindre anspråksfulla plats vara utrustad med en naturlig vetenskaplig begåvning högre än någon professor har på sin kateder. Men den säkra blick över det hela, som mäktar sammanhålla alla detaljer och som hindrar att vid-

tagna ändringar komma i strid med hvarandra och med sådant som icke ändras; den förmåga att på samma gång med känsligt öra lyssna till språkinstinktens röst och att ändå förmå höja sig däröver till klar uppfattning af hvad som är ändamålsenligt; den kännedom af fonetikens lagar, som hindrar att svävande ljud hänföras till det af flera möjliga tecken, som är mindre lämpligt; den insikt i hvad som är svenskt språk och hvad som är blott felaktigt, om ock vanligt uttal; den språkhistoriska lärdom, som kan följa den nuvarande stavningen tillbaka till dess historiska källor och bedömma, huruvida ej samma förhållanden, som skapat den, ännu bestå och ännu giva den berättigande; den kunnskap i främmande, närskylda och icke närskylda, språks ortografi, som förmår göra sig där vunna erfarenheter till godo och förebygga alla ändringar, genom hvilka vår ortografi skulle ryckas för långt bort ur sitt naturliga sammanhang — allt detta förenadt kan endast finnas hos vetenskapsmannen.

Och det finnes visst icke alltid hos honom. Jämväl den på andra områden utmärkte forskaren kan, såsom redan här förut blivit sagdt, gå vilse i ortografiens irrgångar. Ett exempel därpå gav oss förr RYDQVIST; såsom ett nytt exempel i motsatt riktning vågar jag räkna det här granskade förslaget.

Jag tilltror dettas upphovsmän tillräcklig högsinthet att, sedan de tagit kännedom om den här framlagda kritiken, öppet vidgå, att de i sitt förslag gjort sig skyldiga till icke få högst betydliga missgrepp och förbiseenden.

Och hur stora äro icke ändå de vetenskapliga krafter, som varit med om skapandet af detta förslag! Utkastet därtill är uppgjordt af flera bland Upsala universitets anseddaste yngre lärare och sedan skärskådadt och debatteradt inom den omfattande krets äldre och yngre vetenskapsidkare, som först sammanslöt sig till ett Rättstavningssällskap. Det mera detaljerade förslag, som utarbetades på sådan grundval, har till författare en med full rätt högt uppburen vetenskapsman, som för närvarande är vår svenska språkforsknings högste målsman vid landets största universitet. Och innan hans Rättstavningslära framlades, hade den i sin ordning blivit nagelfaren inom en särskildt utsedd kommission af de sakkunnigaste fackmän det stora sällskapet egde, en kommission i hvilken ingingo en annan universitetslärare, två elementarläroverkslärare, en folkskollärare, en folkskollärarinna och

en privatlärare — alltså representanter för många olika slags erfarenhet även af praktisk art.

Allt detta har af reformens ledare och vänner upprepade gånger framhållits till lugnande af dem, som vågade frukta, att saken ej vore nog moget överv̈ägd.

I sanning — då resultatet af allt detta arbete och all denna kontroll ej blivit mera tillfredsställande, då må man ha full rätt att yrka på yttersta varsamhet vid företagande af nya ändringar i vår stavning. Och när nu samma personer, endast förstärkta med ett i det hela mindre sakkunnigt element, åter vilja framlägga ett ännu radikalare förslag, då har den som något tänkt i dessa ämnen ej blott rätt utan plikt att yttra ett allvarsamt varningens ord till dem, som i berömvärdt nit för fosterländskt framåtskridande måhända stå på väg att sluta sig till sällskapets program, utan att förstå, hur farliga eller åtminstone tvivelaktiga de framåtskridandets vägar äro, som man anbefaller åt dem [1]).

[1]) Naturligtvis komma flera af de anmärkningar, jag riktat mot det närvarande förslaget, att mista sin udd, om förslaget ändras i radikal riktning. Däraf följer emellertid ej att det nya förslaget är bättre än det gamla; det kan ju måhända vara förtjent af andra ännu svårare anmärkningar. — Bland de punkter, i hvilka man ämnar gå radikalare tillväga, nämnes särskildt *å*-frågan. Man skulle besluta sig för att skriva alla betonade *å*-ljud som *å*, alla obetonade som *o*. Skenbart är ju detta förslag alldeles likartadt med det som även jag (med en viss inskränkning) tillstyrkt för *ä*-ljudet, hvilket ljud i obetonade stavelser fortfarande skulle få skrivas *e*. Men överensstämmelsen är också endast skenbar. Den sista vokalen i *trädet* svävar mellan *e* och *ä* och kan därför fortfarande tecknas med *e*. Den sista vokalen i *lagom* går däremot icke alls längre i riktningen mot *o* än vokalen i *kom*. Om detta senare ord ändras till *kåm*, så måste också *lagom* bli *lagåm*, och den mellersta vokalen i *någongång* tecknas lika med de båda omgivande. Annars är det illa bevändt med den prisade konsekvensen. — Men se nu i hvilka svårigheter vi komma genom ändringen till *lagåm!* Vi måste då behandla förstavelser på samma sätt. Därigenom få vi emellertid på halsen en rad svårlösta uttalsproblem: skall man skriva *fotograf* eller *fåtågraf*, *fonetisk* eller *fånetisk*, *monopål* eller *månåpål* o. s. v.? — *Å*-frågan är behäftad med så många svårigheter, att jag är säker om att alla något så när besinningsfulla reformvänner böra instämma i LUNDELLS ord: *noli tangere.* Särskildt vill jag framhålla det otroligt hänsynslösa i att låta det hos oss och våra stamfränder vanligaste och hos öfriga europeiska folkslag allmänna *å*-tecknet vika för en hos oss icke ens hälften så vanlig beteckning (jfr s. 80), som därtill skiljer vår skrift från alla andra europeiska folks. Och detta när det gäller ett i svenskan så utomordentligt vanligt ljud som *å*. — Rättstavningssäll-

Uppfinnandet af de anspråkslösa, barnsliga *abc*-tecknen har kostat människosläktet en oändlig möda; det rätta användandet af dem har, som vi funnit, också sina svårigheter. För min del har jag en så liflig känsla af dessa svårigheter, att jag icke alls vill dömma dem hårdt, som gjort sig skyldiga till misstag. Jag vet allt för väl, att jag själv skall bli överbevisad om att ha begått liknande.

Men just därför att misstag äro så lätta att begå, yrkar jag på att ingen enda ortografisk ändring må företagas, om hvars lämplighet icke någorlunda enighet råder mellan dem, som kunna anses vara mäst sakkunniga i dylika ting. Naturligtvis få icke de räknas för sakkunniga, som genom partisinne äro förblindade vare sig på högra eller på venstra ögat — hvarken de som hålla på det bestående blott därför att det är »gammal fosterländsk sed», ej häller de som önska förändring blott därför att den är »framåtskridande».

I det Nordiska Rättstavningsmötet deltogo utvalde män från alla nordens tre riken, de sakkunnigaste man vid den tiden kunde finna. Det noggrant övervägda förslag, som de framlade, yrkade blott på helt få och hovsamma ändringar. Men redan nu, icke två decennier därefter, inse vi att bland mötets visserligen till allra största delen goda yrkanden ett och annat kommit med som varit mindre välbetänkt.

Hur mycket lättare skall icke något liknande kunna inträffa nu, om ett ojämförligt mera långt gående förslag antoges, utan det korrektiv mot misstag som en granskning ur skandinavisk synpunkt innebär!

Det Nordiska Rättstavningsmötets reformförslag understöddes redan från första dagen nära nog, om icke till och med fullkomligt enhälligt af alla äldre och yngre fackmän vid universiteten i Sverge och Finnland. Alltså ganska stor trygghet för förslagets vetenskapliga riktighet. Annorlunda denna gång. Det nuvarande förslaget har bland universitetsfackmännen sina anhängare i sina upphovsmän, en krets af visserligen framstående yngre lärare i Uppsala. Men dessa äro redan sinsemellan oense om mycket viktiga punkter i

---

skapets förslag om utsträckt konsonantförenkling har fått en egendomlig belysning i den af sällskapet till dess filialer nu utsända fråglistan rörande ord, hvilkas uttal är tvivelaktigt. Sällskapet nödgas där själf använda dubbelskrivning i ganska stort omfång, t. ex. när det gäller att skilja mellan uttalen *måln* och *mälln*.

förslaget. De hava dessutom afgjorda motståndare i flera andra uppsaliensiska fackmän, som ehuru reformvänliga dock anse förslaget till och med i dess nuvarande form vara allt för radikalt. Vid vårt lands andra universitet har förslaget icke omfattats af en enda universitetslärare, vid det finska universitetet har professor FREUDENTHAL till och med direkt yttrat sig däremot.

Ej underligt att sällskapet under sådana förhållanden är böjdt att underkänna vetenskapsmännens kompetens, och att man vädjar till andra myndigheter — ytterst till »hvarje man eller kvinna över 16 år», som genom att betala en krona vill förvärva sig rätt att deltaga i per-capita-omröstningen(!) om rättstavningsreglerna. Det enda, som den utanförstående kan undra på och måhända beklaga, är att konsekvensen ej drages fullt ut: Vi äro vetenskapsmän — vi äro mindre kompetenta — vi nedlägga vår befattning med denna sak.

Dock — de krafter, som styra Rättstavningssällskapet, äro allt för goda, allt för dyrbara för fosterlandet, att det skulle vilja umbära dem vid ordnandet af ett så viktigt odlingsområde som här är i fråga. Skola vi icke få hoppas, att de kunna länkas in på något mindre brådstupande banor?

Intet järnband fjättrar så hårdt som ett uttaladt ord. Ej blott därför att en man gärna vill »stå vid sitt ord». Lika mycket eller mera därför, att hvarje tänkt och uttalad tanke bildar en trampad väg i vårt inre, på hvilken liknande tankar gärna åter tränga sig fram. Mången medlem i Rättstavningssällskapet och i dess filialer har säkert under de sista månaderna fått försvara dess sak mot överdrivet konservativa meningar. Han har vant sig att se de skäl som tala för en reform, och han har kanske svårt att hålla blicken fast vid det som kan sägas för reformens begränsning. Det skulle glädja mig, om ändå något af de skäl, jag i denna uppsats anfört till stöd för ett varsammare tillvägagående, lyckats göra sig hördt af en eller annan. Må han då också betänka, att det finnes något som är förmer än att stå vid sitt ord. Det är att, när det gäller, stå över det.

LYTTKENS och WULFF intogo för några år sedan en mycket längre framskjuten ståndpunkt än nu. Under signaturen »FRAMFUS» försvarade den senare år 1878 ett program, som i åtskilligt liknar Rättstavningssällskapets nuvarande. En mera mognad erfarenhet har sedan lärt de båda samarbetarna, att

det är både rättast och klokast att gå framåt med större aktsamhet.

Såsom läsaren kunnat märka, hyser jag i fråga om rättstavningsreformens lämpliga omfång nästan alldeles samma uppfattning som LYTTKENS och WULFF. Rörande icke få enskilda punkter har jag visserligen uttalat meningar som afvika från deras, men detta hindrar ej, att jag i det hela känner mig stå på samma botten. Det rättstavningsförslag, de under GUSTRINS egid framlagt, är enligt min tanke en mycket god utgångspunkt för det nya skede i vår ortografi, som otvivelaktigt nu stundar.

Om vi innan århundradets slut hunnit bringa i någorlunda allmänt bruk de förbättringar i vår stavning, som läsaren sett tillstyrkta i och på samma gång exemplifierade genom denna min uppsats, så ha vi visserligen icke tagit något jättesteg framåt, men vi ha tagit ett så stort steg som jag tror att vi lämpligen kunna, och så vidt jag kan se ha vi tagit ett mera afgörande steg framåt än någonsin hittills förekommit inom vår svenska ortografi. Vår skrift kommer då att följa i det hela ganska enkla regler, i synnerhet om man bortser från de utländska lånorden, som ju vid barnundervisningen icke ha någon större betydelse.

Inkonsekvenser kommer vår skrift visserligen att förete, men vi få trösta oss med att det, som från en sida må hända får heta *inkonsekvens*, från en annan kan kallas *moderation*.

Att »taga steget fullt ut» kan nog vara bra, men man bör också komma ihåg ett i SCHLYTERS rättstavningsskrift (1878) citeradt yttrande af J. G. RICHERT, att steget ej får tagas så fullt ut »att man fläker sig». Bilden är här fullt tillämplig. Ett för vidt uttaget ortografiskt framsteg kan värkligen klyva vårt folk. Det kan åstadkomma, att det äldre och det yngre släktet skiljas från hvarandra på ett sätt, som är till men för det hela.

Denna uppsats var utlovad såsom en artikel i Ny Svensk Tidskrift en god tid innan Rättstavningssällskapet bildades. Den afsåg från början att med anknytning till LYTTKENS och WULFFS bok och GUSTRINS uttalanden inlägga ett ord till förmån för den ortografiska reformens sak.

Förhållandena hava sedan dess ändrat sig. Jag har måst tala icke blott om önskvärdheten af framåtskridande utan också,

och ännu mer, om önskvärdheten af att framåtskridandet sker varligt.

Men såsom första bladet i denna skrift, själva titelbladet, innehöll en liten väckande stöt för dem, som hälst önska bliva vid det gamla, så må också dessa sista sidor vända sig till dem.

Kanske har min uppsats fallit i handen på någon läsare, som af grundsats eller böjelse finner hvarje afsiktlig rubbning i vår skrift otillåtlig, och som anser att i detta fall allt bör få »gå sin jämna gång».

Till honom vill jag då först ställa den frågan: Har du under läsningen af denna skrift — om du haft tålamod att följa den så långt som hit — känt dig så mycket störd af de stavningsnyheter den företer, att ditt öga i högre grad däraf sårats eller din uppfattning af innehållet därigenom i någon mån fördröjts?

Jag förutsätter att du icke är en korrekturläsare eller stilrättare, ty då eger du icke fullt vitsord. Ju skickligare du är i ditt fack, dess mera måste då hvarje ändring stöta dig, och din dom blir därför strängare än hvarje annan läsares.

Får jag emellertid, såsom jag hoppas, ett nej till svar, så vågar jag säga, att du ej har rätt att undandraga reformen ditt understöd.

Ingen fordrar, att du skall understödja den på sådant sätt, att du själv ändrar din stavning. Du står måhända i sådana förhållanden till andra vare sig personer eller myndigheter, att detta skulle vara dig svårt eller omöjligt. Du har måhända också viktigare saker att tänka på än ändringar i ett stavsätt, som icke längre bereder dig någon svårighet, och som vi naturligtvis önska förbättra icke för deras skull, som redan lärt stava, utan för deras som skola lära det. Behåll därför gärna din vanda skrift.

Men giv ditt moraliska stöd, giv din sympati åt den nya tiden — var ung i teori om du ej kan vara det i praxis! Tänk på de mödor, en sådan ändring skall lätta för dina barn och för deras barn, tänk på hur mången plågsam skoltimme den skall bespara dem, hur många af de små försåt, som lura kring examensvägen, den kan undanröja. Tänk på att du genom att bortskaffa dylika faror kanske lägger månader eller år till dina barns liv. Månne du icke då skall känna dig mera böjd för reformen?

Utan allt obehag för dig kan den visserligen ej försiggå,

om du ej själv är i tillfälle att ändra din skrift. Du kommer naturligtvis att i någon mån synas gammalmodig för det yngre släktet. Men då den ortografiska skillnaden ej är större än här föreslagits, blir det icke så farligt med gammalmodigheten. Helt annorlunda om reformen vore radikal. Då förvandlades de äldre i de yngres ögon till värkliga antediluvianer, och införandet af en sådan sakernas ordning kunde med skäl anses vara ej blott en orättvisa mot de äldre, utan i själva värket också en orättvisa mot de yngre, genom de faror för deras pietetssinne som det skulle innebära.

I våra dagar sker ingen stavningsförbättring af sig själv. Så snart de literära förhållandena hos något folk vunnit en viss stadga, har rättstavningen en naturlig benägenhet att stelna. Såsom gamla städer ha krokiga gator, så ha därför också folk med tidigt utvecklad literatur vanligen dålig rättstavning. Blott genom planmässigt företagen reglering bli gamla stadsgator räta och gammal rättstavning vänd att kallas *rätt*stavning. Hos oss har detta kulturområde först ganska sent vunnit någon fasthet, knappt före detta århundrades början, Alla de ändringar, som under vårt århundrade inträdt, ha däremot utgått från bestämdt uppvisbara källor, vare sig från Svenska Akademien med LEOPOLD och ENBERG och RYDQVIST, eller från Nordiska Rättstavningsmötet, eller, hvad mindre punkter angår, från vissa enskilda läroboksförfattare.

Den »jämna gången», till hvilken mången är så benägen att sätta sin lit, är på rättstavningsområdet numera alldeles detsamma som — stillastående. Önskar man en ändring här, så måste man med fullt medvetande besluta sig därför.

Det är ej så lätt att uppgiva gamla vanor, och särskildt synes det oss nästan som ett ingrepp i våra rättigheter, om någon vill ändra vår skrift. Vårt skäl emot förändringar är nog innerst ofta intet annat än det, som Jesper Ridefogd använder hos HOLBERG: *Först föler jeg i min Samvittighed* — med andra ord, skälet ligger i en kanske bedräglig känsla, icke i någon grundad övertygelse.

Och likväl är den fordran, som här ställes, på sitt sätt den minsta och lättaste af alla. Den gäller blott att vi skola närma oss till naturen.

När vi le åt barnets eller den obildades besynnerliga stav-

ningar, göra vi dem ofta alldeles orätt. Ifrån religionens djupaste sanningar intill «Kejsarens nya kläder» är det mycket som den fåkunnige och barnet förstår bättre än de som anse sig för det prövade förståndets män. Och dit hör i icke ringa grad just rättstavningen.

Må vi alltså med den grad af skyndsamhet, som högre synpunkter kunna bestämma, arbeta på att omforma vår skrift därhän, att den så mycket som möjligt blir naturlig. Då blir den också bäst lämpad för unga och gamla, för olärda och lärda.

Innehåll.

Rättelser.

Sid.	15	rad.	11 nedifr.	*icke* utgår
„	69	„	11 uppifr.	*häxeri* utgår
„	103	„	11 nedifr.	läs: *Var vetet*
„	111	„	19 „	„ *nästan såsom*

Professor Es. Tegnér och rättstafningsfrågan.

Andra artikeln.

Intet svar vore kanske det bästa svar från min sida på prof. T:s sista skrift, och jag ville så mycket hällre stanna därvid, som en fortsatt polemik mellan prof. T. och mig svårligen kan gagna den sak, rättstafningsreformen, åt hvilken jag vill ägna en del af min tid och mina krafter. Den kan det icke, sedan prof. T. genom sitt sista inlägg bragt diskussionen öfver på rent personlig mark för att icke säga in på personligheter, och mitt genmäle därför, om det ville vara svar på tal, nödgades att väsentligen röra sig om sådana frågor som, huruvida prof. T. har giltig anledning att »betagas af ett visst vemod» på grund af min oförmåga att begripa honom; huruvida min karaktär är sådan, att jag bör anses mena, hvad jag säger mig mena, eller man får »misstänka, att det blott gäller ett litet försök att blanda bort korten» och »i all blygsamhet fråga», om icke, när jag säger »samtidigt med», sanningen kräfde, att jag sade »efter» o. s. v. Men att föra en dylik diskussion anser jag verkligen vara under min värdighet och låter gärna prof. T. tänka hvad han behagar om begåfningen och karaktären hos sin »förträfflige vän och stränge granskare». Och jag kan äfven med lugn åt prof. T:s öfriga antagonister lämna uppgiften att ådagalägga lösligheten af hans argumentation i de punkter, jag hittills lämnat oantastade. Men det finnes en »antikritisk anmärkning», som prof. T. ofta upprepar, och som är af en så ömtålig natur, att jag

nödgas till ett svar, hvilket jag dock skall söka göra så kort som möjligt. Jag lär nämligen hafva dels påbördat prof. T. meningar, som han icke hyst eller uttalat, dels citerat honom orätt. Denna för en vetenskaplig författare så graverande beskyllning kan jag icke anse vara under min värdighet att bemöta, ty konsten att citera är som bekant vansklig nog äfven för en ärlig man; och den som ej förut visste det, skulle kunna lära sig inse det nu, då såsom nedan skall visas just prof. T. ger rik anledning till »antikritiska anmärkningar» om rätt citerande.

Och nu några paraleller.

(Tegnér s. 335 och 41 *)): "På ett ställe i min skrift (s. 100)) har jag sagt, att "man ofta kommer till bättre resultat genom att skärpa sitt öra för den ortografiska känslans röst än genom att lyssna till de vetenskapliga ortografernas förslag". Min granskare har läst och citerat denna sats med öfverhoppandet af det icke alldeles oviktiga ordet *ofta* och han kan då ***) naturligtvis mycket lätt både själv finna den misstänkt och göra den misstänkt hos sina läsare."**

Prof. T. öfverhoppar den icke alldeles oviktiga omständigheten, att jag efter att hafva citerat honom förklarade mig (s. 263, 23) »kunna vara fullkomligt med om de citerade yttrandena, »sådana de nu äro formulerade» ***) (således t. o. m. utan ordet »*ofta*»); men ansåg andra yttranden af honom bevisa, att han med den i och för sig riktiga formuleringen förband en oriktig mening. Tillvaron eller icke-tillvaron af »ofta» har intet inflytande på mitt resonemang.

(T. s. 335, 41). "För öfrigt är det intressant att se, att den nu utkomna, omarbetade upplagan af Rättstavningssällskapets *Rättstavningslära* (§ 31) också nödgats lita till "språktjänslan". Denna har således, fastän "kanske bedräglig", nu visat sig oumbärlig till och med i en kort regelboks paragrafer."

Det är icke mindre intressant att märka, det jag (s. 263, 23) instämt i prof. T:s yttrande, att man icke får »göra ortografien oberoende af språkkänslan» och förklarat mig mot detsamma »icke vilja framdraga, hvad förf. själf ***) medger, att känslan är "en kanske bedräglig känsla"».

(T. s. 337, 43). "Min granskare låter mig vidare ha uttalat den barocka satsen, att ord med akut akcent i vårt språk gälla som formellt främmande". "Slår man upp det ställe i min skrift, till hvilket rec. hänvisar, står där i

---

*) Första siffran hänvisar till Ny Sv. Tidskrift, den andra till Nystavaren.

) Bör vara s. 110.   *) Nu spärradt af mig.

detta ämne intet annat än följande: "Blott genom sitt tonfall (akut, ej grav akcent) röjer sig *extra* som utländskt". Att tonfallet i detta ord — om något annat har jag ju ej talat — antyder dess utländska härkomst, tror jag icke ens att min granskare skall vilja förneka."

Af prof. T:s uttryck, att »i *detta* ord tonfallet antyder dess utländska härkomst», äro tre tolkningar logiskt möjliga: 1) att *extra* är det enda ord i hela språket, där akut tonfall antyder utländsk härkomst, hvilket väl icke kan vara prof. T:s mening och som, därest så förhåller sig, är en så kuriös mening, att han borde hålla mig räkning för att ej hafva tillskrifvit honom densamma. Eller 2) att *extra* tillhör en grupp af ord, som kännetecknas såsom utländska genom akut tonfall i förening med någon annan omständighet, som för den gruppen är gemensam; men denna tolkning torde förbjudas af prof. T:s ord: »Blott*) genom sitt tonfall röjer sig *extra* som utländskt». Och hvilken ordgrupp skulle det rimligtvis kunna sägas vara? Åtminstone icke ord på *-a*, såsom nedan skall ådagaläggas. Altså hänvisas vi till — hvad jag också hade antagit — att meningen är, 3) att akut tonfall i och för sig kännetecknar ett ord såsom utländskt, således äfven detta ord. Då nu emellertid denna sista möjliga mening af prof. T. förnekats och med rätta stämplats såsom »barock», så nödgar han mig att anse, det satsen i fråga har ingen mening. Jag vågar på grund däraf också göra, hvad prof. T. icke tror mig vara i stånd till — förneka dess riktighet. Dock, innan jag detta gör, har jag en annan plikt att fylla.

Prof. T. fortsätter nämligen:

"Innan han gör detta, och därigenom får emot sig t. ex. vår förnämste akcentforskare Kock, bör han åtminstone vara skyldig att förete ett likställdt inhemskt ord på *-a* med akut betoning."

Jag ber att få förete namnet *Kajsa*, interjektionen *hopsa;* eller om prof. T. skänker större vitsord åt exempel hämtade från Kock (Sv. akc. I, 61 ff.): *tillbaka*, *mellersta*, *öfversta*, *bittersta* m. fl., eller om tvåstafvighet kräfves, för att ordet skall erkännas vara »likställdt»: *känga*, *stilla;* eller om det fordras, att det skall sluta på *-ra*: *mera*, *flera;* eller vara oböjligt: *hundra*; dessutom massor af svenska dialektord. Det går ej an att jäfva mina exempel med den

*) Spärrningen af mig.

invändningen, att de flesta af dem i en eller flere provinser uttalas med »grav» akcent, ty samma uttal förekommer hos *extra*, t. ex. å så viktiga orter som Stockholm (efter hvad jag själf iakttagit) och Upsala (enligt meddelande af doc. Schagerström), vidare i Östergötland (enligt doc. Danielsson), i Halland (enligt dr A. Andersson); ja det torde vara det normala rikssspråksuttalet.

(T. s. 337, 43). "Ett annat ungefär lika orimligt påstående låter rec. mig i sammanhang härmed ha uttalat: att ljudförbindelserna *-ngs* och *-ngd* ej skulle förekomma i slutet af svenska ord". "Jag har också visst icke sagt, att svenskan ej känner ord på *-ngs* och *-ngd*, utan blott (s. 86) att den ej känner stammar med dessa ljudförbindelser."

Det ställe jag citerat (s. 123, icke s. 86, där förf. uttryckt sig riktigare) begagnar icke uttrycket stammar utan ord (två gånger). För resten är det nya påståendet, att svenskan ej känner stammar på *-ngs* och *-ngd* också oriktigt, såsom framgår af de exempel, jag redan förra gången anförde: *längd, tyngd, mängd;* äfven partiklarna *längs* och *långs* äro från nysvensk ståndpunkt stammar. Ändtligen är att märka, att distinktionen ord och stam är utan all betydelse för den fråga, som här diskuteras (det mer eller mindre främmande intryck en ljudkomplex gör).

(T. s. 337, 43). "Rec. uppgifver, att jag ansett det hänsynslöst att utbyta *c* mot *s* i så internationella ord som *procent* och *centner*". "Lyckligtvis existerar ej själva faktum, och jag hoppas därför att också de ledsamma slutsatserna få bortfalla. Om rec. ser något närmare på det ställe i min skrift, som väckt hans missnöje, skall han finna, att det icke är om *procent* och *centner* som jag uttalat epitetet "internationell", det är blott om den "internationella meterkongressens" mer och mer kring hela världen gående uttryck *centimeter, centigram,* hvilka i latinsk skrift öfverallt, så vidt jag vet, tecknas med *c*. Så är icke fallet med *procent* och *centner:* för dessa ord förekommer i Tyskland understundom stavningen med *z*."

Ser man något närmare på det ifrågavarande stället hos prof. T. (Natur och Onatur s. 115), så lyder det: »Äfven här [i fråga om *s* och *c*] måste jag anse det senast gjorda rättstavningsförslaget allt för hänsynslöst. Jag kan ej förmå mig att skriva så internationella ord som *centimeter, centigram* med *s*, alltså icke häller *centner, procent*». Prof. T. har sålunda icke med ett ord omnämnt den »internationella meterkongressen», hvilket uttryck af honom nu anföres inom citationstecken. Han har däremot yttrat sig så, att

hvarje hans läsare får det intryck, att epitetet »internationell» afser äfven *centner* och *procent,* en uppfattning från min sida som var så mycket rimligare, som dessa ord faktiskt väl torde vara lika eller mera internationella än *centimeter* och *centigram.* Det resonemang, som tyckes skola utgöra prof. T:s bevis för motsatsen, är betecknande för hans logik. Det lyder, som vi hafva sett: *procent* och *centner* äro icke lika internationella ord som *centimeter* och *centigram,* ty de senare tecknas öfverallt med *c,* de förra däremot i Tyskland understundom med *z.* Detta resonemang har emellertid en ledsam konsekvens. Därest ett ords internationella natur är afhängig af, huruvida det öfveralt stafvas lika, så kunna orden *centimeter* och *centigram* lätteligen komma att upphöra att vara internationella, ty de torde snart komma att i Sverge understundom tecknas med *s,* nämligen af »radikala nystavare».

I fråga om *s* och *c* heter det vidare:

(T. s. 338, 44). "Citatet ur Leopolds skämtsamma skrivelse, som rec. i denna punkt *) vänder emot mig, är mycket bra funnet; endast skulle udden varit mera träffande, om jag icke i *c*-frågan stått just på Leopolds och det sukcessiva framåtskridandets sida, ingalunda på den konservative eller fastmer reaktionäre konungens."

Mitt citat (s. 252, 12) från Leopold vänder sig icke mot prof. T. i denna punkt (*s-c*-frågan, som hos mig vidröres ss. 261, 268, 271, resp. 21, 28, 31), utan det förekommer på tal om prof. T:s rikedom på argumenter och ådagalägger, att han måste afstå från alla anspråk på prioritetsrätt till ett dylikt, som af flere aktade tidningsorgan med bifall citerats. Ty den betänkliga omständigheten, att nystavarnes Abc-bok måste omdöpas till Abd-bok, var nämligen alt för pinsam redan för konung Gustaf IV Adolfs ortografiska nerver och var hans hufvudargument mot Leopolds nystafningspåfund. Sedan prof. T:s uppmärksamhet sålunda fästs på den verkliga innebörden i mitt citat, synes honom kanske dess udd »mera träffande».

(T. s. 338, 44). "Han framhåller mot mig svårigheten att veta, när man i stället för *-tion* bör skriva *-sion, -ssion* och *-xion.* Härvid glömmer han emellertid, att jag nyss förut angivit som min åsikt, att *t* i *ambition, inspektion, adoption* och dylika ord vid noggrannt uttal är hörbart, detta vare sig ändelsen ljuder som *-tschon* eller möjligen som *-tjon.*"

---

*) Spärrningen af mig.

På hvems sida glömskan är, torde framgå af följande aftryck af hvad prof. T. på det ifrågavarande stället (Natur och On. s. 115) verkligen yttrat: »Man har till och med tre *) olika uttal: *ambitjon*, *ambitschon* och *ambischon*. Mig förekommer det första uttalet med *-tjon* såsom kanske mäst *) noggrannt».

(T. s. 338, 44). "Och då min granskare i fråga om hörbarheten af ifrågavarande *t* hyser (eller åtminstone för icke länge sedan hyste) fullkomligt samma mening som jag och, enligt hvad jag vågar tro, den bättre talande delen af vårt lands befolkning" ...

Jag har icke hyst samma mening som prof. T. i fråga om hörbarheten af *t* utan i fråga om lämpligheten af dess utskrivande i ändelsen *-tsjon* eller *-tjon*, trots att det i vanligt tal ofta icke höres. Men icke ens härutinnan kan jag numera få stå vid prof. T:s sida, sedan jag af rättstafningssällskapets insamlade språkstatistiska material fått lära mig, att vårt lands befolkning i regeln icke lär uttala detta *t*, då konsonant föregår. Också lär väl prof. T. svårligen kunna göra sannolikt, det ens han själf uttalar t. ex. *dissektion* med *t*, däremot *reflexion* utan *t*. Men kanske tror han sig göra det, ty det händer ofta, att hvad ögat ser, det vill ock örat höra.

(T. s. 342, 48). "Mycket påfallande är det, att rec. bland exempel på inkonsekvenser framhåller att jag skriver *diverse* med *e*, fastän jag föreslagit att skriva *värs* [och andra ej allt för främmande enstaviga ord] med *ä*. "Ett dylikt sätt att reformera måste jag obetingadt anse sämre än ingen ändring alls", så lyder den onådiga dom, som rec. här *) fäller öfver mig" ...

Jag har icke fält min dom öfver detta exempel såsom sådant, utan, såsom af sammanhanget framgår, däröfver att prof. T. nästan tyckes göra inkonsekvensen till sin hufvudprincip, såsom synes af den mängd exempel jag anfört, t. ex. då han stafvar: *bagasch*, men *page; gav*, men *af; begravt*, men *haft* och *havdt; mänsklig*, men *svensk; härrlig*, men *herre; päst*, men *gest* m. m.; och jag har sagt »ett dylikt *) sätt att reformera» vara »sämre än ingen ändring alls», stödjande mig på prof. T:s egna ord: man »lättar icke lärjungens möda, när man för vissa fall stadgar stavningsändring, för andra åter ser sig nödsakad blifva vid det gamla». Eller som det i hans nya skrift (s. 353, 59) heter: »Att fullkom-

*) Spärrningen af mig.

ligt likartade rimmande ord som *här* — *der*, *färg* — *berg*, *smärta* — *hjerta*, *häst* — *prest*, *häll* — *fjell* godtyckligt skola beteckna sin vokal på olika sätt, är tydligtvis ej lämpligt». Rimma icke *päst* — *gest* lika bra som *häst* — *prest*? Och är det icke lika olämpligt, att rimmande ord skola beteckna sina slutkonsonanter olika, t. ex. *bagasch* — *page*, *haft* — *havdt*?

(T. s. 342, 48). "Det [= Rättstavningssällskapet] skriver nu också *divärse* med *ä*. Men en stavning, som sällskapet för några månader sedan ivrigt förordade, borde dess ordförande väl ännu knappt omtala med så stor missaktning."

Sällskapet såsom sådant skrifver icke *divärse*, ty sällskapet har ännu icke antagit något enda af de framstälda förslagen till stafningsändringar. Ej häller har sällskapet någonsin »ivrigt förordat» stafningen **diverse*; utan denna föreslogs af komiterade, men har af kritiken inom sällskapet allmänneligen blifvit förkastad såsom varande altför inkonsekvent.

(T. s. 342, 48). "I det hela är rec. mycket ogunstigt stämd mot min "logik", utan att jag kan ha nöjet att ge honom rätt i något enda af de bevis, på hvilka han grundar sitt ogillande. Jag kan t. ex. icke alls inse, hvarföre — såsom rec. menar — skolgossen, så snart han "börjat läsa logik", skall finna de på sidan 126 i min bok gjorda invändningarna mot formerna *lungt*, *nämt* för *lugnt*, *nämnt* vara alldeles stridande mot besagda vetenskaps elementer."

Eftersom jag lär bereda prof. T. ett »nöje» genom att uppvisa bristerna i hans logik, så skall jag ännu en gång försöka att få honom att inse, hur illa det är beställdt med resonemanget å sid. 126. Där påstås, att skrifningen *lungt* för *lugnt*, *nämde* för *nämnde* i samma mån som den förenklar rättstavningsläran försvårar grammatikan genom att skaffa den en ny klass af oregelbundna ord, som i vissa former förlorar *n*. Men det måtte väl vara tydligt, att grammatikan (d. v. s. läran om det talade språket) blir icke blott lika svår, utan till och med något svårare, om rättskrivningsläran stadgar stafningen *lugnt*, *nämnde*; ty en sanningsenlig grammatika, som håller sig till ljud och icke till bokstäfver, måste ju i alla fall nämna, att *n* i dylika ord förstummas eller åtminstone endast med svårighet kan uttalas vid tillägg af *-t* och *-de*, en upplysning som emellertid är svårlärdare, då stafningen antyder raka motsatsen. — Alldeles samma fel begår prof. T., då han (Natur och On. s. 101)

säger, att en stafning sådan som *dovt* (neutrum af *dov* = dof) »befriar en blivande skolgrammatik från det pedagogiska obehaget att till regeln om stammens oföränderlighet framför böjningsändelser foga ännu ett undantag: *v* framför *t* förvandlas till *f*». Ty naturligtvis existerar detta faktum lika väl för den nuvarande som den »blivande» grammatiken, vare sig man skrifver *dof-doft, dov-dovt* eller *dov-doft.*

(T. s. 344, 50 noten). "Orden *pussera, musslin, annullera* ha i korrekt svenskt uttal obestridligen samma *u*-ljud som orden *puss, mussla, patrullera.* Då rec. i stället uttalar dem med det *u*-ljud som höres i *husera, kusin, pokulera,* så vågar jag påstå, att detta blott är dialektformer."

Jag har aldrig bestridit, att *pussera* o. s. v. hafva samma *u*-ljud som *puss* o. s. v. Min mening är, att alla de 9 af prof. T. anförda orden hafva samma korta öppna *u*-ljud. Skulle prof. T. uttala *husera* med samma slutna *u*-ljud som i *hus*, så vågar jag å min sida påstå, att detta är ett dialektuttal. Eller skulle han möjligen vara af Lyttkens-Wulffs mening, att svenska riksspråket äger tre *u*-ljud, en åsikt med hvilken de dock, så vidt jag vet, stå alldeles ensamma bland alla författare i ämnet?

(T. s. 345, 51). "Jag [har] sagt samhörighetslagen innebära, att lika*) ljud i samhöriga ord betecknas på lika sätt" ...

Detta har prof. T. icke sagt. Hade han det gjort, skulle sämjan mellan honom och rättstavningssällskapet i detta afseende vara den allra bästa, eftersom det senare vill beteckna lika ljud på lika sätt icke blott i »samhöriga» ord utan i alla ord. Men han har sagt något annat, nämligen just hvad han förnekar i noten å samma sida (»Fastän jag genom hela min skrift sökt konsekvent undvika att använda ordet »samhörighet» om likartade**) företeelser»..). Natur och On. s. 31 läses nämligen: »I sin allmännaste syftning kan samhörighetslagen formuleras så: likartade begrepp, uttryckta med likartade**) ljud, skrivas så långt möjligt är på samma**) sätt». Och att han med *likartad* icke menat t. ex. *i det allra närmaste lika,* utan i stället *betydligt olika,* därpå lämnar han »genom hela sin skrift» exempel. Han har själf medgifvit ett fall, beroende på »förbiseende», nämligen då

---

*) Spärrningen af prof. T. **) Spärrningen af mig.

han sagt, att den äldre skrifningen *publication* jämte *publicera*, där *k*- och *s*-ljuden båda tecknas med *c*, visar »huru korrekt samhörighetslagen har värkat». Men samma förbiseende är regel hos honom. Han säger samhörighetslagen kräfva, att (Natur och On. s. 90) *g*- och *kk*-ljud båda skrefves med *g* i t. ex. *jaga-jagt (jakt), flyga-flygt (flykt)*; att (s. 101) *v*- och *ff*-ljud båda skulle skrifvas med *v* i t. ex. *klyva-klyvta (klyfta), lova-lövte (löfte)*; att (s. 25) kort och långt konsonantljud båda skola skrifvas med dubbelt tecken i t. ex. *kassör-kassa*, *tyranni-tyrann*; att (s. 44) *d*-ljud och intet ljud skola båda skrifvas med *d* i t. ex. *ond-ondt, kallad-kalladt* o. s. v. Är det i känslan häraf, som prof. T. nedskrifvit följande: »Till förbiseende och glömska kan man blott allt för lätt göra sig skyldig, den iakttagelsen få nog de flästa af oss ofta göra på allra närmaste håll. Och ingalunda önskar jag att dylikt skall dömmas hårdt». — Det vill icke häller jag göra.

(T. s. 346, 52) "Jag kan icke på minsta vis anklagas för inkonsekvens, om jag också vid samhörighetslagens tillämpning söker iakttaga tillbörlig moderation."

Det vore väl besynnerligt, om man icke med alt fog kunde för inkonsekvens anklaga en person, som när andra »söka iakttaga tillbörlig moderation» icke nog kan betona deras inkonsekvenser, under det han själf icke tyckes hafva en aning om, att hans eget förslag till samhörighetsstafning är späckadt med inkonsekvenser. Att så är förhållandet, har jag tillräckligt visat i min förra uppsats, och det är för resten numera i detalj ådagalagdt af Lyttkens-Wulff i deras broskyr »Om samhörighet», som med en hög grad af artighet i formen förenar en i sak ovanligt dräpande kritik. Jämför ock Flodströms befogade invändningar i hans »Förslag etc.» s. 61 ff. — För resten inser jag icke, hur t. ex. en ändring af *äldst* till *älst*, trots samhörigheten med *äldre*, skall kunna rubriceras som »moderation» i samhörighetslagens tillämpning.

(T. s. 346 f., 52 f.) "Jag ser min rec. påstå, att jag försvarat det enkelskrivna *n* i *afund* med ordets höga ålder". "Att *afund*, i hvilket sammanhanget med *unna* ännu förnimmes, bör rätta sig efter de andra formellt likartade orden, måste väl rec. medgifva". "Det är altså ej på grund af ordets ålder som jag skriver *afund*, utan på grund däraf att ordet hör till en klass, inom hvilken samhörigheten brukar göra sig mindre gällande — detta senare visserligen af kronologiskt skäl."

Hvad prof. T. faktiskt hade yttrat var följande: (Nat. och On. s. 91) »Ett språkligt skäl af värklig betydelse finnes också att här ej tillämpa lagen om stavning efter stamordet. De nämnda abstraktbildningarna leda i de flesta fall sina anor tillbaka till en mycket aflägsen forntid, en tid, som ligger bortom all historia; så orden *brand* och *af-und*». Om andra ord på *-nd*, där samhörigheten brukar göra sig mindre gällande, hade han »af en ren tillfällighet» icke yttrat ett ord.

(T. s. 350, 56) "När sällskapets-ordförande säger att den nya upplagan [af sällskapets rättstafningslära] slutreviderades samtidigt med utkommandet af min skrift, vågar jag i all blygsamhet fråga om ej "samtidigt med" står som eufemistiskt uttryck för "efter". Man skulle annars ha väntat ett "före" *). "I tryck utkom den nya upplagan två månader efter min bok."

Beskyllningen är så sårande, att det icke kan falla mig in att tro, det jag behöfver rentvå mig för densamma; minst för den å heder och ära gående insinuation, som ligger i de af mig spärrade orden, rörande hvilka jag inskränker mig till att konstatera det sorgliga faktum, att dylikt kunnat i tryck sägas af en akademisk lärare om en kollega. Men några faktiska upplysningar rörande de förhållanden, på hvilka prof. T. anspelar, kan jag meddela till den allmänhets tjänst, som ej kan hafva reda på interiörerna. Att erinra prof. T. därom är öfverflödigt, ty har han normalt minne, vet han det lika bra som jag. Saken förhåller sig *så*, att under mars och april månader, då tryckningen af prof. T:s Natur och Onatur pågick, frågade jag upprepade gånger prof. T., som då vistades i Upsala, när hans broskyr kunde antagas blifva färdig; omnämnde för honom, först, att revision af sällskapets rättstafningslära päginge; sedan, att den vore så till vida afslutad, att vi blott väntade på utgifvandet af hans skrift för att publicera vår nya upplaga; men att vi ville afvakta den förra för att kunna tillgodogöra oss den sakliga kritik, som vi hoppades där finna, och som möjligen kunde tänkas föranleda ändringar i vår upplaga. Emellertid utkom prof. T:s skrift icke förr än efter midten af april och befanns vara till innehållet sådan, att jag måste därå författa ett genmäle, som borde införas i samma häfte af tidskriften Nystavaren, som skulle inrymma andra upplagan af rättstafningsläran.

---

*) Af mig spärradt.

Detta genmäle fick jag, strängt upptagen som jag då var af allehanda göromål, icke tillfälle att afsluta förr än i juni, hvadan rättstafningsläran fick i nära två månader ligga och vänta på sitt publicerande. Men den ändrades icke efter utgifvandet af prof. T:s skrift, ty vid det enda sammanträde, som komiterade efter dess publicerande höllo, kommo de till det enhälliga resultat, att prof. T:s skrift till ingen ändring föranledde. På eget bevåg tillade jag dock i korrekturet till §§ 25, 26 och 31 några från T. hämtade exempel. Af innehållet i prof. T:s bok hade jag före dess publicerande icke kännedom om mer än en enda sak — roligheten *hålla: holler* — hvarom jag fått upplysning genom en bit korrektur, använd som omslagspapper på en försändelse till en af mina vänner, och hvarom jag genast personligen underrättade prof. T.

Jag hade anmärkt, att prof. T. icke skilt emellan de fall, då stafningen uppstått på grund af språkkänslan, och de, då språkkänslan uppstått på grund af stafningen, eller, med andra ord uttryckt, »försummat att taga i betraktande ett i barndomen inlärdt stafsätts makt öfver tanken». Denna min anmärkning anser prof. T. (s. 352, 58) vara så mycket mindre befogad, som han lär hafva i sin bok »upprepade gånger (sidd. 34, 37, 101, 125) varnande påpekat just den snara, i hvilken jag [= han] nu påstås ha fallit». Det förhåller sig emellertid icke så. S. 125 förekommer ingenting hit hänförligt, ty påpekandet af att lässpråket är mera arkaiskt än talspråket, berör ej saken i fråga. Likaledes är det å s. 37 och s. 101 fråga om något helt annat än om stafsättets makt öfver tanken (= språkkänslan), nämligen om stafningens (= ögats) makt öfver örat, som ofta tror sig höra de ljud, som bokstäfverna antyda, äfven då dessa ljud ej finnas. Blott på sid. 34 finnes något som angår saken, ty där nämnes på summa en rad, att »bruket har inflytande på vår uppfattning af hvad som är naturligt». Men någon välbehöflig »varning» för detta brukets inflytande står icke att upptäcka.

(T. s. 352, 58) "Båda de största förbättringar i vår skrift jag föreslagit, ändringen af *fv* och *f* till *v* och ändringen af *e* till *ä*, vill han gärna nedsätta så mycket som möjligt. Den förstnämnda förklaras vara en "jämförelsevis oväsentlig reform"; om den senare framhålles att den stadgar en ofonetisk beteckning för inbyggarna i de landområden som omgiva Bottniska viken."

Jag tillåter mig komplettera prof. T:s citat med att erinra om, det jag på de citerade ställena medgifvit (s. 275, 35) den förra ändringen vara »ett af vår skrifts svåraste och orimligaste lyten» »från teoretisk synpunkt», tilläggande: »i praktiken bereder den jämförelsevis få svårigheter». Om den senare ändringen har jag (s. 273, 33) icke »framhållit» dess ofonetiska karaktär i och för sig, utan framhållit det inkonsekventa i, att »samme man, som på grund af ett ganska sällsynt dialektiskt uttal vill bibehålla *h* i *hj*, *l* i *lj* o. d., dock föreslår att utbyta *e* mot *ä* i massor af ord, som genom denna ändring få en ofonetisk beteckning för innevånarne i Stockholm, Södertörn, Gottland, Uppland, Jämtland, Västerbotten och Finland, tillsammans omkring 1 million människor».

(T. s. 353 f., 59 f.) "Ingen enda ändring är, så vidt jag vet, af mig föreslagen, som ej innebär en pedagogisk lättnad vare sig ur skrivandets synpunkt eller ur läsandets."

Det förhåller sig tvärtom så, att prof. T:s ändringsförslag nästan allesamman innebära ett pedagogiskt försvårande, ty — jag måste för tredje gången citera prof. T:s egna ord — man »lättar icke lärjungens möda, när man för vissa fall stadgar stavningsändring, för andra åter ser sig nödsakad att bliva vid det gamla». Och det är just hvad prof. T. i regeln gör, såsom redan till öfverflöd påpekats och med exempel belysts.

(T. s. 354, 60) "Det är, menar rec., så vidt möjligt blott*) till barnen och de obildade, som man vid rättstavningsreformen har att taga hänsyn."

Hvad jag verkligen yttrat är följande: dels (s. 254, 14) »Jag gläder mig åt att öfverensstämma med prof. T., som med rätta yttrat: "det är mycket som den fåkunnige och barnet förstår bättre än de som anse sig för det prövade förståndets män. Och dit hör i icke ringa grad just rättstavningen" (s. 143); men jag håller dock före, att läraren förstår saken ändå bättre. Emellertid, så snart fråga blir om själfva utförandet af ändringar, då kan pedagogen icke längre undvara språkvetenskapsmannen»; dels (s. 255, 15) »Hvilkas behof*) skall reformen i främsta rummet*) taga hänsyn till?» »De en stafningsreform oundgängligen åtföljande olägenheterna äro ett offer, som de bildade, de fullvuxne måste bringa de obil-

*) Af mig spärradt.

dade och barnen. Vi, som redan kunna stafva på vårt — dåliga — sätt, hafva absolut intet gagn af en reform.»

(T. s. 358, 64) "Då rec. uttryckligen förklarat*) sig ha röstat emot*) två af Rättstavningssällskapets ändringsförslag" ...

Det har jag icke förklarat. Jag har blott (s. 275, 36 med noten) sagt mig vara af samma åsikt som prof. T. i så måtto, att vi båda anse en ändring af *ck* till *kk* tillsvidare kunna anstå, och båda anse *allt* o. d. vara »bättre» än *alt* o. d. Men jag har röstat för stavningen *alt* o. d., emedan — såsom jag s. 253, 13 och 275, 36 noten utvecklat — jag icke ville urgera en privatmening, som tycktes hafva få anhängare; från pedagogisk synpunkt är den dessutom till sin lämplighet omtvistad, och torde omöjligt kunna vinna ett konsekvent erkännande, enär stafningar sådana som *brännd* väl blott med största svårighet skulle kunna genomdrifvas.

(T. s. 361, 67) "Efter hvad som förljudits om svårigheterna att inom sällskapet åvägabringa enhet i dubbelkonsonantfrågan, i *å*-frågan, i *ck*-frågan m. m., kan min uppgift, att sällskapets upphovsmän i viktiga punkter äro sinsemellan oense, icke med fog sägas vara "missledande". Jag behöver icke därvid nu taga med Lundell" ...

Härpå är att svara: att prof. T. hade yttrat sig om sällskapets upphofsmän (icke om sällskapet i sin helhet), och det var denna hans uppgift, jag kallade »missledande»; att bland upphofsmännen ingen mer än Lundell kunde sanningsenligt sägas vara oense med de öfriga, under det att prof. T. stiliserat sitt uttalande så, att man fick det intrycket, att det gälde flere; att hvad som »förljudits», efter sedan prof. T. nedskref sitt missledande påstående om oenigheten, tyder på en förträfflig enighet, i ty att upplyst blifvit (se min uppsats s. 275, 36 noten; jfr ock s. 253 f., 13 f.) att i *ck*-frågan de komiterade [och jag kan tillägga samtlige »upphovsmän», såsom framgår af deras vid sällskapets bildande framlagda »Förslag till ändringar i svenska rättstafningen»] varit af fullständigt samma mening, och att de, som i likhet med mig ansett *allt* o. d. vara en bättre stafning än *alt*, icke hållit på denna sin privatmening utan på lojalaste sätt understödt majoriteten. Icke häller i *å*-frågan har någon oenighet försports, Lundell undantagen.

---

*) Af mig spärradt.

(T. s. 362, 68) "Min uppgift, att sällskapets program genom sin radikalism väckt ogillande till och med hos vissa uppsaliensiska fackmän, stöder sig på egna uttalanden af personer, hvilkas namn jag gärna skall meddela rec., när jag får nöjet att mera privat med honom fortsätta dessa ortografiska debatter."

Prof. T. hade uppgifvit, att »flere upsaliensiska fackmän» skulle vara våra »afgjorda motståndare» (se Natur och On. s. 139). Emellertid kan det icke vara så helt antingen med det afgjorda motståndet eller med deras påstådda fackbildning. De verkliga fackmännen i Upsala, deras mening — jag upprepar det — den känner jag, och de äro samtlige, så vidt jag vet, medlemmar af rättstafningssällskapet. Eller vill prof. T. antyda, att de offentligen och för mig uttalat sig på ett sätt, men för honom på ett annat? Som jag icke kan eller får antaga något dylikt, vågar jag tillsvidare med bestämdhet bestrida prof. T:s uppgift *).

(T. s. 362, 68) "Samme "erfarne skolman" hvars ord recensenten anser väga så tungt, när de vändas mot en oläst bok af mig" ...

Jag har icke citerat lektor Nordwall såsom tungt vägande auktoritet och »erfaren skolman» i sammanhang med något hans uttalande mot prof. T:s bok; ej häller har jag öfverhufvud sagt — hvad jag mycket väl kunde hafva sagt — att hans ord »väga tungt»; utan jag har (s. 257, 17) citerat följande hans yttrande: »Den bildade delen af allmänheten har nog det förståndiga tycket, att om det nuvarande stafsättet skall reformeras, det skall reformeras med besked, med konsekvens och så, att det verkligen länder till någon nytta; den anser följaktligen också, att sättandet af en eller annan ny lapp på gammalt kläde snarare länder till skada än gagn» och tillagt: »Dessa sist citerade ord af den erfarne skolmannen synas mig just slå hufvudet på spiken».

I ett par fall har jag verkligen gjort mig skyldig till att hafva icke fullt exakt återgifvit prof. T:s mening. Jag har på ena stället kommit att förbise ordet *gärna,* sannolikt

*) [Not vid korrekturläsningen]. Just nu erhåller jag från prof. T. ett bref, däri han namnger de 3 personer, han åsyftat. Jag får då upplysa, att två af dessa äro — medlemmar af rättstafningssällskapet; den ene har vid sällskapets bildande varit en af de mest nitiske och till sina åsikter mest avancerade; den andre håller för närvarande på med en skrift mot prof. T. Den tredje är icke lingvist och för öfrigt ingalunda någon "afgjord motståndare" till sällskapet.

emedan den bit, som hos mig var referat (icke »citat»), hos prof. T. ånyo förekom 3 rader längre ned men då utan ordet *gärna*. På det andra stället har jag citerat en hel punkt, men glömt att ur den föregående upptaga uttrycket *i vanliga fall*, som dock syftade på det af mig citerade. Men detta har intet inflytande på min kritik af prof. T:s likafullt oriktiga sats: Språksinnet brukar i vanliga fall igenkänna en sammansättning därpå, att mer än en lång stavelse finnes i ordet. Sammansättningar med blott en lång stafvelse äro nämligen så ytterst vanliga, att tillvaron af två långa stafvelser omöjligen duger till något slags igenkänningstecken för en sammansättning. Faktum är ju, att hela massor af våra aldra vanligaste sammansatta ord äro just dylika, t. ex. räkneord (*sjuttifem* o. d.), namn på väderstreck (*sydväst* o. d.) och kort (*spaderdam* o. d.), en mängd partiklar (*ihjäl, öfverens* o. d.), en del adjektiv på *-ig* och *-lig* (*barmhertig*, *ofantlig* o. d.), en oändlighet af ortsnamn (*Karlskrona, Trelleborg* o. d.), ord på *-eri* (*fyrverkeri* o. d.), *kallbrand*, *tummeliten*, *riksdaler* o. s. v., o. s. v., hvarom prof. T. kan finna de utförligaste underrättelser i Kocks Sv. Akcent II, där också upplysning lämnas om, att dylik betoning för ej länge sedan var ännu vanligare. Prof. T. undskyller sig med, att han för sitt påstående hänvisat till Aurén, och tillägger, att innan jag med mitt »korta och utan alla inskränkningar uttalade domsord» »felaktig» »affärdade» dennes sats, borde jag »kanske ha visat honom den uppmärksamheten att efterse, huru satsen närmare utföres i hans egna skrifter». Innan prof. T. tog sig för att åt mig rekommendera en författare, som jag förmodligen studerat lika grundligt som någonsin prof. T., hade han bort ta reda på, att jag redan för 7 år sedan i en särskild uppsats »Något om ord och ordklasser» sökte och som jag tror lyckades uppvisa det obefogade i Auréns, Rydqvists m. fl. försök att på grund af tonviktens plats frånkänna ofvan anförda ord och deras likar karaktären af sammansättning och stämpla dem såsom blott »sammanskrifna» ord.

Hvarför prof. T. (s. 336, 42) gör sig besvär att söka öfvertyga läsaren om, att ordet *bolina* förefaller utländskt, inser jag ej, då jag icke yttrat mig om detta ord, och då hans uppsats »endast vill vara en försvarsskrift».

Som min uppsats blott afser att vara ett genmäle i citerings-frågan, skall jag icke, åtminstone nu, upptaga tid och utrymme med att bemöta alt öfrigt i prof. T:s sista uppsats, som synes mig vara förfeladt; hälst åtskilligt däraf i dessa dagar upptages till kritik af ett par andra författare. Men jag ber att få betona, att mitt förbigående af dessa punkter icke innebär något som hälst godkännande af prof. T:s påståenden, sådana som t. ex.

(T. s. 339, 45) att *sj* är en olämplig beteckning för *sje*-ljudet, emedan »vi dels upptagit, dels kunna komma att upptaga ord» ur hebreiskan, indiskan och holländskan, i hvilka språk *sj* betecknar *s* + *j*. Ty vi hafva icke ur dessa språk, mig veterligt, upptagit några lånord med uttalet *s* + *j* — minst de af prof. T. anförda *Ahasja, Amasja, Kasjapa* och *Klaasje*, som platt icke tillhöra svenskan — och komma sannolikt ej häller att i ymnigare mått anlita vare sig hebreiskan eller indiskan. Från holländskan kunde däremot visserligen nya lån tänkas ifrågakomma, men dessa måtte väl kunna få uttalas på samma sätt som de gamla lånorden, t. ex. *sjåare*, med *sje*-ljud. För dessa holländska ord är för öfrigt den af prof. T. föreslagna *sje*-ljudsbeteckningen *sch* lika olämplig, emedan i holländskan *sch* betecknar *s* + *ch*. Och att det *sje*-ljud, som i danskan tecknas med *sj*, icke är alldeles detsamma som vårt *sje*-ljud, utgör icke häller — såsom prof. T. förmenar — något skäl för oss att välja en annan *sje*-ljudsbeteckning; lika litet som vi t. ex. af den stora olikheten mellan franskans m. fl. språks uttal af *u*-typen låtit afhålla oss från att återgifva t. ex. *bouteille* med *butelj* o. d. För öfrigt skulle af liknande »skäl» *sch* också vara en olämplig beteckning, enär tyskans *sch* ej är i ljud fullt identiskt med vårt *sje*-ljud.

(T. 339 f., 45 f.) att t. ex. *dos à dos* o. d. är minst lika mycket eller litet lånord i svenskan som t. ex. *ascension*, emedan fler svenskar känna det förra uttryckets betydelse. Härvid förbiser han, att yrkes- och facktermer i regeln icke kunna vara kända af andra än fackmän, och att dessa äro svenska lånord, så snart de af alla svenske fackmän användas som ordinarie beteckning för saken i fråga. Annars skulle man komma till den besynnerliga slutsats, att t. ex.

yrkestermerna *sarg, juft* vore i mindre grad svenska än t. ex. *pängsné, telegraf,* ja öfverhufvud alla sällsynta ord mindre svenska än de vanligare.

(T. s. 340 f., 46 f.) att radikala stafningsändringar äro mera befogade i utländska lånord än i andra; hvadan t. ex. *ofvan* icke skall kunna ändras med ens till *åvan* utan blott till *o-van, verld* icke till *värd* utan blott till *värld.* Men samme man, som anser ändring af två bokstäfver vara för mycket i dessa ord, vill ändra *qväft* till *kvävt, djefvul* till *djävul, djerf* till *djärv.* Äro dessa senare mera utländska?

(T. s. 344, 50) att förenkling af dubbelkonsonant i t. ex. *sottis* »lockar till falskt uttal». Månne det för prof. T. kännes »lockande» att uttala de hittills varande skrifningarna *Sofi, kokett, koloss, hotell* o. d., så att de erinra om orden *so, ko* och *ho?* Vill han för att undvika detta falska uttal föreslå att skrifva dem *Soffi, kockett* o. s. v.?

(T. s. 344, 50 och 352 f., 58 f.) att rättstafningssällskapet är inkonsekvent genom att icke föreslå stafningar sådana som *dumm* för *dum, läjjon* för *läjon, angka* för *anka* o. d.; ett högst besynnerligt påstående angående personer, som alltid betonat, att den pedagogiska synpunkten för dem är den högsta, och som därför nu lämna oantastade sådana oegentligheter i stafningen, hvilka vid undervisning icke visat sig medföra nämnvärda olägenheter. Har prof. T. icke fattat, att detta är sällskapets hufvudsynpunkt och grundtanke, då har han i grund missförstått den rörelse, mot hvilken han uppträdt.

(T. s. 347, 53) att samhörighetslagen »aldrig kommer att tillämpas», om den inskränkes till sådana ord, som »med nödvändighet» associeras med hvarandra. Med litet god vilja kunde nog prof. T. hafva spekulerat ut, att jag med mitt tal om ord, »som med nödvändighet associeras med hvarandra», syftade på sådana, som nästan alltid och utan särskild reflexion — äfven af en obildad — associeras, t. ex. *hålla* och *håller* *), i motsättning mot sådana, som kräfva

*) Att prof. T. haft formelt rätt i sitt påstående, att vår rättstafningslära stadgar stafningen *hålla,* men *holler* o. d. har jag aldrig bestridt. Utan jag har tvärtom prisat detta hans påstående såsom varande "logiskt". Detsamma gäller om hans nya påstående, att vi föreslå stafningen *byrå,* men *byron!*

någon — om ock stundom ringa — eftertanke för att bringas i sammanhang med hvarandra, t. ex. *afund* och *unna*. Att stafva de förra orden på olika sätt skulle försvåra skrifvandet, enär det skulle kräfva en särskild reflexion för att undvika att ge dem samma stafning; och en god stafning bör vara sådan, att den reducerar all reflexion till ett minimum och gör skrifvandet så vidt möjligt till en rent mekanisk förrättning. — För resten har prof. T. förbisett, att min definition af samhörighetslagen utgör lika mycket en utsträckning som en inskränkning i det omfång, han tillerkänt lagen, i ty att jag påpekat dess stora befogenhet inom talet. Jag finner med glädje, att Flodström tycks vara af samma mening som jag, då han (anf. st. s. 65) säger, att »vi närma oss en period, då samhörighetslagens välde aftar i skrift för att i stället tilltaga i tal».

(T. s. 358, 64) att den reform, rättstafningssällskapet föreslår, är blott 3 à 4 gånger större än den del däraf, som prof. T. går med på *); hvarvid han förbiser, att man icke får mäta efter det antal ord, som af reformen drabbas, utan dels efter det antal fall, som undergå ändring, dels efter graden af frekvens hos de ord, som träffas af ändringen. Så t. ex. skulle en ändring af *hv* till *v* i pronomina och partiklar, af orden *och* till *åk(k)*, *af* till *av*, *den* till *dän(n)*, *som* till *såm(m)* vara lika stor (jag vill därmed ej hafva sagt lika lämplig) som hela den af prof. T. nu förordade *v*-reformen.

Ett yttrande af prof. T., som förvisso förtjänade sitt särskilda kapitel, och som jag därför icke här skall närmare inlåta mig på, är det, hvari han (s. 360 f., 66 f.) ger regeringen en vink om, att »såsom sakerna nu tyckas arta sig» (d. v. s. då skollärarna börja att vilja hafva ett ord med i fråga om rättstafningsreformen) »en viss grad af despotism» är af nöden gentemot reformsträfvandena, i fråga om hvilka icke längre »full frihet» bör »obetingadt få råda». Det är rent underbart, att något sådant yttras af en person, som icke kan vara

*) Prof. T. talar ofta om *ä*- och *v*-reformerna, som om de vore hans uppfinning eller förslag, ehuru de redan af nordiska rättstafningsmötet föreslagits och af både Lyttkens-Wulff och rättstafningssällskapet förordats förr än han utgaf sin broskyr.

okunnig om de sorgliga resultaten af den officielt reglementerade ortografien, särskildt i Tyskland, hvars nya riksortografi väl numera af alla sakkunnige betraktas som en riksolycka *). Och hvilket af de många reformförslagen skulle af vår regering påtvingas dess trogna undersåter? Att åtminstone icke prof. T. vill härutinnan låna sig till verktyg åt »despotismen», därför har man lyckligtvis en borgen i uttalanden af honom själf. Han påpekar (s. 360, 66), att för 20 år sedan rättstafningsreformen var »synnerligen ogynnsamt» ställd, i ty att Rydqvist intog en »samhällsställning af den art att han utan svårighet kunde skaffa ett slags officiell auktorisering åt sina individuella ortografiska meningar». Och han tillägger: »Sådana kunna förhållandena ej gärna antagas bli för framtiden». Nej, gudskelof för det! Och man kan icke annat än glädja sig åt, att prof. T. velat rentvå sig från den misstanke, som nog å ett eller annat håll förefunnits, att han skulle vilja liksom Rydqvist missbruka sin »samhällsställning» såsom ledamot af svenska akademien till att skaffa »ett slags officiell auktorisering åt sina individuella ortografiska meningar».

Till sist ett ord om prof. T:s stil i hans sista skrift. Det tyckes hvila ett olycksöde öfver rättstafningsfrågan i så måtto, att tid efter annan författare, som i densamma yttra sig, tyckas vara utsatta för ytterligt stora frestelser att förfalla till ett altför personligt skrifsätt gentemot sina motståndare. Sådana exempel har man att tillgå alt ifrån Urban Hjärnes och Jesper Svedbergs dagar. Sednast gjorde vår högtförtjänte Rydqvist alt hvad på honom berodde för att genom ett dylikt skrifsätt sätta på spel den aktning han genom lång och resultatrik forskning förvärfvat äfven åt sin personlighet. Med grämelse måste man nu iakttaga, att prof. Tegnér tyckes i detta afseende vilja träda i hans spår. Om jag också icke är den »vredgade pilt», med hvilken prof. T. förliknar mig, så är jag dock för mycket part i saken för att kunna fullt rättvist bedöma, huru stor skuld prof. T.

*) Se härom senast O. Hoppe "Den tyska regeringsortografin" (Nystavaren, 1886, 2:dra häftet) och C. O. N—n "Den preussiska rättstafningen" (Pedagogisk tidskrift, 1886, 3 häftet).

åsamkat sig därigenom, att han — som dock förr visat sig bättre än de fleste kunna finna en lämplig form för sina tankar — nu i den vetenskapliga diskussionen sökt införa ett mindre värdigt skrifsätt. Han har liksom förut i fråga om »svensk rättstavning» nu äfven vid sin polemik alt för mycket låtit *naturen* ta ut sin rätt; hvad han däremot äfven här icke varit lika mån om att akta, det är *kulturens* kraf. För att icke frestas att i min tur förbise dessa nedlägger jag här pennan.

Adolf Noreen.
